

શ્રી ફાર્વસ ગુજરાતી સભા ગ્રંથમાળા

શ્રી ફાર્વસ ગુજરાતી સભાનાં

હસ્તલિખિત પુસ્તકોની

સવિસ્તર નામાવલી

તૈયાર કરનાર

રા. રા. અંબાલાલ બુલાખીરામ જાની બી. એ.

પ્રકાશક

શ્રી ફાર્વસ ગુજરાતી સભા-મુંબઈ.

સંવત્ ૧૯૭૬

સને ૧૯૨૮

011.31
प्राप्त
3077

3044

પ્રકટકર્તા

દ્વાર્ધસ ગુજરાતી સભાની વતી

માનદ મંત્રી

રા. રા. ઉત્તમલાલ કેશવલાલ ત્રિવેદી.

બી. એ. એલ. એલ. બી. હાઇ કોર્ટ પ્લોટર,

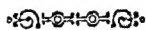
મોરારજી ગોકુળદાસ ચાલ નં ૫, સેન્ડહર્સ્ટ રોડ, મુંબઈ.

‘ગુજરાતી’ પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં

મણિલાલ ઈન્દિયારામ દેશાઈએ છાપ્યું

સામુન પ્રિન્ટિંગ, સર્કલ, કોટ, મુંબઈ.

પ્રસ્તાવના

સ્વ. એલેક્ઝાન્ડર કિન્લોક ફાર્બસ, જેમના ચિરસ્મરણીય સ્મારક રૂપે મુંબાઇમાં શ્રી ફાર્બસ ગુજરાતી સભા સન ૧૮૬૫ માં સ્થપાઈ છે, તેઓ સન ૧૮૪૬ ના નવેમ્બર માસમાં અમદાવાદમાં આસિસ્ટન્ટ જડજ થયા, તે સમયથી ગુજરાતના ઇતિહાસનાં તેમ જ તેનાં સાધનોના સંશોધનનો નવાવતાર થયો, એમ નિઃસંશય કહી શકાશે. તેમણે પ્રથમ તો રા. લોગીલાલ ડા. માસ્તર પાસે અને તે પછીથી સન ૧૮૪૮ ના નવેમ્બરથી કવિ દલપતરામ ડાહ્યાભાઈ પાસે ગુજરાતી ભાષાનો વિશેષ અભ્યાસ કરવા માંડ્યો. ધીરે ધીરે ગુજરાતનો પૂર્વ મહિમા જાણવામાં આવતાં તેમણે તત્ત, મત અને ધનના સમર્પણથી પણ એક પાસથી હસ્તલિખિત ગ્રંથોના શોધ અને સંગ્રહ કરવા માંડ્યા, અને ખીજ પાસથી ખુણેખોચલે ભરાયેલા ભાટચારણાદિ કવિઓને ખોળી તેમની પાસેની વિવિધ માહિતીઓ ગુજરાતના ઇતિહાસ, સાહિત્ય અને જનસમાજને લગતી રૂઢિ, રીવાજ વગેરેની હકીગત મેળવવા અને ઉતારાવી લેવા માંડી. તે જ દૃષ્ટિથી ગુજરાતના ઇતિહાસ ઉપર પ્રકાશ પાડનારા, તેમ જ ગુજરાતના રાજ આદિઓ હિન્દના જે અન્ય પ્રાંતોમાં આક્રમણ, રાજ્ય અમલ, સંગ્રામસહાય આદિથી જાણીતા થયા હોય તે પ્રાંતોના તદ્વિષયક ઇતિહાસના હસ્તલિખિત પ્રાચીન ગ્રંથો, શ્રમ અને દ્રવ્યના ભોગ મળે ત્યાં સુધી ખરીદી લેતા અને જ્યાં ન બનતું ત્યાં લહીયાઓને રોષ્ટી ઉતારાવી લેતા. તેમણે પૃથુરાજ રાસો ઠેક ઇંદ્રી કોઠાથી અમલદારી લાગવગથી અને રૂ. ૧૧૦ ના ખર્ચથી અર્ધો ઉતારામી મંગાવ્યો હતો; સાણંદના ભાટો પાસેથી એક પ્રતિ મહામહેનતે મેળવી હતી દ્વયાશ્રય પાટણના ભંડારમાંથી ઉતારાવી લીધો હતો. વળી દક્ષતરદારો, કાર-ભારીઓ વગેરે દ્વારા મહીકાંઠો, રેવાકાંઠો, ઈંડર, દાંતા, કાઠીયાવાડ આદિનાં રાજ્યો સંબંધી વિવિધ હકીગતો, વૃત્તાંતો અને તવારીખો પણ ખાસ માણસો રાખીને મેળવી સંગ્રહી હતી. વળી ગુજરાતના રાજ્યો આદિનાં તેમ જ ગુજરાતના ઇતિહાસને પ્રકાશ પાડનારાં દાનપત્રો, મંદિરાદિના શિલાલેખો, પાળીઆઓ, સ્મશાનની દેયડીઓ, આદિનાં અક્ષરાંતરો અને શક્ય હોય તેનાં ર્ખાંગો પણ કરાવી લીધાં હતાં. તે સર્વના પરિણામે પૃથુરાજરાસો, રતનમાલા, અર્ધચંદ્રિતામણિ, હુમારપાલરાસ, ખાખીવિલાસ, કેસરરાસ, હમીરપ્રબંધ, જગદેવપરમારનો ખ્યાલ, દશરાખનાવ, રાહોડવંશાવલિ, નેપાલરાજવંશાવલિ, ગોહિલતવારીખ, મહારાષ્ટ્રી, શિવાજીના સમયથી પેશ્વાઈ અમલ પર્યંતની ગખખર, વિગેરે અલંકારરૂપ અમૂલ્ય ગ્રંથો અને અનેક મહત્વના અપ્રસિદ્ધ શિલાલેખો અને દાનપત્રો પ્રતિભિખિત કરાવી લીધાં હતાં. તેમણે આમ કેવળ ઇતિહાસના જ નહીં, પણ ગુજરાતમાં તે કળે વિદ્વાજ્ઞાન માટે પ્રચલિત હિન્દી ગ્રંથો, ભાષાભૂષણ, રાજ્યનીતિ, ખરદ સંગાર, ભાષાવ્યાકરણ, ઇંદ્રસંગાર આદિ અનેક ગ્રંથો પણ ઉતારાવ્યા હતા. ઉપરાંત કેટલાક ભૂટાને કંઠે રહેલી ઐતિહાસિક માહિતીઓ પણ પત્રારૂઢ કરાવી લીધીં હતી. તેમ ખીજ

પાસ કવિ દલપતરામને પોતાની પાસે રાખી તેમણે ગુજરાતના ઇતિહાસમાં ઉપયોગી સંસ્કૃત, હિન્દી અને ગુજરાતી ગ્રંથોના નિષ્કર્ષ કઢાવ્યા, અને સાથે સાથે ગુજરાતના જનસમાજના રીતિરીવાજો, જ્ઞાતિબંધારણો, લોકવ્યવહારો આદિ વિવિધ રસિક માહિતીઓનાં તારણ પણ કરાવ્યાં. એ સઘળો સંગ્રહ શ્રીમાન્ ફાર્બસ સાહેબના અવસાન પછી શ્રી ફાર્બસ ગુજરાતી સભાએ ખરીદી લીધો છે. તેમાંના ઘણાંખરાં સાધનો રાસ-માળામાં વપરાયાં છે.

સ્વ. ફાર્બસ સાહેબના આ પ્રાચીન પુસ્તકોના સંગ્રહરૂપી મહત્વના અને અત્યુપ-યોગી કાર્યને ચિરંજીવ કરવાની શ્રી ફાર્બસ ગુજરાતી સભાએ સન ૧૮૬૫ થી તેની સ્થાપનાના સમયથી જ તેને મૂળ હેતુરૂપ ઠરાવેલું છે, અને તે અર્થે સભા તે પછીથી પ્રાચીન હસ્તલિખિત પુસ્તકો ચત્રતત્રથી પ્રાપ્ત થતાં ખરીદતી રહી છે એટલું જ નહીં પણ કેટલીક વખત સંશોધકોને વેતન અને પ્રવાસખર્ચ વર્ષ બે વર્ષ પર્યંત આપીને પણ પુસ્તકો તેમની દ્વારા ખરીદ્યાં છે. એ કાર્ય હજીએ ચાલુ છે. અભાર સુધીમાં સભાએ એવાં પુસ્તકો કુલ ૨૬૨ સંગ્રહ્યાં છે, અને તેમાંના પ્રત્યેકમાં ઘણીખરી વિશેષ ગ્રંથસંખ્યા છે.

આમ એક પાસ હસ્તલિખિત પુસ્તકોનો સંગ્રહ વધવા માંડ્યો, એટલે સભાની પ્રવૃત્તિના મૂળ હેતુને અતુસરીને તેમાંના ગ્રંથોને પ્રકાશમાં આણવાનો પ્રબન્ધ સુકરતાથી વિચારી શકાય તે માટે ખીણ પાસ તે ગ્રંથોનાં વિષય વિશિષ્ટતા લેખક પરિચય આદિ ઉપયોગી તત્વોનાં સંક્ષિપ્ત તારણો આપનારી એક સવિસ્તર નામાવલિ તૈયાર કરાવવાનો વિચાર શ્રી ફાર્બસ ગુજરાતી સભાના વ્યવસ્થાપક મંડળે તા. ૩-૧૦-૧૬ ને રોજ ધીધો. અને તે કાર્ય માટે મારી નિયોજના તા. ૪-૧૦-૧૭ રોજથી થઈ. મેં શરૂઆતમાં મુખ્યત્વે ગુજરાતી સાહિત્ય સંબંધી હસ્તલિખિત પુસ્તકોની સવિસ્તર નામાવલિ કરવાનું કામ હાથમાં લીધું. પરંતુ તે કાર્ય કેટલુંક થતાં તેની પ્રસિદ્ધિનો પ્રબન્ધ સત્તર કરવાનું ઠરતાં તેનું સ્વરૂપ અને યોજના ચોક્કસ કરવામાં ઉપયોગી થઈ પડે તેવી યોગ્ય સૂચનાઓ ગુજરાતના તદ્વિષયક જ્ઞાતાઓ પાસેથી મેળવવાને નમુનાનાં 'પ્રુદ્' કઢાવી દરેક વિદ્વાનોને તા. ૧૪-૭-૧૯૧૯ ને રોજ મોકલ્યાં. અને તે સર્વ તરફથી યથાસમય સૂચનાઓ મળતાં તેના તેમ જ અન્યત્ર પ્રસિદ્ધ થયેલી હસ્તલિખિત પુસ્તકોની નામાવલિઓનાં ધોરણે એક ધોરણ નક્કી કરવામાં આવ્યું અને તેને આધારે પ્રસ્તુત સવિસ્તર નામાવલિ તૈયાર કરી પ્રકટ કરેલી છે—તેના આ પ્રથમ ભાગમાં ૫૦ પુસ્તકો—જે મુખ્યત્વે સ્વ. ફાર્બસનો અંગત સંગ્રહ છે, તેનો સમાવેશ કરેલો છે.

પ્રસ્તુત નામાવલિ રચવામાં ગ્રંથો કરેલા ધોરણ વિષે વિવેચન કરવું એ અત્ર અનુચિત છે. માત્ર એટલો ખુલાસો કરવો જરૂરી છે કે જે મહત્વનાં લાગેલાં અવંતરણો મૂળ ગ્રંથમાંથી ઉતાર્યાં છે તે કેવળ પ્રતિબિંબ હોઈને તેમાં શુદ્ધિ આદિની દૃષ્ટિથી કશો ફેરફાર કયો નથી. તેમ ખીલું એ જણાવવાનું કે કેટલાંક અવંતરણો અને સંક્ષેપો માત્ર વાનગી રૂપે આપેલાં છે અને વિસ્તારભર્યથી ટુંકવેલાં છે. એટલે સવિસ્તર માહિતી મેળવવાની હિતસુકતા ધરાવનારે તે તે મૂળ ગ્રંથો જાતે જોઈ લેવા, એ વિશેષે યોગ્ય થઈ પડશે, તેમ રચિતેને અંગે પણ કદાચ, નહીં તારવાયેલી વિશેષ માહિતી કે વાનગી

પણુ સ્વયં અવલોકનથી મળી જાય. ત્રીજું એ કે કેટલાક વિષય કે અન્ય સંબંધી જે કોઈ જાણવાનું ભાણે છે. સાધનો દ્વારા આ લેખકના જાણવામાં આવી છે તે પ્રસ્તુત નામાવલિમાં ટાંકી છે. પણ કદાચિત તેમાં કોઈ સ્ખલન થયું હોય કે વિરોધ જાણવાનું બાબતો મર્યાદિત સાધનો અને શક્તિને અંગે આપવી રહી ગઈ હોય તે પણ સંભવિત છે. ટુંકમાં આપેલી હકીકત પરિપૂર્ણ છે એમ કહેવાનો દાવો કરવાનો નથી.

પ્રસ્તુત નામાવલિ તૈયાર કરવામાં અને તેને મુદ્રણકાર્યમાંથી પાર પાડવામાં હરેક રીતની સહાયતા સ્વ. સા. શ્રીયુત તનસુખરામ મ. ત્રિપાઠી તરફથી મળી છે. તેમના વિશાળ જ્ઞાન, અન્યપરિચય, સંરોધનશક્તિ આદિનો હરેક રીતનો લાભ પ્રસ્તુત નામાવલિની રચના અને પ્રસિદ્ધિમાં લીધેલો છે. તેમ સા. શ્રીયુત કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરીએ પણ વખતોવખત આ કાર્ય ઉપર દેખરેખ રાખીને ધરતી સલાહ અને સહાયતા આપેલી છે. તે બંનેનો અત્રે આભાર માનવો ઉચિત છે.

આ કાર્ય સફળ થયું છે કે અફળ, ઉપયોગી અને માર્ગદર્શક થયું છે કે અન્યથા, તે તો સમય જતે જાણાય છે. પણ હાલ તો તદ્વિષયક જ્ઞાતાઓને એટલી જ વિનંતિ કે તે સંબંધમાં ઉપયુક્ત સૂચનાઓનો સવેળા ગુર્જર વિદ્વાનો તરફથી મળશે તો તેનો પ્રસ્તુત નામાવલિનો ખીજો ભાગ જે તૈયાર થયો છે તેની પ્રસિદ્ધિમાં યથાયાગ્ય ઉપયોગ થઈ શકશે.

તા. ૨૦-૨-૨૩

મુંબઈ

}

અંબાલાલ બુલાખીરામ જાની,

सांकेतिके शब्दो

हिंदी=हिन्दी
ऐ=ऐतिहासिक
का=काव्य.
प=पद्य
लो=लोकगीत
वृ=वृत्तान्त

र. सं=रचननो संवत्
र. श=रचननो शक
लि.=लिपिकृत
पृ.=पृष्ठ
ग=गद्य
वा=वार्ता

र. पं=रचनार पंडित
सं=संस्कृत
म=मराठी
गु=गुजराती
सा.=साहित्य
ह.=हकीगत

श्रीफार्बस-गुजराती-सभानां हस्तलिखित पुस्तकोनी सविस्तर नामावलि.

अं. १ क. पृथ्वीराज रास—हिन्दी-पे. का—चंदवरदायी—(र. सं.) पृ. १-५८
आरंभ—ए र्द० श्रीगणेशाय नमः ॥ अथ दसमकथा प्रबंधः प्रारभ्यते

अथ सादृ(ट)क छंद—

सौ ब्रह्मा सौई इन्द्र ईति भजनं ईपाल ईयं हरि-
पिठै निह कमठ साईर उरं ज(ठ)राग्नि वारीवरं ।
सौ भानं विधु भाति नेत्रकमलं वांहौ गिरं गरभितं ।
जंघा अष्टकुलाचलं नगभ्रितं जै जै हरीरूपयं ॥ १ ॥

अरिल—

मछ कछ वाराह प्रनंम्मियं ॥ नारसिंघ वामन पु(फ़)सुरम्मियं ॥
सुत दसरथ हलध्वरंम्मीयं ॥ बुधनि कलंक नमौ दह नम्मियं ॥

छंद विराज—

करै मछरूपं । सुरै नार नुपं ॥ वधै संप धुपं । वरै वैद भुपं ॥
नमौ मछरूपं । धरा पिठ तिठं ॥ कणं जौगरिठं । जले धार दिठं ॥
नमौ तै कमठं । सुवंदै वराहं ॥ रदत्रै इलाहं । हयंग्रीव गृहं ॥
उपम्मां तिचाहं । ससीसैपराहं ॥ हरिणाख्य दाहं । नमौ ते वराहं ॥

अंत—

राम किसन किन्तय सरस । कहत लगै बहु वार ।
तुछ आवक्र कविचंदकी । सीर चहुवांनां भार ।
सिर चहुंवाना भार । रामलीला छिन गाइय ।
सनक सुनंद-सुनंत कही सुक दैव न जाइय ।
' बालमीकरिवि(रिपि)राज । किसनदीया ईन धारीय ।
' कौटि जनम संभवै । तोय हरिनांम अपारीय ।

માનુષ મંદ મતિ ગંદનન । પુવભાર ચંદુવાંન સીર ।
જં કહ્યૌ અલપમતિ સુલય કરિ । સુહર ચિત્ત ચિત્યૌ સૂચિર ॥ ૧૧૭ ॥

इति श्रीकविचंदविरचितै । राजाश्रीपृथ्वीराजरासकै ॥

श्रीदसावतार वरननं ॥ नाम प्रस्ताव संपुरणं ॥

विषयादि-भंगणायरक्ष-विष्णुना दश अवतारानुं वर्णनं છે.

विशेष-प्रति संबंधमां लुयो नं ૧ ઘ

અં. ૧ સ્વ. પૃથ્વીરાજ રાસો-ચંદવરદાયી પૃ. ૧-૧૩૮

આરંભ—અથ ઇચ્છિન વિવાહ સમયૌ લીખ્યતે ॥

દુહા-કહૈ સુકી સુક સંભરૌ નિદ ન આવૈ મૌહિ ॥

રયનિરવય નિય ચંદ કરી કથ ઇક પુછૌ તૌહિ ॥ ૧ ॥

સુકીસરિસ સૂક ઉચ્ચૌ ધચૌ નારિ સૂરન ચિત્ત ॥

સયન સંજૌગિય સંભરૌ મન મૈ મંદૈ હિત ॥ ૨ ॥

x x x x

અન્ત—

દૌહા-કામ કલા ત્રુટે નૃપતિ । સુગ્રીહ પઠારી દ્વાર ॥

તિન આવાશ દાશી સઘન । અહનિસિ દહિ રપવાર ॥ ૨૩ ॥

इति श्रीकविचंदविरचिते पृथिराजरासके करनाटी पात्र आगमन

नाम प्रस्तावः संपूर्ण ।

विषयादि-प्रस्तुत पुस्तकानी अतुक्मलिङ्गमां नीयेता प्रस्तावो लभ्यानुं लब्धवेष्टं છે:-
ધજની વિવાહ-પત્ર ૨૬; મુગલ ગ્રહ-પત્ર ૬; દાહીમા વિવાહ-પત્ર ૪; આ-
ખેટકનું-પત્ર ૧; કાન્હપરતાપ યુદ્ધ-પત્ર ૧૪; આખેટકે સિંધન સહ લંગરિરવ્ય આયુધ-
પત્ર ૧૪; માધાભાટવાક્યેન સાહી આગમન-પત્ર ૩૩; સમરેશી યુદ્ધ-પત્ર ૬૮; સરસી
ત્રતા વિવાહ-પત્ર ૮૫; દેવગારી યુદ્ધસમય-પત્ર ૧૩; રેવાતટે પાતીસાહઅહન-મોક્ષ
પત્ર ૧૬; અનંગપાળ દિલી આગમન સાહઅહન સુલતાન અહન-પત્ર ૨૦; ધધરકી
લડાય-પત્ર ૧૨; કરનાટી પાત્ર આગમન-પત્ર ૬.

વિશેષ:—૧ આમાંના દરેક પ્રસ્તાવનો આરંભ રીતસર સ્તુતિવચનથી કરેલો છે.
તેમ પ્રત્યેકનો હપસંહાર પણ રીતસર છે.

૨. પ્રતિ સંબંધમાં લુયો નં ૧ ઘ.

अं. १ ग. पृथ्वीराज रासो-चंद वरदायी-

पृ. १-१२३

आरंभ—श्रीगणेशाय नमः ॥ कं(कुं)वरपनपृथराज कौ लिख्यते ॥

छंद पद्धरी—

द्विज कहै कप चहुआन राय ॥ द्विजनीय अवन निज दै सुनाय ॥

जिम अनगराज दिय दिह्लिदांन ॥ वषतैत वली कुल कमल भांन ॥

x x x x

अथ चुतुर्भसित(चतुर्विंशति)असतीनां लक्षणानि ॥

द्वारदेस सापनी ॥ १ ॥ पश्चात विलोकिनी ॥ २ ॥ पुंश्चली सिंगिनी ॥ ३ ॥ भोगिनी ॥ ४ ॥ गोष्टिप्रिया ॥ ५ ॥ राजसमार्गासिता ॥ ६ ॥ पतिद्वेषिनी ॥ ७ ॥ अन्यपतिहिता ॥ ८ ॥ हीनांगस्य पतिश्रीनां रता ॥ ९ ॥ वृद्धाभार्या पतिरता ॥ १० ॥ देवराति ॥ ११ ॥ विनोदकारिनी ॥ १२ ॥ भोगार्थिनी ॥ १३ ॥ अतिमानिनी ॥ १४ ॥ कृतमलजान्युता ॥ परिप्रीति रता ॥ १५ ॥ संततहास्या ॥ १७ ॥ प्रोषितपतिकापतिरता ॥ १८ ॥ लोभान्युत(न्विता ?) ॥ १९ ॥ बहुभाषिणी ॥ २० ॥ क्रीडाप्रिया ॥ २१ ॥

इति चातुर्विंशति कुसतीनां लक्षणा ॥

इति श्रीकविचंदविरचिते प्रिथ्वीराजरासे कुंवरपनसमय समाप्त ॥

अन्त—

कवित्त ॥ वसि किनौ सुरतान वंग जिम भ्रमै डौरि करि ॥

ज्यौ भावी वसि लौई । वचन उद्यौत बालसूर ॥

ज्यौ वसि जीवन मंत । प्रात वसि जैम क्रम गुर ॥

ज्यौ वंसिना(द) कुरंग । वास वसि जैम मधुकर ॥

महिलासु सुकी अब वसि भय । महिलो महिल सुमति वस ॥

एकंग एक अंदर महल । रहौ साह सूरतान रस ॥ १७ ॥

दोहा-पं(वी?) प्रमपरै व जिम । सून मनौहर मिष्ट ॥

सुनत कथा संमूल यह । आनंदिय मन इष्ट ॥ १७ ॥

इति श्रीकविचंद ॥ विरचितै प्रथीराज रास कै चित्रः रैपा पात्र उत्पत्ति नाम प्रस्ताव ॥ संपूर्ण ॥

વિષયાદિ—અ. પુસ્તકની અતુકમણિકામાં નીચેના ૬ પ્રસ્તાવ લખ્યાનું જણાવેલું છે:—

પૃથ્વીરાજકો કુંવરપત્ર-પત્ર ૧૯; અનંગપાલ રાજ્યે પૃથ્વીરાજને દિલ્હી આપી તે-
પત્ર ૧૩; ભૂમિ સ્વપ્ન-પત્ર ૧૦; આખેટકે વીર વરદાન-પત્ર ૨૨; પરિહારના હર-
રાયનો પરાજય-પત્ર ૨૩; હુશેન કથા-પત્ર ૨૫; આખેટક મધ્યે જંબુક સમર પ્રસ્તાવ-
પત્ર ૬; ચિત્રરેખા પાત્ર ઉત્પત્તિ-પત્ર ૫.

વિશેષ—પ્રતિ સંબંધમાં જુઓ નં ૧ ઘ.

અં. ૧ ઘ. પૃથ્વીરાજ રાસો-ચંદવરદાસી- પૃ. ૧-૩૮૧

આરંભ:—||દૈ૦|| શ્રીગણેશાય નમઃ ||

કવિત્ત ॥ મહલ મયૌ નૃપ પ્રાત । આય સામંત સૂદ મર ।
ઠટ્ટા દિશિ ઉચ્ચરિય । ગવન ચાવંડ રાઝવર ॥
વમન વાસ સુરાજ । કોઈ મુક્કલિ રૂઢ કાજં ।
ચાવદિશિ અરિ નન્હ । સિસ કઢે નહ આજં ॥
કયમાસ વુલિમં । ત્રીતિહાં મંત્ર લાજ જિહિ રાજમર ।
આય પેઠો સૂઢિગ । મનહું દેવરજિ રૂંદર ॥ ૧ ॥

અન્ત—

દોહા-પુજાહરિ ઘન હિતકરી ધુપદીપ સવ રાજ ॥
ચંદ્ર મટ વોલ્યો તવ ॥ ચાલ્યો સુમ્રીહ ફિરિ આજ ॥ ૫૭ ॥

इति श्रीक(वि)चंदविरंचते श्री प्रथ्वीराजा रासाके ॥ सोफिजंगम कथा
नाम प्रस्ताव लिप्यते ॥ श्रीरस्तु कल्याणमस्तु ॥

વિષયાદિ:—પ્રસ્તુત પુસ્તકની અતુકમણિકામાં નીચેના ૨૨ પ્રસ્તાવ લખ્યાનું જણાવેલું છે:—

પીપા પડીહાર હસ્તેન સુરતાંન ગ્રહણ મોક્ષ-પત્ર ૨૭; કરહેડારા વર સમસ્ત
ચાલુક ચહુઆણ ચુદ્ધ-પત્ર ૧૬; ઇંદ્રાવતી વિવાહ-પત્ર ૧૧; પરમાર જેતરાહ પાતીસા
ગ્રહણ-પત્ર ૧૦; રાજવાણી ગ્રહણી કુંગરાચવીનય-પત્ર ૭; હંસાવતી વિવાહ-
પત્ર ૩૩; તજીવર પહાર સુરતાન ગ્રહણ મોક્ષ-પત્ર ૧૬; ચંદ્રગહણ સમય-પત્ર ૭;
ભીમચુધ્ધે સોમેશ્વરવધ-પત્ર ૨૧; પશુન કજવાહા ઈગા ભીમ ચુદ્ધ-પત્ર ૨; ભોલા-
ભીમ વધ-પત્ર ૨૪; સંતેગીની પૂર્વજન્મ કથા-પત્ર ૨૬; સંતેગીતા વીનય મંગલ
પઠન-પત્ર ૧૬; સુક વર્ણન પ્રસ્તાવ-પત્ર ૧૫; પશુન મહુણા ચુદ્ધ-પત્ર ૪; રાજ
પશુન પાતસા ગ્રહણ-પત્ર ૮; સમરસી સામંત કે પરધાન પરસ્પર વાર્તા તથા પંગ;

સુમંત યુદ્ધ-પત્ર ૨૬; સમરસી ભેગ વારતા જન્યંદ સમરસી જીવ-પત્ર ૧૪; હંસી પ્રથમ યુદ્ધ-પત્ર ૨૦; હંસી દ્વિતીય યુદ્ધ-પત્ર ૨૬; કૈમાસ વધ-પત્ર ૩૫; સોશી જંગમ કથા-પત્ર ૧૨.

વિશેષ—૧ નં. ૧-ક-ખ-ગ-ઘ-એ સઘળી પ્રતિઓ બાલબોધ લિપિએ લખેલી છે. દરેક પાના ઉપર ૬-૭ લીટીઓ છે. વચ્ચે વચ્ચે લહીયાએ પોતાના લખાણમાં અશુદ્ધિ જણાતાં કેટલેક સ્થળે હરતાલથી અક્ષરો ભુંસ્યા છે તો કેટલેક સ્થળે એક અક્ષર ઉપર બીજો અક્ષર લખ્યો છે અને કેટલેક સ્થળે શબ્દો કાકપદથી પણ ઉમેરેલા છે. દરેક પ્રસ્તાવનાં નિરનિરાળાં પત્રક છે. દરેક પુસ્તકની ઉપર આપેલી અનુક્રમણિકા પણ તે તે પુસ્તકના આરંભમાં પત્રાંક સાથે લખેલી છે.

૨ અન્યકારે રાસાનો રચનસંવત આપ્યો નથી તેમ લેખકે તેનો લિપિસંવત પણ આપેલો નથી.

૩ જાણ્યા પ્રમાણે આ પુસ્તક એક સ્થળે આખું મળતું દુર્લભ હોવાથી એન. [મ. કાર્બસ સાહેબે સાણંદ, વિભાવપુર આદિ ઠેકાણેથી તથા રેસીડન્ટ દ્વારા બુન્દીકોટાની પ્રતિ મંગાવી ઉતારાવ્યું હતું. તેઓને તે સંબંધમાં આશરે રૂ. ૧૨૦ ટપાલ ખર્ચના થયા હતા.

૪. આ સમગ્ર ગ્રંથ કવિ ચંદેજ રચેલો છે કે બીજાઓએ, તે સંબંધમાં પુષ્કળ વાદવિવાદ છે. સામાન્ય રીતે તે પૃથ્વીરાજના સમયમાં ચંદેજ બારોટ રચ્યો મનાય છે. પણ તે વાદનો વિષય છે. ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ આનું કંઈક મહત્વ છે.

૫ આ સમસ્ત પદ્યગ્રંથ તેના ગદ્ય સારાંશ ભેટે નાગરીપ્રચારણી સભાં કાશી તરફથી છપાયા છે. તેનાં ૩૧૦૦ પૃષ્ઠ-છે અને સમસ્તનું મૂલ્ય પેષ્ટેજ સાથે રૂ. ૨૨ પડે છે.

અં. ૧ હ. પૃથ્વીરાજ રાસો-હિન્દી-પે. કા.-ચંદવરદાયી-પૃ. ૧-૧૭
આરંભ—વાગવનદિલિરવર્ણન ॥ પત્ર ૧૦ ॥

શ્રીગણેશાય નમઃ ॥

દોહા-સાષ સાષ મટ માષા પટ । દરસ સમવરપુર ઇંદ ।

તપે સૂર સામંતપતિ । દિલીપચંદ કવિચંદ ॥ ૧ ॥

× × × ×

અન્ત—

દોહા-ભાર ભ્રમર મંજરિ નમિગ । તુહિત જાનિ ઉહિ પંચિ ।

કહુ અંતર રાજનસુ નહિ । ચૌલિ વચન દિધિ અંચિ ॥ ૧૩૯૨ ॥

• રસ લુદ્ધત ઘુદ્ધત મયન । નન હુલિ મંજરિ વાહ ।

ભાર ભગત કંથહ સૂનિ । અલિયલ મંજરિયાહ ॥ ૧૩૯૩ ॥

ગાથા—અપં આરુહિ ભંગ । મમ હરૈં મુથ દિષિડી નંગિ ।

પતલિ અષગધારા । હયગય કુંભથલં હનૈ ॥ ૧૩૯૪ ॥

જંકૈ હરિતન છિનંતં । ગજમત જુથંયં દલૈ ।

નવરમનિ રમિ રાજં ઇકયલ પલં જમં સુષાઈ ॥ ૧૩૯૫ ॥

દોહા—અલિ અલિ થઈકત મિલિય । રસ સરવર સંજોગ ।

તે કવિ ચંદ નિષ્યવ રસ રસ । પઝ પ્રગટિત રસભૌગ ॥ ૧૯૬ ॥

इति श्री कविचंदविरचिते राजा पृथ्वीराज रास कैकन वज्र प्रछनं

गमनं संजोगिता व्रतं ग्यापूरन राजा जयचंददलचुरन

पराक्रमवर(न) न दिष्टी आगमन नाम प्रस्ताव संपूरण ॥

વિષયાદિ—પ્રસ્તુત પુસ્તકની અતુકમણિકામાં નીચેના પ્રસ્તાવ વર્ણવ્યાનું જણાવેલું છે:-

બાગવત દીક્ષી વર્ણન—પત્ર ૧૦; બાહુક રાવવધ—પત્ર ૨૮; યંગજ્ય વિધવંશન—પત્ર ૪; સંયુક્તાના નીમતું આચરણ—પત્ર ૧૨; હોલિકા પર્વ તથા દીપ માલિકા—પત્ર ૧૪; બાહુક કુરંભ યુદ્ધ—પત્ર ૫; પદમાવતીપાણિગ્રહણ—પત્ર ૮; મહુબાકો સમય—પત્ર ૫૬; કનવળ ખંડ—પત્ર ૧૮૪.

વિશેષ—૧. આમાંનો હેલો ખંડ કનવળનો શરૂઆતથી પ્રસ્તુત પ્રતિમાં લખેલો નથી. તે સંબંધમાં આવી આરંભમાં નોંધ લખેલી છે—“કનવળ ખંડકા સાણુંદને ચાપડેથી લખેલી બુકમાં અધુરો પ્રસ્તાવ છે. પત્ર ૧૮૪” આથી પ્રસ્તુત પ્રતિમાં આ ખંડ ૫૭૧ મા શ્લોકથી લખેલો છે. આ પુસ્તક સાણુંદની પ્રતિ ઉપરથી લખાયેલું છે.

૨. પ્રતિ અને તેની લિપિ વિષે જુઓ નં. ૧ વ.

અં. ૧ ચ. પૃથ્વીરાજ રાસો—હિન્દી-પે. કા.—ચંદવરદાયી-પૃ. ૧-૨૯૧

આરંભ—અથ શુકવિલસિત અંત:પુરસ્વરૂપ નિરૂપણ

પત્ર—૨૨ તથા ધીરપુંડીરવધ પત્ર—૯૭

(હંદ—અરિલ)—ઉતર પપ આષાઢ પવિત્રં । આદ્રા મંડલ મંડિ નષિત્રં ॥

દાન ભોગ ફલ ઇહિ લવિગ તીય । વિલખન રાજ કરે નવ નિતીય ॥૧॥

× ×

અન્ત—

કવિત્ત—ચિરંજીવ હુ ઔતાન । હાંમ મનવંછિત પુરિય ।

ચિરંજીવ હુ ઔતાન । દુષ્ય આપદ મય ચુરય ॥

ચિરંજીવ હુ સૌં(ઐ)તાન । પુત્ર પરિવાર સહૈ તૌં ।

ચિરંજીવ હુ ઐતાન । દાન કવિયન જન દેતૌ ॥

• • • હૈં થાટ પાટ મંડાર ભરિ । આસ તાસ સફલી ફલય ॥

ઘરિ ધ્યાન જૌગ સાધય જુગતિ જરા મૃત્યુ તિન ના કલય ॥૧૧૧॥

શ્લોક—મંગલં ભગવાન વિષ્ણુ મંગલં ગરુડધ્વજ ।

મંગલં પુંડરીકાક્ષ । મંગલાય તનો હરિં ॥ ૧૧૨ ॥

इति श्री कविचंदविरचितै । राजाश्री प्रथीराजरासकै राजकुअर श्री

रियनसीह पट्टाभिष्यैक । दिलिपह वत्रधर गौरीधरा विनै साहावत

पतकरन पश्चात् परस्य जुद्ध जुरत राजा श्रीद(र)यनसीह मरन

दिलि जौहर जरन राजा जैयचंद श्री गंगासरना नाम

प्रस्ताव संपुर्ण ॥ ६९ ॥

વિષયાદિ—પ્રસ્તુત પુસ્તકની અનુક્રમશિક્ષામાં નીચેના પ્રસ્તાવ હોવાનું
જણાવેલું છે:-

દરબારનું વર્ણન-પત્ર ૨૨, ધીર પુંડિર વધ-પત્ર ૯૭; આખેઠકે ચક્ષુસ્રવરશ્રીદત્ત
શ્રાપ-પત્ર ૨૪; સમરની દિલ્હીને સહાય-પત્ર ૩૫; ખાણ વધ-પત્ર ૭૭; રત્નસીંહ
પટ્ટાભિષેક તથા મરણ સમય-પત્ર ૩૬. આ પૃથ્વીરાજ રાસાનો અંતિમ ભાગ છે.

વિશેષ:-૧. પ્રતિ અને તેની લિપિ વિષે બુચો નં. ૧ ધ.

૨. આ પુસ્તકનાં કેટલાંક પાનાં ચોટી ગયાં છે, અને હખાડતાં શબ્દો તરડાય
છે. પહેલા બે પ્રસ્તાવનાં પાનાનાં અંક લખેલા નથી.

અં. ૧ છ. પૃથ્વીરાજ રાસો-હિન્દી-પે.કા.-ચંદવરદાયા-પૃ. ૧-૯૯

આરંભ—

(રીતસરનો આરંભ નથી, તેમ પહેલી તુક નથી, પણ ‘પત્ર ૧’ એમ લખેલું છે.)

સામંત મોરાર પરાજય ॥

સેન સવલ ચતુરંગ ॥ વિરવીરા રસતુંગ ॥

અતિ ઉત્તંગ અનમંગ ॥ વિનય પુજૈ વલ જંગ ॥

• * કલિકાલ કિંતિ મિતિ इतिय ॥ પલયાતિ કૃતયુગ કરન ॥

• મોરાન નરિંદ મીમંગ વલ ॥ ઉમૈ દીનત કૈ સરન ॥ ૫ ॥

ગાથા—તૈકે ચાલુકરાયં ॥ ત્રૈલોકં ચરન્નયં સરન્નં ॥

મુરણ ચંડજં વલયં ॥ સાવલયં ભીમયં રાજં ॥ ૭ ॥

x x x

અન્ત—

દોહા—જિતિ મહું વાલિયવર ઢિલિ આંનિ સુપથ ॥

જંજં કિતિ કલા વટાલિ મિલૈ સિહ જસ કથ ॥ ૨૫ ॥

ગથૌ સાહ પીર ગજને વહુ દલરિં નમે કટિ ॥

ઉમૈ હારિ અસ પતિ લહી ઊર અતિ સેસ અવટિ ॥ ૨૬ ॥

इति श्रीकविचंदविरचिते पृथ्वीराजरासके महान्ना साम प्रस्ताव संपूर्णं

श्रीरस्तु कल्याणमस्तु ॥ श्री गुरुभ्यो नमः ॥

વિષયાદિ—પૃથ્વીરાજે મહોબાના રાજ ઉપર વિન્ય મેળવ્યો તે પ્રસંગ આમર વર્ણવેલો છે.

વિશેષ—પ્રસ્તુત પ્રતિના પાના બીજા ઉપર લખેલું છે કે ‘Phithiraj Ras in sheets’ પાનાં છટાં છે. વચ્ચે વચ્ચે કાં તો હાંસિયામાં કે કાં તો મૂળ ભાગમાં પણ શ્લોકનું ઉમેરાણું છે. તેમ પાકાંતરેના શબ્દો તેમ કેટલાક શબ્દોના અર્થ પણ વચ્ચે વચ્ચે ઉપર લખેલા છે. હરતાલથી કે રાતા રંગથી પણ કેટલાક શબ્દ કે અનુસ્વાદિ ચિહ્ન છેડેલાં છે.

૨. પાનાના કાગળો એવા તો નર્નરિત છે કે ક્ષીણિયાના અક્ષરો ટૂટી પડે છે. પુસ્તક સાથે ચાર છટા કાગળોમાં છટાં છટાં અવતરણો વગેરે છે.

અં. ૧ જ. પૃથ્વીરાજ રાસ-હિન્દી-પે. કા. ચંદ વરદાયી-પૃ. ૧-૧૬૩ અપૂર્ણ

આરંભ—શ્રીગણેશાય નમઃ ॥ અથ દસાવતાર વર્ત(ન)નં ॥

છંદ વિરાજ—મછ જો કરેં મછરૂપં । સરેનારિ તૂપં । વહે સંષ ધૂપં ધરે વેદ મૂપં ॥

ધરા પિઠ તઠં । કનંગે ગરિઠં । જલધાર દિઠં । નમો તો કમઠં ॥

અન્ત—

ગાથા—નિરપૈ રૂપ સમટં । તન વિમૂલ જરજુ ઢાઈ ।

કલવાનીચપપાની નિરપે અનુભૂત તેજ વિન્દ્યાં ॥ ૯૨ ॥

છંદ મુહલ—

વિષયાદિ—વિગત ભુવ્યો નં. ૧ વ.

વિશેષ—આના પહેલા પાના ઉપર લખેલું છે કે, “પ્રથમ પુસ્તક સાણુંદવાલા ચારણને ઘરથી મલો છે. બીજું પુસ્તક આ બીજાપુરના ભાટ પાસેથી મળ્યું છે.”

પાના ૧ ઉપર લખેલું છે કે:—

પૃથ્વીરાજ રાસાનાં નાંહના પુસ્ત(ક)નાં પત્ર ૧૧૧ પત્ર પ્રતિ શ્લોક ૧૯

• સર્વશ્લોક ૩૫૨૯. ૐ આદિ પ્રણમ્ય । इत्यादि जोरि हत्थ फिरि तत्थ इत्यंतः॥

તે પછી ઉપર જણાવેલા, ૧૯૧ પત્રવાળા નાના પૃથ્વીરાજ રાસાની અનુક્રમણિકા પત્રવાર સંસ્કૃત ભાષામાં લખેલી છે.

૧ ખીળ પાના ઉપર પૃથ્વીરાજ રાસામાં યુદ્ધાદિમાં મુખ્ય ભાગ લેનારા રાજવંશી-ઓની ઓળખની ટીપ આપી છે તથા નાના પુસ્તકના ૩૬ મા અને ૫૯ મા પાનાના દુરમાન અને અનંગરાય સંબંધી દોહા તારવી ઉતારેલા છે, અને પૃથ્વીરાજના જન્મનો સંવત આ પ્રમાણે આંકેલો છે:—

एकादशसै पचंप(द?)ह विक्रम शक आनंद ।

तिहि रिपुपुर जे हरनकों हुय प्रति(थि)राज नरिंद ॥ ४४ पत्रो॥ ५९॥

૨ પાના ત્રીજા ઉપર પૃથ્વીરાજ રાસામાંના સુખેટાનાં નામ તારવેલાં છે.

૩ આ જ પાનાના ખીળ ભાગ ઉપર પ્રસ્તુત પુસ્તકની અનુક્રમણિકા આપેલી છે. પુસ્તક ૧૬૩ મા પાનાથી તરફ હોવાથી તેનો વિષય અનુક્રમણિકામાં લખેલો નથી, પણ તે પહેલાંના ૧૪૬ થી ૧૫૭ મા પાનાનો વિષય “પૃથ્વીરાજ રાજ ગ્રહણ” છે, એમ જણાવેલું છે.

૪ આ જ પાના ઉપર એક આવી નોંધ છે:—

“પૃથ્વીરાજ રાસાનું પુસ્તક ખીલું પત્ર ૧૬૩ શ્લોક ૧૦૧૦૦ તેના પ્રથમ પત્રથી પત્ર ૧૧૩ સુધી પૃષ્ઠ ૧ ઉલી ૨૫, ઉલી ૧ અક્ષર ૩૬ શ્લોક ૨૮ એ રિતે પત્ર ૧૧૩ મધ્યે ૬૩૨૮, પત્ર ૧૧૪ થી ઉલી ૧ અક્ષર ૩૯ શ્લોક ૩૬-ઉ ૨૮ પત્ર ૫૪ શ્લોક ૩૭૪૦.

“જલદી લખવા સાટે તથા વટાવ જાતે “નાણું શ્લોક ૧૧૦૦૦ નું આપ્યું છે.”

૫ પ્રતિ બાળબોધ લિપિએ લખેલી છે. હાંસીયામાં કેટલીક જગ્યાએ ખુલાસાના શબ્દો લખેલા છે. તેમ કેટલેક સ્થલે બખ્ખે ત્રણ શ્લોક પણ કાં તો હાંસીયામાં અગર મૂળમાં પણ પાછળથી ઉમેરેલા છે. કેટલેક સ્થળે પડેલા શબ્દોની જગ્યા — — — આવી નિશાનીથી રાખેલી છે.

અં. ૧ જ્ઞ. પૃથ્વીરાજ રાસો-હિન્દી-પે. કા.-ચંદ વરદાયી-પૃ. ૧-૧૮૬
(અપૂર્ણ)

• આરંભ—શ્રીગણેશાય નમઃ ॥ અથ આઘ્યર્પવ લિખ્યતે ॥

સાદૃક-ૐ આદિશ પ્રણમ્ય નમ્ય ગુરવં વાણીં ચ વંદે પ્રીયાં ॥

સિ(સ્ટ)ઘં ધારન ધારયં વસુમતી લચ્છી ચ ચરણાશ્રયં ॥

તમગુણ તિષ્ઠંતિ રૂપ દુષ્ટ દવ(હ)નં સુરનાથ સિધાશ્રયં ॥

થાવર જંગમ જીવ ચંદન ॥ મયં સખે સરસ્વેસ વરદામયં ॥ ૧ ॥

પ્રથમ સુમંગલ મૂલ ॥ શ્રુત વીય સમ્રતિ સત્ય જલ ॥ ૧ ॥

સીચીઝ સુતરુ એક ॥ ધર ધ્રમ ઉત્યૌ ॥

ત્રિષટ સાષ રમીય ત્રિપુર વરન પતિ મુખપતિ સુમૌ ॥ ૨ ॥

દોહા-કુસુમ રંગ મારહ સુફલ ॥ ઉકતિ અલંબ અમીર ॥

રસ દરસન પારસ રમીય ॥ આસ અસનક કવિ કીર ॥ ૩ ॥

અન્ત—

દોહા-પંગ પ્રપતૌ પુત્ર દિધિ ॥ જુકિ કિયં મુખ દિસવાંન ॥

વીરમંતરતે નયન ॥ ઉતર કીય પ્રમાંન ॥ ૫૬૫ ॥

કવિત-જોરિ હથ ફિરિત થ ॥ રાજ સંમુહ ઉચારીય ॥

અસુર સસુર નર નાગ ॥ જુદ્ધ દિધ્યૌ ન સંભારીય ॥

અપ સથ સુનિ સાંત ॥ અરિ ન સમ્હો હકારિય ॥

મય મારથ સુજુદ્ધ ॥ જહ આવૈ ન પ્રકારીય ॥

ધન હથ સૂર સરમં તકે ॥ ધનિ સ્ત્રુહથ પઝ પંગમર ॥

ઘરિ તીન મોહિ સૂઝ્યો ન કહુ ॥ સાર અગનિ અંગે સુનર ॥ ૬ (૫૬૬) ॥

વિષયાદિ—“પૃથ્વીરાજનો નાનો રાસો છે.”

મૂળ પૃષ્ઠ ૧ ઉપર તેની અનુક્રમણી નીચે પ્રમાણે આપેલી છે:—

“પત્ર ૧ આદિ પર્વ તેમાં પત્ર ૯ સુધી મંગળાચરણ, પછી દુઠા રાક્ષસથી ઉત્પત્તિ પિંગલોત્પત્તિ, ભૂંગી પુત્ર પરીક્ષિત કથા પત્ર ૧૩ થી ૨૩ સુધી, આયુની ઉત્પત્તિ—પત્ર ૨૩ થી ૨૬ સુધી ક્ષત્રી ૪ ની ઉત્પત્તિ છત્રીશ વંશનાની તથા વીસલ દેવની વાત. પત્ર ૨૬ થી ૪૧ સુધી આનાક ઉત્પત્તિ, વિસળદેવ રાક્ષસ ભવ વરણ પત્ર ૩ લે, વિસલદેવ દેશાંતરમ યુદ્ધ વાસ્તે ગયો, ગુજરાતમાં આલુક રાય સાથે લડાઈ થઈ. વીસલ નગર વસાવ્યું. વીસલ-દેવને શાપ થયો. ૫૪૧ થી ૬૯ સુધી સર્પ કરડવાથી વીસલ મુચ્ચો, ને રાક્ષસ થયો. વીસલદેવે દુઠાઈપે સારંગદેવને માર્યો પછી પોતે કાશીમાં તપ કરીને મુચ્ચો તે સંબંધથી પૃથ્વીરાજ વગેરે વીરોની ઉત્પત્તિ, અને તેઓનાં સ્થાન, સોમેશ્વરને દીલીના ટુંવર અનંગ-પાલ સાથે અને કનોજના વિજયપાલ સાથે લડાઈ થઈ, અનંગપાલની દીકરીને સોમેશ્વર પરણ્યો, તેના દીકરો પૃથ્વીરાજ થયો. તેની બાલયોગન વય વરણ પત્ર ૬૯ થી ૭૯ સુધી રૂઠ વરણના પત્ર ૭૯ થી ૧૪૩ સુધી પૃથ્વીરાજ કનોજ ભેગા આવ્યો. પત્ર ૧૪૩ થી ૧૭૨ સુધી કનોજમાં પૃથ્વીરાજ ગયો. પત્ર ૧૭૨ થી ૧૮૫ સુધી પૃથ્વીરાજને નયચન્દ્રે પકડવા માંજ્યો લાંથી નાઠો ને નયચન્દ્રે ફોજ લઈને પહવાડે આવ્યો.”

અહીંથી વૃત્તાંત અધૂરો છે.

પત્ર ૬૮ પ્રથમ પ્રસ્તાવ; પત્ર ૭૮ ઋતુવર્ણન; પત્ર ૧૭૧ પૃથ્વીરાજ કોનાજ મધ્યે, પ્રગટન કુલ. ૫૬૬ છંદ, કવિત અને દુહાઓ છે.

વિશેષ-૧ આ પુસ્તક ઉપરની ધ્યેય નોંધથી તે 'ધ્યેયના વીરાઈ' શરોડની સને ૧૮૪૮ની પ્રતિની નકલ જણાય છે. તેમાં પાછળથી ભૂલ લાગ્યાથી કોઈએ હાંસીયામાં અક્ષર તેમ શબ્દો લખી, મૂળના તેને લગતા અક્ષર કે શબ્દની નીચે આવી=મીટી દોરેલી છે. પ્રતિનું લખાણ અશુદ્ધ છે; છંદ, કવિત, દુહા, વગેરે સંજ્ઞાઓ લાલ સાહીએ લખેલાં છે.

૨. પ્રતિના સંબંધમાં મૂળ પૃષ્ઠ ઉપર આમ લખેલું છે:-

The Chronicle of Prathi Raj copied from an (old) Mss. in the possession of Ichawa Virabhai Rathod 1848 (incomplete).

અં. ૨. વાવીવિલાસ-હિન્દી-પે. કા.-કવિ કેવલરામ (૨. સં. ૧૮૭૬ પૃ.)
૧-૧૨૨ (અપૂર્ણ)

આરંભ—અથ વાવિવિલાસ લિખ્યતે.

શીવસુતકો સમરન કીએ ॥ વિચન હોત સવ દુર ॥
ઇમઆનન ઇકરદન હૈ ॥ માલ સદા સંદૂર ॥ ૧ ॥

છંદ ત્રીમંગી લછન—

ગતપતિગત્તનાયક રીદ્ધિકો દાયક ॥ લાયક હૈ સવ વાત કરં ॥
ઉમયા આનંદં જગદભિવંદં ॥ દુઃપત્તિકંદં દેવવરં ॥
મીર હિ મંજન રુદ્ર હિ રંજન ॥ દારિદ્રગંજન દૈતહરં ॥
કેવલ ઉપકારી ગજમુપધારી ॥ સુપકારી સવ સીદ્ધિકરં ॥ ૧ ॥

× × × ×

દોહા-વિનતી કર જોરે કરુ સકલ દેવ સિર નાય ॥
અવ કવિ કેવલરાકો સારદ હોહુ સહાય ॥ ૩ ॥
ના વિદ્યા ના બુધિવલ અવલંબન નહિ ઓર ॥
ગ્રંથ વનાવન હૂં ચહુ માતા તુમરે જોર ॥ ૪ ॥

• અઠારહસે પંચોતરા શ્રાવન વદ દુતિયા ॥

• ગુરુવાર શુભ જોગ મે કીનો ગ્રંથ અભ્યાસ ॥ ૫ ॥

नवाव जुवर्वांमर्दषानजु हुकुम कीयो जब आप ॥
तव कवि केवलरामने करयो ग्रंथ परताप ॥ ६ ॥

सोरठा-वावी वंस अपार ॥ कविमति अल्पजु उडुप सम ॥
कोउ न पावत पार ॥ गुणसागर गंभीर है ॥ १ ॥

दोहा-वंस पराक्रम गूढ सब जगमेह ते सुभाय ॥
वाविविलास कीनो प्रगट केवल कवि सुष पाय ॥
बडेयषांन इमामते जोही दिषायो पंथ ॥
सो कवि केवलरामने कीनो तिह बिध ग्रंथ ॥ ७ ॥
नगर अहमदाबाद है द्वादश जाके द्वार ॥
नवाव जुवामर्दषांनजु है सूबा सिरदार ॥ ८ ॥
अहमदाबादमे राजपुर तुलसीकि यह पोल ॥
केशवसुत केवल वसे नागर विप्र अमोल ॥ ९ ॥
तिन कवि केवलरामने आग्या गुरकि पाय ॥
वाविविलास किनो प्रगट सब बिधते सरसाय ॥ १० ॥
नूतन ग्रंथ कीनो प्रगट नेक न विद्या साज ॥
चूक होय सो सोडियो छमिजो कवि विराज ॥ ११ ॥

छप्पय ॥ हजरत अलीका—

लचक लचक महि मचक ससक सिष नागह सयो ॥
भचक भचक भए भूप रचक रत्ताकर हट्यो ॥
पैव रययो उलट हटवट दहवटे ॥
लंकापरी जुरो रसो सुरलोकह थटे ॥
होत सवारह सहज तव थर थर थर कंपे बली ॥
केवल कहत त्रैलोक मे सरस तेग हजरतअली ॥ १ ॥

अंत—

महाभारथे पारथे जोट जंग ॥ लए षेचके जोर सो तेज तंग ॥
अणीधारमे ओरीआ आय अंग ॥ जुटे जोध सो जोध जोडा सुचंग ॥ ५७ ॥

ચઢે કો એકે પ્રાન લે જાસ તન્ન ॥ સુને હુંવ કાંને રહૈ નાહમન્ન ॥
 ચઢે હાથી દંતં તોરિ લીલાટં ॥ ચઢે વેરીકે સેનમે ચીરથાટં ॥૫૮॥
 ગીરંતં ઘરે આમકો મદમંતા ॥ દણ રોજ મોજાં રહે રંગ રત્તા ॥
 ગહે હાથ સૂઝેં મરોડે મર્દા ॥ ઘરે પાઝ આગે હવે નાહિ સદા ॥ ૫૯ ॥
 હઠે કાલ વાચા હુહૂંઆર પૂરા ॥ રપે પાઘ વંકી મહાતેજ સુરા ॥
 વઢી વાંકઢી મુછ સૈજે મરોડે ॥ તીન્હે દેષી મૂપાલ કાપે કરોડે ॥૬૦॥
 લપેં કોય કેને ન જ્યોં શંભુવાલા ॥ જરેં જાતમૈ વાસકે મૂમિપાલા ॥
 સમા દેવ સોહે અનેક પઠાણં ॥ મનો ઇંદ્ર રાજે મહાવતપાનં ॥ ૬૧ ॥

છંદ છપે:-જવહિ હોત અસવાર હય હંશારવ ગજેં

જવહિ હોત સવાર સકલ ધનં દુંદુંભિ વજેં ॥

જવહિ હોત અસવાર પ્યાદલકે વહ તાસે વાજત ॥

જવહિ હોત અસવાર જરિ જરદ નિશાંન વિરાજત ॥

સપુત વહાદુરપાનકો મહાવતપાનં ચઢત જવ ॥

મેવાસ ત્રાસ વનકસ ઘૃહ વહુચક હાથ જોડે સુતવ ॥ ૧ ॥

વિષયાદિ-આ કાવ્યમાં ગુજરાતના બાબી રાજવંશીઓની તવારીખ આપેલી છે. શરૂઆતમાં બાબીઓના મૂળ પુરુષ સૈયદ હજરત મૂર્તબ અલિખાનનો વંશવિસ્તાર આપી, શાહજહાંનના સમયમાં બહાદુરખાનજીએ ગુજરાતમાં પગદંડો જમાવવાનો આરંભ કર્યો, અને મેવાસના લાલોને મારી ખેડા, વાડાસીનોર આદિ તાબે આણ-વાનો સ્થાપી તે નમાંમુઠીખાનજીએ હામાજ ગાયકવાડ સામે મોરચો માર્યો, તે પછીની તવારીખ આપેલી છે.

અર્થ, હુલા, કવિત, અને સોરઠામાં પદખંધ મુખ્યત્વે બાધેલા છે. ફક્ત છંદસંખ્યા આપેલી નથી, તેમ વિષયનાં, નિરનિરાળાં પ્રકરણો પણ પાડેલાં નથી. પરંતુ પ્રત્યેક પ્રસ્તાવની અલગ અલગ છંદસંખ્યા આંકેલી છે.

પ્રસ્તુત ગ્રંથ અપૂર્ણ છે.

વિશેષ-૧ પ્રસ્તુત ગ્રંથ અપૂર્ણ છે. એમ. જુનાગઢ, રાધનપુર, તથા વાડા-સિનોરના હાલના બાબી વંશના સ્થાપકનો ઇતિહાસ છે. અમદાવાદના વીસનગરા નાગર આદિજી, કેશવસુત કેવળરામે સંવત્ ૧૮૭૫માં આ ગ્રંથ નવાબ જુવાંમર્દ ખાનજીની પ્રેરણાથી બડેચખાંન હામામે પૂરી પાડેલી હકીકત ઉપરથી દિન્દીમાં રચ્યો છે. ગ્રંથકારના વંશજો હજી અમદાવાદમાં છે, અને તેઓનું ઉપનામ કવીશ્વર ચાહુ છે. આ જ ચાહીના ગ્રંથ નં. ૫ ચ. ઉપરથી જણાય છે કે જુલાવાડાના રાજ દીપસિંહે એ કેવલરામને ઉપર્યુક્ત કવીશ્વરની પદવી આપી હતી.

૨ સ્વ. કૃષ્ણસ સાહેબે પ્રતિ ઉતરાવેલી છે. તે બાળબાળ લિપિએ લખેલી છે. કેટલેક સ્થળે હાંસીયામાં લહીયાએ અક્ષરચૂક અને શબ્દચૂક પાછળથી સુધારેલી છે, તેમ પાદ કે લીટી પણ ઉમેરેલી છે.

૩ પ્રતિ અર્વાચીન હોવા છતાં કાંઈ કરડવા શરૂ કરેલી છે.

૪ પાનાં ૧૨૩ થી ૧૨૭ સુધી ગુજરાતીમાં સ્ફોટ સાથે અનુક્રમણિકા આપેલી છે, પ્રસ્તુત કાવ્ય ગુજરાતના મોગલ સમયથી તે ગાયકવાડી સમય પર્યંતના ઇતિહાસ ઉપર સારો પ્રકાશ પાડે છે. આ સમયનાં યુદ્ધોનાં વર્ણન સારાં અને તેજદાર છે.

નં. ૩ ક. શ્રીપાલ રાસ (વચનિકા) યશોવિજય ગણિ
(ર. સં. ૧૭૩૮) (લિ. સં. ૧૯૦૪) પૃ. ૧-૮૨.

આરંભ:—શ્રી ગણેશાયનમઃ ॥

હ્રદાઃ ॥ કલપવેલિ કવિયણુ તણી ॥ સરસતી કરિ સુપસાય ॥
શ્રી સિદ્ધચક્ર ગુણુ ગાયતાં ॥ પૂરિ મનોરથ માય ॥ ૧ ॥
અલિય વિધન સત્રિ ઉપસર્મિ ॥ જપતાં જિન ચઉવિસ ॥
નમતાં નિજ ગુરુપચક્રમલ ॥ જગમિય ધં જગીસ ॥ ૨ ॥
ગુરુ ગૌતમ રાજગ્રહી ॥ આઘ્યા પ્રભુ આદેશ ॥
શ્રીમુષિ શ્રેણિક પ્રમુખનિ ॥ ઈણિ પરિ દીર્ઘ ઉપદેશ ॥ ૩ ॥
ઉપગારી અરિહંત પ્રભુ ॥ સિદ્ધ ભને ભગવાંત ॥
આચાર યઉતાય તિમ ॥ સાધુ સકલ ગુણુવંત ॥ ૪ ॥
દરશણુ દુરલભ જ્ઞાનગુણુ ॥ ચારિત્ર તપ સુવિચાર ॥
સિદ્ધચક્ર એ સેવતાં ॥ પામીજે ભવપાર ॥ ૫ ॥
ધહુ ભવિ પર ભવે એહુથી ॥ સુખ સંપદ સુવિસાલ ॥
રોગ સોગ રૌરવ ટલિં ॥ જિમ નરપતિ શ્રીપાલ ॥ ૬ ॥
પૂછે શ્રેણિક રાય પ્રભુ ॥ તે કુણુ પુણ્ય પવિત્ર ॥
ઈન્દ્રભૂતિ તવ ઉપદિશિ ॥ શ્રી શ્રીપાલ ચરિત્ર ॥ ૭ ॥

દેશી લલમાં(નાં)ની ॥

દેશ મનોહર માલવાં ॥ અતિ ઉન્નત અધિકાર ॥ લલનાં ॥
દેશ અવર માંતુ ચિહ્ન દિશિ ॥ પરવરિયા રવાર ॥ લલનાં ॥ ૮ ॥

તસ શિર મુગટ મનોહર ॥ નિરુપમ નયરી ઉજેણિ ॥
લપમી લીલા જેહનિ ॥ પાર કલી જય કૃણિ ॥ લલનાં ॥ ૯ ॥

... ..
રાસ ભલો શ્રીપાલનોં તેહની ॥ પહીલી ઢાલ ॥ લલનાં ॥
દિન યક દિં શ્રોતા ધરિં ॥ હોજો મંગળમાલ ॥ લલનાં ॥ ૧૦ ॥

(ઢાલ પહેલી)

અંત—

ઢાલ-તપગણ નંદન મુરતર પ્રગટ્યોં ॥ શ્રી હીરવિજય ગુરુ રાયાળ ॥

અકછર સાહિસ જસ ઉપેદેશે ॥ પડદંહ અપાર વળયાળ ॥
હેમસૂરી જિનશાસન મુદ્રા ॥ હેમ સમાન કહાયાળ ॥
જેહિ ચોરોં જે પ્રભુ હુતોં ॥ શાસન સોંહ ચઢાયાળ ॥ તં ॥ ૧ ॥

તાસ પદ પૂર્વાચલ ઉદયોં ॥ દિનકર તૂલ્ય પ્રતાપીળ ॥
ગંગાજલ નિર્મલ જસ કીરત ॥ સઘલેંજગમાહિ વ્યાપીળ ॥
સાહિં સભામાહિ વાદ કરીનેં ॥ જિનમત ચિરતા થાપીળ ॥
ખહૂ આદર જસ સાહિ દીધો ॥ જે મહિમાયે મહંતાળ ॥
શ્રી વિજયપ્રભ તસ પટધારી ॥ સૂરી પ્રતાપેં છાજેળ ॥
એહ રાસની રચના કીધી ॥ મુંદર તેહને રાજ્યેળ ॥ તં ॥ ૩ ॥

સૂરી હીર ગુરુની ખહુ કીરતિ ॥ કીર્તિવિજય ઉવળયાળ ॥
સીસ તાસ શ્રી વિનવિજય વર ॥ વાચિકસુ ગુણુ સોહાયાળ ॥
વિદ્યાવિનય વિવેક વિચક્ષણુ ॥ લક્ષણુ લક્ષિત દેહાળ ॥
સોલાગીં ગીતારથ સારથ ॥ સંગતિ સપર સનેહાળ ॥ તં ॥ ૪ ॥

સંવત સતર અડત્રીસા વરષે ॥ રહી રાનેંર ચોમાસુંળ ॥
સંઘતણા આગ્રહથી માંજો ॥ રાસ અધિક ઉલ્લાસેળ ॥
સાર્દ સપ્તમ સત ગાથા વિરચિં ॥ પૂહતા તે સૂલોંકેળ ॥
તેહના ગુણુ ગાવેં છે ગોરી ॥ વિલિં વિલિં થેકે થેકેળ ॥ તં ॥ ૫ ॥

તસ વિશ્વાસભાજન તસ પુરણુ ॥ પ્રેમ પવિત્ર કહાયાળ ॥
શ્રીનરવિજય વિશુધ પંચસેવક ॥ મુજસવિજય ઉવઝાયાળ ॥
લાગ થાક તો પૂરણુ કીધો ॥ તાસ વચન સંકેતેળ ॥
તેણું વલિ સમકિંત દષ્ટી જે નર ॥ તેહ તણું હિત હંતેળ ॥ તં ॥ ૬ ॥

જે ભાવે 'એ લણસ્યે ગણસ્યે ॥ તસ ધર મંગલમાલાજી ॥

ખંધુર સિંધુર સુંદર મંદિર ॥ મણિમેય ઝાકઝમાલાજી ॥

દેહ સખલ સસનેહ પરિછદ ॥ રંગ અલંગરસાલર(લા?)જી ॥

અનુક્રમે તેહ મહોદય પદવી ॥ લહસ્યે જ્ઞાન વિશાલાજી ॥ ત૦ ॥ ૭ ॥

ઇતિશ્રી શ્રીમહોપાધ્યાય શ્રીયશોવિનયગણિ વિરચિતે ॥ શ્રીપાલચરિત્રે
પ્રાકૃત પ્રબંધે ॥ ચતુર્મૂખ ખંડ સમાપ્તઃ ૪ ॥ શ્રી શ્રીપાલરાસ સંપૂર્ણ લખ્યો છે.

॥ શુભ લવતુઃ ॥ શ્રી ॥

વિષયાદિ—માળવાના રાજાએ પોતાની એકની એક પુત્રી મયણસુંદરીને વિલાક્ષ્ણા પાત્ર કરાવી, કુરુલંગલ દેશના સુંદર અવનિપાળ સાથે વરાવવા ઇચ્છા કરી. પરંતુ તેણે તેની સાથે પરાણવાની ના પાડી અને કર્મેના સંલેગથી મળી આવનારા પુરુષ સાથે લગ્ન કરવાની ઇચ્છા દર્શાવી, કર્મભળથી ભાર્યનો હૃદય થરો, અને પિતાના પરાક્રમથી નહી, એમ આગ્રહ સાથે જણાવ્યું. આથી રાજા ક્રોધે ભરાયો અને એક કોઠિયા સાથે તેને પરાણાવી. શ્રીજિનના પ્રતાપે, એક ગુરુએ સિદ્ધચક્ર મંત્ર મયણસુંદરીને લખી આપ્યો અને પેલો કોઠિયો સાંભળે અને અતિ સ્વરૂપવાન થયો. તે મૂળે કુંકણ દેશના રાજાનો પુત્ર હતો, પરંતુ પૂર્વજન્મનાં કર્મથી કોઠિયો થવાથી તે રોગ ટાળવા દેશદેશાન્તર ફરતો હતો. રોગ ટળતાં તે રાજ્ય પામ્યો. તેનું નામ શ્રીપાલ હતું. તેણે અને મયણસુંદરી સાથે સુખવિભવ માણી, શ્રીજિન ધર્મ પ્રવર્તાવી મુક્તિ પ્રાપ્ત કરી. આ હકીકત પ્રસ્તુત રાસમાં વર્ણવેલી છે.

આ કથા ઉપરાંત પ્રસ્તુત રાસમાં શ્રીપાલના પૂર્વજન્માદિની કથા પણ કંઈક વિશેષ લંબાણથી વર્ણવેલી છે.

પ્રસ્તુત રાસના ચાર ખંડ છે; પહેલાની ઢાળ ૧૧, બીજીની ૮, ત્રીજીની ૮ અને ચોથાની ૧૨ છે. કુલ ગાથા (કડી) ૩૫૦ હોવાનું કવિ કહે છે; પ્રત્યેક ઢાળ-રાગ અને દેશીઓથી બદ્ધ છે.

વિશેષ—આ રાસ છપાયો છે. તે સંવત્ ૧૭૩૮ માં રચાયો છે. અને સંવત્ ૧૯૦૪ માં ફાર્ગસ સાહેબની પ્રેરણાથી ઉત્તરુવેલો છે, એમ આ જ પ્રતિની રાય રાઠોડ રતનજીની વચનિકાના અંતિમ ઉલ્લેખથી જણાય છે. પ્રતિ સ્પષ્ટ અક્ષરે બાળબોધ લિપિમાં શુદ્ધ લખાઈ છે. કેટલેક સ્થળે લઠીયાએ પુનરાવૃત્તિ કરતાં અક્ષરની કે માત્રા, રેફ આદિની ચૂક સુધારી તે ઉપર છેકા મૂકેલો છે, તેમ અક્ષરના ક્રમફેર માટે ક્વચિત્ ૧ અને ૨ ની સંજ્ઞા પણ તેવા તેવા અક્ષર ઉપર મૂકેલી છે.

આ જ પ્રતિના બીજી લેખોમાં કેટલેક સ્થળે વચ્ચે વચ્ચે બાળબોધ અક્ષરે રાખેલો અને પદો અને ચરણ પણ ઉમેરેલાં છે. તેમ કોઈ સ્થળે ગુજરાતી લિપિમાં 'ટીકા' જેવો પણ ઉમેરો થયેલો છે.

અંક ૩ (જી)-રોઠોડ રાઉ રતનજીની વચ્ચનિકા-જે. કા.
(આરણીની મિથ્ર ભાષામાં અને ગદ્યપદ્યમાં સચિત્ર છે)
(૨: સં. ૧૭૧૫?) (લિ. સં. ૧૯૦૪) પૃષ્ઠ ૧-૩૪.

આરંભ—

શ્રીગણેશાય નમઃ ॥ અથ રોઠોડ રાઉ રતનજીની વચ્ચનિકા લિખ્યતે ॥
ગાહા ॥ ગુણપતિ ગુણે ગહીરં ॥ ગુણગ્રાહક દાન ગુણ દેવ્યાણું
રિદ્ધિ સિદ્ધિ સુબુદ્ધિ સધીરં ॥ સુંદાલ દેવ સુપ્રસન્ન ॥ ૧ ॥
કવિતા ॥ સમરિ વિષ્ણુ સિવ સકતિ ॥ સિદ્ધિદાતા સરસ્વતિ ॥
વષાણું કમધણુ ॥ પુહ વિરજે છત્રપતિ ॥
બલ જે હાય કવિં ॥ હૂઆ જિણ વંસ નરેસર ॥
પાગલાગ સોભાગ ॥ વંસ છત્રીસ તણા ગુરુ ॥
ગજરાજ દેવણુ ભાજણુ ગજ્જ ॥ ઉભે વિરદાઉં ધરે ॥
કુલ ભાણુ ધરે પ્રગટ્યો ॥ કમંધ^૧ ॥ રતન^૨ મલ રીણુ મલ રે ॥ ૨ ॥
દલપતિ ઉદ્યાસિંગ ॥ માલ^૩ ગંગેવ^૪ મહાબલ ॥
વાધા^૫ સુજ^૬ નેધ^૭ ॥ કમ ધરિણુ^૮ માલ અણુંકલ ॥
સુડા^૯ વિરમ^{૧૦} સલપ^{૧૧} ॥ સાધ તેરહ અનૂઆલા ॥
છાડા^{૧૨} તીડા^{૧૩} છાત્ર ॥ હૂઆ કમંધણુ હઠાલા ॥
હીંદુ આણુ તિલક હિંદુ વિદહ ॥ ધુહડ^{૧૪} આલા^{૧૫} સિંહ^{૧૬} ધન ॥
તીણુ પાટું હૂઉ મહિસંતણુ ॥ ૩૫ ભુપ એ તો રતન ॥
છંદ હણુકાલ ॥

રઠરાંણુ ભાંણુ રતન ॥ કરતબ ભારત કર્ણુ ॥
નરનાહ જે સુષ નીર ॥ ગહવંત ગ્યાંત ગહીર ॥ ૪ ॥
સંસિમથ્ય મેધ સુર સુકજ ॥ ગજ દેવણુ ભંજણુ ગજ ॥
મિતમાત તારણુ પધિ ॥ સણુગાર તેરહ સધ ॥ ૫ ॥

અન્ત—

વચ્ચનિકા ॥ તીણુ વેલાં ગેબરી આવાજ આકાસ વાણિ હોઈ ॥
કહિયો મહારાજ રયણુ સાજી ॥ વધાઈ વધાઈ વધાઈ ॥
અગની સનાંત કરી સતી પિણુ આઈ ॥
બ્રહ્મા વીણુ મહેસ ॥ ઈંદ્ર સુર સાધિ ॥ સુર ત્રીયામા કહીયો
મહા સતીયાં સામાં જાઉં ॥ ધવલ માંગલ પુહ પવરપા કરી વધાઉ ॥

દુહા ॥ સાવત્રી ઉમયા શ્રિયા ॥ આગાંસુ સાંભળી આઈ ॥
 સુંદર મંદિર સોવતાં સોવનમેં ॥ ઇદરી લઈ વધાઈ ॥ ૫૯ ॥
 હોઈ ધવલ મંગલ હરખ ॥ વધિયા નેહ નવલ ॥
 સુર રતન સતીયાં સરસ ॥ મિલીયા જાઈ મહીલ ॥ ૬૦ ॥
 ઉવાં સુરનર પૂર ઉદ્ધરે ॥ વૈકુંઠ કીયો જ વાસ ॥
 રાજા રચણાયરતણો ॥ જગ અવિચલ જસવાસ ॥ ૬૧ ॥
 વૈશાખ પાંચ નવમિ વહિ પનરોતરે વરસ ॥
 વાર શુકર વિહલ ॥ હીંદુ તુરક હમસ ॥ ૬૨ ॥
 જોડિ જ પાંધડીઉ જગો ॥ શસો રતન રસાલ ॥
 સુરાં પૂરાં સાંભલો ॥ ભર મોટા લુપાલ ॥ ૬૩ ॥
 દલિલ રાવાકા ॥ ઉજેણુ રાસાકા ॥
 ચ્યાર જુગ રહંસી ॥ કવી પાત્ર કહંસી ॥ ૬૪ ॥

ઇતિ શ્રી રાજા રતન મહેસદાસોતરી વચનીકા સંપૂર્ણ ॥ સંવત
 ૧૯૦૪ ના વર્ષે આસો શુદ્ધ ષષ્ઠી ને લોમવાસરે ॥ શ્રી ॥ અમદાવાદ
 મધ્યે ખાંનપરા દરવાજાના પાસે ચાંદા સુરજના મહેલમાં લખુ છે ॥
 લખાવનાર સાહેબ ॥ રજીષ્ટન સાહેબ ॥ લખનાર ॥ લેખક ॥ ગંગાસંકર
 ગૌરીસંકર ॥ સાંભી પ્રત પ્રરમાંણે લખું છે ॥ યાદૃસં પુસ્તકં દૃષ્ટ્વા ॥ તાદૃશં
 લિખિતં મયા ॥ યદિ શુદ્ધમશુદ્ધં વા મમ દોષો ન દિયતે ॥ ૧ ॥ શુભં ભવતુ ॥
 શ્રીરસ્તુ કલ્યાણમસ્તુ ॥ ॥ શ્રી ॥ ॥ શ્રી ॥ ॥ શ્રી ॥

વિષયાદિ-મોગલ શાહનશાહ શાહજહાંની વૃદ્ધાવસ્થામાં રાંજ્યગાદી લેવા દ્વારા-
 શિકોહે પોતાના મામા જસવંતસિંહજીની મદદથી શાહજહાંને કેદ કર્યો, ત્યારે દક્ષિણથી
 ઓરંગઝેબે, ગુજરાતમાંથી પોતાના નાના ભાઈ મુરાદને મદદે બોલાવી તેના અને પોતાના
 સૈન્ય સાથે રાઠોડો, સામે યુદ્ધ મચાવ્યું. તેમાં જલોરનો રાઠોડ રતનસિંહ મરી ગયો. આ
 યુદ્ધનું વર્ણન પ્રસ્તુત વચનિકામાં કરેલું છે. (મૂળમાં આ યુદ્ધ લડાયા વિષે માત્ર ‘પનરોતરે’
 એવો વર્ષ સંબંધી ઉલ્લેખ છે. પરંતુ શાહજહાંનો કાલ વિચારતાં) આ યુદ્ધ સં. ૧૭૧૫ માં
 થયેલું જણાય છે. અને તે સમયે કિંવા તે પછી એક જ વર્ષમાં રચાયું અનુમાનાય છે.

કુલ ગાથા ૨૬૪ છે; તેમાં કવિત, ગાથા, છંદ, દુહા, સાંકળિયા, વચનિકા (ગદ્ય)
 વગેરે મિશ્રિત છે.

વિશેષ-૧. આ રાસો છપાયો નથી. તેની ભાષા અર્ધ ગુજરાતી, હિન્દી, અને
 અર્ધ ચારણી છે; લિપિ બાળખોધ છે.

૨. આ વચનિકાનાં પાનાં ૧૪ થી ૧૭ માં રંગિત ચિત્રો કુલ સાત સામઠાં છે.

(પાનાં ૧૪-૧૭) પહેલા ચિત્રમાં ૧ ધતુષ્ય બાણવાળો, ૧ ખંદુકવાળો અને ૧ ટાલ
 તરવારવાળો, એમ ત્રણ જુદી જુદી સ્થિતિમાં રાસ ધારણ કરેલા હિન્દુ લશ્કરીઓ ચિત્રેલા

છે. બીજામાં બળદ અને ખચ્ચરથી ખેંચાતી ત્રણ તોપો સાથે મુસલમાની તોપચીઓ ચિતરેલા છે. ત્રીજામાં બંને સૈન્યોનાં હથેલ અને પાયદળની સામસામી લડાઈ ચીતરી છે; મુલેહ શવાળી ચોથામાં બંને પક્ષના ઉદ્વેગના લશ્કરીઓનો સમાગમ ચીતર્યો છે; પાંચમાં હાથી ઉપર આસ્થ થયેલા હિન્દુ સરદાર અને મુસલમાન સેનાપતિનો મિલનપ્રસંગ અને છઠ્ઠામાં બંનેના ઘેડેસવાર આગેવાનોનું મિલન ચિત્રેલું છે. સાતમા અને આઠમા ચિત્રમાં હિન્દુ પક્ષના સર્વ જાતિના સૈન્યનો ચિતાર અને નવમામાં મુસલમાન સૈન્યની વિદાયગીરી ચીતરી છે.

૩. ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ આ કાવ્ય ઉપયોગી છે; કારણ એમાં મોગલ સમયના ગુજરાતની તેમ જ રાજપુતાનાની માહિતી આપેલી છે, તેમ જ બાધા મિશ્ર ગુજરાતી આરણી છે.

અં. ૩ ગ. વૈતાલપંચવિશતિ—(કથા—સંસ્કૃત ગદ્યપદ્ય-શિવદાસ—(ર. સં.)
(લિ. સં. ૧૯૦૪) પૃ.—૧૪૬

આરંભ—શ્રીગણેશાય નમઃ ॥

વિવ્રેશં મયહંતારં ગણરાજં ચતુર્ભુજં ॥

જનૈઃ સંપૂજિતં લોકે નમામિ તં ગજાનનં ॥

અસ્તિ હસ્તિનાપુરં નામ નગરં તત્ર રાજા મહેશ્વરો નામ ॥ તત્ર હરિ-
દત્તનામા વિપ્રો વસતિ ॥ તસ્ય દ્વૌ પુત્રૌ વર્તેતે ॥ તદાસ્મિન્ દેશે દૈવગત્યા
દુર્ભિક્ષં જાતં તેન વિપ્રેણ ચિંતિતં ॥ દેશાંતરે ગત્વા પુત્રૌ જીવાપચિષ્યામિ ॥
વિપ્રો દેશાંતરં ગતઃ ॥ તત્ર મહાવને એકં યોગિનં દદર્શ ॥ યોગિમઠિકાયાં ગતો
વિપ્રઃ ॥ યોગિના સંમાનિતઃ ॥ નાનાપ્રકારાણિ ભોજનાનિ દત્તાનિ ॥

અન્ત—

ઇતિ સંવોધ(ધ્ય) ગતો વૈતાલઃ ૧) મૃતક(મ્) તત્ર સમાનીતં દિગંબરેણોક્તં ॥
સાધુ સાધુ મહાવીરં ત્વયા વક્તવ્યં દિગંબરેણ મંત્રૈઃ ॥ વૈતાલો આનીય મળિતં
રાજન્ નમસ્કારં કુરુ રાજ્ઞોક્તં ॥ નાહં જાનામિ ત્વં દર્શય તતો દિગંબરેણ શિરઃ ૧)
નામિતં ॥ તા ચ તેન રાજા સ્વદ્વેન ત્રોટિતં ॥ કપાલશોણિતેન ઝર્વ(મ્)
દત્વા ॥ અઘ્રૌ સિદ્ધ્યઃ ૧) સાધિતાઃ તાવદ્વિમાનસ્થૈઃ દેવૈઃ ॥ જયજય કથિતં ॥
તતો ઇંદ્રેણોક્તં વરં વૂહિ રાજ્ઞોક્તં ॥ એષા મમ કથા લોકપ્રસિદ્ધા ભવતુ ભવિ-
ષ્યતિ ॥ ઇત્યુક્ત્વા ઇંદ્રો દિવં ગતઃ ॥ રાજાપિ સ્વનગરે ગતઃ ॥ વૈતાલસાધિતા
રાજા એકલત્રો જાતઃ ॥

નીતિલક્ષણસંપન્ના સર્વકામપ્રદાયિની ॥

રચિતા શિવદાસેન વૈતાલસ્ય કથાઃ ૧) શુભાઃ ॥ ૧૭ ॥

હૃતિ પંચવિશતિ(ત)મં કથાનકં સંપૂર્ણમ્ ॥

વિષયાદિ-ખત્રીસલક્ષણા, અને સર્વ વિદ્યામાં પારંગત એવા ૧૦૦ પુરુષોનો ભોગ દેવીને આપીને સુવર્ણની સિદ્ધિ મેળવવા ઇચ્છતા એક દિગંબરે એવા ૯૮ પુરુષોને પ્રથમ હણ્યા; પછી હસ્તિનાપુરના બ્રાહ્મણના એક પુત્રને રાખી તેને એવો જ વિદ્યાપારંગત ક્રીષ્ણ, અને તેનો ભોગ આપવાની તૈયારી કરી, પરંતુ પેલો પુત્ર ચેત્યો; તેણે અનેક કર્તાઓથી વિવિધ રૂપ ધારણ કરી, દિગંબરના પંઝામાંથી છટકવા મથન કીધું. પરંતુ આખરે એક રાત્રની સહાયતાથી તેણે ગાંધર્વ મચ્છાણમાં વૃક્ષ ઉપર મદદા રૂપે પડેલા પેલા બ્રાહ્મણ-પુત્રને મેળવ્યો. અને તેને ૯૯ મા ભોગ તરીકે હોમીને પછી સોમા ભોગ તરીકે રાત્રને હોમી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવાની લાલસાવાળા દિગંબરે રાત્રને હણવાની પેરવી કરી. પરંતુ રાત્ર વૈતાલની કૃપાથી બચ્યો અને દિગંબરને હણી પોતે સર્વ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી. રાખ રૂપ બ્રાહ્મણપુત્રને લઈ જતા રાત્રને રોકવા, અને તેનું મૌન તોડાવવા વૈતાલે જે પચીસ વાર્તાઓ રાત્રને કહી હતી, તે આ કથાનકમાં વર્ણવેલી છે.

અન્ય ગદ્યપદ્યમય છે. શ્લોકની સંખ્યા આપી નથી.

વિશેષ—આ પુસ્તક છપાયું નથી, પણ તે ઉપરથી વર્તમાન કાલના પંડિત જ્ઞાનંદ વિદ્યાસાગરે તે નામથી એક પોતાની કૃતિ છપાવી છે. પ્રસ્તુત પ્રતિ અશુદ્ધ છે.

અં. ૪ ક. ભક્તમાલ-(હિન્દી)-નામાજી-(ર. સં. ૧૭૬૯) (લિ સં. ૧૭૬૯)
પૃ. ૧-૧૩૯

આરંભ-શ્રીરાધાવલ્લભો જયતિ ॥

અથ શ્રી ભક્તમાલ ટીકા ભક્તિર(હ)સવોધિની સહિતઃ ॥ ટીકા-
કર્તાકૌ મંગલાચરન તથા આગ્યાનિરૂપણ કવિત્ત ॥

મહાપ્રભુ કૃષ્ણચૈતન્ય મનહરન જૂકે ॥

ચરનકૌ ધ્યાનમેં દે નામ મુષ ગાડ્યૈ ॥

તાહી સમેં નામાજૂનેં આગ્યા દર્ડે લઈ ધારિ ॥

ટીકા વિસ્તાર ભક્તમાલકૌં સુનાડ્યૈ ॥

કીજિયૈ કવિત્તવંદ છંદ અતિ પ્યારૌં ભૌ ॥

જગૈ જગ માહિ કહિ વાની વિરમાડ્યૈ ॥

જાનો નિજુ મતિ એ પૈ સુન્યો ભાગવત-

શુકદ્રૂમનિ પ્રવેશ કિયૌં એસૈં હિ કહાડ્યૈ ॥ ૧ ॥

ટીકાકૌં નામ—

× × × ×

હ્રદે સરસાઈ જૌં તૈં સુનિયૈં સદાઈં યહ ।

ભક્તિરસવોધિની સુનામ ટીકા ગાઈં હૈ ॥ ૨ ॥

× × × ×

મૂલ મંગલાચરન—

ભક્તિ ભક્ત ભગવંત ગુરુ ચતુર નામ વપુ એક ॥
 ઇનિકે પદ વંદન કિયે નાસહિં વિધન અનેક ॥ ૧ ॥

× × × ×

અન્ત:—

ચારિ જુગનિયે જે ભગત તિનિકૌં પદકી ધૂરિ ॥
 સર્વસુ શિર ધરિ રાષિ હો મેરી જિવની મૂરિ ॥ ૫ ॥

+ + + +

ભક્તદામ જિનિ જિનિ કથી તિનિકિ જૂઠનિ પાઈ ॥
 મો મતિસારુ અક્ષર દ્વે કીનોં સિલૌ વનાઈ ॥ ૧૧ ॥
 કાહૂં કેવલ જોગ જગ્ય કૈ કુલ કરનીકી આસ ॥
 ભક્ત નામ માલા અગર ડર વસૌ નારાયણદાસ ॥ ૧૨ ॥

इति श्री भक्तमाल श्री नारायणदासजीकृत मूल समाप्तः ॥ छप्पौ १९७
 दोहा ॥ १७ सब मिलि जोर ॥ २१४ ॥

× × ×

સંવત્ પ્રસિદ્ધ દશ સાત સૌ ઉન્હત્તર ચે
 ફાગુન માસ વદિ સપ્તમી વિનાઈકે ॥
 નારાયણદાસ સુષરાસિ ભક્તમાલ લૈકે ॥
 પ્રિયાદાસ દાસ ડર વસૌ રહૌ છાઈકે ॥ ૨૯ ॥

× × × ×

इति श्री भक्तमाल टीका संपूर्णः ॥ श्रीरस्तु ॥ श्री ॥

વિષયાદિ-૧. પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં પુરાણો, ઇતિહાસગ્રંથો અને દંતકથાઓના આધારે વિષ્ણુભક્ત જનોનાં આખ્યાન વર્ણવેલાં છે.

૨. મૂલ ગ્રંથમાં નામાલયે એકેક ભક્તનું ચરિત્ર એક કવિતમાં કરેલું, તે ઉપર પદ-બદ્ધ ટીકા નારાયણદાસે કરેલી તે ઉપર પ્રિયાદાસની ટીકા છે.

૩. દુહા, કવિત, છપ્પય આદિથી પદબંધ બાંધેલાં છે. મૂળની ૫૧૨ અને ટીકાની ૭૩૦ કૃતિઓ છે.

વિશેષ-૧. આ ભક્તમાલમાં પ્રથમ ભક્તિનું સ્વરૂપ, પછી અન્નમેલ, હનુમાન આદિ આશરે ૧૭૫ ભક્તોનાં ચરિત્ર છે. તેમાં શંકરાચાર્ય, નામદેવ, જ્ઞાનદેવ, વલ્લભાચાર્ય, ધનોભક્ત, નરસિંહ મેહેતા અને મીરાંબાઈનાં ચરિત્ર પણ આવી ન્થ છે.

૨. આ સીક ગ્રન્થ મુંબઈમાં શ્રી વેંકટેશ્વર પ્રેસમાં ૨૧. એમરાજે છપાવેલો છે.

અં ૪ સ્વ. વિમલાચલે સૌવર્ણિકસાહશ્રીતેજપાલોદ્ધૃત...આદીશમૂલ-
પ્ર(પ્રા)સાદપ્રશસ્તિ:—સં—હેમવિજય—(૨. સં. ૧૬૧૦.) પૃ. ૧-૭ શ્લોક ૬૭

આરંભ—ૐ નમઃ ॥

એયસ્વી પ્રથમપ્રભુઃ પ્રથિમભાગ્ નૈપુણ્યપુણ્યાત્મના- ॥

મસ્તુ સ્વસ્તીકરઃ સુખાવિધમકરઃ શ્રીમાન્ સુદેવઃ સ વઃ

પદ્મોદ્ભાસકરઃ કરૈરિવ રવિવ્યોમ્નિ ક્રમાંભોરુહ ॥

ન્યાસૈયસ્તિલકીવભૂવ ભગવાન્ શત્રુંજયેનેકશઃ ॥ ૧ ॥

× × × ×

યદુપદેશવશેન મુદં દધ ॥ ત્રિચિલમંડલવાસિ જને નિજે ।

મૃતયનં ચ કરં ચ સુજીજિઆ ॥ મિધમકવ્વરભૂપતિરત્યજત્ ॥ ૧૮ ॥

(ગુજરાતના શ્રી હીરવિનયજ્ઞના ઉપદેશથી “કંકનો હરજીઓ પ્રગટ રૂપીઆ લેવા”નો કર અકબરે કાઢી નાખ્યો.)

શત્રુંજયે ગર્ગનવાળકલ્પામિતેવ્દે (૧૬૫૦) યાત્રાં ચકાર સુકૃતાય સ તૈજપાલઃ ॥
ચૈત્યસ્ય તસ્થ સુદિને ગુરુભિઃ પ્રતિષ્ઠાં ચક્રે ચ હીરવિજયાભિઃ સૂરિસિંહૈઃ ॥ ૬૨ ॥

× × × ×

ચૈત્યં ચારુ ચતુર્મુખં કૃતસુખં શ્રીરામજીકારિતં ॥

પ્રોત્તુંગં જસુઠકુરેણ વિહિતં ચૈત્યં દ્વિતીયં શુભં ॥

રમ્યં કુઅરજીવિનિર્મિતમભૂચૈત્યં તૃતીયં પુનઃ ॥

મૂલં શ્રેષ્ઠીકૃતં નિકામસુભગં ચૈત્યં ચતુર્થં પુનઃ ॥ ૬૪ ॥

અન્ત—

વસ્તાભિધસ્ય વરસૂત્રધરસ્ય શિલ્પં ।

ચૈત્યં ચિરાદિદમુદીક્ષ્ય નિરીક્ષણીયં ॥

શિષ્યત્વમિચ્છતિ કલાકલિતોऽપિ વિશ્વ ॥

કર્માસ્ય શિલ્પિપટલે ભવિતું પ્રસિદ્ધઃ ॥ ૬૬ ॥

.. સદાચારશ્રીનાં કમલવિજયાહ્વાનસુધિયાં ।

પદદ્વંદ્વાંભોજભ્રમરસદૃશો હેમવિજયઃ ।

અલંકારૈરાઢ્યાં સ્ત્રિયમિવ શુભાં યાં વિહિતવાન્ ॥

પ્રશસ્તિઃ શસ્તૈષા જગતિ ચિરકાલં વિજયતાં ॥ ૬૭ ॥

इति सौवर्णिकसाहस्रीतेजपालोद्धृतविमलाचलमंडन

श्री आदीशमूलप्रसादप्रशस्तिः श्रेयः ॥

બુધસહજસાગરાણાં વિનેયજયસાગરોઽલિખદ્વર્ણો ॥

શિલ્પિભ્યામુત્કીર્ણો ॥ માધવમીમામાભિધાનાભ્યાં ॥ ૬૮ ॥

इति श्रीसिद्धाचले मूलनायकचैत्ये सामलपापाणरी प्रशस्तिरस्ति ॥

વિષયાદિ-૧. આ પ્રશસ્તિ, શત્રુજય પર્વત ઉપરના શ્રી આદીશ્વરના દેવલેનો શુન્-
રાતના સૌવર્ણિક શાહ તેજપાલે ઉદ્ધાર કરાવ્યો અને રામજી, હંવરજી અને જસુ હંકુર
એ ત્રણ જણની સહાયતાથી સંવત્ ૧૬૫૯ માં ચાર મંદિરો ખંધાવ્યાં તેની છે. તે
મૂલ મંદિરની બીંતમાં જડેલા કાળા પથ્થર ઉપર કાતરેલી છે. તેમાં જણાવેલું છે કે,
સંવત્ ૧૫૮૮ માં સાધુ કર્માએ કરાવેલું મંદિર જર્ણ થતાં સ્વર્લોકવિમ્બોક્તિની ગુર્વી
ગૂર્જરમેદિની શુન્રાતના સૌવર્ણિક શાહ શિવરાજના પાંચમા વંશજ તેજપાલે તે સમરાવ્યું
અને અકબર શાહને જૈન ધર્મના ઉપદેશ આપી, જળયાવેરો માફ કરાવનારા શ્રી હીર-
વિનયજી આદિ સૂરિઓએ તેમાં ૭૨ બિંબોની પ્રતિષ્ઠા કરી. આ દેવલેના યાંમલા, બારીઓ
આદિની પણ શોભા તથા ગણતરી આ પ્રશસ્તિમાં આપેલાં છે. શાહ તેજપાલે અન્યત્ર
ખંધાવેલાં દેવલો આદિને ઉલ્લેખ પણ આ પ્રશસ્તિમાં કરેલો છે; તેમ શ્રી હીરવિનય-
જીની શરૂપરંપરા તથા શાહ અકબરે શુન્રાતમાંથી શ્રી હીરવિનયજી આદિને બોલાવી
તેમની પાસેથી જૈન ધર્મના ઉપદેશનું શ્રવણ કર્યું એ વિષય ૩ થી ૩૧ શ્લોકમાં વર્ણવેલો છે.

૨. કુલ શ્લોક ૬૮ છે. જે મંદિરની આ પ્રશસ્તિ છે તે મંદિરની ખાંધણીની યોજના
આદિ સૂત્રધાર (architect) વસ્તાએ કરેલાં છે અને આ પ્રશસ્તિ માધવ તથા ભીમા
નામે શિલ્પીઓએ કાળા પથ્થર ઉપર કોરી છે.

વિશેષ-૧. આ પ્રતિમાં લાહીઆએ લેખનશુદ્ધિ કરતાં વચ્ચે વચ્ચે હડતાલથી
'વિસર્જ'ની, હસ્તલિખિતની તેમ જ અંકરોની ચૂક સુધારી છે. કેટલેક સ્થળે અક્ષરો પણ
ઉમેરેલા છે. તેમ અંકના સાંકેતિક શબ્દો ઉપર આંક મૂકી સાક્ષી સમજ આપી છે,
તથા હાંસીયામાં તેમ શબ્દો ઉપર પણ કેટલાકના અર્થ અને શુન્રાતીમાં સમજ પણ
આપેલી છે. પ્રશસ્તિમાંના ખંડાયલા શબ્દ ભાગો.....આવી નીશાનીથી સૂચવેલા છે.

૨. આ લેખ ‘બ્રિષિગ્રાફીકા ઇડિકા’ના ભાગ ૨ પૃ. ૫૦ થી ૫૯ માં તથા કાવ્ય-
માલાના પ્રાચીન લેખમાલા ભાગ ૨ માં પૃ. ૧૮૧ થી ૧૯૦ માં છપાયે છે. પરંતુ તેમાં
અને આમાં કેટલેક સ્થળે કેટલાક નોંધવાન્નગ પાઠભેદ છે.

અં. ૪ ગ. નદુ(હુ)લપુરસ્થકીર્તિપાલસ્ય ધર્મશાસનપત્ર—(ર. સં. ૧૨૧૮)

પૃ. ૧-૩.

આરંભ—રાધાકૃષ્ણાય નમઃ ॥ ધુલેવેશઃ ॥ નદુ(હુ)લપુરસ્થતામ્રપટ્ટ-
કત્રયમધ્યે પ્રશસ્તિઃ ॥

શ્રીસ્વસ્તિ—શ્રિયૈ ભવંતુ વો દેવાઃ બ્રહ્મશ્રીધરશંકરાઃ ॥

સદા વિરાગવંતો યે જિના જગતિ વિશ્રુતાઃ ॥ ૧ ॥

શાકંભરીનામપુરે પુરાસીચ્છ્રીચાહમાનાન્વયલબ્ધજન્મા ॥

રાજા મહારાજનતાંત્રિયુગ્મઃ ક્ષ્યાતોઽવનૌ વાકપતિરાજનામા ॥ ૨ ॥

નદુ(હુ)લે સમભૂત્તદીયતનયઃ શ્રીલક્ષ્મણો ભૂપતિ—

સ્તસ્માત્સર્વગુણાન્વિહો(તો ?) નૃપવરઃ શ્રીસોલિત(લોહિયા)લ્યઃ સુતઃ ॥

તસ્માચ્છ્રીવલિરાજનામનૃપતિઃ પશ્ચાત્તદીયો મહી—

ક્ષ્યાતોવિગ્રહપાલ इत्यभिधिया राज्ये पितृव्योभवत् ॥ ૩ ॥

× × × ×

✽આખ્યાં રાજકુલશ્રીઆલ્હણદેવકુમારશ્રીકેલ્હણદેવાખ્યાં રાજપુત્રશ્રી કી-
ર્તિપાલસ્ય પ્રસાદે દત્તનહુલાઽ ૦,૦ પ્રતિવદ્ધદ્વાદશગ્રામાણિ તતો રાજપુત્ર-
કીર્તિપાલઃ સં. ૧૨૧૮ શ્રાવણવદિ ૫ સોમે અઘ શ્રીનદુલે સ્નાત્વા ધૌતવાસસી
પરિધાય તિલાક્ષતકુશપ્રણયિનં દક્ષિણકરં કૃત્વા દેવાનુદકેન સંતર્પ્ય ✽ ✽ ✽

અંત—

ષષ્ટિવર્ષે(ર્ષ) સહસ્રાણિ સ્વર્ગે તિષ્ઠતિ દાયકઃ ॥

આછેત્તા ચાનુમંતા ચ તામ્રે ચ નરકે વસેત્ ॥ ૨ ॥

બહુભિર્વસુધા ભુક્તા રાજભિઃ સગરાદિભિઃ ॥

યસ્ય યસ્ય યદા ભૂમિસ્તસ્ય તસ્ય તદા ફલં ॥ ૩ ॥

સ્વહસ્તોડયં મહારાજપુત્રશ્રીકીર્તિપાલસ્ય

નૈગમાન્વયકાયસ્થસાઢનપ્તા શુભંકરઃ ।

• • .. દામોદરસુતોડલેખિ શાસનં ધર્મશાસનં ॥ ૧ ॥ મંગલં મહાશ્રીઃ ॥

વિષયાદિ-૧. રાજપુતાનામાંના સાંભર નગરની પાસેના નફૂલ (નાડોલ) ગામમાંના ત્રણ ત્રાંબાપત્રોમાંના એક ઉપર ઉપરનો લેખ છે. તેમાં, ચહુઆણ વંશના રાજ આદહણુ-દેવના ત્રીજા રાજપુત્ર શ્રી કીર્તિપાલે નફૂલના શ્રી મહાગ્નિનવરના દેવલને નીચેનાં બાર ગામ સ્નાપન, વિલેપન, દીપધૂપના લોગાર્થે સમર્પણ કર્યાનું જણાવેલું છે: “૧ સુજેર, ૨ હરિજીક, ૩ વિલાડ, ૪ સોનાણ, ૫ સેરકરા, ૬ હરવંદ, ૭ માડા, ૮ ડોકાણ, ૯ સુવાં, ૧૦ નાડાડ, ૧૧ દેવસુરી, અને ૧૨ મહયડી. આ બાર ગામનું શાસનપત્ર ત્રીજા રાજપુત્ર કીર્તિપાલે સં. ૧૨૧૮ ના શ્રાવણ વદિ ૫ સોમવારે આખ્યાનો ઉલ્લેખ ઉપલા લેખમાં કરેલો છે.

૨. આ ધર્મશાસનનો લેખ તાંબાપત્ર ઉપર કાયસ્થ દામોદરના સુતે કોતરેલો છે.

વિશેષ-૧. આમાં ચહુઆણ વંશના સ્થાપક લક્ષ્મણરાજની વંશાવલિ કીર્તિપાલ પર્યંતની આપેલી છે. આ વંશનો રાજ આદહણુ ચહુઆણના પ્રતિસ્પર્ધિ રાઠોડ વંશના રાજ રાહુલની પુત્રી અન્નલદેવીને પરણ્યો હતો અને તેનાથી થયેલા ત્રીજા રાજપુત્ર કીર્તિપાલે ઉપરનું દાનપત્ર લખાવી આપ્યું છે. આ લેખમાંનો કીર્તિપાલ સોનગિરા (સુવર્ણગિરિ-જાલોર) ચૌહાણ વંશનો સ્થાપક હતો.

૨. આ લેખ ચહુઆણ વંશ વિષે કેટલીક ઐતિહાસિક માહિતી આપનારો હોવાથી ઉપયોગી છે. પ્રતિમાં કેટલેક સ્થળે હાંસીયામાં તેમ મૂળના રાખ્દો ઉપર પણ તેના અર્થો આપેલા છે, તેમ મૂળના છેકેલા અક્ષરો સુધારેલા છે.

૩. આ, મારવાડના નફૂલના ચૌહાણ વંશના બીજા લેખો ‘એપીગ્રાફા ઇડિકા’ના ૯ મા તથા ૧૨ મા ભાગમાં છપાયા છે.

૪. આ લેખ ‘એપીગ્રાફા ઇડિકા’ના નવમા ભાગમાં પાના ૬૬ થી ૭૦ માં છપાયો છે. છપાયેલા લેખ કરતાં આ લેખમાં કેટલાક પાડભેદો છે.

૫. જ. જો. એ. રો. એ. સો.ના પુ. ૧૯ ના પુ. ૨૬ થી ૩૪ માં સં. ૧૨૧૮નો રાજ આદહણુદેવનો લેખ છપાયો છે, તેથી આ જુદો છે, અને તેનાથી થોડી અધિક માહિતી આમાં આપેલી છે.

અં. ૪ ઘ, નફૂલપુરસ્થ તૃતીય તામ્રપટ્ટક.-સં. ગચ્છ લેખ-(૨. સં. ૧૨૧૩). પૃ. ૧-૨

, આરંભ—તૃતીય તામ્રપટ્ટકેં

, ૐ સં. ૧૨૧૩ વર્ષે માર્ગવદિ ૧૦ શુક્રે શ્રીમય(દ)જહિલ્લપાટકે સમસ્ત-રાજાવલીસમલંકૃત-પરમમદ્વારક-મહારાજાધિરાજ-પરમેશ્વર-—ઉમાપતિવરલ-

वधप्रसादप्रौढप्रतापनिजभुजप्रतापविक्रमरणांगणविनिर्जितसाकंभरीभूपालश्री
कुमारपालदेवकल्याणविजयराज्ये तत्पादपद्मोपजीविनि महामात्यचाहृददेवे
श्रीकरणादौ(दि)सकलमुद्राव्यापारान्परिपंथयति यथा अस्मिन्काले 'प्रवर्त-
माने पोरित्य बोडानान्वये महाराजश्रीयोगराजस्तदेतदीयसुतसंजात-महा-
मंडलिक श्रीवस्तराजस्तदस्य सुतसंजातोऽनेकगुणगणालंकृतमहामंडलिकश्री-
प्रतापसिंहः शासनं प्रयच्छति यथा-अत्र नडूलतडागिकायां देवश्रीमहावी-
रचैत्ये * * *

अंत—यः कोपि चालयति तस्याहं पादलग्नस्तिष्ठामीति । गौडान्वये कायस्थ
पंडितमहीपालेन शासनमिदं लिखितं ॥

विषयादि-गुणरातना अहलिखितपुर पाठश्रुता राज्ञता वंशज, साकंभरी (सांभर)-
ना राज कुमारपाल देवना मुद्राव्यापारना अधिकारी, महाराजयोगराजना वंशज राज
प्रतापसिंहे संवत् १२१३ ना मार्गशीर्ष मासनी वदि १० मे नडूलतुं श्री महावीरचैत्य,
सीहडलीतुं अरिष्टनेमिचैत्य, अने शीलवदडीतुं अनितस्त्रामीचैत्य, ये त्रक्ष देवलोने अके
दिवसे ९७ कोरूपक आभ्युं तेना आ ताम्रपट्ट छे.

विशेष-आ लेभ छपायलो लक्ष्यामां नथी. आ लेभमां कुमारपाले राजपुतानाने
भाग निल्याने उल्लेख होवाथी अतिहासिक दृष्टिअे उपयोगी छे.

अंक ४ ड. नडूलपुरस्थे पद्मप्रभचैत्यस्य महाप्रासादे विंवप्रतिष्ठा-प्रश-
स्तिः-सं. गद्य लेख-(र. सं. १६८६) पृ. ३-४

आरंभ—श्रीधुलेवेशः ॥ नाडूले प्रासादाः ३ तत्र लोकोक्त्या संप्रति
निर्मितपद्मप्रभमहाप्रास(सा)दे ॥ ॥ मूलनायकस्याधः ॥

सं. १६८६ प्र. आषाढ वदि ५ शुक्ले राणा श्रीजगत्सिंह राज्ये० राजाधि-
राज श्री गजसिंहप्रदत्तसकलराज्यव्यापाराधिकारिणा मंजेसासुत मंजय-
मल्लजीनाम्ना श्रीचंद्रप्रभविंवं द्वि श्रीपद्मप्रभविंवं कारितं प्रतिष्ठि(ष्ठितं) विजय-
देवसूरिभिः ॥ १ ॥

अंत—

देवलस्तत्सुतचंडदेवतपुत्रसाढाकेन श्री वल्लादिपुत्रयुतेन विमाता सत्यभार्या
निजपुत्रसेलुकनिर्मितं श्रीधर्मनाथविंवं कारितमिति० ॥

વિષયાદિ-૧. જગત્સિંહના રાજ્યકાળમાં, નરહાના શ્રી પદ્મપ્રભનાથના મંદિરમાં સંવત્ ૧૬૮૬ ના આપાઠમાં, રાજ્યવ્યાપારાધિકારી મંજેસાસુત મંજયમદ્વજીએ શ્રીચંદ્ર-પ્રભનું તથા શ્રીપદ્મપ્રભનું બિંબ કરાવી અને તેની પ્રતિષ્ઠા વિનયદેવસૂરિએ કરી હતી, તે સંબંધી આ પ્રશસ્તિ છે.

૨. આ પ્રશસ્તિમાં, આ પ્રાસાદની કવલિકામાં ડાબે બાજે જે શ્રી શાન્તિનાથની મૂર્તિ છે તેની નીચેના લેખમાં તેની પ્રતિષ્ઠા સંવત્ ૧૨૧૫ ના વૈશાખમાં દેવનાગ, નાગડ અને જોગડે કરાવ્યાનો નિર્દેશ કરેલો છે; તેમજ વળી શ્રી શાન્તિનાથના પ્રાસાદના મૂળ નાયકની મૂર્તિ હેઠળ તેની પ્રતિષ્ઠા સંવત્ ૧૧૮૧ ના આપાઠમાં ચંદ્રદેવના પુત્ર સાઠાકે કર્યાનો ઉલ્લેખ છે.

વિશેષ—આ લેખ છપાયે જાણ્યામાં નથી.

અંક ૪ ચ. શ્રીસિદ્ધાચલે મૂલનાયકચૈત્યે ધવલપાપાણે શાહકરમાકૃત તીર્થોદ્ધારસ્ય પ્રશસ્તિઃ — સં. પદ્યગદ્ય. ર. પં. લાવણ્યસમય- (ર. સં. ૧૫૮૭.) પૃ. ૪-૭

આરંભ—

ૐ સ્વસ્તિ શ્રી ગૂર્જરધરિત્ર્યાં પાતસાહમહિમૂદપટ્ટપ્રમાકરપાતસાહશ્રી મદાફરસાહપટ્ટોદ્યતકારકપાતસાહશ્રીશ્રીશ્રીવહાદરસાહવિજયરાજ્યે । સંવત્ ૧૫૮૭ વર્ષે રાજ્યવ્યાપારધુરંધર ષાન શ્રી મંદાદષાનગાચારે (વ્યાપારે ?) શત્રુંજયગિરૌ શ્રી ચિત્રકૂટવાસ્તવ્ય દોંકરમાકૃત સત્તમોદ્ધારસ્તસ્ય પ્રસશ- સ્તિ લિખ્યતે ॥

અંત—મંગલમાદિદેવસ્ય મંગલં વિમલાચલે ।

મંગલં સકલસંઘસ્ય મંગલં લેખકસ્ય ચ ॥

પં. વિવેકધીરગણિના લિખિતા પ્રશસ્તિઃ પૂજ પંડિતસમયરત્નશિષ્ય પં.લાવણ્યસમયસ્ત્રિસન્ધ્યં શ્રી આદિદેવસ્ય પ્રણમતીતિ ભદ્રમ્ શ્રી. સૂ. હરપતિ ઠા. યસા ઠા. મૂલા ઠાકર કૃષ્ણા ઠા. કાલહા. ઠા. હર્ષા સૂ. માવ સૂ. વાદલોં સરજા.....શ્રી ગ્રા—મરતેન પ્રાપ્ય નમસ્કૃતઃ શ્રી સિદ્ધાચલે મૂલનાયક- ચૈત્યે ધવલપાપાંચરી પ્રશસ્તિરસ્તિ ॥

વિષયાદિ—મેવાડના રાણા રત્નસિંહના રાજ્યકાલમાં મેવાડના ઓસવાળ જૈન જ્ઞાતિનું શાહ કરમાએ પાલીતાણાના શત્રુંજય પર્વતની યાત્રાએ જતાં, શુભરાતના બાદશાહ બેહાદૂરશાહની પરવાનગી લેઈ, સાતમી વાર ત્યાંનાં દેવળોનો ઉદ્ધાર સંવત્ ૧૫૮૭ (સને ૧૫૩૧-૩૨)માં કરાવ્યો, તે સંબંધી ઉલ્લેખ પ્રસ્તુત પ્રશસ્તિમાં છે.

કુલ ૪૪ શ્લોક છે, અને તે ઉપરાંત આરંભ તથા અંતનો થોડોક સંસ્કૃતમિશ્રિત પ્રાકૃત ગદ્ય ભાગ છે.

વિશેષ-૧. શત્રુંજય ભગવાન શ્રી આદીશ્વરના દેવલમાં ડાબી બાજુની ભીંતમાં ધોળા પથ્થર ઉપર આ પ્રશસ્તિ કોતરેલી છે. આમાંનો અંતનો ગદ્ય ભાગ આધુનિક દેવનાગરી લિપિમાં લખેલો છે, એમ ભાવનગરના “પ્રાકૃત સંસ્કૃત શિલાલેખો”વાળા અંગ્રેજ પુસ્તકમાં જણાવેલું છે.

૨. આ પ્રશસ્તિ ભાવનગરના મહારાજના “પ્રાકૃત સંસ્કૃત શિલાલેખો”વાળા ઇંગ્રેજ પુસ્તકમાં (પાને ૧૩૪ મે) પ્રકટ થઈ છે; તેમ જ શ્રીજૈન આત્માનંદ સમા(ભાવનગર)ના શ્રી શત્રુંજય તીર્થોદ્ધાર પ્રબંધના પરિશિષ્ટમાં (પાનું ૭૨); તથા “અપીગ્રાફિઆ ઇડિકા”ના વો. ૨. પાને ૪૨-૪૭ માં પણ પ્રકટ થઈ છે. પરંતુ એ મુદ્રણોમાં જે કેટલાક પડેલા અક્ષરોની પૂર્તિ કૌંસથી કરેલી છે, તે અક્ષરો પ્રસ્તુત પ્રતિમાં છે. અને જે અક્ષરો તથા શબ્દો પ્રસ્તુત પ્રતિમાં પડેલાં છે, તે એ પ્રતિઓમાં પણ પડેલાં છે. કેટલીક જગ્યાએ પાઠભેદ પણ છે. છાપેલી પ્રતિમાં પ્રસ્તુત પ્રતિનો શ્રીયા-મરતેન-થી અંત સુધીનો ભાગ નથી. એ પંક્તિ પ્રસ્તુત પુસ્તકના લેખકે લખી જણાવ્ય છે.

૩ આ લેખવાળો પથ્થર શ્રી આદીશ્વરના મંદિરની ડાબી બાજુની ભીંતમાં જડેલો છે. તેની લંબાઈ પહોળાઈ ૩૦”x૧૮” છે. તેમાં ઉપરની પ્રશસ્તિની ૫૯ લિટીઓ કોતરેલી છે.

૪ આ દેવળ સંબંધી વિશેષ હકીકત હેનરી કુઝેન્સે સુધારેલી “અન્ડીકવેરીયન રીમેઇન્સ”ના ૮ મા વોલ્યુમના પાને ૨૫૬ મે આપેલી છે.

૫ આ પ્રશસ્તિ પં. સમય રત્નના શિષ્ય પં. લાવણ્યસમયે બનાવી છે; અને તે પંડિત વિવેકધીરગણિંએ લખેલી છે. આમાં મેવાડના રાજાઓ તથા અમદાવાદના બાદશાહોના વંશનો વિસ્તાર વર્ણવેલો છે, તથા કર્મ શાહના તેમ જ સૂર્યધાર ‘ભાદલા’ના વંશનું પણ વર્ણન છે. એથી આ પ્રશસ્તિ ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ ઉપયોગી છે.

૬ આ પ્રશસ્તિના અંત ભાગમાં સાતમો ઉદ્ધાર કરનારા શિષ્યોનાં નામ કોતરેલાં છે.

અં. ૫ ક. દાદા હરિની વાવનો લેખ-સં. ગયપથ-(ર. સં. ૧૬૬૬.)-પૃ. ૧
આરંભ—નમઃ સૃષ્ટિકર્ત્રે ॥

નમોઽધિપતયે તુભ્યં સર્વજીવનરૂપિણે ॥

વરુણાય નમસ્તુભ્યં નમઃ સુકૃતસાક્ષિણે ॥ ૧ ॥

સ્વસ્તિ શ્રી ગુર્જરધરિત્ર્યાં શ્રીમદહિમ્મદાવાદનગરં પાતુસાહ શ્રી શ્રી શ્રી
મહમદવિજયરાજ્યે રાજ્યાંતિ:(ત:)પૂર(પુ)દ્વારિ સર્વાધિકારિણિ વાઈશ્રી હરીર

નામ્રી નગરાદિ(દી)શાંનદિગાત્રી(ત્રિ)ત હરિરપૂરમધ્યે × × × સંવત્ ૧૫૫૬
વર્ષે શાકે ૧૪૨૧ પ્રવર્તમાન્યે પૌષ શુદ્ધિ ૧૩ સોમે વાર્ષિકી કારયામાસ × ×
અંત—

વાપીનિર્માણેઽધિકાર પરમેશ્વરાજાપાલકમલિકાત્રીવિંહામિદ તથા ગજધર
વૈશ્યસૂત્ર(૦) (સૂ ?) વીરા તસ્યાજ્ઞકરસ્ત દેવા ત્રી ગિરણા મહં(૦) સાવાઆ
તથા મહં વીરા—

વિષયાદિ—આ, અમદાવાદના પાદશાહ મહમ્મદ બેગડાના સમયમાં હરિરપુરની
વતની અને પાદશાહના અંત:પુરની સર્વાધિકારિણી બાઈ હરિરે અમદાવાદ નગરના
ઈશાન (અસારવામાં) ખુલામાં સંવત્ ૧૫૫૬ (સને ૧૪૯૯)માં પૌષ સુદ ૧૩ વાર સોમે
૮૪ લાખ-મનુષ્ય, ૫૨, ૫૨૫ આદિની તૃપાના નિવાસુ અર્થે બંધાવેલી વાવનો શિલા-
લેખ છે. તેમાં દ્રવ્ય સંખ્યા ૩,૧૯,૦૦૦ ખર્ચાયાનું જણાવેલું છે.

વિશેષ-૧. આ લેખ મુંબઈ ઇલાકાના “રીવાઈઝડ લીસ્ટસ ઓફ એન્ડીકવેરીએન
રીમેઇન્સ” એ ગ્રંથમાં પાને ૩૦૦ મે (આવૃત્તિ ૧૮૯૭ ની) તથા ‘એપિગ્રાફિયા ઇન્ડિ-
કા’ના વો. ૪. પાને ૨૯૮-૯૯ મે છપાયેલો છે.

૨. આ પ્રતિનો લેખનો ઉતારો અશુદ્ધ છે અને તેમાં સુધારો પાછળથી કરેલો છે.
પહેલા અક્ષરો આવી — — નિશાનીથી સૂચવેલા છે.

અં. ૫ સ્વ. અર્વુદાચલે વિમલવસહિકાયાં લેખ:—સં. ગદ્યપદ્ય—પં.
જ્ઞાનચંદ્ર—(ર. સં. ૧૨૭૮.)—પૃ. ૧-૬

આરંભ—ધુલેવેશ: ॥ અર્વુદાચલે વિમલવસહિકાયાં પ્રવિશર્તો વામભાગે
દેવકુલિકાવાહ્યશાલાયાં શ્યામોપલલ્લંબે પ્રશસ્તિ: ॥ ૬૦ ॥ ત્રી અર્વુદતીર્થ-
પ્રશસ્તિર્લિલ્યતે.

અંગિ(ગી)કૃતાચલપદો વૃષભાસિ(ત્રિ)તોસ્તિ
ભૂતિર્ગાધિપતિસેવિતપાદપદ્મ: ॥
શંભુર્યુગાદિપુરુષો જગદેકનાથ:
પુણ્યાનિ પલ્લવયતુ પ્રતિવાસરં સ: ॥

અન્ત—

• તત્પાદભૂષણમદૂષણયોગિવર્ય: ॥ સચ્છીલસિંધુપરિશીલનવિષ્ણુલીલ: ॥
• શ્રીજ્ઞાનચંદ્ર ઇતિ નંદતુ સૂરિરાજ: પુણ્યોપદેશવિધિવોધિતસત્સમધ્વ: ॥૪૧॥

વસુમુનિકરશશિંવર્ષે યેષ્ટ(ષ્ટ)સિતનવમસોમયુતે દિવસે ।

શ્રીજ્ઞાનચંદ્રગુરુણા પ્રતિષ્ઠિતોઽર્વુદગિરૌ ઋષભ(મઃ) ॥ ૪૨॥

૧૨૭૮ યેષ્ટ સુદિ ૧ સૌમે ॥

વિષયાદિ—અર્ધુદાયલ (આણ) ઉપરની વિમલશાહની વસહિકા-વસતિ-ધર્મશાળાના પ્રવેશદ્વારના ડાબા ભાગની બાહ્ય શાળાના કાળા પથ્થર ઉપર આ પ્રશસ્તિ લખેલી છે. સાહુ (શાહ) ધનસિંહના આર પુત્રમાંથી બીજા અને લલ્લે શ્રી ઋષભજીના મંદિરનો છૂર્ણોદ્ધાર પોતાના પિતા ધનસિંહના શ્રેયને અર્થે સંવત્ ૧૨૭૮ માં કરાવ્યો, તે સંબંધી આ પ્રશસ્તિ છે.

કુલ શ્લોક ૪૨ છે.

વિશેષ—૧. આ પ્રશસ્તિ છપાયેલી જાણ્યામાં નથી. આમાં મારવાડ નહુલમાં ચાહમાનવંશ રાજાઓની વંશાવલિ આપેલી છે. પછી લલ્લ અને બીજાની ઉત્પત્તિ આપેલી છે.

૨. આ પ્રશસ્તિમાંથી નીચેની બાબત જાણવા જોગ છે:—પરમારવંશી કાફડના વંશજ અને આણથી ત્રણ ચોજન દૂર આવેલી પ્રાચીન ચંદ્રાવતી નગરીનો રાજા ધુધું પોતાની ઉપર ગુજરાતના રાજા ભીમની અવકૃપા થયાથી ધારાનગરના રાજા ભોજના દરબારમાં જઈ વસ્યો. પોરવાડ (પ્રાગૃવાઠ) વંશના અલંકારરૂપ વિમલને તેની મહા બુદ્ધિથી પ્રસન્ન થઈ ભીમદેવે આણનો દંડપતિ નીમ્યો. તેણે સં. ૧૦૮૦ માં આણના શિખરે શ્રી આદિનાથનું દેવલ બંધાવ્યું, તેમ જ તલાવ આદિ બંધાવ્યાં. પછી કાલ વીતતાં આણનાં તીર્થો નહુલના રાજા વીરવરના તાબામાં આવ્યાં. વીરવરનો પુત્ર સમરસિંહ, તેનો સિંહબટ અને તેનો પ્રતાપમલ્લ થયો. પ્રતાપમલ્લનો બીજા મહાભૂમિનો રાજા થયો. તેના ત્રીજા પુત્ર હુંદ-હુંબથી તેજસિંહ થયો. તેના રાજ્યમાં માંડવ્યપુરથી 'જેલ્હા' નામનો શેઠીયો આવી વસ્યો. તેનો પુત્ર દેશલ અને તેના વંશમાં ત્રીજા પેઢીએ ધનસિંહ થયો અને એ ધનસિંહના બે પુત્ર લલ્લ અને બીજા ઉપર જણાવેલા મંદિરનો ઉદ્ધાર કર્યો.

૩. લેખમાંનાં બે ખાલી સ્થળોએ પાછળથી પંક્તિઓ ઉમેરાયેલી છે, અને હાંસી-યામાં તેમ કેટલાક શબ્દો ઉપર સ્પષ્ટાર્થો લખેલા છે.

નં. ૫ ગ. અર્વુદાચલે તેજપાલવસહિકાયાં લેલ. સં. ગદ્યપદ્ય પં. સોમે-શ્વરદેવ.—(ર. સં. ૧૨૮૭)—પૃ. ૧-૧૦

આરંભ—ધુલેવેશઃ ॥ શ્રીઅર્વુદાચલોપરિ તેજઃ ॥ પાલવસહિકાયાં પ્રવિ-શતો દક્ષિણભાગે દેવકુલિકશાલાયાં ઉપલખંદદ્વયં ॥ તન્નૈકસ્મિન્ ૦ ॥ ૩૦ ॥

વંદે સરસ્વતીં દેવીં યાતિ યા કવિમાનસં ॥

નીયમાના નિજેનેવ ॥ યાનમાનસવાસિના ॥ ૧ ॥

યઃ શાંતિ માં નય્ય(શાંતિમાનપ્ય)સત્પ્રકોપે શાંતોપિ દીપ્તઃ સ્મરનિગ્રહાય ॥
નિમીલિતાક્ષોઽપિ સમયંચ(યપ્ર)દર્શી સવઃ શિવાયાસ્તુ શિવાતનુજઃ ॥૨॥

x x x x

અન્ત—

શ્રીસોમેશ્વરદેવશ્ચલુક્ચનરદેવસેવિતાંત્રિયુગ્મઃ ॥

રચયાંચકાર રુચિરાં ધર્મસ્થાનપ્રશસ્તિમિમાં ॥ ૭૩ ॥

શ્રીનેમેરમ્બિકાયાશ્ચ પ્રસાદાદર્વુદાચલે ।

વસ્તુપાલાન્વયસ્યાસ્તુ પ્રશસ્તિઃ સ્વસ્તિશાલિની ॥ ૭૪ ॥

સૂત્ર૦ ॥ કેલ્હાણસુતધાંધલપુત્રેણ ચંડેશ્વરેણ પ્રશસ્તિરિયમુત્કીર્ણાઃ શ્રીવિક્રમ
સંવત ૧૨૮૭ ॥ વર્ષે ફાલ્ગુણ વદિ ૩ રવૌ શ્રીનાગેન્દ્રગચ્છે શ્રીવિજયસે-
નસૂરિભિઃ પ્રતિષ્ઠા કૃતા૦ । મ.

વિષયાદિ-૧. આણુ પર્વતના દેલવાડા ગામમાંના શ્રી આદિનાથના દેવળની
દક્ષિણે ધર્મશાળાની ભીંતમાંના કાળા પથ્થર ઉપર આ શિલાલેખ કાતરેલો છે. આણુહિલ
પુરના રાજ વીરધવલના બે પ્રધાન વસ્તુપાલ અને તેજપાલ એ બે બાઇઆએ શ્રી
આદિનાથનું દેવાલય સંવત ૧૨૮૭ માં સમરાવેલું તેની પ્રશસ્તિનો આ લેખ છે. તેમાં
સોલંકી વંશની શાખા વાઘેલા વંશના રાજ વીરધવલની વંશાવલિ આપેલી છે. તેમ
વસ્તુપાલતેજપાલનાં ધર્માદાકાર્યો પણ વર્ણવેલાં છે. આ પ્રશસ્તિ નાગર કવિ સોમેશ્વરદેવે
રચેલી છે.

શ્લોક ૭૪ છે. બાકીનો શિલ્પકાર્ય સંબંધી ઉલ્લેખ ગદ્યમાં છે. •

વિશેષ-૧. આ લેખ સંસ્કૃત કીર્તિકૌમુદીના પરિશિષ્ટમાં તેમજ બાવનગરના
“પ્રાકૃત સંસ્કૃત શિલાલેખ”વાળા ઇંગ્લેજ પુસ્તકમાં પાનાં ૧૭૪ થી ૧૭૭ માં છપાયેલો
છે. તેમ તે “એશિયાટીક રીસર્ચ” ના વોલ્યુમ ૧૬ ના પાને ૩૨ મે છપાયેલો છે.

૨. છપાયેલી પ્રતિમાંનાં કેટલાંક સંદિગ્ધ સ્થળોના પાઠ પ્રસ્તુત પ્રતિમાં સ્પષ્ટ છે.
કીર્તિકૌમુદીના પરિશિષ્ટમાં લેખનો સંવત્ ૧૨૯૩ અને બાવનગરના “પ્રાકૃત સંસ્કૃત
શિલાલેખો”ની પ્રતિમાં સંવત્ ૧૨૬૭ આપેલો છે. પરંતુ આ પ્રતિમાં લેખનો જે
સંવત્ ૧૨૮૭ આપેલો છે, તે વધારે શુદ્ધ જણાય છે. વળી પ્રસ્તુત પ્રતિમાં તેના
કેતરનારતું નામ કેલ્હણ સુત ધાંધલનો પુત્ર ચંડેશ્વર આપેલું છે, ત્યારે બાવનગરની
પ્રતિમાં ગજધર કાનહડના પુત્ર કહ્મણાકનું નામ છે, તેમ તેમાં જ્યારે લેખનો સંવત્ ૧૨૬૭
ફોલ્ડન વદ ૧૦ સૌરવવાર (બુધવાર) છે, ત્યારે પ્રસ્તુત પ્રતિમાં સંવત્ ૧૨૮૭ ફાલ્ગુ
વદ ૩ રવિવાર છે.

૩. મતિમાં પાકળથી ઘણું સ્થળોએ સ્પષ્ટાર્થ કરનારાં પદો તેમ શબ્દો, હાંસીયામાં તેમ મૂળના શબ્દો ઉપર આવા=ચિહ્નથી લખેલા છે. અક્ષરોના મરોડમાં કંઈક ફેરફાર છે, જેમ કે અને બદલે 'એ' અને બદલે 'અ' લખેલ છે.

અં. ૫ ઘ, રાણકપુરસીમાયાં મહાપ્રાસાદે સ્તંભચર્તિલેખ-સં. ગદ્ય-
પદ્ય પં. સોમસુંદસૂરિ—(ર. સં. ૧૪૯૬)—પૃ. ૧૪.

આરંભ—ધુલેવેશઃ ॥ રાણપુરા ઇતિ ગ્રામસીમાયાં મહાપ્રાસાદોઽસ્તિ તત્ર
કવલિકામધ્યે પ્રવિશતો દક્ષિણભાગસ્થિતસ્તંભે ॥ પ્રશસ્તિઃ —

સ્વસ્તિ શ્રીચતુર્મુખજિન યુગાદીશ્વરાય નમઃ ॥ શ્રીમદ્વિક્રમતઃ ૧૪૯૬
સંખ્યવર્ષે શ્રીમેદપાટરાજાધિરાજ શ્રીવપ્પ ॥ ૧ ॥ શ્રીગુહિલ ૨ મોજ ૩
શીલ ૪ કાલમોજ ૫ મર્ત્તમટ ૬ સિંહ ૭ .....શ્રીકુમ્ભકર્ણસર્વોર્વીપતિ-
સાર્વભૌમસ્ય-૪૧-વિજયમાનરાજ્યે તસ્ય પ્રસાદપાત્રેણ * * *

અન્ત —

ધારલદેવપુત્રજજ્ઞો જાવડાદિપ્રવર્ધમાનસંતાનયુતેન રાણપુરનગરે રાણા-
શ્રીકુંભકર્ણનરેન્દ્રેણ સ્વનામ્ના નિવેશિતતદીયસુપ્રસાદાદેશતત્ત્વલોક્યદીપકા-
મિયાનઃ શ્રીચતુર્મુખવિહારઃ કારિતઃ પ્રતિષ્ઠિતઃ શ્રીવૃહત્તપાગછે શ્રીજગચંદ્ર-
સૂરિશ્રીદેવેન્દ્રસૂરિસંતાને શ્રીમત્દેવસુંદરસૂરિપટ્ટપ્રમાકરપરમગુરુસુવિહિતપુરંદ-
રગચ્છાધિરાજશ્રીસોમસુંદરસૂરિભિઃ ॥

વિપર્યાદિ—આ, મારવાડ(જેધપુર)ના સાંદરી ગામ પાસે, ૭ મૈલ દૂર આવેલા
રાણકપુરના જૈન મંદિરના દ્વારપ્રવેશના ડાબી બાજુના સ્તંભ ઉપરનો લેખ છે. ઐતિહાસિક
દૃષ્ટિથી તે ઘણો જ ઉપયોગી છે. એમાં મેવાડના સૂર્ય(ગોહિલ)વંશી રાજા બપ્પ-
(બાપા રાવળ)થી આરંભી ૪૧ મા કુંભા રાણા પર્યંત ૪૧ રાજાઓની યાદી આપેલી છે.
કુંભા રાણાના રાજ્યકાળમાં જૈનદેવ ચોમુખજનો વિહાર સુલતાન અહમ્મદની ફરમાશથી,
પોરવાડ જ્ઞાતિના શેઠ સાંગણના પુત્ર કુમારપાલના પુત્ર ધનાશાયે સંવત્ ૧૪૯૬-
(સને ૧૪૪૦)માં બંધાવ્યા અને બૃહત્તપાગચ્છના સોમસુંદરસૂરિએ દેવની પ્રતિષ્ઠા
તેમાં કરી, એમ આ લેખમાં જણાવેલું છે.

વિશેષ—૧.આ લેખ ભાવનગરના મહારાજા શ્રી તખ્તસિંહજીએ છપાવેલા “પ્રાકૃત
અને સંસ્કૃત શિલાલેખો”ના છઠ્ઠે પુસ્તકમાં (પાને ૧૧૩-૧૪ મે) તેમ જ રા. વિજયશંકર
જવરીશંકર ઓઝાના ભાવનગર પ્રાચીન શોધસંગ્રહ ભાગ ૧ લામાં (પાને ૫૬ મે) છપાવેલો
છે. એ બે પુસ્તકોમાં પ્રસ્તુત લેખ કોતરનાર સંબંધી નીચે પ્રમાણે હકીકત આપેલી

છે, (જે પ્રસ્તુત ઉતારામાં નથી):-કૃતમિદં ચ સૂત્રધારદેવાકસ્ય અયં ચ શ્રીચતુર્મુખ-
વિહાર આચંદ્રાર્ક નંદતાત્ ॥ શુભં ભવતુ ॥ (અર્થ:-આ જૈન મંદિર, સૂત્રધાર-સલાટ-દેવાનું
કરેલું છે. આ ચતુર્મુખ વિહાર ચોમુખજનું મંદિર સૂર્યચંદ્ર રહે ત્યાં સુધી આનંદ કરે-રહે.)

૨. વળી પ્રસ્તુત ઉતારામાંના આરંભથી ધુલેવેશ:થી પ્રશસ્તિ: પર્યંતની ઉપર્યુક્ત પંક્તિ
પ્રસ્તુત નક્ક કરનારે લખેલી હોવાથી છપાયેલા ઉપર્યુક્ત ઉતારામાં નથી.

અં. ૫ હ. સોલંકી વંશાવલી-હિં-પે. કા.ગદ્યપદ્ય-૫. ૧-૬. (અપૂર્ણ)

આરંભ-શ્રીગણેશાય નમઃ ॥

છપય—શ્રીમત્ શ્રીભાગૌ તતૌમડ્કંદ કહાયો
સૂર્યવંસ પ્રતાપ સુજસ અમરીપ ગવાયો
દૂરવાસા ઉતપાત ચક્ર રક્ષણ આ કીનૌ
ઉલટ દિવાયૌ ત્રાસ ભગ્યૌ મુનિ દીન પ્રવીનૌ
સિવ વ્રંહ્મા અરુ વિઘ્નુહૂ લૌ કોડ ના રાપ સકે સરન
ભગવંતહુ કમ જામત્કપેન્દ્રો હરહિત જે સુષકરન ॥

દોહા ॥ સરમાયૌ આયૌ સરન તવ પાયો આનંદ
સમજાયૌ નૃપ ચક્રકૌ પ્રવલ છુડાયો પંદ ॥ ૨ ॥
દુરવાસાસે પ્રવલ કો હંડ આપ પ્રમુ દીન
મક્તરાજ અમરીપસે કો મહારાજ પ્રવીન ॥ ૩ ॥

૧ સૂર્યવંશી(શી) રાજા અમરીષ ત્રીન અમરીષ રાજાકે ૨ અગનરષ
રાજા અગનરષ રાજાકે ૦ ૩ નગરપ રાજા નગરપ રાજાકે x x x

અન્ત—(વીરપરમે) ૧૧૪ દીપસંઘરાણા દીપસંઘરાણાકે ૧૧૫ દુરજનસાલ-
રાણા દુરજનસાલરાણાકે ૧૧૬ પ્રતાપસંઘરાણા પ્રતાપસંઘરાણાકે ૧૧૭ ક્તે-
સંઘરાણા ક્તેસંઘરાણાકે x x

વિપયાદિ-૧. સૂર્યવંશી અંબરીષ, રાજાની અને તેના વંશજ ધટ્ટોડરના સોલં-
કીઓની વંશાવલિ છે.

• ૨. છપો, જે દોહા અને બાકી ગદ્ય ભાગ છે. વંશાવલિ અધુરી છે. તેમાં ૨૨
મા વંશજનું નામ આપેલું નથી. ૪૯ થી ૭૮ રાજાઓ ધટ્ટોડરના, ૭૯ થી ૮૬ પાટ-
પુ

છુના, ૮૭ મો પાવાગઢનો, ૮૮ થી ૯૫ કડીના અને ૯૭ થી ૧૧૭ થી પીરવરના રાજ-
ઓનાં નામ આપેલાં છે. આમાં કુલ ૧૧૭ રાજઓનાં નામ છે.

વિશેષ-ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ આ વંશાવલિ શુદ્ધ નજીતી નથી.

અં. ૫ ચ. લુણાવાડાના રાજા દીપસિંહની પ્રશંસા-હિં-એ.કા.-કવિ કે-
વલરામ (ર. સં.) પૃ. ૬-૯. અપૂર્ણ.

આરંભ—

(પહેલી ત્રણ વુક મૂળમાં ન પડેલી હોવાથી રીતસરનો આરંભ નજીતો નથી.)

છપૈ—લવણપુર કીય વાસ જાસ પ્રથમં ઘર ચંપૈ ॥

રાણા પ્રતાપ પ્રતાપ તાપ વૈરી સવ કંપૈ ॥

વણવીર વીર સવ જીત મીત ધરનીમેં થપૈ ॥

રણવીર ઉમરાવકો કવહૂ કર નહિ અપૈ ॥

રાઘવદેવ દેવહી સદા ગાંગો ગંગાધિપ દરસ ॥

અદોરાણ જગજાણ હુઅ વાધો વાઘહીતેં સરસ ॥ ૪ ॥

માલદેવ મહીમાંહ જાહ વિક્રમ વહ કીન્ને ॥

વણવીર ધીર ધરિ(ર)નાહ સાહ સૂષા(જા?) લુટ લીન્ને ॥

અષિરાજ કીય રાજ લાજ કિનહું નહીં લુપૈ ॥

કુંભરાણ વીરવાણ અરિ કરિકે સીર પુપૈ ।

દયાલદાસ દુષનાસ હુઅ ચંદસેન ચન્દ્રહ મણ ॥

વીરસંઘપર ગુજ્જરધની આણ સવ હારહી ગણ ॥ ૫ ॥

નાહરસંઘ કીય કોટ ઓટ રૈયતકોં કીન્નો ।

મૈહવાસીં સવ સાર ઘાટ નિહકંટક લીંન્નો ॥

જૈતસંઘ અરિમંગંજ દછનદલ લીય છીન્નો ।

કેવલ કહત યહ વંસમે પ્રથુ વિક્રામ સમ રાજ મૂપ ॥

કૃપાન દાંન દુંહવિધ સરસ વષત રાણ લુસ માણ હુત ॥

અન્ત—

સવૈયા—મોહિ કવેસર ઈસ કચ્ચો તાંતે માંનત હે નવબંડકે રાજા ॥

ઑર સવે મુગલાન પઠાંણ મલી વીધ ચાહ કરેં સીરતાજા ॥

હૈ(સે ?) વર હેમકડા વકસે સિરપાવ, દાંડ સવહી જસ કાજા ॥

દીપસિં રાનાસુનો વીનતી અવ રાષિય કેવલરામકી લાજા ॥૨૧॥

× × × ×

વિષયાદિ—૧ આમાં હુણવાડાના રાણા દીપસિંહે કવિ કેવલરામને કવીશ્વરપદ આપેલું તેની પ્રશંસા વર્ણવેલી છે. આરંભમાં હુણવાડાની ગાદીની સ્થાપના રાણા વીર પ્રતાપના ઉમરાવ રણુનીર વરવીરે કરી ત્યાંથી તે રાણા દીપસિંહ પર્યંત સધળા રાણાનાં અને તેમાં મુખ્યત્વે દીપસિંહના પિતા ‘વખતેશ’નાં ગુણગાન કરી, પછી દીપસિંહે મહેવાસી લીલોને હરાવી હુણવાડાના રાજવંશનો નવ શ દીપાવ્યો તેનું વર્ણન કવિએ કર્યું છે.

૨. છપ્પા, કવિત્ત, સવૈયા અને છંદથી પદબંધ બાંધેલો છે, અને તેની કુલ સંખ્યા ૨૩ છે; પણ પહેલી ત્રણ કડી નહીં હોવાથી આ પ્રતિમાં કુલ ૨૦ ઉતારેલી છે. કાવ્ય અધુરું છે.

વિશેષ—૧. બાળીવિલાસ(નુઓ નં. ૨)ના કર્તા, અમદાવાદના વિસલનગરા નાગર કેવલરામે આ કાવ્ય રચ્યું છે. તેના વંશજો જે કવીશ્વરનું પદ ધરાવે છે, તે કવિ કેવલરામને હુણવાડાના રાણા દીપસિંહે આપેલું, એમ આ ગ્રંથથી સમજાય છે.

૨. શાહ અકબરના સમયથી તે મરાઠાઓએ ગુજરાતમાં પગપેસારો કર્યો તે પર્યંતના ઇતિહાસ ઉપર આ કાવ્ય કંધક પ્રકાશ પાડે એવું છે, તેથી તે ઉપયોગી છે. છઠ્ઠા કવિત્તથી જણાય છે કે નૈતસિંહ રાણાએ દક્ષણીઓ(પેશ્વા)ના સૈન્યને હરાવ્યું હતું. અને તેના પિતા નાહરસિંહે મહેવાસ નિતી હુણવાડાના ગમ્યનો વિસ્તાર વધાર્યો હતો, મોગલોની પડતીના (ઔરંગઝેબના) સમયમાં હુણવાડાનું રાજ્ય સ્થપાઈ હતું, એમ આ કાવ્યથી જણાય છે. બાષા ઓનરિવની છે.

૩. આ કાવ્ય છપાયલું નથી.

૪. પ્રતિમાં પ્રત્યેક તુકના બાગ પાછળથી આવ્યા ॥ ચિત્તથી પાઝ્યા છે.

૫. પાના છઠ્ઠાને છેડે ૧૨ માં (સવૈયા) છંદના પહેલા શબ્દ પ્રિય ઉપર આવું = ચિહ્ન કરી “અસ્મિન્નંદમિત્તેત્રેત્તિ” એમ લખેલું છે.

૬. બાલબોધ લિપિ હોવા છતાં કેટલાક અક્ષરોનો મરોડ માયાં બાંધેલી ગુજરાતી લિપિનો છે. કાવ્ય ૨૩ માં છંદ(સવૈયા)થી અધુરું છે, અને તેને અંતે બીજી શાહીથી “શ્રી ૧, રાકા ૨, નાટક ૩, વજ ૪, ખત્રી ૫, તપન ૬, સોંહ ૭, વજ્જી ૮,” એટલું લખેલું છે.

नं. ५ छ. चारणीपिंगल-चा. छं. का.-(र. सं. १८०१) पृ. १-१४

आरंभः—श्रीगणेशाय नमः श्रीसारदाय नमः श्रीगुरुभ्यो नमः (नमः) ॥

दुदाला श्रीदंत माला उरे अरणे देअण बुहुमतं
सुडालास प्रवीत्रं ॥ आनन हसत्त नमो सत ईसः ॥ १ ॥

× × × ×

गाहा रूपं गाहेः । एक छावीस छंद प्रते एकं
—ठपत—ठ दुगाहेः ऐगामाल कंठ आरोपे ॥ ५ ॥
गणेकावणे गौरनो मेकं भीनं गदो ऐस मले आ ॥
ते कालंकात्रनोसो गहण लहण सपुह चन्द्रसेनः ॥ ७ ॥

× × × ×

अथ गुरु नाम—

भा—या वजरमां अंगो : । चामर चकहार दीरधचालं : ॥
रंनो कण सारंगोः जाणणहार हरं अजमालः ॥ ११ ॥
सरसोकंकण सघणं केउरते जलजदोमतं कारं ॥
सलसोपठणठसजाणं सहगरनांम लहण चन्द्रसेन ॥ १२ ॥

अथ लघुनां नाम गाहाः ॥

उजल अटल तोरंगो : ॥ ऐतल सरमेरकार लघण अणलो : ॥
रे हारण वेलंगो : भेदण ऐता पाटरीभुप : ॥ १३ ॥
कोलंब गाह ठकणसो : ॥ अंकं रतमाल चोपस सआणे ॥
हिचोलो ते हंसो : ॥ जडधररूप अताल घजाणं ॥ १४ ॥

× × ×

कमला गाहा—त्रेने त्रीस वंचे ॥ एकं छावीरहार आचारं ॥
सीसतीनं संचे ॥ गाहा श्रीछन्दु भे(मु)जंग : ॥

गाहारूपः । SSSSS । SSSSS । S । SSS.SSS SSS. SSSS । SSS ।

अपर ३० गर (गुरु?) २७ लघुरू ॥

ગાહા કમલં છંદ મોજંગીઃ ॥

લહે ઇગળં એવ હાએ મલેપં : ॥ વલે આઠકારં અમૈહારવેષં : ॥

મજે ચારકારં અઠં હારમૈદં : ॥ વલે વેળવેળં ગળં વેદવેદં : ॥

× × × ×

અંગે ચંદ્રસેન હુ તેહુરં સજે તેણે ગ્રેહં અઙ્ગવંસસૂરં ॥

ધરી રપતારં વટં તેણુ તેણે રંગં મહુ મુપજાંગમ છંદ મોજંગ : ॥

અન્ત—ગાહાગોરી છંદ ॥

દલતા વલ ચત્ર સત વરણં ગર ચત્ર ગ્રહણ લઘતર લહ્ણ સરહ્ણં ॥

કવજ્ઞણ દપકપ્ણઃ । અજથે ઘણ અપણ થ્રજસ થપ્ણ તવ તરણં ॥

રજવટકલરાપેણં અણે ગણઅષ્ણં રજઘ્નમર ઘ્ણં રધરપ્ણં ॥

સસવલે સમો જહમે સંચા ઝલહ્ણ ચંદ્રસેનૈ લલતાલહ્ણં ॥

કવજસકહ્ણં રાઘ્નમરહ્ણ કવકહ્ણ કવજ્ઞણસપ્કરણ ॥

હલ દષહરણં મલદધમરણ અલઅરણઃ ॥

સુમં મવતૂ ॥ કલાંમસ્તુ ॥

વિધ્યાદિ—આ ચારણી ભાષાનું પિંગલ છે. આમાં છંદોની માત્રા અને અક્ષરમેલ સંબંધી નિરૂપણ કરેલું છે. એમાં ભુવંગી, નારાય, દોમલ, વન, મધા, મોતીદામ આદિ ૨૧ છંદોનાં લક્ષણ દર્શાવેલાં છે. તેનાં લક્ષણોમાં પાટડીના “રાણા હરપાલ મહવાણા”ની, વઢવાણનું રાજ્ય સ્થાપનારી શાખાના અન્નમાલ અને ચંદ્રસેનના નામના ઉલ્લેખો કરેલા છે.

વિશેષ-૧. આ ગ્રંથ પ્રકટ થયેલો જણ્યામાં નથી; તે પાટડીના રાણા ચંદ્રસેનના આશ્રિત ખારોટ ગણુ આદિ સાંસણે રચેલો છે, એમ ‘મં. ૫’ જના ઉલ્લેખથી સમજાય છે. તે સંવત્ ૧૮૦૨ ની આસપાસ રચાયો છે.

૨. પ્રતિમાં લઘુગુરુ માત્રાનાં ચિહ્નો લાલ શાહીથી લખેલાં છે અને તે દરેક છંદમાં કેટલા અક્ષરો કુલ હોવા જોઈએ તે પણ સૂચવે છે. લાહીયાની ચૂકથી કેટલીક જગ્યાએ છંદની કહેલી અક્ષરસંખ્યા એકાદ બે એાછી છે અને તેનું કારણ ચિહ્નની સંખ્યા હતાશમાં તેણે ચુક કરી હશે, એમ સમજાય છે.

૩. લિપિ બાલબોધ છે, પણ ‘લ’ ‘અ’ ‘ણ’ આદિ અક્ષરોનો મરોડ, બાલબોધ શિલ્પિનો નથી પણ માયાં બાંધેલી ગુજરાતી લિપિનો છે.

નં ૫ જ કેસર રાસ-ચા. ઐ. કાવ્ય-ચારણગણ ચાંદણ
સાસણ-(૨. સં. ૧૮૦૨)-લિ. (સં. ૧૮૦૫)-પૃ. ૧૪-૬૧.

આરંભ:-

એહુ ત્વં(છં)દ અછે ધર અંતરે ॥ તણેરી ઓપતે કહાં વસંતરે;
વંશ જોણે ઝાલા વસતરે આ ॥ કવી જણુ તેણુ પ્રસંસા કરે આ:
આદે નારાયણુ તણી ઉર ઓપત: ॥ વસૂ નારાયણુ અંત તે આંપતે ॥
અંતેથકુ પરગટ નારાયણુ: નજ પરગટ હુ મુલ નારાયણુ
મુલહુત માડા તત સધંમણુ ॥ તત માહુત ઉપના સર ત્રણુ ॥

X X X X X

અથં દહા પુરવછાઈ: ॥ કેહુર આચુ કેરંટી માલ લહી મહુઆંણુ ॥
જેવારી જનમેતરી પડત કુ પરમાંણુ ॥ ૧ ॥
તવે જોઆી જનમેતરી વદચુ વડત વાંણુ;
ખાર માસ સારા બધા જેઠ કઠણુ કરે જાણુ ॥ ૨ ॥
કેહુરદજ સાંલલ કથંન ॥ વડહથ કીધ વચાર;
કાક પવાડુ કીજીએ વાત રહ વડુ વાર ॥ ૩ ॥
સુમરીઓ લાસુ સકજ સાત વીસ સમરથ;
સધ તણુ પતસા સકજ દલં સકજ કરે દખાહ

X X X X

અણી ધરે ચાંદુ વસં (વંશ) ઉધોર: ॥ પ્રગટે વેરાં વંક પધોર: ॥
પાટોંધર ચાંદ તે વડપાંણુ ॥ જગં લપધીર વડા ગણુ જાંણુ: ॥
લધં ઝલ પાતલ પે થલકાલ: ॥ મહાસખલે સતણા મછરાલ: ॥
અલાસર પાટણુ બ્રદ અધાટ : ॥ પણાંણાં ચંદ્રસેન ચુવડ સખ
લેસ સ ચુજરણુ વાટ ॥

X X X X

સજ દલે દપણી સકેજે નજદીના નીસાંણુ ॥
વઢવા દસ વઢવાણુથી ષડે આઆ પરસાંણુ ॥
દામુજી સરદાર દલે પૂલર મુહુ ચાલે
સુખાદાર ભાષે સહુ બજે ડઝુ ઝખરાલ ॥

અમરજાણ સંગ ઝલ અતલ બલ ॥ સખલ સંગત સંગ
વાળં વાહે દોમજે ॥ ધીંગાણે ભડ ધીંગ ॥
દામા રાઆણ કલદ કલ વલકલે આ બુહ વીર
અનકે ખીજા ઉભરા પડચડ ધીર પંડીર ॥

અન્ત—

અછભડ ચાંદુ વંસ અબલ : ॥ ભજે પરીઆ ઇદ અંગ ભુબલ
કવંદા પાલ અરંદા કાલ : ॥ પોધટ ધર એમ પ્રભ રખપાલ : ॥
ગણે કવી ચાંદણ ભુપતે ગાએ ॥ જગંદા લઇત આ રાજાએ
પ્રમાણે ચાંદુ ભેદ પરિષ ॥ સણે કવી કીધા આપ (સ)રીષ ॥
કહ ગણે ચાંદણ કેએ તાકો ॥ એરુ એ ગજબંધ અજનીએ હો ॥
મગે કવે ચંદ જકે મહુવાર ॥ ન માગ ભુપ બઆ નરધાર
અપે નવનધ સધન અનેક ॥ પરીસણ સાંસણ સપવમેક ॥
જકે કવી ચંદ ગ્રહા ભજે જેહ ॥ તકો કવે મેર સમીવડ તે ॥
કવંદા સારણ કાજ સકાજ ॥ અણધરે નાંહક સુઅચરજે ॥
ભણકે ભૂપતે ચાંદણ ભુલ ॥ અલા સર ચાલણ દ્રમ અદલે;
કવી ગણે સાંભલ ચંદ સકાજ ॥ વરીસણ સાંસણ તેગે જ વાજે ॥

અષાં સવતં સત યેસે અઠાર ॥ સહી પલ પોસ બઅબુ પપસર
ભણતથ ખારસ વરસ ભોમ ॥ ગણુ ષડભારથ વાલી અગોમ
હુએો અ(અં)થ તે અસપરણ હોએ તં સખત જગનાથ લેસ ચાંદણ સોએ

અથ કવીત કલસર ॥ સેસ ધરા લગ સુર પુર મહરાંણુ પરગટના પત્ર ચંદન ધાતે ॥
સરદહ સારાં સવટ અલભ્નં : ॥ સકતી ધસ ॥ વલે પ્રસનેસ વપાણાં ॥
ભુઅણુ સહજ ભારજર અગની વળણાં ગે અણાંણાં એ અકલ જલગત્ર ગણુ ॥
ગાત્ર પત્રી વટ રપણુ ગણુ ચંદ્રસેન તાંહ લગ ધર અચલત પ્રતપે સખલ સલણુ : ॥
તદા તાતણુ તાંણુ ભાણુણાં દાલ દૂભજણુ તુ દાતા તડતાંણુ : ॥
રૂપગાં સંભવ રંજણુ : ॥ તદા તાતડ તાંણુ ભડે પ્રસણાં દલ લંજણુ : ॥
તુ દાતા તડતાં તણુ ગઢ અણુગં ભંગંજણુ ॥ ચંદ્રસેન રાણા દાતા અચલે : ॥
ગણી અણુગા આતુઝ ધણુ ॥ સાકરાં સલાપ સાંસણુ સકજે : ॥
તદા તાસ બલે સતણુ : ॥

સુભં ભવતું કલ્યાણભરતુ ॥ ગણુ ચન્દ્ર સંસલણના છંદ જાત છ વસન

અન વંસાઅલી ઝાંલાંમાંની લખી છે : અસલ સંવત ૧૮૦૨ના પોષ વદ ૧૨ ભોમે તે ઉપરથી આ લખી લેખક:-જાંની બાપાલાલ ગોવીંદરામ શેહેર અમદાવાદમાંના : એ આશીષ્ણુ જડજ સાહેબ દારખસ ॥ ચાંદા સૂ(ર)જનાં મહેલમાં બેસીને લખી છે:-

તે સંપૂર્ણ કરી તે દિવસે સંવત ૧૮૦૫ ના માહા વદી ૬ વાર ભોમે લખી રહ્યા તે દિવ(સ)ના ૧૧ કલાક વાગતાં સંપૂર્ણ થઈ એટલે કેદમાંથી ચેક કેદીએ બહાર નીસરી પોરાવાલા સીપાઈની તરવાર લેઈ તેજ સીપાઈને બે ત્રણ તરવારના ધા કરીને ઉધારી તરવાર લેધને નાહો. તે કેદીને બેડી નોતી તેથી નાહાનો ઉપાય કરો પણ તેજ વખતે એક ડોસી ધાંચણુ જતી હતી તેને(ણે) કહુ(હું) કે તે આ કેદી નાહો જય છે એટલે કેદીએ તેણે(ને) એ ધા તરવારનો કરો ત્યારે તે દોસી પડી ॥-પછવાડે ગાડદી પોત રાવલો આદમી ડોડતો આવો તેણે કહુ જે તરવાર નાંખે દે ॥ નીકર હું તુને મારીસ તે વખતે કેદીએ ગાડદી ઉપર ધા નાંખ્યો પણ ગાડદીએ ॥ બંદુક ઉપ(ર) લીધો તેથી તે બંધુક પણ ભાગીને કેદીહાથની તરવાર પણ ભાગી પણ હડધી હથમાં હતી તે લેધને કાર(રં)જના સામા દફણુતા માહાદેવનુ જગા છે તાં સુધી નોહો અટલામાં એક બે સીપાઈને પણ મારા તે ધાએલ થયા પ(ણ) હવાલદાર હાથમ તરવાર લેઈ ડોડતો આવ્યો તેણે દેખિ ગાદડ તે કેદીને વલગ્યો ને હવાલદાર પણ આવી પુગો તે વખ(તે) લીલ પચ(લ)ટણુના સીપાઈ નીગે આવી પોથી તે લીલ પચ(લ)ટણુના માણુસે તે કેદી ઉપ(ર) કમનો ધા કરો તેથી તે ॥ ધખરાણો અટલે હવાલદાર તેની છાતી ઉપર ચડી બેઠો એટલે ઉપ(ર)નાને કેદીએ પડયાં પડયાં મો ઉપર ધા કરો તેથી હવાલદારે પણ તે ઉપર એક બે ત્રણ ધા કરા તેથી તે મરણુ પામ્યો ને તે વખતે ખીજ સીપાઈ પ(ણ) કેટલાક ભેલા ચયા ત(તે)ણે પણ ધા તે ઉપર કરા તે વખતે ફોજદાર પણ આવ્યો. તુરી પણ કરી તેથી ઘણાંક માણુસ એકઠાં થયાં સાહેબ લોક પણ તાં આવ્યાં તે ધાએલ લોકેને(કને) ઇસપતાલમાં મોકલાં ને મડડાં ડટાવ્યાં એ આ ગ્રંથ પૂરો થતા એટલી હડીગત અમદાવાદમાં થઈ સં. ૧૮૦૫ ના મહા વદી ૬ વાર ભોમે એટલું ૧૬ ॥ : ॥ સ અન્થ : ॥ :: ॥ સંપૂર્ણ: ॥ ॥

વિષયાદિ-૧ પ્રસ્તુત રાસમાં વિરમગામ પાસેના પાટડી રાજ્યના ઝાલાવંશી દરબારોના પૂર્વજોએ મચાવેલાં યુધ્ધો અને પાટડીના રાજ્યની કરેલી સ્થાપનાનું વર્ણન વર્ણવેલું છે. ઝાલા વંશની ઉત્પત્તિ, દેઠ નારાયણની નાલીમાંથી બ્રહ્મા પ્રકટ થયા, જેમણે મધુકૈટભ દાનવો સામે યુધ્ધ મચાવ્યું, તેમનાથી માંડી નંદક, કાશ્યપ, મરીચિ આદિ પરંપરાએ ૧૦૩ મો રાજ કેસર થયો તે પર્યંતની વર્ણવેલી છે. તે પછી કેસરે સિંધના સુમરા સાથે મચાવેલો જંગ અને તેમાં એતું થયલું મરણુ વર્ણવેલું છે. પછી કેસરના પુત્ર હરપાલે ગુજરાતના કરણને એની રાણીનું ભૂત કાઢી મેળવેલાં ગામ અને પાટડીના રાજ્યની કરેલી ચિરસ્થ સ્થાપના વર્ણવેલી છે. તે પછી કરણનું રાજ્ય ઉખડતાં તેના પુત્ર સુરજમલ અને તેના વંશજોને ગુજરાતમાં સુખાઓ અને સુલતાનો તેમજ સલાબતખાન આદિ બાળી વંશી સરદારો સાથે મચેલાં યુધ્ધો અને પાટડીના રાજ્યના વધેલો વિસ્તાર, વઢવાણની રાજ્યગાદીની સ્થાપના આદિ વર્ણવેલાં છે, અને અંતે,

અનમલના પુત્ર ચન્દ્રસેને વઢવાણના ગઢ આગળ દામાણ ગાયકવાડને આંતરી કાઠી-યાવાડમાં પેસતો અટકાવ્યો અને તેમાં ખપ્યો, એ પ્રસંગ વર્ણવી કવિએ પ્રસ્તુત રાસાની ખૂણીકૃતિ કરેલી છે.

૨. જણાય છે તેમ આ રાસાના રચનાર ગણ આંદણ સાંસણે, પૃથ્વીરાજ જોડે ચંદ ખરદાથીએ જેમ શાહાબુદ્દીન ધોરીના યુદ્ધમાં ભાગ લીધો હતો, તેમ ચંદ્રસેન સાથે ઉપલા યુદ્ધમાં લીધો હતો.

૩. હંદ, દૂહા અને પૂર્વછાયાથી પદબંધ બાંધેલો છે. કુલ કડીઓની સંખ્યા આપેલી નથી.

વિશેષ-૧. પ્રસ્તુત રાસ છપાયો નથી. લાહીયાએ ‘ચંદ સંસલણ’ના હંદ એવું નામ આ ગ્રંથને આપેલું છે, ત્યારે આ પુસ્તકના આરંભે આપેલી ઇંગ્લેજ અનુક્રમણિકામાં ‘કેસર રાસો’ એ નામ છે. રચનાર ગણ આંદણ સાંસણ છે તેથી અને તેમાં વઢવાણના રાજવંશીઓના પૂર્વજ કેસરનાં પરાક્રમ છે તેથી, આ કાવ્ય ઐતિહાસિક હોઈને અને વાંચેલા વંશના છેલ્લા રાજા કર્ણની પૂર્વના સમયથી આરંભી, મુસલમાન અને મરાઠા સમય પર્યંતનો ગુજરાતનો ઇતિહાસ આમાં વર્ણવેલો હોવાથી, આ રાસ ધણો જ ઉપયોગી છે.

૨. ભાષા ચારણી છે. તે ઝડઝમકવાળી અને પ્રવાહી છે. એમાં વીર રસ મુખ્યત્વે છે.

૩. પ્રતિ ચોખ્ખે અક્ષરે લખાયેલી છે. દરેક પંક્તિના અંત લાલ શાહીની બે ઉલ્લી લીટીઓથી દર્શાવેલા છે. લિપિ ખાલખોધ છે. લખાણ અશુદ્ધ છે. ખાલખોધ ‘ણ’ કાર લાહીયાએ, ‘ણ’કાર જેવો લખેલો છે, તેમ ‘ડ’ને બદલે ‘સુ’ અને ‘ઝ’ પણ ‘જ’ જેવો લખેલો છે. કેટલીક જગ્યાએ વચ્ચે રાખેલો છેલ્લો છે, તેમ ખાલી અક્ષરો — — — નીશાનીથી જણાવેલા છે. અક્ષરાનુક્રમમાં થયેલી ભૂલ ૧-૨ ના અંકથી સુધારેલી છે, તેમ હાંસીયામાં પણ કેટલાક રાખેલાં ઉમેરણ પાછળથી કરાયેલાં છે.

૪. લેખક જાણી બાપાલાલે પ્રતિ પૂરી લખાઈ રહી તે વેળાએ અમદાવાદની જ્ઞેલમાંથી ભાગી ગયેલા કેદીએ કરેલી કાપાકાપીનો પ્રસંગ પણ સાથે સાથે લખી દીધો છે. તે એના સમયના ગદ્ય લખાણનો એક નમુનો છે. રાસ સંવત્ ૧૮૦૨ માં રચાયેલો છે અને તે જ વર્ષની લખાયેલી પ્રતિ ઉપરથી પ્રસ્તુત પ્રતિ લાહીયાએ સં. ૧૯૦૫ માં સ્વ. કાર્બસ સાહેબની પ્રેરણાથી ઉતારેલી છે.

અં. ૫ ઙ્ગ. કુમારપાલચરિત્ર (લઘુ)-સં-એ. કા-ર. ચારિત્રસંદર્ગણિ—
(૨. સં.) પૃ. ૧-૧૮ અપૂર્ણ.

(પહેલા ૩૩ શ્લોક નથી તેથી રીતસરનો આરંભ નથી.)

આરંભ—

दानेन मानेन वलेन कर्ण-

मयं सकीर्णौ नु करिष्यतीति ॥

શ્રી કર્ણરાજેતિ સ વર્ણનીયો

નૃપોન્યપુત્રસ્ય તતાન નામ ॥ ૩૪ ॥

તાવાશ્વિનેયાવિવ દિવ્યરૂપૌ

પરસ્પરં પ્રીતિપરૌ કુમારૌ ॥

નિરીક્ષ્ય માતાપિતરૌ મનોત્-
સ્તાવન્વભૂતાં પરમં પ્રમોદં ॥ ૩૫ ॥

અન્ત—શ્રીરત્નસિંહ ગુરુપાદસરોરુહાલી- (લિ)

શ્રારિત્રસુંદરગણિર્યદિદં વિતેને-

તસ્મિન્ કુમારચરિતે શમનાભિધાનઃ

સર્ગઃ(ર્ગઃ) સમાપ્તિમગમદશમઃ શમાયઃ ॥ ૩૯ ॥

इति भट्टारक श्रीवृहत्तपोगच्छनायक भट्टारक श्रीरत्नसिंहसूरिशिष्यो-
पाध्याय श्रीचारित्रसुंदरगणिविरचिते श्रीकुमारपालचरिते दशमसर्गः(र्गः)॥

૧૬૪ સર્વગ્રન્થાગ્રં ૨૩૩૨ પરમપૂજાર્ચનીયપૂજ્યારાધ્ય પં૦ શાંતિક્ષેમ-
ગણિયોગ્યં ॥ છ ॥ સાહા શ્રીવચ્ચાસુત સાહ સહસ્રકિરણેન પુસ્તકમિદં ગૃહીતં
સુત સા વર્ધમાન શાંતિદાસપરિપાલનાર્થ કુમારપાલચરિત્રલઘુ સમાસ્તુઃ(પ્રઃ) ॥

વિષયાદિ—આ, ગુજરાતના સોલંકી વંશના રાજા કુમારપાલનું ચરિત્ર, સંસ્કૃત ભાષામાં
ચારિત્રસુંદરગણિએ રચેલું છે. સર્ગ અને વર્ગથી બદ્ધ આ કાવ્ય છે. પ્રથમ સર્ગના પ્રથમ
વર્ગમાં પહેલા, ભીમદેવથી સોલંકી વંશ વર્ણવેલો છે. આ અન્ય ગુજરાતના ઇતિહાસનું
એક ઉપયોગી સાધન છે. જૈનો કુમારપાલને ધાર્મિક રાજા ગણતા હોવાથી તેના ચરિત્રને
પણુ પવિત્ર માને છે. તેનું આ લઘુ ચરિત્ર છે. આના કુલ સર્ગ ૧૦ છે અને દરેક
સર્ગના ૮ સુધી ઓછાવત્તા વર્ગ નામે ભાગ કરેલા છે.

વિશેષ-૧. આ અન્ય ભાવનગરમાં જૈન આત્માનંદ અન્યમાલાના અંક ૭૨ રૂપે પ્રસિદ્ધ
થયો છે. આ અન્યનો કર્તા વિક્રમની સોળમી સદીના ઉત્તરાર્ધમાં અંતભાગમાં હોતો.

૨. પ્રતિ ધણી અશુદ્ધ છે. ધણે સ્થળે હરતાળ તેમ જ ખડીથી રાખ્દો, અક્ષરો, માત્રા
આદિ છેડેલાં છે, તેમ ધણે સ્થળે રાખ્દોની ઉપર = આતું ચિહ્ન કરી હાંસીઆમાં રાખ્દો
સુધારેલા છે, તેમ કેટલેક સ્થળે તેના અર્થ પણ આપેલા છે. કોઈકે કોઈકે સ્થળે તો
નવાં પાદ પણ ઉમેરેલાં છે.

અં. ૬ ક, ભોજપ્રવંધ-પંડિત વલ્લાલ-(૧. સ.) (લિ. સં.

૧૯૦૬.) પૃ. ૧-૭૬.

આરંભ—શ્રીગણેશાય નમઃ ॥ શ્રીમતો ધારાધીશ્વરસ્ય પ્રવંધો લિખ્યતે ॥

આદૌ ધારાયાં રાજ્યે સિંધુલસંજ્ઞો રાજા ચિરં પ્રજાઃ પાલિતવાન્ ॥
તસ્ય ચ વૃદ્ધત્વે ભોજ ઇતિ પુત્રોઽભૂત્ ॥ સ યદા પંચવર્ષસ્તદા આત્મનો મરણસમયં
વિદિત્વા મુખ્યામાત્યાનાહૂય અનુજં સ મુંજં મહાવલમાલોક્ય પુત્રં ચ વાલં
વીક્ષ્ય વિચારયામાસ ॥ યદ્યહં રાજ્યલક્ષ્મીભારધરણસમર્થ સોદરમપહાય
પુત્રં પ્રયજ્ઞા(ચ્છા)મિ ॥ રાજ્યં ॥ તદા લોકાપવાદઃ ॥ અથવા વાલકં મે પુત્રં
મુંજો રાજ્યલોભાત્ વિપાદિના મારયિષ્યતિ ॥ તદા દત્તમપિ રાજ્યં વૃથા ॥
પુત્રહાનિર્વશચ્છેદશ્ચ ॥

લોભઃ સ્થાનં હિ પાપસ્ય પ્રસૂતિર્લોભ એવ ચ ॥

માસ્તુ તે સંશયશ્ચિત્તે(ઃ) લોભઃ પાપસ્ય કારણમ્ ॥ ૧ ॥

અન્ત—

દેવ કોઽપિ વિદ્વાન્ દ્વારિ વર્તતે રાજા પ્રવેશય ॥ તતઃ સ વિદ્વાન્ સમા-
માગત્યેહમુક્ત્વા પ્રાહ ॥

વક્ત્રાંભોરુહિ ભારતી નવનવા પ્રજ્ઞા હૃદિ સ્થાયિની ॥

દેવશ્રીર્ભજતે મુંજં ચરણયોઃ સક્તા ચ દિગ્મંડલી ॥

ઇત્યાલોચ્ય નિરુદ્ધસંગમભિતઃ સૌભાગ્યલક્ષ્મીપતેઃ ॥

કીર્તિઃ કોપવતીવ ભોજ જલધેઃ પ્રાંતેષુ વં(વ)ભ્રામતે ॥ ૧ ॥

રાજા તસ્મૈ કવયે પ્રત્યક્ષરં લક્ષં દત્તવાન્ ॥

इति श्रीपंडितवल्लालविरचितो राज्ञः श्रीभोजस्य प्रवंधः परिपूर्णः ॥ शुभं भवतु ॥
॥ श्रीरस्तु ॥ कल्याणमस्तु ॥ संवत् १९०६ना वर्षे असाढमासे शुक्लपक्षे तीर्थौ नवम्यां ९
शनिवासरे समाप्तोऽयं श्रीभोजप्रवंधग्रंथः ॥ लिखितं लङ्का माधवदासजी जीवणदास
ज्ञाति कण्ठवी करडवा श्रीअमदावादमध्ये रहेवासी करडवा पोलमध्ये ॥ श्री ॥ सीता-
पतये नमः ॥

વિષયાદિ—૧. શ્રી ધારાનગરના રાજા ભોજની સભા તથા નગરચર્યાનાં વૃત્તાંતો,
કવિઓએ કરેલી સ્તુતિઓ અને તેણે તેમને આપેલાં દાન આદિની વાર્તા, કવિ
અક્ષયભાઈ પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં આલેખેલી છે.

૨. પ્રત્યેક વાર્તા ગદ્ય અને શ્લોકથી બદ્ધ છે. પ્રત્યેક વાર્તા સંખ્યાંકથી છૂટી પાડેલી નથી તેમ તેની કે શ્લોકની સંખ્યા પણ આપેલી નથી.

વિશેષ—૧. આ ગ્રંથ મુંબઈના નિર્ણયસાગર પ્રેસમાં છપાયો છે. પરંતુ તે પ્રસ્તુત પ્રતિથી સંકલનામાં તેમ વાર્તાના ક્રમમાં કેટલેક સ્થલે ભિન્ન છે, તથા પાઠકેર પણ ઘણા છે. વળી કેટલાક શ્લોક છાપેલી પ્રતિમાં નથી તે આ પ્રતિમાં છે; અહીં દાખલા તરીકે અન્તમાં આપેલા શ્લોક છાપેલી પ્રતિમાં નથી.

૨. પ્રતિમાં કવચિત્ હાંસીઆમાં કેટલાક શબ્દોના સંસ્કૃત અને કેટલાકના ગુજરાતી અર્થો પણ આપેલા છે.

અં. ૬ ખ. ભોજપ્રબંધ (લાપાંતર)-ઘોંડો ભાસ્કર જ્ઞેશી
(૨. સં. ૧૯૦૯)-(લિ. સં. ૧૯૦૯)-પૃ-૧-૧૧૮.

આરંભ—શ્રી ગણેશાય નમઃ શોભાવાલા જે ધારાનગરીના રાજા તેનો પ્રબંધ લિખ્યો છે.

પ્રથમ ધારાનગરીમાં સિંધુલ નામે રાજા હતા તેણે ઘણા વર્ષ સુધી પ્રજા પાલી તેને વૃદ્ધપણામાં ભોજ નામે પુત્ર થયો તે જ્યારે પાંચ વર્ષનો થયો ત્યારે સિંધુલ રાજા પોતાનો મરવાનો કાલ જાણીને મુખ્ય કામદારને બોલાવીને પોતાનો નાનાભાઈને ઘણો બલીયો દેખીને તે પુત્રને બાલક દેખીને વિચારયું જો રાજ્ય કરવા હુશીયાર એવો જે સગો ભાઈ મુંજ તેને મુકીને જો હું પુત્રને રાજ્ય આપું તો લોક મારી નિંદા કરશે ને બાલક એવા મારા પુત્રને મુંજ રાજ્યલોભથી ઝેર દેઈ તથા હરેક ઉપાયેથી ચારશે તારે પુત્રને આપ્યું જે રાજ્ય તે ન આપ્યું છે ને પુત્રનો નાશ થશે ને વંશ જશે તે ક્યમ જાણું તો નીતિમાં કહ્યું છે—

અન્ત—હે રાજા ! તારા મુખકમલને વિષયે સાક્ષાત્ ભારતી. એટલે વાણી રૂપી સ્ત્રી. શોભા પામે છે. અંતઃકરણને વિષયે નવી. નવી શુદ્ધિરૂપી સ્ત્રી. શોભા પામે છે. ભુજને વિષયે. લક્ષ્મીરૂપી સ્ત્રી. શોભા પામે છે. અને પગને વિષયે. સરદાર પટાવત તથા માંડલીક રાજમંડલી શોભા પામે છે. એવી રીતે ચ્યાર સ્ત્રીઓ. નિલ રાજાને વિષે ક્રીડા કરે છે. તે જ્ઞેષ્ઠને. હે લક્ષ્મીપતે. હે સૌભાગ્યપતે. હે ભોજરાજા. તારી કીર્તિરૂપી સ્ત્રી. રીસાણી છે અને કાપીષ્ઠ સ્ત્રીની પેટે(ટ) સોડાની ધર્ષાથી નાસી ગઈ છે. તે. સાત સમુદ્રના પેલી પાર ભટકતી ફરે છે. તે સાંભલીને. રાજા ઘણેજ ખૂશી થયો. અને તે કવિને અક્ષર દીઠ લક્ષ આપી દીધું. ॥

છતિશ્રી ભોજપ્રબંધઃ સમાપ્તઃ આ લાપાંતર ઘોંડો ભાસ્કર શાસ્ત્રીયે

સ્વમતી મુજબ બનાવ્યું છે. શ્રી સંવત ૧૯૦૯ ચૈત્ર સુંદ ૧૨ વાર શુ(ધ)
મુકામ પોસીના પ્રાંત ગુજરાત ઇલાકા મહીકાંઠા. શુભ લવતું. સને
૧૯૧૭ માહે અપરેલ તારિખ ૥ ૨૦ ૥

વિષયાદિ-૧. પંડિત બદલાલે સંસ્કૃતમાં રચેલા, ઇ. ૬ ક પ્રતિવાળા ભોજપ્રબંધનું
આ ગુજરાતી ભાષાંતર છે, જે કે ભાષાંતરકાર પંડિત બદલાલના ભોજપ્રબંધનું ભાષાંતર
પોતે કર્યું છે, એમ જણાવતો નથી.

વિશેષ-૧. એક દક્ષિણી ગૃહસ્થે મહીકાંઠાના પોસીના મુકામે ભાષાંતર કરેલું છે.
ભાષા શુદ્ધ અને સરલ છે, પરંતુ ભૂતની ઢબની છે એટલે કે વચ્ચે વચ્ચે 'ને' 'એવો જે'
આદિ સંબંધક શબ્દોથી તેનો પ્રવાહ અસ્ખલિત વહેતો નથી. તેમ ભાષાંતરકાર દક્ષિણી
હોવાથી જે કે તેની શૈલી મરાઠી શબ્દાદિથી વિદૂત થયેલી જણાતી નથી, પરંતુ કેટલાક
વિભક્તિરોપો જણાય છે. છતાં એકંદરે ભાષાંતર ભાવવાહી છે.

૨. પાનાં છટાં છે. આ ભાષાંતર પ્રકટ થયું નથી. શાસ્ત્રી કાલીદાસ ગોવિંદજીનું
ભાષાંતર સન ૧૮૮૬ માં વિશ્વનાથ ગોવિંદજીએ પ્રકટ કરેલું હશે, પરંતુ તેની પ્રતિઓ
હવે અલભ્ય છે.

૩. ભાષાંતરકારે પ્રસંગ કે વાર્તા અલગ બતાવનારા ફકરાઓ અલગ પાઞ્યા નથી,
તેમ પહેલાં ૧૭ પાનાં સુધી તો વચ્ચે લીટી કે પૂર્ણવિરામ આદિ ચિહ્નો પણ કર્યા
નથી. પરંતુ ૧૭ મા પાના પછી ભૂતનાં લેખનોમાં જણાતી દરેક શબ્દને અંતે ૦ * આડું
ચિહ્ન કરવાની પદ્ધતિ પૂરેપૂરી નહીં સ્વીકારતાં કેટલેક સ્થળે એક એક શબ્દને અંતે તો
વચ્ચે વચ્ચે કેટલાક શબ્દ સમૂહોને અંતે આડું ૦ ચિહ્ન કરેલું છે. પ્રતિ બાલબોધ
લિપિએ લખેલી છે; પણ વચ્ચે કેટલોક મરોડ માયાબાંધી ભૂતી ગુજરાતી લિપિનો પણ
છે. કેટલેક સ્થળે જોડાક્ષરો બરાબર લખાયા નથી.

અં. ૭ ક. વસ્તુપાલ—તેજપાલનો રાસ—૨. સમય સુંદર
(૨. સં. ૧૬૮૬)–(લિ. સં. ૧૬૦૭)–પૃ. ૧-૩.

આરંભ—શ્રી અથ વસ્ત(સ્તુ)પાલ તેજપાલરો રાસ લવંતૈ ॥

સરસતિ સાંભળિ પાય નમી ॥ પ્રણમી સહ ગુરૂ પાય ॥

વસ્તુપાલ તેજપાલનો ॥ રાસ કહું સુ પસાય ॥ ૧ ॥

પોરવાડ વાં(વં)સૈ પ્રગટ ॥ જિણુસાસણુસિણુગાર ॥

કરણી મોટી જિણુ કરી ॥ સહું જાણૈ સંસાર ॥ ૨ ॥

પ્રયંડ ચંડ અતુકમૈ ॥ સોમ નૈ આસરજ ॥

વસ્તુપાલ તેજપાલ જે ॥ તસુ નંદન સિરતાજ ॥ ૩ ॥

અન્ત—

જયત પતાકા તેત્રીસ વાર ॥ સંગ્રામ કરિ નૈ પાંખી સાર ॥
 એહવી સાઠી બારહ જત્રા કીધી ॥ સેતુજય સંધ પદવી લીધી ॥ ૮ ॥
 હિવ સહુ પુણ્ય વરાની વાત ॥ જે દ્રવ્ય પરચ્યા તે કહાત ॥
 તેત્રીસ સૈ દ્વાડિ । ચવદહ લાપ ॥ અઢાર સહસ આઠ સૈ સહુ લાપ ॥ ૯ ॥
 ત્રિ હું લોહડીએ કુણા સોનહીયા ॥ પુણ્યવરે પરચ્યા તે કહીયા ॥
 જિન સાસણુ માટે સોહ ચડાવી ॥ બારે અઠાંજુ સરગતિ પાઈ ॥ ૧૦ ॥
 વસ્તુપાલ તેજપાલ પુણ્ય પ્રધાન ॥ જૈહનૈ પગ પગ પ્રગટેચા નિધ્યાન ॥
 પુણ્યથી પાંખી તેજન તૂરી ॥ દિક્ષણુવત સંધ આસ્યા પૂરી ॥ ૧૧ ॥
 ઈમ જાણી સહુ કેા વિત્ત સારુ ॥ ધન પરચો વિવહાર વાર ॥
 સફલ કરે અપણો અવતાર ॥ જિમ તુમે પાંખો ભવનો પાર ॥ ૧૨ ॥
 શ્રી પરતર ગઘ શ્રીજિનચંદ ॥ શિષ્ય સકલચંદ નામે મુર્ચિદ ॥
 સમયસુંદર વાચક તસુ સીસ ॥ રાસ ભણ્યો શ્રી સંધસુ જગીસ ॥ ૧૩ ॥
 સંવત સોલેસૈ છયાંસીયૈ વરષૈ ॥ રાસ રચ્યો તિમરી પુર હરષૈ ॥
 વસ્તુપાલ તેજપાલનો રાસ ॥ ભણુતાં સુણુતાં પરમ ઉદલાસ ॥ ૧૪ ॥

છતિ શ્રી વસ્તુપાલ તેજપાલ રાસ સમાપ્તાઃ ॥

વિષયાદિ-૧. આ રાસામાં વસ્તુપાલ અને તેજપાલ એ બે ભાઈઓએ રાત્રુંજય પર્વત ઉપરનાં દેવલોનો જે જીર્ણોદ્ધાર કર્યો હતો તેનું વર્ણન છે. ઉપરાંત વસ્તુપાલ અને તેજપાલનાં બીજાં ધર્માદાય કૃત્યોની અને યાત્રાઓની પણ નોંધ આ રાસામાં કરેલી છે.

૨. દૂહા, ઢાલ અને દેશીઓથી આ રાસનો પદબંધ બાંધેલો છે. કુલ ૪૦ કડી છે ૨ ઢાલ, ૨ દેશી અને ૧૨ દૂહા છે.

૩. ભાષા જૂની ગુજરાતી છે, પણ તેમાં મારવાડીના સંસ્કાર ભળેલા છે.

વિશેષ-૧. મુનિ સમયસુંદરે આ રાસ, સંવત ૧૬૮૬ માં રચ્યો છે. “જૈન-રાસમાળા”ની અનુક્રમણિકામાં આ રાસ રચ્યાનો સંવત ૧૬૮૨ આપેલો છે. આ રાસ પ્રકટ થયો નથી.

૨. પ્રતિ બાલબોધ લિપિએ લખેલી છે, છતાં ‘લ’, ‘સ’, ‘શ’ આદિ અક્ષરો માથાં બાંધેલી ગુજરાતી લિપિના છે અને ‘છ’ ને ‘ડ’ જૈન શૈલિના છે. લાહીઆએ શોભા સાર સંખ્યાંકો, લીટીઓ, આરંભ અને અન્તના પ્રસ્તાવો લાલ શાહીથી લખેલાં છે.

૩. પ્રબંધચતુર્વિંશતિકાને અન્તે આપેલી હુકીગતથી જણાય છે કે જ્ઞેષ્ઠપુરના નિવાસી, ખરતરગચ્છના ગોરજી યુગચંદે દાર્શન સાહેબના હુકમ તથા કૃપાથી સંવત ૧૯૦૭ માં આ સમગ્ર પુસ્તક લખેલું છે. દરેક ઓળીમાં ૧૬ અક્ષરો અને એક પત્રમાં ૨૦ શ્લોકનું પૂર, એ પ્રમાણે લખાણ છે, એમ લાહીઓ પહેલા પાનામાં જણાવે છે, કુલ ૪૩૨૦ શ્લોકનું પૂર પ્રસ્તુત પુસ્તિકામાં છે.

અં. ૭ ખં. વસ્તુપાલ તેજપાલનાં ધર્મકાર્ય-ગુ.-ગ.

પૃ-૩-૪.

આરંભ-વસ્તુપાલ તેજપાલ ધર્મકાર્ય ક્રીધાં નિણુરી વિગત લિખ્યતે ॥

વરસ ૩૬ નો આઉપો વીર ધવલ વાઘેલાસ વારૈ કાંમદાર હૂઆ સાંવત ૧૨૮૫ થી માંડી વરસ તાંઈ ધર્મકાર્ય ક્રીધા ૧૨૫૦૦૦૧ પ્રતિમા સમ ધાતમે ભારાઈ । કોડિ ૧૮૯૬૦૦૦૦૦૦ સેતુંજૈ ઉપર દ્રવ્ય પરચ્યૌ ૧૮૩૦૦૦૦૦૦ ગિરનાર પરચ્યૌ । કોડિ ૧૨૫૩-૦૦૦૦ આબૂ ઉપર દ્રવ્ય પરચ્યૌ ૧૩ હજાર દેહરા જૈનરા કરાયા ૨૩ હજાર છણોદ્ધાર કરાયા ૯૮૪ ઉપાસરા કરાયા ૫૦૭ ગોશાલા કરાવી ૭૭૦ મસીતાં કરાવી ૯૮૨ કૂવા બંધાયા ૬૮૨ સેવરા દેહરા કરાયા ૨૫૦ પગવાવડીયાં કરાવી ૩૦૧ તલાવ બંધાયા ૭૭૧ સન્નુકાર દીધા ૧૪૦૦૦૦૦ પુસ્તક લિપાવી જતીયાંને દિવહરાબ્યા-

અન્ત-

આસ કરણુ સાહરી ॥ અસ્ત્રી અલૈ સાહરી તેરી કરમાં નામ ॥ રંડાલીરા બેટા ॥ પોસા લીયૈ શ્રાવ કરૌ ખીજ ॥ જતરા પોરવાડ પગે પગે નિધાન ॥ નાંમ રહીયો પણુ સંતાન નહી ॥ તરંગિણી ઉપદેસમાલા શાસ્ત્ર-માંહે અધિકાર કહીયૌ છે ॥ સિંધ સાથે હાથી ઘોડા રથા શ્રાવક સાધલોક સાતલાષ વહિતા ॥ તિહાનો નિરવાહ કરતા ॥ એસી સાડી બારે જત્રા ક્રીધી ॥

ધતિશ્રી વસ્તુપાલ તેજપાલ ઉત્પત્ત ધરમ કરણી સંપૂર્ણ ॥

વિષયાદિ-૧. આમાં વસ્તુપાલ તેજપાલે સંવત ૧૨૮૫ થી ૧૩૦૧ સુધીમાં કરેલાં ધર્મકાર્યોની માત્ર ટીપ્પે આપેલી છે.

૨. ગદ્ય લેખ છે. મારવાડી સંસ્કારવાળી ભાષા છે.

વિશેષ-૧. આ લેખ પ્રકટ થયો નથી.

૨. પ્રતિ અને લિપિ વિષે બુઝો અં. ૭ ક,

અં. ૭ ગ. રાણપુરના દેહરાનો વિચાર-ઐ. ગુ. લેખ-
પૃ. ૪ થું

આરંભ-અથ ધના પોરવાડ(ડે) મારવાડ મધ્યે ધાણોરા સાદડી પાસ કાશ ૨ આંતરે કુંમલમેર ગઢપાસ રાણપુરે દેહરો કરાયો તેહનો વિચાર લિખંતે ॥

સંવત ૧૪૬૧ આસમે સુંદરિસૂરિ આચારિજ ઉપદેસથી પોરવાડ ધને દેહરો કરાયો તેની વિગત લિખિ છે ૯૯ લાખ રૂપીયા લગાયા । દેહરૌ ચોમુપ

ભરાયો । ચોકડેર દેહચ્યા ૭૨ ભરાઈ । ભુંદરા ૨૫ મંડપા ૨૪ । પ્રતિમા ૪૯૦૦ ચ્યાર હજાર નવસૈ ભરાઈ । સેતુને ૧૧ ગિરનાર ૧૨ । પ્રમુખ પંચતીરથી ભરાઈ ૧૦૦૦ તોરણ ભરાયા । + + + + સંવત ૧૪૭૨ વર્ષે માહસુદિ ૧૩ દિને દેહરાની પ્રતિષ્ઠા કીધી ॥ શ્રી સમૈસુંદરિ । ૧૮૦૦ જતી । સાઠા પાંચસૈ સાધવી ૧૦૦૦ । શ્રાવક શ્રાવિકા ॥ ૧ ॥ ગાંભારા સિંધ મિલ્યા । મનુષ્ય એક લાખના જાળેરા મિલ્યા । સાત દિવસ સિંધ લગતિ કીધી । જોલે(ખી) લાઠૂ પ્રમુખ । એકસો ધગ્યારે લાંહિણાં હૂંઈ ॥ નાલેર રૂપીયા કદીયા પ્રમુખ । સાધ સાધવી શ્રાવિક શ્રાવિકાને વસ્ત્રની પહિરાવણી કરાઈ । સાત દિવસ અમાર પલાઈ । ખીજઈ શ્રાવકશ્રાવિકણીયાં વ્રતોચાર કીધા । એ સર્વ ધર્મકરણી રાણા કુંભારા રાજમાહે હૂંઈ । જે જાત્રા રાણપુરની કરસી તે વાત સાચી માંતસી ॥

ઇતિ શ્રી રાણપુરારી પ્રસસ્તં છે ॥ લિખતં પંડત ગુરુ છુ પુન્યચંદ ॥ ૧ ॥

વિષયાદિ—આ ગદ્ય લેખ હુંકો હોવાથી વચ્ચેનો થોડોક ભાગ કાઢી નાંખી આખો આપેલો છે. આમાં સંવત ૧૪૬૧ માં મારવાડના સાદહી ગામથી બે કોસ દૂર આવેલા રાણપુર ગામમાં ધના ધોરનાડે દેહરાં બંધાવ્યાં તેને વિગત આપેલી છે.

વિશેષ—૧. આ ગદ્ય લેખ હોઇને તેમજ એક જૈન દેહરાની પ્રતિષ્ઠાવેળા કેવો સમારંભ થતો તેની માહિતી આમાં હોવાથી ઉપયોગી છે. ઉપરના દેહરાની સંસ્કૃત પ્રશસ્તિ માટે જુઓ આ જ યાદીનો અં. ૧ વ.

૨. પ્રતિ અને લિપિ વિષે જુઓ અં ૭ કં.

અં. ૭ ધ. રાજકુલી—ઐ. ગુ. ગ.—પૃ. ૫ મું

આરંભ—અથ રાજકુલી લિખંતે ॥ સંવત ૮૦૦૨ (૮૦૨?) આવડો વણુરાજ અણહલવાડે હૂવૌ । સંવત ૧૦૦૮ । લાવડો દ્વારાવતી । સંવત ૧૦૭૭ પરમાર ભોજ ધારાનગરી । સંવત ૧૧૯૯ કુમારપાલ રાજ હૂઓ । સંવત ૧૨૨૯ । અજેપાલ રાજ હૂઓ રસીયા પાટણમે કુમારપાલરે પાટૈ હૂયો । સંવત ૧૩૩૨ વસ્તુપાલ તેજપાલ હૂઆ ॥ સંવત ૧૩૩૪ । ભોલૌ ભીમ હૂઓ । સંવત ૧૩૧૮ । વીસલદેવ રાજ હૂઓ અજમેર । સંવત ૧૪૧૬ સારંગ સાહ હૂઓ । સંવત ૧૦૮૮ વિમલસાહ હૂઓ આખૂગઢ દેહરા કરાયા । સંવત ૧૫૭૯ । સાંગે પૃથીસિંધોત કછવાહે સાંગાનેર વસાઈ । સંવત ૧૪૨૬ રાણે કુંભૌ કુલલ-મેર વસાયો । સંવત ૧૫૬૨ લષેદેવડે સીરાહી વસાઈ । સંવત ૧૪૩૫ વીરમ સલપાવત જોધયૈ ગયો । સંવત ૧૪૪૦ । કામ આયો સંવત ૧૪૫૯ ગોરા-દે કામ આયો । સંવત ૧૧૧૫ મારવાડ મધ્યે નાગોરસે હરમંડણો । કબોસા

દાહીર્ણ (મહેસરી વાણીયો) માંડીયો છે । સંવત ૧૬૬૮^૯ કીસનગઢ મંડાણો છે ॥ સંવત ૧૧૮૧ ક્લાધી પારસનાથજી દેહરૈરી થાપના હૂધ ॥ સંવત(ત) ૧૨૧૩ સંપ્રતિ રાજા હૂઝ્યો: સવાલાપ દેહરા કરાયા: જ્ઞાનસાલા સે સાત: ધરમી રાજા થયો । શ્રી સંવત ૭૩૧ રાજા ભોજ ઉજેણી નગરીમાંહે રાજા કીયો ॥ સંવત ૧૫૧૫ જેઠ સુદિ ૧૧ મહારાજશ્રી નેધેલ નેધપુર વસાયો મંડાણો ॥ સંવત ૪૧૦ રાવલ બાપોજી સીસોદીયો હૂઝ્યો છે ॥ સંવત ૧૨૧૩ જગરૂ-વો સાહ હૂઝ્યો ॥ સંવત ૧૫૨૩ દૂળે જગહૂઝ્યો હૂઝ્યો ॥ સંવત ૧૬૨૪ ચીતોડગઢ પાલટીયો । અકબ્બર પાતિસાહ લીયો ॥ સંવત ૧૨૧૨ જેસલ-મેરો ગઢ મંડાણો । રાવ જૈસે મંડાયો શ્રાવણ સુદ ૧૦ ॥

વિષયાદિ-૧. આ લેખ આપો ઉતારેલો છે. આમાં ગુજરાત અને રજપૂતાનાના કેટલાક રાજાઓના રાજ્યાભિષેકના સમયના તેમ તેમણે વસાવેલાં નગરોનાં અને તેમના તેમજ ખીજા સમયનાં જૈન દેવલોની સ્થાપનાના ઉલ્લેખો આપેલા છે. પણ તેમાં સાલવારીનો ક્રમ સચવાયો નથી.

૨. લેખની ભાષા ગુજરાતી, ત્રણ મારવાડી અને હિન્દીના મિશ્રણવાળી છે.

વિશેષ-૧. ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ આ લેખ ઉપયોગી છે.

૨. પ્રતિ વિષે જુઓ અં. ૭ ક. સંવત લાલ શાહીએ આપેલા છે.

અં. ૭ ક. ૩૬ રાજકુલી નામ—ઐ. ગ. પૃ. ૫ મું.

આરંભ—અથ ૩૬ રાજકુલી નામ ॥ યાદવ ૧ । પ(૨)માર ૨ । કદંબ ૩ । ચહુવાણ ૪ । સોલંકી ૫ । મોરી ૬ । સિલાર ૭ । સેધિવ ૮ । છિદક ૯ । ચિત્પોટ ૧૦ । પડિહાર ૧૧ । લુખ્યક ૧૨ । રાઠોડ ૧૩ । સક્ક ૧૪ । સરટક ૧૫ । કરટવાલ ૧૬ । ચંદેલ ૧૭ ॥ ગુહિલ ૧૮ ॥ ગહિલોત ૧૯ । પોલિક ૨૦ । સંકુયારણ ૨૧ । ધન્યપાલ ૨૨ । દોધિલ ૨૩ । કાલંબક ૨૪ હૂણ ૨૫ । ચોલંક્ય ૨૬ । કલંવા ૨૭ । ડાડ ૨૮ । સાંપલી ૨૯ । ડાણ ૩૦ । હરિસંચક ૩૧ । નિકુતવાલ ૩૨ । વાશુડી ૩૩ । ધાડક ૩૪ । કપવાહા ૩૫ । સવણોર ૩૬ । ઇતિ ૩૬ રાજકુલી.

વિષયાદિ—૩૬ મુખ્ય રાજવંશનાં નામ ઉપર આપેલાં છે.

વિશેષ—પ્રતિ તેમ લિપિ વિષે જુઓ અં. ૭ ક.

અં. ૭ ચ. જાટ રાવ છાઁરના પુત્રોનું કવિત્ત-હિન્દી

એ. કા.—ર. ગોપ ભાટ.

પૃ. ૫-૬

’ પીત્રી માર છત્રી કીયા । જદસું પલટ્યો પાટ ॥

ઉમા સોઈ આંજણા । જીમ્યા સોઈ જાટ ॥ ૧ ॥

અલાવદીન પાર્તિસાહરૈ વારૈ જાટ હૂઆ ॥ કવિત્ત ॥ રાવ છાઢૈરા વેટારા ॥

તીઢૌ રાયાં રાવ । છત્ર સંઘાસણ સોહે ॥

ઘોષર ષાંડા દાંન । એકલષાંકો જોહે ॥

વાંનર વરે સુગાલ । લષસી માલ સમપૈ ।

રુદ્રપાલ ધીમસી । તાસ ભય અરીયણ કંપૈ ।

કાન્હડદેવ કવ ગોપ કહિ । તર(તા ?)સ ચરણ તકૈ ઘણા ।

એક એકથી આગલા । સાત પૂત છાઢૈ તણા ॥ ૧ ॥

વિષયાદિ—આમાં ૧૮ રાજ છાઢના સાત પુત્રોનાં નામ ગણાવેલાં છે.

અં. ૭ છ. વીરમના પુત્રો અને ચુંડાના પુત્રોનાં કવિત્ત (૨)

હિન્દી-પે. કા-ગોપ ભાટ

પૃ. ૬.

ચૂંડૌ અરુ સુગાલ રાજરાજવૈ ભણીજૈ ।

વીજો વીર વીરાધ । લાષમેં એક ગિણીજૈ ।

ગોગાદે ગિરમેર । દાંનષગ અવરન રાયા ।

જેસિંઘો ઘણ જાંણ । તાસ સરણ તકૈ ઘણા ।

કવિ ગોપભાટ પરગટ કહૈ પાંચ પૂત વીરમતણા ।

રિણમલ રાયાં રાવ । સુતો હરચંદ પદંતર ।

રાયાં ગુરુ રણધીર । મુજાવલ ભીમ ભીમસર ।

કાન્હો અરડ કમાલ । પુવિ પનો અરિગંજણ ।

સિવરાજ રામદે ગોપ કહિ । વીર તદાસન મંગલા ।

ચવદૈ નરિંદ ચૂંડૈતણા એકએકહુ આગલા ।

इति संपूर्णः ॥

વિષયાદિ—ગોપ ભાટ ૧ લા કવિત્તમાં વીરમ રાજના પાંચ પુત્રોનાં અને ૨ ના કવિત્તમાં તેના પુત્ર ચુંડાના ૧૪ પુત્રોનાં નામ ગણા સાથે ગાયાં છે.

વિશેષ—પ્રતિ વિધે બ્રુચ્ચો અં ૭ ક.

અં. ૭ જ. રાઠોડકુલ કવિત્ત-હિ.-પે. કા.

૫. ૬.

અથ રાઠોડકુલ કવિત્ત—

પ્રથમ જાત કમધજ । દેસ કનવજસુ આયા ।
 સાષાં તેરે સરે । કુલહ રાઠોડ કહાયા ।
 ગોતમગુરુ સુક્ર । વેદ અથવરણ તીનું પ્રવર ।
 નાંગણેસી કુલરાય । વહીવટ ગુરુપરતર ।
 પ્રોહત સીવડ વારોટ રોહડ । ભાટ ચંદેલ હુમ દેદડા ।
 રાઠોડ પહડૈ ચેતલા । હરીય ગ્યાલો પથકવડા ।
 इति राठोड कवित्त संपूर्ण ।

વિષયાદિ-રાઠોડ વંશની ઉત્પત્તિ, તેના ગુરુ, વેદ, પ્રવર, કુલદેવી, પુરોહિત, ભાટ, ખારોટ આદિ જણાવેલાં છે.

અં. ૭ ઝ ગુજરાતના રાજ્યકર્તાઓની વંશાવલિ-ઐ. ય.
 પૃ. ૬-૧૧.

આરંભ—અથ રાજવંશાવલી લિખંતે ।

સંવત ૮૦૨ શ્રાવણ સુદિ ૨ સોમે વૃષ લગ્ને આવડા વંશે । શ્રી વન-
 રાજ આવડે અણુહિલપુર પાટણ વસાયો ॥ વર્ષ ૬૦ । રાજ્ય કર્યો । તેહને
 પાટું । રાજ ભેગ (યોગ) વર્ષ ૩૫ ॥ રાજ્ય । તેહને પાટું રાજ ભેષ (ક્ષેમ ?) વર્ષ ૨૫
 રાજ્ય । તેહને પાટું રાજ ભોમ (ભુવડ ?) । વર્ષ ૨૯ રાજ્ય । તેં રાજ વીરમદેવ
 ૧૫ રાજ્ય । તેં । રાજ રત્નાદિત્ય વર્ષ ૧૫ રાજ્ય । તેં ॥ રાજ સામંતસીહ ૭
 (વર્ષ) રાજ્ય । એવં ૭ પાટ આવડા વંશે હવા । આવડે વર્ષ । ૧૮૬ રાજ્ય કીધું ।

તિવારે પછી સોલંકીએ રાજ્ય કીધું । સં. ૯૯૯ । વર્ષે । સોલંકી વંશે
 રાજ્ય થાપના ॥ પ્રથમ રાજ મૂલ વર્ષે ૫૫ રાજ્ય ।

* * * *

સં. ૧૧૨૭ વર્ષે સિદ્ધરાવ જેસિંધ રાજઈ । ચારણ કુંભારાં વાસેં હતા
 તે ધિત્રીયાં પુઠેં થાખ્યા ॥

દ્રહા ॥ તોરણ ગધૌ ચપરીટકૌ । જંભા સહિતી પાગ ।

એતૌ દીજે ચારણાં । કુંભારારિ લાગ ॥ ૧ ॥

* * * *

મધ્ય-(પાનુ ૧૦) સં. ૧૩૩૭ વર્ષે લઘૂ કર્ણ ગહિલડી । વ ૬૦ રાજ્ય । તે કર્ણ તૈ વારે દિવસે પોલ આડી રેતી ધીણૂં ગામમે ચરતાં । હડઅટી હેઠે પાગ બંધાતી । તે કર્ણને નાગર ખાહણુ । માધવ કેશવ પ્રધાન હતા । માધવની શ્રી (સ્ત્રી ?) પદમણી હતી તે રાજધી અપહરી । અને કેશવને માર્યો । માધવ દલી જઈ પાતસા અલાઉદ્દીનને મિલ્યો । ૩૬૦ ગંગાતુરી ભેટ કીધા । પાતસા રીઝ્યો । અહુ ધન મોકલ્યો । તેહને સાથે એક લાપ તો અસવાર પનર હજાર હાથી । દશ હજાર કોકાણુ (કેકાણુ ?) ચાલીસ હજાર પાલક લેધને । આબ્યો । ગુજરાત વાઘેલા કનાસૂં લીધી । સં. ૧૩૮૭ વર્ષે ગુજરાતમેં તુરકાણો થયો ।

અથ અલાવદીનરી પેઠી લિખ્યતે ॥ દિલીઈ મૂલગા રાજા હિંદૂ હતા । સં. ૧૨૪૮ વર્ષે । પ્રથમ પાતસાહ સૂલતાણુ અહલાવદીન । વ ૩૨ ।

* * * *

એતલે સોલે પાટ દલી બેઠાં ગુજરાતની પાતસાહી ભોગવી । એવં સત્તાવીસ પાટ દલી હવા । તે સત્તાવીસ પાટ જૈ વારે ઉંબરાવ પાટણુ મે હતૌ । તિતારપાંન નામે પોતાનો બેટો પાટ બેસારયો ॥ સંવત ૧૪૫૮ । પ્રથમ પાતસાહ ફદફર । વ ૯ । ૨૧ । અહિમદસા વ ૩૨ રાજ્ય । અહિમદસા અહિમદાવાદ વસાવ્યો । સં. ૧૪૬૮ વર્ષે વૈશાખે સુદિ ૭ રવો પુષ્ય નક્ષત્રે પ્રથમ પ્રહરે વસાવ્યો ।

અન્ત-સં. ૧૬૧૦ સુધી મહિમદ રાજ્ય । સં. ૧૬૧૧ મગસિર સુદિ ૧ દિને । આગરાથી પાતસાહ અકબર આયા । ફૂડ કરી બંધિ ઝાલ્યો । અકબરે ગુજરાત લીધી । ૫૫ જંગીર રાજ્ય । જંહ રાજ્ય । અવરંગસાહ રાજ્ય ।

છતિ પાટણુ મધ્યે રાજ્યાવલી સંપૂર્ણ ॥

વિષયાદિ—૧. આમાં આવડા વંશના રાજા વનરાજે સંવત ૮૦૨ માં અણહિલપુર પાટણુ વસાવી ગુજરાતની ગાદી પુનઃ સ્થાપી ત્યારથી તે કરણુલેલાને ઉઠાડી અલાઉદ્દીન ખીલજીએ મુસલમાની રાજ્ય સ્થાપ્યું તે પર્યંતની સાલવારી પ્રથમ આપેલી છે. તે પછી દિલ્હીની ગાંધી શાહાબુદ્દીન ઘોરીએ લીધી તે સમયથી અલાઉદ્દીન ખીલજીને હસ્તક તે આવી તે પર્યંતની સાલવારી આપેલી છે. તે પછી દિલ્હીના પાદશાહના ઉમરાવોએ ગુજરાતમાં સુખાગીરી અલાવ્યાની અને એ ઉમરાવોએ ધીરે ધીરે ગુજરાતની પાદશાહી સ્થાપી અને અકબરે તેમના હાથમાંથી તે ખુંચાવી લીધી તે પર્યંતના તેમના વહી વટની સાલવારી આપેલી છે.

૨. કર્ણ સોલંકી અને મયણલ દેવીનો, અને કરણુલેલા અને માધવનો, સિદ્ધરાજ અને રૂદ્રમાલનો, કુમારપાલ અને હેમાચાર્યનો, એ પ્રસંગો કંઈક વિશેષ વિસ્તારથી આમાં આપેલા છે; બાકીનાની તો માત્ર સાલવારી નોંધેલી છે.

૩. ભાષા નૂની ગુજરાતી જેવી લાગે છે.

વિશેષ—૧. ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ આ ગદ્ય ધણું જ ઉપયોગી છે.

૨. પ્રતિ વિષે જુઓ અંક ૭ કં.

અ. ૭ મ દિલ્હીના રાજાઓની વિગતવારી

ગુ. ઐ. ગ. પૃ. ૧૧-૧૯

આરંભ—અથ દિલીરી વિગતવાર લિખ્યતે:

સંવત ૪૨૮ વર્ષ વધશાપ વદ ૧૩ દિને દિલિ થપાણી. રાજા વીસલદે કુંઅર પાટ બેઠા. પ્રથમ કુંઅર પાટ લિખ્યતે! કાળ્યે લિપાયા છે.

વીસલને. પુત્ર વસુદેવ કુંઅર વર્ષ ૧૯. માશ ૫. દન ૧૮. ધડી ૧૯ રાજ્ય. પ્રથીમલ કુંઅર. વ ૨૧. મા ૩. દિ ૩. ધ ૧૮. રા. જ્યદે વ ૨૦. મા ૭. દિ ૨૨. ધ ૧૧. રાજ નરપાલ. વ ૫. મા ૪. દિ ૪. ધડી ૯. રા.

* * * *

સંવત ૭૮૮ વર્ષે અષ્ટમ સુદિ ૨ ચહૂઆણુ પાટ બેઠા. તુંઅર વર્ષ ૩૫૯. માશ ૧૦. દિ ૨૦. ધ ૨૭. રાજ્ય કીધું. વર્ષ ૫ લાડાઈ કીધી રાજ્ય ચહૂઆણુ લીધી. વીસલદેવ ચહૂઆણુ વર્ષ ૬. મા ૧. દિ ૪. ધ ૧૫. રા. * * * * પૃથ્વીરાજ વ ૧૮. મા ૨. દિ ૫. ધ ૧૩. રા. પાતસાહને. ૭. વાર પકડ પકડને છોડ્યો. ૮. મી વાર પોતે પકડાણુ તરે ચંદ લાટનૈ પૃથ્વીરાજનૈ પાતસાહ તીનું મૃત્ય પાયા. રાજ્ય બોસે લીધું. પાટ ૭. દલીમૈ ચહૂઆણુ વર્ષ ૬૭. મા ૪. દિ ૨૭. ધ ૩૨. રાજ્ય કીધું. ચહૂઆણુથી રાજ્ય ગયું.

શ્રી સંવત ૮૫૬ વર્ષે શ્રાવણ સુદિ ૧૨ દિને. રોહુથકી મુંગલ આયા. તુરકાણો કીધો હિંદૂથી દલી ગઈ તુરકારે ધરે. હવે પાટ લિખ્યતે. પ્રથમ સાહિબદીન ગોરી વર્ષ ૧૪. મા ૫. દિ ૧૬. ધ ૧૩. રાજ્ય.

મધ્ય-એવં ૩૩ પાટ સુધી મુંગલે દલીમૈ રાજ્ય કીધું. વ ૬૦૭. મા ૧૦. દિ ૮. ધ ૫૯. ઇતરો રાજ્ય કીધો. સંવત ૧૪૬૩. વર્ષ. વૈશાખ વદિ ૭. રવો અગત્યારો પાતસાહ દલી ઉપર આયો, જુધ કરનૈ મુંગલાં કનાંસું

દલી લીધી । હવે ચંગથાંરા પાટ કહે છે । સાહ અલાદીન વર્ષ ૫૨ । મા ૭ । દિ ૫ । રાજ્ય કીધું । તિણુ અલાવદીને રાણા રત્નસું ચીતોડમાં હુમલો કીધો । પદમણીરૈ વાસ્તે । તિણુરૈ પાટ પાતસાહ બખ્ખર વ ૪ । મા ૩ । દિ ૧૪ । ધ ૫ । રાજ્ય । હુમાઉ વ ૧૪ । મા ૬ । દિ ૭ । ધ ૮ । રાજ્ય । સૂરસાહ + + + + અકબ્ખર સાહ સં. ૧૫૮૯ વર્ષે કાતી (કાર્તિક) સુદિ ૧૪ શની દિને જન્મ ।

કાવ્ય-વસૂ(સુ)રંધ્રવાણચંદ્રે તિ(તી)ર્થ માઘ પ્રયાગે ॥

સ્ત(ત)પસી બહુલપક્ષે દ્વાદશી પૂર્વજામ્યં ॥

સુષૈસ્તનહોમ્યં સર્વ ભૌમ્યાધિપત્યં ॥

સ્વજનહિતકારી વ્રહ્મચારી મુકંદ(ઃ) ॥ ૧ ॥

એ અકબરસાહનો પાછિલો ભવ છે । તિણુ અકબરને હીરસૂર (રિ) મિલ્યા કરામાત દિપાર્ધ । વીરબલ વિણુ તણુ સમૈ હુઉ । કૌ કૌ ફકીર હુઉ ।

* * * *

અન્ત-મહિમદસા વ ૧૭ । મા ૮ । દિ ૧૧ । ધ ૫ । તણુ પછે પાતસાહ ૨ । ૪ હૂઆ વિણુ તેજહીન હૂઆ । તિણુસું લિપાંણા નહી । તેજહીન અનૈક કછવાહો રાજ સવાઈ સિંધ જૈપુરવાલે । કાસીસ આહાણુ કનૈ યાગ કરાયા નૈ પાતસાહી ગાલી । તણુ પછે પાતસા સધલા હીનિકાંમ થયા । દલીરી પાતસાહી હૂખી । નૈ દષણીએ રાજ્ય લીધું । પુનાંવાલે । અ(પ)છે કિતરૈક વરસે ચીતોડપતિ રાજ્ય કરસી । ઈસી આગમ વાત છે । પછે તો સાંઈ બાણે ।

કવિત્ત-અનંગપાલ ગઢ રચ્યૌ ॥ નામ સ્થિર થય્યૌ દલી ॥

રં તુંઅર મતહીણ ॥ કરી ધીલી ક્યું ઢીલી ॥

મળૈ જંગમ જગજોત ॥ અગમ આગમ હૂં જાણું ॥

તુંઅરથી ચહૂંઆણ ॥ પિછૈ ફિર તુરકાણું ॥

તુરકા કંધ ચીતોડપતિ ॥ વડૌ રાંણ વદસી વૈ ॥

નવસત્તા અંત મેવાડપતિ ॥ દિલીછત્ર સમંધરૈ ॥

इति श्रीदलीरा पाटपरंपरा समाप्तः ।

વિષયાદિ-૧. આ વિગતવારીમાં સંવત ૪૨૮ થી માંડી મોગલ રાજ્યનો અંતે બ્રંશ થયો તે પર્યંતના રાજ્યકર્તાઓ-હિન્દુ તેમ જ મુસલમાનોની પાટપરંપરા વર્ષ, માસ, દિન અને ઘડી એ ક્રમે આપેલી છે. આમાં મુસલમાનો મોગલ અને તુરકો હોવાનું

જણાવેલું છે, જ્યારે પ્રચલિત વિગતવારી ઘોરી, ગુલામ, ખીલં, સૈયદ લોદી, અને મુગલ એ રાજ્યવંશો પ્રવર્તાનું જણાવે છે.

• ૨. આખો લેખ ગદ્યબદ્ધ છે, વચ્ચે એક શ્લોક અને અંતે એક કવિત છે. ભાષામાં ભાટ ચારણોની ભાષાના સંસ્કાર પેટેલા છે.

વિશેષ-૧. ઐતિહાસિક દૃષ્ટિથી આ લેખ ધણો ઉપયોગી છે. સાલવારી ચાક્રસ આપેલી જણાય છે.

૨. કીયા મૂળ ગ્રંથના આધારે આ પાટપરંપરા ઉતારેલી છે તે પ્રતિના લેખકે જણાવેલું ન હોવાથી તેની પ્રાચીનતા કેટલી છે તે કહી શકાય એમ નથી, માત્ર કાળએ આ લખાવ્યાનું જણાવેલું છે. આમાં હિન્દમાં અંગ્રેજ રાજ્યનો ઉદ્ભવ થયો તે પૂર્વની હકીગત આપેલી છે.

૩. પ્રતિ વિષે જુઓ અં. ૭ કં.

અં. ૭ ૮—ગઢોની વિગત—ગુ. ઐ. ગદ્ય—પૃ ૧૪-૧૮

આરંભ—અથ ગઢારી વિગત । સં. ૪૨૮ દહી થપાણી । ૧ । સં. ૮૦૨ ચાવડે વનરાજ પાટણ વસાઈ । સંવત ૮૦૯ હુમીરપુર વસાયો દેવડે હમીર । હમીરે ધરે દેવી આઈ । તણસું દેવડા કહિવાંણા । સં. ૩૪૮ લાહોર વસાયો । સં. ૭૧૧ । ઈંદૂર (ઈંડર) વસાઈ । રાવ ઈંદ્રસિંધ ઈંડરીયો । સં. ૧૦૧૧ પાદહુણપુર વસાયો । પાલચી ચહુઆણે । સં. ૧૧૧૨ સિદ્ધરાય ચે(જે)—સિંધ । સિંધપુર વસાયો । રુદ્રમાલો કરાયો । + + + + સં. ૧૩૦૦ ના જલોરરો ગઢ સોનીગરે કાંનડદે કરાયો । સોવનગિર હતો । સં. ૧૪૬૮ ઐમદ પાતસા ઐમદવાદ વસાયો ।

અન્ત—ઈત્યાદિક કિતરાયેક પેડાતો આહુ છે । કોઈ તો પાંડવારાં વસાયા છે । કેઈ નારદ રૂપરા વસાયા । કેઈકે શ્રીરૂપભદ્રેવ તથા ભરથચક્રવર્તરા વસાયા છે તિકે તો જુના છે । નાંણારો દેવલ । નાંદીયારો દેવલ દયાંણારો દેવલ ખાંભણવાડણરો દેવલ એ જીવત સાંમ કહીજે રાજાશ્રી નંદીવર્ધનના કરાવ્યા છે । મહાવીર સ્વામી જીવત કરાયા । તિણ સુ જીવત સાંમ કહીજે છે । + + + + ઈમ આગે તો અનેક પ્ર(પ્રા)સાદ સમ્પત્તવંતે કરાવ્યા । તે તો કેવલીગમ્ય છે । અકળર પાતસાઈ આગરામૈ ચિંતામણી પાર્શ્વનાથજીનો પ્રસાદ કરાવ્યો । + + + સં. ૧૮૧૩ । મારવાડમાં દબ્યણી આયા । માહા-રાજા વગતસિંધજી । રામસિંધજીરે વાદ હુહિ । સંવત ૧૮૨૪ । મેવાડમાંહિ વિપો હુહિ । + + + + સં. ૧૮૨૮ । ગોઢવાડ જોધા હેઠે ગઈ । સં. ૧૮૪૭ મારવાડ માંહિ વિપો હુહિ । + + + + સં. ૧૮૬૨ રા વેશાપ સુદિ ૩ માહારાજ

માંનસીધછ જલો(૨)ગઢથા જોધપુર ગઢ યેઠા । સંવત ૧૮૬૪ દેવનાથ થયા ।
સં. ૧૮૭૩ । વરષે સીધવા ઇંદ્રાછ દેવનાથનુ ચુક કીનૈ જોધપુર ગઢ ઉપર
ચીપાઈ મીરપાનૈ બકાકૈ મેહલમૈ ॥

ઇતિ શ્રી નગર વંસાવલી છે ॥

વિષયાદિ—૧. આમાં મુખ્યત્વે ઉત્તર હિન્દના અને ગુજરાતના કેટલાક જાણીતા ગઢ
કોણે ક્યારે સ્થપાવ્યા તેની વિગત સંવત ૩૪૮ થી માંડી સંવત ૧૮૭૩ (સન ૧૮૧૭)
પર્યંતની આપેલી છે. તેમાં ઉત્તર હિન્દનાં મારવાડ, મેવાડ અને આગ્રાનાં જૈન દેવલોની
વિગતો પણ સમાવાયલી છે.

૨. ભાષામાં ભાટ ચારણની ભાષાના સંસ્કાર ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે.

વિશેષ-૧. આ ગદ્ય લેખ પ્રાચીન હોય એમ જણાતું નથી. તેમાં આપેલી વિગત
ચોક્કસ અને ખરી છે.

૨. પ્રતિ માટે જુઓ અં. ૭ ક.

અં. ૭ ક. પ્રવંધ ચતુર્વિંશતિકા-રાજશેખરસૂરિ-સં. એ. ગદ્યપદ્ય-
(ર. સં૧૪૦૧) (હિ-સં. ૧૯૦૭) પત્ર ૧-૧૮૭.

આરંભ:—ૐ ॥ નમો જિનાય ॥

રાજ્યાભિષેકે કનકાસનસ્થ: । સર્વાંગદિવ્યાભરણાભિરામ: ॥
અિયે(ડ)સુ(સ્તુ)વો મેરુશિરો(રા?)વતંસ: । કલ્પદ્રુકલ્પ: પ્રથમો જિનેન્દ્ર: ॥૧॥
વિવેકકલ્પદ્રુમમારુરોહ । સૂતોદ્વિશ્વંતં ચરણં તતસૂ(સ્ત)થ: ॥
તત: પરં જ્ઞાનમથોત્તરં પદં । અિયં સનેમિર્દિશત્ત(વા)ત્તદોત્તરમ્ ॥ ૨ ॥

× × × ×

इह किल शिष्येण विनीतविनयेन श्रुतजलनिधिपारंगमस्य क्रियापदस्य
गुरोः समीपे विधिना सर्वमध्येतव्यम् ॥ ततो भव्योपकाराय देशना क्लेशना-
शिनां विस्तार्या तद्विधिश्चायम् । अस्खलितं अमिलितं अदी(ही)नाक्षरं सृत्रं
अग्राम्य ललितभंग्यार्थः कथनीयः । कोयगुप्तेन परितः । सभ्येषु दत्तदृष्टि-
नायावदर्थबोधवक्तव्यं । वक्तुः प्रायेण चरितैश्च प्रवंधैश्च कार्यं तत्र श्रीकृप-
भादिवर्धमानां ताजिनांतां वक्त्यादिनां च राजामृषीणां चार्थरक्षितानां
वृत्तानि । चरितान्(नि) उच्यंते तत्पश्चात्कालभाविनां तु नराणां वृत्तानि
प्रवंधाः । इति इदानीं वयं गुरुमुखश्रुतानां विस्तीर्णानां रसाद्या(क्या)नां ।
चतुर्विंशति प्रवंधानां संप्रह(हं)कुर्वाणाः स्मा तत्र सूरिप्रवंधा दश । कविप्रवंधाः
चत्वारः । राजप्रवंधाः सप्ताः (प्त) । राजांग श्रावक प्रवंधास्तयः । एवं

चतुर्विंशतिः भद्रबाहुवराहयोः १ आर्यनंदिलक्ष्मण(ण)कस्य २ श्रीजीवदेवसूरीणां
३ आर्यखपटाचार्याणां ४ पादलिप्तप्रभु(भू)त(णां) ५ वृद्धवादिसिद्धसे-
नयोः ६ मल(ल्ल)वादिनः (७ ?) श्रीहरिभद्रसूरीणां ८ वप्पभट्टिसूरीणां ९
श्रीहेमसूरीणां १० श्रीहर्षकवेः ११ हरिहरकवेः १२ अमरचन्द्रकवेः १३
दिगंबरमदनकीर्तिकवेः १४ सातवाहत(न) १५ वंकचूल १६ विक्रमादित्य
१७ नागार्जुन १८ उदयन १९ लक्ष(क्षम)णसेन २० मदनवर्मणां २१
रत्नश्रावक २२ आभड २३ वस्तुपालानां चेति २४

एषु प्रथमं भद्रबाहुप्रबंधः । दक्षिणापथे प्रतिष्ठानपुरे भद्रबाहुवराहौ
द्वौ द्विजकुमारौ । निर्धनौ निराश्रयौ प्राज्ञौ वसंतः । तत्र यशोभद्र नाम
चतुर्दशपूर्वी समागतः । भद्रबाहुवराहौ तदेशनांश्च (शु)श्रुवतुः ॥ यथा—

भोगा भंगुरवृत्तयो बहुविधास्तैरेव वाचा(?)यंभव-
सू(स्त)त्वत्त्व(?)स्येह कृते परिभ्रमतरे लोकास्तृ(मृ)तं वेष्टितौः (चेष्टितैः)॥
आशापाशशतोपशांतिविशदं वे(चे)तः समाधीयताम्
काप्यात्यंतिकसौख्यधामनि यदि श्रद्धेयमस्मद्वचः ॥

अन्त—

श्रीप्रभवाहने कुलकोटिकनामनि गणे जगद्विदिते ॥
श्रीमध्यमशाखायां हर्षपुरीयाभिधे गच्छे ॥ १ ॥
मलधारिविरुद्विदितः श्रीअभयोपपदसूरिसंताने ॥
श्रीतिलकसूरिशिष्यः सूरिः श्रीराजशेखरो जयति ॥ २ ॥
तेनायं मृदुगद्यैर्मुग्धो मुग्धावबोधकामेने(न) ॥
विरचितः प्रबंधकोशः जयताज्जिनपतिमतं यावा(व)त् ॥ ३ ॥
(तथा ?) कटारवीरदुस्माधवंशमुकुटो नृपौथगीतगुणः ॥
वञ्ज्वलीपुरकारितजिनपतिसदनोच्छ(च्छ)लत्कीर्तिः ॥ ४ ॥
वाष्पकसाधोस्तनयो गुणदेवोऽजनि सपादलक्ष्मिनि ॥
तदभून्नर्तकनामा तत्पुत्रः सोढ(ढ)को दृढधीः ॥ ५ ॥
तत्सुनुः (साधु) सामंतस्तत्कुलतिलकाऽभुव(कोभव)ज्जगर्तिसहः ॥
दुर्भिक्षदुःखदलनः श्रीमहमदसाहिगौरवितः ॥ ६ ॥
तज्जो जयत(ति) श्रीभवपद्दर्शनपो(पो)षको महणसिंहः॥

દિલ્યાં સ્વદત્તવસતૌ ગ્રંથમિમેં કારયામાસ ॥ ૭ ॥

શરગગનમુનિમિતાન્દે જ્યેષ્ઠાંમૂલીયધવલપંચમ્યાં ॥

નિષ્પત્ર(ત્ર)મિદં શાસ્ત્રં શ્રોત્રધ્યેત્રોઃ સુખં તન્યાત્ ॥ ૮ ॥

મતિસાગરેણ લિખિતં ફાલ્ગુન કૃ(ષ્ણ)સપ્તમીગુસ્વારે ॥

નિજપરવાચનાયાષ્ટાષ્ટો(ષ્ટ) ચતુરેકમિતિ(ત) વર્ષે ॥ ૯ ॥

इति श्रीमलधारि(हर्षपुर)गच्छीय श्रीराजगेखरसरिकृतप्रबंधचतुर्विंशतिका ॥

ग्रंथाग्रं० ॥ ६००० ॥

શ્રીકલ્યાણમસ્તુ ॥ શ્રીસ્તુ ॥ શુભં ભવતુ ॥

દૂહા ॥ જળ લગિ મેર અડગ હૈ ત(જ)ળ લગિ સસિહર સૂરિ

જિ(ત)ળ લગ આ પોથી સદા રહજ્યૌ ગુણ ભરપૂરિ ॥ ૧ ॥

દૂહા ॥ પોથી પ્યારી પ્રાણુથી ॥ હર હિય જનૌ હાર ॥

જીવજતન કરિ રાખજ્યૌ ॥ પોથીસેતી પ્યાર ॥ ૧ ॥

દૂહા ॥ કર ગાળડ કર યેવડી નીચે હરિ મુખ નૈણુ ॥

ધણુ કસટૈ પોથી લધી જતનૈ રાષે સૈણુ ॥ ૧ ॥

હિવે અન્ધની ટીપ લપંતૈ ॥

શ્રી ભદ્રબાહુ વરાહ પ્રબંધ પ્રથમ ॥ ૧ ॥ પત્ર ૬ ॥ આર્યનંદિપ્રબંધ

પત્ર ૮ મે સંપૂર્ણ ॥ ૨ ॥ શ્રી ॥ શ્રીજીવદેવસૂરિપ્રબંધ પત્ર ૧૨ સં ॥ ૩ ॥

અપટાચાર્યપ્રબંધ પત્ર ૧૫ સંપૂર્ણ ॥ ૪ ॥ અથ પાદલિપ્તાચાર્ય પ્રબંધ પત્ર

૧૯ સંપૂર્ણ ॥ ૫ ॥ સિદ્ધસેનવૃદ્ધવાદિપ્રબંધ પત્ર ૨૮ સંપૂર્ણ ॥ ૬ ॥ શ્રીમલ-

વાદી પ્રબંધ પત્ર ૩૨ સંપૂર્ણ ॥ ૭ ॥ શ્રીહરિભદ્રસૂરિ પ્રબંધ પત્ર ૩૬ સંપૂર્ણ

॥ ૮ ॥ અપ્પભટ્ટ સૂરિ પ્રબંધ પત્ર ૬૪ સંપૂર્ણ ॥ ૯ ॥ શ્રી અભયદેવસૂરિ-

પ્રબંધ પત્ર ૬૬ સં ॥ ૧૦ ॥ શ્રી હેમાચાર્યસૂરિપ્રબંધ પત્ર ૭૯ ॥ સં ॥ ૧૧ ॥

શ્રી હર્ષસૂરિ કવિપ્રબંધ પત્ર ૮૫ ॥ સંપૂર્ણ ॥ ૧૨ ॥ શ્રી હરિહરપ્રબંધ પત્ર

૮૯ ॥ સં ॥ ૧૩ ॥ અથ અમરચંદ્રપ્રબંધ પત્ર ૯૨ સંપૂર્ણ ॥ ૧૪ ॥ મદનકીર્તિ-

પ્રબંધ ॥ પત્ર ૯૫ ॥ સંપૂર્ણ ॥ ૧૫ ॥ સાતવાહન પ્રબંધ ॥ પત્ર ૧૦૯ ॥ સંપૂર્ણ

॥ ૧૬ ॥ વંકચૂલપ્રબંધ પત્ર ૧૧૧૪ ॥ સંપૂર્ણ ॥ ૧૭ ॥ વિક્રમાદિત્યપ્રબંધ પત્ર ૧૧૮

સંપૂર્ણ ॥ ૧૮ ॥ શ્રી વિક્રમસેન પ્રબંધ ॥ પત્ર ૧૨૩ ॥ સંપૂર્ણ ॥ ૧૯ ॥ નાગાર્જુન

પ્રબંધ ॥ પત્ર ૧૨૬ ॥ સંપૂર્ણ ॥ ૨૦ ॥ વત્સરાજ પ્રબંધ ॥ પત્ર ૧૨૯ ॥ સંપૂર્ણ ॥ ૨૧ ॥

લખણુસેનપ્રબંધ ॥ પત્ર ૧૩૨ ॥ ૨૨ ॥ મદનવર્મ ॥ પ્રબંધ ॥ પત્ર ૧૩૬ ॥ સંપૂર્ણ

॥ ૨૩ ॥ રત્ન શ્રાવક ॥ પ્રબંધ ॥ પત્ર ૧૪૨ ॥ સંપૂર્ણ ॥ ૨૪ ॥ અભડપ્રબંધ ॥ પત્ર

૧૪૬ ॥ સંપૂર્ણ ॥ ૨૫ ॥ શ્રી ॥ શ્રી વસ્તુપાલતેજપાલપ્રબંધ પત્ર ॥ ૧૮૭ ॥

સંપૂર્ણ ॥ ૨૬ ॥

ધતિશ્રી સુત્ર ગ્રન્થની વિગતવાર યાદાસત પટ્ટાવલી તથા ટીપ જિમ પુસ્તકમૈ હુતી તૈ રીતૈ ન્નેધનૈ તથા દેખીનૈ લખી છે ॥ પુસ્તિકા સાહિત્ય શ્રી ક્ષારબસ સાહિત્યની છે: લિખતં ગોરજી પુખ્તચંદ્ર મારવાડ તપત ગદ ન્નેધપુરના રેવાસી ક્રિકાણૈ સિંધપોલ શ્રી સાહિત્યજીને હુકમસું તથા હમ ઉપર ક્રિકાણું પુસીસેં શ્રી ઐહમદાવાદ નગરૈ ॥ સં ૧૯૦૭ વર્ષે દુતીક વૈશાખ સુદ ૮ રવિ ॥

વિષયાદિ-૧. આ પ્રબંધ ચતુર્વિંશતિમાં દશ જૈન સૂરિઓ, ચાર કવિઓ, સાત રાજાઓ, ત્રણ રાજાંગ શ્રાવકોના એમ મળી ૨૪ મહાપુરુષોના ચરિતો વર્ણવેલાં છે. ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ આ ગ્રન્થ ઉપયોગી છે. દાખલા તરીકે આર્ય અપઠાચાર્યના પ્રબંધમાં સ્તંભતીર્થ (ખંભાત)ની ઉત્પત્તિ, હેમાચાર્યજીના પ્રબંધમાં કુમારપાલે ગુજરાતમાં જિન ધર્મની કરેલી દૃઢ સ્થાપના આદિ વિષયો ઐતિહાસિક મહત્વના છે.

૨. ભાષા સાદી અને મધુર છે. ગ્રન્થ ગદ્યમય મુખ્યત્વે છે; વચ્ચે વચ્ચે નીતિ આદિના શ્લોકોથી ગ્રંથિત છે. તેમ જૂની ગુજરાતી ભાષાના પણ કેટલાક દોહાઓ છે.

વિશેષ-૧. આ ગ્રન્થ છપાયો નથી; સંવત્ ૧૪૦૫ માં રાજશેખર સૂરીએ રચેલો છે; એની પ્રાચીન શુદ્ધ પ્રતિ અન્યત્ર પ્રાપ્ય છે, તે ઉપરથી શુદ્ધિ સાથે આ ગ્રન્થ છપાવા યોગ્ય છે.

૨. પ્રસ્તુત પ્રતિ ઘણી જ અશુદ્ધ છે; અન્ય પ્રતિઓ જોતાં આમાં કેટલાક પાઠફેર મહત્વના છે. લિપિ બાલબોધ છે, પરંતુ લેખક ગોરજી હોવાથી જૈની શૈલીવાળા અક્ષરના મરોડ છે. દસ્વ 'ઈકાર'નું, તેમ માત્રાનું ચિહ્ન ઉપરની પંક્તિને અંતે અને તેની સાથે સંબંધ ધરાવતો અક્ષર બીજી પંક્તિના આરંભમાં એમ ઘણું સ્થળે રાખેલો છે; પાડેલું છે; લાલશાહીથી શોભા ખાતર વચ્ચે વચ્ચે અક્ષરો લાલશાહીથી લખેલા છે. કેટલાક સ્થળે લહીઆએ પાનાને અંતે કેટલીક લીટીઓ પાછળથી ઉમેરી, 'એળી-ની ઘોટ' એમ લખેલું છે. હરતાલથી તેમ ખરીથી કેટલોક સ્થળે અક્ષરો, અને ચિહ્નો છેકેલાં પણ છે.

૩. આ પ્રતિની મૂળ પ્રતિ સં. ૧૪૮૮ માં લખાયાનું ઉપર આપેલા શ્લોકોમાંના છેવટના ૮ મા શ્લોક ઉપરથી જણાય છે.

અં. ૭૬. વસ્તુપાલતેજપાલનો રાસ-ઐ. ગુ. કા.-પાસચંદ્રજી
સુરિ-(૨. સં.)-(લિ. સં. ૧૯૦૭)-પૃ ૧-૬

આરંભ—

જિણુ ચઉવીસઈ ચલણુ નમેઈ વીઅનુઈ મ્મૂય સામિણિ સાર(દ) દેવી ।
મહિ ગુરુ પાઉ પસાઉ લખએ ॥ ૧ ॥
મ(ગ)અંધિ બેઉ અંધવ ક(ક?)કે કાંઈ કવિત કીજિઈ તવેર ।
વસ્તપાલ તેજગતણુ એ ॥ ૨ ॥

ભરહષેત્રિ ધરિ ઉપમ જાણું । ગુજરધર દર દેસ વપાણું ।
 અણુહલવાડ ઉંવર નયરો ॥ ૩ ॥
 ગઢમઢ મંદિર પોલિ પગારો । ફૂવ સરોવર અતિ મણુહારો ।
 ચઢિરાસી ચઢિહટાં ભલાં એ ॥ ૪ ॥

x

x

x

x

વસ્તુ ॥ પઢમ જિણુવર જિણુવર પમહ ચઢિવીસ ।
 તિર્થંકર સવિ । મનિ ધરી । કરિસ ચારિત વસ્તુ ગહ કેર ।
 અણુહલવાડ જમલહિં નહી નયર પુઢ(હ)વી અનેરૂં ॥
 ત્ર્યંડ ત્ર્યંડ તિહા વસઈ । સોમસી તંસ પુત્ર ।
 આસરાજ ધણુહીણુ હૂઉ । માલાસણિ સંપત ॥ ૨૩ ॥
 ભાસ ॥ આનૂ સાહ તણુઈ ધરે । અછૂઈ રખારી એક ।
 બુધિવંત બાલિ આગલુ એ । અવસેરિ બોલઈ છેક ॥ ૨૪ ॥

અન્ત—

અવર થાનક સંખ્યા કિમ જાણું । એકિ જિલિ કિમ કહીય વપાણું ।
 ત્રિણિ કાડિ સઈ ત્રિહુતરિ કાડિ । અસીય લાષ સોવનહ જોડી ॥ ૯૨ ॥
 એ એતલુ દ્રવ્ય એવં કારઈ । વેવી ભરીયા પુણ્ય લંડારઈ
 સહુઈ વરસ અઢાર માંહિ । ધર્મકર્મ કીઉ મનિ ઉછાહિ ॥ ૯૩ ॥
 લાછિતણુ ઈમ લાહૂ લેઈ । દેવલોકી પહુતા છ બેઈ ।
 મન આણુદિ હિહાસ રમી જઈ । તુ મન વંછિત સઉ ઈ સીજે(જ)ઈ ॥ ૯૪ ॥
 જણુઈ એહ રાસ સાંભલી । જાણે તેહ ધરિ સરતરૂં ફલીહિ ।
 પાસચંદ સૂરિ ઈમ બોલંતે । બણુઈ ગુણુઈ તે સુષ લહંતિ ॥ ૯૫ ॥

ઈતિ શ્રી વસ્તુપાલ તેજપાલ રાસ સમાપ્ત ॥ ૭ ॥ શ્રી ॥ શ્રી ॥

એહમદાવાદ નગરે લખિતં ॥ પંડત ગોરજી પુખચંદ ॥ શ્રી ॥

દૂહા ॥ જેસી લહર સંમંદકી । તેસી મનકી દ્રોડ ।

ધીરા સખ કુચ પાછયૈ ॥ જો દિલ હુવૈ ઠોડિ ॥ ૧ ॥

પાંન પદારથ સુગણુ નર । અણુતોલિયા વિકાય,
 જિમજિમ પરભુમ સંચરે । તિમતિમ મોલ મુંહગા થાઈ ॥

લિખતં પુખચંદ ॥

વિષયાદિ—૧. આ રાસામાં વસ્તુપાલતેજપાલનાં ધર્મકાર્યો વર્ણવેલાં છે.

૨. ૨૨ દોઢીયા સાખીઓ, ૫ પંક્તિની એક કડીવાળી ૩ ત્રણ 'વસ્તુ' અને
 બાકીના લગભગ દૂહાના માપના 'ભાસ,' મળી કુલ ૯૫ કડી છે.

૩. બાષા જૂની ગુજરાતી છે.

વિશેષ-૧. આ રાસ છપાયો નથી. જૈન રાસમાળાની યાદીથી (સં. ૧૯૬૫ ની) જણાય છે કે આ રાસ સંવત્ ૧૫૯૭ માં રચાયો છે.

૨. પાને ૪ થે 'હ (હલી) ૪ પોટ' એમ લખી ચોથી ઓળખાનો બે કરીનો વધારો ઉમેરેલો છે. લાલીઆએ પાછળથી ખરીથી દેટલાએક અક્ષરો આદિ છક્યાં છે.

અં. ૭. શુ-વસ્તુપાલતેજપાલનો રાસ-ઐ. શુ. કા.-લક્ષ્મી-સાગર-(૨. સં.)-(લિ. સં. ૧૯૦૭)-૫-૧-૫

આરંભ-વીર જિજ્ઞેસર નમીઅ પાય । અનર્ધ ગોઅમ સામી ।
સરસતી તણુઈ પસાઉ લઈ ॥ કહસિહં શિર નામી ॥ ૧ ॥
વસ્તુપાલતેજપાલ તણુ । અમ્હે જોલસિહં રાસો ।
ભરહખેત્ર દુરિ શુજરાત । અણહિલેલુ નિવાસો ॥ ૨ ॥
અણહિલવાડઉ વડઉઅ નયર । પુહવિં પરસિદ્ધ ઉ ।
ગઢમઢ મંદિર પોલિ વાવિ । સરોવર હિં સમિ દ્ધઉ ॥ ૩ ॥

અન્ત-ગિર્યા કરણી તિણિ કરિયાં એ । માગા વરસ અઢાર મઝારિ ॥ સું ।
મહીમંડલિ નામ રહાવીઉં એ । માગા મનની પૂરી આસ । સું ॥ ૭૫ ॥
લખમિસાગરિ જોલીઉં એ । માગા મૂરખિ એહ જિ રાસ । સું ।
વસ્તુપાલ તેજપાલ ન(ત)ણું એ । માગા ચરિત્ર સુણુઈ નરનારી । સું ।
તીહાં ધરિ અદ્ધલા દ્ધલઈ એ । માગા અષ્ટમહા સિદ્ધિ પૂરિ । સુણી સુંદર ॥ ૭૬ ॥
ઇતિશ્રી વસ્તુપાલ તેજપાલ રાસ સંપૂર્ણુઃ । શ્રી ॥ ॥ શ્રી ॥

દ્ધહા ॥ પાળ્યો પીળ્યો પરચજો । ઝાઝા કરજો સોણુઃ
માણસીઆ મર જવસી । પૂઠે રેવસી વેણુઃ ૧ ॥
દ્ધહા ॥ જે ધન પાધો સજ્જને । તે ધન ગયો મ જાણુઃ
કિણુ ઇક વેલા કિણુ ઇક ધડીઃ હૂણો દેશી આંણુઃ ॥ ૨ ॥

વિષયાદિ-૧. આ રાસામાં વસ્તુપાલતેજપાલનાં ધર્મકાર્યો વર્ણવેલાં છે.

૨. પાને ૪ થે 'હલી' પોટ' એમ લખી બે કરી પાછળથી ઉમેરેલી છે. કુલ કરી ૭૬ છે. અં. ૭. હની ઘાટીએ વચમાં ચાર 'વસ્તુ' અને 'ભાસ' છે.

૩. બાપા જૂની શુજરાતી છે.

વિશેષ-આ રાસ છપાયો નથી. અં. ૭. 'હ' વાળા અને આ રાસામાં ધણા શબ્દો અને વચનો ભળતાં છે.

અં. ૭ ત.-ધોલકાના જિનહાર આવકનો ઇતિહાસ-

ઐ. ગુ. ગ.- (૨. સં.)-(લિ. સં. ૧૬૦૭)-પૃ. ૧-૨

આરંભ—શ્રીગણેશાય નમઃ—

ગુજરાત દેશ તિહાં ધોલકાકૈ નામ નગર । ત છે શ્રી શ્રીમાલવંસ ઉપનૌ પાહાનૌ ખેટૌ । જિણુહાસ(૨?) ઇસે નાંમૈ શ્રાવક વસૈ । તે નિર્દન પણ થકી ધૃતની ફૂડી કપાસ કણુને પોટલે કરે । આજીવિકા કરે । એક વાર અભયદેવસૂરિને ઉપાશ્રય પહુતા । ગુરૂ વાંઘા । ગુરૂ ઉપદેશ ઘૈ—

યતઃ—ધર્મઃ સનાતનો યેષાં દર્શનપ્રતિભૂરભૂત ॥

પરિત્યજ્યતિ કિં નામ તૈષાં મંદિરમિંદિરા ॥ ૮ ॥

ઈસૌ ઉપદેસ ટાલી । જિણુહૌ કહે ભગવન્ આપણે અનિર્વાહ થકે દરિદ્રીને કિહાં ધર્મ કરિવે ॥

ઉક્તં ચ-ધણુંતહ સુહિ સુયણ । અંધુ જિણુ આંણિ પડિઉ ।

કળ્લ કાલિસય મેવલો ઉતસુ હોઈ । બિઈ જીઉ ।

રાવલ દેવલ ગણે । ભણે ઇસરવઈ તુ હું સરિ ।

દારિદ્ર્ય અમનરૂથિ ઠા ॥ મુ તુહુ વાહિ વાહિ નીસરિ ॥ ૧ ॥

રે દારિદ્ર્ય નમસ્તુભ્યં સિદ્ધોઽહં ત્વત્પ્રસાદતઃ ॥

અહં પશ્યામિ સર્વેષાં ના માં પશ્યતિ કેચિ(ચન્ન)ન ॥ ૨૪૦ ॥

x x x

મધ્ય—એ વાત પાટણુનો રાજ ભીમસેનૈ સાંભલિ ચમત્કાર પાંખ્યૌ તિ વારૈ જિહણુનૈ પાટણુ તૈડાવ્યૌ । રાજ કનહે આવ્યૌ । રાજ વસવર્ત્તિયૌ થયૌ કહે । જિણુહારો ઉઘાડૌ અગ્ન લેઇ ગુજરાતમાંહિ દુષ્ટનૈ નિગ્રહ સ્વજનનૈ પાલિ । એહવો કહી ॥

+ + +

અન્ત-એકદા પ્રસ્તાવ કાષ્ઠક ચારણ ઉંઠ ચોરી જાતૌ । જિણુહાને જણાવ્યૌ જિણુહા આગલિ આંણ્યૌ । એહવૈ જિણુહૌ સાહ દેવપૂજા કરૈ । જિણુહૈ કહ્યૌ ઉંટનો ચોરણુહાર એ ચોરને સ્યું દંડ કીજૈ । જિણુહૈ આંણીની સંજ્ઞા કીધી । અંણીની સંજ્ઞાયૈ ચોરને દંડ કહિઉં । પછે તે ચારણ ચોર ઉંચૈ સ્વરૈ કહે ।

યત । ઇક જિણુહા અરુ જિણુવરહ । ન મિલૈ તારો તાર ।

જિણુ કર જિનહર પૂજ્યૈ । તિ કર કિમ મારણુહાર ॥ ૧૪૪ ॥

* * *

ઇક્કા ચોરી સામકિય જા પોલકે સમાઈ,
બીજા ચોરી જે કરે ચારણચોર ન થાઈ ॥૧૧॥

• • • સે ચારણને ઉચત દાંન દીધૌ પછે જિણહૈ ધોલકૈ શ્રી પાર્શ્વનાથના પ્રસાદ કરાવ્યા. રતનમય શ્રી પાર્શ્વનાથની મૂર્તિ કરાવી. મહાયાત્રા કીધી. શ્રી અભયદેવસૂર કીધી નવાંગની વૃત્તિ તેહના પોથા લિખાયા. ધોલકાને દશિ કુંડ લીધા પાટણિનૌ દાંણુ મૂકાવ્યૌ. તે આજ લગે પ્રવર્તે છઈ. ઇતિહાસ ॥

વિષયાદિ-૧. આ ઇતિહાસમાં નીચેના વૃત્તાંત વર્ણવેલો છે:-ધોલકાના નિર્ધન શ્રાવક જિણહારે અભયદેવસૂરના આદેશ પ્રમાણે ચક્રેશ્વરીની આરાધના કરી અજેયપણું પ્રાપ્ત કર્યું; ગુજરાતના દુષ્ટાને દાખ્યા; અને પાટણના રાજા લીમસેને તેને પડગ સુદ્ધા આપી ધોલકાનો અધિપતિ કર્યો. તેણે ધોલકાનું દાણુ પાટણ તરફથી લેવાતું હતું તે માફ કરાવ્યું. તેણે જૈન ધર્મ પ્રવર્તાવવાને અનેક કાર્યો કર્યા.

૨. આ ગદ્ય લેખ ઐતિહાસિક છે. ભાષા મિશ્ર ગુજરાતી હિન્દી છે. એમાં સંપતિના કારણે સંસ્કૃત શ્લોકો અને પ્રાચીન ગુજરાતી દ્રઢાઓ આપેલા છે. ભાષા સાદી અને રસવતી છે.

વિશેષ-આ લેખ છપાયો નથી. જો કે આ પુસ્તકમાં આ લેખ માત્ર ૪ પૃષ્ઠનોજ છે પરંતુ તેમાં ૨૪૦ (૧૪૦ ?) ૧૪૧, ૧૪૨, ૧૪૩ અને ૧૪૪ એવી કડીની સંખ્યા વચ્ચે વચ્ચે દુહાઓની આપેલી છે, તેથી જણાય છે કે આ લેખ કોઈ સમગ્ર લેખનો ભાગ હશે.

અં. ૭ થ. વિમલાચલે સૌવર્ણિકસાહતેજપાલોદ્ધૃ(જુ)ત—આદીશમૂલપ્રા-
સાદ-પ્રશસ્તિ:-સં. લે.-હેમવિજય-(ર. સં. ૧૬૧૦)-પૃ. ૧-૭. શ્લોક ૬૭.

આરંભ—

શ્રી પાલીતાણા તથા શ્રી સેતુંજ ગઠ ઉપરા દેહરે શ્રી આદીશ્વરજી છે તે દેહરામે પેસતા ડાબી બાજુના કાલ પથર ઉપરા લેખ લીખ્યો તે ઉતાર્યો છે: ॥

ત્રેયસ્વ(સ્વી) પ્રથમપ્રભુ: પ્રથિમભાગ્ ને(તૈપુણ્ય)પુણ્યાત્મના-

મસ્તુ સ્વસ્તી(સ્તિ)કર: સુલાધિમકર: શ્રીમાન્ સુદેવ: સ વ: ॥

પન્નોલાસકર: કરે(રૈ)રિવ રવિવ્યોમ્નિ ક્રમાંભોરુહ-

ન્યાસૈર્યસ્તિલકીવમૂવ ભગવાન્ શત્રુંજયેતેકશ(શ:) ॥ ૧ ॥

અન્ત—

સદાચારધીતં(શ્રીણાં ?) કમલવિજયાહ્વાનસુધિયાં

પદ્મદ્વાંભોજધ્રમરશ(સ)દશો હેમવિજય: ॥

અલંકારૈરાઢ્યાં સ્ત્રિયમિવ શુભાં યાં વિહિતવાન્
પ્રશસ્તિઃ શસ્તૈષા જગતિ ચિરકાલં વિજયતામ્ ॥ ૬૭ ॥

ઇતિ સૌવર્ણિકસાહશ્રીતેજપાલોદ્ધૃતવિમલાચલમંડન
શ્રીઆદીશરમૂલપ્રસાદપ્રશસ્તિ શ્રેયઃ ક્રુ ॥

બુધસહજસાગરાણાં વિનેયજશસાગરોઽલિખદ્વર્ણૈઃ ।
શિલ્પિભ્યામુત્કીર્ણાં માધવભીમાભિધાનાભ્યાં(ભ્યાં) ॥ ૬૮ ॥

ધતિ શ્રી સત્રુંજય શ્રી આદીશરગ્ગરે દેહરામાંહે લપીયોક્તી પ્રસસ્ત ॥ ૧ ॥

વિષયાદિ—માહિતી આદિ માટે બુદ્ધો અં. ૪ લ. સંવત્ ૧૯૦૭ માં આ લેખ
પ્રસ્તુત પ્રતિમાં ઉતારેલો છે; એના કરતાં અં. ૪ લ. વાળી પ્રતિનો લેખ વિશેષ શુદ્ધ છે.

વિશેષ—૧ બુદ્ધો ‘અં. ૪ લ-નો વિશેષ ૨’

૨ મતિ અશુદ્ધ છે.

અં. ૭ દ. શ્રીસિદ્ધાચલે મૂલનાયકચૈત્યે ધવલપાપાણે શાહકરમાકૃત
તીર્થોદ્ધારસ્ય પ્રશસ્તિઃ-સં. ગદ્યપદ્ય લેખ-ર. પં. લાવળ્યસમય-(ર. સં.
૧૫૮૭)-પૃ. ૪-૭.

આરંભ—

શ્રી સેત્રુંજયગરી આદીશરગ્ગરે દેહરામે પેસતા શ્રમણી આજે ધોલા પથર
ઉપરા લેખ લપીયોક્તી પ્રક્ષીસ્ત ॥ શ્રી સેત્રુંજેશ ॥

સ્વસ્તિ શ્રીગુર્જરધરિત્ર્યાં પાતસાહ મહિમૂંદ્રપટ્ટપ્રભાકરપાતસાહશ્રી
મદાપરસાહ પટ્ટોદ્યતકારક પાતસાહ શ્રી શ્રી શ્રી શ્રી વહાદરસાહવિજય-
રાજ્યે । સંવત્ ૧૫૮૭ વર્ષે—

× × × ×

અન્ત—

પં. વિવેકધીરગણિના લિખિતા પ્રશસ્તિ (:) પૂજ્ય પં. । સમયરત્ન-
શિષ્ય પં. લાવળ્યસમયલિસન્ધ્યં શ્રીઆદિદેવસ્ય પ્રણમતીતિ ભદ્રમ્; શ્રીહરપતિ
મ. ઠા. યસાઠા ॥ મૂલામ ઠાકર ॥ કૃષ્ણા ઠાકર ॥ કાહુ ઠાકર ॥ હપા સૂં
માધ સૂં ॥ વાંદલો ॥ સરજી શ્રીગ્રામરતેન પા(પ્રા)પ્ય નમસ્કૃતઃ ॥ શ્રીસિ-

ધગિરિજીરી પ્રસસ્તં સંપૂર્ણઃ ॥ લિપંત ગોરજી પરતરગછના પં. પૂવચંદ ।
શ્રીરાજનગરૈ ॥ શુભં ॥

• • • વિષયાદિ—માહિતી માટે જુઓ અં. ૪ ગ.

વિશેષ—જુઓ અં. ૪ ગ. ૧-૬

અં. ૭ ધ. યાત્રાપત્ર-હિં. ગ.-(૨. સં. ૧૮૨૧)-(લિ. સં. ૧૯૦૭) પૃ. ૧-૩
આરંભ—અથ નકલ લિપંતે ॥

સ્વસ્તિ શ્રીપાણીપંથ થકી માઈ રતેનસેન લિખિતાં । તત્ર શ્રીહાજરાવાદ
સુભ સ્થાને ॥ માઈ પદમસેન જોગ્યં ॥ અત્ર પેમ હે ॥ તુમ્હારા સદા મલા
ચાહિજૈ ॥ ઉપ્રં(અપરં)ચ ॥ હમારી ભાવજા ॥ ઊર વીવી ॥ સમસ્ત સંઘ નિકલકરા ॥
આગૂ હમ ચલે ॥ સંવત્ ૧૮૧૯ કે વરસ માસ કાતી(કાર્તિક)મૈ ॥ ગોમટ
સાંમજીકી જાત્રા ગણ થે ॥ આગે દૂરપણ સવ જાત્રાણ ગણ થે ॥ સો
સવ હકીકત લિખ્યા હૈ ॥

અન્ત—તા પાછૈં હમ વાંહણ ચઢિકર ફિરતે ઘર આણ ॥ હમારી વીવી
ઊર ભાવજા સપુત્રકુટુંબ સવ સંઘ છત્રીસ ૩૬૦૦૦ હજાર મનુષ્ય દરસણ કર
સંવત્ ૧૮૧૯ કે કાર્તી માસ ચલે થે યો સંવત્ ૧૮૨૧ કે આસાઢૈ ઘરે આણ
હાં ॥ તુમ્હ વાચી અનુમોદના રાપજ્યો ઘરે સવહીકું શ્રીજીનાય નમઃ
કહિજ્યો ॥ ૧ ॥ ઇતિ નકલ લિપિ છે ॥

વિષયાદિ—આ, સંઘ સાથે યાત્રાએ ગયલા શ્રાવક રતેનસેનના હાજરાવાદના
પદમસેન ઉપરનો હિન્દી ભાષામાં લખાયેલો પત્ર છે. તેમાં જણાવેલું છે કે સંવત ૧૮૧૯
ના કાર્તિકમાં યાત્રાએ નીકળેલો સંઘ સંવત ૧૮૨૧ ના આષાઢમાં પાછો ફર્યો. આ પત્રમાં
દક્ષિણમાં ગોમટસ્વામી હરંગન નગર, ત્યાંથી નાવમાં તિલકપુર અને તિલકાદીનું મૂલ,
અને દરીઆ કિનારે ચઈ પુરપટ્ટણ, ત્યાંથી કરણાટક અને ત્યાંથી ફરતે ફરતે “જૈન બદ્રી,”
એ તીર્થોની સંઘે કરેલી યાત્રાનું અને તેમાંનાં જૈન દેહરાં અને પ્રતિભાઓનું વર્ણન
કરેલું છે.

વિશેષ—આ પત્ર જૈન દક્ષિણનાં દેવસ્થાનોની માહિતી સારી આપે છે.

અં. ૮ ક. હરિશ્ચંદ્રરાસ-જિનહર્ષ-(૨. સં. ૧૭૪૪) લિ. સં. ૧૯૦૬
પૃ. ૧-૪૨

આરંભ—હુહા ॥ વિરા જિજ્ઞેસર પાય નમુ । નિર્જિત રતિ અરતિ વીર
વીર સહુ પ્રાણી તણા ॥ વીર ધીર ગંભીર ॥ ૧ ॥

ત્રિશલાનંદન ત્રિજગપતિ । સિદ્ધારથ નૃપનંદ
શાસનનાયક ચરમ જિન । આપે પરમાણંદ ॥ ૨ ॥

અન્ત:- (સહીયા મોરી રાવલ ભીમ વધાર્ધ લે-એ દેસી)

કષ્ટ ટલ્યો હરિચંદનો સખ તણે સુપસાય હો
રાસ સુણુંતાં તેહનો કષ્ટ કદી નહી થાય હો ॥ ૧૪ ॥ દેવ.
(દેવ કહે નૃપને વલી માંગ ગમે તુજ જેહ ॥

હોસી હિછા મોરા સીધ્યો નહીહુ, માગીળો કિમ યોગી જે તેહ હો)

રાસ રચ્યો રલીયાંમણો સત્તરે ચમ્પાલીસ હો સાં

આસુ પંચમ ઉજલી પૂગી સપલ જગીસ હો સાં ॥ ૧૫ ॥ દેવ.

શ્રી જનચંદ સુરી સર પરતર ગછ સિણુગાર હો

રાસ કીયો તસુ રાજમાં સુણુંતાં જય જયકાર હો ॥ સાં ॥ ૧૬ ॥ દે. ॥

પેમશી(ર્ષિ) ક્ષ(ક્ષિ)તિમંડલે ચાલિ ચ્યારે પંડ હો

વાચક શ્રી સૌમગણિ તણો મહિમાવિશ્વ અપંડ હો ॥ સાં ॥ ૧૭ ॥ દે. ॥

તાસુ સીસ વાચકવર શાંતિ હરષ ગુણવંત હો સાં

અંતેવાસી તેહનો કવિ જિનહરષ કહંત હો ॥ સાં ॥ ૧૮ ॥ દે. ॥

ભાવદેવ સ્પરિનો કીયો પાર્શ્વનાથ ચરિત્ર હો સાં

જોઈ અધિકાર તિહાંચકી રાસ રચ્યો સુવિચિત્ર હો ॥ સાં ॥ ૧૯ ॥ દે. ॥

લિખજ્યો લણુજ્યો વાંચજ્યો રૂડો રાસ રસાલ હો

ગાથા એહનાં સાતસેં પ્રગટ પાંત્રીસ ઢાલ હો સાં ॥ ૨૦ ॥ દે. ॥

સાક્ષવંત ગુણ ગાવતાં લહીયે સંવ સરીર હો .

કાથા યે નીરમલી પ્રગટ હુવે સુખ સીર હો ॥ ૨૧ ॥ દે. ॥

અણહીલપુર પાટણુ ભલો રહી તીહાં છો માસ હો

રાસ રચ્યો હરિચંદનો સુપસાયે શ્રી પાસ હો સાં ॥ ૨૨ ॥ દે. ॥

ધતિ શ્રી રાજ હરિચંદ્ર ચોપાર્ધ કવિ જિનહર્ષકૃત સમાપ્ત ॥

લિપિતં લહીયા દેવીચંદણ મેવાડવાસી

વિષયાદિ-૧. આ, ઋષિ વિશ્વામિત્રે સત્યવાદી હરિશ્ચંદ્ર રાજતું સત્ય તાવેલું તે સંબંધી રાસ છે. આ રાસ દ્વહા રાગ, ઢાલ અને દેશીઓથી બદ્ધ છે. પાને ૩૮ મે “દક્ષિણીના ગીતની” દેશી છે. વૈદિક પુરાણોમાં આપેલા વૃત્તાંતથી કંઈક ભિન્ન વૃત્તાંત પ્રસ્તુત રાસમાં વર્ણવેલો છે. હરિશ્ચંદ્ર રાજ જૈન હતો અને તેના નગરમાં જિન ધર્મ પ્રવર્તતો હતો, એવાં આમાં સ્પષ્ટ વર્ણનો છે.

૨. ભાષા સરલ અને રસવતી છે. પણ આમાં કેટલાક મારવાડી ભાષાના શબ્દ-યોગો પ્રવેશ્યા છે.

૩. હાલ ૩૫ છે; અને કુલ કરી ૭૦૦ છે.

વિશેષ-આ રાસ છપાયા નથી. “જૈનરાસ માળા”ની યાદીમાં જણાવેલું છે કે આ રાસની પ્રતિ પાટણના ભંડારમાં છે, પ્રતિ વિષે જુઓ અ. ૮ ખ.

અં. ૮ ખ-શત્રુંજય રાસ-સમય સુંદર (૨. સં. ૧૬૮૬)

(લિ. સં. ૧૯૦૬) પૃ. ૪૩-૪૯.

આરંભ:-દુહા-

શ્રી રિસહેસર પાય નમી । આણી મન આણુંદ ॥
રાસ ભણુ રલીયાંમણો । સેત્રુંજનો સુષકંદ ॥ ૧ ॥
સંવત ચ્યાર સતોતરે । હુયા ધનેસુર સૂર ॥
તિણુ સેત્રુંજય માહાતમ કીયો ॥ સિલાદિત્ય હજુર ॥ ૨ ॥

અન્ત:-

જત્રા કરી સેત્રુંજ તણી એ ॥ સફલ કીયો અવતાર ॥
કુસલ ષેમેસુ આવિયો એ ॥ સંઘ સહુ પરિવાર ॥ ૧૦૫ ॥
સેત્રુંજ રાસ એ સુહામણો એ ॥ સાંભલજ્યો સહુ કાઈ ॥ સેં ॥
ધર ઘેઠાં ભણો ભાવસું એ ॥ તસૂ જત્રા સફલ હોઈ ॥ ૧૦૬ ॥
ગિરઉ ગછ પરતર ગિ(ત)ણો એ ॥ શ્રાવણુ સુદ સુષકાર ॥ સેં ॥
રાસ ભણ્યો સેત્રુંજ તણો એ ॥ નગર નાગોર મઝાર ॥ ૧૦૭ ॥
ગિર્યો ગંછ પરતર તણો એ ॥ શ્રી જીતચંદ સૂરીશ ॥ સેં ॥
પ્રથમ શિષ્ય શ્રી પુજના એ ॥ સકલચંદ સૂરી જગીશ ॥ ૧૦૮ ॥
તાસ સીસ (શિષ્ય) જગિ જાણીયો એ ॥ સમયસુંદર ઉવઝાય
રાસ રચ્યો તિણુ રચડો એ ॥ સુણુતાં આણુંદ થાય ॥ ૧૦૯ ॥

સેત્રુંજ જત્રા કંઈ એ ॥

ઇતિશ્રી સેત્રુંજ રાસ સંપૂર્ણ ॥ સમત ૧૯૦૬ ના વર્ષે ॥ મતિ માગસર વદ
દશ(મ) રવિવારે ॥ તાં ૨ ડીજંબર સને ૧૮૪૯ અંગરેજી ॥ લીપિતં દેવી-
ચંદ ॥ શ્રી દાદાજી પ્રસાદાત ॥ સર્વ મ્નેઝક સંખ્યા ૧૦૦૪૦.

વિષયાદિ-૧. કવિ સમય સુંદરે શત્રુંજય પર્વતની જત્રા પોરવાડ વંશના સોમજી
શાહ મલ્હારની સાથે સંઘ ભેળા જોઈને કરી, તે પ્રસંગ આ રાસમાં વર્ણવ્યા છે. આમાં
શત્રુંજય પર્વતનાં દેવળો આદિ કોણે કોણે બંધાવ્યાં તેનો ઇતિહાસ પણ આપેલો છે;
અને કવિ બીજી પંક્તિમાં કહે છે તેમ તેણે સંવત ૪૭૭ માં થયેલા ધનેશ્વર સુરિના
શત્રુંજય માહાત્મ્યનો આધાર આ રાસ રચવામાં લીધેલો છે.

૨. ભાષા શુદ્ધ છે, કેટલાક જૂની ગુજરાતીના પ્રયોગો અને શબ્દો તેમાં સચવાયલા છે.

૩. આ રાસાની કુલ હાલ ૭ છે, અને કડી ૧૦૯ છે.

વિશેષ-૧. આ રાસો છપાયો નથી. નાગોર નગરમાં કવિએ આ રાસ ગાયો છે નાગોર મારવાડમાં હોહને ત્યાં રચાયલા જૈનોના રાસોમાં મારવાડી ભાષાના શંસ્કારો અને પ્રયોગો સામાન્ય રીતે પ્રવેશોલા જણાય છે. આ રાસામાં પણ એવા સંસ્કારાદિ છે.

૨. “શ્રાવણ સુદ સુપકાર” એટલું પદ અંકિત છે, તેથી લાગે છે કે તેના રચન સંવતનું મિતિ, અને વારનું પાદ કદાચ લહીઆને હાથે પશ્યું હશે. “જૈન રાસમાળા”ની યાદી પ્રમાણે આ રાસ સંવત ૧૬૮૬ માં રચાયો છે.

૩. પ્રતિ ખાળખાધ લિપિએ લખેલી છે. અક્ષરોનો મરોડ જૈની લિપિનો છે. કડીની તેમ ગાથાની સંખ્યા તથા દેશી લાલ સહીમાં છે.

૪. લહીયાએ પ્રતિ કૂરી તપાસી કેટલેક સ્થાને નવી કડીઓ અને ચરણો કાઢ પદનું ચિહ્ન કરી ઉમેરેલાં છે; તેમ હરતાલથી ચરણ તેમ અક્ષરો છેડી નાંખેલા છે. વળી તેણે કેટલેક સ્થળે લીટી પૂરી થતાં ખીજ શરૂ થતા અક્ષરની હ્રસ્વ ‘ઇ’ની નિશાની છૂટી પાડી આગલી લીટીમાં લખી છે, તેમ ‘કાનો’ છૂટો પાડી તે પછીની લીટીમાં લખ્યો છે.

૫. પ્રતિના પહેલે પાને શ્લોકસંખ્યા ૧૨૦૦ લખેલી છે, પરંતુ પ્રતિના અંત ભાગમાં ૧૦૦૪૦ લખી છે. છતાં પ્રતિના બે ગ્રંથોનું પૂર ભેતાં તો ૧૨૦૦ શ્લોકની ગણતરી ખરી જણાય છે.

અં. ૯ ક. અનેકાર્થી(ર્થ) નામમાલા-હિં. કોષ-(૨. સં.) પૃ. ૧-૧૩

આરંભ—અથ શ્રીઅનેકાર્થિ નામમાલા લિખ્યતે ॥

દોહા—પ્રભુ જ્યોતિમય જગતમય ॥ કારણ કરણ અભેવ ॥

વિષનહરન સવ સુલકરન ॥ નમો નમો હિતદેવ ॥ ૧ ॥

‘એક વસ્તુ અનેકકે’ ॥ જગમ ગતિ જગ ધામ ॥

જ્યું કંચનતેં કંચની ॥ કંકન કુંડલ નામ ॥ ૨ ॥

ઉચરિ સકત ન સંસ્કૃત ॥ અરુ સમજે નહિ સાંમર્થ ॥

તિન હિત નંદ સુમતિ યથા ॥ ભાષા અનેકા અર્થ ॥ ૩ ॥

ગોનામ-ગો ઇંદ્રિ દિક્ વાક્ જલ ॥ સ્વર્ગ વમ્ન યગ છંદ ॥

ગોધર ગોતર ગોકિરણ ॥ ગોપાલક ગોવિંદ ॥ ૪ ॥

અન્ત—

સનેહ નામ-તેલ સનેહ સનેહ ઘૃત ॥ વહુરિ સનેહ સનેહ ॥

સો નિજ ચરને ગિરિધર ॥ નંદદાસકું દેહ ॥ ૫ ॥

જોયે અર્થ અનેક હે ॥ પઢે સુને નર કોય ॥
તાકું અર્થ અનંત હે ॥ પુનિ પરમારથ હોય ॥ ૬ ॥
इति श्रीनंददास विरचितं अनेकार्थि नाममाला संपूर्णं ॥

વિષયાદિ—આ નામમાલામાં ગો, સુરભિ, મધુ, કલિ, પત્રિ, બર્હિ, કામ આદિ
૧૧૦ શબ્દના અનેક અર્થો આપેલા છે. કુલ હુડા ૧૧૬ છે.

વિશેષ—આ કોષ છપાયો છે. પ્રતિ વિષે બુઝો અં ૧ લ.

અં. ૧ લ, હુદા હાડાનિ વેયાઝરી-પે. ચા.-(ર. સં.) પૃ. ૧૪-૩૧

આરંભ—હુદા હાડાનિ વેયાઝરિ લલિ છે ॥

एक अग्रे तु ब्रह्माणि ॥ तुं वधवाणि तुं रुद्राणि तु सरराणि ॥
सरस तस मत समपसर राये आ ॥ सरमुहाथ समपसर रायेआ ॥
अवलवाण आप नज अखर ॥ थिये प्रसन जण पूहु रणथंभर ॥

× × × ×

चासंद्र मालकल चहुआण एकाणमे वर्तावण आण ॥
पुरणनक्षत्र तेजस प्रमाण ॥ कुंवर जनमे मुहत्त कलाण ॥
वंसताम चहुआण वखाण कानडगोकल नाथ कहाण ॥
जण जालुर जगंन जागवेआ खट दोये वरस खान पिरवेआ॥
जण कानड विरंम जनमेयो मेछाहू आचु मनवी भ्रमे आ ॥
कानड बांधव मालेवेढंकण पाढण ढालां मुलक पछाडण ॥
सोए चहुआण राए जगसणेओ ॥ डरत खाज डढअ हणेओ ॥

અન્ત—

કવત કલસનું—પલ પુરે પંપણિ પુર ધર સોળત પુરહ ॥
પુરે હાર સંગાર સવર પુરે રંભ સુરહ ॥
પ્રથમીઓ કવપુર પુરે કોતક કરુણાપતિ ॥
પવાડે પુરેઓ સરસ પ્રેમગુ વાહાદર મેલે ગહ ॥
પુટવેઓ ઘરપર સાળાવગ મટા રણકો આડે મંજેઓ ॥
ચીતુલ કહપાન જગ ॥ ૧ ॥

દુદા હાડાનિ વૈયાચરિ લલિ છે। લલિતંગ શ્રીવલ્લભાનમધે શ્રીમાલિ જ્ઞાતિ
ત્રવાહિ દિનકરરામ હાયાના જય સ્વામિનારાયણ વાંચજો ॥ સંપૂર્ણ ॥ શ્રી ॥

વિષયાદિ-૧. આ પવાડામાં રણચંદ્રોર અને ધુંદિ કોટાના રાજા, ચલુઆણું વંશના હાડા દુદલને અકબર બાદશાહ સાથે થયેલો રણસંગ્રામ વર્ણવેલો છે. દુદલ, નલોરનો કિલ્લો લેતાં અલ્લાઉદ્દીનના દળ સામે થનારા કાનડદેના વંશનો હતો, એમ આ કાવ્ય જણાવે છે. કાવ્ય ઐતિહાસિક છે.

૨. ભાષા ચારણી-છે; તેનો પ્રવાહ સરલ છે અને સુરસ છે. કવિ, પોતે આ કૃતિને પવાડો નામ આપે છે.

વિશેષ-૧. આ પવાડો છપાયો નથી. કવિએ પોતાના સંબંધી કોઈ માહિતી આમાં આપેલી નથી.

૨. **પ્રતિ-વલ્લભાણુના** શ્રી માલી બ્રાહ્મણે લખેલી છે; લેખક-લહીયા કવિ-દલપતરામ ઠાણાભાઈના ભાઈ છે, પ્રતિના પુનર્વાચન વેળા કેટલેક સ્થલે તેમણે અક્ષરો ઉમેરેલાં છે, તેમ શબ્દો ચાલતી સરે લખેલા હોવાથી, ક્ષ્ટા પાડવાને ॥ આવી લીટીઓ શબ્દો ઉપર કરેલી છે. શબ્દોના અર્થો કાં તો તેની ઉપર અગર કાં તો હાંસીયામાં આપેલા છે. લિપિ બાલબોધ હોવા છતાં 'ણુ', 'આ', 'દુ', 'જ' આદિ અક્ષરોનો મરોડ 'માથે બાંધી' સુજરાતી લિપિનો છે.

અં. ૯ ગ. કામસેન કામાવતીની વાર્તા-શિવદાસ-(૨. સં.) પૃ. ૩૧-૮૭.

આરંભ-દોહા । પ્રથમ ગણપત્ય પ્રણવિ કરિ ॥ સરસતિ લાગું પાય ॥

ચરિત્ર કહું કામાવતિતણું ॥ તું જસ આપે માય ॥ ૧ ॥

એક કનક દેસ કુકુમ નગર ॥ તિહા કામસેન રાજન ॥

તેને સંન્યાનિ સંખ્યા નહિ ॥ ધરિ સાતસે પરધાન ॥ ૨ ॥

કનકાવતિ ધરે ભારજ ॥ કામાવતિ કન્યાય ॥

૩૫ વિચિક્ષણુકા પુરી ॥ સકલ કલા ગુણ કાય ॥ ૩ ॥

અન્ત-એ કામાવતિ ચરિત્ર જે ગાય ॥ સાંભળતાં સુખ પામે કાય ॥

તેહને કે દી નહિ વિભેગ ॥ નરનારિ સુખ પામે ભોગ ॥ ૭૯ ॥

શ્રાતાજનનિ પુગે આસ ॥ તે રત્નપુરિ પામે વિલાસ ॥

નત નત નવલા પામે ભોગ ॥ સદા કાલ તેહને નહિ વિભેગ ॥ ૮૦ ॥

જો પ્રિત હોય તો જીજવાય ॥ તે મેલો શ્રી વૈકુંઠરાય ॥

પ્રિતમાં કોઈ અંતરાય થાય ॥ તે તિહાં નરગ(ક) સમુલો જાય ॥ ૮૧ ॥

પ્રિત વિછોહનું મોહું પાપ ॥ પરમેશ્વર દે તેહને આપ ॥

તે માટે કહું છું સૌય ॥ પ્રીતિ વિછોહ મ કરસો કાય ॥ ૮૨ ॥

કડવાં ૨૮ ॥

પુરવછાયો ॥ એક મને જે સાંભલે ॥ પોહયે મનનિ આસ
ખિહુ કર જોડિ વિનવે ॥ સિવદાસ હરિનો દાસ ॥ ૮૩ ॥

ઇતિ શ્રી કામસેન રાજનો ગ્રંથ સંપૂર્ણ.

વિષયાદિ-૧. કામસેન રાજની પુત્રી કામાવતીનું લગ્ન ચંદનાવતીના રાજ ચંદ્રસેન સાથે થયું હતું, પરંતુ રાજ ચંદ્રસેન પંદર વર્ષ પર્યંત કામાવતીને મોહોલે ન ગયો, તેથી કામાવતીએ તેનો લાગ કર્યો. એટલે તેને રાજએ ભર બળરમાં એક શાહુકારને હરાજીથી વેચી, અને એ શાહુકાર તથા કામાવતી છુટ પડ્યાં પરંતુ કાલબલે તે બંને પતિપત્ની થયાં. પછી શાહુકાર અને કામાવતીને અનેક દુઃખો પડ્યાં, બંને યોગી થયાં; આખરે શાહુકાર રાજ થયો, અને કામાવતી તેને મળી.

૨. આ વાર્તા દોહા, ચોપાઈ અને પૂર્વછાયામાં કડવાં બંધ રચાયેલી છે. કડવાં ૨૮ છે, કુલ કડી ૫૮૩ છે. પૂર્વછાયા એ દોહાનું નામાંતર છે.

બાધામાં કાંઈક પ્રાચીનત્વના સંસ્કાર રહેલા છે. રચના સારી અને સરળ છે.

વિશેષ-વાર્તા છપાઈ નથી. રચનાર કવિ શિવદાસ છે; તે ખંભાતવાળો સંવત્ સત્તરના સૈકામાં થયેલો નાગર શિવદાસ હશે, એમ સમજાય છે. પ્રેમાનન્દના શિષ્ય વીરજીએ આ વાર્તા વિશેષ રસથી બહુલાવી છે. આ વાર્તાનું મૂળ દશકુમાર તથા પદ્મપુરાણમાં છે.

૨. દોહા અને ચોપાઈ પદબંધ બાંધેલો હોવા છતાં 'કડવાં'થી વિભાગ પારેલા છે.

૩. પ્રતિ વિષે બુટો ૭૦ ૯ લ.

અં. ૧૦ માનમંજરી-હિં. કો. ૨. નંદદાસ-(૨. સં.) (લિ. સં. ૧૯૦૮)-
પ્ર. ૧-૧૧.

આરંભ-શ્રીગણેશાય નમઃ ॥ અથ માનમંજિરી લિખ્યતે ॥

દોહા-તં નમામિ પદ પરમ ગુરુ કિસન કમલદલનેન ॥

જગકારન કરુનારનવ ગોકુલ જાકેં એન ॥ ૧ ॥

નામરૂપ ગુન ભેદ જેતંદ પ્રગટ સવ ઠૌર ॥

તિનિ વિનુ તત્ત્વ જુ આન કહ્યુ કહેં સોં કવિ વડં વોર ॥ ૨ ॥

ઉચ્ચરિ સકત ન સંસકૃત જાન્યોં ચાહત નામ ॥

તિનિ લગિ નંદસુભેતિ યથા રચત નામકી દામ ॥ ૩ ॥

ગૂથન નાના નામકો અમરકોસકેં લાય ॥

માનવતીકેં માનપર મિલત અરથ સવ આય ॥ ૪ ॥

સ્વછ ધછ ડર પીયકેં નિરખી આપકી જ્ઞાંય ॥

તાતેં ઉપજ્યોં માંન હિય આન તીયકેં માંય ॥ ૫ ॥

અથ માંનનામ—સ્તવ્ય દર્પ અહંકાર મદ્ ગર્વ સ્મય અભિમાંન ॥

માન રાધિકા કુંયરિકોં સવકો કરો કલ્યાંન ॥ ૬ ॥

સચ્ચીનાંમ—વયસા સાધ્વીચી સચ્ચી હિતૂ સહચરી આહિ ॥

અલિ કુંઅરિ નંદલાલકી ચલી મનાવત તાહિ ॥ ૭ ॥

અન્ત-મકરંદ નાંમ—સૌરભ મધુ પુનિ પુષ્પરસ કુસુમસાર મકરંદ ॥

રસકો જાનનહાર જન સુનિયૈ હૈ આનંદ ॥ ૮ ॥

માલાનાંમ—માલા સ્ત્રક્ સ્ત્રજ ગુનવતિ યહ જું નામકી દાંમ ॥

જો નર કંઠ કરે સુને ધૌહે છવીકો ધામ ॥ ૨૧૦ ॥

इति श्रीनंददासकृत मांनमंजिरी नांममाला संपूर्ण लः दवे वजेराम

वनमालीदासपुत्रेण संवत् १९०८ ना वीजा भादरवा

सुदी १२ ॥ श्रीरस्तु ॥ कल्याणमस्तु ॥ श्री ॥

વિષયાદિ—૧. આમાં, અમરકોષના શબ્દભંડારમાંથી, કેટલાએક શબ્દોની ચુંટણી કરી તેના સઘળા પર્યાયો, નંદદાસ કવિએ આપેલા છે; જેનો સંબંધ માનવતી રાધા સાથે કવિએ આતુર્યથી લીધો છે. સામાન્ય રીતે દરેક શબ્દનો અડ્ડેક દૂહો, એવી ગોઠવણ કવિએ રાખેલી છે, જે કે કવચિત્ એક શબ્દના બે બે દૂહા પણ કવિએ રચેલા છે.

૨. દુહાબદ્ધ ગ્રંથ છે. કુલ દૂહા ૨૯૦ છે.

વિશેષ—૧. આ ગ્રંથ છપાયો છે. સરલતાથી કવિએ શબ્દોના પર્યાયોની યોજના સારી કરેલી છે.

૨. પ્રતિ શુદ્ધ, મોટા બાળબોધ અક્ષરે લખેલી છે. લહીએ આશણ છે છતાં અક્ષરના મરેડો જૈની શૈલીના છે તેમ ‘ઞ,’ ‘મ,’ ‘જ્ઞ,’ આદિ અક્ષરોનો મરેડ માથા બાંધી જુની શુજરાતી લિપિનો છે.

अं. ११ क. भाषाव्याकरण. (विभक्तिप्रकरण) हिं. व्या. र. कवि रत्नजित्-
(र. सं. १७७०)- पृ. १-४.

આરંભ—શ્રીગણેશાય નમઃ । અથ ભાષાવ્યાકર્ણ લિખ્યતે ।

દોહા—પાંણિનિ પુનિ અનુભૂતિકું । મૈ પ્રસંન સાક્ષાત ।

યાં મો પર કરુણા કરો । હંસવાહિની માત ॥ ૧ ॥

દેવગિરા અતિ કઠિન હે । વહુ દિનસોં સમજાત ।

તાતેં કવિ નરવાનિસોં । વહુ વિધિ ગ્રંથ વનાત ॥ ૨ ॥

सुरवाणी गिरवान सों । नर किं हिंदुस्थाने ।
 अवर गिरा सो छुद्रकी । वोत प्रवर्त्ति न जाने ॥ ३ ॥
 नरवानिं नर लोकमे । सुगम पढत संसार ।
 ताकी वोलेन रीतिकों । कहु कछुक विचार ॥ ४ ॥
 अकलित सागर शब्दकों । कहु दिशि कहु समझाय ।
 ज्यों काशी शत कोसपर । अंगुरि पंथ बताय ॥ ५ ॥
 जेहि वानीकुं उचरे । रामकृष्ण नररूप ।
 सो वानी सब देसमें । पढत सुनत कवि भूप ॥ ६ ॥
 देशकाल अनुसारसों । लोकगिरा फिर जात ।
 शास्त्रवित्त(त) कविवदनमें । शुद्ध सारदा आत ॥ ७ ॥
 स्यादिक सप्त विभक्तिसो । पढत गिरा गिरवान ।
 कुआदिक नरवानिमें । पंच विभक्ति प्रमान ॥ ८ ॥
 प्रथमाके प्रत्यय नही । दुतिय चोथि इक अर्थ ।
 ता विन एक रु बहुवचन । प्रत्यय कहत समर्थ ॥ ९ ॥

अन्त—

चित्रालंकारवर्णन—

विद्या नरको रूप हे । विद्या हे बड धन ।
 विद्या बडो सहाइ हे । विद्याधर बड जन ॥ ६८ ॥
 पुरन मुनि धातु शशी । संवत्सर शक केहि ।
 मकरमें कवि रत्नजित । रच्यो वियाक्रन एहि ॥ ६९ ॥
 तुलसी केशव कृष्ण सुर । सुंदर कविक(कृत) ग्रंथ ।
 तिनकि वानि विचारिके । रच्यो शब्दको पंथ ॥ ७० ॥
 विभक्ति धातुमाल पुनि । शब्दसिंधु सुविचार ।
 प्रकरन तीन वनायके । कविजनके हितकार ॥ ७१ ॥

इति श्रीमद्गुरुपदपंकजहृदिधारक कविरत्नजितविरचिते

भाषाव्याकरणे विभक्तिप्रकर्ण प्रथमं समाप्तं ॥

विषयादि—१. आभां कवि रत्नजिते हिन्दी (ग्रन्) भाषाना व्याकरणानां भूषण तत्त्वानां
 सार उतारेयो छे. पड़ेलां संस्कृत भाषा होवा छतां लोकभाषा हिन्दीनी अगत्य वर्णुवीने
 कथिअे सात विभक्तिअे, त्रलु लिङा, त्रलु क्रियाअे तथा तेना उपभेदे, सर्वनामा
 अने तेना विभक्तिअे, कालविधि, स्वर अने व्यंजनकथन, प्रसंगविचार, हृष्टांत

સાથે શબ્દાલંકાર અને અર્થાલંકાર તથા ચિત્રાલંકાર ઇત્યાદિ વર્ણવેલાં છે. ચિત્રાલંકારના દૃષ્ટાંતમાં પિપ્પલપત્રબંધ આપ્યો છે. તેમાં પીપળાનું એક પાન ચીતરી તેની દીટડીવાળા ભાગમાં વિદ્યા શબ્દ લખી, ચાર પાદનાં ખાકીનાં વચ્ચેના ક્રમે લખ્યાં છે.

૨. કવિ રત્નજીતે રચેલા ભાષાવ્યાકરણનું આ પ્રથમ વિભક્તિ-પ્રકરણ છે. તેણે આ વ્યાકરણનાં ત્રણ પ્રકરણ-૧ વિભક્તિ પ્રકરણ ૨ ધાતુમાલા પ્રકરણ અને ૩ શબ્દસિંધુ પ્રકરણ, એમ ત્રણ પ્રકરણો રચેલાં છે. આની નીચેનો મં ૧૧ સ્વ અંથ તે આનું ત્રીજું પ્રકરણ છે. અને મં ૧૨ ક એ એનું બીજું પ્રકરણ છે. એમ આ અન્ય સમગ્ર થાય છે.

૩. આ વ્યાકરણ દૂહા, દુમ્ભેલા, સવૈયો, એ ત્રણ છંદોથી બદ્ધ છે. ઉપરના પહેલા પ્રકરણની કુલ ૭૧ કડીઓ છે.

વિશેષ-૧. આ વ્યાકરણ સંવત ૧૭૭૦ માં રચાયું છે. આ અંથની બીજી પ્રતિ ઉત્તર હિંદુસ્થાનમાં કે બીજે કહી પણ હોવાનું જણાયું નથી.

૨. ભાષા સાદી છે; તેમ સમજાવટ પણ સરલ છે.

૩. 'કુલ્સકેપ' કદના કાગળો ઉપર પ્રતિ સ્વચ્છ અને મોટા અક્ષરે ખાલખાલ લિપિમાં લખાયેલી છે. લાલ શાહીથી ચાર બાજુના ચાર હાંસીયા આંકી વચ્ચે લખાણ લખેલું છે. પ્રતિ પુસ્તકાકારે બાંધેલી છે.

અં. ૧૧ સ્વ. ભાષાશબ્દસિંધુ-હિં. કો.-ર. કવિરત્નજિત-(ર. સં. ૧૭૭૦)
પૃ. ૧-૫.

આરંભ—અથ ભાષાશબ્દસિંધુ લિખ્યતે । વચનિકા । કકારાન્ત શબ્દ ॥
તિલક ॥ કિલક ॥ પલક ॥ ગનક ॥ તનક ॥ નરક ॥ વક ॥ વૃક ॥
કંટક ॥ મશક ॥ શશક ॥

અન્ત—

દોહા—નામકોશકે ગ્રંથ કિય । આગે ભાષાકારિ ।

સોડ શબ્દકું નહિ લિખ્યા યામેં ચિત વિચારિ ॥ ૧ ॥

હોવ ધાતુ ભૂતાર્થમેં । મય એસેં લિખ લેહુ ।

કવહુ ધાતુ ચકારકું । જો ઇચ્છા તજી દેડ ॥ ૨ ॥

મયો કંજકો સંગ કહ્યુ । મયી પ્રીતિ અલિકીન ।

મયા મિલન મન નહિ મિલે ॥ મયો અંગ તે હીન ॥ ૩ ॥

મો આરુઠ ગજ ચી(ચિ)ત્રકે ॥ માન હી ઉતરત તાંહી ॥

મૈ પ્રીતિ જન સુજ્ઞકી ॥ કવહુ ઉતરત નાંહી ॥ ૪ ॥

રચન અગમ પઢિવો સુગમ । વ્રજ ભાષાકો ગ્રંથ ।

તાતેં વહુ નૃપ અનુસરત । યહ ભાષાકો પંથ ॥ ૫ ॥

જો પંડિત વિજ્ઞાનવિદ । તૌ પુનિ ભાષા ચાહિ ૧

નિંદત હે વ્રજભાષકું । પદ્મચત્ર વુદ્ધિ ન જાહિ ॥ ૬ ॥

• • • ભાષાકો રસજાનહી । ભાષા જાનનહાર ।

જ્યૌં કેસવ ગિરવાનકોં । જાકી વુદ્ધિ અપાર ॥ ૭ ॥

તેનૈવોક્તં રશિ(સિ)કપ્રિયાયાં શ્લોકે ।

ગિ(ગી)ર્વાણવાણીપુ વિશેષવુદ્ધિ । સ્તથાપિ ભાષારસલોહપોઽહં ।

યથાઽમરાણામમૃતેષુ સત્સુ । સ્વર્ગાંગનાનામધરેષુ લુલ્હ્વા(વિઃ) ॥૧॥

ભાષા શ્રુતેરુપાંગાસ્તીત્યુક્તં ચર્ણવ્યૂહે (।) છંદોભાષામિ(મી)માંસાન્યાયતર્ક
દ્વ્યુપાંગાનિ (I) તસ્માત્સાંગમધિત્વ (ધીત્ય) વ્રહ્મલોકે મહીયતેતિ ।

इति श्रीमद्रूपदपंकजद्विधारक कविरत्नजितविरचिते

भाषाव्याकरण(णें) शब्दसिंधुप्रकर्ण तृतीयं समाप्तम् ॥

વિષયાદિ-૧. ભાષાવ્યાકરણના આ ત્રીજા પ્રકરણ શબ્દસિંધુમાં કવિ રત્નજિતે
ક 'થી માંડી 'જ્ઞ' પર્યંત સઘળા વ્યંજનાન્ત શબ્દોનો સંગ્રહ અનુક્રમે કર્યો છે. એમાં
સામાન્ય રીતે દરેકના ૩૦ શબ્દો દાખલામાં ટાંકેલા છે. પરંતુ 'ધકારાન્ત' શબ્દો માત્ર
પાંચ જ છે; 'ઢકારાન્ત' બદલે 'નકારાન્ત' અને અ'કારાન્તના દાખલામાં ઝાંઈ, સાંઈ,
માંઝ, સાંઝ, વંઝા, એ શબ્દો આપેલા છે, જકારાન્ત' શબ્દો આપેલા નથી. આ
પ્રકરણમાં માત્ર નામવાચક શબ્દો આપેલા છે; કારણ કવિએ ક્રિયાવાચક શબ્દો
ઘાતુમાલા નામે દ્વિતીય પ્રકરણમાં લખેલા છે.

૨. પ્રસ્તુત પ્રકરણના અંતમાં સંસ્કૃત ભાષા હોવા છતાં લોકભાષાની અગત્ય
પ્રતિપાદન કરનારા ૭ દુહા રસિકપ્રિયાના અનુમોદનવાળા શ્લોક સાથે કવિએ લખેલા છે.
આ સાથે જ ૧૧ ક ના આરંભની છઠ્ઠી તથા સાતમી કડી પણ વિચારવા જેવી છે.
એ ગુર્જર સાહિત્યના આ જ યુગમાં કવિ પ્રેમાનંદના ભાષાભિમાન સંબંધી ઉઠેલા પ્રશ્ન
ઉપર ઠીક પ્રકાશ પાડે છે.

વિશેષ-પ્રતિની વિગત માટે જુઓ અં ૧૧ ક. એ ભાષાવ્યાકરણનું જ આ ત્રીજું
પ્રકરણ છે.

અં. ૧૨ ક. ભાષાઘાતુમાલા-હિ. વ્યા.-૨. કવિરત્નજિત-(૨. સં.)
પૃ. ૯-૧૨.

આરંભ—અથ ઘાતુમાલા લિખ્યતે ।

દોહા-પ્રથમ પદ્યભવપુત્રીકું । પુનિ પુનિ કરોં પ્રનામ ।

જાકી પ્રસન્નતાસેં રચું । ભાષાઘાતુકિ દામ ॥ ૧ ॥

× × × ×

કુંડલિયો—

જાકું મિત્રકવી (વિ) મિલે । અમર રયે મહીપાલ ।

નાહિ મિલે જાકું કવી (વિ) । તાકુ ભણિ ગયે કાલ ।

તાકું ભણિ ગયે કાલ કોડ જુગ નામ ન જાના ।

કહાં જનમન કહાં ડડ ગયે તૂર સમાના ।

જ્યોં નિધિમેં ગત નીર રહે વંધિત કિય તાકું ।

તિજ ઉત્તિમે લાય મિલે કવિમિત્ર જાકું ॥ ૩ ॥

દૈવકૃપાતેં કવિ વને । ન વને । કિય અભ્યાસ ।

તાતેં કવિકું ચાહતે । વહુ નૃપ ગયે નિરાસ ॥ ૪ ॥

અથ દેખવા વાચક (સકર્મ) ધાતુ । દેખ । અવદેખ । લલ । જ્ઞાંલ ।
અવલોક । વિલોક । નિરલ । નિહાર । પેલ । હેર । ચીતવ ॥ અથ અકર્મ
ધાતુ ॥ દરસ દીસ ।

તરક ચરક ચુક છિરક કહુક અટકપટક અવલોક ॥

ચમક દમક વક ચૌક સક । હુલક વિલોક હિરોક ॥ ૫ ॥

અન્ત—

અથ હકારાન્ત—

કહ ગહ ઢહ રહ ગુહ લહ । મોહ સોહ અવગાહ ।

રોહ ગાહ અવરોહ ઢહ । સહ ચહ નિવહ સરાહ ॥ ૨૩ ॥

વ્યાહ વિવાહે વહ । રોલ વાયુવત લોપ વકારકો ।

જ્યોં વોલનકી ચાહ । રૂપ પિછાનો મૂંજને મેં દેખાયો રાહ ॥ ૨૪ ॥

इति श्रीमद्रूपदंपंकज... कविरत्नजितविरचिते

भाषा... प्रकरणं द्वितीयं समाप्तम् ॥

વિ... કવિ... ગાપાવ્યાકરણના આ ખીલ પ્રકરણમાં સકર્મક અને અકર્મક
કવિ... 'ક'થી માંડી 'હ' પર્યંતના અક્ષરાન્તવાળા આપેલા છે.
... આ પ્રકરણમાં ૨૧ કૃદાઓ, ૧ સવૈયો અને એક કુંડલીઓ, એમ ૨૪ કડીઓ છે;
૧૪૬ કંઈક ગદ્ય ભાગ પણ છે.

વિશેષ—૨. આ પ્રકરણના આરંભમાં કવિ રત્નજિતે રાત્રીએને કવિઓની મિત્ર
તરીકે અગત્ય અને કવિ ક્યારે થાય છે, એ બાબત નિરૂપેલી છે. પ્રતિનાં પાનાં ૧૪૬
છે. અક્ષર મોટા અને સ્વચ્છ છે.

અં. ૧૨ સ્વ. ભાષાશબ્દસિંધુ—હિ. કો.-ર. કવિરત્નજિત-(ર. સં. ૧૭૭૦)-પૃ. ૧૩-૨૩.

“ સર્વ બાબતમાં અં. ૧૧ સ્વને મળતી જ આ પ્રતિ છે. પાનાં છૂટાં છે; જો કે પ્રતિ પ્રાચીન નથી પણ, આ પ્રતિ ઉપરથી અં. ૧૧ સ્વ લખાયલી જણાય છે.

અં. ૧૩ ક-વંશપર્વ-ચા. ઐ. કા.-શંઢાએત જેતસી-
(ર. સં. ૧૮૧૨)-(લિ. સં. ૧૯૦૮)-પૃ. ૧-૮૩.

આરંભ—શ્રી ગણેશાયે નમઃ (નમઃ) ॥ શ્રી સારદાયે નમઃ (નમઃ) ॥ શ્રી ગુરુભ્યો નમઃ (નમઃ) ॥ શ્રીશુઃ ॥

અથ શ્રી ગ્રંથ વંશપર્વ શંઢાએસ(ત) જેતાં કત લક્ષતે ॥
દોહા ॥ એકે દંતોસલ ઊજલ ॥ વેસલ બાલ પવેસ ॥
પ્રથમ નામ સિધિ કાંમ વ્રત ॥ વ્રજ પ્રણાંમ ગણેસ ॥ ૧ ॥
કરેહી બાત ફરોસકુ ॥ ફિરહી બાત ફરોસ ॥
તીન સાત પ્રીછે તવે ॥ જગન માત જે જ્નેસ ॥ ૨ ॥
પણે નીગમ અતિ ગણપત ॥ આપણુ મત ઓકત ॥
ગાએ સસીવંસ ગોહિલાં ॥ સાએ રહો સરસત ॥ ૩ ॥

× × × ×

મેષરાસ ષગ મગણુ ॥ ગર મંગલ ઉપગાર ॥
વરણ પત્રી ગણપો સરવ ॥ વંસ પરવ વીસતાર ॥ ૪ ॥
કોણુ અપાડો ગર કવણુ ॥ કોણુ બંધુ ભાઈ ॥
જોડ કરે જે જેતસી ॥ તે જેતી લાપાઈ ॥ ૫ ॥
સુર કવેસર કેકસણુ ॥ ગણુ સસી અડીઅણુ ગોડ ॥
મણુ દીપક કેલે તમત ॥ જેત પતંગ સજોડ ॥ ૬ ॥
ગણુ શ્રવતત ભુગોલ ગ્રન્થ ॥ સાર અરથ ઉરસાએ ॥
પણી રસણી કથ કરપણાં ॥ કરે વીધોગત કાએ ॥ ૭ ॥

મધ્ય-અથ હંદ જંપતાલ :

પ્રોહણી સોલ તોપાર સાથે ષડે ॥ ગજરાજં લપ સાઠ વાજં ગડે ॥
દેસ દેસે નમે ઉદ માકે દમે ॥ જેર કીધા નમે સોએ આપે જમે ॥ ૧૬૮ ॥

સાલવાંણુ ભોળે વીક્રમ સંકેત્યા ॥ કાગદં અંકીઆ વીત્ર પેદા ડીઆ ॥
 શ્રાવનં શ્રીફલં વીત્રં દીધો સહી ॥ વીત્રં મુની પરં પંથ પુગો વહી ॥ ૧૯૯ ॥
 ભાલમુગી પરં વીત્ર ભેચકીઓ ॥ રાવલે પોલીએ પાલ ઉભોરીઓ ॥ , , ,
 બાલણુ પોલીએ ભાવ બોલાવીઓ ॥ આવીઓ ઓરે કંઠાંહતુ આવીઓ ॥ ૨૦૦ ॥

અન્ત:—

સંવત અઢાર સરધી ખાર સમે ॥ પણે માસ આસો વદી સોલં પ્રમે ॥
 એ દનમાન પાંમે કવી દસરો વે ॥ ગણુ એ કથાએ અનેક ગાવે ॥ ૫૫૬ ॥
 ગણુ વંશ પ્રખ કણુ સાર ગંઠ ॥ કુચર આષા હાર આરોપ કંઠ ॥
 બરજ સસીખંસ ઠકરાઈ ॥ વ્રતક મોજ અધકક પાઈ ॥ ૫૬૦ ॥

અથ કવીત—

આરોપ કંઠ ઈસ કનક માલા મુગતાકર ॥
 દસી ચંદ દડીચંદ દીને રીને ઓર ॥
 જંગ લણે જુઠા ઓર ॥ પ્રીત કર સમ પાઓ ॥
 ભાણ વીદુર ભગવાંન ॥ લીએ કર ભોગ લગાયો ॥
 રવ દીવ વાર અંજલ રતી ॥ મેરવતી પાલ રમણો. ॥
 તવ ગીત સદાં માતા દલા એણી રીત રીઝે અપો ॥ ૫૬૧ ॥
 ચડે લપપત રવ ચાડ ॥ વેઓ સવ પુરવ વાટહ ॥
 ભડતા યે ગરભાલ ॥ ઘટાતણુ વીરહ ઘાટહ ॥
 કસવા સુલભ કાંમ ॥ પુલ સત ખીડો ફરીઓ ॥
 વલધા ઘણીઓ વાધ ॥ ગરંદ કર ખીડો ગરેઓ ॥
 કલ રીત ક્રીત કવસ કાહા ॥ જસ સણુવા ઠાઠા જુઆ ॥
 અપમાલ સકલ કલ રીત એ ॥ હેમ સરીપા કર હૂવા ॥ ૫૬૨ ॥
 નવકલ નાગ નીઆલ ॥ રાવ પીઆલ રહીને ॥
 નાગમ ગાએ ન ધાત ॥ કલાંચી પાત કહીને ॥
 કલજસ સણુવા કાંન ॥ અવસ તેડાવણુ આવે ॥
 ઓલગુઆ આપરાં ॥ ચીત વલસે વોલાવે ॥
 નરખે આતા જાણે નહી ॥ નાગ હાથ બાંધો નસા ॥
 અણકીત નાગરી જે અપા ॥ મેંગરીત જાણે લવસા ॥ ૫૬૩ ॥

ધૃતિશ્રી ગ્રન્થ વંસ પરવ માહારાજ રાજેશ્રી પાંચ સુત અરજુના કુલની
 પ્યાત માહારાજે શ્રી ભાવસંગજી સુત કુવર શ્રી અપેરાજી સુધીની આરોટ

સાહ્યેત જેતસીકત સપુરણુ શ્રીભાવનય અન્દરે માહારાજ રાજેસર અંસા
અવતાર મહારાજશ્રી વીજેસંગજીની વાર મધે જેવી રામચન્દ્રની વાર
તેવેાન્સતધારી રાજની વારમાં લખીતં ઠકર પુજા હંસરાજ શ્રી વાગડ
દેશ મધે ગામ શ્રી આણંદપુર વાઢીઆના રેવાસી ॥ સંવત ૧૯૦૮ ના
માહા વદ ૧૦ જુસપેતી વારે સપુરણુ ॥

જાદ્રીસં પુસ્તકં દ્રષ્ટ્વા તાદ્રસં લખીતં મયા ।

જદી સુધમસુધં વા મંમ દોસો ન દીઅતે ॥

વિષયાદિ—૧. આ ગ્રન્થમાં ભાવનગરના ચંદ્રવંશી ગોહિલ રાજાઓની ઉત્પત્તિ શ્રી
વિષ્ણુના નાભિકમલમાંથી બ્રહ્મા ઉત્પન્ન થયા ત્યાંથી આરંભી ઠેક ભાવસિંહજી (સં. ૧૭૮૯)
અને તેના પુત્ર અપેરાજી પર્યંતની વર્ણવેલી છે.

૨. આમાં મહાભારતનો સારાંશ, શાલિવાહનનો સોરઠના જેઠવા ઉપરનો વિજય,
સમરસીનો જીનાગઢનો વિજય, ગોહિલોતું સોરઠતું ધણીપણું અને સં. ૧૭૮૯ ભાવ-
સિંહજીની ભાવનગરની સ્થાપના આદિ પ્રસંગો રસભર વર્ણવેલા છે.

૩. આ ચારણી ભાષાનો ગ્રન્થ છે; ભાષા મિથ ચારણી હિન્દી અને ગુજરાતી છે.
ઝડઝમક અને પ્રાસાનુપ્રાસ ધમકભર્યા છે. ૪. છંદ, દ્વંદ્વ, ખેચાખરી, ત્રોટક, કવિત,
અને મોતીદામ, અને દોમોલીઆ (દુમેલા), એથી પદ્યગ્રંથ ખાંધેલા છે. કડી કુલ
૫૬૩ છે.

વિશેષ—૧. આ કાવ્ય છપાયું નથી. ભાવનગરના ઇતિહાસ ઉપર અને તેમાં
મુખ્યત્વે કાઠી સરદારો તથા પિલાજી આદિ દક્ષિણી સરદારો ઉપરના રાજપૂતોના વિજયનો
વૃત્તાંત ગુજરાતના ઇતિહાસ ઉપર પ્રકાશ પાડે છે.

૨. પ્રતિ માયાખાંધી જીની ગુજરાતી લિપિએ લખેલી છે. અક્ષરો મોટા મોટા
છે. દરેક પાને ૧૫ લીટી છે. ક, ક્, જ, આદિ અક્ષરોનો મરોડ બાલખોધ, લિપિનો છે.
પુસ્તકાકારે પ્રતિ છે. જે બાજુએ લાલ શાહીથી હાંસીઆ પાડી, લીલા અને લાલ રંગે
વેલ કાઢી, મધ્યે કાવ્ય લખેલું છે. પાનાનો સંખ્યાક દરેક પાને દેરડીનો આકાર ચીતરી
તેમાં લખેલો છે.

૩. પ્રતિ જે કે અર્વાચીન છે, પરંતુ તે એક જૂની પ્રતિ ઉપરથી લખેલી હોવાનું
લહીઓ ઠકર પૂજા હંસરાજ જણાવે છે. એની લખાવટ નેતાં અશુદ્ધ લેખન બહુ છે,
એમ સમજાય છે.

અં. ૧૩ ખ-વંશપરવસાર-ગુ. ભા.-૨. દલપતરામ ડાહ્યાભાઈ

કવિ (ર. સં. ૧૯૦૮)-(લિ. સં. ૧૯૦૮)-પૃ ૧-૩૩

• આરંભ—આ વંશપરવ નામનો ગ્રન્થ ભાવનગરના રાજની વંશાવલીનો
જે બનાવનાર ચારણ શંઢાચત (શાખ્ય) જેતા.

આ ગ્રન્થ ચારણી ભાષામાં છે તેનો સારાંશ ગુજરાતી ભાષામાં
લ૦ દલપતરામ.

પ્રથમ ગણપતી (પત્ર ૧ થી) સરસ્વતીની પ્રારથના કરીને દુનીયાંની ઉત્પત્તી (પત્ર ૨ થી) લખી છે કે પ્રથમ એક પોરપોટા પાણીનો હોતો (બુદ્ધ): તેમાંથી વિશ્નુ પેદા થયા. તે વિશ્નુના મોહોમાંથી ઝંકાર પેદા થયો. પછી તે વીશ્નુ શેષ નાગ ઉપર પાણીમાં સુતા. તેની નાભીમાંથી કમલ પેદા થયું. તે કમલમાંથી ચાર મુખવાળા બ્રહ્મા પેદા થયા, પણ તેણે જલ વીના બીજું કંઈ દીધું નહીં. તારે તપ કરવા માંજું. ને વેદ લણીને પોતાના પેદા કરનારની પ્રારથના કરવા માંડી.

અન્ત-પછી લખું છે કે પોતાના આપદાદાઓનાં પરાક્રમનો વીસ્તાર સાંભળવાથી મોટું પુન્ય થાય છે. રાજા પરીક્ષિતે પાંડવોનો જસ સાંભલો હતો તે એમજ જાણીને. આપદાદાનો જસ સાંભલવાથી ગંગાસ્નાનનું ફલ થાય છે. કરોડ ગાઓનાં દાન. કન્યાઓનાં દાન જેટલું પુન્ય થાય છે. વ્રધોનો જસ સાંભલવાથી મુંઠ ન લાગે. નજર ન લાગે. રોગ માત્ર મટી જાય. સંવત ૧૮૧૨ આશો વદી આ ગ્રંથ પુરો કરીને અષ્ટેરાજશ્રુતે સંભલાવો. તેમણે ધણા આદર માનથી સાંભલીને મોટું ઇનામ આપું. સંપૂર્ણ.

વિષયાદિ-માહિતી માટે જુઓ અંક ૧૩ ક.

વિશેષ-૧. આ ગદ્ય સ્વ. ડાહ્યાભાઈ દલપતરામ કવિના સમયની ગદ્યશૈલી અને જોડણી ઉપર ઠીક પ્રકાશ નાંખે છે.

૨. લાંબી લીટી દોરી ગુજરાતી લિપિએ પ્રતિ લખેલી છે. અક્ષરો મોટા અને સ્પષ્ટ છે.

અં. ૧૪-પ્રવંધચિંતામણિ-સં.૧૬. ગદ્યપદ્ય-૨. મેરુતુંગાચાર્ય-(૨. સં. ૧૩૬૧)
પ્ર. ૧-૩૩ (અપૂર્ણ)

આરંભ—ૐ એ (એ) શ્રીસર્વજ્ઞાય નમઃ ॥

શ્રીનાભિમૂર્જિનઃ પાતુ । પરમેષ્ઠી(ઈ) મવાંતકૃત્ ।

શ્રીમારત્યોશ્ચતુર્દ્વારમુચિતં યચ્ચતુર્મુખી ॥ ૧ ॥

નૃણામુપલકલ્પાનાં યસ્ય દ્રાવકરં કર(રઃ) ॥

ધ્યાયામિ તં કલાવંતં ગુરું ચંદ્રપ્રભું પ્રભું ॥ ૨ ॥

ગ્રંથાન્વિધૂય વિવિધાન્ સુખવોધાય ધીમતાં ॥

શ્રીમેરુતુંગસ્તુ ગદ્યવન્ધ્યાદ્ગ્રંથં તનોત્યમુમ્ ॥ ૩ ॥

રત્નાકરાત્સદ્ગુરુસંપ્રદાયાત્પ્રવન્ધચિન્તામણિમુદ્દિધીર્વોઃ ॥

શ્રીધર્મદેવઃ શતધોદિતેતિવૃત્તેશ્ચ સાહાય્યમિહ વ્યથત્ત ॥ ૪ ॥

શ્રીગુણચન્દ્રગણેશઃ પ્રવન્ધચિન્તામણિં નવં ગ્રંથમ્ ॥

ભારતમિવાભિરામાનાં(૦રામં) પ્રથમાદર્શેડત્ર નિર્મિતવાન્ ॥ ૫ ॥

અન્ત—

સો જયડ કૂડવર(રુ)દ્રો તિહૂયળમદ્દંમિ જેસલ નરિંદો ।

છિચૂળરાયવંસે હ(૯?)કં છત્તં કયં જેળઃ ॥ ૧ ॥

અપિ ચ—મહાલયો મહાયાત્રા મહાસ્થાનં મહાસરઃ ॥

યત્કૃતં સિદ્ધરાજેન ક્રિયતે તન્ન કેનચિત્ ॥ ૨ ॥

માત્રયાપ્યધિકં કિંચિન્નિ(ન્ન) સહંતે જિગીષવઃ ॥

હતી(વ)ત્વં ધરાનાથ ધારાનાથ મયાકૃથાઃ ॥ ૩ ॥

× × ×

શ્રીમજ્જેત્ર મૃગારિદેવ નૃપતે સત્યં પ્રયાણોત્સવે ॥

પાનીયાશયશોષણૈકરદત્તો વીરવ્રણાકાંક્ષિણી ॥ ૪ ॥

સ્વીય સ્વીયપતેર્વિનાશસમયં સંચિંત્ય ચિંતાતુરા ॥

મત્સી રોદિતિ મશ્કિકા ચ હસતિ ધ્યાયંતિ વામધ્રુવઃ ॥ ૫ ॥

હત્યાષાત્તદીયા વહુશઃ પ્રવંધાઃ ॥ છ ॥ इति श्रीमेरुतुंगाचार्यविरचिते प्रबंध-
चिन्तामणौ श्रीकर्ण-श्रीसिद्धराज-चरित्रवर्णनो नाम तृतीयः प्रकाशः ॥ छ ॥ संवत्
११५० पूर्वं श्री सिद्धराज श्रीजयदेवेन वर्ष ४९ राज्यं कृतं ॥ छ ॥

અથ પરમાર્હત-શ્રીકુમારપાલપ્રવંધઃ પ્રારમ્ભ્યતે ॥ લ ॥

વિષયાદિ—૧. આ અન્ય શાહિત્યવિષયક તેમ જ ઐતિહાસિક છે. આમાં
૧. વિક્રમ પ્રબન્ધ, ૨. શાહિવાહન પ્રબંધ, ૩. વનરાજાદિ પ્રબંધ, ૪. મુંબરાજ પ્રબન્ધ,
૫. ભોજરાજ-ભીમ પ્રબન્ધ, ૬. સિદ્ધરાજ પ્રબન્ધ; ૭. કુમારપાલ પ્રબન્ધ, અને ૮.
મધીર્લુક પ્રબન્ધો, એમ ૮ મુખ્ય પ્રબન્ધોની, અને આશરે સોએક અવાંતર પ્રબન્ધોની
યોજના પાંચ સર્ગથી દૈનસુરિ મેરુતુંગાચાર્યે કરેલી છે. અન્યના આરંભમાં જ તેના
નિર્માણ હેતુસંબંધમાં મેરુતુંગાચાર્ય ૬ ઠા તથા ૭ મા શ્લોકથી જણાવે છે કે—
“શિષ્યાની આધુનિક સત્પુરુષોનાં નવરસમિશ્રિત ચરિત સાંભળવાની પ્રેરણાથી ઘણા
અન્યોના સાર લઈ આ અન્ય રચ્યો છે. જેમ સમુદ્રમંથનમાંથી ૧૪ રત્ન ઉદ્ધારાયાં
તેમ અનેક અન્યોના રત્નાકરમાંથી ગુરુસંપ્રદાયથી અનુસાર ભારત જેવો મનોહર,
અર્ચનીના પુરુષોનાં સવિસ્તર વ્રતાંતોથી ગુદ્ધિત આ પ્રબન્ધચિન્તામણિરૂપી રત્ન

ઉદ્ધરેલું છે.” આમાં ઉપર નજાવેલા રાજ્યોના રાજ્યકાલ, રાજ્યસંવર્ધન, વિદ્યાવ્યાસંગ, દિનચર્યા આદિ અનેક પ્રસંગો વર્ણવેલા હોયને ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ આ ગ્રંથ અતિ ઉપયોગનો છે.

૨. આ ગ્રંથ સંવત્ ૧૩૬૧ ના માસ ફાગણમાં પૂરે રચાયે છે. પ્રસ્તુત પ્રતિમાં તેના માત્ર પહેલા ‘ત્રણ પ્રકાશ’ આપેલા છે; જે અન્ય પ્રતિમાં ‘સર્ગ’ નામે સંજ્ઞિત છે. આ ગ્રંથ મુખ્યત્વે સંસ્કૃત ભાષામાં રચાયેલો છે, પરંતુ વચ્ચે વચ્ચે પ્રાકૃત ભાષાની ગાથાઓથી તેને સંકલિત કરેલો છે. ગદ્ય તેમ જ પદ્યથી સુબદ્ધ છે; અને નવે રસથી પરિપુત્ર છે.

વિશેષ—૧ આ ગ્રંથ અમદાવાદના શાસ્ત્રી રામચંદ્ર દીનાનાથે સુયોગ્ય ટિપ્પણીઓ સાથે સંવત્ ૧૯૪૪ માં (સને ૧૮૮૮) મુંબઈમાં ગુજરાતી ભાષાંતર સાથે પ્રકટ કર્યો હતો. પરંતુ તે હાલ કેવલ અલભ્ય છે. પ્રસ્તુત પ્રતિમાં પ્રસિદ્ધ પ્રતિના કરતાં કેટલાક મહત્વના પાઠભેદો છે. ઐતિહાસિક મહત્તાના કારણે તે પ્રસિદ્ધ કરવા યોગ્ય છે.

૨. આ ગ્રંથનું ઇંગ્લિશ ભાષાંતર કલકત્તાની રાયલ એશિયાટીક સોસાયટીએ છપાવ્યું છે.

૩. સ્વ. કાર્ણસ સાહેબે પોતે પ્રબંધચિંતામણિના પ્ર ૩,૪ અને ૫ નું ઇમેજમાં ભાષાંતર ઇ. સ. ૧૮૧૫ માં કરેલું છે, અને તે પ્રસ્તુત નામાવલિના અંક ૪૭ વાળા પુસ્તકમાં લખાયલું છે.

૪. સા. મનઃસુખરામ સૂર્યરામ ત્રિપાઠીએ રચેલા “કાર્ણસ જીવન ચરિત”થી નજાણ છે કે ડૉ. ભાઉ દાજી પાર્સે આ ગ્રંથ સંશોધન કરાવી પ્રકટ કરવાનો પ્રબંધ શ્રી કાર્ણસ ગુજરાતી સભાએ કર્યો હતો. પણ તે સર્વ ડૉ. ભાઉના સ્વર્ગવાસથી થયું નથી.

૫. પ્રતિ ઘણી પ્રાચીન છે. મોટે ભાગે ‘પડિ માત્રા’ની પદ્ધતિ લેખકે અનુસરેલી છે. દરેક પાને ૧૫ લીટીઓ છે.

પાનાની મધ્યે ચોખડો ભાગ કોરો રાખી તે ઉપર લાલ સાહીનો અંગુઠો કરેલો છે.

પ્રાચીનકાળમાં તાડપત્રો ઉપર ગ્રંથ લખાતા તેમાં વચ્ચેના ભાગ કોરો રાખી છિદ્ર પાડી, તેમાં દોરી નાંખી તે દોરીથી પુસ્તક બંધાતું તેના અનુકરણરૂપે કાગળ ઉપર લખેલી ઘણી જુની પ્રતિઓમાં એમ કરેલું નજાણ છે.

શ્લોકસંખ્યા તેમ પ્રત્યેક પ્રસ્તાવના આદિના, અને અંતના ભાગ લાલ સાહીથી રંગ્યા છે. પ્રતિ શુદ્ધ, સુવાચ્ય અને સૂક્ષ્મ અક્ષરે લખેલી છે, ‘જ્ઞ’ ‘જ્ઞ’ એ અક્ષરોનો મરોડ જૈન શૈલીનો છે, ‘ઝ’ ‘જ’ ‘ન’ આદિના મરોડ માયાબાંધી ગુજરાતી લિપિના છે. પાનાં ૩૩ છે. કુમારપાલ પ્રબંધના આરંભ ભાગથી પ્રતિ વહે છે.

અં. ૧૫ તાપીપુરાણ-ગુ. ભા.-(૨. સં.) પ્ર. ૧-૮૮

આરંભ—શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ ॥ શ્રી ગુરુભ્યો નમઃ ॥ ॥ અથ તાપી પુરાણ સંસ્કૃત પરથી પ્રાકૃત કરે છે ॥ કઈલાશે શદાશીવે સુરવ

દેવતા આદી સ્વામી કારતેગને કહું ॥ સ્વામી કારતેગે રામશ રૂશીને કહું ॥
રામશે ગોકરણને કહું ॥ ગોકરણે દ્વાપર જુગને અંતે શરવ રૂપીને કહું ॥
શરવ રૂપી કેહે છે જે તાપીના ઉભય તટનાં ક્ષેત્રનાં માહાદેવનાં નામ
કાહો ॥ ॥ ગોકરણ કે છે ॥ ॥ ધરમક્ષેત્ર ॥ ધરમેશ ॥ તપનેશ ॥ તાપને-
સ્વર ॥ ગોકરણ ક્ષેત્ર ॥ સીધેસ્વર ॥

+

+

+

આ એકશો ને આઠ નાંમ શરાધ વખત ભણે તો પીતર મોક્ષ થાએ
અપુત્રીઆને પુત્ર આવે ॥ નીરધનને ધન મહે ॥ લોભશને ઉપદેશ ગોકરણ
મોક્ષ થાએ ॥ ફલનો વીસ્તાર કરવો ॥ ॥ ઇતિ શ્રી સ્કંદ પુરાણે તાપી
માહાત્મે તપત્યા અષ્ટોતરી શમાપતં ॥

મધ્ય—વલી શીવ કે જે હે પુત્ર રૂણમોચનની પાશે કપાળેશ્વર ક્ષેત્ર
છે ॥ તાં જે સ્નાન કરે તો શીવ રૂપ થાએ શહી ॥ તારે સ્વામી કારતેગે
પુછું જે હે પીતા કપાળેશ્વર કેમ થયા તે મને કાહો ॥ તારે શીવ જોએલ-
જે એકવાર નારાયણનાં નાભીકમલથી બ્રંમા પેદા થયા ॥ તેને પાંચ
મોહોડાં ॥ પેહેલે મોહોડી વેદ ભણે ૧ ॥ બીજે મોહોડી ભોજન કરે ૨ ॥
ત્રીજે મોહોડી પ્રથવી સ્વરગમાં દ્રષ્ટી રાખે ૩ ॥ ચોથે મોહોડે રંગ વધલાશ
ભોગવે ૪ ॥ પાંચમે મોહોડે રખબના શરખો નાદ કરે ૫ ॥ તાં પ્રથવી
ઉદગોસણ ધણું લાણું છે દેવતા ભય ધણો પાંમે છે ॥ તેથી દેવે માહા-
દેવને કહું જે આ ભય દાલો ॥

અન્ત—પછી તાં પુરવે સમસ્ત દેવતા તા. શમુદ્ર તા. અગસ્ત રૂશીએ
તાપીની સ્તુતી કરી જે માતા તારા શમાન કાઈ ક્ષેત્ર નથી ને તારા શંગમને
વીશે નાયે તે પવીત્ર થાએ માહા પાપી હોએ તો પવીત્ર થાએ
હવે શીવ કે જે શડાનંન એ ક્ષેત્રમો એક વચ્ચે સ્ત્રી શહીત સ્નાન કરે ॥
તા. શાત વાશના ટોપલામો શાત ધાન ભરીને નાળીએર તા. અષ્ટ શોભાગ્ય
તા. શાત શોપારી તા. શાત પધશા મુકીને બ્રાંમણને આપે તો છોકરો
થાએ ॥ ને એ તાપી પુરાણની કથા શંભળીને જેને પ્રેમ ઊતપન ન થાએ તેનું
જીવવું ધીક છે તા. વ્યર્થ છે ને એ તાપી પુરાણની કથા શાંભલે ॥ અથવા
શંભલાવે ॥ તેને ॥ ગયા ॥ તા. ગંગા ॥ ને વીશે સ્નાન ॥ તા. દાન કરાનું
ફલ થાએ શુભ ॥

• • ઇતિશ્રી સ્કંદ પુરાણે તાપી માહાત્મનો નાગેશ્વર જાતકારેશ્વર નાંમ
અધ્યાય ॥ ૫૬ ॥ આ તાપી પુરાણ શંપુરણ થઈ છે ॥

૨. પ્રતિ કાગળના હુઆમાંથી બનાવેલાં ત્રણ પુઠાં ઉપરનાં ચાર પૃષ્ઠ ઉપર લખેલી છે. પહેલું અને છઠું એ બે પૃષ્ઠ લાલરંગે રંગેલાં છે; તેનાં એ લાલ રંગનાં ૫૩ ઘણાંખણં ઉખડી ગયાં છે અને તેના હેઠળ લીલા રંગનું ૫૩ જણાય છે. પહેલા પૃષ્ઠ ઉપર ડાબે ખુણે ચંદ્ર અને મધ્યે દક્ષિણાભિમુખી ઉન્મત્ત ગાય, જે બદલાલ દેવના ભાઈ ગંડારાદિત્યનું રાજ્યચિહ્ન હતું તે, કાઢેલી છે, અને તેની હેઠળ તેનું ઉન્મત્ત વામાભિમુખ વાહુડું ચીતરેલું છે. પુઠાંના આસપાસના ભાગ ખવાવા લાગ્યા છે અને કીટના શાર, પણ ન્યાં ત્યાં પડેલા છે.

૩. પ્રતિ મોઠા સ્પષ્ટ અક્ષરે લખેલી છે.

અં. ૧૭—સિંહાસનદ્વાત્રિશિકા—સં. કથા. ગદ્યપદ્ય ૨-ક્ષેમંકર મુનિ-(૨. સં. પૃ. ૨-૧૨ (અપૂર્ણ)

આરંભ—(પહેલું પાતું નથી એટલે રીતસરનો આરંભ નથી.)

આરંભ—વેશ્યા નીચણી મમ કિમડજરામરત્વેનેતિ તયા પુનસ્તત્કલં રાજ્ઞે દત્તં । રાજ્ઞા તુ તત્કલમુપલક્ષ્ય તત્પારંપર્યં(યં?)વિન્ (વિચિંત્ય ?) વૈરાગ્યાન્મનસિ ચિંતિતવાન્ ।

યાં ચિંતયામિ સતતં મયિ સા વિરક્તા ।

સાપ્યન્યમિચ્છતિ જનં સ જનોડન્યસક્તઃ ॥

અસ્મત્કૃતે ચ પરિસ્થિતિ કાચિદન્યા ।

ધિક્ તાં ચ તં ચ મદનં ચ (ઇ)માં ચ માં ચ ॥ ૧ ॥

સંમોહયંતિ મદયંતિ વિહંબયંતિ ।

નિર્ભર્ત્સયંતિ દમયંતિ વિષાદયંતિ ॥

એતાઃ પ્રવિશ્ય હૃદયં સદયં નરાણાં ।

કિં નામ વામનયના ન સમાચરંતિ ॥ ૨ ॥

+

+

+

+

इति विरक्तः । श्री भर्तृहर(रि)नृपोऽमंदपरमानंदकंदपल्लवन्तबुदसोदरं
साम्यशीतलीभूतस्वांतोपयोगं । यामाभियोगमतजत् तत्सवती (तत्सर्व) राज्यं
श्रु(शू)न्यमेकेनाग्निवेत(वैता)लनाम्ना देवेनाधिष्ठितं । तत्र नवीनं राजानं
कुर्वन्ति मित्र(मंत्रि ?)णस्तं तं स रात्रौ मारयति केनोपायेन न शाम्यति ।
ततः किंकर्तव्यतामूढोऽभूद्राजवर्गः । अत्रांतरे देशान्तरात्सामान्यवृत्त्या विक्रमा-
दित्य उपलक्ष्यमानेनागत्य मंत्रिणि(त्रिणा) प्रोक्तः किमिदं राज्यं शून्यमिति ।
ते तस्याग्रे वेतालच्छरयं प्रोक्तं ।

अन्त—एतदाकर्ण्य राजा स संभ्रान्तश्चितितवान् । आहा यदि पुरुषस्य सत्त्वं गतं । तर्हि किं स्थितं ॥ यतः ।

प्रयातु लक्ष्मीश्वपलस्वभावा गुणा विवेकप्रमुखाः (प्रयान्तु) ।

प्राणाश्च गच्छंतु कृतप्रणामा न यातु सत्त्वं तु नृणां कदापि ॥१॥

ततो राज्ञा प्रोक्तं भो सत्त्वं सर्वमप्यपदं यातु परं त्वं मा याहि । तता(तः) सत्त्वं प्राह । राजन् यत्र दारिरं(द्वं?) तत्राहं न क्षणमपि तिष्ठामीति राज्ञा प्रोक्तं । तर्हि गृहाणेदं ममोत्ते(त्त)मांगं त्वं विना प्राणो (णैः) [।] किं प्रयोजनमिति खङ्ग-मादाय । यावच्छिरश्चेदं करोति ताव(त्) राजा धृताकारसत्त्वेन तता(तः) समायातो तत्सहचारिणो । लक्ष्मी विवेको । अतो राज्ञीदृशं सत्त्वं यदि त्वयि स्यात्तदाऽस्मिन् सिंहासने त्वमुपविश ॥छ॥ इति सिं० द्वात्रिंश(त्)कथा॥३२॥

इति चंद्रकान्तरत्नमयद्वात्रिंशत्पुत्रिकाभिः श्रीभोजराजसभायां । श्रीविक्रमादित्यगुणोत्कीर्तनं कृत्वा पुनश्चलकुंडलाभरणदिया(व्य)रूपधारिण्यो द्वात्रिंश देवांगना । प्रत्यक्षीभूय प्रोचुः ॥ राजन्नाऽस्माकं तव प्रसादेन शब्दपर तु ग्राहाऽभूत् । ततो राज्ञा पृष्टं । श्रीविक्रमादित्यगुणोत्कीर्तनं कृत्वा पुनश्च-लकुंडलाभरणात्रिंशदेवांगना ॥ जया १ विजया २ जयंती ३ अपराजिता ४ जयघोषा ५ मंजुघोषा ६ लीलावती ७ प्रजयवती ८ जयासना ९ मदना-सना १० मदनमंजरी ११ शृंगारकलिका १२ रतिप्रिया १३ नरमोहिनी १४ भागनिधि १५ प्रभावती १६ सुप्रभा १७ चन्द्रमुखी १८ अनंगध्वजा १९ कुंगनयना २० लावण्यवती २१ सौभाग्यमंजरी २२ चंद्रिका २३ हंसगमना २४ विद्युत्प्रिया २५ आनंदप्रभा २६ चन्द्रकान्ता २७ रूपकान्ता २८ सुरप्रिया २९ देवनांदा ३० पद्मावती ३१ पद्मिनी ३२ इति नामका । श्रीपुरंदरस्यांगशुश्रूपका । अन्यदा नंदनवने कमपि हि कृशदेहं मलमलि-नगात्रं च दृष्ट्वाऽस्माभिः प्रसादेन सहितं । तज्ज्ञात्वा कुपितेन श्रीपुरंदरेण शापो दत्तो यथा रे दुराचारो यूयं पापाणकल्पा निश्चेष्टा भवंत्विति तद्विव्यश-त्तया च यं तादृश्यो जाता शक्रेण च स्वसिंहासने स्थापिताः । ततस्तत्सिंहा-सनं, यदा तुष्टेन शक्रेण विक्रमनृपाय दत्तं तदेति प्रोक्तं । यदा मनुष्यलोके भोजराजसभायां श्री विक्रमादित्यस्य यथास्थितं गुणोत्कीर्तनं करिष्यथ तदा

યુષ્માકં પુનર્દિવ્યદેહં સ્વર્ગાગમનં ભવિષ્યતિ નાન્યથા । મો રા(જ)ન્નઽસ્માકં તવ પ્રસાદેન શાપાનુગ્રહોઽમૂત્તેન તુષ્ટા વયં । તવ યાચસ્વ કિમપિ પરં તતો રાજા પ્રાહ । નાહં યાચ્ચાં કુર્વે ન ચ મે કેનાપિ પ્રયોજનં । તતસ્તાઃ પ્રાહુઃ ૧-શ્રી-મોજરાજ યઃ કશ્ચિદેતત્ વિક્રમાદિત્યચરિતં દેવાંગનાસંવાદસુંદરં પઠિष્યતિ શ્રોષ્યતિ વાચયિષ્યતિ સમાચરયિષ્યતિ તસ્ય ધૃતિકીર્તિલક્ષ્મીસકલસૌ-ચ્યાવાપ્તિર્ભવિષ્યતીતિ । વરં દત્ત્વા દેવાંગનાઃ સ્વર્ગં જગુઃ । શ્રીમોજરાજસ્તુ જલધિમેખલાયામચ્ચંડશાસનશ્ચિરં રરાજ લક્ષ્મ્યા ॥ છ ॥

इति सिंहासनद्वात्रिंशका समाप्ता । श्रीविक्रमादित्यनरेश्वरस्य चरित्रमेतत्कविभिर्निबद्धं । पुरा महाराष्ट्रवरिष्ठभाषामयं महाश्र्वयंकं नराणां (॥) क्षेमंकरेण मुनिना वरगद्यपद्यवंधनं युक्तिकृतसंस्कृतवंधुरेण विश्वोपकारविलसत्गुणकीर्तनाय चक्रे पि(चि)रादऽमरपंडितहर्षहेतु ॥ ग्रंथा ग्रंथ] १३३० ॥ छ ॥ श्री ॥ श्रीरस्तु ॥ छ ॥

વિષયાદિ-૧. ઉર્જિયિનીના રાજા બર્તુહરિને પોતાની પત્નીના વ્યભિચારની વાત જાણતાં વૈરાગ્ય થયાનું અને રાજ્ય છોડી વનમાં સંચર્યાનું તથા તેની પછી વૈતાલને હાથ ગયલી નગરીનું રાજ્ય વિક્રમાદિત્યે સંપાદન કર્યાનું જણાવી, ઇન્દ્રની કૃપાથી બત્રીસ પુતળીવાળું ઉત્તમ સિંહાસન પ્રાપ્ત થયાની વાર્તા પ્રથમ વર્ણવેલી છે. પછી કાલાન્તરે ભૂમિમાં દટાયેલું એ સિંહાસન તેના વંશજ ભોજ રાજાને પ્રાપ્ત થતાં એને નિર્મલ કરાવી તે ઉપર, આરોહણ કરવા ગયો ત્યારે બત્રીસ પુતળીઓએ ક્રમે ક્રમે વિક્રમનાં ઉદાર ચારિતોનું જે ગાન કર્યું હતું તે આ બત્રીસ વાર્તાઓમાં વર્ણવેલું છે. આમાં પર-દુઃખબંજનને અર્થે વિક્રમે શાં શાં સંકટો, મરણાવધિની શારીરિક પીડા સુદ્ધાંત સદ્ધાં હતાં અને યાચકોની અભિલાષા કેમ પૂરી હતી, એ રસભર વર્ણવેલું છે.

૨. ભાષા સુરસ અને ઓજસ્વિની છે; અદ્ભુતરસથી પ્રચુર છે. અન્ય ગદ્યપદ્યમય છે. અન્યનું પૂર ૧૩૩૦ અનુષ્ટુપ્ શ્લોકનું છે, એમ અન્યને અંતે જણાવાયેલું છે.

વિશેષ-આ અન્ય છપાયો નથી. પરંતુ આ તેમ જ આવા અન્ય અન્યો ઉપરથી વર્તમાન કાલના પંડિત જીવાનંદ વિદ્યાસાગરે આ નામનો એક વાર્તા અન્ય ઉપજાવી સને ૧૮૮૧ માં કલંકતામાં પ્રથમ પ્રકટ કર્યો છે. પંડિત જીવાનંદની પ્રતિમાં અને આ પ્રતિમાં ઘણી વાર્તાઓના ઉકાવમાં તેમ વસ્તુમાં પણ ઘણાક ફેર છે; તેમ આ પ્રસ્તુત પ્રતિમાં તેના કરતાં નીતિ આદિના શ્લોકો વધારે છે. તેમ બત્રીસ પુતળીવાળું સિંહાસન વિક્રમને કેમ પ્રાપ્ત થયું તે પ્રસંગ પણ પંડિત જીવાનંદની પ્રતિ કરતાં આ પ્રતિમાં ઘણો જ ભિન્ન રીતે વર્ણવાયેલો છે. વળી બત્રીસ પુતળીઓનાં નામ આદિમાં પણ ઘણો જ ફેર છે.

૨. આ અન્યના રચનાર જૈન મુનિ ક્ષેમંકર ઉપસંહારમાં જણાવે છે કે તેણે (પ્રાંદૃત) મહારાષ્ટ્રી ભાષામાં પ્રાચીન કવિઓએ રચેલા બત્રીસ પુતળીના અન્યો અવલોકાને તે ઉપરથી

આ સંસ્કૃત ગ્રંથ બાંધ્યો છે. લેખકનું મરાઠી બાપા પ્રતિ અભિમાન મહારાષ્ટ્રરિષભાષા એ વ્યત્તથી ઉભરાર્થ નીકળે છે. તે આ ગ્રંથની રચનાનો પોતાનો હેતુ 'પ્રેરિતહર્ષહેતુ, અને વિશ્વોપકાર અર્થે ગુણકીર્તનહેતુ' હોવાનો જણાવે છે.

૩. પ્રતિ ઘણી જ જૂની છે. તેનાં ૧૮ પાનાં છે; લિપિ બાલબોધ છે, પરિમાત્રાએ ગ્રંથ લખાયેલો છે, અક્ષરોના મરોડ નૈન શૈલિના છે, તેથી લઘીયો નૈન હરો એમ સમજાય છે. અક્ષરો ઝીણા છતાં આણીશુદ્ધ છે; દરેક પાને ૧૭ લીટી છે, અને દરેક લીટીમાં સરાસરી અક્ષરો ૭૩-૭૫ છે. કાગળ ઘણા જ પાતળા છે, છતાં ચિક્કણા છે. જેમ તાડપત્ર ઉપર લખેલા ગ્રંથોમાં વચ્ચે શારની જગ્યા રાખવામાં આવે છે તેમ પ્રસ્તુત પ્રતિમાં પણ વચ્ચે એવી અછટોણી જગ્યા રાખેલી છે. માત્ર પહેલું પાનું નથી બાકી પ્રતિ અખંડ છે. પ્રતિ છર્ણુ થવા પામી છે.

૪. ગ્રંથ છપાવા યોગ્ય છે. તેમ પ્રતિ પુનઃપ્રતિબિંબિત કરાવવા જેવી પણ છે.

અં ૧૮-સમયસાર પ્રકરણ-માગધી-સૂત્રાણાં સંસ્કૃત વૃત્તિઃ-ગદ્ય-દેવા-નંદ-(ર. સં.) (લિ. સં. ૧૭૮૪)-પત્ર ૩૫ અધ્યાય ૧૦

આરંભ—(મૂલ સૂત્ર) ॐ નમોઽર્હદ્યયઃ સઘ્ ભૂમોરક મરકંતિ ચઢવગમિ ઉત્તમં સુહં વદંતિ વગંમિદિ હું એગંતિઅં ન હું ૧ ધમ્મા ઉ હેમ નિગલો વમં જીવા સમજ્ઞિહં પુણ્યકમ્મં ભવેતંતિ સુહા ભાસેણ ગવિઆ ૨ અછયહં યેવ વહ વંધાઈ અદુહં લહંતા કિરદીસંતા અજ્જણર રક એ વિઅ ૩ લસંત સુહસે લસસ પરંત વિરસસય કહં પસંસાકામ સસજ્જુત્તાદુગ્ગાં ઇહૈ ડણા ૪ ટીકા—

અક્ષરાર્થોભિધીયતે સર્વજ્ઞાઃ પ્રતિપૂર્ણજ્ઞાનાલોકિતલોકાલોકા અર્હંતો ધર્માર્થકામલક્ષણે ચતુર્વર્ગે ઉત્તમં પ્રકૃષ્ટં મોક્ષમાર્હ્યાંતિ વદંતિ કુત્ત ઇત્યાહ યતસ્ત્રિવર્ગેધર્માર્થકામસ્વરૂપે હું નિશ્ચિતં એકાંતિકં સુખં ન દૃષ્ટં નાવલો-કિતં પ્રક્રમાત્સર્વજ્ઞૈઃ ૧ લસન્સુખલેશસ્ય પર્યંત વિરસસીવ કામસ્થપ્રશંસા કથં યુક્તા દુર્ગતિહેતો દુર્ગતિકારણસ્ય ૨ તત્રાદૌ સમ્યગ્જ્ઞાનપ્રરૂપણાય સૂત્ર-માહ તત્રેતિ તેપુ સમ્યગ્જ્ઞાનાદિ ન સમયેધ્યાદીનામષ્ટોત્તરપર્યંતાનાં સે તથા અનેકસિદ્ધઃ એવં ગૃહિલિંગસિદ્ધા અપિ મરુદેવ્યા અપિ મરુદેવ્યાદયઃ ૩ એકૈકસ્મિન્ સમયે એકૈકગમનાદેકસિદ્ધાઃ ૪

અન્ત—(મૂલ) સમયસ્સ સારમે અં અપ્પપરાણુગ્ગાહાય સંગહિઅં જાણ્ઞ પાલ્ઞ. જો તસ્સ કિરિદ્ધિ આ સિદ્ધી ૨ લો આણ દેવચંદ્ વ્વહિઆ

પડસપ્પહા જિણેસપયા દેવાણંદ સમુન્ન રૂપે ઉસયયં સિવં દિઉ ૩ રૂપે આ-
રાહણા વિરાહણા ફલ નિરૂપણો નામ સમયસારસ્સ દસમો અધ્વાર ૧૦
સમય સારનામ પગરણં પહિપુન્ન ॥ ગ્રંથાગ્ર સં. ૧૭૮૪ વર્ષે માહમાસે
સિતે પક્ષે ૫ દિને લખીકૃતં ॥

(ટીકા) સંપ્રતિ દેવાનંદાઃ સ્વગુરુણાં સ્તુત્યા શ્રિષ્ટાં જિનસ્તુતિમાહ ॥
અર્હતઃ તેષાં મોક્ષં વદાતુ જિનેશપદાન્ વિશિનષ્ટિ ॥ દેવાનાં ચતુર્નિકાયાનાં
આનંદસ્ય હેતવઃ ચ્યવનજન્મદીક્ષાજ્ઞાનનિર્વાણકલ્યાણેષુ મ૦ વિધિતસયા૦
પ્રતીતમેવ અથ ગુરુસ્તુતિપક્ષઃ શ્રીપદ્મવ્રતનામાનો ગુરવઃ શિવં વદત્તિવિતિ પ્રા-
ગ્વત્ યથા દેવચંદ્રનામાનઃ લો૦પધ્યા વમૂવઃ તથા રૂ૦અથ જિનેશપ્રજા જિનાનાં
પ્રજા અપત્યં જૈનપીણાં સર્વજ્ઞપુત્રત્વેન કૂટત્વાત્ અથવા જિનેશપ્રદાઃ અર્હ-
તીત્યર્થઃ રામ્ લક્ષ્મીં પ્રદદાતિ ઇતિ રાપ્રદાઃ હેતુદાહરણાદિભિર્ભગવતા દૃષ્ટી-
કરણાત્ હ્રસ્વ૦ પ્રા૦ જિનામર્હતાં મા લક્ષ્મીઃ સર્વજ્ઞત્વ સદ્ભૂતવાદિ૦ અનેન
પરમતાપોહત્કત્વં પ્રદર્શિતં અથવા જિનોરૂપં ઉદ્વિષ્ણુપુ ઇતિ વચનાત્ જનો
વિષ્ણુઃ રૂપેઃ શંભુસ્તદ્વત્પુરુષોત્તમાદિ૦ યેષાં તે જિનેશપ્રજાઃ અથવા રૂપદ્રગતૌ
ઘણામેષઃ જિનામર્હતાં તેષાં ગતિઃ જિનૈષી મુક્તિરિતિતોત્યર્થં જિનાનાં
ગતિચતુષ્કપરિહારેણ મુક્તિગતેરેવ ભાવાત્ સુગમં ઇતિ દેવાનંદસમુન્નતિદે
તવે દેવાનંદનાન્નઃ સ્વશિષ્યસ્ય સમુર્તાતકારા સંગ્રહોરૂપ સંગ્રહજ્ઞાનાદિપ્રાપ્ત-
પદસ્થાપનપ્રવણસ્વગુરુપ્રસાદમૂલા હિ શિષ્ટસ્ય સર્વાપિ ગુણવૃદ્ધિઃ ॥

વિષયાર્થ-૧. આ જૈન દર્શનનો ગ્રંથ છે. આ દર્શનના નીચે જણાવેલા દશ
અધ્યાય-અધિકાર પાડેલા છે:—

૧ જીવતત્ત્વનિરૂપણ, ૨ અતિજીવતત્ત્વનિરૂપણ, ૩ આસ્રવતત્ત્વનિરૂપણ, ૪ બંધતત્ત્વ-
નિરૂપણ, ૫ સંવરણતત્ત્વનિરૂપણ, ૬ નિર્ગરાતત્ત્વનિરૂપણ, ૭ મોક્ષતત્ત્વનિરૂપણ, ૮
સમ્યક્આનંદતત્ત્વનિરૂપણ (સમ્યક્નાહુંદ સણો) ૯ સમ્યક્ચરણનિરૂપણ અને ૧૦
આરોહણવિરોહણકલ્પનિરૂપણ.

૨. આ પુસ્તકમાં પ્રથમ માગધી ભાષાનાં સૂત્રો અને પછી તેની સંસ્કૃત ટીકા
ઉતારેલી છે. સૂત્રોની સંખ્યા ક્રમસર આપેલી નથી.

વિશેષ-૧. આ ગ્રંથ છપાયો છે. પ્રસ્તુત મતિ અશુદ્ધ છે તેમ વચ્ચે વચ્ચે
રાખે તેમ અક્ષરો પડવાથી ખંડિત છે.

૨. દરેક પાને મધ્ય ભાગમાં મૂલ માગધી સૂત્રોની રાસબંધ ચાર પંખંચ
પંક્તિઓ અને આસપાસ ટીકાની રાસબંધ છ સાત પંક્તિઓ લખેલી છે; એક પાનાનો

મંથ ભાગ ખાલી છે. ૧૮ મા પાનાના હાંસીયામાં સૂત્ર ભાગનાં મોટા ઉમેરો પાછળથી કરેલો છે. ટીકાભાગના લેખનમાં ક્વચિત્ ક્વચિત્ ખાલી જગ્યા પડેલી રાખી છે. તેથી તે દ્વારા લાહીયાએ જે પ્રતિ ઉપરથી પોતે પ્રસ્તુત પ્રતિ ઉતારેલી છે તેના પડેલા અક્ષરોની સંખ્યાનું સૂચન કરેલું છે, એમ સમજાય છે. અક્ષરોનો મરોડ નેની શૈલીનો છે; ‘જ’ અક્ષર ણના જેવો અને કેટલેક સ્થળે ‘ય’ અક્ષર પ જેવો લખેલો છે. લેખન અશુદ્ધ લાગે છે. કેટલીક જગ્યાએ હ્રસ્વ ‘ઘ’ તું, તેમનું ચિહ્ન ઉપલી લીટીમાં અને અક્ષર નીચેની લીટીમાં એમ લખેલું છે.

અં. ૧૯—દિગમ્બરમતલ્લંકન—સં. ધર્મવિચાર—(ર. સં.) પૃ. ૧-૮

આરંભ—દિગંબરવિચાર: પરિધાપનિકા ૧ જિનમૂર્તિ ૨ વલિ ૩ કસ્તુરિકા ૪ યોગપટ્ટક ૫ મુલવલ્લિકા ૬ પાત્રાણિ પાત્રત્વેપુ દોષા: ૭ વસ્ત્રાદિ-
દાનફલં ૮ તીર્થકરાનુકાર: શિષ્યાણામપિ ૯ જિનકલ્પરીત્યભિમાન ૧૦
તત્ક્રિયા ૧૧ નમ્રત્વમાત્રેણ તદનુકાર: ૧૨ શ્વેતામ્બરાણામર્વાચીનત્વં ૧૩
સ્ત્રીનિર્વા(ચરુ)ણં ૧૪ અગલિતજલાદિષ્વપિ કુલેષુ ભિકાકથં ૧૫ વસ્તુનાંપાવિ-
ગ્યા પાવિત્ર્ય વિભાગ ૧૬ સ્પૃષ્ટાસ્પૃષ્ટવિપયસ્મૃતિ: ૧૭ રિતિઽધિકારેપુ વિચાર:

નતુ યદિ ભવંત પવિધાપનિકાં નિરવધાપ્રપ્યચેલત્વાદ્ભગવતો ન કુર્વંતિ
તદા કથં સ્નાત્ત(ન?)વિલેપનપુષ્પધૂપાદિપૂજાં સાવધં કુર્વંતિ ચૈત્યં વા સાવધં
નિત્યાચરણરૂપં કથં કારયંતિ ન હિ જિનશ્ચૈત(ત્ય)વાસી ૧ યદિ ભવદ્ભિ:
યથાસ્થિતમેવ દ્વિવં કાર્યેતિ તદા કથં સ્મશ્રુરોમાદિ ન તસ્માત્પ્રસાદનીયનેવર્વિવિ
કારયિતું યુક્તં ૨.

અન્ત—સ્પર્શનામપિ શૃંગેણ જલગ્રહણં રાજમાર્ગેણ ચંસંચરણં મક્ષિ-
કાણાં ચ ભોજનભાજનાદ્યારોહણં સ્વપરચક્રપ્રદીપનં વિવાહવર્ધાપનાદિપુ પ્રવહ્ના-
દિપુ વાલાનાં સ્પૃષ્ટાસ્પૃષ્ટેરઽગણનં કચિદ્દેશકાષ્ટાશ્ચ કચિદ્રવ્યસ્યાઽસ્પર્શસ્પૃષ્ટસ્યા
પિનાઽમૂ(મ્યુ)ક્ષણંકચિદ્દેશે જલેન લેહૈન રેણુનાઽસ્પૃસ્ય(શ્ય) સ્પૃષ્ટાનાં વસ્તુનાં
શોધનમિયાનીં ૧૬

મક્ષિકા સતતી ધારા રાજમાર્ગપ્રદીપનં ।

સ્ત્રીમુખં વાલવૃદ્ધૌ ચ ન દુષ્યંતિ કદાચન ॥ ૧ ॥

દેવયાત્રાવિવાહદૌ સંભ્રમે રાજદર્શને ।

સંગ્રામે હૃદ્માર્ગે ચ સ્પૃષ્ટાસ્પૃષ્ટિ ન દુષ્યંતિ ॥ ૨ ॥

પર્ણપત્રે ચ યત્તોયં યચ્ચ ચૂર્ણે યચ્ચ ગોરસે ।

તત્રકં તૈલમૃતં ચૈવ ન દુષ્યન્તિ કદાચન ॥ ૩ ॥

અરણ્યે નિર્જલે દેશે ચૌરવ્યાત્રભયાકુલે ।

કૃત્વા મૂત્રપુરીપે ચ ભક્તહસ્તો ન દુષ્યતિ ॥ ૪ ॥

આરનાલં તથા ક્ષીરં કંદુકં દધિસક્તવઃ ।

સ્નેહપકં ચ તત્રકં ચ શૂદ્ધાદપિ ન દુષ્યતિ ॥ ૫ ॥

इति दिगंबरमतखंडनसंपूर्णं ॥ ॥ समाप्तं ॥ शुभं भवतु ॥ श्री ॥

વિષયાદિ-૧. આમાં દિગંબરોના નીચેના સત્તર પ્રકારના છવ્ઠ ધર્મ અને જ્યનના વ્યવહારો સંબંધી મતોનું ખંડન કરેલું છે:-૧ પરિધાપનિકા, ૨ નિનમૂર્તિ, ૩ ખલિ, ૪ કસ્તુરિકા, ૫ યોગપટ્ટક ૬ સુખવસ્ત્રિકા, ૭ પાત્રાપાત્રત્વનો દોષ, ૮ વસ્ત્રાદિ દાનકલ્પ, ૯ તીર્થયાત્રા, ૧૦ નિનકલ્પરીતિ, ૧૧ તેની ક્રિયા, ૧૨ તત્ત્વ, ૧૩ શ્વેતાંબરનું અર્વાચીનત્વ, ૧૪ સ્ત્રીનિર્વાણ, ૧૫ નહીં ગળેલું જલ આદિનું પાન; ૧૬ વસ્તુઓના પવિત્ર-અપવિત્રપણાનો વિચાર અને ૧૭ સ્પૃશ્યસ્પૃશ્યવિચાર.

૨. લેખ ગદ્યબંધ છે; વચ્ચે સંમતિના કારણે કેટલાક શ્લોકો પણ લખેલા છે. બાપા સાદી અને સમજાય એવી છે.

વિશેષ-૧ હાલના કાલમાં ધર્માચરણ સંબંધમાં ઉપયોગી થાય તેવી કેટલીક બાબતો આમાં હોવાથી આ ગ્રંથ ઉપયોગી લાગે છે.

૨ પ્રતિ અર્વાચીન છે. લેખનશૈલી જૈની છે. પાનાં ૮ છે. દરેક પાને ૯ નવ નવ પંક્તિઓ લખેલી છે.

અં, ૨૦—વડનગરપ્રશસ્તિ-સં. લેખ-શ્રીપાલ-(૨. સં. ૧૨૦૮)

પૃ. ૧-૫—શ્લોક ૩૦.

આરંભ—શ્રીગણેશાય નમઃ ॥

ब्रह्माद्वैतधिया मुमुक्षुभिरभिध्यातस्य वद्धाक्षरै-

रिच्छारा(श)ति(क्ति)मभिष्टतिमि जगतां पत्युः श्रुतीनां निधेः ॥

या व्यापारितसंहतेः(द्वतैः) स(स्व)समयं (ये)ब्रह्मांडपिंडैर्नवैः

क्रीडन्ती मणिकंदुकैरिव सखे स्वच्छंदमाहादते ॥ १ ॥

गीर्वाणैर्वि(र्गी)तगर्वं दनुजपरित(भ)वा(प्रा)त्प्राथितस्त्रायकार्य

वेधा(ः)संख्या(ध्यां)नमस्यन्नपि निजचुल(ल)के पुण्यगंगावुपूर्णा(र्ण)॥

सद्यो चि(वी)रं चुलुक्याह्वयमसृजदिमं येन कीर्तिप्रवाहैः
पूतं त्रैलोक्यमेतन्नियतमनुहरत्येव हेतोः फलं श्रीः ॥ २ ॥

× × × ×

वंशस्यास्य यशःप्रकाशनविधौ निर्मूल्य मुक्तामणिः
क्षोणीपालकीरीटकलिपतपदः श्रीमूलराजोऽभवत् ।
यो मूलं कलिदावदग्व(ग्व)ति(नि)खिलन्यायार्द्र(यद्रु)मु(मो)त्पादने
यो राजेव करैः प्रकामशिशिरेः(रैः) प्रीतिं निनाय प्रजाः ॥ ४ ॥
यश्चापोत्कटराजराज्यकमलां स्वच्छंदवं(वं)दीकृतां

× × × ×

सनुस्तस्य वभूव भूपतिलकः चामुंडराजाह्वयो—
यदगंधद्विपदानगंधनवता(पवन)घ्राणेन दूरादपि
विभ्रश्यन्मदगंधभग्नकरिभिः श्रीसिंधुराजस्तथा ॥ ६ ॥
क्रीडाक्रोड इवो दधौ(दधा)र वसुधां देवाधिदेवाजयः(ज्ञया) ॥
देवः सेव्य(सोथ) कुमारपालनृपतिः श्रीलील(राज्य)चूडामणिः
यः स्वर्गादवतीर्णवान् हरिरिति ज्ञातः प्रभावाज्जनैः ॥ १४ ॥
अन्ते(र्णो)राजनराधिराजहर(हृद)ये क्षिपं(त्वि)कणेनता(ववाणप्रजं)
श्रोततृप्रायिजनंप(च्योतलोहिततर्प)णादमदयच्चंडीं भुजस्थायिनीं ॥
द्वारालंघितमालवश्वर शिरः पद्मेन याश्चहर—
लीलापंकजव्य(सं)ग्रह व्यजयत(व्यसजिनीं)चौलुक्यराजान्वयः १५

× × × ×

धर्मोत्रैव चतुर्युगेऽपि कलिता नंदः परिस्पंदते
तेनानंदपुरेति यस्य विबुधैर्नामान्तरं निर्ममे ॥ २० ॥

अन्त—

एवं चेतसि संप्रधाय सकलब्रह्मोपकारेच्छया
चक्रे वि-प्रविभूषितं पुरमिदं चौलुक्यचूडामणिः ॥ २४ ॥

× × × ×

रत्नस्वर्णमहानिधेः पुरमिव त्रातुं सशेषः स्थितः
प्राकारः सुधया शितौघनशिराः संरक्षते वृत्तने ॥ २६ ॥

× × × ×

लक्ष्मांकलक्षाणि भृता(लक्ष्मीकुलक्षोणिभुजो)दधानः

प्रौढोदयाधिष्ठितविग्रहोऽयं ।

विभाजतं (विभ्राजते) नागरकाम्यवृत्ति(ष्टिः)

वप्रश्च चौलुक्यनराधिपश्च ॥ २८ ॥

यावत्पृथ्वी पृथुविरचिता(शेष)प्रमृ(भूभृ)न्निदे(वे)शः(शा)

यावत्कीर्तिः(ः)सगरनृपतेवि(र्वि)द्यते सागरोयं ॥

तावन्नद्या(नद्या)द्विजवरमहास्थानरक्षामुदारः निदानं

श्रीचौलुक्यक्षितिपतियशः कि(की)र्तनं विप्रवर्यैः (वप्रएषः)॥ २९ ॥

एकाहनिष्पन्न महाप्रबन्धः

श्रीसिद्धराजप्रतिपन्नबंधुः

श्रीपालनामा कविचक्रवर्ती

प्रशस्त(स्ति)मेतामकरोत्प्रशस्तां ॥ ३० ॥

संवत् १२०८ वर्षे आश्विन् सुदि २ गुरौ लिखित नागरब्राह्मण
पंडित बालगणेन ॥

चौलुक्यनान्नाधिपेन कारिता

प्रंतोलिकामार्जुनवा(वा)रिका(को)पतत्(गां)

पुनर्नवीनालुफुल्लवैगा

मर्जाभिधानेन नृपेण कारिता ॥ १ ॥

चैत्रमासेऽर्जुने पक्षे प्रतिपद् गुरुवासरे ॥

नंदाष्टमे नृपे (१६८९) वर्षे प्रशस्ति(ः)लिखिता पुनः ॥ २ ॥

नागरब्राह्मणवेणीसुतेन विष्णुजीकेन लिखिता प्रशस्तिः ॥ श्री
शुभं भवतु ॥

વિષયાદિ-૧. આ પ્રશસ્તિ વડનગરનો કીલ્લો ચૌલુક્યવંશી રાજા કુમારપાલે સંવત ૧૨૦૮ માં બંધાવ્યો તે સંબંધી છે. કીલ્લાના, સામેલા તળાવ તરફના, અર્જુન ખારીને નામે ઓળખાતા, પૂર્વ-ઉત્તર દ્વારમાં પેસતાં જમણી બાજુએ આશરે પુરૂષપ્રમાણ ઉંચે દેશી પથ્થરમાં આ પ્રશસ્તિ કોતરેલી છે. એના સત્તર શ્લોકોમાં ગુજરાતના ચૌલુક્ય વંશી આઠ રાજાઓનાં શૌર્યાદિ સંબંધી જાણવાળેગ હકીગત આપેલી છે. તેમાંની કેટલીક હકીગત ઇતિહાસમાં નથી આપેલી તેવી, તેમ કેટલીક પ્રચલિત ઇતિહાસની વિગતોને ખોટી પાડનારી પણ છે. મીંડુ હર 'એપીગ્રાફા ઇડિકા'ના પહેલા અન્યમાં પાને ૨૯૪ મે જણાવે છે કે હેમચન્દ્રના દ્વયાશ્વ્ય પ્રબંધ નેટલી આ પ્રશસ્તિ પુરાણી છે. ૫ મો શ્લોક મૂલરાજે ગુજરાત આવડાવ્યાના હાથમાંથી જિત્યાનું જણાવે છે, ન્યારે પ્રબંધો તેણે છળકપટથી પોતાના સગાને મારીને ગુજરાત મેળવ્યાનું જણાવે છે. પ્રસ્તુત પ્રશસ્તિની આ હકીગતને મૂલરાજનું એક દાનપત્ર (જુઓ ઇડીયન એન્ટીક્વરી ગ્રંથ ૬ પાનું ૧૯૨) પણ ટેકો આપે છે. શ્લોક છઠ્ઠો આમુંડે સિંધુરાજને હરાવ્યાનું જણાવે છે. આ હકીગત ઇતિહાસમાં નોંધેલી જણાતી નથી. શ્લોક ૭ મો વલ્લભરાજે માલવા ઉપર હુમલો કર્યાનું જણાવે છે, ન્યારે હેમચન્દ્રે તેની નોંધ કરેલી નથી. ૮ મો શ્લોક દુર્લભરાજે લાટ દેશ જિત્યાનું, અને ૯ મો શ્લોક ભીમદેવે ધારાનગર જિત્યાનું જણાવે છે. સિંધુરાજ સંબંધી હકીગત આપનારા શ્લોક ૧૨-૧૩ શિલા લેખમાંથી ઉખડી ગયલા છે. શ્લોક ૧૪ થી ૧૮ માં કુમારપાલની પ્રશંસા છે. ૧૯ થી ૨૯ શ્લોકમાં નાગરાના પ્રાચીન નિવાસ આનંદપુર-વડનગરનું અને કુમારપાલે બંધવેલા કીલ્લાનું વર્ણન છે.

૨. આ પ્રશસ્તિ શ્લોકબદ્ધ છે. મૂળ શ્લોક ૩૦ છે. પરંતુ અર્જુન ખારી તરફની પ્રતોલિકા સંવત ૧૬૮૯ ફરીથી થઈ ત્યારે નાગર બ્રાહ્મણ જ્ઞેશી વેણીસુત વિષ્ણુચંદ્રે છેવટના બે શ્લોકો ઉમેરેલા છે. તેમાં તેણે એ પ્રતોલિકા અલુકલ બેગ મીરઝાએ નવી કરાવ્યાનું નોંધ્યું છે. કુલ પંક્તિ ૪૬ છે.

૩. આ પ્રશસ્તિવાળો પથ્થર ૩૫૫ ઇંચ લાંબો અને ૩૨ ઇંચ પહોળો છે. ૧૭, ૧૮, અને ૨૦ મી પંક્તિમાંના ઘણાક અક્ષરો ઉખડી ગયા છે, ત્યારે ૧૯ મી પંક્તિ (શ્લોક ૧૩) આખીએ અને ૨૦ મી પંક્તિનો ચોથો ભાગ ઉખડ્યો છે. તેજ પ્રમાણે પંક્તિ ૨૧, ૨૪, ૨૭, ૨૮, ૪૩ અને ૪૫ મીના થોડાક અક્ષરો પડેલા છે.

વિશેષ-૧. આ પ્રશસ્તિ મૂળમાં જ ઘણી અશુદ્ધ કોતરાયેલી છે. એટલે તેની શુદ્ધ આવૃત્તિ કરવી મુશ્કેલ છે. “એપીગ્રાફા ઇડિકા”ના પહેલા અન્યમાં પાના ૨૯૬-૩૦૧ આ પ્રશસ્તિ કોતરેલી છે અને મીંડુ હરે તેમાં કેટલીક શુદ્ધિઓ નીચે નોંધમાં સૂચવેલી છે, છતાં તે લખે છે કે “Spelling is simply execrable. The corrections in the notes to the text rectify only the worst cases.”

૨. તેમ જ આ પ્રશસ્તિ કાવ્યમાલાની પ્રાચીન લેખમાલા માં પણ છપાઈ છે.

૩. ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ આ પ્રશસ્તિ ઘણી જ ઉપયોગી છે. પ્રસ્તુત પ્રતિમાં અને ‘એપીગ્રાફા ઇડિકા’ ની પ્રતિમાં કેટલાક મહત્વના પાઠફેર છે અને તે અક્ષરો ઉકેલવામાં પડેલા ફેરના અંગના છે, એમ લાગે છે.

૪. આ પ્રશસ્તિનો મૂલ લેખક શ્રીપાલ સિંધુરાજનો પ્રતિપત્રબંધુ હતો, તે સિંધુરાજનો રાજકવિ હતો, એમ પ્રબંધોથી જણાય છે. તેણે “વૈશ્યન પરાજય” નામનો ગ્રંથ, તેમ દુર્લભરાજમેર, રૂદ્રમહાલય આદિની પ્રશસ્તિઓ લખેલી છે.

अं. २१—छंदशृङ्गारपिङ्गल-महासिध-हिन्दी का.—(र. सं. १८५३)—
पृ. १-२२.

आरंभ—श्रीभक्तियर्मात्मजाय नमः अथ श्रीभाषाछंदशृङ्गारपिङ्गल
लिख्यते ॥

छपय छंद ॥

अरुन वरन गजवदन सदन वुधिवर सुखदायक ॥
अष्टसिद्धि नवनिद्धि वृद्धि नित प्रत गणनाय(क) ॥
विमल ग्यांन वरदांन तिमिर अग्यांन निकंदन ॥
सव कारज सिध लहे प्रसन जासौं जगवंदन ॥
गवरी सुनंद आनंदमय विघनव्याधिभवभयहरन ॥ १ ॥

× × × ×

श्रीगुरुदेवप्रतापतें मया अविनिरमल होव ॥
जाके पदशिर नाय कहुं भाषापिङ्गलछंद ॥ ३ ॥
छंदबोध यातें लहे रसिकनको रससार ॥
नामधर्यो इन ग्रंथको तातें छंदशृङ्गार ॥ ४ ॥

अथ छंदपघडी (पद्धरी ?)—

अवकहु प्रथम अष्ट हि प्रकार । दूती प्रभाव गनके विचार ।
भन तृ(ती)य छंद मत्तासु चाल । सुभवर्न छंद चौथे रसाल ॥ ५ ॥

अथ अष्टप्रकार कथनं ॥

दोहा—संख्या पुनि प्रस्तारविधि ॥ शूची नष्ट उद्दिष्ट ॥
मेरु, पताका, मर्कटी, अष्टप्रकारविष्ट ॥ ६ ॥

अन्त—

दोहा—मेरि मती जेसो रच्यो भाषाग्रंथ वनाय ।
भूलचूक कछू जो परी छीमाकर हु कविराय ॥ २२२ ॥
× × × ×
मणि मुक्ताके जटित अलि पहिरत धनवंत लोय ।
निरधन काच कथीरकों पहिरि खुसी हिय होय ॥ २२५ ॥
× × × ×

નામ છંદશૃંગાર હે પઢહી પ્રગટ સમોદ ॥

છંદભેદ અરુ નાયકા જાકો લહત પ્રવોધ ॥ ૨૨૭ ॥

ચોપાયા છંદ—

ભારદ્વાજ ગોત્ર પોષ્કરણા સેવક ગ્યાતિ કહાવે ।

મહાસિંઘ કવિ નગર મેરતે વસે પરમ સુખ પાવે ।

જો કવિતાજન ભયે અગાડ જાકે વંદન પાયા ।

છંદશૃંગાર ગ્રંથ યહ કીનો તા સવિ હરિગુન ગાયા ॥ ૨૨૮ ॥

કવિત ॥ સંવત લોક પાંડવ નગ ચંદ્ર નભ માસ

ધવલ પંચમી કુજ વાર ઠાંનિયો ।

સ્વાતિ નક્ષત્ર સુંદર ચંદ્ર તુલ રાસ આયે

મધ્ય રવિ સમે શુભ ઇન્દ્ર જોગ આનિયો ।

યા છંદશૃંગાર નામ ગ્રંથ સમાપત ભયો

નવેનગર સેહેર નીજ મન માંનિયો ।

કહ કવિ મહાસિંઘ જોઈ પઢો વાંચો સોઈ

મેરો નિતનિત પ્રતે જૈ શ્રીકૃષ્ણ જાંનિયો ॥ ૨૯ ॥

इति श्रीसेवकमहासिंघविरचिते छंदशृंगारपिंगल नाम ग्रंथ संपूर्णः ॥ ४ ॥

વિષયાદિ-૧. આ, હિન્દી પિંગલનો ગ્રંથ છે. એના ચાર પ્રભાવ છે. પહેલા પ્રભાવમાં માત્રામેળ છંદોના આઠ પ્રકાર કહેલા છે. બીજા પ્રભાવમાં ગણવિચાર અને અક્ષરમેળ છંદોના પ્રકાર કહેલા છે. ત્રીજા પ્રભાવમાં છંદોના લેહતું વર્ણન છે; અને વિવિધ છંદો દૃષ્ટાંત સાથે વર્ણવેલા છે. અને ચોથા પ્રભાવમાં નાયિકાના લેહ વિવિધ છંદોનાં દૃષ્ટાંતો દ્વારા વર્ણવેલા છે.

૨. કુલ ક્રીની સંખ્યા ૨૨૯ છે.

વિશેષ-૧. પહેલા પ્રભાવમાં પતાકાઓની આકૃતિઓ અંક સાથે કાઢેલી છે.

૨. લિપિ બાલબોધ છે, છતાં 'બ' 'કુ' આદિ અક્ષરોના મરોડ માથાંબાંધેલી શુભરાતી લિપિના છે. પ્રતિ શુદ્ધ છે. અક્ષરો મોટા છે. છતાં પાનાં ૨૨ છે.

અં. ૨૨-રસિકપ્રિયા-હિં. સા.-ગુ. મા.-ર. કેશવદાસ-ગુ. મા. કુશલ-
ધીર ઉપાધ્યાય-(ર. સં. ૧૬૪૯)-પૃ. ૧-૩૬ અપૂર્ણ

આરંભ-શ્રી રાધાકૃષ્ણાય નમઃ અન્થકરતા કેશવદાસ કવિ ગણપતિનું
વર્ણન ૩૫ મંગલાચરણ કરે છે. એક રદન કેતાં એકે દંત છે ગજ હસ્તીના જેવું
વદન મુખ છે શુધિનું ધર છે મદન કામનો કદર્થનહાર જે મહાદેવ તેનો
સુત છે ॥ ગવરી જે પારવતીનો નંદન પુત્ર છે હર્ષનું મુલ છે જગતમાં વંદ-
નિક છે લાલમાં ચંદ્રમા છે સુખના દાતાર છે રૂડિ કિર્તિના દાતા છે ગણ-
નાયકને આઠ ગણ નંદિ પ્રમુખ તેના નાયક મુખિયા છે ॥ દુષ્ટના ધાતકિ
દલિદ્રના ધાતકિ છે સર્વલાયક યોગ્ય તેમાંહિ યોગ્ય છે ! શુરશુન જે મોટા
શુણુ અનંત જેમાં છે એવા ભગવંત । ભવ શિવં તે જિ ભગતિવંત છે ભવ
સંસારનો ભય હરતા છે । તે કેશવ કહે છે સહિને જ્યજ્યકાર થાઓ ॥ ૧ ॥

છપય-૬કરદન ગજવદન વુધિસદન મદનકદનસુત
ગવરિનંદ આનંદકંદ જગવંદ ચંદસુ(યુ ?)ત
સુખદાયક દાયક સુકીર્તિ ગનનાયક નાયક
સ્વલઘાયક ઘાયકદલિદ્ર સવલાયક લાયક
ગુરુગુન અનંત ભગવંત ભવભગતિવંત ભવભયહરન
જય કેશવદાસ નિવાસનિધિ લંબોદર અસરનસરન ॥ ૧ ॥

અથ શ્રીકૃષ્ણનું વર્ણન ॥ શ્રીકૃષ્ણ કેવા છે । નવરસમય છે ॥ શ્રીરાધા-
જીને કાળે શૃંગારરૂપ થયા । ગોપીનાં વસ્ત્ર હસ્યાં તિહાં હાસરસ થયો ॥
માતાપે અંધાવું તિહાં કરુણારસ થયા (થયો) । કેશિ દૈત માર્યો તિહાં રૂદ્રમય
થયો વત્સાસુર માર્યો તિહાં વીરરસ થયા । ભયરસે દાવાનલ પિધો । નંદારસે
કરિને પુતનાના પ્રાણ લિધા । અતિ અદ્ભુત રસે વિરંચિ બ્રહ્માનિ મિ(મ)તિને
બંચિ કે હરિ નવમો સાંત રસ તે । સંતનકે નિરંતન ચિતને વિષે વિચાર
તિહાં કવિ કેસવ કેછે રસિકજન નચાવે રસમય પ્રજરાજ તે શ્રીકૃષ્ણને
સેવે ॥ ૨ ॥

અથ નવરસવર્ણન—

શ્રીવૃષભાનુકુમારિ હૈત શૃંગાર રૂપ મય ॥
વસ્ત્ર હાસ રસ હરે માતુ વંચન કરુણામય
કેશિ પ્રતિ અતિરુદ્ર વીર માર્યો વત્સાસુર
મય દાવાનલપાન પીયો વીમત્સ વકીડર

અતિ અદ્ભુત વંચિ વિરંચિ મતિ સાંત સુસંતન'સોચિ ચિત

કહિ કેસવ સેવહુ રસિકજન નવરસમય વ્રજરાજૂ નિત ॥ ૨ ॥

હવે કવિ પોતાનું સ્થાનક કહે છે જ્યાં વેતવતિ નદિ છે । ત્યાં તુંગારણ્ય નામેં તિર્થ છે । તિહાં નગર ઓડછૂ । બહુ વસે છે । તે પ્રથવી માંહિ ધન્ય કે ઉત્તમ છે ૧ ॥ તિહાં ચ્યાર આશ્રમ વસે છે ।.....તથા ચ્યાર વર્ણુ.....૩૩ાં કર્મવાળા છે । તપ જપ વિદ્યા વેદ તેહનિ વિધિ ભલી છે.....૩ ॥.....તિહાં.....મધુકરસાહુ નામે રાજા તેનિ ગહિરવાર બાતિ છે.....૫ ॥ તેનો પુત્ર.....નામ દુલહરાંમ ॥ છે તેનો અનુજ કેતાં લઘુ-બ્રાત ઈંદ્રજિત સર્વ ધરમનું સ્થાનક છે ॥ ૬.....તેણે કેસવદાસ કવિ સાથેં ધર્મસનેહે કચ્ચો વલિ સરવ સુખ આપિનેં એમ કહું જે રસિક પ્રિયા કરિ આપો ॥૮॥ તે સંવત્સર કહિયે છં યે સંવત ૧૬૪૮ કારતિક શુદ્ધ ૭ ચા૩ કેતાં ભલો વાર રજનીશ કેતાં સોમવાર ॥૯॥ ઝાઝી પ્રીત રતિ કેતાં ॥ અનં ઝાઝી ગતિ કરિ અનં ઝાઝી મતિ બુદ્ધિ કરી વિવિધ કેતાં નાના પ્રકારને વિવેકેં કરિનેં વિલાસોં કરીનેં રસિક જનનેં વાલિ એ રસિકપ્રિયા કેશવદાસ કવિયેં કિધિ છે ॥૯॥

નદી વેતવડ તીર તિહાં તીરથ તુંગારન્યુ

નગર ઓડછૂ વહુ વસિ ધરનિતલસિ ધન્યુ ॥

× × × ×

રચ્ચો વિરંચિ વિચારિ તિહાં નૃપમનિ મધુકરસાહિ

ગહરવાર કાશી સરવિ કુલમંડન જસુ જાહિ ॥ ૫ ॥

તાકું પુત્ર પ્રસિદ્ધ મહિમંડન દુલહરાંમ

ઇન્દ્રજીત તાકો અનુજ સકલ ધર્મકો ધામ ॥

× × × ×

તિનકવિ કેસવ દાસસોં કિયો ધર્મકો નેહુ

સવ સુખ દૈ કરિ યૌં કહ્યો રસિકપ્રિયા કરિ દેહુ ॥ ૮ ॥

સંવત સોરહસૈં વરસ વીતે અઠતારીસ

કાતિક શુદ્ધિ તિથિ સપ્તમી ચારુ વાર રજનીસ ॥ ૯ ॥

અતિ ગતિમતિરતિ એક કરી વિવિધ વિવેક વિલાસ
રસીક જનકું રસિકપ્રિયા કીન્હી કેશવદાસ ॥ ૧૦ ॥

અન્ત-કૃષ્ણકે પ્રકાશ સ્વયં દુતત્વં । એક સમે હરિ રાધાજિને સંભ-
લાવિને કે છે આલો વા(વ)નમાં જ્યે તારે રાધા કહે કાય ઠાલી નિકામી છે હે
કે તમ સાથે આવવાને । તમે હેતુના હેતુ શનુના શનુ છો હરિ કહે હૈયે
હેત છે કિંવા હેત નથી તારે રાધા કહે હેત નથી હૈયે તો શું લાલા વદશે
તારે હરિ કહે અમ સાથે ધમ તમને ઘટે એ વિવા

શ્લોક—અનુલાપો મુહુર્ભાષા વિલાપઃ પરિદેવનમ્ ।

વિપ્રલાપો વિરોધોક્તિઃ સંલાપો ભાવણં મિથઃ ॥

તો કા છો તે તો તારે રાધા કહે કયું તો કયું શું કરશે હરિ કહે તારે કાંઈક
રમિયે કે ભૂલી ગયાં આજ રમતાં નથી આવડતું રાધા કહે ભૂલું તો નહિ
ને ભૂલ્યાં તો શું ગલે પડર્યો ॥૭૨॥ કેસવદાસ કે છે ઘટઘટ નાયતા કરે છે
ગ્વાલ ને એક તો છડિને પડા છે તે મુવા જ ગણિયે જ્યે સ્વભાવે એક મદિ-
રાને પાને બલભદ્રજિયે કિંધા છે સખા સર્વ તે સંગે કાણુ બળ એવા દુખિ
દેખિ માથું ધુણિયે મુને તો વનમાં ગિયે દિવસ દાવા લાસો લોલને નીલેતુ
સામ રહે સખ ખરે આણુ વૃજરાનો જ પ્રાપ્ત થાય અને ગાયુંને સમારવી
જેસું ધારિવાનું ચિતને રાજ વિચારનો અહાર છે

કૃષ્ણકો પ્રકાસ સ્વયં દુતત્વં ।

વનિ જૈ જૈ ચલૌ કૌડ ઢીલી હૈ કેસવ હું તુમ્હ હૈ તુ અરી અરિ હૌં ।
હિતુ હૈ હિયૈઈ કિયૌં નાંહિ તેહુ હિતું નાંહિ હિયૈ તોલ લાલરિ હૌં ॥

હમસૌં હહ વુઝિયેં એસિ ક—

વિષયાદિ-૧. આ રસપ્રકાશનો અંથ છે. એના ‘પ્રભાવ’ એ નામે વિભાગ
પાડેલા છે. પહેલો પ્રભાવ, ‘પ્રચ્છન પ્રકાશ સંયોગો વિયોગ વર્ણન’નો છે; બીજો પ્રભાવ
‘પ્રચ્છન પ્રકાશ ચતુર્વિધ નાયક વર્ણન’નો છે; ત્રીજો પ્રભાવ નાયિકાલક્ષણવર્ણનનો,
‘સ્વક્રીયાપરક્રીયાનાયિકાવર્ણન’નો છે; ચોથો પ્રભાવ પ્રચ્છન ‘પ્રકાશ દર્શન વર્ણન’-
રાધિકાને કૃષ્ણનું દર્શન થયું તે સમયના ભાવના વર્ણનનો છે. પાંચમો પ્રભાવ ‘પ્રચ્છન
પ્રકાશ નાયક નાયિકા ચેષ્ટા વર્ણન’નો છે. પાંચમો પ્રભાવ અપૂર્ણ છે.

૨. આ અંથ રસ સંબંધી-નાયક નાયિકા ભેદનો-છે, અને હતાહરણો મુખ્યત્વે કૃષ્ણ
અને રાધિકાની પ્રેમચેષ્ટાનાં છે.

૩. પ્રસ્તુત પ્રતિમાં હતારેલી કુલ કડીની સંખ્યા અચોક્કસ છે, જે જુદી જુદી
સંખ્યા જણાય છે; એકની ૮૫ અને બીજીની ૭૨ છે; તેમાં ૭૨ મી કડીના અર્ધ
ભાગથી પ્રતિ વટક છે. પ્રત્યેક પ્રભાવને અંતે “इति श्री मन्महाराज कुमार इंद्रजित द्वि (वि)राचिचार्या
प्रच्छन प्रकाश प्रभावः” એવો ઉલ્લેખ છે.

વિશેષ-૧. આ, અન્યનું ગુજરાતી ભાષાંતર સાથે જ સામેલ છે. પહેલું ભાષાંતર અને પછી હિન્દી મૂલ એ ક્રમે પ્રતિમાં પ્રત્યેક પાને વસ્તુ લખાયલું છે. ભાષાંતરકાર પ્રત્યેક પ્રભાવને અંતે આવો ઉલ્લેખ કરે છે;—“ધતિ શ્રી મહારાજ કુંવર ઇંદ્રજિતનિ કરેલિ કવિતા તેમાં શ્રી કુશલધીરોપાધ્યાય કૃતે વાર્તિકે પ્રભાવ થયો ॥” પરંતુ ત્રીજા પ્રભાવને અંતે ‘કુશલધીરોપાધ્યાય કૃતે વાર્તિકે’ એટલા રાખેા નથી.

૨ આ લેખક કુશલધીર ઉપાધ્યાય કેણુ હતો અને ક્યાંનો તે નજણામાં નથી. તેની શૈલીથી તે કાઠીયાવાડી જૈન હોવાનું સમજાય છે.

૩ ભાષા બહુ જૂની નથી, તેમ અર્વાચીન પણ નથી. ભાષા સાદી અને સુરસ છે; તેની વાર્તિકની પદ્ધતિ વસ્તુને વિશેષ સ્પષ્ટતાથી સમજાવનારી છે. મૂળ પાંચમા પ્રભાવની હિન્દી ૭૨ મી તકથી અધૂરું છે, ત્યારે ભાષાંતર ૭૩ મી કડીથી અધૂરું છે.

૪ પ્રસ્તુત પ્રતિ અર્વાચીન છે, લિપિ જો કે બાળખોધ છે પણ ઘણાખરા અક્ષરોના મરોડ ગુજરાતી લિપિના છે. પ્રસ્તુત પ્રતિ કોઈ પ્રાચીન પ્રતિ ઉપરથી ઉતારેલી લાગે છે. કારણ કે કેટલેક સ્થળે લાહીઆએ પડેલા અક્ષરો.....ચિહ્નોથી સૂચવેલા છે.

૫ આ ગ્રંથ ભાષાંતરનો હોઇને ઉપયોગી છે. હિન્દી ગ્રંથ મૂલ, તેમ જ ગુજરાતીમાં નવીન ભાષાંતર સાથે છપાયો છે.

અં. ૨૩ ક. ક્ષત્રિયની ઉત્પત્તિ-ગુ. ઐ. કા. કવિ ગદ્-

(૨. સં.) પૃ. ૧

આરંભ—અથ ક્ષત્રિજની ઉત્પત્તિ લખ્યતે ॥

પેહેલા ક્ષત્રી પંચ ॥ અંગ ગ્રહે આચારે જાણીએ ॥

નામે કમિ કુલ થઈ ॥ તેહેની સાધ બહુ વર્ષાણીએ ॥

પેહેલા ક્ષત્રી પરમાર ॥ સાધ પાંત્રીસે જાણું ॥

ખીજ થયા રાઠોડ ॥ ગાં(જા)ને ધાં(ધ્યા)ને સાધ તેર વર્ષાણું ॥

ત્રોહો નામ જાદવ ॥ વીસે કુલે કૃષ્ણે તારા ॥

ચોથું નામ ચૂહવાણુ ॥ સાધ ચોવીસે પધારા ॥

પાંચમૂ નામ સોલંકી તણુ ॥ સાતે સાધે સૂઝીએ ॥

નવાણુ સાધ સતજુગ તણી ॥ ખીજ અડીયલ ખૂઝીએ ॥

અથ પાંત્રીશ સાધ પરમારાંનિ લખ્યતે ॥

જકો વંસ ને જલ ॥ પગી પેર રહેવોર ને પટાણુ ॥

ગાલમા ગોહલ મોહલ સેજવા ॥ પીસ લોલા ને પલાણુ ॥

ઉંમર જટ ને ચાવડા વણુહર ને વણુહોલા ॥

પરં પરા પેડીયા ॥ વસંતાત ધૂને ટોલા ॥

અં. ૨૩ ખ-સોલંકીની સાત સાપ-ગુ. ઐ. કા.-ગૌતમ.-પૃ. ૧

અથ સાત સાપ સોલંકીની લખ્યતે ॥

.. વીરપર વીર વસીયા ॥ ગાજણે ગાજણા ને વીહોલા ॥

મહીકાઠિ મહીડા ॥ વાધલ થલ વાધરોલા ॥

ઝાઝા(લા?) ઝલે કરે ઝડોલ ॥ કાલરી રાજતે રાતે કરા ॥

લાદરવાસૂત ગૌતમ લણે ॥ સાત સાપે સોલંકી નરા ॥

વિષયાદિ-આમાં સોલંકીઓની માત્ર સાત શાખાઓનાં નામ તેમનાં રહેવાનાં
ાયક સાથે આપેલાં છે.

વિશેષ-પ્રતિ માટે જુઓ. અં ૨૩ ક.

અં. ૨૩ ગ છત્રીસ ગઠ-ગુ. ઐ. કા. કવિ ગઠ-પૃ. ૧-૨.

આરંભ-અથ છત્રીસ ગઠ લખ્યતે ॥

આઘ ઐકાર ॥ ઐકારથી ઉત્પત

ચૂંહું દેસે ચ્યાર ॥ પ્રથમ આઘ પરમાર ॥

પ્રથવી તો પરમારાં તણી ॥ ધરા ઉર્જવલ (ઉન્નન?) ને ધાર ॥

ધઠ આખૂ ખેસણૂ ॥ અર્પત ધઠ એકાંણૂ ॥

સોનધઠ ઉત્પત ॥ નાગોર ધઠ ચૂહવાણૂ ॥

આસધઠ ઘેહેલોતર ॥ બ્રહ્માધઠ બાહોરોડ ॥

ખોડગઠ ખોડાણૂ ॥ આસધઠ ટાક ॥

કરસનગઠ ડોડીયા ॥ જેતલગઠ ડોડા ॥

સૂઢેધઠ પઢારીયા ॥ બાકરોલ ધઠ મહીડા ॥

રોહડી ધઠ કછવા ॥ વાડીધઠ પડચડ ॥

ખોડાંણૂ ધઠ ગોહલ ॥ પાટડી ધઠ ઝાલા ॥

પાટણૂ ધઠ ચાવડા ॥ પાટધઠ સીસોદીયા ॥

ભ(હુ)જધઠ જડેચા ॥ રાંણધટ સંપલ ॥

સેલેધઠ કાખા ॥ રાડધઠ મોદી ॥

માંડવ ધઠ લકુમ ॥ દલીગઠ તુઉ(વ)ર ૧.

જેસલધઠ લાટી ॥ પાપરગઠ કાઠી ॥

ધૂમલી ધઠ જેઠવા ॥ વેજલપર વેજ ॥

તારંગ ધઠ રેહેવોર ॥ કપડવજ ડાલી ॥

મધૂ(થૂ)રાંમં જલવ ॥ લાલધઠ સોલંકી ॥

કામધજ રાઠોડ ॥ ખૂદિધઠ હાડા ॥

અં. ૨૪-કલિયુગનો ગરબો-ગુ. કા.- (૨. સં. ૧૭૬૦)-પૃ. ૧-૭.

આરંભ-શ્રી ગણેશાય નમઃ અથ કલયુગનો ગરબો લખ્યો છે
સરસ્વતી શાં(સ્વા)મીને વેનવું હો યૌચરી ગણપત લાગું પાય
દિન જાણી દયા કરો હો બૌદ્ધચરિ વાંછિ આપો મુજ માય
પરમેશ્વરીને પાચે પહુ હો બહુચરિ કહું કું(ક)લીનાં કર્મ
અકલ નથિ કાંઈ એવડી હો બહુચરી શકતી રાખજો સ(શ)ર્મ

મધ્ય-સંવત સત્તર સત્યાશીએ હો બહુચરિ સર્વ સૃષ્ટિ તળવી સમત
અકળાવ્યાં અઠ્યાશિયે હો બહુચરિ વિધવિધ પાડી વિપત

x

x

x

x

x

અં. ૨૫ હમીરપ્રબંધ-ગુ. ઐ. કા.-૨. મૂલણદાસ-(૨. સં.)
પૃ. ૧-૨૬

આરંભ-શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ અથ હમિર પ્રબંધ લિખ્યતે ।

દોહા ॥ શ્રી ગણપતિ પ્રણમું સદા સરસતી સમરૂં સાર ।
રણુથંભર હમીર દે ॥ સતધારી સંસાર ॥ ૧ ॥
ડાથો દાન દે આગલો ॥ આવો વંસ ચહુવાણુ ॥
ભીમ જસો ભડ પ્રાક્રમી ॥ તેનાં વિવિધ કરૂં વખાણુ ॥ ૨ ॥
વલી પ્રબલ પતસાહ બલ ॥ રણુથંભર હમીર
કુણુ કારણુ ભડબુધ કરણુ ॥ ધજવડ મુણુને ધીર ॥ ૩ ॥
મામું સારહ હમીર દેસ ॥ સેલાર અટક તણે જ ॥
નરસો રેતા દીલી સહર ॥ પાતસાહરાં ભાણેજ ॥ ૪ ॥
સોહ હમીર શરણે રખ્યો ॥ ખટિવટ ઉડી ખાગ
રાંણુ ચહુવાંણુ હમીર દે ॥ પતસાહ પડિયો પાગ ॥ ૫ ॥
કાણુ દેસ દીલી કહણુ ॥ પૂરવદેસપર ઠામ
અલાવદીન પતસા તીહાં ॥ સાહ સલતાન સલામ ૬ ॥

અન્ત-(છપ્પય) સંવત આર છતુવો ॥ માસ શ્રાવણુરી પાંચમ ॥
ભોમવાર સેલાર ॥ ભડ ચડિયો તરંગમ ॥
કડે તીર કમાન ॥ મીરમ વડ ધાય નાખે ॥
ચાંવાંણુ રાંણુ ચકવે ॥ સોય ચલો સર ગદ સાખે ॥
રણુમાલં મલો દલ પરગટ ॥ સકવ મોલ એ સર ચટો
પુરવ બોધ જાને પડો ॥ પડો રાવગઠ પાલટો ॥ ૬૩ ॥
હમિર રાંણુ ચહુવાંણુ ॥ છત્રપતીસ છત્રીસવ ॥
સંચરિયો વૈકુંઠ ॥ જગ્ય જમહર રચો જેસવ ॥
ખત્રવટ ખાગ ચુવાણુ ॥ રાંણુસો પ્રાક્રમી રાજ
ચવાંણુ રાંણુ ભડતિલક ॥ સત્તવત બાધી સાજ ॥
સલતાન સાથ સેના સજી ॥ ગઠ પર ભડ સંચરે ॥
ધટ ઘેરિ પકરો હમીરકું ॥ અલાવદીન એમ ઓચરે ॥ ૬૪ ॥
જળ(બ?)રણુથંભર જાય ॥ નેણુ તબ પતસા અંધો ॥
પડો કાસ એક દુર ॥ તહાં એક સપનો લધો ॥
રહીસા તો થારે મરણુ ॥ વેણુ કે સગતી (શક્તિ) સારો ॥
જા પાછો પતસાહ નહીં રણુથંભર તારો ॥

અં. ૨૪-કલિયુગનો ગરબો-ગુ. કા.- (૨. સં. ૧૭૬૦)-પૃ. ૧-૭.

આરંભ-શ્રી ગણેશાય નમઃ અથ કલયુગનો ગરબો લખ્યો છે
સરસ્વતી શાં(સ્વા)મીને વેનવું હો યૌચરી ગણપત લાગું પાય
દિન બણી દયા કરો હો યૌહુચરિ વાંણિ આપો મુજ માય
પરમેસ્વરીને પાચે પડુ હો બહુચરિ કહું કું(ક)લીનાં કર્મ
અકલ નથિ કાંઈ એવડી હો બહુચરી શકતી રાખજે સ(શ)ર્મ ॥

મધ્ય-સંવત સત્તર સત્યાશીએ હો બહુચરિ સર્વ સૃષ્ટિ તબ્બવી સમત
અકળાવ્યાં અઘ્યાશિયે હો બહુચરિ વિધવિધ પાડી વિપત

x x x x x

અન્ત-નેવારથકી નારાઅણી હો બહુચરિ ધરોધેર નવનીધ
દેવી સદા મુખ દીછએ એ બહુચરિ પરમેસ્વરી પરસીધ
ગરબો સુણે કું(ક)લી કાલનો હો બહુચરિ જથાશક્ત દે દાંન
પ્રતો (પરચો) યૌચર બાલનો હો બહુચરી પાંમે ધન સુલતાંન
વરણી અધિકારી વેદમાં હો બહુચરિ ભગવતી બ્રાહ્મણ એહ
ભિચર અધીક ઉમેદસુ હો બહુચરિ ત્રીપુરે તણ્યે નહી ટેક
તમે છો ત્રણ ભોવનપતી હો બહુચરિ સુરપત્ય ને સલમાં(તાં)ન
વલ્લભ ગુલામની વીનતિ હો બહુચરિ આપછ સુણજે કાંન
વલ્લભ સેવક તાહારો હો બહુચરિ સેલી દયાને આંણ
ઢાર માણસે વેપારિએ હો બહુચરિ આપછ કરોતે કલ્યાણ
વલ્લભ ધોલાભાઈની હો બહુચરિ ઉ(અ)મર રાખજે જોડ.

છતિ સંમપૂર્ણ:

વિષયાદિ-આ ગરબામાં કલિયુગમાં થતા અધર્મ અને અનાચાર જોરદાર વાણીમાં
કવિએ વર્ણવેલ છે અને તે ટાળવા દેવીને વિનતિ કરેલી છે. આમાં સંવત્ ૧૭૮૭ અને
૧૭૮૮ માં પડેલા આકરા દુકાળનું હૃદયભેદક વર્ણન છે.

વિશેષ-૧ આ ગરબો જીહ્વાવ્યદોહન ભાગ ૧ લામાં (પાને ૬૬૩-૬૬૭ તથા
દેવે બાલાછ ભગવાનજીના 'અંબિકેન્દુ શેખર કાવ્ય'માં છપાયેલો છે.

૨ છપાયેલી પ્રતોમાં અને આમાં કેટલોક પાઠફેર છે. દાખલા તરીકે પ્રસ્તુત
પ્રતિની કડી ૧લી અને છેલ્લી કડી છાપેલી પ્રતિઓમાં નથી. છેલ્લી લીટીથી નજાણ છે
કે વલ્લભ અને ધોળો એ બે ભાઈ હતા.

૩ પ્રતિ મોટા અક્ષરે બાલબોધ લિપિએ લખેલી છે.

અં. ૨૫ હમીર પ્રબંધ-ગુ. ઐ. કા.-૨. મૂલાણુદાસ-(૨. સં.)

પૃ. ૧-૨૬

આરંભ-શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ અથ હમિર પ્રબંધ લિખ્યતે ।

દોહા ॥ શ્રી ગણુપતિ પ્રણુમું સદા સરસતી સમરૂં સાર ।

રણુથંભર હમીર દે ॥ સતધારી સંસાર ॥ ૧ ॥

ડાથો દાન દે આગલો ॥ આવો વંસ ચહુવાણુ ॥

ભીમ જસો ભડ પ્રાક્રમી ॥ તેનાં વિવિધ કરૂં વખાણુ ॥ ૨ ॥

વલી પ્રબલ પતસાહ બલ ॥ રણુથંભર હમીર

કુણુ કારણુ ભડબુધ કરણુ ॥ ધજવડ સુણુને ધીર ॥ ૩ ॥

મામું સારહ હમીર દેસ ॥ સેલાર અટક તણે જ ॥

નરસો રેતા દીલી સહર ॥ પાતસાહરાં ભાણેજ ॥ ૪ ॥

સોહ હમીર શરણે રખ્યો ॥ ખટિવટ ઉડી ખાગ

રાંણુ ચહુવાંણુ હમીર દે ॥ પતસાહ પડિયો પાગ ॥ ૫ ॥

કાણુ દેસ દીલી કહણુ ॥ પૂરવદેસપર ઠામ

અલાવદીન પતસા તીહાં ॥ સાહ સલતાન સલામ ૬ ॥

અન્ત-(છપ્પય) સંવત આર છતુવો ॥ માસ શ્રાવણુરી પાંચમ ॥

ભોમવાર સેલાર ॥ ભડ ચડિયો તરંગમ ॥

કડે તીર કમાન ॥ મીરમ વડ ધાય નાખે ॥

ચીવાંણુ રાંણુ ચકવે ॥ સોય ચલો સર ગદ સાખે ॥

રણુમાલં મલો દલ પરગટ ॥ સકવ મોલ એ સર ચઢો

પુરવ નેધ જાને પડો ॥ પડો રાવગઢ પાલટો ॥ ૬૩ ॥

હમિર રાંણુ ચહુવાંણુ ॥ છત્રપતીસ છત્રીસવ ॥

સંચરિયો વૈકુંઠ ॥ જગ્ય જમહર રચો જેસવ ॥

ખત્રવટ ખાગ ચુવાણુ ॥ રાંણુસો પ્રાક્રમી રાજ

ચવાંણુ રાંણુ ભડતિલક ॥ સત્ત્રપત આધી સાજ ॥

સલતાન સાથ સેના સજી ॥ ગઢ પર ભડ સંચરે ॥

ધટ ઘેરિ પકરો હમીરકું ॥ અલાવદીન એમ ઓચરે ॥ ૬૪ ॥

જળ(બ?)રણુથંભર જાય ॥ નેણુ તખ પતસા અંધો ॥

પડો કાસ એક દુર ॥ તહાં એક સપનો લધો ॥

રહીસા તો થાશે મરણુ ॥ વેણુ કે સગતી (શક્તિ) સારો ॥

જા પાછો પતસાહ નહીં રણુથંભર તારો ॥

વયણુ મુણી પાછો વલોના ગઢ થકી થાકે દલિ ગયો ॥

અલાવદીન પતસા ભડા ॥ ભૂપ મૂખ ઝાંખો ભયો ॥ ૯૫ ॥

દોહા ॥ સાહમુખ ઝાંખો ભયો ॥ ગઢ લયો નહિ જન્ય ॥

ચુવાણુ રાણુયો જુગ રયો ॥ નવખંડ નામ ચલાય ॥ ૯૬ ॥

વેણુ એમ સગતી વદે ॥ મુખ થકી કે માય ॥

સાખિ દો રણુથંભ પર ॥ એમ આગમ ખંભાય ॥ ૯૭ ॥

સંવત્ ખાર છતું સરસ ॥ સાચો સાવણુ માસ

રણુથંભર જમહર રયો ॥ પતસા પાયો તાલ ॥ ૯૮ ॥

હમિર વાસ વૈકુંઠ કિયો ॥ કે મૂલાણુ કરજોડ

અચલ નામ અમર રયો ॥ ખોલો જે રણુછોડ ॥ ૯૯ ॥

ઇતિશ્રી મૂલાણુદાસકૃત દેસ ભાષાનિબંધ હમિરપ્રબંધ ગ્રન્થ અલાવદીન

હમિર સંગ્રામ વર્ણન સમાપ્ત. શ્રીરસ્તુ ॥

વિષયાદિ-૧. આ પ્રબંધમાં, દિલ્હીના ખીલજ વંશના બાદશાહ અલાવદીન ખુનીએ રણુથંભોરનો કિલ્લો ચહુવાણુ વંશી હમીર પાસેથી જિતવા અને તેની પુત્રી પદ્મિનીને ચોતાની બેગમ બનાવવા ચાર વાર ફરી ફરીને રણુસંગ્રામ કરેલો તેનું વર્ણન વીર-રસભર્યું વર્ણવ્યું છે. હકીગત એમ બની કે અલાવદીનનો મુંસાહેબ નામનો સેનાપતિ તેની ઇતરાજીથી નાસી હમીરને શરણે આવ્યો અને હમીરે તેને શરણું આપ્યું. અલાવદીને ભાટ સાથે હમીરને એ મુંસાહેબ, રાજપુત્રી અને ધન મોકલાવી નમ્યું આપવા કહાવ્યું. પણ હમીર ડગ્યા નહીં અને સંગ્રામ આદર્યો. પૃથ્વીરાજે જેમ શાહુધીનને હરાવી નસાડયો હતો તેમ હમીરે ત્રણ ત્રણ વાર અલાવદીનને હરાવ્યો, પકડ્યો અને છાજ્યો. આખરે ચોથી વાર સંવત્ ૧૨૯૬ માં રણુસંગ્રામ ચાલતાં હમીર તેમાં પકડાયો અને તેના રણુવાસની રાણીએ આદિ ‘જમહર’ (અમોર) રચી તેમાં બળી મુઆં.

૨. ભાષા રસવતી છે, તેમ ઝડઝમક આદિ ધમક સારી છે; ભાષા ન્હૂની છે, કેટલાક વ્યાકરણના ન્હૂના પ્રયોગો હજી આમાં જળવાઈ રહ્યા છે. વચ્ચે વચ્ચે દિલ્હી અને ભાટ ચારણી ભાષાના દુહા, છંદય, છંદ અને કવિતથી પદબંધ બાંધેલા છે. આમાં ગાહા, મોતીદામ, ભુજંગી આદિ છંદો છે.

૩. કદી ફલ રહ્યું છે. પ્રબંધના કોઈ ભાગ પાડેલા નથી.

વિશેષ-૧. આ પ્રબંધ છપાયો નથી; ઐતિહાસિક કાવ્ય તેમ જ ન્હૂની ભાષાના સંસ્કારવાળો હોઇને તે ઉપયોગી છે.

૨. પ્રતિ જો કે પ્રાચીન નથી, તેમ છેક અર્વાચીન નથી, પણ તે ખીલ પ્રાચીન પ્રતિ ઉપરથી ક્ષતારેલી હોવાનું સમજાય છે. પાછલા ભાગમાં કેટલેક સ્થળે ખાલી અક્ષરો .....આવાં ચિન્હોથી સૂચવાયલા છે.

૩. પ્રતિમાં લિપિકૃત સંવત્ કે રચનસંવત્ આપેલા નથી. તેમ તેના રચનાર કવિ મૂલાણુદાસ વિષે પણ કોઈ હકીગત જણ્યામાં નથી. તે પ્રસ્તુત ગ્રન્થને ‘દેશભાષા નિબંધ હમીર, પ્રબંધ’ એ નામ આપે છે. આ પ્રબંધમાં ગુજરાત વિષે જે સ્થલે આર્થિકાનિક વચનો છે.

૪. પ્રતિ આઠાં પાનાં ઉપર બાલબોધ લિપિએ લખેલી છે, જે કે કેટલાક અક્ષરોના મરોડ માથાબાંધી ગુજરાતી લિપિના છે. દરેક પૃષ્ઠે અગીઆર લીટીઓ છે. વચ્ચે શોભા સાડ લીટીઓ છે, દુહા, આદિ તેમજ વિષયનિર્દેશ લાલ શાહીએ લખેલા છે. બીજાં પાના ઉપર ૭ મી લીટી પછી એક કોઠો કાઢી તેમાં દિલ્હીની જ્ઞાતિવાર વસ્તીની સંખ્યા નોંધેલી છે.

અં. ૨૬-રૂપસેન રાજનો રાસ-ગુ. કા.-દેવવિજયજી

(૨. સં. ૧૭૭૮) પૃ. ૧-૪૩

આરંભ-શ્રી ગણેશાય નમઃ

દોહા ॥ વિશ્વવિધાતા વિરજિ ॥ વર્ધમાન વ્રદ્ધિ નાંમ ॥
લાવ ભગતિ ધરિં કંઠ ॥ તસુ પદ્મયુગ પરિણામ ॥ ૧ ॥
વંદુ ગૌતમ વીરના ॥ લખિધર્વત ગણુધાર ॥
જે અનુદિન શ્રીસંધને ॥ દાયક શ્રી સુખકાર ॥ ૨ ॥
પય પ્રણયું પરમેશ્વરિ ॥ સરસ્વતિ સરસ વચન ॥
આદિ શક્તિ મુજ આપજે ॥ થજે માત પ્રસન ॥ ૩ ॥
ધર્મમુલ તે જ્ઞાન છે ॥ જ્ઞાને સુદ્ધ સમ્યક્ત ॥
ચરિત્ર તપ તેહથી લહે ॥ જે દેવઈ ગુરૂ વ્યક્તિ ॥ ૪ ॥
જિણુથિ પ્રભુતા પામિયે ॥ જનમાં નઈ કરિ દેવ ॥
નિત નમિયે પદ તેહનાં ॥ કરિયે સુગુરુનિ સેવ ॥ ૫ ॥
ગુરૂ સરસ્વતિ જિન ગણુધરૂં ॥ પય કજ પ્રણુવી ચાર ॥
ભધિ હવઈ ભણુસયું તે સુણો ॥ ધર્મતણુ અધિકાર ॥ ૬ ॥
ચાર ભેદ તે ધર્મના ॥ દાન, સીયલ, તપ, ભાવ ॥
પુન્ય વસિં મણુભાવ લલો ॥ તો ઓલખયો દાવ ॥ ૭ ॥
વિ(વી)રે દાન વખાણુયો ॥ ધર્મધૂરિ સિરદાર ॥
જિન પિણુ સંયમ અવસિરે ॥ સાચવે દાના ચાર ॥ ૮ ॥
અમરા અધિન હોઈ દાનથી ॥ વચરી સવિ વસિ થાય ॥
પરજન અંધવ પરિ હોવૈ ॥ જે કદિ દાન દેવાય ॥ ૯ ॥
રૂપસેન કુંવર તણિ ॥ દાન કથા સહુ કાર્યાં ॥
ભાવ અધિક ભવિજન સુણો ॥ જિમ રૂચિ દાનથિ હોય ॥ ૧૦ ॥
કડવાં ॥ ૧ ॥

મુખ્ય દુહા ॥ તિણુ હી જ રજની કુંમરજી પાવડી બલ આકાશ

અગપરિં ઉડીને ગયો કનકાવતીને પાસ ॥ ૧ ॥

નખચ(શિ)ખ નિરપી નાયકા । જોહની ધરતો ચાહ ।
 ગાધરવર્ધ વહીવા કીઈ । થયો બેહું હર્ષ ઉછાહ ॥ ૨ ॥
 કેત પરિખ્યા કારણે કુંમરી મધૂરી વાંણિ ॥
 ગાઢા ગુઢા દૂહડા પૂછે પંડિત જાણિ ॥ ૩ ॥
 નયણ સોલ જીહા પનર અર્ધમૂખ્યૂત છે એ જીવ ॥
 કુંમરી લણુઈ પીઉ તે કવણ પ્રણમું દેવ સદૈવ ॥ ૪ ॥
 તે દેવ શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રતિ કુંમરે પ્રત્યુત્તર સમર્પિતઃ ॥
 અથ કુંમરી પ્રતિ કુંમર પ્રાહઃ
 ઉપત્ત વિમાણ નાંણો લોયા લોય પયાસ
 દખો વિજં કેવલી ન પાસઘ તં દીઠં અજ્જ રયણીએ ॥ ૫ ॥
 કુંમરી કહૈ તે સ્વપ્ન જાણીઈ
 ફરી કુંમરી પ્રાહ
 એક પુરૂષ પગ વિણ ઉજ્જમ ત્રિયાતણે તે દાસ કહાય
 એ હરીયાલી લધૂને પ્યારી ચતુર પીઉ તો કહો વિચારી ॥ ૬ ॥
 કુંમરે કહૈ તે ગેડી દડૂલો
 હવઈ ફરી કુંમર કુંમરી પ્રતિ પ્રાહ
 એક અચેતન પુરૂષ નાંમ દોઈ અક્ષર કહીઈ
 કાયા તો સુ એક, શીશ કઈ કાટ જ લહીય
 પગ લાલ્યા પાયા લગી પ્રોઠ જઈ ગયણે અડીયો
 પરાપકારાં કાજિ સ્વર્ગ સાયઈ જઈ લદીઉ
 હારે નહીં તિહાં સિદ્ધણી વદન જિહાં વિકસ્યે નહી
 નાહ પ્રતિ લણુઈ સુગણ પીઉ સમઝણ હોઈ તો અર્થ કહૈ ॥ ૭ ॥
 કુંમરી કહૈ તે સહર કાટ જાણવો ॥
 પ્રતિ સંપૂર્ણ ઢાલ ૨૦ મી.

અન્ત-ઢાલ ૩૭ મી રાગ ધન્યાસી ॥

કહેતે હરી આવે વેગે કે નાંહિં મોહન મયુરં માંહે એ દેશી ॥
 લાછિ લહેસ્યો દાંનથી રે દેતાં દિલ ઉલ્લસંત
 રૂપકુંમર પરે ઉમંગ ધરીને ઉલખી મુંનીસ મહંત ॥ ૧ ॥
 દિઉ રે ભવિ ઘોને દાંન સુપાત્ર જિમ નિરમત્ત કરો ગાત્ર
 ઘોને ભવિ ઘોનઈ દાંન સુપાત્ર ॥ આંકણી
 કથવત્રોધન સાર્થપતિ રે દાંની શાલિકુંમાર
 તે સૂષ લાભ્યા જે પડિલાભ્યા ચિત ચોપે અણુગાર ॥ ૨ ઘોં ॥

મૂલ દેવાદિક એહવા રે યૌલે સાસ્ત્ર પસીદ્ધ

હૂયા અનેક ઇમ સહુકોએ જાણે દાંન દોલતિ લીદ્ધ ॥ ૩ ઘોં ॥

• • વશિ વિંતર હો વેલી રે કરમ પ્રશંશ સુરેસ

અરિજન પરજન સેવઈ પયકજ થઈ કરી દાસ હમેસ ॥ ૪ ઘોં ॥

આપીય અપર અપાવીય રે શકિતતણું અનુસાર

તે કરણી અનૂમોદન કીજે કૃપણ ન થીઈ લગાર ॥ ૫ ઘોં ॥

× × × × ×

ઓપઈ ॥ જીર્ણ તે જોઈને રે સુણયો સકલ કવિસ ॥

દાંનચરિત્રં રસાલ રચંતા પહોતી સકલ જગીસ ॥ ૬ ઘોં ॥

સાંભલસ્યે ભણુસ્યે જિ ક્રામે એકમનાં થઈ એહ ॥

તે નર નારિ સંપદ મિલસ્યે નિરમલ કરસ્યે દેહ ॥ ૧૦ ઘોં ॥

શ્રી વિજયક્ષેમ સુરી સરપે રૂઠું જોહતું રાજ ॥

સોહું સોહમ જિમ ગુર સાચા આરે પંચમે આજ ॥ ૧૧ ઘોં ॥

શ્રીવિજય હીર સુરિસના રે શ્રી કાચાંણુ વિજય ઉવલ્યાય ॥

તંસ્યાતુકમૈં વાચક દોએ વાર શ્રી ધનકુંયર કહાય ॥ ૧૨ ઘોં ॥

પ્રગટ સેવક તસુ પાયના રે શ્રી દીપવિજય ગુરારા

રાસ તાસ કૃપા થઈ ગાયો દેવવિજયે જયદાય ॥ ૧૩ ઘોં ॥

સંવત સતર અઠાતરે રે શૂદ્ધિ સાતમિ મહા માસ ॥

કડી નગર ક(ર)વિવારે સંપૂરણ કીદ્ધ સંબંધ ઉલ્લાસ ॥ ૧૪ ઘોં ॥

સાડત્રીસે હાલે હવો રે રાસ એ રસીક પ્રમાંણ ॥

નિલ સાંભલતાં ભણુતાં હોયે ધરિ ધરિ કોડિ કલ્યાણ ॥ ૧૫ ઘોં ॥

ઇતિશ્રી દાંનાધિકારે રૂપશેન રાસ સંપૂર્ણમ્ ગાથા દૂહા*સર્વ મલીને

૭૨૫ છે અન્યાઅન્ય શ્લોકસંખ્યા ૧૩૨૫ લેખક પાઠકયો શુભં ભવતુઃ
કલ્યાણમસ્તુ:

વિષયાદિ-૧. આ રાસામાં દાનનું માહાત્મ્ય નીચેની કથા દ્વારા વર્ણવેલું છે:

મગધ પ્રદેશના રાજગૃહ નગરનો અપુત્રવાન યાદવવંશી રાજા વર્ષાઋતુમાં બે કાંઠે વહેતી નદીમાં નાવ મૂકાવી આનંદ લેતો હતો, તેવામાં એક પુરુષને તેણે ડૂબકાં ખાતો જોયો, એટલે પોતે નદીમાં પડી તેને કાઢ્યો અને કીનારે આણ્યો. કીનારે આવતાં તે હાથી થઈ ગયો અને રાજા તે ઉપર બેઠો કે તેને લઇને આકારામાર્ગે હડી સહસ્રા વનમાં લઈ ગયો. ત્યાં એક સિદ્ધ પુરુષે તેને પૂર્વ જન્મની કથા કહી અને પુત્રનું વરદાન દઈ રાજગૃહે પાછો વળાવ્યો. તેને પછી રૂપસેન અને રૂપરાજ નામના બે પુત્ર થયા. રાજાએ મોદા*રૂપસેનને કુંવારો રાખી નાના રૂપરાજને ધારાનગરની રાજકુંવરી સાથે પરણાવ્યો. આથી મોટા રૂપસેન રીસાયો અને વનમાં સીધાવ્યો. ત્યાંથી દાનના પ્રતાપથી એક વિષ

દ્વારા કનકાવતી નગરીની બાજુ મેળવી ત્યાં જવા સીધાવ્યો; માર્ગમાં એક યતિથી પવન પાવડી વગેરે પ્રાપ્ત કર્યા; એ વસ્તુઓના પ્રભાવથી તે કનકાવતીની રાજકુંવરી સાથે ગાંધર્વ વિવાહથી સંલગ્ન થઇ શક્યો અને તેના રાજ્યે કેટલીક વિટંબણાઓ પછી તેને પોતાની રાજકુંવરી પરણાવી અને રૂપરેત પાછો રાજગૃહ આવ્યો. ત્યાંય પણ તેણે કેટલાક ચમત્કાર પૂર્વ જન્મના સંસ્કારે અનુભવ્યા.

૨. ભાષા રસવતી અને ધમકદાર છે; તેમ મધ્યકાલીન ગુજરાતી ભાષાના નમુના રૂપ છે; કારણ લેખક જૈન છે, છતાં તેમાં પ્રાચીન પ્રાકૃત ભાષાનો ઉપયોગ કર્યો નથી. કલ્પના, અલંકારાદિની યોજના પણ સારી થયેલી જણાય છે. દેશીઓ આદિ પણ સુગેય છે.

૩. આ રાસ અદ્ભુત રસથી ભરેલો છે; કરુણ આદિ રસ ગૌણ છે. દ્વંદ્વ, ચોપાઈ, ગાથા, અને દેશીઓ મળી કુલ કડી ૭૨૫ છે. કુલ ઢાલ ૩૭ છે. શ્રીકૃષ્ણને ઉદેશીને રચાયેલી કેટલીક ગરબીઓની ઢાલનો ઉપયોગ લેખકે આ રાસમાં કરેલો છે.

વિશેષ-૧. આ રાસ છપાયો નથી. તે સંવત્ ૧૭૭૮ માં રચાયો છે.

૨. પ્રતિ છૂટાં પાના ઉપર બે બાજુએ લાલ શાહીથી હાંસીયા આંકી વચ્ચે બાજુ-બાજુ લિપિએ લખેલી છે; દરેક પૃષ્ઠે લીટી ૧૧ છે. પાનાના અંક ક્રમસર નથી. પહેલાં ૧૫ પાનાની ક્રમસંખ્યા પછી ૨૮ પાનાની ક્રમસંખ્યા ૧ થી આરંભી જુદી ટાંકેલી છે.

અં. ૨૭ ઢોલામાર-ગુ. કા.-૨. (૨-સં. ૧૬૫૭)-પૃ. ૧-૨૦.

આરંભ-શ્રીમદ્ગુરુમ્બો નમઃ અથ શ્રી ઢોલામારનો ગ્રન્થ લિખ્યતે ॥

દોહા ॥ કે સુ(શુ)રા કે પંડિતા ॥ કે ગરૂઆ ગંભીર ॥

નારેં કેઇ ન આ(છાં)ડિયા ॥ જે જે બાવન વીર ॥ ૧ ॥

પટરાંણી પીંગલ તણિ ॥ અપછરાઈ અણુહાર ॥

આખે ઉમા દેવડી ॥ સુંદર ધણુ સંસાર ॥ ૨ ॥

સોરઠો ॥ માથું ઘોઝે મેટ ॥ ઉભી સૂરજ સાંમેઈ ॥

તાયે ઉપની પેટ ॥ મોહણુવેલી મારઅલ ॥ ૩ ॥

દોહા ॥ જનમ હુવો પુત્રી તણો ॥ ઓછવ હુવા અપાર ॥

અતિ સુંદર સ્વરૂપ અંગ ॥ પદમણિરો અવતાર ॥ ૪ ॥

ભૂપતિ ભાઉ ભાટને ॥ કીધું ક્રોડ પસાઈ ॥

ચાલ્યો ગઢ નરવર ભણી ॥ પ્રણમી પિંગલ રાહિ ॥ ૫ ॥

વરસ ડોઢ વોલ્યાં પછે ॥ તાંહે ઈંદ્ર નવઠ ॥

ખડ પાખેંઈ લોક અંડ ॥ વરતણુ ગયા વસઠ ॥ ૬ ॥

મારૂં થાકા દેસમેં ॥ એક ન ભાંજે પીઠ ॥

કાઠી થીએ અવસરણો ॥ કાં કાકાં કે તીડ ॥ ૭ ॥

પીંગલ પરિયાણુ પૂછિયા ॥ કીજે ત્રેવડ કાય ॥

કાય દેસેં અટકલો ॥ જે થવ સિંજે જાય ॥ ૮ ॥

ખડ જલ પાખે ગોર્યાં ॥ દેસે થયો દુકાલ ॥
 પોકર ખંડ પાંણી પ્રગલ ॥ શુણિ પિંગલ ભૂપાલ ॥ ૯ ॥
 હંટી દો પુકરે ગિયા ॥ પોતિ સખ મન આસ ॥
 લાઉ લાટ સો આધયા ॥ નરવરથી તિણુ પાસ ॥ ૧૦ ॥

મધ્ય—માલવણિ વાયક ॥

૬ તાસોં મન કામનિ ॥ રખે મન સોઈ વટ ॥
 જેમર કાને ઝાલિયા ॥ વલિઆ ઉ(હ)રિણુવટ ॥ ૧૯૧ ॥
 ઠોલા વાયક ॥ બજરિઆંલિ લાણિયાં ॥ વચ વેલડિયાં પુલ
 માલવણિ મું સિખ દે ॥ માર દેસ અણુલ ॥ ૧૯૨ ॥
 માલવણી વાયક ॥

નદિયાં નાલાં નીઝરણુ ॥ પાણિ ચડિયાં પુર ॥
 કરહો કાદવ કમકમે ॥ પંથિ પોગલ દુર ॥ ૧૯૩ ॥
 પાયોસ આયો પ્રિતમાં ॥ પગે વલગિ નાર ॥
 માહરો કિયો ને કરો ॥ પાવસ પંથ નિવાર ॥ ૧૯૪ ॥
 જણુ દિહે પાયોસ ઝરે ॥ સસનેહી સુપ હોયે ॥
 તણુ દિ વેરિ વલહાં ॥ મંદર છોડે કાયે ॥ ૧૯૫ ॥
 જણુ દિહે પાયોસ ઝરે ॥ આપૈઆ કરલાયે ॥
 તણુ દનકો દુપ વલહાં ॥ સો મેં સેઓ ન જાયે ॥ ૧૯૬ ॥
 અત ધણુ ઉનમ આવિયો ॥ ઝાઝી ઝડ વત વાયો ॥
 બગ લંલા જે આપડા ॥ ધરણુ ધરે નઈ પાયો ॥ ૧૯૭ ॥
 ઠોલા થાહો ઉતાલવા ॥ મલસો દહિ(ઈ?)વક લેખ ॥
 પોગલ થાયો ને પ્રોહણુ ॥ તો દસ રાહો દેખ ॥ ૧૯૮ ॥
 મંડે મોરા તંડવ કરે ॥ પણુથે ઝીંગન માણુ ॥
 હું ચેકલિ કેમ રહું ॥ મેહ પધારો માંએ ॥ ૧૯૯ ॥
 આપૈઆ પીઉ પીઉ કરે ॥ કોકલ સુરંગા સાપ ॥
 પ્રીતણુ દન અલગા રહિ ॥ સેજાં કિયા સવાદ ॥ ૨૦૦ ॥

અન્ત—મારુ વવધ સંગર કર ॥ ગલ એકાવલ હાર ॥

રૂપ દેખ થરકિયો ॥ સરડા લે કરતાર ॥ ૪૨૯ ॥

સેયણુ સલ(?)પે એ નેયડાં ॥ તે ભરિ કમ ચાર ॥

મલિ કંક લગાએ કર ॥ દે ઠોડો ખિકાર ॥ ૪૩૦ ॥

સાસુ નણુદ સાહેલિયા ॥ મારુ સરસ મલત ॥

સેયણુ વેદન વલ કલે ॥ કામસ અરિ ટલત ॥ ૪૩૧ ॥
 મારુ ને ઢોલો મલે ॥ ચડ દો રથે ચલ ॥
 સખેલા વાં(બાં)ધવ સહુ ॥ નરવર તણુ ગોહલ ॥ ૪૩૨ ॥ °
 મુર જેયો ધર આપણે ॥ પ્રેમલ કમલ બહક ॥
 ઢોલણુ આ થડકિયો ॥ નરવર તણુ ચહક ॥ ૪૩૩ ॥
 સાંહિ વધાવે ચાચમલ ॥ ॥ મોતિ થાલ લરેહ ॥
 ઢોલણુ પરણે માર્ઘ ॥ આયા કસલ ધરેહ ॥ ૪૩૪ ॥
 સજનિ સાણુ વળયેયા ॥ વરલાડિ ભાલેહ ॥
 આસા સખહિ દાનિયા ॥ દુધે વુઠા મેહ ॥ ૪૩૫ ॥
 પ્રિ ઢોલો ધણુ માર્ઘ ॥ નરવરહં દાનેસ ॥
 એ ત્રણુ થોક સ એકટા ॥ તે તુઠા માહેસ ॥ ૪૪૬ ॥
 પ્રિ ઢોલો ધણુ માર્ઘ ॥ ઢોલા માર્ઘનિ વાત ॥
 સંવત સોલ સતાવને ॥ વાત પુરિ પાત ॥ ૪૩૭ ॥

ઇતિ ઢોલામારનો ગ્રંથ સંપૂર્ણ ॥ લખિતંગ ત્રવાડિ દિનકરના નયસ્વામિ ના(રા)-
 યણુ વાંચલે ॥

વિષયાદિ-૧. આ ચારણી રાસો છે. આ રાસા-વાર્તાનો વિષય સુપ્રસિદ્ધ છે. આ નામની પ્રસિદ્ધ વાર્તામાં અને પ્રસ્તુત વાર્તામાં ઘણો ફેર છે. આ રાસો પ્રાચીન છે; સંવત ૧૬૫૭ માં રચાયેલો છે. ભાષા ભૂતી તેમ પ્રાચીનત્વના સંસ્કારવાળી છે.

૨. સુખ્યત્વે દૂહાથી પદબંધ બાંધેલો છે. કુલ કડી ૪૩૭ છે.

વિશેષ-૧. આ રાસો છપાયેલો હોવાનું નળયામાં નથી. પ્રાચીનતા અને રસભર શૈલીને લીધે તે છપાવવા યોગ્ય લાગે છે.

૨. શ્વેતાંબર જૈન કોન્ડરન્સે પ્રકટ કરેલી “જૈન રાસમાલા”ની યાદીમાં ઢોલા માર્ઘની વાત સં. ૧૬૨૭ માં લખાયાની અને તેનો લેખક કુરાલલાભ હોવાની નોંધ કરેલી છે. તેનાથી આ ગ્રંથ ભૂલે હોવાનું લાગે છે.

૩ પ્રતિ બાલબોધ લિપિએ પાનાં ઉપર લખેલી છે. વચ્ચે વચ્ચે શોભા સાડ પ્રત્યેક અર્ધ કડીએ લાલ રાહીની બખ્ખે પાણો દોરેલી છે અને સંવાદ કરનાર વ્યક્તિનાં નામ પણ તે જ શાહીએ લખેલાં છે. અક્ષરો મોઠા અને શુદ્ધ છે: ‘મ’, ‘લ’, ‘જ’, ‘વ’, આદિ અક્ષરોના મરોડ માયાંબાંધી ગુજરાતી લિપિના છે. પીળા રંગથી મધ્યે કેટલાક અક્ષરો છેડેલા છે, તેમ કોઇક સ્થળે હાંસીઆમાં રખેદોના અર્થ લખેલા છે. લેખક દિનકર કવિ દલપતરામના ભાઈ હતા.

૪. પ્રસ્તુત પ્રતિ જો કે અર્વાચીન છે, પણ તે કેઈ પ્રાચીન પ્રતિ ઉપરથી લખા-
 ચેલી છે. પરંતુ લહીઆએ તેના ‘લિપિસંવત્’ વિષે કશો ઉલ્લેખ કર્યો નથી.

ગાં. ૨૮-વિમલરાસ-ગુ. ગૈ. કા.-૨. મૂંપવિજય
(૨. સં. ૧૯૦૦) (લિ. સં. ૧૯૦૯)-પૃ. ૧-૫૧.

આરંભ-હુહા ॥ ચિં(ચિ)દાનંદ પરમાતમા ॥ સુ(શુ)દ્ધ શ્વ(સ્વ)રૂપ સુગ્યાંત ॥
નમો વિશ્વનાયક સદા ॥ સિદ્ધ સૂદ્ધ ભગવાન ॥ ૧ ॥
ચિદાનંદ ચિં(ચિ)દરૂપ પ્રભૂ ॥ ચિં(ચિ)દમૂર્તિ નમુ દેવ ॥
પરમ બ્રહ્મ પરમાતમા ॥ કિન્ને તેહની સેવ ॥ ૨ ॥

+ + + + +

ચાંખા પરે પદ માંડવા ॥ સિખવે જોહ સૂખકાર ॥
કવિજનને તે અંગિકા ॥ આપો વચન રસસાર ॥ ૭ ॥
પ્રણમુ પદકંજ ગુરુજી તણા ॥ ગ્યાનામૃત જલધાર ॥
જહથી સવિ સંપત્તિ મલે ॥ પસરે જરસ વિસ્તાર ॥ ૮ ॥
ગુણનિદ્ધિ સજ્જન લોકને ॥ પ્રણમિ ચઢતે પ્રેમ ॥
રાસે રચુ સોહામણો ॥ વિમલ પ્રધાનનો એમ ॥ ૯ ॥
કુણ પ્રધાન વિમલ હૂઉ ॥ કુંણ કામે કુંણ દેસ ॥
કુણ જ્ઞાતિ છે તેહની ॥ કહો સવિ તેહ અશેષ ॥ ૧૦ ॥
કહો કવિયણુ તમે સાંભલો ॥ વીમલ તણા અધિકાર ॥
નિદ્રા વિકથી પરિહરી ॥ આલસ દુરિ નીવારી ॥ ૧૧ ॥

મધ્ય-જોહા બાણૂ અવધિ પ્રભુજને ॥ એ દેશી

જોહા વીમલ સૈન્યાર્ધ વિંટીયું ॥ જોહા રોમ નગર ચઉ ફેર ॥
જોહા ચાલી હાલિ ન કા સકે ॥ જોહાં ફેરે છખીનો જેર ॥૧॥ જૂઉ ॥
સુગુણુ નગર જૂઉ જૂઉ વિમલનો ભાગ ॥
જોહા રોમ નગર તવ ખલભલ્યું ॥ જોહા દિધિ પ્રેલે રે પોલ ॥
જોહા બાર મલ્યા તિહા પાતછયા(શાહ) ॥ જોહા ખેદા ઉલા ઉલી ॥સુ०॥
જોહા વિમલ નહોળત ગડગડિં ॥ જોહા વાગ્યાં જગી રે ઢોલ ॥
જોહા સુખ તખોલ ખસી પજ્યા ॥ જોહા ખોલી ન સકે ખોલ ॥ સુ० ॥
જોહા તે દેખી બિખી હસી ॥ જોહા કહે કિમ જુઝુસ્યો મિર ॥
જોહા શબ્દ સુણી ને ધરહસ્યા ॥ જોહા તો કિમ સહસ્યો તિર ॥ સુ० ॥ ૪ ॥
જોહા ઉચે ગોખે ચઢિ ચઢિ ॥ જોહા જળ જુઘં સુલતાન ॥
જોહા કયા કિન્ને આયા હવેં જી ॥ હો ખુદાતણા ફરમાણુ ॥ સુ० ॥ ૫ ॥

અન્ત—ઢાલ ॥ રાગ ॥ ધન્યાસિરી ॥

ગાવો ગાવો રે ભવિ તિરથના ગુણ ગાવો ॥

પાવો પાવો રે ભવિ પરમાનંદ પાવો ॥ એ ટેક ॥

તપ ગછ ગગન નભોમણિ ॥ શ્રી વિજયદેવ મુનીસ રે ॥

તાસ પાટ ઉદયાચલ દિનમણિ ॥ વિજયસંગ સુરિસ રે ॥ ભ૦ ॥ ૧૦ ॥ પા૦ ॥

ગ્યાંન ધ્યાન તપ સંયમ થેારિ ॥ સંગેગ રંગ મુરંગી ॥

શ્રીગુરુ સત્યવિજય તસ પદધર ॥ જોગાર્યાર્થ પદ સંગી રે ॥ ભ૦ ॥ ૧૧ ॥ પા૦ ॥

કપુરવિજયગણિ સિધ્ય તેહના ॥ કપુરોર્જલ જસ ધારિ ॥

તાસ સિધ્ય શ્રીખેમા ખેમવિજયગણિ જાંન ક્રિયા

અધિકારી રે. ॥ ભ૦ ॥ ૧૨ ॥ પા૦ ॥

વાદિમત્તગજભેદન હરિસમ ॥ શ્રી જિનવિજય મૂનિસ ॥

તાસ શિષ્ય આગિમરસવેદિ ॥ ઉત્તમવિજય સિધ્ય રે ॥ ભ૦ ॥ ૧૩ ॥ પા૦ ॥

શબ્દાલંકૃતિ ન્યાય કાવ્ય રસ ॥ પિંગલ નાટિકા ગ્રંથ ॥

જૈનાગમ સિદ્ધાંતના વેદિ ॥ વર્તે સદા મુનિપંથ રે ॥ ભ૦ ॥ ૧૪ ॥ પા૦ ॥

મહાભાગ્ય તત્વારથ સમ્પતિ ॥ કમ્પપય સુપહાણુ ॥

સિધ્ય અનેકના પાવક પ્રણમું ॥ ધરુ નિત્ય તેહનું ઠાણુ રે ॥ ભ૦ ॥ ૧૫ ॥ પા૦ ॥

શ્રી ગુરુ પદ્મવિજય પદ પંકજ ॥ મધુકર મહાવ્રત ધારિ ॥

રૂપવિજય વિમલ ચરિત્રથી ॥ રાસ રચ્યો સુવિચારિ રે ॥ ભ૦ ॥ ૧૬ ॥ પા૦ ॥

સંવત નભ નભ નંદ ચંદ (૧૯૦૦) મિત વરસે આશાઠ માસે ॥

સુદિ તેરસ રવીવારે રચના ॥ રાસની કિધિ ઉલ્લાસે રે ॥ ભ૦ ॥ ૧૭ ॥ પા૦ ॥

ધૃતિશ્રીમત્સંનિષ્ઠ પક્ષિય । પ્રવર પંડિત શ્રીમત્ પં । પદ્મવિજયગણિ-
પાદારવું(વિં)દ મકરંદેણુ ॥ પં ॥ રૂપ વિજયગણિ વિત્તે વિમલમંત્રિ મહારાસે
ચંદ્રાવતિ પૂનવસિન ॥ ધર્મગોપગુરુરાગમન દ્વાદશ શ્રાદ્ધધર્મોપદેશે ॥ (ચૈ)ત્યો-
પદેસકરણુ અંબિકાપ્રગટકરણુ તદાદેસનાડર્ણુદગિરો મહાપ્રાશાદકરણુ પ્રતિ-
ષ્ઠાકરણુ ॥ કલસધ્વજરોપણુ તતઃ દ્વારાગ્રહે હસ્તિસાલાકરણુ । ચંદ્રાવનિરા-
ગમન ॥ તત પરં દ્વાદશ સંવતસર મહા ધર્મ્મકાર્યકરણુ । પ્રાંતારાધનાકરણુ ।
શ્રી દેવીસહશ્વ(સ્વ)ર્ગગમન લક્ષણો । ચતુર્થ ખંડ લુણાવસદિ સ્વરૂપં ॥ અચલ
ગઠ ચૈત્યોદ્ધારક ધનસ્વરૂપો ચતુર્થ ખંડ સંપૂર્ણમ્ ॥ સંવત ૧૯૦૮ વૈશાખ
શદિ ૧૨ દ્વાદશી વાર સુકેવાસરે ॥ લપી કૃત ॥ શ્રી શ્રી ॥ શ્રી ॥ શ્રી ॥

પં. જતનકુશલ ॥ ગોધાવી નગરે શ્રી અમદાવાદ નગરે સા મંદા-
નલાલ ॥ વખતચંદને અર્થે મયા લખ્યો ॥

વિષયાદિ-૧. આ રાસમાં, શુન્દરેશ્વર લીમહેવના (વિક્રમ સદી ૧૧ મી) સમય-માં થયેલા, પોરવાડ વણિક પ્રધાન વિમલનો મહિમા વર્ણવેલો છે. એનો ઇતિહાસ જણાવેલો છે.

૨. રચનાર જૈન પંડિત રૂપવિનયજીએ પ્રસ્તુત રાસમાં પુરાણામી રાસકાર લાવણ્યસમયનો વિમલપ્રબંધ (૨. સં. ૧૫૬૮) જોયો હોવો જોઈએ, એમ સમજાય છે. કારણ કે પહેલા ખંડની અગીઆરમી ઢાલ પછીના 'વસ્તુ છંદ', ત્રણ દુહા, અને આખીયે બારમી ઢાલ (વાણીયાની ચોર્યાશી જ્ઞાતિઓ, અને બીજી વર્ણની અઢાર જ્ઞાતિઓનાં નામ વર્ણવનારી) વિમલ પ્રબંધના બીજા ખંડના 'વસ્તુ છંદ'(૬૧ મી તુક)થી તે ૮૫ મી કડી (ચોપાઇની) પર્યંતના ભાગ સાથે શબ્દે શબ્દ મળે છે, માત્ર જૂના પ્રત્યયોને નવા પ્રત્યયોનાં રૂપમાં ફેરવેલા છે. આ ઉપરાંત બીજાં સ્થલોએ પણ કેટલુંક મળતાપણું જણાય છે.

૩. બાપા રસવતી અને સારી છે. જે કે તે સં. ૧૯૦૦ રચાયેલો હોવાનું જણાવાયલું છે, છતાં બાપામાં જૂની શુન્દરાતીના ઘણા અંશે જળવાયા છે. અલગત સાંપ્રત કાળ સુધીના ઘણા જૈન લેખકો પ્રાચીન શુન્દરાતી(પ્રાકૃત-અપભ્રંશ)ના સંસ્કારો લખતા નથી, એ ખરું છે, પરંતુ પ્રસ્તુત રાસો બાપાની દૃષ્ટિથી તેમ "જૈન રાસમાળા"ની યાદીથી (જુઓ. વિશેષ અંક ૬) તે સંવત ૧૭૩૦ ની આસપાસ રચાયેલો હોવાનું સમજાય છે.

૪. પ્રસ્તુત રાસના ચાર ખંડ પાડેલા છે; પહેલાની ઢાલ ૧૨, બીજાની ૧૩, ત્રીજાની ૧૦ અને ૪ થાની ૧૧ છે. દેશી, ઢાલ અને દુહાથી રાસ બંધાયો છે. કુલ કડી આપેલી નથી.

વિશેષ:-૧. આ રાસ છપાયો નથી.

૨ આ રાસમાં એક વિશેષતા છે. કવિએ તેમાં પોતાનું સંસ્કૃત સાહિત્યાલંકારનું જ્ઞાન ઉજાવવા અંશે દાખવવા ઉપરાંત પ્રસંગપરત્વે પૂર્વના તેમ પોતાના જમાનાના ધર્મજ્ઞાન અને સંસારવ્યવહારને પણ સારી રીતે હતાર્યા છે.

૩. આ ઉપરાંત ગ્રંથના અંતે રાસકારે અણુદીપ્ત ઉપરની વિમલ-વસહિકામાં પોતાના નામનાં દહેરાં બંધાવવાની વસ્તુપાલના ભાઈ તેજપાલે આજ્ઞા કર્યાનો વિસ્તૃત ઉલ્લેખ કરેલો છે, તેનો સમય આદિ નીચે પ્રમાણે આપેલા છે:-

વસ્તુપાલ એક દિન કહે તેજપાલને વાત ॥

હુણસિંહબંધવ કહું ॥ પ્રાંત સમય જે જ્યાત ॥ ૨ ॥

વિમળવસહિમાં દેવકુલિ ॥ કરન્યો માહરે નામ

ધન ન હોય તો તુમે ગણો ॥ નવ પદ લક્ષ ત્રિમાસ ॥ ૩ ॥

તેહ માટે અર્જુન જઈ ॥ કરો અર્હત પ્રાસાદ ॥

(અતુર્થ ખંડ ઢાલ ૧૦ મી)

×

×

×

×

સંવત શત્રુ ગજ અંબક ચંદ્રમા રે ॥ ૧૨૮૬ ॥ કરવા માંજો જિન પ્રાસાદ ॥

નયન ॥ ૨ ॥ નંદ ॥ ૯ ॥ અંબક ॥ ૨ ॥ વિધુ ॥ ૧ ॥ સંવહરે ॥

કીધિ પ્રતિષ્ઠા મન આલ્હાદ ॥ ૧૪ ॥

શ્રી દેવેન્દ્ર સૂરિશ્ચર વિધિ યજ્ઞ રે ॥ યાપ્યો નેમિ હ્રુદ્ધ
સંધ મેલ્યો લેલો બહુ દેસનો ॥ સામિવહલતણા વૃદ્ધ ॥ ૧૫ ॥

(ચતુર્થ ખંડ ઠાલ ૧૧ મી)

૪. વિમલે દેલવાડાના સુખ્ય મંદિરમાં મૂલ નાયકની પ્રતિષ્ઠા સંવત્ ૧૦૮૮ ના ચૈત્ર માસની વદ ૮ મે કરાવ્યાનું કવિ, જણાવે છે. પહેલા સિવાયના બાકીના પ્રત્યેક ખંડના અંતે તેમાં ચર્ચેલા વિષયોની સવિસ્તર અનુક્રમણિકા આપેલી છે, તેથી સમગ્ર વિષયની માહિતી સારી મળે છે.

૫. પ્રતિ ચોખ્ખા અક્ષરે, નૈન શૈલીએ, બાલબોધ લિપિમાં લખેલી છે: જો કે હ્રસ્વદીર્ઘ આદિ ઉપર પણ ધ્યાન આપેલું છતાં ક્વચિત્ ચૂક રહેલી જણાય છે. આરંભમાં વચ્ચે વચ્ચે લાહીઆએ પડિમાત્રાવાળી શૈલીનો ઉપયોગ કરેલો છે, પરંતુ પાછળથી તે છોડી દીધી છે. શોભા ખાતર દેશીઓ, રૂક, પાણો, હાંસીયા અને દરેક ખંડની ઇતિશ્રી લાલ શાહીએ લખેલી છે. 'નોટ'ના આકારમાં પ્રતિ છે; તેનાં બે થોડકીઓમાં અંકબંધ પાનાં છતાં છે.

૬. પ્રસ્તુત પ્રતિમાં આ રાસો સંવત્ ૧૬૦૦ માં રચાયેલું જણાવેલું છે, પરંતુ શ્રી નૈન શ્વેતાંબર કોન્કરને (સંવત્ ૧૬૬૫ માં) પ્રકટ કરેલી. "નૈન રાસમાળાની ચાદી" તે સંવત્ ૧૭૩૦ ની વ્યાસપાસ રચાયેલું જણાવે છે, જો કે તેમાં એનાં કારણો કે બીજું કંઈ પ્રમાણ આપેલું નથી. પરંતુ નૈન રાસાઓના કેટલાક અભ્યાસીઓ રૂપ-વિનયને અદારમી સદીમાં મૂકે છે, તેમ રાસાની ભાષા પણ મધ્યકાલીન ગુજરાતીની છે.

૭. લાહીઆએ પ્રતિ લખાઈ રહ્યા પછી પાછી તપાસી જતાં કેટલેક સ્થળે ખરીથી પંક્તિઓ અને શબ્દો ભૂંસ્યાં છે, અને કેટલેક સ્થળે નવી પંક્તિઓ અને શબ્દો પાનાના મથાળે કે બાજુએ કાકપદનાં ચિહ્ન સાથે ઉમેરેલાં છે. ઉતાવળમાં લાહીઆએ પહેલા ખંડની ઇતિશ્રી લખી નથી, જેથી રીતસર એ આખાએ ખંડની વિષય અનુક્રમણિકા પડેલી છે.

અંક ૨૯. ભીમ અને સોમેશ્વરની પ્રશસ્તિ

૨. ચંદવરદાયી-ગુ. ભા.-પૃ. ૧-૧૬.

આરંભ-ભીમ યુદ્ધે સોમેશ્વર વધ પ્રસ્તાવમાંથી સંક્ષેપ.

કવિત—ગુજરધર ચાલુક, ભીમ જિમ ભીમ મહાવલ;

કોય ન ચંપે સીમ કીર્તિવર રીતિ અચગલિ;

સોમેસર સંભરિય, જાસ ડર અંતર સહૈ;

પ્રિથીરાજ દિહીસ રીસ તસ અંતર વહૈ;

મિસિ મંત વંત વુહિય મરમ, કરિવ સેન તુરંગ સજ;

ધર લેડં આજ દુજન દવહિ, એક છત્ર મંડૌ ત્રિરજ,

(ભાષાન્તર)-ગુજરાત દેશમાં સોલંકી ભીમ જોવા મહાઅગિયો;
કે જેનો સીમાડો કોઇ દાખી શકે નહીં; એવી એની કીર્તિની રીત અદ્ભુત;
(તે) સંભરના રાજા સોમેશ્વરના મનમાં સાલતો હતો;
અને દિલ્હીના રાજા પ્રથીરાજનું અંતર પણ કોષથી બળતું હતું;
તેઓએ મળીને શુભ વિચાર કરીને, મરમ બાણીને, ચાર તરેહની ફેળ

તૈયાર કરાવીને;

(કહ્યું કે) શત્રુની જમીન આજ દખાવી લો, અને ત્રણે રાજનું એક
છત્ર માંડવું. ૧

અન્ત

(કવિત્ત) કનકદંડ સિત છત્ર, સુમત ચહુવાન સીસપર;
કેત રત્ન, શશિ ભાન તૈજ મંગલ જંગલ ગુર;
ગ્રહસુ સત્ત સંગ્રહન, પંચ પંચૌ અધિકારિય;
ચાવ દિસી ચહુવાન, દુષ્ટ નવગ્રહ વલ હારિય;
પ્રજા મિલિય આનિ ચઢયૌ અનંદ, ચંદ છંદ ચાતિગ રહિહિ;
પ્રિથિરાજ સુવર દુર્જન મનહ, કાલવ્યાલ કારન ઉઠહિ.

इतिश्री कवि चंदविरचिते राजा श्रीप्रिथीराज रासके चालुक भीमयुद्ध राजाश्री
सोमेस(श्व)रवध श्रीप्रिथीराजराजाभिषेक नाम प्रस्तावः ॥

ભાષાન્તર-ધોળું છત્ર છે તેને સોનાની દાંડી છે, તે ચહુવાણના માથા
ઉપર શોભે છે;

રાતી ધળ છે, તેનાં તેજ ક્યાં છે? તો સોનાની દાંડી ચંદ્ર જેવી,
છત્ર સૂર્ય જેવું, ધળ મંળ જેવી, અને જંગલ બ(બૃ)હસ્પતિ જેવું છે.

તે સારા સલવાળા ૪ ગ્રહને સંધ્યા છે, અને બાકીના પાંચને બીજા
પાંચ અધિકાર સોંપ્યા છે.

ચહુવાણે ચારે તરફથી નવ ગ્રહમાંથી દુષ્ટ ગ્રહોનું બળ મટાડ્યું;

સંધ્યા પ્રભ બીજી મળી અને આનંદ ચણો છે, ચંદ કવિ બપૈયાની
પેઠું છંદ બોલે છે;

તે સારો પ્રિ(પ્ર)થી રાજ શત્રુઓના મનમાં તો કાળા નાગ જેવો કાર-
ણમય લાગે છે.

એ પ્રકારે સારા કવિ ચંદનો રચેલો રાજા શ્રી પ્રિથીરાજનો રાસો, તેમાં
સોલંકી ભીમની લડાઇમાં રાજા શ્રી સોમેશ્વરનો નાશ, અને પ્રિથીરાજને
રાજ્યાભિષેક એવા નામનો પ્રસ્તાવ પુરો થયો.

વિષયાદિ-૧. આ પ્રસ્તાવ (પ્રશસ્તિ)માં નીચેના પ્રસંગો વર્ણવેલા છે:-સાંબર- (રાજપુતાના)ના રાજ સોમેશ્વરે (દિલ્હીના રાજ) પૃથ્વીરાજને ચઢાવી, ગુર્જર નરેશ સોલંકી ભીમદેવનો ચમુના નદીના જંગલ ઉપરનો રાજ્યપ્રદેશ દબાવ્યો. ભીમદેવ, કાઠી રાજ કાન્હ, વીરધવલ, લેસિંધ ચાવડો, સારંગ મકવાણો, જુનાગઢનો તત્તાર આદિ સાથે ચતુરંગી ફોજ લઈ તેમની સામે યુદ્ધ કરવા સામો ગયો. સોમેશ્વર પણ દિલ્હીમાં પૃથ્વીરાજને રાખી, જમ જધવ, ખગરી દેવરાજ, રાવ પ્રસંગ ખીચી, ભાન ભટ્ટી વગેરે સાથે સામો આવ્યો. બંને વચ્ચે ઘોર યુદ્ધ મચ્યું; આખરે સોમેશ્વર મરાયો; પૃથ્વીરાજે સેના વઢતી પાછી બોલાવી સોમેશ્વરની દાહક્રિયા કરી; પછી તે રાજ્યાભિષેક કરાવી, તેના પાંચ બેઠો અને ઇચ્છન કુમારી સાથે પરણ્યો.

૨. આ, ચંદબરદાસીએ રચેલા પૃથ્વીરાજ રાસનો એક ભાગ છે.

૩. બાષાંતરની ભાષા જૂની નથી, પણ અર્વાચીન છે, છતાં પૌરાણિક લઢણની છે. બાષાંતરકારનાં નામ આદિનો ઉલ્લેખ નથી.

વિશેષ-૧. આ બાબત ગુજરાતના ઇતિહાસ ઉપર પ્રકાશ નાંખે એવી છે, તેથી ઉપયોગી છે.

૨. પ્રતિ છટા 'બાજરીયા' કાગળ ઉપર પેન્સીલથી પહોળી પહોળી લીટીઓ દોરી લખેલી છે; એક પૃષ્ઠ ઉપર હિન્દી ભાગ બાલબોધ લિપિએ અને તેની સામા પૃષ્ઠ ઉપર ગદ્યમાં બાષાંતરભાગ, પંક્તિએ પંક્તિનો છટો, ગુજરાતી લિપિએ લખેલો છે, જે કે કેટલાક અક્ષરોના મરોડ બાલબોધ લિપિના છે.

૩. પ્રતિના કાગળો જીર્ણ થયેલા છે; તેમ શાહી ફૂટી નીકળેલી હોવાથી પ્રતિ સવેળા પ્રતિબિંબિત કરાવવાની અગત્ય છે.

અં. ૩૦ ક-વિસલદેવનો ગરબો-ગુ. ઐ. લો.-પૃ. ૧-૮

આરંભ—શ્રીગણેસાય નમાં: અથ ગરબો લખો છે

સાણુ સોલકી સાણુ જો ॥ પરગણે પાટણુ રાજનો દેસ જો ॥
સધરા રે જસંગનો દીકરો: તેહનું તે રાગ વીસલદેવ નામ જો ॥
સાત સાત રાણીને રાજ પરણીયો: તેહને પેટ રહો ગરબાધાન જો ॥
(એકેને ફરજંદ નથી અને આઠમી રાણીને રાજ પરણી છે)
એની તે શોકાએ કામણુ કરાં: દાઅટાં તે તો ઉમરાને હેક જો ॥
સાતે શોકાને શોક વાધો ધણો: તે તો આકી જતીતી ભુવાને ઘેર જો ॥

અન્ત—

મુગલ ઘોડાં તે લેઈ જવા ગયો: તારે દાસી બોલી તે મુખ જો ॥ •,
આ કરનારો તે ચણે ડાટમાં: તે સાંભલતાં લાય મુગલને દુખ જો ॥ •

વાત મુણીને વારે ચંહડોઃ માં મોટા હોએ ભૂપ જી ॥

હેની તરવારે ત્ર(ત)ણ કુપતાંઃ એની કટારે નવ ધારં જો ॥

મારો તે રાજ વીસલ દેવનેઃ શેહેરમાં વરતો તે હાહાકાર જો ॥

રાણી રૂવે રંગ મેહેલમાંઃ ઘોડા રૂવે ઘોડાલ (ર) જોઃ ॥

કાઠારી રૂવે તે કાઠારમાંઃ મેહેલમાં રૂવે તે ખીજમતદાર જોઃ

ચાકર રૂવે તે યેઠા ચોકમાંઃ કસળે પડો પોકાર જોઃ ॥

મારો મારો તે વીસલ દેવનેઃ રૂવે રથનો સુખપાલ જોઃ

એ ગરબો તે પુરણ થયોઃ રાજને તે હવાલ જો ॥

વિષયાદિ-૧. આ ગરબો સિદ્ધરાજ જયસિંહના પુત્ર (?) વિસલદેવના મરણ સંબંધી છે. એમાં નીચેના પ્રસંગો નોંધેલા છેઃ-વિસલદેવનું સાત પત્નીઓ વાંઝણી હોવાથી આઠમી સાથે લગ્ન; આઠમી સગર્ભા થવાથી સાતે શોકોનાં કામણદુમણ અને રાણીને ગર્ભ ધારણ કીધા પછી વીસ મહીના થતા છતાં સંતાન ન પ્રસવતાં તેનું વનગમન; ગોસા-ધની યુક્તિથી રાજપુત્રનો પ્રસવ; આનન્દમાં નહું નગર પથરન કોટ સાથે વસાવવાની વિસલદેવની આજ્ઞા; શિષ્યકાર્યના પ્રપંચથી શિલ્પિનો વધ; મોગલ સરદાર સાથે સંગ્રામ અને વિસલદેવનું મરણ.

૨. ગરબો સાદો છે; ભાષા લોકપ્રચલિત છે; કડી મૂળમાં નોંધેલી નથી; આશરે ૭૨ છે.

વિશેષ-૧. આ ઐતિહાસિક, પ્રચલિત અને પ્રાચીન લોકગીત છે. અન્ય ઇતિહાસોમાં સિદ્ધરાજ જયસિંહને કોઈ પુત્ર થયો હોવાનું વૃત્તાંત મળતું નથી. તેમજ વીસનગર આ વીસલદેવથી અંધાયાની હકીકત તપાસવા જેવી છે.

૨. પ્રતિ અર્વાચીન છે; લિપિ ગુજરાતી છે.

અં. ૨૩ ખ-૧ વિસલનું ભજન-ગુ. લો.-

૨. વિસાંમણુ ભજના-પૃ. ૧.

આરંભ-વીસાંમણુ ભજનનું ભજન

એક વાર આવો રે વીસલ મારા દેસમાં નાંહાં આવો તો તમને નંદગરુની આંણુ

નાંહાં આવો તો નંદ આવાની આંણુ રે ॥ એક વાર ૦

વીસલ મારા દેશમાં રે માહા દરીઆમાં રે

ઝેડીઓ હુળવા લાગી તરી તરી સતને આધાર

ધરમની ધળવો રે વીસાંમણુ આંધીઓ રે

સતનાં ઝેડાં રે વીસાંમણુ ચઢાવીઆં

હાં રે તાગડ હોઆ તો હમે ટોડીએ ન દુડી વીસાંમણુની પ્રીત

ટોલાંનાં વહોડાં રે વીસલ હમે વન વસાં

ખાખરો પાલવો રે વીસલના આધારથી સીઆરથી

આથમતુ(તા) વીસલ તારા દેશડા ॥ ૧ ॥

વિષયાદિ—૧. આ એક જ કડીના ભજનમાં વિસંલ (વીસનગરના સ્થાપનાર વીસલદેવ ?) ને સિહોરના વિસામણુ ભક્તે સહાય અર્થે આવવાને કરેલી વિનંતિ બાવપૂર્વક વર્ણવાયેલી છે. આ એક ધૂનવાળું બાવવાણી હુંડું ભજન છે, તે પ્રાચીન છે. . . .

૨. આ ભજનનું ઇત્રેય બાપાંતર સ્વ. કૃષ્ણસ સાહેબે, પંક્તિબદ્ધ નીચે પ્રમાણે કરેલું છે, જે સાથે કાગળના એક કટકા ઉપર નીચે પ્રમાણે લખેલું છે:-

VISAMAN BHAGAT.

Come once oh Visal! to my country. (આવું લખીને સમન્વય છે તેમ કર્ણદોષથી સ્વ. કૃષ્ણસે oh Visal એ શબ્દો છેડી નાંખ્યા છે અને my ને છેડી Visal's કર્યું છે; જે ખોટું છે.) If you come not then may Nard Guru refuse you. If you come not may Nand Bhava refuse you. Come oh Visal! In the great ocean the ships begin to sink, still still of safety there's hope—Religion's flag Visaman has raised—safety's vessel Visaman has lifted. If there is the thread of life. I break it, but Visaman's faith break not. Having left my family I have retired to the wilderness. I am beneath Khkaro tree—Visal's (ખરી રીતે oh Visal! your જ્ઞેષ્ઠએ) country is to the east of Sihora.

વિશેષ—એક છટા પાના ઉપર ગુજરાતી લિપિએ આ ભજન ઉતારેલું છે.

અં. ૩૦ ખ-૨-ટોપીવાલાનું ગીત-મિશ્ર-હિં. ગુ. લો. પૃ. ૧

આર ખી ગંગા પાર ખી ગંગા ખીચમાં ટોપીવાલા

એ ફલાંગ ખીચમાં મેરા ખાસા ટોપીવાલા

આધી રાતકા ગબર નાહા સહેરમાં પડી યુમા

બચેઝ્યે છોડી દીએ ને જોર લેકર લાગા-મેરા ખાસા ટોપીવાલા

નાન વાન્નેકે નાન હુંડી તંબોલીકે પાંના

એક તંબોલન એસી હુંડી તે લાખ ટકા સરખાના-મેરા ખાસા ટોપીવાલા

હાથી દેઉગા ઘોડા દેઉગા દુગા સરકા સેલા

ઉસ ફલાંગ ખનમાં મેરા ખાસા ટોપીવાલા ॥ ૧ ॥

વિષયાદિ—આ હુંડું લોકગીત એક ટોપીવાલે શહેરમાં આવી હુંટફાટ ચલાવેલી અને તંબોલનની લાજ હુંટેલી, તે સંબંધી છે.

વિશેષ—વિસામણુ ભગતનું ભજન અને આ ગીત બે એક જ છટા પાના ઉપર બાલબોધ લિપિએ લખેલાં છે. 'એ' 'તે' આદિ અક્ષરોના મરોડ ભૂતી માયાઓથી ગુજરાતી લિપિના છે.

અં. ૩૦-ગ-૧ રાજીઆ પરજીઆ ગુ. ભ.-૨. પ્રીતમ-પૃ. ૧

આરંભ—અથ રાજીઆ પરજીઆ લખા છે.

• રાગ ખરજીયાનો:

હરી સમરણ કરો હેતમાં: ચીત ચેત અચેત રે:
આ અવશર ચેતાતણો: હાં રે મુખ પડસે બહુ રેત રે: હરી: ૧ ॥
કાયાનું કાંઈ નવ નીપજે રે, મીથા મોહ અંકાર રે:
તંતથી ત્રણ વાનાં નીપજે: હાં રે કીટ મીટ ને છાર રે: હરી: ૨ ॥
માયા તે મીથા મોહની રે: જેવી મીસરી ખાંડ રે:
જગત પસારો કાલનો: હાં રે જુગમાંથ થાશે ભાંડ રે: હરી: ૩ ॥
જુગમાં તે કોએ રહે નહી રે: સરી ચંદ્રમાનો વંક્ષ(શ) રે:
ખડખડ કરતા ખપી ગયા: હારે કો રાજો(જા) ને રંક રે: હરી: ૪ ॥
જાચુ(યુ) તે જાવા કારણે રે: પસુ પંક્ષી અવતાર રે:
કહે પ્રીતમ ભલો રામને: હાં રે ફરે સીરપર કાલ રે: હરી: ૫ ॥
પદ ૧.

પદ ૨ જું. જેવાં તે જલનાં અંજુઆં રે: તેવો આ સંસાર રે: (કડી ૪)

પદ ૩ જું. માટે જોને વીચારીને જીવડા: માથે મરણનો માર રે: (કડી ૫)

પદ ૪ જું. ગોર્વીદ ગોર્વીદ ગાઈ લે રે જળ લગ તંત આસ રે: (કડી ૫)

પદ ૫ મું. અગડો લાગો કાચો પ્રાણુને: સુણ કાચા કટક રે: (કડી ૭)

વિષયાદિ:—આ, વૈરાગ્ય અને તત્ત્વજ્ઞાનનાં પાંચ પદ કવિ, નામાંકિત ભક્ત પ્રીત-મદાસનાં રચેલાં છે. આમાંના પહેલા પદનું ઇંગ્લેશમાં અક્ષરાંતર (transliteration) સ્વ. કાર્ણસ સાહેબે કરાવેલું છે. જે જોડેના એક પાના ઉપર સામેલ છે.

વિશેષ:—એક ઓળીયામાં આ પાંચ પદ ચરડબંધ લખેલાં છે, અને તે પછી અં. ૩૦ ગ-૨ વાળું પદ લખેલું છે. ઓળીઈ ખવાયલું છે. લિપિ ગુજરાતી છે.

અં. ૩૦ ગ-૨ ભજન ૨. આશારામ પૃ. ૧ કડી ૬

બાલપણું રમતાં ગઈ રે: નારી જોખનમાંથ રે;

આતું બુઢાપણુ ધાધને: મુરખ લહુ નહી કાંધજો:

, જોધા માણીગર બંગલા: ॥ ૧ ॥

હાથી રહા હાટ સેરીએ રે: ઘોડા રહા ઘોડાર રે;

, ઘોરી રહા રથ જોતરા: જુથે મેલાંમાં નાર રે, જોધા ॥ ૩ ॥

આસારામ^૦લજ્ઞે રાંમને: આવો સીરપર કાલ. જોધા^૦ ॥ ૬ ॥
 વિષયાદિ-આ વૈરાગ્યતું પદ છે. ધૃત સારી અને ધાર્મિક છે.
 વિશેષ-પ્રતિ માટે જુઓ અ^૦૦-૩૦ ગ-૧.

અં. ૩૦ ધ. રાજ્યા ૧-૨ ગુ. લો. પૃ. ૧-૨

આરંભ:-અથ રાજ્યા પરજ્યા લખા છે. ઓરતો જે રીત કરીને કુટે છે તે
 અભેવંત ચડો મરણુ ઘાટ રે: ઓતરાને તેડાં મોકલાં;
 વાચ રે બાપજી વાચ રે:
 ગયા છે ડોસીડાને હાટ રે: ધરચોલાં વસાવે મુંધા મુલનાં;
 વાચ રે બાપજી વાચ રે:
 આપાં ઓતરાને હાથ રે: ઓતરા હુંસીલીને પેરવા;
 વાચ રે બાપજી વાચ રે:
 પેરાં છે વાર તેવાર રે: જોવાં પેરાં રે તેવાં ઉતરાં;
 વાચ રે બાપજી વાચ રે: ॥ ૧ ॥
 અભેવંત ચડો મરણુ ઘાટ રે: ઓતરાને તેડાં મોકલાં;
 વાચ રે બાપજી વાચ રે:
 ગયા છે સોનીડાને હાટ રે: જુમણાં વસાવે મુંધા મુલનાં;
 વાચ રે બાપજી વાચ રે:

+ + + +

અન્ત:-આવી રીતે જે જે દુકાનદારને તાં મલતું હોય તે સંભારી લાંછું
 કરે તેવું થાય.

રાજ્યો બીજી રીતનો.

ડોસીડો આવો ને પાધર ઉતરો: વાચ રે બાપજી વાચ રે:
 ધરચોલાંના કોણુ કરે મુલ રે: રાજવી પોડા અંગારી બાગમાં
 વાચ રે બાપજી વાચ રે: ॥ ૧ ॥

ગાંધીડો આવો ને પાધર ઉતરો.

x x x x

અન્ત:-આવી રીતે જે જે દુકાનદારને સંભારી તેની દુકાનના સાંભાળના
 મુલ કરે એવી રીતે લંબાણુ કરે તો થાય.

વિષયાદિ-આ બે, નવલોહીયાં બુવાન સ્ત્રી કે મરદ મરતાં મરણના કે ઉઠમણના દિવસે લહેકબંધ ગવાતા રાજ્યા છે. પહેલા રાજ્યાની કુલ કરી ૫ છે; તેમાંની ૧ લી ડોસીડાની, ૨ છ સોનીડાની, ૩ છ સુખડીયાની, ૪ થી સરૈયાની, અને ૫ મી મોચીડાની છે અને ૧ લી કરીમાં છે તેવી જ પંક્તિઓની પુનરુક્તિ છે.

બીજા રાજ્યાની કરી ૮ છે અને તે અનુક્રમે ડોસીડાને, ગાંધીડાને, 'કલુસારા'ને, સોનીડાને, સરૈયાને, સોદાગરને, સુખડીયાને અને માલીડાને ઉદ્દેશને લખાયેલી છે.

વિશેષ-પ્રતિનું આળીઈ છે; વચ્ચેથી કાટ ખાધેલું છે. લિપિ ગુજરાતી છે.

અં. ૩૦ ઠ. અંબાજીના પરચા-ગુ. ગરબો-૨. યદુરામ

(૨. સં. ૧૮૯૯)--પૃ. ૧-૮

આરંભ:-અથ સંધનો ગરબો લખ્યો છે ॥

ગુરુ ગણપતિને વેનવું હો અહુચરિ ॥ સરસ્વતિ લાગુ પાય ॥

આલા ત્રિપુરાને હુ નમું હો અહુચરિ ॥ બુદ્ધિ આપે તું માયે ॥ ૧ ॥

દેવીમાહાત્મ વિચિત્ર સુણિ હો બૃ ॥ પ્રસન્ન થયા રાજંને ॥

ધન ધન રૂપિને લણી હો બૃ ॥ તૃપત થયું નહી મંત્ર ॥ ૩ ॥

સતજીગ મારયો મહિશાસુર હો. બૃ ॥ ત્રૈ(ત્રિ)તાનું કરું વપાંણ ॥

સગાલસા ઘણું આતુર હો બૃ ॥ ધરમાં કાંઈ ન જાણુ ॥ ૨૧ ॥

કલજીગનો પરચો કહું હો બૃ ॥ સાંભલને સુજાણુ ॥

મેં નજરે જેવું લહું હો બૃ ॥ તેવું કરું વપાંણુ ॥ ૨૬ ॥

ગુજરાતનું બેસણુ હો બૃ ॥ સેહર અમદાવાદ નાંમ ॥

રાજ્ય ટોપિવાલાતણું હો બૃ ॥ જે(જૈ)ન તણાં બહુ ધાંમ ॥ ૩૦ ॥

હુમે હઠિલાઇ બે જણા હો બૃ ॥ નગર શેક બહુ દાંમ ॥

સંગ કાડો તારંગાતણો હો બૃ ॥ નવખંડ થાયે નાંમ ॥ ૩૧ ॥

સંવત અઢાર નવાંણુઓ હો બૃ ॥ સુધ પાંચમ મહામાસ ॥

મુરત કરિ ડેરા તાંણિઓ હો બૃ ॥ ગામ બાહાર કરો વાસ ॥ ૩૨ ॥

અન્ત-એ કથા અંબેના ચરિત્રનિ હો બૃ ॥ સાંભલને સુજાણુ ॥

સરસ્વતિ જકત પવિત્રનું હો બૃ ॥ ત્રિજી ચરિત્ર વપાંણુ ॥ ૮૨ ॥

યદુરામ કર. બેડિ લણે હો, બૃ ॥ આરામુરિનો દાસ ॥

ગરબો ગાયે સિષે સુણે હો બૃ ॥ અંબાજી પુરે આસ ॥ ૮૩ ॥

અથ સંધનો ગરબો સંપૂર્ણ વલપિત મહારાજ મોહનલાલ યદુરામઃ ॥

શ્રીઅંબાજીના પરચાનો ગરબો સંપૂર્ણ.

વિષયાદિ-૧. આ ગરબામાં, આરાસુરની અંખામાતાનાં સત્યયુગ, ત્રેતાયુગ અને કલિયુગ, એ ત્રણે યુગનાં ત્રણ ચરિત્રો વર્ણવેલાં છે. તેમાં ત્રીનું ચરિત્ર સંવત ૧૮૯૯ માં અમદાવાદના જૈન શેઠ હઠિભાઈને અંખાએ દાખવેલા પરચાનું છે. તે સૌથી મોટું અને રસિક છે. એમાં જૈનોના પવિત્ર તીર્થ તારંગાણથી આશુ જતાં વચ્ચે અંખાનું દૃઢરૂં આવ્યા છતાં શેઠ અને સંઘનો ધણાંક માણસોએ દેવીના દર્શનની અવજ્ઞા કર્યાથી કોલેરાનો રોગ સંઘમાં થયો અને શેઠ હઠિભાઈએ માતાની બાધા રાખી, ફરી સંઘ માતાનો કાઢ્યો, એ બાબત વર્ણવેલી છે.

૨. આ ગરબામાં બે એક બાબત નોંધવા જેવી છે. ગુજરાતમાં ઇંગ્લેન્ડ રાજ્યનો અમલ આરંભાયા પછી, ધર્મચાર્યો, નગરશેઠો, સંઘવીઓ આદિને માર્ગરક્ષણ નિમિત્ત ઇંગ્લેન્ડ સરકાર તરફથી વળાવાઓ, સ્વારીનો ઠાઠ વગેરેનો ખંદોબસ્ત કરી આપવામાં આવતો હતો, વળી તે સમયે સૈકડો હબરો માણસોના સંઘ તીર્થયાત્રાએ નીકળતા હતા.

વિશેષ:-૧. આ ગરબો સંવત ૧૮૯૯ માં રચાયો છે. તે અમદાવાદના વડ-નગરા નાગર સ્વ. બાલાજી ભગવાનજીના “અંબિકેન્દુશેખર કાવ્ય”માં પ્રકટ થયો છે.

૨. આ પ્રતિ કવિના પુત્ર મોહનલાલે લખી છે; લિપિ બાલબોધ છે; અક્ષરોના મરોડ માયાબાંધી ગુજરાતીના છે.

અંક ૩૦ ચ-અમદાવાદના બાર દરવાજા તથા કાકરીઆની વાત-મિશ્ર હિં. ગુ. પદ્યગદ્ય-પૃ. ૧-૫.

આરંભ—અમદાવાદના બારે દરવાજા તા. કાકરીઆની વાત લખી છે લાવણીમાં-શાહ આલમકા બોહોતમ તેજ રાંક બહુ બસે સરખેજ,

દવામાં ગુદાવલશા પીર, ગુજરાતકે બહે વહાર. ૧
 ચારો જબ કુતે પર શીયા દોડાયા તખલી અમદાવાદ બસાયા,
 બસાયા શહેર આખા હુધ હંડી બારે ભાગોળ છતીસ ચંડી. ૨
 બારે ભાગોળ હે દેખલાવું હલમની ખડકી જુદી લાવું,
 એસા શહેર કથુ નહી બસ્તા પુર કાકરીઆ જમણા રસ્તા,
 જંગલ જંગલકા પાની ભરીયા જબ નામ કાકરીઆ ધરીઆ. ૩
 ચારો કાકરીએકા ચોગટ પાની ભરીઆ, ઉંચી હે એક દીખી,
 એક ઘાબણુ એસી દીઠી, ઉસકા નામ લીખી.
 નીચી હોકર સાથુ દેવ, જાચી હોકર ઘોવે,
 કળીઆ ચુના દેતી જાવે ધચારકુ, બતલાતી જાવે. ૪

અન્ત—એક વખત પાદશાએ નજીમી લોકોને બોલાવીને પ્રશ્ન પુછ્યું હશે, જે કીયે દરવાજે થઇને સ્વારી જઇશું ને કીયે દરવાજે પેસીશું એહું પ્રશ્ન પુછ્યું. તારે જોસીએ રૂકો લખીને ખીડી ઉપર શીલ કરીને ડાગળો

લખોટા આપ્યો, ને કહું જે સ્વારી જઈ આવ્યા પછી જોવું. કાગળ વાંચ્યો તે ઉપરથી આરે દરવાજા છોડીને જમાલપુર તથા આસતોડીઆ વચે દરવાજા મુકેલ છે તાંહાં થઈ નીકળ્યા, તે શાહાપુર તથા ધદરીઆ દરવાજાની વચે હલમની ખડકોનો દરવાજો મુકેલો છે તાંહાં પેઠા ને સ્વારી જઈ આવી. કચેરી કર(રી)ને પેલો લાખોટાનો કાગળ ફેડીને વાંચ્યો તેમાં તેજ મુજબ નીકળ્યું. તેથી જોસી ઉપર ધણા ખુશ થઈ વરખાસન તથા ગામ ઇનામ ધણું લખીને આપ્યું જેથી કરીને તે લોકોની આલખોલાદ સુધી આવે જાય, દા(દુ)ના ગુનરે.

વિષયાદિ—આ લેખમાંની લાવણીમાં અમદાવાદના આરે દરવાજાને લગતી ટુંકી ટુંકી હકીગત આપેલી છે; તે ઉપરાંત બહરની બારી અને હલમની ખડકોની વિગત પણ છે. તેમ કાકરીઆ તળાવ અને નગીના વાડીમાં થતા લીલા મેવા અને કુલો આદિનું પણ વિસ્તૃત વર્ણન છે.

૨. લાવણીની કડી ૧૩ અને બાકીનો છેવટનો થોડોક ગદ્ય ભાગ છે, જે ઉપર આપેલો છે.

વિશેષ—૧. ઐતિહાસિક અને પ્રાચીન લોકગીત અને વાર્તા હોઈને ઉપયોગી છે.

૨. પ્રતિ અર્વાચીન છે. ચોથીઆ કાગળના કટકા ઉપર ગુજરાતી લિપિએ લખેલી છે. આ પછીનાં લોકગીતો પણ આવીજ રીતે ઉતારેલાં છે.

અંક. ૩૦—મહાલક્ષ્મીનો ખ્યાલ—મિશ્ર હિં—ગુ. કા.

૨. કિશોરદાસ—(૨. સં. ૧૮૬૦)—પૃ. ૬-૧૨.

આરંભ—મહાલક્ષ્મીનો ખ્યાલ

લાવણી—પ્રથમ સમરૂં ગણપતી ગુરૂ ગણકે દાતા રે,

શુધ શુધ દેવે સરસ્વતી સખ મુખડી સાતા રે.

અમદાવાદમાં અમુલ ઠેકાણા અંખા મા ફેરા,

ધના સુતારકી પોળમાં એક દેવીકા ડેરા.

+ + + +

ઉનડી કીરપાસે જન્દ બોલું એક મહાલક્ષ્મી ફેરા.

+ + + +

વધકુંઠસે બલવંત ભવાની ખેલનકું નીકળી,

આસો માસ દીવાળી દેખન ગુજરાત આજે ચલી.

+ + + +

પેહેરદાર હવાલદાર જગા અજબ દેખી બાળા,

આયા હવાલદાર ખડી રે બાલા તજકું વેણ કહું;

કીનકે ઘરકી કાંહાં જતી હે આધી રાતકે સમે.

. અન્ત-વચનછી ખાંધી માણુક ચોકમે પ્રથવીમે પેઠ ગઈ;
 ગુપ્ત હોકર ચલી રે મધઆ બ્રાહ્મણુકે ડરે.
 આચારવિચાર છનકે ધરમે હે એ લીલા બહેવે;
 સાહુકારકે વાવરેમે મહીયા (મધઆ?) ભુપતકે ભંડાર.
 સોનાંકે વિશ્વારમે મહીયા (મધઆ?) દીનકર કી દાતાર;
 વેહેવારે વસંતી લખમી દુનીયા લીલ વીલાસ.
 સતછી ખાંધી રહી સેતની ગઈ વૈકુંઠ વાસ;
 માહાસન આસનપર બેઠી ચતુભુજ પાસે.
 વીળણુવી વીસ્વકું કહેવે ગઈ ધન પુબ્ધય;
 સંવત ૧૮૬૦ વરખે શ્રાવણ માસ માંહે.
 સુદી ૧૫ રવીવારે છન્દ પુરણ ગાયે;
 કાળીપુત્ર કંસારા અંખા પૂરણ કરે આસ.
 પ્રેમાનંદ ગુરકા ચેત્તા કેહે કીશોરદાશ.

વિષયાદિ-૧. આ લાવણીમાં અમદાવાદની ધના સુતારની પોળની માતા મહા-
 લક્ષ્મીનો પરચો વર્ણવેલો છે. તેનો પ્રસંગ આ પ્રમાણે નોંધેલો છે:-આસો મહીનામાં
 દેવી શહેરમાં ફરવા નીકળી, તે ફરતી ફરતી માણુકચોકમાં આવી; તેને પેહેરેગીરે રાષ્ટ્રી
 અને પાદશાહના હુકમ વિના માર્ગે જવા ન દીધી. દેવીએ તેને શહેરમાં ફરવા દેવાની
 પાદશાહની પરવાનગી માંગી. પહેરેગીર આવે ત્યાં સુધી ત્યાં રહેવાનો કાલ દીધો
 અને પેહેરેગીર પાદશાહ પાસે તે માગવા ગયો. પાદશાહ ચેત્યો કે એ દેવી છે, તેથી
 તેણે પોતે તેને મળવા જવાના વિચારથી એ પહેરેગીરનું ડોકું ઉઠાવી દીધું અને પોતે
 જતે તે સ્થળે દેવીના દર્શને આવ્યો. પણ દેવીએ તેણે નાહકે છુન કર્યાથી તેના દેખતાં
 જ ભોંયમાં ભંડારાઈ ગઈ.

૨. કડી નોંધેલી નથી; પરંતુ ૭૪ પંક્તિઓ છે.

વિશેષ-પ્રતિ માટે જુઓ અં. ૩૦ અ.

અં. ૩૦ જ-સેલુકરનો ગરબો-ગુ. ઐ. લો.-

(૨. સં. ૧૮૫૬)-પૃ. ૧૩-૨૦.

આરંભ-(સેલુકરનો ગરબો)

પુનેથી સેલુકર આવીયો રે,

કરવા અમદાવાદના રાજ રે, સેલુકર સીદ આવ્યો તો સેરમાં રે ॥

તાંહાંથી સેલુકર વરોદકે આવ્યો, સાથે મરાઠાની ફોજ રે ॥ સેલુકર સીદ ૦ ॥

તાંહાંથી સેલુકર જગનાથે આવ્યો, જગનાથે ડેરા તાણ્યો રે ॥ સેલુકર શીદ ॥
તાંહાંથી ખીજમતદારને મોકલા રે, જાહેર કરૂં સીવરામ પંતને

॥ સેલુકર શીદ ॥

કડીઆ તેડાવ્યા ને સુતાર તેડાવ્યા, ભલી ભલી બેઠકા કરાવો સીવરામ પંતને
શહેરનો સુખો અહીં આવીઓ રે દાદા પલસીકરને પુછીઆં રે,
હુકમ આવ્યો કેમ કરીએ ॥ સેલુકર શીદ ॥

રાયપુર દરવાજે પેસીઆ રે ભારે ચઢાવી અસવારી ॥ સેલુકર શીદ ॥
પેસતાં ને હસા કરી રે, કાપ્યો રસ્તાનો પીપલો ॥ સેલુકર શીદ ॥

અન્ત-આવ્યો તારે દોસાલા હોડી, ગયો તારે આદરો હોડી-સેલુ ૦ જશ ૦ ॥
આવ્યો તારે નાખતો ઝાડીઓ, ગયો તારે તાલીઓ બહુ પાડીઓ-

સેલુ ૦ જશ ૦ ॥

આવ્યો તારે વાજી વાજે, ગયો તારે તલુડા વાજે,
સેલુકરે કાસાલા લીધા જીત્યો, છે ગાયકવાડનો સુખો.
જે જોરો અંગરેજનો કહાવે તેની સાથે લઢવા કાઈ ના આવે

સેલુ ૦ જસ ૦ ॥

હાર્યો છે સેલુકર ફોસી એના કામ તણી કાણી,
જેને કાપ જ જાણે બિહારી.

સેલુ ૦ જસ ૦ ॥

સંવત ૧૮૫૬ ની સાલે સેલુકર ગયો પુનાની વાટે. સેલુ ૦ જસ ૦ ॥

વિષયાદિ-૧. આ લાવણીમાં, અમદાવાદ ન્યારે ગાયકવાડી અને પેશ્વાઈના સહી-
આરા અમલ હેઠળ હતું ત્યારે પુનેથી ઠાઠમાઠથી પેશ્વાના સરદાર સેલુકરે અમદાવાદમાં
આવી કડક રાજ્ય અમલ કર્યાનું અને વ્યાપારીઓ તથા વસવાયાંને હરેક રીતે દંડ્યાનું
વર્ણન છે; તેની સામે વડોદરાના રાજા કૃત્તેસિંહ ગાયકવાડ, કાનોજરાવ અને જગવંતરાવ
સાથે તથા ગોસાઈઓ અને આરખોની બેરખો સાથે અમદાવાદ ઉપર ચઢી આવ્યા અને
જમાલપોર દરવાજા આગળ સેલુકરને હરાવી પગે બેડી નાંખી પુને સંવત ૧૮૫૬ માં
પાછો મોકલી દીધો, એ વિગત સવિસ્તર વર્ણવેલી છે.

૨. કડીઓ નોંધેલી નથી. પણ ગણતાં ૬૩ કડી થાય છે. જે જાતની લાવણીઓ છે;
૨૫ કડી 'સેલુકર શીદ આવ્યો' એની અને ૩૮ કડી 'સેલુકરે તે જસ ના લીધો રે'ની છે.

વિશેષ-૧ ઐતિહાસિક લોકગીત હોવાથી ઉપયોગી છે.

૨. પ્રતિ માટે જુઓ અં. ૩૦ અ.

અં. ૩૦ ઝ-વેણીભાઈનો રાસડો—ગુ. લો. ગદ્યપદ્ય પૃ. ૨૦-૩૦

આરંભ—ખંભા(ત)ની પાસે જે ચાર કાસ ઉપર (એક ગામ) નવું ગામ છે. તાંહ એક અઝાણો કલમી વેણીભાઈ કરી મોહોટો માણસ રહેતો હતો તેની બહેનને પેસ્વા સરકાર મધ્યે તથા નાહાના સવાઈએ રાખી હશે. તેથી તેને નવું ગામ સોંપ્યું હશે તાંહાં રહે. ને નાના સવાઈનો સાળો થયો તેથી એમના વસીલાના જોર ઉપર ધણોડ અમલ બનવે તે લોહિાને ધણીક તરેથી ઇળ હરકત કરે તે ખંભાત ગામના નવાખ સાહેબને પણ દમ ભરાઉ(વ્યો?) ને અ(એ)ણે દિલમાં એવો ધ્રિદો ધાર્યો જે ખંભાત સેહરનો અમલ લેઉ અથવા દીવાનગીરી કડું એવે ધ્રિદે પુને ગયો તે વાત નવાખ સાહેબને માલમ પડ્યાના સળખથી એ વેણીભાઈ ઉપર કાગલ લખી મોકલ્યો જે તમોને દીવાનગીરી આપવી છે તેવી રીતે દગલખાણથી બોલાવીને મારી નાંખ્યો છે ને ધણી તરેની હીકમતથી નાના સવાઈ પાસે નવાખ સાહેબ ૫૦૦ અસવારથી ગયા તે એમની ચોરતોને સારૂ બંગડી ચુડીઓના જોડા વગેરે ધણુંક ઈનામ લઈ ગયા. પણ વેણીભાઈનો કુ(ક)રપ સારા પરગણામાં હતો તેથી તાંહાં જતાં સવાર ૨૫ રહા ને ખીજ નાસી ગયા જે આપણ ત(?)મારા જૈસુ ને નવાખ નામે મોમીનખાં કસો ડર ના રાખતાં નાના સવાઈને સમજાવી આગ્યા ને વેણીભાઈએ કાંઈ લોહિાની વાત ન સાંભળતાં વગર વીચારે રાજનું કામ ધાર્યું ને ધણો જીલમ કર્યો તેથી મરાણો તેનો રાસડો ઉપજ્યો છે ને લખ્યો છે તે નીચે મુજબ—

રાસડો—વેણીભાઈને જ રે ખંભાતથી નવાખ કાગલ મોકલે જો; વેણીભાઈ તમે વેહેલા આવો જો તમને આપું રે ખંભાતની દિવાનગીરી જો. તારે વેણીભાઈએ નાનાસવાઈને પુછ્યું જો ખંભાતથી નવાખ કાગલ મોકલે જો; વેણીભાઈ તમે વેગે વેહેલા આવો જો તમને આપું ખંભાતની દિવાનગીરી જો. તારે નાનાસવાઈએ વેણીને વારીઆ જો વેણીભાઈ તમે ખંભાતે ના જસો જો; મુગલાઈની કચેરી તમને દોહેલી, જો તમને દોહેલી અમને સોહેલી જો. અમારે છે નવાખ સાથે સાઈ જો ગાંડો ને ગુલાબરાય અમને સું કરે જો; તાંથી ને વેણીભાઈ આપો ઉપજ્યા જો કુટુંબખાલા શોતા ઉપજ્યા જો. તાંબાને નગારે આપો ઉપજ્યા જો આવી ઉતરયા છે વસાઈ ગામને ચોક જો; વસાઈ ગામને ચોકે ડેરા તાણીઆ જો લીલા ને પીલા તે ડેરા તાણીઆ જો. વસાઈ ગામનો હાકમ તેડું મોકલે જો આજનો દહાડો રોહો અમારા શેહરમાં જો; કાહો તો આપું કારા ને કરેકરાં જો કાહો તો આપું લાખ બે લાખ જો—આજનો

શું કંઈ તારા લાખ બે લાખને બે માહારે ને બનું ખંભાત શેહેરમાં બે.
વસાઈ ગામના હાકેમે તે વારીઆ બે—

- અન્તા-તાંથી ને વેણીભાઈ બાપો ઉપજા બે આવી ઉતરયા કચેરીને માંહે બે;
કચેરીમાંથી કબજે કીજ્યા બે તારે ને વેણીભાઈ બાપો બોલીઆ બે.
કા તો આપું કારા ને કડકડતા બે કા તો આપું લાખ બે ચાર બે;
એક વાર મેહેલો મુને જીવતો બે,
શું કંઈ તારા કારા ને કડકડતા બે શું કંઈ તારા લાખ બે ચાર બે;
મારે તો લેવા છે તારા જીવડા બે પથર મેલો એની જાતીએ બે.
પથર મેલીને જીભ ખેંચીએ બે જીભ ખેંચીને જીવડા જતા રહા બે.
એવી જે વાતા રે ચાલી દેશમાં બે અકસ્માતે ના કરવું કાંઈ કામ બે;
વીચાર વીના તો વાંકું નીપજે બે બહુ જજીથી નહીં કરીએ કાંઈ વેર બે.
જીલમની વાતોથી જીવડા જતા રહા બે એની માજીમા રૂવે રે એને ઘેર બે;
કાંઈની વાતો રે બાપે ના સુણી બે વહુજી રૂવે રે એના મેહેલમાં બે.
હ(અ)કડાઈમાં જીવડો જતો રહો બે વાતા રે ચાલી જ સધલા દેશમાં બે;
પુરણ થયો છે એ ભાઈનો રાસડો બે.

વિષયાદિ-૧. આ રાસડાનો વિષય ઉપરના “આરંભ” ગદ્ય ભાગમાં સ્પષ્ટ છે.
પુનેથી તેઓ વસાઈ આવ્યાનું અને સવાઈ માધવરાવે ખંભાત જવાનું તેને ના કહ્યાનું
અને વેણીભાઈએ હક કર્યાનું જેવું વર્ણન અને કથન છે તેવું જ તેઓ વસાઈથી મુંબાઈ,
મુંબાઈથી સુરત, સુરતથી ભરૂચ, ભરૂચથી દેહેવાણ (બારસદ આગળનું બંદર) દેહેવાણથી
નવું ગામ (પોતાનું ગામ) અને ધરથી ખંભાતની નવાળની કચેરીએ આવ્યાનું વર્ણનકથન
એટલી જ પંક્તિઓમાં છે. ૪ થી ૧૨ એ આઠ પંક્તિઓ વારંવાર પુનરુક્ત કરેલી છે.
ધરથી તેઓ ખંભાત જવા નીકળ્યા ત્યારે થયેલા અપશુકનો પણ વિગતવાર વર્ણવેલા છે.

૨. કુલ કડી નોંધેલી નથી. ભાષા તથા વર્ણનાદિ સાદાં છે.

વિશેષ:-૧. આ લોકગીત ઐતિહાસિક છે અને પેશ્વાઈના વારામાં ગુજરાતના
પાટીદારોના દોર કેવો હતો તે એથી જણાય છે. આ બનાવ પેશ્વા સવાઈ માધવરાવના
વારામાં સને ૧૭૭૫ પછી બન્યાનું સમજાય છે.

૨. પ્રતિ વિષે જીઓ અં૦ ૩૦ અ.

અં. ૩૦ અ-ફતેસિંહ ગાયકવાડનો ગરબો-શુ. લો.

(સં. ૧૮૨૩) પૃ. ૩૦-૩૫ (અપૂર્ણ)

આરંભ-ફતેસંગ ગાયકવાડનો ગરબો લડાઈનો રાસડો

૧. પ્રથમ પ્રણમું સંજીવનને સરસ્વતી લાગુ પાય રે

અંગરેજને ઝીત્યા બાબાએ તેનો કહુ મહીમાય

નસીબનો બહુબલીયો ॥ ૧ ॥

બંગાલાનો સુખો કહીયે મીસ્તર ગાડર નામ રે

પુરવ બાંધું ઝીતું એણે મારયાં ગામોગામ રે

નસીબનો બહુબલીયો ॥ ૨ ॥

વીલાતથી કાશલીઆ આવ્યા મીસ્તર ગાડર પાસ રે

રાધવને પુને ખેસાડ્યો ન ગણ્યો કાઢનો ત્રાસ-નસીબનો ॥ ૩ ॥

+ + + +

રાધવ ને બાટમની સાથે કાસલ ખેસી કીધી રે

અમદાવાદ લેવું આપણને તાંહાંથી પણ લીધું-નસીબનો ॥ ૪ ॥

કૃતેસંગ બાબાને લખીઈ વેહેલા મળવા આવા(વો) રે

અમ સાથે અંતર નવ ગણુશો ન મળે તમસું દાવ રે-નસીબનો ॥ ૫ ॥

+ + + + +

વાંચી જોધને તરત જ તેડ્યા મુનસી ભોલાનાથ-નસીબનો ॥ ૬ ॥

જઈ કહેજો મીસ્તર ગાડરને નહી આવું તમ પાસ રે

વઢવું હોય તો વેહેલા થજો ન ગણું તાહારો ત્રાસ રે-નસીબનો ॥ ૭ ॥

અન્ત-મુનસી કેહે મીસ્તર ગાડરને રેહેજો રેવાતીર રે

અવાજ તોપ કાંઈએ નવ કરસો રાખી મનમાં ધીર-નસીબનો ॥ ૮ ॥

એક દિવસમાં મુનસી આવ્યા સાજત બાબા પાસે રે

ગાડર સાહેબ કેહે મળવા આવો ન ગણુશો મનમાં ત્રાસ-નસીબનો ॥ ૯ ॥

બાબો કહે ધારું નહીં એવું મળવાનું શું કામ રે

વાટેથી લુંટી લઈ એહને તારે કૃતેસંગ નામ-નસીબનો ॥ ૧૦ ॥

+ + +

વિષયાદિ—૧. આ રાસડામાં નારાયણરાવ પેશ્વા મરાયાથી તેની ગાદીએ ઇચ્છેજેએ રાધોબાને ખેસાડ્યો. તેના વતી ગુજરાતનાં અમદાવાદ આદિ પેશ્વાઈ થાણાં કબજે કરવાને સન ૧૭૭૯ માં ઇચ્છેજી લશ્કર સાથે સેનાપતિઓ મીસ્તર ગાડર અને મીસ્તર બાટમ રાધોબા સાથે તાપી અને નર્મદા ઉતરી ગુજરાતમાં આવ્યા, તે વેળા વડોદરાના રાજા કૃતેસિંહ ગાયકવાડ, જે બાબાને નામે ઓળખાતા હતા તેમણે તેમને હરાવ્યા, એ પ્રસંગ વર્ણવેલો છે.

૨. કહી ૩૧ થી રાસડો અધુરો છે, અહીંથી પાનાં કેટલાંક કોરાં રાખેલાં છે. બાબા સાદી તેમ વર્ણન પણ તેવું જ સાદું છે.

વિશેષ—૧. પેશ્વાઈની પડતીના સમયે ગુજરાતમાં ગાયકવાડીનું બળ કેટલું હતું, તે આ રાસડાથી જણાય છે. આ એક ઐતિહાસિક લોકગીત છે.

૨. પ્રતિ માટે જુઓ અં. ૩૦ અ.

अ. ३० ट.-फतेसिंहनी लावणी-हिं. लो.-र. गबु-पृ. १-५.

आरंभ-इतेसींग माहाराजनी लावणी ॥ शेहेर वरोदडाभां गायकवाडे(५)
 ऐकंतंतरे पोतीडा हुकम यदावता ने धरमराज यदावतां तेमना कारभारी
 धुलु लाडि कांडा धागलु वीगरे सातपांय कारभारी तथा साहेय बोडना
 तथा दाकतर साहेयनी सदाथी अशीष्टुना धनरो करवानी थीडी लभावीने
 सरकार इतेसंधल महाराज पासे सडी कराववा गया तारे ऐमल्ले कहुं
 के भारे कांई करवुं नथी; धनरो करी बोडाने हेरान करवा नथी. ऐवी
 रीते काधनुं अरोअर ना सांभलता ते उपरथी कारभारी बोडे गुजरातना
 भीजमतदारने झेडीने केइनी गोली भवाडीने दीकरा आपु गायकवाडने
 पल्ल तांहां ऐलावी जधने कहुं के माहाराज मरी गया तेवी रीते
 मेनाभां लई जई लवता आल्या ने दगो थयो, ऐवुं संभलाय छे. तेनी
 लावणी नीचे लभी छे.

(इतेसंध महाराजनी लावणी)

बडोदे के दरमीआनमे माहाराजाका नाम सवाई ॥

गुजरखंडमे फीरती हे जीनकी दा(दु)वाई ॥

उनके उपर मदत मोलापन जतन इलाई ॥

राम तलाव उपर शखीने बनाई ॥ १ ॥

राग धोस्ते-बडोदा गायकवाडका, राज ओ करते गुजर खंडका ॥

हाथी उपर उडे जरी पटका, वाजता नोवतपर डंका ॥

अवका होते तोपुका, कलेजा धडके दुसमनका ॥

वीर नरसींघ बडा बंका, तखत तुम सुणो बडोदेका ॥

भला धन गाम रंग आला, सदा रंग नही रेहेनेवाला ॥

छत्रपती महाराज पुनमका चंद्र छत्र सबका ॥

गया खाखमे दुट वीखर कर दाणा मोतीका ॥ १ ॥

अन्त—

वैकुंठमे जाकर उने कीया रे ठेकाणा ॥

मेहेलमे मा रोवे, ऊनका पलंग पडा सुना ॥

महाराज मर गये रे यारो हे सबकु मरना ॥

आखरकु मोत फीर मरनेसे क्या डरना ॥

आभी रातकु चली असवारी जंगल मसाना ॥

केहेते गंवु सुनो हुकम जो हुवाहे मौलाका ॥

गया खाखमे टुट वीखर कर दाना मोतीका ॥ १० ॥

विषयादि-१. आ दावणीनो विषय आरंभ भाजभां स्पष्ट छे. विशेष 'अष्टकुं नोधवानेग नखुवेकुं छे के इतेसिंहे वडोहराभां यौद वर्ष राज्य क्युं; दर महीने उधारनी नत्राये नता, हाथी व्याघ्र वगेरेना साठभारी करावता. तेभना दिवान छुछुअये तेभने दगाथी भाणी भूक्या.

२. कुस छी १२ छे. भाषा लुस्साहार छे.

विशेष-१. अतिहासिक लोकगीत छे.

२. प्रति भाटे लुआ अं. ३० य.

अं. ३० ठ-१. चाडीयानी लावणी-हिं. लो.-र. फाजलखां-(र. सं.

१८७२)-पृ. १-४

आरंभ—लावणी

ओतम फाडीआ बडा चाडीआ भाटडीपर जुलम कीया,
जब भाटोने कीया तरागा भरे सेहेरमे जीव दीया. चौक.
अचरत खेला देखो चतुराई, अपने दीलकी बात भाटणीकु सुनाइ,
तुं है वनीया में हु भाटणी, नहीं होअे असनाई,
जब फडीएने मुछ मरोड उसकुं धमकाई,
उसने गालीओ तुरत सुनाई, जद फडीएके दीलमे यारो तामस चढ आई,
तामस खा कर चला जाव हाकम हुकमसे मीला
करीती. दंडवानेकी सला हाकमने हुकम ऊशकुं बोलावनेका कीया,
जब भाटोने कीया तरागा भरे सेहेरमे जी. ॥ १ ॥

अन्त—

ए हलमकी खडकी दुसरे लदनसा गादी,
ऊनकी हुइती मदत भाटुकी रहे गई वाजी,
केहेते फाजलखां लावणी सुण लेना ताजी,
ले गए समसाने उसकुं ले गये समसाने,
जला कर दी माणस माने जला कर आए धरो मीआने,
तुम देखो यारो अमदावादमे भाटोने तो अस लीआ,
जब भाटोने कीया तरागा भरे सेहेरमे जी ॥ १ ॥

વિષયાદિ-૧. આ લાવણીમાં નીચેનો પ્રસંગ વર્ણવેલો છે-અમદાવાદમાં પેશ્વા સરકારના અમલમાં દશા દેશાવલ વાણીયા નાતના એક ઉત્તમ નામના ચાડીઆએ એક બાટડીને, તેના ઉપર વ્યભિચારનો આરોપ મૂકી દરબારમાં લઈ જવા પ્રયત્ન કર્યો, ત્યારે તેના ધણી બાટ પોતાની સ્ત્રીએ પતિવ્રતાપણાની ખાતરી આપ્યાથી તેની અને પોતાના કુટુંબની આખર સાચવવાને છોકરાછોકરીને તથા બાટડીને પણ સઘળા લોકો દેખતાં કાપી નાંખી દરબારમાં જતી અટકાવી અને પછી શહેરના લોક સાથે મળી પેશ્વાના સુળાની હુવેલીએ ગયો અને ત્યાંથી ચાડીઆને સરકારના હુકમથી ગથેડે બેસાડી કાણુપુર દરવાજે કાઢ્યો, ત્યાં પંચઘટાળી કરી લોકોએ તેને માર્યો.

૨. નાની મોટી મળી કુલ કડી ૭ છે.

વિશેષ-૧. પેશ્વાઈજમાનામાં ચાડીઆઓની ચાડીચુગલીથી લોકોને કેવી સતાવણી થતી તેમ બાટ લોકો ત્રાણ કરીને ન્યાય કેમ માગતા તેનો ચિતાર આ લાવણીમાં છે.

૨. પ્રતિ માટિ જુઓ અં. ૩૦ અ.

અં. ૩૦ ૬-૨-ચાડીયાની વાર્તા-ગુ. ભા. ૫. ૧-૭

આરંભ—ચાડીયાની વાત-અવલ અમદાવાદ શહેરમાં ગાઅકવાડ પેશ્વાની વખતમાં કેટલાક મસુર લોક ચાડિ ચુગલીનું કામ કરતા તે લોક સરકારના માનીતા હતા સાથી જે સરકારને પૈસા કમાવી આપતા શી રીતે જે હરકાઈને ઓરતને માથે ચાંમ ઓરીનું (એટલે વ્યભિચારનું) તોહોમત રાખી સરકાર પાસે ચાડિ કરી તે ઓરતની ઉપર સીપાઈ કરીને તેને બેહુરમત કરીને સરકારમાં બોલાવે ને તેને કહે જે તું સાચું બોલ તું કેટલા મરદ પાસે ગઈ છે તારે કાંઈ શીકર નથી તું નામ સારા માતંજર લોકોનાં લખાવીસ એટલે તને સાડી ચોલી અપાવીને કાહાડી મુકાવીશું. એ રીતે ચાડિયા લોક સમજાવી તેનો તથા મરદો જેટલા લખાવે તેટલાઓનો દંડ કરાવે ન ખત કરાવે તેમાંથી તે લોકને પણ ભાગના રૂપૈયા મહે ને ખીજ પૈસા પણ ખાઈ જાય.

અન્ત—એ વાતને આશરે વરસ ૩૩ થયાં ને એ ઉપર લખેલા વીગરે શરવે ચાડિયાઓએ કાઈ દીવશે મેજબાની લાલા વજેરાંમની વાડીમાં કરી હશે. તે વખતે દુધ મળુ ૧૨ નો દુધપાક ખાધો એટલું માણસ ચાડિયાનું હતું. તે ધણાક લોકને હેરાન કરતા તે મારા ગયા ને સંવત ૧૮૭૨ ના બાદરવા વદ ૪ ને રોજ એ ચાડિયા મરાયા છે. ને ઉપર લખેલી બાટણ શબ્દો ઓરત જે જગો ઉપર મરાઈ તે જગો ઉપર બાટ લોકોએ દેરડી કરાવી. તેથી એ ઓરતને સતી જાણી તેની માનત લોકોએ કરવા માંડી

ને આદીતવાર મંગલવારને રોજ નાલીએર, ચુનડી દીવો ઘીના લઈ જાયે એ રીતે આક્રીન રાખી દેવસ્તાન માફક ચલાવે છે એવી રીતે તે માનત વરસ ૫ તથા ૭ ધણીક ચાલી ને હાલ પણ થોડીક ચાલે છે તેનું દેવલ સાપુર ભાટવાડામાં છે.

વિષયાદિ-૧. અં. ૩૦ ૪-૧ માંની લાવણીનો જ વિષય આ ગદ્ય ભાગમાં વિસ્તૃત તેમ જ નામઠામ આદિ વિગતો સાથે વર્ણવાયેલો છે.

૨. આનો સાર ગુજરાતી રાસમાલા(આ. ૨ જ.)ના ભાગ ખીનમાં પૃષ્ઠ ૫૧૫ થી ૫૧૭ માં છે. અને એમાં લખેલ 'સદુખાદેવી'ના દેરાનું ચિત્ર સ્વ. કાર્પસ સાહેબ પોતે આલેખેલું તે ઉપરથી મુદ્રિત ચિત્ર ગુજરાતી રાસમાલા (આવૃત્તિ ૧ લી) ભાગ ખીનના પૃષ્ઠ ૫૧૮ આગળ છે.

૩. આની ગદ્યશૈલી અર્વાચીન શૈલીથી કંઈક ભૂદી પડે છે.

વિશેષ-પ્રતિ ચોથીઆ કાગળની બે બાજુએ ગુજરાતી લિપિએ લખેલી છે.

અં. ૩૦ ૬-સારી નરસી ચીજો-ગુ-ગદ્ય-પૃ. ૧-૩ (અપૂર્ણ)

આરંભ-જેટલા દેશોની સારી નરસી જનસો નીચે લખી જણાવી છે.

પંડ તો પાણીનો. રૂપ તો જાદવનો. દરશન તો પરમેશ્વરનો. તાડ માન સરોવરનો. હસ્તી કુંજર બંદરનો. પદમની સીહલ દીપની. ચતુરાઈ ગુજરાતની. વસતું હિન્દુસ્થાનનું. સવાદ જીભનો. ને મતું પંચનું. ખેતર વાડનું. ધન લેસનું. દાન માથાનું. ગાળ માઆ શમાંની. ચુડો દાંતનો, વીખવાદ ગધાનો. ઉદર માતાનો. ધડ લંકાનો. વાણી વ્યાકરણની. તીલક કેસરનો. ભગતી વાંછુ રાજની. જે રામદે રાજનો બાપ. વાળુ નીશાન લડાઈનાં. હાટ કટકનું. ચઢવટું અમદાવાદનું. જીવ જરાસંધ રાજનું. બાણ અરજીનનું. ગદા ભીમની. કંકણ કેદારનું. થોડો પાણીપંથો. પુરૂષ પંજળી. ભુઠો માડવીનો. ચાવડ વાધડના. મેહેલ ઉત્તરનો. લેણું સમાણસનું. દયા માર ખંડની. રાજ રામનું. રાણી દમયંતી. હાલ ગંડાની. બરછી મોરસદની. કટાર ઉશીકરા રાદની. તરવાર સીરાઈની. ખંડાયેતાં સીરાઈઆં. હરખના તો રંગ. નર માર ધરતી નીપજે. શુરાણુપુરી રંગ. રૂપ નલરાજનું. તેજ સુરજનું. જોગ સંન્યાસીનો. રસણું ભટીયાણીજનું અમરત ચંદરમાનું. રીધ-સીધ ગણેસની. વડ તો પ્રાગવડ. મસર તો કાળુપુરી. શેહેર તો લાહોર. ખેઠક તો દીલીની. લેસ તો વઢવાણની. બળદ તો હળવા(વદ)નો. ખેટો વાણીઆનો. ધાતુ કંચનની. પુન પરીવારનું. હ(અ?)કડાઈ જાત(ટ?)ની. ઝંઘડો ગુજરખંડનો. ચોરી મે(મીયા?)ણાની ને બંધી મહાજનની. સાચી સુધુષ દરશનની ને સુધુધી

પ્રાણહુની. સાચું હૃદયું કુંજરનું. દેવલ અંખાછનું. પાન ભાગસરે મહીનાનાં. તમાકુ સોરઠની. દાત(તા)રે તો મેઘાડમર. ખાંગ તો નવલખો.

પ્રિયયાદિ-આમાં જેમ જે ચીજો માટે જે દેશો વખણાયા છે તે દેશની ચીજો ગણાવી છે, તેમ જે વ્યક્તિઓ કે પ્રાણીઓ સારા ગુણ કે શક્તિ કે વસ્તુ માટે વખણાયેલાં છે તેમની પણ ગણના છે.

વિશેષ-દરેક ચીજ અલગઅલગ પંક્તિમાં લખેલી છે. આડપેલ કાગળની એક ખાત્રી ઉપર પ્રતિ લખેલી છે. પ્રતિ અધુરી છે.

અં. ૩૦ ઢ-અમદાવાદ શેહેરની લાવળી-મિશ્ર હિં. ગુ. લો.-ર. કીશોર-
દાસ-(ર. સં. ૧૮૬૮) પૃ. ૧-૮.

આરંભ-અમદાવાદ શેહેરની લાવળી—

શિવકા તન સમરુ રે ગણપતી સીંદુરે વાઝા,
સરસ્વતી શુધ વુધ વિદ્યાકા સ્વોલ દેને તાલા ॥ ૧ ॥
અંવા માકા હુકમસે એક છંદ વોલું સરસા,
પારવતી પત રાસજો કલ્યાણ કરજો જીવકા. ॥ ૨ ॥

× × × ×

એહી શિવકા સમરણ લે માળેકનાથે,
સાવરમતી નિરમલ વેહેતી જલ ગંગાકાંઠે ॥ ૪ ॥
મઢી વાંધકે રેહેતે વાવા ગોદડીઆ કહેતે
કૈલાસવાસી કરુના સાગરકે દરશન કરતે ॥ ૫ ॥

અન્ત—

ધન ધન કહે દલીપય પાદશા અહમદશા પાદશા,
રાણીકા રંગ મેહેલ વનાવે સાજા નાવાજા ॥ ૪૩ ॥
સવાલાલ ઘોડેકી રોજીકા સરપાવ દીયા,
આપ ખુસ હુવે દેલકું તવ પાછાઈ વાગ કીયા ॥ ૪૪ ॥
એતની વાત આગે ગઈ અવ વસ્તી રહી-થોડી,
સવ દેવનકું શીશ નમાવું નમું વેહુ કર જોડ ॥ ૪૫ ॥
કલજુગ આયો કોપતો લોપતો સંસાર રે,
અંવે મા તમે વાહારે ચડજો નોધારું આધાર રે ॥ ૪૬ ॥
સંવત અઢાર અઢસઠ વરસે જેઠમાસે વારે વાર રે,
કરે વિનતી રંક કીશોરદાશ ડમયાપત મહારાજ રે ॥ ૪૭ ॥

ને આદીતવાર મંગલવારને રોજ નાલીએ, ચુનડી દીવો વીના લઈ જાય
એ રીતે આઝીન રાખી દેવસ્તાન માફક ચલાવે છે એવી રીતે તે માનત
વરસ પ તથા ૭ ધણીક આવી ને હાલ પણ ઘોડીક આવે છે તેનું દેવલ
સાપુર ભાટવાડામાં છે.

વિષયાદિ-૧. અં. ૩૦ ૬-૧ માંની લાલણીનો જ વિષય આ ગદ્ય ભાગમાં વિસ્તૃત
તેમ જ નામકામ આદિ વિગતો સાથે વર્ણવાયેલો છે.

૨. આનો સાર ગુજરાતી રાસમાલા(આ. ૨ છ.)ના ભાગ બીજામાં પૃષ્ઠ ૫૧૫ થી
૫૧૭ માં છે. અને એમાં લખેલ 'સુભાદેવી'ના દેરાનું ચિત્ર સ્વ. કાર્તિક સાહેબ પોતે
આલેખેલું તે ઉપરથી સુદ્રિત ચિત્ર ગુજરાતી રાસમાલા (આદિત્તિ ૧ લી) ભાગ બીજાના
પૃષ્ઠ ૫૧૮ આગળ છે.

૩. આની ગદ્યશૈલી અર્વાચીન શૈલીથી કંઈક ભૂલે પડે છે.

વિશેષ-પ્રતિ ચોથીઆ કાગળની બે બાજુએ ગુજરાતી લિપિએ લખેલો છે.

અં. ૩૦ ૬-સારી નરસી ચીજો-ગુ-ગદ્ય-પૃ. ૧-૩ (અપૂર્ણ)

આરંભ-જેટલા દેશોની સારી નરસી જનસો નીચે લખી ગણાવી છે.

પંડ તો પાણીનો. રૂપ તો જાદવનો. દરશન તો પરમેશ્વરનો. તાડ માન
સરોવરનો. હસ્તી કુંજર અંદરનો. પદમતી સીકલ દીપતી. ચતુરાઈ ગુજરાતની.
વસતું હિન્દુસ્થાનનું. સવાદ બ્રહ્મનો. ને મર્તું પંચનું. એતર વાડનું. ધન લેસનું.
દાન માથાનું. ગાળ માઆ રામાંની. ચુડો ઢાંતનો, વીખવાદ ગંધાનો. ઉર
માતાનો. ઘડ લંકાનો. વાણી વ્યાકરણની. તીલક કેસરનો. ભગતી વાંછુ રાજની.
જે રામદે રાજનો આપ. વાણુ નીશાન લગાઈતાં. હાટ કટકનું. ચઉવનું અમદા-
વાદનું. લુધ જરાસંધ રાજનું. આણુ અરણુનનું. ગદા લીમતી. કંકણુ કેદારનું.
ઘોડો પાણીપંથો. પુરૂષ પંખખી. છુટો માડવીનો. ચાવડ વાધડના. મેહેલ ઉત્તરનો.
લેણું સમાણુસનું. દયા માર ખંડની. રાજ રામનું. રાણી દમયંતી. દાલ ગેડાની.
અરછી મોરસદની. કટાર ઉશીકરા રાદની. તરવાર સીરાઈની. ખંડાયેતાં સીરા-
ઈઆં. હરખના તો રંગ. નર માર ધરતી નીપજે. છુરાણુપુરી રંગ. રૂપ નલરાજનું.
તેજ સુરજનું. જોગ સંન્યાસીનો. રૂસણું ભટ્ટીપાણીનું અમરત ચંદરમાનું. રીધ-
સીધ ગણેસની. વડ તો પ્રાગવડ. સસર તો કાણુપુરી. રોહર તો લાહોર. ખેડક
તો હીલીની. લેસ તો વટવાણુની. અળદ તો હળવા(વદ)નો. એટો વાણીઆનો.
ધાતુ ક્યંતની. પુન પરીવારનું. હ(વ)કેડાઈ જાત(ટ)ની. ગધડો ગુજરખંડનો.
ચોરી મે(મીથા)ણુની ને ગંધી સહાજનતી. સાચી સુશુધ દરશનની ને સુધી

આહણની. સાચું હૃદયું કુંજરનું. દેવલ અંખાછનું. પાન માગસર મહીનાનાં. તમાકુ સોરઠની. દાત(તા)ર તો મેઘાડમર. આગ તો નવલખો.

પ્રિયથાદિ-આમાં જેમ જે થીએ માટે જે દેશે વખણાયા છે તે દેશની થીએ ગણાવી છે, તેમ જે વ્યક્તિઓ કે પ્રાણીઓ સારા ગુણ કે શક્તિ કે વસ્તુ માટે વખણાયલાં છે તેમની પણ ગણના છે.

વિશેષ-દરેક થીજ અલગઅલગ પંક્તિમાં લખેલી છે. આઠપેજ કાગળની એક બાજુ ઉપર પ્રતિ લખેલી છે. પ્રતિ અધુરી છે.

અં. ૩૦ ઢ-અમદાવાદ શેહેરની લાવળી-મિશ્ર હિં. ગુ. લો.-ર. કીશોર-
દાસ-(ર. સં. ૧૮૬૮) પૃ. ૧-૮.

આરંભ-અમદાવાદ શેહેરની લાવળી—

શિવકા તન સમરુ રે ગણપતી સીંદુરે વાઝા,
સરસ્વતી શુધ ઘુધ વિદ્યાકા સ્ખોલ દેને તાલા ॥ ૧ ॥
અંવા માકા હુકમસે એક છંદ વોલું સરસા,
પારવતી પત રાખજો કલ્યાણ કરજો જીવકા. ॥ ૨ ॥

× × × ×

એહી શિવકા સમરણ લે માળેકનાથે,
સાવરમતી નિરમઝ વેહેતી જઝ ગંગાકાંઠે ॥ ૪ ॥
મઠી વાંધકે રેહેતે વાવા ગોદડીઆ કહેતે
કૈલાસવાસી કરુના સાગરકે દરશન કરતે ॥ ૫ ॥

અન્ત—

ધન ધન કહે દલીપય પાદશા અહમદશા પાદશા,
રાણીકા રંગ મેહેલ વનાવે સાજા નાવાજા ॥ ૪૩ ॥
સવાલાલ ઘોડેકી રોજીકા સરપાવ દીયા,
આપ ખુસ હુવે દેલકું તવ પાછાઈ વાગ કીયા ॥ ૪૪ ॥
પતની વાત આગે ગઈ અવ વસ્તી રહી-થોડી,
સવ દેવનકું શીશ નમાવું નમું વેહુ કર જોડ ॥ ૪૫ ॥
કલજુગ આયો કોપતો લોપતો સંસાર રે,
અંવે માં તમે વાહારે ચઢજો નોધારું આંધાર રે ॥ ૪૬ ॥
સંવત અઢાર અડસઠ વરખે જેઠમાસે વારે વાર રે,
કરે વિનતી રંક કીશોરદાશ ઝમયાપત મહારાજ રે ॥ ૪૭ ॥

વિષયાદિ—૧. આ સાવણીમાં અહમદશા બાદશાહે અમદાવાદ વસાવ્યાનો પ્રસંગ વર્ણવેલો છે. પ્રસંગ નાણીતો છે. તેમાં અને આમાં માત્ર એક મોટો પાઠફેર એ છે કે સસહુ કુતરા ઉપર ધસી આવ્યું અને તે ઉપરથી બાદશાહે તે સ્થળે અમદાવાદ વસાવવાનો વિચાર કર્યો એમ પ્રસિદ્ધ છે તેમ આમાં નાણાવેલું નથી, પણ તેને બદલે નીચેની ઘટના વર્ણવેલી છે:—

સાબરમતીને તીરે, પાટણથી એક રાવત દરરોજ ગુર્જર કુંવરીને પાણીપંચે ઘોડે ચઢી લેવા આવતો; એક દિન બાદશાહે ઘોડાને યાકેલો જોઈ તેને પ્રવાસનું કારણ પૂછ્યું અને તેણે ઉપલી હકીગત કહી. એથી અહમદશા જાતે તે સ્થળે ઘોડેસ્વાર થઈને ગયો અને એ સ્થળ તથા ત્યાંના જનોથી પ્રસન્ન થઈ ત્યાં રાહર બંધાવ્યું.

૨. કડી ૪૭ છે.

વિશેષ—પ્રતિ માટે જુઓ અં. ૩૦ ચ.

અં. ૩૦ જા—ટોપીવાલાનું કવિત—હિં. લો. પૃ. ૧

કવિત ૧

છપય છંદ—ડરે દશે દિકપાલ, અરી થરહરે અટંકા;
પરવલ તેજ પરહરે, વડા મુપત ગઢ વંકા;
ભાવનગર મ(મુ)જ મુપ, જાંમ દીન રેત્તન જંપે;
ફરગઢ આંવેર, કછ માલવધર કંપે;
નરપતી કોઈ માંડે નહી, ધાર પતસાહ ધરે;
અંગરેજ સેજ તોસુ અવે કોણ તેગ સામી કરે ॥ ૧ ॥

કવિત ૨

કીરતી કહું બીલાતકી, જાંહાં કુંપની રાજ કરત હે;
આતસવાજી અજવ, દેશપતી વલુ ડરત હે;
ગઢપતી કીઈ ગરક, થરક પાશાઈ થરકે;
ચૌદેશ પડી ચમક, દેખ ટોપીકે ડરકે;
વાહાર મહલાર વંગલા વીચ, કાસીકુ લદ લીજીઓ;
કંપની કરમકી કાહા કહું, જ(જી)ને ધરગુજર અમલ લીઓ.

અન્ત—અરોટ કાલીદાસ પુંજના ચોપડા ઉપરથી ઉતારી છે. રહેવાસી અમદાવાદ મધે સાહાપુર કોટડી મધે ભાટવાડામાં.

વિષયાદિ—પહેલા કવિતમાં કાઠીયાવાડમાં ભાવનગર અને જામનગરના તથા ગુજરાત, કચ્છ, ઇડર અને રત્નપુતાણાના રાજાઓને ઇચ્છે જે કર્યાનું વર્ણવેલું છે. અને બીજા કવિતમાં વિલાયતમાં રાજ્ય કરતી(?) કુંપની સરકારના પ્રભાવનું અને ગુજરાતનો અમલ હસ્તગત કર્યાનું વર્ણન છે.

વિશેષ—એક અડધા કાગળની એક ખાતુએ આ બે કવિતો ગુજરાતી લિપિમાં ઉતારેલાં છે, તેને (૬૧) મા પાનાનો આંક નાંખેલો છે અને લાલ પેન્સીલથી નંબર ‘૪૯’ મો નોંધેલો છે. એક ‘આંક’ અને ‘નંબર’નું અનુસંધાન કોની સાથે છે તે સમજાવું નથી. અં. ૩૦ ત વાળાં બે કવિત પછી ‘૬૨’ મા આંકવાળા એ જ કાગળના ખીન્ન પૃષ્ઠ ઉપર લખેલાં છે.

અં. ૩૦ ત—રુદ્રમાલનું કવિત. હિં.-પે. પૃ. ૧.

આરંભ—રુદ્રમાલાનું કવિત.

પથર સેહે ચઝદ ચુમાલ, થંભ પળ સેહેસ નિરંતર,
પથમ ક્રોડ અઢાર, જહાં જેણે માંણક મનોહર,
સવા લાલ ધ્વજદંડ, લલ કલશ શોવરણ તળા,
કોરળી ઘળી વીશાલ, ચક વોહો રુદ્ર ન હલે,
જોત મોહોલ સોને જહી, રુદ્રમાલો ચકવત હે,
ચહય (ચૌદ ?) કરોડ મોહોર કાગલ ચહી,...

તલાવનું કવિત—

શવંત શંકર વીર, ચૈત્ર સુદ લમ આચાર,
ભરળી નક્ષત્ર ભરણ, શુભકર વાર સનીશર,
દેશોત દંહે સાત, ટકા ક્રોડ પાંત્રીસેં,
સીડી પથર પચાશ, પલ ઓગળપચાસે,
તાસ નીર ભાગી તરસ સુંળ ધરા ગુજરધળી,
શેશલીંગ સરોવર સરસ, સી સોભા વચ્છાણું તે તળી.

વિષયાદિ:—આ બે કવિત ગુજરાતના કોઈ એક રાતને સંબોધી લેખાયેલાં છે. પહેલા કવિતમાં સિદ્ધરાજ જયસિંહે બંધાયેલા રુદ્રમાળનું અને ખીન્નમાં સહસ્રલિંગ તળાવનું વર્ણન વર્ણવેલું છે. સહસ્રલિંગ તળાવ સંવત ૧૧૧૫ ના ચૈત્રમાં બંધાયેલું કવિત ખીન્નમાં જણાવેલું છે.

વિશેષ:—પ્રતિ માટે જુઓ અં. ૩૦ જ.

અં. ૩૦-૫-રૈવાપુરી માતાનો ગરબો-ગુ-લો.-૨.

કેશવ-પૃ. ૧-૩.

આરંભ—શ્રીગણેશાયનમા. અર્થે (થ) શ્રીરૈવાપુરી માતાનો ગરબો લખે છે.

૧. વ(વિ)મલ કમલદલ વાંસા(વંશ)ની: ને લવ દુ:ખેઅ વીનાસા(સ)ણી:

નાસકાની ૥૧૥

નાંસકાંની જેપી સારદા: વીધન હરણુ ગુણુ દીહતા:

શાવ શુખ લઘ સેવતા: પ્રાશ્વીત સધલા દુર પલે:

૥૨૥

+ + + +

વણીક વસે વડવા બણી: ને તે ઘેર સતસંગાત સતી ધણી:

વણુઝ કરે વેવારીઆં: ને વાહાણુ યે સણુગારીઆં:

તારીઆં: જે ખેટા યે ખેશારીયાં: ખીજે ખંદરે ઉતારીયાં:

૥૫૥

ખીજે ખંદર જઈ ઉતરીઆ: નંદ સુત નગર દીધો મેવાસ:

વરસ એક વેપાર કરતાં: પોતી મનની આસ:

વણુજ કરીને વહીઆં યે ખંદર: ને વેગે વાહાણુ તારીયાં:

અં(અ)ગર તંગર ને ચોળ(ત) મજીઃ વસ્તર વીધવીધનાં ભારીયાં: ૥૬૥

+ + + +

શીયો(હો)ર નગર બણી શ(સં)ચરતાં: શાચર (શં)કટ પડીયાં:

ઓતરને લઈ દક્ષણ મેલું: પુરવ પશ્ચ(મ) આણું:

વાશગી (વાંસુકી) નાગતુ મે નેતર કીધું: મેરૂ રવએ તાંણી:

૥૧૭૥

સાત સાચર મે ઘોલી પીધા: ચઉદ ભોવન ગત જાણી:

ચઉ પ્રભાત ને વણીક ઉભણો: જઈ મંડપમાં જુએ:

કટકાં કોડ થયા વ્રજમાંના: ત્રાચ ત્રાચ કરી રવે:

૥૧૮૥

એક અસુર દલ દુર્ગ? જઈ આવું: વરણુવ વન સાં:

તાંહાં ભમરા કોડ પ્રગટાં: તે શરીર ખાધુ ફાડી:

કેશવ કે હું શંકટ પડીઓ: અ(અં)ખાં યાદ હું જાણું:

ભક્તજનો સહુ ભજે ભવાની: ચઉદ લોકનો દાંસ:

કાલે ઘેલે કરી વીનતી: અંખા પુરે વાસ: ૥૧૯૥

વિષયાદિ-૧. આ ગરખામાં સંકટસમયનો નીચેનો પ્રસંગ વર્ણવેલો છે:-

શીયો(હોર)ના એક વાણીયાએ જે છોકરાને વહાણે ચઢાવી દૂર દેશાવર વેપાર કરવા મોકલ્યા. તેઓ ત્યાંથી માલ ભરેલા વાહાણો સાથે દેશ પાછા ફરતા હતા ત્યાં બર-દરીએ તોફાન થયું, તેથી વાણીયાણે રેવાપુરી માતાને અખ્યાણું દીધું અને એક પુત્ર શરણે સોંપ્યો. દેવીએ પ્રસન્ન થઈ તેને સાત પુત્ર દેવાનું વરદાન દીધું; પરંતુ તેની દેરાણીનું દિલ એક પુત્ર શરણે આપતાં ચોરાયું તેથી તેણે ખંભુરનો પુત્ર ખંનાવી માતાને આપ્યો, એટલે દેવીએ તેને શ્રાપ દઈ તેનું ખેદાનમેદાન કીધું.

૨. કુલ કડી ૧૯ છે, પણ દરેક કડીમાં વત્તીઓછી પંક્તિઓ છે.

વિશેષ:-એક કાગળ ઉપર જે ખાંભુએ આ ગરખો લખેલો છે, લેખન અશુદ્ધ છે.

અં. ૩૦ દ-લખણી

પૃ-૧

વિષયાદિ-ડભોધના એક માગણે મદદ મેળવવા એક લખણી કરી હશે તેનો આ લેખ.છે. તેનું લેખન ઘણું જ અશુદ્ધ, અક્ષરો કાનો માતર વિનાના બોલીયા છે તેમ અક્ષરે અક્ષરને વચ્ચે પાણો મૂકીને છટા પાડેલા છે. એ લખણી ઉકેલવી મુશ્કેલ છે.

અં. ૩૧ ક-રાઠોડ વંશાવલિ-આ-કા. ૨, આખે
કવચ્છલુ. પ. પૃ. ૧-૨.

આરંભ-શ્રીગણેશાય નમઃ ॥ શ્રીસરસ્વત્યૈ નમઃ ॥ અથ રાઠોડની વંશાવલિ લખી છે.

દોહા ॥ સરસતી સમતી દેઓઃ મો મહતી આસઃ ॥

આપુ રાઠોડાં ઉતપતઃ વધવધ કરી વણાઅઃ

છંદ પધરી ॥ જણું કલાં કત^૧ જનમો સોનંણુઃ વાર્પાણુ કંડં સોઅ ક(કુ)લ વર્ષાણુઃ ॥
કતરે(રો) હુવો સકત^૨ કાઅઃ ઓપો અણુ ગાદીઅ સોઆઅઃ
સકતપાટ રાતગ^૩ સધીરઃ વાંધલો અતે વીરાધ વીરઃ
રાતગરે દેદ તાગીક^૪ રાંણુઃ જણુ તાગીકરો રાંમ નંણુઃ

અન્ત- ભાનોપાટ પદ્મગંભીરભુવઃ રાનંત તલક હેંદૂઆણુ રૂપઃ
આપરા પવાડા કુહાઆંણુઃ જલપાર લેઅવો સમુદ્ર નંણુઃ ॥
તળઅ જય ગોપાલઆંણુઃ પતસાહ લડા કે કે પ્રમાણુઃ
ભુધરો પાતસા મહાવીરઃ આવીઓ પોલ લેવણુ અમીરઃ ॥
કે કે લડાઇ પતસાહ કીધઃ લાષા દલ નહકા પોલ લીધઃ ॥
એ પોલ ચડે ઘોડેસાં આણુઃ જોધાંણુ લીધ સો જગત જાણુઃ ॥
પટ માસ પોલ સર આપ પીજઃ લડાઇ કરી ધર રાવ લીધઃ ॥
વેહતાં જ સંધિ વંકાવ ષેરઃ ગઢપત ગઢવાડા લીઆ ઘેરઃ ॥
અગ જીત કલુતા રંગ આંણુઃ ભાંનરા લીઓ હેંદૂઆ જ ભાંણુઃ ॥
પલ કીઆ ભોગીઆ સર્વે પેસઃ રાઠોડ દીઆ અરીઆ જુરેસઃ ॥
એવઠે પવાડે કીઓ આંકઃ સેંહકોઅ માંત ગાધણી સાંકઃ ॥
વારો જલંધર વહે વીરઃ ગઢપત ધણી ઇડર ગંભીરઃ ॥
આપરે કુંઅર અંમેદ આંણુઃ જેહો દસરથ રાંમી જાણુઃ ॥
આપ ષેકા ઇજત બંધી એણુઃ જોધાંણુ ગાદીએ ધરમ જેણુઃ ॥
અ(ચ)લ રહો ચરંજી કુંઅર આપઃ માગણુ તણુ માલવ માળાપઃ
ઇડર ધણી ગંભીર ઇસઃ આપે કવચ્છલુ દે આશીસઃ ॥ ૧ ॥

૧) ઇતી આસીસ સંપૂરણુ છે ॥ શ્રી ॥ છે ॥

વિષયાદિ-૧. આ પવાડામાં, ઇડરની ગાદીના ધણી રાઠોડવંશી રાજ ગંભીરસિંહજીના ૫૫ પૂર્વજોની ઉત્પત્તિ અને વંશાવલિ કૃતથી આરંભી ખીબ લાતુરાજ પર્યંતની તેમના એક એક પંક્તિબંધ ગુણગાન સાથે વર્ણવેલી છે. દરેક રાજના નામ ઉપર એક મૂળ પ્રતિમાન મૂકેલા છે. કુલ ૫૬ રાજો સંબંધી ઉલ્લેખ છે.

કવિએ ૫૬ મા રાજ ગંભીરસિંહે ખાદશાહ સાથે ઇડરગઢ લેવા સંબંધમાં થયેલી લડાઈમાં વિજય મેળવ્યાનું છેલ્લી ૮ કડીમાં વર્ણવી પવાડો પૂરો કરીધો છે.

૨. કુલ કડી નોંધેલી નથી, પણ ૩૫-૩૬ ને આશરે છે.

વિશેષ-૧ ઐતિહાસિક હોઈને આ પવાડો ઉપયોગી છે.

૨. પ્રતિ અમદાવાદી આખા કાગળની ચામડાના પુઠે બાંધેલી ૬૨ પાનાની નોંટમાં બે હાંસીઆ પાડી મધ્યભાગમાં ઉતારેલી છે. સિપિ ખાદખોધ છે પણ કેટલાક અક્ષરોનો મરોડ માયાંબાંધી ગુજરાતીનો છે.

અં. ૩૧-ખ-માણુણની વાર્તા-મિશ્ર આ. ગુ. કા-

૨. પરમાણુદ-પૃ. ૧-૫

આરંભ-શ્રી ગણેશાય નમઃ

ઇડર નેએર સોહામણું-સરપર ચાઅણુહાર;
કાટિધ્વજ વાંકા વસે રાઓ કલાચી વાર. ૧
નષ સષ ઠંકુ કુંડલે પાટંબર દુકલ;
ગોરડિયાં ગ્રહ ગ્રહ પ્રતે રંભડિ ઝાંખાજુલ. ૨
વાડિ ભાર અઢાર શુભ મધુકર જુથ માંણુંત;
માંતુ વંદા કોટ હે ષટ રત વસંત વસંત. ૩
ચોહો દસ અપ વણુગેણુ લગ તા વચ સેહેર વણુઓ;
અહું દશ અવ સાહેઓ ધણુ ધમે દરિઆઓ. ૪
ઇડર તણી બરાબરી કરીઓ સોનેઅર કરેઅ;
વણુ સાસત્ર અઢાર વન એકણુ પાઓ ધરેઅ. ૫
ઓતણુ ભામન બહુત સંધલી રાજકુંઆર;
કર કાંનડ દુઆરામતી લીલારંભે વેહાર. ૬
રાઓ રમે સંધ રાણીઆ લીલા રંગ અગાહ;
કામ કરી જુએ બાપડો એક નારઓ નાહ. ૭
તે ધર બને પ્રગટીઆ માણુણ ને વનુ વશેક;
પઠે પરમાણુદ પ્રીતસત તાઓ વનોદ વસેક. ૮

અન્ત- સતભાંમા માંણુણતણી રૂડી રાપી રપ;
એક પોહો પકે કારણે હરલેઆ આ વપ. ૯૪

માણુણને રાજન મલે વાધી પ્રીત અપ્રમ,
જાણુ કે વીછડીઆ મલાં લછી અને પરમ. ૯૫
વના આવતી માણુણી બેએ મલાં એક રંગ;
માંતુ જમના જલ જું સાહેર મલે સયંગ. ૯૬
માંણુણ તું ભાંમન સકલ રાઓ કલાંણુ સજન;
વાર વલસે આપણી દોઆરા માંહ કરન. ૯૭
તે ધર પરમાણુંદ કવ કવતે પૂગ સરીપ;
કીઆ સમપૂરણુ પ્રીત સત અપણી મત સરીપ. ૯૮

વાત સંમપૂરણુ લખી છે.

વિષયાદિ-૧. આ વાર્તામાં ઇંડરના રાવ કલ્યાણુને (વિ. સં. ૧૬૭૨) ધીરે ધીરે માણુણ સાથે કેમ સ્નેહ વધ્યો તેનું શૃંગારરસથી ભરપૂર વર્ણન કરેલું છે.

૨. કુલ કડી ૧૯૮ છે. એ દોહરા છે, એમ માપ ઉપરથી સમજાય છે.

વિશેષ-૧. આ વાર્તા ઇંડર શહેરની સ્થાપનાનો તેમ જ એક રજવાડાના અંતઃ-પુરના વ્યવહારનો ચિતાર આપતી હોવાથી રસિક અને ઉપયોગી છે.

૨. પ્રતિ માટે જુઓ અંક ૩૧ ક.

અં. ૩૧ ગ. સરસ્વતીમાહાત્મ્ય-સં. પુ-(૨. સં.) (લિ. સં.-૧૯૦૯)-

પૃ. ૫-૬૨

આરંભ—શ્રીગણેશાય નમઃ ॥

સદ્વિદ્યે ચ સરસ્વતિ ભગવતિ કંઠસ્થિતે પ્રાણિના-
મંતસ્થૈશ્ચ સ્વરૈઃ સ્પૃશૈર્લઘુગુરુભેદૈર્વિભાસિ સદા
હૃસ્વૈઃ પ્લુતૈશ્ચ દીર્ઘૈર્ધર્મવિવિધૈરુષ્મૈર્હૈસૈર્વ્ય(?)જનૈ-
ર્માતસ્ત્વાં ચ નમામ્યહં હિ સતતં વર્ણાત્મિકાં ભારતીમ્ ॥૧॥
માર્કંડેયં સુલાસિ(સી)નં વૃહન્મુનિનિપેવિતં
તરુણાદિત્યસંકાશં સર્વશાસ્ત્રવિશારદં ॥ ૨ ॥

અન્ત—

બ્રહ્મસ્તુતાયાઃ વ્યાખ્યાનં વ્યાસેનૈવ પ્રકાશિતં ।

યઃ શ્રુણોતિ કથામેતાં ગચ્છંતિ પરમં પદં ॥ ૧૧ ॥

માર્કંડે(હ) સ્કંદયોર્મધ્યે કિંચિત્પ્રોક્તં દ્વિજોત્તમ ।

મહાત્મં (માહાત્મ્યં) ચ સરસ્વત્યા(ઃ) સર્વપાપહરં નૃણામ્ ॥ ૧૨ ॥

इति श्रीमार्कण्डेयोक्ते सरस्वतीपुराणे प्रयागादितीर्थकथनं नाम द्वाविंशतितमः

सर्गः ॥ २२ ॥ लेखक ग्रामकुण्डियाना तरवाडी भाइशंकर उदे-

रामः ॥ संवत् १९०९ शके १७७३ माघ शुद्ध एकादशि मंदवा-

सरे इदं ग्रंथं समाप्तः श्रीस्वामीनारायणाय नमोनमः ॥ श्री ॥

વિષયાદિ-૧. આ સરસ્વતી પુરાણ માર્કંડેય પુરાણનો ભાગ છે. આમાં પ્રભાસ-પાટણ આગળની સરસ્વતી નદીનું માહાત્મ્ય વર્ણવેલું છે.

૨ આ પુરાણ અધ્યાયબદ્ધ છે, પરંતુ લઘીયાએ બીજા અધ્યાયથી સર્ગસંજ્ઞા વાપરેલી છે. કુલ અધ્યાય ૩૨ છે.

વિશેષ-૧. માર્કંડેય પુરાણમાં આ ભાગ છપાયેલો છે.

૨. પ્રતિ વિષે બ્રુઓ અં. ૩૧-ક. વિશેષમાં લઘીયાએ આ પ્રતિને પાનાં ૬ થી વિશેષે શોભાવવા લાલ શાહીના હાંસીઆ પાઝ્યા છે અને સ્થોકના આંકડાની આસપાસ લાલ શાહીથી પાણા કરેલી છે. એ સ્થળે પાછળથી પંક્તિઓ હાંસીઆમાં ઉમેરેલી છે. પ્રતિ ઘણી જ અર્વાચીન છે અને અશુદ્ધ પણ બહુ જ છે.

અં. ૩૨-ક રાવ વિરમદે ચરિત્ર-ગુ. ઐ. ગ. વા-

(લિ. સં. ૧૬૧૯)-પૃ. ૧-૪૭

આરંભ—લખી આપનાર આ(ચા)રણ ધીરજી

શ્રી સ્વામી નારાયણાયન્મઃ ॥ શ્રી ગણેશાયન્મઃ ॥ વીરમદે ઇડરીયારો
પતિહાસ લિખતે ॥

દોહા— સદા મનોરથ શુભ કરણ ॥ વાણાં આધર યેસ ॥

સારો પેહલો સંમરજે ॥ ગુણ દાતાર ગુ(ગ)ણેશ ॥ ૧ ॥

વાર્તા—સમંત ૧૬૩૦ આસરે રાવ નારણદાસજી ઇડર ગઢ ઉપર રાજ કરે તે રાવ નારણદાસજી બડો પ્રતાપી તે સમાને વિષે કુવરજી વીરમદેજી બડો સુરધીર માંણરો દરબેધન દાણરો કરન બાણરો અરજીન બાણરો સીંહદેવ તે સમાને વિષે કુવરજી વીરમદેની ઉમર આશરે વરસ ૨૦ ની તારે કુવરજીને ગણગોરાંરી ધણો સોપ તે ગણગોરાંરી અસવારી નીકલે એ સમાને ત્રિસે પૂંગલથી એક કવિ આવો તેણે વાત કરી જે ગણગોર તો આંયની યે ભલી પણ પૂંગલની ગણગોર તારીફ લાયક છે એટલામાં કુવરજી બોલા તે પૂંગલની ગોર તો કાં દેખવામાં આવે તારે કવેસર પૂંગલનો બોલીયો જે પૂંગલની ગણગોરનાં દેખવામાં આવે તો સાવણ સુદ તીજનો ધણો એક હરપ ઉછાહ પૂંગલ થાય છે જરૂર દેખવા લાયક છે—

મધ્ય—હમે (વે) વીરમદેજી પણ મનમાં વીચાર કરે છે જે સાહજદાને મારી અતરેથી જીવતો હું સી રીતેથી જઈસ એવો વિચાર દિલથી કરતાં કરતાં એ જ ભુલવણી ઉપર એક કચુતર બેઠું હતું તે સમે ભુલવણી ઉપર મનાડી પણ ચડી તે મનાડીસે તાકીને તે કચુતરને પકડુ તે પકડી ચાર. પગાં વીચમી લેઈ નીચ જમીન ઉપર આવી પડી તે કચુતરના તો ફેદાં ઉડી ગયાં

ને તે મનાડીને કસી ઇજા ન થાતાં સાજીતાજી ચાલી ગઇ તે વીરમજીયે મનાડી ક્યુતરને પકડી નીચી પડી તે કૌતક નજરે દેખુ તે દેખીને મનમાં એવો વિચાર કરો જે હું પણ અત્રેથી સાહજીદાને પકડી નીચો પડુ તો સાહજીદાને માફ ને શ્રી પરમેશ્વર કરે તો હું સાજીતાજી રહું ને સાહજીદો ને અમે બંને મરીશુ તાં પણ શ્રી પરમેશ્વરને ગમશે તે થાશે ને તે સમયે રાવજી પાસે ફગત છોટીલી ૧ કટારી હતી ને તે વખત એવો ઇરાદો કરીને સાહજીદાને ગલે પકડીને હેઠ સાહજીદાને ઉપર વીરમજીજી ઇમ થકા નીચે જમીન ઉપર આવી પડા તે પડતાં પડતાં સાહજીદા ને કટારીયો ૩ ત્રણ મેલી તેથી સાહજીદો તો ગુજરી ગયો ને વીરમજીજીને કસી ઇજા આવી નહીં ને જમીન ઉપરથી તરત ઉઠીને પોતાનો ઘોડો ચાકર પકડીને હાજર હતો તે ઘોડા ઉપર અસવાર થયા ને ચાકરને ઘોડાની પીઠે બેસારી લીધો ને તાંહાંથી નીકલા તે પાછા પોલાંમાં ગયા ને સાહજીદો મારો તેથી સાહજીદાની તરફના લોક હતા તેમનાં મન ઉદાસ થઇ અમદાવાદ તરફ ગયા—(પાનું ૨૧-૨૨)

અન્ત—ઇડરમાં પણ ધણોએક હરપ થઈ રહો છું ને રાવજી વીરમજીજીને પણ ધણોએક હરપ ઇડર પધારવાનો છું તે સાંજના) વખતના ઇડર જવા સાફ તમામ અસવારી તૈયાર થઈ છે તે વખતને વિસે પરમેશ્વરને કરવું ને એવી વાત બહુનારી તેથી રાવજીયે હુકમ કરો જે જેપુરથી સરપાવ આપો છે તે સરપાવ લાવો ને આજે પેહરીયે તેથી તે સરપાવ લાવી તોસાખાંનાવાલે હાજર કરો તે તમામ સરપાવ તેજ વખત પેહરો તે વાજો પેહરો તેજ વખત સરીર જેહરમાંય જેપુરથી ચોપડુ હતુ તેથી ચીરાઈ ગઈ ને ધડી ૪ તો રાવજી વીરમજીજી સરીર રહુ ને પછી સરીર છુટી ગઈ ને માહા હાહાકાર થયો ને ધણીક ઉદાસી થઈ ને ઇડર સંભાચાર ગયા ને વીરમજીજી ભીલોડે દેહે ધૂટી ને ભીલોડાની મગરી ઉપર અગની સંસકાર કરો ને તાંહાં છતરી કરાવી છે તે હાલ સાબત છે તેથી ચંદરાવતીજી રાંણી ત્યા રાંણી: વાઘેલીજી વીગેરે સતીઓજી થઈ તે રાવજીનો પાત્ર લેધને બલી. ને પોતાનો ભાઈ કલાંબુમલજી હતા તે ગાદીએ બેઠા—

ઇતી રાવજીશ્રી વિરંમજીજીનો ઇતિહાસ સંમપુરણ શં ૧૯૨૯ ના વધસાખ વદી ૧૪ દીને લખીતંગ ગાંમ કુવાવાના જુલા જાહારા ધીરજીનો છે લખાવીતંગ ઇડર ગઢ પ્રગણે ગાંમ કુવાવાનો જુલા: ધીરજ લખીતંગ સુત નારાજી ધીરજીનો બેટો તેઓની સલામ શ્રીસરકાર હજુરમાં હજાર વાર ધરતી હાથ લગાવી પોએ મારફત મહીકાંકાના દફતરદાર રાજેશ્રી હીરાજીલ ભાઈ બાલકૃષ્ણજી સાહેબની મારફતથી લખી છે.

વિષયાદિ-૧ આ વાર્તામાં ઇંડરના રાજ વિરમ દેવજનાં પરાક્રમે (સં. ૧૬૫૦ પછીનાં), કૃત્યો અને અપકૃત્યો વર્ણવેલાં છે. આમાં, વિરમદેનો ડુંગરપુરના રાજ સાથેનો વિરોધ, મોસાળ પક્ષના ઉદ્દેપુર રાજ્યના રાજની સહાયતા અને આતિથ્ય, અમદાવાદના શાહના શાહનદાનું યુન, પોતાના ભાઈ રામસિંહજીનું યુન, દ્વારકાંની જત્રા, હર્ણવદના રાજ સાથે પોતાની જોનનું લગ્ન, ભાઈના યુનના પાપથી મુક્ત થવા સાડ કાશીની યાત્રા, ત્યાંથી જયપુર અને દિલ્હીનો પ્રવાસ, અને અંતે જયપુરમાંથી સરપાવમાં મળેલા ઝેરી પોષાકથી મરણ, એ પ્રસંગો રસભર વર્ણવેલા છે.

૨. જો કે આ વાર્તા ચારણે કહેલી છે, છતાં આમાં સામાન્ય રીતે ચારણોની વાતોમાં જણાઈ આવતાં હિન્દી સાહિત્ય આદિનાં કવિત્તો છંદો વગેરે નથી. માત્ર છ સાત જૂનાં હોહરા છે; બાકી વાર્તા ગદ્યમય છે. ભાષા, પ્રાચીન નથી પણ મધ્યકાલીન ગુજરાતી છે, એમાં ચારણી ભાષાના સંસ્કાર નથી, પણ બારોડશાઈ શૈલીના સંસ્કાર છે.

વિશેષ-૧ આ વાર્તા ઐતિહાસિક હોઈને ઉપયોગી છે. તેમ જ તે વેળાના રાજ્યો ચારણાદિને, માત્ર પ્રતિષ્ઠાદિની પ્રસિદ્ધિને હાનિ ન પહોંચે એની ખાતર, પોતાની પાસે સાધન ન હોવા છતાં કેવાં મુક્તહસ્તે દાન આપતા તે જણાવે છે.

૨. પ્રતિ અર્વાચીન છે. ચાર પેજ નોટમાં ભોડીયા ગુજરાતી લિપિએ લીટી દોરી ઉતારેલી છે. ઘણા અક્ષરો અને જોડાક્ષરોના મરોડ બાળબોધ લિપિનાં છે. કાઈ સ્થળે અદ્ય કે પૂર્ણ વિરામ આદિનાં ચિહ્નો કે તે સૂચવનારી પાણો પણ નથી, ચરડબંધ ઉતારેલી છે. દરેક પૃષ્ઠે ૧૩-૧૪ લીટીઓ છે, અને એ હાંસીયા દરેક પાને આંકેલા છે.

૩. આ પ્રતિના મુખપૃષ્ઠ ઉપર નીચે પ્રમાણે ઇંગ્રેજમાં સ્વ. કાર્ણસ સાહેબની ટૂંકાક્ષરી સહી સાથની નોંધ છે:-

Charitra of Raw Veerum Dev of Edueur. This Copy was procured from Charan Dhirji by Heeralal Balkrishna, Dafterdar of the Myhee Kuntha, and sent to me in June 1863 the copy which I had precociously translated having been lost.

૪. પ્રતિ અર્વાચીન છે; ધીરજ ચારણના ચોપડા ઉપરથી તેના દીકરા નારાજ્યે ઉતારેલી છે.

અં. ૩૨ ખ—ઇંડરના રાવની વંશાવલિ—ગુ. ઐ. વં.

(લિ. સં. ૧૯૧૯) પૃ. ૧

૧ રાવ સોનંગજીએ સામળીયા સોઢને માર્યો સં. ૧૩૧૦ ૧

સં. ૧૪૪૭ રાવ રણુમલે ભાડેર પ્રગણું સોલંકીને આપ્યું. સં. ૧૪૨૫ ૨

રાવ જેમલે જવાસ પ્રગણું ચહુવાણને આપ્યું. ૫

રાવ જેઠી જેતકરણે જાડોલ પ્રગણું ચીતોડના રાણાને આપ્યું ૬

૧૭૧૦ રાવ જોનાથજી નાસીને પોળોમાં ગયા અકબર પછેની વખતમાં ૮

રાવ પુંખજની વખતમાં પાદશાહ અમનગરનો

કીલો કરાવતા હતા તે નંબર ૧૫ મા.

૯

• સં. ૧૫૪૦ રાવ ભાણુજી પતાઈ રાવળની વખતમાં હતા.

૭

નં. ૧૭ મા.

„ ૧૪૮૨ અમદનગર વસાવ્યું.

૩

„ ૧૪૯૯ મહમદશાહ ઈડરની કન્યા પરણ્યો.

૪

„ ૧૬૩૦ રાવ નારણદાસજીના કુંવર વીરમદેજી થયા.

„ ૧૭૮૫ મહારાજ આણંદસંઘજીએ ઈડર લીધું.

વિષયાદિ—આમાં ઈડરના કેટલાક રાજાઓના પ્રગણાની સૌંપણી આદિ પ્રસંગો માત્ર ૧૧ નોંધેલા છે. ખાત્તુએ જે આંકડાવારી નોંધેલી છે, તે લઘીઆએ ચોતે કરેલી છે; તેમાં કમ હલટા સુલટી છે.

વિશેષ-૧. ઐતિહાસિક હોધને ઉપયોગી છે.

૨. પ્રતિ એક જ છેલ્લા પૃષ્ઠ ઉપર ઉતારેલી છે.

અં. ૩૨—સામ્રમતીમાહાત્મ્ય-સં૦ પુ૦—પદ્મપુરાણાન્તર્ગતપ્રકરણ

પૃ. ૧-૫૧.

આરંભ—શ્રીગણેશાય નમઃ ॥ શ્રીસામ્રમત્યૈ નમઃ ॥

શિવમુકુટાદવતીર્ણાં બ્રહ્મજલપૂરેણ કાશ્યપી ગંગા ।

વિશદયતુ સકલકલુષં કલિના જનિતં જગદનિષ્ટમ્ ॥ ૧ ॥

મુક્તિપુર્યાં સુખાસીનં સૂતં ધર્મવિશારદમ્ ।

ઋષયઃ પરિપૃચ્છન્તિ કલ્યાણમસમાગતાઃ ॥ ૨ ॥

ભગવન્ કેન ધર્મેણ તીર્થેનૈવ તુ કેન વા ।

પિતૃણાં પિંડલિપ્સૂનાં તૃપ્તિર્ભવતિ શાશ્વતી ॥ ૩ ॥

×

×

×

×

સૂત ઉવાચ—

ગંગાશ્યાનં મહાપુણ્યં પિતૃણાં તૃપ્તિદેતુકમ્ ॥ ૫ ॥

×

×

×

×

બ્રહ્મણોક્તં પુરા વિપ્રા નારદાય મહાત્મને ॥ ૬ ॥

૧)

×

×

×

×

ઋષયઃ સર્વતોમ્યેત્ય અર્બુદારણ્યમાશ્રિતાઃ ॥ ૨૦ ॥

× × × ×

અચલેશ્વરસામીપ્યે કશ્યપસ્ય મહાત્મનઃ (આશ્રમં) ॥ ૨૧ ॥

કશ્યપેન પુરા નીતા મુનિના સ્નાનકારણાત્ ।

તેન સા ક(કા)શ્યપી ગંગા શ્રયતે પાતકાપહા ॥ ૨૩ ॥

× × × ×

(પાર્વતી) હઠાજ્ઞગ્રાહ કેશેષુ । શંકરં લોકશંકરમ્ ॥

જટાકલાપં નિશ્ચોત્ય પ્લાવિતં તજ્જલં મુવિ ॥ ૩૫ ॥

ગૌરીમયાચ્ચ વન્નામ સા ગંગા તત્ર તત્ર વૈ ॥

તેન સાશ્રમતી નામ પ્રસિદ્ધં મૂતલેઽભવત્ ॥ ૩૬ ॥

અન્ત—સૂત ઉવાચ—

અંતર્ભૂઃ ક્રીડિતમિદં વરાહસ્ય પુરે પુરા ॥ ૧૩ ॥

ગાંગેયં પરિપ્રચ્છ ધર્મરાજો યુધિષ્ઠિરઃ ॥

પિતામહ મહાપ્રાજ્ઞ મહાવુદ્ધિપરાક્રમ ॥ ૧૪ ॥

ઓતુમિચ્છામિ તત્ત્વેન કૃષ્ણમવ્યક્તમીશ્વરમ્ ॥

યજ્ઞાસ્ય સુમહત્તેજો યચ(ચ) કર્મ પુરાતનમ્ ॥ ૧૫ ॥

તન્મે સર્વં યથાતથ્યં પ્રબ્રૂહિ ભરતર્ષભ ॥

તિર્યગ્યોનિગતો રૂપં કથં ધારિતવાન્ હરિઃ ॥ ૧૬ ॥

કેન કાર્યનિસર્ગેણ તન્મે બ્રૂહિ પિતામહ ॥

૦
इति श्री पद्मपुराणे साश्रमतीमाहात्म्यं समाप्तं ॥ छ ॥ ॥ श्री ॥

॥ शुभं भवतु ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ श्री ॥ ॥ कल्याणमस्तु ॥

॥ छ ॥ ॥ श्री ॥ ॥ छ ॥ ॥ श्री ॥ ॥ छ ॥ ॥ श्री ॥

વિષયાદિ—૧. આ પ્રકરણ પદ્મપુરાણનો એક ભાગ હોવાનું આ પ્રતિ જણાવે છે તે પરંતુ પુના આનંદાશ્રમની પુસ્તકાલયમાં પ્રકટ થયેલા પદ્મપુરાણમાં જડતું નથી. આ ભાગમાં આશ્રુના ચરણમાંથી અચલેશ્વરની પડેશમાંના કલ્પ ગ્રામ આગળના કશ્યપ મુનિના આશ્રમ આગળથી નીકળેલી, ભાગીરથી ગંગાના અવતાર ૩૫ સાશ્રમતી નદીનું ઉત્થાન, તેના પ્રવાહમાં, અને તેના તટ ઉપરનાં તીર્થોનું માહાત્મ્ય, તેની સાથે સંગમમાં ભળતી અન્ય નદીઓ અને સમુદ્ર સાથેના સંગમ, આદિ સંબંધી પૌરાણિક કથાઓ સ્પષ્ટ વર્ણવેલી છે.

૨. પ્રતિમાં અધ્યાયની કે મૂળ શ્લોકોની સંખ્યા નોંધેલી નથી..

વિશેષ-૧. પ્રતિ પ્રાચીન છે; તેમ છર્ણુ પણ થવા આવી છે; લેખનશૈલી પણ પ્રાચીન છે, પ્રતિ આલેખાધ લિપિએ સ્પષ્ટ અક્ષરે ઉતારેલી છે, ક્વચિત્ ક્વચિત્ લેખન અશુદ્ધ છે, દરેક પૃષ્ઠે આઠ આઠ લીટી છે. ૩૩ મું પૃષ્ઠ એક ખાલુએ કોરું છે, પણ તેથી પ્રતિ વૃદ્ધિત નથી. કાક પાને પાછળથી પંક્તિઓ ઉતારેલી છે.

અં. ૩૪ ક-દશરા વનાવ-હિં. ગુ. પૈ. કા.-ર. હમિરકવિ-(ર. સં. ૧૯૦૫)-(લિ. સં. ૧૯૦૮) પૃ. ૧-૩૪.

આરંભ—શ્રીગણેશાય નમઃ । ગણ દશરા વળાવ લિલ્યતે ॥

દોહા-મોક્ષપતિ (મુપકપતિ) પતિહંસ કહાં । વૃષભપતિ ગુ (ગરુ)ડ સાંભ ॥

હરિહર સરસ્વતિ ગુનપતિ ॥ સવકું કરહું પ્રનાંમ ॥ ૧ ॥

લંબોદર સુર ભારતિ ત્રીલોચન પ્રમ (પર્મ-હરિ) તેહ ॥

વજિયાસંગ મહારાજકા ગુન ગાવા બુદ્ધ દેહ ॥ ૨ ॥

પૂજત આશો શુદ્ધ દશમ ॥ રાજા વજમલરાંણ ॥

સો વરનત હાંમુ (હમીર) સુકવ્ય (વિ) વજિયાદશમ વચાંણ ।૩।

છપ્યૈ-વજિયાદશમ વચાંણ ॥ કરહુ વહુ વિધિ વરનિકર ॥

અમરપતિય સમ આજ ॥ રાજા ગોહેલ ધરનિપર ॥

સોરઠ દેશ ઉત્તંગ ॥ મધ્ય ઉતંગ સહર જ્યમ ॥

ભાવનગર સોય વંહ્ય(દર) ॥ ગનત સવ અં(ઈં)ઘ્ય(દ્ર)પુરિયસમ ॥

તેહિ સહર હુંત રાજત તલત્ય ॥ સોમવંસ સ(અ)વતાર હે ॥

વચતેસ નંદ રાજા વજો ॥ આપ ઇન્દ્ર અવતાર હે ॥ ૪ ॥

પચ્ચનિકા—સાહખીયે ધ્રુવેરો અવતાર ॥ કરણુ જસો દાતાર ॥ સતરો હર-ચંદ ॥ ફેાળરો જ્યેંદ ॥ છુધિરો સાગર ॥ કુલરો ઉભગર ॥ છતિશ બંશ રાજા કુલિરો શંભુગાર ॥ રજપૂતવટરો રાષણહાર ॥ ચૌદ બ(વિ)ઘા બતિશ લક્ષણુ ॥ ચોશઠ કલા પટલાપારો નંભુણહાર ॥ ઘણુ અસકારો માંભુણહાર ॥ અરિ-યારો કાલ ॥ રાકારો પાલ ॥ ગૌઆલણુ રિક્ષા કરે છે ॥ ચારણાં લાટાં અનેક મંગત જળારા મુખારા ગુણુ સુણિ સુણિને દરિદ હરે છે ॥ સાકાબંદિ સાલ-વાંણારા બંસરો રાજા સાકાબંધિ,હૂવો છે ॥ શ્રીકૃષ્ણરો જનમદન જન્માઅશ્વમિરે છે સમૈયે જનમ લીયા થકા નાંમ બ(વ) જે સીંગળ માહારાજ છે ॥ બ્રહ્મા-હરા નેત્ર થકી અં(અ)ત્રિ રૂપિ ઉત્પપન હૂવો તાંબુપરો બંસ હે ॥ અર્જે બંસાવ-લિસે વરણુવ કરે છે ॥ ૫ ॥

અન્ત—

ધસિ ગયે સરવ નિજ્ય નીજ્ય ધામ ॥ અધપતિ કરત આપેં અરાંમ ॥
 સુષ રેન્ય વીત્યત થાત પ્રાત ॥ નિત્ય પરત્ય દાંન સભા સુહાત ॥
 દુરય દેસ દેસ મંગન અમાપ ॥ સંભારિ દાંન સવકૂં સમાપ ॥
 અગણિત તૂરંગ સોત્રન રુ કાંત્ય ॥ ભારિક દરક વસન વુભાંત્ય ॥
 હાથ્યસું દાંન કેહ મંગનકાર ॥ સમપિયા તેહ નાંહિ સુમાર ॥
 સુભ દેહ સરવ આસીસ સોહ ॥ ષટ વરન ગયે દારિદ પોહ ॥
 હંમેસ વરસચ રાવ સ્વધ ॥ વજમાલ રપત કુલ અમંગ વ્રધ ॥
 અલપ સવે કહત આસીસ આજ ॥ રહો જગ કોહ્ય વજમાલ રાજ ॥
 એહિ વજા તંગો તન ધર્મ અંગ ॥ સુધ કુંવર પાટવિય ભાવસંગ ॥
 રાજાં ન ભાવસંગ ઘરહું રાય ॥ અપમાલ કુંવર પાટવિ આય ॥
 ત્રપ હે ઉદાર ઉદાર નાંમ ॥ દ્રવ્યં હરિત અશ્વ વલ બુધિ ધાંમ ॥
 અપમાલ રાંણ રાજે અસાહ ॥ કુંવરાં કુંવરં વજમાલ કાહ ॥
 હંમીર કવિય દેષિ ગણાવ ॥ વાંધિયો ગ્રંથ દશરા વણાવ ॥
 ઓગળીસ સંવત પંચમો વરષ ॥ પડ્યવેહ કારતિક સુકલ-પ્યષ ॥
 સુભ મુરત હોત વારં સનેહ ॥ દસરા વંણાવ સંપુર કેહ ॥ ૧૧૭ ॥

દોહા ॥ ગ્રન્થ જુગલ બજમાલ ત્રપ ॥ સુંણ્યા આપ સવ છંદ ॥

કવિ હાંમુ શુન ઉચરે ॥ ન્યાલ હૂવે કવિ ચંદ ॥ ૧૧૮ ॥

સંવત ૧૯૦૮ વર્ષે કાર્તિક માસે શુક્લપક્ષે તિથૌ પંચમ્યાં ભૌમવાસરે
 લિખિતં મદ્દાવટંકેન જગજીવનાત્મજરણછોડેન ઔદિચ સહસ્રેજ્ઞાતિ ઘોષા
 મધ્યે લલ્યો છે ॥

વિષયાદિ-૧. આ કાવ્યમાં, ભાવનગરના રાજા વિજયસિંહજી મહારાજના દશરાના
 દરબારનું વર્ણન કરતાં, કવિ હમીરે બ્રહ્મથી આરંભી વિજયસિંહજી પર્યંત ગોહિલ વંશના
 રાજાઓની વંશાવલિ વર્ણવી છે. વચ્ચે કેટલાક પ્રસંગોના સમયના સંવતો પણ નોંધેલા
 છે, એમાં વિક્રમ અને શાલિવાહનના શકની સ્થાપના વિષે નીચે પ્રમાણે ઉલ્લેખ કરેલો છે:-

અગ્રસન્ય રે આગીયો ॥ વસ્ય કીય બાવનવીર ॥

આવત જાત ઈંદ્રપુર ॥ શુન વિક્રમ ગંભીર ॥ ૮૪ ॥

સમસ્ત (સંવત) પચાસ રૂ સાતશો (૭૫૦) આયુર જિન અપ્રમાન ॥

સકલ લિખાનો મુલક સવ ॥ વિક્રમ કેા બલવાલ ॥ ૮૫ ॥

સંવત પેક પેતીસ લગ્ય ॥ સલ્યો વિક્રમ કેા સક ॥

સાલીવાહન સેન સન્ય ॥ આય મનુ દધિ ઉદક ॥ ૮૬ ॥

સોરઠમાં ગોહિલ વંશી સાલવાણે શક સ્થાપ્યા વિષે આ પ્રમાણે ઉલ્લેખ છે:-

દોહા-સાલવાંણુ વિક્રમ વધે ॥ લંજિ સક ધરિ આવ ॥

દેશ દેશ રાજ નમે ॥ નિજ સક જુગત્ય લિપાય ॥ ૮૮ ॥

સહર ટંક (ટાંકપુર-ગિરમાં) ઇકલંક સંમ ॥ નાગાજન નરપાલ ॥

વરદાયક વર જેઠવો ॥ બરડો દેશ બિશાલ ॥ ૮૯ ॥

પ્રલેકરન ગઢ ઢંડ વશ્ય ॥ સાલ્યવાંન્ય દલ લાય ॥

નાગાજન હતિ કુસલ નિજ્ય ॥ કરિય ક્રેતે ધરિ આવ ॥ ૯૦ ॥

સાલ્યવાંણુ કે સકકા ॥ બર ગયા કા વેર ॥

ઝોગણીસસે આઠલગ્ય ॥ શત્ર શોહ તોતેર ॥ ૯૧ ॥

સંવત ૧૨૦૧ માં ઉંબરાલો ગઢ ગોહિલે નિત્યાનો ઉલ્લેખ પણ છે; જુઓ કડી ૧૨૯-૩૧. સંવત ૧૫૭૫ માં બ્રાહ્મણ જાતિ અને રાણા વિસવજી વચ્ચે યુદ્ધ થયાનો અને ગારીયાધારના રાજાને જાનીએ ૪૦ ગામ સાથે સીહોર માંડી આપ્યાથી તેને હરાવીને સિહોર લીધાનો ઉલ્લેખ છે. આ પ્રસંગની બીજી એક ટિપણી પાને ૧૮ મે લખેલી છે.

ભાવનગરની સ્થાપના વિષે નીચે પ્રમાણે ઉલ્લેખ છે:-

સંવત સત્ર ઝોગણ્યાઅસી ॥ સુધ ત્રીજ વધશાક ॥

ભાવસંગ ભાવાનગર ॥ અંજુનંમ રચ્યો અથાક ॥ ૧૩૭ ॥

સુભ બંધિય ભાવાસંગે ॥ દસરા બંદસ્ય દોય ॥

બિચે છતિસે બંછયે ॥ નરપત અસો ન હોય ॥ ૧૬૮ ॥

૨. આ ગ્રંથનો કેટલોક ભાગ પાંડવોના વંશવર્ણુને અને કેટલોક સોરઠમાં ગોહિલોએ જમાવેલા રાજ્યપ્રદેશોના વર્ણુને રોક્યો છે.

૩. ગ્રંથ દોહરા, છપ્પય, સોરઠા, મોતીદામ આદિ છંદોથી બાંધેલો છે. વચ્ચે વચનિકાવાળા કેટલાક ભાગો ગદ્યમાં છે. ગ્રંથમાં હિન્દી પદ્યભાગ સાથે વચ્ચે વચ્ચે કેટલાક કવિઓનાં કવિત્ત આદિ ગુજરાતી પદ્યો પણ સામેલ કરેલાં છે. કુલ કડી સંખ્યા જો કે ૧૯૮ આપેલી છે, પરંતુ તે વાસ્તવિક નથી. કારણુ અન્ય કવિઓનાં અનેક કડીબંધ કાવ્યોના પ્રત્યેક ઉતારાને માત્ર એક એક અંકમાં સમાવેલા છે; તેમ વચનિકાના પ્રત્યેક પ્રત્યેક ગદ્ય ભાગને પણ એક એક અંક તરીકે નોંધ્યો છે.

૪. બાપા હિન્દી તેમ મિશ્રાચારણી ગુજરાતી છે; બાપા સુરસ અને પ્રવાહશીલ છે.

વિશેષ-૧. ગ્રંથ ઐતિહાસિક હોઇને ઉપયોગી છે. સોરઠની મધ્યકાળની સ્થિતિનો ખ્યાલ ઠીક આપે એમ છે.

*૨. પ્રતિ જાલબોધ લિપિએ લખેલી છે. છતાં કેટલાક અક્ષરોના મરોડ ગુજરાતી લિપિના છે. ઇ, ઝ, જ, અને લ, એ સખ્તો આમ લખેલા છે:-ઝે, જૂ, ઇ, લ, શોભા

સાડે લાલ સાહીની પાણી કરેલી છે, તેમ દોહરા, છપ્પય વગેરે છંદોનાં નામ તથા અન્ય કવિઓના ઉતારાઓનું સૂચન વગેરે લાલ શાહીમાં લખેલાં છે. આખા બાજરીયા ભુરા કાગળ ઉપર પ્રતિ ઉતારેલી છે, ઘણે સ્થળે હાંસીયામાં કેટલાએક અર્થો તેમ ખુલાસાઓ અને સ્થળોના નિર્દેશો ગુજરાતી લિપિએ લખેલા છે, તથા કેટલાક શબ્દોની ઉપર બાલ-બોધ લિપિએ અપર શબ્દો પણ લખેલા છે.

૩. પ્રતિના પહેલા પાના ઉપર નીચે પ્રમાણે નોંધ કરેલી છે:—“નોંધણી પત્ર ૨૦ કવિત ૧૬૦ ॥ સં. ૧૨૦૨ માં સેનગણ સોરઠે આવ્યા પત્ર ૧૫ કવિત ૧૨૯ ॥ સં. ૧૨૦૧ તેને દીકરે રાણોળએ રાણુપર વસાવ્યું પત્ર ૧૫ કવિત ૧૩૧”

અં. ૩૪ ખ-ખરતર ગચ્છ પ્રશસ્તિ-ગુ. લે-(૨. સ. ૧૭૮૪) પૃ. ૧ (સટીક).

સ્વસ્તી(સ્તિ) શ્રી પાર્શ્વેશં પ્રણમ્ય શ્રી પુહ્કરણ નગરાત્ મહારક શ્રી જિનમક્તિ સુરિવરા સપરિકરાઃ શ્રી વીડાલ નગરે વાચનાચાર્યવર્યધુર્ય મહિમસુંદરગણિવરાન્ શમનુશામાદિ સંતિ શ્રેયોત્ર તત્રત્યં ચ દેયં

તથા તુમને આદેશ શ્રી પાલ્લીને (ગામ) કર્શનો છે તત્ર પુહ્યજ્યો ધણિ શેલા લેજ્યો શિષ્યાને હિત શિષ્યામાંહે રાખજે સમસ્ત શ્રાવક શ્રાવિકાને નામે પ્રત્યેકે પ્રત્યેકે ધર્મલાલ કેહેજે પ્રસ્તાવે અમારા સમાચાર દેજે તથા શ્રી દેવ-નગરનો (ગામનું નામ) આપ એર જતીને પુઠા હુંતી મુકસ્યું ફાગણ વદિ ૭ અમહે વિહાર-કિયો છે શ્રી ફલોદ્ધીથી ને ચૈત્ર વદિ ૬ શ્રી જસલમેરનો મુહુર્ત છે સંવત ૧૭૮૪ ફાગણ શુદ્ધ ૪ દિને.

૧ મં શ્રી જિનમક્તિ સુરિભિઃ ૨ વાં મહિમસુંદરગણિ વરાન્ ।

.. ઇતિ ચરતરગચ્છની પ્રશસ્તિ ॥

વિષયાદિ-૧ આ, મારવાડના માનસિંહજી રાજની હદમાં આવેલા પુહ્કરણ નગરથી શ્રીજિનમક્તિ સૂરિએ વીડાલ નગરના વાચનાચાર્ય મહિમ સુંદરગણિને પાલ્લી અને કેર ગામ જવાનો આદેશ કરેલો તે સંબંધી પ્રશસ્તિ છે.

૨ આ વિક્રમની અઢારમી સદીના અંતભાગના પત્રલેખનનો એક નમુનો છે.

વિશેષ-આ પ્રતિ બાળબોધ લિપિએ એક પાના (૩૫ મા) ઉપર બે હાંસીયાના સળ પાડી લખેલી છે. હાંસીયામાં ગામ અને સ્થળનાં ત્રણ સૂચનો કરેલાં છે.

અંક ૩૪ ગ. તાવના મંત્રો-ગુ. ગ.-પૃ. ૧

ૐ હઃ સ્વસ્તિ શ્રીલંકા મહાદુર્ગાત્ મહારાવશ્રી રાવણજી વચનાત્ વલી-પણ લિખત્ શ્રીમૃત્યુ લોકે એકાંતરિયો ઐતરો તૈતરો નિત્ય નવરા સિત નવરા

પત જવરા શ્લેષ્ય જવરા વાત જવરા કાલી જવરા ભય જવરા પીડ જવરાદિસે
અરે દુષ્ટ તું અમુક બ્રાહ્મણ અમુક ક્ષત્રીને અમુક વૈશ્ય અમુક શૂદ્રને શરીર
રહે.છે પરંતુ લેખદર્શને અગ્નિ માંહિ પડી ભસ્મ હો નહિતર રાણે રાવણુની
ગદા તાહરે માથે વાજસ્યે ચંદ્રહાસસ્ય ખર્જી સેતી તારે સિરછેદ હોસ્યે જઃ
જઃ જઃ ઠઃ ઠઃ ઠઃ સ્વાહાઃ

ધતિ તાવરી ચીડી છે

ૐ નમો રસિયાણુ પાટણુ અન્યપાલ રાજા બંધવ સુરદેવ અન્યા
રાણી તેહને સાત પુત્ર પ્રથમ એકંતરો વિયંતરો ત્રયંતરો કાલજવર સીત-
જવર ભૂતજવર વિપયજવર ખેટા વણી રાવે સાંભલ્યા રાય રાણી મુરછાગતિ
હુવા જવર આવી પગે લાગો માતા મુઝવે તુ દિહું જારે ચાંડાલ જા મુહ-
મદી બાલ દિષ્ટથકી પરો જા મારી આરત સાંભલા પછી જો અમુકને પીડા
કરે તો નારસિંહ વીરકી આજ્ઞા ધુરે ઠઃ ઠઃ ઠઃ સ્વાહાઃ

વિપયાદિ-આ જો તાવના મંત્ર છે. એમાં અનેક પ્રકારના તાવની ગણના છે.

વિશેષ-૧ પહેલા મંત્રની નોંધ આ પ્રમાણે છે:-“આ મંત્ર ચીડીમાં લખીને
હાથે બાંધો તો બુખાર જાય.” બીજા મંત્રની નોંધ આ પ્રમાણે છે:-“આ મંત્ર ભણી
દોરાને ૭ ગાંઠો દેવી તે દોરો હાથે બાંધે તાવ જાય.

૨. પ્રતિ બાલબોધ લિખિએ લખેલી છે, પણ કેટલાક અક્ષરોનો મરેડ ગુજરાતી છે.

અં. ૩૪ ઘ-વખતસિંહજનું ગીત-ગુ. લો. પૃ. ૧-૨

આરંભ--ઠાકાર વખતસંગજનું ગીત સપાખરં.

પ્રથમ લિયો ગઠ તજાજો^૧ બંદર સરતાનપર^૨ ॥ તેમ ઝઝમેરે અઠ^૩ બંદ્રતામાં ॥
મંત્રા ભારોડ શિરમોડ મરદાં મરદ ॥ શરદ જુલાપરી નદી શામા ॥ ૧ ॥
ગાંજ્યા દેશ નાધેર બિનાગરા ॥ રાજુલે તખતંત્ર બાલુ રડીયા
ઊંડલે દો ભુજે મીતપર આણિયા ॥ છત્રપતી કુંડલે જંડા ચડીયા ॥ ૨ ॥
થરકરી ચાંદગઠ અને સલડી થકા વેહેદ ઇંગલિયે ડંકા વાગા
શરદ લાડી કરી બાખરા સામત્રી ભડલીયા ગાભરા હોઈ ભાગા ॥ ૩ ॥
ગઠપતી રાવલે ગુંદ્રગઠ ગાલીઓ નવડ ગઠડા ધસ એકનો રે
પોહોબ્ય ખોટાદ ભીમડાદને પાણુવી કાલીઆરી અરી હરપરાકા રે ॥ ૪ ॥
ઘોરવા જેમ ઝાંઝેરિયા કેપિઆં મરદ ધર અડાઠમ ખેલ માતે
જોધ ભાવાહરે ભીમ પાંડવ જેહી આંબલી પીપલી કરી આતે ॥ ૫ ॥

હેકણી બાબુએં પ્સમુદ્ર માળ હુવો હેકણી બાબુએ હસમ હાલે
 હુંડ ભડ ચોકડી અડગ કીધો હુવો તણા સખ માલરી જીવેં તાલે ॥ ૬ ॥
 લાજ ધણ મહણરા કેક ખાલા ત્રિયણ । કવી એકી રસણ કહે કેતા
 પાટકે બેટ પેરંભરો પાતસા । અતલખલ ભોગવે દેશ એતા ॥ ૭ ॥
 હાથ વખતે ધણા ભેધ વખતા હુવા । પ્રથી રખપાલરો દેશ વખતો
 શિઓરો પાટવી જગોજગ સલામત । વખતવંત ભાવાણે તખત વખતો ॥ ૮ ॥

વિષયાદિ-૧ આ ભાવનગરના રાજ વખતસિંહજીનાં પરાક્રમેનું ગીત છે; આમાં તેમણે લીધેલા ગઠનાં નામ આદિ વર્ણવેલાં છે.

૨. કુલ કડી ૮ છે. ભાષા ધમકભરી છે.

વિશેષ-૧ પ્રતિ સુજરાતી લિપિએ લખેલી છે. હાંસીઆમાં નીચે પ્રમાણે અર્થ ટાંકેલા છે:-ઝંઝમેર=ઝાંઝમેર; બુલાપરી=કરલા ગામ પાશે; ગુંદ્રગડ=કાઠીનું ગામ હતું; અડાઠમ=પરગણું; હસમ=સ્વારી.

અં. ૩૪ ૬.-વખતસિંહજીનું ગીત-ગુ. લો. પૃ. ૧-૩

આરંભ—વખતશંકરજીને જીનાગઠના નવાખ સાથે લડાઇનું ગીત.

ચોપેં આવીઆ નવાખ સેન કાઠી આંકી ધરે ચાડ અડે નકા ધડે કાટે ગામડે અશેશ
 ચડે જટાધાર કોધ જાણે ઇંદ્ર ચડે એમ । વઢે વાજ વંતાં સામો ચડે વખતેશ ૧
 ત્રંખાલાં રણુંકે ઠણુંકે ગરંદા હુંક । સલકે શેશ વ્યોમ ઝલકે સમંદ્ર
 ભજલી શકતી તકે ભજ હુ વલકે ભાણુ । નવાખાં સાહયો સકે અખેરાજનંદ ૨

અન્ત—

કુંપા વાજશૂર દાહા જણી રાન ભાર કશા । નાથ પેરંભકા ધરે જીતરા નિશાણુ
 યરાભાંજે બાબિયારાં કાઠીઆરાં કુખખરા । હરા ભાવાતણા અખજીતરા હાલાણુ ૧૨
 શતં રતનેશ ભાવા અખેરાજ નીર ચાડે રજીડે પરજી કાટ પાડી દીએ દેશ
 મેદની મંગલ ગાઆ સોવંતકી વખામંડી વડી કૂતે પાયા ધરે આયા વખતેશ ૧૩

વિષયાદિ-૧ આ, શિહોરના રાજ વખતસિંહજીએ જીનાગઠના નવાખ હામદ-ખાંનને હરાવી કુંડલા, ચીતળ લખાવી લીધાં અને પોરણંદર, જસદણ, જેતપર આદિના રાજાઓને નમાવ્યા, તે સંબંધી લોકગીત છે.

૨. કુલ કડી ૧૩ છે. ભાષા વીરરસભરી, ઝડઝમકવાળી છે.

વિશેષ. ૧ ઐતિહાસિક લોકગીત છે.

૨. પ્રતિ સુજરાતી લિપિએ લખેલી છે. હાંસીઆમાં કેટલાક શબ્દોનું સ્પષ્ટીકરણ છે.

અં. ૩૪ ચ.-વખતસિહજનું ગીત-ચા. લો.-૫. ૧-૩

આરંભ—ઉપર થએલો ટોટો પાર પડા પછી કસુંબો પીવા પોતાના

• લશકરમાં ઠાકારે બોલાવ્યા તેનું ગીત.

મહે વાખરા ચંચલે દલે જંગાં ટોપ ઝલમલે સાખલે મુંગલે આતા ઉપરાં સમંદ સાખલે ઊઝલે આયો જમવા પ્રોહોણો શુભો હંદલે પંદલે પાંગલો હામંદ

અન્ત--

લોદરાં બધારે લોસે અપસે કતારાં લારાં પડાં ચાવે પાન ખીડાં પાવડાં અપાર કવી કહે વાર વાર પાંશરા જેજેજેકાર હાર ખાઈ કીધેં શુભે શલામાં હજાર ૭ જેઠવા નમાવું ઝાલા હાલાતણી જશે જઈ દયા વાધેલા પાછાં તલે કાક દન જીવતો જીજીને જીજી આતાકી નચાઈ જમે સોલવે પ્રોહોણો નાવું અલાકી સોગંન ૮

વિષયાદિ-૧ આમાં જીનાગઠના નવાખ હામદખાંનને હરાવ્યા પછી વખતસિંહે સુલેહ નિમિત્ત કસુંબાનો ડાયરો કર્યો અને તેમાં હામદખાંનને નમવું પડ્યું તેનું વર્ણન છે.

૨. કુલ કડી ૮ છે. ભાષા મિશ્ર ચારણી ગુજરાતી છે.

વિશેષ-ગુજરાતી લિપિએ પ્રતિ લખેલી છે. હાંસીઆમાં નીચે પ્રમાણે અર્થ-સ્ફોટ છે:-હાંબલે=ધોડાં; વાધેલા થરાદમાં.

અં. ૩૪ છ.-બાબાજીનું ગીત-મિશ્ર ગુ. લો. ૫. ૧-૩

આરંભ—ગામ કડીથી બાબાજીનું લશકર આવું તેની સાથે લડાઈનું ગીત.

ગાજે સાખધી પ્રથંમી અશા બાજે જોસં બાગલાં

બલાકમી બરાજે વડોદે અનાં બાહ

મલા જે દોખીઆંતણી પડી ભાજે બધી મીણ

અડી ખંભ કડી રાજે મલારા અથાહા ॥ ૧ ॥

પડી આંટી કડી સાથ આવતી બડોદાપતી

ફોજાં બાબાતણી ચડી નીશાણાં ફટક

જમી હુઉ પડી ખેહ અડી અસમાન જતી

કડી માથે લાયો બાબો વિલાતી કટક ॥ ૨ ॥

+ + + +

ધ્રાંગરા દંડે પેલા અઢારસો ધણી । નશાં વઢવાઢ દંડે વાંકાનેર

લીંબડી શાઅલા દંડે મોય માગી જમે લીધ । ઝાલાવાડ દંડી શુભે કીધ જેરજેર ૭

દંડે મોરબી કા સામ સામલીયા સંહીત દંડે । અનંમી જમકો ઠામ દંડે સો બાળ

હજારાં ચીઆરાં દંડે દંડે વાલીઓ હાલાર હોલે નશાં માર ગોલે દંડે જીનાંકો નવાખ ૮

+ + + +

દેશ ધણા આપાટા આતા તેના જુદા માણું દામ આમ
 શામા હુવા તેણે તો પાકાં અડાવ ॥ ૧૦ ॥
 કટકાંકા ગાઠ ઘૂટા કેકે જ્યા આવટ કુટા કે મરેઠા શીસ
 પુટા બ્રહુટા કરર વખતાકા જુટા બેધ હુટા સેન
 બાબાવાલા જાણુકે સંકેલી સીંહ બહુટા જરર ૧૨

+ + + +

પાંચ માશ જવા નાત્યો શુભો થ્યો હુલાશ પુરો
 જમુ તણી આશ છંટે જવા દેતો જાપ પાછો જવે
 કેણી પાસ લોંગરો લાકડો પેટો મોટો બાક્ષ
 કરે બેટો બાબો દેશમાંય ॥ ૧૪ ॥

જવા આલી ફેજ તારે ફારકતી દીધી નરે ભાવા-
 હશતણી જીલે દીધી સીધી સાખ ॥
 રેશ દેવા આબ્યો તાં તો શામો પોતે પામ્યો
 દેશ લાખ અઢી કામ્યો તાંતો પામ્યો પાંચ લાખ ॥ ૧૫ ॥

વિષયાદિ-૧. આ લોકગીતમાં નીચેનો પ્રસંગ વર્ણવેલો છે:-વરોદરાના કુતેસિંહ રાવ ગાયકવાડ રાધાબાને પેશ્વાઈ અપાવવા ઇચ્છેજી લશ્કર સાથે કરીના મહારાવને હરાવવા કરી ગયો, ત્યાં કરી લીધું, મહારાવ નાશી કાઠીયાવાડમાં ભરાયો ત્યારે તેણે કાઠીયાવાડના રાજાએ અને નવાબને હરાવ્યા પણ સીહોરના વખતસિંહજી (આતાબાઈ)-એ તેને સામે હરાવી તેણે કાઠીયાવાડમાંથી લીધેલી અઢી લાખ જમીને બદલે પાંચ-લાખ સામા લીધા.

૨. આ વીરરસથી ઉજળતું કાવ્ય છે. બાપા મિશ્ર ગુજરાતી છે. આ બતાવ સને ૧૮૦૧-૨ માં બનેલો હોવાનું સમજાય છે. કુલ કરી ૧૫ છે.

વિશેષ-૧. ઐતિહાસિક લોક ગીત હોઇને ઉપયોગી છે. પ્રતિ માટે જુઓ અં. ૩૪ અ

અંક ૩૫ ક-સાબરમતીની રેલનો કિસ્સો-હિં. ઉ. લો-૨.

હસિમાઇલ (૨. સં. ૧૮૩૮ હિજરી ૧૨૧૦) પૃ. ૧-૧૧

આરંભ-હિજરી સને ૧૨૧૦ માહે મોહરમ તા. ૨૯ કરીસો સાબરમતી રેલનો-હીંદુસ્તાની ઉરદુ જખાંથી.

હુકમ ખુદાકા એસા આઆ-મેધરાજ કે ઉપર
 કે જેઠ મહીતમે તૈયાર કરીએ-તુ સો અપના લશકર
 તખ મેધરાજને હુકમ ખુદાકા. જે કહા સો માના
 જખકે આયા જેઠ મહીના. તખ કરને માંડા સામાના

હાથી ઘોડા જિંટ હજારા-હિને સો કૈહુ લીતે(ને)
 ત(તં)થુ ડહેરે કીનાત શરીઆં-જે સખ તૈયાર કીતે(ને)
 સંજઉ પાખર ઝલંમ ટકેરે ઓર કુદરતી બખતર
 ખાંત તોપ નંબલ જંથુરે-સુતર નાલાં. ખુશતર
 ખેલદાર ભાલદાર ઓર પીઠારે કૈ હજારાં લીતે(ને)
 જગમે હોઅગા નાંમ તંમારા-યુદ્ધસે દીતે(ને)
 દાઝ ગોલી દો મહીનેકા લીઆ. ઉંને ખોતેરા
 જેઠ મહીને કે આખર હોવે બડા કરવાઆ ડહેરા
 મેધરાબ ખાદલકુ કેહેતે-ઓર લસકર પાનીકું
 ખેલદાર ભાલદાર કડી ઝંડીચુકુ ઓર પીઠારે પવનીકું
 ઇસ તરેસે બીને લશકર કીઆ એકીઠા સારા-
 અસાડ મહીનેમે મેવાડ ઉપર કરવાયા નાગારા
 અસાડ મહીનેમે ખોતસા બરસા કીયે સબુકુ બેકલ
 શીકર સરાવણમે બેહદ બરસા મેવાડ ભરી જલથલ

મધ્ય-વોહારાની બોલીથી-

તેઅબજી તો એમ કેહે છે મુ સંમજી કઈ જાતુ
 ચડી આલનીથી પાંની થધને મીર કુવાને તાતુ
 આપની પોલમાં પેથુ તેની તજવીજ કરીએ
 છોકરાં જૈયાં તંનાઈ જસે તો વગર મોતે મરીએ
 ઇબરામ ભાધને જધને પુછે તે ધંના છે દાઆ
 એમના ધરની આપના ઉપેર ઝાઝેરી છે માઆ

અન્ત-હજરત હસંન હજરત હુસંન દોઆ હાજ દે જંનતકે
 એ દોતુ નંહાંકે બીતર સંતા રહે ઉમદકે
 ખીખી ફાતમે રખકે પયારે ઉમદકુ બખસાવેગે
 ખીખી આયસે આયસે આણુ કર ઉમતકુ લે બવેગે
 પીરાંન પીર દસ્તન કીના અંબ હે હજરંતકે
 રોજ હસરકે મેદાંન બીતર વાલી હોસગે ઉમદકે
 જુમલે પીરા જુમલે સહીદાં જુમલે ગોજ કુતુબકે
 બરકત ઓર ઓર વસીલે સેતી છુટક હોઅગી સખકી
 બારે સે ઓર દશ બરસ ગુજરે હોજરતકુ
 ઇસ બરસ આઇતી રેલ કહેર ઓર આફતસુ

મોહિર્મકી ઓગનતીસી રાજ માસ બેકા
 એ નીસાંના હેગા છેલા રેલકે આનેકા
 એકસો ઉપર સાઠ બેહેતાં હેમસી માહાં
 સુનનેવાલે જીતે રહેા પડનેવાલે સંદા
 યા ધલાઈ કરમ કીજીએ ઇસમાઇલ કમતરપર
 ખુરખાન ઓરત સુખ દુખ હેગાં તુજ જનાબે અગખરપર
 અખ એ કીસા પુરા હુઆ દીનકા બોલખાલા
 જમલે મુસલમાન યમુ બોલા કાફરકા મો કાલા
 એ કીસો સરંમપુરંજી થયો, ॥

વિષયાદિ-૧. આ કીસામાં અમદાવાદમાં હીજરી સન ૧૨૧૦ (સુમારેઈ. સ. ૧૮૪૮) માહે મોહરમ તા. ૨૬ મી ને દિને આવેલી ગળખનાક રેલથી લોકોને વેઠવી પડેલી હાડમારીઆનું રસીકું વર્ણન છે. આમાં વહોરા, વાણીઆ આદિ ભૂદા ભૂદા વર્ગોની હાડમારીનું વર્ણન તેમની તેમની બોલીઓમાં આપેલું છે.

૨. કુલ કડી નોંધેલી નથી; લાવણીની કડીઓનાં માપ વત્તાં ઓછાં છે.

વિશેષ-૧. આ એક લોકગીત છે.

૨. પ્રતિ સ્વ. ફારબસ સાહેબે રા. રા. લલ્લુભાઈ ઉલાસરામ દ્વારા પરચુરણ વાતો એકઠી કરાવીને ઉતારાવેલી અને ચોપડીના આકારમાં બંધાવેલી છે. આ પ્રતિ આખા કાગળ ઉપર બે બાજુએ લાલ શાહીથી આંકેલા હાસીયા વચ્ચે ઉતારેલી છે.

૩. આ પુસ્તકમાં સમાવેલી બાબતોનું સાંકળીયું પહેલા પાના ઉપર નીચે પ્રમાણે પાનાવાર અધુરું લખેલું છે:—“આ ચોપડીનું સાંકળીક ૧ સાબરમતી, ૧૧ સીપાહીએ વાણીઆને છેતરો ને ઉલટા વાણીઆને ગલે પડો, ૧૩ ઘોલકાના તાલુકાદાર બાપુ-મીયાની હકીકત, ૨૧ ઘોલકાના દેશાઈની હકીકત, ૨૨ તુકતા શરખી વાત,—મુસલમાન તથા વાણીઆનું બોલવું, ૨૩ કમુ મીયાંની બેવકુફીની વાત, ૨૪ વઢવાણના ઠાકોરના પ્રગણામાં પેદા થયેલી બકરી લીમડીના ઠાકોરે મારી તેથી લડાઈ થઈ તેની કવીતા, ૨૭ હરબમજી દવારકાં જતરા ગયા તાં તેના બાઈ અમરશંગે કારભાર ચલાવો તેને કાઠી લોકે મારે તેથી હરબમજીએ કાઠીયાવાડ ઉપર હલાં કરો તેના શલોકો, ૩૦ અમદાવાદના કપુરચંદ શેઠની હકીકત તથા રાસડો, ૩૫ ખંભાતના એક જોરાવર વેણીભાઈ નામનો વાણીઓ (? પાટીદાર) મરાઓ તેના રાસડો શલોકો, ૩૯ ખંભાતના પાદરા ગામના લોકે જમાબંદી ન આપ્યાથી નવાબે ચઢાઈ કરી ને હાર થઈ તેનો રાસડો, ૪૧ ચલોતરમાં વાડુવાલ ગામનો ઘેલો કણુખી કૃતેશંગ પારો ઘોડો નજરાણું લઈ ગામ ગયો તેને કોઈ તાપીદાશે પકડી મંગાવો ને તેણે તેના ઘોડાવાળાને કુઆમાં નાંખ્યા તેથી તેની બેહેન વડોદરે ગઈ ને ફેજા આવી તાપીદાશ ત્રણ દીવશ સુધી લડી નાશી ગયો તેનો રાસડો, ૪૨ ભુગોળ પુરાણની સંખ્યા ચાર જુગના રાજ, ૪૭ ઉદેપુરની ગાદી નમી નથી તે વીશેની હકીકત, ૫૯ પાટણની હકીકત.”

પ્રતિનાં કુલ પાનાં ૬૭ છે, જ્યારે પહેલા પાનાના સાંકળીઆમાં માત્ર ૫૯

પાનાની બાખતો આપેલી છે. આ પુસ્તકને અંતે આની જ ઈર્ષ્ય અનુક્રમણિકા પણ આપેલી છે, તેમાં આરંભની અનુક્રમણિકા કરતાં નીચેની વધુ બાખતો નોંધેલી છે:-

“૬૨ અડાલજ ગામના કુવાના સંસ્કૃત શિલા લેખનું ભાષાંતર, ૬૩ દાદા હરિની વાવના શિલા લેખનું ભાષાંતર, ૬૪ લલ્લુભાઈ ઉલાસરામે લખાવેલા (૭) હેવાલો, મુસલમાન ફકીરે બ્રાહ્મણોનાં ૩૫ (મણ) જનોઈ બાજ્યાં.”

પ્રતિના છેલ્લા પાના ઉપર નીચેની નળવાન્તેગ ઐતિહાસિક હકીકત નોંધેલી છે:-

સીંધના પાદશાહના કાહાડી મુકવાથી કાઠીઓ ૮ શાખાના ઢાંક એટલે જુનાગઢના રજપુત પાસે ચાકર રહ્યા તેમાં-પાગરની દીકરી ઉપર ઢાંકનાં કુવર ખુસોંતોને કાઠીએ મારી નાંખવા ચાહું તે પછી પરણાવો ને કુવર કાઠીમાં જવાથી ને કાઠીઓ ધરડો થાયો ને (૧) બાકીના રજપુત રહ્યા તે વરતીઆ કહેવાએ છે ને તે વટલેલાને ત્રણ દીકરા હરશુરના વંશનાવાલા કહેવાએ ૨ ખુમાણ વંશના ખુમાણ કહેવાએ-૩ ખાચરના વંશના ખાચર કહેવાએ-ખાચરના દીકરા પાંચ તેમાં ચારનો વંશ ૧ રામો તેના રામાણી. ૨ લખો તેના લાખાણી. ૩ ઠેખો. ૪ ગોદડ

તેના ગોદડ પતાઈ રાવળની શાખ(ખા)થી ઉમરાલાના રાજા રાવળ કહેવાય છે અને ગાદીએ બેશતા કુભાર ચાલેા કરે છે.

રાખેંગાર-૧ રાએ ધણુના વંશના રાએ જાદા રશેરસીંહના વંશના શરવીઆ ૩ ચંદ્રસીંહના વંશના ચુડાશમા ૪ રાખેંગારના ભાણેજ દેહલ ને વેહલો સીધરાજને ભાએરાના દરવાજે દેખાડો તેથી રાખેંગારને સીધરાજ દેહવેહલનાં નાકા કાન કાપી કહાડી મેલા.

૧ સોલંકી દંતરાજ ૨ ચહુઆણુ લવાર તા. માજલુઆહું ૩ મકવાણુ. પનાર વગેરે ૪ જાદવ-જાદલ ૫ ગોહલ વેજલપુર. ૬ રાઠોડ. ૭ સૈજ-તથા શેરપા ૭ વાઘેલ. ગોધાવી. ૮ પરમાર દાણપર તા. પીરોજ. ૯ શરવૈઆ. ચુડા રણુવર તરફ. તેઓ બીલ સાથે વાલા શી પગી તથા સીપાહીગરી કરે. તેને પાદશાહે જાગીર આપી પગી પણ કરાથી પગી કાટની રક્ષા કરે તે કાટવાલ-માલ ખાટીને મોટા થયા તે ખાટ-—

ભોયણુ દે-ચાવડાને મારી મુલરાજ શોલંકીએ પાટણુ લીધુ-ભાંએણુના કુવેરે ખારવટ પડી અને દલી પાદશાહ પાસે ગયો તે દરવાન તપસ્વી રહેલા તેનાથી વર પાયો-

•વરહાજનું કુટુંબ બીલડીએ રહુ તેથી તેનો વંશ બીલડીઆ તા. જેતાજનું કુટુંબ અરધાર રહુ તેના વંશના અરધાર કહેવાઆ.

અન્ત—સંવત ૧૮૮૫ માંએ બાપુમીઆ ગુજરી ગયાંથી તેને પેટ દીકરો નહોતાં તેની ગાદીએ તેનો ભાઈ મલેક મીઆ બેઠા. ત્રણ ગાંમ ધનાંમી તા: ખીજી મીલકત અદાલતથી હરરાજ કરાવી ને એક લાખ રૂપૈયાનો અવેજ સાહુકાર લોક લેઈ ગયાં ને જે બાકી રહ્યા તેને હજી સુધી કાંઈ મલુ નથી—એ મલેક મીઆને કલેક્ટર સાહેબને તાંથી ખરચને સારૂ માશ ૧ રૂ. ૧૭૫) આપવા સરૂ કરા—પછી. સંવત ૧૮૯૬ માં રૂ. ૩૨૫ વધારી માશ ૧ રૂ. ૫૦૦) આપવા સરૂ કરા—એટલામાં એ મલેક મીઆ સંવત ૧૯૦૦ માં ગુજરી ગયા તેથી એ માશ ૧ ના રૂ. ૫૦૦ ની રકમ બંધ કરીને તેનો દીકરો, સેરમીઆ થયો તેને માશ ૧ રૂ. ૧૧૬—૬—૩ આપવા સરૂ કરેલાં છે. તે હજી તે પ્રમાણે મલે છે. ને એ સેરમીઆની ઉમર હાલ વરસ ૫ ની છે.

એ તાલુકદારની હકીકત. પુરી. થઈ.

વિષયાદિ—આમાં ધોલકાના તાલુકદાર બાપુમીયાં સંબંધી હકીકત છે. તેના પૂર્વજે રજપુત પરમાર વંશના હતા; તે (સિંધ) થરપારકરથી કાઠીયાવાડમાં મૂળી આવી વસ્યા અને થાણું જમાવ્યું. તેમની કેટલીક પેઢીઓ વીતતાં અમુક વંશજે મુસલમાન થયા અને ધોલકામાં તેનો એક ફાંટો તાલુકો કબજે લઈ, વસ્યો. તેઓ જુનાગઢના નવાબના સીરબંધી સીપાહીઓ હતા. તેમણે પગાર પેટ ગારીઆધર તાલુકાની જમાબંદી લખી લીધી અને તે વસુલ કરવા ત્યાં ગયા ત્યારે દગો કરીને તેમને ત્યાંના તાલુકદારે મારી નાંખ્યા. તેમાંથી ઉગરેલા બે જણનાં વંશજે કૃતેહમહમંદ અને માલેક અહાંએ ગાયકવાડીમાં લશ્કરી નોકરી લીધી અને પછી ગારીઆધર છૂટ્યું અને ગધેડે હલ જોડાવ્યું. ૧૮૭૮ માં એલ્ફ્રીસ્ટન સાહેબની સ્વારીમાં તેઓ જોડાયા. સં. ૧૮૫૫ માં તે ગાદીએ બાવા મીયાં આવ્યા. તેમના વારસ બાપુ મીયાંએ કડીના મલ્હારરાવને પકડવામાં ગાયકવાડ કૃતેસિંહ-રાવને તથા, ઇંગ્લેન્ડ સરકારને સંવત ૧૮૫૬ માં પેશવા સામે મદદ કરી હતી અને અમદા-વાદથી સેલુકરને હાંકી કાઢવામાં ૪૦૦ સ્વારથી સામેલ થયા હતા.

વિશેષ—૧. આ એક સ્થાનિક ઐતિહાસિક બાબત હોઇને પેશવાઈ અને ઇંગ્લેન્ડ અમલના સંક્રાન્તિકાળમાં નાના નાના તાલુકદારો અને ઠાકોરો કેવી રીતે ઢોલકા બનવી સત્તાતુલાનું ધારણ નમાવતા તે સંબંધી માહિતી પૂરી પાડે છે.

૨. પ્રતિ માટે જુઓ અં. ૩૫-૧-ક.

અં. ૩૫-૧-ઘ—ધોલકાના દેસાઈનો ઇતિહાસ—

એ. ગુ. ગ.-પૃ. ૨૦-૨૧.

આરંભ—ધોલકાના દેસાઈની હકીકત.

ધોલકામાં નાગર વાણીઆ એક વનમાલી દેસાઈ હતા. તેને હર વરસ

રૂ. ૧૦૦૦૦ ની આંમદાની. હતી. તે ગુજરી ગયાથી તેની આંમદાનીની માલક તેની ઓરત થઈ—

અન્ત—ધાલકામાં ગાએકવાડું રાજ રહુ તાંહાં સુધી એ પ્રમાણે વહીવટ થયો—ને જે વખત અંગરેજ સરકારનું રાજ આવું તે વખતથી પણ એજ રીતે વહીવટ ચાલે છે. કુમાવીસદારની કચેરી દેસાઈના ઘરમાં છે ને તેની પેદાસ સરકારમાં રહે છે—ને ઉપર પ્રમાણે ખરચ સરકારથી થાય છે.

એ ઓરતે પોતાની માલકતનો સરકારને વારસ કરા તેથી હવે એ માલકત નવારસી થવાની નથી.

એ રીતે કીસો સંમપુરંણુ.

વિષયાદિ—આ કિસ્સો, ધોળકાના નાગર વાણીયા વનમાલીદાસની ઓરતને પીતરા-ધઓએ તે વાંઝીઅણુ હોવાથી તેના ધણીની માલકત તે પોતાની હોવાનું મેહેણું મારતાં તેણે સં. ૧૮૦૮ માં દામાજીરાવ ગાયકવાડને ખેડે જઈ એક લેખ કરી રૂ. ૧૦,૦૦૦ ના આયપતની પોતાના ધણીની જગીર તેને સોંપી અને તેમાંથી ગાય-કવાડે કુમાવીસદાર દ્વારા વનમાલીની એક દેરડી ખાણાવી અને દર વર્ષે નાગર બ્રાહ્મણની નાત જમાડવાનો નિયમ કર્યો, એ હકીગત છે.

વિશેષ—મતિ માટે જુઓ અં. ૩૫-૧-ક.

અં. ૩૫ ૧ ક.—નુકેતાની ત્રણ વાતો—ગુ. ગા.—પૃ. ૨૧-૨૩

વિષયાદિ—આ નાની મીયાંબાઈની વાતો છે. તે વ્યાવહારિક શાણપણનો બાધ આપનારી છે. ૧લી વાતનો સાર એ છે કે, એક પાગાદાર દેવેશર પશુવાએ પોતાની કાણી ઘોડી એક બારગીર બ્રાહ્મણ સાથે શમશેર બેગની પાગામાં જુનાગઢ મોકલી, તેથી તે મંજુર ન થઈ અને ઘોડી તેમ બારગીર પણ અછક થયાં. માત્ર એવો કાગળ મળ્યા કે,

શમશેર બેગે શહી ન કીધી. કાંધ માર કાણીને

દેવેશર પશુવાને કહેજે કે પોક મુકે તાણીને.

૨. બીજી વાત સીધા પ્રશ્નોનો મુસલમાન સીપાઈઓ કેવા વાંકા વાંકા ઉત્તરો આપે છે તેના નમુના રૂપ છે:

ત્રીજી વાત જે કમુમીયાંની છે તે કંઈક રસીલી છે. તેનો સાર આ છે: કમુમીયાં જંગલમાં કોહોવાડી લેધને સુતા હતા ત્યાંથી કોઈ તે કોહોવાડી ઉપાડી ગયા. મીયાં જગ્યા ત્યારે એમને પોતાને શંકા પડી કે હું કોહોવાડી લેધને સુતેલો તે જ કમુમીયાં ખરો કે નહીં ? તે જાતે ડરક અને વહેમી બહતા. તેથી ઘેર જતાં પોતાના મોહોલ્લામાં કમુ-બાઈના નામની બૂમ એવા ખ્યાલથી પાડી કે જો ખરો કમુમીયાં મારા કરતાં બીજો કોઈ હશે તો તે જટ બહાર આવશે, નહીં તે આપણે તો છીએ જ. તેણે એવી બૂમ માર્યાંથી તેમની ઓરત બહાર આવી અને સમજાવીને તેમને ઘરમાં લઈ ગઈ.

અં. ૩૫-૧-ચ.-બકરીની લડાઈ-ઐ. ગુ. લો. ગી.-
(સટીક) ૨. ઝમાલ પૃ. ૨૩-૨૭

આરંભ-વઢવાણના ઠાકોરના પ્રગણામાં પેદા થએલી બકરી તે લીંબ-
ડીના ઠાકોરે મારી તે બાબત બે ઠાકોરોને લડાઈ થઈ તે બાબતની કવી-
તામાં બાંધેલી. ઝમાલ.

અળ કહલો લેઈ અવતરી. પેથલરી ધરમાંહ
વીરા પઆલો રણવખે, જોગણ ભોગજ ખાઅ.
જોગણ ભોગજ ખાઅ, બત્રીસાની હતી:
બણી દીઆરી ખુખ, ધીઆરેલ બેસડી.
થોક થોક માસ. સરખી થાલીઆં;
ઘાલી રૂપા ખાપ. એ ઉપર ઢાલીઆં. ૧
પલટી ઉપર પલચ છે, પલ ખાધે બલ થાઅ;
મેહેલુ તો મુજબ મન, વેધુ તો વખ થાઅ,
વેધુ તો વખ થાઅ. બે અરથી બંતડી.
ધડ બેહુ વેવચાલ. રાહડ હુવારી હુઈ ધડી.
તાંહાં હલવદ હંદી. ફોજ ચડી પંથ હા હોલી.
વેહધી હાથ અળ, વેહેગલ વાહ વલી. ૨

અન્ત-ગોલા હેશલ લગીઆ કોટ પડા બિયલ
પેથલ ભારે સલ હતો. કોહો સો હલવો ફલ
કોહો સો હલવો ફળ ત્રાંજુંમે તોલીઓ
રાઓ હતો રણવંક રંક કર રોલીઓ
ભાગા દો દો વાટ. માધાણી ભાથીઆં
હરંણુ અખડા કીયાં, અફાલી હાથીઆં. ૧૬
પેસ ભરી નમીઓ પથો, હાથ જોડી અણુલંગ.
હેદો અળ ભોળ અદા. રાજ હાથાને રંગ.
રાજ હાથાને રંગ. ભોપાલે ભાખીઓ
રાજવટ. હેદો માંન. ધરાંણે રાખીઓ,
અતલી બલ છત. ધરાં દસ આધયો;
ગંણી અણુમે દે એમ, ઝમાલે ગાહ હો. ૧૭
ઉપર લખ્યું છે તેની નીચે મુજબ હકીકત-સમજવા.

૧ ઉપર હલવંદનો રાજ લખો છે પણ હાલ તેનો રાજ દરબાર ધાંગધરે છે. તે હલવંદ એ તેનું ટીલાનું ગાંમ છે તેથી હલવંદનો રાજ કહેવાય છે.

+ + + + +

૭ વઢવાંણના ઠાકોરમાં અસલ કોઈ વઢવાણની ગાદી ઉપર માધવસંગ નામદાર થઈ ગયા છે તેથી તે માધાણી કહેવાય છે.

એ લહડાઈમાં વઢવાંણી વાલાના ચારણે વઢવાંણના ઠાકોરની સરસાઈના દુહા કહા છે તેમાંના ચાર નીચે લખા છે.

૧ લાજ પેખંણી લીંબડી. મુક ગઈ સખ માંણ.

હંધા જાલ ઓ લાલીઓ. તને રંગ છે પેથલ રાંણ.

૨ ધુલ મલીઆ ધોલીઆ. હળવંદીઆ હમસાંણ.

તેમાં રહી ગયો ખટકા રાજને. તુને રંગ છે પીથલ રાંણ.

૩ કેરાલેથી કુટીઆ. ધીગ કરી રાંણ ઢાણ.

ચોરાશી ચુતી ફરે. તુને રંગ છે પીથલ રાંણ.

૪ દશદો સુખા દરશીઆં ધંણા મેલા ધમસાંણ.

તેમાં રણુધેલા અંનમી રહો. તુને રંગ છે પીથલ રાંણ.

વિષયાદિ—‘આરંભ’માં હકીગત સ્પષ્ટ છે. કવિતાને અંતે તેમ જ હાંસીઆમાં કેટલીક પ્રસંગસૂચક સમજાવતી આપેલી છે. અંતમાં કુલ ૮ નોંધો છે, તેમાં ધરાંગધરા, વઢવાણ આદિના રાજ જાલા કેમ કહેવાયા તે, તેમ જ બીજી છએક નાની બાબતો સ્પષ્ટ કરેલી છે.

૨. બાબા સાદી છે, પણ લહડાઈનું વર્ણન વીરરસથી ભરપૂર છે. કુલ કડી ૧૭ અને પંક્તિઓ ૧૦૨ છે.

વિશેષ—૧. આ ઐતિહાસિક લોકગીત નાની નાની બાબતોથી તે વેળાના નાના ઠાકોરો પરસ્પર કેમ ખુનખાર ચુલ્લ મચાવતા એ હકીગત ઉપર પ્રકાશ પાડે છે.

૨. પ્રતિ માટે બુઓ અં. ૩૫-૧-૬.

અં. ૩૫-૧-૭-કાઠીઓ ઉપર વેર-ઐ. ગુ. લો. ગી.

(સલોડો)-૨. મૂળ-૫. ૨૬-૨૮

આરંભ—એક વખત લીંબડીના ઠાકોર હરભંમણ દવારઠા બતરા કરવા ગયાં એટલે રાજકારભાર તેના ભાઈ અંમરશંગે ચલાવો-તેથી કાઠી લોઠાંએ એ અંમરશંગને મારો તેથી તેનું વેર લેવા એ હરભંમણએ કાઠી-આવાડ ઉપર હલાં કરો તેના સલોડો-

સરસતી માતા તંમ પાએ લાગુ-કહેવા સલોકા વરદહન માગુ દાન-
અંખાજી માતા આરાસુર રાંણી.

લેખડી કેરો તે કહુ સલોકા એકે મને તે સાંભલજે લોકા-

લેખડીએ તો પરીઆણા થાઅ-રાઠોડ જુઠો ઘોલકે જાઅ-

રંણુકાના રેવત સાખધા થાઅ-સેઠ વંનોસા ધંધુકે જાઅ-

પડંત ડગમગતો અલીઆત થાઅ ચાકરના મહીના તાંહાં લખાઅ-

અન્ત-વહેરાનો હરભંમ રીસાલ રાંણો-મારી કાઠીઆવાડ મુકાવો માંમ-

ચડે પેગડે ધરતી જ લીધી. કાઠીઆવાડ મારી સલાંમી લીધી.

ચઢીજી કટક જાંઓ છે ભાંણુ વેરીને ઘેર પડીજી ભગાંણુ-

દાંનો હંમીર મળવાને આવો ઘોડા ચાર તે સલામે લાવા-

જિભા ઢાડીડા ગાય છે ગીત. બહેચરરાંમને સરપાવ થાઅ.

બહેચરરાંમને સરપાવ થાઅ. ચુપેશુ કટક ચાડોલે જાઅ-

કેશર કશુખા સાદુડા પાઅ જીપર ગુધરી ગોઠ વેચાઅ.

જીડણુ આવો છે આદરી આંણે.

વહેરાનો હરભંમજી ચતુર સુજાણુ-લાખો લાજે મેવડો જાણુ.

ધારશી કુગર ડાઆ કલોજી-કીધા ટોલીએ આવા જે કાજ.

પાધર આવીને ખોડ જ દીધા-અલદાંણે આવી બપોરા કીધા.

ચાકરોના મહીના ચુકાવી દીધા-

સારે શુકને આવો જાંખુનો રાઅ-ધહેર ધહેર ઓછવ મંગલ થાંઅ.

એ સલોકા મુજાજીએ કીધો રાજ હરભંમજીતુ રાજ અવીચળ રહેજો.

(ટીકા) લીખડીના ઠાકારનું ટીલાતુ ગાંમ અસલ મોજે જાંખુ છે તેથી

જાંખુનો રાજા લખો છે. પણ. હાલમાં એ ગાંમમાં વોહોરાની વસ્તી છે

તેથી વોહોરાની જાંખુ કહેવાઅ છે. એ વોહોરા લોકો લીખડીના રાજની

રહીઅત તેથી તાકીદ કરી કે હવેથી એ ગાંમતુ નાંમ રાજની જાંખુ-કાહો-

પણુ તે લોકોએ કહું કે અમે વોહોરા તંમારી રહીઅંત નથી. વોહોરા

રાજના-પરંતુ જાંખુ વોહોરાની. હાલ સુધી એ ગાંમતુ નાંમ વોહોરાની

જાંખુ કહેવાઅ છે—

વિષયાદિ-૧. 'આરંભ'માં હકીકત સ્પષ્ટ છે. આમાં વીરસતનું વર્ણન ઠીક છે.

૨. કુલ કડી નોંધેલી નથી.

વિશેષ-મતિ માટે જુઓ અં. ૩૫-૧-ક

અં, ૩૫-૧-૪-શેઠ કપુરચંદનો રાસડો-ગુ. લો.-૨. દુલ્લભ-
ભટ-પૂ. ૨૯-૩૬

. આરંભ-અમદાવાદમાં એક વાંણીઓ કપુરચંદ શેઠ હતો તેહને શેહે-
રમાં પાંચ માંલુસ સાથે વેર હતુ તેના નામની વીગત-૧ મદન ગોપાલ.
૨ નાહાલચંદ. ૩ લાલચંદ, ૪ સુખતખાં. ૫ સુખતખાં.

એ કપુરચંદ પોતાની નાંમના વધારવા મુલકેમુલક કરવા નીકલો તે
ફરીને પાછો અમદાવાદ આવો એટલે તે દેસ જીતીને આવો-ને કાકરીઆ
તલાવ ઉપર મુકાંમ કરો-ને તાંહાં નાહાવા બેઠો તે વખત-નાહાલચંદે તાંહાં
આવીને કાંકરો મારે તે ઉપરથી મોહોટી લડાઇ થઇ ને કપુરચંદ જીતો-ને
મદનગોપાલ વીગેરેની હાર થઇ-પછી પોતે શેહેરમાં આવો એ હકીકત દીલીના
પાદશાહે જાણી. તેથી કપુરચંદને પરવાનો લખી મોકલી. બોલાવીને અમદા-
વાદની દીવાનગીરી આપી-શેઠ અમદાવાદ આવો તાર પછી. તે સેતરંજો
એટલે પાલીતાણે જતરો કરવા સંઘ લેઈ નીકલો તે ખંભાત મુકાંમ કરો-
ને હઠાર દાડા ખંભાચંતની હાકમાઇ (કરી)ને તાંહાંથી સંઘ લેઈ નીકલો તે
ધોલકે થઇને મોજે ખરોલ ગાંમ છે તાંહાં મુકામ કરો-એ મુકાંમે કાઠી લોક દાંણ
લેવો આવો તે સાથે લડાઇ કરી. ને દાંણ ન આપું ને શેઠની ઝીત થઈ-તાંહાંથી
શેઠ પાલીતાણે ગયાં-જતરો કરી. પાછા ઘેરેર આવો-એ શેઠને બે ઓરતો
હતી-એક લેરખી વહુ અને બીજી હેત વહુ-એ બે ઓરતો હતી. પંણુ દીકરો
નહી. તેથી પોતાનો ભત્રીજો-પાનાચંદ તેને પોતે પૈસા ખરચી. પરણાવો-
દુનીઆના લાહાવા લેવાને તેનું લગન તો થઈ પણ ચોરીમાં કંણુસાર ખાતી
વખત કપુરચંદ શેઠને લાલચંદે કટારી મારી. તેથી મરંણુ પાંમા-તેહનો-દુલ્લભ-
ભટ હવે નાંમે કોઇ થઇ ગયો છે તેણે રાસડો જોડો છે નીચે મુજબ-પણ
હડાર દહાડા ખંભાતમાં કપુરચંદ શેઠે શી રીતે ને શા સાડ કેવી હાકમાઇ
કરી હકીકત આ રાસડાથી માલુમ પડતી નથી.

રાસડો કપુરચંદ શેઠને.

જી રે કપુરચંદ શેઠના પીતલ લોટા જલે ભરા જો.

જી રે દાંતણુ કરવા લેહેરખી વહુને હાથ.

કપુરચંદ જીતો રે નવખંડ નમી રહો જી રે કપુરચંદના ચીની પાલા તેલ ભરા જો.

જી રે મરદને કરવા લેહેરખી વહુને હાથ. કપુરચંદજીતો રે
નવખંડ નમી રહો. (ટક.)

. જી રે કપુરચંદની ત્રાંખા કુડીઓ જલે ભરી જો. જી રે પીલા
પીતાંખર લેહેરખી વહુને હાથ કપુર-

અન્ત-ભાષા રે પાનાચંદ બત્રીજ સંભલ વાત હેની ભલી રે
 સાચાસી અમદાવાદ સેહેરમાં ને.
 હેની સારી સારી ડોલીઓ બંધાવ ભાષા રે પામરી તે
 મંગાવો ભલી ભાતની ને.
 હો ભાષા ડોસીડા તુ માહારો રે વીર. રૂડી પામરીઓ
 નેધએ તે વહેલાં લાવને ને.
 હો ભાષા સુતારી તું માહારો રે વીર. રૂડી કપુરચંદની ડોલીઓ ધડી લાવ.
 ઓ ભાષા સરૈયા તુ માહારો વીર-
 એટલે અમદાવાદનો પ્રેમો પારેખ તે આવીયા ને
 ભાષા રે કપુરચંદની ડોલીઓ બંધાવ.
 સાલા કીધી રે કપુરચંદની રાતમાં ને ભાષા રે ડોલીઓને
 ઉપાડી ભલી ભાતની ને.
 ચારે રહે છે કાંઈ ચારણી ભાટ. હેવો કપુરચંદ શરમો
 શુભો નહી મલે ને.
 તાંહાં તો હેત વહુ કેરો ઉતારો. સંજુગાર. પેલી લેરખી
 વહુનો શોનાનો બિતારો ચુડલો ને.
 હેવો કપુરચંદનો રાસડો કહેવાય તેહને નેડીને કાંઈ
 ગાય દુલભભટ્ટ
 હેવા લાખાણી શુભા રે વનમાં વહી ગયા ને.
 પુરો થયો.

વિષયાદિ-૧. “આરંભ”માં હકીકત સ્પષ્ટ છે.

૨. કુલ કડી આપેલી નથી. આ રાસડાના બે ભાગ છે એકમાં કપુરચંદ શેઠનો વૈભવ, શેત્રુંજે જત્રા જવા માટે કાઢેલા સંઘનો કાઠમાઠ, શેઠની હાકમી તથા પાનાચંદના લક્ષ્મી શોભા વર્ણવી છે, સારે બીજા ભાગમાં શેઠને અગ્નિદાહ કર્યાંતું વર્ણન છે.

વિશેષ-પ્રતિ માટે જુઓ અં. ૩૫-૧-૬.

અં. ૩૫-૧-૭-વેણીભાઈનો રાસડો-ગુ. લો-૫. ૩૫-૩૮.

આરંભ-ખંભાતથી ગાઉ ૩ ઉ(પ)ર એક નવાપરા ગાંમ છે તાંહાંનો રહેનાર. એક કણખી પાટીદાર પા. વેણીભાઈ તે ધંજો જળરો હતો-તે પ્રગ-જીમાં લુટ કરતો હતો-એક વખત ખંભાતના નવાખ સાહેબે ગોધા બંદર ઉપર હલાં કરીને ક્રૂતે થઆંથી તે તાંહાં રહા તેથી વેણીભાઈએ ખંભાતનો કીલો તોડીને શહેર નીરતિ લુટવા માંડુ-એ ખજર નવાખ સાહેબને થઆંથી

કાઠી લોકોની મદત લેધને એક દીવસમાં ખંભાત પ્રગણામાં મોળે વડ ગાંમ સુકાંમ કરો. પણ વેણીભાઈ. ખંભાતનો કોલો મુકી નીકલો નહીં. ને લહડવાને તૈયાર થઈ ગયો ને તોપ માંડી ત્રણ દીવસ સુધી લહડાઈ થઈ. આખર વેણીભાઈ. નાઠો-તે નવાપરામાં ટકી. ન સકા. આથી રડી પુને જઈને રહો. નવાપ સાહેબે નવાપરા ગાંમ ઊજડ કરે ને ગઈએ હલ દેવરાવુ. ખંભાતના નવાપ સાહેબનો દીવાંત ગલાખરાય હતો તેણે વેણીભાઈ ઊપર જુઠો કાગળ લખી મોકલો નવાપ સાહેબના નાંમનો કે તમને અમારી દીવાંતગીરી. આપવી છે-માટે આવજો હેતું લખાથી વેણીભાઈ ખંભાતની કચેરીમાં આવો તેહને ગલાખરાયે મારી નંખાવો તેનો રાશડો.

(અં. ૩૦ જ માં આ રાસડાનો આરંભભાગ આપ્યો છે, તે જુવો.)

અન્ત-તાંહાંથી તે વેણીભાઈ બાપો ચાલીઆ જો આવો આવો

કચેરી મોઝાર જો.

કુર[નસો કરીને બાપો ઊભા રહો જો ગલાખરાયે મારાને તેડાવીઆ જો.

અવલા સવલી ઝાલી છે જે બાંહેજો. સોનાની કટારીએ

વેણીભાઈ મારીઆ જો.

છાકી પોલના વેતરા તેડાવીઆ જો. વેણીભાઈની ડોલીઓ બંધાવીઓ જો.

કાહાડા કાહાડા ભોધ બહારીને બાહાર જો. દરીઆની કીનારે

વેણીભાઈ ચેહુ બસે જો.

ધરમાંથી કાંઈ પટલાણીએ જાણીઆ જો. ગલાખરાય તાહરે

જાજો નખોદ જો.

માહારો તે વેણીભાઈ સુખો મારીઓ જો.

રડવામાં ભુખણીઆ ગાંડીવાંત બહુરે જો હાટે ને ચહટે રે રડે વાણીઆ જો.

ચોરે રડે ચારણો ને ભાટ જો. હેવો તે ? વેણીભાઈ સુખો નહીં મસે જો.

વેણીભાઈનો રાસડો પુરો થયો:-

વિષયાદિ-૧. “આરંભ”માં હકીકત સ્પષ્ટ છે. અં. ૩૦ જ માં આ રાસડો છે,

પણ તેમાંના અને આમાંના આરંભભાગની હકીકતમાં ધણો જ ફેર છે, તેમ પેહેલા રાસડામાં વેણીભાઈની બેનનો જરપતિ પુનાનો પેશ્વા સવાઈ માધવરાવ હોવાનું અને તેથી તે તેની મદદ માગવા પુને ગયાનું તેમ જ સવાઈ માધવરાવે નવાખનો કાગળ તરફથી હોઈ વેણીભાઈને દીવાંતગીરીના લોભે ખંભાત નહીં જવાનો આગ્રહ કર્યાનું જણાવેલું છે, ત્યારે આમાં તેમાંનું કશું આપેલું જ નથી. વૃણી અંત ભાગની હકીકતમાં ધણો જ ફેર છે. પેલા રાસડામાં નવાખે વેણીભાઈને છાતી ઉપર પથ્થર મૂકી માર્યા એટલું લખ્યું છે, ત્યારે આ રાસડામાં દીવાંત ગલાખરાયે સોનાની કટારી માર્યાનું જણાવી તેની ચેહ બાજ્યાની હકીકત વિશેષ આપેલી છે. આ રાસડાનો આખોએ અંત ભાગ અંક ૩૦ જ ના રાસડાના કરતાં વધારે છે.

૨. કુલ કરી નોંધેલી નથી. રચના બધી અંક ૩૦ ઝના જેવી જ છે.

વિશેષ-૧ જુઓ વિશેષ માટે અંક ૩૦ જ પ્રતિ માટે જુઓ અંક. ૩૫-૧-૬.

અં. ૩૫-૧-૮-ભાણુનો સલોકો-ગુ. લો. ૨.-ગંગાદાસ

લવાની-(૨. સં. ૧૭૬૩)-પૃ. ૩૯-૪૦

આરંભ-ખંભાંત પ્રગણામાં મોજે પાદરા કરીને ગાંમ છે-તે ગામેતી-
ઓએ નવાખ સાહેબને જંમેબંદી લરી નહી-તેથી નવાખ અલીખાનની
ફોજ એ ગાંમ ઉપર આવી તેથી ગાંમવાલા લડવાને તૈયાર થઈ ગયા-
ને મોટી લઠાઈ થઈ તેમાં નવાખની ફોજની દાર થઈ તેના શલોકો સંવત
૧૭૬૩ ની શાલમાં મોજે ખાખરસરના શા. ગંગાદાસ લવાનીએ કહો. તેને
પાદરાવાલાએ વી(ધું) ૭ પસાચતુ આપુ-

તે શલોકો

સરસતી માતા તંમ પાએ લાગુ-કહેવા શલોકો વરદાંન માગુ-
દો મજ માતા ક૨ પસાચ-સીતાજી ક૨ સંતજ સાર

ભાંણુ મહારાજ ભાંણુ મહારાજ દેવચ(વ)તાર

ભારમલ કેરો તે ભલો મહેમાચ-દોલંત ઝાઝી. ને નવનીત થાચ.

ગળ ભાઇને ઘણા વખાંણુ. ભીમજીસુત તે રામસંધજી બાણુ-

અન્ત-જુએ પાદરીઆં ઉડે છે ખેર. રામસંધજી તંણો ભાલે વરસા છે મેઘ.

સઘલા લોક તે એણી પેર બોલે-કાઈ નાવે રાણા કલાને તોલે.

ભાંણુ કલાંણુ બેચ ખીરાજે. દુધાજી સરખો દેશોત ગાજે.

અગો આવડો એણી પેર બોલે.

કખીર કણસીઓ વાર વખાણુ સંવત ૧૭૬૩ બાંણુ,

તેઝાવો સેઠા ખાખરસરના શેઠ સાત વીધાંના લખાંઓ લેખ.

એહ સલોકો-ગંગાદાસ લવાની કહે તે પાદશાનું રાજ અવીચલ રહે.

પુરો થઓ-

વિષયાદિ-૧. "આરંભ"માં હકીગત સ્પષ્ટ છે.

૨. કરીઓની સંખ્યા નોંધેલી નથી.

વિશેષ-પ્રતિ માટે જુઓ અં. ૩૫-૧-૬.

અં. ૩૫-૧-૩-તાપીદાસનો રાસડો-ગુ. લો. -૨. બારોટ
લગો અને લલો-પૃ. ૪૦-૪૧

આરંભ-ચરોતરમાં એક મોળે વાડુવોલ કરીને ગાંમ છે તાંદાં પાટી-
દાર કણુખીની વસ્તી છે-ગાંમ લેવા સારૂ ગલોભાઈ-વડોદરે ગયો. તે દ્વે-
સંગ ગાએકવાડને નજરાણા સારૂ ઘોડો લેઈ ગયો, એ વાત ગામમાં ખીજ
કાઈ તાપીદાસ હસે. તેણે બાણી. તે પકડી લાવો. ને ઘોડા બેડે ગોપાલો
ચાકર હતો તેહને કેદ કરી. ને બેડીઓ જડાવી.-તે બેડીઓ ગલાભાઈએ
તોડાવી. તેહને કુવામાં નાંખી દીધો-તેથી એ ગોપાલની બહેન માથે બલતી
સઘડી લેઈને વડોદરે ફરીઆદ ગઈ. ને દ્વેસંગરાવ આગલ ફરીઆદ કરી. કે
રાજા તુ છે. ને તાહરા પ્રગણામાં તાપીદાસની દવાઈ ફરે છે. એ તે શુ.
તે ઉ(પ)ર દ્વેસંગ રોશ કરીને લઢવા સારૂ ગયો. તાપીદાસે પણ સોના
રૂપાની ગોલીઓ પડાવી. ને ત્રંણ દહાડા સુધી લહડો. તે અખસર નાસી
ગયો. તેનો કાઈ બારોટ લગાએ રાસડો બેડો છે—

ગલાભાઈએ ઘોડો સંણુગારો-દ્વેસંગ સુખાને મલવાળ રે
એટલે તાપીદાસે વાત બંણી-તાપીદાસે ઝાલવા ચાલેળ રે
જઈ કરી તેહને સાહીને લાવો. ગોપાલને બેડીઓ જડાવેળ રે
વાડુવોલ ગાંમના લવારી તેડાવા ગોપાલની બેડીઓ લગાવીળ રે

અન્ત-લાલ સેલાની ઘાટડીઓ બીડી. હાથમાં ભાલા ઝાલાળ રે
સોનારૂપાની ગોલીઓ પડાવી. તાપીદાસે વેવરાવીળ રે
ત્રંણ દહાડા સુધી તાપીદાસ વહડીઓ. વલી નાસવાનું શોધેળ રે
એક પાસ મહીકાંઠો આવો. ખીજ પાસ કાકોલોળ રે
લગા બારોટ ને લલા બારોટ તેણે રાસડો બેડોળ રે.

પુરો થયો.

વિષયાદિ-૧. “આરંભ”માં હકીગત સ્પષ્ટ છે.

૨. કડી સંખ્યા નોંધેલી નથી; કુલ પંક્તિઓ ૧૫ છે.

વિશેષ-પ્રતિ માટે જુઓ અં. ૩૫-૧-૬.

અં. ૩૫-૧-૩-ચાર જુગના રાજા-વંશાવલિ-પૃ. ૪૨-૪૭

આરંભ-શ્રી ગણેશાઅનંમા-શ્રી-જુગોલ પુરાણની સંખ્યા લખી છે-
ચાર જુગના રાજા-

૧ અંમા-૨ મરંચી-.....૧૬ મયંક.

સતજીગના રાજ સોલ હવા. તે પવીત્ર રાજ હવા. પછે. રાજ. દહીત.
વ(વં)સી હવા તે કાણુ કાણુ—

૧ કુંત-૨ કુંતવીર-.....૧૫ કપીલખ-૧૬ કપીલદ્ર.

હેવા રાજ સોલ દૈતવંસી સતયુગ.માં. હવા. પછે સત્યયુગ વીતો. એટલે
સંમાપતી.

૨. ત્રેતાયુગ પ્રવેસ વૈષ્ણવ સુદ ૩ ને દીને પરવેશ થયો. ૧ સુરજ
વંસી રાજ હવા.—

૧ પરીક્ષત-૨ સૈનાવ-.....૪૨ દુરવાસીધ-૪૩ અંગનીવરણુ.

હેવા રાજ સુરજવંસી ત્રેતાયુગને વીસે હવા. ત્રેતાયુગ વીતો સંમાપતી.

માગશર વદી ૯ વા. સોમે. દવાપુર (દ્વાપર યુગ)નો અવતાર હવો.

૩ દવાપુરના રાજ ચંદ્રવંશી હવા—

૧ ચંદ્રમા-૨ બુધ-૩ પુરવાનંદ-.....૩૦ કંઠમ-૩૧ વેણુ—

હેવા રાજ દવાપુરને વીષે હવા. દવાપુર વીતો કે સંમાપતી

કલયુગનો જનમ હવો—

૪ હવે કલ્પીયુગના રાજ બોલીએ-૧ રાજ વિશ્વપતી-૨ અજ-૩ અજ-
પાલ-.....૨૭ વછ રાજ-૨૮ વેણુ (વનરાજ ?) (જેણે જમને પાટણ વાસુ
સ્વ(સંવ)ત ૮૦૨ ચૈષ્ઠતર સુદી ૯ ગુરવારે)-૨૯ જોગણુ (વરસ ૮ રાજ કરે)
.....૩૭ વીસલદે. (વરસ ૨૦ રાજ કરે જેણે વીસનગર વાસુ)-૩૮ રાજ
સીધ-૩૯ રાજ ક્રીપાલ દેવ (વરસ ૩૧ રાજ કરે).....૪૨ ભોલો ભાવ(ભીમ)દે
(વરસ ૩૨ રાજ કરે) .....૪૭ થેહલો કરંણુ (તેહના અધરંમી હવા)-૪૮
રાજ સંધરાજ જેસંગ તેને બે દીકરા (?) માધવ-કેશવ-(જેણે રૂદ્રમાલો કરો-
રાજ ખુણા ત્રંણુ કરે-રાજ એક અધરંમી થયો કે ભ્રાંમણીને ગમન કરતો)-
તે (માધવ કેસવ) બેને જાનખ જાતનો કરો તેહને વાંસે શ્રેજ ભારે હુતી
તેણે દહીએ જમને ગુજરાતમાં તરકાણુ આંણુ સંવત ૧૨૪૮ કારતંગ સુદ
૧૩ વાર શુકર-૪૯ ગુજરાત સુલતાન અલાવુદ્દીન હવો જેણે સીતપર (સિદ્ધ-
પુર) વાસુ-તેણે વરસ ૨૩ રાજ કરે-૫૦ તતાશાહવા-૫૧ સુલતાન મુદાફર-
.....૬૦ અહમદશા હવા-(વરસ ૪૧ રાજ કરે ને જેણે અમદાવાદ વાસુ
માગશર વદી ૯ રવીવાર)-૬૧ કુતબદેત (વરસ ૧૧ રાજ કરે).....૬૯
પાદસા મુદાફર (માસ: ૩ દી: ૨૧-રાજ કરે)

પછે અંકબર પાદસા હવા. દીલી મધે જેણે સકા ફરવો તાર પછી
પાદસાઈગઈ-તે દક્ષણી વાધો—

૧ પેહેડીનામું જે ઉપર લખ્યું છે. તે કાંઈ એક બીજીની ઓલાદ એમ નથી. પણ એકનું રાજ-બીજના હાથમાં આવું તેનું એ પેહેડીનામું છે-

૨ પાદસા અકંબરની દીલીની પાદસાઈ ગઈ એવું જણાય-પરંતુ એમ નથી-સાથી કે તે પછી જે પાદસા થયાં તે કાંઈ અકંબરના જેહેવી પાદસાઈ કરી શકતા નથી. માટે પાદસાની હદ અકંબરથી છે. માટે તાંહાંથી પાદસાઈ ગઈ એવું લખ્યું છે—

વિષયાદ-૧ હકીગત ઉપર સ્પષ્ટ છે.

વિશેષ-૧ આ વંશાવલિમાં એક પછી એક એ કમે રાજવંશીઓનાં નામ લાલ શાહીના આંકેલા લખચોરસ કોઠામાં આપેલાં છે, અને ગુજરાતના રાજાઓનાં નામ સામે તેમણે રાજ કર્યાનાં વર્ષ લખ્યાં છે.

૨. વંશાવલિ ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ વિશેષ અચોક્કસ જણાય છે.

૩. પ્રતિ માટે જુઓ અં. ૩૫-૧-ક.

અં. ૩૫-૧-૬-રાણા રાજસિંહની વાર્તા-ઐ. ગુ. ગ-
પૃ. ૪૭-૫૮

આરંભ-જિંદેપુરના રાણા દીલીના પાદશાહને નમા નથી-ને જિંદેપુરની ગાદી અનમી કહેવાય છે એટલે તે કાઢીને નમે નહી. તે આખતમાં એક હકીકત બંની છે. જિંદેપુરની ગાદી ઉપર રાણાં-(રાજસિંહ)ને દીલીના પાદસા-(ઔરંગઝેબ)ને મુકાબલો થયો તેની વીગત વાર તપસીલ નીચે મુજબ-

જેધપરની ગાદી ઉપર રોઠોડ અભેસંગળ હતા તેહના આગલ કચેરીમાં પહેલો કસુંબો પીવા. તા. જુની વાતો કરવા ચારણુ કરંણીદાન હતો-અભેસંગળ ગુજરી ગયાથી તેહનો દીકરો અંમરસીંધળ ગાદીએ બેઠા તે વખતમાં ચારંણુ કરંણીદાન માંદો થઈ ગયો તેથી તેહનો દીકરો તાપીદાનળ એ રાજ અમરસંધળની કચેરીમાં બેઠા ને સઉથી પહેલો કસુંબો પીએ-

અન્ત-જિંદેપર દરબારની સરસાઈ થઈ. ને પાદશાની ફોજ પાછી ગઈ-તે દીવસથી થયો કે. જિંદેપરની અનમી જાઅગા કહેવાય છે એ વાત પરથી અમરસંધળએ પોતાના ચાંપાવત-ગોપાલસંગળને-૬૦૦૦ અશવાર લેઈ મોકલા હતા. સા માટે જે લહડાઈનું કારણ. જેધપરના ચારંણુથી થઈ હતું-પંણુ લઢાઈ થઈ નહી તેથી તે પંણુ રાણાની રજા માગી. જેધપર ગયા-ચારંણુ-પંણુ તેહમની સાથે જેધપર ગયો-ને એ ચારંણુ એક ખેપમાં ધણો માલ કમાઈ લાવો તેથી જેધપરની કચેરીમાં તેહની આખર ધંણી વધી-વાત પુરી થઈ રહી છે

વિષયાદિ-આ વાતમાં નીચેનો પ્રસંગ વર્ણવેલો છે:-જેઘપુરના રાઠોડ અમર-સંગજનો ચારણ તાપીદાન પુષ્કળ દાનથી સંપત્તિ મેળવી તેમજ એક નવ યૌવના ચારણી પરણી વિલાસમાં એવો તો તલ્લીન થયો કે છ મહીના સુધી રાજદરબારમાં તેણે પગજ ન મૂક્યો. એવામાં અમરસંઘનો કાકો કુષોળ દરબારમાં આવ્યો અને તેણે ચારણ તાપીદાનને પહેલો કુસુંખો પાયા પછી પોતે પીવાનો આગ્રહ કર્યો. આથી ઘણાં તેડાં મોકલતાં તાપીદાન ત્યાં આવ્યો. દરબાર ઉઠતાં અમરસંઘે તેને આટલી ખુમારી અને ગર્વ માટે ઠપકો દીધો, એટલે તે ઘેર જઈ લઈ સોસરો ઉદેપુરના રાણાના દર-બાર ગયો. ત્યાં માનમરતબા સાથે રહ્યો અને રાણાએ વિદાય દેતાં રૂ. ૧ કરોડનું જરજવેરાત દાનમાં દીધું. પરંતુ તાપીદાને રાણાની પાઘ ભેટમાં માગી ત્યારે રાણાએ એવી શરતે તે આપી કે ઉદેપુરનો રાણો અનમી હોવાથી તેની પાઘ પહેરી તારે કોઈને નમતું નહીં. તાપીદાને તે શરત માન્ય રાખી, પાઘ લીધી અને ત્યાંથી પરભાર્યો દિલ્હી ગયો. બાદશાહ ઔરંગઝેબે તેને દરબારમાં આવકાર આપ્યો ત્યારે તેણે પ્રથમ માથેથી પાઘ ઉતારી અને પછી બોડે માથે તેને કુર્નિસ કરી. તેનું કારણ પૂછતાં તાપીદાને ઉદેપુરના અનમી રાણાની પાઘવડે ન નમવાનું વચન જણાવ્યું. આથી ઔરંગઝેબે લશ્કરને તૈયાર કરી રાણાને નમાવવા મોકલ્યું. એટલે તાપીદાન ઉતાવળો ઉદેપુર દોડ્યો અને રાણાને બધી હકીગતથી વાકેફ કરતાં તેણે પણ ખુશીથી સંગ્રામને વધાવી લીધો અને બાદશાહ સામે લડવા મોરચા બાંધ્યા. ઔરંગઝેબે સૈન્ય સાથે ત્યાં આવતાં પોતે ફાવી ન શકે એવો મામલો જોયો; એટલે લવાદ મંડળ દ્વારા એવી શરત ઠરાવી કે શાહી સૈન્યમાંના, ત્રણ મહાત્મા સાંગથી લઈનાર એકા બહાદુર સાથે રાણાનો એક માણસ દ્વંદ્વ યુદ્ધ કરે અને જેની હાર થાય તેના પક્ષની હાર ગણાય. રાણાએ દરબાર બરી કોઈ શૂરવીરને એકા સાથે લડવાનું બીડું ઝડપવા કહ્યું. કોઈ બહાર ન આવ્યો. આખરે એક અગ્રીણી એટી નારણદાસ હાડો મહેણાથી ઉશ્કેરાઈ શૌર્ય બરાતાં એકલો રતોવધ શાહના સૈન્ય તરફ મારતી ઘોડીએ દોડી ગયો અને એકા સાથે લડીને તેનીજ સાંગ તેના શરીરની આરપાર કાઢી, ડુંગરમાં જ તેને ખોશી દઈ પાછો મુકામે આવ્યો. ઔરંગઝેબને સવારે તેની ખબર પડતાં શાહે રાણાને કહાવ્યું કે તમારા એ શૂરવીરને અહીં મોકલો અને તે ડુંગરમાં ભેરવેલા એકાની છાતીમાંથી સાંગ કાઢે તો એકાને દફનાવાય. નારણદાસ હાડાએ તેને માર્યો હતો તે તેના ખવાસ સિવાય બીજું કોઈ જાણતું નહતું. આખરે રાણો તેનું પરાક્રમ જાણી તેને મુકામે ગયો ત્યારે નારણદાસે શૂર ચઢતાં એ સાંગ કાઢવા જણાવ્યું. આખરે મધ્ય રાતે શૂર ચઢતાં તે પેલા ડુંગર આગળ ગયો અને એકાની છાતીમાંથી સાંગ કાઢી અને શાહના લશ્કરે તેને ઘેરવા માંડ્યો છતાં તેમાંથી છટકી આવ્યો, અને શાહ પોતાની હાર થયેલી સમજી દિલ્હી સિધાયો. આમ ઉદેપુરનો રાણો અનમી રહ્યો.

વિશેષ-૧. આ ઐતિહાસિક વાર્તા રસભરી છે.

૨. પ્રતિ માટે જુઓ. અં. ૩૫-૧-૬.

અં. ૩૫-૧-૧૫-પાટણની હકીગત-ઐ. ગુ. ગ-૫. ૫૯-૬૧

આરંભ-પાટણની હકીકત-ની તપસીલ નીચે મુજબ-

• વંનરાજ આવડા અંનહલપર થાપુ. પાટણ-વંનરાજ આવડે વરસ ૬૦ રાજ કીધુ-તેને પાટ રાજ જોગે(ગ)દેવ થયાં વરસ ૩૫ રાજ કીધુ-તેને પાટ-રાજ ખીમ વરસ ૨૫ રાજ કીધુ. તેને પાટ રાજ ભીમ તેણે વરસ ૨૯ રાજ કીધુ-તેને પાટ રાજ વીરસંઘ હવાં વરસ ૨૫ રાજ કીધું. તેને પાટ રાજ રતંન-દીત વરસ ૨૫ રાજ કીધુ-તેને પાટ રાજ સાંમંતસંઘ હવાં વરસ ૭ રાજ કૃ-એકુન આવડાએ-એકસો છનુ વરસ રાજ કીધુ:

અન્ત-સ્વંત ૧૩૫૧ ના વરખે-લધુ કરંણુ ધહેલડીએ વરસ. ૬ રાજ કીધુ-તે કરંણુને માધવ કેશવ નાગર બ્રાંમંણુ પ્રધાન હતાં-માધવની સ્ત્રી. પદંમણી હતી. તે રાજ્યએ પરસરી લીધી ને કેશવને મારો-પછે માધવ દલી જઈને શલતાંન અલાહીદીનને મલો તે તરકાંણુ લાવો. દીવસે પોલ દેવાતી ગુર ગાંમમાં ચરતાં હડપચીએ પાધડી બંધાતી—

સ્વંત ૧૩૫૬ ના વરખ તુરકાંણુ ગુજરાત આવુ માધવે ૩૬૦ ઘોડા અલાહીદીનને ભેટ કીધા ને ગુજરાતની દીવાનગીરી લેછ આવો. ને અલક-ખાંનને. મુળો મોકલો. એકલા ઘોડા. પંદરસેહ હતી. વીસ હજાર ખાંણ પાદલ હજાર: ૪૫ સરખંમ હતો-તે ગુજરાત વાલેલા કનેથી ગુજરાત લીધી. સ્વંત ૧૩૬૨ ના વરખે સાહાબુદીન પાદશા થયાં વરસ ૨. માસ. ૬. દી. ૨૩ રાજ કીધું.

વિષયાદિ-૧. આમાં અણહીલપુર પાટણની ગાદીએ આવડા વનરાજથી માંડી વાલેલા કરણ પર્યંતના રાજ્યોની વંશાવલિ આપેલી છે. માત્ર કરણ રોલંકીની વહુ મિનલને સિદ્ધરાજ જયસિંહ નામનો પુત્ર કેવી સ્થિતિમાં જન્મ્યો તેનું ત્રિગતવાર વર્ણન આપેલું છે, તથા કુમારપાલે હેમાચાર્યજીની પ્રેરણાથી જૈન દેવળોના પ્રાસાદ આદિ કરાવ્યાનો તથા વીસલદેવે ઉલોધનો ગઠ કરાવ્યાનો સંક્ષિપ્ત ઉલ્લેખ કરેલો છે. આ સાથે વીસલદેવના સમયમાં ૧૩૧૫ માં દુકાળ પડતાં અગડુ શાહે તેમાં ધન ખર્ચ્યા સંબંધી નીચેનું “કવીત” આપેલું છે:-

“સરગથી સાંચરો દેશ પોહોચો ડકાલ-

વડાં નગર ભાંજવા પોહોચી-સીમાલ,

કેહે તો એને કૃ આંકલો ધાર-

પંણ ધીછ નવેહ સુમલો-પાપી ટલો

જંકડ બંધ ગાઠા કીઓ મુક મુક ઝંધકુ સોલા તણો

નહી પકુ કાળ પંદર તણો-”

વિશેષ-૧. અં. ૭ જમાં ગુજરાતના રાજાઓની જે રાજવંશાવલિ આપેલી છે તેના કરતાં આમાં હુકીગત ઘણી ઓછી છે; ઉપરાંત રાજ્યકર્તાઓના કેટલાક સંવતોમાં પણ ઘણો ફેર છે. દાખલા તરીકે અં. ૭ જ માં કરલુધેલો સં. ૧૩૩૭ માં રાજ્યગાદીએ આવ્યાનું અને સં. ૧૩૬૭ માં ગુજરાતમાં અહ્મદીન ખીલજીનું લશ્કર આવ્યાનું જણાવેલું છે ત્યારે આમાં તે સંવતો અતુકમે સં. ૧૩૫૧ અને સં. ૧૩૫૬ આપેલા છે. આ ખાલ્લી સાલો ઇતિહાસ જોતાં વધુ સંગત લાગે છે.

૨. પ્રતિ અર્વાચીન છે, પણ ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ અં. ૭ જ આદિ પ્રતિઓ સાથે સરખાવવા જેવી છે.

૩. પ્રતિ માટે જુઓ અં. ૩૫-૧-૬.

અં. ૩૫-૧-૧-અડાલજની વાવનો લેખ-ગુ.લે.ભા.-પૃ.૬૨-૬૩

આરંભ-અડાલજની વાવમાં પથર ઊપર સંસકૃત લખી પથર ચોટો છે તેની નકલ પ્રાકરતમાં કરી છે.

સ્વંત ૧૫૫૫ ના વરખે માધ સુદ ૫ પાદશાહ શ્રી મહંમદ રાજા જેના વંગસ (વખત ?) માં મોકલસંગ રાજા પેહેલાં થઇ ગયો તે ઢંઢાવ દેસના અધીપતી. માહારાજા વાઘેલા જાતે કરી. સાળે (૦) ઇંદર સરખુ તેમનુ તેજ-બુધમાં મોહોટા પ્રાકરંમી ભગવાંનના ભગત હુતાં તે મોકલસંગના પુત્ર અતુલ પ્રાકરંમી કરંણી નામે કરીને થઇ ગયા-

અન્ત-ઢંઢાવ દેશના રાજા વીરસંગ પોતે સરગવાશી થયાં તેજની રાંણી રૂડાં રાણી જાણે લક્ષ્મીને અવતાર તેણીએ ઊવેસારા ચતુરશલાએ પાસે વાવ કરાવરાવી તે સ્વંત ૧૫૫૫ કાલે વીરસંગની રાંણી રૂડાં બાઇ વેણેશજીતની પુત્રીએ વાવ ગંગાજલ સરખી કરાવી. X X X X X X તેજિ- (રૂડાં)ની ખરીખરી કલપવક્ષ અથવા કાંમઘેનુ ન થાઅ તો ખીજું મૈનીસ અસત્રી કાંહાંથી હોઅ તે રાંણીએ પોતાના ભંડારમાંથી પાંચ લક્ષ ટકા ખરચીને વાવ કરી એવુ સંભલાઅ છે. અડાલજ મોટુ ગામ તેને વીસે રાજા વીરસીંધની અસત્રી રૂડાં રાણી ગોખ જાડીઆં સહીકડો સુધાં વાવ કરાવી.

વિષયાદિ-૧. આ અડાલજના પગથીયાંવાળા કુવાના સંસ્કૃત લેખનું બાપાંતર છે. મૂળ લેખ જણાવે છે તેમ આ કુવો સંવત ૧૫૫૫ માં અમદાવાદના પાદશાહ મહિમુદ્દના રાજ્યકાળમાં ઢંઢાહિ દેશના વાઘેલા વંશના રાજા વીરસિંહની રાણી રૂડા દેવીએ અમદાવાદથી ૧૨ ગાઉ ઉપર આવેલા અડાલજ ગામમાં બંધાવ્યો હતો. તેનાં માસ તિથિ, વાર, યોગ, કરણ આ પ્રમાણે મૂળ લેખમાં છે:-“સંવત ૧૫૫૫, રાક ૧૪૨૦, (સને ૧૪૯૯) આષાઢ માસ, શિશિર ઋતુ, ઉત્તરાયન સૂર્ય, બુધવાર, સુદ ૫, ઉત્તરા બાદ્રપદ નક્ષત્ર, સિદ્ધિ યોગ. ખવ કરણ, મીન રાશિ સ્થિત સૂર્ય.” આ મૂળ લેખથી જણાય છે કે ઢંઢાહિ

દેશના વાઘલા વંશના રાજા મોક્ષસિંહને કર્ણુ નામનો પુત્ર હતો, તેનો પુત્ર મૂળરાજ, તેનો મહીપ, તેના વીરસિંહ અને જેત્ર. આ બે બાઈઓ રામલક્ષ્મણની પેઠે મળીને રાજ્ય ચલાવતા હતા. વીરસિંહની રાણી રૂડા દેવીએ રાજ્યકોષમાંથી ૫ લાખ ટંકા ઉપાડી, અડાલતમાં આ કુલો ખંધાવ્યો. શ્રીમાલી જ્ઞાતિના લીમનો પુત્ર મરાણ મુખ્ય શિલ્પી હતો.

૨. આ શિલાલેખવાળી પ્રશસ્તિ સંસ્કૃત ભાષામાં રચાયેલી છે અને તેને અંતે નીચેની ૨૬ મી અને ૨૭ મી લીટીઓ “ગુજરાતી” ભાષામાં બાલબોધ લિપિએ લખેલી છે:-

“શ્રી રુઢવા(૨૬)૩ મર્તારસપદ્મરલોકાર્થિં ભડાલિજિ વાવિ કરાવી. શ્રીમાલી જ્ઞાતિ । મહં મીમા । સુત મરાણ.

(૨૭) વાવિ નીપજાવી ટંકા લાવ ૫૦૦૦૧૧૧ અંકે પાંચ લીક્ષ યથા । આ ચંદ્રાર્કસ્થિરસ્થાવરત્વમસ્તુ ॥”

૩. મસ્તુત પ્રતિમાં આ લેખનું બાપાંતર છે. તેની બાપા અર્વાચીન છે.

વિશેષ-૧. પ્રતિ માટે બુઓ. અં. ૩૫-૧-૬.

૨. આ બાપાંતરવાળો મૂળ લેખ અંગ્રેજી બાપાંતર સાથે ‘રીવાઇઝડ લીસ્ડસ ઓફ એન્ટીકવેરીઅન રીમેઇન્સ બોર્ડે પ્રેસીડન્સી’ વો. ૮ માં, (આર્કાઇવોલોજીકલ સર્વે ઓફ ઇડીયાના વો. ૧૬ માં) પાને ૩૧૦ મે છપાયેલો છે.

અં. ૩૫-૧-થ-દાદાહરિની વાવનો લેખ-ગુ. ગ. ભા-પૃ. ૬૩-૪

આરંભ-અંમદાવાદની દાદા હરીરની વાવમાં એક પથરના પાટીઆમાં સંસકરત અક્ષરે લખ્યું છે તેનો અરથ-

જગતના કરનારને નમસકાર છે-જલનો પંતી-જીવનો ઊતપત્તી કરતાં-પુનનો સાક્ષી હોવો જે વરુણ. તુ-એ તુને નમસકાર. જગંતની માતા હેવી. કુડલીની નામે. જે તુ પરા સકતી દેવતા ત્યા મનુસ તેમણે વંદન કરા છે-ચરણ તે જેહના હેતી વાવ રૂપણી જે દેવી તે નીરંતર સરવથકી બિચપણે વરતે છે. X X X X

સ્વંસતી ગુજરાતમાં. સોભાઅમાંન. આહીમદાવાદ નગરને વીસે. પાતસાહ શ્રી. ૩. મહંમુદ વીજયના રાજને વીસે. તેના જનાંત ખાંતાના દવારને વીસે સરવ અધીકાર. કરનારી. એટલે રાખેલી આરતને. શરવ કામમાં તેતુ ક૩ થાઅ-આઈ શ્રી હરીર નામ છે જેહનું તેણીએ શ્રી નગર થકી ઇસાંત દીસામાં હરીરપ૩ વસાવુ તે મધ્યે.....સંમંત ૧૫૫૬ શાક્રે ૧૪૨૧ ના પોસ સુદી ૧૩ સોમવારે વાવ કરાવા માંડી. X X X X તે ઉપર ખરચ ૩ ૩૨૨૬૦૦૦ થઆં છે. મહંમુદ પાદસાહાના વજર જેહના હુકમમાં છે. હેવી પરતાપવાલી ધરમીસર આઈ હરીર તેણીએ વાવડી કરાવી.

અન્ત-એ કરાવનાર કારભારી મલીક શ્રી ખીહાંમંદ તા. ગજર વૈસ સુતાર વીરા તેના નીચે સુતાર દેવા તેમણે યુધીબલે કરી છે.

ઉપર લખેલી વાવના કુવામાં ત્રીજા ખંડમાં ફરતાં હંસ પથરમાં ચીતરા છે. તે ઉપરથી એમ જણાવ્યું કે એ હીંદુની બંતાવેલી છે. પણ ખીજા ખંડના થાંભલા ઉપર ધાણુ છે તેની કીનારી ઉપર હંસ કાડેલા છે.

વિષયાદિ-જુઓ અં. ૫ ક. નો. “વિષયાદિ” ભાગ ૫. ૨૯.

વિશેષ-૧. જુઓ અં. ૫ ક. નો. “વિશેષ” ભાગ. ૧ ૫. ૨૯.

૨. આ લેખનું આખાંતર લખી રહ્યા પછી લહીઆએ નીચે જણાવેલી પ્રકીર્ણ આખત લખી છે:-

“લીલદાથી. ગારો. કુણા. તો કોડીલો. મુલકમાં સાહુકાર કુણુ તો. સોની. મુલકમાં દાતાર કુણુ. તો ધોખી. મુલકમાં સાહુકાર ચોર કુણુ. તો સોની. મુલકમાં નીરસજ કોણુ તો આંધલો.”

અં. ૩૫-૧-૬-પ્રકીર્ણ જાણવાનેગ માહિતી-૫. ૬૪-૬૬

આરંભ-લલુભાઈ ઊલાસરાંમે લખાવુ છે નીચે મુજબ. કે મારી માહીતગારી છે. તેની તપસીલ નીચે પ્રમાણે-

૧ પેહેલું એ કે સરખેજ નજદીક ગંજબક્ષનો રોજો છે તે પીરની કબર ઉપર છતર બાંધવા સાર એક ચાંદીની સાંકલ ધુમટથી ટાંગેલી છે. તે ઉપર હરામખોરોએ બદનક્ષી કરાથી. એ સાંકલ ખુદરંતથી બચી બચેલી છે.--

અન્ત-(સાતમું) પંજુ એ વાતમાં સખ ઘંજો રહે છે. આથી કે અમદાવાદ તા. મહેમદાવાદ વચે બે નદીઓ છે તારે તે ઠેકાણે સળંગ સી રીતે ખોદી હસે. એટલો સખ છે ખરો.

વિષયાદિ-આ ભાગમાં સાત આખતો જણાવેલી છે:-૧ સરખેજની પાસેનો રોજો, ૨. દશકોઈના પીરાણાનો રોજો, ૩ પીર હમામ શાહનો અમલકાર, ૪ હમામ શાહના ચેલાનું દેવલ, ૬ ગંજબક્ષની કબરની બાંધણી અને ૭ મહેમદાવાદનો અમદાવાદ સુધીના સલંગ ભોંયરાવાળા રસ્તાનો ભમરીયો કુવો.

વિશેષ-૧. આ કિંવદંતીઓ રસિક તેમજ ઉપયોગી છે.

૨. પ્રતિ માટે જુઓ અં. ૩૫-૧-૬

અં. ૩૫-૨-છૂટક વાર્તાઓ અને કવિતો-ઐ. ગુ. ગ-૫.- ૫ ૩૦૦ થી ૩૫૦

વિષયાદિ-આ, ગુજરાત અને કાઠીયાવાડના કેટલાક નાના મોટા રાજાઓ, ઠાકોરો, તાલુકદારો અને દેશાઈઓ સંબંધી પ્રચલિત જનકથાઓ સાંભળીને ઉતારાવેલી તેનો ધૂટક

સંગ્રહ છે. આ આખોય સંગ્રહ પ્રસ્તુત નામાવલિના અં. ૪૭ ના ત્રણ ચોપડાઓમાં આરોગ્યવળો લખાઈ ગયેલા છે; એટલે તેની વિગત આ અંકમાં આપેલી નથી.

વિશેષ-પ્રતિ-ચોથીઆ કાગળો ઉપર આ વાર્તાઓ લખેલી છે. કેટલીક વાર્તાઓ કાગળની બન્ને બાજુએ તો કેટલીક એક જ બાજુએ લખેલી છે. કાગળો ત્રણ એક જ જતના નથી તેમ હસ્તાક્ષરો પણ જુદા જુદા લાલીઆઓના છે. પ્રતિકૃતિ અર્વાચીન છે; ખરેખર અને કથાનકો પાસેથી સાંભળીને આ વાર્તાઓ ઉતારાવેલી છે, પરંતુ આ પ્રતિનું લેખન ઘણુંખરું શુદ્ધ છે, જ્યારે અં. ૪૭ વાળા ત્રણ ચોપડાના ઉતારાઓનું લેખન ઘણું જ અશુદ્ધ છે.

૨. કવિ કૃષ્ણજિતે રચેલી, અને કવીશ્વર દલપતરામ તરફથી છપાવેલી, હિન્દી 'રત્નમાળ'વાળા પુસ્તકમાં સાથે સાથે આમાંની 'હનુતાગદના રા કવાઈ'ની, રા નવધણ્ણી, રા ખેંગારની, કેસર મકવાણાની, સોલંકી રાજાની અરિત્ર, કચ્છના રાવ લાખા કુલાણીની, કુમારપાળની રાણી રતનકુંવરીની, લોમા ખુમાણની, આદિ કેટલીક વાર્તા પ્રકટ થયેલી છે.

નં. ૩૬-કુમારપાલરાસ-ઋષભદાસ (સં. ૧૬૭૦)-

(લિ. સં. ૧૯૦૫)-પૃ. ૧-૨૮૪

આરંભ—શ્રીગણેશાયનમઃ ॥ સકલ પંડિત સલાશ(શૃંગારહાર પંડીત શ્રી વિજયગણિ ગુરુઓ નમઃ ॥

સકલ સિદ્ધસુ પરિનમું ॥ ત(થા) શ્રીભવંત ॥

નમું તે ગણધર કેવલી ॥ નમું તે મુનિજન સંત ॥ ૧ ॥

નમું તે શ્રી જિનર્ષિબને ॥ નમું તે સૂત્ર સિદ્ધાંત ॥

નમું તે ચતુર્વિધ સંધનિ ॥ નમું તે નર માહંત ॥ ૨ ॥

નમું તે કિરીઆ પાત્રનિ ॥ નમું તે તપીઆ પાપ ॥

નમું તે નર સીલવંતનિ ॥ જિમ સુપં શાતા થાય ॥ ૩ ॥

× × × × ×

પિંગલ ભેદ નં ઉલધું ॥ વિગતિ નહી વ્યાકર્ણ ॥

મુરિપ મંડણ માનવી ॥ હું એવું તુઝ અર્ણ ॥ ૭ ॥

× × × × ×

(ચુપાઈ) મુષ જિન્હા હું કર પવિત્ર ॥ કુમારપાલનું કહસ્તું અરિત્ર ॥

ઋષભ દેવ મહાવીરચિ જ્ઞાલ ॥ અસ્યો ન થયો કોઈ ભૂપાલ ॥ ૧૮ ॥

રામકૃષ્ણ શ્રેણિક મહારાય ॥ નૃપ કોણીની કીરતી થાય ॥

• પણિ એકિ નહી તેહની જોડિ ॥ કુમારપાલ ગુણ દીસર્ષ કોડ ॥ ૧૯ ॥

× × × ×

(ઢાલ-પ્રણમું શ્રી મંદિર—એ દેશી)

દંડ નહી જસ રાજમાં છ ॥ દંડ તે દેહલ હોય ॥
 બંધ નહી જસ ગામમાં છ ॥ બંધન ભૂપણ સોય ॥ ૧૧૧૨ ॥
 સુણો નર સાચો કુમર નરિંદ અધિક પ્રતાપે
 દીપતો છ જિમ ગગનિ દિશુંદ ॥ ૧૩ ॥ સૂં ॥
 બંધન વાલી કંચૂછ છ ॥ બંધ નમસ્તક વેણુ ॥
 બંધન ઘોટક પેટનિ છ ॥ પણિ નહી બંધન કેણુ ॥ ૧૪ ॥ સૂં ॥
 વાંકાઈ નહી લોકમાં છ ॥ વાંકી વહીલ કમાંણુ ॥
 નાકારો નહી લોકમાં છ ॥ ના પરકર વાહાણિ ॥ ૧૫ ॥ સૂં ॥
 હરઈ નહી કૌ કેહતો છ ॥ હરઈ ત્રીયા પરચંત ॥
 મારિ શબ્દ નહી ગામમાં છ ॥ તે લોહકાર વદંત ॥ ૧૬ ॥ સૂં ॥
 મારી શબ્દ ભૂઆ ધરિ છ ॥ કે દીસઈ રણમાંહ ॥
 કુમારપાલના ગામમાં છ ॥ મારિ શબ્દ નહી ક્યાંહિ ॥ ૧૭ ॥ સૂં ॥
 નગરલોક નપુંસકા છ ॥ પરસ્ત્રીગમનને સાજ ॥
 બહુ બોલા નર બહુ વસિ છ ॥ પરગુણબોલણુ કાજ ॥ ૧૮ ॥ સૂં ॥
 મુગા વસિ બહુ ગામમાં છ ॥ પર અવગુણને ઠાંમિ ॥
 તસકર બહુ તસ ગામમાં છ ॥ ગુણ ચોરેવા કાજ ॥ ૧૯ ॥ સૂં ॥

અન્ત—(ચોપઈ)

અપૂટ નિધાન લભું મિ આજ ॥ ગાયો કુમારપાલ મહારાજ,
 સમલં કવિને લાગી પાય ॥ કર જોડી કવિજન ગણુ ગાય ॥ ૭૬ ॥

x   x   x   x

પૂર્વિ જે મહા પંડિત હવો ॥ સુર સોમ પંડિત અલિનવો ॥
 પંચાસમિ પાટિ તે કહો ॥ તપાગચ્છશિર ટીકા થયો ॥ ૪૫ ૮૩ ॥
 તેહનો શિષ્ય સપુરૂપ કહવાય ॥ જિનમંડણુ નામિ ઉવખ્યાય ॥
 કુમારપાલ પ્રબંધ જ ક્યો ॥ સુણતાં નરનારી ચિત ક્યો ॥ ૪૫ ૮૪ ॥
 શાસ્ત્ર સંખ્યા સહ અડત્રીસ ॥ ગ્રંથ ક્યો ગુરૂ નામી સીસ ॥
 સંવત ચૌદ બાણુંદિ ભલો ॥ કુમારપાલ ગાયો ગુણુનિલો ॥ ૪૫ ૮૫ ॥
 કાવ્ય શલોક ગદ્ય જુના જેહ ॥ કેતાએક મેં આણ્યા તેહ ॥
 કેતા ભાવ ગુર(રૂ)મુષથી લહ્યા ॥ તે મિ જોડી વિવરી કહ્યા ॥ ૮૬ ॥
 સોય ગ્રંથ હવણાં વંચાય ॥ મનમાં મત રાષો સં(શં)કાય ॥
 તે પ્રબંધ માંહી જસ્યો ॥ ઋષભ કહિ મિ આણ્યો તસ્યો ॥ ૮૭ ॥

કેતા યોલ ગંભીર જિહ્વા જેહ ॥ રાસમાંહિ મિ નાણ્યા તેહ ॥
 કેતી એક પરંપરાઈ વાત ॥ તે જોડી આણ્યા અવદાત ॥ ૮૮ ॥
 જૈન શાસ્ત્ર અતેરા ભક્ષા ॥ તિહાથી વચન સુણ્યા કેતલા ॥
 રાસ મધ્યે મેં આણ્યા તેહ ॥ આણી નિત શાસ્ત્ર વલી જેહ ॥ ૮૯ ॥
 હિત યુગતિ દષ્ટાંતહ જેહ ॥ શાસ્ત્ર અનૂસારિ આણ્યા તેહ ॥
 વચન વિરહ કહ્યું હુ જેહ ॥ મિછા દુકડ ભાપું તેહ ॥ ૯૦ ॥
 કવિત કાવ્ય રલોક નિ દૂહા ॥ કવ્યા કવિ જે આગિ હુવા ॥
 સરસ સકોમલ જાણ્યા તેહ ॥ રાસમાંહિ મિ આણ્યા તેહ ॥ ૯૧ ॥
 ઇણિ પરિ યોલ ધણા મન ધરી ॥ રાજઋષિ ગુણમાલા કરી ॥
 સિદ્ધ કાંમ જપ માલા વરી ॥ અલ્લસુતાઈ સાર મુઝ કરી ॥ ૯૨ ॥

* * * *

(ઢાલ રાગ ધન્યાસરિ ‘હીચ રે હીચ રે’ એ દેશી ॥)

પુણ્ય પ્રગટ ભયો ॥ તો મતિ મુઝ મનિ એહ આવી ॥
 રાસ રંગિ કલ્યો સંસારાસાગર તલ્યો ॥ પુણ્ય કોટડી મુઝહ ફાવી પુઁ ॥ ૪૬૪૫ ॥
 સોલ સંવછરિ જાણિ વર્ષ સીતરિ ॥ ભાદ્રવા સુદિ બીજ સારી ॥
 વાર ગુરુ ભરયો રાસ રૂખલિ કરયો ॥ શ્રી ગુરુ સાથ જહુ
 બુદ્ધિ વિચારી ॥ પુણ્યગા ॥ ૪૬ ॥
 દીપ જંબૂમા ક્ષેત્ર સર(સ?)તિ ભલો ॥ દેસ ગુજરાતિ માંહિ સોય ગાર્યું ॥
 રાય વીસલ વડો ચતુર જિ ચાવડો ॥ નગર વિસલ તેણી વાસ્યું ॥ પુણ્ય. ॥ ૪૭ ॥
 સોય નગરવાસી પ્રાગવંશે (વ)કો ॥ માહિરાજનો સુત સીહ સરિષો ॥
 તેહ ત્રંખાવતી નગર વાસિ રહ્યા ॥ નાંમ તસ સંધવી સાંગણુ પેષો ॥

પુણ્ય ॥ ૪૮ ॥

તેહનિ નંદન ઝેઝભલોસેં કલ્યો ॥ નગર ત્રંખાવતી માંહિ ગાયો ॥
 કુંભર નરેશરુ રાજરૂપિ ણિરૂદ જ ધરયો ॥ નામથી નવ ય

નિધાન પાયો ॥ પુણ્ય પ્રગટ ભયો. ॥ ૪૯ ॥

ઇતિ શ્રી કુમારપાલ રાજઋષિ રાસ સંપૂર્ણ ॥ ગ્રંથાગ્રંથ સંખ્યા ગાથા
 ૪૫૭૨ ॥ શ્લોક સંખ્યા ૬૫૦૦ ॥ સંવત ૧૯૦૫ ના વર્ષે માર્ગશીર્ષ વદી ૧૦ ને
 દીન ગ્રંથ પુરો લખ્યો છે ॥

ઇતિ શ્રી કુમારપાલ રાજ ઋષિ રાસ સંપૂર્ણ ॥ શુભં ભવતુઃ ॥ શ્રીરસ્તુ ॥
 કલ્યાણમસ્તુઃ ॥ શ્રી ॥ શ્રી ॥ શ્રી ॥ શ્રી ॥ શ્રી ॥

વિષયાદિ-૧. ગુજરાતના આલુક્ય વંશના રાજા કુમારપાલનું અસ્થિ પ્રસ્તુત
 રાસામાં વર્ણવેલું છે. કલ્યાણીના ભુવડે ગુજરાતના ચાવડા જયશિખરીને હરાવ્યો ત્યારથી

તે કુમારપાલના મરણ, પર્યંતનો ઇતિહાસ પ્રસ્તુત રાસામાં કંઈક વિસ્તૃત અંશમાં વર્ણવેલો છે. ત્રંબાવટી-ખંભાત-ના રહીશ જૈન કવિ ઋષભદાસે, પ્રાચીન કવિ સોમ સૂરિ પંડિતે સંવત ૧૪૯૨ માં રચેલા કુમારપાલ પ્રબંધને આધારે, અન્ય સાધનોથી સમજ કરી પ્રસ્તુત રાસ સં. ૧૬૭૦ માં રચ્યો છે. તેણે અન્ત ભાગમાં કંઈક વિસ્તારથી પોતાના 'શુશ્રી' હીરવિનયજી સૂરીએ શાહ અકબરના દરબારમાં દર્શાવેલા ચમત્કાર વર્ણવ્યા છે.

૨. વનરાજે અણહિલપુર પાટણ વસાવ્યું તે સંબંધમાં કવિ જણાવે છે કે અણહિલ નામના એક ગોવાલની પ્રેરણાથી જે સ્થળે સસલાએ શ્વાનને નસાવ્યો હતો તે સ્થળે તેણે સંવત ૮૦૨ માં ખાતમુહૂર્ત કર્યું. પાટણનાં બનર, રાજ્યવાડો, વગેરેનું વર્ણન રસબર અને માહિતીભર્યું છે. જૈન પંડિતોને વેદધર્મી પંડિતો સાથે થયેલા વાદો, સુજરાતમાં પડેલા દુકાલ, શ્રી હેમાચાર્ય સૂરિના ચમત્કારો આદિ અનેક રસબર પ્રસંગો પણ આમાં વિસ્તારથી અવતારેલા છે.

૩. દ્વહા, ચોપાઈ, રાગ, દેશી, શ્લોક અને કવિતથી પ્રસ્તુત રાસ બાંધેલો છે. કુલ કડી સંખ્યા ૬૫૦૦ છે.

૪. કવિ પ્રેમાનંદનો પુરોગામી છે; આ રાસો તેના સમય પહેલાંની બાષા હાલની બાષાથી જૂની હતી, એમ સિદ્ધ કરે છે.

૫. અલંકારાદિથી વર્ણન, શબ્દ તેમ જ અર્થ ચમત્કૃતિભર્યા છે, જે પ્રેમાનંદના નળાખ્યાન સાથે ટક્કર ભીડે તેવા છે.

વિશેષ-૧. આ રાસ છપાયો છે. પરંતુ તેમાં તેની બાષાની પ્રાચીનતા જળવાઈ નથી, તેમ તે ઘણો જ અશુદ્ધ છે.

૨. પ્રસ્તુત પ્રતિ ચોખ્ખા બાળબાળ અક્ષરે લખેલી છે; વચ્ચે વચ્ચે જૈની લઘુના તેમ માયાબાંધી સુજરાતી લિપિના મરોડવાળા અક્ષરો છે. હાંસીયામાં કેટલાક ખુલાસાઓ ઇંગ્લેજ તેમ જ સુજરાતી શબ્દોથી લખાયેલા છે.

૩. પ્રતિ પુસ્તકાકારે બાંધેલી છે. તેનું પુઠું ચામડે મઢી સોનેરી તેમજ રંગીન વેલજુટ્ટીથી સુશોભિત કરેલું છે.

અં. ૩૭ ક-જગદેવ પરમારની વાત-ઐ. ગુ. ગ.

(લિ. સં. ૧૯૦૬) પૃ. ૧-૫૬

આરંભ-શ્રી ગણેશાયનમઃ ॥ શ્રી ગુરોર્જયતિ ॥ અથ વારતા જગદેવ પરમારની લખિ છે ।

માલવ દેશ મધ્યે એક ધારા નગરી તાહા અુ(ઉ)દિયાદિત રાજ કરે છે તેને રાણીયુ દોય એક તો વાઘેલિ બિજિ સૂ(સો)લંકણી વાઘેલીને રીણુધવલ કૂવર આવો તે વાઘેલી માનેતી છે સૂલંકણી અણુમાનેતિ છે તેને કૂવર જગદેવજી છે કાંઈક સામલે રંગ છે પણ જોતધારી છે પણ વડો તો રીણુધવલ છે જે રાજનો ધણી છે દોય લાધરે વરસ દોયરો અંતરો છે અુ(યું) કરતા

વરસ બાર માંહે જગદેવજી હુવા તારે રાજ્યે કામદારને પુછા સુલંકણીરે
કૂવર હે કે ની હે તવ ઠાકુર મદાર બોલા સોલંકણીરે કૂવર જગદેવજી હે પણ
જગદેવ. દરબાર આવે કાય સમે નહીં—

અન્ત-જગદેવજી રાજ કરે છે વરસ ૧૫ નરાથા સુ ધરાથી નકલા સુ
વરસ ૧૮ રનેા સધરાવની ચાકરી કીધી પાટ બેઠા પછે વરસ પર (બા)વન
રાજકીયો સગલુ આયુષુ વરસ ૮૫ચાસીયો રાજ કીયો પછે અંત સમે કવર
જગધવલને પાટ બેસારા આપ દેવલોક હુવા ચાવડી સોલંકણી બેડેચી પછ
સત આય ધણુ ઉછાહસુ સૂરગાપર પોતા શવંત ૧૨૦૯ જીવે શધરાવ
દેવલોક હુવા સધરાવરે પાટ કવરપાલ હુવો અણુ તરેસુ વાત કહી જગ-
દેવનિ વાત સાંભળીને દલમે સતપણુ સાંતપણા: સૂરપણા: ધીરપણુ:
બ્રાકમપણુ: દાતારપણુ સુધડાઇપણુ સામધરમીપણુ ઉપજસી અને આ જગમે
આ વાત રાવ રાણા સ(સાં)ભલસી તારો કાયરપણુ કૃપણપણા સોમપણો:
છાડસી તણુરે કદી ભૂડી વાર હોસે નહી આ વાત ચંત લગાય ને સરદાર
સાંભળસી કવી કહુશી ચંત લગાયને વાયસી તીકા અમરાપર વરસે ॥

ઇતિ શ્રી સૂરાપૂરા જગદેવ પરમારનિ વારતા । સંપૂરણું શંવત ૧૬૦૬
શાકે ૧૭૭૧ અવર્તમાન્યે કાર્તિક માસે કૃષ્ણ પક્ષે દ્વાદશ્યા રવિ વાસરે લખીતંગ
રાવલ સામજી મંગલજી લખાવિત મહારાણા શ્રી વપતસંધજી વંકપૂરે નિકર્તવ્યે
નિવાસ્તવ્યં પરાપકારાર્થં ।

આદ્યસં પૂસ્તકં દૃષ્ટ્વા તાદૃશં લખિતં મયા ॥

અદિ શુદ્ધંમશુદ્ધં વા મમ દોષો ન દીયતે ॥ ૧ ॥

મન્નપૃષ્ઠિ કટિગ્રીવા વધમુષ્ટિરધોમુષ્ણં ॥

કષ્ટેન લી(લિખિ)તં ગ્ર(ગ્રંથ)ં યત્નેન પરી(રિ)પાલયેત્ ॥ ૨ ॥

જેવુ સામા પુસ્તકમ દીકુ તેવુ લખુ છે મુને દોષ નથિ શ્રી રસ્તૂ શુંલં
ભૂયાત

ગઢવી કેસરના ચોપડા ઉપરેથિ વાર્તા ઉતારી છે ગઢવી કેસરની અરજ
છે દિન ૫ રાજકોટ ઉતારવા લખવા સૂરુ પણ સાખ પાવુ કેને ધરે તેમ ટકલ
ઘેર આવ્યા સાખ પાધા સાડે ઘેર યવ્યા ।

વિષયાદિ-૧. આ વાર્તામાં ધારા નગરીના પરમાર ઉદયાદિત્ય રાજની અણુમા-
નીતી રાણી સોલંકણીના પુત્ર જગદેવે અપર માતા વાધેલીના દ્વેષથી ધારાનગરી છોડી,
ભુજબલ અને બુદ્ધિબલથી પરાક્રમ અને ચમત્કારિક કાર્યો કરી પાટણના રાજ સિદ્ધરાજ
જયસિંહના રાજ્યમાં નિવાસ કર્યાનો, સિદ્ધરાજને શિરે આવેલી આફતો પોતાના જીવના
જોખમે પણ અનેક વાર નિવાર્યાનો, તેમ જ સિદ્ધરાજે ઇર્ષ્યાથી જગદેવના બાપના માળવા

રાજ્યના ઉપર હુમલો કરવાનો વિચાર કરતાં સ્વરાજ્યમાં પાછા ફર્યાનો, અને તેનો પિતા તે જ સમયે દેવલોક સીધાર્યાથી રાજ્યપાટ ઉપર બેઠાનો, આદિ પ્રસંગો રસભર વર્ણવેલા છે.

૨. બાપા ભાટની છે; રસભર વાર્તા છે, તેમાં વચ્ચે વચ્ચે કવિતો અને દૃઢ છે, જે ગુજરાતીની પ્રાચીનતાનો ભાસ આપે એવાં છે.

વિશેષ-૧. આ વાર્તા રાસમાળા ભાગ ૧ લાના પ્રકરણ ૮ માં (દ્વિતીય આવૃત્તિના પાનાં ૧૭૪-૨૦૯માં) માત્ર ભાટચારણની શૈલી અને વ્યાકરણપ્રયોગો બદલીને પ્રકટ કરેલી છે. માત્ર તેમાંના સિદ્ધરાજ જયસિંહની રાજપત્ની સાથે કાળભૈરવના સંબંધનો પ્રસંગ મૂળમાં મૂકી દીધેલો છે, પરંતુ તેનો સાર રાસમાળાના ભાષાંતરકર્તા દી. બ. રણછોડભાઈએ નોંધમાં ઉતાર્યો છે.

૨. કવીશ્વર દલપતરામ ડાહ્યાભાઈએ સ્વ. કાર્ણસ સાહેબની અનુમતિથી સંશોધન કરી તૈયાર કરેલું હિન્દી ‘રત્ન માલ’ (પ્રસ્તુત નામાવલિતું અં. ૩૮ કવાળું) નામનું જે પુસ્તક રા. રેવાશંકર અંબારામ ભટ્ટે સન ૧૯૦૩ માં પ્રકટ કર્યું હતું અને જે હાલ અદ્વલ્ય છે, તેમાં આ આખીયે વાર્તા, આજ પ્રતિ ઉપરથી મૂળ અને ભાષાંતર સાથે પ્રકટ થયેલી છે. (પાનાં ૧૦૮-૨૪૫).

૩. મૂળમાં કુલ ૫૮ દોહરા, છપ્પા તથા કવિતો છે, જે નૂની ગુજરાતી ભાષાના જળવાઈ રહેલા નમૂના ૩૫ છે: પ્રકટ થયેલી, ભાષાંતરવાળી, રાસમાળામાં મૂળમાંની ૧૩ થી ૫૮ કરીએ છાપેલી નથી.

૪. પ્રતિ બાલબોધ લિપિએ ચરડબંધ લખેલી છે, પરંતુ લ, જી જ, આદિ અક્ષરોનો મરોડ માથાંબાંધી ગુજરાતી લિપિના છે. પ્રતિ ઉતરાઈ રહ્યા પછી રાખ્દેરાખ્દે છટા પાડવાને ।।। ચિહ્નોથી અંકિત કર્યા છે. હાંસીયામાં તેમ રાખ્દોની ઉપર પણ કોક સ્થળે અંગ્રેજ ગુજરાતી રાખ્દોથી ખુલાસા લખેલા છે.

૫. પોથીને રંગીન છાંટનું પુઠું મળેલું છે. પોથીના પુઠાના અંદરના ભાગમાં બાળબોધ લિપિએ લખેલું છે કે “ગુરાં પુબચંદ પચાર જગદેવરી વારતારે પોથીરે પુઠો નવો કીનો”. પોથીના આગલા પાના ઉપર ઇંગ્રેજમાં લખેલું છે કે Account of Jagdev Permar who employs under Seth Tara Jesing.

૬. આ તેમ જ આવી બીજી ગુજરાતને લગતી વાર્તાઓ નૂની ગુજરાતીના દોહાઓ છપ્પાઓ, કવિતો આદિ સાથે અવશ્ય પ્રસિદ્ધ કરવા યોગ્ય છે.

અં. ૩૭ ખ-જગદેવ પરમારની વાત-ઐ. ગુ. ગ-પૃ. ૧-૬૮.

વિશેષ-પ્રસ્તુત પ્રતિ કાગળના ચોથીયા ઉપર બાળબોધ લિપિએ લખેલી છે અને તેની ઉપરથી અં. ૩૭ કવાળી પ્રતિ ઉતારેલી છે, એમ સમજાય છે. કાગળો જે નતના છે.

અં. ૩૭ ગ-જગદેવ પરમારનો શાળો-પૃ. ૧૪-૩૪

- આરંભ-જગદેવ પરમાર શધરા જેસંગના સજમા આવા તેની વાત
- સ્વંત્ર ૧૧૫૪ માં જગદે પરમાર પાટણુ આવા. તારે પાટણુમાં શધરા શોલંકીના રાજમાં આવા તારે શધરા જેશંધ પાટણુથી શંધ આધો લધને કાશીમાં ગયા. રાણીઓ સમેત. ગંગાને કીનારે રાણીઓ સ્નાન કરવાને બિતરાં. તારે સાતમી પટરાણી પાટવી પાટની ધણીઆણી. છોકરીઓ પચવીશથી બેમાં રહાં. આરમાં તે વખત રાણીએ કપડાં બિતારીને છોકરીના હાથમાં આપાં.

અન્ત-માતા તો કાલકા પાંસે હતાં તે વેળા માથું ધડ ઉપર મુકું પણ અશ્ચીનો જીવ ધારણે રહો નહી. હધઆમાં ખીલીની. ધડ ઉપર માથું મુકતાં તે ચોટલાની સેર દબાણી છે. તે રાજ તમારે નીસાંની બેવી હોએ તો. જગદે પરમારે નવગર પોતાનું બિતારું ને ચોટલાની સેર દબાએલી દીડી. તારે શધરાએ વાત સાચી માંની. તારે શધરા શોલંકી બોલા જે માગમાગ જગદે પરમાર જે મોઢેથી માગે તે હું આપું. હું સીતેરશેહે ગુજરાતનો રાજ છું. એવું શધરા શોલંકીએ કહું. તારે જગદે પરમારે કહું જે મારા વંશનો કાઠ પરમાર હસે તેને ગલે સેરનો કાપો હસે-એવું શાંભલીને શધરા શોલંકીએ પાનના ખીડામાં ગાંમ એકશે ને દશ. ખેરાકુ પરગણાનાં ખેર રજપુતોને આપાં. એ ખેર રજપુત જગદેના વંશના છે.

એ રીતે જગદેનો શાળો સંપુરણુ લખો છે.-

વિષયાદિ-૧. આ શાળામાં સિદ્ધરાજ નયસિંહની પટરાણી ગંગામાં નાહાતી હતી તે વેળા સમલીએ તેની સુગંધીદાર ચોળી લઈ જઈ એક દેવલ ઉપર નાંખ્યાનો, તે ચોળીથી મોહી તેની સાથે સંગમ કરવા નિત્ય નિત્ય રાતે તેની પાસે આવતા ઇન્દ્રના પુત્ર 'સેસાલોચન'(૧)ને મહાત કરી તેને એવું કર્મ કરતો જગદેવે અટકાવ્યાનો, અને તેના માયાનો સુકટ વરદાનમાં મેળવતાં તે પાછો લેવાને કાલકા માતાએ બાટડીનો વેશ લઈ રાજઓના દરબારે દુંદતી દુંદતી સિદ્ધરાજના દરબારમાં આવી માથું માગતાં જગદેવ પરમારે તે આપ્યાનો, અને એ રીતે રાજ તેમ જ માતાને અદ્ભુત રીતે પ્રસન્ન કર્યાનો, આદિ પ્રસંગો રસબર વર્ણનથી વર્ણવેલા છે.

૨. બાપા સાદી, સરસ અને અર્વાચીન છે, પણ બાટની ભાષાના નમુના રૂપે છે. પરંતુ પ્રસંગની જમાવટ માટે કહેવામાં આવતાં કવિત, હોહરા કે છપ્પા, જે સામાન્ય રીતે બાટની ખીજ વાર્તામાં હોય છે તે, આમાં નથી.

૩. અં. ૩૭ કે ની વાર્તામાં પ્રસ્તુત પ્રસંગ વર્ણવેલો છે; પણ તેમાં અને આમાં ઘણોજ અને તેય મહત્વનો પાઠકેર છે. પહેલામાં કળબૈરવ માત્ર પટરાણીની કંચુકીના સુગંધથી ખેંચાઇને રાણી પાસે આવ્યાનું, તથા સિદ્ધરાજને પલંગના પાયા હેઠળ દબાવી

રાજ્યના ઉપર હુમલો કરવાનો વિચાર કર્યાં સ્વરાજ્યમાં પાછા ફર્યાનો, અને તેનો પિતા તે ન સમયે દેવદાસ સીધાર્યાથી રાજ્યપાટ ઉપર બેઠાનો, આદિ પ્રસંગો રસબર વર્ણવેલા છે.

૨. બાપા બાટની છે; રસબર વાર્તા છે, તેમાં વચ્ચે વચ્ચે કવિતો અને દૃઢ છે, જે ગુજરાતીની પ્રાચીનતાનો ખાસ આપે એવાં છે.

વિશેષ-૧. આ વાર્તા રાસમાળા બાગ ૧ હાતા પ્રકરણ ૮ માં (દ્વિતીય આદલતા પાનાં ૧૭૪-૨૦૬માં) માત્ર બાટચારણની મૈત્રી અને વ્યાસજીપ્રયોગો બદલીને પ્રકટ કરેલી છે. માત્ર તેમાંના સિદ્ધરાજ નયસિદ્ધની રાજ્યપત્ની સાથે કાનૈયવના સંબંધનો પ્રસંગ મૂળમાં મૂકી દીધેલો છે, પરંતુ તેનો સાર રાસમાળાના બાપાંતરકર્તા શ્રી. જી. રણછોડભાઈએ નોંધમાં કાઢ્યો છે.

૨. કવીશ્વર દલપતરામ ડાહ્યાભાઈએ સ્વ. દાર્પણ સાહેબની અનુમતિથી સંલેખન કરી તૈયાર કરેલું દિન્દી 'રત્ન માલ' (પ્રસ્તુત નામાવલિનું અં. ૨૮ હવાળું) નામનું જે પુસ્તક રા. રેવાચંદ્ર અંબારામ બહે સન ૧૯૦૩ માં પ્રકટ કર્યું હતું અને જે હાલ અલ્પ છે, તેમાં આ આખીયે વાર્તા, આજ પ્રતિ ઉપરથી મૂળ અને બાપાંતર સાથે પ્રકટ થયેલી છે. (પાનાં ૧૦૮-૨૪૫).

૩. મૂળમાં કુલ ૫૮ હોદરા, છાપા તથા કવિતો છે, જે ન્હૂની ગુજરાતી બાપાના નવ-વાર્ડ રહેલા નમૂના રૂપ છે: પ્રકટ થયેલી, બાપાંતરવાળી, રાસમાળામાં મૂળમાંની ૧૩ થી ૫૮ કરીએ છાપેલી નથી.

૪. પ્રતિ બાલબોધ વિધિએ ચરકબંધ લખેલી છે, પરંતુ જ, જુ જ, આદિ અક્ષરોનો મનોર માધ્યાંબી ગુજરાતી લિપિના છે. પ્રતિ હતરાઈ રહ્યા પછી સખેદાળો દ્વારા પાઠવાને ।।। ચિહ્નોથી અંકિત કર્યાં છે. હાંસીયામાં તેમ સખેદોની ઉપર પણ કોઈ સ્પષ્ટ અંગ્રેજી ગુજરાતી સખેદોથી ખુલાસા લખેલા છે.

૫. પોથીને રંગીન છીંટનું પુકું મહેકું છે. પોથીના પુઠાના અંદરના બાગમાં બાગ-બોધ વિધિએ લખેલું છે કે “ગુરો પુલચંદ પવાર નવાદેરી વારતારે પોથીરે પુઠો નવો કીનો”. પોથીના આગલા પાના ઉપર અંગ્રેજીમાં લખેલું છે કે Account of Jagder Permar who employs under Sethhara Jesing.

૬. આ તેમ જ આવી બીજી ગુજરાતને લગતી વાર્તાઓ ન્હૂની ગુજરાતીના હોદાઓ છાપાઓ, કવિતો આદિ સાથે અવગત પ્રસિદ્ધ કરવા યોગ્ય છે.

અં. ૩૭ ખ-જગદેવ પરમારની વાત-ઝૈ. ગુ. ગ-પૃ. ૧-૬૮.

વિશેષ-પ્રસ્તુત પ્રતિ કાનગતા ચોથીયા ઉપર બાગબોધ વિધિએ લખેલી છે અને તેની ઉપરથી અં. ૩૭ ક વાળી પ્રતિ ઉતારેલી છે, એમ સમજાય છે. કાનગો જે નવતા છે.

અં. ૩૭ ગ-જગદેવ પરમારનો શાળો-પૃ. ૧૪-૩૪

આરંભ-જગદેવ પરમાર શધરા જેસંગના રાજમા આવા તેની વાત

- સ્વંત્ર ૧૧૫૪ માં જગદે પરમાર પાટણુ આવા. તારે પાટણુમાં શધરા શોલંકીના રાજમાં આવા તારે શધરા જેસંધ પાટણુથી શંધ બાધો લઇને કાશીમાં ગયા. રાણીઓ સમેત. ગંગાને કીનારે રાણીઓ સ્નાન કરવાને બિતરાં. તારે સાતમી પટરાણી પાટવી પાટની ધણીઆણી. છોકરીઓ પચવીશથી બિભાં રહાં. આરમાં તે વખત રાણીએ કપડાં ઉતારીને છોકરીના હાથમાં આપાં.

અન્ત-માતા તો કાલકા પાંસે હતાં તે વેળા માથું ધડ ઉપર મુકું પણ અશ્વીનો જીવ ધારણે રહો નહી. હાથઆમ્રાં ખીલીની. ધડ ઉપર માથું મુકતાં તે ચોટલાની સેર દબાણી છે. તે રાજ તમારે નીસાંની જોવી હોય તો. જગદે પરમારે નવગર પોતાનું બિતાર ને ચોટલાની સેર દબાવેલી દીડી. તારે શધરાએ વાત સાચી માંની. તારે શધરા શોલંકી બોલા જે માગમાગ જગદે પરમાર જે મોઢેથી માગે તે હું આપું. હું સીતેરશેહે ગુજરાતનો રાજ છું. એવું શધરા શોલંકીએ કહું. તારે જગદે પરમારે કહું જે મારા વંશનો કાષ્ઠ પરમાર હસે તેને ગલે સેરનો કાપો હસે-એવું શાંભલીને શધરા શોલંકીએ પાનના ખીડામાં ગાંમ એકશો ને દશ. ખેરાડુ પરગણાનાં ખેર રજપુતોને આપાં. એ ખેર રજપુત જગદેના વંશના છે.

એ રીતે જગદેનો સાળો સંપુરણ લખો છે.-

વિષયાદિ-૧. આ શાળામાં સિદ્ધરાજ જયસિંહની પટરાણી ગંગામાં નાહાતી હતી તે વેળા સમક્ષીએ તેની સુગંધીદાર ચોળી લઈ જઈ એક દેવલ ઉપર નાંખ્યાનો, તે ચોળીથી મોહી તેની સાથે સંગમ કરવા નિત્ય નિત્ય રાતે તેની પાસે આવતા ધન્દ્રના પુત્ર 'સેસાલોચન'(૧)ને મહાત કરી તેને એવું કર્મ કરતો જગદેવે અટકાવ્યાનો, અને તેના માયાનો મુકુટ વરદાનમાં મેળવતાં તે પાછો લેવાને કાલકા માતાએ બાટીનો વેશ લઈ રાજઓના દરબારે હુંદતી હુંદતી સિદ્ધરાજના દરબારમાં આવી માથું માગતાં જગદેવ પરમારે તે આપ્યાનો, અને એ રીતે રાજ તેમ જ માતાને અદ્ભુત રીતે પ્રસન્ન કર્યાનો, આદિ પ્રસંગો રસભર વર્ણનથી વર્ણવેલા છે.

૨. બાષા સાદી, સરસ અને અર્વાચીન છે, પણ બાટની બાધાના નમુના રૂપે છે. પરંતુ પ્રસંગની જમાવટ માટે કહેવામાં આવતાં કવિત, દોહરા કે છંપા, જે સામાન્ય રીતે બાટની ખીજ વાર્તામાં હોય છે તે, આમાં નથી.

૩. અં. ૩૭ કે ની વાર્તામાં પ્રસ્તુત પ્રસંગ વર્ણવેલો છે; પણ તેમાં અને આમાં ઘણોજ અને તેય મહત્વનો પાકફેર છે. પહેલામાં કળભૈરવ માત્ર પટરાણીની કંચુકીના સુગંધથી ખેંચાઇને રાણી પાસે આવ્યાનું, તથા સિદ્ધરાજને પલંગના પાયા હેઠળ દબાવી

તેના દેખતાં જ નિત્ય નિત્ય સંગમ આચરતો હોવાનું, જગદેવે દંદયુક્ષમાં તેને હરાવી બોંયરામાં પૂર્યાનું અને પોતાના પરિચારકને શોધવા નીકળેલી આશુંડાને પોતાનું માથું આપી પ્રસન્ન કર્યાનું વર્ણવેલું છે; ત્યારે આ વાર્તામાં ઇન્દ્રનો પુત્ર સેસાલોચન (સહસ્ર-લોચન) ગંગા નદીમાં સ્નાન કરતી પટરાણીનું કાપડું ચમળાએ લેઈ જઈને એક દેશના શિખર ઉપર નાંખેલું તે જોઈને મોહી પડતાં પાટણ આવી સિદ્ધરાજના વેપે તેની સાથે તે ન જણે એમ નિત્ય નિત્ય સ્વર્ગમાંથી આવી રંગરાગ રમવાની ટેવ પડ્યાનું, સિદ્ધરાજે ગંગાસ્નાન કરતી વેળા પુત્રપ્રાપ્તિ માટે વર્ષ પર્યંત સંસાર નહીં ભોગવવાનું વ્રત લીધાથી એથી અનણ્યો હોવાનું, અને વ્રત પૂરું થતાં રાણીના મોહોલે આવતાં આ પ્રકાર સહસ્રા જણ્યામાં આવ્યાનું, અને તેનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ થવાનું, પછી સિદ્ધરાજે જગદેવની સહાયથી સેસાલોચનને ત્યાં આવતો અટકાવ્યાનું, અને તેનો મુકટ માગી લીધાનું, અને દેવી કાલિકાએ બાટડી રૂપે દરબારમાં આવી તે મુકટ પાછો માગવા આવતાં જગદેવે તેને પોતાનું માથું કાપી આપી પ્રસન્ન કર્યાનું, અને સિદ્ધરાજે જગદેવને ખેરાડુનાં ગામ આપ્યાનું વર્ણવેલું છે. તેમ અં. ૩૭ ક વાળી વાતમાં જગદેવ પોતાના પિતાના રાજ્યપ્રદેશમાં પાછો ગયાનું અને રાજપાટ ભોગવ્યાનું જે વર્ણવેલું છે તે પ્રસ્તુત વાર્તામાં નથી.

આમ આ બન્ને વાર્તાઓમાં પાઠદેર ઘણો જ છે.

વિશેષ-૧. આ વાર્તા પ્રકટ થઈ નથી.

૨. અં. ૪૭ ના ચોપડા પહેલામાં આ વાર્તા ઉતારેલી છે. પણ તે અશુદ્ધ છે.

૩. પ્રસ્તુત પ્રતિ ચોથીઆ કાગળ ઉપર ઉતારેલી છે.

અં ૩૮ ક-રત્નમાલિકા-દિ० પે० કા०-કૃષ્ણજિત્-અપૂર્ણ-પૃ० ૧-૩૭
આરંભ-શ્રીમદ્ગુરુભ્યો નમઃ ॥ અથ રત્નમાલિકા લિખ્યતે ।

દોહા-કમલ પ્રવંચ । સરસ સકલ રસદાયનિ સરસુતિ શબ્દવિલાસ ।

હોહુ પ્રસન મોકું સદા પૂરિ સવે મોચ આસ ॥ ૧ ॥

કવિત મન્નહર-અથ સમતદ્રૂપકાલંકાર ।

દાસકો પ્રનામ દિલ ધારકેં દયાલુ માત ।

દીજિયેં હિંમત વલ કલ વ્રહ્મવાલકા ॥

શબ્દરત્ન ઓંકારવેં સુકવિ આગેં અનેક ।

પાયેં ગ્રંથ રત્ન તો આધાર દીનપાલિકા ॥

મેં પુની સુની સુ વાત ચાતહુ વિહ્યાત માત ।

રત્ન ચું આગેં કવિકિ પાઝેં પ્રનાલિકા ॥

તોહુ અવલંબિકે સુપુર(રુ)પ કોવિંદ કાંમ ।

નામ મેરો રહત રચી હું રત્નમાલિકા ॥ ૧ ॥

+

+

+

+

પુષ્પિતાગ્રા છંદ—

ભવતિ ચુલક વંશકે ઉજાલા । નૃપ સિધરાય ચરિત્ર રત્નમાલા ।

• • • અનઘ કવિત વંધકે પ્રયત્નં । રચન વિચાર ઉચાર આદિ રત્નં ॥૧॥

इति श्रीमद्भरुपंकजद्विधारक द्विजराजकुलोत्पन्न काव्यकलाकुशल कृष्णजिदा-
द्वयेन रचितप्रंथं सिद्धराज जयसिंह चरित्र रत्नमालायां प्रथम रत्नं ॥ १ ॥

અન્ટ-(છંદ પધરી-યુદ્ધ)

वनमे भयो सुभव तेहि काम । सन्यासि दिन्ह वनराज नाम ।

जयशिखरि मृत्युकी वात किह । सुतरछन धीर्य दुखनीकुं दीह ॥३५॥

भूराज मंत्रिकूं नित्य त्रास । सुरपाल देत रहि अरन्यवास ।

निज भगनिपुत्र प्रगट्यो सुजानि । विधिगुप्त आपस न रखित आनि ॥३६॥

वनराज वर्ष चौदह प्रमान । वय भयो सिंह वालक समान ।

हीमत अधीक बल बुद्धिवंत । गुजरात राज्य करनो चहंत ॥ ३७ ॥

વિષયાદિ-૧. આ, રત્નમાલિકા નામનો હિન્દી કાવ્યનો અન્ય ગુજરાતના ઇતિહાસનાં સાધનોમાંનું એક મુખ્ય સાધન લેખાય છે. તે રચવામાં તેના કવિનો મુખ્ય ઉદ્દેશ ગુજરાતના રાજા સિદ્ધરાજ જયસિંહના વિવિધ પ્રતાપો વર્ણવવાનો છે, તેથી ૭ મી ક્ષીમાં તે કહે છે:-જસ સિધરા જૈસિંહકૌ સવ ગ્રંથનકો સાર । પઠહિ સુનહિ પુરુષ સો । પાવહી બુધે અપાર ॥ તેમ જ પ્રત્યેક રત્નની ઇતિશ્રીમાં “ સિધરાય જયસિંહ ચરિત્ર રત્નમાલાયાં ” એવો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ તેણે કરેલો છે; જો કે આતુપંગિક રીતે તેણે આવડા વંશના આરંભથી ગુજરાતનો ઇતિહાસ સંક્ષિપ્ત, સાલવારી સાથે લખ્યો છે.

જેમ માળાના ૧૦૮ મણકાઓ હોય છે તેમ આ રત્નમાલાનાં ૧૦૮ રત્નો લખવાની ધારણા કવિની હતી એમ જણાય છે. (જુઓ પ્રથમ રત્નના અંત ભાગેમાંનો દોહરો-અષ્ટોત્તરશત રત્નકી રચિદું મંજુલ માલ । एक रत्नको मोल पुनि । जानहि बुद्धि विशाल.)

પરંતુ ગુજરાતના દુર્ભાગ્યે તેનાં સાત રત્નો આખાં અને આઠમું અધુરું એટલાં જ રત્ન સ્વ. કાર્પસ સાહેબને વઢવાણના ગઢવી દેશળજી પાસેથી પ્રાપ્ત થયાં હતાં. અને તેમાં ક્રૂર આવડા તથા ચૌહુકય વંશના રાજાઓ સંબંધી સંક્ષિપ્ત ઉલ્લેખ અને પહેલા આવડા વંશી રાજા જયશિખરીનો ઇતિહાસ અને યુદ્ધમાં પરાજય તથા વનરાજની વનમાં કેળવણી, એટલું જ વર્ણવાયું છે. દેશળ ગઢવીએ પોતાની પાસેનો ‘રત્નમાલ’નો અન્ય અતાવેલો, તે આ ભાગથી ઘણો વૃધારે હતો. પણ ઉતરાવતી વખતે માત્ર સાત રત્ન પૂરાં અને આઠમું અધુરું એટલાં જ રત્ન ઉતરાવ્યાં. અવશિષ્ટ રત્નો તેની અને તેના વંશજો પાસેથી મેળવવાના પ્રયાસ તે પછી વઢવાણમાં કરવામાં આવેલા પણ તે સફળ ન થયા. આથી આવડા વંશના ખીજ રાજાઓ તથા ચૌહુકય વંશના સઘળા રાજાઓની ઐતિ-

હાસિક વિગતો નાણુવા માટે બાકીનાં રત્નો પ્રાપ્ત કરવાની અગત્ય છે. પરંતુ સ્વ. કાર્મસ સાહેબના પછી કોઈએ કાંઈ એ દિશામાં વિશેષ પ્રયત્નો અન્ય સ્થળોએ કરેલા નાણુવામાં નથી આવ્યા.

૨. પહેલા રત્નમાં કવિએ સ્તુતિ, અન્યતું નામ રત્નમાલા આપવાનો હેતુ અને અન્યતા વિષયનો હેતુ એ સદુ વર્ણવ્યાં છે. દોહા, છંપા, કવિત આદિ કુલ ૩૯ છે. કમલ અને અશ્વગતિ એ બે પ્રબંધો છે.

બીજા રત્નમાં ગુજરાતના પહેલા આવડા રાજા જયશિખરથી આરંભી રાજા સિદ્ધ-રાજા પર્યંતના અને તે પછી કુમારપાલથી ભીમદેવ પર્યંતના રાજાઓ અને તેમના વંશજોની પરંપરા વર્ણવી, તેમનાં શરીરના બાંધા, ગુણ, રૂચિ અને પ્રમાણ સંક્ષિપ્ત વર્ણવ્યાં છે. આવડાઓના શરીરના બાંધા આદિ પોતાની કલ્પના અને બુદ્ધિભેદ અનુસાર વર્ણવ્યાનું (સુત્યો નાંહિ ચાવોતકાકો ભવેવં । લિલો કલ્પનાગ્રંથતે બુદ્ધિભેવં ॥) અને ચાલુક્યવંશીઓના શરીરના બાંધા આદિનું વર્ણન જૂના ઇતિહાસને આધારે સંક્ષેપમાં આલેખ્યાનું કવિ કહે છે. દોહા, હરિગિત, છંપય, સવૈયા, ભુલંગ આદિ કુલ ૫૦ છે. સાત કોઠાનો એક પ્રબંધ છે,

ત્રીજા રત્નમાં કાન્યકુબ્જ (કનોજ)ના કલ્યાણકુટક રાહુરના રાજા ભુવડ સોલંકીના પ્રભાવ અને દરબારનું વર્ણન કર્યું છે. આ રત્ન વિવિધ ચિત્રકાવ્યોથી ભરપૂર છે. દોહા, સવૈયા, પદ્ધરિ, આદિ કુલ ૬૮ છે. આમાં છત્રપ્રબંધ, ઘેતુકપ્રબંધ, અને લઘુત્તમસાધારણ ગુણાકારનો છંદ આદિ છે.

ચોથા રત્નમાં પણ આજ વિષયો વિસ્તૃતપણે વર્ણવ્યા છે; ચિત્રકાવ્યો ને પ્રબંધો સંખ્યાબંધ છે; દોધક, દોહા, સવૈયા, સૈનિક, ભુલંગી, આદિ છંદો અને કવિત કુલ ૫૯ છે.

પાંચમા રત્નમાં ભુવડ સોલંકીના રાજ્યદરબારમાં શુર્નર રાજાના કવિ શંકર અને ભુવડના રાજકવિ વચ્ચે ચાલેલું તેજસ્વી વાગ્ધુક્ષ અને તેમાં શંકરનો વિજય તેમજ ભુવડ ને ગુજરાતના રાજા જયશિખર સાથે યુદ્ધ કરવાની પ્રેરણા સાચી થઈ તે પ્રસંગ વર્ણવી, ગુજરાત ઉપર આક્રમણ કરવા ભુવડે સૈન્યની કરેલી તૈયારીનું અને સૈન્યના પ્રયાણ સમયે થયેલા વિવિધ અશુભ શકુનોનું છટાદાર વર્ણન છે. દુહા, ચોપાઈ, મનહર, સવૈયા આદિ કુલ ૬૩ છે.

છઠ્ઠા રત્નમાં ભુવડ સામે જયશિખરીની લડવાની તૈયારી અને શુર્નર સેનાપતિ સુરપાલે ભુવડને પહેલી વાર ખવડાવેલી હાર વર્ણવી છે. દુહા, ચોપાઈ સવૈયા, પદ્ધરી, મોતીદામ આદિ કુલ ૭૩ છે.

સાતમા રત્નમાં જયશિખરી અને ભુવડનું યુદ્ધ અને રૂપસુંદરીના રક્ષણની ગોઠવણનું વર્ણન છે. દુહા, સવૈયા, પદ્ધરી આદિ ૩૮ છે.

આઠમા રત્નમાં જયશિખર દ્વારા ખાઈ મરણ પામ્યાનું અને જંગલમાં તેની રાણી રૂપસુંદરી જઈ રહ્યાનું અને તે પછી તેને વનરાજ નામનો પુત્ર અવતર્યાનું વર્ણન છે. પ્રસ્તુત પ્રતિમાં આઠમું રત્ન વનરાજ ચૌદ વર્ષનો યયો ત્યાંથી (૩૮ મી કડીથી) અધૂરું છે.

૩. આ કાવ્યનો પદ્યબંધ વિવિધ છંદોથી અને ચિત્રકાવ્યોથી બાંધેલો છે. કુલ કડી નોંધેલી નથી.

વિશેષ-૧. આ ગ્રંથ જેટલો મળ્યો છે તેટલોય પૂરે છપાયો નથી. કવીશ્વર દલપતરામે સ્વ. કાર્ણસ સાહેબ પાસેથી પ્રસ્તુત પ્રતિ મેળવી તે ઉપરથી સંશોધન કરીને એક પ્રત ઉતારેલી તે, ગુજરાતના ઇતિહાસને લગતી પ્રકીર્ણ ખીજ ગદ્ય વાર્તાઓ અને કવિતો સાથે ‘રત્નમાલ’ને નામે રા. રેવાશંકર અંબારામ બટે સંવત ૧૯૬૩ માં છપાવી હતી. પણ તે પ્રતિ હવે અલભ્ય છે. પરંતુ રા. રેવાશંકરે પ્રાપ્ય “રત્નમાલા”ની આખીયે પ્રતિ નથી છપાવેલી, પણ ત્રીજી રત્નનો પાછલો ભાગ, આખું ચોથું રત્ન, અને પાંચમા રત્નમાંનો કવિ શંકર અને કામરાજ વચ્ચેના સંવાદનો ભાગ, એટલું છોડી દીધું છે. તેમ મૂળ પ્રતિમાં ચિત્રકાવ્યો સાકાર ઉતારેલાં છે ત્યારે પ્રકટ રત્નમાલમાં તે ચિત્રકાવ્યોનું સૂચન નથી કરેલું તો પછી સાકાર તો ક્યાંથી જ હોય ?

૨. પ્રતિ બાળબોધ લિપિએ ઉતારેલી છે, જે કે કેટલાક અક્ષરોના મરોડો માયા-બાંધી ગુજરાતી લિપિના તેમ જૈની લઢણના છે. લાલ શાહીથી દરેક રત્નમાંના આંતર પ્રસંગોના ઉલ્લેખો તેમજ ઇતિશ્રીઓ ઉતારેલી છે.

૩. આ ઐતિહાસિક ગ્રંથ હોઇને નવી શોધખોળને આધારે તે ઉપર ટિપ્પણો લખીને અવશ્ય પ્રકટ કરાવવા જેવો છે.

૪. ગ્રંથનો લેખક કૃષ્ણજિત્ છે. તે પોતાને ‘કવિરાજકુલોત્પત્ત’, ‘ગુર્જરધરમંડન’ ‘કૃષ્ણજિદાહ્ય’ આદિ લખે છે. કવિ કૃષ્ણજિત્ અને પ્રસ્તુત નામાવલિના અં. ૧૧ ક- અને ખ.વાળા હિન્દી ભાષાવ્યાકરણના અને અં. ૧૨ ક.વાળા હિન્દી ‘ભાષાધાતુમાલા’ના કર્તા રત્નજિત્માં પ્રકરણના અંતની ‘ઇતિશ્રી’માં કંઇક સામ્ય જણાય છે. ‘શ્રીમદ્ગુરુપદ્મકંજ હાર્દિધારક’ એ પદ બન્નેની ઇતિશ્રીઓમાં સમાન હોઈ તે ધ્યાન ખેંચે છે, તેમ આરંભનું કવિત્ત અને ‘રત્નમાલા’ નામને કંઇક સંબંધ તે સાથે હશે કે કેમ તે પણ વિચારવા યોગ્ય છે.

૫. પ્રસ્તુત પ્રતિની સાથે એક ખીજ છટા કાગળો ઉપર આ જ ગ્રંથની ઉતારેલી નકલ છે. તેમાં ચાર રત્નો આખાં અને પાંચમાની માત્ર ૧૩ કડીઓ ઉતારેલી છે. આ નકલમાં જેટલા ભાગ પેન્સીલની નિશાનીથી અંકિત કરેલા છે તેટલા છાપેલી ‘રત્ન-માલા’માં પ્રકટ થયા નથી.

અં ૩૯ ક-ભાષાભૂષણ હિં. સા. અ. કા-ર. જશવન્તસિંઘ-(લિ૦
સં. ૧૯૦૫) પૃ ૧-૧૮.

આરંભ—શ્રીગણેશાય નમઃ ॥ અથ ભાષાભૂષણ લિખ્યતે ॥

દોહા—વીઘનહરન તુમ હો સદા । ગનપતિ હોહુ સહાર્દ ।

વિનતિ કર જૌરેં કહું । દીજે ગ્રંથ વનાઈ ॥ ૧ ॥

જિહિ કીનૌ પરંપંચ સવ । અપની ર્દેછા પાઈ ।

જાકો હો વંદન કરુ । હાથ જોરી સિર નાઈ ॥ ૨ ॥

+ + + + +

અથ ચતુર્વિધી નાયક વરનન-

એક ન્યારિસોં હિત કરેં । સો અનુકુલ વપાંન ॥
વહુ નારીસોં પ્રીત સમ તાકો દહન જાંન ॥ ૬ ॥

અન્ત—

દોહા-અલંકાર સવ અર્થકે । કરે એકસો સાઠ ।

કરેં પ્રગટ ભાષા વિષે । દેપિ સંસ્કૃત પાઠ ॥ ૨૪૪ ॥

સવદ અલંકૃત વહુત હૈ । અછરકે સંજોગ ।

અનુપ્રાસ પદ વિધિ કહેં । જો હૈ ભાષાજોગ ॥ ૨૪૫ ॥

તાહિ વર(ન)કે દેત યહ । કીનો ગ્રંથ નવીન ।

જો પંડિત ભાષાનિપુન । કવિતા વિષે પ્રવિન ॥ ૨૪૬ ॥

લહન તિય અરુ પુરુ કે । હાવભાવ રસધામ ।

અલંકાર સવ સંગ તે । ભાષાભૂષણ નાંમ ॥ ૨૪૭ ॥

ભાષાભૂષણ ગ્રંથકોં । જો દેપૌ ચિત લાઈ ।

વિવિધ અરથ સાહિત્ય રસ । સમુજ્ઞે સવૈ વનાઈ ॥ ૨૪૮ ॥

इति श्रीमहााराजाधिराज जसवंतसिंघ विरचितायां,

भाषाभूषण ग्रंथ संपूर्ण ॥

સંવત્ ૧૯૦૫ ના કાર્તિક શુદિ ૧૧ મે વાર ભોમે આ ગ્રંથ પુરો લખો છે

॥ શુભં ભવતુ ॥ શ્રીરસ્તુ ॥ કલ્યાણમસ્તુ ॥ શ્રી ॥

વિષયાર્થ-૧ આ હિન્દી કાવ્યગ્રંથમાં ભાષાના અલંકારો-અર્થાલંકાર અને શબ્દાલંકાર-નાં લક્ષણો સંસ્કૃત સાહિત્યાલંકારના ગ્રંથના આધારે વર્ણવેલાં છે. તેના બે ભાગ પાડેલા છે: અર્થાલંકાર અને શબ્દાલંકાર. અર્થાલંકારનાં લક્ષણો વર્ણવવા પૂર્વે નાયક અને અને નાયિકાના લેહો; પછી ભાવ, હાવ, અવસ્થા, અને રસનાં લક્ષણો વર્ણવેલાં છે. અને તે પછી ૧૦૮ અર્થાલંકારોનાં લક્ષણો આપી, અંતે વિવિધ શબ્દાલંકારો સંક્ષિપ્ત વર્ણન સાથે આપેલાં છે.

૨. ગ્રંથ આખો દોહાબદ્ધ છે. કુલ દોહા ૨૪૮ છે.

વિશેષ-૧. આ ગ્રંથ પ્રકટ થયેલો છે.

૨. પ્રતિ પુસ્તકાકારે છે; દરેક પાને બે હાંસિયા લાલશાહીથી આંત્રી મધ્યે બાલ-બાધલિપિએ લેવાયેલી છે; તે કે કેટલાક અક્ષરોનો મદદર માયાબાંધી શુન્દરાતી લિપિનો છે. પ્રત્યેક વિષયનું શીર્ષક લાલશાહીથી લખેલું છે.

अ० ३९ ख-सुंदरश्रंगार-हिं. सा. क.-र. सुन्दर कविराज-(र. सं. १६८८)-(लि. सं. १९०५)-पृ. १-४७.

आरंभ—श्रीगणेशाय नमः ॥ अथ श्री सुंदरश्रंगार लिख्यते ॥

देवि पूजी सरस्वति पूजू हरिके पाय ।

नमस्कार कर जोरीकें कहे महा कविराय ॥ १ ॥

नगर आगरो वसतु हे । जमुना तट शुभ धाम ।

तांहां पादशाही करें । बैठो शाहजहांन ॥ २ ॥

शाह बडो कविमुख तन । क्यों कर वरनों जाय ।

जो तारे सब गगनकें सुठिमें न समाय ॥ ३ ॥

+ + + +

विप्र ग्वालीयर नगरको । वासि हे कविराज ।

तासां शाह मया करे । सदा गरीबनवाज ॥ १२ ॥

जब कविको मन यों बढो । तब यह कियो विचार ।

वरने नायक नाय(यि)क(का) कियो ग्रंथ विस्तार ॥ १३ ॥

सुंदरकृत श्रंगार हैं सकल रसनको सार ।

नाम धर या ग्रंथको । रच्यो सुंदर श्रंगार ॥ १४ ॥

यो सुंदर श्रंगारको पढ़ें सुनें सुग्यान ।

जिन मानो संसारमें कराते सुधारस पांन ॥ १५ ॥

संवत् सोले से वरष बीते अठ्यासीत ।

कार्तिक सुदि षष्टि गुरु रच्यो ग्रंथ करी प्रीति ॥ १६ ॥

अथ श्रंगार रस वरणनं—

नो रसमें श्रंगार रस सबतें निको सांहि ।

तामें नीकी नायिका । वरनत हे कवि ताहि ॥ १७ ॥

अन्त—

सवैया—रूपेकि भोमीके पारो पख्यो सगरो चंदन सो लपटानों ।

यो लषि जोंह महा कविराय कहें उयमाये कथां हुते आनों ॥

चंदकि अंशुनिको कर सुत वुंन्यो विधनां सीत अंवर जानों ।

उज्ज्वलके पुनी व्योति वनाय दसो दिस ए मढि राषि हे मानों ॥ ३६१ ॥

અથ ચતુર્વિધી નાયક વરનન-

એક ન્યારિસોં હિત કરેં । સો અનુકુલ વપાંન ॥

વહુ નારીસોં પ્રીત સમ તાકો દહન જાંન ॥ ૬ ॥

અન્ત—

દોહા-અલંકાર સવ અર્થકે । કરે એકસો સાઠ ।

કરેં પ્રગટ ભાષા વિષેં । દેષિ સંસ્કૃત પાઠ ॥ ૨૪૪ ॥

સવદ અલંકૃત વહુત હૈ । અછરકે સંજોગ ।

અનુપ્રાસ ષટ વિધિ કહેં । જો હૈ ભાષાજોગ ॥ ૨૪૫ ॥

તાહિ વર(ન)કે હેત યહ । કીનો ગ્રંથ નવીન ।

જો પંડિત ભાષાનિપુન । કવિતા વિષે પ્રવિન ॥ ૨૪૬ ॥

લછન તિય અરુ પુરુ કે । હાવભાવ રસધામ ।

અલંકાર સવ સંગ તે । ભાષાભૂષણ નાંમ ॥ ૨૪૭ ॥

ભાષાભૂષણ ગ્રંથકોં । જો દેષૌ ચિત લાઈ ।

વિવિધ અરથ સાહિત્ય રસ । સમુદ્દૈ સવૈ વનાઈ ॥ ૨૪૮ ॥

इति श्रीमाहाराजाधिराज जसवंतसिंघ विरचितायां

भाषाभूषण ग्रंथ संपूर्ण ॥

સંવત્ ૧૯૦૫ ના કાર્તિક શુદિ ૧૧ મે વાર ભોમે આ ગ્રંથ પુરો લખો છે

॥ શુભં ભવતુ ॥ શ્રીરસ્તુ ॥ કલ્યાણમસ્તુ ॥ શ્રી ॥

વિષયાર્થ-૧ આ હિન્દી કાવ્યગ્રંથમાં ભાષાના અલંકારો-અર્થાલંકાર અને શબ્દાલંકાર-નાં લક્ષણો સંસ્કૃત સાહિત્યાલંકારના ગ્રંથના આધારે વર્ણવેલાં છે. તેના બે ભાગ પાડેલા છે: અર્થાલંકાર અને શબ્દાલંકાર. અર્થાલંકારનાં લક્ષણો વર્ણવવા પૂર્વે નાયક અને અને નાયિકાના લેહો; પછી ભાવ, હાવ, અવસ્થા, અને રસનાં લક્ષણો વર્ણવેલાં છે. અને તે પછી ૧૦૮ અર્થાલંકારોનાં લક્ષણો આપી, અંતે વિવિધ શબ્દાલંકારો સંક્ષિપ્ત વર્ણન સાથે આપેલાં છે.

૨. ગ્રંથ આખો દોહાબદ્ધ છે. કુલ દોહા ૨૪૮ છે.

વિશેષ-૧. આ ગ્રંથ પ્રકટ થયેલો છે.

૨. પ્રતિ પુસ્તકાકારે છે; દરેક પાને બે હાંસિયા લાલશાહીથી આંકી મધ્યે બાલ-આધલિપિએ ઉતારેલી છે; જો કે કેટલાક અક્ષરોનો મરોડ માયાબાંધી ગુજરાતી લિપિનો છે. પ્રત્યેક વિષયનું શીર્ષક લાલશાહીથી લખેલું છે.

अं० ३२ स्त्र-सुंदरश्रंगार-हिं. सा. क.-र. सुन्दर कविराज-(र. सं. १६८८)-(लि. सं. १९०५)-पृ. १-४७.

आरंभ—श्रीगणेशाय नमः ॥ अथ श्री सुंदरश्रंगार लिख्यते ॥

देवि पूजी सरस्वति पूजू हरिके पाय ।

नमस्कार कर जोरीकें कहे महा कविराय ॥ १ ॥

नगर आगरो वसतु हे । जमुना तट शुभ धाम ।

तांहां पादशाही करें । वेठो शाहजहांन ॥ २ ॥

शाह वडो कविमुख तन । क्यों कर वरनों जाय ।

जो तारे सब गगनकें मुठिमें न समाय ॥ ३ ॥

+ + + +

विप्र ग्वालीयर नगरको । वासि हे कविराज ।

तासां शाह मया करे । सदा गरीबनवाज ॥ १२ ॥

जब कविको मन यों वडो । तब यह कियो विचार ।

वरने नायक नाय(यि)क(का) कियो ग्रंथ विस्तार ॥ १३ ॥

सुंदरकृत श्रंगार हैं सकल रसनको सार ।

नाम धर या ग्रंथको । रच्यो सुंदर श्रंगार ॥ १४ ॥

यो सुंदर श्रंगारको पढ़ें सुनें सुग्यान ।

जिन मानो संसारमें कराते सुधारस पांन ॥ १५ ॥

संवत् सोले से वरष बीते अठ्यासीत ।

कार्तिक सुदि षष्टि गुरु रच्यो ग्रंथ करी प्रीति ॥ १६ ॥

अथ श्रंगार रस वरणनं—

नो रसमें श्रंगार रस सबतें निको सांहि ।

तामें नीकी नायिका । वरनत हे कवि ताहि ॥ १७ ॥

अन्त—

सवैया—रूपेकि भोमीके पारो पख्यो सगरो चंदन सो लपटानों ।

यो लपि जोंह महा कविराय कहें उयमाये कथां हुते आनों ॥

चंदकि अंशुनिको कर सुत बुंन्यो विधनां सीत अंवर जानों ।

उज्जलके पुनी व्योति वनाय दसो दिस ए मढि रापि हे मानों ॥ ३६१ ॥

અથ ચતુર્વિધી નાયક વરનન-

એક ન્યારિસોં હિત કરેં । સો અનુકુલ વપાંન ॥
વહુ નારીસોં પ્રીત સમ તાકો દહન જાંન ॥ ૬ ॥

અન્ત—

દોહા-અલંકાર સવ અર્થકે । કરે એકસો સાઠ ।
કરેં પ્રગટ ભાષા વિષેં । દેષિ સંસ્કૃત પાઠ ॥ ૨૪૪ ॥
સવદ અલંકૃત વહુત હૈ । અછરકે સંજોગ ।
અનુપ્રાસ ષટ વિધિ કહેં । જો હૈ ભાષાજોગ ॥ ૨૪૫ ॥
તાહિ વર(ન)કે હેત યહ । કીનો ગ્રંથ નવીન ।
જો પંડિત ભાષાનિપુન । કવિતા વિષે પ્રવિન ॥ ૨૪૬ ॥
લછન તિય અરુ પુરુ કે । હાવભાવ રસધામ ।
અલંકાર સવ સંગ તે । ભાષાભૂષણ નાંમ ॥ ૨૪૭ ॥
ભાષાભૂષણ ગ્રંથકોં । જો દેષો ચિત લાઈ ।
વિવિધ અરથ સાહિત્ય રસ । સમુદ્ધૈ સવૈ વનાઈ ॥ ૨૪૮ ॥
इति श्रीमाहाराजाधिराज जसवंतसिंघ विरचितायां

भाषाभूषण ग्रंथ संपूर्ण ॥

સંવત્ ૧૯૦૫ ના કાર્તિક શુદ્ધિ ૧૧ મે વાર ભોમે આ ગ્રંથ પુરો લખો છે
॥ શુભં ભવતુ ॥ શ્રીરસ્તુ ॥ કલ્યાણમસ્તુ ॥ શ્રી ॥

વિષયાર્થ-૧ આ હિન્દી કાવ્યગ્રંથમાં ભાષાના અલંકારો-અર્થાલંકાર અને શબ્દા-લંકાર-નાં લક્ષણો સંસ્કૃત સાહિત્યલંકારના ગ્રંથના આધારે વર્ણવેલાં છે. તેના બે ભાગ પાડેલા છે: અર્થાલંકાર અને શબ્દાલંકાર. અર્થાલંકારનાં લક્ષણો વર્ણવવા પૂર્વે નાયક અને અને નાયિકાના લેહો; પછી ભાવ, હાવ, અવસ્થા, અને રસનાં લક્ષણો વર્ણવેલાં છે. અને તે પછી ૧૦૮ અર્થાલંકારોનાં લક્ષણો આપી, અંતે વિવિધ શબ્દાલંકારો સંક્ષિપ્ત વર્ણન સાથે આપેલાં છે.

૨. ગ્રંથ આખો દોહાબદ્ધ છે. કુલ દોહા ૨૪૮ છે.

વિશેષ-૧. આ ગ્રંથ પ્રકટ થયેલો છે.

૨. પ્રતિ પુસ્તકાકારે છે; દરેક પાને બે હાંસિયા લાલરાહીથી આંકી મધ્યે બાલ-આધલિપિએ ઉતારેલી છે; તે કે કેટલાક અક્ષરોનો મરોડ માયાબાંધી ગુજરાતી લિપિનો છે. પ્રત્યેક વિષયનું શીર્ષક લાલરાહીથી લખેલું છે.

अं० ३९ स्व-सुंदरश्रंगार-हिं. सा. क.-र. सुन्दर कविराज-(र. सं. १६८८)-(लि. सं. १९०५)-पृ. १-४७.

आरंभ—श्रीगणेशाय नमः ॥ अथ श्री सुंदरश्रंगार लिख्यते ॥

देवि पूजी सरस्वति पूजू हरिके पाय ।

नमस्कार कर जोरीकें कहे महा कविराय ॥ १ ॥

नगर आगरो वसतु हे । जमुना तट शुभ धाम ।

ताहां पादशाही करें । बेठो शाहजहांन ॥ २ ॥

शाह बडो कविमुख तन । क्यों कर वरनों जाय ।

जो तारे सब गगनकें मुठिमें न समाय ॥ ३ ॥

+ + + +

विप्र ग्वालीयर नगरको । वासि हे कविराज ।

तासां शाह मया करे । सदा गरीबनवाज ॥ १२ ॥

जब कविको मन यों बढो । तब यह कियो विचार ।

वरने नायक नाय(यि)क(का) कियो ग्रंथ विस्तार ॥ १३ ॥

सुंदरकृत श्रंगार हैं सकल रसनको सार ।

नाम धर या ग्रंथको । रच्यो सुंदर श्रंगार ॥ १४ ॥

यो सुंदर श्रंगारको पढ़ें सुनें सुग्यान ।

जिन मानो संसारमें कराते सुधारस पांन ॥ १५ ॥

संवत् सोले से बरष बीते अठ्यासीत ।

कार्तिक सुदि षष्टि गुरु रच्यो ग्रंथ करी प्रीति ॥ १६ ॥

अथ श्रंगार रस वरणनं—

नो रसमें श्रंगार रस सबतें निको सांहि ।

तामें नीकी नायिका । वरनत हे कवि ताहि ॥ १७ ॥

अन्त—

सवैया—रूपेकि भोभीके पारो पख्यो सगरो चंदन सो लपटानों ।

यो लपि जोंह महा कविराय कहें उग्रमाये कथां हुते आनों ॥

चंदकि अंशुनिको कर सुत वुन्यो विधनां सीत अंबर जानों ।

उज्ज्वलके पुनी व्योति वनाय दसो दिस ए मढि रापि हे मानों ॥ ३६१ ॥

દોહારા—સુરવાની યાત્રે કરી નરવાનીમાં લાય ।

જેસેં મગર સરીતકો સવરેં સમજો જાય ॥ ૩૬૨ ॥

યહ સુંદરશ્રંગારકિ પોથિ રચિ વિચાર ।

ચૂક્યો હોય કહુ કહુ લિયો સુકવિ સુધાર ॥ ૩૬૩ ॥

इति सुंदरश्रंगार संपूर्ण ॥ सुंदर कविराज विरचितं ॥

સંવત્ ૧૯૦૫ ના કાર્તિક શુદી ૯ ને વાર શનેઉષ આ ગ્રંથ ત્રિશ્રા-

(જા) પોહોરે સમાપ્ત ॥ આ ગ્રંથ લખનાર મદ્દ ગંગાસંકર ગૌરી-

સંકરઃ ॥ લક્ષ્મણનાર સાહેબ શ્રી ફાર્ગસ સાહેબ ॥ યાદશં૦ ॥

भग्नपृष्ठकटिग्रीव ॥ बद्धमुष्टि अधोमुख ।

कष्टेन लषितं ग्रंथ ॥ यत्नेन परिपालयेत् ॥

कल्याण्यां भ्रुवात् । श्रीरस्तु शुभं भवतु ॥

વિષયાદિ-૧. આ ગ્રંથ હિન્દી કાવ્યસાહિત્યનો છે. આમાં નાયિકાના સ્વક્રીયા, પરક્રીયા અને સામાન્યા એ ત્રણ મુખ્ય ભેદો લઈને એ ત્રણેના વિવિધ ઉપભેદોનાં લક્ષણો તથા ઉદાહરણો આપેલાં છે; તે પછી દૂતિઓનાં લક્ષણ, ઉત્તમ, મધ્યમ અને અધમ નાયિકાનાં લક્ષણ, નાયકસહચરલક્ષણ, અનુરાગ, દર્શન, હાવ, ભાવ, આદિનાં લક્ષણ આદિ અને અંતે નાયિકાનાં અંગો અને અલંકારોનાં દૃષ્ટાંત વર્ણવેલાં છે.

૨. ગ્રંથ રસિક છે, દોહડરા અને સવૈયાઓથી ઓઢેલા છે; કુલ કડી ૩૬૩ છે.

૩. કવિનો આશ્રયદાતા શાહજહાંન બાદશાહ હતો, એમ ગ્રંથારંભની છ કડીથી જણાય છે.

વિશેષ-૧. આ ગ્રંથ પ્રકટ થયો છે.

૨. પ્રતિ માટે જુઓ અં ૩૬ ક.

૩. આ ગ્રંથને અંતે કૃષ્ણ અને રઘિકાની વિપરીતરતિના વર્ણનના આર હિન્દી સવૈયા ઉતારેલા છે; પરંતુ તે ક્રીયા ગ્રંથના છે તે જણાવેલું નથી.

અં. ૩૯ ગ-રાજનીતિ-હિં. ની-ર. જસુરામ-(ર. સં. ૧૮૧૪)-(લિ.

સં. ૧૯૦૫)-પૃ. ૧-૩૯.

આરંભ—શ્રીગણેશાય નમઃ ॥ અથ જસુરામકૃત રાજ્યનીતિ અષ્ટાંગ લિખ્યતે ॥

દોહો—અછદ અગમ અપાર ગતી કીન લહું પાર ન પાય ।

સો મોંહુ દીની સકત । જે જે જે જુગરાય ॥ ૧ ॥

छपों—वरनी उजल वरन सरन जुग असरनशरनि । *

करणी करुणा करणी तरन जुगतारनतरनी ॥

शिर पर धरणी छत्र भरन सुखसंपतभरनी ।

झरनी अमृतझरनी हरनी दुःखदालीदरहरनी ॥

धरनी त्रीशूल खपर धरनी भवभयहरनी ।

सकल भय जगदंब आद वरने जसु जे जुगधरनी ॥ २ ॥

जुग धारन मात दीजे बुद्धि अपार ।

करि प्रनाम प्रारंभ करी राजनीति विस्तार ॥ ३ ॥

जीन वखतमें पातशाह राजन आलिमगीर ।

तिन वखत पेदा कीयों गुन गनीयन गंभीर ॥ ४ ॥

संवत नाम अठारसैं वरख चउदन मांह ।

आशो शुदि नवमी शुकर गुन वरन्यों चित(चा)ह ॥ ५ ॥

सोलंकी जगमालसुत उदयासिंह अनेक ।

गुन दीनो तातें गुनी बांध्यो ग्रंथ विशेष ॥ ६ ॥

अथ यदुकूलवरननं—

राय यदुकूल जीत सुत नगर अमीपुर नाम ।

मही रेवा राजत सहि वरन वरन वीश्राम ॥ ७ ॥

जेसे वेद वीरंचीकों अपरम दीयों उपाय ।

राजनीति राजानकी एसी हि दीयो वनाय ॥ ८ ॥

+ + + + +

छपों ॥ परथम अंग भुपाल राजरानी अंग दुजो

त्रीजे राजकुमार मंत्री चोथो गनी लीजे ।

पांचे मुसाहेव अंग पट रावत मानों ।

सातमें रइयते अंग, कवी अष्टांग वखानो ।

जुगजीत रीत जानें जसु विविध विवेक वीचार बहु ।

जे कर जसदा समरथ जसु अष्टांग वरननं सह ॥ ११ ॥

अन्त—कवित—काच जेसे राय जोइ राजनीति सिख लेंत ।

वीना पार कीये कछु अरथ नाहि सरत हैं ॥

વાકો કવિ કારિગર ભાત તાકોં ચઢાવેં પૂત
વોત વોહોંત વોહોત વાકો પઢવોઈ કરત હેં ॥

દેવગુન દાંનવહ વેં માનક ગુનનસેં તો
જેસોં કામ હોય એસિ જિનકો ધરત હેં ॥

જગતમે ઉનહિકે આગેં જાય જસુરામ ।

જેસો જહાં ચહિયેં તાંહ જાહેર સોં કરત હેં ॥ ૮ ॥

દુહા-પઢવેતે માલુમ પરત આછી નીત અનીત ।

જસુરામ ચારન કહિ રાજનીતિકી રિતિ ॥ ૯ ॥

इतिश्री जस्तरामं कृत्य(त) राजनीति अष्टांग वरननं संपूर्ण ॥

રીજ મોજ સવ કહત હેં રિજ મોજ નહિ કોઈ ।

જો રિજત માગત જસુ વુરે કહાવત સોઈ ॥ ૧૦ ॥

× × × × ×

દુહો-રાજ્યનિતી કીનીસું પ્રથમ અંગેં કહીયેં આઠ ।

છપેં દશ છાસઠ કવિત વને દોહોરે સાઠ ॥ ૧૨ ॥

संपूर्ण इति जस्तरामकृत राज्यनिति समाप्तः ॥

વિષયાદિ-૧. આ રાજ્યનીતિનો હિન્દી અન્ય છે. આમાં રાજ્યનાં રાજ, રાણી, રાજકુમાર, મંત્રી, મુસાહેબ, રાવત, રૈયત અને કવિ એ આઠ અંગોનું વર્ણન કરેલું છે.

૨. અન્યનો પદબંધ દુહા, સવૈયા, છપ્પા, અનેક વિગતોથી બાંધેલો છે. કુલ કડી ૧૪૪ છે.

વિશેષ-૧. આ અન્ય પ્રકટ થયેલો છે.

૨. પ્રતિ માટે જુઓ અં. ૩૬-ક. વિશેષમાં એટલું કે રાજ્યાતનાં બે પાનાંમાં ઘણાખરા શબ્દો ઉપર પેન્સીલથી તેના ઇંગ્રેજ અર્થ લખેલા છે. આ આખો અન્ય પ્રસ્તુત પ્રતિના બીજા અન્ધો કરતાં વિશેષ મોટા અને છૂટા અક્ષરે લખેલો છે.

૩. ઇંગ્રેજ કેળવણીના બરતું શિક્ષણ ગુજરાતમાં પ્રથમ પ્રસાર પામ્યું તે વેળા અને તેની અગાઉ પણ સંવત સૈકા ૧૮, તથા ૧૯ માં પ્રજાબાધના સાહિત્યઅન્ધોનો અભ્યાસ ખાસ કરીને ગુર્જર કવિવર્ગ અને સામાન્ય રીતે બહુશ્રુત વર્ગ કરતો હતો; અને તેમાં પ્રસ્તુત પ્રતિમાં ઓકિત ‘સુંદર શૃંગાર’, ‘ભાષાભૂષણ’, ‘જસુરામની રાજ્યનીતિ,’ અને ‘દેવીદાસની રાજનીતિ’ તથા તે ઉપરાંત ‘કવિપ્રિયા’, ‘છંદશૃંગાર’, ‘રસિકપ્રિયા’ ‘બિહારી સતશાધ’, ‘વૃંદ સતશાધ’, એ અન્ધોનો પણ અભ્યાસ થતો અને તે કારણે સ્વ. કૃષ્ણસ સાહેબે એવા અન્ધોની પ્રતિઓ પ્રાપ્તિ પ્રતિઓ ઉપરથી બહુધા ઉતારાવેલી છે.

અં. ૩૬-ઘ-અભેસિંહનો ગણુ બ્રહ્મચાર-ચા. ઐ. કા.-૨.
ગઢવી કરણદાનજી-(૨. સં.)-(લિ. સં. ૧૬૦૪) પૃ. ૧-૧૩.

આરંભ-શ્રી ગણેશાયનમઃ માહારાજ શ્રી જોધાણુનાથ અભેસીધજીને
ગણુ બ્રહ્મચાર લખ્યેતે.

દોહા । યસ (અથ) ચઢે યા રાજ અભે કવ્ય(વિ) ચઢે યા ગજરાજ ।

પુહર હેક જલેગમાં મોહર ચલે માંહરાજ ॥ ૧ ॥

કવ્ય બેગકુ ભાથાલાં લે મદ છટા લીલ ॥

હુ કય પૂઠા નહ કરે જ્યહાં તૂઠાં ય(અ)ભમાલ ॥ ૨ ॥

અથ હંદ પધરી ।

શ્રી સરસત્ય ગણુપત નીમસ્કાર । દીજીએ મુજ બર બુધ બિદાર ।

અવસાણુ સીધ રેહ માંણુ અંસ । ખીપાંણુ કરાં ભપ ભાંણુઅંસ ॥

જણુતે ય(અ)રકજ મજક જરર સેહ ગુણુ પ્રવેણુ દાતાર શુર ।

છત્રપતી અભે । છત્ર કુલ છત્રીસ । બુહતેર કલા લક્ષણુ બત્રીસ ॥

+ + + +

જવહરી પુરખ જીણુ બાંધ્ય જોહાર । દંસ ચ્યાર પરીપ ખીલા ઉદાર ॥

બર સક્તી પાયે તાલ બીલંદ । ઉત્ર જીતશુ તન નરસોક ઇન્દ્ર ।

સસ્ય પેહલ તપબલ સતેબ । જાલે ચો સાહ ય(અ)વરંગજેબ ॥

પચચંઉ(ડ)ચંડ કર હોમ પાઠ । ય(અ)ચટાય દીયા પતસાહો યા(આ)ઠ ॥

કલમાંણુ મનઈ ઈક બાર કીધ । દહી વાણુપાંણુ જમહ ઉઠા દીધ ।

યવ સ્પાહકો દેખે ચતાલ । મોહમંદ સાહુ દીવ મુગતમાલ ॥

ફત ફક મદાફરખાંન શીલ । ઝાંકે યા થાટ ભુજભાર ઝીલ ।

બાજીદ ભાણુદલ જવા બોલ । નિજીટી લૂટ સ્વગનાર નોલ ॥

× × × ×

મોહમંદ શાહુ શુ રાજ માહ । શુરજ જેઠેરા ય(અ)ભેસાહ ।

ઉણે બપ પબેર ગુજરાત યા(આ)ય । ધસપતી અમલ દીનો ઉઠાય ।

મરહઠાં કીધ સીર બીલંદ મેલ । ય(અ)હુમદાબાદ મંડેચો ઉબેલ ॥

શુણુ પાતસાહ ફેરે સતાબ । નરીચંદ સબ હાજર નીબાબ ।

મેહપત ય(અ)મીર યંગ ફીણુમાણુ । પાનાં દીસ કેા નહ ધરે પાંણુ ।

તબ તેજવાંન નરસીંગ તાય ॥ ય(અ)ભયપાલ પાન લીનો ઉઠાયે ।

• પુદાલ મજીત ખીર ષેત । સીર બીલંદ ખાંન સાહુ સમેત ।

કમધજાં યર જાંસણે કાંન । મેહમંદસા લાગો પાસમાંન ।

યા પરી ખીદુ કેહુ યદા ય । રસ પાચો સાહયગ સેસ તાપ ।
 લાપાં ધ્વજ તોપાં જૂથ લ(લા)ર । કુજર યસ(અશ્વ) બગસે ધગ કટાર ॥
 જસ રાજહ રાકવર ફતે મુજ । તપતરી લાજ માહરાજ તુજ ।
 કેહુ બાદસાહ ઉખીલા કીધ । દોરા હવા સાખાહ દીધ ॥

અન્ત-(પા. ૧૦-૧૧).

ધન્ય ધીરજ ઉચરે ધાડધાડ । રાઠોડ મુગલ મચે રાડ ।
 બેસે હસ યહર બર તેણુ બાર । હુરાં વર વરે યા દીસ હજર ॥
 શુષપાલ ચઢણુ ચાલીસ સાંઠ । યસદાર હાથીયાં તણા યાઠ ॥
 ચાવા દીવેસ નગધર અમીર । એકસો પાઠ ઠાવા અમીર
 ભાગો બીલંદ મદજર ભુગય । પે ચ(અ)ભેસી નાહાં ફતે પાય ।
 સતેયાસ બરરસ સમત સભાસ । મધ્ય સરદ રીતુ યા(આ)સો માસ ।
 શુન બીજે દીસમ બધે ચો સંગ્રામ । ધષે ચો ચેકમંદ પરધાંમ ધામ ।
 પુની વાર ચંદ્ર ચોર શુકલ પક્ષ । શુરજ ચંદ્ર સખ દેવ સક્ષ ।
 ચ(અ)હુમદનગર લીના ચોનાડ । પતસાહ સરે ચાઢે ચો પાડ ॥
 લૂટો બીલંદ લસકરાં લાઈ । ડંકા ધરાઈ ફેરી દોહાઈ ॥
 નોબત બળઈ જીતો નીરંદ । બરદાઈ બરદં બોલ કબંદ
 રીઝાઈ દીધ કમધનં રાઈ । સાંસણાં ગજ લાપાં પસાઈ

+ + + +

દલ દષણી ભાગા દોય વાર । યા(આ)વીયાં લીયાં લસકર ચ(અ)પાર ।
 ભડ પીલૂ લપપત સજડ લાય । મારે આય શૂર દરબાર માંચ ॥

+ + + + +

પષીર્ત ગીત સ્થ સીર લોક પત । ભાગવંત સ્થ સીર લોક ભત ॥
 ધણુ ખીધં ઉજસરો ગુણુ ચ(અ)પાર । શુરજ્ય પ્રકાસરો તંત સાર ॥
 કીરત પ્રકાશ શુભ રાજકાંમ । નીજ ગરંથ બરદ સણુગાર નામ ॥
 માહરાજ નીવાજ સહય લમન । કવરાજ રીજ કીયા કરન ।
 જંપે યા(આ)સીસ યા યમ જોડ । કાયમ રહો ભપ જુગાંણુ કોડ ॥

દોહા । ચં(અ)બરધર પાણી પવન શુરજ ચંદ્ર સકાજ ।

માહરાજ ચ(અ)ભમાલરો । રીહૂ જાણા જૂગ રાજ ॥ ૧ ॥

નીરાતાલ ચે(અ)હુમદનગર । નરહંદો નીચાખ ।

ચ(અ)ભો બીલંદ દલ ડેચા ઉઠે । જણુકો એહ જખાખ ॥ ૨ ॥

ઈતી શ્રી ગ્રન્થ બ્રહ્મસણુગાર સંપૂરણુ સમાપ્તો ॥

લપતંગ ગઢવી ॥ સન્નેક ॥ આ પુસ્તક એહેર અમદાવાદ મધ્યે ખાંનપુરમાં
ચાંદાસુર્જના મેહેલમાં લખ્યું છે ॥ લખનાર ભટ. ॥ ગંગાસંકર ગૌરીસંકર ॥
લખાવનાર ॥ સરકાર સાહેબ આ પુસ્તકની પ્રત ॥ મોજે ઘોલકામાં ॥
કુમાવીસદાર જીલાવા વીરાઈની પ્રત્ય ઉપરથી ઉતારું છે ॥

ચદસં પુત્તકં દ્વયા । તાદસં લિખીતં મયા ।

અદી શુદ્ધં શુદ્ધં વા । મમ દોષો ન દીયતે ॥ ૧ ॥

શ્રી સંપુર્ણમઃ ॥ ૧ ॥ આ ગ્રન્થ બ્રહ્મસાણુગાર હેવું નામ છે ॥ આ ગ્રન્થ
માહારાજ શ્રી ૭ ય(અ)મેસંગજીયે ॥ અમદાવાદ લીધૂ સંવત ૧૭૮૭ ॥ ની
સાલમાં આસો શુદી ૧૦ શુકલ પક્ષે ચન્દ્ર વાસરે ॥ તે દી માહારાજ શ્રી
ય(અ)મેસંધજીયે સીર ખીલંદ પાંનને પકડી ય(અ)હમદાવાદમાં રાજ્ય કરૂં ત્રીનો
ગ્રન્થ ॥ બ્રહ્મસાણુગાર ગઢવી કરણી દાંનજી કવીયા પાસ કહેવરાવો તે દીને
ચઉદ ॥ ૧૪ ॥ લાપ પસાતા ॥ ગામ ॥ તાહાથી યાવા ॥ માહારાજ શ્રી ઘોડે
ખેઠા કરણી દાંનને હાથી ઉપર ખેહારી જલેખ ભરીને લાપ પસાય યા(આ)પા
॥ ગ્રન્થ કરો તારે ॥

ઇતિશ્રી બ્રહ્મસાણુગાર ગ્રન્થ સંપુર્ણ ॥ શુભં ભવતુ ॥ કલ્યાણમસ્તુ ॥ શ્રીસ્તુ ॥

વિષયાદિ-૧. આ ઐતિહાસિક ચારણી ગ્રન્થમાં, બાદશાહ ઔરંગઝેબના મરણ
(સંવત ૧૭૬૩) પછી દિલ્હીના દરબારમાં હૈદ્રાબાદના નિઝામે નબખા બાદશાહો ઉપર
સત્તા ભોગવવાનું મથન કરતાં તેને તોડવાને એ બાદશાહોએ શુજરાત આદિના સુબાઓ
પાસે તેની સામે કરાવેલી લડાઈ, શુજરાતમાં મોગલ સુબાઓની માંહોમાંંહની મારામારી,
પેશવાએ પોતાની સત્તા પ્રસારવાના પ્રયાસને અંગે ચોચ અને સરદેશમુખી ઉધરાવવા
શુજરાતમાં મોકલેલા પીલાજી ગાયકવાડ, કંતાજી કદમ બાંડે, ચિમણજી આપ્પા, આદિ
મરાઠા સેનાપતિઓની દખલગીરી અને લશ્કરી કુમકથી અવારનવાર થતી ઝપાઝપી
આદિ વર્ણવેલાં છે. આ ગ્રન્થનો મુખ્ય પ્રસંગ આ છે:—

આમાં, સંવત્ ૧૭૮૬(સન ૧૭૨૯)માં શુજરાતના સુબા સર ખુલંદખાને તહનામું
કરી પેશવાને શુજરાતમાંથી ચોચ અને સરદેશમુખીના લાગા ઉધરાવવાની અને તે બદલ
રૂપ૦૦ ઘેડેસ્વાર લશ્કર નિભાવી તોફાની જમીનદારોને કબજે રાખવાની શરત કરતાં
સન ૧૭૩૦(સંવત ૧૭૮૭)માં જોધપુરના રાજા અબયસિંહને દિલ્હીના બાદશાહ મહ-
મદશાહે શુજરાતનો હાકેમ (પ૩ મો) નીમી નૂત્તા (પર મા) હાકેમ સર ખુલંદખાનને
હાકડી શુજરાતના બખેડાઓ શમાવવા અને મરેઠાઓને દબાવવા રાહોડી સૈન્ય સાથે
મોકલ્યો, ત્યારે તેણે રાધનપુરના બાબીઓની સાથે મળીને પાલણપુર, ઇડર અને અડાલજ
(અમદાવાદ પાસે) આગળ સર ખુલંદખાનનાં લશ્કરો જોડે જે રણસંગ્રામો ચલાવ્યા
હતા તેમું રસભર, વીરસથી જીજ્ઞર્ત વર્ણન કરેલું છે. આમાં જણાવેલું છે કે રાજા
અબેસિંહ શિહોરને રસ્તે આજુ ઉપર યધને પાલણપુર આવ્યા ત્યારે મુબારીજ ઉલ મુલક
તેની સામે થયા અને બારે રણજંગ મચ્યા; પછી ઇડરમાં એવો જ સંગ્રામ મચ્યો,

અને અંતે અમદાવાદની નજીક સર યુલંદને રાત્ર અભયસિંહે હરાવ્યો. અને સાંથી આગ્રા કાઢ્યો; કાઢતી વેળા મહેરબાનીની રાહે તેને લાખ ટકા પસાયતું આપ્યું. અંતમાં ઉપસંહાર કરતાં કવિએ અભયસિંહે શેરખાન બાબી પાસેથી વડોદરા પડાવ્યું (સન્ ૧૭૩૨), પીલાછ ગાયકવાડને તેના દક્ષણી સૈન્ય સાથે બે વાર હરાવ્યો, મરાઠાઓના મોહોમાંહીના પ્રપંચથી (ડાકોર આગળ) પીલાછનું ખુન થયું, ગુજરાતના કોળીઓ અને કાઠીઓને શમાવ્યા, ડુંગરપુર, વાંસવાડા, ભુજ વગેરેના રાત્રઓને નમાવ્યા, વગેરે હકીગત ધણાજ સંક્ષેપમાં આપી છે.

૨. આ ગ્રંથ ચારણી ભાષાનો છે. દુહા અને પદ્યરી છંદથી તેનો પદ્યબંધ બાંધેલો છે. કુલ કડી નોંધેલી નથી.

૩. આનો રચનાર જોધપુરનો રાજચારણ ગઢવી કરણીદાન છે. તેની પાસે રાત્ર અભયસિંહે પોતે આ ગ્રંથ સંવત્ ૧૭૮૭ પછી રચાવ્યો હશે, એમ તેમાં પાછળના વર્ણવેલા પ્રસંગોના સમય ઉપરથી સમજાય છે. રાત્ર અભયસિંહે ગુજરાતની હાકમી સન્ ૧૭૩૩ (સંવત્ ૧૭૮૯-૯૦) પર્યંત કરી છે, એટલે એટલા અરસામાં આ ગ્રંથ રચાયો હશે. કારણ અમદાવાદમાં રાત્ર અભયસિંહે ઘોડે બેસી ગઢવી કવિને હાથી ઉપર બેસારી તેનો રચેલો આ ગ્રંથ સાંભળ્યો અને પછી જલેખ ભરીને તેને લાખ પસાયતું તથા ગામ આખ્યાં એમ આરંભના તેમજ ઇતિહાસના ભાગમાં જણાવેલું છે.

૪. ગુજરાતની મોગલાઈ કાલની ઇચ્છેલ તવારીખમાં (મુંબઈ ગેઝેટીઅર વોલ્યુમ ૧ ભાગ ૧. પાર્તુ ૩૧૦) રાત્ર અભયસિંહ સાથેના રણસંગ્રામમાં ગુજરાતનો હાકમ સર યુલંદખાન અડાલજ આગળ હાર્યાનું અને ગુજરાતની હાકમગીરી તેથી મૂકી દીધાનું જણાવેલું નથી, પણ તેણે અવરનવર સંગ્રામો મચતાં આખરે સમાધાની કરી રાત્ર અભયસિંહને ગુજરાતની હાકમી સોંપ્યાનું, અને ૩. લાખનું પસાયતું લેઈ આગ્રા તરફ સીધાર્યાનું જણાવેલું છે, ત્યારે પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં રાત્ર અભયસિંહે તેના સૈન્યને ત્રણ ત્રણ વાર હરાવ્યાનું અને તે પછી તેને હાથી અને ખળનાનો શરપાવ આપી વિદાય કર્યાનું જણાવેલું છે.

વિશેષ-૧. આ ગ્રંથ મોગલાઈ કાલની ગુજરાતની અનધન પરિસ્થિતિનો ચીતાર આપનારો હોઈને ઉપયોગી છે. આ સમયમાં ગુજરાતમાં કામકામ અવ્યવસ્થા ચાલેલી અને ઉપરાયાપરી રણસંગ્રામો મચેલા અને શહેરો, ગામો છંટાયલાં તે સંબંધમાં કોઈ ગુર્જર કવિઓએ કેમ કોઈ કાવ્યો લખ્યાં નહીં હોય એ સંકાનો નિરાસ આવા ઉપલબ્ધ ચારણી ઐતિહાસિક કાવ્યગ્રંથોથી તેમજ શામળ આદિના નાના મોટા શલોકોઓથી થાય છે. કારણ આ સમયે બહુધા ભાટચારણો, રાત્રઓ, કાકોરો અને તાલુકદારો તથા કુમાવીસદારો પાસે આવા આવા ઐતિહાસિક પ્રસંગો પોતાની છટાદાર બાનીમાં રસભર વર્ણવતા અને તે સાંભળવાની તક મળજનોને પણ દરબારગઢની ડહેલીઓમાં અને ચોરાઓ તથા પટલોનાં રાવણોઓમાં પુષ્કળ મળતી અને તેમની રસવૃત્તિ સંતોષાતી હતી; એટલે અન્ય જાતના કવિઓ તેમાં ઝાંઝો હસ્તક્ષેપ બહુધા કરતા નહીં હોય, જો કે શોધખોળ કરતાં ‘ગનીમની લડાઈ’, રૂસ્તમનો શલોકો’ આદિ પવાડાઓ, લાવણીઓ અને રાસડાઓ

કવચિત્ કવચિત્ હાય લાગે છે, જેનો કુંઠક ખ્યાલ પ્રસ્તુત સવિસ્તર નામાવલિના અં. ૩૦, અં. ૩૫, અં. ૪૬ આદિના વિવિધ વિષયોથી આવ્યા વિના રહે એમ નથી જ.

૨. પ્રતિ માટે જુઓ અં. ૩૯ ક. માત્ર આટલો વિશેષ પ્રસ્તુત પ્રતિ સંબંધમાં નોંધવાનો કે 'ય' અને 'અ'ની ભેળસેળ બહુ જ થયેલી છે, જેથી કાવ્યનો ઉક્ત કરવો મુશ્કેલ થાય એમ છે.

અં. ૩૯. ૬-રૂસ્તમનો શલોકો-ઐ. ગુ. કા. શામળભટ્ટ-
(૨. સં. ૧૭૮૧)-(લિ. સં. ૧૯૦૪)-પૃ. ૧૦-૧૮.

આરંભ-શ્રી ગણેશાયનમઃ ॥ શ્રી ગુરુચરણકમલેભ્યો નમઃ ॥ ઐં નમઃ
અથ રૂસ્તમનો સલોકો લખો છે ॥

સરસ્વતિ માતા તમ પાચે લાગુ ॥ કહુ સલોકો માંન જ માગુ ॥ ૧ ॥

સરસ્વતિ માતા બ્રહ્માની બેટી ॥ બુધ્ધિનિ દાતા વીદ્યાની પેટી ॥

ગણપત્ય કેરા ચરણ આરાધુ ॥ માંન્ય માગીને વીદ્યા હુ સાંધુ ॥ ૨ ॥

મોહોટા સુખાનાં કર વીપાંણુ ॥ સમજી લેજો તે ચતુરસુખંણુ ॥ ૩ ॥

દલીતો પાદસા એહુમદશા જીવો ॥ નવ વંડમાં પ્રગટ છે દીવો ॥ ૪ ॥

સહુમાં શીરોમણુ ગુજરાત થાપી ॥ તેતો હીમતધાંનને સુખાધ આપી ॥ ૫ ॥

રાખ્ય ભોગવે ને કરે કલોલ ॥ સેહેરમાં વીતા મસવાડા સોલ ॥ ૬ ॥

ગુજરાતી મુગલા ચતુર સુખણુ ॥ ત્રણ ભાધઓનાં કર વીપાંણુ ॥ ૭ ॥

વડો તો વીરો સુખત્યધાંન ॥ જેને પાદસાધમાં અતી ધણાં માંન ॥ ૮ ॥

અનમી મેહેવાસી જેને વસ કીધા ॥ પ્રભ પાલીને મોહોટા જસ લીધા ॥ ૯ ॥

તેથી નાનેરો રૂસ્તમ કહીયે ॥ જેના જુધનો પાર ન લહીયે ॥ ૧૦ ॥

રૂપે રૂડો ને દાતાર જાણું ॥ સહુમાં શ્રીરામણ તેને વપાણું ॥ ૧૧ ॥

જેહેના નામથી તરકર ત્રાસે ॥ દક્ષણી ગનીમ સત ગાઉ નાસે ॥ ૧૨ ॥

તેથી નાનેરો માડીતો જાઓ ॥ અભરાંમ કુલી લાડકવાયો ॥ ૧૩ ॥

મધ્ય-ભાલા અણીઆલા બાણુ ત્રીશ્વર ॥ અઢા વંઢેલે રાઢનું મુલ ॥ ૧૪ ॥

જેહેની તોપાશાં દોટ દોડાવે ॥ મારે ચકચુર ભેલ પડાવે ॥ ૧૫ ॥

ભુત ભૈરવ લાં કલાહલ કરે ॥ આકાશ દેખ્યા અપર ભરે ॥ ૧૬ ॥

સુરા પુરા ને અણીઆલા ભાથી ॥ ધીરા વિરાના હઠાવ્યા હાથી ॥ ૧૭ ॥

ફેરી ને ઘેરી ધાઓ જ દેતા ॥ દોડી ને ચોહોડી પ્રાણુ જ લેતા ॥ ૧૮ ॥

રૂપે ને જુએ ધુંમે ને ગાજે ॥ દેખી મુગલાને દોહોદશ ભાજે ॥ ૧૯ ॥

ઘાડે ને જોડે પોહોડે છે પુરા ॥ વાઘે નાદે રમે રણસુરા ॥ ૨૦ ॥

ચીસે ને રીસે પાડે ને તાડે ॥ ઘ્રઠ ડોલે ને દોદશાં વાઢે ॥ ૨૧ ॥

ઝટકે ને કટકે ઉડાડા કૈને ॥ દે જે સમશેર પાધડે જૈને ॥ ૬૫ ॥
મલ્યા મરેઠા પુણે ત્યાં લાખ ॥ તેહેમાં રસ્તમની પડે છે શાખ ॥ ૬૬ ॥
સાંભલ કેહે સુ કહુ વવેક ॥ માહારા મુખમાં જુહા છે એક ॥ ૬૭ ॥
સાગરનું પાણી તારા ગણાય ॥ રસ્તમનું જુહુ પુર ન થાય ॥ ૬૮ ॥

અન્ત-નવ ખંડમાં હાકજ વાગી ॥ ગુજરાત કેરી પાંખજ લાગી ॥ ૩૫ ॥
હિમદષાં તો સેહેરમાં રહા ॥ લુટી લગાડી મરેઠા ગયા ॥ ૩૫ ॥
નાત્યવેરાનો નાવ્યો પાર ॥ પારપાર રૂપેઆ લીધા એ વાર ॥ ૫૨ ॥
પુન્ય કરતાં વરાધ જસે ॥ થોડે તો દહાડે કલ્યાણ જ થાસે ॥ ૫૩ ॥
સંવત સતર એકાસી જાણું ॥ માધસર વદી તેરસ પરમાણું ॥ ૫૪ ॥
સાંભલજીબ્રાહ્મણ શ્રીધોડ નાત્યે ॥ આધો સલોડો સાંભલી વાત્યે ॥ ૫૫ ॥
એવું સાંભલી કરશે જે દાંત ॥ મહારાજ પ્રભુનાં તેહેને જ માન ॥ ૫૬ ॥
ભાટ ચારણ કવી જન સહુને ॥ પગે લાગું છું બ્રાહ્મણ બહુને ॥ ૫૭ ॥
કરગરી કહુ છું અધિપત્ય આપ ॥ વરધ્ય ખોટની કરજ્યો સહુ માપ ॥ ૫૮ ॥
ગાંમ વસોએ રસ્તમ ગાજે ॥ તેહના નામથી લોહોખેડી ભાજે ॥ ૫૯ ॥
સાંભળી સલોડો દાંત જ કરસે ॥ તેને આકાસથી રોજી તો મલશે ॥ ૬૦ ॥
સીધે સાંભલે કેહે કર જોડ ॥ સહુ જન ખોલો શ્રીરણુછોડ ॥ ૬૧ ॥

ઇતિ શ્રી સલોડો રસ્તમનો સંપૂર્ણ ॥

લખતંગ મેહેતા ગંગાસંકર ગૌરીસંકર ॥ રેહેવાસી સેહેર અમદાવાદના
મામુ નાયકની પોલમાં રહે છે ॥ સાંમી પ્રત્ય પરમાને લખો છે ॥ હમારે
માથે દોષ રાખસો નહી ॥ મીતી સંવત ૧૯૦૪ ના વર્ષે આસો શુદ્ધ ૧૧ ॥
ને વાર શનિ ॥ શુભં ભવતું ॥ કલાંણુમરતુ ॥

વિષયાદિ-૧. આ શલોકમાં, સન ૧૭૨૩-૨૪, એટલે સંવત ૧૭૭૯-૮૦માં
અમદાવાદ, કપડવાણ અને મહી નદી પાસેના અડાસ (આણંદ તાલુકામાં) આગળ
મોગલ હાકેમ હમીદખાનને સર બુલંદખાન(જુઓ અં. ૩૯ ચ વિષયાદિ)ની પ્રેરણાથી
સુન્નતખાન, અબરામ કુલી ખાન અને સુરતના હાકેમ રસ્તમ કુલી ખાન, એ ત્રણે
બાઈઓ સાથે થયલાં યુદ્ધો અને તેમાં છેવટના અડાસના રણસંગ્રામમાં રસ્તમ કુલી
ખાને દાખલેલાં પરાક્રમે વર્ણવેલાં છે. જે કે કવિ શામળે યુદ્ધ મચ્યાનો સમય આપેલો
નથી, પણ વર્ણિત ઐતિહાસિક પ્રસંગથી તે સૂચિત છે. પ્રસ્તુત શલોકો તેમાં વર્ણવેલા
ત્રણ રણસંગ્રામોનો પૂર્વ રંગ વર્ણવતો નથી, પણ વર્ણિત વિષય તેમ જ વ્યક્તિઓના
સંબંધના સ્પષ્ટીકરણ અર્થે તેના કિંચિત્ ઉલ્લેખ આવશ્યક છે. (જુઓ ખોળે ગેઝેટીઅર
વો. ૧ ભાગ ૧ પાનું ૩૦૩-૫) એ પૂર્વરંગ આમ છે:-

દિલ્હીનો મોગલ બાદશાહ મહમદશાહ (પ્રસ્તુત પ્રતિમાં અહમદશાહ છે તે ચુક

છે, બીજી બે પ્રતિઓમાં મહમદશાહ છે અને તે જ ચોગ્ય છે) રાજ્યના ધણીરણી થવા મયતા નિઝામ ઉલ-મુલ્ક (૫૧ મા હાકેમ)ને ઉત્તર હિન્દમાંથી હાંકી કાઢવા ઇચ્છતો હતો, તેમ મરાઠા સરદારો પણુ શુજરાતમાં ત્રાસ પ્રવર્તાવતા હતા, તેથી તેણે શુજરાતના (૫૨ મા) હાકેમ સર બુલંદખાનને નિઝામદિને દોર તોડવાનું કાર્ય સોંપ્યું. આ હકીગત બહુવામાં આવતાં નિઝામે પોતાના કાકા હમીદખાનને (સલોકામાં હીમતખાન છે પણુ તે ભૂલ છે) શુજરાતનો સુબો (૫૩ મો) નીમી સર બુલંદ સામે લઢવા તેને શુજરાત મોકલ્યો. સર બુલંદે પોતાના પક્ષની સુરતના હાકમ રસ્તમ અલી, સુનતખાં અને અબરામ કુલી એ ત્રણે નામીયા બંધુઓ અને મોગલ સરદારોને હમીદખાનને હરાવવાનું કામ સોંપ્યું. અહીંથી પ્રસ્તુત શલોકોનો વિષય આલુ થાય છે.

રસ્તમઅલી ખાન, તે વેળા ચોથ માટે લશ્કરો સાથે શુજરાતમાં અહીંતહીં ધૂમતા મરાઠાઓનો દુશ્મન હતો; તેણે પીલાલ ગાયકવાડને અનેક શીકસ્તો આપી હતી; તેનો બાઈ સુનતખાન હતો, તે બાદશાહનો પોતાને સુબાગીરીનો અધિકાર મળ્યાનો લખોટા લઈને એકદમ અમદાવાદ ઉપર ધર્યો અને હમીદખાનને હરાવી ત્યાંથી હાંકી કાઢ્યો. તેણે મહેમદાવાદમાં પડાવ નાંખ્યો; દરમ્યાન હમીદખાને શાન્તિ ન પકડતાં મરાઠા સેનાપતિ કંતાલ કદમ બારે(શલોકામાં કંથો મરેઠો છે)ને પોતાના પક્ષમાં લીધો અને સુનતખાન જે ઇડરને રસ્તે શુજરાતમાં પેઢેલા અંતાલ બાસ્કરને હરાવી વિજયના કાર્યપ્રસંગે ઇડરમાં મહાલતો હતો તેની સામે ધર્યો અને માર્ગમાં (કપડ-વણ્ણ આગળ, બે કે શલોકોમાં ચોક્કસ સ્થળે જણાવ્યું નથી) બારે લઢાઈ થઈ; પરંતુ તેમાં કપટ થયું અને સુનતખાન ખમ્યો. નાગરોને વડનગર છોડવું પડ્યું. પછી હમીદખાન દોડતે લશ્કરે કારંજ આવ્યો; આ સમાચાર આવતાં અબરામ કુલીએ અમદાવાદના બારે દરવાજા બંધ કરાવ્યા અને તેની સામે મોરચો બાંધ્યો. પણુ હમીદે અમદાવાદના ખુશાલ શાહ શેઠને ફોજો અને દરવાજા ઉધડાવી શહેરમાં પેઢો; એટલે અબરામ કુલીનાં અને હમીદખાનનાં લશ્કરો વચ્ચે ખુનખાર જંગ મચ્યો, પણુ તેમાં અબરામ મુઓ; કંતાલ મરેઠાને અમદાવાદની ચોથ મળી, તેણે અમદાવાદ સવા પોહોર છુટ્યું. સુરતમાં રસ્તમ અલીને આ સમાચાર મળ્યા. એટલે તેણે કંતાલના પ્રતિરૂપર્દિ પિલાલ ગાયકવાડને સાધ્યો અને પોતાના પક્ષે લઈ સુરતથી લઢવા આવ્યો. મહી નદી ઉતરતાં અડાસ આગળ રસ્તમ અને હમીદખાનનાં લશ્કરોનો જંગ મચ્યો. પરંતુ રસ્તમનો મૂળનો હાડ વૈરી હોઈને હમીદ અને કંતાલના પ્રપંચને વશ થઈ પીલાલ કુટ્યો, પહેલાં તટસ્થ રહ્યો, પણુ પછી રસ્તમ નખળો પડતાં તેની જ છાવણી હુંટી, પણુ નાગર કૃપારંકર રસ્તમની વાહોરે ધાવ્યો, તેણે મરાઠાને માર્યા અને હાંકી કાઢ્યા; કંતાલએ હમીદને દગો દીધો; પીલાલ અને કંતાલ મળી ગયા અને વસોનો પટેલ તેમાં ભળ્યો, અને પાછા સઘળા હમીદખાન સાથે મળ્યા અને બારે સંગ્રામ મચ્યો, જેમાં રસ્તમ મુઓ. અને હમીદખાને સરખેજ આગળ પડાવ નાંખી મરેઠાઓ પાસે અમદાવાદ છુટાવ્યું. તેણે નાતવાર બખ્ખે વાર લાગા ઠરાવી દરેક શહેરી ખાસેથી માયા દીઠ રૂ. ૨૪ દંડ ઉઘરાવ્યો.

૩. બાપા સાદી પણુ ઝડઝમકવાળી અને વીરરસનું ઉદ્દીપન કરે એવાં વર્ણનવાળી
૨૬

છે. ૪ કુલ કડી ૩૬૨ છે, બીજી પ્રતિમાં આ સલોકાને ‘પવાડા’ની સંજ્ઞા આપેલી છે. આ સલોકો અભરામ કુલીખાનના શલોકા તરીકે પણ નાણીતો છે.

વિશેષ-૧. આ શલોકો સન ૧૮૭૩ ના “બુદ્ધિપ્રકાશ”માં છપાયો છે, પણ તેમાં અને આમાં પાઠાંતરોમાં કેટલોક મહત્વનો ફેર છે. પ્રસ્તુત ‘સલોકો’માં પાછળનો ભાગ ૧૦૦ કડી જેટલો વિશેષ છે; રચનસંવત તેમ જ રચનાર કવિ શામળ સંબંધી વિગત પણ વિશેષ છે. નણ્યા પ્રમાણે ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીની પ્રતિ એકલી જ સુપ્રાપ્ય હોવાથી અને તેમાં કવિ શામળ સંબંધી ઉલ્લેખ સ્પષ્ટ ન હોવાથી આ શલોકો તેનો રચેલો હોવા વિષે શંકા ઉઠાવાય છે. પરંતુ પ્રસ્તુત પ્રતિ, જેને આધારે આ ઉતારેલી છે એ પ્રાચીન પ્રતિ, તેમ જ શ્રી કાર્ણસ ગુજરાતી સભાના પ્રાચીન પુસ્તક સંગ્રહમાંની એક બીજી પ્રતિ, એ ઉપરથી પુસ્તક શલોકાનો કર્તા શામળ સિદ્ધ થાય છે.

૨ પ્રતિમાટે બુબો અં. ક. ૩.

અં. ૩૯ ચ-જ્ઞાનેશ્વર હરિપાઠ-મ. કા. ત.-૨. જ્ઞાનેશ્વર-(લિ. સં. ૧૯૦૪)-
પૃ. ૧-૭.

આરંભ—શ્રીગણેશાય નમઃ ॥ ૐ શ્રી ગુરુવેન(મઃ) ॥ અથ જ્ઞાનેશ્વર
હરિપાઠઃ ॥ લીખ્યતે ॥

(અં. ૧) દેવાચીયેં દ્વારિં ઉમા ક્ષણભરિ તેણે મુક્તી ચારિ । સાધીયેલ્યા ॥૧॥
હરિ મુખે મ્હણા હરિ મુખ્યે મ્હણા પુંળ્યાચિ ગળના કોળ કરી ॥૨॥
અસોનિ સંસારિ જિહ્વે વેગ કરિ । વેદશાસ્ત્ર ઝમારી વાહે સદા ॥૩॥
જ્ઞાનદેવ હણે વ્યાસાચિ હે સૂળ । દ્વારકેચા રાણા પાંડવા ઘરીં ॥૪॥

(અં. ૨) ચહૂ વેદી જાંળ પઢશાસ્ત્રી પ્રમાણ ॥ અઠરાહિ પૂરાણે હરિશીં ગાતી ॥૧॥

(અં. ૪ ?) ત્રીગૂણ આસાર નિર્ગુણ હે સાર ॥ સારા સાર વીચાર હા(હ)રીં પાઠા ॥૧॥

(અં. ૫) ભાવે વીળ મક્તી મક્તી વિળ મુક્તી ॥ વલે વીળ શક્તી વોલૂ નયે ॥૧॥

(અં. ૬) યોગ યાગ વિધિ યેણે નવ્હે સિદ્ધિ વાયાંચ ઉપાધી ॥ દંભધર્મ ॥૧॥

(અં. ૬ ?) સાધુ વોલે જાલા ॥ તો સુરોનિયા ઠેલા ॥ ઠાઈંચ મુરાલા અનુભવી ॥૧॥

(અં. ૮ ?) પર્વતા પ્રમાણે પાતક કરણે વંજ્રલેપ હોને આ મક્તાશી ॥ ૧ ॥

(અં. ૯) સંતાચે સાંગાતી । મનોમાર્ગગતી આકલાવા શ્રીપતી યેણે પંથો ॥૧॥ (કડી ૬

(अं. ९) विष्णू वीण जप व्यर्थ त्याचें ज्ञान रामकृष्णी मन्त्र जाचें नाही ॥१॥

(अं. ११) त्रीवेणी संगमी नाना तीर्थ भ्रमी चित्त नाही नामी ॥ तरि ते व्यर्थ ॥१॥

(अं. १२) हारि उच्चारण अनंत पापराशि जातील लयाशी क्षणमात्रें ॥ १ ॥

(अं. १३) तीर्थव्रत नेम भावे वीण सिद्धि ॥ वायाच इ(उ)पाधी करिशी जना ॥१॥

(अं. १४) समाधी हरीची सम सुखे वीण न साधे हो जाण द्वैत बुधी ॥१॥

(अं. १५) नित्य सत्य मित्य हरीपाठ जाशी कलिकाळ तयाशीं न पाहे दृष्टी ॥१॥

(अं. १६) येक नाम हा(ह)रि द्वैत नाम दूरि अद्वैता कू सरी विरळा जाने ॥१॥

(अं. १७) हरी बुधी जय तो नर दुर्लभ । वाचेसी सूलभ रामकृष्ण ॥ १ ॥

(अं. १८) हरीपाठ कीर्तिमूखे जरी गाये पवित्र चि(त्त) होय देह त्यांचा ॥१॥

(अं. १९) हरिवंश पुराण हरिनाम कीर्तन हरि वीण सौजन्य नेणे कांही ॥१॥

(अं. २०) वेदशास्त्रं प्रमाण ॥ श्रुतीच वचन येक नारायण सार जपा ॥ १ ॥

(अं. २१) नाम संकीर्तन वैष्णवाची गोडी अतंत पापे फोडी गेली त्याची ॥१॥

(अं. २२) काळवेळ नाम उच्चारिता नाही दोही पक्षी चाहां उद्धरती ॥ १ ॥

(अं. २३) नित्य नेम नामी तो प्राणी दुर्लभ लक्ष्मीवलभ तया जवली ॥ १ ॥

(अं. २४) सात पांच तीन दशकाचा मेला । येक तत्त्वी कला दावी हारी ॥१॥

(अं. २५) जपत(प) कर्म क्रिया नेम धर्म ॥ सर्वा घटी राम हा भाव सिद्ध ॥१॥

(अं. २६) जाणीव नेणीव भगवंती नाही । उचारितां पाहीं मोक्ष सदा ॥१॥

(अं. २७) एक तत्त्वी नाम दृढ धरी मना हरीशी करुणा येइल तुझी ॥ १ ॥

(અં. ૨૮) સર્વત્ર સુલ્લ જોડી ॥ શર્વ શાસ્ત્રે નીવડી । રીકામા ચેક ઘડી

રાહૂ નકો ॥ ૧ ॥ (કડી ૬) ॥

इति श्रीज्ञानेश्वर निर्याणकृत हा(ह)रिपाठ संपूर्णमस्तु ॥

વિષયાદિ-૧. આ પ્રભુભક્તિ અને મનોપદેશનાં પદ છે.

૨. કુલ ૨૮ છે; પ્રતિમાં ૨૭ નો અંક લખેલો છે, પણ તે લઘીઆની ભૂલ ત્રીજા અંકથી ચાલુ છે, વળી ૬ નો તથા ૯ નો અંક એ જો બેવડાયા છે. પદ દરેકની ચાર ચાર કડી છે. માત્ર ૯ માં અને ૨૮ માંની ૬ છે.

વિશેષ-આ હરિપાઠ મરાઠી પ્રાંતમાં લોકપ્રિય છે, અને તે સુપ્રસિદ્ધ છે.

૨. પ્રતિ માટે લુઓ અં. ૩૬-૬.

અં. ૩૯ છ-પ્રકીર્ણ પદો આદિ-મ. વો. કા.-૨. જ્ઞાનદેવ, તુકારામ આદિ-
પૃ. ૭-૧૧.

અમંગ—

(૧) નકો નકો મના ગુંતૂ માયાજાળી ॥ (ર. તુકારામ. કડી ૫)

(૨) રાવળ સારાચી સંપત્તિ કોહાચી ॥ (ર. રામદાસી. કડી ૧૩)

(૩) છત્રસિંહાસની આયૈધ્યેયા રાજા નાંદતસે માજ્ઞા માયવાંપ ॥

(ર. રામદાસ. કડી ૭)

(૪) ગૂઝાચિયે ગોડી જાણે મુંગી માશી ॥ (ર. તુકારામ. કડી ૪)

(૫) કાંચ કરાવા ચાંગલા । નાહિ અંતરી રંગલા ॥

(ર. તુકારામ. કડી ૫)

(૬) દેવ કરો નેદી ભક્તાર્શી સંસાર ॥ (ર. તુકારામ. કડી ૪)

ભજન પંચપદી—

રામ રામ રામ રાજા રામ રામ રામ ।

દશરથનંદન રામ દશમુખમંજન રામા ॥ ૧ ॥ (કડી ૫)

મુરલીચે પદ-મોહકયા શ્રીહરિને મધુવનિ વાજવિલી મુરલી ॥ (કડી ૪)

पद-घटिका गेलि पले गेही तास वाजे ज्ञाणाणा ॥ (कडी ४)

. आरली—

सकलारंभी देव, आधी गणपती । हरिहर ब्रह्मादीक तुज मुनि ध्याती ॥

————— (र. गोसावी कडी ४)

पद-छंद टाका रे छंद टाका ॥ धृ. कैचा आपा कैचा पापा ॥

————— (र. मध्वनाथ. कडी ३)

(१) त्याचा संगतीचा मज लागो वारा तेणे सख्ये पावेन पैल पारा ॥

————— (र. केशव. कडी ५)

वाद-किति ॥ पृथ्वीचे वजन । किंति अंगोल्या गगन ॥ (रामदास क. ५)

मुद्रापद सीतेचे—

मुद्रे सांगहो मजपाशीं कांत्यलिले । रायाशि कैशी आलि सवोये ढाय ॥

(र. गोसावीनंदन. कडी ५)

विषयादि-आ भक्तिनां प्रशीर्णं पदो छे.

विशेष-प्रति माटे लुब्धे। अं. उद छे.

अं ३९ ज-राजनीति-हिं. रा. का.-र. देवीदास पृ. १-२६.

आरंभ—श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ श्रीगोपीजनवल्लभाय नमः ॥ अथ

राजनीति देवीदासोक्त ।

कवीत्त-नीतिहो तें धरम धरमतें सकल सिद्ध ।

नीतिहो तें आदर सभानि बीच पाड्यै ॥

नीतितें अनीति छूटै नीति होतें सूप लूटै ।

नीति लीये बोले भलो कता कहाड्यै ॥

नीतिही तें राज राजै नीतिहि तें पातिसाही ।

नीतिही कौ नौहू पंड मांहि जसु गाड्यै ॥

छोटे निकों वडे करै वडे महा वडे करै ।

तातें सवहीकों राजनीति ही सुनाड्यै ॥ १ ॥

कोनु यह देस काँनु काल काँन वैरी मेरो

काँन मेरो हितू मोहि ठिगतें न टारिवौ ॥

કૈતિ આમદ કેતૌ खरचु कितौ कितो
 वभुतेंहि उनमान मोहि मुषतें कारिवौ ॥
 संपतिके आवनिकौ कौन मेरे अवरोध
 ताहू कौंडपाड यह दाव ऊर धारिवौ ॥
 राजनीति राजानिकौ दिन प्रति देवीदास
 चारि घरी राति रहै ईतनी विचारिवौ ॥ २ ॥

અન્ત—

સાસ ઘટી જઘટી સુઘટી અવછોડિ । ગટીકે સુઘટી અકટીયે ॥
 જોર જટીનકટી ભવ પાસીઠ ટીકે ફટી ડલટી સુલતીટીયે ॥
 મેજુરટી કુરટી સુનટી સદા મેદ વટી મતિકે સુલટીજ
 મહાતલ ટીયે ॥ ૧૨૧ ॥

जब जब गाढ परी दासनिकों देवीदास ।
 तब तब ही सहाय हरिजुने कीनोहै ॥
 जैसे कछु नरहरि देवजू दयानिधान ।
 ऐसौ कौनु अवतारु दयारसभीनौ है ॥
 मातानिके पेटतें स्वरूप धरें और ठौर ।
 सुतौ है उचित ऐसौ औरुको प्रवीनौ हे ॥
 प्रह्लादै हेतु जानिता थरकै बांधे ।
 जायु पाथरके पेटमेतें अवतार लीनौ हे ॥ १२२ ॥

इति श्रीराजनीतिदेवीदासकृत संपूर्णः । शुभं भवतुः ॥ श्रीरस्तु । कल्याणमस्तुः ॥

વિષયાદિ-૧. આ ગ્રંથમાં રાજ્યએ તેમ જ મુસદ્દીઓએ રાજ્યવ્યવહારાદિ કેવી નિપુણતાથી ચલાવવાં તેની સમજ આપેલી છે.

૨. ગ્રંથ કવિતાથી બાંધેલો છે. કુલ કડી ૧૨૨ છે. વચ્ચે વચ્ચે કોઈ કોઈ પદ અને પંક્તિઓ પણ લાહીયાની ચૂકથી પડેલાં લાગે છે.

વિશેષ-૧. આ ગ્રંથ છપાયો છે.

૨. પ્રતિ માટે જુઓ અં. ૩૯ ક.

અં. ૪૦ કિસનવાવની-હિં. ૩. કા.-૨. કિસનદાસ-(૨. સં. ૧૭૬૭) પૃ. ૧-૨૩.

आरंभ—श्रीगणेशाय नमः श्री

ऊँकार अमर अमार अविकार अज
 अजरजू है मदारन दरंत कौ ।
 कुंजर जें कीट परजंत जगजंत ताके
 अंतरको यामी बहुनामी स्वामी संत कौ ।
 चिंताकौ करनहार चिंताकौ हरनहार
 पोपनभरनहार किसन अनंत कौ ।
 अंतकतें अंतदिन रापेको अनंत विन
 ताते तंत अंतको भरोंसो भगवंत कौ ॥ १ ॥
 आलम यहें अयान । पालम न हे पयान
 जालिम रहे न जुलमानों मानि रहेंगो ।
 अंतवार द्वारी परिवार हून देतु यारी
 गहंभार भारी यार सोई भार सहेंगो ।
 काया अरु माया केंसी वादरकी छाया जेंसी
 किसन अंसीको अंदेसो दिल दहेंगो ।
 जोलों जिय हेह एह, तौलू निसंदेह
 देह द्वैगी पेह तव कौन देह कहेंगो ॥ २

अन्त—ग्यान कीन गूझि सुभ. ध्यान कीन सूझि पांन

पांन हीकी बुझि एव अव मुंझ मूंही हे ।
 मुझसो कठोर गुन चोर न हरामघोर
 तुझसीन गौर ठौर और दोर यूंही हें ।
 अपनीसी कीजे मेरे फेलपें न दिल दीजे
 किसन निवाहि लीजें जापें ज्यूंही क्योंही हें ।
 में तो मनमानें डानि पुहुच्यो ठिकानें अव
 तेरी गति तूंही जानें मेरी गति तूंही हें ॥ ६ ॥
 श्रीय संघराजु लोंका गछ सीरताज गुरु
 तिनकी कृपाजु कविताई पाई पावनी ।

સંવત્ સતર સતસઠૈ વિજેં દંશમીકો
 ગ્રંથકી સમાપતી મહૈ હૈં મનભાવની ।
 સાધવી સગ્યાન માકી જાઈ શ્રી ર(ત)નવાઈ
 તજ્યોં દેહ તાપેં एह रची परचावनी ।
 મતકી ન મતિ લીની વાચક કીસન કીની ।

— ઉપદેશ વાવની ॥ ૬૨ ॥

इति उपदेश संपूर्ण ॥ किसन वावनी लीखी संपूर्ण । समाप्त ॥ शुभं भवतुः ॥

વિષયાદિ-૧. આ, લોકગણના નેન સાધુ શ્રી કિસનદાસે બાઈ સાધવી શ્રી રતન-બાઈ મળે પામતાં તેના અનુશોચનથી પ્રેરાઈને જીવને દેહ અને સંસારની નશ્વરતાનું જ્ઞાન કરાવનારાં અને પ્રભુ ઉપર શ્રદ્ધા રાખી તેનું ચિંતન અને મનન કરવાનો સદુપદેશ દેનારાં જે ૬૨ કવિતો લખેલાં છે તેનો સંગ્રહ છે, જે કે તેનું નામ કવિ તો કિસનવાની (બાવન કવિતોનો સમુચ્ચય) આપે છે.

૨. બાપા ગડગમક વાળી તેમ ઉદ્દેખાધક છે. કુલ કવિત ૬૨ છે.

વિશેષ-૧. પ્રતિ પુસ્તકાકારે આઠ પાનીયા કાગળ ઉપર બે હાંસીયા પાડી વચ્ચે પીળો રંગ પૂરી સુશોભિત કરીને બાળબાળ લિપિએ મોટા સુંદર અક્ષરે લખેલી છે. લહીઓ વચ્ચે વચ્ચે પદ અને અક્ષરો લખતાં ચૂક્યો હોય એમ નજણાય છે; દાખલા તરીકે છેવટના કવિતમાં છેલ્લી લીટીમાં ૧૦ અક્ષરો ન મૂકી દીધા છે. પ્રતિનાં પાનાં ત્રણ થોડકામાં છે અને છૂટાં છે.

अंक ७१ सतसैया-हिं. सा. अ. का.-र. कवि बिहारीलाल-(र. स. १७१९) पृ. १-३९

આરંભ—શ્રીગોકુલેશો જયતિ ।

मेरी भववाधा हरो राधानागरि सोइ
 जातनकी झाँई परें स्यामहरित सुति होई ॥ १ ॥

अथ जंगारवर्णनं । वेंटी भाल नमोर मुहु सीस सिलसिलौ वार ।
 दग आंजे राजैखरी एंही सहज सिंगार ॥ २ ॥
 गडवडे छवीछाक छकि छिगुनी छोर छुटेन ।
 रहे सुरंग रंग रगि उही मँह दी नहँदी नेन ॥ ३ ॥

અન્ત—

મન મોહનસોં મોહં કરિ તૂ ઘનશ્યામ સંભારિ ।

કુંજવિહારીસોં વિહરિ ગિરિધારી ડર ધારિ ॥ ૭૦૨ ॥

સમેં પલટિ પલટેં પ્રકૃતિ કોન તજે નિજ ચાલ ।

મો સકરૂન કરુના કરો ર્હિં કપૂત કલિકાલ ॥ ૭૦૩ ॥

જયસિંહ વર્ણન—રહતિ નરન જયસાહિ મુખલલિ લાલનુકી ફોજ ।

જાચિ નિરાલર ઢૂં ચલે લે લાલનુકી મોજ ॥ ૭૦૪ ॥

ચલત પાઝ નિગુની ગુની ધનિ મનિ મુત્તિય લાલ ।

મેંટ મેં જયસાહિસોં ભાગુ ચાહિયત ભાલ ॥ ૭૦૫ ॥

× × × × ×

યો દલ કાઢે વંલકતેં તેં જયસિંહ મુપાલ ।

ડર અઘાસુરકે પરે ડ્યો હરિ ગાય ગુવાલ ॥ ૭૦૮ ॥

ઘર ઘર તુરકિનિ હિંદુની કહેં અસીસ સરાહિ ।

પલિનુ રાખિ ચાદરિ ચુરી તેં રાખી જયસાહિ ॥ ૭૦૯ ॥

શ્રી દુહાસાર વિહારીકૃત સંપૂર્ણ ॥

વિષયાદિ-૧. આ હિન્દી સાહિત્ય, અલંકાર અને બોધનો ગ્રંથ છે. આમાં નાયિકાભેદ, વિવિધ શૃંગારવિધયક ભેદોપભેદ, અન્યાક્રિયા, નૃપનીતિ, વ્યવહારનીતિ, મનોપદેશ, જીવબોધ આદિ વિષયોના દુહાઓ છે.

૨. કુલ કરી ૭૦૯ છે.

વિશેષ-૧. બિહારી શતશાધનો ગ્રંથ વિવિધ સ્થળે ઉત્તર હિન્દમાં પ્રકટ થયેલો છે. આ ગ્રંથ ગુજરાતી ભાષાંતર સાથે સ્વઃ કવિ સવિતાનારાયણ ગણપતિનારાયણ પાસે વિવિધ પ્રતિઓને આધારે સંશોધન કરાવીને ગુજરાતી પ્રેસે સચીક પ્રકટ કરેલો છે.

૨. પ્રસ્તુત પ્રતિના વિષયક્રમોમાં તેમજ દોહરાના ક્રમોમાં તથા પાઠાંતરોમાં પણ ઉક્ત પ્રસિદ્ધ પ્રતિના કરતાં ધણો ફેર છે. પ્રકટ પ્રતિમાં કુલ ૭૧૯ કરી છે ત્યારે પ્રસ્તુત પ્રતિમાં ૭૦૯ છે. પ્રકટ પ્રતિમાં બિહારી શતશાધ રચાયતો સંવત્ (૧૭૧૯) નીચે પ્રમાણે આપેલો છે:—

સંવત્ પ્રદશશીજલધિછિતિ' । છઠ્ઠ તિથિ વાસર ચંદ ।

ચૈત્ર માસ પછ કૃષ્ણમેં પૂર્ન બાનદકંદ ॥ ૭૧૩ ॥

૭મી એમાં ગ્રંથનો વિષયનો ઉલ્લેખ પણ આ પ્રમાણે છે:—

વિવિધ નામિકાભેદ ઘરુ અલંકાર નૃપનીતિ ।

પઠે વિહારીસતસર્ગ જાનૈ કવિરસરીતિ ॥ ૭૧૯ ॥

આ જે દોહરા પ્રસ્તુત પ્રતિમાં નથી.

૩. પ્રતિ બાલબોધ લિપિએ પુસ્તકકારનાં પાનાં હપર લખેલી છે. તે કંઇક પ્રાચીન છે એમ તેના અક્ષરોના મરોડથી સમજાય છે. ઇંગ્લેન્ડમાં 'The seven hundred verses of the Poet Bihari' એમ લખેલું છે.

૪. પાનાં છટાં છે; દોહરાઓના પ્રત્યેક શુદ્ધને મથાળે પ્રત્યેક વિષયનો નિર્દેશ કરેલો છે.

અં. ૪૨ ક-અગોલભૂગોલ પુરાણુ-અથવા સત્યયુગની વાર્તા-
ગુ. ગા. પૃ. ૧-૧૩.

આરંભ—શ્રીગણેશાય નમઃ ॥ સ્વસ્ત શ્રી માંગલ્યમભ્યુદયારૂયાસ્તુ ॥
ૐ નમઃ ॥

યં બ્રહ્મા(હ્ય) વેદાંતવે(વિ)દો વદંતિ પરં પ્રધાનં પુરુ(ષં) તથાન્યે ।

વિશ્વોદુતે(ઋવે ?) કારણમીશ્વરં વા તસ્મૈ નમો વિઘ્નવિનાસ(શા)નાય ॥૧॥

અથ ષગોળ ભૂગોલ આરંભ ॥ સસયુગ પ્રમાણુ ॥ ૧૨૯૬૦૦૦ ॥
ત્રેતાયુગ પ્રમાણુ ॥ ૮૬૪૦૦૦ ॥ દ્વાપરયુગ પ્રમાણુ ॥ ૪૩૨૦૦૦ ॥ કલ્પિયુગ
પ્રમાણુ ॥ ચાર યુગનિ એક ચૌકડિ । એહવા ચૌકિદ ચૌકડિયે એક મનુ ॥
એહવા ચૌદ મનુયે એક મન્વંતર ॥ એહવા ચૌકિદ મન્વંતરે એક કલ્પ આવે...
તદાકાલે એક વિસમ્મં બ્રહ્માંડ ઉદક જઈ લાગું ॥ તદાકાલે શ્રી નારાયણ
જલશય્યાયે પેઠા ત્યંહ વારે એહ અવસ્થા હૂતિ.....

શ્રી ધર્મશ્વર પૌઠે એ હવીઅ ॥ ઇમ શ્રી પરમેશ્વર નિદ્રાવસ થયા તેહ
મધ્યે ચૌકિદ યુગ વહી ગયા તે યુગનાં નામ ॥ પહેલો અંધક યુગ ॥

અન્ત-પાંચસે વરસનું બાલક કેવરાવતું હતું દસ હજાર વર્ષ પુરું
અસ્ત્રીયો ગર્ભ ધારતી હતી । રાગ પ્રજાતે(ને) પૂત્રવત પાલતા હૂતા ॥
x x x x સત્ય યુગ મધ્યે અયોધા તિર્થઃ । પુષ્કર ક્ષેત્રઃ । જાલંધર પીઠઃ ।
અનેન ધર્મેણુ પરીવર્તતે । એહ સત્યયુગનિ કથા વાર્તા સાંભલે તેહને શ્રી
ગંગાજના સ્નાન ધનની ફલપ્રાપ્તી હજે ॥

ઇતિ શ્રી સત્યયુગની વાર્તા સંપૂર્ણમરતુ ॥

વિષયાદિ-આ વાર્તામાં યુગ, મનુ, મન્વંતર આદિનાં કાલપ્રમાણુ, બ્રહ્માંડની
ઉત્પત્તિ, આકાશ અને પૃથ્વીનાં માપ, સૃષ્ટિનિર્માણવિધિ, પર્વતાદિનાં પ્રમાણુ, એણા

અને વર્ણન, અડસઠ તીર્થોનાં નામ, જીવની ચાર ખાણો, નવ અંડનાં નામ અને ચેષ્ટા, મેરુ પર્વત ઉપરની ચાર દેવપુરીઓનું વર્ણન, સૂર્યનારાયણની ગતિ આદિનું વર્ણન, સાત મોક્ષદામિની પુરીઓ, પાતાલોનાં વર્ણન, મનુષ્યાદિ ભૂતો અને વિવિધ તત્ત્વો, કાલમાન, કલા આદિની ઉત્પત્તિ અને વર્ગીકરણ, સત્ય યુગના રાજ્યોની વંશાવલિ, અને મન્થ, કન્થ, વારાહ અને નરસિંહ એ ચાર અવતારોનો નિર્દેશ અને ક્ષત્રુતિ, એટલા વિષયો સંક્ષેપમાં આપેલા છે.

વિશેષ-પ્રતિ પુસ્તકાકારની છે, ખાજખોધ લિપિએ લખેલી છે, કેટલાક અક્ષરોના મરોડ માયાંખાંધી ગુજરાતી લિપિના છે. દરેક પાને ૨૦-૨૦ લીટીઓ છે; વચ્ચે વચ્ચે વિષયોના નિર્દેશો આદિ લાલ શાહીથી અંકિત છે. લેખન ઘણું જ અશુદ્ધ છે. વચ્ચે વચ્ચે પ્રમાણના શ્લોકો અહીં તહીંથી પુરાણાદિમાંથી તેમ જ શિષ્ટ સાહિત્યગ્રન્થોમાંથી પણ અશુદ્ધ ઉતારેલા છે. પ્રતિ અર્વાચીન છે, આમાં વિવિધ વિષયો ઉતારેલા છે, તેમાં કોઈ ક્રમ કે નિયમ જણાતો નથી.

અં. ૪૨ ખ. ભરતપંડનાં દેશગ્રામસંખ્યા આદિ-

ગુ. ગ.-૫. ૧૩-૧૬.

આરંભ-અથ ભરતપંડના દેશગ્રામ સંખ્યા કહી છે.

૧ માગધ દેસે રાજગૃહીત (રાજગૃહ) નગરી એક કોટિ સાઠ લાખા ૧૬૦૦૦૦૦૦ ॥ ગ્રામ છે પ્રથક્ પ્રથક્ ॥

૨ અંગ દેસે અંપાપુર નગરી ચેસી લાખ ૧ ૮૦૦૦૦૦૦ ॥ ગ્રામ છે ॥

૩ તિલ(લં)ગ દેસે તામ્રપણીર્ણી નગરી ॥ એક લાખ બોતેર ૧ હજાર ગ્રામ છે ૧૭૨૦૦૦ ॥

X X X X X

૨૫ લલાટ (લાટ) દેસે કૌડીવર્ણ નગરી ત્રાસી હજારને ૧ પચવીસ ગ્રામ છે ॥ ૮૩૦૨૫ ॥ ૨૬ કેકધ દેસે સ્વેતા નગરી ત્યાહાં અર્ધદેસ મધ્યે હેદ રાજ્ય ॥ અર્ધદેસ મધ્યે મ્લેચ્છ રાજ્ય એહ પ્રમાણે રાજ્ય કરે છે ॥

હવે ભરતપંડની વાર્તા કહિએ છે ॥ ૧ ॥

ચૌરાસી તો દેસ છે ॥ ૮૪ ॥ ૨ ॥ જપત કોડ ગ્રામ છે ॥ ૫૬૦૦૦૦૦૦૦ ॥ ૩ ॥ બોતેર લાખ પઠા(ટ્ટ)ણુ છે ॥ ૭૨૦૦૦૦૦ ॥ ૪ ॥ જત્રીસ વેલાવોલ પટણુ છે ॥ ૩૬ ॥ ૫ ॥ સવાલખ નગરી છે ॥ એક લક્ષ નગરી છે ॥ ૭ સૌલસહસ્ર રાજધાંની છે ॥ દેસ ગ્રામસંખ્યા કહિ છે ॥

૧ ચાર કોટ ગ્રામ નાગ દેશ ॥ ૨ સાત લક્ષ ગાંજનો દેસ ॥ ૩ બોતેર લક્ષ સીયાલ ગુપનો દેસ ॥

X X X X

૩૦ તેર લક્ષી નંદીપુરનો દેસ છે ॥ ૩૧ દસ સહસ્ર દક્ષણ પંથ છે ॥

અથ ગ્રામે સંખ્યા કહી છે ॥

૧ અઢાર કોડ ગ્રામ પુરાસાણમાં છે । ૨ બતરીસ સહસ્ર 'ગામ' જાળંધર । ૩ એક લક્ષ ગ્રામ ગુ(ગૌ)ડ ॥

X

X

X

X

૨૯ એક સહસ્ર ગ્રામ ઘોડમુખાનો દેસ છે ॥ ૩૦ નવ સહસ્ર ગ્રામ એકરંગાનો દેસ । એટલાં ગ્રામ ભરતપંડ મધ્યે છે ॥

વિષયાદિ-આમાં ભરતપંડના ૨૬ દેશોની, તેમની રાજ્યનગરી અને કુલ ગ્રામ-સંખ્યાની, ૧૪ ગ્રામ સંખ્યા અનુસાર ઓળખાતા દેશોની, અને ૩૦ ગ્રામ સંખ્યાબદ્ધ પ્રદેશોની ગણના માત્ર આપેલી છે.

વિશેષ-મતિ વિષે જુઓ અં. ૪૨ કં.

અં. ૪૨ ગ-ત્રેતાયુગની વાર્તા-ગુ. ગ-પૃ. ૧૬-૧૮

આરંભ-હવે શ્રી ત્રેતાયુગની વાર્તા કહીએ છે ॥

વૈશાખ શુદ્ધિ ॥ ૩ ॥ સોમવાર રોહણી નક્ષત્રે ત્રેતાયુગ પ્રવેસ ॥ ૧૨૯૬૦૦૦ । ત્રેતાયુગ પ્રમાંણુ ॥ ત્રેતાયુગ માંધ્યે રાજ રઘુવંસી શ્રી સૂર્યવંસી થયા તેહ પ્રથક્ પ્રથક્ કહિએ છે ॥ અથ વંસાવલી ॥ અથ શ્રી નારાયણ ૧ નારાયણનું જલ ॥ ૨ ॥ જલનું કમલ ॥ ૩ ॥ કમલના બ્રહ્મા ॥ ૪ ॥ X X X X X X પુષ્પસેન્યના સમુદ્રસેન ॥ ૩૮ ॥ સમુદ્રસેનના અક્ષી(શિ) વર્ણુ ॥ ૩૯ ॥ એટલા રાજ ત્રેતાયુગ મધ્યે સૂર્યવંસી રઘુવંસી થયા.

અન્ત-પછે શ્રી રામજી રાવણને મારી વિભીક્ષણને લંકાં જેસારીનેઃ ॥ શ્રી સિતાજીને લેધને અયોધ્યા આવિને રાજ્ય જેઠા ॥

શ્લોક-દસવર્ષસહસ્રાણિ દસવર્ષસ(શ)તાનિ ચ ।

રામેણ પાલિતા પ્રથવી ન ભૂતો ન ભવિષ્યતિ ॥ ૧ ॥

ધૃતિ લંકાનિ વાર્તા ત્રેતાયુગનિ ચેષ્ટાં સંપૂર્ણુ ॥ ૨ ॥

વિષયાદિ-આમાં ત્રેતાયુગના આરંભથી નારાયણથી ઉત્પન્ન થયલા બ્રહ્માથી માંડી ૩૯ મા અગ્નિવર્ણુ રાજ પર્યંતના સૂર્યવંસી રાજાઓની વંશાવલિ, ત્રેતાયુગમાં મનુષ્યનું આયુષ્ય, ઉંચાઈ, ગુણ વગેરે, વામન, પરશુરામ અને રામ એ ત્રણ (પાંચથી સાત) અવતારો, અને લંકાની ઉત્પત્તિ, એટલી બાબતો સંક્ષેપમાં કહી છે.

અં. ૪૨ ઘ-દ્વાપર યુગની વાર્તા-ગુ. ગ.-પૃ. ૧૮-૧૯.

આરંભ-માઘ વદિ અમાવાસ્યા શુક્રવારે દ્વાપર યુગ પ્રવેશઃ । ૮૬૪૦૦૦
દ્વાપર યુગ પ્રમાણુ । દ્વાપરમાં રાજ ચંદ્રવંસી, સોમવંસી થયા તેહ કહી છે ॥
આઘનારાયણુ ૧ ..... માહારાજનાં નરવાહેન ॥ ૩૯ ॥ નરવાનના
પેમક ॥ ૪૦ ॥ એટલા રાજ દ્વાપર યુગમાં ચંદ્રવંસી થયા.-

અન્ત-સો વર્ષ પુઠે અસ્ત્રીયો ગર્ભ ધરતી હુંતી ॥ દ્વાપર યુગ મધ્યે
એક ધણું દાન સત ધણું પુન્ય ॥ ઇતિ દ્વાપુરનિ વાર્તા સંપૂર્ણ ॥

વિષયાદિ-આમાં દ્વાપરયુગના આરંભથી ઘણાથી માંડી ૪૦ મા નરવાહેન રાજ
પર્યંતના ૪૦ ચંદ્રવંસી રાજની વંશાવલિ, દ્વાપર યુગમાં મનુષ્યનો જીવનવ્યાપાર, આયુ-
ધ્યાદિનું પ્રમાણ, ભૂતપ્રાણીનાં કાર્યો, કૃષ્ણ અને શુદ્ધ અવતાર (૮-૯) એટલી બાબતો
વર્ણવી છે.

અં. ૪૨ ઙ-કલિયુગની વાર્તા-ગુ. ગ.-પૃ. ૧૯-૨૩.

આરંભ-અથ કલિજીગનિ વાર્તા લિખ્યતે ॥ લાહરવા વદિ ॥ ૧૩ ॥
ભૃગુવાસરે કલિયુગ પ્રમાણુ ॥ ૪૩૨૦૦૦ ॥ કલિયુગ પ્રમાણુ ॥

અન્ત-મારુઆડ મધ્યે જઇ કાલંગા દૈત્યને (રાજ પેમકના પુત્રો)
મારસે । ત(ર)વારા પુઠે ધર્મ વર્તી છે ॥ પછે સતયુગ બેસસે ॥ કલિયુગ ઉત-
રસે ॥ ઇત્યા કલીયુગનિ વાર્તા સંપૂર્ણ.

વિષયાદિ-આમાં કલિયુગમાં મનુષ્યના આયુધ્યાદિનાં પ્રમાણ, કલિયુગની ચેષ્ટા,
યુધિષ્ઠિર, વિક્રમ ને શાલિવાહન આદિ છ રાક્ષાધિપતિઓની ખ્યાતિ, કલંકિ (દશમે)
અવતાર, અને જગતના અંતનું શુદ્ધ એટલા પ્રસંગો વર્ણવ્યા છે.

અં. ૪૨ ચ-ત્રીણું વિષયો-પૃ. ૨૩-૬૪.

વિષયાદિ-આમાં પૃથ્વીનું પીઠમાન, અગીઆર રૂદ્ર, આઠ મણિ, સોલ રંભા,
અડસઠ તીર્થ, બાર બાણાવલિ ચક્રવર્તીરાજ, રૂડી વસ્તુમાં દોષ; રૂડા ગુણ અને વસ્તુ માટે
પ્રખ્યાત વ્યક્તિ, દેવ, શહેર આદિ; પાંડવવંશી પરિક્ષિતથી માંડી ૩૦ મા જગદેવ પર્યંતના
રાજ્યોની વંશાવલિ, તેમના રાજ્ય-અમલનાં વર્ષ, માસ, તિથિ આદિ; હસ્તિનાપુરની
ગાદી ભોગવનારા, વીરસસેનથી માંડી (૧૧ મા) રાજ સવદત પર્યંતના તેમ જ સમરથી
માંડી ૨૪ મા (૧૫+૯) રાજ્યપાલ પર્યંત રાજ્યોના રાજ્યમાન, વિક્રમનું શકપ્રવર્તન,
વડનગરની સ્થાપના આદિની નોંધ કરી છે. પછી દિલ્હીના તખ્ત ઉપરના અનંગ-
પાલથી આરંભી ૧૫ મા વિક્રમપાલ પર્યંતના, (૧) મનરૂપથી માંડી ૧૯ રાજ અમર-
પાલ પર્યંતના, (૨) વિસળદેવથી માંડી પૃથ્વીરાજ (સં. ૧૨૨૮ નો પરાજય) પર્યંતના,

પાતસાહ અલાવદીન ગોરીથી આરંભી ૧૦ મા પાદશાહ મહમદશાહ પર્યન્તના, પીર-
જશાહ (તઘલખ)થી ૮ મા અબ્દાસ પર્યન્તના અને તે પછી લોદી વંશના, મોગલ
વંશના, પઠાણ વંશના અને મોગલ વંશના રાજ્યોનાં રાજ્યમાન આખ્યાં છે. તે પછી
પાટણની ગાદિના લોકતા રાજ્યોની દીપ વનરાજથી માંડી છેલ્લા વાઘેલા કર્ણ પર્યન્તની
આપી છે. પછી અલાઉદ્દીન ખીલજીએ ગુજરાત નિત્યાની હકીગત વર્ણવી છે. પછી
ગુજરાતની બાદશાહીની નોંધ અને શાહોની દીપ આદિ, શાહજહાનનો વૈભવ, રાજ્ય-
વિસ્તાર, સંપત્તિ આદિ, મુલતાની બુલાખીમલનો શાહજહાન સાથેનો પ્રસંગ (પાનું ૩૦-૩૧)
એટલી બાબતો વર્ણવી છે.

તે પછી બ્રાહ્મણોની ચોરાશી નાતની ગણના, વાણીયાની ૮૮ નાતોની ગણના,
અડસઠ તીર્થોની ગણના, મુસલમાનોની ૭૩ નાતોની ગણના, રાજપુતોનાં છત્રીસ કુલોની
ગણના, ચોસઠ જોગણીઓનાં નામ, મુસલમાની નક્ષત્રો હિન્દુ નક્ષત્રો સાથે, મુસલમાની
બાર માસનાં નામ, મુસલમાની બાર રાશીઓ હિન્દુ રાશીઓના મુકાબલા સાથે, સોળ
શાહુગારનાં નામ, ચૌદ વિદ્યાઓ, ચોરાશી આસનો, નવ ચતુર, નવ નંદ, ભગવતનામ-
માલા, અષ્ટ પદ્મવી, બત્રીસ રસોઈ, તેત્રીસ શાક, બોતેર કલાઓ, પંદર ગુપ્ત રાખવા
યોગ્ય જણુસો, આઠ હૈયાના ઉપાય, નવ આશા નહી રાખવા યોગ્ય વસ્તુઓ, ત્રીસ
રાગ, તેઓની રાગણીઓ અને પરિવારો, બત્રીસ લક્ષણો ડાહ્યાનાં, પૃથ્વીના નવ નાથ, રામ-
ચંદ્રની જન્મપત્રિકા, લક્ષ્મી રાખવા યોગ્ય પ્રસંગો, બ્રાહ્મણોને વર્ણવા યોગ્ય આઠ દાન,
શ્રીકૃષ્ણ, વલ્લભાચાર્યજી અને વિઠ્ઠલનાથજીની જન્મ પત્રિકાઓ, એ સર્વ બાબતો આપી
છે; આમાંની કેટલીકનો માત્ર નામ નિર્દેશ જ છે તો કેટલીક વિસ્તારથી આપેલી છે.

પાને ૪૧ મે ઇતિશ્રી આ પ્રમાણે છે:-

ભુગોલ ધગોલ પુરાણ સંપૂર્ણ સંવત ૧૯૦૮ ના માર્ગસીર વદિ ૧૩ ॥ ગામ
અમદાવાદ મધ્યે માંડવીની ચોલ મધ્યે લાલાભાઈની ચોલ મધ્યે બ્રાહ્મણ જ્ઞાતિ ઔદીચ
સહસ્ર દેવે કીરપારાંકર બાલચંદ્ર ॥

અં. ૪૩-કાકરિયું તથા કાકરેશ્વરીનો ગરબો-ગુ. લો.-

૨. નાગર દલપત-પૃ. ૧-૪.

આરંભ-શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ અથ કાકરેશ્વરીનો ગરબો લખ્યો છે ॥

પરથમ ગણપત્ય લાગુ પાય કે ॥ ગરબો આદરો રે લોલ ॥

કાકરેશ્વરી તણો મહીમાય કે ॥ સહુ ચંત્યે ધરો રે લોલ ॥ ૧ ॥

રાજ સધરાયે વીચારું કે ॥ કાંઈક સ્થાનક કરું રે લોલ ॥

સર્વ શીરોમણુ ગુજરપંડ કે ॥ સરોવર આદરું રે લોલ ॥ ૨ ॥

+ + + +

કાકરીઆ સરોવરની સોભાય કે ॥ શવણે સાંભળો રે લોલ ॥ ૪ ॥

ચારે પાસે સંઘોસંઘ કે ॥ સુંદર ઘાટ છે રે લોલ ॥

બંગલા બેઠક પથરબંધ કે ॥ વચ્ચમાં વાસ છે ૧ લોલ ॥ ૪(?)૫

વેહલો પારીનો તે માંહે કે ॥ આવે છે સહિ રે લોલ ॥

કાકરેજી પોતે વસીયાં વાસ કે ॥ ગરનાલા વીધે રે લોલ ॥

પ્રત્યક્ષ પુરણુ જોત્ય પ્રકાશ કે ॥ પુસ્તકમાં લખુ રે લોલ ॥ ૬ ॥

+ + +

તેહમાં ઉત્તમ નગિના વાડી કે ॥ શોભા તે તણિ રે લોલ ॥

+ + +

આઠમ ચૌદશ ને રવીવાર કે ॥ પુજા કીજીએ રે લોલ ॥

પરત્યો સાચો મા દરબાર કે ॥ રીધ્ય સિધ્ય લીજીએ રે લોલ ॥ ૨૯ ॥

એવું જણિ વરણુ અઠાર કે ॥ સર્વ સેવા કરે રે લોલ ॥

કવિજન કેહે છે વારંવાર કે ॥ ભવસાગર તરે રે લોલ ॥ ૩૦ ॥

નાગર દલપતજીની સાહે કે ॥ આઠ વાસો વસાં રે લોલ ॥

અવગુણુ નહિ એના ગુણુ ગાય કે ॥ દરીદ્ર દુષ ખસાં રે લોલ ॥ ૩૧ ॥

ધતિ શ્રી કાકરેજીનો ગરબો સંપુર્ણ ॥ શુભં ભવતુઃ કલ્યાણમસ્તુઃ ॥

શ્રીરસ્તુ ॥ શ્રી ॥ શ્રી ॥ શ્રી ॥ શ્રી ॥

વિષયાદિ ૧ આ ગરબામાં અમદાવાદમાં સિદ્ધરાજ જયસિંહે બોદાવેલા કાકરીયા તળાવના ગરનાળા ઉપર જે કાકરેશ્વરી માતાનું સ્થાનક છે, તે દેવીનો મહિમા અને ત્યાં બરાતા મેળા આદિની તેમ જ કાકરીયાની શોભા આદિ વર્ણવેલાં છે. કવિએ દેવીની અદ્ભુતતા વર્ણવવા દેવાદિને તેનો પ્રભાવ આદિ નિરખવા ભૂમિ ઉપર ઉતરેલાં વર્ણવ્યાં છે.

૨ કુલ કડી ૩૨ છે, જે કે લણીયાએ ૪ થી કડી બેવડાવાથી ચુકથી ૩૧ લખી છે.

૩ ગરબો અર્વાચીન છે. જે કે તેની રચના સાલ આપી નથી પણ કવિ દલપત નાગર વિક્રમના વીશમા શતકના આરંભનો કવિ છે.

વિશેષ-૧ પ્રતિ બાલબોધ લિપિએ લખેલી છે. પાનાં છતાં છે.

૨ હાંસીયામાં તેમ જ લીટીઓમાં ઉપર શબ્દોના અંગ્રેજી અર્થો તેમ કેટલાક અશુદ્ધ શબ્દોનાં શુદ્ધ લેખનો કામઠામ લખેલાં છે, અને પ્રતિ પાછળથી કોઈકે સુધારી છે.

૩ ગરબો રસિક છે, અને લોકશ્રદ્ધાનો ખરો ખ્યાલ આપે છે.

અં. ૪૪ ક-આદિત્યહૃદય-સં. સ્તો-પૃ. ૧-૧૪

વિષયાદિ-૧ આ સ્તોત્ર પ્રસિદ્ધ થયેલું છે, એમાં સૂર્યની સ્તુતિ આદિ છે.

વિશેષ-૧ પ્રતિ ઘણી જ અર્વાચીન છે, નોંધપોથીના આકારનાં છતાં પાનાં ઉપર બાળબોધ લિપિએ લખેલી છે; કેટલીક પ્રસિદ્ધ પ્રતિઓ કરતાં કેટલાક શ્લોકો (૨૦-૨૫) યોગ્ય છે.

૨ આ સ્તોત્ર સુપ્રસિદ્ધ તથા મુદ્રિત હોતાં તેના આદિ કે અંતના ભાગ ઉપર આધ્યા નથી.

અં. ૪૪ સ્વ. આત્મવોધ-સં. વેદા.-ર. શ્રીમદ્દંકરાચાર્ય-(લિ. સં. ૧૭૮૪)-
પૃ. ૨-૧૦.

આરંભ—શ્રીગણેશાય નમઃ ॥

તપોભિઃ ક્ષીણપાપાનાં શાન્તાનાં વીતરાગિણામ્ ।

મુમુક્ષુણામપેક્ષોદયોમાત્મવોધો વિધીયતે ॥ ૧ ॥

અન્ત—

“દિગ્દેશકાલાદ્યતપેક્ષ(ક્ષય) સર્વગં શીતાદિદ્વિત્યસુખં નિરંજનં ।

યઃ સ્વાત્મતીર્થં ભજતે વિનિઃક્રિયઃ સ સર્વવિત્સર્વગતોઽમૃતો ભવેત્ ॥ ૬૧ ॥

વિષયાદિ-૧. આ ગ્રંથમાં વેદાન્તનાં રહસ્યો મુમુક્ષુને સમન્વાયલાં છે.

૨. કુલ ૬૮ શ્લોક છે, તે કે લઘીઆએ ભૂલથી ૬૯ નો આંક લખ્યો છે. છાપેલી પ્રતિઓ કરતાં આમાં શ્લોક ૩૩ મો—एतस्माज्जायते प्राणो मनः सर्वेन्द्रियाणि वै । खं वायुज्योतिरापश्च पृथिवी विश्वधारिणी—એ વધારાનો છે.

વિશેષ—પ્રતિ કંઇક પ્રાચીન છે, બાલબોધ લિપિએ લખેલી છે. પાના છૂટાં છે.

અં. ૪૪ ગ-લઘુચાણુકય-ગુ. ની. ગ. ટીકા-પૃ. ૧-૫ અપૂર્ણ.

આરંભ—શ્રી ગણેશાય નમઃ અથ લઘુ તથા વૃદ્ધ ચાણુકયની ટીકા લિખી છિ ॥ પ્રણમ્ય શંકરં દેવં ॥ શ્લોક ॥ ૧ ટીકા ॥ તે હું શિરસા મસ્તકે કરી શ્રી મહાદેવ અંને વિશ્વનો ગુરુ બ્રહ્મા અને વિષ્ણુ આદિ વિષ્ણુને પ્રણામી નમસ્કાર કરીને ઉત્તમ શાસ્ત્ર બોલશું ॥ ચાણાક્યેન સ્વયં પ્રોક્તં ॥ શ્લોક ॥ ૨ ॥ ટી ॥ એ ઉત્તમ શાસ્ત્ર ચાણુકય રાજન્યે સ્વયં બોલ્યું એ રાજનીતિનો સમૂહ તે હું નર પુરુષની બુદ્ધિ વધારવાને તેણે અર્થે બોલ્યું ॥ શ્લોક ૩ ॥ અર્થોર્થ પઠ્યતે શાસ્ત્રં । ટી ॥ એ કારણ તો એ શાસ્ત્ર ભણીયે તો કીહાં કારણુ એ લોક માહિ કીર્તિ પાંમયિ કીર્તવંત પુરુષ હોય તે ઇહ લોક અંને પરલોક પૂજિયિ ॥ વળી પલીતકાઓપિ કર્તવ્યઃ ॥ શ્લોક ॥ ૪ ॥ ટી ॥ વૃદ્ધ ગરદિ પુરુષે શાસ્ત્રનો સંગ્રહ કરવો શાસ્ત્રનો બાણુહાર પુરુષ એહવું માંન પામિ તેહવું ધનવંત ન પામિ ॥ ..... ॥

इति लघुचाणाक्ये राजनीतिशास्त्रे प्रथमं अध्यानी टीका ॥ १ ॥

અન્ત—શ્લોક ॥ ૩ ॥ માગાઃ પિશુનવિશ્વાસં ॥ ટીકા ॥ પિશુનેં એ આડિયો તેહેનો વિશ્વાસ ન કીજિ તો તે પશુન કંટલિએક કાલે ભુજંગમ કંઠીયિ

યે સર્પ તેહંની પેરેં ડસ ॥ શ્લોક ॥ ૪ ॥ મુખિત્વા રચિતાનિ ॥ ટી ॥ યે મનુષ્ય
પર અનેરાને સંતાપે તે ભદ્ર કલ્યાણુ ક્યમ પામિ યમ તન્વંગી સ્ત્રીના સ્તન
પર અનેરાને શોચિ અને સંતાપિ અને પછી નમિ ॥ શ્લોક ૫ ॥ સ્વલઃ સર્પમાત્રાણિ
પરછિદ્રાણિ પડ્યતિ ॥ ટીકા પદ્મ દુષ્ટ જે પિયારાં છિદ્ર યે પાંપણુ તે સર્પપ માત્ર
જે હોયિ અને આપણુ અવગુણુ પરવત સમાનં ન દેષે ॥

વિધ્યાદિ-૧ આમાં પ્રથમ સામાન્ય લોકવ્યવહાર સંબંધી નીતિ અને ઉપદેશના
બોધમદ્દ શ્લોકોનાં માત્ર આરંભનાં ગુણ્ય પદ અને પછી એ આખાથે શ્લોકના સપ્તાનુ-
સાર અર્થ સંક્ષેપમાં અનુક્રમે આપેલા છે.

૨ ટીકાની ભાષા અર્વાચીન નથી પણ વચલા યુગની છે, અને તે ગુર્જર ભાષા-
વિદોએ ખાસ નોંધવા યોગ્ય છે. પ્રતિ અપૂર્ણ હોવાથી ભાષાંતરકાર, રચનસંચિત્ આદિ
સંબંધી માહિતી મળે એમ નથી. પરંતુ લેખનશૈલી આદિથી પ્રતિ કંઈક માત્રીત જણાય છે.

૩ આમાં માત્ર આખા ચાર અધ્યાયની અને (અધૂરા) પાંચમા અધ્યાયના ૫ શ્લોકની
ટીકા આપેલી છે. પ્રતિ અપૂર્ણ છે. અન્યત્ર આખા ૫ 'લઘુ' તેમજ 'વૃદ્ધ' ચાલુક્યનાં ગુજરાતી
ભાષાંતરની સંપૂર્ણ પ્રતિ ઉપલબ્ધ છે. પ્રસ્તુત સવિસ્તર નામાવલિના બીજા ભાગમાં
આ બન્ને ગ્રંથોનાં અન્ય લેખકે કરેલાં ભાષાંતરની પ્રતિઓના નમુના પ્રકટ થનાર છે.

વિશેષ—પ્રતિ જુની છે, લિપિ બાળબોધ છે; કેટલાક અક્ષરોના મરોડ માયાબાંધી
ગુજરાતી લિપિના છે.

અં. ૪૪ ઘ-રામનવમીનિર્ણય-સં.-ધ.-ગદ્ય પદ્ય-ર. વ્રજરત્ન -(ર. શ.
૧૭૭૯.) (ઑઝીયું)

આરંભ—શ્રી વાલકૃષ્ણો જયતિ ॥ શ્રી ગોપીજનવલ્લભાય નમઃ ।

નમામિ શ્રી વાલકૃષ્ણં યશોદોત્સંગલાલિતમ્ ।

પૂતનાસુપયઃપાનરક્ષિતાશેષવાલકમ્ ॥ ૧ ॥

જયન્તિ પિતૃપાદાન્જરેણવો યત્પ્રસાદતઃ ।

ભક્તિઃ પ્રાપ્તા તદન્યાધ્વમોહાભાવશ્ચ પંડિતૈઃ ॥ ૨ ॥

મહાજનાન્ સદાચારપ્રચારચતુરાનહમ્ ।

પ્રાર્થયેડ્ઞ મદીયોત્કૌ સાહાય્યં તુ ભજન્તિ ॥ ૩ ॥

નંદાંભૌધિગિરીંદુસંમિતશકે ગોસ્વામિગોવર્ધનૈઃ ।

શ્રીમદ્રામજનિવ્રતં મૃગુદેને સંપાદિતં સાત્મજૈઃ ॥

વાર્હસ્પત્યમપાસ્ય શુદ્ધમપિ તત્ત્વેવં પ્રવૃત્તઃ પુન-

લેલ્લં મોહમયીપુરેય હરિકૃષ્ણોડલીલિલ્લત્ પ્રૌઢિતઃ ॥ ૪ ॥

સ્વાચાર્યવિઠ્ઠલપદ્મંતુરુહાશયજ્ઞશ્રીગોકુલોત્સવસુતો વ્રજરત્નશર્મા ॥

તં ધર્મશાસ્ત્રમવલોક્ય નિરસ્યતીહ । સ્વાચાર્યસૂક્તિપુ વિચારવતાં પ્રતીયં ॥૫॥

તત્ર તાવત્ ભવલ્લેખો “સ્વામિવિઠ્ઠલેશાસ્ત્ર્યો ગોવર્ધનસુતઃ સુધીઃ નંવમી
રામજનિકા કાર્યા વૈષ્ણવૈ”મુદેતિ પદ્યસ્ય સાકાંક્ષત્વમથૈક્યાદેકં વાક્યં
સાકાંક્ષં ચેત્—

અન્ત—ઈત્યં સકલશાસ્ત્રાર્થવિચારે સિદ્ધમવિફલં શ્રી રામનવમી-
વ્રતસ્ય ગુરુવાસરેનુષ્ઠાનં કિંચાસ્મિન્નેવાર્થે શ્રીમત્પિતૃચરણ-શ્રી પિતામહચરણ-
પ્રભૃતીનાં પ્રાચીનશૈલીષુ સંમતયોઽપિ વિરાજમાનાઃ સંતીત્યલં પલ્લવિતેન ।

ઈત્યં મદુક્તાવિહ દૂષણં તુ સદ્યુક્તિયુક્તં યદિ ભાતિ ચેત્તત્ ।

માત્સર્યમુત્સાર્ય વિચાર્ય વર્યેસ્તદાદેયમવશ્યમેવ ॥ ૧ ॥

તદ્દૂષણં ભૂષણમેવમન્યે યદ્વુદ્ધિમદ્ધિઃ સુવિચાર્ય દત્તઃ(ત્તમ્ ?) ।

હલ્લેખનં દિવ્યમણેરપિસ્યાચ્છાણેન કાંતિપ્રદમેવ યદ્વત્ ॥ ૨ ॥

વિષયાદિ—૧. રામનવમી અષ્ટમીવિદ્ધા આવતી હોય ત્યારે ક્યારે કરવી તે
સંબંધી વૈષ્ણવોને ઉપયોગી નિર્ણય પુષ્ટિમાર્ગના સિદ્ધાન્તાનુસાર આ અન્યમાં કરેલો છે.
સંવત્ ૧૮૨૭ માં ગોસ્વામી ગોવર્ધને રામનવમીનું વ્રત અમુક દિવસે પાળ્યું તેના સ-
મર્થનમાં કોઈ હરિદૃષ્ટે લેખ લખેલો તેનું ખંડન વ્રજરત્ને આ અન્યમાં કરેલું છે.

વિશેષ—આ એક મોટું આળીયું છે, બાળબાળ ઝીણા અને સુંદર અક્ષરે બે બાજુએ
લખેલું છે.

અં. ૪૪ હ.—ભરતચરિત્ર-મા. એ. ગ.-તથા. ગુ. ગ. ભા-પૃ. ૧-૪ (અપૂર્ણ.)

આરંભ—

ૐ નમઃ હર્ષયાસાણ કુટુમ્બાણ	મુચંગ મથાદિં	જાવતૂંચમાંણ વિહારહ
શ્રી ગુરુભ્યો નમઃ પીઠશી ઉપર	મૃદંગ વાજતે હ્રુતે	મ(શ)ષ્ટાદિક તોગવતા વિચરઈ
તણસે મરેહરાય	દુવાલસ્સસંવહરિ ચંસિ	પામાચંસિ
તદ્વાર પછી બર્થરાજ	બાર વર્ષ પછી	મમેદ હતાં થકાં
નિવત્તંધિ માણંસિ	જેણેવ મઘણઘરે	તેણેવહ
મોહહત્થ થયા થકે	જાં મર્દના હવા ત્ ધર	તહાં ગયા
જા ચમઘણઘરાઉ પહિનિપમહ	જેણેવ વાહિરિયા	ઉવઠાંણસાલા
તિહાં અંધોક્ષાદિ વિધિ કરી નહ બાહર ના(ની)સરીયા	જિહા બાહરની ઉવઠાણ	સાલા
તેણેવ ઉવાગછહ ૨ ત્તા	જાવ સિંધાસણચરગણ	પુરસ્થામિમુદ્દે
તાંહા આન્યા આવાનઈ	જા સંધાસણ રત્નમય	પુર્વદિ સમુપ કરી

નિસીયડ ૨ તા સોલસ દેવસહસ્ર સકારડ સમાળડ ૨ તા પઢિવ સઘડ ૨ તા
 ગૈઠડા સોલ સહસ દેવતા સતકાર્યા સન્માનાને પાછા વલ્યા
 ક્તીસંરાયસહસા સકારડ સમાળડ ૨ તા સેનાવડરયનં
 ળત્રીસ સહસ રાત્રનઈ સતકારા સન્માના પાછા વલ્યા સેનાપતિરતને
 સકારડ ૨ તા ગાહાવડરયને વહડ રયને
 સન્માના પાછા વલ્યા કંજુબારત્ન સુતારરતનને સન્માના પાછા વલ્યા
 પરોહિરયને સકારડ સમાડ ૨ તા ॥
 પ્રોહિતરતનને સતકારા પાછા વલ્યા ॥

અન્ત-

સચમેવ પંચમુઠિયં લોચં કરેડ ૨ તા આર્યંસ ઘરાડ પઢિનિશ્વમડ અંતેવ
 પંચ મુઠા લોચ કરીને આરીસાના ધરથી નીસરા અંતે
 રમ માખેળં નિગછડ દસઈ રાયવર સહ સેહં સિદ્ધિં સપરિ વૂઢે વિજિયાણાય
 હર મધ યલ્યા કલ્યાં ૧૦ હનર સંધાતે દીક્ષા લીધી ૪૦૦૦ હનર વઘાધર
 દાણિ એમખંમખેળં નિગછડ ૨ તા મજ્ઞદેસ સુદસુદેળં વિહરડ ૨ તા
 ૬ હનર ભૂચક રાત્ર વનિતાન રાશ માંહેથી નીસરા મંથ દેરે અથે રહે વચચ્યા ॥
 જેણેવ અઠાવણવણ તેણે વઢવાગછડ ૨ તા ॥ અઠાવણવણ
 પછે કેતલાક દિન પછી અષ્ટાપદ પર્વતે મોડેર ચડાચડા ને સંધારું કીધુ
 સણિયં રદૂહડરત્તા મેઘઘણસં દેવસંનિવાયં પ્રઢવી સીલાપટગં પઢિલેહિ ૨ તા
 મેઘ સરખા દેવસનિપાત પ્રથવી સિલાપટ પ્રતલેષા
 સંલેહણાળ ધ્મોસણા ધ્મોસિણ મત્તપાળં પઢિયાશ્વડ પંડવમે-
 અણીસણી કીધૂં જ્ઞાનદર્શન ભલા સેવ્યા ભાતપાણી પચધિ પાંડુ ગમન
 ૩ કાલં અણવંકં ચમાણે વિહરડ
 સંધારું કીધૂ કાલ અણવાંછતા પ્રવર્તવા

વિષયાદિ-૧. આ અરિત્રમાં ભરત રાત્રએ બાર વર્ષ તપ આદરી જૈનધર્મની દીક્ષા લીધી તે પ્રસંગનું, તે સમયની રાત્રસભાનું, સભામાં મળેલા વિવિધ રાત્રમંત્રીઓનું, રાત્રએ વ્યવહારશીલ પ્રજાજનો આદિના કરેલા સહારનું, અને અન્તે દીક્ષાગ્રહણનું વર્ણન આલેખેલું છે.

૨. આમાં મોટા અક્ષરે મૂળ માગધી અને તેની ઉપર ઝીણે અક્ષરે દર પદ-વિભાગ દીઠ ગુજરાતી અર્થ આપેલા છે.

૩ અર્થની બાધા મધ્યકાલીન ગુજરાતી છે, માત્ર પાનાં ૪ છે. પ્રત અપૂર્ણ હોવાથી તેના લેખક કે રચનસંવત્ સંબંધી માહિતી મળે એમ નથી.

,વિશેષ-પ્રતિ બાળબોધ સિપિએ જૈની લઠાણથી લખેલી છે,

૨. આને કવિત હામ લખાવનારે આપેલું છે, પણ માપ કવિતનું નથી; ભાટ-ચારણો તેને પોતાની અમુક લઠણે ગાતા હશે. કડીઓની ગણતરી પાછલથી નોંધેલી નથી.

૩. આ વિષય ટુંકો હોવાથી ઉપર આપ્યે લીધો છે.

વિશેષ-૧. પ્રતિ-આ ઐતિહાસિક વાર્તાઓ અને કવિતોના ત્રણ ચોપડા માંહેલો પહેલો ચોપડો છે. તે મોટા ભાગે ગુજરાતી લિપિએ લખેલો છે. માત્ર વચ્ચે વચ્ચે થોડાક હિન્દી તેમ જ ગુજરાતી વિષયો બાલબાલ લિપિએ લખેલા છે.

૨. રાસમાળા મૂળ ઇંગ્રેજી લખતી વેળા સ્વ. કાર્ણસ સાહેબે પ્રબંધ ચિંતામણિ, દ્વયાશ્રય આદિ સંસ્કૃત ગ્રંથો ઉપરાંત “ઐતિહાસિક નોંધ”ના આ ત્રણ ચોપડાની વાર્તાઓ, કવિતો આદિનો દ્રુતથી ઉપયોગ કર્યો છે; આ જ હેતુથી તેમણે આ ત્રણ ચોપડા ઉત્તર-રાત્રી હતા, અને તેથી જ પ્રત્યેક વિષયનાં મથાળાં ઇંગ્રેજીમાં પણ સાથે સાથે નોંધેલાં છે.

૩. આ એક મોટા ચોપડો ૨૧૦ પાનાનો છે, તેમાં ૨૦૧ પાનાં લખેલાં છે. ભાટાના મુખમાંથી નીકળતી વાણી ઝીલીને તે વેળાએ જ લહીઆએ ઉતારી લીધી છે; આથી કંઈક કંઈક ત્રુટિઓ વચ્ચે શબ્દો, પદો અને પ્રંકિઓની જણાય છે. તેમ થોડાંક કવિત જેમ ખેવડાયાં છે તેમ કેટલાંક એક જ વિષયને લગતાં હોવા છતાં ખીન વક્તાના મુખથી બોલાયાને લીધે વક્તાઓ પાડફેરવાળાં પણ છે. લગભગ દરેક વિષયનું શિર્ષક ઇંગ્રેજીમાં માત્ર ‘સ્પેલ્લીંગ’ફેરથી લખેલું છે.

૪. પહેલે પાને લખેલું છે કે, “નમર ૧)લાનો પરચુરણ વાતોનો ચોપડો લખાવનાર અમદાવાદના વહીવંચા ખારોટ કાળીદાસ વાઘજી તથા પચુભાઈ જાલમ.”

૫. આ પહેલા નંબરના ચોપડામાં એક છટા પાના ઉપર બે કોઠા બન્ને બાજુએ લીટીઓ આંકીને પાડેલા છે અને તેમાં પછી આ પુસ્તકના પાનાના આંક અને વિષયોની અનુક્રમણિકા ક્રમ વાર નીચે પ્રમાણે આપેલી છે:-

પાને અનુક્રમણિકા આ ચોપડાની	પાને અનુક્રમણિકા આ ચોપડાની
૧ ગોઅ(હિ)લની ઊતપતી	૧૩ ઉજેણના પરમારની વાત
૧ કવીત સીધરા જેસાંહનાં	૧૪ કોશલ દૈતની વાત પરમારે મારે
૧ રૂદરમાક્ષનાં કવીત	૧૪ આબુગઢની વાત
૨ પ્રયવી ઉપર ચક્રે રાજનાં નામ	૧૫ જગદેવ પરમારની વાત
૨ મંડલીક તથા બાણાવલી	૨૯ માડવરા દેવની વાત
૩ દરા દીગપાલનું કવીત	૩૩ કેશર મકવાણાની વાત
૩ રજપુત પાંચની ઊતપતી	૩૮ હરપાલ મકવાણાની વાત
૫ ૩૫ શાખા પરમારમાંથી નીસરી	૪૩ દોષીવાલાનાં કવીત
૬ પાટણની વાત વનરાજની	૪૪ રૂદરમાક્ષનું તથા સહસ્રલ્લીંગ સરો- વરનું કવીત
૮ વાઘેલે પાટણ છોડું. તેની કવીત	૪૬ ચામચોરીની વાત
૯ સીધરા જેસાંહનો કમઠાણો	૪૭ આશા લીલની દીકરીની વાત
૧૨ કુમારપાલ પછીના રાજ	

પાને અનુક્રમણિકા આ ચોપડાની

- ૪૮ અમદાવાદ વસાવાની વાત
૫૦ ધાર દરવાજાની તથા કાંકરીઆની લાવણી
૫૧ મહાલખમીની લાવણી
૫૩ જીણશો સારી નરસીની વાત
૫૪ વેજલપરના અમરશીહનો રાસડો
૫૫ રાસડો ખીજો
૫૬ ઝાલાણુનાં ટીખલ
૫૭ ચાડીઆની વાત
૫૮ કુતેહશીહ મહારાજની લાવણી
૫૯ શેલુગ(ક)રનો ગરબો
૬૨ ખંભાતવાળા વેણીબાઇનો રાસડો
૬૪ કુતેસંગ ગાયકવાડનો ગરબો
૬૭ શીકાનો ખ્યાલ
૬૮ ભરતપુરની લાવણી
૭૦ ચીત્રોડના રાજનું ગીત
૭૨ આશા લીલની દીકરીની લાવણી
૭૩ જસવંતરાવ સવાઇનો પવાડો
૭૫ માધવરાય સવાઇનો પવાડો
૭૮ બાજરાવ સવાઇનો પવાડો
૭૯ વડોદરાના શીવાજી મહારાજનો ખ્યાલ
૮૦ સતી સદુબાઇનો ગણ
સોલંકી રાજખીજાની વાત એટલે કેટલીએક વાતની ખુણે
ચાવડાને ઘેરથી સોલંકીને ઘેર પાઠ-ણની રાજગાદી
વાઘેલા વરહો તથા જેતો જે બાઇ જણે ક્યોલ રાજ કરે (આ વાર્તા પાના ૯૧ માં પછી આવે છે.)
૮૬ આમદ સેહેરની (અમદાવાદ) વંસાવલી
૯૧ હુક્ટોડામાં સોલંકી રાજવી
૯૪ વાઘેલા વરસો. ત. જેતો જે બાઇની વાત
૧૧૧ ઝાલાવાડના રાજની રીત
૧૧૭ ગોહલોની વાત
૧૨૬ કાલીના કોઠની વાત
૧૨૭ અડાલજની વાત

પાને અનુક્રમણિકા આ ચોપડાની

- ૧૧૭ શાસીવાહનની પેદાર
૧૨૮ ગામ કલોલની વાત
૧૩૦ સ્કંદ પુરાણમાં કંડુલોપાખ્યાન અધ્યાય ૧૪ મો લખો છે
૧૩૪ કવીત ભુપતસીધના બાપ કાનાજી વગેરેનાં છે
૧૩૬ ભંકોડાના ઠાકોરની વંશાવલી
૧૩૭ સોલંકીનું રાજ હુક્ટોડેથી પોઘટણુ આવું તેવી વાતો
૧૩૮ કાનાજી રાતની પ્રથમની અ(અવ-સ્થાની) વા. (વાત)
૧૭૯ બાવનગર વીશે છે.
૧૫૦ શ્રી બહુચરાજીના મંડપમાં લેખ છે તે
૧૫૦ બહુચરાજીમાં લેખ છે. તે
૧૫૦ રજપુતની છત્રીશ કુળની ના.
૧૬૭ કાલરી ગામ વીશે મોતીશર તળાવ વિશે
૧૬૮ સીતાપુરની વાત
૧૫૩ રાખેંગારની વાત
૧૬૪ કરણસાગરની વાત લખી છે
૧૬૫ મુજપર
૧૬૬ હમીરખાન ખીર
૧૬૭ બોટાદ વીગેરે કાઠીઆની વંશાવલી
૧૭૦ રાખેશ્વરની વાત
૧૭૧ વીરમગામના દે. બાપુ, નરસીદાસ
૧૭૭ મો. વર્સડાના ઠાકોરની ઉત્પત્તી
૧૮૨ દેશાઇ અદેકરણુ બાણુજીની વંસા.
૧૮૭ માંડલની વાત
૧૮૯ ગા. પનારના ઠાકોરનો ઇતિહાસ
૧૮૯ ચોર પકડવાની રીત
૧૮૩ વીરમગામના મોણસર તળાવનો લેખ છે.
નોંધ-આ અનુક્રમણિકામાં કેટલોક ક્રમ આડાઅવળો છે, અને તેનું કારણ અમુક બાબતો ક્રમસર લખવી રહી ગયલી હશે તે માણ મ પડતાં કાવે ત્યાં હમેરીને અનુક્રમણિકા પરિપૂર્ણ કરેલી હશે.

અં. ૪૬-૧-૨ સિદ્ધરાજ જયસિંહનાં કવિત-ગુ. ઐ. લો. પૃ. ૧.

આરંભ-કવિતા સધરાવ જેશંગના.

સધરાવ જેસંધસુ ચડે નકા મંડલીક
જેને પાંચ લાખ તોખાર જસા ગઢ પાડતોરી ગાંમ
જેર બાંધ જ રેવત ઉપર સ્વાર
અભાગમ બાંણુપં(પ)ત લખ જે શબ્દ
વેદી સવાકરણુ સોલ સેહ સંખા વાત દીસે કેરા
રાવ જ રાંણુ ધુંધલે કામ લહુજે
વરા વીસ સેહસ વાજીત વલી
સધરાજ જેસંધસુ પડે કામરલીક ॥ ૧ ॥
સામંત સાકર વીર ચૈતર સુદ બગન એ આચરું
ભરણી નક્ષતર ભરાંણુ શુભ કર વાર શતીશ્વર
દેસો તમાંમે સાત ટકા કોડ પાંત્રીસે સીડી
પથર સાંપેલ ઓગણી પાંચાસે આણીહલ નગર
અવીચલ વસે તાં શુતી નીરભાગી તેરસ
સુણુ સધરાજ ગુજરધણી સેસ નાગ સસે વરસ રસ ॥ ૨ ॥

વિષયાદિ-આમાં કુલ ૫ કવિત છે. ૧ લામાં સિદ્ધરાજના શૌર્યપ્રભાવનું વર્ણન છે, બીજું અને ત્રીજું રૂદ્રમાલનું છે, ચોથું સિદ્ધરાજે બિત્તમાલ નિત્યું તે સંગંધી અને પાંચમું તુવર રાજના પરાજયનું છે.

વિશેષ-આ કવિતો ઘણાં જ અશુદ્ધ છે. અં. ૩૦-તા તું બીજું કવિત અહીંના બીજા કવિત સાથે સરખાવતાં જણાશે કે આ બહુ જ અશુદ્ધ અને ભૂલોવાળાં કવિતો છે. આ જ ચોપડાના બીજા પાના ઉપર રૂદ્રમાલનું કવિત બીજા વાર ઉતાર્યું છે, એમાં અને અં. ૩૦ તના ૧ લા કવિતમાં કેટલોક ફેર છે, આમાં 'ત્રીસ સહસ્રધ્વજ હંડ' છે ત્યારે 'અં. ૩૦ ત' વાળામાં 'સવાલાખ ધ્વજહંડ' પાઠ છે. તેમ પ્રસ્તુત પ્રતિમાં રૂદ્રમાલનું કવિત હિન્દીમાંથી ગુજરાતીમાં ફેરવેલું જણાય છે. આમાં જે હોહરા વધારાના છે:-

સંવત બાર બીસોતરે માધ માસ પરમાણુ
રૂદ્રમાલાની થાપના તય બીજ વાર ગર જાણુ ૨
સંવત ૧૩ તાં પાસેઠ હશે અસૂ અલાદ
રૂદ્રમાલ પાદર કરે નરાં ઉતારણુ નાદ ૩

અં. ૪૬-૧-૩-ચક્રવર્તી, મંડલિક અને આણાવલી રાજનાં
નામ-ગુ. ઐ. લો.-૨. નારણ-૫. ૩.

આરંભ-અથા: પ્રથવી ઉપર ચક્રે રાજ થયા તેનાં નામ લખાં છે ॥

વડો વેણુ ૧પથીઅલ (શં)કરકો પાસન લીનો
૧અલરાજા રાહોડ વસુંધરા વામન કર દીની
વેધુધમાલ જાદવ તુવર રધુવંસ નર દે
અજેપાલ યુવાણુ તાજજગ વંદે એવંદે
પરમાર રાજ ૫પરૂવો સેસનાગ બાસ ખવે
૧માનધાતા મહીપતી એ ખટરાજ ચક્રવે ૧
એટલા રાજ ચક્રવે થયા બાર રાજ મંડલીક થયા ધરતી ઉપર
૧કંસને રૂકસી મંડલીક સાખજો જન સુણીજો
૧માંડકોટ મંડલીક ૪સું(શું)લ અસુ(નિશું)લ ૫ધરતી
૧ગોગરવો મંડલીક તાશ નર પસર ચરતી
૭સસુપાલ ૮નરકાસુર રવો ૯જરાસંત જપે મલી
સ(સૂ)ર અસ(સૂ)ર એમ સંતાપવા તો તો બારે મંડલીક ૨
(આમાં બીજી પંક્તિ પહેલી જણાય છે, બારની સંખ્યાની ત્રુટિ છે)
બાર આણાવલી ધરતી ઉપર થયા
બાણાંપત ૧દેશરથ એ લડ ૨શકેવ લણીજો
એક ૩ત્રીપુરો તીરમદાર ૪ભરથ ને ૫કરણુ લણીજો
એક ૬લખમણુ છુટ ૭કં(કુ)શ ને ૮લવ એ બહુ ધનકવંત વખાણું
છતના ૯અરજુન ને ૧૦ગટોરગજ માહા હુવા શો જાણુ
વાયા રાગ અલંગ જે અતી પ્રાક્રમે અવલા વલી
૧૧ભીસમ ધોરણુ ૧૨જલધર જપે મલીકે નારણુ
રાન મધીઆ એ તો બારે આણાવલી ૧૨ ॥

વિશેષ-આ ત્રણ કવિત્ પછી દશદિક્ષપાલ દેવનાં નામનું કવિત ઉતારિલું છે, પણ તેમાં કાંઈ ખાસ નહું તત્ત્વ નથી.

અં. ૪૬-૧-૪-પાંચ રાજપુત કુલની ઉત્પત્તિ-૨, ચંડ-
ગુ. ઐ. લો.-૫. ૩-૫

આરંભ-છઠો અવતાર હરશુરામ અવતાર તારે સહસ્રા અરજુન દલે
પાંગલો કહેવાતો તેને નખતરી પ્રથવી કરી તારે અરાટે વરણુ થઈ તારે
૨૯

ખતરી કોઈ રહો નહી તારે ધરતીનું રાજ બ્રાહ્મણને આપુ તારે ત્રિપુરાસુર
 દેઈત રૂપીઆનાં જગનમાં અસ્ત નાખવા માંડાં દેવતા તેતરીસ દોડ આણુ
 ઉપર ગચ્છા જાં માહાદેવ તપ કરતા હતા. દેવતાએ કહું જે એ દૈતને મારો
 તારે માહાદેવે ચક્ર મુકીને ત્રીપુરાસુર દૈતનું મુરતક છેદુ માથુ પાછુ આવી
 તે ધડ ઉપર ચોહોટવા માંડુ તારે માહાદેવે બ્રહ્માને કહુ એના ધડ ઉપર
 સીવનું લીંગ સ્થાપો તારે તે ધડ ઉપર સીવનું લીંગ સ્થાપુ તારે એ ત્રીપુરાસુર
 દૈઈતે મુલો પણુ તેના રૂપીરનો દીકરો એક ભેસલ દૈઈત પેદા થયો દેવતાને
 વીપત પાડવા માડી તારે માહાદેવે કહુ બ્રાહ્મણોને કે મારો બ્રાહ્મણોએ નાકાર
 કહો જે માહારાજ અમથી દૈત મરે નહી તારે માહાદેવે પાંચ પુત્રાં કરાં-
 ખંભેથી લભુત લેઈને ધરતી ઉપરથી રજ લેઈને તેણાં પુત્રાં કરાં તેનું નામ
 રાજભુ(પુ)ત થયા તેનું કીર્તીત

છંમછર બાર છનુવે નખત્ર તો રોહણી જાણું
 જેઠ માસ તથ ખીજ વાર ભેદરૂપત વખાણું
 ખણુ જામ પાતાલ ખણુ માંહિ માંડલ આવે
 ખણું વેહે આકાશ એવો માટા કલ કાઢાવે
 કરત જુગે વ્રતમાન હાંણુ એ ભેસો તતખાંણુ
 લેલાટ પાટ સાંકર તણુ ચાર ચાડ પાંચ ખતરી તે દીનતણાં ॥
 પાંચ ભજે પરમાર એ (આવી) ઉભો અતલીબલ
 ભજે એકેકેએ બાવન હાથીનું બલ
 આઠ ભજે રોઠોડ એ ખેદ દેતાં પાવણુ
 સાત દેતાં સોલંક એ મલી દેતાંને મારણુ
 ૧૭ ભજે વલો સુર જાદવ દેત સર દેવા
 ચ(ચા)ર ભજે ચુવાંણુ લેખ તો એણીપેર લેવા ॥ કવિત ૨
 પોહો માર પરમાર^૧ એ કીધો પહેલો પ્રક્રમી
 દોડ ઝલે રોઠોડ^૨ જોત જોતો જલમની
 સર નમે સોલંક^૩ કરો હકમ કીરતારી
 જંગ પકડે જાદવ^૪ આવ ઉભો અવતારી
 ચુવણુ^૫ ચાલ ઝાલે ચલો કલ ખેત્રસૂપ કીસી કીઓ
 બ્રહ્મા વિજણુ માહીસ્વલલ એ પંચ ખતરી પ્રગટીઆ ॥ કવિત ૩

અન્ત-બ્રામણ પાસેથી ધરતી વેચાર્યા લીધી-કવિત

ધન ભાઈએ વેચી ધરા તે દી નવે દોડ જુજુ કીઆ

સોઢલ ગઠ સાંમંતજીને આપો અજમેરગઠ સંગ• સુરજીને આપો
ગડ પોગલ ગજમલજીને આપો રૂદર પાટણુ ભાણુભોજને આપો
• • • ભીમજીને ગડગુટ આપો જલંધર ગઠ ભોજરાજજીને આપો
અલળા ગડ આલપાલજીને આપો ગડ પારકર હાંમુજીને આપો
ટાટ ચારકુ ગઠ સોહો તથા પરમારે થપઆ
ધન ભાઇએ ધરા વેચી તારે નવે ટાટ જીજી કીઆ

વિષયાદિ-૧. આ કવિતો, હખાઓમાં પરમાર, રાઠોડ, સોલંકી, જલંધર અને ચૌહાણુ
એ પાંચ ક્ષત્રીય રાજપુત કુલોની ઉત્પત્તિ, તેમનું શિવે નિર્માણુ કર્યાનું કારણ, તેમનું
બલ, તેમનાં નામનાં લક્ષણ, પ્રત્યેકના પ્રક્ટીકરણની હકીકત, તેમનાં ગોત્રાદિ, તેમનાં
પૂજ્ય વૃક્ષો (સોલંકીનો ખાખરો, જલંધરનું કમલ, ચહુવાણુનો આસોપાલવ, રાઠોડની
આંબલી અને પરમારની ધાર?), તેમણે હસ્તગત કરેલા ગઠ આદિ વર્ણવેલાં છે.

૨. અં. ૨૩ ક, ખ અને ગમાં આ પાંચ રાજવંશોના વિસ્તાર, તેમનાં રાજસ્થાન
આદિ વિશેષ વિગતથી વર્ણવેલાં છે, તે જોવાં.

૩. કુલ કવિત ૧૧ અને એક દુહો છે. વચ્ચે જે સ્થળે ગદ્યમાં સમજીતી આપેલી છે

વિષય-આ ઐતિહાસિક કવિતો (હખા) છે; પહેલામાં આ પાંચ ક્ષત્રિય જાતિની
ઉત્પત્તિનો જે કાલ સંવત ૧૨૯૬ ના જેઠ સુદ ૨ ને શરૂવારનો આપેલો છે તે ઇતિહાસ
જોતાં સંગત નથી, કારણ તે અગાઉ એ પાંચ ક્ષત્રિયો ઉત્પન્ન થયાનું નજીવું છે.

અં. ૪૬-૧-૫-પરમારોની પાંત્રીસ શાખા-ઐ. ગુ. લો.-

પૃ. ૫ મું.

આરંભ-પાંતરીસ સાખા પરમારમાંથી નીસરી તેનું કનીત °

ગણેમા ગોલ ને ગેલડા ધુતનો ધાર ભણીજે ઢોઢા ને જાકીઆ ચોહો ચાવડા સુણીજે
મહી ભલા સંબલા વધઆ વધઓલ વખાંણુ (અહીં એક લીટી પડેલી છે)
હીર માહુન સોઢા સગરલે જોલવા તરવરણુ જેપાલ પ્રહુણા મગવી કાલ સુવા માંડા કરણુ
ચાંદા લાદા અમા પોહો-પાંવરા ગણેમા તાર હથીઆ વાંસીઆ ખતરીતાં વાહર ઢેઆ
જોડાણુ બધવંત ભાઈ ભોજજ ભલાલા માંહી ભલા, રેવલ ધાંન ખટાણુ ખીરા
ચંદુલાંચાંચુ છાડા હડીચલ ટાક ટેટોડા નજીઆસખલ ખેર અસવાર આ પલાણીઆ પલાણીઆ

વિશેષ-અં. ૨૩. ક. ના ખીર્જ કવિતમાં પરમારોની ગણાવેલી પાંત્રીસ શાખા -
ઓમાં અને આ કવિતમાં ગણાવેલી શાખાઓમાં ઘણોક નામફેર છે. આ કવિતનું
લખાણુ અશુદ્ધ છે.

અં. ૪૬-૧-૬-રણાઈત (રત્નાદિત્ય) આવડો-ઐ. ગુ.
લો.-પૃ. ૫-૬.

કવીત-દીવધડ દોરંગ ત્રે રતનાગર ત્રે રાજ દીઓ રગનાથ આવીઆ ચાવડાં એક
વેણી ને વછરાજ સુખા ઇકાતેર કીધો ફેડી સલતાન છતી ડંડ લીધો
સોવણુ ટુલી બાંધી સરહ ભારથ ન કો દોચ ને ભડે
સંમત સાતસો સતાણુવે કાટ દીવ કીધો કડે
એક સમે એણે વાર વેવારીઓ એકજ આઓ
મછલી બંદર ગામ કાટીધજ કમલા સીકાઓ
કેસર મોતી કપુર ઝાઝવો દીસે ઝાઝા
દીવ મલો દરબાર આપીઓ વેણી તુઝ આઝા
ચાવડો રાણુ ચુકે નહી લાજ બેમાણી લોપીએ
સમ ખાધા સમુદાતણા કાડ રતનાગર કાપીએ.

વિષયાદિ-૧. વનરાજ ચાવડાના પૌત્ર રત્નાદિત્ય(રાણાઈત)ને સંવત ૭૨૭ માં
સમુદ્ર કોપ્યાધી દિવ બંદર છોડી ભાગતું પડ્યું અને તેણે ભિન્નમાળ (શ્રીમાલ) વસાવ્યું
એ પ્રસંગ આ કવિતામાં વર્ણવેલો છે. અને એ નોંધતું યોગ્ય છે કે ઇતિહાસાનુસાર
ભિન્નમાલ રત્નાદિત્યથી પણ જૂનું છે.

૨. કુલ ચાર કવિત છે.

અં. ૪૬-૧-૭ પાટણની રાજવંશાવલિ-ઐ. ગુ. લો. ગ.-
૨. કરમાણુંદ-પૃ. ૬-૮.

કવીત-નવ છત્ર ચાવડા કીજ પાટણધર રાજહ
સોલંકી આગીઆર બસે સીતેર ને સાહહ
હુવા વાગેલા પાંચ વરસ એકસો અઠાસી

× × × ×
× × × વારમવાર ભોગવે ॥

પચવીસ પાટ પટાવલી એણે અણી હલવર ભોગવે

સ્વત આઠ બેના વરખે અસાડ સુદ ૨ ને દીને ચાવડો વછરાજ-પાટ
બેઠા વરસ સાઠ રાજ કરૂ સવંત આઠ બાસહાના પરખે આસો સુદ પાંચમ
દને-ચાવડો બેધરાજ પાટ બેઠો-એણુ વરસ દસ રાજ કીધુ સંમત આઠબો-
તરાના વરખે સારા પણ સુદ પાંચમ દીને-ચાવડો રણાઈત પાટ બેઠો.
× × × × સ્વત ૯૭૯ વરખે પોશ સુદ ૧૦ ચાવડા ભોમ્બણ દેવજી પાટ
બેઠા વરસ ૧૯ રાજ કરૂ-નવ છત્ર ચાવડાના સંમપુરણ થયાં

શોલંકી

- સ ૯૯૮ ના વરખે માહા સુદ ૫ દને ચામ(વ)ડા મામા ભોઅંબુદેને મારીને
 • રાજ શોલંકી મુલરાજજીએ લીધું-મુળરાજ પાટ ખેઠા-વરસ ૪૫-રાજ કીધું
 X X X X X સ્વંત ૧૨૦૮ ના વરખે અશાડ સુદ ૭ દને-મુલદેને મારીને
 પાટ ખેઠા ભીમદે શોલંકી શ ૧૨૧૦ ના વરખે એણે વરસ ૧૭ રાજ કીધું
 એવાં અગીઆર છત્ર રાજ કરૂ વરસ ૨૩૦

પાંચ છત્ર વાઘેસે રાજ કીધું સ્વંત ૧૩૬૧ ના વરખખેર પોસ સુદ ૫
 દને રાજ વીસલદેવ પાટ ખેઠા ૧૮ વરસ રાજ કીધું. X X X X X સ્વંત ૧૪૧૫
 ના વરખે કારતંત્ર વદ ૪ દને રાજ કરણુ ઘેલડો પાટ ખેઠા એણે વરસ ૯
 રાજ કીધું સ્વંત ૧૪૨૪ ના વરખે માગશર સુદ ૭ દને રાજઅદે(ધિ)રાજ
 (મુસલમાન પાદશાહ) પાટ ખેઠા એણે વરસ પાંચ રાજ કીધું: રાજ કરણુ
 ઘેલડોથી પાટણુ છુટું-માધવ કેસવ ખત્રી નાગર બ્રાંમણ હીદુનુ રાજ ખેઠા:-

પડે ત્રીસ પ્રમાર પડે એંદા ખાહારે

દોઅ ભાટ સતરે તો જાદવ ને સાઠ તુવર કજવાહા

ચાર પડે ગોહુલ સંગણુ રાવત ખગવાહા

ગેલાવંત ચાર પંચાસ ગણી ત્રીસા સો ગોડ ગડે

પણુ અશર (અસુર) દલ લખા આવરે તારે આછોડને આનાંગીરે

—આનાદે વાઘેલા કર્ણુને દીકરો-કામ આવા.

જણુરા ખેટા ૬૦ સતર સેહેસ ભાતીજા

બંધવ એકમ ચાલીસ ચાલસો ઠાકાર દુજા

પંદરે જમાઈ પાંચ જકે મોડ બંધા અતા

જે જોહારે અદાર લેખ તકે સુરજ સોહાતા

મોડવ એંસી જાદવ નવ જગદવ સાઠ પચાસ ભણુ

તે કરમાણુંદ આણુંદ કહે રહા ખત્રી એતા રણુ

વિષયાદિ-૧. આમાં આવડા વંશના નવ, શોલંકી વંશના અગીઆર અને વાઘેલા
 વંશના પાંચ એટલા રાજઓના રાજ્યકાલ સાલવાર આપેલા છે. તેમાં આવડા વંશના
 રાજઓનાં નામ નીચે પ્રમાણે આપેલાં છે: ૧ વનરાજ, ૨ યોગરાજ, ૩ રત્નાદિત્ય,
 ૪ વીરસિંહ, ૫ ક્ષેમરાજ, ૬ સુદંબુજી (ચામુંડ), ૭ લાખણસિંહ, ૮ આકડખે અને
 ૯ ભોઆણદે (બુવડ). આવડા વંશની આ વંશાવલિ અચોક્કસ હોવાનું ઇતિહાસગ્રંથોથી
 જણાય છે; કારણ કેટલાક સાત રાજઓ થયાનું અને કેટલાક નવ થયાનું જણાવે છે
 તેમ જ રાજઓના રાજ્યકાલ અને નામમાં પણ ફેર પડે છે. અં. ૭ જ, અને
 અં. ૪૨ માં આપેલી વંશાવલિઓ સાથે સરખાવતાં આ ફેર સઘળો સમજશે.

અં. ૪૬-૧-૬-રણાધત (રત્નાદિત્ય) ચાવડો-ઐ. ગુ.
લો.-પૃ. ૫-૬.

કવીત-દીવધડ દોરંગ ત્રહે રતનાગર ત્રહે રાજ દીઓ રગનાથ આવીઆ ચાવડા ઐઃ
વેણી ને વછરાજ સુખા ધકાતેર કીધો ફેડી સલતાન છતી ડંડ લીધો
સોવણ પુત્રી બાધી સરઠ ભારથ ન કા દોથ ન ભડે
સંમત સાતસો સતાણુવે કાટ દીવ કીધો કડે
એક સમે એણે વાર વેવારીઆ એકજ આઓ
મછલી બંદર ગામ કાટીધન કમલા સીકાઓ
કેસર મોતી કપુર ઝાઝવો દીસે ઝાઝા
દીવ મલો દરબાર આપીઓ વેણી તુઝ આઝા
ચાવડો રાણુ ચુકે નહી લાજ એંમાણી લોપીએ
સમ આધા સમુદાતણા કોડ રતનાગર કોપીએ.

વિષયાદિ-૧. વનરાજ ચાવડાના પૌત્ર રત્નાદિત્ય(રણાધત)ને સંવત ૭૨૭ માં
સમુદ્ર કોપ્યાધી દિવ બંદર છોડી ભાગવું પડ્યું અને તેણે બિન્નમાળ (શ્રીમાલ) વસાવ્યું
એ પ્રસંગ આ કવિતામાં વર્ણવેલો છે. અત્રે એ નોંધવું યોગ્ય છે કે ઇતિહાસાનુસાર
બિન્નમાલ રત્નાદિત્યથી પણ નૂતન છે.

૨. કુલ ચાર કવિત છે.

અં. ૪૬-૧-૭ પાટણુની રાજવંશાવલિ-ઐ. ગુ. લો. ગ.-
૨. કરમાણુંદ-પૃ. ૬-૮.

કવીત-નવ છત્ર ચાવડા કીજ પાટણુધર રાજહ
સોલંકી આગીઆર બસે સીતેર ને સાઠહ
હુવા વાગેલા પાંચ વરસ એકસો અઠાસી
× × × ×
× × × વારમવાર ભોગવે ॥
પચવીસ પાટ પટાવલી એણે અણી હલવર ભોગવે

સ્વત આઠ બેના વરખે અસાડ સુદ ૨ ને દીને ચાવડો વછરાજ-પાટ
બેઠા વરસ સાઠ રાજ કરૂ સવંત આઠ બાસહાના પરખે આસો સુદ પાંચમ
દને-ચાવડો બેધરાજ પાટ બેઠો-એણ વરસ દસ રાજ કીધુ સંમત આઠબો-
તરાના વરખે સારા પણ સુદ પાંચમ દીને-ચાવડો રણાધત પાટ બેઠો.
× × × × સ્વત ૯૭૯ વરખે પોશ સુદ ૧૦ ચાવડા ભોઆંણુ દેવજી પાટ
બેઠા વરસ ૧૯ રાજ કરૂ-નવ છત્ર ચાવડાના સંમપુરણ થયાં

સોલંકી

- સ ૯૯૮ ના વરખે માહા સુદ ૫ દંને ચામ(વ)ડા મામા ભોઅંણુદેને મારીને રાજ સોલંકી મુલરાજજીએ લીધું-મુળરાજ પાટ જેઠા-વરસ ૪૫-રાજ કીધું X X X X X સ્વંત ૧૨૦૮ ના વરખે અશાડ સુદ ૭ દંને-મુલદેને મારીને પાટ જેઠા ભીમદે સોલંકી શ ૧૨૧૦ ના વરખે એણે વરસ ૧૭ રાજ કીધું એવાં અગીઆર છત્ર રાજ કરૂં વરસ ૨૩૦

પાંચ છત્ર વાઘેસે રાજ કીધું સ્વંત ૧૩૬૧ ના વરખખેર પોસ સુદ ૫ દંને રાજ વીસલદેવ પાટ જેઠા ૧૮ વરસ રાજ કીધું. X X X X X સ્વંત ૧૪૧૫ ના વરખે કારતંત્ર વદ ૪ દંને રાજ કરણુ ઘેલડો પાટ જેઠા એણે વરસ ૯ રાજ કીધું સ્વંત ૧૪૨૪ ના વરખે માગશર સુદ ૭ દંને રાજઅદે(ધિ)રાજ (મુસલમાન પાદશાહ) પાટ જેઠા એણે વરસ પાંચ રાજ કીધું: રાજ કરણુ ઘેલડોથી પાટણુ છુટુ-માધવ કેસવ ખત્રી નાગર બ્રાંમણુ હીદુનુ રાજ ખેઠિ:-

પડે ત્રીસ પ્રમાર પડે એઠા ખાહારે

દોઅ ભાટ સતરે તો જાદવ ને સાઠ તુવર કજવાહા

ચાર પડે ગોહિલ સંગણુ રાવત ખગવાહા

ગેલાવંત ચાર પંચાસ ગણી ત્રીસા સો ગોડ ગડે

પણુ અશરૂ (અસુર) દલ લખા આવરે તારે આછોડને આનાંગીરે

—આનાદે વાઘેલા કર્ણુને દીકરો-કામ આવા.

જણુરા જેઠા ૬૦ સતર સેહેસ ભાતીજા

ખંધવ એકમ ચાલીસ ચાલસો ઠાકિર દુળ

પંદરે જમાઈ પાંચ જકે મોડ ખંધા અતા

જે જેહારે અઠાર લેખ તકે સુરજ સોહાતા

માંડવ ચોસી જાદવ નવ જગદવ સાઠ પચાસ લણુ

તે કરમાણુંદ આણુંદ કહે રહા ખત્રી એતા રણુ

વિષયાદિ-૧. આમાં આવડા વંશના નવ, સોલંકી વંશના અગીઆર અને વાઘેલા વંશના પાંચ એટલા રાજઓના રાજ્યકાલ સાલવાર આપેલા છે. તેમાં આવડા વંશના રાજઓનાં નામ નીચે પ્રમાણે આપેલાં છે: ૧ વનરાજ, ૨ યોગરાજ, ૩ રત્નાદિત્ય, ૪ વીરસિંહ, ૫ ક્ષેમરાજ, ૬ સુદંણુજી (ચામુંડ), ૭ લાખણુસિંહ, ૮ આકરુણે અને ૯ ભોઅણુદે (ભુવડ). આવડા વંશની આ વંશાવલિ અચોક્કસ હોવાનું ઇતિહાસગ્રન્થોથી જણાય છે; કારણ કેટલાક સાત રાજઓ થયાનું અને કેટલાક નવ થયાનું જણાવે છે તેમ રાજઓના રાજ્યકાલ અને નામમાં પણ ફેર પડે છે. અં. ૭ જ, અને અં. ૪૨ માં આપેલી વંશાવલિઓ સાથે સરખાવતાં આ ફેર સઘળો સમજશે.

૨. ચાલુક્ય સોલંકી વંશની વંશાવલિ હતારવામાં પ્રસ્તુત પ્રતિમાં ભૂલ થયલી જણાય છે. મથાળેના છપ્પામાં જ્યારે તેમને રાજ્યકાલ ૨૭૭ કે ૨૬૦ જણાવેલો છે ત્યારે આમાં ૨૩૦ ની ગણતરી છે. સોલંકી વંશ સં. ૧૨૬૫ માં તુર્યાનું ઇતિહાસથી જણાય છે.

૩. વાઘેલા વંશના રાજ્યની સ્થાપના ખરી રીતે સંવત ૧૨૫૬ થી થયલી છે, પણ પાટણ ઉપર વિસલદેવે સંવત ૧૨૬૭-૮ થી રાજ્ય ચલાવેલું હોવાથી પ્રસ્તુત પ્રતિમાં તેનાથી વંશ શરૂ થયો હોય તેવું જણાવેલું છે, પરંતુ તેના અમલની શરૂઆત સં. ૧૩૬૧ થી આપી છે તે ખોટી છે; તેમ કરણવેલો સં. ૧૪૨૪ માં અલાહદીનથી હાર્યાનું જણાવેલું છે તે ખોટું છે; એ બતાવ સંવત ૧૩૫૯ ની આસપાસ બન્યાનું જણાય છે.

૪. છેવટનાં બે કવિતમાં મુસલમાનો આવતાં ક્ષત્રિયોના રહેલા અવશેષાદિનું સૂચન કરેલું છે.

અં. ૪૬-૧-૮-સિદ્ધરાજ જયસિંહનો કમઠાણો.-ઐ. ગુ.

ગ-પૃ. ૮-૧૦

આરંભ-શબર શોલંકી. એનું નામ રાજ વીહલદે; જનમ નામ જશંધ તે પાટણમાં થયા.-તેમને સાત હજાર બશે ને ચોવીશ વાવ કરાવી. ધરતી ઉપર-પાંચ હજાર તલાવ કરાવાં-તેમાં બશે બંધાર તલાવ કરાવાં-શેશલંગ તલાવ કરાવું પાટણમાંહાં. સમંત ૧૧૫૨ ના વરષે અધતર—

અન્ત-શવત ૧૧૯૨ ની શાલમાં ઝેઝુવાડે ગઢ કરાવેા-તાંહાં રાખશ પોણ કરાવી દખણાતી તરફ-તાંહાં રાખશ દીઠો-તારે ભુંધરામાં-મેશા બે તેલના ભરાંવીને મશાલ કરીને-ધણીધણીઆણી માંહાં બિતરાં-તે અલોપ થઇ ગયાં-તે ભુંધરાનું મોટું ૧ જીનેગઢ છે બીજું મોટું જશધણને ગઢ છે-તીજું મોટું ઝેઝુવાડે છે-તારે માશ ૨) ને દીન: ૧૨ શુધી પાટણનું રાજ સુનું રહુ-તારે કાલરીએથી કુવરપાલને તેડીને પાટણ લાવા-ને તેમને ગાદીએ બેસારા તેમણે-વરશ ૩૦ રાજ કીધું.

વિષયાદિ-આમાં સિદ્ધરાજ સોલંકીએ કામકામ કરાવેલી વાવો, તલાવ અને મલાવની ગણના કવચિત્ કવચિત્ સાલવારી સાથે આપેલી છે. ઉપરાંત આમાં ઉભોઈ (સિદ્ધરાજનું જન્મસ્થાન), જસદણ, ધાંધલપર, શાઅલા, અણુંદપર, વીરપર, તડલી, સેજકપુર, વઢવાણ, જેતલપર એ સ્થળોએ ગઢ કરાવ્યાનું તથા દશ હજાર પ્રાસાદો, સવા લાખ પરજો, મઢીઓ, ધરમશાલા, અને મહાદેવનાં દેહેરાં કરાવ્યાનું અને બ્રાહ્મણોને સંખ્યાબંધ ગામો અર્પણ કરાવ્યાનું અને અંતે ઝીઝુવાડાના ભોંયરામાં રાણી સાથે અલોપ થયાનું જણાવેલું છે.

વિશેષ-જણવાન્નેગ ઐતિહાસિક માહિતી આમાંથી મળે છે.

અં. ૪૬-૧-૯-કુમારપાલને શાપ-ઐ. ગુ. લો-પૃ. ૧૧-૧૨.

વિષયાદિ-આમાં નીચેની હકીકત છે: કુમારપાલને શિકારે જતાં જતી જયવંત રૂષિ(જેવંતરખ)એ જૈન બનાવ્યો, તેણે કાલરીએ દેરાસર બંધાવ્યું, પાટણમાં સવા-હજાર પોશાલો કરાવી અને પટરાણી જે ઉદેપુરના રાજની કુંવરી હતી તેને જયવંત રૂષિના શિષ્ય હેમાચાર્યજીના અપારશરે જવાની ફરજ પાડી, આથી રાણી રીસાઈ અદેપર આપને ત્યાં ગઈ, એટલે દસોદી બારોટ જલ અને પલને તેને તેડવા મોકલ્યા અને તેઓ અપારશરે નહીં મોકલવાનું વચન આપી રાણીને પાટણ લાવ્યા. કુમારપાલે વચન તોડ્યું એટલે જલ અને પલે રાણીને પીઅર પોહોંચતી કરી, અને બારોટાએ ધરણું કરી જમોર કર્યો, ૭૮૭ બારોટ બળ્યા અને જલ તથા પલનો ભાણેજ વખવટ કાશી ગયો; ત્યાં બાર વર્ષ રહી વિદ્યા બણ્યો અને કુંવર પાલને કહ્યું જે કાલે દરીઓ રેલશે અને પાટણ જોળશે; કુંવરપાલે પોતાનો જીવ બચાવવા વિનંતિ કરી. બીજે દિને દરીઓ રેલાતાં બારોટ વખવટ કુમારપાલને હવેલીના સાતમે માળે લઈને ચઢ્યો; તેની સાથે હેમાચાર્યજી ચેલા સાથે ઉપર ગયા, માળે ચઢ્યા. પછી વખવટે પાંચ હજાર 'લોઠાના ગરમ' હેઠા નંખાવ્યા. કુમારપાલને કહ્યું કે વાહાણુ સામું આવે ત્યારે મારા કહ્યા પછી તમારે તેમાં બેસવું. એટલામાં વાહાણુ જેવું પાસે આવતું જણાયું કે લાખ જતીઓ જીવ બચાવવા તેમાં કુદી પડ્યા. દરીઓ રેલાતો દેખાયો અને વાહાણુ દેખાયું તે કરામત હતી. એથી લાખ જતીઓ વાહાણુમાં બેસવા જતાં સાતમે માળથી હેઠા પડ્યા અને મુઆ, અને વચનભંગથી ભાટના શાપને લીધે ગળત કોઢથી મુઓ.

નોંધ-"રાસમાળા" ભાષાંતર ભાગ ૧ લામાં પાને ૨૯૪ મે (પ્રતિ સં. ૧૯૫૫) જલ અને પલ એ બે ભાટોને બદલે 'જયદેવ' નામ આપેલું છે. વળી જલ અને પલના ભાણેજ વખવટને બદલે શંકરાચાર્ય-શંકર સ્વામી દેવબોધાચાર્યે કર્ણાટકથી પાટણ આવી હેમચંદ્રના મર્ણુનો પ્રસંગ આણ્યાનું જણાવેલું છે (પાનું ૨૯૫-૬). આ ઉપરાંત બીજા પશુ કેટલાક પાકંદર છે.

અં. ૪૬-૧-૧૦-વાઘેલા રાજવંશીઓ-ઐ. ગુ. લો-પૃ. ૧૩

વિષયાદિ-આમાં મૂલરાજ, રણુધવલ, વિસલદેવ, સારંગદેવ અને કરણુધેવાના રાજ્યકાલનો સમય આપ્યો છે; અને વઢવાણમાં માધાવાવ બંધાવનાર માધવે અલા-હદીનને મળી ગુજરાતનું રાજ લેવડાવ્યાનું તથા કરણુના પુત્ર ઘોલણુશીને મુસલમાન બનાવી ફિરોજશાહ નામ પાડી પાટણની ગાદીએ બેસાર્યાનું જણાવેલું છે.

અં. ૪૬-૧-૧૧-પરમારોની ખયાત-ઐ. ગુ. લો-પૃ. ૧૪

આરંભ-બિજણુના પરમાર-તેની ખા(ખ્યા)ત લખી છે-અદીઆજીતના દીકરા. બે. તેમાં.-જગદે.-નાનો-રણુધવલ તેહને રાજ બિજણુનું આપુ-પણુ એ પર-મારમાંથી-શાખો રજણુતની નીકલી-તેહનું કવીત-(આ કવિત્ત અં. ૪૬-૧-૫ માં છે તે જ છે.)

પાસે સરવે બેઠા હતા-તેહે માંહે એકે જાણુ-બોલા નહી-તેહારે કેહુર મક-
વાણુ-અગીઆર વરસની ઉમરના હતા-તેહેણે-પોતાના પ(પિ)તાને હાથે જલ
ગ(ધા)ણુ-XXXXકેસર મકવાણુના હાથમાં સવામણુ લોઢાની સાંગ રહેતી-XXX
સાડા ત્રણ ટાંકની કળાંન-હાથમાં રહેતી-સવા સવા મણુનો ભલકો હતો-
તારે કેસર મકવાણુ-ગ(ધ)રડ ગો(ધો)ડા ઉપર ચઢીને ચાલો-

કેવત-ખીજ ઘોડા ચોપગા-ગોરાહર ચાલીસ

ખીજ નર બમે હથા-કેસર પુરા વીસ

તરકસથી તીર કઢ્યો (કાઢ્યો) કર ગ્રહી લાલ કળાંન

દો સૂખાં ભેર (ભર) લાકડી-વેધી અવલે બાણુ

અન્ત-કવત-મકવાણુ-રાણુંગ^૧-બોહો બાબલ^૨ બરદાલા-

લજવત લુણુંગ^૩-ભા(ભલા) બલોઅચ^૪ ભાઈ-

ખતર વટ-રાખણુ ખોડ^૫-જકે પારાકર^૬ જાણુ (ખાંટ)

વીઠાડ^૭ ને હાપેવ^૮-જકે ઝલ રાણુ^૯ વખાણુ

નવ શાખ નવ ખંડમાં-મકવાણુ-દસમી(મો) મણી

એટલી સાખ ઉજલતાં તતિલક સાખ ઝાલાં તણી.

કેરંટીએ કેસર મકવાણુ કાંમ આવા-તેહેનો દીકરો હરપાલ મકવાણુ-
ને તે સવાસો સુંમરીઆં ચુપ ખડકીને-બલી મુઈ-

વિષયાદિ-આ પવાડામાં નીચેની હકીગત છે:-કેરંટી ગઢતા અગીઆર વરસના
કેસર મકવાણુએ મરણપયારીએ પડેલા પોતાના પિતા વ્યાહાસને તેની અંતિમ ધચ્છા
તૃપ્ત કરવા સિંધના સામૈઆ નગરના હમીર સુમરાના સવાસો દુધમલ વછેરા બલાહારે
આણીને બાટચારણુને તેના તેરમાએ દાનમાં આપવાનું વચન દીધું અને તે તે પ્રમાણે
બાઈભત્રીજાઓની ઓથ વગર એકલો ઘેડે ચઢી સામૈયે ગયો અને તેના વછેરા કેરંટી
હાંકી લાવી બાટચારણુને આપ્યા. પછી તેણે કેટલેક દિવસે ગોર પાસે પોતાની જન્મોત્તરી
મંગાવી આયુધ્ય લેવરાવ્યું અને અલ્પાયુધી પોતે હોવાનું જાણતાં ધરને ખુણે અનલક્યા
વણુ પરાક્રમ કર્યે મરવાને બદલે કોઈ વડા રાજા જોડે બાકરી બાંધી, રણમાં ઝુઝી, નામના
કરી, મરણુ પામવાનો નિશ્ચય કર્યો. આથી તેણે હમીર સુમરાની મેની નદીમાં ચરતી
સાતસેં સાંઢણી હાંકી આણી; છતાં સુમરો સામે લડવા ન આવ્યો. એટલે પાછો દરોરાને
દિને અને મોહોરમ મહીનામાં તેના બાગમાં રમવા આવેલી સવાસો દીકરીએને રથ
સાથે પકડી લાવ્યો. છતાં સુમરાએ કેરંટીની આસપાસની જગ્યા રણવટવાળી હોવાથી
તેની સામે બાથ ભરવા હિરમત ન લીડી. ત્યારે કેસરે એક હજાર વીંધા જમીનમાં જવ
વવરાવી સુમરાના લશ્કરને ખાવા આપવાનું અને સામા આવી લઈવાનું કહેણું મોકલ્યું.
સુમરો લઈવા આવ્યો અને તેમાં આઠ છોકરા સાથે કેસર મુઝ્યો. હરપાલ તેનો નાનો

છોકરો. કેસરના નવ છોકરામાંથી ગ્રાલા વંશની નવ શાખાઓ થઈ જે અંતના કવિતમાં ઉપર આપેલી છે.

૨. આ પવાડામાં ૭ છંપા અને ૨ દોહરા છે, બાકીનો ગદ્યભાગ છે.

વિશેષ-અં. ૫. જ ના “કેસર રાસા”માં આ વિષય ચારણ ગણુ સાસણે આથી વિશેષ રસભર કાવ્યમાં ચારણી બાપામાં વર્ણવેલો છે, તે જુઓ.

૨ ઉપરના પવાડાનો સાર “રત્નમાલ” અને “ગુજરાતનાં રાજ્યો-તથા રાજવંશી-ઓની તવારીખોનો સંગ્રહ” જે હવે અપ્રાપ્ય છે તેમાં પાના ૨૭૧-૪ માં “કેસર મકવાણાની વાત” રૂપે પ્રકટ થયેલો છે.

અં. ૪૬-૧-૧૫-હરપાલ મકવાણાની વાત-ઐ. ગુ. લો.-

પૃ. ૩૮-૪૩

વિષયાદિ-૧. આ વાર્તા કરણધેલાની રાણી કુલાદેને લાગેલા બાબર ભૂતનો વળગાડ કાઢનારા અને અં. ૪૬-૧-૧૪ વાળા કેસર મકવાણાના દીકરા હરપાલ મકવાણાની છે. રા. નન્દશંકર તુળજશંકરે રચેલા “કરણધેલા”ના અંયથા તે વાચકોને પરિચિત છે, જે કે તેમાં આ વાતમાંનો રસિક પ્રસંગ તેના લેખકે પોતાને અનુચિત લાગ્યાથી કેટલોક ફેરવ્યો છે. દાખલા તરીકે આ વાર્તામાં નીચેનો પ્રસંગ છે: વશીકરણ માટે કુલાદેએ પોતાના બાપના નગર તલાદેથી બ્રાહ્મણ પાસે મંત્રેલું તેલ મંગાવ્યું અને તે તેલ બ્રાહ્મણે માર્ગમાં છત્રાવતી નગરી પાસેના વડ હેઠળ મૂક્યું; તેમાં બાબરો ભૂત એ વડમાં રહેતો હતો, તેણે પ્રવેશ કર્યો અને એ તેલનું મહંન કરતાં કુલાદે બાબરાના પંખમાં સપડાઈ અને બાબરો રાજમહેલમાં કુલાદેને રાજ કરણધેલાના દેખતાં જ તેને ઘોડીએ બાંધી ભાગવતો: (આંતું જ સિદ્ધરાજ જયસિંહના સંબંધમાં થયારું જગદેવ પરમારની વાતમાં વર્ણવેલું છે). આમાંથી હરપાલે તેને છોડવી બાબરાને વશ કર્યો. “કરણધેલા”ના કર્તા રા. નન્દશંકરે આ પ્રસંગ ફેરવી માધવનો બાઈ કેશવ ભૂત થઈને રાણી કુલાદેને વળગ્યો અને તે વળગાડના રોગથી મરવા પડી અને હરપાલે તેને વશ કરી એમ વર્ણવ્યું છે.

વિશેષ-૧. “રત્નમાલા...તવારીખોનો સંગ્રહ” એ પુસ્તકમાં પાનાં ૨૭૪-૨૭૬ માં આ વાર્તા, બાટની બાપા ફેરવીને તેમ જ કુલાદે સાથેના ભૂતના વિહારનો અને બાબરાને વશ કર્યાના પ્રસંગનો સંક્ષેપ માત્ર એક જ નાના વાક્યમાં આપીને પ્રકટ કરેલી છે.

૨. આ વાર્તામાંના જાણવાતોગ ત્રણ છંપા નીચે આપ્યા છે:-

ગામ મશાલી તણે બરદ રાવલ બોલાઓ

અંગ થકી ઓઢીઝ-તેણે મંગલ વરતાઓ

પોહો પાટણુ પરણીઓ-જગત કો નાત ન જાણી

હુવો દેવ હરપાલ-રીઝી શકતી થઈ-રાણી

તું સણ(સુણ) ઓ સામંત-દધત સખ બાગા ડોટે

તું સણ ઓ સામંત-અડપડ લીધા ચોટે

આ રાસડાની હરીગત નીચે પ્રમાણે છે:—

રાસડો ૧ લો—ધોલકા પ્રગણાના (વ)ઠઠા નજીકના વેળસપુર ગામના એક મોટા ગરાશીઆ અમરસિંધને વરાંદા સાથે ગરાસ માટે તકરાર થઈ, તેથી વરાંદાએ 'અમર-સિંધના કામદારને હુંટયો અને બન્ને વચ્ચે કળયો યતાં લડાઈ થઈ, તેમાં અમર-સિંધ મરાયો.

રાસડો ૨ જો—અમરસિંધ મરાતાં તેના મોટા ભાઈએ (નામ નથી આપ્યું) વેર લેવા સામું યુદ્ધ મચાવ્યું, પણ તેમાં તેય મરાયો.

વિશેષ—ચના કાંઈ નવીન નથી; તેમ અર્વાચીન કાલનો એક નાનો પ્રસંગ છે, માત્ર માંહોમાંહેના ગરાસના કળયાનાં કેવાં પરિણામ આવતાં તે એ સૂચવે છે.

અં. ૪૬-૧-૨૫-આલણ-ઐ. ગુ. લો.-પૃ. ૬

આરંભ—ધોલકા પરગણાની જમીનનું નાંમ-લાલ-હેવું કહેવાય છે ને તેહેમાં વાઘેલા ગરાશીઆ અશલથી રાજ કરતા હતા-હાલ પણ પુટકલ ગામે એ વાઘેલા નીચે છે-મેળે પુના જેનો કાઈ ચારણ વાઘેલા પાસે માગવા ગયો. તેને વાઘેલાએ કાંઈ થોડું આપું તેથી વાઘેલા ગરાશીઆની નાલાસની વાઘેલણ કરી-તે પછી એ ચારણ આલાવાડમાં લીમડીના ઠાકોર-હરભમજી આલા પાસે ગયો-તેને એ આલાએ કહું કે ગઢવા-વાઘેલણ કાહો.....પણ એ આલાનાં ગામ ૮૪ તેહેમાં એ હરભમજીના પીતરાઈ રહેતા હતા તેથી તેમની નાલાસની આલણ હેવે નાંમે કવીતા કરી તેમાંથી જેટલાં મહને ધર્યા છે તેની વીગત પાછલ લખી છે-

૧. કકુડી તો કુલા મરડે વરસાજને વાંહાંણ

હરભમ આલા વીનવું ગુણુ આપડું આલાણ

(લીમડીમાં ઠાકોરનો કારભારી: વરસાજ મોહોટો હુકમદાર હતો. તેની હુંડી-કકુડી હતી તે લીમડીમાં ફરતી ફરે ને વરસાજની હીમાતથી લોકોને કનડે તથા ડંડ કરાવે.)

૧ ભોઈકામાં ભાઈ ઘણા ને. ચોરે ચોરે કાંણુ ॥ હરભમ

૧ જાંબુંમાં વોરા ધણુ અને મશીતે મોકાણુ ॥ હરભમ

૧ અડુવાલમાં હુગ ધણી ને ધરમાં મોહોટી હાણુ ॥ હરભમ

(અડુવાલમાં આલા ગરાશીઆ બપોરી વખત એક ચોરામાં બધા મોહો ઉપર હુગડું ઠાંકીને સુઈ રહે-તેઓને ચોરે જે કાંઈ મેહેમાન આવે તેને સુઈ ઉઠા પછી અંદ્રીણ ખંવરાવડું. ને જે પેહેલો ઉઠો તે ખવરાવે. ઊઠવા વખત થાય તારે મોહો ઉપરથી હુગડું ખસેડીને જુએ કે કાંઈ ઊઠાં છે અને જો ઉઠો ન હોય તો ફરી 'હુગડું નાંખીને સુવે. એમ કરતાં જે ઉતાવલો થાય તે ઉઠે એટલે પછી બધા ઊઠે.....

એ લોકોને દીવસે ક્લાક: ૧૧ વાગા પછી તે બાર ઉપર બે વાગ્યા સુધી સુવાવું...પણ કોઈ દીવસે મેહેમાન હોય.....પાંચ વાગા સુધી પણ બેઠે નહીં...)

• વિષયાદિ-૧. હકીકત સ્પષ્ટ છે; કુલ ૪ ગાથાઓ ઉતારેલી છે. ગરાશીઆઓની પાંચમાલી શાથી અને કેમ થઈ તે આથી સમજાય છે. ઉપર કૌંસમાં દીપરૂપે આપેલી વિગત મૂળમાંથી જ ઉતારેલી છે.

૨. આવી રીતે રચેલી કોઈ ઠાકોર કે ઠકરાળાની નાલેશીની કવિતાને તેની અવલંકને ઉદ્દેશીને નામ (વાધેલણ, સોલંકણ આદિ) આપવાનો ભાટચારણોનો રવૈયો હતો. આવી કવિતા તેની આગળ તેમ જ તેના બીજા પ્રતિસ્પર્ધીઓની આગળ ગાઈને દર્શોદી આદિ લોક ઠાકોર, ગરાશીઆઓને પાંશરા કરતા હતા.

અં. ૪૬-૧-૨૬-ટીખલ-ગુ. લો.-પૃ. ૫૮

આરંભ-ચલોતરમાં-મોળે પીજમાં એક રગનાથગર ગોસાંઈ મોહોટો નાંમાકીત હતો. તેહેના મઠની જોડે એક ભાટે ઉકરડો નાંખ્યા તો તેહેને ગોસાંઈએ કહ્યું કે બિઠાવ-ભાટે કહ્યું કે નહીં બિઠાવું. ગોસાંઈએ ભાટને ફરી કહ્યું કે...માહારાં બે ટીખલ કહેજો પણ ઉકરડો બિઠાવ...

૧ વાંકુ બોલી વાજ વધાર-સાહુકારીમાં સાહાજ

ગર નામે રગનાથ ગાંકુ એક તો ટીખલ આ

૧ બાકરોલીથી બલદ આણા ને ધૂમણે ખાધા ધા ॥ ગર૦

(ગામ બાકરોલીથી કોઈ પાસે માગતામાં બલદ આણા-ને તે લાવતાં-ધૂમણો આકર હતો તેને ઝટકા વાગ્યા)

૧ (બીલતસ છે, એટલે ઉતાર્યું નથી.)

વિષયાદિ-હકીકત સ્પષ્ટ છે, આવાં નાલેશીનાં ટીખલો ગામડાના જીવનનો એક પરિચય બતાવે છે.

અં. ૪૬-૧-૨૭-ચાડીયાની લાવણી-દિં. લો.-ર. ફાજલખાં-સં. ૧૮૭૨

પૃ. ૬૭-૫૮

આરંભ-સંવત ૧૮૭૨ ના વરષે ભાધરવા વદી ૪ ને દીને બારોટ-હરીસંગને ઘેર સદુખા આવીને તે દીને દેવલોક પામાં છે ॥ સંવત ૧૮૭૩ ના વરષે. અશાઠ સુદી ૨ ને રોજ સદુખાની દેખડી કરી છે ને તેના સાંમે તલસીક(ક્યા)રો બનાવ્યો છે તેવી રીતે સાહાપરમાં ભાટવાડામાં સદમાતાની દેખડી કરી છે તે ડેરાના બાબણમાં પેરતાં ડાબી બાજુ આરસપાંણનો કડકમાં લખ્યું છે. એ ભાટણ સદુખા મરાણાં ને ચાડીઆ મારો તેની લાવણી નીચે લખી છે.

દ્રુપદ રાગ લાવણી-

ઓતંમ ફાઢીઆ વઢા ચાઢીઆ માટઢીપર જુલમ કીયા

વિશેષ-આ આખી લાવણી ઉપર આપેલા આરંભના પ્રસ્તાવ સિવાય
અં. ૩૦-ઠ-૧ વાળી પ્રતિમાં વિશેષ શુદ્ધ રીતે ઉતારેલી છે. “વિષયાદિ” અને
“વિશેષ” માટે જુઓ પાનાં ૧૩૪-૧૩૫.

અં. ૪૬-૧-૨૮-ફતેસિંહની લાવણી-હિં. લો.-ર. ગવુ-પૃ. ૫૮-૫૯

વિશેષ-આરંભના પ્રસ્તાવ સાથે આખીયે લાવણી આ જ પ્રતિ ઉપરથી અં. ૩૦ ટ
વાળી પ્રતિમાં ઉતારેલી છે; તેથી તે માટે, તેમ “વિષયાદિ” અને “વિશેષ” માટે
જુઓ અં. ૩૦. ટ. પાનાં ૧૩૩-૧૩૪.

અં. ૪૬-૧-૨૯-સેલુકરનો ગરબો-ઐ. ગુ. લો.-

(૨-સં. ૧૯૫૬)-પૃ. ૫૯-૬૨.

વિશેષ-પ્રસ્તુત પ્રતિવાળો અને અં. ૩૦ જ વાળી પ્રતિનો ગરબો એક જ છે;
“વિષયાદિ” “અને વિશેષ” માટે જુઓ અં. ૩૦ જ પાનું ૧૨૯.

અં. ૪૬-૧-૩૦-વેણીલાઇનો રાસડો-ગુ. લો.-પૃ. ૬૨-૬૫.

વિશેષ-આ અં. ૩૦ જ. વાળી પ્રતિના “આરંભ”ના પ્રસ્તાવ સિવાય આખીયે
રાસડો પ્રસ્તુત પ્રતિના રાસડાને સર્વ રીતે મળતો છે. “આરંભ”, “વિષયાદિ” અને
“વિશેષ” માટે જુઓ અં. ૩૦ જ. પાનાં ૧૩૦-૧. અં. ૩૫. ૧ જ. વાળા રાસડા
સાથે અં. ૩૦ જ. વાળા રાસડાના જેટલું જ આને પણ મળતાપણું છે, તે માટે જુઓ
પાનાં ૧૬૯-૭૦.

અં. ૪૬-૧-૩૧-ફતેસિંહ ગાયકવાડનો ગરબો-ગુ. લો.-

૨. લવાની-સં. (૧૮૨૩)-પૃ. ૬૫-૬૮.

(અં. ૩૦ ગ માં આ રાસડાનો આરંભભાગ આપ્યો છે તે જુઓ
પાનાં ૧૩૧-૨).

અન્ત-શ્રીમંત રાગને બાહાદર કહીને । સહુતે કીધો ઝવાર રે

અમદાવાદ લેષ આપુ તમને । જનરેલ બોલા વાંણુ : નશીબ ૦ પદ ॥

વોડા તુરકી હાથી મકનો । મોતી તોરો સાથ રે

સાલ જોડ રંગાવો ૭ આ જોડી બનેને હોઅ : નશીબ ૦ પદ ॥

હવે પાહુ રાજ બહાદર નામ । હમે આવા તમ પાસ રે
 ગુજરાત બાધુ આપુ તમને । રાખો મન વીસવાસ. નશીબ૦ ૫૮ ॥
 • જે કીલો હોઅ વાંકો વસમો । તે પલમાં લેઈએ આપણુ રે
 પેસ્વાને ગાલે જીતુ : રાધવ પુને થાપો : નશીબ૦ ૫૯ ॥
 જનરેલ કહે રાજ બાહાદુરને : ચાલો વડોદરા સેહર રે :
 રહીઅત નાહી જીવ લેઈને : તેને લાવો ઘેર : નશીબ૦ ૬૦ ॥
 જનરેલે લશકરમાં કાહાવુ : જોર જીલમ ના કરશે રે
 ફાંસી દેઈસુ સાંભલતામાં : વણુ ખુટે મરશે : નશીબ૦ ૬૧ ॥
 ટાપીવાલાને તેડી કરીને : રાજ બાહાદર આવે રે
 આથમણે બિતારે આપો : લશકર સધલુ લાવો : નશીબ૦ ૬૨ ॥
 મેજબાની આપી લશકરને : સહુને રાજ કીધા રે :
 રહીઅત સહુ જોવાને ચાલી : મનમાં જરા ન બીવે : નશીબ૦ ૬૩ ॥
 જેજેકાર થયો પુર મધે : સુખ સહુ પામા લોક રે
 નર નારી ને બાલક સરવે : આવાં થોકે થોક : નશીબ૦ ૬૪ ॥
 ગરબો ગાશે સુણશે કાંઠાંને : સદા શંકર કરે શાહ રે
 ભોલી ભવાની આશા પુરશે : ગણપતી કરશે સાહે : નશીબ૦ ૬૫ ॥

વિષયાદિ-જુઓ અં. ૩૦ ગ નું “વિષયાદિ” પાનું ૧૩૨.

વિશેષ-૧ જુઓ અં. ૩૦ ગ નું “વિશેષ”.

૨. અં. ૩૦ ગ વાળી મતિનો રાસડો કડી ૩૧ થી અધુરો છે, ભારે પ્રસ્તુત રાસડો ૬૫ કડીનો પૂરો છે અને છવટની લીટીથી તેનો કર્તા “ભવાનીશંકર” હોવાનું ગર્ભિત સ્પષ્ટ પશ્ચ છે. બાકીની કડીઓથી જણાય છે કે સારી સારી ભેટસોગાતોથી, “રાજ બાહાદુર” આદિ પદ્ધતી તેમ ગુજરાતના પ્રદેશો આપવાની લાલચથી તે વેળાના ઇંગ્લેન્ડ જનરલો કેવી રીતે ગાયકવાડ આદિ રાજાઓને તેમના મુખી રાજાઓના પક્ષમાંથી ફેારી, પોતાના પક્ષમાં લેઈ, તેઓની મદદથી પેશ્વા આદિને તોડી, ગુજરાતમાં તેમ બાધા હિન્દુસ્થાનમાં પણ, ઇંગ્લેન્ડ અમલ કેમ પ્રવર્તીવી શક્યા હતા.

અં. ૪૬-૧-૩૨ સિક્કાનો ચ્યાલ-હિં. લો.-ર. રામગીરજી-પૃ. ૬૮

આરંભ—

લાવણી શીકાનો ખાલ નીચે મુજબ Company's siccas Kapara

સીકા પકા હે જીંનકી ડનકી તલવારે: સવ સીકે રદ કરદીએ ચલી કલદાર:॥
 અંગરેજ વાંકી તલવાર કઠન રે માર્દે । કલકત્તે જીનુકા તલ્લત અદલ વાછાઈ ।

હડ પડા પાંખીમે કાંગડઃ ઢુલ ગઈ સાહીઃ સવ સુને પડે તખત હુવી વાછાઈ ॥
તેરી દીલી આગરા તખત રે તેરા દીલી આગરા તખત લીઆ ઉસ વખત
તોડે હરવાંનં ॥

સવ સીકે રદ કરદીએ ચલી કલદાર ॥ ૧ ॥

દખનકા સીકા અવલઃ તુરાનપુરકાઃ ચંદોરી ચીચોરી ઓ સીકા કોહો કીનકા
ગતે રાઆકા ટકો એ તીને મીલને મીકાઃ દો રૂપૈએ ભારકે રૂપૈઆઃ સો રંગ
પાટનકાઃ ॥

તેરા નાગપુર ઓર પુના રે તેરા નાગપુર ઓર પુનાઃ પક્ષે સવ સુનાઃ
રગડ હરવાંન ॥

સવ સીકે રદ કરદીએ ચલી કલદાર ॥ ૨ ॥

પછંમકે મીઆંને રાજ ગાઅકવાહુકાઃ જાંહાં સાલમસાઈ વજેસાઈ હે વંકા ।
તેરં વીચ વઢોદે મીઆંને વાવાસાઈઙકાઃ તેરા સુરત સેહેરકા સીકા અવલ રંગકા ॥
તેરા હાલી ઓર કોટેપર રે તેરે હાલી ઓર કોટેપરઃ ઉમેદ હે વાહારઃ ।

સવ સીકે રદ કર દીએ ચલી કલદાર ॥ ૩ ॥

ઓતરકે સ્વોળે મીઆંને રાજા રહેવેઃ તાંહાં નાનકસાઈ સીકા અવલેસ લાવેઃ
તેરા કાસમેરકા સીકા ફેર ચલાવેઃ ગુરુ મહારાજગીર ઝસ્તાદ છંદ ચલાવેઃ
એ ચાર સુદકા સીકા તુજે વતલાવે ॥

એ રામગીરજી કહે હીમત મત હારો । સવ સીકે રદ કર દીએ ચલી કલદાર
સીકા પકા હે ઝનકા જીનકી તલવારેઃ સવ સીકે રદ કરદીએ ચલી
કલદારઃ ॥ ૪ ॥

વિષયાદિ-૧. આ નાનકડા ગ્રંથમાં દિલ્હીની બાદશાહી તરફ ઇસ્ત ઇશિયા
કુંપની સરકારે પોતાનું રાજ્ય થયું એટલે દિલ્હીના શાહી શિક્ષા, દખ્ખાણના મુરાનપુરી,
ચીચોરી, નાગપુરી અને પુનાશાહી શિક્ષા, વડોદરાના ગાયકવાડના બાબાશાહી શિક્ષા,
સાલમશાહી, વજેશાહી, સુરતી, હાલી, કોટેપર અને ઉત્તરના કાશ્મીરી આદિ હિન્દુ-
સ્થાનના 'ચારે બ્રાહ્મણોમાંના' શિક્ષા રદ કર્યા" અને પોતાના કલદાર શિક્ષા ચલાવ્યા, એ
હકીકત વર્ણવી છે. આમાં "રદ કર્યા" એનો અર્થ એટલો જ સમજવાનો છે કે એ બધાં
રાજ્યોમાં તેમ જ પડોશ આદિનાં ખીન જે સ્થાનોમાં ઉપરના શિક્ષા તે સમયે વ્યાપા-
રશક્તિ અંગે ચલાવવામાં આવતા હતા ત્યાં કુંપનીએ પોતાના શિક્ષા સર્વોપરી ગણાઈ ચલાવવામાં
ચલાવવાનું, અને એ બધાંની કિમ્મત કુંપનીના શિક્ષાની કિમ્મતથી ઉતરતી ગણવાનું ઠરાવ્યું.
કારણ આખા હિન્દમાં ઇચ્છે શિક્ષા જ ચલાવવાનું અને ખીન હિન્દી રાજ્યોના શિક્ષાએનું
ચલાવું તદ્દન રદ કરવાનું ધોરણ વિસ્તૃતપણે તેો લગભગ પા સૈકાથી જ મળ્યું છે.

૨. કુલ કડી ૪ છે.

વિશેષ-૧. એક ઐતિહાસિક વિગત છે, તેથી ઉપયોગી છે. આમાં કવિ એક સત્ય વચન કહે છે કે “જેની તરવાર તેનો શીક્રો પાકો, બાકીનાના રદ.”

૨. પ્રતિની લિપિ શુજરાતી છે અને બાઠના મુખથી બોલ્યા પ્રમાણે ઉતાર્યાથી અચોક્કસ અને અશુદ્ધ છે.

અં. ૪૬-૧-૩૩ ભરતપુરનો ય્યાલ-હિં. લો.-૨. ધરમા વામન-

પૃ. ૬૮-૭૦

આરંભ—

ભરતપુરના રાજા સાથે લઠાઈ થઈને ભરતપુર લીધું તેનો ખીયાલ લખે છે નીચે મુજબ:—

દ્રુપદ:—ભરતપુરકા ગઢ હે વંકા ॥ થાંળા વલદેવકા : ॥

કરે રંજીતસીંગ રાજ વાહાદુર : વેટા સુરજમલકા : ॥ ચોક : ॥

સાહાવાસ સદરાંમ તમકુ રંજીતસંગ રાજા : ।

હી(હિં)દુ પદકી ટેક રાખી ધંન તુ મહારાજા : ॥

હીંગ ઉપર ચઢા ફીરંગી લેકર સવ ફોજાં : ।

નીમકહરામાં દીવાન દાઅસંગ નહી દીલમે સમજા : ॥

ફ(ફી)તુર કર કર કીલા ગમાઆ : નહી રત્નમે દુજા : ।

નીમકહરાંમી દીવાન દાઅસંગ : જનમકા યોજા : ॥

હં(હી)ગ ઉપર તંતુર વાજા : દેખો ફરંગીકા : ।

કરે રંજીતસીંગ રાજ વાહાદુર વેટા સુરજમલકા : ॥ ૧ ॥

×

×

×

×

દામાજી મહારાજ વલદેવ યવર ભડ ઝતકુ ।

પેના પીતાંવર તંનકે ઝપર આઐ ભરતપુરકુ : ॥

×

×

×

×

અન્ત—

વોહોત છઢાઈ લઢા ફીરંગીસુ લાજ ઠરાઈ : ।

કાઅમ તૈરા રાજ રંજીતસીંગ મુરાદ ભરપાઈ : ॥

લીલ પ્રમાણે મેજે ફીરંગીને રાજાકુ કેહેલાય : ।

ભરતપુરકા ગઢ દેખનેકુ જી મેરા ચાહાવે : ॥

જવ રાજાકુ મેહેર આઈ ફીરંગી વોલવાણ : ।

લેઈ હાથમે ઉતાર ટોપી સલામકુ જાવે : ॥

વોહોત ખાતર કીયા રાજાને પેઠા મસલતમે : ॥ કરે૦ ॥ ૧૨ ॥

વોહોત મીનતી કી રાજાને લીલા ફીરંગીકુ : ।

લઢના હોય તો ઓર લઢ લો નહી કમી કીસકી : ॥

વારૂત ગોલા માલ રાજીના લે વાકી હમસે : ।

ફીર લલા કે નહી લહુંગા : કસમ કુપનીકી : ॥

કરો ભજન સદગુરુકા તુકનગીર અતીત કીઆ કેહેના : ।

ધરમા વામન પંથી ગાતે દસનામી ગાંના : ॥

ભરતપુરકા ગઢ હે વંકા થાળા વલદેવકા : ।

કરે રંજીતસીંગ રાજ વહાદુર વેદા સુરજમલકા : ॥ ૧૩ ॥

વિષયાદિ-૧. આ લાવણીમાં ઇશ્વર ઇડીયા કુમ્પની સરકારના વખતમાં દિવાન દયાસિંગ શ્યવાથી ભરતપુરના કાલ્લો તોડવાને ઇચ્છે સેનાપતિએ સુજરાતમાંથી ફોજ લાવીને તેમજ મરાઠાઓને કુમકે બોલાવીને ભારે હુલ્લો કર્યો ત્યારે મહારાજ રણજીત-સિંહજી અને તેના સેનાપતિ બલદેવસિંહે ઘોર રણસંઘ્રામો મચાવી ઇચ્છે સેનાપતિને ફાવવા ન દીધો અને આખરે મસલતથી સમાધાની કરી ઇચ્છે સૈન્ય પાછું સીધાર્યું, એ પ્રસંગ વર્ણવેલો છે.

૨. કુલ ચોક ૧૩ છે. બાષા રસવતી છે.

વિશેષ ૧. ઐતિહાસિક હોઈને ઉપાયોગી છે.

૨. પ્રતિ માટે જુઓ. અં. ૪૬-૧-૧.

અં. ૪૬-૧-૩૪. ગામ ચિત્રોડના રાજાનું ગીત-

ઐ. ચા. લો.-પૃ. ૭૧-૭૨.

આરંભ-ગીત સપાખર ગામ ચિત્રોડના રાજાનું

કડી વ્યા(બા)જતાં અરંમાં પીઠ પીના ગાઉ ઘડી કેત

માગા કાલ ઘડી દેત પેડા અસમેદ

છંડાલા ત્રભાગાલા ગાંસડી આસમાંજુ

છાયો ઉપડી વ્યા(બા)જંદાવ્યાં ગાયો આઓ ઉમેદ ॥ ૧ ॥

કાડી ડહા પુણી ઝાટ મૌડતો કમંઠા કંધ

પલ્લે રાટ સંધ જયુ વી(બી)છોડતો ભોમિપાટ થંભ

જંગાં ગૌણ વ્યા(વા)ટ જોડ તોરા તંગ થાટ

ત્રોડતો માતંગા ઘાટ રોડતો ત્રવ્યાટ વાટ.

॥ ૨ ॥

વ્યાથરો બ્રજંગી મોડ ચીતોડનાથરો વ્યં(બં)ધુ

કાલીચક હાથરો આરોધ લધાં કોધ :

દુશાશેણ માથરો કંતંતરૌ સધાઓ દુઠ :

જોડી પર થરો કેના ભારા થશે જોધ :

॥ ૩ ॥

અન્ત-હાલે જોલ ઓ ચક્રે જસૌ લજ્યું ભુલોકહક્રે : બકે રીલ ચૌલ કે બંહાર કે બેદ :
સુર ચંદ્ર ધર કે મુનીદ્ર બંદ લીધાં સાંથી ધન્દ્રલોક ગવ દુભેષ દ્રધો ઉમેદ : ૨૨ ॥
કોડી સના જમૈ કાલ નાંમે ચાઠે હેક કોડી માહારૂ ધૌમંન ક્યું પાંમૌ વેહીથી ખીચ :
નરાલોક વેક આપૌ તુ ઉમેદ ખીર : ખીર એક તુહી ગૌઆ મરા લોક ખીચ : ૨૩ ॥

સમંપૂરણ છે

વિષયાદિ-૧. આમાં ચીતોડગઢ ઉપર જાટ રાજ ચઢી આવ્યાથી તેની સાથે
ચિતોડનાથના ભાઈને થયેલું યુદ્ધ વર્ણવેલું છે.

૨. આ ચારણી ભાષાનો અંથ છે. કુલ કડી ૨૩ છે.

વિશેષ-આ ગીત બાળબોધ લિપિએ લખેલું છે.

અં. ૪૬-૧-૩૫-આશા લીલની દીકરીની લાવણી-મિશ્ર

હિં. ગુ. લો.-૨. હરગોવિંદ ભટ-૫૮. ૭૨-૭૩

આરંભ-પાય લાગુ પાય કર જોડી વીનતી કરું મે ખડાખડા

મેહેર કરેા આપો મુજ વાંણી તેત્રીસ કોડમે તુમ ખડા,

દલ્લી સેહેરસે આયા પાતસ્યા સુલતાન મેહમદ નામ ધરા

ચૌવાલ ચોકમે ખીર હે પાટણ ઉવાં બેઠકર રાજ્ય કર્યા

લાખુ ફોજ ફરે પાતસાકી માર મુલક સખ વધ(શ) કર્યા

જસ પરતાપેસે ડંકા દીયા આશા ખાંટ ઓર ગામ આસ્તોડીયા

સાભરમતી ગંગાજી વહે શાંડ ગો(ધો)ડા પાતસાકો રાવત

મધ્યાંન સમે ગંગાપર રહે

અન્ત-બોલ્યા આસા ખાંટ સુનો રે પાતસા એસી ખાત કઈ નહી હોવે

મારુ મરુ લડું તમ સાથે દુનીઆં સખ નજરે દેખે

પકડી તરુઆર ખાંટ ઉઠા ગામમાં આયા તેઅ ઘડી

ખાંટ જઈ નારિને પુછા સાંભલી વાત તેઅ વડી

મારસે ગામને મારસે છોડરાં ઢાહો નાશીને ક્યાંહાં જસો
 કેઈ ફોજ તારે પગવાડે કીયાં સગાં લેઈ જસો
 રૂડી રીતેં ઘો એ દિકયરી દિકયરી કેરૂં ભાગ્ય ભલ્યું
 પાતસા જમાઈ આપણે ક્યાંહાંથી હાથ બેડીને કહુ ખડું
 સંમનન્યા નારિયે નરને ભાંજવડ મોકલી છે ખાંટે
 પાતસાકા આગલ જ સખ કહી મગાઈ મીસરી કર ખાંટે
 સૂકરવારે આયા મુહુર્ત તેજા સૈયદ કાજ મુલાં
 ફોજ લેઈ ચડ્યા બરઘોડે નકા પડ્યા તેજાં લલાં
 પરણ્યા પાતસા રીઝ બુજસે ખાનપાનમે ખુસ પાયા
 અખ કાયકુ પાટણુ જનું પટણુ સેહેર સો ધહાં આયા
 સુણો ઉતપતિ પાતસાકી ભટ હુરગોચિંદને આપ કીયા
 કર્મ ફિરા જળ આસાખાંટકા તેજાં દેઈ પાતસાહાકુ લીયા

વિષયાદિ-૧. આમાં સાબરમતીના તીરે આવેલા આશાપલ્લી ગામના લીલ આશા ખાંટની દીકરી તેજાંબાઇને પાટણુના પાદશાહ અહમદખાન પરણ્યો અને તેણે અમદાવાદ શહેર એ ગામને સ્થલે સ્થાપ્યું એ પ્રસંગ વર્ણવેલો છે.

૨. કુલ કડી નોંધેલી નથી. લાવણી નાની છે. હિન્દી-ગુજરાતીનું મિશ્રણ છે, બાપા સાદી છે.

વિશેષ-વધુ વિગત માટે જુઓ અં. ૩૦. ઠ.

અં. ૪૬-૧-૩૬ જસવંતરાવ સવાઈનો પવાડો-હિ. ઐ. લો.-ર. હરિવાલા-
 પૃ. ૭૪-૭૫

આરંભ-હુલકર. યશવંતરાવ ઇંદોરમાં ને પ્રગણાં ચોલી મહિસર તે હુલકરને ને સાહેબ) લોકાને લઠાઈ થઈ ॥ મંદુ સેહેર લખનાર પાસે છે તાહેથી તેના પવ(વા)ડો લખો છે:

દ્રુપદ :—સવાઈ જસવંતરા વાહાદુર સવાઈ ડંકા વજા દિયા ।

મંદુ સેહેરસે મારા ફીરંગી જ્યા જ્ય(જ)મનાંસે પાર કિયા:॥૧॥ ચોક

મંદુ સેહેરસે કુચ જ્યવ શાહિ ચલી ,માહા(રા)જ્યકિ ।

જ્યમના નદી આયે ઉતરકર ગાંઠ પહિ ફીરંગીકિ ॥

મુકદરેકા પકડા રસ્તા ભાગી ફોજ ફીરંગીકી ।

ઉજાડ છેડા વાં એક નાલા રસવન ગોરે પર જુકી ॥

માહારાજકા સીપાઈ વંદુ ખુબ કરી વીને નકસ્તેકિ : ।
 જ્યાકર મારે રસવન ગોલે ટોપીયા પાતીમે તિરતિ ॥
 ચોમાસા દિન ચારો ખુબ ઘટી વાદલ છાયા : ।
 છમાછંમ હરિ વિજલી ચ્યમકે ફિરંગીકા હોસ ગયા ॥
 સવાઈ જસવંતરાવ વહાદુર : ॥ સવાઈ હંકા વજા દિયા ।
 મંદુ સેહેરસે મારા ફીરંગી જ્યા જ્યમનાસે પાર કિયા : ॥ ૧ ॥

× × × × ×

લિક સાહેવને ચીઠી મેજી જ્યા પોહોચે કલકતેકુ ।
 સવિ કુંપનિ મિલકર આયા લગે વાંચન ચિઠીકુ : ॥
 વનારસ પર મારા ફીરંગી નહિ ઠિકાનો રેહેનેકુ ।
 લીક સાહેવને મલા નહિ કિયા લગે કુંપની રોનેકુ : ॥
 આયા મિરખાં નવાપ ચારો સવી પીઢારા સાથ લીયા ।
 સેહેર ફરુકાવાજ ઉપર માહારાજસે દગા કીયા : ॥ સવાઈ૦ ॥૫॥

અન્ત—લીક સાહેવને છાતી પીટી કલકતા ખાલી હુવા : ॥ સવાઈ૦ ॥૯॥

ભરતપુર મારી લઢાઈ માહારાજને ચ્ય(ચ)લ દીયા : ॥
 હિન્દુસ્થાન પંજાવ છોડકર લાહોરકા મેદાન લીયા : ।
 લાહોરકેવાં રંજીત રાજા સાથ ફોજ દો લાખ લીયા : ॥
 મહારાજકુ મિલને ખાતર અમર શહેરપર ઝુક આયા : ।
 જ્યવ દોનુકા મિલાપ હુવા આપ ફીરંગી ઘવરાયા ॥
 લઢનેકા નહિ ઠિકાના કલકત્તા લંવા રહા : ।
 ફરંગીને વકીલ મેજકર માહારાજાકુ સમજાયા ॥
 હમને હારા તુમને જીતા જે હુવા સો મલા હુવા : ।
 સવાઈ યંડેરાવ પ્રસંન માહારાજપર હે છાયા ॥
 હરિવાલાને ગાઈ લઢાઈ તમામ લશકર ખુશી કીયા : ॥ સવાઈ૦ ॥૧૦॥

વિષયાદિ-૧. આ પવાડામાં નીચેના પ્રસંગ વર્ણવ્યા છે:-સવાઈ જસવંતરાવ હોલ્કરે, ઇચ્છેજ સરદાર લીકને એક વાર મંદુ શહેર આગળથી હરાવી ઠેઠ કાશીની પેલી પાર બેગાબો અને બીજી વાર બ્યારે તે ભરતપુરને ઘેરો ઘાલવા પાછો આવ્યો ત્યારે હોલ્કરે પાછી તેની સામે બાથ લીકી તેને લાહોર તરફ નસાવ્યો, પણ ત્યાંનો શીખ રાજા

रघुनितसिंह होडकरनी महदे धाई आवतां लीके कुंपनी सरकारना इरमानथी पैतानी
हार कपूली, होडकर साथे सदाह डीधी

२ दुस कडी १० छे.

विशेष-१. ऐतिहासिक होडने उपयोगी छे. छत्रेजेये सभणा रानथो साथे केवी
रीते ऐक जे वार नभतुं भूझीने नण्णा देशी रानथोने नित्या छे ते आवा भवाडाथी
नखाई आवे छे.

२. आणभोध लिपिअे आ भवाडो क्षणेदो छे; जे के अक्षरोना भरोड धसुअरा
भायांभांधी गुजराती लिपिना छे.

अं. ४६-१-३७ माधवराव सवाई पेशवानो पवाडो-म. ऐ. लो.-

२. हनमंतराव-पृ. ७५-७६

आरंभ—आ हुझीगत जे माधवराव सवाई पेशवानो पवाडो नीये मुज्ज-

एकांति मलुन मनसुवा वसुन अवध्यांनी केला ।

सिंधीया कारण नीरुप चाचा मोगलास केला सला ॥

भद्रपत्र शिवदत्त सिधियाने अवरून वुनगा कुच केला ।

पर्वतिस जाउन आलो रावसाहेवाचा मुजराला ॥

पत्र धाडले लेहुन जलदी अमास तुमिह याला ।

श्रीमंतानी दीला चोघडी तेयाचा बोलवाला ॥

रावसाहेवाच्या माघे भोसल्या कारण नीरुप दिला ।

तुकिज हुलकर आर सरदार पुन्यासि आ शरो ठवल्या : ॥

घालवले सरदार बोलवु तमांम आपल्या लेपपरि ।

एकायकी लाल हरीवल्या चौदेशा महि अंधारि ॥

श्रीमन्त माहाराज पेश्वे रावसाहेव राजोश्री ।

एकाएकी लाल हरिवल्या चौदेशे महि अंधारि : ॥ १ ॥

× × × ×

आदितवारि झाली कहाली रावसाहेवाचा शरिरा : ।

ज्यसे हिराच्ये तेज खरकले नेत्राची चंद्र तीसरा : ॥

कहि भुल पडली चंद्र उतरली हुस नहीसे वावरा : ।

न कले कला तुझी धंतीका आयुपाचा तुटला दोरा ॥

असिज कललां उडि टाकटे नांनार्डिसमते नाजरा ।

फरशपंदिवर पडले पुढे होदाचा काथ होता तीसरा ॥ ३ ॥

× × × ×

જલમ માંડીચી ભારી લવર નાનાપર ગેલી ચઢત્યા મહારા ॥

દેવપુજા કરતાંચ ઉઠલે નહિ પાઘોટયા ષોઈ વરી એકાએકી૦ ॥ ૩ ॥

• અન્ત—તિન રોજ દુકાનં વંધ સેહેરા મદી ઔઘ્યાચ્ચી હતી ।
 પુલાપાસુન ચૌકયા વસવિલ્યા નાનાચી વંદોવસ્તિ ॥
 વોલ્યા વોલ્યાને ચૌકી વસવિલ્યા રાવતાચી ગસ્ત હિંડતી ।
 પુન્યા વાહર માળસ નિઘતાં કાગદાચી ચોકશિ હતી ॥
 સ(સં)ગમા વર ગારદ વસવલ્યે ગારદ સેહેરા ચાલતિ : ।
 ઘાટા વ પાઠીલ્યા ચૌકયા સાંઢળીચીં દાગ ફીરતિ ॥
 દહાવે દિવસે ફરશુરામ ભાડ કિરીયાલ્યા સમગે (સંગમે) જાતિ ।
 ચાર રથ દીલે ચાસિ જરિચે વ્રાંહ્મણાસ દાનાં અંત્રી ॥
 એક લક્ષ રૂપૈયે વાટલે દિલા અંવાડિ સુધાંત હાથી ।
 માધવ ગુરુ સંન્યાસિ ધન્ય ગુરુ ત્યાચી મતિ ॥
 કોણિ આલા નહિ રહ્યા નિરગુણ તિહિની તાલ ભગુન જાતિ ।
 કેહે હનવંતરાવ મહણે કોણ યા કરતારાચા હાથ ધરિ ॥
 એકાએકી૦ ॥ ૬ ॥

વિષયાદિ-૧. આમાં નીચેનો પ્રસંગ વર્ણવેલો છે:-નારાયણ પેશ્વાના, પ્રથમ સગીર પણ પછી વયે પૂગેલા પુત્ર, પેશ્વા સવાઈ માધવરાવે નાના ફૂંડનવીસના કારબાર હેઠળ રાજ્ય ચલાવતાં પોતાના સિંધીયા, ભોંસલે આદિ મરાઠી સરદારો સાથે મસલત ચલાવી મોગલ બાદશાહ સામે યુદ્ધનો પ્રબંધ કર્યો અને દશરાની સ્વારી કાઢી તેના બીજે દિને મેડાએથી ઉતરતાં તે ત્રીજે પગથીએથી પગ ખસતાં હેઠો પડ્યો અને થોડાક દિન માંદો રહી મરણ પામ્યો; એટલે નગરલોકે શોક કર્યો અને નાના ફૂંડનવીસે પેશ્વાજીના રક્ષણુનો પાકો બંદોબસ્ત કરી ફરશુરામ બાહ દ્વારા સવાઈ માધવરાવની ઉત્તરક્રિયા કરાવી.

૨. કુલ કરી ૬ છે.

વિશેષ-આ પવાડો બાળબોધ લિપિએ લખ્યો છે પણ અક્ષરોના મરોડ માયાં-બાંધી શુજરાતી લિપિના છે તેમ અશુદ્ધ છે.

અં. ૪૬-૧-૩૮-માધવરાવ સવાઈની વાર્તા-ગુ.ગ.-પૃ. ૭૬-૭૮

વિષયાદિ-આ વાર્તામાં નીચેનો પ્રસંગ વર્ણવ્યો છે:-પોતાનો પિતા મરતાં નારાયણ પેશ્વા ગાદીએ બેઠો ત્યારે ઇર્ષ્યાથી અને રાજ્યલોભથી તેના કાકા રાધોબાએ ગાદી ખબળે કરવા માટે પહેલાં તેને કેદ પકડવાનો પ્રબંધ રમ્યો. તેણે સિરબંદીના જ-માદારને રૂપૈયા આપી “નારાણરાવ સવાઈલા ધરાવા” એવો લેખ લખી ફરમાન આપ્યું.

પરંતુ રાઘોબાની વહુએ નારાયણરાવને ઠાર મરાવવાના હેતુથી પેલા લેખમાં “ધરાત્ર” ને બદલે “મરાવા” લખી લશ્કરીએને તેના મેહેલે મોકલ્યા, પણ ત્યાંથી જીવ બચાવવા નારાયણરાવ નાશીને રાઘોબાને ઘેર દોડ્યો અને તેના બોળામાં માથું મૂક્યું. એટલે રાઘોબાએ તેને ઢગાયો. પણ આનન્દીબાઈએ તેને બોળામાંથી હડસેલી કાઢી મારી નંખાવ્યો. પરંતુ રાજ્યકાર્યકુશલ નાના ફડનવીસે નારાયણરાવની સ્ત્રી સગર્ભા હોવાનું જાહેર કરી રાજ્યગાદી કબજે કરી લીધી. એટલે પોતાને પેશ્વાઈ મળવાનો સંભવ ન રહેતાં રાઘોબા ત્યાંથી દોડી ગુજરાતમાં આવ્યો. અને ઇચ્છેજ સરકાર તથા ગાયંકવાડની મદદ મેળવી પુને આવ્યો. પણ નાના ફડનવીસે તેને ફાવવા ન દેતાં ઉલટો કેદ કર્યો. દરમિયાન નારાયણરાવના સગીર છોકરા સવાઈ માધવરાવના નામની દુવાઈ ફેરવી, નાના ફડનવીસ પેશ્વાઈનો કારબાર ચલાવતો હતો. સવાઈ માધવરાવે નાના ફડનવીસના પંતમાંથી છટકવા મરતન કર્યો પણ ન ફાળ્યો ત્યારે દાદરેથી પડી મરણ પામ્યો.

સવાઈ માધવરાવના મરણ સંબંધમાં બીજો પણ એવો પ્રસંગ આમાં નોંધેલો છે કે માધવરાવ ધર્મોત્તમા હતો. એક બ્રાહ્મણ પૈસા મેળવવાને જંગલમાં તપશ્ચર્યા કરતો હતો તેની ઉપર પ્રસન્ન થઇને એક સાધુએ રૂ. ૪ હજારની ચીઠી સવાઈ માધવરાવ ઉપર લખી આપી અને કહાવ્યું કે “તમારો વાયદો પુરો થયો છે અને ધુણી ખાલી બળે છે.” પેલા બ્રાહ્મણે સવાઈ માધવરાવને તે ચીઠી આપી, સાધુ બાવાનો સંદેશો કહ્યો. આ પ્રસંગ પછી જ ત્રીજે દિવસે સવાઈ માધવરાવે મેડીએથી પડવું નાંખ્યું અને મરણ પામ્યો.

વિશેષ-અં. ૪૬-૧-૩૭ વાળા પવાડાની કડી ૩ જમાં સવાઈ માધવરાવનું મૃત્યુ, મરતુત પવાડામાં જણાવેલું છે તેના કરતાં જુદા પ્રસંગે, દાદરેથી અચાનક પડી જવાથી થયેલું જણાવેલું છે.

અં. ૪૬-૧-૩૯ વાજીરાવ સવાઈનો પવાડો-મ.-પે.-લો-પૃ. ૭૮-૭૯

આરંભ—

બાળેરાવ સવાઈનો પવાડો લખે છે નીચે મુજબ

‘કષ્ટિફલ’-તપાંતિ કેલે રાજ્ય હોઝન ગેલે શાહુ માહારાજ :

શાહુવા દેળા શ્રીમંતાલા સહજ બાવન પાયગા દેલી ફૌજ ॥

તલશમાંન કરિત્યાં, મહિ સ્વામિ રાજન નીત્ય પંક્તિવા તાટ રોજ :

કુનતા ખંડાતુન આલા ફીરંગ્યા અંગરેજ ॥ ઉતરલે પેશ્વાચ્યા તેજ જી ॥

મુલક ન્યાહાલીલા ચોમુલક તંબુર વાજ ॥ કેલી જ્ઞાડાચી વેરિજ

ફીરંગી યાને ધમકે ડલાજ્યાની સાત પેઠીયા કેલે રાજ્ય જી ॥

નાના ફરનવેશ તરકવાજ ॥ વરે નાહિ જાલે આલા પ્રદેશ સંકષ્ટી ॥

સલ્યાચી વાટ પાહુ કીતી ॥ ગેલે શ્રીમંત સંવ ઘેડન માજ્યે પતી ॥

ગેલે શ્રીમંત સલ્યાચી વાટ પાહુ કીતી ॥ ૧ ॥

અન્ત—વાપુ ગોખલે આપા સાહેવાલા સાંગત હોતે સરદાર ।

નકો સોહુન જાહ નાગપુર વર ફીતાલા ગેલા ॥

પુઠે સંચીત ફુટનાર ॥ ઘોડા આપુન લીજમદદાર ।

ધાહલા હંકીન વેલગાહે મ માર હંકા ન ટોપી કરિ મોહુર ॥

પીજરાહન હાત આલા ઠેવુન પુસાવા : સાંગ તુજે મંડારાચ્યે પેવ : ।

ઘાવે દુધ પીંડા : ચાલા અનજના ઘાવા : પાળી ત્યાજ પીજરાત પાજાવાં ॥

ચ્યાચ્યા પાહારા ત્યાલા આલા હોતી કીવ આપાલા મને વાંચીવ જીવ જી

પીજરા ઘેહન પાહાઢ પરવતી ॥ સહ્યાચી વાટ પાહુન કીતી : ॥ ૬ ॥

વિષયાદિ—૧ આ પવાડામાં ખીજ અને છેલ્લા બાજરાન પેશાએ નાના ફૂડનવીસને કેદ કરી, બાપુ ગોખલે, સખારામ બાઈ આદિના સેનાપતિપદે ધ્યેજ્ઞે અને ભોંસલેના લશ્કર સામે ચઢાઈ કરી અંતે તેમાં હાર પામ્યો એ પ્રસંગ વર્ણવ્યો છે.

૨. કુલ ચોક છે; ચુકથી લહીઆએ અંકક્રમ બરોબર નોંધ્યો નથી.

વિશેષ—ખાલખાધ લિપિએ આ પવાડો લખેલો છે.

અં. ૪૬-૧-૪૦-વડોદરાના શિવાજી મહારાજનો હયાલ-પે. મ. લો.-૨.

ગંગાજી-પૃ. ૮૦

આરંભ—

વડોદરાના શીયાહનો ખ્યાલ લખો છે : નીચે મુજબ લખો છે : ॥

વડોદા સેહેર ગુલજ્યાર નીમુના વસ્તિ દીસ્તિ ગુલજ્યાર ।

સેહેરા વોહોતી વાગ વગીચ્યા અમરાયા હિરવા ગાર ॥

વાગા વાગ માંહિ સવાઈ મસ્તુવાગાચી વાહાર ।

ત્યા મદિ વંગલા વૌહુત મજેચા ભૌતાક કોટ ચોફેર ॥

જાગે જાગે હે વક્ત ફુલાચ્યે ચોગરદાયે હારોહર : ।

જાગે જાગે વેઠકાં એઝન વસલે ગાદિચ્યે અધિકાર : ॥

શીતલ છાયા યા વાગાચી વૌહુત ચાંગલી જી ।

નાનાપરિચ્યે પુષ્પ પત્ર લાવલે ડ્યાઈ જુઈ ચંચેલી ॥

અનીક સેવતિ વસુન તમાઈત પાહાવી રાવ માહારાજ ડમી જૌતી ।

સેન્યા વાગ મદિ પક્ષાચી દાટી કિચ્યા વિચ્ય કરિ રાઘુન મૈનાં ॥

અજવ સેહેર ગુલજ્યાર વડોદા મદિ માંડવી યસિ ફુનનાં ।

રાવ રાજ્યેદ્ર સવાઈ મુપતિ તીથે નાંદે મોતીદાંના : ॥ ૧ ॥

અન્ત

કરુન તર્યારિ સ્વારિ સાટમારિ પાહાયાલા હે જાતિ : ૧

અગ્રે મદી વસુન તમાશા રાવ રાજ્યેંદ્ર ધની પાહાતિ : ૥

નાંમિ નામી હસ્તિ જ્યાંચા છૂટા લઢાઈયા લાવતિ ।

રનગાડા એકદંતાચ્ચી સાટમારિ ઘેરા હોતિ ॥

સુશમરજી જ્ઞાલાસ વકશિશિ કહે તોડે કંઠીયા દેતિ ।

ગુણી ગંગાજી મને મીસ્વાજી કૌરુવન આલે ચતુરા શાહાનાં ॥અજવ૦૫॥

સંપુર્ણ વડોદ્યાચી લાવળી :

વિધયાદિ-આ લાવળીમાં વડોદરા શહેરના વિવિધ બાગ બગીચા, કોટ, દરવાજા આદિ વર્ણવી મહારાજા શયાણરાવની ગણપતિમહોત્સવ, દશરા, સંક્રાન્તિ આદિ ઉત્સવોના પ્રસંગે નીકળતી સ્વારીઓ તથા તે પ્રસંગોમાં ખેલાતી સાટમારિઓ વગેરે વર્ણવ્યાં છે.

૨. કુલ કડી ૫ છે.

વિશેષ-બાલબોધ લિપિએ લાવળી લખી છે.

અં. ૪૬-૧-૪૦-શ્રી સતી સદુબાધનો ગણ-મિશ્ર
ગુ. હિં.-લો.-પૃ. ૮૧-૮૬

આરંભ-શ્રી સતિ સદુબાધનો ગણ લખો છે ॥

દોહોરા : ॥ પ્રથમ ગણપત પાયે નમુ સરસત દોહો સમત ॥

પવાડો સદુવલ તણો તે વધ્ય વધ્ય કહુ વધત્ય : ૧ ॥

બેહેચર અંબે કાલકા હરસિંધી હિંગલાજ

વિશદ ખોડિ ચંડિકા કરે સેવકનાં કાજ ॥ ૨ ॥

ભાટ ચારણ ને બ્રાંમણાં કવિજન કિજે કોડ

ગણ ગાવું સદુવલ તણો ક્ષણ વે ન દિજે ખોડ ॥ ૩ ॥

અમદ મેહેમદ આપીયે સર દલી સરતાણ

અમદા સેહેરે આવીઆ વધ્ય વધ્ય કરે વર્પાણ ॥ ૪ ॥

x

x

x

x

પેસુવા પેશવા રાજ્યમાંય ચક્રવે રાજ્ય ચોચ્યક આય

કુલ જગમાં વાપીયું કુડ : લારોહિ લાહાર વાપિયા હુંનડ

દો દેશ દુષ્ટ ધાધયા દાય; આવીયા સહર અમદાય માંહે

ચાડીયા ચાડ્ય ચાલે ચંડાલ અબલા સહુને આપે આલ ॥

શ્રીમંત સોહેર ભાગીયું સોહ : કાયની વાર કરે નહીં કાય :
ધંધાલિ સોહેરમાં કિયો ધંધ : આવિયા ભાટ ઊપરે અંધ
જાયકાં દેવ ચોસઠ જોય : હકમે દેવ હિ ગુલ હોય

×

×

×

×

અણિ રાવ કુલ જોસંગ આયે : અડિયલ નગ્ર અમદાજમાંય ॥
તેહરો પુત્ર હુરિયં(ચં)દ તોય : જશરિ રાતજયો જ જોય ॥
તહારે ઘેર સદુવલ તેણુ : પાલવા સમઘ સાયરો વેણુ :
હુરિશંગ હાથ દિધો હુકમ : અમનણાં લેખ લખિયાંછુ ચેમ ॥
આપવા રધ્ય સિધ્ય તમને આજ ॥ કરે સધ્ય કવિયાંર કાજ ॥ ૮ ॥

અન્ત—મુકી તેજ ને છેવ સહુ માહાલે ॥ ચાલી માનતા દેશ પરદેશ ચાલે ॥
સતી માતરિ માનતા સુધ સોયે ॥ હકમ એકસુ તેહરે કામ હોયે ॥
સદુ માતને સમરે મન સાયે ॥ રઘુરાજ તે આપશે મન સચ્ચે ॥
દુખિયાતુંદુઃખ તે ટાળશે માત દેવી ॥ સુધ મનસું કીછયે સાચ સેવા ॥
સંવત તોહોતરો માસ અસાડ સોમે ॥ જયદેવલાં કામ કિંધુ જોએ ॥
દિપમાલા દીવા ધણી માત દેવી ॥ તર્વા કુળ કીધો સદુ માત તેવી ॥
સુદ ળીજ સુમરતિ થાપ સોયે ॥ હવન હોમ પુનઃ ધણી વીધી હોયે ॥
વિપ્રભોજન માત ચંડી બ્રાહ્માંણી ॥ રંધુ રાખિયાં સદુઅલ દેવરાણી ॥
દુજે દેવલ માત હિંગોલ દેવી ॥ પાંનાં આંખલી માત ચોસટ પેખી ॥
જેશંગ સુત તે ભાટ હરિશંગ જોયે ॥ સર્વ કામ તે તેમણે કિંધ સોયે ॥
કંજો ચેવલો કાંમ તે સુધ કિંધો ॥ લખા કારણે તેમણે જસ લીધો ॥
નાણાં પુરિયાં દેવ સદુઅલ નાંમે ॥ કરે લખાં કાડાં તણાં માત કામે ॥

વિષયાદિ—૧. આ પવાડામાં નીચેનો પ્રસંગ વર્ણવ્યો છે:-પેશવા સરકારતું અમદાવાદમાં રાજ્ય ચાલતું હતું ત્યારે આડીયાઓ આડીચુગલીથી ગૃહસ્થોની સ્ત્રીઓને શિરે આળ ચઢાવી, પૈસા ચોડાવી, બારે કનડગત કરતા હતા. તેમાંના ઉત્તમ નામના એક આડીયાએ અમદાવાદના શાહપર બાટવાડાની હરિસિંધ બાટની સ્ત્રી સદુબાઇને શિરે આળ ચઢાવી દરબારમાં ધસડી જવાનો ખેત રચ્યો. ત્યારે બાટાએ ત્રાગાં કર્યા અને સદુબાઇને જ પેહેલી ભોગમાં વધેરી પછી ખીજ સુઆ. પછી નગરજનોએ પેશવાની કચેરી આંગળ જઈ કૃપાદ કરી અને આડીયાઓને શિક્ષા કરાવી. સદુબાઇને સતી લેખી લોકોએ માનતા બાધા રાખી અને તેની દેરી ચણાવી.

૨. કુલ કડી નોંધેલી નથી. આમાં દૂહા, પદ્યરી છંદ, ભુલંગી, કવિત્ત આદિ છે. આ પવાડામાં કવિએ બ્રહ્માદિ દેવો આ શૌર્યકર્મ અને સતીપ્રભાવ જોવા ભૂતલમાં આવ્યાતું વર્ણવી અદ્ભુત રસ-જમાવવાનો પ્રયાસ કર્યો છે. બાધા રસવતી અને અડગમકવાળી છે.

વિશેષ—૧. જુઓ અં. ૩૦-૪-૧ અને અં ૩૦-૪-૨ તો “વિશેષ”.
૨. આસબોધ લિપિ છે.

અં. ૪૬-૧-૪૧-અમદાવાદ શેહેરની વંશાવલિ-
ઐ. ગુ. ગ-પૃ. ૮૬-૮૯.

આરંભ-ધઆદી આમધ સેહેરની વંશાવલી છે.

શ્રી શમત ૧૪૫૧ ના વરશમાંહાં. એહેમદસા આવા તેમણે શ્રી પાટં-
જીથી આવીને અમદાવાદ વશાવુ પેહેલી અશાયતે આશારવુ હતુ તેને
મારીને શમત ૧૪૫૮ ના વધશાક સુદ ૫ વાર ગરેજી ગુજરાત નક્ષત્ર પુશ
દીન ધડી ૧૧ અડતા પાઓ-તા. વશાવાનુ મુહુરત કરે છે તે શાયે એક
લાખ અશવાર તથા ૩૦૩ લાખ પાઆદા. તથા. આઠશેહ હાથી તા. અત-
રીશ હજાર ૭૮ તથા. છેઅશેહે તોપ તથા. સોલ હજાર પોડીઆ તથા.
સોલસેહે ગાડાં-એટલો શાંમાન શ્રી પાટંજીથી લાવા તા. નાણુ પાંચ કરોડ
લાવીને અમદાવાદ વશાવુ છે. તેમાં ચાર હેમદ. બારે બાવા. શાત હજાર
શૈઅદ. તેણે બાર હજાર મોટા કરાવા તથા છતરીસ મસીત મોટી હાથ
પીસતાલીસ ૪૫ મંતારા બિયા. પથરબંધ—

અનત-એહમદશા તા. મેહેમદશાએ વરશ ૪૨-રાજ ૩૩ તાં મુખી
કશે કર નહી હતો પછી કુતબદીને (૧૫૦૮) ખેતીના ભાગ લીધો. રબઅતનો
ભાગ એક પછે શવત ૧૫૬૨ માં મેહેમદ બેગડાને વારે અરાર કર થયા
રબઅત ઉપર દાંણુ એક... (બે) હલનો ભાગ તણુ ચોથેસરી ચાર ભેટ બેવર
પાંચ કોટવાલ છઅ કાજી શેર શાત મંબિવા વેરો આઠ તોલાઈ ના ૧ કોટલાં
છાપવાનાં દશ નજરાણે અગીઆર પટલાઈ બાર દેશાઈગરી ૧૩ કુલ ૨ શુકડી
અબદ ગોડા સુખડી પંનર ચાંલોવરો શોલ ભરાઈ સતર હાથીવેરો અરાર
થઆ પછે મેહમદ બેગડાએ અડતાલીસ વરશ રાજ કરે પછી શ. ૧૬૧૦ ના
ફાગણુ શુદી ૧૩ ની રાત પોર ગયા પછે બેરાંમ દીને મેહમદ બેગડાને
મારો ને બિમરાવો પાંતરીશ મારા લુટી લીધા જાટી શરવરખાંને મેહમદ
બેગડાને મારો પછે શ. ૧૬૧૦ મમદ ફરરાજ બેઠા તેમને (જી) વરશ ૧૯ રાજ
કરે પછે શ. ૧૬૨૯ ના વરશમાં આગરેથી અકબર શાહા ગુજરાત આવા
પછે મદેદર અકબરસાહાની ખીકે કછમાં ગયા શ. ૧૬૪૯ માં જાટે મદા-
ફરને મારો પછે અકબરે વરશ ૫૧ રાજ કરે દલીથી સુખા આવે તે બેસે
શ. ૧૬૬૨ ના કારતગ વદ ૧૪ અકબર મુઓ જાડો થઓ તે મુવો.

શ. ૧૧૮૭ પાદશાહા દીની ગચા પછે કાલ પડેા એ કુરોડ નાણુ દલીથી પાદશાહ શાહજાને મોકલુ છે ને રહીઅતને જીવાડી.

. વિષયાદિ-આમાં અમદાવાદની સ્થાપના સંવત ૧૪૫૮ માં થઈ ત્યારે કેટકેટલી જાતના લોકો કેટકેટલી સંખ્યામાં આવી વસ્યા હતા, કેટલાં ઘર, મકા, દેવલો મશીનો, વગેરે બંધાર્યા હતાં, કેટલા કાઝ અને નાઝ લોકો હતા એ આદિ ગણાવી, તે પછી અકબરે બાદશાહી તોડી ત્યાં સુધી ક્રમે ક્રમે થયલા બાદશાહો અને તેમના મોટાં પરાક્રમે અને કાર્યો તથા રૈયત ઉપર પડેલા કરો આદિ વર્ણુવ્યાં છે.

વિશેષ-આ કેટલીક ઐતિહાસિક અગત્યની બાબતોને લીધે ઉપયોગી છે.

અં. ૪૬-૧-૪૨-પ્રકીર્ણુ હકીગત અને સાલવારી-

ઐ. ગુ. ગ-પૃ. ૮૯-૯૧.

વિષયાદિ-આમાં પ્રથમ વસ્તુપાલ તેજપાલનાં ધર્મદાય કાર્યો, અને તેમજ બંધાવેલાં દેવાલયોદિની રચના વગેરેની ટુંકી-હકીગત આપી છે. તે પછી વિક્રમાન્વિતથી સંવત્ની સ્થાપના ગણાવીને શાલિવાહન (સં. ૧૩૦૫ માં ? ૧૩૫) મુસલમાનેના નબી રસુલ (સન ૬૬૫), પારસીઓનું આગમન (સં. ૭૭૨), સિદ્ધરાજ જયસિંહનો અવસાનકાલ (સં. ૧૧૯૯), નુરશતા ગોર-સતપંથના મુઠ્ઠાં અલીનું પાટણમાં આગમન (સં. ૧૧૮૧), લીમદેવનું ધોરી ચાહાણુદીનને હાથે મરણુ (સં. ૧૨૪૯), કણુની સામા પાટણુ ઉપર ચવન લશ્કરનો હલ્લો (સં. ૧૪૫૮) આદિ ઘણાક રાજ્યો તેમ જ ઐતિહાસિક પ્રસંગોની સાલવારી અને કેટલાકની વિશિષ્ટ જાણુવાજોગ ટુંક માહિતી પણ સાથે સાથે આપેલી છે.

વિશેષ-આમાંની સાલવારીઓ ખીજા ઐતિહાસિક લેખો આદિની સાલવારી સાથે મેળવવાની અપેક્ષા જણાય છે.

અં. ૪૬-૧-૪૩-સોલંકી રાજ ને બીજનાં ચરિત્ર-મૂળરાજ સોલંકીને ગુજરાતના રાજ્યની પ્રાસિ-ઐ. ગુ. વા.-પૃ. ૯૦-૯૪

આરંભ-પ્રથમ દુકટોડા, મધાવતી નગરી અંતરવેધ (ગંગાધમુના વચ્ચેનો દુઆળ)માં છે તાંહાં શોલંકી રાજ કરતા. તે શોલંકી નામે રાજ ખીજ થયા. તેને ભાષાઓમે કજીઓ થઓ. તેથી પોતીકા પીતરાઈ ભાષ-ઓને મારા સાથી જે ગરાસ બાબત ટંટો કરો ને ભાષઓ મારો તેથી ગોત્ર-હતીઆ બેઠી. તારે બ્રાંમજોને બોલાવીને પ્રસ્ન પુછો જે ગોત્રહતા બેઠી તે સાથી ઊતરે ॥ તારે બ્રાંમજો કહુ જે કાશી જાતરા કરો તા. દવારકાંની જાતરા કરો તો તમારી ગોત્રહતીઆનુ પાપ ઊતરે ॥

વિશેષ—૧. જુઓ અં. ૩૦-૪-૧ અને અં ૩૦-૪-૨ નો “વિશેષ”.
૨. બાલબોધ લિપિ છે.

અં. ૪૬-૧-૪૧-અમદાવાદ શહેરની વંશાવલિ-

ઐ. ગુ. ગ-પૂ. ૮૬-૮૯.

આરંભ-ધઆદી આમધ સેહેરની વંશાવલી છે.

શ્રી શમત ૧૪૫૧ ના વરશમાંમાં. એહેમદસા આવા તેમણે શ્રી પાટં-
જીથી આવીને અમદાવાદ વશાવું પેહેલી અશાયતે આશારવું હતું તેને
મારીને શમત ૧૪૫૮ ના વધશાક સુદ ૫ વાર ગરેજી પુરુષ નક્ષત્ર પુરુષ
દીન ધડી ૧૧ ચડતા પાઓ-તા. વશાવાવું મુહુરત ક૩ છે તે શાયે એક
લાખ અશવાર તથા ૩૦૩ લાખ પાઆદા. તથા. આઠશેહ હાથી તા. ખત-
રીશ હજાર ૭૮ તથા. છેઅશેહે તોપ તથા. સોલ હજાર પોહીઆ તથા.
સોલસેહે ગાડાં-એટલો શાંમાન શ્રી પાટંજીથી લાવા તા. નાં પાંચ કરોડ
લાવીને અમદાવાદ વશાવું છે. તેમાં ચાર હેમદ. બારે બાવા. શાત હજાર
શૈઅદ. તેણે બાર હજાર મોટા કરાવા તથા છતરીસ મસી મોટી હાથ
પીસતાલીસ ૪૫ મંનારા બિયા. પથરખંધ—

અન્ત-એહમદશા તા. મેહેમદશાએ વરશ ૪૨-૨૦૫ ને તાં મુધી
કશે કર નહી હુતો પછી કુતબદીને (૧૫૦૮) ખેતીના ભાગ લે તે રખઅતનો
ભાગ એક પછે શવત ૧૫૬૨ માં મેહેમદ બેગડાને વારે અર... કર થયા
રખઅત ઉપર દાંણુ એક... (બે) હલનો ભાગ તણુ ચોથેસરી ચાર બેટ જેવર
પાંચ કાટવાલ છઅ કાજી શેર શાત મંજીવા વેરો આઠ તોલાઈ ના કાટલાં
છાપવાનાં દશ નજરાણે અગીઆર પટલાઈ બાર દેશાઈગરી ૧૩ કુવર શુકડી
અબદ ગોડા સુખડી પંતર ચાંલોવરો શોલ ભરાઈ સતર હાથીવેરો અગાડ
થયા પછે મેહમદ બેગડાએ અડતાલીસ વરશ રાજ ક૩ પછી શ. ૧૬૧૦ ના
ફાગણુ શુદી ૧૩ ની રાત પોર ગયા પછે બેરાંમ દીને મેહમદ બેગડાને
મારો ને બિમરાવો પાંતરીશ મારા લુટી લીધા જાટી શરવરખાંને મેહમદ
બેગડાને મારો પછે શ. ૧૬૧૦ મમદ ફરરાજ બેઠા તેમને (જે) વરશ ૧૯ રાજ
ક૩ પછે શ. ૧૬૨૯ ના વરશમાં આગરેથી અકબર શાહા ગુજરાત આવા
પછે મદેદર અકબરસાહાની ખીકે કહમાં ગયા શ. ૧૬૪૯ માં જાટે મદા-
ફરને મારો પછે અકબરે વરશ ૫૧ રાજ ક૩ દલીથી સુખા આવે તે બેસે
શ. ૧૬૬૨ ના કારતગ વદ ૧૪ અકબર મુખો જાડો થયા તે મુવો.

શ. ૧૧૮૭ પાદશાહા દીની ગચ્ચા પછે કાલ પડેા બે કરેાડ નાણુ દલીથી પાદશાહ શાહજાને મોકલુ છે ને રહીઅતને છવાડી.

• વિષયાદિ-આમાં અમદાવાદની સ્થાપના સંવત ૧૪૫૮ માં થઈ ત્યારે કેટકેટલી જાતના લોકો કેટકેટલી સંખ્યામાં આવી વસ્યા હતા, કેટલાં ઘર, મઠ, દેવલો મશીદો, વગેરે બંધાર્યા હતાં, કેટલા કાર અને નાર લોકો હતા એ આદિ ગણાવી, તે પછી અકબરે બાદશાહી તોડી ત્યાં સુધી ક્રમે ક્રમે થયલા બાદશાહો અને તેમના મોટાં પરાક્રમે અને કાર્યો તથા રૈયત ઉપર પડેલા કરો આદિ વર્ણવ્યાં છે.

વિશેષ-આ કેટલીક ઐતિહાસિક અગત્યની બાબતોને લીધે ઉપયોગી છે.

અં. ૪૬-૧-૪૨-પ્રકીર્ણ હકીગત અને સાલવારી-

ઐ. ગુ. ગ-પૃ. ૮૯-૯૧.

વિષયાદિ-આમાં પ્રથમ વસ્તુપાલ તેજપાલનાં ધર્માદાય કાર્યો, અને તેમણે બંધાવેલાં દેવાલયાદિની રચના વગેરેની ટુંકી-હકીગત આપી છે. તે પછી વિક્રમાન્વિતથી સંવત્તની સ્થાપના ગણાવીને શાલિવાહન (સં. ૧૩૦૫ માં ? ૧૩૫) મુસલમાનોના નખી રસુલ (સન ૬૬૫), પારસીઓનું આગમન (સં. ૭૭૨), સિદ્ધરાજ જયસિંહનો અવસાનકાલ (સં. ૧૧૯૯), સુરશતા ગોર-સતપંથના મુલ્લાં અલીનું પાટણમાં આગમન (સં. ૧૧૮૧), ભીમદેવનું ધોરી સાહાણુદીનને હાથે મરણ (સં. ૧૨૪૯), કરણની સામા પાટણ ઉપર ચવન લશ્કરનો હલો (સં. ૧૪૫૮) આદિ ઘણાક રાજ્યો તેમજ ઐતિહાસિક પ્રસંગોની સાલવારી અને કેટલાકની વિશિષ્ટ બહુવાળેગ ટુંક માહિતી પણ સાથે સાથે આપેલી છે.

વિશેષ-આમાંની સાલવારીઓ ખીજ ઐતિહાસિક લેખો આદિની સાલવારી સાથે મેળવવાની અપેક્ષા જણાય છે.

અં. ૪૬-૧-૪૩-સોલંકી રાજ ને બીજનાં ચરિત્ર-મૂળરાજ સોલંકીને ગુજરાતના રાજ્યની પ્રાસિ-ઐ. ગુ. વા.-પૃ. ૯૦-૯૪

આરંભ-પ્રથમ ટુકેટોડા, મધાવતી નગરી અંતરવેધ(ગંગાચમુના વચ્ચેનો દુઆખ)માં છે તાંહાં શોલંકી રાજ કરતા. તે શોલંકી નામે રાજ બીજ થયા. તેને ભાઇઓમે કછઓ થઓ. તેથી પોતીકા પીતરાઇ ભાઇઓને મારા સાથી જે ગરાસ બાબત ટંટો કરેા ને ભાઇઓ મારેા તેથી ગોત્ર-હતીઆ બેઠી. તારે બ્રાંમણોને બોલાવીને પ્રશ્ન પુછેા જે ગોત્રરહતા બેઠી તે સાથી બિતરે ॥ તારે બ્રાંમણે કહુ જે કારી જાતરા કરેા તા. દવારકાંની અંતરા કરેા તો તમારી ગોત્રહતીઆનુ પાપ બિતરે ॥

અન્ત-તારે કૃષ્ણે બીજે કહ્યું-જે લેખુને લોહીઆણુ કરીને બાંધેલો એટલેથી લોહીઆણુ લેખુ ઉઘાલશે તે લેખુ ધરવણો (ગીધડીઓ) લેખુ જશે એટલે તારું કામ થશે તે પરમાણે મુળરાજે લોહીઆણુ-લેખુ ઉઘાણુ તે ધરવણો લેખુ ગઈ તારે મામાએ કહ્યું કે બીજો એટલું-તારે મુળરાજે કહ્યું કે મામા લેખુ તો પડવાં દો જારે લેખુ પડશે તારે ગાદી બિપરથી બિડાશે આ પરમાણુ મામા ભાણેજે વીવાદ બોલવું થઈ તારે તે વખતે મુળરાજે કચેરી વચે બરી કચેરીએ ગાદી પાસે મામા ભોમણદેને મારો-દીવશે પાટણુ રાજ મુળરાજે પટાલિશેક થયો ને મુલરાજ ગાદીએ બેઠો ને તે દીવસથી આવડાના ઘેરથી શોલંકીને ઘેર પાટણુ રાજ આવું

વિષયાદિ-આવાર્તામાં નીચેનો પ્રસંગ વર્ણવ્યો છે:—“કુટ્ટાડા (ગંગાચમુનાના સંગમ આગળની દુઆબના પ્રદેશની)માંથી બે સોલંકી રાજબંધુઓ-રાજ અને બીજે ગરાસની લડાઈમાં પિત્રાઈએને માર્યા તેથી લાગેલી ગોત્રહત્યાનું પાપ ઉતારવા કાશીની જત્રા કરી અને તે પછી દ્વારકાની જત્રાએ આવ્યા. પાટણમાં તે વેળા ચાવડો ભોમણદે (ભુવનાદિત્ય) રાજ્ય કરતો હતો. તેની ઘોડીને એક રાવત પાણી પાવા લેઈ જતો હતો ત્યાં આ બે ભગવાં-વજ્રધારી ક્ષત્રિયોને જોઈને ઘોડી ચમકી. રાવતે સગર્ભા ઘોડીને ચાણુક મારી, એટલે બીજ સોલંકી જે અશ્વવિદ્યામાં નિપુણ હતો તેણે તેને કહ્યું કે આ ઘોડીને હવે જે પંચકલ્યાણી વહેરે અવતરવાનો છે તે તારી ચાણુકના આઘાતથી કાણો અવતરશે. પછી રાવતે આ હકીકત રાજને કહી. તેના પેટમાં પાપ પેઠું અને તેણે કોઈ નિમિત્ત કાઢી આ બે સોલંકી રાજબંધુઓને હાંપવાના મનસુબાથી એવી શરત તેમની સાથે કરી કે ઘોડી સંબંધી તમારું બવિશ્ય જે જોઈ કહે તો તમારે સર્વસ્વ ત્યજ દેવું અને જો ખરું પડે તો પાટણનું અર્ધું રાજ્ય મારે તમને આપવું. પછી યોગ્ય દહાડે ઘોડીને બવિશ્ય પ્રમાણે જ કાણો પંચકલ્યાણી વહેરે અવતર્યો. ભુવનાદિત્યે તેમને વચન પ્રમાણે રાજ્ય ન આપ્યું પણ પોતાની બેન રાજને પરણાવી અને તેથી રાજને મૂળરાજ પુત્ર થયો. મૂળરાજ મોરારાજમાં ઉછરતો હતો તે દરમ્યાન રાજ અને બીજ દ્વારકાની જત્રાએ સૌરાષ્ટ્રમાં ગયા. રસ્તામાં કેરોકોટ અને નગર સામૈયું આવતાં ત્યાંના રા લાખા શૂલાણીએ તેમને આદરસત્કાર કર્યો. લાખા શૂલાણીનો ઘોડો બચથી ચમકતાં હોંડો પગ મૂકતો ન હતો. તેથી તેપોતા ધડાકા કરાવી તેની ચમક બીજે ઉરાડી એટલે લાખાએ રાજને પોતાની બહેન પરણાવી; ત્યાં રાજને બીજ નગર બંધાર વાડીમાં રહ્યા. દરમ્યાન સંન્યાસી અતીતોની જમાત વાગતે નગરે ત્યાં ઉતરી. પોતાને પાદર બીજનાં નગરનાં વાગ્યાથી લાખા ચીઠાયો અને તેણે નગર ફેડી નંખાવ્યું. તેથી રાજને બીજ તથા લાખા વચ્ચે કલ્યાણ થયો પણ તે વેળા તો બંને બાઈ દ્વારકા ગયાં. ત્યાંથી ધર્મપુણ્યનાં કાર્ય કરી પાછા ફરતાં રાજ અને બીજે લાખાના ગામની પાદરે પોતાનું નગર વગડાવ્યું અને ઈંટો થયા, તેમાં રાજ-મૂળરાજનો આપ-મુઓ અને કાકા બીજ પાટણ આવ્યા. પાટણમાં મૂળરાજનો મામા તેને ગાદીનો અર્ધો ભાગ રાજ સોલંકી સાથેની શરત પ્રમાણે

આપતો ન હતો. મૂળરાજે તે ભાંગ લેવા અત્યંત આગ્રહ કર્યો ત્યારે ભુવનાદિત્યે રોજ રોજ લિંબુ આકાશમાં ઉડાવી તે હેકું પડે તેટલો વખતજ ગાદી ઉપર તેને બેસાડવા માંડ્યો. પણ આટલા જ ટુંક વખતમાં બીજની શીખવણી પ્રમાણે મૂળરાજે આવડાની ગાદીના ભાયાતોને ગરાસો બક્ષીસ આપી પોતાના પક્ષમાં લેવા માંડ્યા. દરમ્યાન તેણે ગીધડાં પાળ્યાં. આમ છ મહીના વીતતાં લોહીઆળું લીંબુ કરી એક દિવસ તેણે ઉછાળ્યું અને ગીધ તે ઉપાડી ગયાં. એટલે મૂળરાજે મામાને કહ્યું કે લીંબુ હેકું પડે તો જ હું ગાદીએથી ઉઠું. ત્યાં ટંટા થયો ને મૂળરાજે મામા ભુવનાદિત્યને મારી ગાદી કબજે કરી.

વિશેષ—આ વાર્તા ઉતરાવીને ભાષાકેર સાથે તેમ કવચિત્ કવચિત્ સંક્ષેપ સાથે કવીશ્વર દલપતરામે સંશોધન કરી છપાવેલી “રત્નમાળ”માં (પાના ૨૮૦-૭) પ્રકટ થઈ છે. એ પુસ્તકમાં આ વાર્તાને મથાળે લખેલું જ છે કે “અમદાવાદના બારોટ કાલીદાસના ચોપડા ઉપરથી” કે જે આ જ ચોપડો છે.

અં. ૪૬-૧-૪૪-વરહા અને જેતાની વાત-ઐ. ગુ. વા.-

૫૦ ૯૫-૧૦૧.

આરંભ:—વાઘેલા વરહો તથા જેતો બે ભાઈ જેણે કલોલ રાજ કરે તેની વાત.

જરે વાઘેલાનું રાજ પાતસાહે છીનાવી લીધું પછી વાઘેલાના વંશમાં વરહો જીતો બે ભાઈ થયા તે બારવટે નીસરીયા તે પાટણને પડખે થલમાં બીલડી ગઢ તથા સરધાર એવાં ગામ છે તહાં રહીયા તેહમાં વરહાજીનું કુટુંબ બીલડીએ રચ્યું તેથી તેના વંશના આજ બીલડીઆ કેવાઅ છે. અને જેતાજીનું કુટુંબ સરધાર રહ્યું તેથી તેહના વંશના આજ સરધારા કેવાઅ છે. તહાં બાઅડી છોકરાને રાખીને એ બે ભાઈ અમદાવાદ બારવટે આવતા હતા તેહના બેલા અશંવાર આશરે ૧૫૦ હતા તે કાઈ વખત રાત્રીમાં તંથાં કાઈ વખત દહાડે આવીને અમદાવાદમાં ગામડાં છુટી જતા. તથા કાઈ શમે બાન ઝાલી જતા.

અન્ત-પછી જેટલા રજપુતો વટર્જાણા તેટલાની નાત ૧ (એક) બંધાણી તેહનું નામ મોક્ષેશલામ કહેવાઅ છે પણ આજ શુધી તે હીંદુની જોવા પેર-વેશ રાખે છે ધરમ મુશલમાની રાખે છે તથા. તેહમાં પણ હીંદુનો ધરમ ફટલાએક રાખે છે પણ તેહની નાતમાં મરે તેહને તો જરૂર ડાટે છે તથા તેહની બાઅડીઓ પણ હીંદુનો વેશ રાખે છે પણ તે નાત મુશલમાન કહેવાઅ છે અને તેહની મોરલી શાખો રહી છે તથા તેહના વૈવંચા ભાટ તેહની

માંડવે (ડભોધ પાસે જાદવ) એટલે એ આરાટને છતશંઘે સારી પેઠે કાંઈ આપીજાં હશે તેથી તેની તારીફ કરી.

વિષયાદિ—ઉપર આરંભમાં સ્પષ્ટ છે.

વિશેષ—ભાટમારણો ગરાશીઆ અને ઠાકોરો જો તેમને તેઓ બરોબર ભેટ પોષાક ન આપતા તો નિંદા ગાઈ કેવી રીતે કૃત્યેત કરતા હતા તેનું આ એક દૃષ્ટાંત છે.

અં. ૪૬-૧-૪૬-આલાવાડના રાજની રીત અથવા ચંદ્રસિંહજીનું ચરિત્ર-ગુ. ઐ. વા.-પૃ. ૧૧૧-૧૧૪

વિષયાદિ—આમાં નીચેનો પ્રસંગ વર્ણવ્યો છે:—“સંવત ૧૮૫૨ માં “વઢવાણ તાબાના મેમકા ગામનો હુવાણો ઝાલર(વાલ)ની પોઠો વેચવા લીંબડીના બાલ પ્રગણાના રોજકા ગામે ગયો. આ ગામના ગરાશીયા ઝાલાના વેવાઈ થતા. તેમણે મશ્કેરીમાં હુવાણને કહ્યું:—“તારા ઝાલા શા બાવે વેચાય છે?” એટલે હુવાણે કહ્યું “તમારા બાલીયા ૧૦૦ ને અમારો ઝાલો એક!” એટલે ગરાશીઆઓએ ચીઠાઈ તેની પોઠ ખુંચવી લીધી, માર માર્યો અને કાઢી મૂક્યો. ત્યારે હુવાણે વઢવાણ આવી રાજ ચંદ્રસિંહને કૃપાદ કરી. તેણે ૨૦૦૦ સ્વાર સાથે લીંબડીનું મોરશીયું ગામ હુંટયું અને ત્યાંના ઠાકોરોના ધરનાં કાઠમાળનાં ગાડાં ભરી વઢવાણ લાવવા માંડયાં. માર્ગમાં લીંબડીના ઠાકોર હરભમજી ૭૦૦ સ્વારો અને ૮૦૦ પાગા સાથે સામો આવ્યો અને ગાયકવાડી સુબા ભગવાનભાઈ પાસેથી ૧૨૦૦૦ સ્વાર અમુક રાતે લીધા. ચંદ્રસિંહને હવે મોત પાસે આવ્યું જણાયું. પણ તેના હમરાવ ગાજયા કાનજીએ સામે મોંઢે ભોગાવે ઉતરી ગાયકવાડી તોપોમાં ખીલા ઠોકવાનું માથે લીધું, અને તેમાં તે કાપ્યો અને મરાઠાઓ તથા હરભમજી નાકા. પછી ચંદ્રસિંહે ગાયકવાડી સુબાને તોપો પાછી લઈ જવા દીધી.

વિશેષ—આ વાર્તા કવીશ્વર દસપતરામવાળી “રત્નમાળ”માં પાને ૩૫૦-૩૫૨ પ્રકટ થઈ છે.

અં. ૪૬-૧-૪૭-પથાભાઈ અને હરભમજીની લડાઈ- ગુ. ઐ. વા.-પૃ. ૧૧૩-૧૧૫

વિષયાદિ—આમાં વઢવાણના રાજ ચંદ્રસિંહના મરણ પછી સંવત ૧૮૫૯ માં તેના પુત્ર પથાભાઈ સાથે અંક ૪૬-૧-૪૫ માં જણાવેલી બાબતના સંબંધમાં વેર લેવા હરભમજીએ મઢાઈ કરી, તેમાં બન્ને પક્ષના લશ્કરીઓને વતી ઓછી હાનિ થઈ અને તરત તો ઠંટા રાખ્યો; એ પ્રસંગ વર્ણવ્યો છે.

વિશેષ—આ આખી વાર્તાનો સંક્ષેપ પાંચ કવિત (ફદા) સાથે કવીશ્વર દસપતરામવાળી “રત્નમાળ”માં પાને ૩૫૩-૪ મે પ્રકટ થયો છે. પ્રસ્તુત પ્રતિમાં ત્રણ કવિત છે, ત્યારે પ્રસિદ્ધ “રત્નમાળ”માં નીચેનું પેઢેલું અને પાંચમું વધારે છે:—

: ખાડીમાં ખદખદે, વઢવાણુ આળ્યું જાણુ;
ચઢયો ચપળ થઈ ઑપથી, રંગ છે પેથલ રાણુ. ॥ ૧ ॥
કાલ વઢવાણુઓ વાસશે પાશે સૂથ લવાય;
ચાંદે હરલમ ચુંથીયો, એ પળે નાવે જાય ॥ ૫ ॥

અં. ૪૬-૧-૪૮-હળવદ અને વઢવાણુ વચ્ચે ખડરીની લડાઇ-ગુ. ઐ. વા.-પૃ. ૧૧૫-૭

વિષયાદિ—આમાં નીચેના પ્રસંગ વર્ણવ્યો છે:-સંવત ૧૮૬૩ માં વઢવાણુના ગામ ખેડુમાં ત્રણ ગાઉ ઉપર જ ધાંગદ્રાના રાજના થાણાના ગામ ગુજરવેદીથી ઈંદને દહાડે ખડરી વેચાતી લેવા સીપાઈ આવ્યા; તેમણે ખડરી રૂ. ૧૧ માં ખરીદી પણ પૈસા આપ્યા વિના ખડરી લેઈ તેઓ ગુજરવેદી આવ્યા. આથી બન્ને પક્ષના રાજાઓ વચ્ચે લડાઈ થઈ. આખરે ચારણો અને બાટોએ પંચાતથી ઈંટો રામાવ્યા. તેમાં હળવદના રાજાને રૂ. ૧ લાખનું, અને લીંબીવાળાને રૂ. ૨૫ હજારનું ખર્ચ થયું ત્યારે ચુડાવાળા અને સાયલાવાળાને રૂ. દશ દશ હજારનું થયું.

વિશેષ—૧. આને લગતી સત્તર કડીની કવિતા જે કે પ્રસ્તુત પ્રતિમાં આપી નથી, પણ અં. ૩૫-૧-અ માં છે તે જોવી; પરંતુ ૩ ગુલણુ હંદની કડીઓ, ૧ અર્ધ દોહરા અને સોરઠાની કડી અને ૫ કાઠીયાવાડી દોહાની કડીઓ લખેલી છે, તેમાં પ્રસંગ વર્ણવ્યો છે; પેહેલી ચારમાં વઢવાણુના રાજ પેચાભાઈની તારીફ છે ત્યારે પાછલી પાંચ કડીમાં હરિસિંધની નિંદા છે.

૨ આ આખી વાર્તા (અં. ૩૫-૧-અ ની કવિતા સાથે) ઉપર જણાવેલાં ‘કવિત’ સાથે કવીશ્વર દલપતરામવાળી “રત્નમાળ”માં પાને ૩૫૫ થી ૩૬૩ માં આપેલી છે.

૩ આ ઉપરાંત પ્રસ્તુત પ્રતિમાં વઢવાણુના પથાભાઈની નિંદાનાં નીચેનાં “કવિત” ૬ છે, જે કવીશ્વર દલપતરામની “રત્નમાળ”માં નથી; કારણુ સમજાય છે તેમ તેઓ વઢવાણુના વતની હોઈને તેમને તે લેવાં યોગ્ય લાગ્યાં નહીં હોય.

(પથાભાઈની નિંદાનાં ગીત)

કીયા રાગ વેલાપ વદે વગાણે કઠણુ વસર ગત મૂર તંબોલવાઆ:
ગાદીમાં ધણી પડે ચડે ફેળે ગરટ અડી ખમવા દીઆ જેમ આઆ: ॥ ૧ ॥
હુવો હોહોકાર ખોહો મંત્રવાલા હરદ તતકાલ અડદ જૂદ તુટા,
અંગ ધખાવે ચખાં દલાં અંટાલા, જટાલા ગારડી બેજી જુટા ॥ ૨ ॥
ચોતરી વદાહી વીર મુઠાં ચલે ધાર છુટો ચલે ધાગધાગા
દલીરા શાલ ગુલવાડરા થોલ દે : લાલ શેલી ગર વેમ લાગા : ॥ ૩ ॥

લડથડે હેકદમ મગ લાલીએ ઝીક ઘોડા તણી પડે ઝડેઆં :
 ઓ અદાહર ઓ અમહર નશંદર જોગંદર અડારા આકમી સુદ્ર જોગેન્દ્ર અડેઆજ
 ધમે પડે જોલ હીલો બગાંલા ધમશ ખેચરાં ગત જી વહે ખાલા,
 વેરશી હંદરરા ફંદ દેખી વકા : ચંદ જીલી ગયો વીર ચાલા. ॥ ૫ ॥
 પાંચ ઘટમાં માંતરામાંહી રઆ પડા, સાંભલો અભો ઝલવદન શુકે,
 ગામ અશાણુ તજી હેક પકડી ગઢી, મઢી વઢવાણુરી ન નકા મુકે ॥ ૬ ॥

અં. ૪૬-૧-૪૮-ગોહિલોની વાત-ગુ. ઐ. વા.-પૃ. ૧૧૭-૧૨૫

આરંભ-ગોઅલોની વાત. પાંડુના અરજીણુ સુત અભેવન સુત પરક-
 શત (પરિક્ષિત) શુત જનમેજય સુત સહસરાણુન સુત શતનીક શુત શત-
 કરમ શુત ગૌતમ શુત નાગવાહન શુત નરવાહન શુત શાલીવાહન જેનો શક
 આલે છે તે તેહના દીકરા ૪ ગેમલજી ૧ શદેવસ ૨ રીશાણુ ૩ શામસુંદર ૪

તે શાલીવાહનની પેદાશ કાશીપુરીમાં થઈ તાંહાં એક બરામણુ હતો
 તેહને દીકરા ૪ તથા દીકરી હતી તે રૂપવંતી હતી તેહનું સગપણુ કરવા
 માંડીજી તારે આઈએ કચું જે મારે પરણવું નથી પછી મોટાં વરત કરવા
 માંડીઆ એમ વરશ ૧૩ ની થઈ એક શમે એ કંના ગંગામાં નાવા પરા-
 ડીએ જાતી હતી તે રાત્રીની ખબર પડી નહી તે સમે આશોપાલવના ઝાડ
 હેઠે નાગ ત્રશંગ નામે ઊભો હતો તે શમે પુંનમનો ચંદ માથે આવો હતો
 અને આઈ ગંગામાં નાવા ઊતરી તે નાગની નજરે આવી તેહનું રૂપ જોઈને
 નાગ વીહવલ થઈને મનુશનું શરીર ધારીને તાંહાં આવા તે આઈ પાસે વશ-
 તર હતું નહી તે વખત દરશદીપુતર (દષ્ટિપાત) ગરબ રઓ તારે કચું જે હું
 પાતાલનો નાગ છું આઈ કહે જે હું કુંવારી છું અને આ કલંકથી મારે
 મરવું પડશે તમને હતીઆ આપીશ નાગે કચું જે સરવે પ્રથવીનું રાજ કરે
 એવો તારે પુત્ર થશે અને તારે દુખ પડે તારે મુને ઇઆદ કરજે.

x

x

x

ગોઅલ ઝાંઝજી મારવાડમાં ખેડગઢમાં રાજ કરીજી તેહને દીકરા ૮
 થઆ ૧ શેકજી ૨ સોનંગજી ૩ દેપાલજી ૪ દુદોજી ૫ હનુંજી ૬ માંન-
 શંગજી ૭ રાણોજી ૮ વીહોજી

એ રીતે આઠ દીકરા સહીત તહાં રાજ કરતા હતા તહાં દલીનો
 પાતસા અકબરશા નવ લાખ ઘોડાની ફોજ લેને લડવા શાહ આવો તે સાથે
 વરશ ૧ સુધી લડાઈ કરી તેહમાં ચાર હજાર રજપુત કામ આવીઆ

અન્ત-અને જશવંતશંઘજી વીધા વાળનો દીકરો પેહેલો મરાઓ હતો તે વરશંઘ દે મુંછડાલનો જમાઈ થાતો તેહનો દીકરો નયુજી વરસ ૧૬ ની ઊમરમાં હતો. તે પોતાનો ભાણેજ જાણીને વરશંઘ દેએ ઊગારી લીધો અને એહના ૧૫૦ અસવારમાંથી ૭૫ મરાઓ પણ અરજણીને દુદાજીને વરશંઘ દેને સરીરે ધા-વાગા પણ કુશલ રચા તે નયુજીને લેને પાછા વસા તે વખત અરજણીએ પુછું જે વરશંઘજીની પાસે એ કાણ છે તારે કચું જે એ તો ભાણેજ છે તારે કચું જે કાકા સાપોલીચું શાથે રાખી રચા દેખાએ છે તે વાત શાંભલીને વરશંઘજીએ તરવારથી ભાણેજનું માથું કાપી નાંખું પછી તે દલગીરીથી પોતાના હાથનાં કાંડાં બે કાપીઆં અને પછી કાશીની જતરા સાંઝે ચાલા ને ત્રીજી મંજલે ગુજરી ગયા.

વિષયાદિ-આ વાર્તામાં નીચેનો પ્રસંગ વર્ણવ્યો છે:-ગોહિલ જાંઘજી અકબર આદશાહ સાથે લડતાં મુઆ અને મારવાડનો ખેડગઢ ભાગ્યો એટલે તેનો મોટા પુત્ર સેજકજી કુળદેવ મોરલીધરની મૂર્તિ સાથે ગાડાં ભેડાવી ગુજરાતમાં આવ્યો અને કાડી-આવાડમાં પંચાળ દેશમાં તેના ગાડાનું પૈડું નીકળી પડ્યું એટલે દેવની આજ્ઞાથી ત્યાં મુકામ નાંખ્યો અને નવલખો પ્રાસાદ કરાવી મુરલીધર દેવ તેમાં પધરાવી સેજકપુર વસાવ્યું. તેના બીજા ભાઈએએ પણ જૂદાં જૂદાં ગામ આસપાસ દૂર તેમ જીકમાં વસાવ્યાં. તેમના વંશજોની દીકરીઓ અને બેનો મારવાડમાં કનોજના રાજા-વાડા સાથે તેમ જુનાગઢ આદિના રાજાઓ સાથે પરણી હતી. એમાં એમને કેટલાંક ગામની ચોરાશીઓ મળી. તેમના વંશના મોખડાજીએ બાવનગર પાસે શીહોર વસાવ્યું. એ વંશના વીહોજીએ શીહાર રમવા જતાં એક કોળી કાકોરની સ્વરૂપવંતી દીકરી ભેઈ અને તેની સાથે લગ્ન કર્યાં. તેના વંશના હાઆ અને બાઆ મકવાણાઓ ઔરંગ-જેબના લશ્કરે સોમનાથનું (મહાસ પાટણવાળું) દેહેરું તોડી મૂર્તિ અમદાવાદ લઈ જવાનું મથન કરતાં ૨૫૦૦ કોળીઓ સાથે મુઆ. તે જગ્યા ધારાતીર્થ કહેવાય છે. તેના વંશના ખસીઆ કાકોરના વંશજ બીજા ખસીઆને હરાવી દામાજી ગાયકવાડ વડોદરે લઈ ગયો અને દામાજીની માએ તેને કેટલાક વખત પછી ખુશી થતાં છોડાવ્યાં. તેના વંશના વાજ વીધાજીને અડીલાના અરજણીજી જોડે કામ કામ લડાઈઓ થઈ. તે વીધા વાલે મુઆ અને તેનો દીકરા, જે પોતાનો ભાણેજ થતો હતો તેને અરજણીજીના કહેવાથી ધરંવરજીએ માર્યો પણ ભાણેજની હત્યા કર્યાના પાપનો પશ્ચાત્તાપ થતાં પોતાનાં બે કાંડાં કાપી કાશીની જતરાએ જવા નીકળ્યો અને તે કાશીએ જતાં મર્ણુ પામ્યો.

વિશેષ-આ વાર્તામાં રા' મંડલિકના વારાથી તે પેશવાઈ પછીના સમય પર્યંતના કાડીઆવાડનાં કેટલાંક નાનાં રાજ્યો સંબંધી ઉપયોગી માહિતી સમાવેલી છે. આ વાર્તા છપાયલી જણાતી નથી. કવીશ્વર સંશોધન કરી છપાવેલી “રત્નમાલ”માં ગોહિલોની વાત છે પણ તે બીજી જ છે, જે કે તે ગોહિલોના મૂળ પુરૂષ સેજકજીથી પ્રસ્તુત વાર્તાની પેઠે નહીં થાય છે, અને કોઈ પ્રસંગ બંનેમાં સમાન પણ છે.

અં. ૪૬-૧-૫૦-કાલીનો કોટ-ગુ. ઐ. વા. પૃ. ૧૨૬-૭

વિષયાદિ—આમાં અમદાવાદથી અડાલજના રસ્તા ઉપર આવેલા કાલી ગામ આગળના પુરાણા કિલ્લા સંબંધી હકીગત છે. પેશ્વાના હાકેમ સેલુકર (સન ૧૮૦૦)ના વખતનો સીપાઈ સૈયદ રહેમુ જે ત્યાં થાણામાં રહેતો હતો તેણે એ લખાવી છે: અમદાવાદ વસાયા પછી સો વર્ષે પાતચાહતા અમીર અહમદશા, જેણે હિન્દુઓનાં રાજસ્થાનો કબજ કરી બાવન કિલ્લા બંધાવ્યા હતા તેણે કાલીનો કોટ બંધાવ્યો હતો. તેને ચાર ધુરળ હતા, ૪ અસલી કુવા હતા; આ કિલ્લાને તાબે ૨૭ ગામ હતાં; અમદાવાદ પેશ્વાએ લેતાં મુસલમાની લશ્કર આ કિલ્લામાં બરાબું એટલે પેશ્વાએ તોપોના ગોળા છોડી આ કિલ્લાનો સદંતર નાશ કર્યો. આ જ અહમદશાએ રાણપુરનો કિલ્લો ગામા અને બાદર એ બે નદીઓના વચલા પ્રદેશમાં બાંધ્યા હતા.

વિશેષ—આવા નાના નાના કોટની મળતી હકીગતો એકઠી થતાં ગુજરાતનો શૃંખલાબદ્ધ ઇતિહાસ લખવામાં ખૂટતી ઉપયોગી ઐતિહાસિક વિગતોની સાંકળો પૂરી થાય એમ છે.

અં. ૪૬-૧-૫૧-કેશર અથવા મરતોલી માતા-

ગુ. લો. વા-પૃ. ૧૨૭-૮

આરંભ—અડાલજમાં આરોટ ઝવેર આહાદર શંગ બિમર વરશ દપતી છે તેહની કહેલી વાત નીચે લખી છે.

અડાલજમાં કેસરઆઈ માતાની જાગ્યા છે તેહની માનતા ધણી આવે છે એ માતાની બિપજ પેહેલી પાટણુ પાશે મરતોલી ગામ તહાંના ભીલની બાઅડી નામે કશરઆઈ હતી તે કોઈ દેવીના અવતાર જેવી હતી તેહના ગુનામાં કોઈ માણસ આવે તે માણસને સરાપ આપે તેથી મરી જાય. એટલે એ ગામના લોકોએ એહને ડાકણ ઠરાવી.

અન્ત—એ આંખે તથા લેખે તહાં માતાનું થાનક કરીજી પછી મરતોલીએ અડાલજનો ભરવાડ જેઠો ગચ્છો હતો તેના શરીરમાં રહીને માતા આંહી આવીયાં તથા મરતોલીએ પણ થાનક છે પછી તે જેઠા પાશેથી રૂપાંબાઈ નાગર બરામણને ઘેર સંવત ૧૮૭૨ માં આવાં તેહની બનાવેલી જગા હાલ છે ને ધણા ગામોમાં કેસરઆઈ માતાના જીવા છે તે ધણું કરીને તો જીવા જાતે ભરવાડ તથા ભીલ છે અને મુલ ગામના નામથી મરતોલી માતા એ હવે નામે પણ કહેવાય છે.

વિષયાદિ—આમાં નીચેની હકીગત છે:—ભીલની બાઈડી કેસરઆઈ પોતાને પજવનારને શાપ દેતી અને તે મરી જતો એથી ગામ લોકે તેને ડાકણ ઠરાવી અને તેના છાકરા પાસે બળ્લેવાર મારવા પ્રયત્નો કર્યા; પણ તે જીવી અને બીજી વારવા

મારે વેળા જંગલમાં ઝાડ હેઠળ ભોંયમાં સમાઈ ગઈ. પણ થોડોક સમય વીતતાં દુકાળ પડ્યો અને એક ભરવાડ પોતાના બે છોકરા-આંબા અને લેળા-સાથે તે ઝાડ હેઠળ પરદેશ જતાં ઉતર્યો અને દુકાળની પીડાને માર્યો ત્યાં જ છોકરાને ઉઘતા ને ઉઘતા છોડીને જ ચાલતો થયો. એટલે પેલી ભીલડી કેસરે ભોંયમાંથી નીકળી પાંચ વર્ષ પર્યંત તેમનું લાલનપાલન કર્યું અને ભરવાડ સુકાળ પડતાં પાછો આવ્યો ત્યારે છોકરાને જીવતા દેખ્યા. આથી તેણે ત્યાં કેશર માતાનું સ્થાનક કીધું.

વિશેષ—ગુજરાતમાં કેવી રીતે, કેટલીક દેવીઓનાં સ્થાનક સ્થપાયાં છે તે સંબંધમાં આવી વાર્તા માર્ગદર્શક થાય એમ છે.

અં. ૪૬-૧-૫૨-કલોલની વાત-ગુ. ઐ. વા.-પૃ. ૧૨૮-૯

આરંભ—મેહેતાજી શીવરામની કહેલી વાત

કલોલથી ઈશાન તરફ કોશ ૧ ઉપર તેરશા નામે સેર હતું તહાં અશલી હતુમાન હતો છે. તેનું નામ તેરશીયા કહેવાય છે અને તહાં વસતીનું નીશાન પણ જણાય છે તે ગામ ભાગીને કલોલ વશુ તે કલોલ નામનું કારણ કે એક કલો એહવે નામે જોગી પ્રથમ અહીં રહેતો હતો તેહને પાશે વસતી વધતી થઈ તારે તે જોગી (રાવલીએ) નામથી કલોલ નામ થયું—

અન્ત—અશલ આ પ્રાંતમાં વસતી ભીલોની હતી તથા થોડી વસતી હતી તેથી જંગલ ઉંઢાર જેવો લાગતો ઉંઢાર એટલે બિજડ ભઅંકર તેથી તે જમીનનું નામ ઉંઢાર હતું તેહમાં વસતી થઈ તાહારે ગુજરાતમાં ઉંઢાવ દેશ કહેવાયો તેહનું તખ્ત કલોલમાં હતું તાંહાંના રાજની રાખેલી રાણી નામે રૂડખાઈ તેણે અડાલજની વાવ કરાવી તેહના પથર લાવતાં દર ગાઉથી ૧ પથર લેઈને તે રાણીની છોકરીએ ગામ છત્રાલાની વાવ કરાવી એમ લોકો કહે છે તે છોકરીનું નામ જાહેર નથી—

માલવામાં નરસીંહ પર પાટણ હતું તહાંના વાણીઆ નરસીંહપરાનાં ધર ૭૦૦ પરાંતીજમાં આવાં તહાંથી કલોલમાં ધર ૪૦૦ આવતાં સંવત ૧૩૦૦ ની સાલમાં આવાં તેહમાં હાલ ધર ૪૦ છે

કલોલમાં વસતી ૨૦૦૦ ધરની આસરે કહેવાય છે નકી ધર ૧૫૦૦ છે

૫૦૦ શીપાઇનાં, ૨૦૦ વાણીઆ, ૬૦ તરગાલા, ૧૦૦ ભાટનાં, ૫૦ બરામણ, ૨૦ હજમ, ૧૦ સૈનીનાં ધર, ૩૦ સુતારનાં ધર, ૧૦ દરજનાં, ૧૦૦ કણબીનાં, ૫૦ ઢેલીઆનાં, ૭૦ કાલીનાં, ૨૫ રાવલીઆ, ૨૦ ચારણનાં, ૪૦ ગૌધરવાનાં, ૩૦ કુંભારનાં, ૪૦ પેંજારનાં, ૧૫૦ પરચુ-૧૫૦૦.

વિષયાદિ-આમાં કલોલ ક્યારે અને કોના નામથી વસ્તુ તે સંબંધી હકીકત છે. આમાં જણાવેલું છે કે આ ગામ અસલી હોવાનું પ્રાચીન કપિલેશ્વર મહાદેવના સ્થાનકથી સમજાય છે; આ ગામ વસ્તુ (આશરે સંવત ૧૩૦૦) ત્યારે વાધેલાનું રાજ્ય હતું, સોલંકીના રાજમાં વસ્તુ નથી. તેનો સંવત સહિત લેખ આસ રણછોડ લેખતાને ઘેર છે. આ કલોલની રાણી રૂડાંબાઈએ (સં. ૧૫૫૫ માં) અડાલજની વાવ દરાવી; આ ગામના 'વરહો' અને 'જેતા'એ અમદાવાદના બાદશાહને પોતાની બેન 'લીલા' પરણાવી હતી; ત્યાં મશીદ છે તે 'કાલીના કોટ'(જુઓ અં. ૪૬-૧-૫૦)ના વખતની હોવાનું અનુમાન થાય છે; ગામને કિલ્લો નથી. વગેરે.

વિશેષ-ઉપયોગી સ્થાનિક માહિતી માટે પ્રસિદ્ધ થવા યોગ્ય છે.

અં. ૪૬-૧-૫૩ કુંડુલોપાખ્યાન-ગુ. પુ. ગ. સાર-

(અધ્યાય ૧૪)-પૃ. ૧૩૦-૧૩૪

આરંભ-૨૬૬ પુરાણમાં કુંડુલોપાખ્યાન અધ્યાય ૧૪

અ ૧

સૌરાષ્ટ્ર દેશમાં પાપાપનોદ નામનું વન તેમાં એક સમે કાઈ પારધી શીકાર કરતો હતો તહાં પાંચ રૂશી કણ્વ ૧ ગાલવ ૨ ઔતિથ ૩ આંગી-રસ ૪ બાહુસ્પલ ૫ તેઓ જતા હતા તેઓને પશુ જાણીને એ પારધી મારવા આવ્યો પણ નજદીક જતે દયાવાન થયો અને બહુ ઠંડની વખત હતી તે ઠંડથી રૂશીઓને પીડાતા જાણીને અગતી વીગેરે લાવીને તેઓની ઠંડ મટાડી. પછી તેણે પુછું જે મારા શા પુણ્યથી તમારાં દરશન થયાં. તેઓએ કહું કે પૂર્વ જનમે ધણો લોભી વાંછીઓ નામે કડવો તું હતો. તારે એક સમે કાઈ યોગી તારે ગેર આવ્યા. તેની પૂજા તે કીધી અને પુછું જે કીયા વ્રતથી મહાપાપ મટે. પછી તેણે કહીજે જે કાલાષ્ટ્રમી શીવનું વ્રત જે ભાદરવા વદ ૮ તે દહાડે ગાયના મૂત્રથી પછી પાણીથી નાહીને ધંતુરાના ફુલથી શીવ પુજા કરવી.

x x x

અ. ૩

તે માંધાતાએ (પૂર્વ જન્મના વાણીઆ કડવાએ) આંમણની વ્રતીઓ બંધ કરી તારે આમણોએ પાંચાલ દેશમાં જૈને કણ્વ રૂશીની પાસે પોતાનું દુષ્પ કહીજે તેણે પોતાના શિષ્ય ગાલવને મોકલી રાજાને કેહેવરાવ્યું જે તારો પેહેલો જન્મ સંભાર. તું શાથી રાજ્ય પામ્યો છું. પછી તેને પેહેલો જન્મ સાંભરો. અને એ રાજા પાંચલ દેશમાં રૂશીનાં દરશન સાર સેના સહીત આવ્યો. તેને પાંચાલમાં આમણોને ગામ વસાવી આપવાનું રૂશીએ કહીજે.

પછી ગાલવને મોકલી ૧૮૦૦૦ આમણોને તહાં તેડાવ્યાં અને એ જ વખતમાં સોરઠના વાણીઆઓ ૩૬૦૦૦ તહાં જત્રાએ આવ્યા હતા તેઓને પણ તેજ વખત તેડાવીને તહાં કંડુલ ગામ વસાવીને તહાં રાખ્યા.

અન્તિ—(અધ્યાય ૧૪ માં) જરે દ્રૌપદીએ સહીત પાંડવો વનવાસ નીસરા સારે તાલ પર્વતમાં આવીને ફટલાક દિવસ રહા હતા અને તહાં રહીને શ્રી કૃષ્ણની વીનતી કીધી તારે શ્રી કૃષ્ણે આવીને કહીજી કે મત્સ્ય દેશનો રાજા વીરાટ નામે છે તે ધર્મવાલો છે તહાં તમે જાને સુખે વસો પછી કાંપિલ-સ્થાનમાં તીર્થ યાત્રા કરીને વૈરાટપુરમાં ગયા.

આ મહાત્મ્ય જે સાંભલશે તેને દીકરો. ધન જે ઇછા હશે તે મલશે અને રાજા તથા ચોર વીગેરેનો ભય તેને ઉપજશે નહીં એમાં સંશય નથી.

સોનું ધન ગામ વચ્ચે વીગેરે આ વાંચનારને જે આપશે તે અક્ષય ફલ પામશે.

વિષયાદિ—આમાં પાંચાલ દેશમાં માધાતાએ (પૂર્વ જન્મના એક લોહી વાણીઆએ) શાંપથી મુક્ત થતાં કણ્વની પ્રેરણાથી કંડુલ ગામ વસાવ્યું, ગાલવા નામે બ્રાહ્મણ અને વાણીયાઓને હાં વસાવ્યા અને એ સ્થળે તીર્થ સ્થાપ્યું, એ પ્રસંગ વર્ણવેલો છે. આના ચૌદ અધ્યાય છે, તેનો સાર માત્ર આમાં આપેલો છે: ૧ લા અધ્યાયમાં કડવો વાણીઆ કણ્વાદિના આપાનુગ્રહથી માધાતા રૂપે અવતરવાનું વરદાન પામ્યો તે, ૨ જામાં યુવનાશ્વને પેટ માધાતાનો જન્મ થયો તે, ૩ જામાં માધાતાએ કંડુલ (કણ્વાલય) ગામ વસાવ્યું તે, ૪ થામાં કંડુલ ગામની સીમા અને બ્રહ્મકુંડાદિ તીર્થસ્થાનોનું નિર્માણ, ૫ મામાં કંડોલીઆ બ્રાહ્મણ (ગાલવા કાલ્વા, કપોલા પણ નામ પડ્યાં તે)ની તથા પ્રાગ્વાટ વાણીયાઓની ઉત્પત્તિ, ૬ મામાં એ વનનું પાપનોદ નામ શી રીતે પડ્યું તે, ૭ મામાં તે તીર્થમાં ચારણને કણ્વ ઋષિની પ્રેરણાથી તપ કરતાં શિવે આપેલું વરદાન, ૮ મામાં સ્વયંભૂ દેવ અને દેવીની સ્થાપના, ૯ મામાં કાશીની જ્ઞાનવાપી જેવી સત્યવાપી, શિવમુખી ગુંગા આદિની સ્થાપના, ૧૦ મામાં દેવીઓનું નિર્માણ, ૧૧ મામાં એક નિત્યા બ્રાહ્મણીની કથા, ૧૨ મામાં રામચંદ્રનું રાવણહરણના પાપના નિવારણાર્થે કંડુલમાં સ્નાન, ૧૩ મામાં કૃષ્ણના પુત્ર સાંબની શાં(સાં)બપુરી, જનલિ ઋષિનું સોરઠના ચૌલકચવંશી રાજાની કન્યા સાથે સ્વયંવરથી લગ્ન, તાલ દૈત્યના હનનથી તે સ્થળનું તાલગિરિ નામ વિગેરે, તથા ૧૪ મામાં દુકાળથી ઉજ્જડ થયેલા એ ગામની સુકાળમાં મુન: સ્થાપના, પાંડવોનો નવાસ આદિ, વર્ણવેલાં છે.

વિશેષ—સ્કંદપુરાણાદિમાંથી આમ વિવિધ ગામ સ્થપાયાના હેવાલોનાં તારણો કઠાવાય તો તેથી ઉપયોગી માહિતી મળે એમ છે. આ આખ્યાન હતારતાં લહીઆએ ભૂલથી ૧૩૦ મા પાનાનો આંક બેવડો નાંખ્યાથી કુલ પાનાં ૧૩૦-૪ ને બદલે ૧૩૦-૫ થવાં જોઇએ છે.

અં. ૪૬-૧-૫૪-કાનાજીનાં કવિત-ગુ. ઐ. ક.-પૃ. ૧૩૪

આરંભ-કવીત ભુપતસંધના બાપ કાનાજીનાં

સંચરે તે થાશે સરપ. ધરતી ઊપર ધેંગ.

તેમાં આતર શંઘ. કરી નવાલી કાનડા. ૧

પાટીલે પોશાલ સજી. નરપત ભણીઆ નનો

છત્રપતી શંશાર દદો. કલમે લખો કાનડા. ૨

તેં ખાગેં નારણુ તણા. લીધી ધર લંકાલ

ચક બાધી ચળીઆ(વા)ઝ. તને કરે સલામું કાનડા. ૩

લાપશીજી વાલા લંધર. દીના દેતરોજ

લાખેં લાંચે ના. કરોડું જમતાં કાનડા. ૪

વિષયાદિ-અં. ૪૬-૧-૫૬ વાળા કાનાજી સંબંધી આ ચાર કવિતો છે, પણ
સાં આપેલી હકીકતમાં નહીં આપતાં અહીં છટાં ઉતારેલાં છે.

વિશેષ-૧. આ ઉપરાંત એક નીચેનો છટો દૂહો છે:—

કોન પાપસે અવતરે બડે બાપકે પૂત.

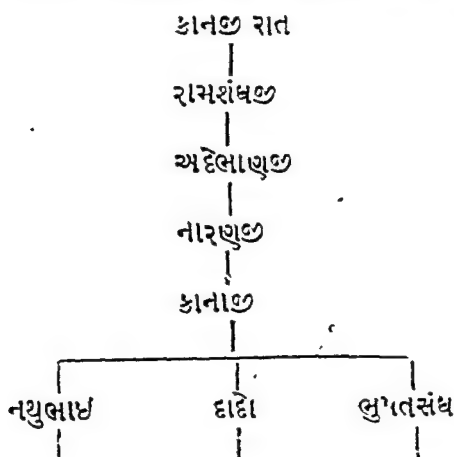
માગણુ માગે પામરી ધરમાં ન મિલે સુ(સૂ)ત.

૨. આના પછીના ૧૩૫ મા પાના ઉપર ભુપતસંધનાં ૭ કવિતો ઉતારેલાં છે,
પણ એ કવિતો પાછાં ભુપતસંધની વાર્તા(લુઓ અં. ૪૬-૧-૫૬)માં આવતાં હોવાથી
તેની વિગતવાર નોંધ અહીં લીધી નથી.

અં. ૪૬-૧-૫૫-લંકોડાના ઠાકોરની વંશાવલિ-ગુ. ઐ.

વંશવૃક્ષ-પૃ. ૧૩૬-૭.

આરંભ-લંકોડાના ઠાકોરડાની વંશાવલિ મેં. ગુલાબચંદના કહાથી લખી.

વિષયાદિ-આમાં બંકોડાના ઠાકોરની કાનજી રાતથી ચૈદેક પેઢી સુધીની વંશાવલિનું વૃક્ષ ઉતારેલું છે. દરેકની શાખા (વંશજ) પાંદડાના આકાર કાઢી તેમાં નામ લખ્યાં છે અને એ પાંદડામાંથી પાછું લીટી દોરી ફાંટું કાઢી તેના ફળુગા ૩૫ પાંદડાના આકારમાં તેના વંશજનાં નામ લખ્યાં છે.

અં. ૪૬-૧-૫૬ ચુંવાળના ઠાકોર કાનાજીની હકીગત-

ગુ. ઐ. વા.-પૃ. ૧૩૭-૧૪૩

આરંભ-દેતરોજના ખારોટ હીર વીરશંઘ ચુંવાલીઆના દસોદી. તેણે તથા ગામેતી સખલશંઘજીએ લખાવેલી વાત. સોલંકીનું રાજ દુકટોડેથી પાટણ આવું પછી કાલરીએ થયું. તહાંથી એક પાંખીજી લુણાવાડે ગયું.

અને એકને દેતરોજના (કાંઝના) કાલીની દીકરી સાથે સંબંધ થયો. તેથી તેના વંશ કાલીની નાતમાં ભલ્યો તે કષ્ટ વખતમાં તથા કાણુ તે અમને માલમ નથી પછી તેના વંશમાં કાનાજી રાત થયા તેને ચુંવાલીશ ગામે હતાં તેથી ચુંવાલ પરગણું કહેવાયું તથા ચુંવાલીઆ કોલી કહેવાયા. એ કાનાજી રાતને અકબરશાએ નોખત ચૌપદાર અબદાગીરી વગેરે આપાં હતાં અને પ્રથમ એ પોતાને રાજ કહેવરાવતા હતા. તેને સમોવડીઆએ રાત (એટલે હનમ) કહેવા માંડા પણ અકબરની ફ્રાજ સાથે કાનાજીએ ખૂબ લડાઈ કરી અને (રાતનો કીતાબ) પોતે કબુલ રાખ્યો. અને તેની સાથે લડવાની હીંમત અકબરનો ઉમરાવ કાઠ રાખી સકતો ન હોતો

તેના દોહો

મુગલાંણી કહે મુગલને. તું કાનડ દેશ મ જી

છોડ અકબરી ચાકરી. હું કાંતું તું ખા ૧

અન્ત

હણી કરંતી બકોર સોર ગહી સાહ આગે દોડી, બણી ખાત શુણી સાચી શ્રવણે સમાણુ. આગરે કહા તો જડે ઝાંગરો કાનરો આગે, કાનરો ઝાંગરો દુસે હુઓ હુને કાન. ૧ જમ જળાં લહે બડાં તંબાલાં ધરાવે જોર, શુઠાલાં વધોરો કાલાં નાંદાણી સતાખ. યેંગાલાં કશા ધોઆ શુણે સાહ કહે મજ, નેલલાં ધનલાં સોતા મારેઆ નવાખ. ૨ મારકાહ હયંમ મેળે ફારકા જોરકા મેડે. જુમાડે ત્રવડી ઘટા કાઢે ચમાં ધાણુ. ગવાડે સીધુંવા રાગ નમાડે ત્રવેકાં ગઢાં. બજડે બાપરી ગાદી હરો અદેબાંણુ. ૩ એ આંખી સાહશ સદા ધરેણો કાંનરો આગે, ધરા સાહતણી સરે મટે નહીં ધાહ. વાહ વાહ હુધ એતો જમરાવ આગે વાતાં, શાહરા રસાલા પાડે કાનો પાદચાહ. ૪

• વિષયાદિ-૧ આ, ચુંવાળના કોળા ઠાકોર અને સોલંકી વંશના રાજની કોલણુ રાણીથી થયેલા ઠાકોરના વંશજ કાનાજીએ મોગલ બાદશાહ અકબર તથા શાહજહાં-

નનાં લશ્કરો સામે લડાઈઓ લડી પરાક્રમો કરેલાં તેની વાર્તા છે. આ વાર્તામાં નીચેના પ્રસંગો છે:-૧ અકબરનાં લશ્કરોને સતામણી, ૨ કાનાજીની પ્રથમની દરિદ્રાવસ્થા અને માતાજીનું વરદાન, ૩ બહુચરાજીનું મૂલ સ્થાનક દેતરોજ, ૪ કાનાજીના ત્રણ દીકરાને રાજ્યની વહેંચણી, ૪ કાનાજીએ ઔરંગઝેબના મોટા બાઈ દારાશાહને આપેલા આશ્રય અને આજમખાના મારથી, તેની કર્ઝા હુંગર અને દટોસણમાં સંતાકુકીની લડાઈ અને ૫ વાયડા બ્રાહ્મણ અને વાયડા વાણીયાને આશ્રય.

૨. પ્રસ્તુત પ્રતિમાં આ પ્રસંગો ઉપર જણાવેલા ક્રમે આપેલા છે, પણ તે સમયના ક્રમને અનુસરતા નથી પરંતુ આડાઅવળી લખાયા લાગે છે. તેમ જ અકબરશાહના વખતના કાનાજી રાત તે બાદશાહ ઔરંગઝેબના બાઈ દારાશાહને આશ્રય આપનારા કાનાજી હોઈ ન શકે. વાર્તા લખનારને જ આ અનુગુણ લાગ્યાથી તેણે એવી ટીપ કરી છે કે “આગળ લખેલા કાનાજી અને આ કાનાજીની વાર્તામાં હલટપુલટ થાય છે તેથી બરોબર હકીગત માલમ પડતી નથી.” (જુઓ પાનું ૧૪૦) દારાશાહને આશ્રય આપનાર કાનાજી સંવત ૧૭૭૬ માં હોવાનું ભંકાડાના પાદરના શિવાલયની છત્રીના લેખથી સમજાય છે. એટલે બે કાનાજી થયેલા; તેમાંનો પહેલો અકબરશાહના વખતમાં અને બીજો (અંદેબાણ કાનાજી) ઔરંગઝેબના સમયનો.

૩. હાલનાં બહુચરાજી માતાનું મૂલ સ્થાનક દેતરોજ, ચુંવાળના મધ્ય ભાગના ગામમાં હતું એમ આમાં જણાવેલું છે. વાર્તા લખાવનારે તેની પુષ્ટિમાં પણ એમ જણાવેલું છે કે “બહુચરાજીના ભક્ત વલ્લભ ભટ્ટે પણ ‘ચુંવાળના ચોકની’ એમ ગાયું છે.”

વિશેષ-૧. આવી ઐતિહાસિક હકીગત મોગલ બાદશાહોના સમયમાં ગુજરાતમાં કેવી રીતે કાળાઓ, જતો (સુસલમાનની જત), સિંધીઓ, આરબો, મરાઠાઓ વગેરે મુલકો દબાવી દબાવીને ત્રાસ મચાવતા અને તેમને લાંથી મારી કાઢવા વખતોવખત મોગલાઈ સુખાઓ અને પેશ્વાઈ સેનાપતિઓ સાથે લડાઈઓ લડી હુંટો ચલાવતા તેનો ખ્યાલ આપે છે.

૨ ક્વીથર દલપતરામે સંશોધન કરી પ્રકટ કરાવેલા “રત્નમાલ”ના પુસ્તકમાં આ વાર્તાના પ્રસંગો સમયના અનુક્રમે (પાનાં ૪૨૭-૩૭) તારવી આપેલા છે; પરંતુ મૂલનાં કવિતો આદિમાં કેટલાક મનસ્વી સુધારાઓ કરેલા જણાય છે.

અં. ૪૬-૧-૫૭-ભૂપતસિંહની વાર્તા વગેરે-ગુ. ઐ. વા.-
પૃ. ૧૪૩-૪૯

વિષયાદિ-આમાં (અં. ૩૬-૧-૫૪ વાળા) કાનાજી રાતના ત્રીજા દીકરા ભૂપત-સિંહ(શંઘ)નાં કરીના મહ્દારરાવ સામેના બહારવટાનાં તેમ જ તેને ખરી વખતે અને ગોદડના કાઠીને મદદ આપનાં પરાક્રમો વર્ણવેલાં છે. પ્રસંગ હુકમાં આમ છે:-

૧. ભૂપતરાવે પોતાના બાઈ દાદાજી અને તેના દીકરાને મારી તેમનો ગરાસ પડાવી લીધો અને ભંકાડામાં તખ્ત રાખ્યું. તેણે કરીવાળા મહ્દારરાવનાં ત્રણ ગામ દબાવ્યાં હતાં.

તે મહારાવે પાછાં ભાગતાં ભૂપતસિંહે બહારવટું ખેડ્યું અને ૨૦૦૦ માણસોની કુમકથી મહારાવને ઘણો માર માર્યો. ભૂપતસિંહ એટલો બધો યુરવીર હતો કે મહારાવને પુત્ર અવતરતાં તેની તરફથી સુંઠ લેવાને એક છોકરી બનરમાં જતાં વેરાએ તેને કહ્યું કે સુંઠ તો ભૂપતસિંહની મા ખાઈ ગઈ. આથી તે વેરાને મહારાવને હુંટયો. ત્યારે ભૂપતસિંહે તેને એની નુકસાની બરી આપી. મહારાવને અંગ્રેજ સરકાર સાથે (સને ૧૮૦૧) ટંટા થતાં ઝીંકુંવાડેથી મહારાવે તેને ખાલાવી પોતાના કુટુંબકળીલો તેને સોંપ્યા. તેણે ગોદડ કાઠીનું જીનાગઢના નવાબની ફોજ સામે રક્ષણ કરી ધાંધલપુરનો કિલ્લો ટકાવ્યો હતો. એણે અગણોતરા કાળમાં ધણા ઢાઢીએને જીવાડ્યા હતા.

૨. ભૂપતસિંહને હલવડવાળાના બાઈ મેંયાણના ગરાશીઆની દીકરી જાણી બાઈ યરણી અને તે સગપણથી તેણે તેનો ગરાસ બચાવ્યો. તે ભંકોડાની આસપાસના સો સો ગાઢ ફરતે હુંટ કરતો, અને મોઠા મોઠા રાત્રીએને કાયર કરતો, પણ 'અનવાળી અને અંધારી' ખારશે બ્રાહ્મણો જમાડતો, ગરીબ લોકોને સદામત આપતો, તીર્થ-વાસીઓને સંતોષતો, તેને માટે કહેવાય છે કે

દેતરાજ દનીઆમાંએ દખણી કરતા ડોળ

વલીને કાઠો વોલ, બાલાની અણીએ ભૂપતા.

તે સંવત ૧૮૭૦ મર્ણુ પામ્યો. તેની વહુ મૂલીબાઈએ પોતાના જેઠ દાદાજીના બે દીકરાને દત્તક લીધા. તેના વંશનો છેલ્લો દોહલરાંધ રામાજીની રખાતથી જન્મ્યાથી તેનો ભાગ કાઠી નાંખવાની તદખીર થયેલી અને તે ખવાસ ગણાયાથી કાકરડાઓએ તેને પોતાની દીકરી યરણાવી નહિ.

વિશેષ-૧ આ વાર્તાના કેટલોક ભાગ કવીશ્વર દલપતરામે સંશોધન કરી પ્રસિદ્ધ કરેલી "રત્નમાળ"માં પાને ૪૩૮-૪૪૨ પ્રકટ થયો છે અને બીજા ફકરાવાળો ભાગ પડતો મૂકેલો છે. એમાં મહારાવ સાથેના સંચામનાં આઠ "કવિત્ત" (દોહા) ભૂપતસિંહનાં પ્રકટ થયેલાં છે; પરંતુ ધાંધલપુરના કિલ્લાના રક્ષણનું નીચેનું ગીત પ્રકટ થયેલું નથી:-

ખશે ખેડ ખવડાં તણી લેલ માતી ખરી. લાખ લાખાં દલાં મેલ લાડો.

જેરવર રાજ્યથી લીરન દૂધ જહી. આવીઓ ભૂપતો તદે આડો. ૧

ખેધ ખરા શાણરા વેધ સાતા ખરા. ધરાપર ધમધમે ગેણુ ધૂળો.

લીર ગોદડ તણી તાણવા મહા બડ. ડમર કર આવીઓ કાન દુળો. ૨

હેમરાં હુંઝરાં નરાં આલતાં હરામ. વરામ ગત સંધિવા રાગ વાગો.

ઝીકતો આભસર ટેક હે ઝીલીઓ. ખેલીઓ પ્રજરાં બીસ ખાગે. ૩

અલંગારો ખેરીઓ નાંદ હર બકરો. દલે દધ પાણુ ધમરાંણુ દાખે.

ભાંદરાં ધરાવે અઓ ધર ભૂપતો, રાવ કાઠાં તણી ધરા રાખે. ૪

૨. આ વાર્તાના સંક્ષેપ "રાસમાળા"માં ભાગ બીજાના પાનાં ૧૩૪, ૩૫માં પ્રકટ થયેલો છે.

૩. આ પ્રકરણ પૂરું થતાં નીચે પ્રમાણે લખેલું છે:—

“આ દેશમાં કેટલાંએક વરશ મરાઠાઓએ હુકમ ચલાવ્યો તથા કેટલાં-
એક વરશ સીંધી તથા જત લોકોએ જુલમ લુટફાટ વગેરે કરાં. કેટલાંએક
વરશ કાલીઓએ જુલમ કરો. હવે ઈંગ્લેજ સરકાર થયા તેની ખોલીનું કવીત.

ધકડે ગએ તીકડે ગએ ગએ લેંણસે જાન

કાલી ભાઈનું ઊહું ગચ્ચું હવે થયા ગુડમેન ॥ ૧ ॥

અં. ૪૬-૧-૫૮-ખડુચરાજનો લેખ-એ. ગુ. લે-પૃ. ૧૫૦

આરંભ-શ્રી વર્હિચરાયૈઃ નમઃ । સ જયતિ ॥ સંવત ૧૯૩૯ વર્ષે શાકે
૧૭૦૫ પ્રવર્તમાને ॥ વૈશાખ માસે કૃષ્ણ પક્ષે દર(શ)મ્યાં રવિ વાસરે તદ્દિને
રાજધિરાજ શ્રીમંત દમસિંહસુત સેનાખાસખેલ શ્રી કૃતેહસિંહરાવ તસ્યાતુજ
શ્રીમંત માનાજીરાવ ગાયકવાડે શ્રી ખર્હિચરાજની આજ્ઞાથી નવીન મંડપ
સિદ્ધ કરાવ્યો છે તે મંડપની પ્રતિષ્ઠા કરવા માટે શ્રીમંતે પોતાના આશ્રિત
ધરના બ્રાહ્મણ નથુભટ તથા બ્રાહ્મણ સાઠોદરા હરિભાઈ પાઠક વગેરેને મોક-
લીને પ્રતિષ્ઠા કરાવી છે મંડપના કારિગર પાટણના ઠાર ચક્રુ યાદવ તથા ઠાર
જગજીવન ભૂલા તથા છુઆર એ મંડપના કામ ઉપર બ્રાહ્મણ શ્રીમાલિ
વ્યાસ અંબારામ વિજેરામઃ શ્રીવડોદરાનાએ મંડપ પરિપૂર્ણ અશ્વિન સુદિ
૧૦ તિથી રવિવાસરે તદ્દિને પૂર્ણ થયો છે તસ્ય દ્રવ્ય રૂપૈઆ : ૬૫૨૫ થયા છેઃ
લિખિતં ॥ જોશીઃ મનસારામ જોઠાઃ બ્રાહ્મણ પુકર્ણાઃ શ્રીરસ્તુઃ

વિષયાદિ-ઉપલા આરંભમાં જ વિગત સ્પષ્ટ છે.

અં. ૪૬-૧-૫૯-રાજપુત છત્રીસ કુલીની ગાદીઓ-

એ. ગુ. ક. -પૃ. ૧૫૧-૨

વિશેષ-૧ હું ને ૨ જુલું કવિત (છપ્પો) અં. ૨૩-ક. વાળાં પહેલાં બે કવિતને
ચોડાંક પાઠાંતરો બાદ મળતાં છે; ત્રીજું ગઢવાળું કવિત અં. ૨૩-ગ. વાળાને મળતું
છે. છેલ્લું કવિત નીચે પ્રમાણે છે:-

મનોરગઢ સામત હુવો. હુવો અજમેર સમસૂર.

પોગલગઢ ગજમાલ હુવો. હુવો ભોજસો જલંધર.

આલ્યપાલ્ય અરખત હુવો. હુવો હાંસિ પારકર

નવે કાટ કરડા થકી, થર પરમારે લહી થપીએ:

ભાઈઆં ધર ઉપરે, ગઢ જીજવા વેચી કીએ: ॥

અં. ૪૬-૧-૬૦-રા. ખેંગારની વાર્તા-ઐ. ગુ. વા.-પૃ. ૧૫૩-૧૬૩

- વિશેષ-આ વાર્તા કંઈક બાપાદેર સાથે કવીશ્વર દલપતરામે સંશોધેલી “રાસમાળા”માં પાનાં ૨૫૨-૨૭૦ માં પ્રકટ થયેલી છે. “રાસમાળા”ના બાપાંતરના ભાગ ૧ લામાં પાના ૨૧૮ થી ૨૩૦ માં આ વાર્તા પ્રકાશનરે (મૂળ ગુજરાતીનું ઇંગ્રેજી અને ઇંગ્રેજીનું ગુજરાતી બાપાંતર; એટલે કે ઘણા ફેરફાર સાથે) પ્રકટ થયેલી છે. હુદાઓની બાપાંતર પાણી કવચિત્ નવીન સંસ્કરણ આ બંનેમાં થયેલું છે.

અં. ૪૬-૧-૬૧-કરણસાગરની વાર્તા-ઐ. ગુ. વા.-પૃ. ૧૬૪-૧૬૫

વિષયાદિ-આમાં કરણસાગર નામના મોટા સરોવરની અને એ નામના પ્રાચીન ગામની નીચે જણાવેલી હકીકત કુંકમાં આપેલી છે: મૂળ ગામ હવે ત્યારે તેમાં બાવન માઠ ‘કલખીઓ’ના અને ૮૦૦ (ધર) હતાં; તેનાં હાલ ત્રણ પરાં યઈ ગયાં છે. અકબરના સમયમાં તે આબાદ હતું, એમ ટોડરમલની ‘ફેરીસ્ત’થી અને મહેમદાવાદની મસ્જદના લેખથી જણાય છે. આ તલાવમાં રૂપેણ નદી વાળેલી હતી; પણ સં. ૧૮૭૦ માં તેની પશ્ચિમની પાળ ભેદીને નદી નિસર્યાથી તળાવમાં પાણી રહેતું નથી, અને નદી ઝીંજુ-વાડાના રણમાં જાય છે.

વિશેષ-આ હકીકત લખાવનાર વિષે જણાવવામાં આવે છે કે તેનું નામ કરણસાગરના ઠાકરડા જહાજી રામા છે. તેઓ દેલવાડાના ઠાકરડા જેઓ અસલ કાલરીના આંટ રજપૂત હતા તેમના પૂર્વજ કોલીની દીકરીને પરણ્યાથી વટલ્યા હતા; તેથી તેઓ કોળી મકવાણા કટોસણના બાયાત ગણાય છે, તેમના વહીવંત્યા ધોળકામાં છે.

અં. ૪૬-૧-૬૨-મુંજપુરની હકીકત-ઐ. ગુ. વા.-પૃ. ૧૬૫-૧૬૬

આરંભ-લ. આચારજી રાયચંદજી દલમજી ગામ મુંજપુરની પોશાલના ગુર.

છરપઅઃ માલવ ધરપતી મુંજ, ભોગ ભોગવે વિશાલહ
નાહંત નરંત, અતી પોઠો પ્રતિપાલહ
ભોજરાજ સંધલ, હણ્યો તે પુત્ર રાજહ કારણ
તે હલ્યા હિતારવા, આળ્યો ક્ષેત્ર ધરમારણ
પરમાર વંશ પ્રથવી તે અમલ છત્ર ધરો રાય ભોજ સર
વાશિઓ મુંજે મુંજપર સંવત ત્રણ ઇકલંતર

૧ સંધલભાઈનો દીકરો. મુંજે તેને મારી નાંખવાનો હુકમ કરો હતો તે પાપ છુટવા લોટેશ્વરની જાત્રાજરવા આવો તારે મુંજપુર ગામ વસાવું.

૪ ૨ ૦ ૫૨
વૈ(વેદ)નેત્રનમસચન્દ્રમિતેવ્દે કાર્તિકે સિતતિથૌ શુક્રવારે ।
મૂલદેવનૃપતિતિલકેન પ્રામદાનમિતિ પંઢિતેભ્યઃ ॥

માંડલમાં જોશી દેવશંકર શીવશંકરે લખાવેા પુરાણી હરગોવીંદના ભાઈ. મુજપુરને પાદર છારીચું તલાવ છે તેના ખોટ નીચે માણસનાં હાડકાં ઝાટાં હોય તે ખીજે દહાડે જોઈએ તો જોવામાં આવતાં નથી માટી જેવી સાટી થૈ જાય છે. લોટેશ્વર મહાદેવ છે તહાં અસલના વખતનો કુંડ છે તેની ઇમારત મોઢેરાના કુંડથી સરસ છે.

વિષયાદિ-આ ધારાનગરના મુંજે ધર્મારપ્પમાં (મોઢેરા પાસે) મુંજપુર સં. ૧૦૦૩ માં વસાવ્યું (‘ઉપર છપ્પમાં સંવત ત્રણ ઇકલંતર’ લખ્યું છે તેમાં ભૂલ છે) તેમો ઉલ્લેખ છે તથા શ્લોકમાં જ આ ગામ મૂલરાજે સંવત ૧૦૨૪ માં પંડિતોને દાનમાં દીધાનો ઉલ્લેખ છે.

અં. ૪૬-૧-૬૩-હમીરખાં પીરની વાર્તા-ઐ. ગુ. વા.-

પૃ. ૧૬૬-૭

વિષયાદિ-આ વાર્તાનો સાર નીચે પ્રમાણે છે: રાણપુરના યાજ્ઞદાર આજમખાનના ભાઈ હમીરખાનની સલાહથી અલાહના રાજ કાઠી હુલ્લીવીર ખાચરે જસદણના કાઠી ખુમાણની વહુ ઘોડે ચઢીને પોતાને ઘેર આવી તેને ધણીઆણી કરી રાખી. આથી ખુમાણે અલાહ ઉપર ‘ફિરો’ (અદાઇ-વુંટ) કર્યો. આજમખાન રાણપુરનો કીલ્લો કરાવતો હતો તેથી તે સ્વતંત્ર થવાની દેહશતથી પાદશાહે તે કીલ્લો અધુરો રખાવી તેમ અમદાવાદ પાછો ખેલાવ્યો. હમીરખાન અલાહના કાઠીની મદદે ધાયો, પણ બોટાદની દક્ષિણે પાંચ ગાઉ ઉપર ‘હગામડીયે’ ધવાયો. તેના લોહી નીગળતા દેહને ખાટલે ધાલી રાણપુર લાવ્યા ત્યાં તે મુવો. તેની કબર રાણપુરમાં તેમ જ હગામડીયે રાણપુરને રસ્તે માર્ગમાં ન્યાં ન્યાં લોહી પડ્યું હવું ત્યાં ત્યાં પણ કબરો હસી કરી. પછી અલાહવાળા કાઠીએ જસદણ ઉપર ‘ફિરો’ કર્યો પણ તેમાં ‘હુલ્લીવીર ખાચર’ ‘કામ આવ્યો.’

અં. ૪૬-૧-૬૪-ખોટાદના કાઠીની વંશાવલિ-

ઐ. ગુ. હ.-પૃ. ૧૬૭

વિષયાદિ-આ વંશાવલિ વિંછીઆના ગોહડ ખાચરથી શરૂ થાય છે અને તેના ચાર પુત્રમાંના મોટા ભોટા ખાચરનો વંશવેલો (તેમનાં ગામડાં સાથે) આપેલો છે. હાલ ‘દાહો અને ગોહડ જીવતા છે’ એમ જણાવેલું છે.

અં. ૪૬-૧-૬૫-કાલરી ગામ-ઐ. ગુ. હ.-પૃ. ૧૬૮

આરંભ-કાલરી ગામ. સોલંકી તેજમાલ કાલરીઆએ કાલરી ગામ વસાવું. તથા તલાવનો એક કાંઠો બંધાવો. કાલરીના દરવાજા ઉપર લેખ છે તેમાં તે પોલ ચણાવાનું વરસ સં. ૧૮૧૧ લખ્યું છે.

વિષયાદિ-આરંભથી સ્પષ્ટ છે.

અં. ૪૬-૧-૬૬-મોતીસર તલાવ-ઐ. ગુ. હ.-પૃ. ૧૬૮

વિષયાદિ-આ એક તલાવ સંબંધી હકીકત છે: સ્ત્રીરમગામથી ઉત્તરે માંડલના માર્ગમાં એક ગાહ ઉપર ભોજવા ગામ છે. ત્યાં આ મોતીસર તલાવ મોતીઆ કુતરાના નામે ખોદાવેલું છે. વાત એમ બની કે ભોજવાના એક વાણીઆ પાસેથી એક વણ-જારાએ મોતીઓ કુતરા ગીરો મૂકી નાણાં ઉધાર લીધાં. તે પછી વાણીઆના ધરમાં ખાતર પડતાં પેલા કુતરાએ તેનો દાટલો માલ દેખાડ્યો એથી વાણીઆએ ખુશી થઈને પેલા કુતરાને ગળે વણજારાને દેવાથી-મુક્ત થયાનું જણાવનારી ચીઠ્ઠી બાંધી છોડી મૂક્યો. કુતરાને વણજારાએ પોતાને પાછો આવેલો જોઈ, સાહસિક શુદ્ધિથી તેને દેવું ચૂકવ્યા અગાઉ નાશી આવેલો સમજી, ગુસ્સાના આવેશમાં તેને મારી નાંખ્યો. પછી ચીઠ્ઠી ત્રાંચી તો ખરી હકીકત જણાઈ; એટલે રૂપૈયા લઈ ભોજવે આવ્યો. પણ વાણીઆએ તે રકમ ન લીધી ત્યારે વણજારાએ પણ તે રકમ પોતે ન રાખતાં તેમાંથી મોતીસર તલાવ બંધાવ્યું.

અં. ૪૬-૧-૬૭-સીતાપુર-ઐ. ગુ. હ.-પૃ. ૧૬૮-૯

વિષયાદિ-આમાં નીચેની હકીકત છે:-સીતાપુરને પાદરે છેમા આયરે 'છેમા-સર' તલાવ અને વાવ બંધાવી, છેમોર માતાનું દેહેરું બંધાવ્યું હતું. એ વાવ જૂની છે. તેનું ખોદકામ કરતાં ૧૩ પગથીઆ બાધેલાં જણાયાં, અને દેહેરું તો બોંયરાની પેઠે ભૂગર્ભમાં દટાયેલું જણાયું. આ દેહેરાથી નીચું ચતુર્ભુજ મહાદેવનું દેહેરું આ ગામમાં છે. આ ગામના કોળીને કહે બાધેલાં બે તાબાનાં લેખપત્રો મળ્યાં હતાં, અને જેકસન સાહેબે તે જોઈને તેને પાછાં આપ્યાં; તેણે તે વિઠ્ઠલપરના કાકરડા મોડજીને આપ્યાં; હવે તે પોતાની પાસે એ હોવાનું નામુકર જાય છે આ ગામને પાદરેથી નીકળેલી ૧૦ પારસનાયની મૂર્તિઓ કુદસ જેમ્સ સાહેબે અમદાવાદ મંગાવી હતી.

અં. ૪૬-૧-૬૮ ભંડોડાનો શિલાલેખ-ઐ. ગુ. લે.-પૃ. ૧૬૯

વિષયાદિ-આ લેખ સં. ૧૭૭૬ ના શ્રાવણ સુદ દશમ ને સવિવારે ભંડોડા કાકોર રાત્રી નારણજી મરણ પામ્યા તેની છતરીના શિવાલય સંબંધી છે. તેના ખર્ચનું "નાણું ૧૫૫૧" થયું હતું.

અં. ૪૬-૧-૬૯-પાટણના માનસરનો લેખ (સં. ૧૧૦૯)-
પૃ. ૧૬૯-૭૦

વિષયાદિ-મૂળમાં આ આખો લેખ નથી આપ્યો, પણ માત્ર નીચેનો શ્લોક આપી તેના સંબંધી હકીકત આપેલી છે:

સંવત્ એકાદશનવ માદ્રશુક્રાષ્ટમી ગુરૌ ।

માનાયા: પ્રીતિકાર્યર્થિ કૃતં માનસરોવરમ્ ॥ ૧ ॥

હકીકત એ છે કે પાટણના રાજ કરણે લેધપુરનાં પુંગલ ગામના ઓડની સ્વરૂપ-વતી દીકરી માતાને રાખી હતી. તેનું નામ અમર રાખવા તેણે આ માનસર બંધાવ્યું.

વિશેષ-આ સાથે એક બીજી હકીકત જણાવેલી છે: સિદ્ધરાજ જયસિંહે પાટણથી એ ગાઉ ઉપર 'ખોચ ખદર' તળાવ બોદાવ્યું, અને તેમાં સિદ્ધપુરવાળી સરસ્વતી નદી વાળવાની તેની ધારણા હતી, પણ રાણકદેવીનો શાપ આ તલાવમાં પાણી ન રહેવાનો થયાથી તેણે એ વિચાર માંડી વાળ્યો.

અં. ૪૬-૧-૭૦-શંખેશ્વર-ઐ. ગુ. હ.-પૃ. ૧૭૦-૧

વિષયાદિ-આ હકીકત ખરોટ કૃતિસિંહે લખાવી છે. તેમાં જણાવેલું છે કે સં. ૧૧૭૨ માં વાણીઆ માનજી ગંધારીઆએ શંખેશ્વરજીની બાધા રાખ્યાથી પોતાનાં વાહાણ સમુદ્રમાં ડુબતાં બચ્યાં તેથી તેના ચોથા ભાગના નવ લાખ રૂપૈઆ ખર્ચે શંખેશ્વરનું દેવળ બંધાવ્યું. મૂળ દેહેરાને ૩ શિખર અને આયમણા મોંના ધુમ્મટ પથ્થરના હતા. પછી બીજા લોકોએ એ દેહેરું સંવત ૧૬૬૮ અને ૧૬૭૨માં (જેનો ઉલ્લેખ દેહેરાની ખારશાખ ઉપર છે.) બીજા ધુમ્મટાથી વિશાળ કીધું. સં. ૧૭૦૦માં અમદાવાદના પાદશાહની ફેજ અહીં આવતાં તેના કારભારી વોરાએ આ દેહેરાને ગૌહલ્યા કરી અપવિત્ર કીધું, એટલે તેમાંની મૂર્તિ વાણીઆઓએ ભોંયરામાં પધરાવી. પછી સં. ૧૭૫૧ માં હુબડ વાણીઆએ પોતાના બાપદાદાના ખાલી દેહેરામાં તેની પુનઃ પ્રતિષ્ઠા કરી. પાટણના મહા-જને એ દેહેરું પછીથી પુષ્કળ નાણાં ખર્ચે સમરાવ્યું. હવે તેનો વહીવટ રાધણપુરના શાહુકાર મશાલીઆ કરે છે.

મદક્ષિણા કરતાં દક્ષિણાતી ઓરડીમાં એક કાળા પથ્થરમાં ૨૮ મૂર્તિઓ છે તેના બાજામાં છાકરાં છે, એ ૨૪ તીર્થંકરની માતાઓ ગણાય છે. તેની નીચે તુટક લેખ છે કે

“.....૧૨૩૮ વર્ષે માઘવદિ ૩ શનો શ્રી સોમપ્રભસૂરિભિર્જિનમાત.....

.....રાજ્યદેવી રત્નામ્યાં સ્વમાતુ:.....

વિશેષ-આની પછી આમાં આ ગામનું વસ્તીપત્રક નોંધેલું છે.

અં. ૪૬-૧-૭૧-વીરમગામના દેશાઈઓની વાત-

ઐ. ગુ. હ.-પૃ. ૧૭૧-૭૭

વિષયાદિ-આમાં નીચેની હકીકત છે:-મૂલ ઇડર પંચકના કાવર ગામના દેશાઈ-ને ઇડરના રાજ્યે ૬ ગામ આપી ઇડરમાં રાખ્યા. તેની ત્રણ પેઢી પછીના વેરશી પટેલને આંપાનેરના રાજ પતઈ રાવળે પોતાના 'ઠકરાલા'ને પીએરથી આંપાનેર આવતાં કોઈ મુસલમાન રાજ્યે પકડ્યાથી તેને મેળવવાના પ્રયાસો ફેકટ જતાં ગરાસની ક્ષણે તે મેળવી આપવા કહ્યું, અને ૨૦૦ માણસો આપ્યાં. વેરશી પટેલ પેલા મુસ-લમાનના ગામને પાદર ગયા અને જત્રા નિમિત્તે તેની પાસેથી માણસો કુમકમાં માગ્યાં. પછી જત્રાથી પાછા વળતાં તેને જ ત્યાં હતર્યા. એક દિન લાગ લેઈ વેરશી

પટેલે તેના હાથમાંથી કટારી ખુંચવી લેઈ તેને જ મારવાની તૈયારી કરી; અને આખરે પતઈ રાવળનું ઠકરાણું પાછું આપવાની શરતે તેને છવતો મૂક્યો. પછી ‘ઠકરાણું’ સોંપતાં પતઈ રાવળે વેરશીને ચાંપાનેર બોલાવી કારબાં આપ્યું અને ગરાસ બદ્યો. થોડાંક વર્ષ પછી ચાંપાનેરનું રાજ્ય મુસલમાનોએ તોડતાં, વેરશી પટેલ અમદાવાદ આવ્યા. તે વેળા વીસલદે વાઘેલો વીરમગામ આગળના મહેવાસની ઝાડીમાં રહી પાદશાહને બહારવટાથી સતાવતો હતો તેને એ ભાગ બક્ષીસ આપી વાઘેલાને વશ કરવા કહ્યું. વેરશીએ વાઘેલાને વશ કરી ત્યાં દેશાઈગીરી સ્થાપી. તેના અને તેના વંશજોના કારબારીઓ વાણીઆ અને નાગશે હતા. તેના વંશના બાણુજી દેશાઈ કાશી સંઘ લેઈને ગયા હતા અને ત્યાંથી કાવડ ભરી વીરમગામ લાવતા હતા ત્યાં ધોળકા આગળ કાવડ પડી જતાં જળ ઢોળાણું અને તેમના મનને બારે કલ્પાંત થયું ત્યારે શ્રીકાશીવિશ્વનાથે દર્શન દેઈ સોળ કન્યાઓનાં દાન આપતાં, ચોરીનાં સોળ આંગાંમાં સર્વ તીર્થોનું જળ આવશે, એવું વરદાન આપ્યું. તેના દીકરા અદેકરણના વખતમાં ગુજરાતની પાદશાહી ડગમગ થવા માંડી અને પેશ્વાઓનાં ધાડાં ગુજરાતમાં આવવા લાગ્યાં, એથી તેમણે સં. ૧૭૮૦ વીરમગામને છોડેલો ચલાવ્યો. અદેકરણને કસબાતી ટાકઅલીએ રાત્રે કટારીથી માર્યો; તે વેળા તેમના બાઈભૂખણુદાસ ૩૦૦૦ માણસો સાથે દેતરોજ હતા, તેઓએ મુસદ્દી-ગીરીથી તુરત તો કસબાતીએ ઉપર વેર લેવાનું માંડી વાળ્યું, અને પરકેટો (રાજગઢ) કરાવ્યો. પછી ૪૦૦૦ કસબાતીઓનો સંહાર કાઢવા આરબ, સિંધી અને મારવાડીને રાખ્યા અને સંવત ૧૭૮૮ માં ગાયકવાડને રૂ. ૨૦,૦૦૦ આપી તેનાં ૪,૦૦૦ માણસો તેડાવ્યાં અને રતોવાઈ છાનો છાપો માર્યો. કસબાતીના વડા અલીજી તેમ જ બીજાઓ નાશી ગયા અને ઘણાને બાયડીછોકરાં સાથે રેહુંસી નાંખવામાં આવ્યાં. ભૂખણુદાસે સદામત બાંધ્યું હતું. તેમણે, દામાજી ગાયકવાડે વઢકાથી એકદમ આવી અમદાવાદ ‘માર્થું’ ત્યારે, દામાજીને પાછા કાઢ્યા હતા. પછી બાદશાહે તેમને વીરમગામ છોડાવી પાટડી મોકલ્યા, પણ પાછો બંદોબસ્ત ન જળવાતાં વીરમગામમાં પાછા રાખ્યા. તેમના નાના દીકરા ભાવરાંધને ગાદી ખેસાડી કાકા ભૂખણુદાસ દેશાઈગીરી ચલાવતા હતા. તેમણે લેધપુરના મહારાજના રતનસિંહ બંડારીની ફોજ સામે લડાઈ કરી તેને હરાવ્યો અને કાઢી મૂક્યો.

વિશેષ-અમદાવાદના મુસલમાની, દિલ્હીના મોગલાઈ અને પેશ્વાઈ અમલમાં ગુજરાતના હાકેમો અને બાદશાહોને દેશાઈઓ અને હાકેરોએ કેવી રીતે બંદોબસ્ત અને સરસાઈ જળવવામાં મદદ કરેલી, તે આવી હકીગતોથી સ્પષ્ટ થાય છે.

અં. ૪૬-૧-૭૨-વરસડાની હકીગત-ઐ. ગુ. વા.-પૃ. ૧૭૮-૯

વિષયાદિ-આ હકીકત નીચે પ્રમાણે છે:-શેહેર મુગીપર પાટણથી ગોહિલ વીરસિંહજી અને ભીમસિંહજીએ ‘સં. ૯૫૨’ માં દ્વારકા જતાં ૨૦,૦૦૦ માણસો સાથે ધોળકાના વટામણુ ગામમાં મુકામ કર્યો. ત્યાં જટરાજ બ્રાહ્મણે તેમને વિતવણી કરી કે વરસડાનો ભીલ વણુવીર ખાદેયો તેની પુત્રી પારવતીને પરણવા માગે છે. માટે તેમણે તેની

વહાર કરી આણું કાર્ય. યતું અટકાવણું. વીરસિંહે દ્વારકાંથી પાછાં ફરતાં મદદ કરવા અને દરમ્યાન છ મહીનાની મહેતલ માગી વણુવીર બારૈયાને લગ્ન માટે ઘટતી તૈયારી કરવાનું કહી યાપ આપવા કહ્યું. વણુવીરે યાપ ખાધી પણ ખરી અને વીરસિંહે દ્વારકાંથી પાછા ફરતાં વરસડામાં કન્યા પક્ષનાં માણસો તરીકે પોતાનાં માણસો દાખલ કર્યાં. અને વણુવીર માણસો સાથે બ્રાહ્મણને ઘેર પરણવા આવતાં તેને નિઘ્રામાં ચકચૂર કરી સગાં સાથે માર્યો, પછી વરસડામાં પોતે, ગાદી સ્થાપી. તેના વંશજો બારૈયા કહેવાયા. આ હકીગત લખાઈ ત્યારે વરસડા તાલુકાના ઠાકોર છત્રસિંહજી હયાત હતા. વીરસિંહના બાઈ ભીમસિંહે કાનમમાં જઈ જંબુસરના સરોવર પ્રગણાની ઠકરાત સીંદલ ઠાકોરને મારી કબજે કરી. તેના વંશજો સીંધા કહેવાયા. “આ હકીગત સં. ૯૫૫ માંના વરસમાં થઈ છે,” એમ હકીગત લખાવનાર હુંવર કૃતેશંધરાવજી બાવાએ કહ્યું છે.

અં. ૪૬-૧-૭૩-લાવનગરના ઠાકોરની ઉત્પત્તિ-ઐ. ગુ. કા.-

૨. ગઢવી ગોવિંદ પૃ. ૧૭૯-૧૮૧

આરંભ-યાદ લાવનગરના ઠાકોરની ઉત્પત્તિ.

લાવનગરમાં જે ગોવિંદ છે તેમના ઘરડા હંસ તથા વછ એ બે ભાઈ નરવાહન કરીને ગોહેલ તે કણીઆપર પાટણના રાજની દીકરી હંસા કરીને હતી. તે સાથે પરણી હતી. તે હંસાને પેટ હંસ તથા વછ એ બે પુત્ર થયા. તેમાં હંસ મોટા તે મારવાડમાં ખેડ કરીને ગઢ છે તાંહાં આવીને વશા. ને મારવાડમાં રાજધાની કરતાં ને નાહાના ભાઈ વછ તે મુગીપર પાટણમાં પોતાની રાજગાદી ઉપર રહા. તેમના વંશના વીરસેનજી તથા ભીમસેનજી વરસડે તથા સારોદમાં આવા તે છે. ને હંસ જે ખેડમાં હતા. તેમનું કેટલાંક વરસ ખેડમાં રાજ રહું ને પછી

ગીત

જાણે જૂની રાજગાદી આદી અનાદી જોધાણુ જેડી. મેપ વાખતેશ તણો બણે વજગાલ. આસ ધરી પાસ હેક તેણુ રે ગઢવી આયો. ગાયો ગીત પ્રીત રીત ગાઠા કરે ગાલ. ૧ જંખાણો બાવાણો ભૂપ દાંત દેવા નથી જાણે. નીચો બાલી ગાલી દીધી જલો વડો નામ-માસણામાં બેઠો પડે માથ પાધ બાધે મોટા. દરબારમેં તોરો કહે કે નથી દામ. ૨ રહે ધીમે ઊઠો રાણી પાથ જાણે લાગો રોવ. મંગો કાંઈ આપે તો હું ડાઠું એણે મુખ. બણે રાણી વાણી પાણી ઘેણુ યાસે કરે ભોલા. ભોગવી મેં બવ બાધો બારે ગાડાં ભૂખ. ૩

X X X X

એડી પેરેં બાગી મુહુ ખાસરે ગામ આયો ॥ પાચો ખાનપાન વડી ચાકરી અપાર ॥ શીચો ખેલે વાત કીધી સઘલ તે મુણે હશી ॥ કીધો વખત તણુ ને સગલે ધીકાર ॥ ખંડ નવ માંહે આજ રાજગાદી ખાસરાંરી ॥ ખંડીઆ નરેશ ખાસરાં તણુ ખવાય ॥ ૧૩ ॥

X X X

કોણ લોજ વીકમરી કીરતી વાખાણે કહેા ખાસરાંરી કીત આગે લાગે લઈ ખોટા બલે જાઓ ચારી માર્યે ગઢવીગોવીંદો બણે । કરે રાજ ચારે જગ કીરતીરા કોટ ॥ ૧૬ ॥

વિષયાદિ-૧. આમાં નીચેના પ્રસંગ વર્ણવ્યા છે:-ભાવનગરના ગોહિલ રાજ-ઓના એક પૂર્વજ વખતસિંહ પાસે એક ગોવિંદ ગઢવી આવ્યો અને તેણે પ્રશંસા ગાઈ, પરંતુ વખતસિંહ પાસે બક્ષીસ આપવા જેવું કંઈ ન હતું તેથી રણુવાસમાં રાણી પાસે દોઝ્યો. તેણે નકારે દીધો. એટલે દરબારમાં પાછા ન આવતાં વખતસિંહ મંદવાડનું નિમિત્ત કાઢી ત્યાં જ બસાઈ રહ્યો. ગઢવીએ રાજને બોલાવવા પોકાર કર્યો. એટલામાં ખાવા વખત થઈ. પરંતુ માણસની ગણતરી બંધ જ રણુવાસમાં રંધાવું હતું અને કોઈ એ પોતાનો ભાગ ગઢવીને ખાવા આપવાની ના પાડી, ત્યારે વખતસિંહે પોતાના ભાગનો થાળ તેને મોકલાવ્યો. પણ પોતાને ભૂખ્યાં રહેવાનો વારો આવવાથી તેણે કાગારોળ કીધી, તે ગઢવીએ સ્તંભળી એટલે થાળ પાછો વાળી પોતાનું ફાટિલું કપડું વેચી ગામ-માંથી ખાઈ લીધું અને પછી પરભાર્યો મૂળખાચરને ગામ જઈ વખતસિંહની નાલેશી કીધી.

૨. કડી સોળ છે.

વિશેષ-આમાંથી ગઢવી આદિ નારાજ યતાં રાજઓની કેવી બદગોઈ દેલાવતા તેમ રાજઓ પણ અમર્યાદિત દાનથી કેવા ગરીબ ને દરિદ્રી થઈ જતાં કેટલા પરતંત્ર રાણીઓ અને કારભારીઓનાં યતા હતા તેનો સારો ચિતાર મળી આવે છે.

અં. ૪૬-૧-૭૪-વીરમગામના દેશાઈની વંશાવલિ-ઐ. ગુ.

હ.-પૃ. ૧૮૧-૧૮૬

વિષયાદિ-આમાં વીરમગામના દેશાઈ અદેકરણ બાણજીની મૂળ પુરૂષ જોધાથી માંડીને વંશાવલિ વૃક્ષરૂપે આપેલી છે: તેમાંના મુખ્ય કાંટાના મુખ્ય પુરૂષના વંશજોનાં અલગ અલગ વૃક્ષો આંકડાવાર પાડેલાં છે.

અં. ૪૬-૧-૭૫ વિરમગામના બે લેખ-ઐ. ગુ. લે.-પૃ. ૧૮૭

આરંભ-વીરમગામ પાશ્વે હાંસલપુરને પાદર શેરીઆ મહાદેવના મંડ-પમાં લેખ છે તે

સંવત ૧૮૯૮ વર્ષે વૈશાક શુદ્ધ ૨ શ્રી સર્વેશ્વરના મુક્તી મંડપ ત. શણુગાર ચોકી ત. દેવળ ઉપર શીખર બંધ ખારોટ. ભીમશંક વખતશંકે શ્રી સર્વેશ્વરના હુકમી કરાવ્યું છે ।

વીરમગામના મોણુસર તલાવમાં દક્ષણાદે મોઢે હાટડાં ૨ છે તેમાં અક્ષર છે તે

મહારાજાધિરાજ શ્રી વીરમદેવ સકુપટ૦ મહારાવ્ય શ્રી સૂમસાદ વ્યાસકદર ઉત્ત ॥

ખીજા હાટડામાં લખુ છે તે

મહારાજાધિરાજશ્રી વીરમદેવ સુત કમરશ્રી સીધ દ્વારવતા ॥

વિષયાદિ-ઉપર બાબત સ્પષ્ટ છે.

અં. ૪૬-૧-૭૬-માંડલની વાત-ઐ. ગુ. વા-પૃ. ૧૮૭-૧૮૯

વિષયાદિ-આમાં નીચેની હકીગત આપેલી છે:-સિદ્ધરાજ નયસિંહના માંડલિક બાયાત માંડના ફરતા બાગના મેહેવાસનો બંદોબસ્ત રાખવા માંડલમાં રહેતા. ગુજરાતનો મુસલમાની અમલ છિત્તભિત્ર થતો હતો તેવામાં પેશ્વા રાધોબા પુનેથી અમદાવાદ આવ્યો ત્યારે તેને હાકેમ બાબી કમાલદે ખાન સાથે ટંટા થયો અને વરસ દિવસ લડાઈ થયા છતાં રાહેર ન મળ્યું ત્યારે વિરમગામના દિલાયત નયુબાઈના કારભારી પટેલ જેઠાભાઈ માંડલના દેશાઈ હતા તેમને પેશ્વાએ મદદે બોલાવ્યા. તેમણે પેશ્વાને એ મુલક કબજે કરી આપ્યો તેથી પટેલ જેઠાભાઈને તેણે માંડલ જવાઈમાં આપ્યું અને તેણે સં. ૧૮૧૨ માં કિલ્લો બંધાવ્યો. પછી પાટણવાળા અને વિરમગામવાળા દેશાઈઓની માંહોમાંહેની મારામારીમાં સં. ૧૮૨૭ માં જેઠા પટેલનું દગાથી ખુન થયું. આ પછી ગાયકવાડ અને અંગ્રેજોની દરમ્યાનગીરીથી માંડલની લેમુક થઈ પછી સં. ૧૮૪૬ માં પેશ્વાને માંડલના પટેલોનો દોર તોડી નાંખવાની વિનવણી વીરમગામના દેશાઈએ કરી અને માંડલ લુંટ્યું. ત્યારે પટેલ દેવીદાસ પોતાના એક છોકરા સાથે પુને ગયા અને કારભારી દીવાનજી રામાજી હરિની મદદ મેળવી. પણ કાંઈ પત્તો ન આવ્યો અને તે પુનેથી પાછા ફર્યા નહી. પછી બાબા સાહેબ (ફતેસિંહ) ગાયકવાડે પોતાની આગળ ફર્યાદ થતાં તેના વારસ ફતેસિંહને બાવનગર મુકામે માંડલની પટેલાઈનો ગરાસ પાછો અપાવ્યો.

વિશેષ-૧. આ વાર્તાને અંતે નીચે પ્રમાણેની એક નોંધ વિરમગામ સંબંધી છે:-

“જરે સીધરાજે મોણસર તલાવ બંધાવ્યું તારે વીરમગામ વસતું મોહોતું પણ હાલ જહાં બારોટનાં ઘર છે તહાં કારાંદપર ગામડું હતું તેથી હાલ સુધી તે મેહેલાનું નામ કારાંદપર કહેવાય છે.”

૨. આ હકીગતથી પેશ્વાઈ અને ગાયકવાડી અમલ ગુજરાતના ઠાકોરો અને દેશાઈઓની માંહોમાંહેની અદાવતથી તેમ જ તેમની મદદથી કેવી રીતે ગુજરાતમાં નમ્યા તેની વિગત મળી આવે છે.

૩. આ હકીગત પટેલ જે સંગે લખાવ્યાની નોંધ છે.

અં. ૪૬-૧-૭૭-પનારના ઠાકોરનો ઇતિહાસ-ઐ. ગુ. વા.

પૃ. ૧૮૯-૯૮

આરંભ-ગામ પનારના ઠાકરડાનો ઇતિહાસ. લ. કારભારી હરગોવીંદ મુલજી, વૈવંચા અમદાવાદમાં છે કાલીદાસ તથા કાકુ

સં. ૧૬૦૭ માં શ્રાવણ મહીનામાં જરદીન સાહેબે માનાજીનો ઇતિહાસ લખવા માગ્યો હતો તારે તણુ(લ)સાણવાળા સાથે ટંટાની વાત ૧ લખાવીને શરકારનો ડર લાગાથી બીજી વાત અમે લખાવી નહી

રૂપાજી-કુંપાજી-સામતાજી-માનાજી-જેહલસંધ

માનાજીની રાખેલી રજપુતાણી છે તેને તેનાં માખાપેં ઊમર વરશ ૧૧ ની વેચાતી આપેલી સંવત ૧૮૯૦માં સોજતરા પ્રાંતમાં ગામ હરસોલની તેને દીકરો ૧ ઊમર વરશ ૯ નો છે નામ જીતો. તેને તથા તેની માનેં અને જેહલસંગને તેની માનેં બરોબર લુધાં (લુગડાં) દાગીના વગેરે આપવા પડે છે પણ અંતે જેહલસંધની મરજીમાં આવે તેટલું એનેં અપારોં અને જંગમ મીલકત માનાજીએ આપેલી હશે તે રહેશે—

અન્ત-સં. ૧૮૮૮ માં માનાજીના પનારામાં થાણુ સરકારે રાખવા માંડું.

સં. ૧૮૯૦ માં માનાજીએ સાણુંદનું પીપલોણુ ગામ છે તહાં જખ-રાઈથી ખીચડું શેર ૧૦ તથા ઘોડા ૧૦ નું જોગાણુ લીધું. તે કામ અમદાવાદમાં ચાલું તારેં હરી બારોડેલ સાહેબે માસ ૧૦ ની ટીપ મારી નેં રૂ. ૫૦૦૦ ના જખીન લીધા હતા તે જખીન

૧ ગામ ઉકડીના અણુદોજ

૨ વીઠલ પરાના જેઠાજી

૩ રતન પરાના અજેજી

૪ શીણુજના કહલોજી

પારોંથી રૂ. ૫૦૦૦ સરકારે લીધા.

વિષયાદિ-આમાં વીરમગામની પાસેના પનાર પ્રગણાના કાકરડા હંપાજીનાં અને માનાજીનાં પરાક્રમે, હંટકાટા આદિ વર્ણવેલાં છે. તેમાં મુખ્યત્વે નીચેના પ્રસંગો છે:- કાકરડા હંપાજીએ બંકોડાના ભૂપતસંધને છોકરી પરાણાવી ગરાસ અપાવ્યો તે; સાણુંદના રાજ સાથે દીવાળીની ભેટ સોગાતના બદલામાં હંટકાટ નહીં કરવાનો હંપાજીનો કારાર; હલવદના સગીર રાજની માતા પાસે પેશ્વા તરફથી જમેના રૂપૈયા જખરાઈથી લેવા વીરમગામના દેશાઈ જેઠા પટેલ ગયા ભારે તેની મદદે જઈ હંપાજીએ તેની કરેલી કલ; સં. ૧૮૬૭ માં હંપાજીના પુત્ર અને માનાજીના બાપ સામતાજીનું મરણ; સં. ૧૮૪૫ માં માનાજીનો જન્મ; સં. ૧૮૬૯ માં વીરમગામની માનાજીની હંટ; તલસાણાના મેધાજીની કલ; અમદાવાદથી પાટડીના માર્ગેના માનાજીનો કબજો અને વણુજરાની હંટ; સં. ૧૮૭૦ માં ખંભાત પાસે મેતલીમાં માનાજીએ પાડેલી ધાડ; ૧૮૭૧ માં ગોરદ ગામની તથા રાધનપુરનાં નવાબના ગામની માનાજીની હંટ; ૧૦,૦૦૦ કોળીના જમેલાના બળથી માનાજીએ વીરમગામના દેશાઈ પાસેથી ખંચાત કરી મેળવેલી રૂ. ૫૦૦૦ ની રકમ; સં. ૧૮૭૬ માં મેલંજ ગામના ઢેઠીઆને નશીઅત; અંગેજ સરકારના સાહેબ દુલાવના જખતાથી માનાજીનું ચારાસુરના ડુંગરમાં બરાઈ બેસવું અને આખરે દુલાવ સાહેબે ખંચાત કરી પ્રગણાના બંદોબસ્ત માટે માનાજી સાથે પાછો કરેલો કારાર;

સં. ૧૮૮૧ માં અંગ્રેજ સરકારને માનાજીએ હુંદારા પકડી આપવામાં કરેલી મદદ; અને સં. ૧૮૯૦ માં માનાજીને અમદાવાદમાં થયેલી શિક્ષા.

વિશેષ-મોગસાર્થ અને પેશ્વાઈના કાળમાં તેમ તે તૂટ્યા પછી અંગ્રેજ સરકારનો અમલ થયો ત્યારે ઠાકરડાઓ ગુજરાતનાં પ્રગણાઓનો બંદોબસ્ત નળવવામાં તેમના સરદારો અને હાકિમોને કેવી મદદ આપતા હતા તેમ હુંદકાટથી વખતોવખત કેવી અવ્યવસ્થા પણ કરતા હતા, અને પરસ્પરની ધર્મ્યાનું વૈર લઈ કેવી રીતે આપો-આપ નળણા પડ્યા હતા તે નળુવામાં આ વિગતો ઉપયોગી થઈ પડે એમ છે.

અં. ૪૬-૧-૭૭-ચોર પકડવાની રીત પ્રકીર્ણ-પૃ. ૧૯૯-૨૦૦-૧

વિષયાદિ-આમાં નહુ-અમલકારને નામે ચોરી કરનારા શકદારોમાંથી ખરો ચોર પકડવાની ત્રણ રીતો-મુદ્દમ-વર્ણવેલા છે: ચોખાની ચપટીથી, કાળજીની ચાંચ-ણીથી, અને માટીના ગોળાને તરાવવાની તરતીબથી, એમ ત્રણ પ્રકારે કેટલીક હાથ-આલાકી, બોલવાની બરમબરી સફાઈ, દમદાટી આદિ સાથે શકદારોમાંથી ચોર કેમ પકડાય તે ટૂંકમાં સમયોગ બતાવેલું છે.

અં. ૪૬-૨-૧-અંબાજીમાં બનાવ-ગુ. પ્ર.-

(લિ. સં. ૧૯૦૮-૯) પૃ.-૧-૨

શ્રી ૭ ૧

આરંભ-આ ચોપડો મેહેરબાન આજમ અલેકસાંડર કીનલોક દાર-બસ સાહેબનો છે.

મુ. દાંતામાં લખવા મીડો કવેશ્વર દલપતરામ ડાઆલાઈએ અપરેલ શને ૧૮૫૩

લ. (લખાવનાર) ગઢવી વલમદાસ જલુ રહેવાશી ગામ પાણીઆલીના માતાજી અંબાજીની વાત.

આશરે વરશ પ ઉપર વાગડ જીલ્લાના (કુંગરપર જીલ્લો વાગડ કેહેવાય છે) ચારણ ૨ માતાએ આવા હતા તે બંને સગા ભાઈ હતા તેમાં મોટા ભાઈને કાંઈ દુખ હતું તે મટવા સાંઝે માતાજી ઉપર દસ બાર લાંધણી કરી પણ માતાજી કાંઈ બોલ્યાં નહીં.

અન્ત-તારે દાંતેથી દરબારનાં તથા તે મેહેતાનાં માણસો જૈને ચારણને પકડી બાંધીને સાદરે વાલી(સ) સાહેબની હજુરમાં પોહોચાડો ને પેલા મુડદાને બલાવું. વાલીસ સાહેબે એ ચારણને વરશ ૨ આશરે કેદ રાખીને છોડા.

વિષયાદિ-આનો પ્રસંગ નીચે પ્રમાણે છે:-સંવત ૧૮૪૮ માં દાંતામાં જમી જેડી હતી અને મેહેતા અચરતલાલ જમીદાર હતા તે સમયે આરાસુરની માતાજી અંબાજીના દેવળમાં બે ચારણબાઈઓ આવ્યા. બંનેએ દશ ખાર લાંઘણો કરી પણ માતાજી પ્રસન્ન ન થયાં એટલે મોટા કે જે દુઃખી હતા. તેણે ચારતી વેળા સહુ લોકો દેખતાં ગળે કઠારી ઘાલી અને નાનાએ તરવારથી તેનું ડોકું ઉડાડી માતાજી પાસે નાંખ્યું. લોકો ગભરાયા અને બહાર નાશી ગયા. બટલ એકલો રહ્યો. તેણે માતાજીવાળી તરવાર હાથમાં લઈ ચારણને ડરાવી મંદિરમાંથી બહાર નીકળવા કહ્યું. ચારણે જવાબ દીધો કે માતાજી મારા બાઈને જીવતો નહીં કરે તો હું પણ તેને પડખે મરીશ. એટલે બટલએ એક યુક્તિ કરી; તેણે ચારણને કહ્યું કે આ તારા બાઈનું માથું તું તેના ધડ ઉપર મૂક, પછેડી તે ઉપર ચોરાડ અને આપણે મંદિર બહાર જઈશું, એટલે માતાજી આપણી ગેરહાજરીમાં તેને જીવતો કરશે. આમ કરાવી, તેને સમજાવી બટલ અને ચારણ મંદિર બહાર નીકળ્યા અને દરબારનાં તથા જમીદારનાં માણસો પાસે પછી પેલા ચારણને પકડાવ્યો અને સાદે કામ ચલાવી બે એક વર્ષની શિક્ષા વાલીસ સાહેબે કરી.

વિશેષ-૧. દેવદેવીઓ આગળ અતિશ્રદ્ધાળુ અજ્ઞ બકતો આવાં ત્રાગાં અગાઉ કરતા હતા, તેનો આ એક દૃષ્ટાન્ત છે.

૨ આ ઐતિહાસિક વાર્તાઓ, પ્રસંગો, વંશાવલિઓ કવિત્તો, પ્રશસ્તિઓ આદિનો મોટો ચોપડો છે, તેનો ઉપયોગ “રાસમાલા” રચવામાં કરાયો છે. અં. ૪૬-૧-૧ના વિશેષ ૧.૨ માં પાને ૨૨૨ મે જણાવેલા ત્રણ ચોપડામાંનો આ ખીલ નંબરનો ચોપડો છે; અને પહેલા ચોપડાની રીતિએ આ ચોપડો લખાયેલો છે. પાનાં ૨૩૫ છે. પણ પહેલા ચોપડામાં પાનાના અંક નાંખવાની રીતિથી ભૂટ્ટી રીતિએ આ ચોપડાનાં પાનાંના અંક નાંખેલા છે. એટલે કે આમાં પૃષ્ઠ વાર અંક છે. વળી આ ચોપડામાં કેટલાક વહી-વંચાએને મોઢેથી સાંભળ્યા પ્રમાણે પ્રસંગો આદિ ઉતાર્યા છે. નંબર ૧'લા વાળા ચોપડા કરતાં આ ચોપડાનાં પાનાં મોટાં અને પહોળાં છે.

૨. કનીશ્વર દલપતરામે મોટા ભાગે આ ચોપડો લખ્યાથી લેખનમાં કંઈક શુદ્ધિ આદિ પણ સમવાયાં છે. લિપિ મુખ્યત્વે ગુજરાતી છે, પણ પ્રશસ્તિઓ અને લેખો બાળબોધ લિપિએ લખેલાં છે. લખાણ હાંસીઓ પાડીને લખેલું છે અને હાંસીઆમાં કેટલેક સ્થળે નામ, અર્થ, સમજ આદિના યુક્તાસાઓ નોંધેલા છે.

૪. આમાં મુખ્યત્વે ઈડર, મહીકાંઠો અને મેવાસના તાલુકાઓ અને તાલુકદારોની હકીકતો છે, જે સ્થાનિક અમલદારો દ્વારા ગઢવીઓ અને યુદ્ધ તાલુકદારો પાસેથી મેળવીને ઉતારેલી છે. આ સને ૧૮૫૨ થી ૧૮૫૩ સુધીમાં ઉતરાવ્યાની નોંધો છે.

૫. આ ચોપડાનાં પહેલાં ત્રણ પાનાં ઉપર વિષયોની અતુકમણિકાઓ અંગ્રેજી તેમ જ ગુજરાતીમાં આપેલી છે. અંગ્રેજી અતુકમણિકા સંક્ષિપ્ત છે ત્યારે ગુજરાતી વિસ્તીર્ણ છે, જે કે તે સંપૂર્ણ નથી. તે નીચે પ્રમાણે આપેલી છે:-

વિષય	પાનું	વિષય	પાનું
૧ અંબાઈમાં ચારણુ સુ(વા) તેની વાત ૧		૧૮ મોને પુનાદરાની વંશાવળીના મીઆંની વંશાવળી ૧૧૬	
૨ હુણાવાડાવાળા ઠાકોરનો હેવાલ. ૩		૧૯ અર્ધદ પ્રશસ્તી (વિ)શે ... ૧૧૮	
૩ મોને પાણીઆલીમાં ગપ ચાલુ તેની વાત ૫		૨૦ નહુલાઈમાં શ્રી ગીરનાર ... ૧૨૨	
૪ શ્રી દાંતાના દરબારની વંશાવળી લખી છે... .. ૬		૨૧ તાલુકે રૂપાલ્યની હકીગત ... ૧૨૩	
૫ રાણાઈની વંશાવળી ... ૨૨		૨૨ તાલુકે રણાચણની હકીગત ... ૧૨૮	
૬ રેહેવર લોકોની વંશાવળી ... ૮૨		૨૩ ભંતો(ત્રો) ત. મંત્રો છે... .. ૧૩૬	
૭ મોને દેરોલની વંશાવળી ... ૧૦૦		૨૪ તાલુકે વડાગામની હકીગત ... ૧૪૧	
૮ પોસીના ઠાકોરની હકીગત ... ૧૦૨		૨૫ મોને અગીઓલની ટીકા ... ૧૪૫	
૯ મોને ધંબોળીઆની હકીગત... ૧૦૪		૨૬ માહાનપરની હકીગત ... ૧૪૮	
૧૦ મોને વલાસણની હકીગત ... ૧૦૬		૨૭ મોને સુદાસણની હકીગત... ૧૫૯	
૧૧ મોને સાંબાની હકીગત ... ૧૦૭		૨૮ મોને હડોલની હકીગત ... ૧૬૫	
૧૨ મોને દોલારાણની હકીગત ... ૧૦૯		૨૯ મોને બાહુદરાની હકીગત... ૧૬૮	
૧૩ મહીકાંઠા વીશે ૧૧૦		૩૦ મોને મોરની વાત... .. ૧૭૦	
૧૪ મોને કુસકીની હકીગત ... ૧૧૧		૩૧ મોને ટીટાઈની હકીગત ... ૧૯૫	
૧૫ મોને કુસકીના ઠાકોરની વંશાવળી ૧૧૨		૩૨ માંડપની વાત ૨૦૭	
૧૬ ચોખલાના જાહેરની વાત ... ૧૧૩		૩૩ વાલાસણની હકીગત ... ૨૧૦	
૧૭ કંટાળુ બારામાં બીહોલના રજપુત ૧૧૪		૩૪ માંડવાની હકીગત ૨૧૩	
		૩૫ સાહીતસીંધુ વીસે ... ૨૨૯	
		૩૬ પ્રથવીપર જંબુદ્વીપના ઘણી ... ૨૨૯	

૬. આ ચોપડા છેલ્લા પુઠીયાના પાના ઉપર ગંજકાની વિગત નીચે પ્રમાણે લખી છે:—

“તાજ, સફેત, રૂપૈઆ, તેગ, ગુલામ, ચોળા તથુ આવે કામ બજાત, કુમાચ, સુરખ અશરફી ચંગ, જ્યોં થેરે થું છતે જંગ ૧

“હરેક પાનામાં મીર ૧ વજર ૧ તથા એકથી દશ સુધી ટખમાં

“તા. ૧ લાખી રંગ ઉપર ટખમાં ૩ ૨ પાનું કાલુ ને ટખમાં ઘોલાં ૩ ચમરોર લાલ પાનું ને માહી તરવાર ગુ ૪ પીલું પાનું. ને માંગાં બ પ હાંગલોઈ રંગ ને ચોખડાં કાલાં ટખમાં કુ ૬ પીલાં પાના ને કાલાં ટખમાં ગોલ સુ ૭ લીલાં પાનાં ને ટખમાં લાલ કુંડાલી ને વચે સોનેરી ચં ૮ લીલાં પાનાં ને ત્રીખુંણીઆં ટખમાં.

અં. ૪૬-૨-૨ હુણાવાડાના ઠાકોરનો વહેમ-ઐ. ગુ. વા.-પૃ. ૩-૪

વિષયાદિ-આમાં નીચેનો પ્રસંગ આપેલો છે: સં. ૧૯૦૦ માં હુણાવાડાના રાજા કૃતેસિંહજીને વીરપુરનો એક સૈયદ તેમનું આયુષ્ય આવી રહ્યોનો વહેમ ધાલી દરી-

ચાઈ પીરની વીરપુરની કબર પાસે લઈ ગયા. અને અગાઉથી એક સહુંગ જેવું તૈયાર કરી રાખેલું, તેમાં પોતાના એક માણસને ઉતારી કબરના અંદરના મથાળે મોકલ્યો અને ડ્રાળ ન્યારે દરીયાઈ પીરને મોઢેથી તે વાત જાણવા આવ્યો ત્યારે પેલા સૈયદના પ્રશ્નના ઉત્તરમાં કબરમાંથી રાત્રીનું આયુષ્ય ખૂટ્યાનો અને સૈયદ જો પોતાના વીસ વર્ષના બાકી રહેલા આયુષ્યમાંથી દશ વર્ષ રાત્રીને આપે તો જ રાત્રી જીવે એવો અવાજ તેની પાસે કઠાવ્યો. સૈયદે તેમ કરવાનું વચન રાત્રીને આપ્યું અને સૈયદનો પ્રતાપ અને પ્રભાવ રાત્રી ઉપર વધ્યો. અને તે કારભારી થઈ પડ્યો. પરિણામે પોતાને આયુષ્ય આપનાર સૈયદ પાણી પાય તેટલું જ રાત્રી પીવા લાગ્યો. આથી ગામમાં હાહાકાર વર્તાયો કે રાત્રી મુસલમાન થયો. આમ કેટલોક સમય ચાલતાં કારભારી રણજોડ મેહેતાને ખસતો કરવાને તદ્દપીરથી પેલા સૈયદે ઝેર અપાવ્યું. પરંતુ કારભારીએ તેની ખબર પડતાં મરતી વખતે પોલીટીકલ એજન્ટ ઉપરનો પોતાની ઉપર સૈયદે દગો કર્યાનો કાગળ લખી પોતાની સ્ત્રીને આપ્યો. એ કાગળથી સાદરાના પોલીટીકલ સાહેબ વાલીસ, દેવાકાંઠાના તથા વડોદરાના સાહેબ હુલ્લાવાડે ગયા, તપાસ ચલાવી અને સૈયદને જીલ્લાપાર કર્યો. રાત્રી પસ્તાયો અને ૧૯૦૩ માં મુઓ. સૈયદને તેની સ્ત્રીએ ઝેર દઈ માર્યો.

વિશેષ—૧. રજવાડામાં ચાલતાં તરકટાનો આ એક નમુનો છે.

૨. આ પ્રસંગ ગઢવી ધીરજીએ લખાવ્યો છે.

૪૬-૨-૩-એક ગપ-ગુ. પ્રકીર્ણ-પૃ. ૫

વિષયાદિ—આમાં નીચેની બીના આપેલી છે: શીરોહી પ્રગણાનો એક કણુબી બે બળદ વેચવા આવ્યો ઉપર ગયો. ત્યાંથી એક ગોંસાઈ તેને એક શુક્રમાં લઈ ગયો. શુક્રમાં ઉડે જતાં તેણે મોટી મેહેલાત, વિશાળ ઘોડાર, તોપોના ગોળાઓનો જંગ વગેરે જોયાં અને આવી લશ્કરી તૈયારી અહીં કરી રાખવાનું કારણ પૂછતાં ગોંસાઈએ બે વર્ષ પછી અંગ્રેજ સરકાર સાથે લડાઈ કરવાનું જણાવ્યું. પછી કણુબી બળદના પૈસા લઈ પાછો શીરોહી આવ્યો અને તેણે લોકોમાં એ વાત ઉરાડી; પણ પછી તે જગ્યાની તલાચ કરતાં શુક્રનો પત્તો જ લાગ્યો નહીં.

વિશેષ—અંગ્રેજ રાજ્ય સ્થિર થયું તે અગાઉ આવી જે ટેટલીક ગયો ચાલતી તેનો આ એક નમુનો છે. આ ગપ “ગઢવી માવલ જગા રહેવાશી ગામ પાણી-આલીના” એ લખાવી હતી.

૪૬-૨-૩-શ્રી હાંતાના દરબારની વંશાવલિ-

એ. ગુ. હ.-પૃ. ૬-૧૭

આરંભ—દરબારની વંશાવલી. મોજે દાવડ તાબે ધડરના બારોટ જલમ તથા જોરાજી નાથુજી વાલા પાશેથી લખી લીધેલા કાગલ. નરોત્તમ-દાસે આપા તે તથા ગઢવી માવલને મોઢેથી કાંઈ લખી લીધું છે.

૧ પરમાર વંશમાં રાજા વીક્રમાજીતના કુવર ફરજન ૩ હતો.

૨ વીક્રમચરીત્ર ૧ બુધશંખજી ૨ બાઈ હરકુંવર.

વીક્રમાજીતને માતા હરસીધ તથા મહાકાલેશ્વર મહાદેવ. આગીઆ. વીર. વૈતાલ પ્રસન્ન હતાં.

એ માતાનું તથા મહાદેવનું દેહ સંવત ૧૧૨માં માગશર સુદ ૨ કરાવું. વીક્રમાજીતને રાણીઆ ૩૬૦ હતી તેમાંથી ૭૫ રાણીઆ સતી થઈ. હવે વીક્રમચરીત્રના

૩ સાદુલ શંખજી તેને ૧૨૫ રાણીઆ હતી તેમાં ૨૫ સતી થઈ.

૪ મહાદેવજી ૧ અગરશંખજી ૨ હરીશંખજી ૩ મહાકરજી ૪ બાઈ અજબકુંવર ૫ એ મહાદેવજી સંવત ૨૨૧ માં ગાદીએ બેઠા. તે સં ૨૬૧ માં મુવા.

X X X X X

૩૪ ભદ્રસેનજી. ધારસેનજી. કનકદેવજી. દરજલુશાલજી દેવકરજી
ઉજેલુ ધારગઢ. ચંદેરીનગરી વંશ નથી ૫

આ ૨(બીજા)ના શીરોઈ તાબે
વંશના જુદા છે. ઉજડ છે

| ગાદી બેઠા સં મુવા સં
આ કનકદેવ ૮૦૧ ૮૨૦

૩૫ સામતસીંહજી ૧ સંગોજી ૨ સુરોજી ૩ શ્રીગજમાલજી ૪
મંડોવર ગઢ લીધો આ ૨(બીજા)ને આ ગંગલગઢ
અજમેર મહું

ભાણોજી ૫ સુરોજી ૬ ખેમરાજજી ૭ હાંસીજી ૮
આ રત્ને લોદર ગઢ મહું ટાંકાગઢ પાંડરગઢ

આલજી ૯ પાલજી ૧૦ ભોજરાજજી ૧૧ મં
અરબુદગઢ આ ૨ ને ૧૦ ઝાલોગઢ સીરોઈ જીલે

આ સામતસીંહ (ગાદીએ) ૮૨૦ (મુવા) ૮૩૫

X X X X

૮૦ આસકરજી. રૂદ્રશંખજી. બાઈ હરકુંવરના

૧૬૦૧-૧૬

આણે બાદશાહના સાહબદાને શરણે રાખે

પ્રજા ૩૨ મે નંબર ૧૦ વીરજી છે પણ પાતસાહે મહારાણા
પદવી આપી તેનું કવીત આ

અરજણ હું(સુ)ત હમીર હું(સુ)ત રાણ મેહેરાણી
 રાણ સુત આસકરણ શરણ રાખો મદાદર
 અકબર શું ઉખલે અનડ ગ્રહીઓ આડંગર
 ઉભે ખાગ અરજણ હરો, મલે નહીં અકબર મારકો
 તે લીઆ બદર મહારાણા તણાં શરણ આસાંધારકો.

X X X X

અન્ત—૩ (૯૦ મા આસકરણના પુત્ર રાણા વાઘના વંશમાં) પુંજોળ
 ૧ જેશંગદેળ ૨ નરસીહદેળ

ગંગવા મહું

પુંજોળ ૧૬૬૬માં ગાદીએ બેઠા અને ૧૬૮૯ સીમાં શુજરા.
 તેના કુંવર ૪.

૪ માંનશંધળ ૧ અમરશંધળ ૨ શયળશંધળ ૩ સુરતશંધળ ૪

હાલ અડેરણ મહું ગંછેરા મહું. સામટી નીરવંશ

પણ સુદાસણા હવે

એ (૩) પુંજળની રાણીઓ ૩ સતી થઈ તે

૧ મુજપુરનાં વાઘેલીળ વનળ કુંવર; ૨ પાડીપ(સીરાઈ જલ્લે)નાં
 દેવડીળ સળણ કુંવર. ૩ ખીઓલનાં ખીઓલીળ પારવતી કુંવર. એ પુંજ-
 ળએ ગામ રોડા બાહુવા અમરાળને સંવત ૧૬૬૮ માં આપું.

માનશંધળ ગાદીએ બેઠા તેના કુંવર ૨

X X X X X X

(અહીંથી અધૂરું છે.)

વિષયાદિ—આમાં પરમારવંશી વિક્રમથી દાંતાના રાણાનો વંશ ચાલેલો તેની
 વંશાવલિ સં. ૧૯૦૮ માં હયાત રાજ પર્થત આપેલી છે. દરેક રાણા ક્યારે ગાદીએ
 બેઠો, અમલ કેવો ચલાવ્યો, અને ક્યારે મુલો તે જણાવેલું છે, તેમ સાથે કેટલાક
 રાજ્યોની ખાસ જાણવાલેગ માહિતી પણ આપેલી છે. તેમાં મુખ્યત્વે નીચેની
 કેટલાકની નોંધો છે:

(૪૦ મા) રવપાલ ૮૮૮ માં દ્વારકાની જત્રાએ ગયા, પાછા વળતાં કચ્છમાં જત
 માતા અંબિકાજીની પૂજા વિના નહિ ખાવાની પ્રતિજ્ઞા હોવાથી માતાજીએ તેમને દર્શન
 દેઈ વરદાનમાં સિંધનું રાજ અને નગર ઠાઠાનું ખેસણું આપ્યું.

(૫૨ મા) દામોજીને માતા ઝાંખાએ પ્રસન્ન થઈ આંગળીમાંથી લોહી કાઢી એક
 કુંવર પેઠા કર્યો, પણ તે તેને પસંદ ન આવ્યાથી બીજો કુંવર જશરાજ આપ્યો. તેણે
 ઉઠતાં રોવા માંડ્યું, અને ચાલવા લાગ્યો ત્યારે અંખાએ કહ્યું કે “ખા, રડ માં.” ત્યારથી
 પરમાર વંશની ધારડ રાખા પ્રસિદ્ધ થઈ. દામોજીએ મક્કાના પાદશાહ ખાત્તકરાનો

૧ પરમાર વંશમાં રાજા વીક્રમાજીતના કુંવર કર્જન ૩ હતા.

૨ વીક્રમચરીત્ર ૧ બુધશંખજી ૨ બાઈ હરકુંવર.

વીક્રમાજીતને માતા હરસીધ તથા મહાંકાલેશ્વર મહાદેવ. આગીઓ .
વીર. વૈતાલ પ્રસન્ન હતાં.

એ માતાનું તથા મહાદેવનું દેહ સંવત ૧૧૨માં માગશર સુદ ૨ કરાવું.
વીક્રમાજીતને રાણીઓ ૩૬૦ હતી તેમાંથી ૭૫ રાણીઓ સતી થઈ. હવે
વીક્રમચરીત્રના

૩ સાદુલ શંખજી તેને ૧૨૫ રાણીઓ હતી તેમાં ૨૫ સતી થઈ.

૪ મહાદેવજી ૧ અગરશંખજી ૨ હરીશંખજી ૩ મહાકરણજી ૪ બાઈ
અજબકુંવર ૫ એ મહાદેવજી સંવત ૨૨૧ માં ગાદીએ બેઠા. ને સં ૨૬૧ માં મુવા.

X X X X X

૩૪ ભદ્રસેનજી. ધારસેનજી. કનકદેવજી. દરજીશાહજી દેવકરણજી
ઉજેણુ ધારગઢ. ચંદેરીનગરી વંશ નશી ૫
આ ૨(બીજા)ના શીરોઈ તાબે
વંશના જુદા છે. ઉજડ છે

|

ગાદી બેઠા સં મુવા સં.

આ કનકદેવ ૮૦૧

૮૨૦

૩૫ સામતસીંહજી ૧ સંગોજી ૨ સુરોજી ૩ ગિજનમાલજી ૪
મંડોવર ગઢ લીધા આ ૨(બીજા)ને પાંગલગઢ
અજમેર મહું

ભાણોજી ૫ ભુરોજી ૬ ખેમરાજજી ૭ હાંસોજી ૮
આ રત્ને લોદર ગઢ મહું ટાંકાગઢ પાંગલગઢ

આલજી ૯ પાલજી ૧૦ ભોજરાજજી ૧૧
અરજુદગઢ આ ૨ ને ૧૦ અલોગઢ સીરોઈ જીલે

આ સામતસીંહ (ગાદીએ) ૮૨૦ (મુવા) ૮૩૫

X X X X

૮૦ આસકરણજી. રૂદ્રશંખજી. બાઈ હરકુંવરઆ

૧૬૦૧-૧૬

આણું બાદશાહના સાહબદાને શરણે રાખે

પ્રજા ૩૨ મે નંબર ૧૦ થી આતો વીસ્તાર છે પણ પાતસાહે મહોરાણા

પદવી આપી તેનું કવીત આ નીચે

અરજણ હું(સુ)ત હમીર હું(સુ)ત રાણ મેહેરાણી
રાણ સુત આસકરણ શરણ રાખો મદાદર
અકબર શું ઉખલે અનડ ગ્રહીઓ આડંબર
ઉભે ખાગ અરજણ હરો, મલે નહીં અકબર મારકો
તે લીઆ બદર મહારાણા તણાં શરણ આસાંધારકો.

X X X X

અન્ત—૩ (૯૦ મા આસકરણના પુત્ર રાણા વાઘના વંશમાં) પુંજેળ
૧ જેશંગદેળ ૨ નરસીંહદેળ

ગંગવા મહું.

પુંજેળ ૧૬૬૬માં ગાદીએ બેઠા અને ૧૬૮૯ સીમાં ગુજરા.
તેના કુંવર ૪.

૪ માંનશંધળ ૧ અમરશંધળ ૨ શયળશંધળ ૩ સુરતશંધળ ૪
હાલ અડેરણ મહું ગંછેરા મહું. સામટી નીરવંશ
પણ સુદાસણા હતું

એ (૩) પુંજેળની રાણીઓ ૩ સતી થઈ તે

૧ મુજપુરનાં વાઘેલીળ વનળ કુંવર; ૨ પાડીપ(સીરાઈ જલ્લે)નાં
દેવડીળ સળણ કુંવર. ૩ ખીઓલનાં ખીઓલીળ પારવતી કુંવર. એ પુંજે-
ળએ ગામ રોડા બાહુવા અમરાળને સંવત ૧૬૬૮ માં આપું.

માંનશંધળ ગાદીએ બેઠા તેના કુંવર ૨

X X X X X X

(અહીંથી અધૂરું છે.)

વિષયાદિ—આમાં પરમારવંશી વિક્રમથી દાંતાના રાણાનો વંશ ચાલેલો તેની
વંશાવલિ સં. ૧૯૦૮ માં હયાત રાજ પર્થત આપેલી છે. દરેક રાણા ક્યારે ગાદીએ
બેઠા, અમલ કેવો ચલાવ્યો, અને ક્યારે મુલો તે જણાવેલું છે, તેમ સાથે કેટલાક
રાજ્યોની ખાસ જાણવાજોગ માહિતી પણ આપેલી છે. તેમાં મુખ્યત્વે નીચેની
કેટલાકની નોંધો છે:

(૪૦ મા) રવપાલ ૮૮૮ માં દ્વારકાની જત્રાએ ગયા, પાછા વળતાં કચ્છમાં જત
માતા અંબિકાજીની પૂજા વિના નહિ ખાવાની પ્રતિજ્ઞા હોવાથી માતાજીએ તેમને દર્શન
દેઈ વરદાનમાં સિંધતું રાજ અને નગર ઠંઠાતું બેસાડ્યું આપ્યું.

(૫૨ મા) દામોજીને માતા અંબાએ પ્રસન્ન થઈ આંગળીમાંથી લોહી કાઢી એક
કુંવર પેદા કર્યો, પણ તે તેને પસંદ ન આવ્યાથી બીજો કુંવર જન્મરાજ આપ્યો. તેણે
ઠંઠાં રોવા માંડ્યું, અને ચાલવા લાગ્યો ત્યારે અંબાએ કહ્યું કે “બા, ૨૬ માં.” ત્યારથી
પરમાર વંશની ખારડ રાખા પ્રસિદ્ધ થઈ. દામાજીએ મક્કાના પાદશાહ ખાનકરાને

ચેલો ઠહે આવતાં તેના હાથ કાપી નંખાવ્યા. તેથી સં. ૧૦૯૦ માં પાદશાહે ઠહા ઉપર હલ્લો કીધો, નવ વરસ સુધી ટેટા ચાલ્યો, બન્ને પક્ષનાં ૭૦ હજાર માણસ કામ આવ્યાં અને દામાજી સં. ૧૧૦૦ માં મરણ પામ્યા.

તેના કુંવર જશરાજે (૫૩ માએ) એ પાદશાહની ફોજને નસાડી મૂકી અને ઠહાની ગાદીએ બેઠો.

૫૩ મા જશરાજે અંખાજનો યજ્ઞ કીધો; સં. ૧૧૦૫ માં ખાલમકર આવ્યો, તેણે મેલ્ચાણું કર્યું અને હાડકાંના કુવા બાંધવા માંડ્યા તેથી અંખાજ ત્યાં રહેવાની પોતાની મરજી ન જણાવી આરાસુર ગઢમાં પાછાં આવ્યાં. જશરાજ પણ તેમની સાથે ત્યાં ગયો અને એ પ્રદેશમાં વાઘ ઉપર બેસી ૭૬૦ ગામ સુધી ફર્યો. જશરાજ સં. ૧૧૧૬ માં પાદશાહ સામે કેશરીયાં કરી મુલો.

૬૮ મા મેહેપાલ દેવજીએ સં. ૧૨૯૮ માં રામા નાટક યજ્ઞ કર્યો; દિલ્લીના પંડિત સાગરદાસજીએ કરાવ્યા. તેમાં ૧૨૫ કુવા, ૧૨૫ વાંવો અને ૧૨૫ દેરાં કરાવ્યાં. પાદશાહે સાગરદાસજીને કબજે સોંપવા લશ્કર મોકલ્યું પણ તેને મેહેપાલે નસાડી મૂક્યું. તે સં. ૧૩૨૮માં મુલો.

૭૩ મા જગતપાલે ૧૩૭૭ માં અલાહદીન યુનીની ફોજ પાસેથી તરસંગમું પડાવ્યું.

૭૯ મા કાનડદેવજી(સં. ૧૪૫૦)ને કોટડામાં તેના બાઈ આંબે માર્યાની અને પાદશાહની મદદથી પટાવતોએ કુંવર મેઘજીને સં. ૧૪૭૪ માં ગાદીએ બેસાડ્યો તેની વિગત લંખાણથી આપેલી છે.

૯૧ મા રાણા વાઘે ઈરના રાવ કલાંણુની રાણીને પકડયાની હકીકત છે.

૯૨ મા જતમાલજીએ ઈરના રાણાની ફોજને હરાવી સં. ૧૬૩૯ માં ગાદી કબજે લીધી.

વિશેષ-૧. આમાં આવી અનેક ઐતિહાસિક માહિતીઓ હોઈને તે ઉપયોગી છે.

૨. પાતું ૧૭, ૧૮, ૧૯ અને ૨૦ ફોરાં છે અને ૨૧ મા પાનાને અને ૨૨ પાનાનો આંક પાડી નીચેની બાબત લખેલી છે.

અં. ૪૬-૨-૪-દાંતાના રાણાની ખ્યાતિ-ઐ. ગુ. પદ્યગદ્ય-

૨. ગોરખદાસજી-પૃ. ૨૨-૮૨

આરંભ-ગઢવી ગોરખદાસજીની બનાવેલ રાણાજીની વંશાવલી લ. ગ. માવલ. જોગીદાસ. ગોરખદાસ.

ચોપાઈ

સરસહ રૂપ નમો સૈરસતી, સાગર યુધ દેઅણુ શસતી.

સત વ્રહમાંણુ નમો સરસતી, સર તેત્રીશ રૂપ સરસતી. ૧

વાણી ધન ધન તો વ્રહમાંણી, વારમ વાર પેસાં વ્રહમાંણી

વાહન હંસ નમો વ્રહમાંણી, મો વાણી દીજે વ્રહમાંણી ૨

દોહડા

સરસત માતા સુમત દે, કંઈ વંદના કાર.
મો મત સાર વખાણીએ, પેહેલ ખત્રી પરમાર. ૩

X X X X X X

છપ્પય

માર માર શુરમાં, માર કટણ મેવાસી.
માર શેર સેવકાં, માર અસુરાં અભ્યાસી.
માર અર સામર્થ, માર સખ હાર મનાઈ.
માર હાર મેલીઆ, માર વાહર વેરાઈ.
તણ વાર સાર સર ઉડીઓ, ધાર હુંત પડીઓ સધર.
પરમાર માર શ(હુ) બિચરે, તાસ નામ પરમાર ધર. ૧૩

અન્ત-જલમશંધજીને કુંવર ૧ સરદારશંધજી હતા તે બિમર વરસ ૮ ના થૈ સં. ૧૯૦૬ માં ગુજરા હવે દીકરીઓ ૨ છે.

જલમશંધજીને ઠકરાલાં ૨ છે પાંડીવ ગામ શીરાઈ જીલે તહાનાં દેવડીજી દીકરી ૧ છે માણસા પેથાપરનાં વાઘેલીજી દીકરી ૧ છે.

જલમશંધજીએ માતાનાં કમાડ માઅલાં રૂપાનાં કરાવાં. ધનગરો રૂપાની ખોલે કરાવો શીખર ઉપર ઈંદુ સૈનાનું ચડાવું. તારે કંકાતરી લખીને બધું પરગણું તેડાવીને જમાડું હતું. તરશંગમે કમલીઅું તલાવ રા. ૨૦૦૦ ખર-ચીને સમરાવું.

વિષયાદિ-આ, દાંતાના રાણાઓની રાજ્યપ્રાપ્તિ, રાજ્યકાળ, વિગ્રહસંધિ, સંતતિ-પ્રાપ્તિ, બાજલાગની વેહેંચણી, જીવનચર્યા આદિ સંબંધી વિવિધ ઐતિહાસિક પત્રગદ્યમય હકીગતોનો સંગ્રહ છે. આમાં વિક્રમ રાજથી માંડી સં. ૧૯૦૬ સુધીના મુખ્ય મુખ્ય રાણાઓ સંબંધી કેટલાક નોંધવા યોગ્ય અને લોકજાણમાં રહેલા પ્રસંગો નોંધેલા છે. આરંભમાં ૩૯ કરી પર્યંત ચોપાઈ, દુહા અને છપ્પય છે; તેમાં છપ્પય મોટે ભાગે છે. વળી કેટલાક પ્રસંગોમાં વચ્ચે વચ્ચે કેટલાક દુહાઓ પણ છે; જે કે પ્રમાણમાં થોડા છે.

૨. અં. ૪૬-૨-૩ માં આપેલી કેટલીક હકીગતો પણ આમાં સંક્ષેપમાં તેમ કવચિત્ વિસ્તારમાં આપેલી છે તેમ કેટલીક તેમાં ન આપેલી તેવી પણ છે. આથી અં. ૪૬-૨-૩ અને આ અં. ૪૬-૨-૪ ના પ્રસંગો સાથે સાથે મેળવીને તેમાંથી હકીગત તારવવાની અગત્ય છે.

વિશેષ-૧. આમાં તારણ કાઢી છટક છટક પ્રકટ કરવા યોગ્ય ઘણાક પ્રસંગો છે; અને તે ઇતિહાસની શૃંખલામાં ઉપયોગી થાય તેવા છે.

૨. કુલ પાનાં ૮૨ નોંધેલાં છે, પણ ૭૪ થી પાનાં કાઢાં છે.

૩. આમાં દેશકળ કરતાં આજીવિકાનાં સાધન પણ કેમ બદલાયાં તેનો નાણુવા-
ભેગ જે એક દુહો છે, તે નીચે આપેલો છે:—

ગીતાંની ઉપજ ગઈ, હે ઉપજ હલમાંઅ.

માગે સો મોળું કરે, ખેડ સો અન ખાઅ.

અં. ૪૬-૨-૫-રેહેવર લોકોની વંશાવલિ-

અં. ગુ. હ.-પૃ. ૮૨-૧૦૦.

આરંભ-મોહનપુરના ઠાકોરના કામદાર રેહેવર માલજી ભીમજીને
પુછીને બિતારેલી.

અમે રેહેવર લોક મુલ ખુંવાર (પરમાર) રજપુત ચંદરવંશી બિજણના
રાજા વીક્રમ તથા ચંદ્રાવતી નગરી આશુ નજીક ભરથરી રાજાની હતી તે રાજા
એ રીતે બંને રાજાની આલાદના તે એ જગાએ હાથથી છુટતાં તાંહાંથી કેટલાં-
ક વરસ ધારે રહી તહાંથી ચંદ્રાવતી નગરીના દેશમાં દેવડા રજપુત રાજા
કરતા હતા તહાં એક રાજા પોતાના ભાઈઆ સુધાં તાં આવો. તે રાજાનું
નામ માલમ નથી. તે તેમના સગા ભાઈ નામે અવચલસંઘ તે પણ સાર્યે
હતા. પછી દેવડા પાસેથી રાજા પડાવી લેઈ પોતે રાજા કરવા લાગા. તે
શાલની ખબર નથી.

અન્ત-હાલમાં અમે રેહેવર લોકોની વસ્તી જે જે ગામોમાં છે તેની
વીગત જ-

૧૫ મહીકાંઠા ઇલાકાનાં ગામોમાં

૩ મોહનપુર તલમાં તથા બાકરોલ તથા સરડોઈ તલમાં; ૧ રૂપાલમાં;
૧ મોળે પેપલીઆ; ૧ રાણાસણ; ૧ વડા ગામ પટામાં; ૧ બોરદરામાં;
૩ ઘોરવાડા પટામાં; ૧ મોળે નંજુડી, જે આગળ ઘોરવાડાના પટામાં હતી તે
હાલ ઈડર, તેમાં ઘોરવાડાના ભાયાત રહે છે; ૧ મોર ઉગરા તથા વીંટડા,
જે આગળ ઘોરવાડાના ભાયાતનાં ગામ તે ભાયાતનો વંશ છે. તે હાલ
એ ગામ અમદનગર પરગણામાં છે, ૧ દેસાતર પરગણે ઈડર એ ગામમાં
રણાસણના ભાયાતનાં ઘર છે, ૧૫ પ્રાંતીજ પરગણાનાં ગામોમાં આગલોલમાં
એ રીતે ગામોમાં રેહેવરનાં ઘર છે. ને તે સીવાય કોઈ ગામમાં અમે
રેહેવરનાં ઘર અમારી નાતનાં નથી.

જે જસપાલ આશુ પાસે ચંદ્રાવતી નગરીથી હડોલ તથા તે પાસે તારં-

ગાજી છે તહાં આવા ને મુલ રાજના કુટાઈઆ દીકરા તેહડોલ તારંગે આવા પછી રાવ કેહેવાઆ ને મુલ પુવાર તે આ જશપાલજીથી રેહેવર કહેવાઆ.

૧ જશપાલજી-૨ સાંગોજી-લાખાજી-૪ તારંગદેજી-૫ કરમસીજી-હમીરજી-

૧૩ પ્રથીરાજજી હડોલ તારંગેથી ધોરવાડે આવ્યા ને ઠાકાર કહેવાઆ.

વિષયાદિ-૧ આમાં ઈડર અને તેની આસપાસનાં મહીકાંઠાનાં પરગણામાં વસતા રેહેવર રજપૂતોની હકીગત છે. 'રેહેવર' નામ સાચી પડ્યું તેનો પ્રસંગ આરંભમાં આપેલો છે. તેઓનો એક પરમાર વંશી રાજ અવચલશંઘ કેટલાક કુટાયા આદિ સાથે આખું નજીકની ચંદ્રાવતીમાં આવ્યા અને કોઈ નિમિત્તથી ત્યાં રાજ કરતા દેવડા રજપૂતોને માર્યા અને પોતે એ પ્રદેશનું રાજ્ય કરવા લાગ્યા. પછી તેણે ૧૨૪ દેવડા રજપૂતોની કન્યા સાથે પરમાર રજપૂત રાજવંશીઓનાં લગ્નની ગોઠવણ કરી. દેવડાઓએ શરત એટલી કરી કે નિઃશસ્ત્ર થઈને માત્ર વરરાજાઓ હોય તેટલા જ પરમારોએ એકલા અમારે ત્યાં કન્યા પરણવા આવવું. આ શરત પ્રમાણે ૧૨-૩ પરમારો દેવડાઓને ત્યાં ગયા. દેવશાત્ર માત્ર તેમાંથી અવચલશંઘ શિકાર માટે છૂટા પડ્યો, જે પાછો લગ્નના મંડપસ્થળે પરણવા જતો હતો, ત્યાં આકાશવાણીએ 'રેહેવર'-'હે વર રેહે,' જતો નહીં-એમ કહ્યું, એટલે તે પરણવા ગયો નહીં અને પછીથી જણાવ્યું કે દેવડાઓએ પેલા બાકીના ૧૨૩ પરમાર રજપૂતોને મારી નાંખ્યા હતા અને આકાશવાણીએ અવચલશંઘ ને જીગર્યો. અવચલશંઘ પછી ઈડરના રાવ પાસે (સં. ૧૨૮૪ થી) રહ્યો અને ધોરવાડાનો ૨૨ ગામનો પટો ગોહિલોના ત્રાસથી રાવને મુક્ત કરવા બદલ મેળવ્યો.

આમ ઈડરમાં રહ્યા પછી તેઓએ ધીરે ધીરે પોતાની વસ્તી જમતાં એ પ્રદેશમાં નિવાસ કીધો.

૨. આમાં આવી પ્રાસ્તાવિક હકીગત આપ્યા પછી તેમ તેમની વસ્તીના પ્રદેશો નોંધ્યા પછી લાંબી વંશાવલિ (પાના ૮૮ થી ૧૦૦) આપેલી છે. પહેલી વંશાવલિમાં ૧ લા જશપાલથી ૩૦ મા વિધમાન (ચાપડો લખાયો ત્યારે) કેશરીશંઘ સુધીનો રાજાઓ ગણાવી, પછીથી ઉક્ત વંશાવલિમાંના વચ્ચેનાં અંકના તેમ જ તે પછીની પેઠા વંશાવલિના વચ્ચેનાં અંકના પણ છૂટા છૂટા કાકોરાથી થયેલા નૂદા નૂદા વંશોની વંશાવલિઓ નિરનિરાળી આપેલી છે.

વિશેષ-ઐતિહાસિક માહિતી હોઈને તે ઉપયોગી છે.

અં. ૪૬-૨-૬-દેરોલની વંશાવલિ-ઐ. ગુ. હ.-પૃ. ૧૦૦

આરંભ-મોજે દેરોલ ગામ અશલનું તેમાં સં. ૧૬૪૪ ની શાલમાં ચોક્કસથી ઠાકાર ભગવાનદાસજી રાઅશંઘજી સાથે વાઘેલાં તે આવા, તે વખત ઈડરમાં ગાદી ઉપર રાવ જગંનાથના લાઈ રાવ ગોપીનાથજી રાજ કરતા

તેમણે ઠાકોર ભગવાનદાસજીને દેરાલનો પટા ગામ ૨૨ નો આપો. તે ભગવાનદાસજીના દીકરા ૭ તેમાં પાટવી પુખ્તજી ૧ વીરમજી ૨ શુરશંક ૩ ગોકલદાસજી ૪ વીકાજી ૫ ભાવશંકજી ૬ અભેરાજજી ૭ તેમાં પાટવી દેરાલે રહા ને વીરમજીને મોજે રાધીવાડ જીવકમાં આપું તે રાધીવાડમાં રહા.

અન્ત-શબ્દજીવજીને દીકરા ૧-મોહોબતશંકજી ૧ દેવીશંકજી દેરાલમાં વીદમાન છે.

સંપૂર્ણ

વિષયાદિ-આમાં મોજે યોશીનેથી સંવત-૧૬૪૪ થી ઈર તાબાના દેરાલ પટામાં આવી વસેલા વાઘેલા ઠાકોરો અને તેના કુટુંબોએ ઈર અને તેના પ્રદેશોમાં ગાળેલા જીવનની હકીગત સાથે વંશાવલિ આપેલી છે.

વિશેષ-સ્થાનિક માહિતી માટે જ ઉપયોગી, બાકી કંઈ મહત્વનું નથી.

અં.-૪૬-૨-૭-યોશીનાના ઠાકોરની હકીગત-એ.

ગુ. હ. પૃ. ૧૦૧-૧૦૪

વિષયાદિ-૧. આમાં, યોશીનાના ઠાકોરના પૂર્વપુરૂષની હકીગત આપી સં. ૧૯૦૦ સુધી જતાં તેમની હાલની સ્થિતિ તથા લગ્નાદિના રિવાજ જણાવ્યા છે અને છેવટે વંશાવલિ આપેલી છે.

૨. તેના મૂળ પુરૂષ સોલંકી વંશના મહેરાજજીને સં. ૬૨૨માં મૂલરાજજી મૂલ નક્ષત્રમાં અવતર્યો તેથી તેને જંગલમાં વાઘેશ્વરી માતામાં મૂકવામાં આવ્યો. ત્યાં તે વાઘજીના દૂધથી ઉછર્યો અને મોટા થતાં માતાજીની કૃપાથી કાશીનો રાજ થયો. તેનાથી સાતમી પેઢીના રાજ ધવલજીએ સં. ૮૮૪ ધોલકું વસાવ્યું. સં. ૯૦૧ માં કનોજથી આવેલા સીઆ રાઠોડ સાથે મળીને તેણે કચ્છ કેરાકોટના લાખા કુલાને માર્યો. ધોળકામાં તેની ૧૪ પેઢીઓએ સં. ૧૪૦૩ સુધી રાજ કર્યું. ૧૪૫૨થી તેના વંશજે ઈરમાં પટા મેળવી રહ્યા.

વિશેષ-આ વાઘેલા વંશના અવશિષ્ટ ઠાકોરની હકીગત છે.

અં.-૪૬-૨-૮-ધંબોલીઆની હકીગત-એ. ગુ. હ-

પૃ. ૧૦૪-૧૦૬

વિષયાદિ-આમાંનીયેની હકીગત આપેલી છે: મૂળ કનોજના રજપૂતો ઈર તાબાના ધંબોલીઆમાં આવેલા, તેમને હંડણીનો પટા ઈરના રાવે આપ્યો હતો. ઈરના રાવજી નારણજીના વખતમાં માંગદાસજીને હસ્તક એ ગરાસ હતો. રાવજીની એક રાણી યોશીનાના વાઘેલાની દીકરી અને બીજી રાણી હંદેપુરની હતી. તે બંનેને એકે દિવસે એક-સાથે દીકરા અવતર્યા, પરંતુ એક યોહોર વાર અગાઉ હંદેપુરવાળી રાણીના હંવર વીરમ-

દેવના જન્મની વંધાઈ રાવ પાસે પહેલી ગઈ અને પછી વાઘેલીને પણ પુત્ર અવતર્યાનું જાહેર થયું. તેથી રાવે વીરમદેવને પાઠવી કરાવ્યા. આથી રાવે બરાઈ વાઘેલી રાણી કુંવર રાયશંધળને સાથે લઈ પોતાને પીએર પોશીને આવી ગઈ. વીરમદેવએ મોઠા યતાં રાયશંધળને પોતાના મંદવાડને નામે છેતરીને ઈંડર બોલાવી માર્યા. આથી વીરમદેવના ઉપર વાઘેલા તૂટી પડતાં માગદાસજી તેને બચાવી પોતે મુઆ. તેથી વીરમદેવએ તેના પુત્ર સુંદરદાસને ઉડણીનો પટો લખી આપ્યો અને પ્રધાનગીરી દીધી. પછી વીરમદેવએ કાન બંભેરાયાથી ઉડણી છોડવા સુંદરદાસને હુકમ મોકલ્યો. એટલે રીસાઈને તે સામજાજી પાસે રૂદ્રમાલામાં આવ્યા. તેણે વીરમદેવ જાતે બોલાવવા આવે તો જ ઈંડર જવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી. તેથી વીરમદેવએ તેને મનાવી પાછા ઈંડર બોલાવવા કેટલાએક દ્વારા પ્રયાસો કર્યા પણ એટલામાં તેમને જ ચોરમાન બેને માર્યા. આથી સુંદરદાસ રૂદ્રમાલામાં જ રહ્યા; તેમની પાસે ધંબોલીઉં રહ્યું. અને ઉડણી પટો રેહેવરાએ જમ કરીયો.

વિશેષ-આમાં ઉપરની હકીગત સિવાય બીજું કશું વિશેષ આપેલું નથી.

અં.-૪૬-૨-૯-વલાસણાની હકીગત-ઐ. ગુ. ૬-પૃ. ૧૦૬-૧૦૮

વિષયાદિ-આમાં નીચેની હકીગત આપેલી છે:-ઈંડરના રાવ કલાણમલજના ફરાયા ગોપાલશંધજી તેના ડરથી (સં. ૧૬૬૫) નાશીને વલાસણામાં નેસડો હતો ત્યાં નાશી આવ્યા. ત્યાં પોતાના કબીલાને મૂકી મહદ મેળવવા દિલ્હીના પાદશાહ પાસે અને પછી ત્યાંથી શાહનો હુકમ મેળવી અમદાવાદના સુલતાન પાસે આવી ૨૨૦૦નું લશ્કર મેળવ્યું અને ઈંડર ઉપર અઢાઈ કરી. તેમાં ગોપાલશંધ મુઆ. કલ્યાણ-મલે તેના પુત્ર ભુખણદાસને ૨૨ ગામનો જીવક પટો આપ્યો.

અં. ૪૬-૨-૧૦ સાંખાની હકીગત-ઐ. ગુ. ૬-પૃ. ૧૦૭-૧૦૮

વિષયાદિ-આમાં નીચેની હકીગત આપેલી છે: મકવાણાં વંશનો કેસર પ્રસિદ્ધ હતો અને તેના વંશજ હરપાલે કરણના રાજ્યમાં પાટડી મેળવ્યું. તે ૧૮ પેઢી ટક્યું-૧૮ માં વંશજ વલ્લવીરને અલાઉદ્દીન ખુની (? લખાવનારની ભૂલ હશે, અલાઉદ્દીનને બદલે ખીલ્જે કોઈ મોગલ કે અમદાવાદના સુલતાનનો હાકેમ હોવો જોઈએ.) આવતાં પાટડી છોડી આંખાનેર પતાઈ રાવલ પાસે જવું પડ્યું. પતાઈએ “બારેયું” પટામાં આપ્યું. તેના વંશજ (૧૯) ચુડોજીએ સાંખજી મેળવ્યું. સાંખજી તે વેળા ખેરકા જાતના રાઠોડ રજપૂતોના હાથમાં હતું અને તેમાં નાગરો, ખડાયતા વાણીઆઓ, વગેરે રહેતા હતા અને જેને ૬ ચોરા હતા. તેમાં કસબાતી અને સીપાઈ મીઆંઓના મુખી મહમદખાને હિન્દુ સ્ત્રીઓ સાથે બેઅદબી કરી અને તેની કુર્ચાદ મહમદ બેગડા પાસે અમદાવાદ (સં. ૧૩૮૦? ૧૫૮૦) ગઈ. મહમદ બેગડાની ગૈરહાજી ચુડાજીએ સાંખા લીધું અને રાજ જમાવ્યું. શિકરે નીકળતાં એક વાર તેણે ગોધરાના શિવરાજપુરમાં કોળી

મુખી સવર મેરાજને ઘેર પાણી પીધું, પછી તેની જાત પૂછી. આથી વઢલાતાં તેના વંશજો ખારેઆ થયા અને તેમનો વ્યવહાર લીલો અને પગીઓમાં રહ્યો.

વિશેષ-૧. આમાં મુખ્ય ૪૧ પેઢીઓ અને ૩૯મા વંશની ૪ પેઢીઓનું વંશ-વૃક્ષ પણ આપેલું છે. હકીગત સાચી હશે પણ સાલ તથા નામકેર અન્ય સાધનથી ચોક્કસ કરી લેવાની અગત્ય છે.

૨. આ વૃત્તાંત “સાંઘાના વહીવંચા ખારોટ ચંદરબાણુ રૂપરાધ આરોગ કતાં અને દીકરો ખારોટ શવાએ ઉતરાલું” એમ જણાવેલું છે.

૩. આથી જણાશે કે રજપુતો અને કાળીઓ આદિમાં ખાવાપીવાના તથા લ-શાદિના વ્યવહારથી નવી કેટલીક જાતો થયેલી છે.

અં ૦ ૪૬-૨-૧૧-વાશાણાની હકીગત-૧૫૦. ગુ. હ-પૃ. ૧૦૯

વિષયાદિ-આમાં “મૌને દોહારાણાના વાશાણાના ઠાકોરની હકીગત” આપેલી છે. જોધપુરના રાવ રણમલજીના ખીજ છોકરા બાબરજીને જે દિલ્હીના પાદશાહ (શાહજહાનના નાના પુત્ર ?) મુરાદઅલીએ સં. ૧૫૩૨ (? ૧૭૧૨) માં પ્રાંતીજ આપ્યું અને તેના વંશજો ત્યાં વસ્યા. તેનાથી કહ્યા વંશજ કહાનજી મૌને છાં લે રહ્યા; ૭મા માંડણુ ધણીઓલમાં ગયા, કલ્યાણમલજીના કુટાયા મુકુંદદાસજી અહીં ગયા અને ૧૦મા શેર-સંઘજી વાસણે ગયા.

વિશેષ-આમાં રાવ રણમલજીથી ૨૦ પેઢીઓનું અને નવ મા મુકુંદદાસજીની ૯ પેઢીઓનું વંશવૃક્ષ આપેલું છે.

અં ૦ ૪૬-૨-૧૨ મહીકાંઠો-૪૨-ભૂ. હ-પૃ. ૧૧૦-૧૨

આરંભ-‘મહીકાંઠા ગુજરાતનો ઉત્તર તરફનો ભાગ છે. તેની હદ ઉત્તરમાં અંબાજી માતા, તથા પોશીના પટો પુરવમાં મેવાડ અને વાગડ, દક્ષિણમાં મહી નદી ખેડા જીલ્લાનું મહુધા અને કપડવાજી પરગણું તથા અમદાવાદ જીલ્લાનું દશકરોઈ પરગણું પશ્ચિમમાં કડી પરગણું ચુંવાલ તથા આટણવાડ સાબરમતી નદી, અને પશ્ચિમ ઉત્તરમાં સરસ્વતી નદી. એ રીતે હદ છે. આ પ્રાંતની લંબાઈ આશરે.....માઈલ ને પોહોળાઈ.....માઈલ છે.

અન્ત-આ જીલ્લાનું નામ મહીકાંઠો કરાવાનું કારણ જે ગાયકવાડી રાજધાની વડોદરે છે. તેની ઉત્તરમાં મહી નદી જે રાજા ઠાકોર વગેરેની પાસેથી ખંડણી લેવાનો બન્દોબસ્ત મહીકાંઠાના પોલીદીકલ એજન્ટ રહે છે તે.

વિષયાદિ-આમાં મહીકાંઠાની સરહદ ઉપરાંત મહીકાંઠાના મુખ્ય ૬ જિલ્લાઓનાં, રહેવર જીલ્લાનાં ૭ સંસ્થાનોનાં, નાની મારવાડની ૬ ઈસર કબજની ઠાકોતોનાં, અને

૩ ધાસદાણા આપતી ઠકરાતોનાં નામ આપેલાં છે. તેમ મુખ્ય જુદાનાં-પણ સંસ્થાનોનાં નામ વચ્ચે વચ્ચે આપેલાં છે.

અં. ૪૬-૨-૧૩ કુશકીની હકીગત-ઐ. ગુ.

હ.-પૂ. ૧૧૧-૨

વિષયાદિ-આમાં નીચેની હકીગત છે:-ડીસા પાસેના લીલકીગદ(ધાણધાર)માં ૨૦૦ વરસથી વસેલા રાજપુતોના વંશજ આસોજ પાલીઓડ આવ્યા, તેના વંશજ રેહેવર પટામાં આવ્યા, પણ તેમના વંશજ અરજણશંધજને જતે દહાડે રેહેવરોએ કાઢયાથી તે લીલોના ગામ કુશકીમાં આવ્યા અને ત્યાં થાણું જમાવ્યું.

વિશેષ-આમાં મહત્વવાળી ઝાઝી માહિતી નથી; આમાં આસોજની પેઢેલી નવ પેઢીનું અને ૬ઠ્ઠા હમીરશંધજની ૩ પેઢીઓનું વંશવૃક્ષ આપેલું છે.

અં. ૪૬-૨-૧૪ ચોખલાના જડેજની હકીગત-

ઐ. ગુ. હ.-પૂ. ૧૧૨-૧૩

વિષયાદિ-આમાં નીચેની હકીગત આપેલી છે:-ચોખલા એ સાઠાત્રણસે વરસથી, ત્યાંના રાવ બાણના સમયમાં દુકાળ પડતાં બુજીથી આવેલા જડેજ રાજપુતોનું ઈડર તાબાનું સંસ્થાન છે. ઈડરના રાવજ નારણદાસજએ તેમને ત્યાં વસાવેલા, રાવ બાણજની બેન વેરે રાવજ નારણદાસજ પરણ્યા હતા તે સમયે તેણે આ લોકોને આશરો આપ્યો. આ જડેજઓએ કોળી કાકરાઓ સાથે પાણી અને બેટીવ્યવહાર રાખ્યા તેથી વટલ્યા.

અં. ૪૬-૨-૧૫ બીહોલા રાજપુતોની હકીગત-

ઐ. ગુ. હ.-પૂ. ૧૧૪-૧૭

વિષયાદિ-આમાં “કંટાણ બારામાં બીહોલા રાજપુતની હકીગત” નીચે પ્રમાણે આપેલી છે: મૂળ પુરુષ શામતશંધ બીહોલો દેગામ પ્રગણાના ૮૪ ગામના બહીબલ વાંટામાં રાજ કરતો હતો. ૪૦૦ વર્ષ ઉપર પાદશાહનું જોર થતાં શામતશંધે ગામ ખેંચાં. તેણે ૮ દીકરા સાથે બાર વર્ષ પાદશાહ સામે બાહારવટું કીધું. પણ તેમાં ન ફાવ્યા ત્યારે આખરે પાદશાહની હિન્દુ ઓરતો નર્મદાજ નાવા જતી હતી ત્યારે માર્ગમાં ઝાડે ચઢી સામંતસિદ્ધે તેમને વિનવી અને તેમની પાસેથી પોતાની ઠકરાત પાછી પાદશાહ કનેથી અપાવાનું વચન લીધું. દરમ્યાન ગામ હુટતાં તે અને તેનો પાટવી પાદશાહના બાણજને હાથે મરાયા. આખરે પેલી હિન્દુ ઓરતોની વિનવણીથી સામતશંધના બાકીનાં ૭ દીકરા-ને દેગામના પેલા ૮૪ ગામમાંથી બારબાર ગામનો પટો પાદશાહે કરી આપ્યો. તેમ

વસાહવાળાને કંટાહુનો, ખાર ગામનો પટા મળ્યો; સં. ૧૮૫૪ સુધી તેના વારસોએ તે આધો. પછી ડુંગરપુરના રાજા જે કંટાહુના ઠાકોરનો બનેલી થતો હતો તેણે પોતાની સગર્ભા રાણીને માર્યાથી ટંટા થયો. તેમાં કંટાહુના ઠાકોરે સં. ૧૨માં ઈડરના રાવ પાસેથી હાજીના લીધા અને પોતાનો પટા સાતમાં લખી આપ્યો. આખરે ઈડરના રાવ જંજીરશંકરએ તે કબજે કરી લીધો.

અં. ૪૬-૨-૧૬ પુનાદરાની હકીગત-

અ. ગુ. હ.-પૃ. ૧૧૭-૧૮

વિધવાદિ-આમાં નીચેની હકીગત આપેલી છે:-હરપાળ મકવાણાના વંશજ માંગોળ હળવદને પાટે ખેડા, તેના વંશજ હીરાળને અમદાવાદના પાદશાહ મહમદ ખેગડે પોતાની સાથે જમાડી સં. ૧૩૮૪માં ૨૫૦ ગામ સાથે માંડવાનું રાજ આપ્યું. તેના ચોથો વંશજ મોટા લાલમીયાં અકબરશાહ જેડે લડયો અને માંડવગઢનું સ્વતંત્ર રાજ્ય તેની પાસેથી મેળવ્યું. તેના કટાયા વંશજ હાલમીયાંએ માંડવગઢના મીયાં સાથે બહારવટું કરી આતરસુંખાનો ૨૨ ગામનો ટપો મેળવ્યો. તેની ૮ પેઢીએ સં. ૧૬૦૦થી ૧૮૫૦ સુધી ત્યાં રાજ કર્યું. પછી વડોદરાના ગાયકવાડ કૃતસિંહ મહારાજે મીયાં જોરાવરશંકરની પાસેથી આ ગામ જબરીથી ખેંચી લીધાં એટલે મીયાં શ્રી જોરાવરશંકર પોતાના સગીર પુત્ર મીયાં નહારશંકરને લઈને પુનાદરા આવી વસ્યા.

અં. ૪૬-૨-૧૭ અર્ચુદપ્રશસ્તિ-સં. લે.-(૨. સં. ૧૨૮૭)-પૃ. ૧૧૮-૧૨૧

આરંભ-અર્ચુદ પ્રશસ્તી (વિ) દલપતભાઈની ચોપડીમાંથી લખી.

॥ ઈ નમઃ સંવત્ ૧૨૮૭ વર્ષે લૌકિક ફાલ્ગુન વદિ ૩ રવૌ અચ્છેહ શ્રીમદ્ગણિહલપાટકે ચૌલુક્યકુલકમલરાજહંસ સમસુરાજાવલીસમલંકૃત મહારાજાધિરાજં શ્રી..... વિજયરાજ્યે ૧૨ શ્રીવશિષ્ઠકુંડયજનાના પુ(સુ)દ્ભૂત શ્રી પૂધૂમરાજદેવ કુલોત્પન્નમહામંડલેશ્વર રાજકુલ શ્રી સોમસિંહવિજયરાજ્યે ॥ તસ્યૈવ મહારાજાધિરાજ શ્રી ભીમદેવસ્ય પ્રસાદ યાત્રામંડલે શ્રી ચૌલુક્યકુલોત્પન્ન મહામંડલેશ્વરરાણક શ્રી વીરધવલદંસત્કસમસ્તમુદ્રા વ્યાપારિણા શ્રી મદ્ગણિહલપુરવાસ્તના(વ્ય) શ્રી પ્રાગ્વાટજ્ઞાતીય ઠ. શ્રી ચંડપ... ..ચંડપ્રાસાદાત્મજ મહં ા શ્રી સોમતતુજ ઠ. શ્રી આસરાજભાર્યા ઠ. શ્રી કુમારદેવ્યોઃ પુત્ર મહં શ્રી મલ્લદેવસિંહ પતિ મહં શ્રી વસ્તુપાલયોરનુજ સહોદરપ્રાતૃ મહં શ્રી તેજપાલેત સ્વકીયભાર્યા મહં શ્રી લૂણસિંહ સ્વપુણ્ય-શોભિવૃદ્ધયે ॥ શ્રી મદર્બુદાચલો પરિ દેડલવાડા ગ્રામે સમસ્તદેવકુલિકા-

લંકાંતં વિશાલ હસ્તશાલોપશોભિતં ॥ શ્રીલુણસિંહ વસહિકાભિધાનં શ્રી
નેમિનાથચૈત્યમિદં કારિતોઽપિ પ્રતિષ્ઠિતં શ્રીનાગેન્દ્રગંધે શ્રીમહેન્દ્રસૂરિ-
સંતાને શ્રીશાન્તિસૂરિશિષ્ય શ્રીઆણંદસૂરિ શ્રીઅમરચંદ્રસૂરિપટ્ટાલંકરણ
પ્રમુ શ્રીહરિમદ્રસૂરિ શિષ્યઃ શ્રીવિજયસેનસૂરિભિઃ ॥ છ ॥

અન્ત—સ ચં શ્રીસ્તેમસિંહ દેવસ્ય છર્ન પ્રવાસ સ્યામિ ભિરાચન્દ્રાર્ક
યાવત્ પ્રતિપાલ્યઃ (૧) સિદ્ધિષેત્રમિતિ પ્રસિદ્ધમહિમા શ્રીપુંડરીકો ગિરિઃ શ્રીમાન્
રેવતક્રોપિ વિશ્વવિદિતક્ષેત્ર વિમુક્તેતિ નનુક્ષેત્રમિદં દ્વયોરપિતયોઃ આદિનેમસ્વયં ૧

સંસાર સર્વેષ્વમિહૈવ મુક્તિઃ સર્વસ્ય મધ્યત્રજિનેશદૃષ્ટમ્ ।

વિલોક્યમાને ભવને તવાસ્મિન્ પૂર્વે પરં ચત્વયિ દૃષ્ટિપાંચઃ ॥ ૧ ॥

શ્રીકૃષ્ણપણીય શ્રીનયચંદ્રસુરેરિમે સં૦ સરવણપુત્ર સં૦ સિંહરાજ સાધુ
સાજણ સં સહસ્ત સાહસે પુત્રી સુનથચ પ્રગમસ્તિ ॥

૪૧ શ્રી પ્રશસ્તિ બીજી સંપૂર્ણા ॥ શ્રી અર્જુનાલ (અર્જુનાયલ) ઉપરે શ્રી
દેવવાડા ગ્રામે વસ્તુપાલ તેજપાલના દેરામાંથી એ બે પ્રશસ્તિયો લીખી છે.
પેહેલી સાહેબના બુકમાં છે.

વિષયાદિ—આબુ પર્વત ઉપરના દેવવાડા ગામમાંના શ્રી નેમિનાથના દેવળમાં
આ લેખ કાતરેલો છે. અણહિલપુર પાટણના રાજ વીરધવલના બે પ્રધાન વસ્તુપાલ
તેજપાલ એ બે બાઈઆમાંથી નાનાબાઈ તેજપાલે શ્રી નેમિનાથનું દેવાલય સંવત
૧૨૮૭ માં સ્થાપિત કરેલું અને તેને અંગે અઠાઇ (આઠ દિવસનો) મહોત્સવ નવ
દિવસ પર્યંત કેવી રીતે કાણે કાણે કાના કાના અધિકારનીએ ઉજવવો તેની જે યોજના
કરેલી અને તેના વ્યય નિર્વાહ માટે ગામ આપેલાં તે સંબંધી આ પ્રશસ્તિ છે.

વિશેષ—આમાં જણાવેલી શ્રી નેમિનાથજીની પ્રતિષ્ઠા શ્રીહરિમદ્ સૂરિના શિષ્ય
વિજયસેન સૂરિએ કરાવેલી હતી.

૩. આ પ્રશસ્તિ ગદ્યમાં છે. માત્ર અંતમાં એક શ્લોક છે. તેની કાતરેલી લીટીઓ
૩૩ છે; લેખવાળો પથ્થર પોહોળાઈમાં મોટો છે.

આ જ વસ્તુપાલ તેજપાલે સંવત ૧૨૮૭ માં સમરાવેલાં શ્રી આદિનાથના દેવા-
લની પ્રશસ્તિનો લેખ અં. પ. ગ. પૃ. ૩૦-૩૧ મે પ્રકટ થયેલો છે. પ્રસ્તુત લેખમાં
મુખ્યત્વે ઉત્સવોની ઉજવણીના ઉલ્લેખ છે, તેથી “શ્રીર્તિ કૌમુદી” (ના પરિશિષ્ટ) સિવાય
બીજા લેખસંગ્રહનાં પુસ્તકોમાં પ્રકટ થયેલો જણાયો નથી. પ્રસ્તુત પ્રતિમાં લેખ
ધણે જ અશુદ્ધ ઉતારેલો છે.

અં. ૪૬-૨-૧૮ નડુલાઈમાંની ગિરનારની પ્રશસ્તિ (ર. સં. (૧ ?) ૪૫૩)

સં. લે-પૃ. ૧૨૨

આરંભ-નડુલાઈમાં શ્રી ગીરનારજીની પ્રશસ્તિ

“સ્વામી શ્રી નૃપવિક્રમ સમયાતીતે સંવત ૪૫૩ વર્ષે કાર્તિક વદિ ૧૪

શુક્રે શ્રી નહુલાઈ નમ્રે ચાહુમાનન્વય મ(જી)વંતી રાજાધિરાજ શ્રી વળવીરદેવ
સુત રાજ શ્રી રમાવીરદેવ વિજયરાજે અતુછ પછ શ્રી મદૂહહુછનમસ્થલદિન-
કરોપમ શ્રી માનતુંગસુરિવંશોદ્ભવ શ્રી ધર્મચન્દ્ર સૂપિટલદમરીવળા ઉત્પલાંચ-
માનૈ(ઃ) શ્રી વિજયચંદ્રસૂરિભિદ્ધ ગુણમાળકયરત્નાકરસ્ય યદુવંશસ્ય સારહારસ્વ
શ્રી નેમીશ્વરસ્ય નિરાકૃતજગદ્વિષાદપ્રાસાદ સમુદ્ભવે આચંદ્રાર્ક નંદતાત્ ॥

ઇતિ શ્રી નહુલાઇ નેમિનાથની પ્રશસ્તી સંપૂર્ણ ॥

વિષયાદિ-આ નહુલાઇ નગરમાં ચાહુમાન વંશના અવંતીરાજાધિરાજ શ્રી વળ-
વીરદેવના પુત્ર વીરદેવના રાજ્યકાલમાં શ્રી વિજયચન્દ્રસૂરિને હાથે પ્રતિષ્ઠા પામેલા શ્રી
નેમિનાથજીના દેવલની પ્રશસ્તિ છે. એ પ્રતિષ્ઠા સંવત ૧૪૫૩ ના કાર્તિક વદ ૧૪
વાર શુક્રે થઈ છે.

વિશેષ-આ નેમિનાથજીની પ્રશસ્તિ પ્રકટ થયેલી જણવામાં નથી. તે સંવત ૪૫૩-
ની હોવાનું પ્રસ્તુત લેખ જણાવે છે પણ ખરે સંવત ૧૪૫૩ હશે એવું અનુમાન થાય છે.

અં. ૪૬-૨-૧૯-તાલુકા રૂપાલની હકીગત-ઐ. ગુ. હ.-

પૃ. ૧૨૩-૨૯

વિષયાદિ-૧. આમાં ઈડર મુલકની પાસેના રૂપાલ તાલુકાના તાલુકદાર કુબેર-
દાસ અને તેમના વંશજની હકીગત મુખ્યત્વે નીચે પ્રમાણે આપેલી છે:-મૂળ પુરૂષ
પુત્રદાસજી સુજ્જ્વલ કુબેરદાસ અને તેના બાઈ મકનદાસે, મુનપુર (મોહનપુર) છોડી સાબર-
કાંઠાના તાલુકામાં રહી ઈડર મુલક સાથે કલ્થો કરવા માંડ્યા. તે વેળા રાવતું રાજ્ય
પાદશાહે લીધેલું અને પીર કમાલ હાકેમ હતો. તેણે સં. ૧૭૪૧ માં કુબેરદાસને રૂપાલ
સાથે ૬ ગામનો અને મકનદાસને સરવણનો પટો લખી આપ્યો. પછી કુબેરદાસે
કાંજણ નદીના પ્રદેશના ૧૦૦૦ લોકોને હજીર કીધા અને ત્યાં ગાદી જમાવી. તેના પાટવી
લાલસિંહ કાકોર સં. ૧૮૩૫ માં મુઓ; તેના પાટવી અમરસિંહે પ્રાંતીજનાં ગામ
પડાવ્યાં, નવાણુ આદિ કરાવી મુલક સુધાર્યો અને સં. ૧૮૪૯ માં મુઓ; તેના કુંવર
ફતેસિંહે મેહેવાસીઓને ઠેકાણે પાડ્યા; તેના પુત્ર હિમમતસિંહ કાકોરે બાહારવટ નીકળી
મુલક હજીર કરવા માંડ્યા ત્યારે આઠદ્રામ સાહેબે સમાધાની કરી, છતાં વશ ન રહ્યો
ત્યારે કેદ પકડી જેલમાં પૂર્યો અને સં. ૧૯૦૦ માં અમદાવાદ જેલમાં મુઓ. તેને
વંશજ હજીર કરાત કરે છે.

૨. આટલી હકીગત ઉપરાંત તાલુકાની વસ્તી, નદી, તળાવ, કુવા અને વિસ્તારની
ગામદીઠ આંકડાવારી, પાકની વિગત, ઉપજ, જોરતલખી, ખીસડીવેરો વગેરેની હકીગત
પણ આપેલી છે.

વિશેષ-આ હકીગત સન ૧૮૫૨ ના નવેમ્બરના તા. ૭ મીએ રા. અરજી-
લાલ ત્રંબકલાલે હતરાવ્યાનું અંતમાં જણાવેલું છે.

અં. ૪૬-૨-૨૦ રણાસણ તાલુકાની હકીગત-ઐ. ગુ.

હં.-પૃ. ૧૨૯-૧૩૫ અને ૧૩૯-૪૧

વિષયાદિ-આમાં ઇંડરના રાવ પાસેથી હાથરેલ પટા નીચે ભાગે મેળવનાર ગંગાસજી અને પછી રણાસણમાં રહેતા તેના વંશજ રાજરાંધજીની હકીગત પહેલી આપી પછી તેના વંશજોના તાલુકદારી જીવનના મુખ્ય પ્રસંગો (સં. ૧૯૦૩ સુધીના) ક્રમે આપેલા છે. ઇંડરના રાવ સાથે કેટલોક વખત મળીને તેા કેટલોક વખત સામા થઇને હુટકાટ, લડાઈ આદિમાં મદદ આદિ કરીને કેવી રીતે પરાક્રમે કરેલાં અને મુલક કેમ આબાદ કરેલો તેની વિગત આપેલી છે. તે ઉપરાંત મજકુર તાલુકાની વસ્તી, ઉપજ, ખેતી, નદી, તલાવ, કુત્રા, વિસ્તાર, જોરતલખી, ખંડણી આદિની વિગત પણ આપી છે.

વિશેષ-૧. ૧૩૬મા પાનાથી ૧૩૮મા પાના સુધીમાં બીજી નીચેની અં. ૪૬-૨-૨૧-વાળી પ્રકીર્ણ બાબત ઉતારેલી હોવાથી, પાના ૧૩૫માથી અધુરો રહેલો પ્રસંગ ૧૩૯માથી શરૂ કરેલો છે.

૨. આમાં પ્રત્યેક કાકોરનો સ્વભાવ, રૂપ, પરાક્રમ, આદિ સંક્ષેપમાં આપી સ્થાનિક માહિતી ઠીક આપેલી છે.

૩. આ હકીગત સને ૧૮૫૨ના નવેમ્બરની તા. ૨૮મીએ કાકોર વજેસિંહે ઉતરાવ્યાનું અંતમાં નોંધેલું છે.

અં. ૪૬-૨-૨૧ મંત્ર યંત્રાદિ પ્રકીર્ણ-પૃ. ૧૩૬-૩૮

વિષયાદિ-આમાં નીચેના મંત્ર યંત્રાદિ છે:-

૧ જે સ્ત્રીને છાકરાં ન જીવતાં હોય તેને અટકાવ આવે ત્યારથી તે સગર્ભા થતાં પર્યંત કંઠે બાંધવાનો યંત્ર લખ્યો છે.

૨ પછી વશીકરણનો યંત્ર આપ્યો છે.

૩ પછી સગર્ભાને પ્રસવવેદનાથી મુક્ત કરવાનો યંત્ર છે.

૪ પછી વીંછી ઉતારવાનો યંત્ર છે.

૫ પછી પીચાટીનો યંત્ર છે.

૬ પછી શત્રુના અંગાદિને હેરાત અને છિન્ન બિન્ન કરવાનો યંત્ર આપેલો છે.

૭ વીંછી ઉતારવાનો બીજો યંત્ર છે.

૮ પછી આમડાનો જીવતો સર્પ કરવાનો ઉપાય છે.

વિશેષ-મંત્રયંત્રાદિની અસર માનનારને આ મંત્રયંત્રાદિ કંઈક ઉપયોગી લાગ્યા ખરા.

અં. ૪૬-૨-૨૨ તાલુકા કેવડાની હકીગત-

ઐ. ગુ. હં.-પૃ. ૧૪૧-૧૪૫

વિષયાદિ-આમાં ઇંડર તાબાના રણાસણના તાલુકદાર રાજરાંધજીના બીજા કુંવર (ફઠાયા) કેશવદાસે સં. ૧૭૪૬માં મોડાસા પ્રગણાનો કેવડો તાલુકો ખરામાં

મેળવી ખારી ઠાંઠાના મેહેવાસીઓને વશ કર્યાની હકીગત આપી તેના વંશજોનાં પરા-
ક્રમાંદિ હકીગતો ક્રમવાર સં. ૧૯૦૪ સુધીની આપેલી છે. તે પછી તાલુકાનાં ગામ,
વસ્તી, ખેતીના પાક, ઉપજ, નદી, નાળાં, કુવા, તળાવ, ખંડણી, ખીચડીવેરા વગેરેની
વિગતો આપેલી છે.

વિશેષ-આ હકીગત સં. ૧૮૫૨ના ડીસેમ્બરની તા. ૧૫ મી ને બુધવારે સં
૧૯૦૮ ના માગશર સુદ ૧૫ ને રોજ ઠાકોર રાજશંઘે ઉતરાવ્યાનું નોંધેલું છે.

અં. ૪૬-૨-૨૩ અગીઓલની હકીગત

ઐ. ગુ. હ.-પૃ. ૧૪૫-૪૮

વિષયાદિ-આમાં ત્રિકમજ સુનદાસજીએ (સં. ૧૭૫૧-૫૨માં) ઈડરના હાકેમ
પીર કમાલ પાસેથી પ્રાંતીજ પરગણામાં અગીઓલ, સાકરોડીઆ અને પીપલોદીનો પટો
મેળવી ઠકરાત સ્થાપી, પણ કોળીઓ સાથે દંગો ચતાં મરણ પામ્યા તેની હકીગત
આપી, તેના વંશજોએ સં. ૧૮૭૫ સુધી અગીઓલ તાલુકો નળવ્યાના પ્રસંગે વર્ણ-
વેલા છે. છેવટે જણાવેલું છે કે સં. ૧૮૭૫ માં દેવાદાર ચતાં તાલુકદાર દલજનો તાલુકો
અંગેજ સરકારે જપ્ત કરીધો અને તેના વંશજને નિમણૂક બાંધી આપી, જે હજી સુધી
ચાલુ છે. આ ઉપરાંત મંજુર તાલુકાની વસ્તી, પાક અને ઉપજની વિગત પણ આમાં
આપેલી છે.

વિશેષ-આ હકીગત રેવાર નાયજી તકતાજી તથા દેશાઈ મુલદાસ હરખજીએ
ઉતરાવ્યાનું નોંધેલું છે.

અં. ૪૬-૨-૨૪-માનપુરની હકીગત-ઐ. ગુ. હ.-પૃ. ૧૪૮-૫૮

વિષયાદિ-આમાં ઈડર તાબાના રેહેવર જીલ્લાના ગોરવાડા તાલુકાનો પટો
હાથરોલવાળા હેગોરજી ઠાકોરે મેળવ્યો અને બીલોને હરાવી ત્યાં માનપુર વસાવ્યું
તેની, તેના પુત્ર ગોવિંદદાસજીની, તેના પુત્ર ગંગદાસજીની અને સુનદાસજીની હકીગત
આપેલી છે. મુખ્યત્વે સુનદાસજીનાં પરાક્રમે લંબાણથી આપેલાં છે. ઉપરાંત મંજુર
તાલુકાની વસ્તી, ઉપજ, ખંડણી વગેરેની વિગત પણ આપેલી છે.

અં. ૪૬-૨-૨૫-સુદાસણની હકીગત-ઐ. ગુ. હ.-પૃ. ૧૫૮-૬૫

વિષયાદિ-આમાં સિધ-ઠાકાથી આવેલા પરમારવંશી જશરાજના પુત્ર કેદાર-
શંઘજીએ હાંતા પાસેનો સુદાસણ તાલુકો વસાવી, આબાદ કર્યો તેની, તથા તેના
વંશજોએ હાંતાના રાણા તથા પાલજીપુરના મુસલમાન હાકેમ સાથે અત્રાનવાર મળીને
તેમ લડાઈ કરીને પોતાનો તાલુકો સાચવ્યો તેની હકીગત છે. ઉપરાંત આ બાગની
વસ્તીની વિગત, બાઈઆંતોની આવકનવક વગેરે આપેલું છે.

વિશેષ-આ હકીગત સને ૧૮૫૨ ના ઓક્ટોબરની તા. ૩ જીએ ઉતારેલી
મળ્યાનું નોંધેલું છે.

અં. ૪૬-૨-૨૬-હડોલની હકીગત-ઐ. ગુ. હ.-પૃ. ૧૬૫-૮

વિષયાદિ-આમાં હડોલના મૂળ ઠાકોર દરગાજી માંડી ૧૪ મા વંશજ ગમા-
નરીધજી, સંબંધી હુકી હકીગત નોંધેલી છે; તેમ તાલુકાનાં નવાણુ, તલાવ અને ઉપજની
વિગત પણ નોંધેલી છે.

અં. ૪૬-૨-૨૭-બોલુદરાની હકીગત-ઐ. ગુ. હ.-પૃ. ૧૬૮-૭૦

વિષયાદિ-આમાં રજાસણના ઠાકોરના બાયાત જીવજીદાસજીએ કેવી રીતે ઈંડરના
રાવ પાસેથી તાલુકો બોલુદરા મેળવ્યો તેની અને તેના વંશજોની સં. ૧૮૮૦ સુધીની
હકીકત તથા ઉપજ, દરબારી હક્ક, તલાવ, નવાણુ વગેરેની વિગત આપેલી છે.

અં. ૪૬-૨-૨૮-મોરની હકીગત-ઐ. ગુ. હ.-પૃ. ૧૭૦-૧

વિષયાદિ-આમાં સં. ૧૭૨૨ માં જગનાથ વલ્લભદાસે મોર તાલુકો મેળવ્યાની
અને તેના વંશજોની સુરજમલ સુધીની (સં. ૧૮૯૨) હુકી હકીકત વગેરે આપેલું છે.

અં. ૪૬-૨-૨૯-આંબલીઆલાની હકીગત-ઐ. ગુ. હ.-

પૃ. ૧૭૧-૧૬૪

વિષયાદિ-આમાં નીચેની હકીગત મુખ્યત્વે આપેલી છે:-

કરશનદાસ ખાટે બાદશાહનાં હુકમથી કાનકુટાને કાઢી સં. ૧૬૭૫ માં આંબલીયા
તાલુકામાં અમલ જમાવી આસપાસના તાલુકાઓમાંથી છટક છટક ગરાસ (જેની વિગત
સાથે નોંધેલી છે) મેળવી, લડાઇઓ લડી પોતાની ઠકરાત આબાદ કર્યાનું અને સં.
૧૭૨૯ માં મરણ પામ્યાનું જણાવ્યું છે.

૨. (તેની ચોથી પેઢીવાળા) ઠાકોર મોઘાજીએ પોતાના પૂર્વજોએ ગુમાવેલ ગરાસ
પાછો મેળવ્યો અને ઈંડરના મહારાજ શિવસિંહજી સામે લજ્યો, તેનાં ઘણાં માણસો
માર્યા, ગાયકવાડ ફત્તેહસિંહને અને માંડવાના દાદામીઆને મદદ કરી ખીજાં રાજ્યોના
હક્કથી મુક્તિ મેળવી.

૩. (મૂળથી છઠી પેઢી) ઠાકોર આથીજ ધર્મતમા હતો. તેનો પુત્ર ઠાકોર બા-
થીજ સં. ૧૮૭૦ માં મુજો. તેણે દ્વારકા આદિની જત્રા કરી, પ્રાંતીજનો ગીરાસ પેશ્વા
સરકારની સૂચનાથી આબાદ કર્યો, માંડવા, લુલુવાડા, સરડોઈ, ઉદેપુર, અમન-
ગર, આદિની ફોજો સાથે લડાઇઓ કરી અને ઘણાં પરાક્રમે કીધાં, બાથીજનાં પરાક્રમે
આદિનાં ગીતો, કવિતો વગેરે તેમ જ જૂદાં જૂદાં પ્રજાણીઓમાંના તેના ગરાસો અને
ખેતરોની સંખ્યા આદિ આમાં નોંધેલાં છે.

૪. પછી તેના વંશજોને ઇંગ્લેન્ડ સરકાર સાથે કામ પડ્યું. તેમાંના કેટલાકનાં કવિતો
અહીં આપેલાં છે.

૫. ઉપરાંત ખેતી, પાણીનાં સાધનોની નોંધ પણ આપેલી છે.

વિશેષ-૧ આ આદિતી સં. ૧૯૦૮ ના આસો સુદ ૫ ને રવિવારે પૂરી ઉતાર્યાનું નજીવેલું છે.

૨. પ્રસ્તુત હકીકતમાં કેટલુંક ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ મહત્વનું અને નજીવાનું છે; તેમ સાહિત્યદૃષ્ટિએ કેટલુંક ઉપયોગી પણ છે.

અં. ૪૬-૨-૩૦-ટીટોઈની હકીકત-ઐ. ગુ. હ.-પૃ. ૧૯૫-૨૦૭

વિષયાદિ-આમાં નીચેની હકીકત મુખ્યત્વે આપેલી છે:-લેધપુરના પરાક્રમી રાજા અનિતસિંહને પોતાની આંખમાં ખુંચ્યાથી મારી નખાવવાને દિલ્લી બાદશાહે (નામ નથી આપ્યું) તેના પુત્ર જશવંતસિંહજીને બર જમુના નદીમાં નાવમાં બેસાડી મારા પાસે મરાવવાનો ત્રાસ આપી તેની પાસેથી તેના બાઈ કૃટાયા વખતસિંહ ઉપર પત્ર લખાવી લીધો, અને કાસદ સાથે કૃટાયા વખતસિંહને મોકલાવી અનિતસિંહને મારવાની સૂચના પરકવી, જશવંતસિંહના કાગળથી વખતસિંહે અનિતસિંહને તેના રજીવાસમાં માર્યો. પછી જશવંતસિંહ લેધપુરની ગાદીએ આવ્યો. આથી અનિતસિંહના બે ડુંવર આણંદસિંહ અને રામસિંહ ડુંગરાઓમાં જઈ બસ્યા, અને જશવંતસિંહનાં માણસોને કનડી બાગ માગવા લાગ્યા. આખરે બાદશાહ પાસેથી ઈડર પટો તેમને અપાવ્યો. એટલે આણંદસિંહે ઈડર ઉપર ચઢાઈ કરી રાવજીને નસાવ્યા અને ઈડર મુલક કબજે કરીધો. પછી ગાયકવાડના બાઈઆતને મદદ કરી બોરસદ પ્રગણું તાબે કરીધું. ઈડરના રાવે આણંદસિંહને કાઢવા લડાઈ કરી પણ હાર્યો. પછી આણંદસિંહે રાચસિંહના વંશજ માનસિંહને ટીટોઈ પટો આપ્યો. પછી આણંદસિંહના વંશજ અને માનસિંહ તથા તેના વંશજો માંહે માંહે અવારનવાર આયડતાં, અંગ્રેજ સરકારનું રાજ્ય થતાં આ તાલુકદારો શાંત પડ્યા.

આ ઉપરાંત આમાં ટીટોઈનાં નવાણુ તળાવ કુવાનો પાક અને કૃળાદિની વિગત આપેલી છે.

વિશેષ-૧ આ હકીકત સને ૧૮૫૨ ના સપ્ટેમ્બરની તા. ૨૭ મીએ પૂરી મળ્યાનું નજીવેલું છે.

૨. ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ આમાંથી કેટલુંક નોંધી લેવા જેવું છે.

અં. ૪૬-૨-૩૧-માંડપની હકીકત-ઐ. ગુ. હ.-પૃ. ૨૦૭-૨૧૦

વિષયાદિ-આમાં ડાહી ચાખાના રજપૂતો કોરમગદંથી નીકળી મારવાડમાં સંવત ૯ મા સૈકામાં આવી વસ્યાનું અને ઈડરનાં રાવ કલ્યાણમલજીના વખતમાં રૂડીડી પટો મેળવી ઠકરાત જમાવ્યાનું, તેના વંશજોએ બીલનું પાણી પીધાથી વટહ્યાનું, તથા બીલો સાથે કન્યાવ્યવહાર બાંધ્યાનું નજીવેલું છે. પછી આ વંશના ઠાકોરોએ માંડપ મેળવી કે તાલુકો જમાવી આબાદ કરીધો તેની હકીકત નોંધેલી છે.

વિશેષ-આ હકીકત સં. ૧૯૦૮ ના ખેત બાદરવા વદ ૮ મે ઉતાર્યાનું નજીવેલું છે.

અં. ૪૬-૨-૩૨-વલાસણની હકીગત-ઐ. ગુ. હ. -પૃ. ૨૧૦-૧૩

વિષયાદિ-આમાં નીચેની હકીગત મુખ્યત્વે આપેલી છે:-ઈડરના રાવ તારણ-દાસજીથી ત્રીજી પેઢીએ ગોપાળદાસજી થયા તે હુશીઆર ન હોવાથી તેને પ્રડતો મૂકી વલાસણ સરદારોએ કલ્યાણમલજને માદીએ બેસાડ્યાં. એટલે ગોપાળદાસજી કુટુંબકળીલા સાથે નાઠા અને પછી પાદશાહની મદદ મેળવવા દિલ્હી ગયા. ત્યાંથી ફોજ શીરબંદી ઇડર ઉપર લાવ્યા અને આખરે સમાધાનીથી વલાસણનો ૨૨ ગામનો પટો મેળવ્યો. અને તેના વંશજોએ તે પટો નિભાવ્યો છે.

ઉપરાંત વાંઠાઓની ઉપજ, પાક, ગાયકવાડને આપવાની ખંડણી, સુખડીવેરો વિગેરેની વિગત પણ આમાં આપેલી છે.

વિશેષ-આ નોંધ હતારી ત્યારે ઠાકોર મોહોકમસિંહજી જીવતા હોવાનું અહીં જણાવેલું છે.

અં. ૪૬-૨-૩૩-માંડવાની હકીગત-ઐ. ગુ. હ. -પૃ. ૨૧૩-૨૨૮

વિષયાદિ-આમાં નીચેની હકીગત મુખ્યત્વે આપેલી છે:-હલવદ ધાંગધાન હીસારંગે દિલ્હીના પાદશાહને ફોજની મદદ આપ્યાથી તેને પાદશાહે માંડવા પ્રગણું ૧૨૫ ગામ સાથે સં. ૧૫૫૭માં સ્થાપી આપ્યું. તે મુસલમાન થયા હતા. સં. ૧૬૦૧ સુધી માંડવાનું યાણું તેના વંશજોએ વગર વેંહુંચ્યે જળવ્યું. ચોથી પેઢીવાળા લાલમીઆં પરાક્રમી હતા. અકબરશાહના વખતમાં તેણે ઘણી મદદ કરેલી હતી. તેથી તેણે ૬૫૩ વજુજ, બાઅડ, પ્રાંતીજ, રેઢેવર મોડાસા, દેહગામ, વાડાસીનાર, ઠાસરા, અમનગર આદિના ગરાસો અને ગામે મેળવ્યા. (આ સહુની વિગતવાર ટીપ આ નોંધમાં આપેલી છે.) તેના વંશજ સલતાનમીઆં પ્રજાપાલનથી પંકાયો હતો. તેનાં કવિત આમાં આપેલાં છે. ઉપરાંત તેના વંશજોની બીજી પ્રકીર્ણ હકીગત આપી દરબારી ઉપજ, તળાવ વાવો વગેરેની સંખ્યા આપેલી છે.

વિશેષ-અંતમાં જણાવેલું છે કે-"એ રીતે સદરહુ લખા પ્રમાણે ઝાહેર થશે. સંવત ૧૯૦૮ ના આસો સુદ ૫ રવિવાર મુકામ આંબલીઆલા લા. જીવજીલાલ માણે-કચંદ, ઉમેદ હરગોવંદદાસ મુકામ અમદાવાદ પંચબાઇની યોજના."

અં. ૪૬-૨-૩૪-સાહિત્ય સિંધુ ભૂગોલની નોંધ-૨. પટલ

વેણીદાસ વારાણસીદાસ-પૃ. ૨૨૬-૨૩૫.

આરંભ-સાહિત્ય સિંધુ રહેવાશી પેટલાદના એ પુસ્તક પટલ અણુ-ના, વંશમાં પટલ વારાણસીદાસના પુત્ર વેણીદાસે બનાવેલો તે ગ્રંથ સંપૂર્ણ નથી માટે ક્યારે બનાવેલો તેની તારીખ નથી. પ્રજા ભાષામાં છે.

મેહેરખાન શ્રી અલેકઝાંડર કીનઝાક ફારબસ સાહેબના પુસ્તકમાં બારમા, તરંગ, (અધ્યાય)ના ૧૪૬મા કવીતથી તે ૨૬માં તરંગનાં ૧૫૬ કવીત સુધી છે.

તેમાં ગુજરાત સંબંધી વાત પત્ર ૧૩૮ થી પચીસમા તરંગમાં છે તેનો તરંગમો ગુજરાતી ભાષામાં માત્ર દલપતરામે બનાવો.

કવિત ૧ પ્રથમી ઉપર જંબુ દ્વી(પ)ના ધણી આઠ છત્રપતી છે. તેઓને સહ લોકો પાતસાહ કહે છે. (તેની વીગત નીચે પ્રમાણે) ૧ કીશન દેશનો સાહ, ૨ તુરન દેશનો, ૩ બલખ દેશનો, ૪ મિસર દેશનો, ૫ બદખ્શાન દેશનો, ૬ રૂમ દેશનો, ૭ તુરકસ્થાન દેશનો, ૮ હિન્દુસ્થાન દેશનો દીલ્લીનો પાતસાહ.

અન્ત- ૧૫ તપે પીહજ. વીધાં. ઉપજ.

૧	પીહજ	૫૫૪૩	૧૬૫૨૪
૨	ગંગાગર	૧૦૫૦	૩૪૩૯
૩	પેટલી	૩૭૬૪	૪૨૯૩
૪	દેમોલ	૨૯૬૬	૪૬૪૨
૫	સંધાના	૫૫૧૮	૪૧૮૯
૬	બાંગા	૮૭૩૪	૧૦૬૧૪
૭	કલોલા	૨૨૦૦	૨૬૭૨
૮	પલાણો	૨૯૫૪	૪૮૯૧
૯	નવાગામ	૪૨૦૫	૨૯૧૬
૧૦	રાંમોલ	૩૮૦૭	૩૫૮૮
૧૧	દેવા	૧૧૭૬૪	૭૦૧૧
૧૨	સાહપુરા	૧૦૦૦	૧૪૯૦
૧૩	લસો	૭૧૦૦	૧૬૧૨૭

વિષયાદિ-આમાં નીચેની હકીગત કવિતના સારરૂપ છે:-કવિત-૧ જંબુ દ્વીપના પાદશાહોની ટીપ, કવિત ૨ હિન્દુસ્થાનનું વર્ણન, કવિત ૩ દિલ્લીના શાહના સુબા, કવિત ૩૧ ગુજરાતના સુબાના પેદાશ, ૩૨ કમ્બ આદિ પ્રદેશોની વખણાતી ચીજો, ૩૩ ગુજરાત સુબાના (૧૦) સરકાર, ૩૪ પેટલાદ તપો, ૩૬ પેટલાદ તપાતાં ગામ, ૩૭-૧ પેટલાદ તપાનાં (૪૨ ગામની) જમીનનાં વીધાં અને ઉપજનો કોઠો, ૨ તપે સોજનો, ૩ તપે આનંદ, ૪ તપે ભેટાસી, ૫ તપે પીપળો છે, ૬ તપે નાપા, ૭ તપે અડાસ, ૮ તપે કોનાના, ૯ તપે મરીઆજ, ૧૦ તપે સંજઆ, ૧૧ તપે ગોડ, ૧૨ તપે બોરસદ, ૧૩ તપે નારી, ૧૪ તપે બીલપાડ અને ૧૫ તપે પીહજની જમીનનાં વીધાં અને ઉપજના કોઠો, ઉપર અંતમાં ૧૫ મો કોઠો આપ્યો છે તે નમુનાના ઉતારેલા છે.

વિશેષ-૧ મૂળ સાહિત્યસિંધુનો ગ્રંથ મૂળ ભાષામાં વસોના દેશાઈ વેણીદાસે બનાવેલો સુપ્રસિદ્ધ છે. તે છપાયો નથી. પણ તેમાં ઘણીક ભૂગોળ અને ઇતિહાસને લગતી મહત્તિઓ સમાવેલી છે.

૨ પ્રસ્તુત નોંધ તે ગ્રંથના સારરૂપ છે અને મુખ્યત્વે પેટલાદ પરગણાને લગતી છે.

અં. ૪૬-૩-૧-એભલવાળાની વાત-ઐ. ગુ. વા.-પૃ. ૧-૨

આરંભ-શ્રીજી એભલવાળાની વાત લ. ગઢવી દેહલ ભોજલ ગામ વઢ-

વાણમાં સં. ૧૮૦૮ માં ચૈત્ર સુ. ૨ લ. ત્ર. દલપતરામ ડાઆ.

એભલવાણો વલે પરગણાનો રાજા હતો, રજપુતવાલા કાઠી પણ છે. તે રજપુતમાંથી થયો છે તેની વાત, ગામ ઢાંક, (ધારાજી પાશે)નો રાજા વાલાજી હતો તે કાઠીની દીકરીને પરણીને વટબ્યા. સિંધ પાશે પાવર મુલકમાં અશલ કાઠીઓ રહેતા હતા. તહાં દુકાલ પડો તારે ઉચાલા ભરીને ઢાંકને પાદર આવ્યા તેમાં અમરો પટગર નામે કાઠી હતો તેની દીકરી નામે અમરા બહુ રૂપાલી હતી તેને જોઇને વાલોજી આશક પામ્યા ને...વટલ્યો માટે...હવે તારે ગાદીના અધિકાર નહી એમ કહીને સહિએ સંપીને તેનું રાજ ખોંચી લીધું.

અન્ત-તે બાઈ (સાંઈ નેસડીના ચારણુની દીકરી)નો ઘણી પેથો ગઢવી માલવેથી આવો. તેણે લોકના કહાથી બાઈ ઉપર કલંક નાંખવા માંડુ તારે શ્રાપ દીધો જે તું ગલત કાઠે ગલ. પછી તેમ થયું. તારે તે ચારણુને કંડી-આમાં ઘાલીને લહીને એભલવાળાને ઘેર આવી ને તેનાં દીકરાનું માથું કાપીને લોહી છાંદુ એટલે કોઠ મટો અને છોકરાને જીવતો કરો.

વિષયાદિ-આમાં નીચેની હકીગત આપેલી છે:-સિંધનો રજપુત રાજા વાલોજી દુકા-જીથી નાશી આવી ઢાંક પાસે વસતાં કાઠી સાથે જમ્યો તેથી વટલ્યો એટલે તેના બાયા-તોએ તેનું રાજ્ય છીનવી લીધું. ત્યારે કાઠીઓએ તેને પોતાનો મુખી બનાવ્યો. તેણે સૂર્યની ભક્તિથી રાજ્ય મેળવ્યું અને સૂર્યનું દેવળ થાન ગામની સીમમાં બંધાવ્યું. તેના ત્રણ કાંટા થયા જુમાણ (ચોટીલા), ખાચર (મીતીઆલા) અને વાલા (જેતપુર). આ વંશના એભલવાળાના રાજ્યમાં જતી સુખવિજયજીએ કાલીઆ મૃગને શીંગડે બાંધી તેને વનમાં છૂટો મૂકી દેઈ કામણ કીધુ તેથી દુકાળ પડ્યો. ત્યારે એભલવાલે કાલીઆર મૃગને શોધી કાઠી તેને શીંગડે જતીએ બંધાવેલો મંત્ર છોડતાં વધાઈ પડ્યો; એટલે વરસાદની ઝડીમાંથી ઉગરવા મયતા એભલવાળાને સાધ નેસડીના ચારણુ આશ્રય આપ્યો અને તેનો બદલો એભલવાળાએ પોતાના છોકરાનું માથું કાપી તેના લોહીથી ચારણુના જમાઇનો ગળત કોઠ મટારીને વાલ્યો.

વિશેષ-૧. આ હકીગત સુમસિદ્ધ છે.

૨ આ વાર્તા ઉતાર્યા પછી પાનાં ૨-૩ કોરાં છે, ચોથું પાનું "જગદેવની વાત" એટલું લખી કોરું મૂક્યું છે.

૩. પ્રતિ ચોપડા આકારની છે. રાસમાળામાં કામ લાગેલા ત્રણ ઐતિહાસિક ચોપડાઓમાંનો આ ત્રીજો ચોપડો છે. આ ચોપડો કવીશ્વર દલપતરામે બંને ઉતારેલો છે. કદે ચોપડો નાનો છે. પાનાં ૬૪ લખેલાં છે, વચ્ચે કોઈ કોઈ પાનાં માત્ર વિષયનું નામ લખી કોરાં મૂકેલાં છે.

પહેલે પાને લખેલું છે કે “શ્રીજી આ ચોપડી મેહેરખાન શ્રી એ. કે. કાર-
ખસ સાહેબની છે. ૦૧- કાગળ ૦)≡ પુઠું. નંબર ૩ ને પરચુરણ વાતો વીગેરેની
ચોપડી નંબર ૩”

૪ પછીનાં બે પાનામાં પ્રસ્તુત પુસ્તકના વિષયોની અંગ્રેજી સવિસ્તર અનુક્રમણિકા
પાનાવાર આપેલી છે.

૫ પછી નીચે પ્રમાણેની (ગુજરાતીમાં) અનુક્રમણિકા આપેલી છે:-

(પાનું)	(વિષય)	(પાનું.)	(વિષય)
૧	એબલવાળાની વાત કાઠી લોક વિષે.	૨૬	રા સાખાની વાત
૫	ખેંગર વીશે	૩૧	સીધરા જેસીહના વખતમાં બ્રા. માર. અદાવત વીશે
૬	વઢવાંણમાં માધા વાવ છે તે વીશે	૩૪	તામ્રપટનો લેખ
૭	સોઠા પારકરના છે તે વીગેરેની વાત.	૪૬	સિંધેહના પાછાની વાત.
૯	વઢવાંણમાં સતીની દેરીઓના લેખ છે	૫૩	એમદ સાચો રનપુત્રોને વટલાવ્યા ને મોલેસલામ કરા.
૧૦	દુધરેજના ઠાકોર વીશે	૫૪	વાઘેલાની વંશાવલી
૧૧	અડોઠમ પ્રગણે ચોમાસામા ગારો યાય છે તે વી.	૫૫	પરમારની પાંત્રીસ સાખાઓ
૧૨	લગધીરજના મોત વીશે	૫૬	મહુઆણીની સાખ ૨૪
૧૫	ગોહેલની વાત	૫૬	વજુરાજ આવડાને ઘેર મુલક છે તે વીશે
૧૮	કાઠીયો સીધના વાવર પ્રગણામાંથી આ દેશમાં આ.	૫૭	પાલ્ય પરમાર આણુ ઉપર
૨૦	આંપાનેરની વાત	૫૯	ગઢવાડાની વંશાવલી
૨૩	રા. ખેંગારની વાત	૬૦	ગઢવાડામાં મોટી ઠકરાત વીશે છે.

ઉપલી અનુક્રમણિકા ઉતારીને પછી પાનું દોઢ કોઢે રાખેલું છે.

૬ મોઠા અક્ષરે પ્રતિમાં લીટીઓ દોરીને હકીકતો ઉતારેલી છે.

અં. ૪૬-૩-૨-૨૧' ખેંગાર-એ. ગુ. વા.-પૃ. ૫

આરંભ-રાખેંગારનો દુહો

જે સંચે સોરઠ ધડી, ધડીઓ રા ખેંગાર

વે સંચો ભાગી ગયો. જતો રહ્યો હુદાર. ૧

સીધરાજ જેશંઘે રા ખેંગારને મારો અને રાણકદેવડીને પકડી લીધી
તારે રાણકદેવડીના જાણમાં એટલી વાત આવી હતી કે મારા ધણીને તથા
મને બનેને પકડાં છે.

અન્ત-તારે રાણકદેવડીએ કહ્યું કે...પણ તે (સિદ્ધરાજ) મારા છોક-
રાને મારો છે તેથી તાર્ છોકરું જીવશે નહીં એટલો તને મારો શ્રાપ છે
એમ કહીને સતી થઈ.

વિષયાદિ-આમાં ૨ ખેંગારને સિદ્ધરાજે માર્યાથી તેની રાણી રાણકદેવી વઢવાણ આગળ સતી થયાનો પ્રસંગ ધણો જ દુઃખમાં વર્ણવ્યો છે. •

વિશેષ-આ હકીગત સુપ્રસિદ્ધ છે; આમાં કંઈ નવીનતા નથી.

અં. ૪૬-૩-૩-માધા વાવનો લેખ-જે. સં. લે. પૃ. ૬

આરંભ-માધાવાવના ત્રીજા મતવાલામાં જમણે હાથે ગોખલામાં મુરતીઓ ૨ ઉભી ચણેલી છે તેની નીચે અક્ષર લખેલા છે તે

સં. ૧૩૫૦ વર્ષે કાર્તિક શુદ્ધ ૮ ગુરૌ નાગર બ્રાહ્મણ જ્ઞાતીય મહં શ્રી સાઢળ તીય વ૦ શ્રી સામા સુત મહં શ્રી સીધૂ ॥ તત્સુત મહં શ્રી તપમા દતિ ॥

વિષયાદિ-આ ગુજરાતના છેલ્લા રાજા કરણના પ્રધાન માધવે વઢવાણમાં માધાવાવ બંધાવેલી કહેવાય છે તે સંબંધી આટલો જ દુકા લેખ છે.

વિશેષ-આ લેખ સુપ્રસિદ્ધ છે.

અં. ૪૬-૩-૪-હાડીની દેરીના પાળીઆનો લેખ-

ઐ. ગુ. લે.-સં. ૧૭૬૭-પૃ. ૬

આરંભ-હાકારની દેરીઓથી દક્ષણમાં સતીઓની દેરીઓ છે તેમાં દક્ષણાદી છેલી દેરીમાં હાડીમાં સતીનો પાલીઓ છે આગલ પગલાં છે. તે પાલીઆના અક્ષર અરજણુશંઘણનું ઠકરાલું

શ્રી ગણેશાય નમઃ સ્વસ્તી શ્રીમન્નૃપતિ વિક્રમાર્ક સમયાતીત સંવત ૧૭૬૭ વર્ષે શકે ૧૬૬૨ ના પ્રવૃત્તમાને દક્ષણાયને ગતે શ્રી સૂર્યે વરષા ર્શ્તૌ માસોત્તમ માસે શ્રાવણ વદિ ૫ ગુરૌ તદિવસે મહારાણા શ્રી અરજુનસિંહજી સાથે હાડી શ્રી અમરસિંહજીસુતા બાદ શ્રી દેવકુઅર સાગવન લીધુ છે ॥ પરમારજી શ્રી આહુંબાસુત મહારાજ શ્રી સખળસિંહજીએ પ્રાસાદ કરાવ્યો છે શ્રીરસ્તુ કલ્યાણમરતુ શુભં

(આની નીચે ઉપલી દેરીથી ખંચમી દેરીમાંનાં પગલાંની ઉંચે દીવાલમાં સં. ૧૮૩૫ માં મહારાણા ચંદ્રસિંહજીનો પ્રાસાદ કરાવ્યાના ઉલ્લેખવાળો નાનો લેખ છે.)

વિષયાદિ-૧ આ સં. ૧૭૬૭માં વઢવાણના મહારાણા શ્રી અરજુનસિંહજી મરણ પામતાં તેમની સાથે હાડી શ્રી દેવકુંવરે સહગમન કરેલું તે સંબંધી લેખ છે.

૨-આ લેખ બાળબોધ લિખિતમાં છે.

વિશેષ-અંગ્રેજ અમલ અગાઉ રાજાઓ મરતાં તેમની પછવાડે તેમની રાણીઓ સતી થતી ત્યારે તે સ્થળે આવી દેરીઓ ચણાતી અને તેમાં તેનાં નામ, સમય આદિના ઉલ્લેખવાળા લેખોની સાદી કોતરેલી ચોઢાતી હતી.

અં. ૪૬-૩-૫-પારકરના સોઢા અને સાયલાના છલાડનો ટંટો-ઐ. ગુ. હ.-પૃ. ૭-૯

આરંભ-સોઢા (પરમાર) પારકરના. ચલાડ શાઅલાના તેઓના ટંટાની વાત.

પારકરમાં દુકાલ પડે તારે તાંહાંના સોઢાનાં માણાશ (પુરૂષ) ૨૦૦૦ સ્ત્રીઓ છોકરાં સુધા હરેક નાતનાં પંચાલ દેશમાં આવ્યાં તે મુક્તી ગામથી પૂરવમાં ગાઉ રાા ઉપર જંગલમાં ધાધડીઓ નામેં નેહ બાંધ્યો. મુક્તી ગામ પણ મુક્તી નામની આમરાણીનો નેહ હતો તેથી નામ દર. તારે સાયલાના રાજ (જમીનદાર) છલાડ હતા.

x   x   x   x

સંવત સાત પનોતરો ટાઢા પોઅણુ ત્રીજ
સોઢે નેં છલાડવેં, ધજવડ કીધી ધજ.   ૧

અન્ત—

કાડીનો મુખસાર રાધો ચાવડો કાડી હતો તે પરમાર રાજાજને નેં રાધાને સામસામી લડાઈ થઈ તે રાજાજએ રાધાને મારો (ધંધુકુ-ગાંફ)

તેનું ગીત

દક્ષા મેલ ચુડાસમા ગોહેલાં ડારતો. અલંગ ભડ ફેરતો પવંગ આધા.

વડો દેવાણુ સત માલરો વાંકડો. રાજડો ઓલખેલ નહીં રાધા.   ૧

ચાવડા પવાડા કરણુ તું ચાપરે. વઢણુ પરમાર ઝુઝાર વાર

સાલ ભાલાંતણો વગર લાંગાં શરે. મરણુ જાતી કરે કેમ માર.   ૨

એતરો તેતરા કાજ કીધલ અગે. એહ સોઢા ધરે સદા આંટી.

કરે અંજશ ધણો આવી ચડીઓ કડે. માટીઆં કાક દી મલે માંટી   ૩

વિષયાદિ-આમાં પારકર(સિંધ)થી દુકાળના માર્યા પરમારો સોઢા સાથે કાડીઆવાડમાં મુક્તી ગામ આગલ આવી વસ્યા ત્યારે વઢવાણના રાજાના સાળા છલાડોએ તેમને હેરાન કર્યા અને લડાઈ થઈ તેમાં છલાડો મુક્યો. પછી એ રાજાને તેની રાણીએ પોતાના બાઈના મોતનું વેર લેવાને હશ્કર્યો તેથી તેણે પોતે તો જીવતદાન તેને આપ્યાથી નહીં મારતાં બીજા પાસે મરાવવાના હદેશથી ગુજરાતના લીલ અહો અને કુતો જેઓ વાઘલાનાં ગામ હુંડતા હતા, અને અજિત મારકણા હતા તેમને મારવા સોઢાને મોકલ્યો; આમાં પણ તેની ધારણા એવી હતી કે અહો અને કુતો સોઢાને મારશે અને સાળાને માર્યાનું વેર વળશે, પરંતુ ઉલટું સોઢાએ તો પેલા બે બીલાને માર્યા, એટલે વઢવાણના રાજાએ તેને બદલાના ધનામમાં ત્રાર ચાવીશીઓ આપી.

પાંજી એ ત્રણ ચોવીશીઓ કાઠી લોકે પડાવી લીધી; અને ચોથી મૂલીની ચોવીશી પાછી લેવા રાધા કાઠી આવતાં પરમાર સોઢાએ તેને માયોં.

વિશેષ-આમાં આપેલી હકીગત ક્વીશ્વર દલપતરામે સંશોધેલી “રત્નમાળ”માં “મૂળીના પરમારો”ની વાર્તામાં પાને ૩૭૫-૭૬ માં પ્રકટ થયેલી છે, તેમ અં. ૪૬-૧-૧૩ માં પણ આમાંની હકીગત છે; પરંતુ પ્રસ્તુત હકીગતમાંની મતલબ તેમાં લીધેલી છે, તેમ આમાંનું અંતનું ગીત કહી ૩ નું તેમાં આપેલું નથી. વળી આમાં લગધીરજી વિષે કાંઈ ઉલ્લેખ જ નથી.

અં. ૪૬-૩-૩ સતીની દેરીનો લેખ-ઐ. લે.-પૃ. ૯.

વિષયાદિ-આ સં. ૧૬૯૯ ના વૈશાખમાં વઢવાણના મહારાણા ચંદ્રસિંહના વંશજ ઈશ્વરદાસજી મરણ પામતાં તેની રાણી ચામકુંવરબાઈ સતી થઈ તેની દેરીનો લેખ છે.

વિશેષ-૧. આના આરંભમાં જણાવેલું છે કે “સતીઓની દેરીઓમાં ઉતરમાં પેહેલી દેરીમાં રોડોડ મા સતીનો પાલીઆ છે. ઠાકોર રાજજીનું ઠકરાયું, તેના અક્ષર.

“આ સતી તથા હાડીમાના પાલીઆને ઘાઘરો કાંચલી મોડીઓ ચુંદડી પહેરાવે છે.”

૨. આ દેરી વઢવાણમાં છે; અને સતીની દેરીઓને નામે ઝાળખાટી જગ્યામાં આવેલી છે.

અં. ૪૬-૩-૭ દુધરેજના ઠાકોરના પાલીઆનો લેખ- ઐ. લે.-પૃ. ૧૦-૧૧.

આરંભ-ગામ દુધરેજનો ઠાકરડો કશીઓજી છે તેનો બાપ જેઠીભાઈ તેનો બાપ મોડભાઈ તથા હઠીભાઈ તથા સુબભાઈ તેનો રીસામણે શીથે ઉચાલા લહીને ગયા હતા તહાનાં ઠોર જત લોકો. ગામ મોટી વારે નીચે આવીને લીધાં તેની વારે આ જણુ ૪ ચડા તે શીથાથી પૂરવમાં ગાઉ ૧ ઊપર હલવદના ચંદ્રશંકજીનું બંધાવેલું તલાવ છે તાંહા મરાઆ તેના પાલીઆ ૪ રોડોડ મા સતીની દેરીની જોડેની દેરીમાં છે.

અન્ત-“સંવત ૧૮૪૪ વરષે માધ વદી ૩ રવીવાસરે રાણા શ્રી મના-શંકજી સુત વપતશંકજી સુત કુવર શ્રી ગગજી મોજે સીથે કામ આવ્યા છે.”

વિષયાદિ-આમાં ‘અન્ત’માં જણાવ્યા તેવા ઉદ્દેશો આરંભમાં જણાવેલા આર પાલીઆની નીચે તે તે નામને ઉદ્દેશોને લખેલા છે.

વિશેષ-૧. લડાઈમાં કે હુંટમાં મરણ પામતા શુરવીરોના આવા પાલીઆ હમા કરવાનો રીવાજ અગાઉ શુજરાત કાઠીઆવાડમાં પ્રચલિત હતો; તેનાં આ દૃષ્ટાંતો છે.

૨. આના પછી પાને ૧૧-એ માત્ર નીચેની બાબત નોંધેલી છે:

અડોઠમ પરગણું (ગાંધીની આસપાસ) તહાં એમાસે કીચ બહુ થાઅ
છે તેનો દુહો-

ગોંટ ડસે ઘોડા ગલે, નર ડસે સર લગ,

અડોઠમે ન દીજીએ. પાવસ ટાણે પગ ૧

અં. ૪૬-૩-૭-લગધીરજીનું મોત-ઐ. ગુ. હ.-પૃ. ૧૨-૧૪

(અપૂર્ણ)

વિષયાદિ-આમાં નીચેનો પ્રસંગ વર્ણવેલો છે:-પરમાર હવાને દિલ્હીનો પાદશાહ પકડી ગયા પછી સાણંદના ઘણીએ રવીઆ ગઢવાને આપેલું રાણીસર ગામ, જે કોઈ હુંદલું ન હવું અને જેમાં લોકો પોતાની માલમતા સહીસલામતીને કારણે મુક્તતા હતા, તે બોડી મોગલની ફેજે હુંદલું અને રવીઆને તથા તેના કુટુંબ કબીલાને પણ પકડી ગઈ. રવીઆ મરકરો અને ખંધો હતો. તેણે રોવાનો ખેત રચ્યો અને સર્વેએ રોવાનું કારણ પૂછતાં માત્ર પાદશાહને પોતાને જ મોંઠે રોવાના કારણનો ખુલાસો કરવા જણાવ્યું એટલે પાદશાહ ત્યાં આવ્યો. તેને રવીઆએ કહ્યું કે માગો તેટલા રૂપૈઆ આપું પણ મારા કબીલાને છોડો, અને તે બદલ મારા આપદાદાનું ધન દાટલું છે તે તમારા લ-શ્કરીઓને મોકલો તો હું બતાવું. પછી ૫૦૦ ઘોડેસ્વારોને લઈને રવીઆ દરીયા કાંઠે ગયો અને ખેટ બતાવી ત્યાંથી ધન લાવવાને ઘોડેસ્વારોને ખાડીના સપાટ ભાગમાં દોડાવ્યા, ત્યાં કાઢવમાં તેમના ઘોડા ખુંચ્યા એટલે રવીઆ તેમને ત્યાં જ પડતા મૂકી બોડી મોગલોને હરાવવા વઢવાણના રાજા પાસે મદદ માગવા આવ્યો. પણ તેટલામાં લગધીર પરમારે વાહારે ધાઈ મોગલ ફેજને હરાવી અને પછી નાશી છૂટેલા મોગલ સરદારની પુંઠે પડી તેને પકડીને તેની સાથે દ્વંદ્વ યુદ્ધ કર્યું તેમાં પાદશાહ મુઓ અને લગધીર પણ મુઓ. ત્યાં તો લગધીરનો બાઈ આવ્યો અને તેણે પેલા રવીઆ બાટને તેનાં ઉગારેલાં ખેરાં છાકરાં સોંપી દીધાં.

વિશેષ-આ હકીગત અપૂર્ણ છે. આમાં છેવટે લગધીરના વંશજોએ આરણની બાઈ મોગલોની પાસે મેળવી આખ્યાનું ગીત ઉતાર્યાનો ઉલ્લેખ લહીયાએ કીધો છે પણ ગીત ઉતારેલું નથી, અને પાનાં કોરાં રાખેલાં છે.

અં. ૪૬-૩-૮-ગોહિલોની હકીગત-ઐ. ગુ. હ.-પૃ. ૧૫-૧૮

વિશેષ-૧. આમાંની ઘણીખરી હકીગત મુખ્યત્વે અં. ૪૬-૧-૪૯ માં તેમ જ કવીશ્વર દલપતરામે સંશોધેલી “રત્નમાળ”માં પાને ૩૯૭-૪૧૬ માં છટ્ટી છવાઈ આવી ગયલી છે.

૨. પણ માત્ર એબલવાળાને બ્રહ્મહત્યાઓ માટે ગોહેલ પેરે માર્યાની હકીગત તેમ વાલાક પ્રદેશ ખશીઆએ ખુંચવી લેતાં વાલા ગરાશીઆ નુતાગઢ પાસે ઢાંક પ્રદેશમાં વસ્યાની હકીગત આમાં વધારાની છે.

અં. ૪૬-૩-૯-કાઠી લોકોની હકીગત-ઐ. ગુ. હ. -પૃ. ૧૮-૨૦

વિષયાદિ-આમાં નીચેની હકીગત આપેલી છે:-સિંધના પાદશાહે નાયકા ડાહી હુમલીને કચેરીમાંથી બરતરફ કીધા છતાં પટાવત કાઠીએ તેનો નામ પોતાને લાં કરાવ્યાથી પાદશાહે તેને સિંધમાંથી કાઠીઓ સાથે કાઢ્યો, એટલે તેઓ સોરઠમાં આવ્યા, અને ઢાંક પાસેના વાલા ગરાશીઆએ તેમને નોકર રાખ્યા. તે આઠ શાખાના હતા: ૧ માંજરીઆ, ૨ ટાટરીઆ, ૩ નરો, ૪ નાટા, ૫ પટગર, ૬ જેબલીઆ, ૭ બાંબળા અને ૮ બાબરીઆ. આ લોકો પછી 'વરતીઆ' કહેવાયા. (વૃત્તિ-નિર્વાહ સાધન માટે નોકરી કરનારા) આમાંના પટગર અમરાની દીકરીને તેની ઉપર મોહિત થતાં રાજનેા હુંવર વઢ્યો અને પરણ્યો. તે હુંવર ઘરડેરા કાઠી તરીકે ઓળખાયા.

વિશેષ-૧. કવીશ્વર દલપતરામે સંશોધેલી "રત્નમાળ"માં "કાઠી લોક વિષે" પાના ૩૬૯-૭૯ માં આમાંની હકીગત આપેલી છે, પરંતુ આમાં જ્યારે પટગર અમરાની દીકરીને પરાણુનાર હુંવરનું નામ આપ્યું નથી અને તે પરણ્યા પછી ઘરડેરા કહેવાયો એમ જણાવેલું છે, ત્યારે "રત્નમાળ"માં એબલવાળો પરણ્યો, અને નવી ઘરડેરા નતિ થઈ એમ સ્પષ્ટ જણાવેલું છે.

૨. વળી "રત્નમાલ"માં 'વરતીઆ' અને 'ઘરડેરા' કાઠીઓના લગ્નની પ્રથા અને વાલા કાઠીની ત્રણ શાખાઓની માહિતી, જે આમાં આપેલી છે તે આખી નથી.

અં. ૪૬-૩-૯-ચાંપાનેરની વાત-ઐ. ગુ. હ. -પૃ. ૨૦-૨૩

વિષયાદિ-આમાં નીચેની હકીગત આપેલી છે:-ચાંપાનેરના રાજ પતાઈ રાવલે ગરબા ગાતી સ્ત્રીની (દંત કથા છે તેમ સ્ત્રીરૂપે આવેલી કાઠી માતાની) છડતી કીધાથી રાજ્યનાશનેા શાપ મેળવ્યો. અકબરશાહ (?) ગુજરાતમાં આવ્યો ત્યારે તેણે પોતાના બાણેજ અહમદશાહ પાસે અમદાવાદ વસાવ્યું (?) અને ખીજ મહમદશાહને મહેમદાવાદ વસાવવા હુકમ કીધો (?) આથી ચાંપાનેરની વસ્તી બાગી અમદાવાદ અને મહેમદાવાદ આવી (?) પછી અકબર ગુજરાત જોઇને ચાંપાનેરને માર્ગેથી દિલ્હી ગયો ત્યારે તેણે કીલ્લો જોતાં મુંછે હાથ નાંખી તે લેવાની મનીષા કરી, જે રાવલનેા પુરોહિત લવા વ્યાસ કળી ગયો. એના કહેવાથી રાવલે પાંચ કોટ ચાંપાનેર આસપાસ કરાવ્યા અને લવાએ દિલ્હી જઈ પાદશાહની હુવેલી સામે હુવેલી બાડે રાખી તેની દિનચર્યા નિરખવા માંડી. આખરે ચાંપાનેર ઉપર હલ્લો કરવાની અકબરની તૈયારી જણાતાં તે તાજડતોળ ચાંપાનેર આવ્યો અને રાવલે બારે તૈયારીઓ કરી. અકબરે પાંચ લાખ ફોજ સાથે બાર વર્ષ પર્યંત ચાંપાનેરને ઘેરા ઘાલ્યો પણ કાવ્યો નહીં. આખરે રાવલ સાથે સમાધાની કરી હલ્લો હડાવ્યો. અને તેની નિશાનીમાં પથ્થરમાં બે ગધેડા કોરાવી તે નીચે લખ્યું કે "જે કોઈ મુસલમાન આ શહેર લે તો તેને ગધેડે ગાલ છે." પછી પાદશાહે ચાંપાનેરનાં પરાં હાથ કીધાં અને મૂલ નગરનેા વ્યાપાર વણસાડ્યો, એટલે ચાંપાનેર જલ્દે દહાડે બાળ્યું.

પછી પાદશાહ લાંથી કાઠીઆવાડમાં ઉમરાલે આવ્યા અને તેના રાજને કેદ પકડી અમદાવાદ લઈ ગયો. ત્યાંથી હુંભારે તેને ચોરી છૂપીથી નસાડી આંપાનેરે મોકલી દીધો. આંપાનેરમાં તેની ફેઈ રહેતી હતી તેણે મદદ અપાવી અને રાવલે સરકારને રૂ. ૫,૦૦૦૦૦ આપી તેને પાછો ઉમરાલાની ગાદીએ બેસાડ્યો. ત્યારથી ઉમરાલાના રાજ રાવલ કહેવાય છે.

વિશેષ-આમાં આંપાનેરનો કિલ્લો અકબરશાહે ઘેર્યાની હકીગતને અને અમદાવાદ, મહેમદાવાદ તેના હુકમથી વસાવાયાની હકીગતને ઇતિહાસનાં પ્રમાણોનો ટેકો મળતો નથી. પતાર્ધ રાવલને હરાવી અમદાવાદના બાદશાહ મહમુદ બેગડાએ આંપાનેર સને ૧૪૮૪ માં તોડ્યાતું ઇતિહાસથી જણાય છે.

૨. ઉમરાળાવાળો પ્રસંગ પણ મહમદ બેગડાના સમયમાં બન્યો હશે અને દંત-કથાકારે પાદશાહ ક્યાનો જણાવ્યો છે તે ચોક્કસાઈથી નોંધવામાં ભૂલ કરી છે.

અં. ૪૬-૩-૧૦ રા' ખેંગારની વાત-ઐ. ગુ. હ.-પૃ. ૨૩-૨૫

વિષયાદિ-આમાં રા નવઘણની વાત અને રા. ખેંગારને સિદ્ધરાજે માર્યાની વાત ટુંકમાં આપેલી છે; સુપ્રસિદ્ધ વાર્તાથી કાંઈ વિશેષ નથી.

વિશેષ-કવીશ્વર દલપતરામે સંશોધિતી “રત્નમાળ”માં “રા નવઘણની વાત”માં જે પાને ૨૪૯-૨૫૧ આપેલી છે તે આમાંની જ છે.

અં. ૪૬-૩-૧૧-લાખા કુલાણીની વાત-ઐ. ગુ. હ.-પૃ. ૨૬-૩૧

આરંભ-લાખાવનાર શા મૂળજી મેઘજી વઢવાણના રા લાખાનો ગ્રંથ મેં સાંભળ્યો છે તેની સંક્ષેપ વાત તથા દુહા મને આવડે છે.

એક સમેરા લાખે સવારમાં બીડીને સુરજ સામું જોયું તારે બિગતો સુરજ રાતો દીઠો. તારે કોઈને કીધું જે આ બિગતો રાતો ક્રમ થાય છે. તારે તેણે કહીઉં કે ઉદયાચલ ઉપર રાક્ષસો રહે છે તેની સાથે સુરજ બિગતી વખતે લગાઈ થાય છે તેથી રાતો થાય છે.

અન્ત:-રાખાધત મામાના પક્ષમાં હતો તેને પણ ધા વાગા એક હાથ તથા એક પગ કપાઈ ગયા હતા. તો પણ એક હાથ ને એક પગથી તીર ચઢાવી ને કાકાના ઉમરાવને મારો. પછી કુંવર મુવો.

ટાહા

ગાયે મંકોડા ગદયા બાધએ મેલ્યા બાલ;
વેલો વલ્યે હે લખપતી, મારે દેશ પડો દુકાલ.
માહુ કાપડ લોહ ધણ, જમડી એ વાખાણ;
રાખાધત ધાએ સંધીઓ તોચ ન મેલી માણ.

આ આટકોટ પાસે લાખાગરદી હાલ સુધી કહેવાય છે ત્યાં હાલ સુધી ખાંભીઓ ૧૦૦૦ ઉપર છે.

કરોકોટ લગ્યાઉ પાસે હાલ તો નાનું ગામ છે પણ ત્યાં જુના સેહેર મોટાનું નિશાન છે. વલેથી પણ મોટું જુનું સેહેર માલમ પડે છે ત્યાં લાખા વાવ જુની છે.

વિષયાદિ-૧ આ કચ્છના રાને લાખા કુલાણીના હૃદય સંબંધી તેમ જ મૂળરાજ સોલંકી સાથેના વેર પ્રસંગ સંબંધી હકીકત છે.

૨ આ હકીકત 'રાસમાલા'માં આપેલી છે તેમ. દંતકથામાં પણ આ વાર્તા પ્રસિદ્ધ છે.

વિશેષ-કવીશ્વર દલપતરામે સંશોધેલી "રાસમાળ" માં આ જ પુસ્તકની પ્રસ્તુત હકીકત પાના ૨૮૮-૨૯૫ માં પ્રકટ થયેલી છે.

અં. ૪૬-૩-૧૨ બ્રાહ્મણો અને ચારણોની અદાવત-ઐ.

ગુ. હ.-પૃ. ૩૨-૩૩

વિષયાદિ-આમાં નીચેની હકીકત આપેલી છે:-સિદ્ધરાજ નયસિંહના સમયમાં બ્રાહ્મણો અને ચારણો વચ્ચે સ્વાભાવિક રીતે સરસાઈ મેળવવાને બારે અદાવત ચાલતી હતી. અને બ્રાહ્મણોએ પોતાનું જોર કાવતાં સિદ્ધરાજની જોડે એવી ચરત કરી લીધી કે સિદ્ધપુરનો રૂદ્રમાલ બંધાઈ રહેતાં ચારણોને ત્યાં ન આવવા દેવામાં આવે તો અમે તેની વાસ્તુક્રિયા કરાવીશું. પછી રૂદ્રમાલ પૂરો થતાં બ્રાહ્મણોએ વાસ્તુ કરાવ્યું અને સિદ્ધરાજે તેનું કોતરકામ નિહાળવા માંડ્યું. તેમાં એક પ્રસૂતા સ્ત્રીનું ચિત્ર કોતરેલું હતું તે એણે જોયું. એ ચિત્રમાં એક સ્ત્રીના પ્રસવ વેળા બીજા એક સ્ત્રી નીચે વળીને દીવાથી કશું જોતી ચીતરેલી હતી. સિદ્ધરાજને તેની મતલબ ના સમજાઈ અને બ્રાહ્મણોને પૂછતાં તેઓ તેનો કશો ખુલાસો કરી ન શક્યા, એટલે તેણે હજીરીઆઓની સલાહથી હાજરજવાબમાં કુશળ એવા એક ચારણને બોલાવ્યો. તેણે કહ્યું કે

મારી દીવા લેં નીચી રહી જશે.

કોઈ જાઓ(યો) ને કોઈ જશે. સીધરાજ જેસાંઈ સારીઓ (ખો ?)

આ ખુલાસાથી સિદ્ધરાજે પ્રસન્ન થઈ ચારણોને સિદ્ધપુરમાં વસાવ્યા અને બ્રાહ્મણોનું માન ઘટાડ્યું.

વિશેષ-આગલા રાજદરબારોમાં આમ પરસ્પર કોમ કોમના આગેવાનોની સરસાઈ તથા બહિષ્કાર કેમ થતાં તેના દૃષ્ટાંતરૂપ આ હકીકત છે.

अं. ४६-३-१३ शैलादित्यस्य ताम्रपट्टः-पृ: ३४-४४ (अपूर्ण)

आरंभ-स्वस्ति विजयिशरतचरितार्यात् (विजयस्कन्धावारात् ?)
वीरासन प्रसभप्रणतामित्रात् मित्राणामतुलबलसंपन्नमदलाभसंसक्तप्रणिधि-
परलब्धप्रतापात् प्रतापोपनतदानयानार्जवोपा ॥ ३ (२ ?) ॥

जितातु(ल)रागादनुगतमौलिभृतश्रेणिवलावाप्तराज्यश्रियः परममाहेश्व-
रभट(ट्टा)कादादित्यवद्भानो राजवर्यादजनि मातापितृचरणनखेन्दुधोरणि-
प्रविधौताशेषकलुषः ॥ ३ ॥

गांधर्वादिविद्याद्वितीयः वान्यवैकशरणपरगजघटास्फालनप्रकाशितसत्त्वं-
निचयप्रतापप्रणितारातिदत्तरत्नप्रतापसदुपादानधनसंहतिः सकल ॥ ४ ॥

स्थिति प्रणि(ण) तमार्गपुण्यपरिपालनप्रजासुहृद्रक्षणगन्धर्वराजशब्दाभि-
धेयः सभ्यसम्भाव्यबुड्युपतिः स्मरशशाङ्काधिकराजदतिमृदू(यु)वाक्गतिः ॥ ५ ॥

ब्रीपयनः शरणागताभयप्रदानपरतया नृणवदपास्तविषयव्यापारोऽ-
र्थर्थनाधिकधनाप्रदानानन्दितसुहृत्प्रजाहृदयः सदाचारादिसकलादेश ॥ ६ ॥

भागप्रमेयः परममाहेश्वरः श्रीगुहसेनः तस्य

अन्त-श्रीश्वरगुहस्तस्याग्रजन्मनसादखण्डश्रीविकाशीन्या कलावतश्च-
न्द्रिकयेव ॥ ४७ ॥

धवल(लित) सकलदिङ्मण्डलस्य खण्डितागुरुविलेपनपिण्डश्यामविन्ध्यैशैल
विपुलपयोधरराजश्रियः क्षोणिपतेः श्रीशिलादित्य(स्त)स्य सूरुर्नवप्रणयकीर्ति-
योपाप्रतिदिनसम्बद्धमानकलाचक्रवालः केसरीन्द्रशिशुरिराजलक्ष्मि(क्ष्मी)-
चलवनस्थलिमिवालङ्घुर्वानः शिखण्डकेतन इव रुचिमञ्जूडामणिः प्रचण्डशक्तिप्र-
भावश्च शरदागम इव प्रतापप्रफुल्लसुहृत्तयविशोषितारिपङ्कचयः विलयन्नम्भो-
धरेनिवपरष्वजान् उदयन्तवतपनप्रतातपोअनलसत्रयः समापयन्नभिमुखाना-
मायूंषि द्विषतां परममाहेश्वरः श्रीशैलादित्यः कुशलि(ल) सर्वानेव समाज्ञापय-
त्येवसस्तुवाविदितं यथा मया मातापित्रोः पुण्याण्यायनाय गिरिनिर्झरविनि-
मतखेटकवादस्तुस्थितचातुर्विद्य सुमान्य तापस गा(गौ)त्र ब्रह्मचारि ब्राह्मण-
सान्द्रपुत्र ब्राह्मणानाधुस्त्वाय खेटक केदारे—

વિષયાર્થ-૧. આ વલ્લીવંશના રાજા ત્રીજા શીલાદિત્યના સમયના દાનપત્રનું તામ્રપત્ર છે, એમ જણાય છે. તેમાં લખેલું ભૂમિદાન ગુપ્ત સંવત ૩૫૦ એટલે ઇ. સ. ૬૬૯ માં થયું હશે, એવું અનુમાન થઈ શકે છે.

૨. પ્રસ્તુત દાનપત્રમાંથી વલ્લીવંશના રાજાની વંશાવલિ નીચે પ્રમાણે તારવી શકાય એમ છે:-૧ બદ્ધર્ક બાનોરાજ (તેના વંશમાં જન્મ્યા) ૨ ગુહસેન (ગંધર્વરાજના નામથી પણ ઓળખાતો ગન્ધર્વરાજશબ્દામિષેય), ૩ શ્રીધરસેન, ૪ (પહેલો) શીલાદિત્ય ૫ (પહેલા શીલાદિત્યનો નાનો બાઈ) (પહેલો) ખરગહ (જે કે ઉપર આપેલી તામ્રપત્રની નકલમાં 'શ્રીધરગુહ' છે તે ભૂલ છે), ૬ શ્રીધરસેન બીજો, ૭ (તેનો બાઈ) કુવસેન બીજો, ૮ (તેનો છાકરો) ધરસેન ચોથો, ૯ (તેના દાદા પહેલા ખરગહના બાઈ પહેલા શ્રી શીલાદિત્યનો પુત્ર) શીલાદિત્ય બીજો, (૧૦) (તેનો બાઈ) કુવસેન ત્રીજો, ૧૧ (તેના મોટા બાઈ શીલાદિત્ય બીજોનો પુત્ર) શીલાદિત્ય ત્રીજો.

૩ આ દાનપત્ર એટલે કે દારનું છે, અને તે તાપસ ગોત્રના બ્રહ્મચારી બ્રાહ્મણ સાન્દ્રના પુત્ર તાધુને કરી આપેલું છે.

વિશેષ-૧ આ દાનપત્ર છપાયું કે નથી છપાયું તે જણાયામાં નથી.

૨. આ તામ્રપત્ર ક્યાંથી પ્રાપ્ત થયું તે આમાં જણાવેલું નથી. તેમ તે અપૂર્ણ જ હતું તેથી અપૂર્ણ ઉતારેલું છે કે લહીયાએ આપું તામ્રપત્ર મળવા છતાં અપૂર્ણ કોઈ કારણે ઉતાર્યું છે તે જણાતું નથી. અહીયા એ ૪૭ લીટીઓ સુધી અંકા નોંધ્યા છે અને પછીથી તેની કોઈ નોંધ અંકથી કીધી નથી.

૩. પ્રતિ ઘણી જ અશુદ્ધ છે. એક પાતું લખી તેની સામેનું પાતું કોરું રાખેલું છે, અને તેમાં આ તામ્રપત્રનું ગુજરાતી ભાષાંતર લખવાનો સંકેત હશે, કે જે સધાયા નથી, એમ સમજાય છે.

અં. ૪૬-૩-૧૪-સિંધના પાદશાહોની હકીકત

એ. ગુ. હ. પૃ. ૪૬-૫૨

આરંભ-સિંધના પાતશાહોની હકીકત.

જણો કે સિંધેહ અશલ એક આદમીનું નામ છે. સિંધ તે જામનો દીકરો બીન (નંજમ) હજરતતુનો દીકરો. ને એ સિંધ ફટાઓ કુંવર હતો. ને તવાંરીખની કીતાબમાં આશામી (પુત્રપૌત્રાદિક) તથા તે ટોલી(વંશ)ની જીકર માલુમ થૈ નહી. ને સારા આદમીની જગ્યાનીથી પણ સાંભળ્યામાં આવું નહી. વાસ્તે એમની જીકર બંધ રહી ને જે કાંઈ સાંભળવામાં આવ્યું, લોકોની જગ્યાનીથી તે એ છે ને

પ્રથમના વખતમાં સિંધ રૂઢવાલા (પીંજરા) લોકોના હાથમાં તથા તાગના લોક તથા ભોમિઓ લોકના હાથમાં હતો. ને તે ટોલીના હુકમતની

મુદત પણ માલમ થૈ નહીં. તાર પછી સેહસીરાયે અનવરના કિલામાં હુક-
મત કરી ને તમામ સિંધ પોતાના કબજામાં લાવે. ને તે મરી ગયો. પછી
ચચ નામે બ્રાહ્મણ સિંધનો માલેક થાયો. ને પોતાના રાજ્યમાં કીલો
બ્રેહ્મનાથાદ હતો. તેણે કાશ્મીર દેશ સુધી હુકમત કરી. તે પણ મરિ
ગયો પછી તેનો દીકરો દાહરે ગાદીએ બેઠો. ને તમામ મુલક પોતાના
કબજામાં લાવે. ને તે વખતમાં મુસલમાનોની ફેજ મહમદ કાસમ સરદાર
હજજ ખીન મુસદ્દના હુકમથી સિંધમાં આવે. (આ હજજ ખીન મુસદ્દ જુલમી
અરબસ્થાનનો પાતસાહ જુલમી હતો તેની વાત ૧ ગલસ્તાનમાં છે) ને લડાઈ
કરીને દાહરને મારે. તે હીજરી સન ૯૦ ને રાજ કિલો કરે કરે. તેના
હેવાલ ફસિલવાર (ચર્ચ) નામના કીતાબમાં (સિંધમાં હશે). છે. તાર પછી
કીલે મજકુરમાં તમીમના (જતી મુલામાનના અરબસ્તાનના) આદમી ગાદી
ઉપર બેઠો. તાર પછી સુમણ (હીંદુ હશે) લોકાએ રાજ કરે. તે આદમી-
ઓએ ૧૦૫ વરસ સિંધમાં રાજ કરે.

અન્ત-(નવાબ મીરજ સા હુસેને બાપદાદાના કોલ સાથે અમીરો સાથે મસલત
કરી જમ ફીરોજ અને તેના દીકરાને મારવાનો પ્રયત્ન નક્કી થયો. ત્યારે વેહેમથી
જમ ફીરોજ)

ગુજરાતમાં ગયો. તે ધણુ લશ્કરના ભરોસાથી...અમીર વલદે આમી
ખ્યાલને મારવાનું કરે...ને ૫૦ હજાર આદમીનું લશ્કર જમે થયું. તે ખબર
નવાબ મીરજ સા હુસેનને પોહોચી. તારે નવાબ જમામરદી કરીને લડાઈની
જગોએ પોહોચો. ને જમણી બાજુની ફેજ તથા ડાબી બાજુની ફેજ તથા
વીચલી ફેજને તૈયાર કરી. જરે જડેજ લોકાએ નવાબનું લશ્કર જોયું
તારે કહીજે જે અશલ ચાલ અમારી એવી છે જે કોઈ દુશ્મન આવે તેની
શાથે ઘોડા ઉપરથી ઊતરીને પાદા અમારી સાથે લડાઈ કરે. ને કહું છે
જે લડાઈ દગાની છે. તેથી નવાબના સીપાઈ આ વાત ઉપર રાજ થયા.
જરે જડેજ લોકા ઘોડા ઉપરથી ઊતરીને મેદાનમાં પાદા રહો તેથી નવા-
બનું લશ્કર ધણું ખુશ થઈને તીર વરસાદની પેઠે તેમના સીર ઉપર નાંખ્યા.
ને તેમના શરીરને જુદા જુદા કરી નાંખ્યા ને મારી નાંખ્યા તે દુશ્મન વીચલી
જેવા તીરથી મરી ગયા. ને નવાબ મીરજ હુસેનની ફતેહ થઈ ને આમીર
વલદે આમી પોતાના લોકાની સાથે મરી ગયા ને જમ ફીરોજ ભાગો.

વિષયાદિ-આમાં નીચેની હકીકત જણાવેલી છે:-સિંધમાં રૂઢવાલા અને તાંગ
લોકને મારી સેહસીરાયે અનવર કોઠમાં રાજ્ય સ્થાપ્યું. તેના પછી ચચ નામના
બ્રાહ્મણે બ્રાહ્મણાદ કિલો બાંધી રાજ્ય જમાવ્યું અને કાશ્મીર પર્યંત વિજય મેળવ્યા. તેના

પુત્ર દોહરને હાલજ (અરબસ્તાન)ના પાદશાહના સેનાપતિ મહમદ કાશમે માર્યો. (કેટલેક સમયે) આ મુસલમાનોને હઠાવી સુમણા લોકોએ અમલ નમાવ્યો અને ૫૦ વર્ષ રાજ કીધું. પછી સમ્રાટ લોકોએ ૧૫ વંશ પર્વે ૧૯૦ વરસ સુધી અમલ લોગવ્યો. પછી પાદશાહી આવી. છેલ્લો જામ ફીરોજ વલદે જામ નીજમુદ્દીન ૯૧૪ માં મુર્યા. પછી ૧૩ વર્ષે ગંધાર (કંદહાર)માંથી લશ્કર સાથે નવાબ સાહેબ આવ્યા અને તે દરીઓ ઉતરી દરીઆખાન (જામના અમીર)ને હરાવી તથા મારી અને ૯૨૭ માં ઠંઠાની ગાદીએ બેઠો. જામ ફીરોજ ત્યાંથી ભાગ્યો. નવાબે ન્યાયથી અમલ ચલાવી બંકર તથા સિયોસ્તાનના કિલ્લા વસાવ્યા, જામ ફીરોજને ખોલાવી ઠંઠા સોંપી પોતે કંદહાર પાછો ગયો. પછી ગુજરાતથી જામ સલાહુદ્દીન સિંધમાં ગયો અને તેણે ગાદી પમાવી. પરંતુ તેને જામ ફીરોજે કેરોનથી મદદ મેળવી અને એક અમલકારિક છોકરાના પ્રતાપથી તથા સરદારના સહાયથી સિંધનું રાજ્ય પાછું મેળવ્યું. (અમલકારની વાત અદ્ભુત છે અને તે કંધક લંબાણથી આપેલી છે. પાનુ ૪૭-૫૦) પછી જામ ફીરોજના અમીર સલાહુદ્દીને ખટખટ કરી. માંહોમાંહે લડાઈ થઈ અને આખરે જામ ફીરોજ ભાગીને ગુજરાત આવ્યો અને જડેજ લોકની મદદથી પાછો સિંધનો કબજો મેળવ્યો.

વિશેષ-૧. આ હકીકત, માત્ર એક અમલકારની વાત અલગ રાખતાં, સત્ય જણાય છે અને અતિશયોક્તિથી રહિત છે. તે પ્રકટ કરવા યોગ્ય ઉપયોગી છે.

૨. ઉપર ઉતારેલા ભાગમાં જે કૌંસ છે તે મૂળમાં જ છે.

અં. ૪૬-૩-૧૫-૨૪ પૂતોના વટહયાની હકીકત-

ઐ. ગુ. હ.-૫. ૫૩-૪

વિષયાદિ-આમાં અમદાવાદના પાદશાહ અહમદશાહે કેટલાક રજપૂતોને વટલાવી મોલેસલામ કર્યા ત્યારે ખીજા મોજે આહાવલે (આશાવલ્લી) આવી આહો (આશો) લીધા હતા ત્યાં તેને શરણે ભરાયા. પછી પાદશાહ અને લીલોને લડાઈ થઈ ને સવા ગાઢ ઉપર અડાલજ સુધી તેને મારીને હઠાવી કાઢ્યો. પછી પાદશાહે જીલો પાસે રજપૂતોને પોતાને સોંપી દેવાની અને એ રીતે તકરારનો અંત આણવાની માગણી કીધી. પણ રજપૂતોએ જો પોતે જાહેર પરે તો મુસલમાન થવું પડશે એવી દેહેશત લાગ્યાથી જાહેર ન થવાનો નિર્ણય કીધો. એટલે પાદશાહે લીલોને મીનખાની આપી અને તેમાં પેલા રજપૂતોને જાહેર થવું ન હવું અને હિંદુ રહેવું તેથી લીલો ભેગા નમ્યા, અને વટહયા. તેઓ એ રીતે લીલ બન્યા. આવી નવ શાખાઓ રજપૂતોની થઈ. તેની વીગત:-

૧ સોલંકી-દેતરોજ	૪ જાધવ-ખાવલી નલ	૭ વાઘેલા-ગોધાવી
૨ અહવાણ-લવાર તથા આંજલીઆહ	૫ ગોહિલ-વેન્લપુર	૮ પરમાર-હાલપુર તથા પીઓજ
૩ મકુવાણા-પનાર વગેરે	૬ રાઠોડ-સેજ તથા શેરધા	૯ સરવૈયા-ચુડા રાણપુર તરફ

પછી એ જીલોને પગીપણુની અને સીપાઈગીરીની નોકરી મળી; પગીપણું કરનારા પગી, કોટવાણું કરનારા કોટવાલ અને માલ ખાટનારા ખાંટ થયા.

વિશેષ-આ હકીકતની વિશેષ વિગત માટે જુઓ અં. ૪૬-૧-૪૪-‘વર્હા જેતાની વાત’નું વિષયાદિ પાનાં ૨૫૮-૯. પરંતુ તેમાં ૨૫ જતના વરલેલા રજ-પુતોની નોંધ આપેલી છે, તે ઉપરાંતની આ નવ શાખાઓ હશે એમ સમજાય છે; કારણુ જો કે કેટલાંક નામ બંનેમાં મળતાં છે પરંતુ તેમનાં યાણું આદિ સ્થળોનાં નામ જુદાં છે.

અં. ૪૬-૩-૧૬ વાઘેલાની વંશાવલિ-ઐ. ગુ. હ.-પૃ. ૫૪-૫

આરંભ-પાટણનો રાજ સોલંકી કુંભારપાલ થયો તેનો દીકરો અજે-પાલ. તેનો અણુપાલદે જેણે વરશ ૨ દીન ૨૭ રાજ કરું તેનો હરપાલદે વરશ ૫ માસ ૩ રાજ કરું....એ વગેરે સોલંકીએ પાટણમાં અગીઆર છત્ર રાજ કીધું. સોલંકી સુંડપનો પુત્ર મુલ નક્ષત્રમાં આવો. તે કુંવરને છોકરીઓ સાથે વગડામાં લંડારવા મેલો...તે વાઘેણે ધવરાવો. તાંથી વાઘેલા કહેવાયા. પંછી તેને ધાધનાથ જોગી લઈ ગયો. એ મુળરાજે વરસ ૨૯ માસ ૧ દીન ૪ રાજ કરું. તેનો પુત્ર રણુધવલ.....તેનો પુત્ર ગેહલો કરણુ વરશ ૪૯ માસ ૭ દીન ૧૨ રાજ કીધું. એવું રાજ પાંચ છત્ર ભોગવાં તેનું કવીત

ઓગણુત્રીશ^૧ મુલરાજ રાણુ વાઘેલ જ રાજ
અડતાલી રાણુધવલ. માણુરાખણુ યોહો રાજ.
વીસલ નવ પંચાસ. રાણુ વડેરાઓ વખાણું.
સોઠા રાખ ઓ સોહ^૨ જે થપારાવેકર જાણું.
સોઠા ત્રણ સારંગ. કરણુ અડતાલીસ અખાં.
અઠાસીસો એક. દેવ અણુહલપર દાખાં
સોલંકી સુંડપ હરે. ગેહલે કરણુ જે જોગવાં.
વાઘેલા રાણુ રાખાંવડે વરશ એશી સોહો આઠ ભોગવાં.
(ભોમિપર) વાઘેલા કરણુની વાટે
વજર કેસવા માધવ. વઢવાણુમાં માધાવાવ કરાવી.

૧ (મહેપ વડો).

૨ ઓગણુત્રીસ ૩. (અરજણુ દે)

વિષયાદિ-હપર 'આરંભ'માં વિષય સ્પષ્ટ છે.

વિશેષ-આમાં નીચે પ્રમાણે વંશાવલિ તારવેલી છે:-

મૂળરાજ	૨૯	સારંગ	૩૫
ધવલ	૪૮	કરણ	૪૮
અરજણદે	૨૯	---	---
			૧૮૮

અં. ૪૬-૩-૧૭-શાખાગણના-ઐ. ગુ. પ્રકીર્ણ.-પૃ. ૫૫-૫૭.

વિષયાદિ-આમાં પ્રથમ ૧. પરમારોની જાણીતી ૩૫ શાખાઓનાં; અને ૨. રાઠોડની ૧૩ શાખાઓમાંથી ૭ શાખાઓનાં નામ આપેલાં છે, (રાઠોડની બાકીની ૬ નાં નામ આપેલાં નથી); ૩ જહવાની શાખા ૨૦ ની ગણના આપી તેના કોઠો સંખ્યાવાર પાઞ્ચો છે પણ નામ લખ્યાં નથી. ૪ પછી ચહુવાણની ૨૪ શાખાનાં નામ આપેલાં છે તથા ૫ સોલંકીની ૭ શાખાનાં નામ આપેલાં છે. કુલ ૯૯ શાખાઓ નીચેની વિગતે આપેલી છે:

૩૫ પરમાર, ૧૩ રાઠોડ, ૨૦ જહવ, ૨૪ ચૌહાણ, અને ૭ સોલંકી.

અં. ૪૬-૩-૧૮ રત્નાદિત્ય આવડાનું કવિત-

ઐ. ગુ. કા.-પૃ. ૫૭

વણુરાજ આવડાને ઘેર આટલો મુલક હતો.

પ્રથમ ચાવર^૧ ગઢ ચડે, શબ્દ ગઢ^૨ સેહેર સેહેર સુણાઓ.

અરબદગઢ^૩ દીધી આણુ હેમ ઓતર દિશા આઓ.

નવ કારી નેત્ર ખેત્ર ગાજણો ખશાઓ.

પરવરીઓ પરમાર. પાશ ભિનમાલ વસાઓ.

ભોગવી ભોગ્ય શત્રુ લણાં, રણાઘત તણે રાખીયો રંગ

વણુરાજકુંવરે વાશીઓ, દશમો અણહલપુર દુરંગ ૧

વિષયાદિ-આ રત્નાદિત્ય (રણાઘત)ના પુત્ર (?) વનરાજે પરાક્રમો કરી જે જે મૂલક મેળવેલા તે સૂચવનારો છંપય છે.

વિશેષ-આ રત્નાદિત્ય (સં. ૭૯૭)નાં પરાક્રમાદિ સંબંધી ૪ કવિત અં. ૪૬-૧-૬ માં આપેલાં છે. વિગત માટે જુઓ આ જ નામાવલિનું પૃ. ૨૨૮.

અં. ૪૬-૩-૧૯-પરમારના કવિત વગેરે-ઐ. ગુ.

ગદ્યપદ્ય. પૃ.-૫૭-૮ (અપૂર્ણ)

વિષયાદિ-ખરી રીતે, લહીઓ જણાવે છે તેમ આ પરમારનાં કવિત નથી, પણ ઉપર અં. ૪૬-૩-૧૯. વાળા રત્નાદિત્ય સંબંધી કવિતો છે, અને જે અં. -૪૬-૧-૬ વાળા લેખમાં છે તે જ છે આ ઉપરાંત નીચેની વિગત વિશેષમાં જણાવેલી છે:-

લોઅણુદે આવડાને મારી મૂલરાજ સોલંકી ગાદીએ બેઠો ત્યારે તેના દુવર પુન-જીએ બહારવટું કર્યું અને ઇડરના રાવની મદદથી કેટલાંક ગામ મેળવ્યાં. પછી દિલ્હીના રાજની ફેજ લાવ્યા, અને એક તપસ્વીના અનુગ્રહથી કેટલાક ગઠ મેળવ્યા.

આટલી હકીકત આપી દોહરા કવિત લખવાનો ઉપક્રમ કરેલો છે, પણ માત્ર નીચેનો એક જ દોહરો આપી બાકીનો ભાગ અણુલખ્યો રાખેલો છે.

દોહરો

દે દહાણો ડાખેલે ગોઝારીએ ગોપાલ

લાલ લપેટો લાંદરે વરસોડે વછરાજ

૧

અં. ૪૬-૩-૨૦-ગઢવાડાની વંશાવલિ ઐ. પ્રકીર્ણ. પૃ. ૫૯-૬૫

વિષયાદિ-આમાં ગઢવાડાના ઠાકોર ચહુવાણ મૂલાજીની ચાર પેઢીઓની વંશાવલિ આપી ૪ થી પેઢીધરના કૃષ્ણા રાઅધરજી રીસાયા તેનાં કવિત (દોહરા) ૩ હોવાનું જણાવેલું છે. પછી પાંચમી પેઢીવાળા સમરોજીનું નામ નોંધી તેને લગતી વિગતોવાળો ભાગ લખવા માટે પાનું કોરું રાખેલું છે. પછી ગઢવાડાની મોટી ઠકરાત મહાવડના ઠાકોર ગમાનસંઘજીની વંશાવલિ અને તેમની ઠકરાતનાં ગામ આખ્યાં છે વચ્ચે વચ્ચે પેઠા પેઢીધરના વંશજોની વંશાવલિ અલગ તારવેલી છે.

અં. ૪૬-૩-૨૧-એક ખાતું પ્રકીર્ણ-સં. ૧૮૫૨-પૃ. (નોંધ્યું નથી.)

વિષયાદિ-આમાં ગુજરાતના ઇતિહાસને લગતાં સાધનો મેળવવાને કવીશ્વર દલપતરામ આદિ સાથે સંવત ૧૮૫૩ માં શ્રીયુત કૃષ્ણસ સાહેબે અણુદિલપુર પાટણ, આણુ, આદિના પ્રવાસ કરેલો તે વેળા મેહેતા ચતુર દલીચંદ અને કવીશ્વર દલપતરામ ડાહ્યાભાઈ મારફતે જે ખર્ચ થયેલો તેની વિગત નોંધેલી છે. આમાં ગઢવીઓને આપેલા વઆદિના પૈસા, કવીશ્વર દલપતરામને આપેલો રૂ. ૨૦ નો માસિક પગાર આદિની પણ નોંધો છે.

વિશેષ-આ બાબત પછીથી આ પુસ્તક પુરું થાય છે.

અં. ૪૭-૧-પ્રબંધચિંતામણિ-એ. ઇ. લા.-એ. કે.

ફોર્બસ સાહેબ-પૃ. ૧-૨૭૪.

વિશેષ-૧. આ સં ૧૪ વાળા શ્રી મેરુતુગાચાર્યકૃત સંસ્કૃત પ્રબંધચિંતામણિ ગ્રંથના તૃતીય સર્ગથી અંત પર્યંતના પંચમ સર્ગ સુધીના, ગુજરાતના ઇતિહાસ સંબંધી ભાગનું સ્વ. એલેક્ઝાન્ડર કીન્લોક ફોર્બસ સાહેબે કાઠી પંડિતની સહાયતાથી ઇંગ્લેન્ડમાં કરેલું ભાષાંતર છે. એમાં સિદ્ધરાજ અને કુમરપાલના પ્રબંધો અને બીજા પ્રકીર્ણ પ્રબંધો સમાયલા છે.

૨ એનો આરંભ સ્વ. ફોર્બસ સાહેબે અમદાવાદમાં સને ૧૮૪૯ ના મેની તા. ૨૨ મીએ કર્યો છે અને પૂર્ણતા તા. ૧૫ મી આગષ્ટ કરેલી છે. આ ભાષાંતર તેમણે રાસમાળાની રચના માટે પોતાના અંગત હપ્તયોગ માટે કીધાનું છેલ્લા પાનામાં નીચે પ્રમાણે જણાવેલું છે:-

Memorendum:-In case this book should come into other hands, I note that the translation has no pretention to correctness. It has been made entirely for my private use.

(SD.) Ale. Forbes

૩ વિષયાનુક્રમણિકા નીચે પ્રમાણે ઇંગ્લેન્ડમાં આપેલી છે:-

વિષય	પા.	વિષય.	પા.	વિષય.	પા.
લીમ ...	૧- ૪	અન્યદેવ ...	૧૬૫-૧૭૧	વીરધવલ ...	૧૭૨-૧૯૮
કર્ણ ...	૫- ૧૦	બાલ મૂળરાજ ...	૧૭૧- "	વિસલદેવ ...	૧૯૯-૨૦૨
સિદ્ધરાજ ...	૧૦- ૮૪	લીમદેવ ...	૧૭૧- "		
કુમારપાલ ...	૮૫-૧૬૫	લવણપ્રસાદ ...	૧૭૨- "		

માળવા વંશાવલિ પાનુ ૨૨

હુણવાડા ,, પાનુ ૮૦

વિષય.	પાનું.	વિષય.	પાનું.
વિક્રમ	૨૦૩-૨૦૫	પરમદર્શી રાજ અને પૃથ્વીરાજ.	૨૪૩-૨૪૯
નન્દ	૨૦૫-૨૦૬	કોકણની દંતકથા	૨૪૯-૨૫૨
શિલાદિત્ય વલ્લભીનો રાજ.	૨૦૬-૨૧૬	વરાહમિહિર	૨૫૧-૨૫૫
શ્રી માતા	૨૧૬-૨૨૩	નાગાર્જુન	૨૫૫-૨૬૨
ન્યાયનો ધંટ	૨૨૩-૨૨૭	ભર્તૃહરિ	૨૬૧-૨૬૪
પુણ્યસાર	૨૨૪-૨૨૭	ક્ષેત્રપાટી	૨૬૭-૨૬૯
કર્મસાર	૨૨૭-૨૨૯	શિવના યાત્રીઓ	૨૬૯-૨૭૦
લક્ષ્મણસેન	૨૨૯-૨૩૩	હુહારની પત્ની	૨૭૦-
જયચંદ્ર રાજ.	૨૩૩-૨૩૮	ધનદ	૨૭૦-૨૭૩
જમતદેવ	૨૩૮-૨૪૩	અગર	૨૭૩-૨૭૪

૪. આખા પ્રબંધશ્રિતામણિનું એક ઇંગ્લેન્ડ બાષાંતર મી. સી. એચ. ટૅન્નીનું રચેલું, એશિયાટિક સોસાયટી બોર્ડ બેંગાલ તરફથી પ્રકટ થયેલું છે.

૫ આ પુસ્તકને મથાળે “Researches Vol II.” એમ લખેલું છે. અને તેના આરંભમાં સ્વ. ફાર્ણસ સાહેબે મી. હોલના “કોન્ટેમ્પ્લેશન્સ” ની ‘બુક’ ૭ માં ‘કન્ટો’ ૧ લામાંથી અવતરણ ઉતારેલું છે.

૬. દરેક પાનાના અર્ધા અર્ધા પાના જેવા બે હાંસીયા પાડી એક હાંસીયામાં બાષાંતર અને બીજામાં નોંધો તેમ પોતે વાપરેલા ઇંગ્લેન્ડ પર્યાયોના સંસ્કૃત પર્યાયો ખુલાસા સાથે નોંધેલા છે; કેટલેક સ્થળે નોંધો વિગતવાર છે અને મુકાબલામાં અન્ય પુસ્તકોના ફકરા આદિની ટીપ્પણી આપેલી છે.

૭. આ ‘કુલ્સકેપ’ કદનું અને ભૂરા બાજરીયા કાગળનું પુસ્તક આમડાના પુકાથી સુરક્ષિત બાંધેલું છે.

અં. ૪૭-૨-પ્રકીર્ણ અને પૃથ્વીરાજ રાસો-એ. ઇ. સાર-એ.

કે. ફાર્ણસ સાહેબ-પૃ. ૧-૨૮૦

વિશેષ-૧ આ પુસ્તકને મથાળે “Vol V” એમ લખેલું છે. એમાં મુખ્યત્વે નીચેની ચાર બાબતો આપેલી છે:

૧. રાત્રુંજય વર્ણન-આમાં પ્રથમ રાત્રુંજય માહાત્મ્યના શ્લોકો સંસ્કૃતમાં આપેલા છે. પાના ૧ થી ૪૯ સુધીમાં એનો સાર ઇંગ્લેન્ડમાં આપેલો છે. અં. ૪૭-૧ ની લઠણે આ પુસ્તક લખેલું છે. ધનેશ્વર સૂરિએ રચેલા સંસ્કૃત રાત્રુંજય માહાત્મ્યનો સાર છે. કેટલેક સ્થળે સંખ્યાબંધ શ્લોક ઉતારેલા છે અને કેટલેક સ્થળે હાંસીયામાં માત્ર છંદક શ્લોકો તેમ નોંધે છે, કેટલીક નોંધો ‘ટાડ’, ‘બેહામ’ આદિ પ્રાચીનવિદ્વાનોના અધિકારિક વિદ્વાનોના ગ્રંથોને આધારે લખેલી છે.

પાનાં ૫૦-૫૯ સુધીમાં રાત્રુંજય પર્વત ઉપરનાં જૈન, જૈનેતર હિન્દુ, કૃષ્ણ આદિનાં સ્થાનકો, દેરાં આદિનું વિગતવાર વર્ણન અને તે પછી બાટ લોકોના જૈન દેરાના પૂજનના લાગા, અમદાવાદના શાન્તિદાસ શેઠને અકબરશાહ પાસેથી મળેલી પાલીતાણાની સનદ, સંવત ૧૭૦૭ માં ગરીયાધારના રાજાને રક્ષણ અર્થે પાલીતાણાની સોંપણી અને ખરતરગચ્છનો ટંટો, એ હકીગતનો સંક્ષેપ ગુજરાતીમાં ઉતારેલો છે.

૨. દશરથ બનાવ-(પા. ૬૩-૧૧૯) આ ઇ. ૩૪ ક વાળા, હમીર કવિએ સંવત ૧૯૦૫ માં રચેલા મિશ્ર હિન્દી-ગુજરાતી કાવ્યનો મુખ્યત્વે સાર છે; કવચિત્ કેટલીક કડીઓનાં બાષાંતર કરેલાં છે. આમાં બાવનગરના ગોહિલ વંશી રાજાઓનો તેમના આદિ પૂર્વજથી માંડી રાજા ભાવસિંહજી(સં. ૧૯૦૮)ના અંત સુધીનો ઇતિહાસ સમાઈ ગયો છે. કેટલેક સ્થળે સ્વ. ફાર્ણસ સાહેબે રાખેલા ખુલાસા કરેલા છે અને સાલો પણ ટાંકી છે.

૩. ઐતિહાસિક વાર્તાઓ-(પા. ૧૨૦-૧૫૫) વડવાણના ગઢવી દેશલ લોખંડ પાસેથી સાંભળેલી નીચેની વાર્તાઓ અને હકીગતો સંક્ષેપમાં ઇંગ્લેન્ડમાં લખેલી છે:-

એભલવાળો, ખેંગાર, વટવાળાના મેથલછ, સોઢાઓ અને જાવડાઓ, લખધીરછતું મરણ, ડાલીઓ અને ગોહિલો, કાઠીઓ, ચાંપાનેર, રા' ખેંગાર, (આ આગળ આવેલી વાત કરતાં નહીં છે.) રા' લાખા, તથા સિદ્ધરાજના સમયમાં બ્રાહ્મણો અને ચારણોની લઠાઈ.

આમાં સાથે સાથે હાંસીયામાં સ્વ. ફાર્જસ સાહેબે કેટલીક સાહિતાના ખુલાસા અને વંશાવલિઓ આદિ ઉતારેલાં છે.

અં. ૪૬-૧, અં ૪૬-૨ અને અં. ૪૬-૩ વાળા ચોપડાઓમાંથી આમાંની કેટલીક વાર્તાઓ લીધેલી છે. સ્વ. ફાર્જસ સાહેબે રાસમાળામાં ઉપયોગ અર્થે આ પ્રયાસ કરેલો છે.

૪. આદિત્યહૃદય-જં. ૪૪ ક વાળી આદિત્યહૃદયની પ્રતિતું શ્લોકવાર ઇમેજ બાપાંતર છે. હાંસીયામાં નોંધો, કમલચંદ્ર આદિ આપેલાં છે. અન્તમાં આ સ્તોત્ર ભણવાનો વિધિ ટુંકમાં લખેલો છે.

૫. પૃથ્વીરાજરાસો-(પા. ૧૮૪-૨૮૦)-આમાં ચંદ બારોટ રચેલા પૃથ્વીરાજરાસોમાંનાં પ્રસ્તાવવાર ચુંટી કાઢેલાં પદોમાંથી હકીગત ઇમેજમાં તારવીને આપેલી છે. પાને ૨૧૪ મે અભિમન્યુનો ચક્રાવો, પાને ૨૪૧ મે વાળપેય યજ્ઞમાં ઉપયોગી ચંદ્ર, તેમ કેટલીક ખુલાસાવાર નોંધ લખેલી છે. પહેલાથી છઠ્ઠા પ્રસ્તાવતું તારણ આમાં નોંધેલું છે.

અં. ૪૭-૩ પૃથ્વીરાજરાસો અને દ્વયાશ્રય-એ. ઇ-સાર- એ. કે. ફાર્જસ સાહેબ-પૃ. ૧-૧૨૬

વિશેષ:-આ પુસ્તકને મથાળે “Contents of Volume VI” એમ લખેલું છે. એમાં બે બાબતો છે:-૧ પૃથ્વીરાજરાસાતું તારણ અને દ્વયાશ્રય.

૧. પૃથ્વીરાજરાસો-(પા. ૧-૭૦) આ પૃથ્વીરાજ રાસાના ૫ મા પ્રસ્તાવથી અંત પર્યંતના પ્રસ્તાવોતું સામટું ઐતિહાસિક તારણ છે; એમાં અં. ૪૭-૨ની રીતિ પ્રમાણે પ્રસ્તાવવાર વર્ગીકરણ કરેલું નથી. હાંસીયામાં કેટલાંક સ્થળો, સાહો, અને શબ્દોના ખુલાસા છે, તેમ કોઈ સ્થળે રામાયણ આદિના સમાન અર્થ-બાવવાળા શ્લોકોની નોંધો પણ છે.

૨. દ્વયાશ્રય-આમાં (પા. ૭૩-૧૨૬) જૈન પંડિત હેમચંદ્ર સૂરિએ (સંવત ૧૩૧૧ અને ઇ. સ. ૧૨૬૬ માં) સંસ્કૃતમાં દ્વિ-આશ્રય-વૃત્તિથી રચેલા અન્યના ૨૦ સર્ગોતું તારણ કરેલું છે. મથાળે જ સ્વ. ફાર્જસ સાહેબે Dwyā'shray-abstract એમ લખેલું છે. આ તારણ સર્ગોતુંસારી છે. એમાં સિદ્ધરાજ નયસિંહના પૂર્વજોનાં અને તેનાં પરાક્રમે સમાયલાં છે. ૧૩ સર્ગોતું તારણ સને ૧૮૫૫ ના. જાન્યુઆરીની તા. ૪ થીએ કરી રહ્યાનો અને ૧૪ મા સર્ગોતું તારણ સને ૧૮૫૫ ના માર્ચની તા. ૩ છએ કરી રહ્યાનો ઉલ્લેખ નોંધેલો છે. આ અન્ય પંડિત હેમચંદ્ર સૂરિએ મલ્હાદનપુર (પાલનપુર)

માં રચેલા છે. સ્વ. કાર્ણસ સાહેબે તે વિષે નોંધ કરેલી છે કે (Dulputram conjectures Petlad) “દલપતરામ પેટલાદ હોવાનું અનુમાન કરે છે.” પરંતુ પ્રદહાદનપુર એ પાલજીપુર છે, પેટલાદ નહીં.

આમાં કેટલેક સ્થળે સ્થળો, પુરૂષો અને શબ્દોની ઠિપ્પણીઓ હાંસીયામાં આપેલી છે. આ નોંધપોથી લગભગ અડધો અડધ કોરી છે.

અં. ૪૭-૪ રાસમાળાના પ્રકીર્ણ ભાગો-એ. ઈ. સાર-એ. કે. કાર્ણસ સાહેબ-પૃ. ૧-૨૪૧

વિશેષ-આને મથાળે “Volume VIII of રાસમાળા Rāsamālā more correctly રાસમાળા” એમ લખેલું છે. એમાં નીચે લખેલી બાબતોનાં તારણ આપેલાં છે:-

પટ્ટણુ સંબંધી હકીકત તારવેલી છે (પા. ૧-૧૮)-એમાં નીચેની બાબતો સમાવેલી છે: વનરાજની સ્થાપના, હિંસોરની હકીકત, પટ્ટણુનગરનું વર્ણન, વનરાજની મૂર્તિ, કુમારપાલની રાણીનું રીસામણું, ઉમેદમખસૂરિ અને પદ્મનાભ કુંભારના પ્રસંગ, વામડીયુંના પટેલની હકીકત (પા. ૧૯-૨૦); સિદ્ધપુર, ઉંઝા વગેરેની માહિતી (પા. ૨૧-૩૦); જસમા ઓડણુની વાત (પા. ૩૦-૩૪); ખેરાહુનો લેખ (પા. ૩૪-૩૭); કમલપુર (પા. ૩૭-૩૮); અંબા ભવાનીની હકીકત (પા. ૩૮-૫૩); ઈંડરની હકીકતો (પા. ૫૪-૯૯); ઈંડરની પોળો (પા. ૧૦૦-૧૩૭); રાહોડોની હકીકત (પા. ૧૩૮-૧૪૨); મુંડેડીના ચૌહાણ (પા. ૧૪૨-૨૦૩); અંબાવતો (પા. ૨૦૩-૨૧૩); આણુની દંતકથા (પા. ૨૧૪-૨૧૫); ઈંડરના લેખો (પા. ૨૧૬-૨૨૩); હિન્દુઓના રીતરિવાજો (પા. ૨૨૫-૨૩૨); યાત્રાસ્થળો (પા. ૨૩૩-૨૩૮); મુસલમાની ઇલમો (પા. ૨૩૯-૨૪૧).

આ સ્થળી હકીકતોનો ઉપયોગ રાસમાળામાં સ્વ. કાર્ણસ સાહેબે કરેલા છે અને આમાંની ઘણીક બાબતો અં. ૪૬-૧, અં. ૪૬-૨, અં. ૪૬-૩ વાળા ચોપડા-ઓમાં ભાટા આદિના મોંઢેથી સાંભળીને ઉતારેલી છે.

નોંધ-આ ચાર નોંધપોથીઓ ભેતાં જણાય છે કે સ્વ. કાર્ણસ સાહેબે આવી આઠ નોંધપોથીઓ રાસમાળાના ઉપયોગ અર્થે તૈયાર કરેલી હતી અને તેને ‘શોધ-ખોળની નોંધો Researches’ એ સંજ્ઞા આપેલી હતી, પરંતુ માત્ર તેમાંની ચાર જ, ખીજી, પાંચમી, છઠ્ઠી અને આઠમી, કાર્ણસ ગુજરાતી સભાને પ્રાપ્ત થયેલી જણાય છે. અને એ ચારે એક જ ધાટીની બાંધેલી છે. અં. ૪૭-૪ ના પાના ૭૧ મે નોંધ છે કે “Vol VII. 782;” પાને ૭૬ મે નોંધ છે કે “Vol I. 744-745;” આવી નોંધો અં. ૪૭-૧, અં. ૪૭-૨ અને અં. ૪૭-૩ માં પણ ક્વચિત્ જણાય છે.

વળી અં. ૪૭-૪ માં વચ્ચે વચ્ચે કેટલેક સ્થળે સંસ્કૃત લેખોના ઉતારા, ઇંગ્લેજ પ્રાચીન શોધરસિકોના અનુમોદક હકીકતોના પત્ર અને ગુજરાતી ટાંચણો આદિના છટા પત્રો ભેડેલા છે.

અં. ૪૭-૫-૬-૭-૮-પ્રવાસની નોંધપોથીઓ-ગુ. ઐ. હ.-

પંડિત ભગવાનલાલ ઇન્દ્રજી-(૨. સં. ૧૯૨૭ સને ૧૮૭૩)-

પૃ. ૧૦૦૦ થી ૧૨૦૦

વિશેષ-આ ચાર નોંધપોથીઓમાં પંડિત ભગવાનલાલ ઇન્દ્રજીના નેપાલ અને ઉત્તર હિન્દુસ્થાનની શોધઓનો લગતા પ્રવાસની ગુજરાતીમાં લખેલી કેટલીક નોંધો છે. તેમાંની અં. ૪૭-૫, અં. ૪૭-૬ અને અં. ૪૭-૭ માં સન ૧૮૭૩ના જુનની તા. ૧૮ મીથી તે સન ૧૮૭૪ ના જાન્યુઆરીના અંત સુધીમાં મુખ્યત્વે નેપાલના અને તેને અંગે ઉત્તર હિન્દુસ્થાન તથા ગંગાળા-બિહારના કરેલા પ્રવાસની નોંધો પેન્સીલથી તેમ શાહીથી કરેલી છે.

તેમના પ્રવાસનો મુખ્ય હેતુ 'પ્રાચીન શિલાલેખો, સ્તૂપો, મંદિરો, સ્થળો, મૂર્તિઓ, પુસ્તકલંકારો આદિની શોધખોળ કરવાનો અને તે ઉપરથી જાણવાજ્ઞેગ ઐતિહાસિક માહિતીઓ મેળવવાનો હોવાથી આ ચાર નોંધપોથીઓમાં એ બાબતોની નોંધો તેમજે મોટા ભાગે કરેલી છે.

આ નોંધપોથીઓમાં તેમજે પ્રવાસમાં વીતારેલા સઘળા સમયના કાર્યની નોંધો સીલસીલાબંધ કરેલી જણાતી નથી. નેપાલના પ્રવાસ માટેના પ્રસ્થાનથી આરંભી નેપાલને માગે હીમાલયમાં કરેલા પ્રયાણ પર્યંતની, તથા નેપાલમાં જોયેલાં સ્થળો, લેખો પુસ્તકોની અને નેપાલથી પ્રતિપ્રયાણથી આરંભી વઢવાણ પહોંચવા પર્યંતની વિસ્તૃત નોંધો છે; તેમાં પ્રતિપ્રયાણની અને તેને અંગે ઉત્તર હિન્દુસ્થાન અને ગંગાળા-બિહારની પ્રાચીન વસ્તુઓ આદિના અવલોકનની નોંધ બાસ વિસ્તૃત છે.

આ ઉપરાંત બીજી કેટલીક નોંધો પણ આમાં સમાવેલી છે અને તે જાણવા જેવી છે. દરેક નોંધપોથી ૨૫૦-૩૦૦ પાનાની ક્રેન્ચ કાગળોની છે, ચામડાની પટ્ટીવાળા પાકા પુંકાથી બાંધેલી છે. અને તે ઘણે ભાગે કોરી છે.

અં. ૪૭-૫-આમાં મુખ્યત્વે નીચેની બાબતો છે:-(૧) લૂણીયાથી સિમડાબાસ સુધીની મુસાફરીની નોંધ; (૨) લીમકેદી તથા ચિસાવણીના અર્થ; (૩) કાઠમાંડૂ વિગેરે મુખ્ય શહેરોનાં નામના અર્થ; (૪) નેપાલના ત્રિપુરેશ્વરીના મંદિરના લેખના અક્ષરંતર; (૫) નેપાલના દિવાળીના તેહેવાર; (૬) નેપાલની જાતો; (૭) હિરણ્યવર્ણ મહાવિહાર; (૮) નેપાલની ક્રોળ; (૯) કાઠમાંડૂની અંદર રાજ્ય દરબાર પાસેના દેવળનો લેખ; (૧૦) બિહુઓના ભેદ વગેરે; (૧૦) પિણ્ડપાત્રદાન; (૧૧) જૈસી દેવલ તથા તેની પાસેનો લેખ; (૧૨) હારીતિની મૂર્તિ; (૧૩) શિવદેવનો લેખ; (૧૪) લગન ટાલના વિષ્ણુમંદિરનો પુરાણો ૩ જો લેખ; (૧૫) કાઠમાંડૂ શહેરના બૈરવ ઢોકાનો લેખ; (૧૬) પાટણ તળ-જાનો લેખ; (૧૭) સતી અને ગુલામના રિવાજ; (૧૮) પશુપતિનો લેખ; (૧૯) ગુહ બાહ્ય પ્રાસાદ; (૨૦) પશુપતિના દરવાજા પાસેનો ૩ જો લેખ, (૨૧) છુડા નીલકંઠનો તથા તેની પાસેનો લેખ; (૨૨) પાટણ બાટ ગાહની અને ગુજરાતી બાપામાં ફેર, (૨૩) રણ બહાદુરશાનું મરણ; (૨૪) શ્રાવણ માસમાં જૈન્નોના પવિત્ર ઉત્સવ; (૨૫) નિવા-રવંશી રાજના હાથમાંથી ગોરબાવંશને શાલિવાહન રાક ૧૬૯૦ માં રાજ્યપ્રાપ્તિ; (૨૬)

ધન્વયાત્રાનો મેળો; (૨૭) નેપાળના વિહારો; (૨૮) 'લંકાવતાર' ગ્રંથની અને 'સમાધિરાજ' ગ્રંથની નોંધો; (૨૯) "પુંજરાલ" નામની સારસ્વત ટીકાની નોંધ વગેરે.

અં. ૪૭-૬-આમાં નીચેની બાબતો મુખ્યત્વે છે:- (૧) અંકોના નમૂના; (૨) શ્રાદ્ધદિનકૃત્યવૃત્તિની સમાપ્તિ; (૩) ક્ષત્રપોના શિક્ષા ઉપરનાં વર્ણ; (૪) આઠના અંકની તરાહના અક્ષરના નમૂના; (૫) પર્યૂષણાકલ્પસૂત્રના અંતની પટ્ટાવલીનો ભાગ; (૬) સાલુક્ય વંશના અપ્રસિદ્ધ તામ્રપત્રના અક્ષરાન્તરની નકલ; (૭) હોમીઓપેથીક ઓસડો; (૮) પંચસિદ્ધાન્તિકાનો ગતાખંડ; (૯) ગયાના સ્તંભ ઉપરના લેખનું અક્ષરાન્તર; (૧૦) કાશ્મીરની કાલગણના; (૧૧) પ્રાકૃત શબ્દો; (૧૨) હિંગોલ પુરાણ; (૧૩) તીર્થોની નોંધ તથા બીજી કેટલીક પૌરાણિક માહિતી; (૧૪) સ્મશાનમાં દેરડી વગેરે કેમ કરવી તેની શતપથને આધારે વિગત.

આમાંનો હોમીઓપેથીક ઓસડોવાળો ગુજરાતીમાં લખેલો લેખ મોટો, માહિતીથી ભરપૂર અને રસિક હોઇને પ્રકટ કરવા જેવો લાગે છે.

અંક. ૪૭-૭ આમાં નીચેની બાબતો મુખ્યત્વે છે:- (૧) નેપાળમાં પ્રવેશ કરવાનો પરવાનો; (૨) નેપાલના રાજવંશની વંશાવલિનું ભાષાન્તર; (૩) નેપાલનું વર્ણન અને ત્યાંથી પ્રતિમયાણનું વર્ણન; (૪) ગયાજી વગેરે સ્થળોના લેખાદિની નોંધ; (૫) પિષ્ક-પાત્રદાન. (૬) વૈષ્ણનાથ.

આરંભમાં કોઠા પાડી ધરના વિભાગો, છાપરાં આદિને લગતા અને તે પછી સર્ગાવહાલાંના અને નેપાળી શબ્દોના ગુજરાતી પર્યાયવાચી શબ્દોની ટીપ પણ આપેલી છે; પદ્મગિરિ પર્વતની દંતકથા હિન્દી ભાષામાં ઉતારેલી છે; નેપાલની જેવા લાયક વસ્તુઓ આદિની નોંધ રસિક છે; રાષ્ટ્રકૂટોની વંશાવલિનો લેખ મોટો છે, અને તે ગુજરાતીમાં લખેલો છે.

અં. ૪૭-૮-આ નોંધપોથીમાં પંડિત ભગવાનલાલ ધન્વજીએ સને ૧૮૭૩ ના મે મહીનામાં ઉત્તર હિન્દુસ્થાનના પ્રવાસ દરમ્યાન શિલાલેખો આદિની કરેલી શોધ-ખોળોનું વર્ણન તેમ મૂળ શિલાલેખોનાં અક્ષરાન્તર અને કવચિત્ ભાષાન્તર પણ છે. આમાં નીચેની બાબતો મુખ્યત્વે છે:-

(૧) જળલપુરના ચ્યુઝીયમના લેખની હકીગત અને તેનું અક્ષરાન્તર; (૨) કાશીથી અગ્રમગદનો પ્રવાસ; (૩) હથીયા દહના તંલાવના (સં. ૧૨૦૭) લેખનું અક્ષરાન્તર; (૪) હુહરના લેખની માહિતી; (૫) ભાગલપુરના લેખની નકલ અને સ્તંભનું વર્ણન; (૬) કહાઈ (પ્રાચીન કુકુબ) ગામના ૨૪ ફીટ ઊંચા સ્તંભનું વર્ણન અને તે ઉપરના લેખની હકીગત; (૭) ખુખુવાનું જૈની દેવલ અને મૂર્તિઓ, (૮) માયા કુંવર કોટનો સ્તૂપ, ખુદ્દની મૂર્તિ આદિનું વર્ણન; (૯) બિટીયાના વાયવ્ય ખુણામાં ૪ મૈલને અંતરે આવેલા મિચિયાનો પ્રાચીન સ્તંભ, અને લેખ; (૧૦) રઠિયાના સ્તંભનું અક્ષરાન્તર, અને તેને લગતી હકીગત; (૧૦) અમદાવાદના શેઠ પ્રેમાભાઈના ઘરમાંથી મળેલી જૈન મુનિઓની પટ્ટાવલિ-શ્રી વર્ધમાન સ્વામીથી આરંભી ૫૫ મા શ્રીરૂપભરોષર સૂરિ (સંવત ૧૪૫૭-૧૫૨૭) પર્યંતની; (૧૧) ગોપાલ વંશની વંશાવલિ; (૧૨) સંવત ૧૯૪૧માં મુંબઈના વાલકેશ્વર મહાદેવની ભીંત ઉપરના શ્લોકો, અને (૧૩) પ્રકીર્ણ શ્લોકાદિ.

અં. ૪૮-૧-ઈરના ઇતિહાસનાં સાધનો-ગુ. ઐ. હ.

અં. ૪૮-૧-ક-પોળોના રાવજીનો ઇતિહાસ-લ. દલપતરામ

કા.-(સં. ૧૮૬૬)-પૃ. ૧-૫૪

વિષયાદિ-મહીકાંઠા એજન્સીનાં દક્ષિણમાંથી આજમ ટી. બી. કર્ડેસ સાહેબના શેરાની રૂએ રૂપાલ મુકામે સં. ૧૮૬૬ ના માર્ચની તા. ૨૯ મીએ “કાગળોનાં મળેલાં ૨૬ ફરદ” ઉપરથી કવિ દલપતરામ ડાહ્યાબાઈએ આ ચોપડીમાં ઈરની પોળોના રાવજીનો ઇતિહાસ તારવેલો છે.

આ ઉપરાંત આમાં ઈરના પટાવતો આદિની હકીગતો લખવાની યોજના કવિ દલપતરામે કરેલી અને તેની કાચી (૨૬) નોંધના છૂટા કાગળો સાથે છે.

મોટા “લેટર પેપર”ની ચોપડી બાંધી બે પાસ હાંસીઆ રાખી, લાલ પેન્સીલથી દરેક પાને ૨૦-૨૦ લીટીઓ દોરી મોટે અક્ષરે બંને બાજુએ હકીગત ઉતારેલી છે મૂળ હુકમ અને યાદી આ ચોપડીમાં સાથે ચોટેલાં છે. એમાં નીચેની બાબતો છે:-

(૧) સંવત ૧૨૦૧ માં કનોજથી રાવ રાઠોડ શીયાજીનું પીરાન પાટણ(સોલંકીની શુભરાતની રાજધાની)માં આગમન; (૨) સોનંગજીએ ઈરના કોળી રાજા શામળીયા સોડ પાસેથી, નાગરોની મદદે ધાઈ, ઈરનો લીધેલો કબજો; (૩) સોનંગજીની ૨૬ પેઢીની વંશાવલિ; (૪) રાવ જગન્નાથ, રણમલ, જેઠી, પુંજ, નારણ, બાણ, સુરજમલ, રાયમલ, વીરમદેજ, કલ્યાણમલ, અરજણદાસ અને ગોપીનાથની હકીગત; (૫) અમદાવાદના સુબાનો અમલ (સંવત ૧૭૨૦-૧ થી); (૬) રાવ આદે પોળોનો મેળવેલો કબજો; (૭) તેના વંશજ કલ્યાણમલથી ચાલેલી પેઢીની વંશાવલિ (સં. ૧૮૯૭); (૮) ઈરની પોળોની જમીન, વસ્તી, આદિનું નકશાઓ સાથે વર્ણન; (૯) સુબા સૈયદ હસનખાનનો અમલ; (૧૦) જયપુરની રાણીને ઈરની પેદાશનો ભાગ; (૧૧) રાવ આણંદરાંધ, રાયરાંધ, સુરજમલ અને રાવ ભીમની હકીગત; (૧૨) હુંગરપુરના રાવજી સાથે ટોટા; (૧૩) કમાલખાનનો અમલ; (૧૪) સંવત ૧૩૧૨ થી સં. ૧૭૧૨ સુધીના ૨૬ રાવના અમલની સ્થાપત્ર નોંધ; અને (૧૫) પોળોવાળાની હકીગતનું તારણ.

અં. ૪૮-૧-ખ-ઈરની પોળોની ખ્યાત, અને રા' કવાટની

વાત-લ. ગઢવી. ધીરજી.-પૃ. ૧-૧૯

વિષયાદિ-પૃ. ૧-૮ માં અં. ૪૮-૧-ક માં આપેલી હકીગતની પુર્રણી છે; રાવ રણમલ, રાવ પુંજ અને રાવ બાણની હકીગત છે.

પૃ. ૧૧-૧૯ માં જીતાગઢના રા' કવાટના પુત્ર નવધણ(નવ ગણા માસે સતી-ઓના વરદાનથી જન્મેલો) માટે નવધણની વાત આપેલી છે. તે અધુરી છે. ગઢવીએ આરંભમાં લખ્યું છે કે “આ વાત ૧ ગોતે દરબારમાં છે”, “૨ થેરીસણામાં સંઢા અસત ખતાજ ગઢવીને ઘેર છે.”

વિશેષ—આ ચોપડીમાં સાથે એક છટું પાતું છે, તેમાં જીનાગઢના નવઘણે “મીઠા મેહરામણ” (કચ્છના એક ભાગ)ના ચારણની દીકરી જાહરને સિંધના પાદચારને કમળે જતી “વરવડી” માતાના પ્રતાપથી અટકાવી તે સંબંધી સાત દુહા હકીગત સાથે ઉતારેલા છે. એ દુહા ક્યાંય પ્રકટ થયેલા નહિયાં નથી.

એમાં છેવટે નોંધ છે કે “ધણું કરીને જેટલી જોગમાઆઓ એટલી ચારણની દીકરીઓ જાહરને વીરાતુંના અવતાર જેટલા તે બ્રાહ્મણ અથવા ક્ષત્રી કુલમાંથી થાય એમ જણવું.”

વળી એ સાથે બે ચાહીઓ, બળ્લે પાનાની છટી છે. તેમાં સંવત ૧૯૧૦માં જીજ્ઞાસુ અમદાવાદના સ્વામીનારાયણ સંપ્રદાયના આચાર્યશ્રી અયોધ્યાપ્રસાદજીના પાનાથી ઈંડર પરજીવા ગયેલા ઠાકોરની અરજી અને ઠાકોર પાસેથી ઈંડરના રાવે લખાવી લીધેલી લહેણી રકમની બાંધણી ઉતારેલી છે.

અં. ૪૮-૧-ગ-ઈંડરની ખ્યાત-લ. ગઢવી સવાઈરામ

રતનશંઘ-પૃ. ૧-૨૪;

નોંધ—આ સાથે મૂળમાં ૨૪ પાનાં ઉપરાંત એ પાપમાંથી ચુંટી કાઢી ઉતારેલા કામ-ઓનાં ૧૬ પાનાં (૮ આખા કાગળો) અને ૬ ચોપડીઓ છે.

વિશેષ અં. ૪૮-૧-ક વાળા ઇતિહાસની ચોપડીમાં આ ચોપડીમાંથી હકીગત તરવાયલી જણાય છે; માત્ર “એલવણ રાક્ષસના નામથી ઉપરથી” તેના પ્રદેશ તરીકે “ઈંડર” નામ પડ્યાની, એલવણની ચાપમાંથી અગસ્ત્ય ઋષિ બચી ગયાની અને (કાશ્મીરના) હરદ્વાર પાસેના શ્રીનગરના રાજાની અગર્ભા પુત્રાણીને ગાંધે ઉપાડી ઈંડરના ડુંગર ઉપર મૂક્યા પછી તેણે પ્રસવેલા “લિણી વચ્છરાજ” ના જન્મનો પ્રસંગ અને લેણી વચ્છરાજે વિક્રમસંવત પૂર્વે ૧૦૦૦ વર્ષના અરસામાં જે સિદ્ધ પુરુષના પ્રતાપથી “ઈંડરીઓ ગઠ” બંધાવ્યાની અને નાગકન્યાને પરણ્યાની હકીગતિત અં. ૪૮-૧-ક માં ઉતારેલી નથી. તેમ આમાં કેટલાક દુહાઓ છે તે પણ એમાં ઉતારાન્ટારેલા નથી.

આ ચોપડીનાં કેટલાંક પાનાં આડાં અવળાં બાંધેલાં છે.

અં. ૪૮-૧-ઘ-ઈંડરની ખ્યાત-લ. ગઢવી અમજી, તલકાશ્યા બારોડા

રતનશંઘ-પૃ. ૧-૧૬.

વિષયવિદિ—આ ચોપડીના આકારની વહીમાં, ઈંડરના રાવેના બાયાજી તરેલા અને પોશીનાના ઠાકોર વચ્ચે થયેલી મારામારીની હકીગત આપવા ઉપરાંત અં. ૪૮-૧-ગ-ના અનુસંધાનમાં ઈંડરના રાવે સંબંધી પૈચાઈ અમલ પર્યંતની સંવત ૧૮૮૮ સુધીની હકીગત નોંધેલી છે.

આ હકીગત અં. ૪૮-૧-ગ ની નોંધોના પ્રતિશિષ્ટ રૂપે છે. આમાં રાવ આણંદ શંઘજીના મામા દેવીદાનના મરણનું, તથા રાવ અમરશંઘજીનું દક્ષણી દલ સાથે યુદ્ધમાં લડી થયેલા મરણનું ગીત ઉતારેલું છે, તેમ રહેવરો અને રાઠોડોની ચાલુ લડાઈઓનો રાવ પણ લખેલો છે.

અં. ૪૮-૧-૩.-મુંડેટીના ચહુવાણે-૬.

ગદવી ધીરજ-પૃ. ૧-૩૯.

વિષયાદિ-આ અં. ૪૮-૧-૩ની પૂરવણી છે; તેના ૧૬ મે પાને ઈરના રાવના પઠાવતો મુંડેટીના સરદારો સાથે જલમસંઘજને લડાઈ થયાતું લખેલું છે. તેના અનુસંધાનમાં આમાં સંવત ૧૮૮૩ પછીની સંવત ૧૮૯૩ પર્યંતનો મુંડેટીના ચહુવાણેનો ઇતિહાસ આપેલો છે.

આના પેહેલા પાના ઉપર નોંધ છે કે “ગ. ધીરજ પાસેથી લખવાની વાત: ૧ મોજે આંદણીવાળાનો વખો, ૨ હુંગરપુર વસાણું, હુંગરીઆ લીલને મારીને ઉદેપરના રાવજો, ૩ હુંપાવતોનો ઇતિહાસ.”

પરંતુ આ અંકવાળાં પોયામાં ઉપરની નોંધવાળી હકીગતો ઉતારેલી જણાતી નથી, એટલે કદાચિત તે ઉતરાવવી રહી ગઈ હશે.

અં. ૪૮-૧-ચ.-ઈરના પઠાવતોનો ઇતિહાસ-પૃ. ૧-૭૫.

વિષયાદિ-આમાં ઈરના રાવના આઠ મુખ્ય પઠાવતો સંબંધી હકીગત આપેલી છે. તેમની વંશાવલિની અનુક્રમણી નીચે પ્રમાણે છે:—

આઠ પઠાવતો અનુક્રમે દરજ્જા પ્રમાણે.

	મૂળ પુરુષનાં નામ	પાને
૧ આંપાવત આંદરણી, ટીંટાઇ, તથા મહિના	સવાઇ રામજી	૧ લે
૨ કુમ્પાવતો હંડણીના	} વંશાવલિ	૪ થે
૩ કુમ્પાવત કુકડીઆના		
૪ જેતાવત ગાંડીઓલના	”	”
૫ આંદરણીના અંપાવત	વંશાવલિ	૫ મે
૬ ભેધા મેઠાસણના	”	”
૭ ચહુવાણું મુંડેટીના	”	”
૮ ઉદાવત	”	”

આમાં ઉપર જણાવેલી વંશાવલિ આપવા ઉપરાંત સં. ૧૮૪૪-૫ માં ખાયકવાડ સાથે સામના થતાં ઈરના રાવ શવશંઘજએ આઠ પઠાવતોને પઠા, હક્ક, રાજચિહ્નો આદિનાં લખત કરી આપી મદદે બોલાવ્યાની હકીગત, અને તે પછી પઠાવતો અને ઈરના રાવ સાથે તેમ માંહોમાંહે ચયલા ઠંટા આદિની તેમ જીજ પ્રકીર્ણ હકીગત આપેલી છે. વળી ખુમાણશંઘનું ગીત (પાનું ૨૦), ધીરજનાં પરાક્રમના દુહા તથા ગીત (પા. ૪૪-૭), અને કવિત (પા. ૫૦-૧), અને ગોપાળશંઘને માર્યાના ઠપકાનું ગીત (પા. ૬૯-૭૦) આદિ ઉતારેલાં છે.

આ ચોપડીમાં હકીગત કવિ દલપતરામે પ્રકીર્ણ નોંધે ઉપરથી ઉતારેલી જણાય છે.

અં. ૪૮-૧-છ.-પ્રકીર્ણ.-પૃ. ૬ (છૂટાં)

વિષયાદિ-આ ખાંસ પાનાં છૂટાં છે.

એકમાં હલવદના રાજચંદ્રસિંહજીના પુત્ર પૃથ્વીરાજે વઢવાણનું રાજ મેળવ્યાની, હકીગત આપેલી છે, તથા હરપાલ મકવાણા(જાલા વંશના આદિ પુરુષ)ના વંશની ત્રણ શાખાઓ ૧ લીંબરી, ૨ સમાણું અને ૩ પાટડીના રાજઓની યાદી અને સંવત ૧૬૫૫ પછીથી વઢવાણ અને વાંકાનેરના પડેલા કાંઠાના રાજઓની યાદી આપેલી છે.

ખીલ પાનામાં જાલા રજપુતોની હત્પત્તિની હકીગત આપેલી છે. અં. ૪૬-૧ વાળા ચોપડામાં આનો સમાવેશ થઈ ગયો જણાય છે.

૩ ન પાનામાં ઈંડરના માનશંધજીના મરણ પછી વખતશંધજીને ગાદી મળ્યાની હકીગત ઉતારેલી છે.

૪ થા પાનામાં કાંઠાના રાણાજીના કટાયા સુદાસણના રાણાની હકીગત ગઢવી માવલ પાસેથી સાંભળી ઉતારેલી છે.

અં. ૪૮-૨-કટોસણના ઇતિહાસનાં સાધનો-

૩ ચોપડીઓ અને છૂટાં પાનાં

અં. ૪૮-૨-ક વંશાવલિ પૃ. ૧-૪

વિષયાદિ-આ કટોસણના મકવાણા કાકોરોની અગરાજીથી માંડીને ભૂદા ભૂદા કાંઠાઓ સ્થાયની વંશાવલિ છે. વૃક્ષ રૂપે તે ચીતરેલી નથી, પણ ખાનાં પાડી, દરેક કાંઠાના મુખ્ય પુરુષથી આરંભી તેના છેવટના હયાત વંશજો પર્યંતનાં નામો હારખંધ લખેલાં છે.

અં. ૪૮-૨-ખ અજબ બ્રહ્મશૃંગાર-મિશ્ર ગુ. ચા. ઐ. કાવ્ય-

૨. ચારણ વીક્રમશી પૃ. ૧-૧૮, ૧ પાનું છૂટું.

આરંભ-

દોહા	ગણપતિ મતિ ^૧ આપે ગહર હરસુત હેલ હમીર	
	રામાણીરી ^૨ રાજવટ વીખાણું વરવીર ^૩	૧
	મંગલ મુખ દેહ માનવી દેવારો શરદાર	
	તું તતવ આપે અખર હું ગંઠણ ગણહાર	૨
	+ + + +	
	હે સરશતી મહાસતી માતા તું મહંમાઅ	
	ચોહ કટોસણ પાટવી તે જશ ગાતું તાઅ	૩
	x x x x	

એ ધ્રમ રૂપ પ્રગટો અજળ, કમ સળલ સુધકોઅ	
અધપત દુળ આવીઆ હથા મેંદ ન હોઅ	૧૨
અથ ^૪ બથાંતર આપણો સહ કથાં સમરથ	
અખાડે ભાલો અલંગ પવાડે જેમ પથ ^૫	૧૩
અણુ પોહોરે ભૂપત અવર ^૬ કરે ન વડમ કોઅ	
તણુ પોહોરે લાખાં વેત્ર(મર)દ અજળ જગમોઅ	૧૪
હેમકડાં સહજે મરાં દેઉ ડંડ દાતાર	
પાટોધર તે પાટવી સેહ ભૂપા સરદાર	૧૫
ભડહુ કલબી ડોહડા પડ ઘુસણુ પ્રસણુ ^૭	
તડ ^૮ ઉંચી પોહોતાંણુણો સો અજળો મકુવાણુ	૧૬
X X X X	
કટકાંશલ અજળ કહાં ઢાલ ગુજર અજળેશ	
ભારથ અજળાં અલંગ ભડ, ખલ લખાંરણુ ખેશ	૧૮

મન્ત-(છંદ મોતીદામ)-

ચડે નર હેમરલે ચમરાલ ત્રડે રણુતુર ગડેઅ ત્રંખાલ	
અડે ધર બિડરણુ અસમાણુ ભડે ધુંઅ ફાણુ ન સુએઅ ભાણુ	૧
મહાધમસાણુ કરે મકવાણુ જડે અંગલુસણુ જોધ જુઆણુ	
સજ થટ ઘોડાંઅ સામંત સોડ ધકાધક લગીઅ ઘોડાઅ ઘોડ	૨
કરે દલ શામાઅ આવે મકામ હુઈ મહાધંધ મચાવણુ હામ	
તોપાં હથ નાલાંઅ દોતુ અત્રપ કાલો કદરત બંધૂકાં અકપ	૩
સમાસમ બિડીઅ અગની સોર ગોલાં અતિઆણુ વ(વર)સે ધનધોર	
મંડાણુઅ હીંદુઅ મશલમાન આટકે અનડ (પર્વત) દો અતુમાન	૪
ઉભે ભડ સેન ભડે અરડંગ ધારા ધમચક મચાણુ ધેંગ	
બંદુકાં અખાણુઅ ગોલાંણુર સમહર ફેક પડે રણુ સૂર	૫
મંડે જધદોદલ અડગ મીલ ફટકાંઅ જીલી સકે નહીં શીલ(હાથી)	
દીકા લેઅ દોઅ થઆ સરદાર વકાટીઅ વીર વેહે તરવાર	૬
હડવડ હેમર ચાડેઅ હીક ઝટપટ દે ભડકાઅ જીક	
લથબથ ફેસ થહ્યાં અલોહ છેકે અગધાર કટારાં અછોહ	૭

અહીં આપેલા અર્થ મૂળમાં તે તે શબ્દની નીચે જ=આવા ચિહ્નથી લખેલા છે:-
 દાતારપણું, ૨ અજબાણરી, ૩ શૂરવીર, ૪ ધન, ૫ અરણુન, ૬ આપે,
 ચડનાં, ૮ બાણુ.

કટે ધડ કંધડ શીશ કંધંધ ધનવડ ઝોઝડ વંકડ ધંધ
લડથડ લેલરતા પડે લખ જ્યા અતી ભૂચર ખેચર લખ. ૮
રગતાં ખાલ ખલકે રેણુ (ધરા) નદાં જલ નેં ઝર પૂર નવીન
આમખાં કીચડ માય અથાગ જગે ધર જખણુ જોગણુ જગ. ૯

X

X

X

X

વચનીકા-ઝાઝુકી ઝાલા બને શરદાર બરદાલા

આંખા ઓર લેંખા અઠેલ ખગબંધ ખત્રીઆંશુ ખેલીઆ ખેલ
અજખેશ રામાણી સોતો પોશકાપાણી શીતલ સરપ લેઆ ભુપ
જખ અગરેશ અકલ્લ ઉપાધિ સાંજકા છાપા દનકી લડાઈ
ડેરડેરાં પ્રતિ સલંગા દહી ગ્રથ ઓર ગ્રેહેણુ શસ્ત્ર ઓર વસ્ત્ર
સા મચી જંગલી દહું ભાતિકા માર લગા
ધાએ પડધાએ એખરચી હોઅકે લગા
નર ઓર ઘોડા દલ રહીઆ થોડા
તાપ લગા તુરકાણુ મુકાચ નહી માણુ
આંખાખાને ડાપણુ કીઆ વરસોડાસે સમરસી રાવલ તેડાવી લીઆ
કહુ જે અજખશંધકા ખાંધવરો કટક ખીખાઅકે મેલ કરો
વે જવાખ સમશીને નવારાં કીઆં લડાઈ પેટકે જશ લીઆ

કવિત-સમરા રાવલ સોચ મેલ કરવા ક્યામતો

તેડાવે તડતાણુ અજખ અગરા દલઅતો

ખૂટાડે ખરસાણુ ખાનસું મલીઆ આગે

મોડખંધી મકુઆણુ અડગયાં માણુ અતંગે

વીર સુર પાઆ બરદ અભે મરદ જયું આવીઆ

આંખે વ લેંખ અગરો અજખ માન સહીત મનાવીઆ

દોહા-ધ્રુ અમર મેર ધરણુ, જોતાં રવી ચંદ જોડ

અજખશંધ અગરા અડંગ કાયમ રો જગ કોડ ૧

છતિ શ્રી અછત બરદ તનુ પરતાપ વીક(મ)શીરો કેહેલ છે.

વિષયાદિ-૧. આમાં નીચેના એક ઐતિહાસિક રણસંગ્રામનો વીરરસભરો પ્રસંગ વર્ણવેલો છે:-

ઠટાસણના મકવાણા કોળી ઠાકોર અજખ(અછત)સિંહ અને અગરસિંહે ઈડરના રાવ પાસેથી ખંણી હથરાવવાના સંબંધમાં રાધનપુરના બાળી કમાલખાને; જે તેમને મામા કહેતો તેણે, લડાઈ મચાવતાં મદદ કરી અને ઈડરના રાવને ઘોર રણસંગ્રામથી નમાવ્યો. છતાં બંને પક્ષો લડવાને આતુર હતા તેથી યુવામરકી અટકાવવાને રાવે.

સમરશી રાવલને 'નવારાં' (નવારણ) માટે વચ્ચે નાંખી સમાધાન કરાવ્યું અને રાધનપુરના બાળીની પાસેથી રૂ. લાખ લેવા ઠરાવી અજબ અને અમરાને તેના 'બાંધર' (બાંધર) કર્યા.

(પછીથી જણાયું છે તેમ બાળીએ એ નાણાં ન આપ્યાં અને અજબ તથા અગરાને જોડવાં પડ્યાં)

૨ આ બદ રાણગારને પદબંધ દુહા, મોતીદામ, બુલંગી, નીશાણી, પદ્મરી કવિત અને વચનિકાથી બાંધેલો છે. કુલ ૬૪૧ નોંધેલી નથી પણ પ્રત્યેક છંદબંધના આંકડા માંડેલા છે; ગણતરી કરતાં ૧૭૫ ૬૪૧ જણાય છે.

બાષા મિશ્ર આરણી છે, વર્ણન રસભર અને ધમકબંધ છે. સંવત ૧૮૦૩ ના દુકાળનું અને અજબે દુકાળીઆને કરેલી મદદનું વર્ણન, તેમ તેના વિભવ, ઉદારતાં અને શૌર્યનું વર્ણન સાફ કીધું છે. આમાં મુખ્યત્વે વીરરસ વહે છે.

વિશેષ-૨ આ ગ્રંથ દેવશરીજીના આરણ વીક્રમશી સધારણજીએ રચેલો છે.

એનો રચનસંવત તેમ આ પ્રસંગ બન્યાનો સંવત આપેલો નથી પણ પ્રસંગાદિ જોતાં સં. ૧૮૦૫ માં મનકુર રણસંગ્રામ મચ્યો હશે એમ સમજાય છે.

અં. ૪૮-૨-ગ-કટોસણની ખ્યાત-ગુ. ઐ. ગદ્યપદ્ય-પૃ. ૧-૧૪

વિષયાદિ-સંવત ૧૮૦૫ માં અંક ૪૮-૨-ખ વાળા ગ્રંથમાં થયેલી લડાઈનું ગદ્યમાં વર્ણન વિસ્તારથી આપેલું છે અને કેટલીક હકીગત વધારે છે. ઉપરાંત મહુડીના ખાંટ અને સંઘપરના ઠાકોર વચ્ચેની લડાઈનું ગીત, કડીના મહુદારરાવ સાથે બંદસંઘજીને થયેલી લડાઈનું ગીત, સંવત ૧૮૫૫ ની લડાઈમાં ઠાકોર રાહાજીનાં પરાક્રમેનું ગીત એ ત્રણ ગીતો આપેલાં છે અને છેવટે પતારના સાતમે ભાંગવાળા ઠાકોરની વંશાવલિ આપેલી છે.

અં. ૪૮-૨-ઘ-મકવાણાની વંશાવલિ-પૃ. ૧-૮

વિષયાદિ-મહમદ બેગડાના વારામાં સંવત ૧૪૪૦ માં વડલેલા મકવાણા હરપાળના વંશના કુટાયા મકવાણા કોળી, જેઓ કટોસણમાં વસ્યા હતા તેમની ઠેક બ્રહ્માથી હરપાલ મકવાણા પર્યંતની અને તે પછી તેના વંશની પાટડી શાખાની અને તેમાંથી કટોસણના ઠાકોર વંશની વંશાવલિ આપેલી છે. વચ્ચે હરપાલ મકવાણાની અને ખાનોજી મકવાણા કેવી રીતે વડલ્યા અને કટોસણનું પ્રગલ્ભ કેમ મેળવ્યું તેની હકીગત ગદ્યમાં આપેલી છે.

સાથે એક જ્ઞા પાનામાં જીદાનાં ગામો અને તેના ધણીની દીપ ઉતારેલી છે.

અં. ૪૮-૩-૬ તારંગા-અને ગઢવાડા-ગુ. ઐ. હ.-પૃ. ૧-૧૬

વિષયાદિ-આમાં નીચેની બાબતો સમાવેલી છે:-

ઈડરના રાવના કાગળો-આમાં ઈડરના ભંડારી ફેજમલ પાસેથી મળેલા ત્રણ કાગળો ઉતારેલા છે:-

પહેલામાં સંવત ૧૭૯૨ માં દક્ષિણીઓ જોડે લડવા માટે મેડતે જવાને રાવ વખતશંકે દિવાન અમરશંકરને આપેલા રૂ. ૧૦ હજારનો હુકમ ઉતારેલો છે.

બીજા પત્રમાં સં. ૧૭૯૪ માં દિવાન અમરશંકરને રાવ અભેસિંહે ગુજરાતમાં કરેલાં કામોની તારીફ કરી બદલામાં આપેલી સનદ ઉતારી છે.

છેવટે નોંધ છે કે “ઉપરની નકલોનો કાગળ જોધપુરથી અભેસિંહજીએ દીલીમાં પોતાનાં દીવાનજી અમરસિંહજી ઉપર લખેલો.”

ત્રીજા પત્રમાં રાવ અજીતસિંહે સંવત ૧૭૭૭ માં પોતાના કારભારી ભંડારી ખેમરત ઉપર દિલ્લીમાં પત્ર લખેલો તેની નકલ ઉતારી છે. આ કાગળમાં આંકડા અને કાના-માત્ર છે અને તે હુકમ છે એમ લખેલું છે; એથી ‘સમન્વય છે કે રાવે કાંઈ સાંકેતિક હુકમ લખેલો હશે.

૨. વિસલનગરના દેરાનો લેખ-આ ચોપડીમાં સંવત ૧૬૪૨ના આષાઠ સુદ ૧૦ ને દિને પાદશાહ અકબરના પરવાનાથી હીરવિજય સૂરિ અને વિજયસેન સૂરિએ જૈન દેવલનો જીર્ણોદ્ધાર કરેલો તેનો લેખ છે.

આ લેખની નકલ પછી નીચે પ્રમાણે નોંધ કરેલી છે:-

“તારંગાજીના દેરામાં પેસતાં જમણી બાજુએ પદમાવતીની મુરતી છે ને ડાબી બાજુએ કોઈ જનપતીની મુરતી છે. એ મુરતી ગામ નેદરડી આંહીથી ઉતરમાં ૬ ગાઉ ઉપર છે તાંહાં જુલુ દેવલ પડેલું છે તાંહાંથી લાવીને ખેસારી છે. તેને રામદે પીરની મુરતી કહે છે. મારવાડમાં ગામ રણોજીનો રાજા રામદેજી તથા વીરમદેજી નામીયા થે ગયા છે તે મોરિયા પંથમાં હતા. તેથી લોકો એની મુરતી કહે છે.”

૩. અંબિતનાથની મૂર્તિ-આ વિષે નીચે પ્રમાણે અંકિત નોંધ કરેલી છે: “સં. ૧૪૭૬ શ્રીજ.....પં. ગોંદેન માર્યાં જાયલદે.....પ્રમુખકુટુંબયુતેન શ્રેયાર્થ.....સૂરિમિ:”

તે પછી લખેલું છે કે

“તારંગાજી દેવ શ્રી અંબિતનાથની મુરતી પોલી હાથ ૬ હંચી હાથ ૮ છે મોઢાના કટકા છાતી હાથના કટકા અલાકિદીને કરેલા તે ચુનાથી સાધેલા છે અશલ તો એક જ પથરની મુરતી હતી. સેવક કહે છે કે જારે અલાકિદીને મુરતી તોડી તારે માંહેથી ભમરા નીસરીને કડવા લાગા એટલે મુસલમાનો નાસી ગયા.”

૪. પદમાવતીનો લેખ-આ વિષે નીચે પ્રમાણેની નોંધ ઉતારેલી છે:-

સ્વસ્તિ શ્રીવિક્રમસમયાત(ત) ૧૨૮૪ વર્ષે ફાલ્ગુન શુદ્ધિ-૨૧૦ શ્રીમદ્ગણહિલપુર
વાસ્તવ્ય પ્રાગવ(ગ્વા)ટાન્વય.....દેવી કુક્ષીસંમૂતેન શ્રી.....મહં.....મહં
શ્રીતેજઃ પાલાગ્રજન્મ...દામાત્ય શ્રી વસ્તુપાલેન સ્વાત્મ...

વિશેષ-ઉપલા લેખથી જણાય છે કે પદમાવતીની સ્થાપના વસ્તુપાલે પોતે
સંવત ૧૨૮૪ના ફાગણમાં કરી.

“તારંગામાં જોવાનું. ૧ આગલ નવા દેશમાં પ્રથવીનો નુકશો તથા નન્દીશ્વર
દ્વીપનો નુકશો. ૫૨ ચોમુખ. ૨ એક દેશમાં સહસ્રકૃષ્ટ તથા મહાવીર સ્વામીનું સમો-
સરણુ, રાવણની મુરતી. ૨૪ તીર્થંકરનાં ચીઠ્ઠ ૩ દરવાજા આગળ) કુંડ.”

૫. તારંગાણની હકીકત-તે પછી પાને ૧૩ મે બારોટ નેકણુ ગઢવાડાનો તેણે
તારંગા પાસેના ટેંબાના ઠાકોરના કારભારી જેયંદના કલાથી તારંગાની જે હકીગત ઉત-
રાવેલી તે લખી છે. તેમાં જણાવેલું છે કે,

“તારંગાના કુંડગરની નજીક ઉત્તર પશ્ચિમમાં અસલ તારાનગર હતું.
તારંગા મહાત્મ વડનગરમાં જતીએ વાંચું હતું તેમાં એ વાત છે. એ
તારાનગરનો રાજા વેણી વછરાજ (ઈડરવાળો) હતો તેણે જ તારાનગર
વસાવું હતું તારની તારણુ દેવીની મુરતી છે. તારણુ માતાથી ડાબી બાજુએ
ધારણુ માતાનું દેવલ છે. તે મુરતી પણ જુની છે તે દેવીને સાત દીકરીઓ
છે...તારા નગરના કીલાનો પાયો એક મૈલ સુધી માલમ પડે છે. સં. ૧૮૭૬
ની શાલમાં...રેલ આવી તારે કાતરાં પડાં તારે જુની વંદી નીસરી તથા
વાસણુ થાકીઓ વગેરે ચુના જેવાં નીસરાં હતાં. તહાં જુના કુંડ છે.....
એ વેળા નીકળેલાં તાંબાનાં પત્રો મોજે મોરીઆના માધવીઆ બાટ પાસે છે.”

૬. ટેંબાના ઠાકોરની હકીગત-આમાં ઉપર જણાવેલા તારા નગરના પરા
ટેંબાના મહુઆણુ રજપુત ઠાકોરની હકીગત (પા. ૧૫-૧૭) આપેલી છે. તે પછી

૭. ગઢવાડા અને ઉંખરીના ઠાકોરોની હકીગત અને વંશાવલિ (પા.
૧૭-૧૮) આપેલી છે.

૮. ગુજરાતી રાસમાળાનાં પ્રકરણો-૨. દલપતરામ ડાહ્યાભાઈ

સ્વ. કૃષ્ણસાહેબે ગુજરાતી બાષામાં પોતાની ઇચ્છેજ રાસમાળાના આધારે
તેમ જ પોતે એકઠાં કરેલાં ગુજરાતના ઇતિહાસનાં મૂળ સાધનો-(જે-સઘળાંનો પ્રસ્તુત
સવિસ્તર નામાવલિમાં સમાવેશ થયેલો છે તે) ઉપરથી “ગુજરાતી રાસમાળા”નો એક
અન્ય તૈયાર કરવાની સૂચના કવિ દલપતરામ ડાહ્યાભાઈને આપી હતી, (જુઓ અં.
૪૮-૧૧ ની પ્રસ્તાવનાનો ઉતારો) તે ઉપરથી તેમણે એ અન્યની જે અનુક્રમણિકા
કરેલી છે તે અહીં આપેલી છે.

અહીં જણાવેલી “ગુજરાતી રાસમાળા” કવિ દલપતરામે લખી તૈયાર કરેલી છે;
તે સંબંધી વિગત આદિ માટે જુઓ અં. ૪૮-૧૧.

અહીં તે પ્રથમ ઇમેજ રાસમાળાનાં બે પુસ્તકોની અનુક્રમણિકા ઉતારીને પછી લખ્યું છે કે

“સાહેબને પુછવાનું:

૧ ગુજરાતી ગ્રંથ અને તેનું નામ સું પાડવું ૧ ગુજરાતની હદ વિશે સાહિત્ય સિંધુમાંથી લેવું કે નહીં? સાદા (અં. ૪૬-૧) ચોપડામાં પાને ૨૨૯ મે છે. ૨ જયસીખરી વિષે રત્નમાળા ગુજરાતી તરજુમા સુધાં છાપવી કે નહીં ૩ પતરાજ તથા મુળરાજ આવડાની વાત કુંવરપાળ રાસામાંથી લેવી કે નહીં ૪ કુમારપાળ પછી જગદેવ પરમારની વાત લખવી કે નહીં ૫ જગદેવ પછી રાખેગારની વાત લખવી કે નહીં તુરીએ લખાવી તે પાને ૧૫૩ મે ૬ ઉપરની બાબતો વીશેની પ્રતીરાજ રાસામાંથી તા. ૬ આશ્રયમાંથી કવિતા લેવી ને તે કીચે ઢેકાણે દાખલ કરવી. તે ગુજરાતી તરજુમા સાથે છાપવી કે નહીં. ૭ અજેપાલ, બાલ મુળરાજ, બીજે બીમદેવની વાત આમાંથી લેવી. ૮ વાઘેલાની વાત ચામડાના ચોપડાને પાને ૭ છે તે રાસમાળા સાથે મેળવવી. ૯ વસ્તુપાલ તેજપાલનો રાશ છાપવો તે સી રીતે. ૧૦ આણુ વીશે વાત આમાંથી લેવી. પ્રતીરાજ રાસામાં પણ છે.”

તે પછી આ જ બાબત વિષે, થોડાંક પાનાં કોરાં રાખી, એક અનુક્રમણિકા બીજી એક ભૂતી ચોપડામાંથી લેવા યોગ્ય બાબતોની કહેલી છે તથા બીજા (અં. ૪૬-૨, અં. ૪૬-૨, અને અં. ૪૬-૩ વાળા) ચોપડાઓમાંથી લેવાની બાબતોની અનુક્રમણી કહેલી છે. તેની નોંધ માત્ર નીચે ઉતારી છે:-

“સિદ્ધરાજ જયસિંહનો કમઠાણો, કુમારપાલ, જગદેવ પરમાર, મુળીના પરમારો, કેશર મકવાણો, હરપાલ મકવાણો, ટોપીવાલાનું અને રૂદ્રમાલનું કવિત, ચાડીઆની વાત, સદુબાધનો ગણુ, ઝાલાવાડના રાજા, ગોહલ, ચુમાલની હકીગત, રા. ખેંગારની વાત. વીરમગામના દેશાઈની વાત, વરસોડાના ઠાકોરની હકીકત, પનાર, માંડલ, દેરોલ, પોશીના, ધંબોલીઆ, વલાસણા, કુશકી, ચોખલા અને કટાણુ બારાના ઠાકોરોની હકીગત.”

અં. ૪૮-૩-ખ-ખેરાણુ વગેરેની હકીગત-છૂટાં પાનાં ૬

વિષયાદિ-૧. ખેરાણુ વિષે એક પાનામાં “ખેર રજપુતની રાજધાની હતી” વગેરે જણાવી, ખેરાણું વર્ણન અને એક નાની દંતકથાઓની વાવ સંબંધી આપેલાં છે.

૨. બા(વોં)કર મેળરનો રાસડો-ગામ કેરાલાને પાદે મેળર બા(વોં)કરે મોરનો શિકાર કર્યો ત્યારે વળેસંગ ઠાકોર મોરની વાહારે અઢયા તેનો આ રાસડો છે; તેની કલ કહી છે.

૩. **બોટાદની બ્રહ્મદત્તા**-આમાં નીચેની-હકીગત આપેલી છે:-મળાના રાજ એબલવાળાના સમયમાં કંડોળીઆ બ્રાહ્મણો ચોતાના જન્મમાન કપોળ વાણીઆ પાસેથી તેમની કન્યાઓનાં સ્તન કરાવતી વેળાએ સોનું શેર ૧૧ દાપામાં લેતા હતા. તે નહીં આપી ચકાવાથી વાણી કપોળ કન્યાઓ કુંવારી રહેવા લાગી, જેથી એબલવાળાને કપોળ વાણીઆઓએ ક્યારેક કરી, એટલે તે રીવાજ અટકાવવા એબલવાળાએ તળાવમાં કપોળ વાણીઆની છાકરીઓ એકસામટ એક જ દહાડે પરણુવરાવી અને ગોર બ્રાહ્મણોને વંદામાં પૂરી માર્યા. કહેવાય છે તેમ એ બ્રાહ્મણોના શાપથી તેનો વંશ ગયો.

આ હકીગત કંડોલપુરાણમાં છે, એમ અહીં જણાવેલું છે.

નોંધ-અં. ૪૬-૧-૫૩ માં જે કંડુલોપાખ્યાન આપેલું છે અને જેમાં કંડોલ નગરની સ્થાપના થયાનું જણાવેલું છે તેમાં આ કંડોલીઆ બ્રાહ્મણોની હત્પતિની માહિતી આપેલી છે.

૪. **દાદાકુંવરનો રાસડો**-આ, દાદાકુંવર એક (કદાચ બંદારીઆનો હશે, અહીં ક્યાંનો ઠાકોર તે જણાવેલું નથી) ઠાકોરના નિમંત્રણથી દરીઆ પૂજવા ગયો ત્યારે નાનીબાએ છળથી તેને કામણ કરીને માર્યો તે પ્રસંગનો રાસડો છે. એ રાસડો બંદારી-આની કાલણે ગાએલો છે.

૫. **એબલવાળાનો રાસડો**-એબલવાળાને લાડીના રાણાએ મળવા બોલાવેલો તે પ્રસંગનો આ રાસડો છે. કડી ૧૦ છે.

૬. **ગામ નસુંદાની હકીગત**-અસલ નાગર બ્રાહ્મણોએ વસાવેલા આ ગામની જે હકીગત પટેલ માધવ બેચરે લખાવેલી તે આમાં ઉતારેલી છે. આ ગામમાં ઉજેથી સિદ્ધરાજના વખતમાં કડવા કણુખી આવી વસેલા છે. આ ગામ મુસલમાનોએ નાગરો પાસેથી રાધનપુરના બાબીઓના અમલમાં પડાવી લીધું હતું.

આ સાથે નાગરોએ સ્થાપેલા ગોકુળપરાની પણ હકીગત આપેલી છે.

૭. **પુંલજીનો રાસડો**-આ, પાલણપુરના સેનાપતિ યઠાણ જળદલ વિહારી સાથે ઈંડરના રાવ પુંલજીને લડાઈ થયેલી તેનો રાસડો છે. કડી ૬ છે.

અં. ૪૮-૪-૧-પાટણની હકીગત-અં. ગુ. ૬.-લ.

ઉદ્દેશસૂરી-પૃ. ૧-૩૩

વિષયાદિ-આમાં નીચેનો પ્રસંગ વર્ણવેલો છે:-રાજ કુમારપાલને ઘેબર ખાતાં તેમાંથી માંસનો સ્વાદ આવ્યો; પોતે જૈન હોવાથી માંસના સ્વાદવાળો પદાર્થ ખાધાથી લાગેલા પાપના નિવારણનો ઉપાય શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યજીને પૂછ્યો. તેમણે તે બદલ દાંત પડાવવા કહ્યું, એટલે લોળા રાજાએ હુદારને હથોડી સાથે બોલાવી દાંત પડાવવા તૈયારી કરી. ત્યારે તેમણે તેને તેમ કરવાને બદલે પાટણમાં બગીચામાં જૈન દેવલ ચોતાની પોશાલ પાસે બંધાવવા કહ્યું. તેથી કુમારપાલે બાબરા ભૂતને સાધી પયરા ખડકાવ્યા તથા પુષ્કળ કારીગરો એકસામટા બોલાવ્યા, અને દેવલ તડામાર બંધાવવા માંડ્યું; કારણ કે બાબ-

રાએ એવી બાંધણી તેની સાથે કરી હતી કે જે કોઈ દિવસે તેણે આણેલા પથરા વગર વપરાયલા પડયા રહેશે તો હું નાસી જઈશ અને પથરા લાવવાનું કામ અટકી પડશે. યથા કાળ તે પથરા વપરાઈ રાક્યા નહીં અને આખરે બાબરે પોતાની પ્રતિજ્ઞામાં ફાવ્યો અને નાશી ગયો તેથી કામ અધુરું રહ્યું. અધુરામાં પૂરું એવું બન્યું કે આ જ સમય દરમ્યાન કહ્નૌટકના એક દંડીઆ ભેગીએ મુહૂર્તપ્રતિજ્ઞાને દિવસે ધડીઆલ દગો કરીને ફેરવી અને અગ્નિ લગાડી દેડે ફાડ્યું. આથી હેમચન્દ્રાચાર્યને ચિત્તભ્રમ થયો. તેમણે આ સર્વનું કારણ પૂછવામાં આવતાં પોતાનું અને કુમારપાલનું મૃત્યુ પાસે આવ્યાનું કહ્યું. પછી એજ દંડીઆ ભેગીએ ઝેરવાળું દુધ શિષ્ય દ્વારા પીવડાવ્યાથી હેમચન્દ્રાચાર્યનું મુત્યા, અને દેડે સદાને માટે પડતર રહ્યું તથા તે પછીથી જૈન ધર્મ પણ ઘસાવા માંડ્યો.

વિશેષ-૧. આ હકીગત યાટણના પુત્રમીઆ ગચ્છના ઉદેપ્રભસુરીએ લખાવી છે, એવી નોંધ છે.

૨. અહીં જણાવેલા બાબરા ભૂતે કે પછી ખીજા સિદ્ધરાજના સમયમાં તેમ જ કરણ વાઘેલાનાં સમયમાં પણ દેખા દીધી છે. તેથી સમભય છે તેમ એવું ઉપનામ કદાચ અસાધારણ બલપરાક્રમવાળી વ્યક્તિને અપાતું હશે.

અં. ૪-૪-૨-પદ્મનાભ કુંભારની વાત-અં. ગુ. ૬.-પૃ. ૧-૨

વિષયાદિ-આમાં નીચેના પ્રસંગ વર્ણવ્યો છે:-અકબરે ખાનખાનાનને તકસીર પડતાં મકકે હજ કરવા મોકલ્યો. રસ્તે જતાં પાટણમાં તેણે તલાવ બંધાવા માડ્યું. તે વેળા માટી લઈ જનારાઓમાંથી પદ્મનાભ કુંભારને માથે અક્ષર ટેપલી રહેતી ભેઈ. પછી તેના પ્રતાપથી ખાનખાનાનને પાકાનું દરદ મળ્યું. તેના બદલામાં ખાનખાનાને એ કુંભારને તુલસીકથારાની વાડી આપી.

વિશેષ-આ વાતની છેવટે લખેલું છે કે “ક્ષરસી તવારીખમાંથી લખું છે.”

અં. ૪૮-૪-૩-લેખ આદિ નોંધો-પૃ. ૧-૬

વિષયાદિ-આમાં નીચેનાં લેખ આદિની નોંધો છે:

૧. રૂદ્રમાળાની પૂર્વની ચોકીના અગ્નિકોણના ચંબના અક્ષરો લખ્યા છે અને બાબુગાં ચંબનો ગોળ આકાર કાઢ્યો છે. એ અક્ષરો નીચે પ્રમાણે છે: “સંવત ૧૩૦૬ વરધે ફાગણ વદ પંચમી ભાવતર માપીતં.”

૨. પછી દક્ષિણના રૂપચોકીના અક્ષરો લખ્યા છે: “મીં ચીડસ્તારણ દર્શન,” પછી તેના આકાર કાઢ્યો છે અને પછી લખ્યું છે કે “સં. ૧૬૮૪-૧૨મે ખતમસહા નરમદ લતકમાર.”

૩ સિદ્ધપુરની મસીદના બારણા ઉપર લખેલા અક્ષર નીચે પ્રમાણે કવિતામાં છે:-
સંવત સતર ખાડોતરે ગુજરાતી રાજન, સાહજ આલમી અદલ કરી કીધું આવાહન

જાણી સાહુબ આલમે સફલ કામમાં સિદ્ધ સિદ્ધપુર અલીઅસકઢી અહલી સાહુબ કીધ. તેણે આવાદાન કરી રાજ રાખ્યો લોક અહલ ગ્રહડા ચુકવી ઠાલો સહુનો શોક હનઠ ભૂમ પરી હતી અને ચોરની વાટ અહલીએ અહલગંજ કરી ઘણાં કરાં ત્યાં હાટ સિંધપુર સાધૂ બસ કરે ઠાલ્યો સહુ સંતાપ અહલી અહલગંજનો દિન દિન અધિક પ્રતાપ નોંધ-આ સંવત ૧૭૧૨ માં શુનરાતના હાકેમ આલમશાહે સિદ્ધપુરમાં મસ્જીદ બંધાવી અહલગંજ નામનું બનર બંધાવ્યું તે સંબંધી લેખ છે.

૪ શ્રી હેમાચાર્યજીના શિષ્ય શ્રી તિલકગણિએ સંસ્કૃતમાં રચેલી દ્વયાશ્રયવૃત્તિના અંત ભાગમાંથી શ્રી હેમાચાર્યજીની પ્રસસ્તિ સંબંધી શ્લોક (અં. ૧૩) તથા તે ગ્રંથની ઇતિશ્રી ઠાંકેલી છે.

૫ સિદ્ધપુરના રૂદ્રમાલની પૂર્વ દિશાની ચોકીના ઈશાન કોણના ચંબના અક્ષરો ઉતારેલા છે. એમાં શિલ્પિઓની નામાવલિ છે.

અં. ૪૮-૪-૪-વામેઆના પરમારો-લ. પટેલ વાલજી રધાજી-પૃ. ૧-૩.

વિષયાદિ-આમાં માળવામાંથી સિદ્ધરાજના સમયમાં પાટણ આવી વસેલા પરમાર કાકરડાની હકીગત આપેલી છે; તેમાં જણાવેલું છે કે સિદ્ધરાજે તેમના મૂળ પુરૂષ ગોવિંદદાસ અને માધવદાસને ચાકરીના બદલામાં ૮૪ ગામનો પટો આપ્યો અને વામેયું તેનું પાટ ગામ થયું. તે દેવતાઈ જગ્યા હોવાથી તે જ સ્થળે રૂદ્રમાળ સિદ્ધરાજે બંધાવ્યો. પછી અલાહદીન જીનીએ આ કાકરડાએને વટલાવ્યા અને ૧૨ ગામ વામેઆ વગેરે આપ્યાં, અને તેઓ કોળી થયા. વામેઆના કાકરો પોતાનાં મડદાં દાટે છે. બાકી બીજે હિન્દુ ધર્મ પાળે છે. તેમનાં દેવદેવી હિન્દુઓનાં છે, અને પુત્ર આવતાં માતાને ભોગ આપે છે.

અહુઆણુ કાકરડા-આની પછી કાકોચી ગામના અહુઆણુ કાકરોની અધુરી હકીગત આપેલી છે; એમાં માત્ર તેમની કન્યા કોને દેવાય છે અને કોની કન્યા લેવાય છે, એટલું જણાવેલું છે.

અં. ૪૮-૪-૫-વડનગરની હકીગત.

વિષયાદિ-આમાં શુનરાતના કવિ વલ્લભદાસે બનાવેલા નરસિંહ મેહેતાના પુત્ર શામળદાસના વિવાહમાંથી વડનગર ક્યારે ક્યારે બાગ્યું તેની અને ત્યાંના નાગરો પાટણ અને જુનાગઢ ક્યારે ગયા તેનીએ પ્રમાણે જણાવેલું છે; પ્રથમ સં. ૪૨૪માં યવનો સામે નાગરો હથીઆર બાંધી લડયા. લડનારા ક્ષત્રી નાગર ગણાયા અને બાકીના બ્રાહ્મણ ગણાયા, તેમનાં ઘર અનુક્રમે ૫૦૦૦ અને ૧૩,૦૦૦ રહ્યાં. સંવત ૧૨૭૨ માં કાર્તિક સુદ ૧૫ ને દિને ગોરીશાએ વડનગર લૂંટ્યું અને નાગરો ત્યાંથી નાકા. તે પછી કેટલેક સમયે જુનાગઢના ધણીના સન્માનથી ત્યાં ૨૦૦૦ ઘર ગયાં, ઈસમાં ૧૦૦૦ અને પાટણમાં ૫૦૦૦ ગયાં, છતાં વડનગરમાં ૫૦૦૦ રહ્યાં.

અં. ૪૮-૪-૨-કુડવા કણ્ણી-લ. પટેલ બેચર રધા-પૂ. ૧-૪.

વિષયાદિ-આમાં નીચેની બાબતો આપેલી છે:-ઉઝામાં વસેલા કડવા કણ્ણી-ઓની ઉત્પત્તિ, ઉમિઆ દેવીના દ્વાદશવાર્ષિક વચન પ્રમાણે, કન્યાઓ પરણાવવાનો રીવાજ, (સિદ્ધરાજનો પિતા કરણુ તેની વહુ) મીનલદેવીનો ઉઝાના પટેલ હીમાલને ત્યાં સમુદ્રદેવથી જન્મ થયાની અને તેને રાજ કરણુ વેરે પટેલ માલે પરણાવ્યાની હકીગત, મુસલમાની અમલમાં પટેલોની સ્થિતિ, અને સંવત ૧૯૦૭ ના ઉઝા ગામની વસ્તીની નોંધ, ઉઝાનું વર્ણન તથા ગુજરાતના કણ્ણીઓની જાતો.

નોંધ-અં. ૪૮-૪ ની ઉપર આપેલી ૬ બાબતો એક જ ચોપડીમાં ઉતારી છે અને સ્વ. કૃષ્ણ સાહેબે પોતે તે જોયાની નોંધ મુખપૃષ્ઠ ઉપર કરી છે.

અં. ૪૮-૪-૭-પાટણની હકીગત આદિ-ઐ. ગુ. પ્ર.-૧-૧૨

વિષયાદિ-આમાં નીચેની બાબતોનાં ટાંચણો કરેલાં છે:-

૧ પાટણથી ૬ ગાઉ ઉપરના હિંસેર ગામની ગોત્રજ માતાનું દેવું; ત્યાંથી અઢી ગાઉ ઉપરના ખોલવડનું 'બસ કર' તલાવ, (અલાઉદ્દીન ખુનીએ અહિં હિન્દુઓને મારા વાળી લડાઈ 'બસ' શબ્દ ઉચ્ચારી બંધ કરાવી એથી એ જગ્યાના તલાવનું નામ 'બસકર' પડ્યું); ખોલવડ અને જશમા ઓડણ.

૨ પુનમીઆ ગચ્છનો ઢંઢેરવાડો.

૩ પાટણના ચંધવી વાડાના ભંડારોમાંનાં કેટલાંક પુસ્તકોની નોંધ;

૪ સંવત ૧૮૯૭ નું પાટણનું વસતિપત્રક, તેના બાર દરવાજા અને ચંકર સ્વામીનાં આર દેવલોની નોંધ.

૫ સંવત ૮૦૨ માં પાટણની સ્થાપનાની નોંધ.

૬ પાટણમાંથી ભેઈ લેવા જેવી જગ્યાઓની નોંધ.

૭ સંવત ૧૬૦૨ ના પાર્શ્વનાથના લેખની નોંધ.

૮ વનરાજની મૂર્તિ હેઠળના અક્ષર સં. ૮૫૨ ના, અને સં. ૧૫૨૪ ના (મહમદ પાદશાહ અને પીરજીશાહ પાદશાહનાં નામના હલેખ), અને મૂર્તિનું વર્ણન.

૯ વનરાજની મૂર્તિવાળા દેરામાંની જમણી બાજુના પથ્થર પરની મૂર્તિઓ નીચેના અક્ષર સં. ૧૪૩૦ ના.

૧૦ જમણી બાજુના ગોખલાની મૂર્તિ હેઠળના સં. ૧૪૫૨ ના લેખની નોંધ.

૧૧ સિંધવાઈ વાવના (સં. ૧૮૦૭ તથા ૧૮૧૦) ના બે લેખો અને વાવનું વર્ણન અને બીજી ટુંકી નોંધ અને

૧૦ કુમારપાળની કલેપુરની શીશોદણીજી, રાણી અને શ્રી હેમાચાર્યની વાત; તથા તેને અંગે કુમારપાળના વચનગ્રંથથી બાટોના (૭૦૦+૮૪ પછીના) ૭૮૪ ચિતા-બોના હમોરની વાત.

નોંધ-આ એક છટાં છટાં પાનાં સાંધીને એક જુદી ચોપડી બાંધેલી છે.

અં. ૪૮-૪-૮-વિસરોડા અને મોઢેરા-ઐ. જુ. ૬.-પૃ. ૧-૬

વિષયાદિ-પહેલાં ચાર છૂટાં પાનામાં માત્ર એક જ પૃષ્ઠ ઉપર, વિસલનગરના ગ્રામીણ વિસરોડા ગામની અને વિસરોડાના કણુખીઓની હકીગત આપેલી છે; તે પછી કોસણના મકવાણા કોળી ઠાકોર અગરાજીએ ભંકોડાના કાનાજીની મદદથી લડાઈ લડી વિસરોડા કબજા કર્યાનો પ્રસંગ વર્ણવી, અગરાજીના વંશજ રાહાજીના વંશજોની સંવત ૧૮૯૬ સુધીની ઇમેજ અમલ પર્ચેતની હકીગત હુકમાં આપેલી છે; અને છેવટે ત્યાંના રાજગઢ અને વિશ્વનાથ મહાદેવની હકીગત નોંધેલી છે.

ખીજાં બે છૂટાં પાનાંમાં મોઢેરાની પંચતીર્થીનાં તીર્થોનાં નામ અને મોઢેરા પાસેના શીહોરના ખોદકામમાંથી સોતું નીકળ્યાની અને સરકારે એ જાગ કબજા કર્યાની નોંધ ઉતારેલી છે.

અં. ૪૮-૫-વળાની હકીકત પૃ. ૧-૫

વિષયાદિ-આમાં (એમલવાળાના) વળા ગામની અને તેના આસપાસના પ્રદેશની હકીગત, વળાનું વસ્તીપત્રક અને દેવસ્થાનોની ટીપ આપેલી છે;—તથા સં. ૧૮૯૭ માં વળામાં લીડબૅન્કન મહાદેવ દોલતરાંધજીની યાદગીરીમાં સ્થાપ્યાનો લેખ ઉતારેલો છે.

અં. ૪૮-૬ જેઠવાઓની વંશાવલિ-પૃ. ૧-૮.

વિષયાદિ-આમાં જેઠવા રજપૂતોની વંશાવલિ આપેલી છે. આરંભમાં લખેલું છે કે

“આદિ જેઠવા રજપૂતની ઉત્પત્તિ. ગૌતમ રૂશીની દીકરી નામે અંજની તેહેને શ્રી શંકરનો ગર્ભ રહ્યો તેહેમાંથી હનુમાન ઉત્પન્ન થયા તે હનુમાનજીનો ગર્ભ ઇન્દ્રજીતની દીકરીને રહ્યો તેહેના પૂત્ર મકર્ધ્વજ તે મકર્ધ્વજને શ્રી રામચંદ્રજીએ ત્રેતાયુગ વર્ષ ત્રાસીએ રાજશ્રીનગરનું (આવ્યું) ગામ ૭૨૦૦ તેહેનાં સીમાડા મોરખીથી ઊગમણો જેઠવો કુંગર તા. આંખકરણ લગે તા. સોંમી નદી તા. ઓશમનો કુંગર તા. મેવા કુંગર સુધી રાજશ્રીનગર તથા ખિલ્લુ રાજ.”

“મકર્ધ્વજ”થી ૧૮ મા “ઇન્દ્રજીત કુમાર” સુધીની નોંધ કરીને લખ્યું છે કે

“મોરખીના ૨ કાયમ ત્રેતાયુગમાં રાજેશ્રી નગર તા. મોરખી રાજ્ય ૨ આખાદ તા. ભોલલી તા. ધુમલીસલ કુમારે વાસી ત્રેતાયુગ ઉતરતાં તે દ્વાપરયુગ ખેસતાં કાયમ ત. પ્રે. પાટણ ઠાંક ગંગ કુમાર જેઠવાએ વાસી”

તે પછી ૧૯ મા ચલકુમાર જેઠવાથી, ૧૭૯ મા કસોજીની નોંધ ખાનાંવાર કરેલી છે. વળી ૧૫૨ મા મહારાજા નાગજીના વખતમાં દિલ્હીના પાદશાહના સુબા સુલતાન ગોરીએ મોરખી લીધાની, ૧૫૫ મા શ્રી જાંણજીના વારામાં જેઠવા ગોપાઈ જેવા થઇ ગયાની, અને તે પછીના કેટલાક રાજાઓનાં ગામની નોંધો છૂટક છૂટક કરેલી છે.

અં. ૪૮-૭-માલપુરનો ઇતિહાસ-(લિ. સં. ૧૯૫૨)-પૃ. ૧-૨.

વિષયાદિ-આમાં નીચેની બાબત મુખ્યત્વે લખેલી છે:-ઈડરના રાવના મૂળ પુરૂષ સોનકજી શીઆજીની દશમી પેઢીના કુટાયા શિવશંધજી કાનડજી એ સં. ૧૪૦૦ માં મહા આઘ્યા; તેની ત્રીજી પેઢીના વંશજ ગોપાળદાસે અને તેના પુત્ર વાધશંધજીએ મોડાસા વસાવ્યું; આરણને મંડીલ પહેરી કોઈને માથું ન નમાવવાની ચરતે વાધશંધજીએ તેને પોતાનું મંડીલ દાનમાં દીધું; તે પહેરી આરણ ઈડરના રાવ પાસે ગયો અને મંડીલ ઉતારી સલામ કીધાથી વાધશંધજીને નમાવાની પ્રતિજ્ઞા રાવે કરી અને લડાઈ લડી વાધશંધજીને માર્યો; વાધશંધજીના પુત્ર ગોવિંદશંધે માલપુરના નાગર ત્યાહ-જીની દીકરીને બલાત્કારે પ્રરણવા માગતા કોળી ઠાકોરને મારી સં. ૧૫૨૨ માં માલ-પુર કબજે કીધું; અમદાવાદના સુબાના સાહેબજીએ સં. ૧૫૨૩ માં તેનો મોડાસાનો પટો પડાવી લીધો, ત્યારે હુંટકાટ કરી અને ગોવિંદશંધજીએ મોડાસાનો કેટલોક ભાગ અને એ પટા ઉપરના લાગા મેળવ્યા; માલપર પટાનાં ૧૪૦ ગામની નોંધ; સં. ૧૫૬૨ માં માલપરનો કિલ્લો ખાઈ સમેત ગોવિંદશંધે બનાવ્યો; સં. ૧૮૧૬ માં પેશ્વા સામે ઈડરના શિવશંધને અલેશંધે ૧૩ મહીના સુધી મદદ આપી; સં. ૧૮૨૬ માં ગાયકવાડે રાવલ ઇંદ્રશંધના વખતમાં માલપુર હુંટ્યું, અને ગ્રાય તથા ઘાસદાણાનો લાગો કરાવ્યો; મોહનપુરવાળા સાથે જલમશંધે કન્યા માટે કલ્યો કર્યો. સંવત ૧૮૯૦ માં માલ-પુર પટાનાં ગામની તેના કુટાયાઓનાં ગામની અને માલપુરના ઉપજ ખર્ચની તથા એ પટા ઉપર લેવાતા ખીમડીવેરા અને ઘાસદાણાના વેરાની વિગત.

વિશેષ-આ ઉપરાંત આ સાથે ૩ છટાં કાગળીઆં છે; તેમાંના એકમાં અં. ૪૭-૭ માં આપેલી અને નહીં આપેલી એવી કેટલીક વિગતો નાથુરામ આહુંદરામ પાસેથી ઉતારી લીધેલી છે.

૨ બીજામાં માલપુરની હકીગત સાદરા મુકામથી સ્વ. ફાર્ગસ સાહેબના હુકમથી સદાશિવ પંતે મંગાવ્યાનો અને તેમાં કઈ કઈ બાબતો લખી મોકલવી તેની સૂચના કર્યાનો કાગળ છે.

૩ જમાં માલપુરની વંશાવલિનો કાગળ છે. તેમાં વંશાવલિ ઉપરાંત માલપુરના ઠાકોરના બાબતોનાં કુટુંબો(ધરાં)ની વિગત છે.

અં. ૪૮-૭ વાળી ચોપડીને છેલ્લે પાને મહારાવલ શ્રી ખુમાણશંધજી તખ્ત-શંધજીની સહી કરી કારભારી ગોવિંદ દયાળે દસ્કત કર્યો છે. ૩ જ નંબરવાળી વંશાવ-લિમાં પણ એ જ પ્રમાણે ગોવિંદના દસ્કત છે.

અં. ૪૮-૮-વંશાવલિઓ આદિ-એ. ગુ. મ.-પૃ. ૧-૫૬.

વિષયાદિ-આમાં નીચેની બાબતો સમજાવેલી છે:-

૧ વાઘેલ ગામ વાઘેલા હુણાજીએ વસાવ્યાની હકીગત, વસ્તીપત્રક આદિ (પા. ૧-૨).

૨ મુંજપુર મુંજે સં. ૧૩૦૧ માં વસાવ્યું તેનું કવિત્વ, મુંજપુરનું વસ્તીપત્રક, અને લેટિશ્વર મહાદેવની વાત, ક્તેહખાન મહમદખાનના સં. ૧૬૮૯ ના. પાળીઆની નોંધ, રાવલ વચ્છરાજ પાછળ સતી થયેલી બાઈ ગંગાના સં. ૧૬૯૬ ના પાળીયાની નોંધ.

૩ આવડા વંશની વંશાવલિ-આ વંશાવલિમાં સામાન્ય રીતે હોય છે તેમ કેવલ ક્રમાનુસારી અને ક્રંટાસર નામગણના આપેલી નથી, પણ સાથે સાથે કેટલાક રાજ્યો સંબંધી, બાટચારણની દંતકથામાં જળવાઈ રહેલી અને નોંધવા લેગ હકીકત પણ આપેલી છે. આમાં નીચેની બાબતો સમાવેલી છે:-

૧ ત્રંબાવદીના ગર્ધવસેનથી ઉત્પન્ન થયેલા પરમારવંશી વિક્રમાન્નિતથી આરંભી ૧૪ મા ભોજ પર્યંતની વંશાવલિ-(માત્ર મુંજે મુંજપુર વસાવ્યાનો અને ભોજે ૭૭૫ વર્ષ રાજ કર્યોનો અને જગતભાણુ શીશોદીઆની દીકરી જીવાદે સાથે પરણ્યાનો તથા તેનાથી ઉદ્દેશણ અને રાય જન્મ્યાનો ઉલ્લેખ કરેલો છે.)

૨ ૧૫ મા આચ (વ? ૫?) રાજથી ૩૬ મા ગુર્જર રાજ વનરાજ પર્યંતની વંશાવલિ-(આચ રાજ આમુંડા દેવીને. ઉપાસક હોવાનો, પૂર્વમાં તેને આહ્લંટગઢનું રાજ્ય મળ્યાનો અને તેનાથી આવડા વંશની શાખા આધ્યાનો ઉલ્લેખ કરેલો છે; સાથે સાથે ૧૬ મા અદ્વરજીથી ૩૫ મા પરશરામ પર્યંતના રાજ કીયા કીયા રાજકુલની દીકરી (પટરાણી) પરણ્યા હતા, તથા તેમને મુખ્ય ગઢ કીયો કીયો હતા તે જણાવેલું છે; તથા કેઈ કેઈના સમયની જણવાલેગ એકાદ હકીકત નોંધેલી છે-જેવી કે ૧૮ મા હસ્તસેને મુલતાનના પાદશાહની ફોજ પાછી વાળી; ૨૧ મો બાગરાજ ચાહડગઢ છોડી નયપુર પાસે સેનગઢ આવ્યો; ૨૫ મો મહીમાલ સેનગઢ છોડી આબુગઢ આવ્યો; ૨૯ મો જેતસી આબુગઢ છોડી ગાજણુ ગઢ (મારવાડ) આવ્યો; ૩૧ મો ભીમદેવ ગાજણુ ગઢ છોડી બિન્નમાલ આવ્યો; ૩૫ મો પરશરામ ચીતોડના શીશોદીઆ રાણા કરજીની દીકરી ઉદ્દેકુંવરખા સાથે પરણ્યો, છાડા રાડોડે ખેડગઢથી આવી તેને માર્યો અને બિન્નમાલ પડાવ્યું, તેની રાણી આંબેરના કછવાહા માનસિંહની દીકરી જશકુંવરખા ગર્ભવંતી હતી તે નારી ગુજરાતના જંગલમાં આવી, ત્યાં વનરાજ પુત્ર ળ્યો.)

૩ ૩૬ મા-૧લા વનરાજથી ૯ મા ભોઅણુદેજ (ભુવનદેવ) પર્યંતની ગુજરાતના રાજાઓની વંશાવલિ-(વનરાજ વિષે એટલો ઉલ્લેખ કરેલો છે કે “મામાની મદતથી કેટલોક મુલક ઘેર કરો અને અણુહલ રખારીના નામથી અણુહલવાડ પાટણુ વસાવું, ને ૭૦ હજાર ગુજરાત હાથ કરી, સંવત ૮૦૨ માં સેહેર વસાવું વરસ ૬૦ રાજ કરું.” ૨ નથી ૮ મા રાજાઓની મા અને સંતતિને માત્ર ઉલ્લેખ કરેલો છે. ૮ મા આકરહેના છોકરો ધનરાજ માળવામાં, રહ્યો તેનું મોટું રાજ્ય ત્યાં હોવાનું અને પાદશાહ ગોરી હસ્તે માળવાનો પટા તેને આપ્યાનું જણાવેલું છે. ૯ મા ભોઅણુદેને તેના બાણેજ, દુદ્દોડાના રાજવંશી રાંજના પુત્ર મૂલરાજે ગાદી ઉપરથી ઉઠાડી સોલંકી રાજવંશ સ્થાપ્યો તેની હકીકત ટુંકમાં આપેલી છે.)

૪ ૧૦ મા ભોઅણુદેના બાઈઅલેરાજના પુત્ર, એહવનદેજથી ૨૩ મા મોકળશી પર્યંતની વંશાવલિ-(માત્ર દરેકની માતા સંબંધી ઉલ્લેખ કરેલો છે.)

૫ ૨૪ મા પુંજેજના પરાક્રમની હકીગત (પાનાં ૯-૧૧)-(પુંજજએ મોરગઢ છોડી અમદાવાદના પાદશાહની મદદથી ડાબલ પટો મેળવ્યાનો, અને પછી મેસાણાના ૨૭૫ ગામ મેળવ્યાનો ઉલ્લેખ છે; સાથે ત્રણ દોહા આપેલા છે.)

૬ ૨૫ મા પાતલજથી ૪૪ મા કીશોરસિંહ પર્યંતની વંશાવલિ-(દરેકની માતા કર્યાની રાજકુમારી હતી તથા તેને કેટલી પુત્રસંતતિ હતી અને રાજ્યપ્રદેશ કેટલો બદલાયો તેના ઉલ્લેખ કરેલા છે, અને કોઈકે કોઈકના એકાદ બે દુહા આપેલા છે.)

૭ ૨૨ મા કલોજ (વરસોડાતું રાજ્ય સ્થાપનાર)થી ૪૧ મા વેનલજ પર્યંતની વંશાવલિ.

૮ ૨૭ મા ગરીબદાસ (માણકપુરવાળા)થી ૩૨ મા દાજભાઈ પર્યંતની વંશાવલિ.

૯ ૨૫ મા નારણદાસજ (કરોડાવાળા)થી ૩૧ મા હેમતસિંહજ પર્યંતની વંશાવલિ.

૧૦ ૨૮ મા સામંતસિંહજ (અંબાસણવાળા)થી (સં. ૧૫૬૩) ૪૫ મા લીમસિંહ-પર્યંતની માણસાના રાજ્યોની વંશાવલિ-(સાથે સાથે ૪૦ મા પરવતસિંહે સં. ૧૮૪૧ ના દુકાળમાં ગરીબોને મદદ કર્યાનું ગીત આપેલું છે.)

૧૧ માણસાના કુટાયાની બે વંશાવલિઓ.

વિશેષ-૧. ઐતિહાસિક દૃષ્ટિથી આમાં આપેલી આવડા વંશની અને વાઘેલા-ઓની વંશાવલિ કંઈક સૂક્ષ્મતાથી તપાસવા જેવી છે, કારણ કે તેમાં કેટલોક મહત્વનો ફેર હોવાનું સમજાય છે. દાખલા તરીકે ગુજરાતના આવડા વંશીઓમાંનો જયશિખર- (વનરાજનો બાપ) ગુજરાતના પંચાશરની ગાદીએ હોવાની અને સોલંકી ભુવડને હાથે મરાયાની કથા ગુજરાતના ઇતિહાસમાં પ્રચલિત છે, ત્યારે અહીં વનરાજનો બાપ પરશરામ બિન્નમાલમાં રાજ્ય કરતો હતો તેને છાડા રાઠોડે મારી બિન્નમાલ પડાવ્યાથી વનરાજની મા ગુજરાતનાં બંગલમાં આવી સંતાઈ, વનરાજ ત્યાં જન્મ્યો અને તેના મામાની મદદથી ૭૦ હજાર ગામવાળી ગુજરાત મેળવી એમ જણાવેલું છે

૨. વળી બીજી બાબત એ છે કે ગુર્જરા પંજબના ગુજરાતથી સીધાસદ્ ગુજરાતમાં આવ્યાની કથા પ્રચલિત છે, ત્યારે આમાં આવડાઓ જેઓ વનરાજથી ગુજરાતના ધણીરાજુ થયેલા પ્રસિદ્ધ છે તેઓ આહટગઢથી જયપુર પાસે સેનગઢમાં, સેનગઢથી આણગઢમાં, આણગઢથી મારવાડમાં ગાજણગઢ અને ત્યાંથી બિન્નમાલમાં આવી વસ્યાનું અને છાડા રાઠોડેને હાથે પરશરામ મરાતાં વનરાજે ગુજરાત મેળવ્યાનું જણાવેલું છે.

૪ મહારાજા અજિતસિંહ(લેધપુર)ના દહનનું અને સાથે ૮૪ માણસ બળી ગયાં તેનું ગીત.

૫ વનરાજનું દાનગીત-વનરાજે સેનપાલ બારોડને કોડ પસાયઆપ્યો તેનું ગીત.

૬ તવકોટી મારવાડનું ગીત.

૭ આવડાનું કવિત્ત.

૮ મેડતાના રાઠોડ-એમાં નીચેની હકીગત છે:-સૂર્યવંશી યુવનાથથી ઉત્પન્ન થયેલા (માંધાતા રાજને ગર્ભ રહ્યો અને તેની રાઠ-પડયું-કાડીને અવતર્યાથી) રાઠોડ રાજ્યોના મૂળ પુરુષ કનોહોચંદે (?) કનોજ વસાવ્યું; તેના ૧૩ મા વંશજ શીઓજ મારવાડ

આવ્યા અને કેરાકોટમાં ગાદી સ્થાપી, શીઆલથી ૧૨ મા જોધાજીએ સં. ૧૫૧૫ માં જોધપુર વસાવ્યું; ૨૨ મા અલેશંધે અમદાવાદના નવાબ સરયુલદખાનને માર્યો અને ઈડરનું રાજ્ય કાયમ કર્યું.

નોંધ-વિશેષ હકીકત માટે જુઓ આજ અંકના ૪૯-૧૭-૧ માં રાકોડ વંશની વંશાવલિનું પુસ્તક.

૯ પેથાપુરની વંશાવલિ-ભવાનરાંધથી ૩૪ મા ધવલદે પર્યંતની વંશાવલિ-સાથે ૧૫ મા વીરમદેજ અમદાવાદના પાદશાહ સાથેના સંગ્રામમાં મરણ પામ્યા અને તેના પુત્ર જ્યેષ્ઠજીએ પાદશાહની બેગમોની વિધિથી સંવત ૧૫૮૪ માં પેથાપુરનો પ્રદેશ મેળવ્યાનો ઉલ્લેખ છે; પેથાપુર નામ ગ્રામી પશ્ચિમ તેની હકીકત આપેલી છે; ૩૧ મા હરજી વાઘેલાને સં. ૧૨૯૬ માં દિલ્હીના બાદશાહ અલ્લાઉદ્દીન ખીલજીએ માર્યાની અને તેના વંશજ સારંગદેવ અને વરસંગદેવે તેની પાસેથી કલોલ અને સાલુંદના પઠા મેળવ્યાની હકીકત આપેલી છે.

તે પછી ૨૮ મા-૧ લા આજડદેજથી ૩૦ મા મુલીજી (લેખોદરાવાળા) પર્યંતની વંશાવલિ આપેલી છે.

વિશેષ-આ સાથે વજમાં સાલુંદના રાજ્ય સંબંધી માહિતીનો મૂળ પત્ર રા. હર-ગોવિંદ બાઈરાંકરનો સને ૧૮૬૬ ના જન્યુઆરીનો ચોટારેલો છે.

અં. ૪૮-૯-૧-ભાવનગરનો ઇતિહાસ-ગુ. ઐ. હ.- (સને ૧૮૫૧-૫૨) પૃ. ૧-૩૮.

વિષયાદિ-આમાં સંવત ૧૧૩૨ માં ખેડગદથી સેજકજ જુનાગઢ તાબાના રાહપુર ગામે આવ્યા ત્યારથી રાજ બાવસિંહજી પર્યંતના ભાવનગરના ગોહિલ રાજાઓની મુખતેસર હકીકત અં. ૪૬-૧-૪૯, અં. ૪૬-૧-૧, અં. ૪૬-૧-૫૫, અને અં. ૪૬-૩-૮ વાળી બાબતો ઉપરથી તારવીને લખેલી છે.

વિશેષ-મુખપૃષ્ઠ ઉપર નીચેની નોંધ છે:-“Manuscript of legends and traditions relating to Wale, Gobils &c. written down in 1851-52 from the note-book of Pathoba Gadavi of Seehore and others.”

અં. ૪૮-૯-૨-રાણપુરની હકીકત-ગુ. ઐ. હ.- (સ. ૧૮૫૧-૫૨)-પૃ. ૩૯-૪૭.

વિષયાદિ-આમાં મલેક આલમબાઈ તથા મલેક રૂસ્તમબાઈ પાસેથી સાંભળેલી નીચેની હકીકત લખેલી છે:-

મહમદ બેગડાએ પરમાર હાલોજીને વટસાવી મુસલમાન બનાવી રાણપુરનું રાજ્ય સોંપ્યું તેની હકીકત; રાણપુરના અસલ ગોહિલ રાણા રાણુજીને પાદશાહના સેનાપતિ
૪૪

આજમખાને માર્યાની હકીગત; અને રાણુજને આરણી રાજબાઈએ પાદશાહ સામેન ઝઘડામાં આપેલી મદદની હકીગત, રાણુપુર પ્રદેશનું વર્ણન; વચ્ચે ૪૧-૪૩ પાનાં કોરાં છે; અને પરમાર હાલાજને મહમદ બેગડે વરસાવ્યાનું કારણ.

અં. ૪૮-૯-૩-ધોળકા-વૈરાટનગરનું વર્ણન-પૃ. ૧-૬.

વિષયાદિ-આમાં (અલગ બાંધેલાં છ પાનાંમાં) બારોટ ભગવાન પાસેથી સાંભળેલી ધવલસિદ્ધ વાંધેલે પ્રાચીન “વૈરાટ” નગરને સ્થળે ધોળકું વસાવ્યાની હકીગત આપેલી અને સં. ૧૭૮૦ માં બંધાયેલી સિદ્ધનાથની વાવનો લેખ ઉતારેલો છે.

અં. ૪૮-૯-૪-શિહોરનું વર્ણન-ઐ. ગુ. હ.-પૃ. ૫૧-૬૨, ૭૧

વિષયાદિ-આમાં ભાવનગર તાબાના, અને એક વખતના મુખ્ય રાજ્યનગર શિહોર નગરનું વર્ણન, તેની ગૌતમ ઋષિના સમયથી પ્રાચીનતાની હકીગત, અહરયા અને ઇન્દ્રના વ્યભિચારનો પ્રસંગ, સંવત ૧૬૭૬માં ધુનાજી મરાયા તેની હકીગત અને પાળીઆઓની નોંધ, લોમા ખુમાણને જામે માર્યાની હકીગત, અને જામના દુહા, એટલી બાબતો લખેલી છે. વળી ૭૧ મે પાને રાણુપુરના ઔદિચ્ય બ્રાહ્મણોના એક મુખ્ય તડવી અને એ પ્રદેશના ધણીરણી યઈ ખડેલા જાનીના કથયાની હકીગત ઉતારેલી છે.

અં. ૪૮-૯-૫-એબલવાળાની વાત-ગુ. ઐ. વા-પૃ. ૬૩-૭૦

વિષયાદિ-વળાના એબલવાળાએ તળાજામાં રાજ્ય વસાવ્યાની વાર્તા આપેલી છે. આ વાર્તાના અન્ય રૂપાંતર માટે અં. ૪૬-૧ વાળો ચોખડો જોવો.

અં. ૪૮-૧૦-૧-હમીરની વાત-ગુ. ઐ. હ.-પૃ. ૧-૩

વિષયાદિ-આમાં મહમદ ગીજનીએ પ્રભાસપાટણનું સોમનાથનું દેવલ તોડ્યું ત્યારે લાંઠીના ગોાહલ હમીરે તેની સામા ઘોર સંગ્રામ મચાવ્યો અને તેમાં કામ આવ્યો તેની હકીગત ૧૦ દુહા સાથે આપેલી છે.

અં. ૪૮-૧૦-૨-ચાંપરાજના દુહા-ઐ. ગુ. હા.-પૃ. ૪-૫

વિષયાદિ-આ જેતપુરવાળા એબલના પુત્ર ચાંપરાજે અને જેતપુરના એક ભંગીઆએ પાદશાહ સામે સંગ્રામ બીલી મરણનો અંગીકાર કર્યો તેના દુહા છે. દુસ કડી ૧૨ છે.

અં. ૪૮-૧૦-૩-ખડુચરાણની હકીગત-પૃ. ૬ (અપૂર્ણ)

માત્ર ૧૦ લીટીન છે.

અં. ૪૮-૧૦-૪-વીરમગામના કુમાવીસદાર-પૃ-૧-૪

વિષયાદિ-આમાં વીરમગામના કુમાવીસદારોની (સં. ૧૭૮૦ થી સં. ૧૮૯૩ પર્યંતની) નામાવલિ આપેલી છે; વચ્ચે કેટલાક કુમાવીસદારોને લગતી ટુંકી નોંધ છે, તેમ ગાયકવાડના તે તે વખતના સુબા અને ઇંગ્લેજ અમલ પછીના કલેક્ટરોનાં નામ પણ નોંધેલાં છે.

અં. ૪૮-૧૧-ગુજરાતનો ઇતિહાસ-વા રાસમાળા-૨. દલપત-રામ ડાહ્યાભાઈ-(સં. ૧૯૨૨) પૃ. ૩-૨૩૧. (અપૂર્ણ).

વિષયાદિ-આ એક પુસ્તક સ્વ. કાર્ણસ સાહેબે એકઠાં કરેલાં અને કરાવેલાં તેમ જ બાટચારણાદિની મુખનોંધથી ઉતરાવેલાં ગુજરાતના ઇતિહાસને લગતાં રાસાઓ, દંતકથાઓ, કવિતા, શિલાલેખો આદિ અનેક સાધનોમાંથી તારણ કરીને કવિ દલપતરામ ડાહ્યાભાઈએ તૈયાર કરેલું છે. તેમાં નીચેની બાબતો મુખ્યત્વે છે:-

(પાનાં જે ફાટયાથી રેહેલી બાબતનું નામ જણાવું નથી, પણ સમજાય છે તેમ) મકવાણા આદિ છ ઠાકરડાઓની શાખાની હકીગત; કટોસણની ખ્યાત (પૃ. ૫-૧૬); આવડાઓની વિવિધ શાખાઓની હકીગત (પૃ. ૧૭-૨૧); માણસાની વહી (પૃ. ૨૧-૨૩); ધધુકાના વાલમ બ્રાહ્મણ (પૃ. ૨૩-૨૪); પાટડીના દેશાઈની વાત (પૃ. ૨૫-૩૦); ઈડરની હકીગત વીરમદેવ ચરિત્ર આદિ સાથે (પૃ. ૩૧-૮૭); ઈડરના પટાવતો, મુંડેડી આદિની હકીગત (પૃ. ૮૭-૧૩૭); રેહેવરોનો ઇતિહાસ (પૃ. ૧૩૭-૧૪૧); દાંતાના રાણાજીનો ઇતિહાસ (પૃ. ૧૪૧-૧૭૮); સુદાસણના ઠાકોરનો ઇતિહાસ (પૃ. ૧૭૮-૮૨); અસ્તાવના (પૃ. ૧૮૩-૪), જુનાગઢના રા' કવાઠની વાત; (પૃ. ૧૮૭-૮); સોલંકી રાજ-બીજનું ચરિત્ર; (પૃ. ૧૮૮-૯૫); વહોરાઓની જમાત (પૃ. ૧૯૫-૬); પેથાપુરના વાઘેલાઓ (પૃ. ૧૯૬-૮); ઝાલા રજપુતોનાં ચરિત્રો (પૃ. ૧૯૮-૨૧૪); રાણપુરની હકીગત (પૃ. ૨૧૪-૮); ધોળકાના કર્ણાતીની વાત (પૃ. ૨૧૮-૨૨); સેનકજી (પૃ. ૨૨૩-૪); ગોહિલનો બાકીનો ભાગ (પૃ. ૨૨૪-૨૩૧).

વિશેષ-૧ આ ગ્રંથના ઉદ્દેશ અને પ્રેરણા વિષે કવિ દલપતરામે પ્રસ્તાવનામાં યાને ૧૮૩-૪ મે નીચે પ્રમાણે ખુલાસો કરેલો છે:-

“મેહેરબાન આનરેબલ એલેક્સાંડર ફારબસ સાહેબે ગુજરાતમાં વહિવંચા ભાટોના ચોપડા, તથા જૈન લેખિકાના રાસ વગેરે પુસ્તકોનો શોધ કરીને રાસમાળા નામનું એક પુસ્તક અંગ્રેજી ભાષામાં રચીને વિલાયતમાં ૧૮૫ (૧૮૫૬) ની સાલમાં છપાવ્યું છે; તેના ત્રણ ભાગ છે. તેમાં જે અંશલ પુસ્તકો હિપરથી

પ્રકર્ણાદિ દાખલ કરેલાં છે તેમાંનાં કેટલાંએક પ્રકર્ણો મને સોંપીને કહ્યું જે આટલાં પ્રકરણોનું એક પુસ્તક ગુજરાતીમાં છપાવીને પ્રગટ કર્યું હોય તો ગુજરાતી વાંચનારાઓને ઘણું ઉપયોગી થઈ પડે. એ કામ ગુજરાત વર્ના-ક્યુલર સોસાયટીની મારફતે થાય તો ઘણું સારું. પછી આ પુસ્તક તૈયાર કરાવવાનું અને પ્રગટ કરવાનું કામ એ સોસાયટીએ માથે લીધું અને સોસાયટીના સેક્રેટરી મેહેરબાન ટી. બી. કરડીસ સાહેબના હુકમથી મેં એટલે દલપતરામ ડાહ્યાભાઈએ તૈયાર કર્યું.

x   x   x   x

“..... કેટલીએક વાતો તે ત્રણ પુસ્તકોમાંથી જુદી જુદી જગ્યામાં, અને એક બીજાને મળતી આવે નહીં એવી રીતની મળી આવી; ત્યારે તેના તપાસ કરીને પોતાના મનમાં ખાતરી થઈ તે પ્રમાણે સાહેબ મોસુરે રાસ-માળામાં દાખલ કરી છે. પણ આ પુસ્તકમાં તો અશલ પુસ્તક પ્રમાણે દાખલ કરવાનું સાહેબે ફરમાવેલું, તેથી તેમ દાખલ કરેલું છે. કેટલાંએક પ્રકરણો ત્રણ ભાષામાં, કે મારવાડી અથવા ચારણી, શુદ્ધ કે અશુદ્ધ ભાષામાં છે તે-અશલ પ્રમાણે શાસ્ત્રી અક્ષરેથી લખીને તેનો ગુજરાતીમાં અર્થ જોડે લખેલો છે.”

x   x   x   x

ટાંહરો

ઝોગણીસેં બાવીશમાં સજી પ્રકરણ સંબંધ
શુદ્ધ દશમી વૈશાકમાં પૂરણ કયાં પ્રબંધ

૨. કવિ દલપતરામે પોતેજ આ ગ્રંથને “રાસમાળા” નામ આપેલું છે, જુઓ “પ્રસ્તાવના” પૂર્વના પાના ૧૮૩ માંની ‘ધૃતિશ્રી.’

૩ આ ગ્રંથની ભાષા શિથિલ, સ્પષ્ટિત પ્રવાહવાળી અને સાદી છે. મૂળ પુસ્તકોમાંથી એમની એમ હકીકતો ઉતારતાં ભાષા, વિચાર, વસ્તુની સંકલના, પુનર્રક્તિનો વિવેક અને અગત્ય-અનગત્યની બાબતોની છાંટણી, આદિ ઉપર કવિ દલપતરામે લેશ માત્ર પણ ધ્યાન આપેલું નથી. મુખ્ય મુખ્ય વિગતબંધ પ્રકરણો પાડેલાં નથી, એટલું જ નહિ પણ જે બાબતો ઉતારેલી છે તેમાં સમયનો કે સંબંધનો કમ જોયો જ નથી; જેમ યોગ્ય લાગ્યું તે કમે લખેલું છે. એકંદરે જોતાં ગ્રંથ કેવળ અપરિપક્વ-ટાંચણવાળી દશામાં તૈયાર કરેલો છે. તેમ તે સંપૂર્ણ પણ નથી.

૩ જે કે પ્રસ્તાવનામાં આ ગ્રંથની સાથે જ અનુક્રમશ્ચિકા હોવાનું જણાવેલું છે, પણ અહીં સામેલ જણાતી નથી; કદાચ ફાટલાં પાનાં સાથે તણાઈ પણ ગઈ હોય.

૪ કાગળો ઘણા જર્જરિત છે, અને બંને બાજુએ લખેલું છે.

૫ મૂળ રાસમાળાનાં સાધનોને મેળવી તેમ જ હકેલી આખામાં ડા. બાહ દાહએ અને ડા. બાહ દાહને શાસ્ત્રી વ્રજલાલ કાળીદાસે સહાયતા આપ્યાનું આ ગ્રંથની પ્રસ્તાવનામાં કવિ દલપતરામે જણાવેલું છે.

અં. ૪૮-૧૨-કેસરરાસાનો સારાંશ-ઐ. ગુ. ૬.-૨. દલપતરામ
ડાહ્યાભાઈ-પૃ. ૧-૮.

વિષયાદિ-આ અં. ૫-૪ વાળા ચારણી ગુજરાતી કેસરરાસાનો હુંકો સાર છે. તેના વસ્તુ આદિ માટે જુઓ અં. ૫-૪ ના 'વિષયાદિ' અને 'વિશેષ'-પાનાં ૪૦-૪૧. વિશેષ-આ સાર સ્વ. કાર્ણસ સાહેબને માટે કાઢ્યાની નોંધ આ ગ્રંથને મથાળે કરેલી છે.

અં. ૪૮-૧૩-દ્વયાશ્રયનો સંક્ષેપ-ઐ. ગુ.-સં.-૨. દલપતરામ
ડાહ્યાભાઈ-(૨. સં. ૧૯૦૬)-પૃ. ૧-૬૫; ૧-૨૭.

વિષયાદિ-આ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યે સિદ્ધરાજ નયસિંહની કીર્તિસ્તુતિ અર્થે તેમ જ વ્યાકરણપ્રયોગના દર્શન અર્થે રચેલા સંસ્કૃત દ્વયાશ્રયનો, અને તે ઉપર તેના શિષ્ય અબયતિલકગણિએ રચેલી ટીકાને આધારે કાઢેલો શ્લોકવાર સંક્ષેપ છે. આમાં સોલંકી વંશનો મૂલરાજથી આરંભી કુમારપાલ પર્યંતનો ઇતિહાસ સમાવેલો છે.

વિશેષ-૧. સ્વ. કાર્ણસ સાહેબને રાસમાળામાં કામ લાગે માટે કવિ દલપતરામ ડાહ્યાભાઈએ સને ૧૮૫૩ માં સાદરામાં આ સંક્ષેપ તારવેલો છે.

૨. દ્વયાશ્રય ગ્રંથ તેમને પાઠણના પુનર્મીઆગચ્છના પુસ્તકબંદારમાંથી મળ્યો હતો.

૩. એ ગ્રંથ કેવી રીતે પ્રતિ ઉતારી લેવા સ્વ. કાર્ણસ સાહેબને મળ્યો હતો તેની રસીલી હકીગત માટે જુઓ સ્વ. સાક્ષર શ્રી મનઃસુખરામ સૂર્યરામ ત્રિપાઠીએ રચેલું "કાર્ણસ જીવનચરિત" પાનું ૧૫-૧૬ (રાસમાળાના ભાષાંતરની આ દ્વિતીયા આવૃત્તિ).

અં. ૪૮-૧૪-૧-લીમપરાજય પ્રસ્તાવ-ઐ. ગુ. ભા.-
પૃ. ૧-૨૦; ૧૧ છૂટાં પાનાં; અપૂર્ણ

વિષયાદિ-આ અં. ૨૯ વાળી પ્રતિના પૃથ્વીરાજ રાસાના પ્રસ્તાવની લઢલે ન કરાયેલું 'લીમ પરાજય' પ્રસ્તાવનું ભાષાંતર છે. સં. ૧૧૪૮ માં ગુજરાતના રાજા ભોળા લીમદેવનો પૃથ્વીરાજ અહુઆણના સામંતોથી થયેલો પરાજય આમાં વર્ણવેલો છે.

પ્રસ્તુત પ્રતિમાં ૧-૯૪ છંદો મૂળ તથા ભાષાંતર સાથે આપેલા છે.

સાથે જે ઘોળા ફટા કાગળમાં ૫ મા પથથી ૧૪ મા પથ પર્યંતના 'પ્રશ્નન કથવાહા ઊગા અને લીમ' યુદ્ધ એ આખા પ્રસ્તાવનું ભાષાંતર છે.

ખીજાં ત્રણ છટાં અડધીયાંમાંથી પહેલા પૃષ્ઠ ઉપર “પૃથ્વીરાજ રાસાની વાત” આરંભ કરી અધુરી મૂકેલી છે; બીજા પૃષ્ઠ ઉપર “મેવાતી મુગલોની કથા” આખી લખેલી છે; ત્રીજે પૃષ્ઠે કનોજના જયચંદની વાતનો માત્ર આરંભ છે; ૪-૫-૬ એ પૃષ્ઠો ઉપર આયુગઢ બોળા લીમ્ને જિતતાં સં. ૧૧૪૪ માં પૃથ્વીરાજના સામંતોએ તેના હાથમાંથી પકાવી લીધો, તે વેળાના સંચામનો સાર ઉતારેલો છે.

એક કાગળમાં હિન્દી પૃથ્વીરાજ રાસાની મુંબાઈની, ખુંદીની અને એક બાટની એ ત્રણ પ્રતિઓના પ્રસ્તાવોની અનુક્રમશ્ચિકાઓ ઉતારેલી છે; તથા એ પ્રતિઓની ઉતરા-મણીની વિગત અને હિસાબ આપેલાં છે.

જે બીજા કાગળો (પૃષ્ઠ ૪) માં મુંબાઈની પ્રતિની અનુક્રમશ્ચિકા ઉતારીને પછી મુગલકથાનો આખો પ્રસ્તાવ (હિન્દીમાં) ઉતારેલો છે.

વિશેષ-૧ સ્વ. કાર્ણસ સાહેબે રાસમાળામાં ગુજરાતનો ઇતિહાસ લખતાં કામ આવે તે માટે પૃથ્વીરાજ રાસામાંથી બોળા લીમદેવ અને સોલંકી રાજવંશને લગતા પ્રસ્તાવો તારવી કઠાવી તેના બાષાંતર અને સંક્ષેપો કઢાવેલા છે.

૨. આ પ્રતિના મુખપૃષ્ઠની ઉપર ઇંગ્લેન્ડમાં પેન્સીલથી નીચે પ્રમાણે લખેલું છે:—

“Gujarathi Chronicles in.....rendered specially into Gujarathi for A. K. F.”

૩. પ્રતિ આદિ માટે જુઓ અં. ૨૯ નો “વિશેષ” પાનું ૧૨૦

અં. ૪૮-૧૪-૨-ભોળાલીમવધપ્રસ્તાવ-ઐ. ગુ. ભા.-

પૃ. ૧-૨૬

વિષયાદિ-આ અં. ૨૬ વાળી પ્રતિના પૃથ્વીરાજ રાસાના પ્રસ્તાવની લઢણે જ કરાયેલું “ભોળાલીમવધ” પ્રસ્તાવનું બાષાંતર છે. પૃથ્વીરાજ સાથે લઢતાં લીમ મરણ પામ્યા એ પ્રસંગ અહીં વર્ણવેલો છે.

વિશેષ-જુઓ અં. ૨૯ નો “વિશેષ”, તેમ જ અં. ૪૮-૧૪-૧ નો વિશેષ.

અં. ૪૮-૧૫-બ્રાહ્મણાબાદના શિક્ષા-ઐ. ઈ. પત્ર-

મીં સી. લીગેટ-પૃ. ૧-૬

વિષયાદિ-આ કરાંચીથી સને ૧૮૮૩ ના જીનની તા. ૨૦ મીએ સી. લીગેટ બ્રાહ્મણાબાદ(સિંધ)ના શિક્ષકો સંબંધમાં મીં બર્ડવુડે આપેલા બાપજીના વિષયની પૂર્તિમાં વિશેષ માહિતી આપનારો જે પત્ર લખેલો તેની નકલ છે. એમાં દિલ્હીથી શિકારપુર આવીને ત્રાંબા અને રૂપાના શિક્ષા સંબંધી નવે તપાસ કરનાર મીં બેલાસીસનાં મતવ્યા વિસ્તારથી ટાંકેલા છે, તેમજ મીં લીગેટ પોતે કરેલી શોધ-ખોળથી મળેલી માહિતી જણાવેલી છે.

સાથે એક કાગળ ઉપર ૨૮ આકૃતિઓ તેમાંના અક્ષરો સાથે શિક્ષાઓના પૃષ્ઠ અને આગલા ભાગની કાઢેલી છે.

નોંધ-અં. ૫૦-૪ માં અન્ય સ્થળોનાં શિક્ષાઓ અને તામપત્રો સંબંધી માહિતીના ખીલ ઇમેણ પત્રોનો નાનો થોડો છે તે જુઓ.

અં. ૪૯-૧૬-૧-ગુજરાતી બાયડીઓની મુલાકાતનું બ્યાન-
ગુ. રીવાજ-૨. દલપતરામ ડાહ્યાભાઈ.-પૃ. ૧-૫૧

આરંભ-હિન્દુસ્તાનમાં ગુજરાતી બાયડીઓની મુલાકાતનું બ્યાન-
મેહેરબાન બાજમ અલેકસાંડર કીનલાક ફારબસ સાહેબને વાસ્તે કવે-
શ્વર દલપતરામ ડાહ્યાભાઈએ બનાવું. મુ. સાદરા

પ્રસ્તાવના

જેને ગુજરાતી બોલી તથા ચાલ સારી પઠે જાણવાની મરણ હોય તેણે આવા બ્યાન ધ્યાન લગાવીને વાંચવાં. કેમ જે એક દક્ષણી પોતાના મનમાં એવું ધારતો હતો જે હું ગુજરાતમાં ઝાઝાં વરશ રહો છું તેથી ગુજરાતી ભાષા તથા ચાલ ચલગત સારી પઠે જાણું છું એવું કાઢી ગુજરાતી માણસ આગલ તેણે કહાથી પેલે ગુજરાતીએ એ દક્ષણીને કહું કે તમે ગુજરાતીમાં શરકારી કામમાં રહેલા માટે જેટલા શખદો શરકારી કામમાં આવા હશે તેટલા તમે જાણતા હશે. પણ અમારા ધરનાં બાયડી છોકરાંઓ શી રીતે બોલે છે તે જરે તમારા જાણમાં હોય તારે તમે ગુજરાતી ભાષા સારી પઠે જાણો છો એમ કેહેવાય. માટે તે જો તમે જાણતા હો તો કહો કે યુમણી ધાલવી, એટલે શું? પછી તેનો અરથ પેલા દક્ષણીના સમજમાં આવે નહીં. માટે ગુજરાતી ભાષા તથા ચાલ વિશેષ જાણવા સારું સાહેબ મોસુફને વાસ્તે કલપના કરીને મેં બનાવું છે.”

વિષયાદિ-આ પુસ્તકનો વિષય અને તેની રચનાનો હેતુ “આરંભ”માં સ્પષ્ટ કરેલા છે. આ અન્યની રચના કવિ દલપતરામે સંવાદાત્મક કરી છે અને અમદાવાદના નગર શેઠનું ઘર કલ્પી, ખીલ શેઠની સ્ત્રીને તેની શેઠાણી સાથે મળવા બોલાવી ધરસંસાર, ધરનું કામકાજ, રીતિરિવાજ, સંતાનની અતુરતા, સંતાનપ્રાપ્તિ માટે તરફડાટ અને જનમંત્રના પ્રયોગો, મેલડી ને પિશાચના, વળગાડ, ભૂતબવાડાના ઉતારો, આદિ અનેક બાબતોનો તાદૃશ ચિતાર અને તેમાં વપરાતા શબ્દો અને રૂઢિપ્રયોગો તારવી તારવીને આખ્યા છે તેમ હાંસીઆમાં કેટલાક વિશેષ યુવાસાઓ પણ કરેલા છે.

માત્ર ખામી એટલી છે કે ગુજરાતી પ્રજાના માલ, રીવાજ અને શબ્દો તથા રૂઢિ વાચનોના પ્રયોગ આપવાના હેતુ માટે જેમ એક જૈન વાણીયાના ધરનો નમુનો કવિ

દલપતરામે લીધો છે તેમ બ્રાહ્મણ અને ક્ષત્રિય જેવી બીજી કોમોના ધરના, તથા હજમ, માળી, કોળી, ભંગી આદિ કોમોના ધરના પશુ નમુના સાથે સાથે લેવા ભેદતા હતા. તેમ યુગ હત તેા સાંપ્રત અધુરા અને એકમાર્ગી ખ્યાલને બદલે સમગ્ર ગુજરાતી મળના રીતરીવાજ, સંસારવ્યવહાર અને શબ્દો તથા રૂઢિવચનોના પ્રયોગોના લગભગ પૂરેપૂરો ખ્યાલ આપી શકાત.

વિશેષ-૧. આ ગ્રંથ કવિ દલપતરામે રાસમાળામાં સ્વ. કાર્ણસ સાહેબને ગુજરાતી મળના રીતરીવાજની માહિતી આપવાનું બની શકે તે માટે તેવા જ હેતુપુરઃસર બતાવેલો છે, અને રાસમાળાના છેલ્લા પ્રકરણમાં તેનો ઉપયોગ થયેલો પશુ છે.

૨ છેવટે કવિ દલપતરામ લખે છે કે “મહેરબાન કારણસ સાહેબશ્રીને વીનતી જે આથી વધારવાની મરજી હોય તો પાછું મોકલવું એટલે વા(વ)ધારીશ. લ. દલપતરામ.”

અં. ૪૮-૧૬-૨-હિન્દુઓનો કાલનિર્ગમન-ગુ. રીવાજ-

૨. દલપતરામ ડાહ્યાભાઈ-પૃ. ૧-૧૩

આરંભ-હિન્દુ લોકો સવારથી તે રાત્રીનો ગુજરા શી રીતે કરે છે તેનું બચાન

મેહેરબાન અલેકસાંઝા(૧૩)૨ કીનલાક કારણસ સાહેબને વારતે દલપતરામ ડાહ્યાભાઈએ લખું. મુ. સાદરા.

વિષયાદિ-આ રચનાનો વિષય અને હેતુ “આરંભ”માં સ્પષ્ટ છે. આમાં બ્રાહ્મણોનું પ્રાતઃસ્નાન, સ્તોત્રાદિનું ગાન, માનસિક દેવવ્યવહારનું (મનુષ્યના જેવા વ્યવહાર દેવ કરે છે એવી કલ્પનાનું) ઉચ્ચારણ અને પૂજાપાત્રીનો ચિતાર આપેલો છે. પછી બાવા બજતો અને બ્રાહ્મણોની શૌચક્રિયા, સ્નાનક્રિયા અને મૂર્તિપૂજન આપેલાં છે. તે પછી પૈસાદાર રજપુત વિગેરેના, વાણીયા વગેરેના બાઈડીઓના સવારના એવાં જ વ્યવહાર બહુ જ આજી ચીતર્યા છે અને ખેડુ લોકો મરદોના ચોટાના વ્યવહારોનો અતિશય ટુંકો ખ્યાલ આપેલો છે.

આમાં બધાર અને સાંઝના વ્યવહારોનો ખ્યાલ તો નહીં જેવા જ માત્ર આર પાંચ લીટી જેટલો જ સૂચક આપેલો છે.

વિશેષ-આ બાબત વિશેષ તપાસ અને ઝીણવટથી લખાઈ હત તો સર્વ દેશી અને ઉપયોગી થાત. છતાંએ તે સ્વ. કાર્ણસ સાહેબને રાસમાળામાં ઉપયોગી થયલી છે.

અં. ૪૮-૧૬-૩-પેઢીઓની ગણતરીની રીતિ-ગુ. રીવાજ-

૨. દલપતરામ ડાહ્યાભાઈ-પૃ. ૧-૨

વિષયાદિ-આમાં બ્રાહ્મણોમાં લગ્નાદિ વ્યવહારના, કુટુંબીઓમાં અને જ્ઞાતિમાં પરસ્પર સંબંધો કેટલા છેટાનાં સગાંમાં થઈ શકે તે દર્શાવનારી પેઢીઓની ગણતરી ખાનાંવાર

આપેલી છે. કેટલાકમાં સાત સાત પેઢીઓને આંતરે, તો કેટલાકમાં પાંચ પાંચને આંતરે દીકરીના વંશમાં અવતરેલાં દીકરાદીકરીના વંશવાળા સાથે કેટલે આંતરે સંબંધ થઈ શકે વિગેરે દાખલા અને ગણતરી સાથે સમજાવેલું છે.

વિશેષ-જે, આ સાથે કઈ કઈ જ્ઞાતિમાં કેટલી કેટલી પેઢીના આંતરા ગણાય છે, કઈમાં મૂલ પુરુષ(યડ)ને ન ગણતાં શાખાના મૂળને ગણવાનો રીવાજ છે અને કઈમાં યડને જ ગણતરીમાં લેવામાં આવે છે, એ વિગેરેની મુખ્ય જ્ઞાતિવાર માહિતી આપેલી હતી, તેમજ મરણપ્રસંગે સ્નાન અને સુતક માટે પણ ચોક્કસ જ્ઞાતિઓમાં થતી પેઢીની ગણતરીઓ નોંધાઈ હોત, તો તે વિશેષ માર્ગદર્શક અને સર્વશ્રાહી થઈ પડત.

અં. ૪૮-૧૬-૪-જૈન ધર્મની પાઠમાળા-ગુ. ધા. વિ.-પૃ. ૧-૩૭

વિષયાદિ-આ નાની પોથીમાં જૈન ધર્મના ચોડાક સિદ્ધાન્તો અને ધાર્મિક રીવાજો વિષે કેટલાક પ્રાથમિક શુલાસાઓ પ્રશ્ન અને ઉત્તર રૂપે આપેલા છે. આમાં નીચેના પ્રશ્નો સમાવેલા છે:-“પરમેશ્વર વિષે જૈનધર્મમાં શું કહેલું છે?” “પાર્શ્વનાથ અને તીર્થંકર કોણ?” “શિવ, અને વિષ્ણુને જૈનો માને છે?” “જૈન ધર્મ ક્યારથી નીકળ્યો?” “જૈન ધર્મનાં ટાણાં અને તિથિઓ કઈ કઈ?” “મનુષ્યની મરણોત્તર ગતિ કેવી?” “આત્મા, સ્વર્ગ, પરમેશ્વર સિવાયના અન્ય દેવની પૂજા,” “ભક્તિવિધિ” અને “ગારજીઓની પદવી.”

વિશેષ-આ એક નાની ચોપડી છે અને તેમાં સારા તથા મોટા અક્ષરે ઉપર જણાવેલી બાબતોના શુલાસા સરળ રીતે ટુંકમાં જણાવેલા છે.

અં. ૪૯-૧૬-૧-રાઠોડ વંશાવલિ-ઐ. ચારણી ગદ્યપદ્ય-
(લિ. સં. ૧૮૦૬)-પૃ. ૧-૧૩૪.

આરંભ-ૐ શ્રી ગણેશાયન્મઃ-અથ રાઠોડાંરી પ્રયા(પટ્ટા)વલી ત્રિપ્થતે ।

(પ્રથમ સ્તુતિભાગ પા ૧ શ્લોક અને ત્રણ ગદ્યપદ્ય છે. તે પછી-),

નિસરણી બંધ કવિત્ત-અંબર મેર આધાર મેર ધરતી આધારે

ધરા સેસ આધાર સેસ કારંભ આધારે

કારંભ નીલાધાર નીલ અનન્ના આધારે

અનલ સકતિ આધાર સકતિ કરતાર સધારે

કરતાર એક બિધા રહૈ કવિ કહેત દુજે વયણુ

ગોવિંદ ભણિ ગોવિંદ ભણી ભણિ ભણિ ભણિ ગોવિંદ ભણિ. ૩

X X • X X X

અથ રાજ કાસિબનું (કશ્યપશું) પ્રજાપતિરી પુત્રી ૧૩ પરણ્યાછ તિણુરો વિસ્તાર કહૈ છે.....તેરમી રાણી ખર્જનેત્રા તિણુરા અહાર ભાર વન-રૂપતી । છત્રીસ વંસ રાજકલી ઉપના

અથ છત્રીસ વંસ રાજકુલી સ્થાપના ગઢરી તિણુ રાજકુલીયાંનાં નામ લિખ્યતે ।

કનવજ ગઢે રાઠ(વ)ડ ૧ । ધાર નગરે પંમાર ૧ ૩ । આહડ નગરે
ગુહિલૌત ૪ । સાહિલ ગઢે દહીયા ૫ । .....છત્રીસ રાજ કુલી આહે
રાઠવડ મુગટમિણિ ॥ પરભૂમ પચાઈણુ । નવકાટી મુરધરા નરેસ । પ્રથમ
રવિ વંસીયા ૧ । દેવ પ(ર)માર ૨ । ચહૂવાંણુ ૩ । .....ચાવડા ૨૫ ।...
સોલંકી ૩૦ ।

X X X X X

તત્ર કથા શ્રી રામ રાજ । ઝલમલે સ્વરૈ ભાર્યી પ્રથમ સુપ્રભા ॥૧॥
ખીજ ચંદ્રકાંતિ । તિણિ રાજરે પુત્ર નહી તરૈ તિણૈ સુપ્રભા રાણીયે ચંડી
દેવી આરાધી સુપ્રસન હૂઈ પુત્રનો વર દીયો । પુત્ર હુવો રાઠેસ્વર નામ
દીયો । તિણજ રાજ હુવો । તિણરૈ ધરૈ મનોરમા રાણી તિકા રૂપવંતી
હૂઈ । તિણરો રૂપ સાંભલી કાંમરૂ દેસરો ધણી મહિષાસુર દૈત્ય । તિણ
રાજ રાઠેસ્વરરી રાણી મનોહરમા માગી । રાજ રાઠેસ્વર ન દીધી ।
માહોમાહિ જીધ હુવો, રાઠેસ્વર મારયા । મનોરમા રાણી રાઠેસ્વરરી માતા
સમરી દેવી આવી તખ રાઠેસ્વર રાજકો રાઠો ॥ પેટ ॥ ફાડિ માહિથી
દૈત્ય નિપજયો તિણરો નામ રાઠોડ । તિણરો બળ ધણો અતિ ભયંકર ।
અકાસ સીસ । પાતાલ પગા મહા પૃથુલ શરીર દેવીયૈ કીધો । રામા દેવીયૈ
શરીર અલંગ કીધો । સમના દેવીયૈ શરીર હલવો કીધો । રાઠેસ્વરી માતા
રાઠવડ સાથે ઝુઝી મૈહષાસુર દૈત્ય મારયો । રાઠોડરી જેત કીધી । ધનાયે
ધાના સોનો । રૂપો, પટકૂલ । ધૂત । તેલ । લૂણ । સગલી વસ્તુ પૂર્ણ અપૂટ
કીધી । કનવજ નગર વસાયો । ધણા વ્યાપાર વસીયા । રાઠોડયાંરી
દેવીયૈ કનવજરો રાજ દીધો । તે માહાપ્રતાપીક રાજ હુવો, તિણરો
ધણો પ્રતાપ બંધ્યો, તિણરા રાઠોડ કહાણા, શ્રીધર રાજ સંગ્રામ રૂટ કીધા
(પૃ. ૨૨-૨૫)

અન્ત-મહારાજ શ્રીમાનસીધજી પેહલી પાટ મહારાજ શ્રી ભીમ-
સીધજી ગઢ જોધપુર તપત બેઠા માનસીધજી ગઢ જલોર લીની જલો-
રીઓ પ્રગનૌ ૩૬૦ તીનસો સાઠ ગામ માનસીધજી લીના કાયમ કીના પછી
જોધપુરરી ફોજ ઉમરાવારી ફોજ જલોર આમગઢ ઘેરો દીનૌ લડાઈ ભારથ
ધણો હુધ હજરો આદમી કામ આયા મહારાજજી માનસીધજી વધો કાઢીયો
પછે જોધપુરગઢસુ મહારાજ ભીમસીધજી લોક હુઆ તિણ પેહલા જલોર
ગઢરે પાહાડ માહસુનાથ જલંધરરા પાદુકા તઠે જોગી દેવનાથ પુનકરણ
ગયોથો તરા જલંધરનાથ કહો હે દેવનાથ તુ જાઅ નૈ મહારાજજી શ્રીમાન-

સીધનું જાંઘ કે કહૈ તોને જોધપુર તપત બેસસી ગઢ જોધપુરો ધણી હોસી તમાં દેવનાથ રાજ માનસીધનું કહૌ તોને તીન દીન પીઠે જોધપુર ધણી હોસીઈ સો વચન કહૌ તકો વસ(ચ)ન સાચો થયૌ તરૈ મહારાજ શ્રીમાન-સીધજી જોધપુર પધારીયા ગઢ બેઠા તહા પછી ગઢ જલોરસુ જોગી દેવ-નાથ જીલાયા ને ગુરૂ કેરે થાપીયા મહારાજજીને શ્રીમાનસીધજીને જોધપુર રૈ પાસ નાગોરી દુરવાળે પાસે મહામંદર સેર વસાયૌ જલંધરનાથરો મંદર કરાયૌ સોને રૂપેયે મંદર કરાયૌ નાથજીએ બહુ માન વધારીયૌ ॥

હૈૌ ॥ મહારાજજી શ્રી માનસીધજીરો કહૌ ॥

દુસર વિડારણુ મીરખાંન રાજકાજ ઈંદરાજ

હુતૌ સરજૌ નાથકે નાથ સુધારે કાજ.

પછે દેવનાથજી મૈદાવાણુ ઈંદરાજજીને ચુચુકયા બકારા મેહલ હુવો આદમી ૧૦ કામ આયા મીરખાન ચુક કીનો ગઢ ઉપર મહારાજજી ધણુ ટ્રિક-રવંત હુવા મહારાજજી શ્રીમાનસીધજી પ્રતાપીક હુવા ક(કું)વર શ્રીજન-સીધજી ગાદી બેઠા માંનસીધજીને કેદ દીની પછી વરસ દોય કવરજી જન-સીધજી રાજ કીનો પછે કવરજી દેવલોક પામૌ મહારાજ શ્રી માંનસીધજી રાજ કીનૌ તપત બેઠા માંનસીધજીરે પુત્ર નહી તરૈ અમનગર રોઠોડ શ્રી તપતસીધજીનુ જોધપુર તપત બેઠા માંનસીધજીને પાટ શ્રીતપતસીધજી હુવા કોડ જીગ રાજ કરૌ કૂમેર જ્યુ અવચલ રહૌ ॥

ધતિશ્રી રોઠોડારી પટાવલી સંપૂરણુ ॥ લિખતં મારવાડના તપત જોધપુર ગઢના રેવાસી ધુબચંદ શ્રી અમદાવાદ મધ્યે

વિષયાદિ-આ ગ્રંથમાં જોધપુરના રોઠોડ રાજાઓની વંશાવલિ આપેલી છે. એમાં સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ બ્રહ્મથી થઈ ત્યાંથી આરંભી, સત્યયુગ, ત્રેતાયુગ, દ્વાપરયુગ અને પછી કલિયુગમાં એ વંશના મૂળ રાજા કીયા કીયા થયા તેના નામનિર્દેશ અને કેટલાકના જાણવાજોગ પ્રસંગો, પ્રસસ્તિનાં કવિત્તો અને શ્લોકો પણ આપેલા છે. આરંભમાં સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિનું વર્ણન કર્કેક લંગાણથી આપ્યું છે. પછી સત્યયુગમાં પ્રજાપતિ કશ્યપની ૧૩ મી રાણીથી થયેલાં રાજકુલ છત્રીશનાં અને તેમણે ચાપેલા ગઢનાં નામ આદિ આપ્યાં છે. પછી સત્યયુગના રાજાનાં નામ, સત્યયુગનું આયુષ્યપ્રમાણ આદિ ગણાવી, ત્રેતાયુગમાં રોઠોડો થયાની કથા આપી છે, (જે ઉપર આપેલી છે). તે પછી દ્વાપરયુગના રાજા ગણાવ્યા છે. આ રાજાઓ હિન્દના રાજપુત ઐતિહાસિક કાલના છે એટલે કે પૌરાણિક કાલના નથી, તેથી દ્વાપરના રાજાઓની નામગણનામાં તેમને કેમ સમાવ્યા હશે તે સમજવું નથી. દ્વાપર યુગમાં અપુત્રવંત 'જવનાથ' રાજાને રૂપિઓના પ્રસાદથી ગર્ભ રહેતાં નવ માસ પાંચે તેની 'રાઠ' ક્ષત્રીને પુત્રજન્મ થયેલો તેથી રોઠોડ થયા એવી કથા કર્કેક વિસ્તારથી આપેલી છે. તે પછી ત્રેતાયુગના રાજા રામચંદ્રજીને રાવણ સાથે સંગ્રામ થયાનો વૃત્તાંત

આખી, કલિયુગના રાઠોડવંશીઓનાં નામ ગણાવી, કનોજમાં જ્યયંદ રાઠોડે પુત્રીનો સ્વયંવર કર્યો, એ પ્રસંગે આપેલો છે. વચ્ચેમાં ગુજરાતના વનરાજ(છેલ્લા રાજ રત્નાદિત્ય) ના પુત્ર ભુવનાદિત્યને મૂળરાજે માર્યાનો વૃત્તાન્ત કચ્છના લાંખા કૂલાણીના મૃત્યુનો પ્રસંગ વગેરે વર્ણવીને પછી જોધપુરની ગાદીની સંવત સેકા ૧૬ ના આરંભમાં ચલવી રચા-પનાનો અને તે સમયથી છેલ્લા તખ્તસિંહ પર્યંત જોધપુરના પ્રવર્તેલા રાજવંશનો વૃત્તાન્ત આપેલો છે.

આમાં આપેલો વૃત્તાન્ત સીલસીલાબંધ નથી, કારણુ વચ્ચે કેટલીક આડેતેડી બા-ખતોં પણ સમાવેલી જણાય છે. જોધપુરના રાઠોડ રાજ અભયસિંહે સંવત ૧૭૮૬ માં ગુજરાતમાં મોગલ સુબાને હરાવી હાકેમગીરી કર્યાનો પ્રસંગ પણ વર્ણવેલો છે.

વિશેષ-૧ આમાં કેટલીક જણવાળેગ ઐતિહાસિક માહિતીઓ અને સાલ-સંવતો છે.

૨ પ્રતિ નાની પોથીના, ચોસઠ પત્રીના આકારની છે. દરેક પાને સાત સાત લીટીઓ મોટા અક્ષરે લખેલી છે. આ આખી પોથીનું પૂર ૨૩૦૦ શ્લોક જેટલું છે, એમ લહીઆએ જણાવેલું છે.

અં. ૪૮-૧૬-૨-રાઠોડકુલ-ઐ. ગુ. વં-(લિ. સં. ૧૯૦૬)-

પૃ. ૧૩૪-૪૦.

વિષયાદિ-આમાં માત્ર બ્રહ્મથી માંડી ૭૮ મા તખ્તસિંહજી પર્યંતના જોધપુરના રાઠોડવંશી રાજાઓનાં નામ આપેલાં છે. તેની ઇતિશ્રી નીચે પ્રમાણે છે:—

“ઇતિ શ્રી રાઠોડારી પટાવલી સંપૂર્ણ । લિપતં ગુરા પુખ્તચંદ શ્રી એ-હમદાવાદ નગરો.

દૂહા, ગુર પરતર પ્રોહિત શિવડ રૌહડીયૌ વારિઠ

ધરિકા મંગણ દે દડૌ રાઠોડાં કુલ વંદ

સંવત ૧૯૦૬ ના મ(મા)ગસર સુદિ ૧૫ શુક્ર ૧”

અં. ૪૮-૧૬-૩ અર્ધુદવર્ણન-ધા. ગુ. કા.-પૃ. ૨. રૂપચંદ

-(લિ. સં. ૧૯૦૬)-પૃ. ૧૪૧-૬

આરંભ—શ્રી અર્ધુ(દ)વર્ણન લિપંતૈ,

જત્રીડાં ભાષ અખૂડાની જત્ર કરીજ્યૌ । જત્ર જણી ઉમહીજ્યૌ

તુમહી નરભવ લાહૌ લીજ્યૌ રે ॥ જ્યાત્રીડાં ભાષ ।

પંચતીરથી માહિ જાજૌ । આખૂમાં રૂઝે દેસ વિરાજે રે । જત્રાં ॥૨॥

અન્ત—એ તીરથ ગુણ ગાવૈ । જત્રાંની ફલ તે પાવે રે । જત્રાં ॥૨॥

એ તીરથ, સમતોલે . કુણુ આવે રૂપચંદ્ર બોલે રે ॥ જાત્રા ૦ ૨૧ ॥
વિષયાદિ-આ આણુ ઉપરનાં જૈન તીર્થોતું વર્ણન છે; જૈનોમાં તે પ્રચલિત છે.
વિશેષ-પ્રતિ માટે જુઓ અં. ૪૮-૧૬-૧.

અં. ૪૮-૧૬-૪-જૈન સૂરિઓની પદાવલિ-ધા. ગુ. ૬.-પૃ ૧-૨૭

વિષયાદિ-આમાં શ્રી હલોતન સૂરિથી આરંભી સં. ૧૭૧૧માં અમદાવાદમાં થયેલા
જ્ઞાનચંદ્ર સૂરિ પર્યંતની પદાવલિ આપેલી છે. એમાં વચ્ચે વચ્ચે મોગલ બાદશાહો
આદિ સાથે કેટલાક સૂરિઓને ખડેલા પ્રસંગો પણ સાથે સાથે વર્ણવેલા છે. અંથી
ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ પણ તે ઉપયોગી થાય તેમ છે.

વિશેષ-પ્રતિ માટે જુઓ અં. ૪૮-૧૬-૧. માત્ર એટલું વિશેષ નોંધવાનું કે આરં-
ભનાં ૧૦૧ પાનાં ખાસ શીણા અક્ષરે લખ્યાં છે અને તે પ્રત્યેક પાના ઉપર ૧૨
લીટીઓ છે.

અં. ૪૮-૧૬-૫ પ્રકીર્ણ-ધા. ગુ. ૬.-પૃ. ૨૮-૩૧

વિષયાદિ-આમાં પહેલાં કુમારપાલપ્રતિષ્ઠા નામનો જે ગ્રંથ કરોડ શ્લોકનો અંથ
શ્રી હેમચંદ્ર સૂરિએ લખેલો તેનો નાશ કેમ થયો તેનો વૃત્તાન્ત આપેલો છે. પછી
શ્રીમાલોનાં અઠાર ગોત્રો આપેલાં છે.

અં. ૪૮-૧૭ નેપાલરાજવંશાવલિ-પે. નેપાલી હ.-પૃ. ૧-૧૨-(અપૂર્ણ)

આરંભ-શ્રીગણેશાય નમઃ ॥ અથ વંશાવલિ ॥ આદૌ નેપાલે સકલ-
શાસ્ત્રપ્રસિદ્ધ આદિ યુગાત્ ॥ ॥ શ્રીપશુપતિનાથ વિરાજમાન મયાકા છન્ ॥
इ नाथका आदि अन्त कन. ब्रह्मादि देवता कसै लेपनि जानि सकनु छैन. ॥
जाहा देषिउ प्रान्त. को हि समय विषय. श्रीमहादेवकन. दक्षप्रजापति
ले. अपमान गव्याको. सहन न सकी सती. देवी ले. प्राणत्याग गर्तु भयार.
देवीका शरीर. श्रीमहादेव लेली. फिर्चा. समयमा. यो पृथ्वीतल. देवीका शरिर.
जहा. पस्यो. ताहा. ताहा. पीठू. रूप शिवशक्ति भै गया. कामरू. पीठू मा.
वक्षस्थल पस्यो र. वछला देवी. भै गयो. तहि क्रम ले, नेपाल. मध्ये या गुह्य-
पटन भया र. श्रीगुह्येश्वरी. भनी. महापीठ भयो ॥ इनै गुह्येश्वरी. देवी ले.
श्रीमहादेव सित आदि शक्ति मंह भनी—विवह. गर्तु इक्षा ले. हेमालय पर्वत
पीता माता मेनाका गर्भ देवी जन्म लिन गइन. र. पर्वतराज ले. श्रीपशुपति पुरिमा
पठाउं दा. अनेक सुवर्णदी. दाई जो दिच. हीमवंत भैरव साथ गरी आप्ना

पर्वत भागमा बडो गुप्त ले. रह्याका पुरी दाइजो दिनु भयाका. यो नेपाल. पुरी हो ॥ ॥ यस पुरीमा. शिवशक्ति भै. मृगस्थलीमा ज्ञानन्द सित. विराजमान. हुनु भयाका. ब्रह्मादि देवता ले. जानि पृथ्वी मण्डल. विषये. आनन्द-पुरी भन्याको यहि नेपाल. हो ठहराई शास्त्रप्रमाण लै.

मध्य—अब प्रान्त कलिजुगका दृश्य भयो. मनी. राजा विना हुन्या छैन. भनी सबै देवताहरूपा वसी मनुष्य कन राजा गर्नु भनी. ईक्षागन्या ॥ अथ नरराजोमाला॥ निलकण्ठ प्रकासं. क्रम्येन. वर्तमानेन कलिजुग. भूपाल समस्त मालिका. चरणाम्बुज. स्मरणे श्रीमत्. पीथ्वीराज्ञो हिमवत्. शैलमध्य वर्तते. महा. रथी. भूतमण्डले. भृंगेश्वर चट्टारके प्रादुभूत तदनु. नेमुन्यादि रिषि. गणै. स्तत्र गौतमादयो. देवा प्रतिस्था. पासुपते. स्वरभट्टारक. श्लेष्मान्तक. वने. विराजे. स्थित. गोपालो नाम. वभूव. तस्य कपील. गावे किर्ति पुरान्त वाग्मती तीरे. तथा क्षीरेन प्रदेसान्पशुपती प्रकाशिते. तेन. नेपाले. प्रथम राज्ञां. भुञ्जीत्वा गोपालानां क्रम्येन. राज्यं भोगे प्रसंसा ॥

अन्त—कलिगत वर्ष ३८२५ जादा॥ फेरी करवीरादि. स्मसान यथाक्रम लै. वसया. ॥ फेरी पूर्व दिसाको चण्डेश्वरी. त्याई. देस. मध्ये. रक्षा कारी भनी वसाया. ॥ फेरी देसका पूर्व. पट्टी पीठ निलकारी. जगाई लुमडि नाम. भद्रकाली. देसरक्षा निमित्त. जगाया. ॥ तेहि क्रमले. देस पश्चिमि. पट्टी विष्णुमतीका तीर भा. रक्तकारी. रक्तकाली. कंकेश्वरी जगाया. ॥ देसपाह्रभ्यन्तरगरी. नौ. दुर्गा. जुगम जुगम गरी जगाया. ॥ देस दक्षीण. का. मूलक्षत्र. पाल. पंचलिंग भैरवकन जगाया. ॥ देस उत्तरपट्टीका दक्षकारी ईन्द्राणी लुति जुगमपीठ. मनामयजु पीठ. विजेश्वरि. आकासगामिनि जगाया. ॥ ई. विज्येश्वरी आकासगामीनी देवी पुरापूर्वमा. ब्रह्मपुत्री. उजरी जाई. देवी तारायोगिनी मा मिल्न गया कि. ॥ फेरी लोकेश्वरका जात्रा चलाया वनाया ॥ धवहील. ग्राम बनाई वसाया.

विषयादि—आ नेपाली भाषामा. न्यायका ऐतिहासिक ग्रंथमा ठेठ सत्य-युगथी आरंली इलियुगनां ३८२५ वर्ष पर्यंतका अस्सामां नेपाल देश मुख्यत्वे डेना डेना राज्य अमल हेडण हुतो तेनो वृत्तान्त हेडलेक संक्षेपथी अने हेडलेक विस्तारथी आपेडेो छे. महादेवतुं हिमालयनी पुत्री पार्वती साथे-सग यथाथी आ भइशनी नगरी आनन्दपुरी छडेवाती, सत्ययुगमां ते सत्यवतीपुत्री नामे आणभाई. तेनो धर्मदत्त राजा हुतो, अे आदि ब्रह्माणी धर्मदत्तना समयनी नेपालनी स्थिति, तेनो

વંશવિસ્તાર, ૧૦,૦૦૦ વર્ષ પર્યંતનો રાજ્ય અમલ આદિ વર્ણવ્યાં છે. પછી ત્રેતા, અને દ્વાપર યુગના રાજ્યોનો આવી રીતનો વૃત્તાન્ત આપેલો છે. રાકાદિ વિક્રમ રાજ, ભોજરાજ, બત્રીસપુતળીવાળું સિંહાસન અને તે ઉપર આરોહણ કરવાનો ભોજનો પ્રયાસ, પુતળીઓનું વિક્રમગુણગાન કરી સ્વર્ગે સીધારવું વગેરે પણ આમાં વર્ણવેલું છે. આ પ્રસંગે દ્વાપરમાં બન્યાનું આમાં જણાવેલું છે. કલિયુગના રાજ્યોની વંશાવલિ, ગોરખનાથ, મત્સ્યેન્દ્રનાથ આદિની ગુરૂપદે સ્થાપના આદિ હકીગતો પણ આમાં આપેલી છે.

વિશેષ-૧. ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ, ચોક્કસ સમય, અને સ્થલના નિર્દેશ આદિનાં દૃષ્ટિબિન્દુ અલગ રાખતાં, વૃત્તાન્તના દૃષ્ટિબિન્દુથી, આ વંશાવલિ માર્ગદર્શક યાત્ર એમ છે.

૨. આ નાનો ચોપડો છે; તેમાં બન્ને પૃષ્ઠ ઉપર આ વંશાવલિની હકીગત ઉતારેલી છે. તેનો રચનસંવત કે લિપિસંવત આમાં આપેલા નથી. પણ અં. ૪૭-૫-૬-૭-૮ વાળી નેપાલના પ્રવાસની સ્વ. બગવાનલાલ ઇન્દ્રજીની પ્રવાસનોંધોના સમય સાથે આને સંબંધ હશે એમ સમજાય છે. કારણુ છેલ્લે પાને નેપાલની ત્રિપુરેશ્વરી માતાને કસ્તુરી આદિ પુજાપાના પૈસા આપેલા તેનો હિસાબ છે.

અં. ૪૮-૧૮-મહારાષ્ટ્રના ઇતિહાસની વચ્ચે-પે. મ. વૃ.- (લિ. શક ૧૭૩૭-૩. સ. ૧૮૧૫) -પૃ. ૧-૨૭૦.

વિષયાદિ-૧ આ એક મોટા, લાંબા પહોળા ચોપડામાં મુખ્યત્વે મહારાષ્ટ્રમાં મુસલમાન રાજ્ય થયું સારથી તે શિવાજી મહારાજે મરાઠા રાજ્ય સ્થાપન કર્યું તે પર્યંતની, મરાઠી રાજ્યઅમલની અને તે પછી પેશ્વાઈ અમલની સને ૧૭૬૧ ની પાણીપતની લડાઈ પર્યંતની તવારીખી વિગતો આપેલી છે. એ ઉપરાંત પેશ્વા કુટુંબની આદિથી તે બાજીરાવ પેશ્વાની પડતી પર્યંતની, હોલ્કર અને ભોંસલેની, મહારાષ્ટ્રના કિલ્લાકોટા, દુકાળો, રેલો આદિની પણ વિગતો આપેલી છે.

૨ આરંભમાં ન્યોતિપશાસ્ત્રાનુસારી પ્રત્યેક સંવત્સર, શાલિવાહનશક, વિક્રમસંવત, હિજરી સન અને ફસલી સનનો કોઠો હિજરી સનના આરંભથી એટલે કે સંવત્ ૬૪૮ થી તે સંવત ૧૯૫૮ પર્યંતનો આપેલો છે. અને તે પછી દિલ્હીની ગાદીએ પાંડવ યુધિષ્ઠિરથી માંડીને થયેલા રાજ્યોની ઔરંગઝેબ પાદશાહ પર્યંતના રાજ્યકર્તાઓની સાલવાર, વંશવાર અને અમલસમયવાર યાદી આપેલી છે. અંત ભાગમાં મહારાષ્ટ્રના કેટલાક ભાગની જમીનો આદિની નોંધો આદિ પણ આપેલાં છે. ટુંકમાં પુષ્કળ જાણવાળેગ અને ઇતિહાસમાં નોંધવાળેગ માહિતીઓથી ભરપૂર આ ચોપડો છે.

૩ ઉપર જણાવેલી આંકડાવારી, સાલવારી, વિગતો, યાદીઓ વગેરે મોટી લિપિએ ઉતારેલાં છે. એટલે તેનો ઉકેલ થવો મુશ્કેલ છે; એથી તેની હંડી માહિતી માટે કોઈ મહારાષ્ટ્રીય ઇતિહાસજ્ઞ પાસે તેનો ઉકેલ કરાવવાની વિશેષ અગત્ય છે. કવિ દલપતરામે કૃર્ણસં સાહેબની ચોપડીઓની યાદીમાં આ ચોપડાને 'શિવાજીની બખ્ખર' એવી સંજ્ઞા આપેલી પણ તે ચોગ્ય નથી; કારણુ એમાં એ ઉપરાંત બીજાપુર, અહમદનગર આદિનાં મુસલમાની રાજ્યો અને પેશ્વાઈ અમલની વિગતો પણ સંખ્યાબંધ છે. આમાં ઉતારેલી

વિગતો અનેક જૂદાં જૂદાં સાધનોથી મળેલી જણાય છે અને તે પરસ્પર સંબંધ ધરાવતી નથી પણ નિરનિરાળી છે.

૪ આ ચોપડા સાથે એક ટુંકી ઇમેજ નોંધ જોડેલી છે, તેને આધારે તેમ જ મોડી લિપિના એક જણકાર દ્વારા કરાવેલા ઉપલક્ષ ઉકેલને આધારે, આ ચોપડામાં મુખ્યત્વે કઈ કઈ બાબતો સમાયલી છે તેની વિગત નીચે આપેલી છે:-

પ્રથમ ઇમેજમાં નોંધ તૈયાર કરનારે આ ચોપડાની તપસીલોની ઉપયોગિતા માટે નીચે પ્રમાણે શેરો માર્યો છે:-

"This seems to be a collection made from various sources having no connection with each other. The earlier portion relates to the oeras, and the ancient kings mythological. Parts relating to Bijapur kings and the Mahratta Princes are quasi-historical. The account of the Peshva administration given at P. P. 74 to 167 is fuller and seems partly founded on authentic informaton (see page 157) but is neither methodical nor clear. The last portion contains a variety of miscellaneous information some very useful too.

Upon the whole the Chopda appears deserving at least of a service."

(ઉપર ચપ્પો 'ઈટાલીસાઈઝ્ડ' કરેલા છે તે પ્રકાશકે કરાવેલા છે.)

૧ કાલગણનાનો ખુલાસો-(પા. ૧૦૩) સંવત્સર, શક, વિક્રમ સંવત, ફસલી સન અને અરબી સનના અંતર આદિની સમજ; શિવાજી મહારાજ્યના રાજ્યારોહણનો કાલ શક ૧૫૯૬

આરબી સાલની ગણનાના અંગે અરબી સંખ્યાંક આંકડા અને નામ સાથે એકમથી દશ હજાર પર્યંતના, એકમથી દશક, દશકથી શતક, શતકથી હજાર અને હજારથી દશ હજાર એ કેમે.

પછી પાના ૧ થી ૧૪ માં એક લાંબું પત્રક ઉતારેલું છે, તેના છ કોઠા નીચે પ્રમાણે

સંવત્સર : વિક્રમસંવત ફસલી સન અરબી સન અરબી સંખ્યાવાચક ઉકેલ

સર ૪૫માથી, શાલિવાહન શક ૫૧૩ થી (ધ.

સન ૧ થી અને અરબી સન ૧ થી શરૂ

સંખ્યા અને નામ અને તેને મળતા

આપી ઠેક શાલિવાહન શક ૧૮૨૩

૧૩૧૧ અને અરબી સન ૧૩૦૨

પર્યંતની ગણના અરબ્બી સંખ્યાનિર્દેશ સાથે ઉતારેલી છે; તે પછી ૧૪૦૦થી ૧૦,૦૦૦ની અરબ્બી કાલગણનાનો સંખ્યાનિર્દેશ શતક વાર ઉતારેલો છે.

૨. યુગસમયની ગણના—સત્ય યુગથી આરંભી કલિ યુગના અંત પર્યંતનાં વર્ષોની (દિવસ, રાત્રિ અને સંધ્યાનાં વર્ષોની) સંખ્યા આપેલી છે. વિશેષમાં કલિયુગનાં ૪,૩૨,૦૦૦ વર્ષોની ગણનાના શક વાર પૃથક્ વિભાગ નીચે પ્રમાણે આપેલા છે:—

૩,૦૪૪ યુધિષ્ઠિર; ૧૩૫ વિક્રમ; ૧૮,૦૦૦ શાલિવાહન; ૧૦,૦૦૦ વિજયાબિનન્દન, ૪,૦૦,૦૦૦ નાગાર્જુન અને ૮૨૧ કલંકી, કુલ ૪,૩૨,૦૦૦.

૩ દિલ્હીની ગાદીના હિન્દુ રાજાઓ અને બાદશાહો—(પા. ૧૫-૧૮) કલિ યુગના આરંભથી તે બાદશાહ ઔરંગઝેબ પર્યંત દિલ્હીની ગાદીએ થયેલા ૧૨૦ હિન્દુ રાજાઓ અને ૫૩ મુસલમાન બાદશાહો એમની પરંપરા, પ્રત્યેકનું નામ, તેના રાજ્ય-અમલની મુદત(વર્ષ, મહીના અને દિવસની સંખ્યા)ના કોઠા આપેલા છે. તેમાં પહેલાં ૧૦ હિન્દુ રાજવંશોની કુલ પેઢીઓની સંખ્યા અને રાજ્યઅમલની મુદતની સંખ્યાનો કોઠો તારવી, પછી પ્રત્યેક રાજવંશનો નામ વાર રાજ દીઠ એ જ ધોરણે પૃથક્ પૃથક્ કોઠા આપેલા છે. તે પછી મુસલમાન બાદશાહો સંબંધી એકસામટો કોઠો આપેલો છે, અને પ્રત્યેક વંશવાર નિરાળો તારવેલો નથી, જો કે વચમાં પ્રત્યેક વંશની સમાપ્તિને અંતે બીજા વંશના સ્થાપકે રાજ્ય કેવી રીતે પચાવ્યું તેની સંક્ષિપ્ત વિગત નોંધેલી છે. એમાં ઔરંગઝેબે ૫૦ વર્ષ રાજ્ય કર્યાનું અને સન ૧૬૬૭, શક ૧૬૧૯માં મરણ પામ્યાનું જણાવેલું છે. ઇતિહાસ જોતાં આ ગણના ખરી જણાય છે. પણ એક સ્થળે તેના રાજ્યઅમલની મુદત પર વર્ષ ૧ મહીનાની નોંધી છે.

ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ આ કોઠા તપાસવા જેવા છે.

વિશેષ—આ ચોપડા સાથે એક બાજુએ લખાયેલું, સોળ ફીટ લાંબું, પહોળું અને છૂરા બાજરીયા કાગળનું એળીયું સામેલ છે. તેમાં બાળબાધ લિપિએ આર્માના બધા કોઠાઓ મરાઠી બાપામાં આપેલા છે અને તે ઉપરાંત પ્રત્યેક વંશના કુલ રાજપુરો, તેમના અમલની મુદત અને રાજ્યવંશની કુલ મુદત આપી છે અને અન્તે તારીખ કાઢી હિન્દુ-મુસલમાન રાજ્ય અમલની કાલગણના આદિનો કોઠો ઉતારેલો છે; જો કે તેમાં મૂળ ચોપડામાંની સંખ્યામાં કેટલાક આંકડાફેર એળીયાના લેખકે સકારણ કરેલા છે. એ એળીયાના આધારે માત્ર જાણવાજોગ તારીખ નીચે આપેલો છે:—

“યાદી જાવતા રાજે હાયે પાતશાહા તક્ત દીલિ હસ્તકવીલ આરંભ કલીયૂગા પાસોન પાતશાહા રાજા યૂધીષ્ઠિર વરકઢ રાજે પાતશાહા જાલે ત્યાચા તપસીલ પુરુષ સૂમારે ૧૭૩ ચેકુન મુદત જમા વર્ષે મહીને વ દિવસ

વર્ષે સૂમારે.	મહીને	દીવસ
૪૮૦૮	૪	૧૦

તપશીલ—મહારાષ્ટ રાજે ૧૨૦ ચેકુન મુદત

વર્ષે	મહીને	દીવસ
૩૯૨૩	૧૦	૧

મુસલમાન પાદશાહ તાગાહત અવરંગ શાહ પાતસાહા પાવેતો પૂરુષ સુમાર ૫૩
યેકૂળ મુદત

વર્ષે	મહીને	દીવસ
૮૯૪	૩	૯

રાજા યૂધીષ્ઠિર ત્યાચ ઘરાખ્યાતીલ પૂરુષ સુમારે ૩૦ યેકુન મુદત

વર્ષે	મહીને	દીવસ
૧૮૫૩	૧૧	૧૨

લાસાં યુધીષ્ઠીર	૩૩	૮	૨૫
-----------------	----	---	----

(યુધિષ્ઠિરના ૩૦ મા વંશજ કખમી દેવને તેના ૪૮મા વર્ષના અમલને અંતે
વજીર વીરસેને માર્યો અને તેની દશ પેઢીએ પર્થત તેનો વંશ આલ્યો.)

વીરસેન વંશ ૪૧૮ વર્ષ ૨ માસ ૧૩૩ દીવસ

(વીરસેનના ૧૦ મા વંશજ પૃથ્વીપાલને ૨૧ વર્ષના અમલ પછી નરહરિ નાથે
માર્યો અને તેની ૧૪ પેઢી પર્થત વંશ આલ્યો.)

નરહરિનાથ વંશ ૪૭૯ વર્ષ ૨ મહિને ૦ દીવસ

(નરહરિનાથના ૧૪ મા વંશજ ઉદિતકંઠને તેના એક મંત્રીએ માર્યો અને તેનો
મંત્રીવંશ ૧૬ પેઢી પર્થત આલ્યો.)

મંત્રી વંશ ૩૧૦ વર્ષ ૨ મહિને ૧૯ દીવસ

(મંત્રીવંશના સોળમા વંશજ વિક્રમપાલને ૧૯ વર્ષના અમલ પછી નૃપસીંગે માર્યો
અને તેનો વંશ ૫ પેઢી પર્થત આલ્યો.)

નૃપસીંગ વંશ ૪૦ વર્ષ ૦ મહીને ૦ દીવસ

(નૃપસીંગના ૫ મા વંશજ સાદતને વિક્રમજિતે માર્યો અને તેનો ૧૩ પેઢી પર્થત
વંશ આલ્યો.)

વિક્રમજીત વંશ ૧૪૮ વર્ષ ૧૦ મહીને

(વિક્રમજિતના ૧૩ મા વંશજ મહાનંદને જયસિંહ ળંગાળીએ માર્યો અને તેનો
૧૨ પેઢી પર્થત વંશ આલ્યો.)

જેસીંગ વંશ ૧૪૭ વર્ષ ૧ મહીને ૫ દીવસ

(જયસિંહના ૧૨ મા વંશજ દામોદર સેનને માધવસેને માર્યો અને તેનો ૬
પેઢી પર્થત વંશ આલ્યો.)

માધવસેન વંશ ૧૦૮ વર્ષ ૪ મહીને ૯ દીવસ

(માધવસેનના ૬ મા વંશજ નૃપસિંહને ગિરધરસેને માર્યો અને તેનો ૯ પેઢી
પર્થત વંશ આલ્યો.)

ગિરધરસેન વંશ ૩૩૨ વર્ષ ૩ મહીને ૨૩ દીવસ

(ગિરધરસેનના ૯ મા વંશજ લલં બટને પૃથ્વીપાલે માર્યું અને તેનો, ૫ મા વંશજ રાજ પીઠારા-પૃથ્વીરાજ પર્યંત વંશ ચાલ્યો).

પૃથ્વીપાલ વંશ ૮૫ વર્ષ ૬ માસ ૧૦ દીવસ

(રાજ પીઠારાને મારી મુસલમાન પાતસાહ સુલતાન રૂકનુદ્દીન ગાદીએ આવ્યો અને રાજવંશો બદલાવા છતાં મુસલમાનોએ દિલ્હીની ગાદીએ રહીને હિન્દમાં ૫૩ મા પાતસાહ ઔરંગઝેબ પર્યંત પ્રબળ અમલ પ્રવર્ત્યો.)

પાતસાહ ૮૮૪ વર્ષ ૬ માસ ૯ દીવસ

ઔરંગઝેબે ૫૨ વર્ષ ૧ મહીનો રાજ્ય ચલાવ્યું.

વર્ષ માસ દીવસ

વરીજ મરાટે ૩૯૨૩ ૧૦ ૧

મુસલમાન ૮૮૪ ૬ ૯

૪૮૦૭ ૧૬ ૧૦

૪૮૦૮ ૪ ૧૦

યેકુબ જમા ચ્યાર હજાર આઠસે આઠ વર્ષે ચ્યાર મહિને દાદા દિવસ કલ-યુગાસ જહાલે ત્યા દિવસી પાતસાહ ઔરંગશાહ ગાજી મૃત્યુ પાવલે. સદરહુ મરાઠ રાજે ૫ પાતસા મુસલમાન ઔરંગશાહ પવેતો લીહીલે પુરે પીઠચા પુરુષ જીગાહત ફરોગસેદ મહમદશાહ જાહાલે જાણીજે.

અંતમાં શાહનહાનના ૪ પુત્રો એટલે કે ઔરંગઝેબના બાઈઓને પણ બાદ-શાહ ગણાવી, શાહ હુસેન મુરાબદક્ષ, શાહ દારા, અને શાહ સુલ એમ જણાવેલું છે. અહીં ઔરંગઝેબનો રાજ્યકાલ વર્ષ ૫૦ નો આપેલો છે તે યોગ્ય છે, પરંતુ આ વંશા-વલિમાં ૭૫૨ તેનો રાજ્યકાલ ૫૨ વર્ષનો પણ જણાવેલો છે.

૪ મુસલમાની રાજ્ય (પા. ૧૮-૧૯)—આમાં મુસલમાની રાજ્યઅમલનો આરંભ હિન્દમાં શક ૫૩૧(ઇ. સ. ૫૯૧)માં થયાનું જણાવી, પુનામાં મુસલમાની સત્તાના પ્રવેશ વિષે નીચેનો કિસ્સો આપેલો છે:-

શક ૧૧૬૮(ઇ. સ. ૧૨૪૬)માં એક પાગા ઇલમી ફકીર આલીચો પુના પાસે આવ્યો; તેણે ઢુંભારી અને કાસારીની પડોશનાં ગામોના પાટીલોના ચોક્કસ મુએલા બળદોને જીવતા ક્રીધા અને પુનેશ્વર ખેડા તથા નારાયણમાંની મૂર્તિઓ પુરંધરમાં ખસેડાવી લીધી. ત્યાં તેણે એક કબર ખાંધી અને રહેવા લાગ્યો.

બારેયા આરબે આકનનો ગઢ ખાંધો અને પુના પાસે રાજ્ય ચલાવ્યું. તેણે પુના, ઢુંભારી અને કાસારી ગામોને એકત્રિત ક્રીધાં. (અહીં પુના બારેયા આરબના અમલ હેઠળ વિસ્તાર પામ્યાનું કેટલુંક વર્ણન આપેલું છે.) બારેયાના વંશજોએ શક ૧૪૦૦ પર્યંત પુનામાં રાજ્ય ચલાવ્યું; મધ્ય કેટલાક બખેડાઓ અને ધાંધળ જગ્યા અને દોલતાબાદના

નિઝામે પુનાનો કબજો લીધો અને અમલ ચલાવ્યો. સમય જતાં મરેકાઓ અને પેશ્વાઓ સત્તાશીલ થયા.”

૫ મલિક અંબર-શક ૧૫૪૬(ઇ. સ. ૧૬૨૪)માં મલિક અંબરે બિનપુરના હાકેમ પાસેથી શોલાપુર પડાવ્યું. શક ૧૫૪૭(ઇ. સ. ૧૬૨૫)માં મલિક અંબરે દિલ્હીના જહાંગીર બાદશાહના પુત્ર શાહજહાનને આશ્રય આપ્યો. મલિક અંબર શક ૧૫૦૦માં મરણ પામ્યો. શાહજહાન ગાદીએ આવ્યો.

૬ શિવાજીની કાર્કિદી-(પૂ. ૨૦-૨૪) આમાં નીચેની બાબતો છે:— શિવાજીનો શક ૧૫૫૧(ઇ. સ. ૧૬૨૯-૩૦)માં જન્મ; શિવાજીનાં ઔરંગઝેબ સામેનાં પરાક્રમો; ઔરંગઝેબનું રાજ્યારોહણ શક ૧૫૮૧(ઇ. સ. ૧૬૫૮); શિવાજીએ પ્રતાપગઢમાં કરેલું અફઝલખાનનું યુદ્ધ શક ૧૫૮૫(ઇ. સ. ૧૬૬૩-૪); સુરતની શિવાજીની પહેલી લુંટ; સુરતની શિવાજીની બીજી લુંટ શક ૧૫૯૨; શિવાજીની કેટલીક કૌટુંબિક હઝીગતો; શિવાજીનો રાજ્યાભિષેક શક ૧૫૯૬ના જ્યેષ્ઠ સુદ ૧૨, શુક્રવાર (પ્રાતઃકાલે પાંચ વાગ્યે=આમાં નક્ષત્ર, યોગ, કરણ આદિનાં ઘડી પણ આપેલાં છે); શિવાજીનો સિંહગઢમાં શક ૧૫૫૧ ફાગણ વદ ૩, શુક્રવારે હસ્ત નક્ષત્રમાં જન્મ થયેલો તેનો પ્રસંગ; શિવાજીના પુત્ર શંભાજીનો શક ૧૫૭૯ ના જ્યેષ્ઠ સુદ ૧૨ શુક્રવારે જન્મ થયેલો તેનો પ્રસંગ; અન્ય પ્રકીર્ણ તથા સાંપ્રત પ્રકરણની ઇતિશ્રી: તેમાં આ બખ્ખર શક ૧૭૩૭(ઇ. સ. ૧૮૧૫)માં લખાયાનું જણાવ્યું છે. (જુઓ પા. ૨૪ તેમ જ પાનું ૧૬૨).

૭ શકકર્તાઓ-(પા. ૨૪) ભારતવર્ષમાં થયેલા શકકર્તાઓનાં નામ દક્ષિણમાં તેમના શકપ્રવર્તનનાં વર્ષ આદિ આપેલાં છે.

૮ દિલ્હીનું રાજ્ય-(પા. ૨૫-૨૬). આમાં દિલ્હીના રાજ્યના આરંભ સંબંધી એક કિસ્સો નીચે પ્રમાણે આપેલો છે:—

“પાર્વતી અને ગણપતિ ભૂતલમાંથી અદૃશ્ય થયેલાં જણાતાં શિવ શોકથી અતિ-શય આકુળવ્યાકુળ થયા. એટલામાં પયગંબર મુનિ તેમની સમક્ષ આવી ખડા થયા અને તેણે તેમને કહ્યું કે પાર્વતી અને ગણપતિ અદૃશ્ય થઈ ચોક્કસ સ્થળે ગયાં છે. શિવે તેથી પ્રસન્ન થઈ પયગંબર મુનિને આશિર્વાદ આપી કહ્યું કે તારો અવતાર મનુષ્ય રૂપે ભૂતલ ઉપર થશે અને તું અમલકારો કરીશ. તું શાહ સુલતાન રૂઝુદ્દિન બની ૧૨૦૦ વર્ષ પર્થત અમલ ચલાવીશ. આના પરિણામે શક ૫૧૨(ઇ. સ. ૫૯૧)માં સુલતાન રૂઝુદ્દિને હસ્તિનાપુરના છેલ્લા હિન્દુ રાજા પિથોરાને જિત્યો, દિલ્હીની સ્થાપના કીધી અને ફસલી સન પ્રવર્તીવ્યો.” (આમાં આપેલો શક ૫૧૨ શંકા પડતો છે; કારણ તે સમયે મુસલમાની અમલ દિલ્હીમાં થયો નથી.)

૯ રમણ શાસ્ત્રની ઉત્પત્તિ સંબંધમાં પાને ૨૫ મે નીચેના શ્લોક આપેલા છે:—

ईश्वरः प्राह पार्वत्यै स्कंदाय प्राह पार्वती ।

स्कंदो ददन्नारदाय भृगवे नारदोऽन्रवीत् ॥ ૧ ॥

સોડ્રવીઙ્ગપુત્રસ્તુ ધર્મિતે વિશ્વકર્મણે ।

સોડ્રવીઘવનોપેદં રહસ્યં કૌતુકં મુદા ॥ ૨ ॥

તસ્માદ્યાવનિકં શાસ્ત્રં રમલોત્કર્ષમદ્ભૂતમ્ ।

અર્કવાળામ ૫૧૨ શાકં ચ શાલિવાહનકઃ શકઃ ॥ ૩ ॥

પૈંગવરાદિવિખ્યાતા(ઃ) પ્રારંભે યાવનાદયઃ ।

૧૦ બિળપુરતું રાજ્ય-(પા. ૨૭-૪૮) બિળપુરતું રાજ્ય શક ૧૪૦૦ માં સ્થ-
પાયું; પછી તેના અમલનો કુટુંબ ઇતિહાસ આપેલો છે. વચ્ચે પાનાં ૨૯ કારાં છે.

૧૧ ભોંસલે કુટુંબ-(પા. ૪૮-૫૪) આમાં ભોંસલે કુટુંબની આદ્ય ઉત્પત્તિનો
વૃત્તાન્ત તેમાંથી ઉત્પન્ન થયેલા શિવાજીના વંશજોનો વૃત્તાન્ત અને સતારા રાજ્યની સ્થા-
પનાનો પ્રસંગ આદિ આપેલાં છે.

૧૨ મોડી લિપિનો અવેશ-પછી પાના ૫૪ માં મોડી લિપિ દક્ષિણમાં
લંકાથી હૈલતાબાદના સ્થાપક રાજા રામરાજના પ્રધાન હેમાદ્રિ પંતે શક ૧૧૭૫ (ધ.
સ. ૧૨૫૩)માં દાખલ કર્યાની કથા આપેલી છે.

૧૩ સતારા અને કોલ્હાપુરના રાજાઓના અમલનો કેટલોક હેવાલ
(પા. ૫૯-૬૦).

૧૪ પેશ્વાઓનો વૃત્તાન્ત-(પા. ૬૨-૯૪) આમાં પેશ્વાઈ રાજ્ય દરમ્યાન બનેલા
શક વાર મુખ્ય મુખ્ય બનાવોની નોંધ, કેટલીક સંક્ષિપ્ત તો કેટલીક વિસ્તૃત આપેલી છે.
પાનાં ૭૭થી ૮૨ કારાં છે. પેશ્વાઓનો આદ્ય ઇતિહાસ, તેમની વંશાવલિ, ઐતિહાસિક
પ્રસંગોની તપસીથી, શક ૧૬૮૨(ધ. સ. ૧૭૬૧)નું પાણિપતનું યુદ્ધ આપેલાં છે.
સિંધિયા, હોલ્કર અને નાના ફઝલવિસના વૃત્તાંતો આદિ આપેલાં છે; તે પછી ધુરંધર
કુટુંબનો વૃત્તાંત આપેલો છે.

૧૫-પેશ્વાઈ રાજ્યઅમલ-(પા. ૯૪-૧૬૧) આમાં પેશ્વાઈના આરંભથી તે
બાહરાવ બીજની પડતી પર્યંતના ઐતિહાસિક પ્રસંગોનો સૂક્ષ્મ નિર્દેશ કરેલો છે;
વચ્ચમાં બાહરાવ, ચીમણાજી આપ્પા વિગેરેના જન્મદાસની વિગતો આપેલી છે.

૧૬ પ્રકીર્ણ-દક્ષિણના મરાઠી રાજ્યના ગઢો, તે સમયમાં પડેલા દુકાળો, આવેલી
રેલો, જમીનોની મોજણી આદિ અનેક પ્રકીર્ણ પણ રસભર હકીકતો નોંધેલી છે.

વિશેષ-આ ચોપડો મરાઠી અને પેશ્વાઈ અમલની વિશ્વસનીય માહિતી પૂરી
પ્રાપ્ત છે અને તે કીમતી છે. તેનાં પાનાં જર્જરિત થયાં છે. કેટલાંક પાનાં કારાં છે.
અને પાનાનો સંખ્યાક્રમ પણ વચ્ચે તુટક છે; આરંભનાં થોડાંક પાનાં છૂટાં પડી ગયાં
છે અને ફટલાં છે. આ ઉપરાંત આ સાથે ન્યાયમૂર્તિ ન્યુટન સાહેબ જેઓ ફાર્બસ
શુજરાતી સમાના પ્રમુખ હતા તેમનો આ સંબંધમાં લખેલો એક કાગળ સામેલ છે.

આ ચોપડો ઇનામ કમીશન આગળ પુરાવામાં રહ્યું થયેલો છે.

આ સિવાય મોડી લિપિમાં લખેલાં કાગળીયાંઓનો એક બીજો ચોપડો સાથે
સામેલ છે, પણ તે છૂટાં હોવાથી અને તેનો ઉકેલ કરાવી રાખાયેલો નહીં હોવાથી આ,
૫૦ માં સામેલ બીજાં કાગળીયાંઓ સાથે બાંધેલો છે.

સમયથી બ્રાહ્મણોના વિવિધ જથ્થાએ કેમ પચા તેનો પ્રસંગ વર્ણવેલો છે. તે પછી નીચેના બ્રાહ્મણોની જ્ઞાતિવાર ઉત્પત્તિ આદિની હકીકત આપેલી છે, જેનો સંક્ષેપ નીચે આપેલો છે:—

૧ શ્રીમાલિ બ્રાહ્મણોની ઉત્પત્તિ:—બિંડિમાલ(ભિન્નમાલ)ના જંગલમાં લક્ષ્મી સાથે વિષ્ણુ આવીને રહ્યા; વિશ્વકર્મા પાસે મોટું નગર વસાવરાવ્યું અને ૪૫,૦૦૦ ઘર બનાવરાવી દાનમાં આપવા સારૂ ગરૂડ દ્વારા વનમાં યત્ર તત્ર વસતા તપસ્વી બ્રાહ્મણોને ઉચકી મંગાવ્યા; ગરૂડે અણુપરીક્ષાથી તેમ ઉતાવળમાં બ્રાહ્મણો ઉપરાંત બીજા લોકોને પણ આણ્યા. તેમાંથી ૪૫,૦૦૦ બ્રાહ્મણોને વિષ્ણુએ પેલાં ધરનું દાન દીધું અને શ્રીમાલી નામ આપ્યું; અને બ્રાહ્મણોતરને ત્રાગડ સોની બનાવ્યા.

૨ બાળ અને ભીતરા ખેડાવાળા—કુંવરપાલ રાજકુમારે દેશવટે નિકળતાં જંગલમાં ફરતાં ફરતાં તાડ વૃક્ષ હેઠળ શ્રમથી સૂઈ ગયો. તાડની છાયા આછી એટલે થોડીક વારમાં તડકો તેની ઉપર આવ્યો. તેથી જાગી ઉઠતાં રાજ્ય પ્રાપ્ત થયે પોતાના રાજ્ય-પ્રદેશમાંથી તાડના ઝાડનું મૂળ જ સહતર કાઢી નાંખવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી. પછી તે ભૂખ્યા હોવાથી ઉઠીને લાડ લોકોની જાન જંગલમાં એક બાનુએ મુકામ કરી પડી હતી ત્યાં ગયો. તે લોકે પોતે ખાધું પણ કુંવરપાલને માગ્યા છતાં કશુંયે ન આપ્યું એટલે ચીઠાઈ લાડ લોકોને વખત આવ્યે મારવાનો નિયમ લીધો. કાળે કરીને રાજા મરતાં તેને ગાદી મળી ત્યારે તેણે તાડના ઝાડનો ખોડો ગુજરાતમાંથી કઢાવ્યો અને લાડ લોકો ખેડામાં વસતા હતા ત્યાંથી તેમનો સંહાર કરાવવા માંજ્યો. બ્રાહ્મણોએ તેમની વાહાર કીધી અને મરાયા. તેમની બ્રહ્મહત્યા થતી અટકાવવા પ્રધાનોએ બ્રાહ્મણોની સલાહથી રાહરના દરવાજે ખર્જ બાંધ્યું અને તે તળેથી લાડ વાણીયાને કાઢ્યા; એટલે તે મુઆ જ જેવા ગણાયા. તેમને બ્રાહ્મણોએ આ રીતે બચાવ્યા તેથી તેમને લાડ લોકે પોતાના પુરોહિત બનાવ્યા, અને તે ખેડાવાળા થયા. જેમણે તેમની દક્ષિણા લીધી તે ભીતરા થયા અને ન લીધી તે બાળ થયા. તેમના નવ કુટુંબ નીચે પ્રમાણે છે:—

ખેડાવાળા, ઉનેવાળા, ચમકવાળા, દિશાવાળા, રત્નાળા, ગોમતીવાળા, મેલતવાળા, રાડવાળા અને ગાયાવાળા,

૩ છ મોઢની ઉત્પત્તિ—પૂર્વે મોઢાણા ગામમાં રામચંદ્રજીએ રાવણને ત્યાંથી પાછી ફરેલી સીતાને વનવાસ કાઢ્યા પછી યજ્ઞ કીધો અને પત્નીને સ્થાને સોનાની મૂર્તિ સીતાની કરીને ખેસાડી. યજ્ઞ પતતાં કેટલાક લોભી બ્રાહ્મણોએ પેલી મૂર્તિ કટકા કરીને વહેંચી તેથી તેઓ સ્ત્રીવધા મોઢા થયા; યજ્ઞનો આચર સુવર્ણ થયો તેના ખંડ કરી વહેંચી લેનારા આચરવધા મોઢ થયા; આચરનો અગીયારમો ભાગ લેનારા અગિયારસા થયા; કેટલાકે મલ્લયુદ્ધની રીતે દાન લીધું તેથી જેઠીમલ્લ થયા; નૃત્ય કરનારા તાંડવજા, તાંડળજા, અને ચોર્ય કરી ધન લેનારા ધીણોંજા કહેવાયા.

૪ છ ત્રાગરોની ઉત્પત્તિ—પાર્વતીના લગ્નવેળા મહાદેવે પુરોહિતના કાર્ય માટે છ બ્રાહ્મણોને ઉત્પત્ર કીધા. તેમની દિવ્ય શક્તિ હરવાને પૃથ્વીના લોકે છતરીને તેમની સ્ત્રીને દાન દીધાં એટલે તેમની દિવ્ય ગતિશક્તિ ક્ષીણ થઈ અને તેમના ઇષ્ટ શંકર

હાટકેશ્વર તેમના અનુરંજન અર્થે વૃહત્નગર(વરનગર)માં આવ્યા. તેમાંના જેમણે વૃષલ (શદ્ર) પાસેથી દાન લીધાં તે વિસલ નગરમાં ગયા. બાકીના પાંચે જાણના વંશને પરસ્પર વિરોધ થતાં લૂંટાં લૂંટાં નગરોમાં જઈ વસ્યા. તેથી વરનગર, સોઠોદ્રા, કૃષ્ણોદ્રા, અશ્વનોદ્રા અને ચિત્રોદ્રા ગયા.

ઔદિચ્યોની ઉત્પત્તિ-પૂર્વે ઉત્તરમાં ઉદિચ્ય રૂપે રહેતા હતા. તેના વંશજોને સદસ્ય ગામ એક રાજ્યે દાનમાં લીધાં, તેથી ઔદિચ્ય સહસ્ર થયા. પશ્ચિમનાં પાંચસો ગામમાં મુખ્ય શહેર સિહોર બાવનગર પાસે છે તે તેમનું મુખ્ય સ્થાનક થયું. અહિં જાની અને દેવે કુટુંબો વસ્યાં. કાળે કરીને પરસ્પર કલહ થતાં તેઓ વિખરાયા. જેમણે તાંબુલબિટ્ટીકા ખાધી તે ટોળકીયાં ગયા; તેમની ચાંદલીઆ, માદલીઆ, પંચી, વાડીયા, રાવળ, ટેકરિયા, બોખલા બોખલા આદિ વિભાગો છે.

અં. ૪૮-૧૯-૨ બોઠેલાની ઉત્પત્તિ-

વિષયાદિ-આમાં નીચે પ્રમાણે બોઠેલાની ઉત્પત્તિ નજીકથી છે: "પૂર્વે બ્રહ્માવાન ક્ષેત્રમાં શ્રીરામચંદ્રને વસિષ્ઠે યજ્ઞ કરાવવા વિચાર કીધો; પણ વરુણીમાં બ્રાહ્મણો ન આવ્યા; એટલે તપોબળથી બિલ્લ લોકોને વેદાદિનાં બોધ કરી, બ્રાહ્મણસ્થાને સ્થાપી, યજ્ઞકાર્ય કીધું. યજ્ઞ પતતાં તેમને વસિષ્ઠે પાછા બિલ્લ બનાવ્યા. પણ તેમણે તે સ્થિતિથી નારાજ બતાવી ત્યારે વસિષ્ઠે તેમને ત્રિકર્મના અધિકારી કરાવ્યા અને નાગકન્યા સાથે પરણાવ્યા. "બ્રાહ્મણ સર્ખા ભટ્ટલા તેનું નામ કીધું તે બોઠેલા ગયા." તેમની ૧૮ જાતિ નીચે પ્રમાણે:-

"બ્રહ્મક્ષત્રિ	"ખાતરિ
સણુવી	ગરડા
બાટિયા	વેરાગિ
બાટ	પુરવિયા
ત્રાગડ સોનિ	ખખાર ક્ષિત્રિ
બરડા તપોધન	હીચી
કાળોદાસ	સુધાર
"રાવળિયા	સલાટ"

અં-૪૮-૧૯-૩ બ્રાહ્મણોની અવતરકો-પ્રકીર્ણ.

વિષયાદિ-આમાં વિવિધ જાતના બ્રાહ્મણોની, ત્રિપાઠી, હીક્ષિત, દ્વિવેદી, પાઠક, ચાલિક, પંડિત, વોહોરા, ઓઝા, હપાંધ્યાય, શુક્લ, જ્યોતિષિ, રાવલ, મિશ્ર, આચાર્ય, વ્યાસ, ભટ્ટ, કાલેટિયા, સ્માર્ત, અધ્યાર, દેરામુખ અને પાટલ એ મુખ્ય અને જાણીતી અવતરકોનાં સંસ્કૃત નામ, કર્મ, અને પ્રાકૃત નામ, આપેલાં છે. એનો તુટિવાળો કોડો નીચે પ્રમાણે આપેલો છે:-

આદ્યલોની અવરૂંક	અર્થ	પ્રાકૃત
દીક્ષિત	યજ્ઞ દીક્ષાવાન	દિક્ષિત
ત્રિપાઠી	ત્રણ ઋત્વિજના કાર્યકર્તા	ત્રિપાઠી
.....	.....	.....
વોહોરા	વ્યાપારકર્તા	હોરા
.....	.....	.....
રાવલ	યોગાભ્યાસિ	રાવલ
મિશ્ર	બ્રહ્મક્ષત્રિ કર્મકારયિતા	મિશ્ર
.....	.....	.....
કાલેટિયા	મૃતકમકારયિત	કાયટિયા
.....	.....	.....
દેશમુખ	પૃથ્વીના વતનદાર	દેશાઈ
ખાટલ	જ્ઞાતિમુખ્ય	ખટલ

અં-૪૮-૧૯-૪-ક્ષત્રિયોની ઉત્પત્તિ-

આરંભ-પૂર્વે કલ્પાંતને વિષે એક પરબ્રહ્મ વિના કંઈ બીજી વસ્તુ ઉત્પત્તિ નહીં તે જ ઈશ્વર પોતાની ધૃજા કેતાં માયા સાથે મળ્યો તેયિ મહત્ત્વ ઉત્પન્ન થયું.....તે પદ્મકોશમોથી ચતુરાનન બ્રહ્મા ઉત્પન્ન થયા. તે બ્રહ્મણી ઉત્પત્તિ તો ઉપર લખી છે ને તે જ બ્રહ્માયિ મરીચી ઉત્પન્ન થયા ને મરીચિને કસ્યપ ઉત્પન્ન થયા કસ્યપને વિવસ્વાન પુત્ર ઉત્પન્ન થયા ને વિવસ્વાનને શ્રાદ્ધદેવ મનુ થયા ને શ્રાદ્ધદેવ મનૂને ઈક્ષ્વાકુ આદે દશ પુત્ર ઉત્પન્ન થયા તે જ ઈક્ષ્વાકુ વગેરે દશ ભાષયોયિ સૂર્યવંશિ ક્ષત્રીવંશ ચાલ્યો ત. સૂર્યવંશમોથી ચંદ્રવંશિ ઉત્પન્ન થયા તેનો પ્રકાર એમ જાણવો કે-

અન્ત-પરુરામજીએ જે વેળા ક્ષત્રીય સંહાર કીધો તે વખતમો કેટલીએક ક્ષત્રીયોની પુત્રી અપર્ણિત હુતિ તેણે કાઈ ક્ષત્રીયનું બીજ દીધું નહીં ત્યારે તે છાકરીઓએ બ્રાહ્મણ ત. વૈશ્ય સંધાથે અનુલોભપ્રતિલોભ વિવાહ કીધા તેથી સંતાન થયાં તે બ્રહ્મક્ષત્રીય ત. રજ્યૂત વગેરે લોકો પેદા થયા તે હાલમાં ક્ષત્રીય કેવાએ છે તેમાથી પણ કર્મબ્રહ્મતાથી પાતિત્વભાવને પામેલા હરાડ પ્રકારના થયા તેનિ વિગત-

“જાટ	“ભીલ	સિકલિગર”
નાપિત	દુબળા	મોચિ-
લુહાર	કાલિ	અરાદિ
નરડા	વાધરિ	ભંડારિ
ખાખા	ખાલપા	ખમાર
“કાખ	દરજી	પારધિ”

વિષયાદિ-આમાં નીચેના વૃત્તાન્ત આપેલો છે:-કલ્પને જ્ઞાન્તે બ્રહ્મમાંથી બ્રહ્મા માયાંશથી કેવી રીતે ઉત્પન્ન થયા તે અને તેમના પુત્ર મરિચિથી સૂર્યવંશી ક્ષત્રિયોની ઉત્પત્તિ જણાવી, ઈક્ષ્વાકુ રાજાને તેની રાણીના જન્મદોષથી યજ્ઞખલે પુત્રને બદલે પુત્રી થઈ અને તેનાથી ચંદ્રના પુત્ર બુધથી પુરુરવા ઉત્પન્ન થયા અને ચંદ્રવંશી આર્યો, અને પરશુરામે તેમનો સંહાર કરતાં તેમના અવશિષ્ટ વંશજોની પતિત નાતો થઈ.

વિશેષ-આની પછી “વૈશ્વત્તિ ઉત્પત્તિ” એમ લખ્યું છે, પણ તે ભાગ કોરો રાખેલો છે. છેવટે નીચેના સ્લોક છે:-

સૂર્યવંશચંદ્રવંશો વંશશ્ચ રથકારયોઃ ।

દૈત્યવંશો દેવવંશઃ કલૌ નાસ્તિ ચ નાસ્તિ ચ ॥

અં. ૪૮-૧૯-૫-વાણિયા લોકોની જ્ઞાતિનો

પ્રકાર-એ. સા. ગુ. ૬.

આરંભ-પૂર્વે સૃષ્ટિકર્મથી શુદ્ધ વર્ણુ એક જ હતો તેને ઈશ્વરે દ્વિજ-શ્રુશ્રુષાધર્મ આપ્યો હતો જેથી શુદ્ધ લોકોનો સંસારથી પાપોદ્ધાર થાય તે પરલોકમાં ઉત્તર ગતિ થાય પણ તે વાત તો બ્રાહ્મણસાધ્ય-ને બ્રાહ્મણો શુદ્ધ-દર્શનથી સચેલ સ્નાન કર્તા ને સૂર્યદર્શનથી શુદ્ધ થાતા ને શુદ્ધદષ્ટ ત. શુદ્ધ સ્પર્શિત જલાદિક વસ્તુ તે અપવિત્ર હતી તેનું કારણ એ જે જૈન્ય(ન) ધર્મી શુદ્ધ હતા. તેથી શૌચાચારરહિત શુદ્ધ હતા તે પછી કેટલેએક કાળે શ્રી શંકરસ્વામીનું પ્રાગટ્ય થયું તેણે જૈન્ય(ન) ધર્મ તોડ્યો ને પૃથ્વી ઉપર પોતાની મુદત પુરી થઈ તેથી કેટલીએક વર્ણુ જાતીને શિવમંત્રોપદેશથી દીક્ષા આપી...પણ પૂરો અમલ બેઠો નહી ત્યારે શ્રી વલ્લભાચાર્યજીનું પ્રાગટ્ય થયું ને તે આચાર્યજી વૈષ્ણવ ધર્મ પૃથ્વી ઉપર સ્થાપન કર્તા કર્તા ભિંડિમાલ દેશ કેતાં મારવાડમો ગયા ને તાં તો જૈન્ય ત. શૈવ મિશ્રધર્મી પ્રજાને દીઠી ત્યારે જુજવી જૈન્ય ધર્મી લોકો હતા તેને સમજાવીને વૈષ્ણવી દીક્ષા (દીધી)...(એ લોક વાણિયા કહેવાયા.)

અન્ત-કેટલાએક બ્રહ્મ લોકો પણ શુદ્ધ જાતીમો મળ્યા છે ત. આધુનિક કાળમો જે શુદ્ધ જૈન ધર્મથી છૂટીને શિવવિષ્ણુકધર્મમો આવ્યા તે લોકો લાડપોરવાડ વગેરે વાણિયાઓ થયા તે લોકોએ પ્રાચીન શ્રીમાળા વગેરે બ્રાહ્મણો હતા તેને ગુરૂ કીધા તેથી વાણિયાની ન્યાતોની તપસીલ લખી છે મહાલક્ષ્મિમે મેહેર કરીને ચાપ્યા ને ભિંડમાલ દેશની જુમિ આ શ્રીમાળ ગાંમ વાસ્તે શ્રીમાળી શિરોમણી છે.

પ્રાણી	વણિક
૧. શ્રીમાળી	૧ શ્રીમાળી
	૨ ઓસવાળ
	૩ ઓઠવાળ
દિશાવાળ	૪ દિશાવાળ
	૫ ગુજર્
	૬ ડાહુ, રનાધોસ્તિત. માહેશ્વરી
ખેડાવાળ	૭ દશાવિશા લાડ
	૮ ખંડાલ
X	X
વાલ્મિક	૧૦૪ વાલ્મિક
	૧૦૫ ખંડેરવાળ
	૧૦૬ વધેરવાળ
	.....
	૧૨૩ કાળુ

વિષયાદિ—આમાં આદિ સત્ શૂદ્રાચારવાળી વાણિયાઓની જ્ઞાતિઓ અને ભ્રષ્ટ વૈશ્ય નતિમાંથી શૂદ્ર નતિઓ કેવી રીતે થઈ તે જણાવેલું છે; વિષય “આરંભ” ભાગમાં તેમ જ “અંત”થી સ્પષ્ટ છે. આમાં વાણીયાની ૧૨૩ જ્ઞાતિઓ અને તેમના પુરોહિતોની કોઠાવાર તપસીલ ઉપર પ્રમાણે આપેલી છે, જેનો માત્ર નમુનો જ ઉતાર્યો છે.

વિશેષ—આ વિષેની વધુ હકીકત “સત્શૂદ્રાચારચિંતામણિ” અને “શૂદ્ર-કમલાકર” ગ્રંથોમાંથી મળી આવશે એમ અહીં જણાવેલું છે.

અં. ૪૮-૧૯-૬-કણુખીજની ઉત્પત્તિ—ઐ. સા. ગુ. હ.

આરંભ—પૂર્વે બાર વર્ષની અનાવૃષ્ટી પડી સારે પ્રજા સર્વનો ક્ષય થવા માંજો સારે પ્રજા ઉપેર મહાદેવજીને દયા આવિ તે પોતાની નંધામોથી ૬ પુરુષો પેદા કરીધા તે ભવાંનીને કહ્યું જે એ લોકોને સંપત્તિનું કર્મ કરવાં વાસ્તે પણાંવ્યા જોયે તેથી તમે ૬ કન્યા પેદા કરો હેવું સાંભળીને ભવાંનીએ ૬ શક્તિ પેદા કરીધી તે છ પુરુષને આજ્ઞા આપિ જે તમે છવો પુરુષો એક એક વરો પછી એક પુરુષે એક કન્યાને માથે હાથ મુક્યો તેથી કરવાહા કેતાં કડવા કણુખી થયા ત. ખીજ પુરુષે એક કન્યાને ગાલે ચુંપન કરીધું તેથી લેહવા કેતાં લેવા કણુખી થયા ત. ત્રીજ પુરુષે એક કન્યાનો કાછડો પકડ્યો તેથી કાછિયા

કણુખી થયા તથા ચોથા પુરૂષે એક કન્યાના નેત્રાંજનને સ્પર્શ કરીયો તેથી આજણા થયા ત. પાંચમા પુરૂષે એક કન્યા (અહીં પાંચમા અને છઠ્ઠા પુરૂષોથી થયેલી જ્ઞાતિની સંજ્ઞાવાળો ભાગ લખેલો નથી.) x x x x

પછી મહાદેવજીએ દેવસલા એકઠી કરીધી ને છઠ્ઠો પુરૂષને સલામો તેડીને બળદેવજી પાસે હળ અપાવ્યું ધન્દ્ર પાસેથી જળરૂપ ખીજ અપાવ્યું ત. કામધેનુ પાસેથી વૃષભ અપાવ્યા ને પૃથ્વી પાસેથી ઔષધીનાં ખીજ અપાવ્યાં.....એ પ્રકારે પરવિધ કણુખીજ કેતાં કણુખીજની પેદાસ બાજી.

ખિન્ન પ્રકારની કણુખીજની ઉત્પત્તિ—

અન્ત-શેષ મૂર્દ્ધાવસિકતાદિ સંકર જાતિની ઉત્પત્તિ બૃહજ્જાતિવિવેકયિ બાજી ને શુદ્ધતા કર્મથી બ્રહ્મ થૈ ને પાતિત્ય ભાવને પામ્યાં હેવા હરાડ પ્રકારના છે તેની તપસીલ—

માળા	માળવા	કાછિયા
કુંભાર	ગળિઆરા	ગોવાળિયા
ગોલા	ભાવસાર	ભર્વાડા
ભાડબુજ	પંચોળા	પખાલિ
છીપા	વણુબરા	ધોલિ
કંસારા	ધાંચી	કાહાર

વિષયાદિ-વિષયવસ્તુ આરંભથી સ્પષ્ટ છે. ખીજ પ્રકારના કણુખીઓની ઉત્પત્તિ સંબંધમાં રામચંદ્રજીના લવ અને કુશથી કણુખીઓ થયાની તે સંબંધમાં પૌરાણિક અને મિશ્ર દંતકથાથી પ્રચલિત આખ્યાયિકા આપેલ છે.

અં. ૪૮-૧૯-૭ પાત્કપિનિ ઉત્પત્તિ-એ. સા. સં. ૮.

આરંભ—

ત્રૈશંકવો હરિશ્ચન્દ્રો વિશ્વામિત્રવસિષ્ઠ(ષ્ટ)યોઃ ।

યન્નિમિત્તમમૂચુદ્ધં પક્ષિનોર્વહુવાર્ષિકમ્ ॥ ૧ ॥

સોડ્જપત્યો વિષ્ણ્વાત્મા નારદસ્યોપદેશતઃ ।

વરુણં શરણં યાતઃ પુત્રો મે જાયતાં પ્રભોઃ ॥ ૨ ॥

થે મધુચ્છંદસો જ્યેષ્ઠા કુશલં મે ... ..

અન્ત—

અશાપત્તાનુનિઃ ક્રુદ્ધો મ્લેચ્છા ભવત દુર્જનાઃ ॥ ૨૬ ॥

તત્તસ્ય જ્યેષ્ઠત્વં કુશલં ન મેનિરે મધ્યમત્વસ્યાનથાવહત્વં દૃષ્ટ્વા નાગકૃતવંતઃ
સહોવાચ મધુચ્છંદાઃ સાર્થં પંચાશતા તતઃ

યન્નોભવાન્ સંજ્ઞાનીતે તસ્મિતિષ્ટા(ષ્ટા)મહે વયમ્ ॥ ૨૭ ॥

X X X

एवं कौशिकगोत्रं तत् वैश्वामित्रैः पृथग्विधम्
प्रवरान्तरमापन्नं तद्धि चैवं विकल्पितम् ॥ ३१ ॥

એકે શતાઃ એકે અનુગ્રહીતાઃ અન્યે પુત્રત્વેન સ્વીકૃતા ઇત્વેવં કૌશિકગોત્રં
પૃથગ્વિધમ્ જ્ઞાનાપ્રકારં જાતમ્ । તત્ત્વ પ્રવરાન્તરમાપન્નં ॥ હિ યસ્માદેવં દેવરાત-
જ્યેષ્ઠત્વેન પ્રકલ્પિતમ્

વિષયાદિ—આમાં પારસી લોકોની ઉત્પત્તિ વિષે જે આખ્યાયિકા આપેલી છે, તેના સાર નીચે 'પ્રમાણે છે:—સૂર્ય વંશના રાજા હરિશ્ચન્દ્ર, વિશ્વામિત્ર અને વસિષ્ઠના સો વર્ષ પર્થેત આલેલા ઘોર યુદ્ધને પરિણામે અપુત્રવાન યતાં નારદના ઉપદેશથી તેણે વરૂણને ઉપાસ્યો અને જન્મેલા પુત્રનો વરૂણને યજ્ઞમાં ભોગ આપવાની શરતે પુત્રનું વરદાન મેળવ્યું. રોહિત નામનો પુત્ર યતાં તેણે કોઈ નિમિત્ત કાઢી તેના ઉપનયનકાળ પર્થેત ભોગ આપવાનું લંબાવ્યું અને રોહિત મોટા યતાં પોતાને યજ્ઞપશુ થતું કઠિન લાગ્યાથી વનમાં નાશી ગયો. પ્રતિજ્ઞા તોડવાથી હરિશ્ચન્દ્રને જલોદરનો રોગ થયો. એથી રોહિત વનમાંથી પાછો ફર્યો અને અઘર્ત બ્રાહ્મણના વચેટ પુત્ર શુન:શેષને ૧૦૦ ગાયો આપી વેચાતો લીધો અને હરિશ્ચન્દ્રે વરૂણને પ્રસન્ન કરી વિશ્વામિત્રાદિ સહ વર્તમાન યજ્ઞ આરંભ્યો. યજ્ઞપશુ વધેરવાના સમયે શુન:શેષે આક્રંહ અતિશય કર્યું અને વેદની ઋચાઓ ગાઈ વિશ્વામિત્રને અને વરૂણને પ્રસન્ન કીધા તેથી તેનો જીવ ઉગર્યો. વિશ્વામિત્રે તેને મંત્રદૃષ્ટા કર્યો અને “મધુચ્છન્દસ્” સંજ્ઞાથી તે ઓળખાવ્યો. તેનું નામ દેવરાત પાડ્યું. વિશ્વામિત્રે તેની કીર્તિ વધારવા પોતાના સો પુત્રોને કહ્યું કે તમારામાં એ જ્યેષ્ઠ ગણાશે. પણ પહેલા પચાસે તેનું કશું માન્ય ન રાખ્યું તેથી વિશ્વામિત્રે તેમને શાપ દીધો અને તે રહેઞ્છો થયા, અને તે પારસીઓના વડવાઓ થયા. બાકીના ૫૦ પુત્રોમાંથી કેટલાકે દેવરાતને જ્યેષ્ઠ ભાઈના સ્થાને સ્થાપિત કર્યો તેથી તેઓ વિશ્વામિત્રનો અનુગ્રહ પામ્યા અને કૌશિકગોત્રી અને અપરપ્રવરાન્વિત લેખાયા.

વિશેષ-૧. આમાં જણાવેલું નથી કે આ વૃત્તાન્ત શામાંથી ઉતારેલો છે, પણ શોધ કરતાં જણાય છે તેમ “દેવી ભાગવત”ના સપ્તમ સ્કંધના અયધ્ય ૧૪-૧૭માં વિસ્તારમાંથી આ વૃત્તાન્ત આપેલો છે. એ ગ્રંથ પ્રાપ્ત નહીં થઈ શકવાથી તેમાંથી જ આ શ્લોકો ઉતારેલા છે કે કેમ તે નિશ્ચિત કરાઈ નથી. મહાભારતના અનુશાસન પર્વના ત્રીજા અધ્યાયમાં આ વૃત્તાન્ત સંક્ષિપ્ત છે. એતરેય બ્રાહ્મણ અને વિષ્ણુપુરાણ ૪,૨૫માં પણ આ વૃત્તાન્ત છે.

આમાં શ્લોક ૩૧ છે, શ્રુતિ અને સ્મૃત્તિનો પણ કેટલોક ભાગ સંમતિ અર્થે

આપેલો છે, તે ઉપરાંત કેટલાક શ્લોકોનો ગવર્મા સ્ફોટ પણ આપેલો છે. બે ત્રણ સ્થળે અક્ષરોની ત્રુટિ લાહીઆએ - - - આવી સંજ્ઞાથી જણાવેલી છે.

અં. ૪૮-૧૯-૮-યવનોત્પત્તિઃ-પે-સા. સં. વૃ.

ત્રિપથાદિ-આમાં નીચે પ્રમાણે ત્રણ પ્રસંગો કેઈ એક બે પુરાણોમાંથી અને હરિવંશના પ્રથમ પર્વના અધ્યાય ૧૩માંથી શ્લોકબદ્ધ વૃત્તાન્ત ઉતારેલો છે.

૧ પ્રથમ જન્મદશિ મુનિનો પ્રભાવ વર્ણવી, સદસ્યાર્જુન કાર્તવીર્યનો સસૈન્ય અદ્ભુત રાજવંશી સહાર કામધેનુની સહાયતાથી તેણે કેવી રીતે કર્યો તેનો વિસ્તાર આપેલો છે. પછી કામધેનુ હરી જવાના લોભથી કાર્તવીર્યે જન્મદશિ અને કામધેનુ ઉપર દુષ્ટ બુદ્ધિ કર્યાથી કામધેનુના શરીર, રોમ, શોણિત, આદિથી યવનો ઉત્પન્ન થયાનું વર્ણવ્યું છે અને તે યવનોથી કાર્તવીર્યે પરાજિત થતાં જન્મદશિને મારીને સ્વસ્થાને આહ્યા ગયાનું જણાવેલું છે.

૨ તોજ પ્રમાણે ખીન્ને પ્રસંગ પણ નીચે પ્રમાણે વર્ણવ્યા છે:-વિશ્વામિત્રનું આતિથ્ય કામધેનુના પ્રભાવ અને પ્રતાપથી વસિષ્ઠે ક્રોધ, તે માટે ઉપકારબુદ્ધિ ન પ્રકટતાં વિશ્વામિત્રને ઇર્ષ્યાબુદ્ધિ અને તેજદ્વેષ થયાં જેથી બન્ને વચ્ચે ધોર યુદ્ધ જન્મ્યું. દરમ્યાન કામધેનુનાં રોમ, ઉદર, શોણિત આદિથી યવનો ઉત્પન્ન થયા અને તેવડે વિશ્વામિત્રનો પરાજય થયો.

૩ હરિવંશના પ્રથમ પર્વના ૧૩ મા અધ્યાયમાંથી નીચે પ્રમાણે ત્રીજો પ્રસંગ વર્ણવ્યો છે:-સગર રાજાનો પિતા વ્યસની હતો તેથી હૈહય ક્ષત્રિઓએ પરદેશી શક, પારદ, આદિ ક્ષત્રિય ગણોની સહાયતા મેળવી તેનું રાજ્ય પકડાવ્યું. પણ સગરની સગર્ભા માતા યાદવી વનમાં નાશી ગઈ અને મુનિના આશ્રમમાં સગરને જન્મ આપ્યો. પછી સગર અકવર્તી રાજ થયો તેણે હૈહયોને હરાવી પિતૃરાજ્ય પુનઃ મેળવ્યું; અને યવનોનો ખોડો કાઢવા માંડ્યો. એટલે યવનો વસિષ્ઠને શરણે ગયા અને વસિષ્ઠના વચનને માન આપી તેમને સગરે બચાવ્યા અને તેમને ધર્મરક્ષિત કીધા. જેથી તેઓને યવનત્વ, શ્લેષ્ઠત્વ પ્રાપ્ત થયું.

હરિવંશમાં નીચે પ્રમાણે તેમની વલે કર્યાના શ્લોકો છે:-

સગરઃ સ્વાં પ્રતિજ્ઞાં ચ ગુરોર્વાક્યં નિશમ્ય ચ ।

ધર્મે જઘાન તેપાં વૈ વૈષાન્યત્વં ચકાર હ ॥ ૧૫ ॥

અર્ધ શકાનાં શિરસો મુંઢં કૃત્વા વ્યસર્જયત્ ।

યવનાનાં શિરઃ સર્વં કાંવોજાનાં તથૈવ ચ ॥ ૧૬ ॥

પારદા મુક્તકેશાશ્ચ પહ્લવા સ્મશ્રુચારિણઃ ।

નિઃસ્વાધ્યાયવષટ્કારા કૃતાસ્તૈન મહાત્મના ॥ ૧૭ ॥

શકા યવનકાંવોજાઃ પારદાશ્ચ વિશંપતે ।

કોલિસપાઃ સમહિષા દાવા શ્રોલાઃ સરકેલાઃ ॥ ૧૮ ॥

સર્વે તે ક્ષત્રિયાસ્તાત્ ધર્મસ્તેષાં નિરાકૃતઃ ।

વસિષ્ઠવચનાદ્રાજન્ સગરેણ મહાત્મના ॥ ૧૯ ॥

વિશેષ-૧. આ આખું ઓળાઈ ૧૭ ફીટ લાંબું અને ૬ ઇંચ પોહોળું છે; તેમાંથી પોહો પોહો ઇંચના બે પાસ બે હાંસીયા રંગીન શાહીથી આંકીને પાડેલા છે. વચલા ૪૥ ઇંચવાળા ભાગમાં ઝીણા, ચોખ્ખા, અને મરોડદાર અક્ષરે એક આંગળના અંતરમાં ત્રણ લીટીના ધોરણે બાલબોધ લિપિએ ૭૫૨ અં. ૪૮-૧૯-૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭ અને ૮ માં જણાવેલી બાબતો લખેલી છે. વચમાં એક સ્થળે ઘણા જ ઝીણા અક્ષરે અને ખીચોખીચ લીટીએ અડધા ફુટ જેટલો ભાગ લખેલો છે, તેમ જ્ઞાતિઓના વિભાગોની સંખ્યામાં કેટલીક છૂટક લીટીઓથી લખેલી છે. એકંદર આગળ અને પાછળની ૩૪ ફીટની લંબાઈના ઓળાયામાંથી ૨૭ ફીટ લંબાઈ જેટલો ભાગ લખેલો છે. ઓળાયાનો આગલો અને પાછલો ભાગ ઘસાઈ ગયો છે અને જાણે યઈ કપાઈ જતી કરાયેલીવાળો યઈ ગયો છે; વચલો ભાગ કીટાએ કરડી કાણુંકાણુંવાળો કરી મૂક્યો છે.

૨ બાબા પ્રાચીન ગુજરાતી નથી, પણ મધ્યકાલીન છે, તેમાં પ્રાચીનત્વના છટા-છનાયા અંશે જળવાઈ રહેલા છે.

૩ એકંદર જોતાં આ ઓળાયામાંની બાબતો ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ તેમ જ સામાજિક બંધારણમાં વિચ્છિન્નતા કેમ થાય છે તેની જણાસાની તૃપ્તિને અર્થે ઉપયોગી છે.

૪ સમજવા પ્રમાણે આ ઓળાયાને માટે કવિ દલપતરામ દ્વારા ગુજરાતની જ્ઞાતિઓની ઉત્પત્તિ અને વિભાગોની માહિતી મેળવીને તે ઉપરથી સ્વ. કાર્ણસ સાહેબે રાસમાળાના ખીન્ન ભાગના અંતરું પ્રકરણ તૈયાર કરેલું છે.

અં. ૪૯ ફારસી સનદો વગેરે-એ. ફા. ૬-મુખ્ય ૩૩,
ખીજ કેટલીક પેટામાં.

નોંધ-આ સનદો ફારસીમાં હોઇને તેનો ઉકેલ કરવા ફારસી બાબાના સુનિષ્ણાત સા. શ્રી. રા. રા. કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ગવેરી એમ. એ. એલ એલ બી., સ્મોલકોલ કોર્ટ ચીફ જડજ એઓને સોંપેલી હતી, પરંતુ સમયનો અભાવ, વિષયના મહત્વથી તેના સ્ફોટન અર્થે વિશેષ સમયની અગત્ય આદિથી, તેમ જ સાવકાશે, ટીપણી, બાબાંતરાદિ સાથે આમાંની કેટલીક પ્રકટ કરવાની તેમની ઇચ્છા હોવાના કારણે તેમણે માત્ર દરેકમાં શી શી મુખ્ય બાબત છે તેની નોંધ કરાવેલી છે. તેને આધારે અતિ સક્ષિપ્ત ટાંચણ અને અન્ય વિગતો આપીને જ અંતે સંતોષ માનવો પડ્યો છે. તેઓથીનું કહેવું છે કે આમાંની કેટલીક સનદો ઉપયોગી છે અને તે, પેશ્વાઈ અને બાદશાહી વચ્ચેના કોલકારો, જૈનોનાં મોગલ અહિંસાધર્મને, બાદશાહોની પુણિ, મસ્જિદ આદિ આલીશાન સ્મારકો આદિ સંબંધમાં ઐતિહાસિક માહિતી સારી પૂરી પાડે છે. તેઓએ લીધેલા શ્રમ માટે અંતે તેમનો ઉપકાર માનવો ઘટે છે

વિષયાદિ-મજકુર સનહો સંબંધમાં જાણવા યોગ્ય બાબતો નીચે પ્રમાણે છે:-

૧ આ, સેવાલીઆ ગામના કાછના છોકરાને જીવાઈ માટે આપેલી જમીનના દસ્તાવેજની નકલ છે.

૨ આ, હાંસોટમાં જીવાઈ માટે આપેલી જમીનના દસ્તાવેજની નકલ, ત્રદ્દા ત્રદ્દા બાદશાહોની મોહોર છાપ સાથે છે, કુલ મોહોરો ૧૫ છે.

૩ અમદાવાદના ઠાઝીની વંશાવલિ-હિન્દુઓની વંશાવલિ જ્યારે વૃક્ષના આકારે હોય છે, ત્યારે આ વંશાવલિની યોજના ત્રદ્દા જ પ્રકારની છે. પાનાની ટોચે મધ્યે એક ગોળ ચક્ર કાઢી તેમાં મુખ્ય પુરુષનું નામ આદિ લખેલું છે, પછી તેની જમણી બાજુએ લીટી દોરી એક બીજું એવું જ ચક્ર કાઢેલું છે અને વિગત ઉપર પ્રમાણે ઉપલા મુખ્ય પુરુષના વંશજ સંબંધી તેમાં લખી છે; તેમાંથી ડાબી બાજુએ પાછું ફાંટું કાઢી એક ત્રીજું ચક્ર એવા જ નમુનાનું એવી વિગત સાચનું છે; અને પછી જમણી બાજુએ ફાંકાં કાઢી ચક્ર ક્રમે કાઢ્યાં છે અને તે બાજુ પૂરી યતાં ડાબી બાજુએ ફાંકાં કાઢી ચક્રો કાઢ્યાં છે. માત્ર અકેકા વંશજનું ચક્ર છે, તેના બીજા છોકરાઓ આદિનું કાંઈ જ સૂચન કરેલું નથી.

આમાં મૂળ પુરુષ સાથે ૩૪ જણનાં ચક્ર છે.

૪ લેખસંચદ્ધ-આમાં અમદાવાદનાં ત્રદ્દાં ત્રદ્દાં એવા લાયક આલીશાન મકાનો, મસ્જિદો, વાવ આદિ ઉપર કોતરેલા લેખો અને તેની નોંધ છે. કુલ ૨૭ નોંધો છે, તેમાં દાદા હરિરની વાવ, કાકરીયા તળાવ, જુરમા મસ્જિદ આદિ સમાઈ જાય છે.

૫ આ ઘોળકાની મસ્જિદ ઉપરનો લેખ છે.

૬ શાન્તિદાસ ઝવેરીનો રૂકો-આ શાહજહાન અને ઔરંગઝેબ બાદશાહના વખતનો, અમદાવાદના જૈન નગર શેઠ શાન્તિદાસ ઝવેરીને તેમનાં હવેલી દહેરૂં, દુકાન, બાગ વગેરેના ઉપભોગમાં કોઈએ હેરાનગતિ ન કરવી એ સંબંધી ફરમાનનો રૂકો છે.

આ એક અગલનો દસ્તાવેજ છે.

૭ આ, ઔરંગઝેબ બાદશાહના વખતમાં ઇનામમાં આપેલી જમીનના દસ્તાવેજની નકલ છે. તેના બે છટા કટકા છે, બન્નેના વચલા ભાગ ખવાઈ કરમાઈ ગયલા છે.

૮ દિલ્હીના બાદશાહોની વંશાવલિ-આ એક પાંચ શીટ લાંબું ઓળાઈ છે; આ વંશાવલિનો આકાર અને પદ્ધતિ ૩ જ નંબરવાળી વંશાવલિ કરતાં કેટલીક બાબતમાં ભિન્ન છે.

પ્રથમ એક ગોળ ચક્ર કાઢી મુખ્ય પુરુષનું નામ આદિ તેમાં લખેલું છે, અને તેની પાંચ બાજુ પાંચ ફાંકાં કાઢી પાંચ વંશજનાં નામનિર્દેશવાળાં ગોળ ચક્રો કાઢેલાં છે; પછી વચલા ફાંકાવાળા (રાજ્ય ગાદીએ બેઠેલા શાહવાળા) ચક્રનાં બે સીધાં ડાબા જમણી ફાંકાં ચક્ર સાથે છે; ઉપરાંત એમાંથી ડાબી બાજુના બીજા ચક્ર હેઠે ફાટતા ફાંકાનાં ત્રણ પેટાં ફાંકાં અને જમણી બાજુના એવા જ ફાંકાનું અકેક એવાં બે પેટા ફાંકાં છે; અને તેના વચલા ફાંકામાંથી પાછી વંશવૃદ્ધિ નોંધેલી છે; વચ્ચે કેટલાંક ફાંકાં પેટા ફાંકાંની વૃદ્ધિ બાજુમાં ઉચે (નીચે નહીં) આવી જ લઢેલું ફાંકાં કાઢી દાખવેલી છે; એ પ્રમાણે ઓળાયાના

અંત સુધી વચલા કાંકામાંથી કુટતાં ચક્રોનો વેણો પહોંચતાં તેમાંથી જમણાડાળી કાંકાં કાઢી, પાછાં ઓળીયાના ઉપરવાડે મધ્ય ભાગ પર્યંત આવી જ લઠણે કાંકાં કાઢ્યાં છે. આ ક્રમ પૂરો થતાં નીચે કંઈક લખાણુ લખેલું છે.

૯ બાહરાવ ચેશ્વાનું તહનાસું-આ, અમદાવાદના હાકેમ જવાંમદખાન અને ચેશ્વા બાહરાવ વચ્ચે થયેલા કોલકરારોનો મૂળ દસ્તાવેજ છે. એ ઘણો જ મહત્વનો તેમ જ ઉપયોગી છે.

૧૦ જીવાઈની સનદો-અમદાવાદના શાહપુરવાળા કાળને ને તેના વંશજોને ભૂદા ભૂદા બાદશાહો અને હાકેમો પાસેથી જીવાઈની મળેલી કારસી સનદો કુલ ૧૮ છે; કેટલીક લાંબી અને કેટલીક ટુંકી છે.

૧૧ સુન્નતખાનની કબરનો લેખ-આ નવાબ સુન્નતખાનની કબર ઉપર કોતરેલા લેખની નકલ છે.

૧૨ ચિંતામણિનો લેખ-આ સંખેડાના કંસારી ગામના ચિંતામણિ પાર્શ્વ નાથના જૈન દેવળ માટે બાદશાહે આપેલી જમીનની સનદની નકલ છે. આ સનદ ઐતિહાસિક અગત્યની છે.

૧૩ શન્તિદાસ ઝવેરીને પરવાનો-આ, શાહજહાન બાદશાહના વખતમાં ઔરંગઝેબના ફરમાનથી અમદાવાદના નગરશેઠ શાન્તિદાસ ઝવેરીનું જૈન દેવલ તોડી પાડી તે સ્થળે મસ્જદ બંધાવ્યાથી તેણે દિલ્લી જઈ દુર્યાદ કરતાં શાહજહાને મહમદ દારા શિકોહની સહીથી લખી આપેલો પરવાનો છે; એમાં અમદાવાદના હાકેમને એમ ફરમાવેલું છે કે તેણે પુનઃ દેવળ મસ્જદને સ્થળે ઉભું કરી આપવું, મજકુર દેહેરાનો મુસલમાનોએ લઈ લીધેલા સામાનસરંજમનો પણ શેઠને પાછો કબજે સોંપાવવો અને હવે પછી કોઈએ તેમને એવી હેરાનગતિ કરવી નહીં, તેમ અમુક અમુક જૈન તહેવારોએ શહેરમાં જીવહિંસા કરવા દેવી નહીં.

આ દસ્તાવેજ ઘણો ઉપયોગી છે અને શાહજહાન બાદશાહ પર્યંત હિન્દુઓનાં દેવલો, ધર્મભાવના આદિ માટે કેવી ચિંતાબરી લાગણી રખાતી હતી તેના દૃષ્ટાન્ત ૩૫ છે.

૧૪ આ અમદાવાદના બાદશાહોની પ્રશંસાની કવિતાઓ છે; અમદાવાદના શાહપુરના કાજ પાસેથી મળેલી છે. ઐતિહાસિક માહિતી તેમાંથી મળે એમ છે. છ નોટપેપર આખા અને ત્રણ અડધીઆં છે.

૧૫ અમદાવાદના શાહપુરના કાજના કબજમાંથી મળેલી છ સનદો છે.

૧૬ આ, અબ્રમખાન ગાઝીની ઉદ્યોધને નામે ઓળખાતી મદ્રેસાનો રંગીત પ્લાન ઇંગ્રેજ નોંધ સાથે તૈયાર કરેલો છે.

૧૭ જીવહિંસાની બંધીનો પરવાનો-આ, શાહજહાન બાદશાહના વખતમાં જૈનોના પૂજ્ય ચતુર્થ પર્વતની આસપાસના પ્રદેશમાં તેમ પાલીતાણામાં જીવહિંસા નહીં કરવાનો પરવાનો છે. આ મહત્વનો લેખ છે.

૧૮ જૈન ધર્મી ઉપાશ્રયો આદિની પરવાનગી-આ, જહાંગીર બાદશાહે સમસ્ત દેશને જીવહિંસા અમુક અમુક પ્રસંગે નહીં કરવાનું ફરમાવેલું અને જૈન

ધર્મીઓના ઉપાશ્રયો આદિ સમરાવા દેવાની પરવાનગી આપવાનું ફરમાવેલું તેવું ફરમાન છે. ઐતિહાસિક દૃષ્ટિથી તે ધણું જ ઉપયોગી છે.

૧૯ આ એક નાનો બાદશાહી રૂકો છે.

૨૦ આ સરખેનના ગંજબક્ષ ઓલીયાની કબર ઉપર કોતરેલી કવિતાની નકલ છે.

૨૧ આ પશ્ચ કોઈ એક કબર ઉપરની કવિતા છે.

૨૨ આ ઝાલાવાડમાં એક કાજને જીવાઈની કરી આપેલી સનદની નકલ છે.

૨૩ આ શાહજહાન બાદશાહે શત્રુંજય પર્વત ઉપર કોઈએ જીવહિસા નહીં કરવા દેવાની સનદ છે. આ સનદ ઉપયોગી છે.

૨૪ આ એક જીવાઈની સનદ છે.

૨૫ આ એક કબર ઉપરનો લેખ છે.

૨૬ આ એક જીવાઈની સનદ છે.

૨૭ આ, બાદશાહ શાહઆલમના સમયમાં લોકાગચ્છ અને ખરતર ગચ્છના જૈનધર્મીઓ વચ્ચે માંહેમાંહે ઉઠેલા તંટાની પતાવટનો દસ્તાવેજ છે. ઐતિહાસિક દૃષ્ટિથી આ મહત્વનો તેમ ઉપયોગી છે.

૨૮ આ એક જીવાઈની સનદ છે.

૨૯ આ, એક જૂદા જૂદા રોજઓ ઉપર કોતરેલા લેખોની નકલો છે. આનાં ત્રણ પાનાં છે.

૩૦ આ, અમદાવાદના નયર શેઠ શાન્તિદાસ શેઠને જીવહલ્યા થતી અટકાવવાના સંબંધમાં મળેલી એક સનદ છે. શાહજહાન બાદશાહની સમયમાં ગુજરાતનો સુબો એનો નાનો રાજકુમાર મુરાદબક્ષ હતો. તેણે ઔરંગઝેબ જોડે મળીને દિલ્હી ઉપર હુલ્લો લઈ જઈ બાપને ગાદીએથી ઉઠાડવા જે પ્રયાસ કરેલો, તેમાં નાણાંની મદદ આપ્યા બદલ શાન્તિદાસને આ પરવાનો આપેલો છે. એ મહત્વનો છે. સહી મોરાદબક્ષ ખીનશાહી બંદહીન મહમદ સાહેબની છે.

૩૧ ઇંગ્લેજ અમલનો દંદેરો-આ, અમદાવાદ પેશ્વા હાકેમ પાસેથી કર્નલ થોમસ ગોડાર્ડે પડાવ્યું અને તેનો કબજો લીધો ત્યારે શહેરીઓને શાન્તિ જળવવાની શરતે કોઈ હેલોહરકત નહીં પુગાડવાનાં આપેલાં વચનોનો જે દંદેરો બહાર પાડ્યો હતો તેની, નકલ છે. ઐતિહાસિક દૃષ્ટિથી આ દંદેરો મહત્વનો છે.

૩૨ આ, અમદાવાદના કાજપદે કરેલી નિમણુંકની સનદની નકલ છે. તેમાં ઘણી-એક વિગત સમાવેલી છે અને તે પૂરમાં મોટી છે.

૩૩ આ એક જીવાઈની સનદ છે.

અં. ૫૦-૧-૧-શકદ્વાર્થ-ગુ. ઈ. કો-૨૫. ફાર્બસ

સાહેબ-૫-૧-૬૬

વિષયાદિ-આમાં તારવેલા ઠકિન શુજરાતી શબ્દો તેના સરળ શુજરાતી અને ઇંગ્લેજ પર્યાયવાચી શબ્દો સાથે કકારાદિ ક્રમે પ્રત્યેક પ્રાનામાં આપેલા છે; પણ તેમાં

પાછળથી પાછો કોઈ ક્રમ અનુસરાયલો નથી. 'ડ' વર્ગને સ્થળે 'ન' વર્ગના, 'ણ' વર્ગને સ્થળે 'અ' વર્ગના, 'શ' વર્ગમાં 'શ' 'સ' અને 'પ' એ ત્રણે વર્ગોના શબ્દો આપેલા છે. 'અ' શિવાયના બીજા સ્વરોના શબ્દો આમાં આપેલા નથી.

સાથે આઠ ચોથીયાં પાનાં છે, તેમાં વગર ક્રમે ઉપરની પદ્ધતિએ સંજો લખેલા છે, જેનો ઉદ્દેશ પાછળથી પ્રસ્તુત પુસ્તકમાં એ શબ્દોને સામેલ કરવાનો હશે.

આ આખા કુદ્સકેપ કાગળોની 'નોટ' છે; તેમાં બાહ્ય ઉપર પ્રત્યેક આદિ અક્ષરનું પાનું તરફાલ ભેતાં જ હાથ આવે એવી યોજના કરેલી છે.

અં-૫૦ ૧-૨-શબ્દ-પદાર્થ-મ. ઇં. કો-સ્વ. ફાર્વસ સાહેવ-

પૃ. ૧૬ તથા છૂટક પાનાં.

વિષયાદિ-આમાં મરાઠી શબ્દો, પદો પદ-સમૂહો, અને કેટલાંક વાક્યો ઇંગ્રેજ અર્થો સાથે આપેલાં છે. તેમાં કોઈ ક્રમ જણાતો નથી. કેટલાંક પાનામાં માત્ર મરાઠી વાક્યો આદિ ઉતારેલાં છે. છૂટાં પાનામાં મરાઠી પત્રો આદિના નમુના છે. મોડી લિપિમાં એ બધું લખેલું છે; મોડી લિપિના મૂળાક્ષરો અને તેના ઉકેલની સમજ એક પાનામાં લખેલી છે. એક કાગળમાં દક્ષિણીના ધરને નકશો કાઢી તે તે ભાગના શબ્દો ત્યાં ત્યાં ઇંગ્રેજ પર્યાય સાથે નોંધેલા છે.

અં. ૫૦-૨-પ્રકીર્ણ-લેખાદિ-સં. ગુ. લેખોની નોંધ આદિ-
છૂટા પાનાં.

વિષયાદિ-૧-ગિરનારના લેખનું 'રર્જીંગ'; ૨ અશોકના કોઈ અન્ય સ્થળના લેખનું રર્જીંગ; આ બે 'રર્જીંગ' મોટાં છે.

૩ એક નાનું "રર્જીંગ" ૧૪ લીટીનું, ૦૧૧ કુટ પહોળું અને સવા કુટ લાંબું છે.

૪ નાગદેવનું તામ્રપત્ર (શાકે ૧૩૫૮-સં. ૧૪૯૨) આ કોંકણના રાજા નાગદેવે ચીપોલી અને ચાંદેલીના પાસેનું વરદેશી ગામ ઇનામમાં પાટીલ રૂપ શેટીના પુત્ર પશું શેટીને શાકે ૧૩૫૮(સં. ૧૪૯૨, ઇ. સ. ૧૪૩૬)ના ચેત્રમાં ઇનામમાં આપ્યું હતું તેનું તામ્રપત્ર છે.

એમાં જણાવેલું છે કે ગંગાના પ્રદેશમાં વસતો કારયપ ગોત્રી દેવરામી બ્રાહ્મણ વિદ્યાસંપત્ર, અને વેદવિદ્ હતા. તેણે દુરધ્વક(તુર્ક)ના હાથમાં ગયેલા એ ગંગાના પ્રદેશને છોડી કોંકણના ઇન્દુલ ગામમાં નિવાસ કર્યો. તેને કોંકણેશ્વરની કૃપાથી રાજ્યગાદી પ્રાપ્ત થઈ તેના સંખ્યાબંધ પુત્રપૌત્રો થયા. તેના વંશમાં જગદેવ થયો. તેનો ભટગી, તેનો માયીન દેવ, તેનો કૈદેવ, તેનો નાગદેવ અને તેનો ભૈરવ થયો. માયીન દેવે દક્ષિણના વિજયાદિત્ય રાજાના પુત્ર ત્રિભુવનમહીને બાર વર્ષથી કદરબ મુકક બધાવી પડેલા મરાઠાઓને હાંકી કાઢી રાજ્યપાટ સુસ્થિત કર્યો અને તેની રાજ્યધુરા ચલાવી. એ માયીન દેવે સૌરાષ્ટ્ર,

લાઠ, દ્રવિડ, મૌર આદિ પ્રદેશોના રાજ્યોને જિલ્લા. એ માથીન દેવનો પૌત્ર નાગદેવ પ્રતાપી હતો. તેણે નલ્લિકા ગામમાં પોતાનો નિવાસ કર્યો હતો ત્યારે કાલિકા દેવીના વરદાથી પુત્ર કાસાર પશુ શેડીને પરદેશી ગામ ઇનામમાં આપ્યું.

નોંધ-આ સાથેના નોંધપત્રમાં જણાવેલું છે કે ઉપરના તામ્રપત્રના ત્રણ કટકા છે, તેને એક કડીથી જોડેલા છે, તેના ઉપર નાગદેવ રાજની મોહોર છાપ છે અને તે ઉપર હનુમાન અને ગણપતિની ઝેરોળ મૂર્તિઓ કાઢી છે. સાવંતવાડીના ચિતનવીસ વામન-રાવે ગોઆ પ્રદેશના માપસે ગામના કાસાર ધાર શેડી પાસેથી માત્ર ઉકેલવા પૂરવું જ એ તામ્રપત્ર આણ્યું હતું. તે લાા ઇંચ લાંબું, ૭ ઇંચ પોહોળું અને એક ઇંચના ૧૫ 'સેન્ટ' જેટલું જડું હતું; તેનું કુલ વજન ૮ રતલ હતું.

એ તામ્રપત્રનો લેખ સંસ્કૃત ભાષામાં રચાયેલો છે અને તેને એક શાસ્ત્રીની મદદથી સાવંતવાડીના પોલીટીક્સ સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટે ઉકેલાવી ઇંગ્લેન્ડમાં બાબાંતર કરાવી, યુનિવર્સિટી સરકારના ચીફ સેક્રેટરી મી. મોલેટને સને ૧૮૫૦ ના જુલાઈની તા. ૧૧ મીએ તેની આબેહૂબ પ્રતિબિંબિત પ્રતિ તેવડા જ ત્રણ કાગળમાં કરાવી તેના બાબાંતર સાથે મોકલી આપી છે. એ નકલ પ્રસ્તુત સંગ્રહમાં છે.

ઇંગ્લેન્ડ બાબાંતર સાથે નાગદેવના પૂર્વજોના કમ દર્શાવનારું વંશવૃક્ષ કાઢેલું છે; તેમ તામ્રપત્રની લિપિના અક્ષરોનો મરોડ પ્રાચીન શૈલીનો હોઇને તેવા મરોડવાળા અક્ષરો અને વર્તમાન બાળગ્રાધ લિપિના તેને મળતા અક્ષરોનો એક ક્રોડો આપેલો છે.

તામ્રપત્રની પ્રતિબિંબિત પ્રતિના ત્રીજા કાગળની પાછળ ઇંગ્લેન્ડમાં નીચે પ્રમાણે નોંધ કરેલી છે:—

"Three Copper Tablets, joined by a ring running through them (precisely in the plates themselves the order of which it will be seen, is inversed) and bearing on its handles as a seal of the donor, an entire figure of Hanuman and the mutilated bust of some deity, most probably Ganpati were received for deciphering from Waman Rāv Chitnavis of Savant Waree, who obtained a loan of them from Ghar Shet Kāsar living at Mophse in the Goa Territory. They are said by the Kāsar to have been possessed by his family for some generations. They are in an excellent state of preservation, and appear never to have been under ground. They bear Shalivāhan Shaka 1358, corresponding with the Christian era 1436. They are 9¾ Inches long, 7 broad and 15 cents of an Inch thick, weighing 8 pounds. Modern characters have been written in red ink the old letter, where differing much to facilitate perusal."

આ લેખ પ્રસિદ્ધ થયો નથી.

૫ ઉનાના તાગાવની પ્રશસ્તિ-આ સંવત્ ૧૫૮૨ નાં શ્રાવણ સુદિ ૮ ને બુધવારે ઉત્તર દુર્ગમાં વાલમ કાયસ્થ જ્ઞાતિની બાઈ હરિબાઈએ તળાવ સમરાવ્યું (વદ્યારિત) તેની પ્રશસ્તિ છે; એ સંસ્કૃત ભાષામાં રચાયેલી છે. અને વડનગરા આલ્યંતર નાગર પ્ર(ભુ)દાસના પુત્ર સોમનાથે આ પ્રશસ્તિ કરેલી છે. એમાં જણાવેલું છે કે, વલ્લીપુરમાંથી ઉનામાં આવી વસેલા કાયસ્થોના અગ્રણી નરસિંહ મંત્રીના વંશમાં મંત્રી વિજય થયો, તેનો પુત્ર વત્સરાજ, તેની પુત્રી કીકી, તેનો પતિ 'મય' તેમનાથી 'પત' નામનો પુત્ર થયો, તેને સૌરાષ્ટ્ર દેશના પાતસાહ મહમ્મદે મંત્રીપદ આપ્યું અને તેની પત્ની હરિબાઈએ ઉનાનું તળાવ સમરાવ્યું.

આ નકલની ઉપર "કિંદાના એક બ્રાહ્મણ પાસે અક્ષરાન્તર કરાવ્યું" એવો ઉલ્લેખ કરેલો છે.

૬ આ, ગિરનારના અશોકના લેખનું અક્ષરાન્તર રા. બાબાજી રામચન્દ્ર પાસે કરાવેલું છે. ચાર કાગળની નોટમાં આડા પાનામાં મોટે અક્ષરે સાત સાત લીટી પ્રમાણે છ પૃષ્ઠ અને નવ નવ લીટી પ્રમાણે સાત પૃષ્ઠ લખેલાં છે.

૭ મહામાય વસ્તુપાલે સંવત ૧૨૮૯ના આશ્વિન વદ ૦) ને દિને રાંજય પર્વત ઉપર કપરિયક્ષત્રાસાદ કરાવ્યો તેના લેખનું સંક્ષિપ્ત અક્ષરાન્તર છે; માત્ર ૮ લીટી છે.

૮ ગુજરાતના બાદશાહ શ્રીમહમ્મદખાનના રાજ્યસમયમાં સુરાષ્ટ્રના મંગલપુરના રાય મુલતાલિએ બાંધવ કોટ સં. ૧૪૫૨ ના વૈશાખ વદ ૫ મે બંધાવ્યો તેનો ટુંકો લેખ છે; રાણીના પુત્ર ધવલે તે કોટયો છે અને કાજ બદરહીન ખોળએ તે લખ્યો છે.

૭ ને ૮ એ બે લેખ એક જ કાગળ ઉપર ઉતારેલા છે.

૯ કાવી તીર્થનો ઋષભપ્રાસાદ-આ જંબુસર પાસેના અને ખંભાત બંદરની સામી તીર ઉપરના કાવી તીર્થમાં વડનગરા નાગર બ્રાહ્મણ બાહુઆ ગંગાધરે જૈન ધર્મ સ્વીકારીને શ્રી ઋષભદેવનો પ્રાસાદ સં ૧૬૪૯ના માર્ગશીર્ષ સુદ ૧૩ સોમવારે બંધાવ્યો તેના લેખનું અક્ષરાન્તર છે. એમાં જણાવેલું છે કે ખંભાત(સ્તંભતીર્થ-ત્રંબાવતી)માં વડનગરા નાગર બ્રાહ્મણો વસતા હતા, તેઓ ધનાઢય અને ધર્મશીલ હતા. તેમની લઘુ શાખાના ભદ્રગોત્રનો એક સુધર્મશીલ બ્રાહ્મણ ગાંધી કદેપાળ હતો, તેનો પુત્ર અણુઆ ધારન, તેનો પુત્ર (નામ લેખમાં ઉતારતું લહીએ ભૂલ્યો છે), સાથે તેની ધર્મશીલ પત્ની લાલિકાથી બાહુઆ ગંગાધર નામનો પુત્ર થયો. તેણે પોતાના બાહુબલથી વિત્ત સંપાદન કીધું હતું, તે ધૈર્ય, ઔદાર્ય આદિ ગુણોથી યુક્ત અને વ્યવહારિગણમાં મુખ્ય હતો. તેને ત્રણ પુત્ર હતા, તેમાં મોટો પુત્ર હુંઅરજી, તે બાહુઆ હુંઅરજીના નામથી પ્રસિદ્ધ હતો. તેણે બાદશાહ અકબરના રાજ્યમાં પ્રસિદ્ધ થયેલા જૈન સૂરિ શ્રી વિજય-સેનની શિષ્યપરંપરાના તપાગચ્છના શિષ્ય ધર્મદાસના ઉપદેશથી જૈનધર્મ સ્વીકાર્યો અને કાવી તીર્થમાં શ્રી ઋષભદેવનો પ્રાસાદ બહુ દ્રવ્ય ખર્ચી બંધાવ્યો.

નોંધ-આ લેખ મોટો છે. કુલ ૩૨ શ્લોક છે; તેના ૧૨ શ્લોકમાં વિનયસેન સૂરિથી પરંપરાના શિષ્ય ધર્મદાસ પર્યંતના સૂરિઓની પ્રશસ્તિઓ છે, પછી બાહુઆ હુંવરજીની ઓળખ કરાવેલી છે અને તે પછીના ૧૫ શ્લોક(૧૮-૩૨)માં હુંવરજીની પ્રશસ્તિ, પાંચ (૧૩-૧૭)માં શ્લોકમાં કાવીતીર્થ માહાત્મ્ય અને ઋષભપ્રસાદની બંધામણી સંબંધી ઉલ્લેખ છે. તે પછી આની આ બાબત ગદ્યમાં પણ સાથે સાથે આપેલી છે. આ લેખ હજી પ્રસિદ્ધિ યવા પામ્યો નથી.

૧૦ આ, અઠાલજની વાવના લેખનું (સં. ૧૫૫૫) ગુજરાતી ભાષાંતર છે; તે ઉપર નોંધ છે કે “આ તરજમો શાસ્ત્રી સંસ્કૃત ઉપરથી ગુજરાતી ભગવાન શાસ્ત્રીએ કરાવો છે તેનાં ઉપરથી અંગરેજ તરજુમો કરાવો છે. ગવરનર જીત માલકમ સાહેબની સ્વારી સેહેર અમદાવાદ આવી સાહી બાગના મહેલમાં મુકામ કરે તારે લખું છે સંવત ૧૮૮૬ ની સાલમાં તે સંસ્કૃતના પ્રાકૃત તેનો તરજુમો અંગરેજમાં કરાવી એ તરજુ નકલો સાહેબ મોસુકુની જનાબમાં તા. ૬ ફેબ્રુઆરી સને ૧૮૩૭ ના રોજ પરગણે દસકરોઈના કુર્માનીસદાર જવાબા વીરાભાઈએ રજુ કરી છે. સંવત ૧૮૮૬ ના માહ વહી”

આની એક બીજી નકલ પણ આ સાથે સામેલ છે તેમાં માત્ર વાવની પ્રશસ્તિ જેટલો ભાગ લખેલો છે. એક ત્રીજી પાંતળા ભૂરા કાગળ ઉપર એ વાવનો નકશો કોઠા આદિ સાથે કાઢેલો છે અને તેની બાંધણી, વિભાગો આદિ સંબંધી તપસીલો આપેલી છે. આ કાગળ જર્જરિત થઈ ગયો છે.

રા. દલપતરામ કવિએ આ નકલ ઉપર એવી નોંધ કરેલી છે કે “આ લેખ દસ-કરોઈના મામલેદાર કાજ શહાબુદ્દીન સાહેબે મંગાવી આપ્યો. તા. ૬ જાનવારી સં. ૧૮૮૬”.

એક ચોથા કાગળમાં મૂળ સંસ્કૃત લેખની અપૂર્ણ નકલ ઉતારેલી છે.

અં. ૩૫-૧-૮ માં આ વિષે વિશેષ હકીગત માટે જોવું.

૧૦ સ્તવન-આ વિષ્ણુના સ્તવનના ૩૦ શ્લોકો કાગળની એક બાજુએ છ પૃષ્ઠો ઉપર કોઈ પ્રતિ ઉપરથી ઉતારેલા છે; મૂળ પ્રતિમાંની ૨૨ પંક્તિઓ તેના ક્રમે ઉતારેલી છે; લાલ લીટીથી શબ્દો અને પદો છૂટા પાડી અર્થગર્યતા પ્રાપ્ત કરેલી છે; છતાં કેટલીક અશુદ્ધિ રહી ગયલી છે.

૧૨ કેરેશ્વરનો શિલાલેખ-આ, સં. ૧૩૨૮ માં સરસ્વતીતીરે સ્થપાયેલા કેરેશ્વર મહાદેવ સંબંધી શિલાલેખ છે. તેમાં જણાવેલું છે કે આનન્દપુર(વડનગર)માં ચૌલુક્ય રાજના સમયમાં પ્રખ્યાત સોમેશ્વર કવિ થઈ ગયા તેના વંશના ગોવિંદના પુત્ર નાનાક વ્યાકરણી, નાટકકાર, કવિ અને સુપ્રસિદ્ધ શિવભક્ત હતા. તે પ્રભાસ-પાટણના સોમનાથ મહાદેવના પરમ ભક્ત હતા. ગુજરાતના રાજ વાલેલા વીરધવલના વંશજ વિસલદેવ(ખરી રીતે વિસલદેવનો પુત્ર અર્જુનદેવ)નો પ્રતાપ પ્રભાસપાટણ

પર્યંત નમ્યોં હતોં. એમના આશ્રયથી નાનાકે કેટલેશ્વરની સ્થાપના સં. ૧૩૨૮ માં કરી. તેની પ્રચસ્તિના શ્લોકો આ શિલાલેખમાં કોતરેલા છે. શાર્દૂલવિકીરિત અને આર્યાધી તેનો પદબંધ બાંધેલો છે. કુલ ૫૬ શ્લોક છે.

આ લેખ પ્રસિદ્ધ થયો નથી.

નોંધ-આ લેખની પ્રતિ પ્રાચીન છે અને ઘણી જ જર્જરિત થઈ ગયલી છે. તે એક મોટું આળીઈ છે, મોટા અક્ષરે લખેલું છે, અક્ષરો વચ્ચે ભાગ સાહીથી ખવાઈ જતાં કેટલેક સ્થળે પોલા થઈ ગયા છે. આ લેખ વાઘેલા વંશના ઇતિહાસમાં ઉપયોગી થઈ પડે તેવો છે.

૧૩ ગિરનાર ઉપરનો શિલાલેખ-આ, ગિરનાર પર્વત ઉપર નૈનોનું એક દેવલ છે. તે દેવલની સામે એટલે કે રા' ખેંગારના મહેલને નામે જાણીતા મહેલમાં જવાના પૂર્વાભિમુખ દ્વારની ડાબી બાજુ ઉપર દેવલના સભામંડપની ઉત્તરે એક સ્તંભ છે તેમાં કોતરેલા શ્લોકનું અક્ષરાન્તર છે. એ પથરો એક ખુણેથી ખંડિત થયેલો છે, તેથી મજકુર લેખના કેટલાક શબ્દો પડેલા છે, તેમ એ લેખ અપૂર્ણ પણે છે, કારણુ રૂઢિ શ્રી રાજવંશવર્ણન પછી અથ શાળ વર્ણન લખી માત્ર આ લેખની એક જ પંક્તિ અસ્તિ સ્વસ્તિનિધિ (:) શ્રીયો નિરવતિ પ્રેમાસ્પદં સેવયિ (:) શ્રી ધર્મસ્ય વસુધારા તમવભૂમોલિસ્ફુરન્મંડનં વાપીકુપતટાકકાનનમજનિ જિન પ્રાસાદ શૈવાલય ઉતારેલી છે.

આ લેખમાં જુનાગઢના યદુવંશી મંડલિકના વંશજ 'નવધન,' મહીપાલ, ખેંગાર (સિદ્ધરાજના ખેંગાર ઉપરના વિજયના સૂચન સાથે), મોઢલસિંહ, મહીપાલ, અને મંડલિકનાં નામોના ઉલ્લેખ છે.

આ લેખનું અક્ષરાન્તર ઉતારનાર રા. નારાયણરાવે એક નોંધ કરેલી છે તેમાં જણાવેલું છે કે “એક થાંભલા ઉપર સંવત ૧૩૩૯ જ્યેષ્ઠ સુદ ૭ પ્રુધ અને ખીજ થાંભલા ઉપર સં. ૧૩૩૨ છે. એક પથર ઉપર શ્લોકો લખેલા છે અને તેમાં સં. ૧૨૧૫ ના ચૈત્ર સુદ ૭ ને રવિનો ઉલ્લેખ છે; તે શ્રીગિરનાર ઉપરના અંબાજીની પ્રતિમાની સ્થાપનાને ઉદ્દેશીને હશે એમ સમજાય છે.”

આ અક્ષરાન્તર સંવત ૧૮૯૬ માં કરાવાયલું છે.

એક ખીજ આ જ લેખના અક્ષરાન્તરની પ્રતિ છે, તે સ્વ. કાર્પસ સાહેબની સાથે ગિરનારના પ્રવાસે ગયલા રા. મગનલાલ વખતચંદે સં. ૧૯૦૮ ના મહા સુદ ૭ મે ઉતારેલી પણ તેના કરતાં ઉપલી પ્રતિ વિશેષ સ્પષ્ટ સમજવાળી છે.

એક ત્રીજા કાગળ ઉપર ઉપલા લેખની ૮ થી ૧૭ પંક્તિઓનો તાત્પર્ય ગુજરાતીમાં આપેલો છે.

આ લેખ ‘સ્વાધ્યક્ષ લિસ્ટ ઓફ અટીકવેરીયન રીમેન્સ ઇન ઇન્ડિયે પ્રેસિડંસી’ એ નામે ગ્રંથમાં પૃ. ૩૪૧-૩૪૮ માં પ્રસિદ્ધ થયો છે.

૧૪ સૂદ મંત્રીની ગૃહિણીની વાવનો લેખ-(સં. ૧૪૩૭) આ લેખનો પથર ડાબી બાજુએથી ખંડિત હોવાથી તેટલા ભાગનું અક્ષરાન્તર ખંડિત ઉતારેલું છે. એ

અક્ષરાન્તર સાથે તેની એક ખીજ નક્ક પશુ સામેલ છે. તેમાં મૂળની ખંડિત પ્રશસ્તિના નષ્ટ થયેલા શબ્દો તથા સંગતિયુક્ત પૂર્તિ કરીને ખંડિત પુરુષોત્તમે પૂર્ણ કરેલી પ્રશસ્તિ ઉત્પરેલી છે. એથી સમન્વય છે તેમ બારદ્વાજ ગોત્રના વિમ શ્રીમાન્ નારાયણના વંશનો, ન્દ્ર મંત્રી સોરઠના રાજ મહીપાલદેવનો રાજ્યકાર્યધૂરિ હતો. તેની પત્ની સહજલા દેવીએ પોતાને મળતા વર્ધાશનમાંથી એક વાવ કરાવી.

એ અઘાપિ અંમસિદ્ધ લેખ સોરઠના ઇતિહાસમાં ઉપયોગી અને મહત્વનો થઈ પડે એમ જણાય છે; પૂર્તિથી પૂર્ણ કરેલી પ્રશસ્તિની નક્ક અતિશય જર્જરિત થઈ ગઈ છે તેમ કેટલોક ભાગ ઉત્તરડાયો, કરપાઈ ગયેલો છે; તેથી તેની નવી પ્રતિ અવશ્ય ઉતરાવવા જેવી છે; તેમ અક્ષરાન્તરની પ્રતિ પણ પ્રતિબિમ્બત થવી જોઈએ છે. સાથે જ કાગળ ઉપર મૂળ લેખની પ્રત્યેક પંક્તિનો ઉપલક્ષ તાત્પર્ય શુજરાતીમાં આપેલો છે. આમ નાના મોટા મળી કુલ ચાર કાગળો છે; પ્લોક કુલ ૨૫ છે.

૧૫ દર્બાવતીપ્રશસ્તિ—આ પ્રશસ્તિ મરાઠી ભાષામાં રચાયેલી છે; ૫૪ કડી છે; એમાં ખીલાજ ગાયકવાડના (દત્તક) પુત્ર દામાજ ગાયકવાડે હાલાર, સૌરાષ્ટ્ર, દાંતા, કચ્છ, નળદેશ આદિમાં વિજય પ્રવર્તાવ્યો હતો અને પ્રાચીન નગરી દર્બાવતી તેમ જ તેની પડોશનાં આંદોદ, કર્નાલી આદિ ક્ષેત્રોમાં શિવાલયો બંધાવ્યાનો ઉલ્લેખ છે. દામાજનો દાસ યમુનાજ અને તેના સુત શિવાજનો ધાત્રક તે એ સ્થળનો રક્ષક હતો એમ જણાવેલું છે.

પ્રતિ કટિલી છે, વચ્ચે ચાર મોટાં કાંણાં પડેલાં છે. અને તેથી પ્રતિ - ખંડિત થયેલી છે. કોઈ પ્રાચીન ગ્રંથમાંથી આ પ્રશસ્તિ ઉતાર્યાનું અંતે જણાવેલું છે, તેમાં નીચે પ્રમાણે સંવત્તનિર્દેશ આદિ જણાવેલાં છે:—

રેવા ઉત્તરતીર સંવત ગણના । અઠ્ઠ આંકત શત ।

વિક્રમ શકાચે પ્રમુત્વ ઉત્તર પથિ જાણવા ॥ ૪૯ ॥

શકે પોઢશ સમતીત પ્રજાધિ(પ) નામ સંવત્સર આળ ।

માઘ માસ કૃષ્ણપક્ષ તીથ સપ્તમી પૈં અસે ॥ ૫૦ ॥

દક્ષિણ તિરિ નૃપવર । શાલિવાહન રાજેશ્વર ।

સમાસિ જાતિ ગુરુ વાસર વુહાનપુરી દરવાજે ॥ ૫૧ ॥

જનક વિશ્વેશ ત્રંવકનાથ । માતા વારાણસી ક્ષેત્ર પ્રાપ્ત ।

માતાગિલા ગંગા આપ્ત । હુંઢિરાજ ડ્યેષ્ટવંધુ ॥ ૫૨ ॥

દંડપાણિના સિદ્ધત્રાણ । મૈરવલક્ષ્મી ધારિ પરિપૂર્ણ ।

મગિનિ નામ ઉમયતા જાળ । કાશી આણિ મણિકર્ણિકા ॥ ૫૩ ॥

ગાયકવાડી સમયના તીર્થોદ્ધારનાં સહૃદયો જણાવા માટે આવી પ્રશસ્તિઓ સંગ્રહવા તેમ જ વિચારના યોગ્ય છે.

૧૬ હીરા દેવીની મૂર્તિની પ્રશસ્તિ-આ, વંધલી પાસે વિંજલેશ્વર મહાદેવના દેવલના પૂર્વ તરફના ભાગમાં હીરાદેવીની જે મૂર્તિ સ્થાપેલી છે તેની હેઠળ કોતરેલી પ્રશસ્તિ છે. તેની પંક્તિ ૪૪ જણાય છે. તેમાં જણાવેલું છે કે—

જગતસિંહે (જીનાગઢના રાજા) મંડલિકને યુદ્ધમાં, જિતી વંધલી પાસે પોતાની માતા વિંજલ દેવીના નામથી વિંજલેશ્વર મહાદેવની સ્થાપના કીધી. તેનો પુત્ર ક્ષેમાનંદ ચૌહાણ વંશી વીરધવલની પુત્રી પ્રેમલ દેવીને પરણ્યો; તેનો પુત્ર વિંજયાનંદ થયો, એણે વંધલીમાં બ્રાહ્મણોને ધરોનાં દાન દીધાં, અને વિંજલેશ્વર પાસે મોટી ધર્મશાળા બંધાવી. એ વિંજયાનંદ રાષ્ટ્રકૂટ વંશના જૈત્રસિંહના પુત્ર ભીમસિંહની પુત્રી નાગલ દેવીને પરણ્યો; નાગલ દેવીથી વિંજયાનંદને સામંતસિંહ અને તેજસિંહ નામે બે દીકરા અને હીરા દેવી નામે એક પુત્રી થઈ તે, હીરા દેવી ચૌહાણવંશી લાવણ્યધવલને પરણી હતી; તે હીરા દેવી મરણ પામી ત્યારે નાગલ દેવીએ તેની મૂર્તિ વિંજલેશ્વર શિવાલયમાં સ્થાપાવી. વિંજયાનંદનો ગુરુ માનસ વંશનો લાવણ્યશર્મા, તેનો દીકરો નારાયણ, તેનો દીકરો શ્રીધંધ અને તેનો દીકરો શ્રીધર થયો.

એક મૂરા, અર્ધો કાગળની બે બાજુએ પંક્તિવાર ગુજરાતીમાં ઉપલી પ્રશસ્તિનો તાત્પર્ય આપેલો છે; અને બીજા એવા જ એક કાગળ ઉપર તેનો પંક્તિવાર અંગ્રેજીમાં સારાંશ આપેલો છે.

આ લેખ પ્રસિદ્ધ થયો નથી.

૧૭ પાટણના દરવાજા ઉપરનો લેખ-(સં. ૧૪૪૨) આ સંસ્કૃત લેખ પ્રભાસ પાટણના પૂર્વ બાજુના દરવાજા ઉપર ખોતરી ચઢેલો છે. તેના કુલ ૧૨ શ્લોક છે. એમાં જણાવેલું છે કે પ્રભાસમાં યાદવ વંશનો રાજા ભીમ(સિંહ) થયો; તેની પત્ની માણિક્ય દેવી હતી, તે બન્નેને યમુના દેવી નામની પુત્રી થઈ; તે ‘રાષ્ટ્રોડ’ વંશના રાજા ભર્મને પરણી હતી:—

“ રાષ્ટ્રોડવંશસ્તુ તથા ત્રિતીયઃ ।

તત્રાભવઋર્મનૃપોડતિધર્મઃ ।

તસ્માચ્છિવં સા યમુના જગામ ॥ ૧૦ ॥

એ યમુનાએ ઘણાં દાન કીધાં હતાં. તેણે સંગમેશ્વરના દેવાયતનને શોભાવનારી એક વાવ કરાવી:

યા કારયામાસ નવાપિ વાપિકા

પરસ્ત્રીદેવાયતનપ્રપાશ્ચ ।

તયા પ્રતોલિમુખમંડનોપમં ”

નિર્માપિતં ચત્વરમત્ર સુંદરમ્ ॥

સંવત ૧૪૪૨ વર્ષે આષાઢ વદિ ૫ શનૌ ॥

આ પ્રતિની બાબુમાં એક બીજી નોંધ આ પ્રમાણે છે:-

“સંવત ૧૪૪૬ વર્ષે જ્યેષ્ઠ શુદ્ધિ ૧૩ દિને સંગમેશ્વર: પ્રસ્થાપિત:”

આ લેખ પડીમાત્રાએ લખાયેલો છે.

૧૮ વઢવાણની હડીકત-આ એક પાંચ ચોથીઆં કાગળનો જુમલો છે; તેમાં વઢવાણની માધા વાવ(સં. ૧૩૫૦)ના લેખનો અંત ભાગ, તથા વઢવાણના ઠાકોરાની પાછળ સતી ચયલી રાણીઓના પાળીઆ હેડળના લેખોના અક્ષરાંતરો નોંધેલા છે; એક સંવત ૧૭૯૭ નો, બીજો સંવત ૧૮૩૫ નો, ત્રીજો સંવત ૧૫૬૮નો, ચોથો, પાંચમો, છઠ્ઠો અને સાતમો સંવત ૧૮૪૪નો એમ ચાર પાળીયાની નોંધ છે.

માધા વાવના લેખ વિષે જણાવેલું છે કે,

“માધા વાવના ત્રીજા મતવાળામાં જમણે હાથ ગોખલામાં મુરતીઓ
“૨ ઉભી ચણેલી છે તેની નીચે અક્ષર લખેલા છે તે—

સં. ૧૩૫૦ વર્ષે કાર્તિક શુદ્ધિ ૮ ગુરૌ નાગર બ્રાહ્મણ જ્ઞાતીયમહં શ્રી
સાંઢળતીય વ. શ્રી સોમસુતમહં શ્રી સીધૂ । તસ્મૃત મહંશ્રી તપમહેતિ ॥”

૧૯ શેકુશ્રી વખતચંદ્ર પુશાલચંદની સનદ-આ, અમદાવાદના સુપ્રસિદ્ધ, નગર-શેક વખતચંદ્ર પુશાલચંદને તેમનાં માલમિલકતનો વગર હેલા હરકતે ઉપભોગ કરવા દેવાની જે સનદ મળેલી તેની નકલ છે. તે સંવત ૧૮૬૮ શાકે ૧૭૩૪ માં દિલ્લીના (નામના) બાદશાહ અકબરના સમયમાં પુનાતા પેશ્વા બાહરાવ(બીજા)ની વતી ગુજરાતમાં રાજ્યકર્તા આણંદરાવ ગાયકવાડના બાઈ કૃત્તેસિંહરાવ પાસેથી વડોદરાના કુમાવીસદાર પાસે અમદાવાદ મુકામે લખાવી આપેલી છે આમાં પેશ્વાના પ્રતિનિધિ તરિકે વે. શા. સં. ગંગાધર શાસ્ત્રીનો ઉલ્લેખ છે. ગાયકવાડીના મતાદાર બાપુજી ગોવિંદને એ સનદમાં લખ્યા પ્રમાણે વર્તવા ફરમાન કરેલું છે.

૨૦ શેખ મલિકસેરનો પાળીયો-(સં. ૧૪૬૨) પ્રભાસપાટણના મુખ્ય દરવાજા આગળના એક મુસલમાની મકરખામાંના એક પથ્થર ઉપર મજકુર પાળીઓ ખોતરી તેની નીચે એ સંબંધી ઓળખ આપેલી છે. સંસ્કૃત બાષામાં એ ઓળખ લખેલી છે. એથી જણાય છે કે સંવત ૧૪૬૨ માં તુર્ક લશ્કર લઈ મહમદ સુત બહુ રાફતદે પ્રભાસના રાજા ધલદાસના રાજ્ય ઉપર ચઢાઈ કરી, તેમાં શેખ મલિકસેર નામનો નામાંકિત ચોધો આવણુ શુદ્ધ ૫ વાર શુક્રે મરણ પામ્યો. મજકુર લેખમાં મરનાર ચોધાના પિતામહ પર્યંત પૂર્વજોની તથા બાઈઓની ઓળખ આપેલી છે.

૨૧ કાવી તીર્થનું રત્નતિલક જનાલય-(સં. ૧૬૫૪) આ ખંભાતના જૈન સાધુ પણ મૂળ નાગરજાતીય ગાંધી બહુઆ સુત કુંવરજીએ જૈન ધર્મ અંગીકાર કરી શેક પીતાંબર વીરા અમદાવાદના સૂત્રધાર વીરપાળ આદિ સાથે મળીને કાવી તીર્થમાં રત્ન-તિલક નામનું બાવન જનાલય સં. ૧૬૫૪ ના આવણુ વદ ૯ વાર રાત્રિએ બંધાવ્યું તેનો લેખ છે.

૨૨ ચાંપાનેરની વાવનો લેખ-(સં. ૧૫૫૪) આ, ચાંપાનેર હેઠ્ઠે મહમ્મદાબાદમાં મહમ્મદ બેગડાના સમયમાં શાકે ૧૪૧૯ અને સં. ૧૫૫૪ ના પૌષ સુદ ૫ ને શુક્રવારે બંધાયેલી વાવનો અને તે ઉપરનું મલેક શંદલ સુલતાની બાબતીએ બે હલના એક ક્ષેત્ર ધર્માદા આપેલું તેના લેખનો ગુજરાતી સંક્ષેપ છે.

સાથે એક કાગળમાં એ લેખનું સંસ્કૃતમાં અક્ષરાન્તર ઉતારેલું છે, પણ તેનો છેવટનો ભાગ ક્ષેત્રધન સંબંધી મિશ્ર ગુજરાતી છે. એ વાવ 'છતરડી'ના નામે પ્રસિદ્ધ છે. તે પથરની બાંધેલી છે.

એ વાવમાં પેસતાં ડાબી બાજુના ગોખમાં એક પથરની શિલા જડેલી છે તેમાં મળકુર લેખ કોતરેલો છે. આ નકલ સને ૧૮૫૭ ના મેની તા. ૧૫ મીએ કારકુન લક્ષ્મીશંકર દેવશંકરે ઉતારેલી છે: મૂળ લેખના અંતનો ગુજરાતી મળકુર આ પ્રમાણે છે:-

“મૂમિ ૨ હલ અંક, હલ વિ વાવિ મસીતનુસન્યા વકફ હજીરાનુ પેત્રરા મૂમિ હલ વિ અંકે શર સુલતાનિ સમસ્ત દીવાનિરો મૌમિ હલ ૨ ધર્માર્થ દતા કાલિકાલારો પેત્ર જિકો લોપિ તે દોષભાગી પ્યાદ્વિરા પુન્ય આમુખ્યાં ઇત પાપી ॥

૨૩ અંબિકાની સ્થાપનાનો લેખ-(સં. ૧૨૧૫) આ, ગિરનાર ઉપર નેમિનાથના દેવાલયની ઘટ્ટી પાસે જતાં વચ્ચે જે બારી આવે છે તેની ડાબી બાજુએ સરોજ ઉપરના લેખનું અક્ષરાન્તર છે. તેમાં સં. ૧૨૧૫ ના ચૈત્ર સુદ ૮ ને રવિવારે શ્રી અંબિકાની સ્થાપના કર્યાનું જણાવેલું છે.

આ, લેખ એક જડા કાગળ ઉપર ઉતારેલો છે; કીટ તેને ખાઈ વચ્ચે કાણાં પાચ્યાં છે.

૨૪ વડાલીના દેવમંડપનો લેખ-(સં. ૧૨૬૪) આ, “સંવત ૧૨૬૪ ચૈત્ર સુદ ૧૩ ને શુક્રવારે રામજીતુનો મંડપ” બંધાયેલો તેનો અને તેને ‘સંવત ૧૫૪૪ માં બાગાસુત ભાકાજી બારન્યાં’ એ સમરાવરાવ્યો તેનો લેખ છે. એ સંસ્કૃત બાપામાં રચાયેલો છે અને તે અપૂર્ણ તેમજ ઘણો અશુદ્ધ છે;

૨૫ અલ્લવ્ય માતાની સ્થાપનાનો લેખ-(સં. ૧૪૧૫) આ આરાસુર ઉપરનાં અંબાજી માતાની પાસે અલ્લવ્ય માતાની મૂર્તિ છે તેના હેઠળના લેખની નોંધ છે. એ મૂર્તિની સ્થાપના સં. ૧૪૧૫ના મહા સુદ ૧૧ ને શુક્રવારે થયેલી છે.

સાથે કુંભારિયાનાં જૈન દહેરામાંના પાંચમા દેરાના પારસનાથજીની મૂર્તિની હેઠળનો નીચેનો હલ્લેખ ઉતાર્યો છે:-“સં. ૧૬૭૫ વા જેઠ માસ તથા શુક્લ પક્ષમાં વિમલશ્યાએ અંબાજીસલાખા કરિ દેવપ્રતિષ્ઠા કરિ.”

૨૬ ખેરાળુની પ્રતિમાઓ ઉપરના અક્ષરો-આ, ખેરાળુમાંના શ્રી આદિના-ચંદના દેશમાં ધાતુની જે છ પ્રતિમાઓ છે તેની પુઠે લખેલા અક્ષરોની નકલ છે. એ નકલથી જણાય છે કે એ મૂળ લેખો ખંડિત છે. તેમાંની પ્રતિમા એક ઉપર-સં. ૧૬૫૨ નો, બીજી ઉપર સં. ૧૨૯૭ ના આપાઠ સુદ ૩ નો, ત્રીજી ઉપર સંવત ૧૪૮૯ ના માધ કૃષ્ણ-પક્ષ ૧૩ નો, ચોથી ઉપર સંવત ૧૩૪૪ નો, પાંચમી ઉપર સંવત ૧૨૬૩ ચૈત્ર સુદ ૧ વાર શુક્રો હલ્દેખ તેના સ્થાપકનાં નામ ઓળખ આદિ સાથે છે.

સાથેની નોંધમાં જણાવેલું છે કે આ મૂર્તિઓ સંવત ૧૯૦૬ માં ખેરાળુની નજીકની જમીનમાંથી સ્વપ્નમાં જણ્યા પ્રમાણે વૈવંચા ભાટ જેરાજે ખોદી કઢાવી હતી.

૨૭ અગ્નિન મહાદેવની સ્થાપના-(સં. ૧૧૯૬). રાધનપુરના નવાળ કમાલ ખાનના સમયમાં વસેલા કમાલપુર ગામથી પશ્ચિમમાં પાંચ ગાઉ દૂર જૂનાં પાંચ ભાગેલાં શિવાલય છે; મજદુર નોંધમાં એ દેશમાંની મૂર્તિઓનું વર્ણન આપી દેરાંની ખારશાળ ઉપર “સં. ૧૧૯૬”ની સાલ સાચનાં થોડાંક ભાંગ્યાં તૂટ્યાં પડેા ઉતારેલાં છે.

૨૬ તથા ૨૭ અંકવાળી બાબતો એ છટા કાગળનાં ચાર પૃષ્ઠો ઉપર ઉતારેલી છે.

૨૮ અડીર્ણ લેખોની ટુંટી નોંધ-જૂદા દશ નાના નાના ટુકડાઓ કાગળના છે, તેમાં નીચેની મતલબવાળા લેખોની ટુંટી નોંધો છે:-

૧ હાથરવાની વાવ સં. ૧૬૬૯ માં બંધાઈ; ૨ વડાલીની વાવ સં. ૧૬૯૭ માં રથામસુંદરજી વૈષ્ણવે બંધાવી; ૩ ગડીઓલના સંવત (૧)૨૩૪ ના ચૈત્ર વદ ૫ શનિના પાળીયાની નોંધ છે; ૪ સં. ૧૬૯૧ માં સામલ બાઈએ વાવ બંધાવી. ૫ ખેડ તા. ચાંદરણીમાં સં. ૧૪૭૪ ના માધ વદ ૬ ને દિને માણુક વહુની વાવ બંધાઈ; ૬ કોટડાની વાવનો છિત્રભિત્ર અને અરપષ્ટ લેખ; ૭ જમલાની ભાગોળનો સં. ૧૭૦૦ નો પાળીયો; ૮ જમલાની સીમની સં. ૧૫૦૯ માં રૂ. ૭૦૦૦ ના ખર્ચે પંડા અમુલખે વાવ સમરાવી; ૯ સં. ૧૬૨૦ નો પાળીયો; અને ૧૦ મોડાસાની સં. ૧૫૨-ની વાવનો છિત્રભિત્ર લેખ.

૨૯ તીર્થંકરોની ઓળખ આદ-આ કાગળમાં જૈનોના ૨૪ તીર્થંકરો સંબંધી જણાવ્યા ગયા મુખ્ય ૩૦ બાબતની માહિતી આપેલી છે. ૩૦ કોઠા ઉભા અને ૨૪ કોઠા આડા કાઢેલા છે. પહેલા આડા કોઠાનાં ૩૦ ખાનાંમાં તીર્થંકરોની નગરીનું નામ, પિતાનું નામ, માતાનું નામ, દેહમાન, આયુ, વસ્ત્ર, લાંછન, નક્ષત્ર, શશિ, લગ્ન, રાજ્યકાલ, કેટલા પુત્ર સાથે દીક્ષા, દીક્ષાનગરી, તપ, ગૃહસ્થાશ્રમનો સમય, આહાર નામ, કેવળ, તપ અંત, વૃક્ષ, ગણધર, સાધુઓનો સાથ, સાધ્વીઓનો સાથ, જક્ષ, જક્ષણી, શ્રાવક, શ્રાવિકા, મુકિતદિન, અને સાધુસંખ્યા એટલી ત્રીસ બાબતો લખી છે; અને ૨૪ આડા કોઠામાં લખેલા તીર્થંકરોને લગતી ઉપર જણાવેલા પ્રકારની માહિતી આપી છે.

૩૦ અમદાવાદના નગર શેઠની વંશાવલિ-આમાં અમદાવાદના જૈન નગર શેઠ શાન્તિદાસનું વંશવૃક્ષ સંવત ૧૯૧૦ સુધીમાં જવતા વંશજો પર્યંતનું ઉતારેલું છે.

એ શેઠ શાહજહાંન અને ઔરંગઝેબના સમયમાં જવતા હતા અને અમદાવાદની શેઠ-ગિરિ તેમને હસ્ત હતી.

આ વંશવૃક્ષ સ્વ. કૃષ્ણસ સાહેબને માટે રા. મગનલાલ વખતયંદે સં. ૧૯૧૦ના માહ વદિ ૧૧ અને સને ૧૮૫૪ ના ફેબ્રુઆરીની તા. ૨૩ મીએ અમદાવાદમાં કાઢેલું છે. આણું એક વંશવૃક્ષ “જૈન રાસમાળા”ના પહેલા ગ્રંથમાં પ્રકટ થયેલું છે.

અં. ૫૦-૩-૧ સૂર્યવંશીઓની વંશાવલિ-

અ. ગુ. વૃ.-પૃ. ૧-૨

વિષયાદિ-બે મોટા કાગળોમાંના એકમાં આદિનારાયણ, તેના મોટા પુત્ર મરીચિથી અને તેના પુત્ર સૂર્યથી ચાલેલા સૂર્યવંશી ક્ષત્રિયોનું વંશવૃક્ષ (વંશાવલિ) કાઢેલું છે. તેમાં થોડાક સુમસિદ્ધ રાજાઓ સંબંધી એકાદ બે જાણવાળાગ બાબતો નોંધી છે: જેવી કે સૂર્યના પુત્ર શ્રાદ્ધદેવ મનુના પૌત્ર નાભાગથી ૨૨ પેઢીના ત્રણ(ત્રણ)બિંદુની પુત્રી ઈડબિડા પુલસ્ત્ય ઋષિને પરણી, તેનો પુત્ર વિશ્વના થયો તે કૈકયી રાક્ષસીને પરણ્યો અને તેનાથી રાવણ, કુંભકર્ણ અને વિભીષણ થયા.

ખીજ કાગળમાં નીચેની બાબતો ઉતારેલી છે:- ૧ એક હારમાં સૂર્યવંશી રાજાઓમાંના સુખ્ય નક્ષ રાજથી સુમિત્ર રાજ પર્યંતના રાજાઓની આવલિ ઉતારી છે અને સાથે સુમિત્રના નામ આગળ જણાવેલું છે કે:-

“દ્વાપર યુગ સુધિ તાર પછી કલિં(લિ)યુગનો અમલ થયો અને શ્રીકૃષ્ણ સ્વધામમાં પધારા તાર પછી જરાસંઘના વંશમાં પૃથ્વીનું રાજ્ય રહ્યું તે કલિયુગમાં પ્રથમ ક્ષત્રિયના વંશમાં પાંચ રાજાથી ચાલ્યા તેની વિગત

“સૂર્યવંશીમાં

ચંદ્રવંશીમાં

૧ વિકૃક્ષીનેા

૧ જાદવનેા

૨ નામિનેા

૨ પાંડવનેા

૩ જરાસંઘનેા”

૨ ખીજ હારમાં પરમારોની ૩૫ અવટંકોનાં, ત્રીજામાં રાઠોડોની ૧૩ અવટંકોનાં, ચોથીમાં ચૌહાણોની ૨૪ અવટંકોનાં (૨૪ સંખ્યા આપી છે પણ ૧૮ની જ અવટંકો લખેલી છે), જાદવોની ૨૦ અવટંકોનાં, અને સોલંકીઓની ૭ અવટંકોનાં નામ આપેલાં છે, અને છેલ્લી બે હારમાં પરમારોની સુખ્ય ૩૫ શાખાઓ અને તેની સામે તે જ સંખ્યા-ક્રમે તેમનાં રાજ્યસ્થાનના ગઢોનાં નામ આપેલાં છે; જે વિષે વધુ વિગત અં. ૭ માં લેવાથી મળી રહેશે. અં. ૪૬-૧ માં પણ આ બાબત આપેલી છે તે જોવી.

વિશેષ-ખીજ કાગળમાં મથાળે નીચે પ્રમાણે માર્ગદર્શી સૂચના કરેલી છે:-

“દ્વાપર સુધી ક્ષત્રી કેવા કલિયુગમાં મજબૂત કેવાયા તેમાં પાંચ થકી વંશ ચાલ્યો તેમાં ૯૯ શાખા ૩૫ રાજ(જ)ક(ક)લી થઈ તેની વિગત.”

અં. ૫૦-૩-૨-ચંદ્રવંશી રાજઓની વંશાવલિ-

ઐ. ગુ. ૫૫-૫૮. ૧-૩.

વિષયાદિ-ત્રણ મોટા કાગળોમાં આદિનારાયણના પુત્ર અત્રિ અને તેના પુત્ર ચંદ્રથી આલેલા ચંદ્રવંશનું વંશવૃક્ષ-વંશાવલિ-વિવિધ શાખા વિસ્તારો સાથે ઉતારેલું છે. બીજા પાનામાં પાંડવોના વંશ પર્યંત શાખાવિસ્તાર છે, તેમાં પાંડવવંશી સહદેવનો અમલ પૂરો થયો ત્યારે કલિયુગનાં ૧૦૦ વર્ષ વીત્યાનું અને તેના પુત્ર રિપુંજય પછીથી વાસ્તવિક રીતે ક્ષત્રિયત્વ હુમ યયાનું અને તેમાં શૂદ્રત્વ બળેલું હોવાનું જણાવેલું છે. તે પછીથી રાજવંશના મુખ્ય રાજનું તેના પ્રધાન કે 'પરિચારકને' હાથે મૃત્યુ થવાનો અને એવા હણ-નારના વંશમાં રાજ્યગાદી જવાનો પ્રધાત પડ્યો. બીજા પાનામાં "રિપુંજય"ને તેના પ્રધાન સુનકે મારી રાજ્ય પચાવ્યું તેની પાંચ પેઢી પર્યંતનો શાખાવિસ્તાર આપેલો છે.

ત્રીજા પાનામાં સુનકની પાંચમી પેઢીવાળા ".....ર્ધન"ને મારી શિશુનાગે રાજ્ય ચલાવ્યું ત્યાંથી આગળ શાખાવિસ્તાર કાઢેલો છે; અને પ્રથમ સુનકનો વંશ ૧૩૮ વર્ષ આઢ્યાની નોંધ કરેલી છે. પછી શિશુનાગથી નવમી પેઢીવાળા મહાનંદિ પર્યંતનો વંશ આપી જણાવેલું છે કે-

"એ શિશુનાગથી મહાનંદિ સુધી ૩૬૦ વર્ષ રાજ્ય કર્યું ત્યાર પછિ મહાનંદી રાજ્યએ શુદ્રી રાખેલી તેના પેટનો મહાપદ્મ નામે છોકરો થયો તેણે એક ચક્રમે રાજ્ય કર્યું તેણે ક્ષત્રીને નાશ કરા તે મહાપદ્મને ૮ છોકરા તેમાં મોટો છોકરો સુમાલિ તેણે ૧૦૦ વર્ષ રાજ્ય કર્યું ત્યાર પછી ચંદ્રગુપ્ત નામે રાજા થયો."

પછી ચંદ્રગુપ્તથી નવમા બૃહદ્રથ પર્યંત વિસ્તર આપી નીચે પ્રમાણે નોંધ કરેલી છે:-

"એ દશ પેઢીની મૌર્યા નામે અડક તેમણે ૧૩૭ વર્ષ રાજ્ય કર્યું ત્યાર પછી બૃહદ્રથનો સેનાપતિ પુષ્યમિત્ર તેણે પોતાના રાજાને મારીને પોતે રાજ્ય કર્યું તેના પુત્ર અગ્નિમિત્ર-"

પછી અગ્નિમિત્રથી ૮ મા દેવભૂમિ પર્યંત વિસ્તર આપી નોંધ કરેલી છે કે,

"એ દશ પેઢી સુધી શૃંગની અડક તેમણે ૧૫૦ વર્ષ સુધી રાજ્ય કર્યું. તે દેવભૂમી રાજા પરજીગામી હતો તે થકી તેનો શત્રુ થયો તેનું નામ કણ્વ.....તેણે રાજ્ય કર્યું."

કણ્વનો પાંચ પેઢી સુધી ૩૪૫ વર્ષ રાજ્ય વંશ આઢ્યો, અને તે પછી સુરામાં ને તેના હુંડા (હનુરીયા) બલિદિકે માર્યો અને તે રાજા થયો; તે પછી તેના બાઈ કૃષ્ણનો વંશ ૨૬ પેઢી (કુલ ૨૮) પર્યંત એટલે અન્યપાલ સુધી ૪૫૬ વર્ષ આઢ્યો. પછી અન્યપાલના પુત્ર મહેન્દ્રપાલની ગાદી તેના જમાઈ "ગર્ધવસેને" બયાવી, તેનો ચક્રર્તા "વિક્રમાન્વિત" થયો અને તેની ત્રીજી પેઢીએ લોજ થયો. પછી નીચે પ્રમાણેની નોંધ છે:-

“એમ ત્રણ પેઢી મળીને ૧૩૫ વર્ષ રાજ્ય કર્યું તે ઉજેણુ નગરના રાજ ત્યાર પછિ દક્ષિણ દિશામાં શાલિવાહન નામે રાજ તે શકવર્તિ થયો તે મધ્યે અવભૂથિ નામે નગરમાં આલિર નામ અડક તે ૭ ભાષ રાજ થયા તથા દશ ગર્ધભી નામે રાજ થયા તથા ૧૬ કંકા નામે રાજ તે મેવાસી લુટણીયા અને ૮ રાજ યવન અને ૧૪ રાજ ખંડીયા અને દશ ૧૦ રાજ મૌન નામે જમલ્લે ૬૫ પાંસઠ રાજનુ તખત અવભૂથી નગરીમાં તેમનું રાજ્ય ૧૯-૦ વર્ષ તેમાં મૌન નામે રાજ તેની પેઢી ૧૧ સુધી મલીને અવભૂથી નગરીમાં ૩૦૦ વર્ષ રાજ્ય કર્યું ત્યાર પછે કિલકિલા નામે નગરીમાં ભૂતનંદી નામે રાજ થયો તેને ૪ ભાઈ ૧ ભૂતનંદી ૨ શિસુનંદી ૩ યશોદાનંદી ૪ પ્રવીરક એ ચ્યાર ૪ મલીને ૧૦૫ વર્ષ રાજ્ય કર્યું ભૂતનંદીને ૧૩ છોકરા બાલિક નામે અડકતા ત્યાર પછિ સર્વની મ્હેન્છ બુદ્ધિ થાય. તે પન્નાવતી નગરીમાં પુલિંદ નામે રાજ થયા. તેમણે ગંગાદ્વારથી માંડીને પ્રયાગ સુધી રાજ્ય પછિ સૌરઠ. અવંતિ એ દેશના બ્રાહ્મણ જનોઈ રહિત થાય. ક્ષત્રી વૈશ્ય શૂદ્ર સરખા થાય.”

અહીં શાખાવિસ્તર પૂરો થાય છે.

યવનોત્પત્તિ:—ખીજ પાનામાં ગાધિરાજ વિશ્વમિત્રના ૧૦૦ છોકરાઓમાંથી ૫૦ બ્રાહ્મણો થયા અને ૫૦ યવનો થયા એટલી માત્ર નાની નોંધ છે.

વિશેષ-૧. આ ત્રણ કાગળોમાંથી પહેલા કાગળનો વચ્ચેનો ભાગ ખવાયાથી ત્રણ મોટાં કાણાં પડ્યાં છે અને બે કટકા છૂટા પડ્યા છે.

૨. આ વંશાવલિ પ્રાચીન ઇતિહાસના સંશોધનમાં કામ લાગે એવી છે.

અં. ૫૦-૪-તામ્રપત્રોની નોંધ-એ. ઇ. વૃ.-૯ પત્રો.

નોંધ-ખેડાના કલેક્ટર મીં. એલેક્ઝાન્ડર બર્ને સં. ૩૦૯-૩૯૪ આદિનાં તામ્રપત્રો, બિરતારના અશોકના લેખનું અક્ષરાન્તર, જૈાદ્ધ સમયના શિક્ષાઓ આદિ ઉકેલ માટે બંગાળાની રાયલ એશિયાટિક સોસાયટી ઉપર મોકલી આપેલાં તે સંબંધમાં એ સોસાયટી તરફથી મીં. પી. ક્રમ્પે મીં. એલેક્ઝાન્ડર બર્ને ઉપર લખેલા મૂળ ૮ અંગ્રેજી પત્રો છે. એ પત્રોમાં જૈાદ્ધ સમયની લિપિના ઉકેલ સંબંધમાં તેમ જ કેટલાંક તામ્રપત્રો સંબંધી પોતાની સમજ મીં. ક્રમ્પે આપેલી છે. એમાં ઉકેલ, કે તેની તપસીલો વગેરે આપેલી નથી, એટલે તે પત્રવ્યવહાર ખાસ કામમાં લાગે તેવો જણાતો નથી.

અં. ૫૦-૫-ઐતિહાસિક ફારસી ગ્રંથોની

નોંધ-ઐ. ઇ.-વૃ.-૧-૯.

વિષયાદિ-૧ આ સોળ પેઠ નોંધપોથીમાં 'તોહફતુલ કારી' 'વેઈકર નામા' 'મુખબીર ઉલ એલીયા,' 'હા ધરી કાતુલ' (હિન્દી) અને જહાંગીરનામા એ આર ફારસી ઐતિહાસિક ગ્રંથોની વસ્તુનું ઇંગ્લેશ તારણું છે. તેનો સાર નીચે આપેલો છે:-

૧ તોહફતુલ કારી-આ સંબંધમાં એવી નોંધ છે કે એ મુસલમાની સુન્ની સંતોનાં જીવનવૃત્તોનો ગ્રંથ છે. એમાં કાજ મહમદ, શાહ હામદ, ફતુહ મહમદ, શાહ આલમ બુકહારામદ અને ખોજ મેઈન-ઈન્ડીય વીસ્તીનાં જીવનવૃત્તો છે.

અમદાવાદની સ્થાપના-હીજરી સન ૭૧૦ માં થયાનું અને ત્યાંની જુમ્મા મસ્જિદની બાંધણી હીજરી સન ૭૧૨ માં થયાનું,

અને **વડોદરાની સ્થાપના** હીજરી સન ૯૧૪ માં અને ત્યાંની જુમામસીદની બાંધણી હી. ૯૧૧ માં થયાનું જણાવેલું છે.

એ ઉપરાંત એમાં બુકહારા અલાહાએ હાજીએને સતાવી મક્કાથી સામન અથ્થ ખાતે લઈ જઈ દુઃખ દીધાનો, મક્કાના કાબા ઉપર નિષ્ફળ હલ્લો કર્યાનો રસિક કિસ્સો લંબા-ણથી આપેલો છે.

એ સિવાય ખીજ પાણ કિસ્સાઓ આમાં આપેલા છે.

૨ વૈઈકરનામા-આના બે ભાગ છે: પહેલા ભાગમાં સિંધના મુસલમાનોની તવારીખ નોંધેલી છે ત્યારે બીજા ભાગમાં સિંધ ઉપર ઇરાનીઓ અને આરબોએ પ્રાચીન કાળમાં કરેલા હુમલાઓ નોંધેલા છે. એ ગ્રંથ કાઈ અરબી ગ્રંથનું ભાષાંતર છે.

૩ મુખબી-ઉલ-એલીયા-એ મુસલમાન સંતોનાં જીવનવૃત્તોનો સંગ્રહ છે. એમાં અમદાવાદના મુખ્ય સંત શાહ આલમનું જીવનવૃત્ત છે. એ ઉપરાંત એમાં અરબી, હિન્દુસ્થાની તથા ફારસી કવિતાઓ છે.

૪ હારિકી કાતુલ-એ ગુજરાતના ઇતિહાસનો ગ્રંથ છે. એની મીં જરિયસ ફોર્જસ માટે નકલ કરાવી લીધાની નોંધ છે.

૫ મોગલ અને મરાઠાઓનો ઇતિહાસ-એ ગ્રંથ લખવાનો શાહાબુદ્દીન સમયમાં આરંભ કરેલો છે. એમાં આઘાણી વંશની સ્થાપના, બિજાપુરના ઇબ્રાહીમ આદિલશાહ, અહમદશાહ અબદલી આદિના વૃત્તાંત સમાવેલા છે.

૬ જહાંગીરનામા-એમાં જહાંગીર બાદશાહના અમલનો વૃત્તાંત છે. એમાં ખુદાની મહત્તા અને શક્તિ સંબંધી ખુલાસાઓનાં નીતિ તથા બોધનાં વચ્ચેનો કુરાન માંથી સંખ્યાબંધ ટુકડાં છે.

નોંધ-આ સંગ્રેપ ઇંગ્લેમાં મીં ફલીને સને ૧૮૬૮ ના આગષ્ટની તાં ૨૭ મીએ પ્રેસ કરીને એનં. મિં જસ્ટીસ ન્યૂટનને મોકલી આપ્યો હતો.

મુખપૃષ્ઠ ઉપર નોંધ છે કે "Memo—relating to Persian Books of the late Honorable Justice Forbes."

પહેલે પાને લખેલું છે કે “Memorandum relating Persian Books for examination from the Honourable Mr. Justice Newton.”

૫૦-૬-ઈરના રાજા પુંજીની વંશાવલિ-ઐ. ઇ. વૃ.

વિષયાદિ-આ એક મોટા કાગળ ઉપર નાનાં લટકતાં ચોખંડાં પાંતરાંરૂપી શાખા વિસ્તાર સાથે ઇથેલમાં લખેલા નામવાળું કાઢેલું વંશવૃક્ષ છે. એમાં બ્રહ્માના ૧૧૨ મા વંશજ ઈરના રાજા પુંજીના વંશજોનાં નામ ઉતારેલાં છે. તેમ તેમાં ઈરના આંખાવતોની વંશાવલિ પણ છે ચોખંડા પત્રાકારમાં વ્યક્તિઓનાં નામ લખેલાં છે અને કેટલેક સ્થળે કોઈ સવિશેષ માહિતીનો ઉલ્લેખ પણ કરેલો છે.

આ ઇથેલ વંશવૃક્ષ ઈરથી મી. એમ. સી. હેમીલ્ટને સને ૧૮૫૨ ના જુલાઈની તા. ૨૯ મીએ એક ઇથેલ પત્ર સાથે મોકલેલું છે, એમ એમાં જણાવેલું છે.

અં. ૫૦-૭-ઐતિહાસિક વૃત્તાન્તો આદિ-ઐ. ગુ. વૃ.-

છૂટકે પાનાં.

વિષયાદિ-આમાં નીચેના વૃત્તાન્તો આદિનો સમાવેશ કરેલો છે.

૧ કાઠીની ઉત્પત્તિ-આમાં શ્રી આદિનારાયણથી માંડીને સૂર્યવંશથી કાઠી લોકોની ઉત્પત્તિ થયાની કથા વર્ણવેલી છે નીચે પ્રમાણે:-

આરંભમાં આદિનારાયણથી માયાના અંશવડે “પંચાય કરોડનાં મંડાણ”વાળી સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ વર્ણવી સૂર્યથી (પાંડુ રાજાની વહુ કુમારી અવસ્થામાં) હંતી દ્વારા કર્ણ ઉત્પન્ન થયાનું સૂચવી વાર્તાનું મંડાણ આમ કરેલું છે:-

પાંડવો વનમાં રહેતા હતા, કર્ણ કુંભારને ઘેર ઉછરતો હતો. તે કુંભાર દુર્યોધનના મહેલનો ચોળાઓ હતો. દુર્યોધનની સ્ત્રી-પટરાણી-એ તેને વશ કરવા જતી(?) - ગોરજ-ની પાસે તેલ મંત્રાણ્યું; (અહીં જ શંકા યાચ છે કે શું તે વેળા જૈન ધર્મી જતી હતા? બાટાએ તે જોડ્યું હશે, એમ સમજાય છે.) કર્મચોગે તે ઢોળાઈ જતાં પાતાળમાં તંબોલ નાગને માથે પકડ્યું, એટલે તે એ રાણીથી મોહિત થયો અને તેણે રાજા રાત્રિએ તેના મહેલમાં આવી દુર્યોધનને ઘોડીઆરે બાંધી એ પટરાણી સાથે રંગરાગ રમવા માંડયો. એક દિવસ કુંભારને કામ હોવાથી કર્ણે ચોળીયાનું કામ કર્યું અને તંબોલ નાગના નિલયના આગમન સંબંધી કુંભારે વાત કરેલી હતી તેથી જાગતા રહી તેણે યુદ્ધ કરી હરાવ્યો અને તે દિવસથી ત્યાં ન આવવાનું અને તેની છાકરી પોતાને પરણાવવાનું વચન લીધું. દુર્યોધને આ ઉપકાર બદલ કર્ણને તે માગે ત્યારે કોઈ એક રાજ્ય આપવાનો કોલ આપ્યો. કર્ણ પેલી નાગ-કન્યા ‘પદમણી’ને અદ્ભુત રીતે પરણ્યો અને નાગની કૃપાથી વિશ્વકર્માએ કર્ણને મોટું નગર અને મહેલ બાંધી આપ્યાં. દુર્યોધને કર્ણને તેના ઉપકારના કૃત્ય માટે ૨૫૦૦ ગામ આપ્યાં. એ પદમણીથી ‘વરકેત’ (વૃષકેતુ) નામનો પુત્ર કર્ણને થયો. નાગજાના

સંબંધથી 'વરકેત'ને કૃષ્ણે યોતાનો બાણેજ ગણી સોરઠની ઉપજનો ચોથો ભાગ આપ્યો અને માળવાનો માંડવગઢ સોંપ્યો.

મહાભારતના યુદ્ધ વેળા 'વરકેત' બાલક ('બાહુવો') હતો અને તે એકનો એક હોવાથી તેને 'પાછો વાળ્યો' તેથી તેનાથી થયેલા વંશને "વાળારજપુતો" કહેવાયા. તે ઉપરથી હાલ ગોલવડના "બાણવાળા" રજપુત કહેવાય છે. વરકેતથી રવકેત, એ રવકેત શ્રીકૃષ્ણનો જમાઈ અને તેની પુત્રી કમળાવતીનો વર હતો. તેનો અનકેત, તે પ્રદુમ્નની દીકરી જમુનાબેને પરણ્યો, તેનો પુત્ર નિતકેત, તેનો 'વરસકેત', તેનો વરમકેત, તેનો સુરકેત, તેનો કરણકેત, તેનો ધીરકેત, તેનો વૃજકેત, તેનો ધરમકેત, તેનો બાલકેત, તેનો વરમકેત, તેનો શ્રવકેત, તેનો 'કાણદેવ' (કર્ણદેવ), તેનો અનકેત. તે રેવતાચળ (ગિરનાર) ઉપર આવ્યો અને ત્યાંનો રાજ થયો; તેનો દેદ, તેનો દંભ અને તેનો આણો. તે, જોધપુરના રાજાનો બાણો થાય, તેની મા રાઠોડના રાણીની પુત્રી નામે સેજળા હતી. આણોનો માણો અને તેનો એબલ. તે સાંબર ચૌહાણોનો બાણેજ, તેની મા ચૌહાણ વીરપાલની દીકરી નામે શામાવંતી; એબલને ત્રણ દીકરા: ૧ સાખ, ૨ દગમ અને ૩ જસ. એબલવાળો કૃષ્ણે સોરઠની ઉપજનો ચોથો ભાગ આપેલો તે મેળવી વળામાં રહ્યો અને રાજ થયો. શાખના વંશમાં માણાના શાખ-કુમાર, જશના સુરપાળ.

આમ વંશાવલિ આપી એબલવાળાની ચારણની દીકરી સાથેના પ્રસંગની વાત (વિસ્તાર માટે જુઓ અં. ૪૩-૩-૧) તથા કપોળ વાણીયાઓની કન્યાઓ તેણે એકસામટી પરણાવવાની વાત (વિસ્તાર માટે જુઓ અં. ૪૯-૩) આપેલી છે. પછી નીચેની વાત આપેલી છે:-

એબલનો બીજો છોકરો ચાંપરાજ જેતપુરમાં રહેતો હતો. તેના વખતમાં એક મોથી પાસે બાવાના કામણ મંત્રથી દિલ્હીના બાદશાહ (૧) ની છોકરી જે દર રાતે ખેંચાઈ આવતી, પણ તે એને પરણવાની ના પાડતી. એક દિવસે એ કન્યાએ બાદશાહ પાસે દુઃખ રજ્યું ત્યારે જેતપુર ઉપર તેણે ચઢાઈ કરી તેમાં ચાંપરાજ અને મોથી મરાયા. પણ ચાંપરાજનો વંશ જેતપુરમાં રાજ્ય કરતો રહ્યો.

(બાટોની વાત અમદાવાદના બાદશાહની પુત્રીના પણ સંબંધમાં જેતપુરના મોથીનો પ્રસંગ ઉપર પ્રમાણે બન્યાનું જણાવે છે.)

જુનાગઢના રા' કવાટે એ વંશના રાજાને કેદમાં નાંખ્યો ત્યારે વળાવાળાના બાયાત હળાવાળાએ તેને છોડાવ્યો અને તે પાવરગઢ જઈ રહ્યો. અને તે પછી કાઠીની સાત જાત થઈ. (જુઓ ૪૬-૩-૬ આમાં ૭ ને બદલે ૮ છે.) પાવરમઢથી કાઠીઓ કમાવાને સોરઠ આવ્યા; ત્યાં જામના માણસો સાથે ઉતારા માટે કચ્છના રણમાં લડાઈ થઈ, પછી કાઠીની રાજકુંવરી પરણાવવાની શરતે જામે સુલેહ કરી; પછી પરણવા જામ ગયો ત્યારે દગો કરી તેને મોર્યો. સૂર્યના પ્રતાપથી જામ સામેના વેરમાં પછી કાઠીઓ કાળ્યા અને ત્યાંથી બાળડીઆમાં આવી વસ્યા અને ત્યાંથી નાગાજી (નાગાજીન)ના ચાર પુત્રોનો વંશ આવ્યો.

પછી ખાચર, ખુમાણ અને વળાવાળાની વંશાવલિ કંઈકે કંઈકે હકીકત સાથે ઉતારેલી છે.

નોંધ:-આ ઓળાઈ એકંદર ૧૫૫ ફીટ લાંબું અને ૬૫ ઇંચ પહોળું છે; બે બાજુએ લખાણ છે, લખાણભાગની લંબાઈ કુલ ૨૨૫ ફીટ થાય છે.

આમાંની હકીકત અને વંશાવલિ “એણી રીતે ઉપર પરમાણુ તાલુકે કડખીના રાવલ પુત્રના ચોપડામાંથી સં. ૧૮૯૮ ના પૌષને ૬ માહા સુદ ૧૨ વારચનિ તા. ૨૨ માહે જાનેવારી સને ૧૮૪૨ અંગ્રેજીમાં તાલુકા માળીઆની જપતી હતી ત્યારે અમદાવાદના મેહેતા બાલાજી મનસુખરામે ઉતારી છે,” એવી અંત ભાગમાં નોંધ કરેલી છે.

ફીટ આ ઓળાઈ કરડેલું છે અને પ્રતિ કંઈ જર્જરિત થયેલી છે. આમાં કાઠીઓની હકીકત એકત્રિત છે, પણ કાલક્રમ જળવાયેલો નથી તેમ અદ્ભુત દંતકથાને અતિ પડતું સ્થાન મળેલું છે. દુર્યોધનની રાણી અને તંબોલ નાગના પ્રસંગ જેવો પ્રસંગ સિદ્ધરાજ જયસિંહની પટરાણીના સંબંધમાં (જુઓ જગદેવની વાત અં. ૪૬-૧-૧૩ અને અં. ૩૭-૩ અને અં. ૩૮-૩) તેમ જ કરજવાલેલાના સંબંધમાં (જુઓ અં. ૪૬-૧-૧૫ ‘હરયાળ મકવાણાની વાત’-પાન ૩૫ સુ) પણ બન્યાનું કહેવાતું પ્રસિદ્ધ છે. કેટલીક દંતકથાઓ આમ કાલક્રમથી વિભ્રષ્ટ થયાનું સુપ્રસિદ્ધ છે.

આમાંની હકીકત વહીવંચા રાવલ પુત્ર મહેરામના ચોપડામાંથી ઉતારેલી હોવાનું જણાવે છે.

૨ રાઠોડની વંશાવલિ-આમાં નીચેની વિગતો મુખ્યત્વે છે: કનોજથી ૯૦૧ માં સીઓ રાઠોડ નીકળી દ્વારકાં જત્રા કરવા ગુજરાતમાં આવ્યા અને મૂલરાજ સોલંકીની બેનની વેરે પરણ્યો, અને તેણે મૂળરાજના કહેવાથી એના બાપનું વૈર વાળવા કચ્છના રા' લાખાને કેરાકોટમાં બરછીથી માર્યો; ૨૦ મા આસ્તાનજીએ ખેડગઢ તામે કરી ત્યાં ગાદી સ્થાપી; તેના વંશના ચંદુલજી મંડુરનું રાજ્ય મેળવ્યું; આસ્તાનજીના બાઈ સોનંગ બ્રાહ્મણની કન્યા હરી લઈ જનારા ઈડરના સામળીયા સોદને માર્યો અને ઈડરનું રાજ્ય મેળવ્યું; આસ્તાનજીનો વંશ ખેડગઢમાં રહ્યો; ૩૦ મા જોધાજીએ જોધપુર વસાવ્યું; ૩૫મા ધાંગરીજીએ વડોદરા પાસે શીનોરમાં આવી મુકામ કર્યો અને પછી શીનોર કબજે કરી; સંવત ૧૨૩૨ માં પેટલાદ પરગણામાં ૩૬ મો અખેરાજજી રાજ્ય કરતો હતો; પછી તેમના વંશજો આણંદ અને વડતાલની આસપાસ જમ્યા.

નોંધ:-આ બાબત ૧૭૫૫ ઇ.સ. લાંબા અને ૬ ઇ.સ. પહોળા એવા ૧૦ કાગળોની એક બાજુએ સામાન્ય રીતે લખેલી છે; પહેલા કાગળની પાછળ રાઠોડ સીઆજીનું ગીત ઉતારેલું છે. આ હકીકત ઈડર રાજ્યની વંશાવલિ વૃત્તાંત આદિમાં ઉતારેલી હકીકતને લગભગ મળતી છે. જુઓ અં. ૪૬-૧, અને અં. ૪૬-૨.

વડોદરાના વહીવંચા બારોડ હીમતસિંહ પાસેથી આ હકીકત મળેલી છે.

૩ હાંતાના રાજાજીની હકીકત-આ અં. ૪૬-૨-૩ વાળી “હાંતાના દરબારની વંશાવલિ” વાળી પ્રતિમાં આપેલી બાબતોની પૂરણી છે. સાથેના એક કાગળમાં સં. ૧૮૨૯ થી સં. ૧૮૭૭ સુધીની હકીકત ટુંકમાં આપેલી છે. કુલ ત્રણ કાગળ છતાં છે.

૪ ઈડરના રાણાની હકીકત—આ અં. ૪૬-૨ વાળી ઈડરના રાણાની વંશાવલિની તેમ, અં. ૪૮-૮ ની પૂરણી છે. એમાં કેટલીક નાની મોટી પ્રકીર્ણ ઐતિહાસિક બાબતો સંવત ૧૯૦૩ સુધીની આપેલી છે. લગભગ ૧૫ ફીટ લંબાઈનું લખાણ આ ઓળખાયામાં ઉતારેલું છે.

એમાં નોંધ છે—“મોટા નવા ચોપડામાં રાણાજીની વંશાવલી લખી છે તેમાં રાણા ત્રાધજીથી બાકી છે, તેનું સાંધણ પાને ૧૩ મેથી ખાસ કરાણુજના કુંવર ૩ માધજ ૧ જન્મમલજ ૨ પ્રતાપ શંધજ ૩ વાધજ પર સં. ૧૬૧૬ માં ગાદીએ બેઠા.”

આ નોંધ સં. ૧૯૦૮ સુધીની રાણા જલમ શંધજના વૃત્તાંત લગીની છે. ઓળખાણું મોટું છે, અને બે પાસ લખેલું છે.

૫ રાજપુતોની જાતો—એક કાગળીઆમાં લગભગ બધી જાતના રાજપુતોનાં નામ, કેટલાકના ફેડ સાથે ઉતારેલાં છે.

બીજા ત્રણ ફૂટ કાગળોમાં સૂર્યવંશી અને ચંદ્રવંશી એ બે રાજપુતોની વિવિધ જાતો કોઠાવાર ઉતારી છે.

૬ ભાવનગરના ઠાકોર—આ એક કાગળીઆમાં ભાવનગરના ઠાકોરના હંસ અને વચ્ચે નામના મારવાડ અને મુંજપરમાં રહેલા ધરડેરાઓના વંશજોની ટુંકી યાદી ઉતારેલી છે.

૭ માલપુરની હકીકત—આ એક કાગળીઆમાં માલપુરનો કિલ્લો સં. ૧૮૧૬ માં ખંધાયાની અને માલપુરના રાજપુતોની જાતની હકીકત તથા રાજકર્તાઓની વંશાવલિ આપેલી છે. સાથે સં. ૧૯૦૫ ના આપાઠ સુદિ ૧૧ ને રવિવારે લખેલા લગત પત્રમાં જણાવેલું છે તેમ મહીકાંઠાના રોબર્ટ વાલીસ પોલીટીકલ એજન્ટના હુકમથી કારકુન સદાશિવ કૃષ્ણાએ આ હકીકત તેમ જ અં. ૪૮-૪ વાળી નોંધપોથી વહીવંચાઓની નોંધોમાંથી તથા સુખક્યનથી તૈયાર કરાવી હતી.

૮ વોહોરાઓના મુલ્લાંજીની હકીકત—મથાળે જણાવ્યા પ્રમાણે સંવત ૧૯૦૯ માં એટલે હીજરી સન ૧૨૬૯ માં આ બે કાગળીયાંની હકીકત મુલ્લાં તૈયબ-અલીએ લખાવેલી છે. તેમાં જણાવેલું છે કે અરબસ્તાનના ઇમન જલ્લામાં હીજરી સન ૫૨૭ માં મુસાના પુત્ર જલૈબ થયા, તે મુલ્લાંજીના વૃદ્ધોમાં પહેલા ગાદીપતિ થયા. મુસલમાનોના ૭૨ ફીરકામાં અરસપરસ અદાવત હતી; તેમાં વોહોરાઓની વૃદ્ધિ થઈ; તેમની ૨૩ પેઢી ઇમનમાં રહી અને ૨૪ મા યુસુફ સિદ્દપુરમાં હીજરી સન ૯૫૮ માં ગાદીએ બેઠા. એક મુલ્લાંજીની ગાદીએ તેમનો દીકરો જ બેસે એવો કાંઈ નિયમ નથી; નાતમાં બે હુશીયાર હોય તેને ગાદીપતિ પોતે બેસારે. ૨૫ મા જલાલ મુલ્લાંજી અમદાવાદમાં ગાદીપતિ થયા. જલૈબના મોકલેલા બે શિષ્ય મોલાઇ અબ્દુલા અને મોલાઇ અહમદ ખંખાત આવ્યા. મુલાખસ નામની કપડવણુજના ખોજ બીન મલખે ખનાવેલી તવારીખ પ્રમાણે જણાવેલું છે કે સિદ્ધરાજનું રાજ્ય ખંખાતમાં હતું, કારબારી બારમલ અને તારમલ હતા. પેલા બે શિષ્યો ખંખાતના બે બ્રાહ્મણ બાળકોને બાલમનાથ અને રૂપનાથને ભોળવી સાથે અરબસ્તાન લઈ ગયા અને અરબી બાષા તેમને

બહુવી. પછી તેઓ અમદાવાદ અને અહમદ સાથે ખંભાત પાછા આવ્યા અને તેમણે ખીજાઓને મુસલમાન બનાવ્યા. સિદ્ધરાજના સમયમાં આથી હિન્દુ મુસલમાનો વચ્ચે ઠંડા થતાં જે ઇલમમાં હારે તે સામાનો ધર્મ સ્વીકારે એવી કબૂલતથી સમાધાની થઈ. એમાં હિન્દુઓ હાર્યા અને સવા મણુ જનોઇઓ ખંભાતમાં હતરી.

તેમણે મુસલમાન બનવા છતાં હિન્દુઓનો કેટલોક માલ રાખ્યો. તેઓ મરનારનો મશીસો, સંવત્સરી વરસી કરે છે. લગ્નમાં માંડવો ધાલે, ચોરી નહીં. વોહોરાઓનો આખો સમૂહ “ગાદિપતીના હુકમમાં રહો નહીં.” તેથી હીજરી સન ૮૫૮ થી નાની અને મોટી એમ બે જમાતો પડી.

૯ મારવાડી પાઘડીઓનું ઇયાન-આમાં મારવાડી, ખડકલીઆ, અને વખાની એ ત્રણ જાતની રજપુતોની પાઘડીઓની બાંધણી, ઘાટ આદિનું વર્ણન આપેલું છે. મારવાડી એટલે ઠોંડીબંધ પાઘડી જોધપુરના વાણીઆ, ત્રણ ચાંચવાળી ખડકળીઆ પાઘડી મારવાડી રજપુતો, વખાની પાઘડી બહારવટે નીકળેલા બાયાતી રજપુતો બાંધે છે. આ હકીકતનો માત્ર એક કાગળ છે.

૧૦ ભેટાલીના મહાદેવ આદિના લેખ-એક કાગળીયામાં નીચે પ્રમાણેની નોંધો છે:-૧ ભેટાલીની ઉત્તરે એક પ્રાચીન શિવાલય છે; તેમાંની એક મૂર્તિની બેઠકના પત્થર ઉપર લેખ કોતરેલો છે. તેમાં સં. ૧૫૩૫ માં વિજયસિંહ રાજાએ એ દેવાલય બંધાવ્યાનું અને તે ઘણું જીર્ણ થયાનું જણાવેલું છે.

૨ આવક વાણીઆનું દેર ભેટાલીની બાગોળમાં છે; તે સં. ૧૬૦૧ બંધાયું હતું. તેમાં સં. ૧૬૭૨ અને સં. ૧૬૫૧ માં બીજા બે મૂર્તિઓ સ્થપાઈ હતી.

સને ૧૮૫૩ ના ફેબ્રુઆરીની તા. ૧૦ મીએ મી. ધોંડાએ વાંકાનેરથી કાર્ણસ સાહેબને એ હકીકત મોકલી હતી.

૧૧ રેંટોડાની વાવનો લેખ-(સં. ૧૫૯૯) ઉપલા લખાણ સાથે જ એક અલગ નોંધપત્ર છે તેમાં જણાવેલું છે કે,

(૧) રેંટોડાની (બાગોળ ઉપરની) દક્ષિણાભિમુખી પડતર, વાવ સં. ૧૫૯૯ ના માગશર ૪ થનિવારે રાણા બારમલના સમયમાં વ્યાસ કેશવરામે પોતાના પૂર્વજના પુણ્યાર્થે બંધાવી; તે સં. ૧૬૦૦ ના ચૈત્રમાં પૂરી થઈ અને વાસ્તુ થયું.

(૨) મોળે મહથી પા ગાઉ ઉપરના બવનાથ મહાદેવનો જીર્ણોદ્ધાર સં. ૧૭૦૬ માં થયો.

(૩) બવનાથ પાસેનું પ્રાચીન શિવાલય સં. ૧૩૦૦ માં બંધાયોનો લેખ છે, પણ તે ઉલ્લેખો નથી.

(૪) બવનાથના શિવાલય પાસે એક પ્રાચીન કુંડ છે, તેના જલથી સ્કતપીત અને કોડ મટે છે.

૧૨ ઠાકોડોની જ્ઞાતિ-આમાં ગુજરાતની ૧૩ ઠકરાતોના મુખી ઠાકોડોની ગણના નોંધેલી છે.

એમાં નોંધ છે કે “એ રીતે આજ રોજે તા. ૧૯ નવેમ્બર સને ૧૮૫૨ ને રોજે ... કીતાબો હથરના ઠાકોરોને આપી છે” હકીગત નોંધવા. પણ એ હકીગત લખાઈને આવેલી હોય એમ જણાતું નથી.

૧૩ વેરા આદિની યાદીનો પરવાનો—આ ઈશરના રાવ ગંભીરસિંહજી અને તેના પુત્ર હુવર હમેદસિંહજીએ હુર્નસીંધ શેરસીંધ, અરજસીંધ નાહરસીંધ, પ્રતાપ-સીંધ કસનસીંધ તથા તેમના બાઈ બત્રીજ તથા બેટાઓને તેમનાં પટાનાં ગામોના ચોક્કસ વેરાની માફી આપ્યાનો પરવાનો લખી આપેલો છે. તેમાં કીયાં કીયાં ગામનો કેટકેટલો વેરા આદિ માફ તેની વિગત આપેલી છે, સાથે તે તે ગામની આબાદી અને ખંદો-ખસ્ત કરવાનું અને સર્વ જાતિના લોકોને સુખી રાખવાનું ફરમાન કરેલું છે.

આ બાબતનાં ચાર પત્રો છે. મૂળ પરવાનાપત્ર ઉપર “બાંદરી (બાલ-ધરી)વાલા બારોટની કઠારીઓ ને બાવાનાં ત્રીસુલ ૩ ” હોવાનું જણાવેલું છે.

૧૪ પનારના માનાજીની હુંદ—ઠાકોર માનાજીએ ઇચ્છેલ અમલદાર આદિનાં માલ હુંદલા અને તેને શિક્ષાઓ થયેલી તે સંગંધી બાબત આ બે કાગળીઆમાં ઉતારેલી છે.

૧૫ સુદાસણુની હકીકત—બે છટાં પાનાં ઉપર સુદાસણુના ઠાકોરો વિષે કેટલીક હકીકત આપેલી છે. પહેલાં બે પાનાં નથી.

૧૬ નડીઆદની પેદારા આદિની હકીકત—એક બાજરીયા કુલસકેપ કાગળમાં નડીઆદના નરવા વિગેરેની જમીનની વાટણી અને તેની પેદારાની વિગત ઉતારેલી છે. એમાં જણાવેલું છે કે:-

“આ ગામ પરથમ આસરે વરસ છસે ઉપર સહેરોમાં હતુ ને પાટીદાર તથા થોડાક રાવલ ગરાસીઆ લોકની વસતી હતી, તેમાં પાટીદારોએ ગરાસીઆ લોકને થોડી થોડી જમીન કાડી આપી ભાગ ઠરાવી નરવા રા. ૧૦૦)નો બાંધેલો પણુ ગરાસીઆ લોકોએ પાટીદાર સાથે ડાંડાઈ કરાથી આ લોકોને નડીઆદમાંથી કાડા તાર પછી તેમની જમીન સરકારમાં દાખલ કરી પાટીદારોને સોંપી અને એ જમીન પોતપોતાના ભાગ પરમાણુ વહેંચી લીધી..... ચકલાશી ભાગોલે સંવત ૧૮૨૧માં શ્રીસીમંત મહારાજ ખંડેરાવ ગાઅકવાડ સરકારે જથા બાંધી જથાદાર જુદાં જુદાં લાંભવાં પોતાના સહી સીકા કરી આપાં ..... ખીજ પાટીઓનાં .....ત્રણ ભાગે લાંભવાં થયાં .....

સંવત ૧૮૮૨ ની સાલથી એ કીલેદારીની ઉપજ હરરાજ કરી તેનો ઇન્જરો આપામાં આવે છે.....

આ ગામમાં પરથમ જરે મેહેસુલ લેવાતુ ને સાહેરો હતી તારે પરગણુ સુધાં મેહેસુલના રા. ૨૬૨૭૫ ઉપજતા..... ધરમાદા દેવસ્થાનનું ખરચ સર-કારથી આપામાં આવે છે.

આ ગામમાં ધરથમ વસતીનાં ઘર ૫૦૦૦ હતાં..... હાલ ઘરાં ૭૫૨૧ માલમ પડે છે તેની વીગત..

૧૧૮૩ ભરાંમણનાં ૧૪૦૩ વાણીઆનાં ૧૬૨૧ પાટીદારનાં ૩૩૧૪ વસવઠ્યાં વીગેરે પરચુરણ એ રીતે વસતી હાલમાં છે એવું સરકારી દફતરથી માલમ પડે છે.”

આમાં ૮ બાબતની વિગતો ટુંકમાં આપેલી છે. તેની લખ્યા સાલ આ સાથે જો કે નોંધી નથી, પણ બીજા સાથેના કાગળો આદિથી સમજાય છે તેમ એ સં. ૧૯૧૦ ના આશરામાં ઉતારેલી હશે.

નરવા જમીનનો એવો અર્થ છે કે વર્ષમાં જે જમીન માત્ર એકજ વાર ચોમાસુ પાક આવે અને (નરવઠ)રવિ-રખિપાક ન થાય તે; કેટલાક નિર્વાહની જમીન એવો એનો અર્થ કરે છે; પણ ઉપલો પહેલો અર્થ સુસંગત છે.

૧૭ નોંધનાં અકીણુ કાગળીયાં—આ ઉપરાંત બીજાં કેટલાંક નાનાં મોટાં છટાં કાગળીયાં છે. તેમાં કંઈ ખાસ મહત્વનું જણાવું નથી.

ઉપરાંત એક મોટા થોકડો મોટી લિપિમાં ઉતારેલી કેટલીક બાબતોનો છે, પણ તેનો ઉકેલ કરાવી નહોં શકાયાથી તેમાંની હકીકત આપવાનું બની શક્યું નથી.

વળી કવિશ્રી દલપતરામે સ્વ. કાર્ણસ સાહેબ પાસેની ચોપડીઓની કરેલી કાચી નોંધના કાગળો છે. તેમાં કેટલાક અન્યોના વિષયોની અત્ક્રમણિકા પણ ઉતારેલી છે.

તેમજ ત્રણ છટા કાગળમાં પ્રસ્તુત નામાવલિમાંના અન્ય ત્રણ નીચેના અન્યો ક્યાંથી મળ્યા તે જણાવેલું છે:—

“હમિર પ્રબન્ધ (અં. ૨૫) પત્ર ૨૬ શ્લોક લેખ ૧૬૦, લખાંમણ ૧) = શ્રી દામનગરથી લીધો ગઢવી માવને ઘેરથી.”

“રૂપશેન રાજનો રાસ (અં. ૨૬) પત્ર ૧૫ શ્લોક લેખ ૩૧૦ લખાંમણ ૧ = લિધો શ્રી વઢવાંણથી પુજ લખધીવર્ધન પાશેથી—આ અન્મનાં બધાં પત્ર ૪૩ છે.”

“ નરવર કોઠનો રાજ સાલ કુંવરનો (હોલામાર અં. ૨૭) અન્ય પત્ર ૨૦ શ્લોક લેખ પત્ર લખાંમણ દા. ૧ શ્રી મુલીયેથી લીધો ગઢવી બિંગારને ઘેરથી.”

એક ઘણા મોટા ઓળીઆમાં પાટીદાર જમીનદારો કેવી રીતે બાગીયા બાગનાં લાંબવાં કરે છે તેનો સુસદો ઉતારેલો છે. આ ઓલીયું સાલ જર્જસ્તિ થઈ ગયલું છે.

ઈતિશ્રી કાર્ણસ ગુજરાતી સભાનાં હસ્તલિખિત

પુસ્તકોની સવિસ્તર નામાવલિનો

અથમ ભાગ પુસ્તકાંક ૧ થી ૫૦ નો

સમાપ્ત.

અનુક્રમણિકા

અંક-૧ લો-વિષયાનુક્રમણિકા

અ.

વિષય

અંક

પાનું

અગ્નિઓલની હકીકત...	...	...	૪૬-૨-૨૩	૩૦૦
અન્ય અદ્વૈતગાર (ચા. કા.-વિક્રમશી)	...	...	૪૮-૨-૫	૩૩૦-૩૩૩
અન્ય માતાની સ્થાપનાનો લેખ-આરાસુર (સં. ૧૪૧૫)	...	...	૫૦-૨-૨૫	૩૮૮
અનિતનાથની મૂર્તિ (સં. ૧૪૭૬)	...	...	૪૮-૩-૪-૩	૩૩૪
અનિતસિંહનું દહન ...	...	...	૪૮-૮-૪	૩૪૪
અડાલજની વાવનો લેખ ...	...	...	૩૫-૧-૧૧	૧૭૬-૧૭૭
” (સં. ૧૫૫૫)...	...	...	૫૦-૨-૧૦	૩૮૩
અનેકાર્થી નામમાલા-(હિં.)	...	...	૯ ક.	૬૮-૬૯
અભેસિંહનો ગુપ્ત અદ્વૈતગાર (ચા. કા.-કરણદાનજી).	...	...	૩૯ ધ	૧૯૫-૧૯૬
અમદાવાદના કાજની વંશાવલિ	...	...	૪૯-૩	૩૭૭
અમદાવાદનું કાજપદ...	...	...	૪૯-૩૨	૩૭૯
અમદાવાદના નગરશેઠની વંશાવલિ	...	...	૫૦-૨-૩૦	૩૮૯-૩૯૦
અમદાવાદના બાદશાહોની પ્રશંસા (ફા. ક.)	...	...	૪૯-૧૪	૩૭૮
અમદાવાદના બાર દરવાજા તથા કાકરીઆની વાત-(હિં. ગુ.)	...	...	૩૦-અ.	૧૨૬-૧૨૭
”	...	...	૪૬-૧-૨૧	૨૨૭
અમદાવાદ શેહેરની લાવળી (હિં. ગુ.-સં. ૧૮૬૮-કીશોરદાસ)	...	...	૨૦-ઢ	૧૩૭-૧૩૮
”	...	...	૪૬-૧-૨૦	૨૩૭
અમદાવાદ શેહેરની વંશાવલિ ...	...	...	૪૬-૧-૪૧	૨૫૪-૨૫૫
અમદાવાદની સ્થાપના (હી. સ. ૭૧૦)...	...	...	૫૦-૫-૧	૩૯૩
અર્જુનપ્રશસ્તિ (સં-સં. ૧૨૮૭)	...	...	૪૬-૨-૧૭	૨૮૬-૨૮૭
અર્જુન વર્ણન-(ગુ. કા. સં. ૧૯૦૬)	...	...	૪૮-૧૬ ૩	૩૫૬ ૩૫૭
અશોકના લેખનું અક્ષરાન્તર	...	...	૫૦-૨-૬	૩૮૨
અશોકના લેખનું ર્ખાંગ	...	...	૫૦-૨ ૨	૩૮૦
આ.				
આત્મવોષ-(સં. શ્રીમચ્છંકરાચાર્ય)	...	...	૪૪-અ.	૨૧૬
આદિત્યહૃદયમ્ (સં.)	...	...	૪૪-ક.	૨૧૫
આદિત્યહૃદય-(ધ. બા.)	...	...	૪૭-૨-૪	૩૨૩
આદિશમૂલપ્રાસાદપ્રશસ્તિ: (સં. સં. ૧૬૫૦-દેવવિજય)	...	...	૮-અ.	૨૨-૨૪

આશા લીલની અમહાવાદની સ્થાપનાની વાત ...	૪૬-૧-૧૯	૨૩૭
આશા લીલની દીકરીની લાવણી (અ. ક.-હરગોવિંદ ભટ્ટ)	૪૬-૧-૩૫	૨૪૫-૨૪૬
આંબલીઆલાની હકીકત	૪૬-૨-૨૯	૩૦૧-૩૦૨

ઈ. ઉ.

ઇએજ અમલનો ઠંઠેરો-(ફા.)	૪૯-૩૧	૩૭૯
ઈડરના પઠાવતોનો ઇતિહાસ	૪૮-૧-અ	૩૨૯
ઈડરના રાજ પુંજીની વંશાવલિ	૫૦-૬	૩૯૪
ઈડરના રાણાની હકીકત	૫૦-૭-૪	૩૯૭
ઈડરના રાવના કાગળો... ..	૪૮-૩-ક-૧	૩૩૪
ઈડરના રાવની વંશાવલિ	૩૨-ખ.	૧૪૬-૧૪૭
ઈડરની ખ્યાત	૪૮-૧-ગ	૩૨૮
”	૪૮-૧-ધ	૩૨૮
ઈડરની યોગોની ખ્યાત	૪૮-૧-ખ	૩૨૭
ઉત્તર હિન્દનો શિક્ષાલેખ આદિની નોંધ-(સ્વ. ભગ- વાનલાલ ઇન્દ્રજી)	૪૭-૮	૩૨૬
ઉધોધની મદ્રેસા	૪૯-૧૫	૩૭૮
ઉનાના તળાવની પ્રશસ્તિ	૫૦-૨-૫	૩૮૨
ઉબરીના ઠાકોરની હકીકત	૪૮-૩-૬-૭	૩૩૫

એ-એ-ઓ-અં.

એક ખાતું પ્રકીર્ણ (સં. ૧૮૫૨)	૪૬-૩-૨૧	૩૨૦
એમલવાળાની વાત	૪૬-૩-૧	૩૦૫
”	૪૮-૯-૫	૩૪૬
એમલવાળાનો રાસડો	૪૮-૩-ખ-૫	૩૩૭
ઐતિહાસિક ફારસી અન્યોની નોંધ (ઈ. સને ૧૮૬૮)	૫૦-૫	૩૯૩-૯૪
ઐતિહાસિક વાર્તાઓ (ઈ. સાર)	૪૭-૨-૩	૩૨૨-૨૩
ઐતિહાસિક વૃત્તાન્તો આદિ	૫૦-૭	૩૯૪-૪૦૦
ઔદિચ્યોની ઉત્પત્તિ... ..	૪૮-૧૯-૧-૫	૩૬૯
અંબાજીના પરચા (અ. કા. સં. ૧૮૯૯-ચદુરામ) ...	૩૦-૬	૧૨૫-૨૬
અંબાજીમાં બનાવ	૪૬-૨-૧	૨૮૨-૮૪
અંબિકાની સ્થાપના (ગિરનાર સં. ૧૨૧૫) ...	૫૦-૨-૨૩	૩૮૮

ઈ. ઓ.

ઈંડુલોપાખ્યાન	૪૬-૧-૫૩	૨૬૬-૬૭
કટોસણના મકવાણાની વંશાવલિ	૪૮-૨-૩	૩૩૦
કટોસણની ખ્યાત	૪૮-૨-ગ	૩૩૩

કડવા કણુખી (લ. ખેચર રધા)...	...	...	૪૮-૪-૬	૩૪૦
કણુખીખની હત્પત્તિ ...	...	...	૪૮-૧૯-૬	૩૭૨-૭૩
કપુરચંદનો રાસડો (શુ. કા.-દુલ્લભ બટ)	...	...	૩૫-૧-૪	૧૬૭-૬૮
કરણસાગરની વાર્તા ...	...	...	૪૬-૧-૬૧	૨૭૩
કપરિયક્ષપ્રાસાદ (સં. ૧૨૮૯)	...	...	૫૦-૨-૭	૩૮૨
કરમાશાહકૃત તીર્થોદ્ધાર પ્રશસ્તિ: (સં.-સં. ૧૫૮૭-				
લાવણ્ય સમય) ...	...	...	૭-૬	૬૪-૬૫
”	”	...	૪-ચ	૨૭-૨૮
કલિયુગનો ગરબો (શુ. કા.-સં. ૧૭૯૦-વલ્લભ ધોળાભાઈ)	૨૪			૧૦૬
કલિયુગની વાર્તા ...	...	...	૪૨-૩.	૨૧૩
કવાટ(૨૧)ની વાત ...	...	...	૪૮-૧-ખ	૩૨૭
કાકરિયું તથા કાકરેશ્વરીનો ગરબો (શુ. કા.-દલપત)	૪૩			૨૧૪-૧૫
કાઠીઓ ઉપર વેર (શુ. ગીત-મૂળજી)...	...	...	૩૫-૧-જ	૧૬૫-૬૬
કાઠીની હત્પત્તિ ...	...	...	૫૦-૭-૧	૩૯૪-૯૬
કાઠીઓની શાખા ...	...	...	૩૫-૩	૧૫૯
કાઠી લોકોની હકીકત ...	...	...	૪૬-૩-૯	૩૧૧
કાનાજનાં કવિત ...	...	...	૪૬-૧-૫૪	૨૬૮
કાનાજ(ચુંવાળના કાકોર)ની હકીકત ...	...	...	૪૬-૧-૫૬	૨૬૯-૭૦
કામરોનકામાવતીની વાર્તા (શુ. કા.-શિવદાસ)...	૯-ગ			૭૦-૭૧
કાલગણુનાનો યુદ્ધારો ...	...	...	૪૮-૧૮-૧	૩૬૦
કાલરી ગામ (સં. ૧૮૧૧) ...	...	...	૪૬-૧-૬૫	૨૭૪
કાલીનો કોટ ...	...	...	૪૬-૧-૫૦	૨૬૪
કાલોલની વાત ...	...	...	૪૬-૧-૫૨	૨૬૫-૬૬
કાવી તીર્થનું રત્નતિલક જનાલય (સં. ૧૬૫૪)	૫૦-૨-૨૧			૩૮૭
કાવી તીર્થનો ઋષભપ્રાસાદ ...	...	...	૫૦-૨-૮	૩૮૨-૮૩
કિસનવાવની-(હિં.-સં. ૧૭૬૭-કિસનદાસ) ...	૮૦			૨૦૬-૨૦૮
કીર્તિપાલસ્ય ધર્મશાસનપત્ર: (સં. સં. ૧૨૧૮) ...	૪-ગ			૨૪-૨૫
કુમારપાલચરિતમ્ (લઘુ. સં. ચારિત્ર સુંદર ગણિ)...	૫-જ			૪૧-૪
કુમારપાલ રાસ (શુ. કા. સં. ૧૬૭૦-ઋષભદાસ)...	૩૬			૧૭૯-૧૮૨
કુમારપાલને શાપ ...	...	...	૪૬-૧-૯	૨૩૧
કુશકીની હકીકત ...	...	...	૪૬-૨-૧૩	૨૯૫
કેનડા(તાલુકા)ની હકીકત ...	...	...	૪૬-૨-૧૨	૨૯૯-૩૦૦
કેશર અથવા મરતોલી માતા ...	...	...	૪૬-૧-૫૧	૨૬૪-૨૬૫
કેસર મકનાણાનો પવાડો ...	...	...	૪૬-૧-૧૪	૨૩૩-૨૩૫
કેસર રાસ-(આ. કા.-સં. ૧૯૦૨-આંદણુ સાસણુ.)	૫-જ			૩૮-૪૧

કેસર રાસાનો સારાંશ-(દલપતરામ ડા.)	...	૪૮-૧૨	૩૪૯
કોટડાની વાવ	...	૫૦-૨-૨૮	૩૮૯
કોટિશ્વરનો શિક્ષાલેખ-(સં. ૧૩૨૮)	...	૫૦-૨-૧૨	૩૮૩-૮૪

ખ.

ખગોલ ભૂગોલ-પુરાણ-સત્યયુગની વાર્તા	...	૪૨-૬	૨૧૭
ખરતર ગચ્છપ્રશસ્તિ-(ગુ.-સં. ૧૭૮૪)	...	૩૪-ખ	૧૫૦
ખેંગાર રા'	...	૪૬-૩-૨	૩૦૬-૩૦૨
ખેંગાર(રા')ના વંશજ	...	૩૫૩	૧૫૯
ખેંગાર(રા')ની વાત	...	૪૬-૩-૧૦	૩૧૨
ખેંગાર(રા')ની વાર્તા	...	૪૬-૧-૬૦	૨૭૩
ખેડ-ચાંદરણીની વાવ-(સં. ૧૪૭૪)	...	૫૦-૨-૨૮	૩૮૯
ખેરાણામાંની પ્રતિમાઓ ઉપરના અક્ષરો (સં. ૧૨૯૭ થી સં. ૧૬૫૨)	...	૫૦-૨-૨૬	૩૮૯
ખેરાણુ વિગેરેની હકીકત	...	૪૮-૩-ખ-૧	૩૩૬

ગ.

ગંજખણ આલીઆની કબર	...	૪૯- ૨૦	૩૭૯
ગઠીઆલની પાળીઓ (સં. ૧૨૩૪)	...	૫૦-૨-૨૮-૩	૩૮૯
ગઢવાડા	...	૪૮-૩-૬	૩૩૪
ગઢવાડાના ઠાકોરાની હકીકત	...	૪૮-૬-૭	૩૩૫
ગઢવાડાની વંશાવલિ	...	૪૬-૩-૨૦	૩૨૦
ગઢોની વિગત	...	૭ -૮	૫૫-૫૬
ગયાળ અને વૈદ્યનાથ (સ્વ. ભગવાનલાલ ધંધેજી)	...	૪૭-૭	૩૨૬
ગિરનાર ઉપરનો શિક્ષાલેખ (સં. ૧૩૩૨)	...	૫૦-૨-૧૩	૩૮૪
ગિરનારના લેખનું રૂબીંગ	...	૫૦-૨-૧	૩૮૦
ગિરનાર પ્રશસ્તિ: (સં. ૧૪૫૬)	...	૪૬-૨-૧૮	૨૯૭-૨૯૮
ગુજરાતના રાજ્યકર્તાઓની વંશાવલિ	...	૭૭૬	૫૧-૫૩
ગુજરાતનો ઇતિહાસ વા રાસમાળા-(સં. ૧૯૨૦- દલપતરામ ડાહ્યાભાઈ)	...	૪૮-૧૧	૩૪૭-૩૪૯
ગુજરાતી બાચડીઓની મુલાકાતનું પ્યાન (દલપતરામ ડા.)	...	૪૮-૧૬-૧	૩૫૧-૩૫૨
ગુજરાતી રાસમાળાનાં પ્રકરણો-(દલપતરામ ડા.)...	...	૪૮-૩૩-૮	૩૩૫
ગોહિલની ઉત્પત્તિ	...	૪૬-૧-૧	૨૨૧-૨૨
ગોહિલોની વાત	...	૪૬-૧-૪૯	૨૬૨-૨૬૩
ગોહિલોની હકીકત	...	૪૬-૩-૮	૩૧૦

અ.-છ.

અશ્વત્થામી મંડલિક અને બાણાવલી રાજાઓનાં નામ (કવિત)	૪૬-૧-૩	૨૨૫
અંશવંશી રાજાઓની વંશાવલિ	૫૦-૩-૨	૩૯૧-૩૯૨
અંદ્રસિંહજીવું ચરિત્ર	૪૬-૧-૪૬	૨૬૦
અદ્વૈતાનું કવિત-(ગદ)	૨૩૩	૧૦૨
ચાહીયાની લાવળી-(હિં. કા.-સં. ૧૮૭૨-ફાજલખાં)	૩૦-૩૧	૧૩૪-૧૩૫
” ” ” ”	૪૬-૧-૨૮	૨૪૦
ચારીયાની વાર્તા	૩૦-૬-૨	૧૩૫-૧૩૬
” ” ” ”	૪૬-૧-૧૮	૨૩૬
ચાંપરાજના દુહા	૪૮-૧૦-૨	૩૪૬
ચાંપાનેરની વાત	૪૬-૩-૯	૩૧૧-૩૧૨
ચાંપાનેરની વાવનો લેખ-(સં. ૧૫૫૪)	૫૦-૨-૨૨	૩૮૮
ચાર ભુગના રાજ-વંશાવલિ	૩૫-૨-૬	૧૭૧-૧૭૨
ચારણી પિંગલ (ચા. કા.-સં. ૧૮૦૧)...	૫-છ	૩૬-૩૭
ચાવડાનું કવિત	૪૮-૮-૭	૩૪૪
ચાવડા વંશની વંશાવલિ	૪૮-૮-૩	૩૪૩-૩૪૪
ચિતો(ત્રી)ડના રાજનું ગીત	૪૬-૧-૩૪	૨૪૪-૨૪૫
ચિંતામણિનો લેખ	૪૯-૧૨	૩૭૮
ચોર પકડવાની રીતિ... ..	૪૬-૧-૭૭	૨૮૨
છંદશંગારપિન્નલમ્-(હિં. કા. ર.-સં. ૧૮૫૩-મહાસિંઘ)	૨૧	૯૬-૯૭
છટક વાર્તાઓ અને કવિતો	૩૫-૨	૧૭૮-૧૭૯

જ.-ઝ.

જગદેવ પરમારની વાત	૩૭-૬	૧૮૨-૧૮૪
” ” ” ”	૩૭-૫	૧૮૪
જગદેવ પરમારનો શાળો	૩૭-૬	૧૮૫-૧૮૬
” ” ” ”	૪૬-૧-૧૩	૨૩૨
જસવંતરાવ સર્વાસ્તો પવાહો (હિં. કા.-હરિવાલા)	૪૬-૧-૩૬	૨૪૬-૨૪૭
જહાંગીરનામા (ઈ. સાર)	૫૦-૫-૬	૩૯૩
જાટ રાવ છાંદાના પુત્રોનું કવિત-(હિં. કા-ગોપ માટ)...	૭ ચ	૪૯-૫૦
જડેલ(ચોખલાના)ની હકીકત... ..	૪૬-૨-૧૪	૨૯૫
જદવની શાખ-કવિત-(ગદ)	૨૩-૬	૧૦૨
જમલાની બાગોળનો પાળોયો-(સં. ૧૭૦૦)	૫૦-૨-૨૮-૭	૩૮૬
જમલાની રીમની વાવ-(સં. ૧૫૦૯)	૫૦-૨-૨૮-૮	૩૮૬
જુહાસાની બંધીનો પ્રવાનો... ..	૪૯-૧૭	૩૭૮

જીવાઈની સનદો ...	...	...	...	૪૬-૧૦	૩૭૮
જેઠવાઓની વંશાવલિ ...	...	...	...	૪૮-૬	૩૪૧
જૈન ધર્મની પાઠમાળા ...	...	...	...	૪૮-૧૬-૪	૩૫૩
જૈનધર્મી ઉપાશ્રયો આદિની પરવાનગી ...	...	...	...	૪૮-૧૮	૩૭૮
જૈન સૂરિઓની પટ્ટાવલિ ...	...	...	...	૪૮-૧૬-૯	૩૫૭
જાલણ ...	...	...	...	૪૬-૧-૨૫	૨૩૮-૨૩૯

દ-ક-દ.

દીખલ ...	...	...	...	૪૬-૧-૨૬	૨૩૯
દીટાઈની હકીકત ...	...	...	...	૪૬-૨-૩૦	૩૦૨
દીંખાના ઠાકોરની હકીકત ...	...	...	...	૪૮-૩-૩૬	૩૩૫
ટોપીવાળાનાં કવિત્ત (રામચંદ્ર) ...	...	...	...	૪૬-૧-૧૬	૨૩૬
ટોપીવાળાનું કવિત્ત (હિં. કા.-રામચંદ્ર)...	...	...	...	૩૦-ળ	૧૩૮-૧૩૯
” ”	...	...	...	૪૧-૧-૬	૨૩૬
ટોપીવાળાનું ગીત ...	...	...	...	૩૦-ખ-૨	૧૨૨
ઠાકોરોની જ્ઞાતિઓ ...	...	...	...	૫૦-૭-૧૨	૩૯૮-૯૯
દોલામાર (શુ. કા.-સં ૧૬૫૭) ...	...	...	...	૨૭-	૧૧૨-૧૧૪
” ...	...	...	...	૫૦-૭-૧૭-૩	૪૦૦

ત.

તામ્રપત્રોની નોંધ (ધ્યેજી) ...	...	...	...	૫૦-૪	૩૯૨
તાપીદાસનો રાસડો-(શુ. કા-બગો અને બલોડ)...	...	...	...	૩૫-૧-૬	૧૭૧
તાપીપુરાણ ...	...	...	...	૧૫	૮૨-૮૪
તારંગા અને ગઢવાડા ...	...	...	...	૪૮-૩-૬	૩૩૪
તારંગાજીની હકીકત ...	...	...	...	૪૮-૩-ક-૫	૩૩૫
તાવના મંત્રો ...	...	...	...	૩૪-ગ	૧૫૨-૧૫૩
તીર્થકરોની ઓળખ આદિ ...	...	...	...	૫૦-૨-૨૯	૩૮૯
તેજપાલવસદિકાયાં લેખ: (સં. ૧૨૮૭-સોમેશ્વરદેવ)	...	...	...	૫-ગ	૩૦-૩૨
તોહફુલકારી ...	...	...	...	૫૦-૫-૧	૩૯૩

દ.

ત્રેતાયુગની વાર્તા ...	...	...	...	૪૨-ગ	૨૧૨
દર્માવતીપ્રશસ્તિ ...	...	...	...	૫૦-૨-૧૫	૩૮૫
દશરા બનાવ (હિ. કા.-ગુ-સં ૧૮૦૫-હમીર) ...	...	...	...	૩૪-ક	૧૪૯-૧૫૨
દશરા બનાવ (ઇ. બા) ...	...	...	...	૪૭-૨-૨	૩૨૨
દાદા કુંવરનો રાસડો ...	...	...	...	૪૮-૩-ખ-૪	૩૩૭

દાદાદરિરવાપિલેલ: (સં.-સં. ૧૫૫૬) ...	૫-ક	૨૮-૨૯
દાદાદરિરની વાવનો લેખ ...	૩૫-૧-૫	૧૭૭-૧૭૮
દાંતાના ફરખારની વંશાવલિ ...	૪૬-૨-૩	૨૮૫-૨૮૮
દાંતાના રાણાની ખ્યાત (ગીરખદાસજી) ...	૪૬-૨-૪	૨૮૮-૨૯૦
દાંતાના રાણાજીની હકીકત ...	૫૦-૭-૨	૩૯૬
દાસવોધ (મ.-શ્રીરામદાસ) ...	૮૫	૨૨૦-૨૨૧
દિગમ્બરમતલંબનમ્ (સં.) ...	૧૯	૯૧-૯૨
દિલ્હીના બાદશાહોની વંશાવલિ ...	૪૮-૮	૩૭૭
દિલ્હીના રાજાઓની વિગતવારી ...	૭-૩	૫૩-૫૫
દિલ્હીની ગાદીના હિન્દુ રાજાઓ અને બાદશાહો	૪૮-૧૮-૩	૩૬૧-૬૨
દિલ્હીનું રાજ્ય ...	૪૮-૧૮-૮	૩૬૪
દિપસિંહકી પ્રશંસા (હિં. કા.-કેવલરામ) ...	૫-ચ	૩૪-૩૫
દુદા દાદાનિ વેચાલરી (ચા. કા.) ...	૯-લ	૬૯-૭૦
દુધરૈજના ઠાકોરના પાળીયાનો લેખ (સં. ૧૮૪૪)	૪૬-૩-૭	૩૦૯-૩૧૦
દેશની વંશાવલિ ...	૪૬-૨-૬	૨૯૧-૨૯૨
દ્વાપરયુગની વાર્તા ...	૪૨-ધ	૨૧૩
દ્વયાશ્રય (ધ. બા.) ...	૪૭-૩-૨	૩૨૩-૩૨૪
દ્વયાશ્રયનો સંક્ષેપ (ગુ. સં. ૧૯૦૬-૬૯૫તરામ ડા.)	૪૮-૧૩	૩૪૯

ધ.

ધોળકા (વૈરાટ) નગરનું વર્ણન ...	૪૮-૯-૩	૩૪૬
ધોળકાના જિનહાર શ્રાવકનો ઇતિહાસ ...	૭-ત	૬૨-૬૩
ધોળકાના દેશાઈનો ઇતિહાસ ...	૩૫-૧ ધ	૧૬૨-૬૩
ધોળકાની મસ્જિદ ...	૪૯-૪	૩૭૭
ધંગોલીયાની હકીકત...	૪૬-૨-૮	૨૯૨-૯૩

ન.

નડીયાદની પેદાર આદિની હકીકત ...	૫૦-૭-૧૬	૩૯૯-૪૦૦
નટૂલપુરસ્થતૃતીય તામ્રપટ્ટક: (સં.-સં. ૧૨૧૨) ...	૪-ઘ	૨૫-૨૬
નામ નસુંદાની હકીકત ...	૪૮-૩-ખ-૬	૩૩૭
નાગદેવનું તામ્રપત્ર (સં. ૧૪૯૨) ...	૫૦-૨-૪	૩૮૦-૮૧
નાગરો(છ)ની હત્પત્તિ ...	૪૮-૧૯-૧-૪	૩૬૮-૬૯
નુકતાની ત્રણ વાતો, ...	૩૫-૧-૬	૧૬૩
નેપાલ વિષે લાલુવાલેજ નોંધ (સ્વ. ભગવાનલાલ ધન્ધજી)... ..	૪૭-૭	૩૨૬

नेपालराजवंशावली (ऐ. नेपाली)	४८-१७	३५७-६९
नेपालना प्रवासनी नोंधयोथी (स्व. भगवान- लाल धन्दा)	४७-५	३२५-२६

५.

पथाभाई अने हरभमछनी लडाई	४६-१-४७	२६०-६१
पद्मावतीनो लेख (सं. १२८४)	४८-३-३-४	३३५
पञ्चनाभ कुम्भारनी वात	४८-४-२	३३८
पद्मप्रभचैत्यस्य महाप्रासादे विम्बप्रतिष्ठा (सं.-सं. १६८६)	४-६	२६-२७
पनारना ठाकेरनो छतिहास	४६-१-७७	२८०-८२
पनारना पनाछनी छुट आदिनी छकीकत	५०-७-१४	३६६
परमारनां कवित वगेरे	४६-३-१६	३२०
परमारनी शाख कवित (गद)	२३-३	१०१
परमारनी ज्यात	४६-१-११	२३१-३२
परमारनी पांतीस खाप्पा (कवित)	४६-१-५	२२७
पाठलुना हरवाज वपरनो लेख (सं १४४२)	५०-२-१७	३८६-८७
पाठलुना मानसरनो लेख (सं. ११०६)	४६-१-६६	२७५-७६
पाठलुनी राजवंशावलि (करमाछुं)	४६-१-७	२२८-३०
पाठलुनी छकीकत	३५-१-१५	१७५-७६
पाठलुनी छकीकत (छेदमभस्सरि)	४८-४-१	३३७
पाठलुनी छकीकत (भार भाषतो)	४८-४-७	३४०
पाठकरना सोढा अने सायसाना छ भाटानो छेडा	४६-३-५	३०८-३०९
पा ऋषिनी उत्पत्ति (ऐ. सं. वृ.)	४८-१९-७	३७३-७४
पाणीयो (सं. १६२०)	५०-२-२८-६	३८६
पांख क्षत्रियकुल (कवित)	४६-१-१२	२३२
पांख राजकुलनी उत्पत्ति (कवित-खंड)	४६-१-४	२२५-२७
पुनाहरानी छकीकत	४६-२-१६	२६६
पुनछनो रासडा	४८-३-५-७	३३७
पेढीआनी गलुनी (दलपतराम डा.)	४८-१६-३	३५२-३५३
पेथापुरनी वंशावलि	४८-८-६	३४५
पेशाई राज्यअमल	४८-१८-१५	३६५
पेशाआनो वृत्तान्त	४८-१८-१४	३६५
पोशीनाना ठाकेरनी छकीकत	४६-२-७	२६२
मझीर्छु	४८-१८-१६	३६५

મકીર્ણ-(ઐતિહાસિક)	૪૮-૧-૭	૩૩૦
મકીર્ણ-(જૈન ધા. હ.)	૪૮-૧૬-૫	૩૫૭
પ્રકીર્ણ પદો-(મ. જ્ઞાનદેવ, તુકારામ આદિ)- ...	૩૯-છ	૨૦૪-૨૦૫
મકીર્ણ બાબતો-(સ્વ. ભગવાનલાલ ધન્દ્રજી) ...	૪૭-૫-૬-૭	૩૨૫-૬
મકીર્ણ લેખાદિ	૫૦-૨	૩૮૦-૮૫
મકીર્ણ લેખોની હુકી નોંધ (દશ)	૫૦-૨-૨૮	૩૮૯
મકીર્ણ વિષયો	૪૨-અ	૨૧૩-૨૧૪
મકીર્ણ હકીગત અને સાલવારી	૪૬-૧-૪૧	૨૫૫
પ્રબંધચતુર્વિંશતિકા-(સં.-સં. ૧૪૦૬-રાજશેખર)	૭૩	૫૬-૫૯
પ્રબંધચિંતામણિ: (સં.-સં. ૧૩૬૧-મેરુતુંગાચાર્ય)	૧૪	૮૦-૮૨
પ્રબંધચિંતામણિ-(ધ. બા.-કાર્યસ સાહેબ) ...	૪૭-૧	૩૨૧-૩૨૨
પ્રાચીન મહાદેવની સ્થાપના-(કમાલપુર-સં. ૧૧૯૬)	૫૦-૨-૨૭	૩૮૯
પૃથ્વીરાજ રાસ-હિં. અં. ૧-ક; જ; ગ; ઘ; ઙ; ચ; છ; જ; ઙ.		

૧-૨; ૩, ૪; ૪, ૫; ૫, ૬; ૬, ૭; ૭, ૮; ૮, ૯; ૯, ૧૧.

પૃથ્વીરાજ રાસો (ધ. બા.-કાર્યસ સાહેબ) ...	૪૭-૨-૫	૩૨૩
”	૪૭-૩-૧	૩૨૬

ફ.

ફત્તેસિહ ગાયકવાડનો ગરબો-(શુ. કા.-સં. ૧૮૨૩)...	૩૦ જ	૧૩૧-૧૩૨
” (સં. ૧૮૨૩-ભવાની)	૪૬-૧-૩૧	૨૪૦-૨૪૧
ફત્તેસિહની લાવણી (હિ. કા.-ગદ્ય)	૩૦ ટ	૧૩૩-૧૩૪
”	૪૬-૧-૨૮	૨૪૦
ફારસી સનદો વગેરે (ઐ. ફા. હ.)	૪૯	૩૭૬-૭૯

બ.

બકરીની લડાઈ	૩૧-૧-અ	૧૬૪-૧૬૫
” ”	૪૬-૧-૪૮	૨૬૧-૨૬૨
બહુચરાની હકીગત (અપૂર્ણ)	૪૮-૧૦-૩	૩૪૭
બહુચરાનો લેખ-(સં. ૧૯૩૯)	૪૬-૧-૫૮	૨૭૨
બાજ અને લીતરા ખેડાવાળ	૪૮-૧૯-૧-૨	૩૬૮
બાજરાવ પેશ્વાનું તહતામું (ફા.)	૪૯-૯	૩૭૮
બાજીરાવ સવાઈનો પવાડો-(મ. એ. કા.) ...	૪૬-૧-૩૯	૨૫૦-૨૫૧
બાણાવલિ રાજઓનાં નામ	૪૬-૧-૩	૩૨૫
બાપુમીયાંની હકીગત	૩૫-૧-ગ	૧૬૧-૧૬૨
બાબાજીનું ગીત	૩૪-બ	૧૫૫-૧૫૬
બાબીવિલાસ-(હિં. કા.-સં. ૧૮૭૫)	૨	૧૧-૧૪

ખાંધકોટ-મંગલપુરનો (સં. ૧૪૫૨)	૫૦-૨-૮	૩૮૨
ખિનપુરનું રાજ્ય	૪૮-૧૮-૧૦	૩૬૫
ખીચોલાના ઠાકોર	૩૫-૧-૬	૧૯૦
ખીહોલાના રજપુતોની હકીગત... ..	૪૬-૨-૧૫	૨૬૫-૨૬૬
ખોટાદના કાડીની વંશાવલિ	૪૬-૧-૬૪	૨૭૪
ખોટાદની બ્રહ્મહત્યા	૪૮-૩-ખ-૬	૩૩૭
ખોલ્હરાની હકીકત	૪૬-૨-૨૭	૩૦૧
બ્રાહ્મણોની આવકો	૪૮-૧૯-૩	૩૬૯-૭૦
બ્રાહ્મણોની હત્પત્તિ	૪૮-૧૯-૧	૩૬૬-૬૭
બ્રાહ્મણખોટાના શિક્ષા-(ઇ. સને ૧૮૮૩ મીં સી. લીગેટ)	૪૮-૧૫	૩૫૦-૧
બ્રાહ્મણો અને ચારણોની અદાવત	૪૬-૩-૧૨	૩૧૩

બી.

બગવતસિંધનાં કવિત્ત... ..	૪૬-૧-૪૫	૨૫૯-૬૦
બંકોડાના ઠાકોરની વંશાવલિ	૪૬-૧-૫૫	૨૬૮-૯
બંકોડાનો શિક્ષાલેખ (સં. ૧૭૭૬)	૪૬-૧-૧૮	૨૭૫
ભક્તમાલ (હિન્દી સટીક નામાજી,)	૪-ક	૨૦-૨૨
ભજન-૨ (આશારામ)	૩૦-ગી-૨	૧૨૩-૨૪
ભરતખંડનાં દેશ, આમસંખ્યા આદિ (ભૂગોલ)	૪૨-ખ	૨૧૧-૧૨
ભરતચરિત્રમ્ (મા. ગુ. મા.)	૪૪-ક	૨૧૮-૧૯
ભરતપુરનો ચ્યાલ (હિં. કા. ધરમા વામન)	૪૬-૧-૩૨	૨૪૩-૪૪
ભવનાથનો છણોદ્ધાર (સં. ૧૭૨૬)	૫૦-૭-૧૧-૨	૩૯૮
ભવનાથ પાસેનું પ્રાચીન શિવાલય (સં. ૧૩૦૦)	૫૦-૭-૧૧-૩	૩૯૮
ભવનાથ પાસેનો રક્તપીત મટાડનારો કુંડ	૫૦-૭-૧૧	૩૯૮
ભવાઈના સ્વાંગ (૩૬)	૨૩-ધ	૧૦૪-૧૦૫
બાહેલાની હત્પત્તિ	૪૮-૧૯-૨	૩૬૯
બાણનો સલોકો (સલોકો, સં. ૧૭૬૩, ગંગાદાસ)... ..	૩૫-૧-૮	૧૭૦
બાવનગરના ઠાકોર	૫-૭-૬	૩૯૭
બાવનગરના ઠાકોરની હત્પત્તિ (ગોવિંદ ગઢવી)	૪૬-૧-૭૩	૨૭૮-૭૯
બાવનગરનો ઇતિહાસ (ઇ. સ. ૧૮૫૧)	૪૮-૯-૧	૩૪૫
ભાષાભૂષણ (હિં. કા. જશવન્તસિંઘ)	૩૬-ક	૧૮૯-૯૦
ભાષા વ્યાકરણ (હિં. સં. ૧૭૭૦ રત્નજિત)	૧૧-ક	૭૨-૭૩
ભાષા શબ્દસિંધુ	૧૧-ચ	૭૪-૭૫
... ..	૧૨-ક	૭૭
ભાષા ધાતુમાલા	૧૨-ચ	૭૫-૭૬
ભીમપરાજય મસ્તાવ (હિં. શ. ભા.)	૪૬-૧૪-૧	૩૪૬-૫૦

લીમ અને સોમેશ્વરની પ્રશસ્તિ (હિં. ગુ. ભા.) ...	૨૯	૧૧૮
ભૂપતસિંહની વાર્તા	૪૬-૧-૫૭	૨૭૧
ભોમલીના મહાદેવ આદિનો લેખ (સં. ૧૫૩૫) ...	૫૦-૭-૧૦	૩૯૮
મોજપ્રબંધ (વજ્રાલ)	૬-ક	૪૩
ભોજપ્રબંધ (ગુ. ભા. ભારકર)	૬-ખ	૪૪
ભોળા લીમના વધનો પ્રસ્તાવ (અ. હિં. ગુ. ભા.) ...	૪૮-૧૪-૨	૩૫૦
ભોંસલે કુટુંબ	૪૮-૧૮-૧૧	૩૬૫
મ		
મકવાણા કેસરનો પવાડો (અ. ગુ. કા.)	૪૬-૧-૧૪	૨૩૩
મકવાણા હરપાલની વાત	૪૬-૧-૧૫	૨૩૫
મકવાણાની વંશાવલિ	૪૮ ૨-ધ	૩૩૩
મંડલિક રાજ્યોનાં નામ (કવિત્ત)	૪૬-૧-૩	૨૨૫
મંત્ર ચંત્રાદિ	૪૬-૨-૨૧	૨૯૯
મરાઠાઓનો ઇતિહાસ (ફારસી)	૫૦-૫	૩૯૩
મલિક અંબર	૪૮-૧૮-૫	૩૬૪
મલિક સેરનો પાળીયો (સં. ૧૪૬૨)	૫૦-૨-૨૦	૩૮૭
મહારાષ્ટ્રના ઇતિહાસની વચ્ચે (મ. એ. શક ૧૭૩૭)	૪૮-૧૮	૩૫૯
મહીકાંઠો	૪૬-૨-૧૨	૨૯૪
મહાલક્ષ્મીનો ખ્યાલ (ગુ. કા. સં. ૧૮૬૦ કિશોરદાસ)	૩૦	૧૨૭-૮
માણસુની વાર્તા (પરમાણંદ)	૩૧-ખ	૧૪૨
માંડલની વાત	૪૬-૧-૭૬	૨૮૦
માંડવરા દેવની વાત	૪૬-૧-૧૩	૨૩૨
માંડવાની હકીગત	૪૬-૨-૩૩	૩૦૩
માધવરાવ સવાઈ પેશ્વાનો પવાડો (મ. એ. કા.) ...	૪૬-૧-૩૭	૨૪૮
માધવરાવ સવાઈની વાર્તા (ગુ. ગ.)	૪૬-૧-૩૮	૨૪૯-૫૦
માધાવાવનો લેખ (સં. સં. ૧૩૫૦)	૪૬-૩-૩	૩૦૭
માનમંજરી (હિં. કો. નંદદાસ)	૧૦	૭૧
માનપુરની હકીગત	૪૬-૨-૨૪	૩૦૦
મોડી લિપિમાં લખેલો મોટો શોકડો (ઉકેલ્યા વગરનો)	૫૦-૭-૧૭	૪૦૦
મારવાડી પાધરીઓનું ખ્યાલ	૫૦-૭-૯	૩૯૮
માલપુરની હકીગત	૫૦-૭-૭	૩૯૭
માલપુરનો ઇતિહાસ-(સં. ૧૯૫૨)	૪૮-૭	૩૪૨
મુખ-ખી-ઉલ-ગોલીયા	૫૦-૫-૩	૩૯૩
મુંજપુર (સં. ૧૩૦૧)	૪૮-૮-૨	૩૪૩
મુંજપુરની હકીગત (સં. ૧૦૨૪)	૪૬-૧-૬૨	૨૭૩-૨૭૪

મુરેદીના ચહુવાણો-(ગર્દવી ધીરજ)	૪૮-૧-૩.	૩૨૬
મુલ્લાંજ(વહોરાઓના)ની ગાદીની હકીગત... ..	૫૦૭-૮	૩૯૭
મુસલમાની રાજ્ય (દક્ષિણમાં)	૪૮-૧૮-૪	૩૬૩-૪
મોડતાના રોડોડની હકીગત.	૪૮-૮-૮	૩૪૪
મોગલ અને મરાઠાઓનો ઇતિહાસ	૫૦-૫-૫	૩૬૩
મોડાસાની વાવ-(સં. ૧૫૨-)	૫૦-૨-૨૮-૧૦	૩૮૬
મોડી સિપિનો પ્રવેશ (ઈ. ૧૨૫૩)	૪૮-૧૮-૧૨	૩૬૫
મોઢ(છ)ની ઉત્પત્તિ	૪૮-૧૯-૧-૩	૩૬૮
મોઢેરા	૪૮-૪-૮	૩૪૧
મોનીસર તળાવ	૪૬-૧-૬૬	૨૭૫
મોર(તાલુકા)ની હકીગત	૪૬-૨-૨૮	૩૦૧
ચ-૨		
ચવનોત્પત્તિ: (ऐ. सं. वृ.)	૪૮-૧૬-૮	૪૭૫-૭૬
ચવનોત્પત્તિ	૫૦-૩-૨	૩૯૨
ચાત્રાપત્ર-(હિં. સં. ૧૮૨૧)	૭-ધ	૬૫
ચુગસમયની ગણના	૪૮-૧૮-૨	૩૬૧
ચળપુતોના વટલ્યાની હકીગત	૪૬-૩-૧૫	૩૧૭-૩૧૮
ચણાઇત (રત્નાદિત્ય) ચાવડો (કવિત્ત)	૪૬-૧-૬	૨૨૮
ચણાસણ તાલુકાની હકીગત	૪૬-૨-૨૦	૨૯૯
ચત્તમાલિકા-(હિં. कृष्णजित्)	૩૮-ક	૧૮૬-૧૮૮
ચત્નાદિત્ય ચાવડાનું કવિત્ત	૪૬-૩-૧૮	૩૧૯
ચમળશાસ્ત્રની ઉત્પત્તિ... ..	૪૮-૧૮-૯	૩૬૪-૬૫
ચસિકપ્રિયા-(હિં. गु. भा. सं. १६४९, कुशललाम).	૨૨	૯૮-૧૦૧
ચાળકુલી (મોઢા રાજાઓની સાલવારી)	૭-ધ	૪૮-૪૯
ચાળકુલી નામ	૭ ડ	૪૯
ચાળ ને બીજ(સોલંકી)નાં ચરિત્ર... ..	૪૬-૧-૪૩	૨૫૫-૨૫૭
ચાળનીતિ-(હિં. का. सं. १८१४, जसुराम.)	૩૬-ગ	૧૮૨-૧૮૪
ચાળનીતિ-(હિં. का. देवीदास)	૩૬-જ	૨૦૫-૨૦૬
ચાળપુત છત્રીસ કુલની ગાદીઓ... ..	૪૬-૧-૫૯	૨૭૨
ચાળપુતોની જાતો	૫૦-૭-૫	૩૯૭
ચાળ્યા	૩૦ ધ	૧૨૪
ચાળ્યા પચાળ્યા-(મીતમ)	૩૦ ગ-૧	૧૨૩
ચોડો કુલ	૪૬-૧૬-૨	૩૫૬
ચોડકુલ (હિં કવિત્ત.)	૭ જ	૫૧
ચોડ રાજ રતનજીની વચનિકા (સચિત્ર ચા. કા. સં. ૧૭૧૫.) ૩-સ		૧૭-૧૯

રોડોડ વંશાવલિ-(આ. આળે કવંચલુ)	• ૩૧-ક	૧૪૧-૨
રોડોડ વંશાવલિ (આ. ઐ. ગદ્યપદ્ય)	૪૯-૧૬-૧	૩૫૩-૫૬
રોડોડની વંશાવલિ	૫૦- ૭-૨	૩૯૬
રોડોડોની સાપ (ગદ્ય કવિત્ત)	૨૩૩	૧૦૧-૨
રાણકપુર સીમાયાં મહાપ્રસાદે-લેખ: (ર. સં. ૧૪૯૬-		

સોમસુંદર) ... .. ૫ ગ ૩૨-૩૩

રાણપુરની હકીગત (સં. ૧૮૫૨-૨)	૪૮-૯-૨	૩૪૫
રાણપુરના દેહરાનો વિચાર-(સં. ૧૪૭૨)... ..	૭-ગ	૪૭-૪૮
રાણા રાજસિંહની વાર્તા	૩૫-૧-૯	૧૭૩-૧૭૪
રામનવમી નિર્ણય: (સં. સં. ૧૭૭૯ વ્રજરત્ન).	૪૪ ઘ	૨૧૭-૨૧૮
રાવજીનો યોગોનો દત્તિહાસ (ઈડર)	૪૮-૧-૩	૩૨૭
રાસમાળા (ગુજરાતી)-(સં. ૧૯૨૦ દલપતરામ ડા.).	૪૮-૧-૨	૩૪૭-૩૪૯
રાસમાળાના પ્રકીર્ણ આગો. (ઇ. બા.)	૪૭-૪	૩૨૪
રુદ્રમાલનું કવિત્ત (હિં.)	૩૦-ત	૧૩૯
રૂપસેન રાજનો રાસ-(ગુ. કા. સં. ૧૭૭૮, દેવ વિનયજી)	૨૬	૧૦૯-૧૧૨
રૂપસેન રાજનો રાસ	૫૮-૭-૧૭-૩	૪૦૦
રૂપાલ(નાલુકા)ની હકીગત	૪૬-૨-૧૯	૨૯૮
રૂસ્તમનો શલોકો (ગુ. ઐ. કા. સં. ૧૭૮૧-શામળબટ).	૩૯ ઁ	૧૯૯-૨૦૨
રેંટોડાની વાવનો લેખ. (સં. ૧૫૯૯).	૫૦-૭-૧૧	૩૯૮
રેવાપુરી માતાનો ગરબો (કેશવ.)	૩૦-પ	૧૩૯-૧૪૦
રેહેવર લોકોની વંશાવલિ.	૪૬-૨-૫	૨૯૦-૨૯૧

લ

લખણી.	૩૦-દ	૧૪૧
લગ(ખ)ધીરજનું મોત.	૪૬-૩-૭	૩૧૦
લઘુ આણુકય (ગુ. દીકા)	૪૪-ગ	૨૧૬-૨૧૭
લાખા કુલાળીની વાત... ..	૪૬-૩-૧૧	૩૧૨-૩૧૩
લુણાવાડાના ઠાકોરનો વહેમ (સં. ૧૯૦૦)... ..	૪૬-૨-૨	૨૮૪-૨૮૫
લેખ આદિ નોંધો (કુલ પાંચ સિદ્ધપુર.)	૪૮-૪-૩	૩૩૮-૩૩૯
લેખસંગ્રહ (ફા.)	૪૯-૩	૩૭૭
લોકગણ્ય અને ખરતર ગરજની સમાધાની... ..	૪૯-૨૭	૩૭૯

ધ

વખતસિંહજીનું ગીત	૩૪ ઘ	૧૫૩-૪
” ”	૩૪ ઁ	૧૫૪
” ”	૩૪ ચ	૧૫૫

વડનગરપ્રશસ્તિ: (સં. સં. ૧૨૦૮ શ્રીપાલ)	...	૨૦	૯૨-૯૫
વડનગરની હકીગત	...	૪૮-૪-૫	૩૩૯
વડાલીના દેવમંડપનો લેખ-(સં. ૧૨૬૪).	...	૫૦-૨-૨૪	૩૮૯
વડાલીની વાવ-(સં. ૧૬૯૭).	...	૫૦-૨-૨૮-૨	૩૮૯
વડોદરાના શિવાજી મહારાજનો છયાલ-(મ. ગંગાજી)	...	૪૬-૧-૪૦	૨૫૧-૫૨
વડોદરાની સ્થાપના (હી. ૯૧૪)	...	૫૦-૫-૨	૩૯૩
વઢવાણની હકીગત (સં. ૧૩૫૦)	...	૫૦-૨-૧૮	૩૮૭
વનરાજનું દાનગીત	...	૪૮-૮-૫	૩૪૪
વરસડાની હકીગત	...	૪૬-૧-૭૨	૨૭૭-૭૮
વરઢા અને જેતાની વાત	...	૪૬-૧-૪૪	૨૫૭-૨૫૯
વલાસણાની હકીગત	...	૪૬-૨-૯	૨૯૩
વલાસણાની હકીગત	...	૪૬-૨-૩૨	૩૦૩
વળાની હકીગત	...	૪૮-૫	૩૪૧
વસ્તુપાલ-તેજપાલનો રાસ (ગુ. કા. સં. ૧૬૮૬ સમયસુંદર)	...	૭ ૬	૪૫-૪૬
,, (,, પાસચંદ્ર)	...	૭ ૯	૫૯-૬૧
,, (,, લક્ષ્મીસાગર)	...	૭ ૧૫	૬૧
વસ્તુપાલ તેજપાલનાં ધર્મકાર્યો	...	૭ ૫	૪૭
વાવેલ ગામની હકીગત	...	૪૮-૮-૧	૩૪૨
વાઘેલા રાજવંશીઓ	...	૪૬-૧-૧૦	૨૩૧
વાઘેલાની વંશાવલિ	...	૪૬-૩-૧૬	૩૧૮-૧૯
વાણિયા લોકોની જ્ઞાતિઓ	...	૪૯-૧૯-૫	૩૭૧-૭૨
વામૈયાના પરમારો (લ. વાલજી રધાજી)...	...	૪૮-૪-૪	૩૩૯
વાણીજીની હકીગત	...	૪૬-૨-૧૧	૨૯૪
વિમલ રાસ (ગુ. કા. સં. ૧૯૦૦, સુપવિનય)	...	૨૮	૧૧૫-૧૮
વિમલવલ્લહિકાર્યા: લેખ; (સં. સં. ૧૨૭૮, શાનચન્દ્ર)	...	૫ ૪	૨૯-૩૦
વિરમદે રાવ ચરિત્ર (ગુ. સં. ૧૯૧૯)	...	૩૨-૬	૧૪૪-૬
વિષ્ણુસ્તવન	...	૫૦-૨-૧૦	૩૮૩
વિસરોડા અને મોઢેરા	...	૪૮-૪-૮	૩૪૧
વિસલદેવનો ગરબો	...	૩૦-૬	૧૨૦-૨૧
વિસલનગરના દેરાનો લેખ (સં. ૧૬૪૨)	...	૪૮-૩-૬-૨	૩૩૪
વિસલનું બળ (વિમાસણ)	...	૩૦-૫-૧	૧૨૧-૨૨
વીરમગામના દેસાઈઓની વાત	...	૪૬-૧-૭૧	૨૭૬-૭૭
વીરમગામના દેસાઈઓની વંશાવલિ	...	૪૬-૧-૭૪	૨૭૬
વીરમગામના બે લેખ	...	૪૬-૧-૭૫	૨૭૬
વેળવપુરના અમરસિંહ અને તેના બાઈના રાસડા ...	...	૪૬-૧-૨૪	૨૩૭-૨૩૮

વેણીભાઈનો રાસડો (એ. ગુ. કા.)	...	...	૨૩૦-૩	૧૩૦-૧૩૧
" " " " " "	...	...	૩૫-૧-૩	૧૬૮-૧૯
" " " " " "	...	...	૪૬-૧-૩૦	૨૪૦
વેરા આદિની યાદિનો પરવાનો	...	...	૫૦-૭-૧૩	૩૯૯
વૈધકરનામા	...	...	૫૦-૫-૨	૩૯૩
વૈતાલવંચવિશતિ: (સં. શિવદાસ)	...	...	૩ ગ	૧૯-૨૦
વૈરાટ (ધોળકા) નગરનું વર્ણન	...	...	૪૮-૯-૩	૩૪૬
વૉકર મેનરનો રાસડો (એ. ગુ. કા.)	...	...	૪૮-૩-ખ-૨	૩૩૬
વોહોરાઓના મુઠાંજની હકીગત...	...	...	૫૦-૭-૮	૩૯૭-૯૮
વંશપર્વ (ચા. કા. સં. ૧૮૧૨ શંઢાએત જેતસી)...	...	...	૧૩-ક	૭૭-૭૯
" (ગુ. બા. સં. ૧૯૦૮ દલપતરામ)	...	...	૧૭-ખ	૭૯-૮૦
૨૧-૨૨				
રાક્કર્તાઓ	...	...	૪૮-૧૮-૭	૩૬૪
રાત્રુંજય પર્વત ઉપર જીવહિસાની મનાઈ	...	...	૪૮-૨૩	૩૭૯
રાત્રુંજયવર્ણન (ધ. બા.)	...	...	૪૭-૨-૩	૩૨૨
રાત્રુંજય રાસ (સં. ૧૬૮૬ સમય મુંદર)	...	...	૮-ખ	૬૭-૬૮
શબ્દપદાર્થ (મં. ડ. સ્વ. ફાર્બસ સાહેબ)	...	...	૫૦-૧-૨	૩૮૦
શબ્દાર્થ (સ્વ. કાર્બસ)	...	...	૫૦-૧-૧	૩૭૯-૮૦
શાખાગણના	...	...	૪૬-૩-૧૭	૩૧૯
શાન્તિદાસ ઝવેરીનો રૂકો	...	...	૪૯-૬	૩૭૭
શાન્તિદાસ ઝવેરીનો પરવાનો	...	...	૪૯-૧૩	૩૭૮
શાન્તિદાસ શેઠને જીવહલ્યા મતિખંધની સનદ	...	...	૪૯-૩૦	૩૭૯
શિવાજીની કાકિદી	...	...	૪૮-૧૮-૬	૩૬૪
શિહોરનું વર્ણન	...	...	૪૮-૯-૪	૩૪૬
શેખ મલિક સેરના ખાળીયાનો લેખ (સં. ૧૪૬૨)...	...	...	૫૦-૨-૨૦	૩૮૭
શેઠશ્રી વખતચંદ્ર ખુસાલચંદની સનદ-(સં. ૧૮૬૮)...	...	...	૫૦-૨-૧૯	૩૮૭
શેલિપ્રામત્ય દાનપ્રશસ્તિ:- (સં. સં. ૧૧૧૩)	...	...	૧૬	૮૪-૮૬
શેલાદિત્યસ્ય તામ્રપટ્ટ: (સં.)	...	...	૪૬-૩-૧૩	૩૧૪-૩૧૫
શ્રીપાલ રાસ-વચ્ચનિકા (સં. ૧૭૩૮, યશોવિજય.)	...	...	૩-ક	૧૪-૧૬
શ્રીમાલિની ઉત્પત્તિ	...	...	૪૮-૧૯-૧, ૨	૩૬૭-૬૮
શંખેશ્વર-(સં. ૧૧૭૨ ને ૧૬૬૮)...	...	...	૪૬-૧-૭૦	૨૭૬
સત્તસૈયા-(હિં. સં. ૧૭૧૯-વિહારીલાલ)...	...	...	૪૧	૨૦૮-૨૦૯
સતારા અને કોલ્હાપુરના રાજા	...	...	૪૮-૧૮-૧૩	૩૬૫
સતીની દેરીનો લેખ-(વઢવાણ, સં. ૧૬૯૯)	...	...	૪૬-૩-૬	૩૦૯
સરસ્વતીમાહાત્મ્ય-(સં. પુ. માર્કેટેય)	...	...	૩૧-ગ	૧૪૩-૧૪૪

સદુબાઈનો ગણ (શુ. કાવ્ય)	૪૬-૧-૪૦	૨૫૨-૨૫૪
સમયસારપ્રકરણ-(મા. સં. દેવાનન્દ)	૧૮	૮૯-૯૧
સાંબાની હકીગત	૪૬-૨-૧૦	૨૯૩-૨૯૪
સાબરમતીની રેલનો કિસ્સો (હિં. શ. સં. ૧૮૩૯, ઇસમાઇલ) ૩૫-૬		૧૫૬-૧૫૮
સામ્રમતી માહાત્મ્ય-(સં. પુ.)	૩૩	૧૪૭-૯
સામલબાઈની વાત-(સં. ૧૬૯૧)	૫૦-૨-૨૮-૪	૩૮૯
સારી નરસી ચીલે	૩૦-૬	૧૩૬-૧૩૭
સારી નરસી ચીલે	૪૬-૧-૨૩	૨૩૭
સાહિત્યસિંધુ-(હિં ઐ. ભૂગોળની નોંધ, વેણીદાસ)... ..	૪૬-૨-૩૪	૩૦૩-૩૦૪
સિક્કાનો ધ્યાલ-(હિં. રામગીરજી)	૪૬-૧-૩૨	૨૪૧-૨૪૩
સિદ્ધરાજ નયસિંહનો કવિત્ત	૪૬-૧-૨	૨૨૪
સિદ્ધરાજ નયસિંહનો કમઠાણો	૪૬-૧-૮	૨૩૦
સિંધના પાદશાહોની હકીગત	૪૬-૩-૧૪	૩૧૫-૧૭
સિંહાસનદ્વાત્રિશિકા-(સં. ક્ષેમંકર)	૧૭	૮૬-૮૯
સીતાપુર	૪૬-૧-૬૭	૨૭૫
સીપાઈ વાળીયાનો કિસ્સો-(હિં. ગુ.)	૩૫-૧-૪	૧૬૦-૧
સુખતખાતની કબર	૪૬-૧૧	૩૭૮
સુદાસજીની હકીગત	૪૬-૨-૨૫	૩૦૦
સુદાસજીની હકીગત	૫૦-૭-૫	૩૯૯
સુંદરશંગાર-(હિં. સં. ૧૬૮૮, સુન્દર કવિરાજ)	૩૯-૪	૧૯૧-૧૯૨
સૂફ મંત્રીની ગૃહિણીની વાતનો લેખ-(સં. ૧૪૩૭)... ..	૫૦-૨-૧૪	૩૮૪-૮૫
સૂર્યવંશીઓની વંશાવલિ	૫૦-૩-૧	૩૯૦
સેલુકરનો ગરબો (ઐ. શ. કા. સં. ૧૮૫૬)	૩૦૪	૧૨૮-૧૨૯
” ”	૪૬-૧-૨૯	૨૪૦
સેવાલીયા ગામના કાજી	૪૬-૧	૩૭૭
સોલંકી ઠાકરડા	૩૫-૧-૬	૧૫૯
સોલંકી વંશાવલિ-હિં.	૫, ૬	૩૩-૩૪
સોલંકીની ૭ સાથે કવિત (ગૌતમ)	૨૬ ૫૫	૧૦૩

હિન્દી-૨

હડોલની હકીગત	૪૬-૨-૨૬	૩૦૧
હમીરખાં પીરની વાર્તા... ..	૪૬-૧-૬૩	૨૭૩
હમીર પ્રબંધ (શુ. કા. મૂલજીદાસ)	૨૫	૧૦૭-૧૦૮
હમિર પ્રબંધ... ..	૫૦-૭-૧૭-૩	૪૦૦
હમીરની વાત... ..	૪૮-૧૦-૧	૩૪૬
હરપાલ મકવાણાની વાત	૪૬-૧-૧૫	૨૩૫-૨૩૬

હરિપાઠ-(મ. જ્ઞાનેશ્વર)...	...	...	૨૯-૪	૨૦૨-૨૦૪
હાથરવાની વાવ (સં. ૧૬૬૯).	...	...	૫૦-૨-૨૮-૧	૩૮૯
હાડીની દેરીના પાળીયાનો લેખ. (સં. ૧૭૯૭)	...	...	૪૬-૩-૪	૩૦૭
હારિઝી કાવ્ય	...	...	૫૦-૫-૪	૩૯૩
હાંસોટની જવાઈ	...	...	૪૬-૨	૩૭૭
હિન્દુઓનો કાલનિર્ગમન (દલપતરામ ડા.)	...	...	૪૮-૧૬-૨	૩૫૨
હીરા દેવીની મૂર્તિની પ્રશસ્તિ	...	...	૫૦-૨-૧૬	૩૮૬
ક્ષત્રિયની ઉત્પત્તિ (કવિત્ત ગદ્ય)...	...	...	૨૩૬	૧૦૧-૦૨
ક્ષત્રિયોની ઉત્પત્તિ.	...	...	૪૮-૧૯-૪	૩૭૦-૭૧
જ્ઞાતિઓની ઉત્પત્તિ-(ઐ. ગુ. હ)	...	...	૪૮-૧૯	૩૬૬-૬૮

અનુક્રમણિકા અંક ૨.

લેખકો, સંપાદકો આદિની અનુક્રમણી

વિષય	અંક	પાનું
અમલ ગઢવી (ઈડરની ખ્યાત) ...	૪૮-૧-ધ	૩૨૮
આખે કવચલુ (રાઠોડ વંશાવલિ)	૩૧-ક	૧૪૧-૨
આશારામ. (બજન).	૩૦-ગ-૨	૧૨૩-૪
ઇસમાઇલ (સં. ૧૮૩૮ અમદાવાદની રેલનો કિસ્સો)	૩૫-૧-ક	૧૫૬-૮
ઉદ્દેમજ સુરિ (પાટણની હકીગત)	૪૮-૪-૧	૩૩૭
એ. કે. કાર્પસ સાહેબ (સં. ૧૯૦૫-૬ પૃથ્વીરાજ રાસો,		
દયાશ્રય, રાસમાળાની વાતો ઇ. ભા. સા.) ૪૭-૧; ૪૭-૨; ૪૭-૩; ૪૭-૪		૩૨૧-૩૨૪
કરણદાનજી ગઢવી (અભેસિહ-રાણગાર) ...	૩૯-ધ	૧૯૫-૯
કરમાણુંદ આણુંદ (પાટણની રાજવંશાવલિ)	૪૬-૧-૭	૨૨૮-૨૨૯
કાલીદાસ વાઘજી (બારોટ ઐતિહાસિક હકીગતોનો ચોપડો.)	૪૬-૧	૨૨૧-૨૮૨
કિશનદાસ-(હિં. સં. ૧૭૬૭ કિસન વાવની)	૪૦	૨૦૭
કિશોરદાસ (સં. ૧૮૬૦-મદ્દાલદમીનો ખ્યાલ)	૩૦-છ	૧૨૭-૮
-(સં. ૧૮૬૮ અમદાવાદ રોહરની લાવળી ૬૦ હે).	૩૦-ઢ	૧૩૭-૧૩૮
”	૪૬-૧-૨૦	૨૩૭
”	૪૬-૧-૨૨	૨૩૭
કુશલ લાભ (સં. ૧૬૪૯ રસિકપ્રિયાનું બાપાંતર ગુ.)...	૨૨	૯૮-૧૦૧
કેશવ-(મ. પદ)	૩૧-છ	૨૦૫
કેશવ (રિવાપુરી માતાનો ગરબો)...	૩૦-પ	૧૩૯-૪૦

કેવલરામ (હિં. કા. સં. ૧૮૮૫)-વાવી વિલાસ ...	૨	૧૧
„ „ „ દીપસિંહની પ્રશંસા ...	૫-ચ	૩૪
કૃષ્ણજિત્ (રત્નમાલિકા શુન્નરાતનો ધતિહાસ) ...	૩૮	૧૮૬-૮૯
ગદ-(ક્ષત્રિયની ઉત્પત્તિ કવિત્ત) ...	૨૩-ક	૧૦૧
„ (૫૨મારાંની ૩૫ સાપ કવિત્ત) ...	૨૩-ક	૧૦૨
„ (રાઠોડોંની ૧૩ સાપ „) ...	૨૩-ક	૧૦૨
„ (નદવની ૧૧ સાપ „) ...	૨૩-ક	૧૦૨
„ (ચહુવાણુની ૨૪ સાપ „) ...	૨૩-ક	૧૦૨
„ (છત્રીશ ગદ) ...	૨૩-ગ	૧૦૩-૪
ગવુ (હિં. ફત્તેસિંહની લાવળી) ...	૩૦-ટ	૧૩૩-૩૪
ગોપ માટ (હિં. જાટ રાવ છાંવેરાહેં કવિત્ત) ...	૭-ચ	૪૯
„ (હિં. વીરમના પુત્રો અને ચુંડાના પુત્રોનું કવિત્ત) ...	૭-છ	૫૦
ગોવિંદ ગદથી-(ભાવનગરના ડાકોરની ઉત્પત્તિ) ...	૪૬-૧-૭૩	૨૭૮-૭૯
ગોરખદાસજી-(દાંતાના રાણાની ખ્યાતિ) ...	૪૬-૨-૪	૨૮૮-૯૦
ગોસાવી (મ. પદો) ...	૩૯-છ	૨૦૫
ગોસાવીનંદન (મ. મુદ્રાપદ) ...	૩૯-છ	૨૦૫
ગૌતમ (છત્રીસ ગદ કવિત્ત) ...	૨૩-ગ	૧૦૩-૪
ગંગાજી (હિં. વહોદરાના શિવાજી મહારાજનો રૂયાલ) ...	૪૬-૧-૪૦	૨૫૧
ગંગાદાસ ભવાની (સં. ૧૭૬૩ બાણુનો સલોકો) ...	૩૫-૧-૮	૧૭૦
જસવંતસિંઘ (હિં. કા. માષાભૂષણ) ...	૩૯-ક	૧૮૯-૯૦
જસુરામ (હિં. કા. સં. ૧૮૧૪ રાજનીતિ) ...	૩૯-ગ	૧૯૨-૯૪
જિનહર્ય (સં. ૧૭૪૪ શુ કા. હરિશ્ચંદ્ર રાસ) ...	૮-ક	૬૫-૬
ચન્દવરદાયી (પૃથ્વીરાજ રાસ એ. હિં. કા.) ...	૧-ક	૪-૧૧-૧
„ (શુ. બાપાંતર. ભીમ અને સોમશ્વરની પ્રશસ્તિ) ...	૨૯	૧૧૮-૨૦
ચંડ-(પાંચ રાજપુત કુલની ઉત્પત્તિ-કવિત્ત) ...	૪૬-૧-૪	૨૨૫-૨૬
ચારિત્રસુંદરગણિ (એ. સં. કાવ્ય, કુમારચાલચરિતમ્) ...	૫-ક્ષ	૪૧
ચાંદણુ સાસણુ (સં. ૧૮૦૨, ઐ. ચા. કા. કેસર રાસ) ...	૫-જ	૩૮
તુકારામ (મ. પદો) ...	૩૯-છ	૨૦૪
દક્ષપત (નાગર)-(કાકરેશ્વરીનો ગરબો) ...	૪૩	૨૧૪
દક્ષપતરામ ડાહ્યાબાઈ (કેસર રાસાનો સારાંશ) ...	૪૮-૧૨	૩૪૯
„ (સં. ૧૯૨૨-શુન્નરાતનો ધતિહાસ વા રાસમાળા, ગદ) ...	૪૮-૧૧	૩૪૭-૪૮
„ (શુન્નરાતી બાયડીઓની મુલાકાતનું ખ્યાન) ...	૪૯-૧૬-૧	૩૫૧-૫૨
„ (શુન્નરાતી રાસમાળાનાં પ્રકરણો) ...	૪૮-૩-૮	૩૩૫

દલપતરામ ડાહ્યાભાઈ (સં. ૧૯૦૬ દ્વાયાશ્રયનો સંક્ષેપ)	૪૮-૧૩	૩૪૯
„ (પેદીઓની ગણતરી)... ..	૪૮-૧૬-૩	૩૫૨-૩૫૩
„ (સં. ૧૮૬૬-પોળોના રાવજનો ઇતિહાસ)	૪૮-૧-૬	૩૨૭
„ (સં. ૧૯૦૮-વંશપર્વ)	૧૩ ખ	૭૯-૮૦
„ (હિન્દુઓનો કાલનિર્ગમન)	૪૮-૧૬-૨	૩૫૨
દુલ્લભ ભટ્ટ (કપુરચંદનો રાસડો)	૩૫-૧-૪	૧૬૭-૬૮
દેવવિનયજી (સં. ૧૭૭૮-૩પસેન રાનનો રાસ)	૨૬	૧૦૯-૧૨
દેવાનન્દ (મા. સં. સમયસારપ્રકરણ)	૧૮	૮૯-૯૧
દેવીદાસ-(હિં. કા. રાજનીતિ)	૩૯-જ	૨૦૫-૦૬
દેહલ ભોજલ (ગઢવી સં. ૧૯૦૮)	૪૬-૩	૩૦૫-૩૨૦
ધરમા ઘામન-(હિં. ભરતપુરનો ચ્યાલ)	૪૬-૧-૩૩	૨૪૩-૪૪
ધીરજી ગઢવી (ઈરની પોળોની ખ્યાત)... ..	૪૮-૧-ખ	૩૨૭-૨૮
ધીરજી (ગઢવી મુંડેરીના ચહુવાણો)	૪૮-૧-૩	૩૨૯
ધોડો ભાસ્કર ચાત્રી (જોશી-સં. ૧૯૦૯ ભોજ મખંધ ભા.)	અં. ૬-ખ	૪૪-૫
નામાજી (હિં. કા. ભક્તમાલ)	અં. ૪-ક	૨૦-૨૨
નંદદાસ-(હિં. ક. અનેકાર્થી નામમાલા)	૯-ક	૬૮-૬૯
„ (હિં. ક. માનમંજરી)	૧૦	૭૧-૭૨
પથુભાઈ જલમ (બારોટ)	૪૬-૧	૨૨૧-૮૨
પરમાણંદ (ચા. શુ. માણસની વાર્તા)	૩૧-ખ	૧૪૨-૪૩
પાસચંદજી (વસ્તુપાલ તેજપાલનો રાસ)	૭-૬	૫૯-૬૧
પુરુષોત્તમ પંડિત (સદ્ મંત્રીની વાવની પ્રશસ્તિ, સં. ૧૫૯૯)	૫૦-૨-૧૪	૩૯૩
પ્રીતમ (રાજઆ પરજઆ)	૩૦-ગ-૧	૧૨૩
ફાજલખાં (સં. ૧૮૭૨ હિં. કા. ચાહીયાની લાવળી)	૩૦-ઢ	૧૩૪-૩૫
ફાજલખાં (હિં. સં. ૧૮૭૨ ચાહીયાની લાવળી)	...	૨૩૯-૪૦
ફાર્જસ સાહેબ (અખ્યા)	૫૦-૧-૧	૩૭૬-૮૧
„ શબ્દપદાર્થ	૫૦-૧-૨	૩૮૦
ઘઠાલ (સં. ઈ. કથા મોજપ્રવંધ)	૬-ક	૪૩-૪
વિહારીલાલ (હિં. સં. ૧૭૧૯ સતસૈયા)	૪૧	૨૦૮
બેચર રથા (પટેલ)	૪૮-૪-૬	૩૪૦
બગવાનલાલ ઇન્દ્રજી (મવાસની નોંધપોથીઓ સં. ૧૯૨૮)	૪૭-૫, ૪૭-૬, ૪૭-૭, ૪૭-૮	૩૨૫-૨૬
બગો અને ભલો (તાપીદાસનો રાસડો)	૩૫-૧-૬	૧૭૧
બવાની (સં. ૧૮૨૩ કૃત્તેસિંહ ગાયકવાડનો ગરબો)...	...	૨૪૦-૪૧

મધ્વનાથ (મ. પદ)		૨૦૫
મહાસિંધ (હિં. કા. સં. ૧૮૫૨ છંદશ્ચક્રાર પિણ્નલ)...	૨૧	૯૬-૯૭
માર્કંડેય (સં. પુ. સરસ્વતી માહાત્મ્ય)	૩૧ ગ	૧૪૩-૧૪૪
મૂલણદાસ (હમીરમખંધ)	૨૫	૧૦૭-૦૮
મૂળજી (કાઠીઓ ઉપર વેર)	૩૫-૧-૭	૧૬૫-૬૬
મેરુતુંગાચાર્ય (સં. ૧૨૬૧ એ. સં. કથા-પ્રવંધચિંતામણિ:)	૧૪	૮૦
યદુરામ (સં ૧૮૯૯ અંબાજીના પરચા)	૩૦-૬	૧૨૫-૨૬
યશોવિજય (શ્રીપાલ રાસ સં. ૧૭૩૮)	૩-ક	૩૨૮
રતનશંકરજી (બારોડા ઈડરની ખ્યાત)	૪૮-૧-ધ	૩૨૮
રત્નજિત્ (હિં. સં. ૧૭૭૦ માપાવ્યાકરણ)...	૧૧-ક	૭૨-૭૪
,, (હિં. સં. ૧૭૭૦ માપાશવ્દસિંધુ)	૧૧-ક	૭૪-૭૫
,, ,, ...	૧૨-લ	૭૭
,, (હિં. સં. ૧૭૭૦ માપાધાતુમાલા)	૧૨-ક	૭૫-૭૬
રાજશેખર સૂરિ (સં. ગદ્યપદ્ય સં. ૧૪૪૫, પ્રવંધચતુર્વિંશતિકા)	૭-ક	૫૬-૫૭
રામગીરજી (હિં. શિક્કાનો સ્ક્યાલ)	૪૬-૧-૩૨	૨૪૧-૨૪૨
રામચંદ્ર (ટોપીવાળાનાં કવિત)	૪૬-૧-૧૬	૨૩૬
રામદાસ (મ. પદો)	૩૯-છ	૨૦૪
,, (મ. દાસવોધ)	૪૫	૨૨૦
રૂપવિજય (સં. ૧૯૦૦ ? ૧૭૩૦, વિમલરાસ)	૨૮	૧૧૫-૧૮
લક્ષ્મીસાગર (વસ્તુપાલ-તેજપાલનો રાસ)	૭-જ	૬૧
લાવણ્યસમય (સં. સં. ૧૫૮૭, શાહ કરમા-પ્રશસ્તિ:)	૪-ચ	૨૭
,, ,, ...	૭૨	૬૪-૫
વલ્લભદાસ જહુ (ગઢવી)	૪૬-૨	૨૮૨-૩૦૮
વલ્લભ ધોળાભાઈ (સં. ૧૭૬૦, કલિયુગનો ગરબો)...	૨૪	૧૦૬
વાલજી રધાજી (પટેલ વામૈયાના પરમારો)	૪૮-૪-૪	૩૩૬
વિક્રમશી (આરણ્ય આ. કા. અજબ શૃંગાર)	૪૮-૨-ખ	૩૩૦-૩૩૩
વિસાંમણ ભક્ત (વિસલતું ભજન)	૨૩-ખ-૧	૧૨૧-૨૨
વેણીદાસ વારાણસીદાસ (સાહિત્ય સિંધુ હિં. ભૂગોલ.)	૪૬-૨-૩૪	૩૦૩-૦૪
વ્રજરત્ન (સં. સં. ૧૭૭૯, રામનવમી નિર્ણય:)	૪૪-ચ	૨૧૭-૧૮
શિવદાસ (સં. ગદ્યપદ્ય વૈતાલપંચવિંશતિ:)...	૩-ગ	૧૮-૨૦
,, (કામસેન કામાવતી શુ. કા.)	૬-ગ	૭૦-૭૬
શંકાચેત જોતસી (સં. ૧૮૧૨, આ. કા. વંશપર્વ)	૧૩-ક	૭૭-૭૬
શ્રીપાલ (સં. સં. ૧૨૦૮, વહનગરપ્રશસ્તિ:)	૨૦	૯૨-૯૪

શ્રીમચ્છંકરાચાર્ય (સં. આત્મવોષ)	૪૪-૪	૨૧૬
સમયસુંદર (સં. ૧૬૮૬, વસ્તુપાલ-તેજપાલનો રાસ)	૭-ક	૪૫-૪૬
„ (સં. ૧૬૮૬, શત્રુજય રાસ)	૮-ખ	૬૭-૬૮
સવાઈરામ રતનશંઘ (ગઢવી, ઈડરની ખ્યાત) ...	૮-૧-ખ	૩૨૮
શામળ બટ (સં. ૧૭૮૨, રૂસ્તમનો શલોકો) ...	૩૯-ક	૧૯૬
સી. લીગેટ (સને ૧૮૮૩, બ્રાહ્મણબાદના શિક્ષા) ...	૪૮-૧૫	૩૫૦
સુન્દર કવિરાજ (હિં. કા. સં. ૧૬૮૮, સુંદર શૃંગાર) ...	૩૯-૪	૧૬૧-૮૨
સોમસુંદર સૂરિ (સં. સં. ૧૪૯૬, રાણકપુરે લેખ :) ...	૫-ચ	૩૨
સોમેશ્વર દેવ (સં. સં. ૧૧૮૭, તેજપાલ-લેખ :) ...	૫-ગ	૩૦
હનંમંતરાવ (મ. માધવરાવ-પવાડો)	૪૬-૯-૩૭-ક	૨૪૮-૪૯
હમીર કવિ (ચા. ગુ. કા. સં. ૧૯૦૫, દશરા વનાવ)	૩૪-ક	૧૪૯-૫૨
હરગોવિંદ બટ (આશા લીલની દીકરીની લાવણી) ...	૪૬-૧-૩૫	૨૪૫-૪૬
હરિવાલા (હિં. જસવંતરાવ સવાઈકા પવાડા) ...	૪૬-૧-૩૬	૨૪૬-૨૪૭
હેમવિજય (સં. સં. ૧૬૫૦, આદિશ-પ્રશસ્તિ :) ...	૭-થ	૬૩-૬૪
હેમવિજય (સં. સં. ૧૬૫૦ આદિશ-પ્રશસ્તિ : સં. ૧૬૫૦)	૪-૪	૨૨-૨૪
ક્ષેમંકર (સં. કથા સિંહાસનદ્વાર્વિશિકા)	૧૭	૮૬-૮૯
જ્ઞાનચંદ્ર (સં. સં. ૧૨૭૮, વિમલવસદિકાયાં લેખ :) ...	૫-૪	૨૯-૩૦
જ્ઞાનેશ્વર (મ. હરિપાઠ)	૩૯-ચ	૨૦૨
જ્ઞાનદેવ (મ. પદો)	૩૯-ઘ	૨૦૪

શબ્દ-અનુક્રમણિકા અક ૩

(સૂચના-આમાં જે નામો આપેલાં છે તેને લગતી વિગતો તેની સામેના પાનામાંથી સંપૂર્ણ મળશે નહીં, પણ તેના મૂળ ગ્રંથમાંથી તે વિષે પ્રસ્તુત નામાવલિમાં આપેલી છે તે કરતાં વિશેષ હકીગત મળશે. અહીં તો માત્ર તેનું સૂચન જ નોંધવું છે. ઐતિહાસિક, ભૌગોલિક ઉપરાંત અન્ય બાણવાન્નેગ માહિતી જણાસુને મળે તે હેતુથી જ આ અનુક્રમણિકા બની શકે તેટલી વિસ્તૃત તૈયાર કરેલી છે. તેથી એને સર્વગ્રાહી માનવાની નથી. તેમ કેટલાંક નામો આ અનુક્રમણીમાં નહીં પણ આવેલાં હોય અને તેનો ઉદ્દેશ્ય મૂળ ગ્રંથોમાં હશે. ક્રૂકમાં આ અનુક્રમણી માત્ર સૂચક, માર્ગદર્શક છે, એટલું અહીં નોંધવાનું છે.)

આખર-હીરવિજયજી, સૂરીનો જૈન ધર્મનો
ઉપદેશ, ૧૫, ૫૪; જીજ્યા વેરો હીર-
વિજયે કટાવ્યો, ૨૨-૨૩; ચિત્તોડગઢ
પાલકયો, સં. ૧૬૨૪માં ૪૬; ગુજરાત

લીધું. સં. ૧૬૧૧માં ૫૨; સં. ૧૫૮૬માં
જન્મ, શુંવાળ ઉપર ચટાઈ ૨૬૯-૭૦;
ગુજરાત ઉપર અમલ ૫૧ વર્ષ, મરણ
સં. ૧૬૬૨, ૨૫૪; શાહનશા મદાદરને

દાંતાના આસકરણે, યશસ્વ આપતાં
મહારાણા પદ આપ્યું ૨૮૬; શિક્ષો
વાળ્યો, ૧૭૨; આગ્રામાં ચિંતામણિ
પાર્શ્વનાથનું દેવલ. ૫૫.

અકબર (છેલ્લો મોગલ) પાદશાહી શુ-
ભાવી. ૧૭૨-૩

અખમાલ-(ભાવનગર), ચંદ્રવંશી ગોહિલ, ૭૮
અખેરાજ-(રાઠોડ) સં. ૧૨૩૨ માં પેટલાદ
પરગણામાં રાજ્ય, વંશનો આણંદ વડ-
તાલ આસપાસ વિસ્તાર. ૩૯૬

અખેરાજ-(ભાવનગર). ૧૫૪, ૧૫૫

અગનરખ-(ટોડરના સોલંકી) અંબરીયનો
પુત્ર. ૩૩

અગરો-(કટોસણુ ઠાકોર) રાધનપુરના બાબી
કમાલખાન સાથે ઈડર ઉપર ચઢાઈ;
નવાબના બાંધર, (કાવ્ય) ૩૩૧-૩

અગીઆલ-(તાલુકો) ઇંગ્લેન્ડની જમિ સં.
૧૮૭૫ માં, ત્રિકમજનો પટો સં.
૧૭૫૧-૨ માં ૩૦૦

અગો (આવડો) ૧૭૦

અગ્નિમિત્ર-પુષ્યમિત્રનો પુત્ર, વંશાવલિ. ૩૯૧

અગ્નિવર્ણ-સમુદ્ર સેનનો પુત્ર (સૂર્યવંશી).
૨૧૨

અંગેજ-લેર અમદાવાદમાં ૧૨૯; કર્નલ
ગોડાર્ડનો હંઠેરો. ૩૭૯

અંગેજ શિક્ષકો-(ખ્યાલ). ૨૪૨

અચલેશ્વર-(આણુ) સામ્રાજ્યનો મૂળ. ૧૪૮

અછાં-(મલેક) ધોળકાનો કસ્બાતી, ગાયક-
વાડીમાં નોકરી, ઇંગ્લેન્ડના રહેઠાણે. ૧૬૨

અજકેત-(સોરઠ) પ્રભુભનો જમાઈ, ગિર-
નારનો રાજા. ૩૯૫

„ બીજો રાજા. ૩૯૫

અજબ-(કટોસણુનો ઠાકોર) બાબી કમાલ-
ખાન સાથે ઈડર ઉપર હલો, નવાબના બાં-
ધર, બાંધરી લેડવી પડી (કાવ્ય). ૩૩૧-૩

અજમાસ-(તથલખ) દિલ્હીની પાટ. ૨૧૪

અજમેર (સં. ૧૩૧૮) વિસલદેવ ૪૮; ગઢ
વાઘેલાનો ૧૦૪, સુરજસંગ. ૨૨૭ .

અજય દેવ-સોલંકી રાજા શુજરાતનો ૩૨૧
અજયપાલ-સોલંકી રાજા શુજરાતનો, કુમાર-

પાલનો પુત્ર. ૪૮; ૩૧૮

અજય(લે)પાલ-મહુઆણુ ચક્રવર્તી. ૨૨૫

અનવ્ય-માતા આરાસુર, સ્થાપના સં.
૧૪૧૫. ૩૮૮

અનિત-(કટોસણુનો ઠાકોર) ગીત. ૩૩૦-૨

અનિતસ્વામી-ચૈલ, સીંદલડીમાં સં. ૧૨૧૩
પ્રતાપસિંહે બંધાવ્યું. ૨૬

અનિતનાથ-(તારંગાજીમાં મૂર્તિ) સં. ૧૪૭૯
માં સ્થપાઈ; અલ્લાઉદ્દીન ખીલજીએ
બાગી; વર્ણન. ૩૩૪

અનિતસિંહ-(ઈડર) સં. ૧૭૭૭. ૩૩૪

અનિતસિંહ-(લેધપુર) દહનગીત. ૩૩૪

અજમખાન-ગાઝી, ઉધોઈની મદ્રેસા. ૩૭૮

અદ્વૈત-કાકણુ દાનપત્ર સં ૧૧૧૩. ૮૫
અડાકમ-(ગામ). ૧૫૩

અડાલજ-(વાવ) લેખ ૧૭૬-૭; વીરસિંહ
વાઘેલાની રાણી રૂડાંએ બંધાવી સં.
૧૫૫૫ માં. ૩૮૩

અડાલજ-મરતોલી માતા, વાત. ૨૬૪

અડાસ-રૂસ્તમખાનનું યુદ્ધ, પવાડો સં.
૧૭૮૧. ૨૦૦

અદ્વા-સ્વાંગ બવાઈનો. ૧૦૪

અણુપાલદે-(સોલંકી) રાજ્યસમય. ૩૧૮

અણંદપર-(ગઢ) સિદ્ધરાજે બંધાવ્યો. ૨૩૦

અણુહિલપાટ-સં. ૧૨૧૩. ૨૫

અણુહિલપુર-સં. ૮૦૨ વનરાજ આવડે
વસાવ્યું. ૫૧; ૧૭૫

અણુહિલવાડ. ૬૦; ૩૪૩

અણુહિલ. ૬૧; ૩૪૩

અદ્વૈતજી-(વિરમગામ) સં. ૧૭૮૦ માં
કિલ્લો, ૨૭૭; કસ્બાતી ટાક અલીને
હાથે મરણ. ૨૭૭.

અદે બાણુજી-(બંકોડા) ૨૬૮

અનંગપાલ-(દિલ્હી) શાહાબુદ્દીન ગોરી સાથે યુદ્ધ, ૨; સોમેશ્વર સામે યુદ્ધ, દીકરી સોમેશ્વર પરણ્યો, તેના દીકરા પૃથ્વીરાજને દિલ્હી દીધું. કનોજના વિજયપાલ સાથે યુદ્ધ, ૪; ૧૦; દિલ્હીની ખાટની વંશાવલિ. ૨૧૩

અનંગરાય-દોહા. ૯

અંતર્વેધ-સોલંકી રાજાજીનો પ્રદેશ. ૨૫૫
અત્રલ દેવી-રોઠોડ રાહુલની પુત્રી આલ્હ-ણને પરણી. ૨૫

અભમાલ-(જોધપુર) અપર નામ અભેસિંહ, ગુજરાત ઉપર ચઢાઈ સં. ૧૭૮૭ માં, ગણુ શૃંગારકવ્ય. ૧૯૫-૯

અભય(ભે)રાજ-ઉદલા આવડા રાજ ભોય-ણદેનો પુત્ર. ૩૪૩

અભયસિંહ-(ઈડર) સં. ૧૭૯૪ માં, ૩૩૪; સં. ૧૮૧૯ માં પેશ્વા સામે શિવસંધને

સહાય, ૩૪૨; ગુજરાતના હાકેમ સર બુલંદને માર્યો ૩૪૫; ગુજરાતના મોગલ સુબાને હરાવ્યો, સં. ૧૭૮૬ માં. ૩૫૬

અભરામ ફલી-અમદાવાદમાં સુઓ સં. ૧૭૭૯માં, પવાડો. ૧૯૯-૨૦૦

અભેસિંહ-જોધપુર, જુઓ અભમાલ. ૧૯૫

અમદનગર-(ઈડર) વસાવ્યું સં. ૧૪૮૨. ૧૪૭

અમદાવાદ-(અહિમદાવાદ) બાર દરવાજા, કાકરીઆની વાત, હુલમની ખડકોનો

કિસ્સો, ૧૨૬-૭; દાદા હરિની વાવ સં ૧૫૫૬ માં ૨૮; બાદશાહના પેહેરે-

ગીર અને મહાલદમી માતા, (ખ્યાલ), ૧૨૭-૮; ૨૩૭; પેશ્વા સરદાર સેલુકર અને

ગાયકવાડ તથા ઇંગ્લેન્ડની લડાઈ સં. ૧૮૫૬ માં ૧૨૮-૯; ૨૪૦; ૨૪૧; કિલ્લાની

બાંધણી, માણિકનાથ બાવો અને અહમદ-શાહ ૧૩૭-૮; ૨૩૭; વસાવ્યું પાયો નાંખ્યો અહમદશાહે સં. ૧૪૫૧, ૨૫૪;

સં. ૧૪૫૮ માં વાસ્તુનો ઠાઠ, બાંધણી ખર્ચ, વસ્તીની વિગત, બાદશાહોની

વિગત ૨૫૪-૫૫; અમદાવાદ વસાવ્યું સં. ૧૪૬૮ માં. ૫૨; ૫૫; આશા લીલ-

ની દિકરી સાથે (અ)મહમદશાનાં લગ્ન (લાવણી), ૨૪૫-૬; ગદ્યવાર્તા ૨૩૭;

બાટડી સદુબાધનો પ્રસંગ સં. ૧૮૭૩, ૨૫૩-૪; બાદશાહોના નવા નવા કરની

આંકણી, ૨૫૪; કાજની વંશાવલિ, ૩૭૭; મકનો, મસ્જિદો, વાવો, કાકરીયા, દાદા

હરિરવાવ આદિના લેખો, ૩૭૭; શાહ-પુરવાળા કાજની સનદ ૩૭૮; બાજરાવ

પેશ્વાનું જવામદખાત સાથે તહનામું, ૩૭૮; શાન્તિદાસ ઝવેરી, ૩૭૮-૯;

બાદશાહોની પ્રશંસાનાં કવિત્ત, કાજપદ, ૩૭૮; ૨૭૯; નગરશોહની વંશાવલિ,

૩૮૯-૯૦; સ્થાપના-હી. સ. ૭૧૦. ૩૯૩; જુમ્મા મસ્જિદ હી. સ. ૭૧૨.

૩૯૩; અમદાવાદમાં મોટી રેલ હી. સ. ૧૨૧૦ (ઈ. સ. ૧૮૪૮), ૧૫૮; દુકાળ

સં. ૧૬૮૭, શાહજહાનની નાણાંની મદદ. ૨૫૫

અમર-(શિહેર) રણજીતસિંહ જસવંતસિંહની મદદે મેજ ૧ લીક સામે. ૨૭૭

અમરચંદ્ર-(કવિ) પ્રબંધ. ૫૭; ૫૮; અમરપાલ-(દિલ્હી) મનરૂપ રાજનો વંશજ.

૨૧૩

અમરશંધ-વહકાનો ગરાશીઓ, વસંદા સાથે તકરાર (સલોકો). ૨૩૮

અમરશંધ-(ઈડર) દક્ષણી દલ સામે યુદ્ધ-ખ્યાત, ગીત. ૩૨૮

અમરશંધજી-(દાંતા) સં. ૧૬૬૬ માં. ૨૮૭

અમરશંધ-(લીંબડી) હરભમજીનો બાઈ, કાઠી લોકે માર્યો તેનું વેર (સલોકો). ૧૬૫-૬.

અમરસિંધ-(જોધપુર). ૧૭૩

અમરસિંહ-માંતીજનાં ગામ પાડવ્યાં. ૨૯૮

અમરસિંહજી-હાડો. ૩૦૭

અમીપુર-(નસુરામ) ૧૯૩

અમ્મેદ-(ઈડર) ૧૪૧

અમ્મરીપ-(સૂર્યવંશી)-ટોડરના સોલંકીનો પૂર્વજ. ૩૩

અમ્માભવાની-(દાંતા-આરાસુર) બારડ રજ પુત બતાવ્યા, ઠકા પર પારકરમાં રવપાલ,

નસરાજ આદિ રાણાઓને સહાય,

૨૮૭ ૮૮; હુકીગત ૩૨૪; આરણનો

બતાવ ૨૮૨-૩; પરચા (ગરબો). ૧૨૫

અમ્મિકા-(ગિરનાર) સ્થાપનાનો લેખ સં.

૧૨૧૫ માં. ૩૮૮

અયોધ્યા-(પ્રાચીનતા) રામચંદ્રના રાજ્ય-

સમયનાં વર્ષ. ૨૧૨

અરજણજી-નરસંતરંધ ગોહિલ સામે

લડાઈ. ૨૬૩

અરજણડાસ-(ઈડર) ૩૨૭

અરજણદે-(વાઘેલો) રાજ્યસમય. ૩૧૮

અરજણશંઘજી-રેહેવરોએ નસાવ્યાથી દુશ-

ક્રીમાં આવ્યા. ૨૯૫

અરજણશંઘ-(વઢવાણ) સં. ૧૭૯૭; ૩૯;

૩૨૮

અરધાર-(ગામ) વરહાજ વાઘેલાના કુટું-

બનો નિવાસ, અરધારીઆ રજપુત. ૧૫૯

અરિષ્ટનેમી-ચૈલ સૌંદર્યકીમાં સં. ૧૨૧૩

માં. ૨૬

અર્જુન-ખાણાવલિ. ૨૨૫

અર્જુનદેવ-(વાઘેલો) લેખ સં. ૧૩૨૮. ૩૮૩

અર્જુન બારી-વડનગરની પ્રતોલિકા, કુમાર-

પાલે બંધાવી, સં. ૧૬૮૯ માં પાછી

સમરાવી. ૯૫

અણોરાજ-વડનગરનો લેખ સં. ૧૨૦૮.

૯૩-૯૫

અર્ધુદગઠ-૧૦૩; રત્નાદિલ આવડાને ઘેર

સં. ૭૯૭, ૩૧૯; જુઓ આણુગઠ.

અર્ધુદતીર્થ-પ્રશસ્તિ સં. ૧૨૭૮. ૨૯

અર્ધુદાચલ-પ્રશસ્તિ સં. ૧૨૭૮, ૨૯-૩૦;

સં. ૧૨૮૭ લીમદેવ, ૨૯૬-૭ વર્ણન.

૩૫૬-૭

અલકુખાન-ગુજરાતનો સુબો, નિર્ણય. ૧૭૫

અલવા (ગઢ)-આલપાલજી. ૨૨૭

અલાહ (કાઠી રાજ) હુણવીર ખાચરની

લડાઈ. ૨૭૪

અલાહદીન ખીલજી-ગુજરાત ઉપર ચઢાઈ

સં. ૧૨૪૮ (૧)માં, ૧૭૨; સં. ૧૩૫૬

માં, ૧૭૫; સં. ૧૩૯૭ માં, ૫૨; પેટી-

નામું, ૫૨; રણચંભોર ગઢ ઉપર ચઢાઈ,

૧૦૭; પરમાર ઠાકરડાઓને વટલાવ્યા.

૩૩૯

અલાહદીન-(ધારી)-દિલ્લી તખ્તે. ૨૧૪;

અલીખાન-(નવાબ) પાદશાહ ગામેતી સાથે

લડાઈ (સલોકા). ૧૭૦

અહુઆ ધારન-(નાગર બ્રાહ્મણ) ખંખાતનો,

લેખ. ૩૮૨

અહુકુલબેગ મીરજાં-વડનગરની પ્રતોલિકા

ફરી સમરાવી, સં. ૧૬૮૯. ૯૫

અહુવા-(ગામ) મુકુંદદાસ, ઈડરના કહ્યાણ-

મલના ફાયા. ૨૯૪

અવચલશંઘ-(રેહેવર) ચંદ્રાવતીમાં; દેવડા

રજપુત સાથે વેર; ૧૨૪ દેવડા રજપુત

કન્યાઓ સાથે પરમારોનાં લગ્નની ગોઠવણ,

આકાશવાણીથી બચાવ, ૧૨૩ પરમારો

મુઆ, ધોરવાડા મગણું મળ્યું. ૨૯૧

અવનિપાલ-કુરુ નંગલનો રાજ. ૧૬

અવરંગજેબ-રાજ્ય, ૫૨; ગુજરાતની ખટ-

પટ સં. ૧૭૮૭ માં ૧૯૫; (જુઓ

ઔરંગજેબ) ૩૫૯; ૩૬૩; ૩૬૪

અષ્ટાપદ-(પર્વત). ૨૧૯

અશોક-શિલાલેખ, ગિરનાર. ૩૮૦; ૩૮૨

અહમદનગર-મુસલમાની રાજ્યની વિગત.

૩૫૯

અહમમદ-(સુલતાન) સં. ૧૪૯૬, જૈન
ચૈત્યની ફરમાશ ૩૨; અમદાવાદમાં
રાજ્ય, અમદાવાદ વસાવ્યું. ૫૨; ૧૭૨;
આશા લીલની દીકરી સાથે લગ્ન. ૨૪૫
અહમદશાહ-(દિલ્હીનો શાહ) ગુજરાતમાં
લડાઈ કરાવી. ૧૯૯

અહમદશાહ-અબદલ્લી. ૩૯૩

અહો-(લીલ) સોઠા રજપુતોને મારવાની
પ્રેરણા, સોઠાને હાથે મરણ. ૩૦૮

આ

આકડ દેવ-ગુજરાતનો ૮ મો આવડો રાજ,
એનો છોકરો ધનરાજ રાજ્ય જતાં માળવે
ગયો. ૩૪૩

આખેટક-લંગરી રાયનું યુદ્ધ ૨; વીરદાનપત્ર
૪; જંભુકસમર ૪; અશ્વસવરધાપ. ૭

આગ્રા-શાહજહાન સં. ૧૬૮૮, ૧૬૯૧; અક-
બદે જૈન દેવલ બંધાવા દીધું. ૫૫

આજડદેવ-પેથાપુરનો રાજ, લેખાદરાવાળા
તેના વંશજો. ૩૪૫

આજમખાન-ઔરંગઝેબનો સેનાપતિ, ચું-
વાળના કાનાજી ઉપર ચઢાઈ. ૨૭૦

આજમખાન-અમદાવાદના સુલતાનનો
ગઢવી, રાણપુરનો કિલ્લો બંધાવ્યો,

હુણવીર ખાચર ઉપર ચઢાઈ. ૨૭૪

આણો-જોધપુરના રાજનો બાણો, એભલ-
નો દાદો. ૨૯૫

આણુંદ-રસ્તમખાનનું યુદ્ધ, સં. ૧૭૭૯.
૨૦૦

આણુંદરાવ-(ગાયકવાડ) સનદ સં. ૧૮૬૮
ની. ૩૮૭

આણુંદસિંહજી-(ઈડર) સં. ૧૭૮૫માં ઈડર
લીધું. ૧૪૭

આણુંદ રાંધ-(ઈડર) ૩૬૭; ૩૨૮

આતરમુંબા-હાજી મીઆના વંશજનો ૨૨
ગામનો પટો. ૨૯૬; રાજ્ય સં. ૧૬૦૦
થી ૧૮૦૫; કૃત્તેસિંહરાવે લીધું. ૨૯૬

૫૪

આતા (ભાઈ)-(ભાવનગરના ઠાકોર) વ-
ખતેશ, પરાક્રમો, ગઢો વગેરે લીધા,
જુનાગઢના નવાબ હામદખાનને
નમાવ્યા, ૧૫૫-૬; બાબાજી (કૃત્તેસિંહ)
ગાયકવાડને હરાવ્યો. ૧૫૬

આદિનાથ-(દેલવાડા) પ્રશસ્તિ સં. ૧૨૯૭
માં. ૩૧

આદીશ્વર-(રાવુંજય) દેવલપ્રશસ્તિ સં.
૧૫૮૭ માં; ૨૮-૯; સં. ૧૬૫૦ની પ્ર-
શસ્તિ ૨૨-૪

આનન્દપુર-(વડનગર) ૯૩, કુમારપાલે ગઢ
બંધાવ્યો. ૯૫

આનન્દપુરી-(નેપાલ)-મહાદેવ પાર્વતીન
લગ્ન; સત્યયુગમાં સત્યપુરી, ધર્મદત્ત-
રાજ. ૩૫૮-૯

આનન્દીબાઈ-રાધાબા પેશ્વાની વહુ, કપટધી
નારાયણરાવ પેશ્વાનું ખુન કરાવ્યું. ૨૫૦

આણુ ગઢ-સં. ૧૦૮૮ વિમલશાહનાં દેહેરાં
૪૮; બેસણું ૧૦૩; પાંચ ક્ષત્રિય કુલની

ઉત્પત્તિ સં. ૧૨૯૬ માં (પરમાર,
જદવ, ચોહાણ, સોલંકી, અને રોડોડ)

સં. ૮૨૦માં સામંતસિંહનો. ૨૮૬; ઉત્પત્તિ,
ચાર ક્ષત્રિય કુલો. ૧૦; જુઓ 'અર્ધુદગઢ.'

આભડ-શ્રાવક શ્રેષ્ઠી, મુબંધ. ૫૭-૮

આંબો-મરોઢી માતાનું ચાનક. ૨૬૪

આંબલીઆ-તાલુકાની હકીગત. ૩૦૧

આલજી-(રાણા દાંતા) ૨૮૬

આલપાલ-અલપા ગઢ. ૨૨૭

આલમગીર-(બાદશાહ) સં. ૧૮૧૪માં. ૧૯૩

આલમ શાહ-સુત્રી સંત, બુકહારામદ. ૩૯૩
,, અમદાવાદવાળો-જીવનવૃત્ત. ૩૯૩
,, અમદાવાદનો હાકેમ, સં. ૧૭૧૨ માં
સિદ્ધપુરની સરજી બંધાવી. ૩૩૯

આલહણ દેવ-ચહુઆણ (રાંબરનો), સં.
૧૨૧૮ની પ્રશસ્તિ, રાહુલ રોડોડની
પુત્રી અન્નલને પરણ્યો. ૨૪-૨૫

આલા-રાહોડ ૧૫ મો. ૧૭.

આરખી-સાલગણના; સંખ્યાક. ૩૬૦

આર્ય નંદિલ-કાપલુક, પ્રબંધ. ૫૭;૫૮

આસકરણુજ-સં. ૧૬૦૧-૧૬ (દાંતા),

દિલ્હીના શાહનંદા મદાદરને રારણ,

અકબર શાહે મહારાણા પદ આપ્યું. ૨૮૬

આસગઢ-ઘેહેલોતરનો, ટાકનો. ૧૦૩

આસરાજ-તેજપાલનો પિતા. ૪૫;૬૦

આસોજ-પ.લીઓડ આઘ્યા. ૨૯૫

આસ્તાનજ-ખેડ ગઢ નિતી ગાદી સ્થાપી.

૩૯૬

આસ્તોડીયા-ઈલમીની વાત. ૧૨૭, આરો

લીલ. ૧૩૭; ૨૪૫

આશો-ખાંટ, લીલ; આસ્તોડીયાનો ઠાકોર,

દીકરી તેજબાઈ અહમદ શાહને પર-

ણાવી. (લાવણી) ૨૪૫-૬; (લાવણી)

૨૩૭; ૧૩૭.

આશારામ-(કવિ). ૧૨૩-૪

ઇ. ઈ.

ઇછની-વિવાહ, પૃથ્વીરાજ રાસો. ૨

ઇએજ અગલનો હંઢેરો-ફારસી. ૩૭૬

ઇએજ-શિક્કોનો ખ્યાલ. ૨૪૧-૨

ઈહુજ-(ભાઈ)-ક્તોસિંહ ગાયકવાડને અગ્રી-

ણથી માર્યા. ૧૩૩, ૧૩૪

ઇંડખીડા-ત્રણજિંદુની પુત્રી, પુલસ્ત્ય ઋષિને

પરણી, રાવણની પિતામહી, ૩૯૦.

ઈર-સ્થાપના (કાવ્ય) ૧૪૨; કલ્યાણ મલનો

અમલ (સં. ૧૬૭૨), ૧૪૨; રાવ નાર-

ણદાસ સં. ૧૬૩૦ માં, ૧૪૪; વિરમ-

દેતું પરાક્રમ, ૧૪૪-૫; રાવોની વંશા-

વલિ, ઐતિહાસિક સાલવાર હકીગત

૧૪૬-૭; ખાખીઓનાં યુદ્ધ, ૧૯૭; પોળો,

પટાવતો, અંપાવતોની હકીગત આદિ

૩૨૪; ૩૨૭; ૩૨૮; ૩૨૯; ઇતિહાસનાં

સાધનો, સં. ૧૩૧૨થી ૧૭૧૨ સુધીની

૨૬ રાવની નોંધ, ૩૨૭; ૩૨૮; એલવણ

રાક્ષસથી નામોત્પત્તિ, ૩૨૮; ઈરડીયો ગઢ-

વેણી વન્ધરાજે ઇ. પૂ. ૧૦૦૦માં બંધાવ્યો,

૩૨૮; ખાખી કમાલખાન અને કટો-

સણવાળા અનબનો રાવ સાથે સંગ્રામ

આદિ (આરણી કાવ્ય), ૩૩૦-૩; રાવના

કાગળો આદિ, ૩૩૪; રાવ પુંનજની

વંશાવલિ, ૩૯૪; રાણાની હકીગત. ૩૯૭

ઇન્દ્રસિંધ-સં. ૭૧૧ માં ઈર વસાવ્યું:

૫૫

ઇન્દ્રનિત-વેત્રવતી પ્રદેશનો રાજા સં. ૧૬૪૮.

૯૯

ઈંદ્રાવતી-વિવાહ, પૃથ્વીરાજ રાસો. ૪

ઇર- (ઈર) ઇન્દ્રસિંધે વસાવ્યું સં. ૭૧૧,

૫૫

ઇન્દ્રયાત્રા-(નેપાલ) મેળો. ૩૨૬

ઇત્રાહીમ-આદિલશાહ બિજાપુર. ૩૯૩

ઈમામ શાહ-(પીર) અમલાર, તેનો ચેલો.

૧૭૮

ઇસમાઇલ-કવિ-અમદાવાદની રેલનો કિ-

રસો, ઇ. સ. ૧૮૪૮ માં. ૧૫૮

ઈશ્વરસિંહજ-(વઢવાણ રાજ) મરણ સં.

૧૬૯૯ માં. ૩૦૯

ઉ-ઝ-એ-એ-એ-એ-એ

ઉગમડી-હમીરખાન ધવાયો. ૨૭૪

ઉત્તેણી-બૈભવવર્ણન ૧૪-૫; પરમારોનો

ગઢ. ૧૦૩; પરમાર બદ્રસેન. ૨૮૬

ઉત્રા-પ્રાચીનતાની ગાહિતી. ૩૨૫; કડવા

કણખીઓની ઉત્પત્તિ, લગ્નોનો રીવાજ

૩૪૦; મીનજ દેવીનો નન્મ, ૩૪૦; સિદ્ધ-

રાજના પિતા કરણ વેરે લગ્ન. ૩૪૦;

સં. ૧૯૦૭ નું વસ્તીપત્રક, કણખીની

નતે: વગેરે ૩૪૦

ઉડેયા-અહવાણની શાંખા. ૧૦૨

ઉત્તમ-(ચાડીયો) અમદાવાદમાં સદુબાઈ

બાટડીની ચાડી અને મરણ, ૧૩૫; ૨૪૦

ઉત્તમ વિનય-૧૧૬

હૃદયાદિત્ય-ધારાનગર. ૧૮૨

હૃદયાસિંગ-દલપતિ, રઠોડ. ૧૭

હૃદયાસિંહ-નગમાલસુત. ૧૯૩

હદે કુંવરબા-શિશોદીઆ રાણા કરણની દીકરી, પરશરામ આવડાને પરણી (વન-રાજની ચોરમાન મા). ૩૪૩

હદેપુર-રાજસિંહ રાણા, અનમી ગાદી, ૧૭૩;

ચૌરંગજેભ સાથે લડાઈ. ૧૭૪

હધોતન સૂરિ-અમદાવાદના સૂરિ, પટ્ટા-વલિ. ૩૫૭

હના-(ઉત્તર દુર્ગ) તળાવની પ્રશસ્તિ સં.

૧૫૮૨ માં. ૩૮૨

હનાગરા-(મદેશ-કાઠીયાવાડ) ૧૫૩

હમરાળા-ગોહિલે ગઢ નિત્યો સં. ૧૨૦૧

માં, ૧૫૧; મહુરમદ બેગડે ચઢાઈ કરી

રાવલને કેદ કીધો, રાવલ ચાંપાનેર

ચોરીધીથી નાઠો, હમરાળાની ગાદી

ચાંપેનેરવાળે પાછી અપાવી. ૩૧૨

હમેદમભ સૂરિ-પદ્મનાભ કુંભારનો પ્રસંગ,

૩૨૪; ૩૩૮

-પુનમીઆ ગચ્છવાળા. ૩૩૮

હયોધ-અજમખાન ગાઝીની પાકરાળા. ૩૭૮

હંભરી-ઠાકોરોની હકીગત, વંશાવલિ ૩૩૫

હત્તર હિન્દના શિલાલેખો-જબલપુર, હથીઆ-

દહ સં. ૧૨૦૭, ભાગલપુર, કહાઈ,

ચુચુવા, માયાદુંવર, બિટિયા, રઢિયા

વગેરે. ૩૨૬

ઝપબજ-મંદિર, બીજડ અને લલ્લે બંધા-

વ્યું સં. ૧૨૭૮ માં. ૩૦

ઝપબ દેવ-ખેડા વસાવ્યા, ૫૫

ઝપબરોખર સૂરિ-સં. ૧૫૨૭ માં. ૩૨૬

ઝપબપ્રાસાદ-કાવી તીર્થ; સં. ૧૬૪૯

વટલાયલા નાગર ખાડુઆએ બંધાવ્યું.

૩૮૨

એક રંગા-દેશ, ગ્રામસંખ્યા આદિ ૨૧૨

એબલ-વલા પ્રગણાનો રાજ, અમરા કાઠીની

દીકરીને પરણ્યો. ૩૦૫; વટલ્યો, દુકાળ

પગ્નો, અતિદુષ્ટિથી બચવા સાંઈ નેસડી

ગયો, છોકરાનું માર્યું આપવાની ઉદારતા

૩૦૫; બ્રાહ્મણોની ગોહલ્યા વળગી,

ગોહલ પેરે માર્યો, વાલાક પ્રદેશગુમાવ્યો,

વાલા ગરાશીઆ ઠાંક જઈ વસ્યા, ૩૧૦;

પટગર અમરાની દીકરી સાથે લગ્ન,

૩૧૧; ૩૯૫; વાર્તા ૩૨૩; કપોળ કન્યા-

ઓનાં લગ્ન, ખોટાદની બ્રહ્મહલ્યા, ૩૩૭;

૩૪૫; રાસડો, ૩૩૭; તળાવમાં રાજ્ય

૩૪૬; પુત્ર ચાંપરાજનો પાદશાહ સાથે

સંગ્રામ, ૩૪૬; પિતા, ત્રણ પુત્રો: સાખ,

દગમ અને જસ. વંશની હકીગત,

વંશાવલિ આદિ ૩૯૫.

એહવનદેવજી-ભોયણુદેના બાઈ અભેરાજનો

પુત્ર, વંશાવલિ. ૩૪૩

ઐતિહાસિક ફારસી ગ્રંથો. ૩૯૩-૪

ઐતિહાસિક વાર્તાઓ. ૩૨૨-૨૩

ઐતિહાસિક વૃત્તાન્તો. ૩૯૪-૪૦૦

ઐલવણ-રાક્ષસ, ઈંડર નામ એનાથી પશ્યું,

અગરલ રૂપિનો પ્રસંગ. ૩૨૮

ઓડછુ-(ગામ) કવિ કેશવદાસનું. ૯૯

ઔરંગજેબ-હદેપુરના રાજસિંહ ઉપર ચઢાઈ

૧૭૪; વંશાવલિ, રાજ્યકાલ, મરણ રાક

૧૬૧૯ માં. ૩૬૧ 'જુઓ અવરંગજેબ.'

ઔદિચ્યો-ઉત્પત્તિ ૩૬૬; તક્ષા-ટોળક્રિયા,

સહસ્ર, ચાંદલીઆ, માદલીઆ, પંચી,

વાડીઆ, રાવળ, ટેકરીયા અને ખોખલા.

૩૬૯

ક

કંઠુરાય-વિજય, પૃથ્વીરાજ રાસો. ૪

કછવાહા-(રાજકુલ) ૪૯; રોહડી ગઢ ૧૦૩

કછવાહા-પણુન સાથે લીમદેવનું સુદ્ધ. ૪

કટાસણ-ખ્યાત ૩૩૩; વંશાવલિ, કાનાજીની

સંતાકુકડી ૨૭૦; ઇતિહાસ, મકવાણા-

ઓ. ૩૩૦

- કડવા-કણુખી હતપત્તિ, રીવાજો, લગ્નાદિ રીતિઓ, ૩૪૦; જુઓ 'કણુખીજી.'
- કડવો-વાણીયા પાપનોદ વનમાં ૨૬૬; ખીજે જન્મે માંધાતા રાજનો જન્મ, બ્રાહ્મણોને દાન અને પાંચાલ પ્રદેશમાં કંડુલ વસાવ્યું. ૨૬૬-૭
- કડી-સં. ૧૭૭૮ માં ૧૧૧; મહદારાવ સામે બાબાજી (ફતેસિંહ) ગાયકવાડની ચઢાઈ; મહદારાવ સામે ભૂપતસિંહનું બાહારવટું ૨૭૦; મહદારાવને ઇંગ્લેન્ડ સાથે ટેટા સં. ૧૮૦૧ માં. ૨૭૧
- કણુખીજી-હતપત્તિ, જે દંતકથાઓ: ૧. પ્રજા-ક્ષય થતાં મહાદેવથી, ને ૨. કર્મભ્રષ્ટતાથી, ૩૭૨; જે જાત-કરવાહા (કડવા) અને લેહવા (લેહ્યા) ૩૭૨-૩; કર્મભ્રષ્ટતાથી ૧૮ જાત-માળી, કુંભાર, કાઠિયા, છીપા, કુંસારા, માળવા, ગળિયારા, ધાંચી, પખાલી, કાહાર, ગોવાળિયા, ગોલા, બાડબુજ, બાવસાર, ઘોખી, વણ્જરા, ગોલા, કુંભાર અને પંચોળી; લવ અને દુરાયી હતપત્તિ થયાની દંતકથા. ૩૭૩
- કણોજિયા-પંચ ગૌડ ૩૬૬
- કંડુલ-(ગામ) માંધાતાએ વસાવ્યું. ૨૬૭
- કટાણ-ખીહોલા રજપુતોનું. ૨૯૫
- કણ્વ-ચતુર્વંશી રાજ, વંશાવલિ. ૩૯૧
- કદેપાલ-(ગાંધી) ખંભાતનો નાગર, પ્રપૌત્રે જૈન થઈ કાવી તીર્થમાં ઋષભાસાદ બંધાવ્યો. ૩૮૩
- કદંબ-(રાજકુલી) ૪૯
- કનકદેવ-(પરમાર) સીરોઈ પાસેની ચંદેરીમાં ૨૮૬; સં. ૮૦૧ માં ગાદીએ, મરણ સં. ૮૨૦ માં. ૨૮૬
- કનવજ-રાઠોડોનું પાટનગર, પૃથુરાજ રાસાનો ખંડ ૬; રાઠોડોનું મૂલ સ્થાન ૫૧; રાઠેશ્વરે વસાવ્યું ૩૪૪; ૩૫૪; જયચંદની પુત્રીનો સ્વયંવર. ૩૫૫
- કનોજ-પૃથ્વીરાજને પકડવાની જયચંદ્રની પેરવી. ૧૦
- કંધાજ-કદંબ બાંડે, કંતો, કંધો, શુન્દરાત-માં તોફાન. ૧૯૭; ૨૦૦
- કપડ વણ્જ-ડાણીઓનો ગઢ. ૧૦૩
- કપદીયક્ષત્રોસાદ-રાત્રુંજય ઉપર વસ્તુપાલ તેજપાલે સં. ૧૨૮૯ માં. બંધાવ્યો ૩૮૨
- કપીલેશ્વર-મહાદેવની પ્રાચીનતા. ૨૬૬
- કપુરચંદ-બાદશાહી વેળાનો અમદાવાદનો નગરશેઠ, કપટથી મરણ (રાસડો). ૧૬૭
- કપુરવિજય ગણી-૧૧૬
- કપીર-કણુસીયો સં. ૧૭૬૩. ૧૭૦
- કમધજ-રાઠોડોનો પૂર્વજ. ૫૧
- કમંધ-રાઠોડોનો પૂર્વજ. ૧૭
- કમલપુર-હકીગત. ૩૨૪
- કમલવિજય-હેમ વિજયનો શરૂ. ૨૩; ૬૩
- કમાલખાન-ખાખી રાધનપુરનો, ઈંડર ઉપર અમલ ૩૨૭; ઈંડરના રાવ સાથે લડાઈ, મકવાણા અને અગરા, અજબની મદદ આદિ. ૩૩૨-૩
- કમાલ દે ખાન-ખાખી હાકેમ અમદાવાદનો રાધોખા સાથે ટેટો. ૨૮૦
- કમાલપુર-કમાલખાને વસાવ્યું, પ્રાચીન શિવાલયો સં. ૧૧૯૬ નાં. ૩૮૯
- કચમલ-મહમદમલેકધોળકાનાતાલુકદાર. ૧૬૧
- કરગા-કુંગર ચુંવાળમાં કાનાજની ઔરંગ-જેળથી સંતાકુકડી સં. ૧૭૭૬-૭માં. ૨૭૦
- કુરટવાલ-(રાજકુલી). ૪૯
- કરણ-(કર્ણ) ઘેલો, છેલ્લો વાઘેલો રાજ; લઘુ ગહિલડી સં. ૧૩૩૭, રાજ્યકાલ, માધવ પ્રધાનની સ્ત્રીનું અપહરણ, શુન્દરાતમાં તુરકાણું સં. ૧૩૯૭ માં ૫૨; સં. ૧૩૫૧ માં રાજ્ય, તુરકાણું સં. ૧૩૫૬ માં ૧૭૫; સં. ૧૨૪૮ માં શુન્દરાત શુમાવ્યું. (?) ૧૭૨; રાજપાટ બેઠો. સં. ૧૪૧૫ (?) ૧૨૬; ૨૩૧; મુસલ-

- માનોનું આક્રમણ સં. ૧૪૫૮ માં ૨૫૫;
અહિાદ્દીને માર્યો. સં. ૧૨૯૬માં, ૩૪૫;
રાજકાલ. આદિ. ૩૧૮-૯
- કરણુ-(કર્ણ)સોલંકી, મયણુલ દેવીનો પ્રસંગ,
સિદ્ધરાજનો પિતા, ૫૨; ૩૪૦; ૩૨૧;
કરણસાગર-સરોવર હકીગત; ૨૭૩
- કરણીદાન-ચારણ, જ્ઞેધપુરનો પ્રસંગ. ૧૭૩
- કરનાલી-પેશ્વાઈ સમયમાં શિવાલયો
આદિ; ૩૮૫
- કરમસીજ-રેહેવર. ૨૯૧
- કરમા-શાહ, રાતુંજય ઉપર ચૈત્યોદ્ધાર
૬૪-૬૫; સં. ૧૫૮૮ માં ૨૨-૩;
સં. ૧૫૮૭ માં ૨૭-૨૮.
- કરસન ગઢ-ડોડીયાનો. ૧૦૩
- કરશનદાસ-(ખાંટ) શાહના હુકમથી કાન-
દટાને કાઢ્યો સં. ૧૬૭૫ માં, ૩૦૧;
આંબલીઆમાં અમલ નમાવ્યો. ૩૦૧
- કર્ણુ-વાઘેશો ઠાકોર અડાલજ, મોકલસિંહનો
પુત્ર. ૧૭૬-૭.
- કર્ણુ-ખાણાવલી ૨૨૫, કુંભારને ઘેર ઉઘર્યો,
દુર્યોધનને સહાય, તંબોલ નાગને માર્યો,
નાગકન્યા સાથે લગ્ન, વળા રજપુતોના
પૂર્વજ વૃષકેતુનો પિતા. ૩૯૪
- કર્ણરાજ-સોલંકી ૪૨;
કલદાર-શિકકો (ખ્યાલ) ૨૪૨
- કલિયુગ-વાર્તા, ૨૧૩; ગરબો સં. ૧૭૯૦.
૧૦૬; ચેષ્ટા આદિ. ૨૧૩
- કલો-જોગી કલોલનો સ્થાપક, માચીનતા ૧૬૫
- કલો-રાવ (ઈડર) ૧૪૨
- કલોજી-ચાવડો, વરસોડાની સ્થાપના, વંશા-
વલિ. ૩૪૪
- કલોલ-ઠાકોર વરહા જેતાની વાત, વહે-
ચણી ૨૫૭-૯; સ્થાપના સં. ૧૩૦૦
માં ૨૬૫-૬; વસ્તી ધર વગેરેની હ-
કીગત. ૨૬૫
- કલંકી-(શક) ૩૬૧
- કલંવા-રાજકુલ. ૪૯
- કલ્ય-ગ્રામ, સાગ્રમતીનું મૂળ. ૧૪૭-૮
- કલ્યાણુ-(રાવ)-સં. ૧૬૭૨, માણુનો રનેહ-
પ્રસંગ (કાવ્ય) ૧૪૨-૩
- કલ્યાણુ-(પાદરાનો) ખંભાતના નવાબ સાથે
ટુંટો સં. ૧૭૬૩ માં. ૧૭૦
- કલ્યાણુ કટક-સોલંકીઓનું ૧૮૮
- કલ્યાણુ-(રાહેર) ભુવડ આદિ સોલંકીઓ;
૧૮૮-૯
- કલ્યાણુ મલ-(ઈડર) વંશાવલિ; ૩૨૭;
૧૪૨-૩
- કશીઓજી-દુધરેચનો ઠાકોર, પાળીયો. ૩૦૯
- કશેલી-ગામનું દાનપત્ર, કોકણ, સં. ૧૧૧૩
માં શિલાહાર વંશ. ૮૫
- કસારા-સ્વાંગ બવાઈનો. ૧૦૪
- કહાઉ-સ્તંભ (માચીન કુકળ). ૩૨૬
- કહાનજી-જાલે ગામ વસ્યા. ૨૯૪
- કવાટ-રા' જુનાગઢ, વાર્તા ૧૭૯; ૩૨૭; ૩૪૭;
એમલના વંશજને પકડ્યો, લડાઈ. ૩૯૫
- કાકરીઆ-તલાવ અમદાવાદની બાદશાહીમાં
૧૨૬; ૨૧૪; સિદ્ધરાજે ખંધાવ્યું, મા-
તાનું યાત્રક. ૨૧૪-૫
- કાકરેજી-માતા કાકરીયાની (ગરબો). ૨૧૪-૫
- કાકરેશ્વરી-માતા (ગરબો). ૨૧૪-૫
- કાકોચી-અહુઆણુ ઠાકોરોની હકીગત. ૩૩૯
- કાંજણુ-નદીનો પ્રદેશ, કુબેરદાસનું થાણું.
૨૯૮
- કાઠમાંડુ-(રાહેર નેપાલનું) દેવલના લેખ
વગેરે. ૩૨૫-૬
- કાઠી-મૂળ સિંધના, સિંધ જોણું, આઠ
શાખાઓ-માંજરીઆ, ટાડરીઆ, નરો,
પટગર, જેમલીઆ, બાંબળા, બાબરીયા,
અને વરતીઆ. ૧૫૬; ૩૧૧; પૌરાણિક
ઉત્પત્તિ-કુંતીપુત્ર કર્ણથી ૩૯૪-૫;
સાત જતો, સિંધ-પાવરગઢથી સૌરા-
ષ્ટ્રમાં, કચ્છના જમ સાથે સુલેહ, જમ

- સાથે વેર, બાબરીયામાં વસ્યા, ખાચર કાચર-(ઈડર પંથક) વીરમગામના દેશાઈનું મૂળ થાનક. ૨૭૬
- બુમાણ અને વળાવાળાએ ત્રણ રાજ-કાવી તીર્થ-ઋષભપ્રાસાદ સં. ૧૬૪૯ માં વંશોની વંશાવલિ. ૩૯૫; પાવરગઢના ૩૮૨-૩; રત્નતિલક છનાલય સં. ૧૬૫૪ ૧૦૩; ઢાંકના કુંવર વેરે દીકરી દીધાથી માં: ૩૮૭
- વટલ્યા ૧૫૯; બોટાદના કાઠી, ૨૭૪; કાશ્મીર-કાલગણુના. ૩૨૬
- કાઠીયો ઉપર વેર, ગીત. ૨૬૫-૬ કાશ્મીરી-શિકકો. ૨૪૨
- કાઠીઆરી-બાવનગર તાબે. ૧૫૩ કાશ્મીર-હાલનું વિરમગામ છે તે સ્થળ. ૨૮૦
- કાણુદેવ-ગિરનારનો રાજ (કર્ણુદેવ). ૩૯૫ કાસમ-મહુરમદ, સિંધ નિયું હી. સન ૯૦ માં. ૩૧૬
- કાનડ-અહુઆણું વંશી હાડાનો પૂર્વજ. ૬૯ કાળદેવ-જટ-અલ્લાઈદીન સામે. ૫૦
- કાનડલ-સં. ૧૪૦૦ માં મહ આળ્યા ૩૪૨ કાલ્-પરતાપ યુદ્ધ. ૨
- કાનડા-કર્ણુદેવ. ૩૬૬ કાલ્-પરતાપ યુત્ત. ૫૦
- કાનમ-ભીમસિંહ ગોહિલની ગાદી. ૨૭૮ કાલ્-પરતાપ યુત્ત. ૫૦
- કાનોજ રાવ-અમંદાવાદ ઉપર ચઢાઈ, ૧૨૯ કાલ્-પરતાપ યુત્ત. ૫૦
- કાનાજ-(બંકાડાનો) ચાર કવિત્ત. ૨૬૮ કાલ્-પરતાપ યુત્ત. ૫૦
- કાનાજ-(ચુંવાળ) કોળી રાજ, અકબર સાહે કિશનદાસ-(કવિ) ચોળખ. ૨૦૭-૮
- અબદાગીરી આપી, રાતનો કીતાબ, ૨૬૯, કિશોરદાસ-કવિ, કાયસ્થ નરસિંહ મંત્રીની ત્રણ દીકરાને રાજ્યની વહેંચણી. ૨૭૦ પૌત્રી, ચોળખ. ૧૨૮; ૧૩૭
- કાનાજ-(ચુંવાળ) બીજા-દારા શાહને આ-ક્રીષ્ણ-સં. ૧૫૮૨. ૩૮૨
- શ્રય, ઔરંગઝેબ જોડે યુદ્ધ, કવિતા. ક્રીર્તિપાલ-શાકંબરીનો આહમાનવંશી રાજ ૨૭૦; છત્રી સં. ૧૭૭૬ માં ૨૭૦ સં. ૧૨૧૮. ૨૪, ૨૫;
- કાળા-રજપૂત સેલેગઢમાં. ૧૦૩ ક્રીર્તિરાજ-કેકણ શિલાહાર વંશનો. ૮૫
- કામધન-ગઢ ભુંદીના. ૧૦૩ ક્રીર્તિવિજય-હીર ગુરનો શિખ. ૧૫
- કામરાજ-રાજકવિ ભુવડનો, ગુર્જર કવિ ક્રીસનગઢ-સં. ૧૬૬૯ માં મંડાયો. ૪૯
- શંકર જોડે વાગ્યુદ્ધ. ૧૮૮ ક્રીશોરસિંહ-આવડો, પાતલજનો વસન. ૩૪૪
- કાંપીલ-(તીર્થ) ૨૬૭ કુંકણ-દેશ, શ્રીપાલની જન્મભૂમિ. ૧૬
- કારડીઆ-રજપૂત, વટલતાં બચ્યા તે. ૧૬૦ કુંકી-હરજમ ઝાલાની રખાત. ૨૩૮
- કાલભોજ-ગુહિલ, મેવાડના સૂર્યવંશી, ૩૨ કુઅરજ-વટલાયલો નાગર. સં. ૧૬૪૯ માં
- કાંલરી-કુંવરપાલ સંતાયો. ૨૩૦ સોલંકી કાવીમાં ઋષભ પ્રાસાદઆદિ બંધાવ્યાં
- તેજપાલે વસાવ્યું, દરવાજાનો લેખ સં. ૩૮૨-૩; ૩૮૭
- ૧૮૧૧-૨૭૪ કુડમાલ-(મકવાણા) ઉત્પત્તિ. ૨૩૩
- કાલંગા-(દેસ) મારવાડ. ૨૧૩ કુડલા-રાજાને વખતસિંહે નમાવ્યો. ૧૫૩
- કાલંબક-રાજકુલી. ૪૯ કુતબુદીન-અમદાવાદનો સુલતાન ૧૭૨; અમદાવાદ ઉપર નવો ખેતીવેરો નાંખ્યો. ૨૫૪
- કાલી-(કોટ) અહમદશાહે બંધાવ્યો; પેશ્વાએ તોચોથી કબજે કીધો. ૨૬૪

કુટુંબ-મહમદ, -સુત્રી સંત. ૩૯૩
કુપાલ-ભૂપતસિંહને પુત્રી પરણાવી, સાણ-
દના રાજ સાથે કરાર, પેશ્વાને મદદ,
હલવદના રાજ સામે. ૨૮૧
કુપોલ-જ્ઞેધારાજનો કોકો. ૧૭૪
કુમેરદાસ-કાંજણના પ્રદેશમાં થાણું. ૨૯૮
કુમારપાલ-શાકુંબરી ભૂપાલ, દાનપત્ર
સં. ૧૨૧૩ તું. ૨૬;
કુમારપાલ-ચરિત્ર, ૪૧-૪૨; સં. ૧૧૯૯
માં ૪૮; હેમાચાર્યનો પ્રસંગ ૫૬;
પ્રબંધ ચિતામણિમાં વ્યાખ્યાન, ૮૧;
વડનગર પ્રશસ્તિ સં. ૧૨૦૮, અર્ણો
રાજનો પરાજય, આનંદપુરનો દુર્ગ બં-
ધાવ્યો, પ્રશંસા ૯૪-૫; જૈન પ્રાસાદો
આદિ બંધાવ્યા, ૧૭૫; સં. ૧૨૦૯ માં
સિદ્ધરાજ દેવલોક ચતાં ગાદીએ આવ્યો,
ગુણવર્ણન, ૧૮૩; રત્નમાલમાં વર્ણન,
ભીમદેવ પર્યતની વંશાવલિ ૧૮૮; જૈન
બન્યો, કાલરીમાં દેરાસર, પાટણમાં
પોશાળો, હેપુરની કુંવરી સાથે લગ્ન
અને તેને જૈન ગુરૂને નમાવવાનો મમત,
તેને અંગે વિરોધ, ભાટોની બાંહધરી
અને ઝમોર, હેમચંદ્રનો નાશ, ગળત
કોઠથી મરણ, ૨૩૧; ૩૪૦; વંશાવલિ
૩૧૮; હકીગત ૩૨૧; રાણીનું રીસા-
મણું, ૩૨૪; ૨૩૧; બત્રીસ હાંસનું પા-
ટણમાં દેહેરું, દગાથી દેહેરું ફડાયું, હેમ-
ચંદ્રનું મરણ ૩૩૮; હેપુરી રાણી શી.
રોહણી અને હેમાચાર્યનો પ્રસંગ ૩૪૦
કુમારપાલ પ્રતિષ્ઠા-ગ્રંથનો નાશ; ૩૫૭
કુંભલ મેર-મારવાડ, રાણપુરનું દહેરું ધના
પોરવાડે કરાવ્યું, સં. ૧૪૬૨માં; સં.
૧૪૭૨ દહેરાની પ્રતિષ્ઠા ૪૭; સં.
૧૪૨૬ માં રાણા કુંભે વસાવ્યું ૪૮;
સં. ૧૪૯૬ ની પ્રશસ્તિ. ૩૨
કુંભ-કર્ણુરાજ-સં. ૧૪૯૬નો સ્તંભવર્તી લેખ, ૩૨

કુંભારિયા-જૈન દહેરાની મૂર્તિ સં. ૧૬૭૫
માં ૩૮૮
કુંભાલ-ચહુવાણ શાખા ૨૧૦
કુંભો-રાણો ગોહિલ (મૂર્યવંશી) ૩૨, ૪૭;
કુંભલ મેર ગઢ સં. ૧૪૨૬ માં ૫-
સાવ્યો. ૪૮
કુરૂલ-નદી (કોકણ) ૮૫
કુવાવા-વહીવંચા ઈડરનો ઇતિહાસ લખ-
નાર. ૧૪૫
કુશ-બાણાવલિ. ૨૨૫
કુશલધીર-રસિક પ્રિયાનું ગુજરાતી વાર્તિક
સં. ૧૬૪૯ માં. ૧૦૧
કૃપાલ દેવ-વિસલ દેવ પછીનો રાજ. ૧૭૨
કૃષ્ણ-જન્મપત્રિકા. ૨૨૪
કૃષ્ણ-ખલિદિકનો ભાઈ, રાજવંશ ૩૯૧
કૃષ્ણજિત-રત્નમાલનોકર્તા, ઓળખ. ૧૮૭-૯
કેકઠ-(દેશ) અર્ધ હિન્દુ, અર્ધ મ્યેચ્છ ૨૧૧
કેકસણ-(કવિ) ૭૭
કેર-(ગામ). ૧૫૨
કેરંદી-ગઢ મકવાણાનો. ૨૩૩
કેરબો-સ્વાંગ ભવાઈનો ૧૦૪
કેરા કોટ-(કચ્છ) જૂનાં નિશાન, ૩૧૩;
શિઆલએ ગાદી સ્થાપી. ૩૪૫
કેરાલા-મેજર વોકરનો મોરનો શિકાર અને
જંગ (રાસડો). ૩૩૬
કેરોલ-ગામ ૧૬૫
કેલહણ દેવ-શાકુંબરી ભૂપાલ. ૨૪, ૨૫.
કેવલરામ-(કવિ) ઓળખ. ૧૨
કેશી-અકવર્તી. ૨૨૫
કેવડો-તાલુકો, હકીગત, કેશવદાસે સં
૧૭૪૬ માં લીધો. ૩૦૦
કેસર-(રાસ) ઝાલો, મકવાણો, પિતાના
મરણનો પ્રસંગ, સિંધના સુમરા સાથે
જંગ અને મરણ, હરપાલનો પિતા
૩૮-૪૦; પરાક્રમ ૧૭૯; પવડો. ૨૩૩
કેસર-ગઢવી રાજકોટ, ૧૮૩

- સાથે વેર, બાબરીયામાં વસ્યા, ખાચર
ખુમાણ અને વળાવાળાએ ત્રણ રાજ-
વંશોની વંશાવલિ. ૩૯૫; પાવરગઢના
૧૦૩; ઢોકના કુંવર વેરે દીકરી દીધાથી
વટલ્યા ૧૫૯; બોટાદના કાઠી, ૨૭૪;
કાઠીયો હપર વેર, ગીત. ૨૬૫-૬.
કાઠીઆરી-બાવનગર તાબે. ૧૫૩
કાણદેવ-ગિરનારનો રાજા (કર્ણદેવ). ૩૯૫
કાનડ-અહ્યાણ વંશી હાડાનો પૂર્વજ, ૬૯
કાનડજી-સં. ૧૪૦૦ માં મહિ આળ્યા
૩૪૨
કાનડા-કર્ણાટકી. ૩૬૬
કાનમ-ભીમસિંહ ગોહિલની ગાદી. ૨૭૮
કાનોજી રાવ-અમદાવાદ હપર અઢાધ, ૧૨૯
કાનાજી-(ભંકાડાનો) ચાર કવિત્ત. ૨૬૮
કાનાજી-(ચુંવાળ) કોળી રાજા, અકબર શાહે
અળદાગીરી આપી, રાતનો કીતાબ, ૨૬૯,
ત્રણ દીકરાને રાજ્યની વહેંચણી. ૨૭૦
કાનાજી-(ચુંવાળ) બીજા-દારા શાહને આ-
શ્રય, ઔરંગઝેબ જેડે યુદ્ધ, કવિતા.
૨૭૦; છત્રી સં. ૧૭૭૬ માં ૨૭૦
કાખા-રજપૂત સેલેગઢમાં. ૧૦૩
કામધન-ગઢ ખુંદીના. ૧૦૩
કામરાજ-રાજકવિ ભુવડનો, ગુર્જર કવિ
શંકર જેડે વાગ્યુદ્ધ. ૧૮૮
કાંપીલ-(તીર્થ) ૨૬૭
કારડીઆ-રજપૂત, વટલતાં બચ્યા તે. ૧૬૦
કાલભોજ-ગુહિલ, મેવાડના સૂર્યવંશી, ૩૨
કાંલરી-કુંવરપાલ સંતાયો. ૨૩૦ સોલંકી
તેજપાલે વસાવ્યું, દરવાજાનો લેખ સં.
૧૮૧૧-૨૭૪
કાલંગાં-(દૈલ) મારવાડ. ૨૧૩
કાલંબક-રાજકુલી. ૪૯
કાલી-(કોટ) અહમદશાહે બંધાવ્યો; પેશ્વાએ
તોયોથી કબજે કર્યો. ૨૬૪
કાવર-(ઈડર પંથક) વીરમગામના દેશાઈનું
મૂળ થાનક. ૨૭૬
કાવી તીર્થ-ઋષભપ્રાસાદ સં. ૧૬૪૯ માં
૩૮૨-૩; રત્નતિલક જનાલય સં. ૧૬૫૪
માં. ૩૮૭
કાશ્મીર-કાલગણના. ૩૨૬
કાશ્મીરી-શિકકો. ૨૪૨
કાશંદપુર-હાલનું વિરમગામ છે તે સ્થળ. ૨૮૦
કાસમ-મહમ્મદ, સિંધ જિલ્લું હી. 'સન
૯૦ માં. ૩૧૬
કાળીદાસ વાઘજી-વહીવંશ; ઐતિહાસિક વિ-
ગતોના ચોપડા. ૨૨૨
કાફડદેવ-જટ-અલ્લાઉદ્દીન સામે. ૫૦
કાફ-પરતાપ યુદ્ધ. ૨
કાફનો-વીરમ પુત્ર. ૫૦
કિશનદાસ-(કવિ) ઓળખ. ૨૦૭-૮
કિશોરદાસ-કવિ, કાયસ્થ નરસિંહ મંત્રીની
પૌત્રી, ઓળખ. ૧૨૮; ૧૩૭
કીકી-સં. ૧૫૮૨. ૩૮૨
કીર્તિપાલ-શાકંભરીનો ચાહુભાનવંશી રાજા
સં. ૧૨૧૮. ૨૪, ૨૫;
કીર્તિરાજ-કોકણ શિલાહાર વંશનો. ૮૫
કીર્તિવિજય-હીર ગુરૂનો શિષ્ય. ૧૫
કીસનગઢ-સં. ૧૬૬૯માં મંડાયો. ૪૯
કીશોરસિંહ-આવડો, પાતલજનો વરાજ.
૩૪૪
કુંકણ-દેશ, શ્રીપાલની જન્મભૂમિ. ૧૬
કુંકી-હરભમ હાલાની રખાત. ૨૩૮
કુઅરજી-વટલાયલો નાગર. સં. ૧૬૪૯ માં
કાવીમાં ઋષભ પ્રાસાદઆદિ બંધાવ્યાં
૩૮૨-૩; ૩૮૭
કુડમાલ-(મકવાણા) હતપતિ. ૨૩૩
કુંડલા-રાજાને વખતસિંહે નમાવ્યો. ૧૫૩
કુતખુદીન-અમદાવાદનો સુલ્તાન ૧૭૨; અમ-
દાવાદ હપર નવો ખેતીવેરો નાંખ્યો. ૨૫૪

કુટુંબ-મહમદ, -સુત્રી સંત. ૩૯૩
કુપાજી-ભૂપતસિંહને પુત્રી પરણાવી, સાણું-
દના રાજ સાથે કરાર, પેશ્વાને મદદ,
હલવદના રાજ સામે. ૨૮૨
કુપોજી-જોધારાજનો કાકો. ૧૭૪
કુખેરદાસ-કાંજણના પ્રદેશમાં યાણું. ૨૯૮
કુમારપાલ-શાકુંભરી ભૂપાલ, દાનપત્ર
સં. ૧૨૧૩ નું. ૨૬;
કુમારપાલ-ચરિત્ર, ૪૧-૪૨; સં. ૧૧૯૯
માં ૪૮; હેમાચાર્યનો પ્રસંગ ૫૬;
પ્રબંધ ચિતામણિમાં વ્યાખ્યાન, ૮૧;
વડનગર પ્રશસ્તિ સં. ૧૨૦૮, અણો
રાજનો પરાજય, આનંદપુરનો દુર્ગ ખં-
ધાવ્યો, પ્રશંસા ૯૪-૫; જૈન પ્રાસાદો
આદિ બંધાવ્યા, ૧૭૫; સં. ૧૨૦૯ માં
સિદ્ધરાજ દેવલોક ચતાં ગાદીએ આવ્યો,
ગુણવર્ણન, ૧૮૩; રત્નમાલમાં વર્ણન,
ભીમદેવ પર્યંતની વંશાવલિ ૧૮૮; જૈન
બન્યો, કાલરીમાં દેરાસર, પાટણમાં
પોશાળો, ઉદેપુરની કુંવરી સાથે લગ્ન
અને તેને જૈન ગુરૂને નમાવવાનો મમત,
તેને અંગે વિરોધ, ભાટાની બાંહુધરી
અને ઝમોર, હેમચંદ્રનો નાશ, ગળત
કોઠથી મરણ, ૨૩૧; ૩૪૦; વંશાવલિ
૩૧૮; હકીગત ૩૨૧; રાણીનું રીસા-
મણું, ૩૨૪; ૨૩૧; બત્રીસ હાંસનું પા-
ટણમાં દેહેરું, દગાથી દેહેરું ફડાયું, હેમ-
ચંદ્રનું મરણ ૩૩૮; ઉદેપુરી રાણી શી.
શોહણીજી અને હેમાચાર્યનો પ્રસંગ ૩૪૦
કુમારપાલ પ્રતિબોધ-ગ્રંથનો નાશ; ૩૫૭
કુંભલ મેર-મારવાડ, રાણપુરનું દહેરું ધના
પોરવાડે કરાવ્યું, સં. ૧૪૬૨માં; સં.
૧૪૭૨ દહેરાની પ્રતિષ્ઠા ૪૭; સં.
૧૪૨૬ માં રાણા કુંભે વસાવ્યું ૪૮;
સં. ૧૪૯૬ ની પ્રશસ્તિ. ૩૨
કુંભ-કર્ણુરાજ-સં. ૧૪૯૬નો સ્તંભવર્તી લેખ, ૩૨

કુંભારિયા-જૈન દહેરાની મૂર્તિ સં. ૧૬૭૫
માં ૩૮૮
કુંભાલ-ચહુવાણ શાખા ૨૧૦
કુંભો-રાણો ગોહિલ (મૂર્યવંશી) ૩૨, ૪૭;
કુંભલ મેર ગઢ સં. ૧૪૨૬ માં ૧-
સાવ્યો. ૪૮
કુરલ-નદી (કોકણ) ૮૫
કુવાવા-વહીવંચા ઈડરનો ઇતિહાસ લખ-
નાર. ૧૪૫
કુરા-બાણાવલિ. ૨૨૫
કુશલધીર-રસિક પ્રિયાનું ગુજરાતી વાર્તિક
સં. ૧૬૪૯ માં. ૧૦૧
કૃપાલ દેવ-વિસલ દેવ પછીનો રાજ. ૧૭૨
કૃષ્ણ-જન્મપત્રિકા. ૨૨૪
કૃષ્ણ-અભિદિકનો ભાઈ, રાજવંશ ૩૯૧
કૃષ્ણજિત-રત્નમાલનોકર્તા, ઓળખ. ૧૮૭-૯
કેકધ-(દેશ) અર્ધ હિન્દુ, અર્ધ મ્યેચ્છ ૨૧૧
કેકસણ-(કવિ) ૭૭
કેર-(ગામ). ૧૫૨
કેરંટી-ગઢ મકવાણાનો. ૨૩૩
કેરખો-સ્વાંગ ભવાઈનો ૧૦૪
કેરા કોટ-(કચ્છ) જૂનાં નિશાન, ૩૧૩;
શિઆલજી ગાદી સ્થાપી. ૩૪૫
કેરાલા-મેજર વોકરનો મોરનો શિકાર અને
જંગ (રાસડો). ૩૩૬
કેરાલ-ગામ ૧૬૫
કેલહણ દેવ-શાકુંભરી ભૂપાલ. ૨૪, ૨૫.
કેવલરામ-(કવિ) ઓળખ. ૧૨
કેશી-ચક્રવર્તી. ૨૨૫
કેવડો-તાલુકો, હકીગત, કેશવદાસે સં
૧૭૪૬ માં લીધો. ૩૦૦
કેસર-(રાસ) ઝાલો, મકવાણો, પિતાના
મરણનો પ્રસંગ, સિંધના સુમરા સાથે
જંગ અને મરણ, હરપાલનો પિતા
૩૮-૪૦; પરાક્રમ ૧૭૯; પવાડો. ૨૩૩
કેસર-ગઢવી રાજકોટ, ૧૮૩

- સાથે વેર, બાબરીયામાં વસ્યા, ખાતર કાવર-(ઈંદર પંચક) વીરમગામના દેશાઈનું મૂળ ધાનક. ૨૭૬
- ખુમાણ અને વળાવાળાએ ત્રણ રાજ-કાવી તીર્થ-ઋષભપ્રાસાદ સં. ૧૬૪૯, માં વંશોની વંશાવલિ. ૩૯૫; પાવરગઠના ૩૮૨-૩; રતનલિલક જનાલય સં. ૧૬૫૪ માં ૧૦૩; ઢાંકના કુંવર વેરે દીકરી દીધાથી માં ૩૮૭
- વઢયા ૧૫૯; ખોટાદના કાઠી, ૨૭૪; કાઠીયો ઉપર વેર, ગીત. ૨૬૫-૬
- કાઠીઆરી-ભાવનગર તાબે. ૧૫૩
- કાણુદેવ-ગિરનારનો રાજ (કર્ણુદેવ). ૩૯૫
- કાનડ-અહુઆણુ વંશી હાડાનો પૂર્વજ. ૬૯
- કાનડજી-સં. ૧૪૦૦ માં મહિ આગ્યા ૯૦ માં. ૩૧૬
- ૩૪૨
- કાનડા-કણુઈકી. ૩૬૬
- કાનમ-ભીમસિંહ ગોહિલની ગાદી. ૨૭૮
- કાનોજ રાવ-અમંદાવાદ ઉપર ચઢાઈ, ૧૨૯
- કાનાજ-(ભંડોડાનો) ચાર કવિત્ત. ૨૬૮
- કાનાજ-(ચુંવાળ) કોળી રાજ, અકબર શાહે અબદાગીરી આપી, રાતનો કીતાબ, ૨૬૯, ત્રણ દીકરાને રાજ્યની વહેંચણી. ૨૭૦
- કાનાજ-(ચુંવાળ) બીજા-દારા શાહને આશ્રય, ઔરંગઝેબ જોડે યુદ્ધ, કવિતા. ૨૭૦; છત્રી સં. ૧૭૭૬ માં ૨૭૦
- કાળા-રજપુત સેલેગઢમાં. ૧૦૩
- કામધન-ગઢ મુંદીના. ૧૦૩
- કામરાજ-રાજકવિ ભુવડનો, ગુર્જર કવિ રાંકર જોડે વાગુચુદ્ધ. ૧૮૮
- કાંપીલ-(તીર્થ) ૨૬૭
- કારીઆ-રજપૂત, વઢલતાં ખચ્યા તે. ૧૬૦
- કાલભોજ-ગુહિલ, મેવાડના સૂર્યવંશી, ૩૨
- કાંલરી-કુંવરપાલ સંતાયો. ૨૩૦ સોલંકી તેજપાલે વસાવ્યું, દરવાજાનો લેખ સં. ૧૮૧૧-૨૭૪
- કાલંગાં-(દેલ) મારવાડ. ૨૧૩
- કાલંબક-રાજકુલી. ૪૯
- કાલી-(કાટ) અહમદશાહે બંધાવ્યા; પેશ્વાએ તોયોથી કબજે કીધો. ૨૬૪
- કાવર-(ઈંદર પંચક) વીરમગામના દેશાઈનું મૂળ ધાનક. ૨૭૬
- કાવી તીર્થ-ઋષભપ્રાસાદ સં. ૧૬૪૯, માં ૩૮૨-૩; રતનલિલક જનાલય સં. ૧૬૫૪ માં ૩૮૭
- કાંદમીર-કાલગણુના. ૩૨૬
- કાંદમીર-શિકોકા. ૨૪૨
- કાશંદપુર-હાલનું વિરમગામ છે તે સ્થળ. ૨૮૦
- કાસમ-મહરમદ, સિંધ જિલ્લું હી. સન ૬૦ માં. ૩૧૬
- કાળીદાસ વાધજી-વહીવંચા; ઐતિહાસિક વિગતોના ચોપડા. ૨૨૨
- કાલ્દેવ-જટ-અલ્લાઉદ્દીન સામે. ૫૦
- કાલ્-પરતાપ યુદ્ધ. ૨
- કાલ્નો-વીરમ પુત્ર. ૫૦
- કિશનદાસ-(કવિ) ઓળખ. ૨૦૭-૮
- કિશોરદાસ-કવિ, કાયસ્થ નરસિંહ મંત્રીની પૌત્રી, ઓળખ. ૧૨૮; ૧૩૭
- કીકી-સં. ૧૫૮૨. ૩૮૨
- કીર્તિપાલ-શાકંભરીનો ચાહમોનવંશી રાજ સં. ૧૨૧૮. ૨૪, ૨૫;
- કીર્તિરાજ-કોકણ શિલાહાર વંશનો. ૮૫
- કીર્તિવિજય-હીર ગુરૂનો શિષ્ય. ૧૫
- કીસનગઢ-સં. ૧૬૬૯માં મંડાયો. ૪૯
- કીશોરસિંહ-ચાવડો, પાતલજીનો વંશજ. ૩૪૪
- કુંકણ-દેશ, શ્રીપાલની જન્મભૂમિ. ૧૬
- કુકરી-હરભમ ઝાલાની રખાત. ૨૩૮
- કુઅરજી-વઢલાયલો નાગર. સં. ૧૬૪૯ માં કાવીમાં ઋષભ પ્રાસાદઆદિ બંધાવ્યાં ૩૮૨-૩; ૩૮૭
- કુડમાલ-(મકવાણો) ઉત્પત્તિ. ૨૩૩
- કુંડલા-રાજને વખતસિંહે નમાવ્યો. ૧૫૩
- કુતલુદ્દીન-અમદાવાદનો સુલ્તાન ૧૭૨; અમદાવાદ ઉપર નવો ખેતીવેશ નાંખ્યો. ૨૫૪

કુતુબ-મહમદ, -સુત્રી સંત. ૩૯૩
કુપાળ-ભૂપતસિંહને પુત્રી પરણાવી, સાણ-
દના રાજ સાથે કરાર, પૈશ્વને મદદ,
હલવદના રાજ સાથે. ૨૮૨
કુપોળ-જોધારાજનો કોકો. ૧૭૪
કુમેરદાસ-કાંજણના પ્રદેશમાં થાણું. ૨૯૮
કુમારપાલ-શાકુંભરી ભૂપાલ, દાનપત્ર
સં. ૧૨૧૩ નું. ૨૬;
કુમારપાલ-ચરિત્ર, ૪૧-૪૨; સં. ૧૧૯૯
માં ૪૮; હેમાચાર્યનો પ્રસંગ ૫૬;
પ્રબંધ ચિંતામણિમાં વ્યાખ્યાન, ૮૧;
વડનગર પ્રશસ્તિ સં. ૧૨૦૮, અણી
રાજનો પરાજય, આનંદપુરનો દુર્ગ ખં-
ધાવ્યો, પ્રશંસા ૯૪-૫; જૈન પ્રાસાદો
આદિ બંધાવ્યા, ૧૭૫; સં. ૧૨૦૯ માં
સિદ્ધરાજ દેવલોક ચતાં ગાદીએ આવ્યો,
ગુણવર્ણન, ૧૮૩; રત્નમાલમાં વર્ણન,
લીમદેવ પર્યંતની વંશાવલિ ૧૮૮; જૈન
બન્યો, કાલરીમાં દેરાસર, પાટણમાં
પોશાળો, ઉદેપુરની કુંવરી સાથે લગ્ન
અને તેને જૈન ગુરૂને નમાવવાનો મમત,
તેને અંગે વિરોધ, ભાટોની ખાંદધરી
અને ઝમોર, હેમચંદ્રનો નાશ, ગળત
કોઠથી મરણ, ૨૩૧; ૩૪૦; વંશાવલિ
૩૧૮; હકીગત ૩૨૧; રાણીનું રીસા-
મણું, ૩૨૪; ૨૩૧; બત્રીસ હાંસનું પા-
ટણમાં દેહેરું, દગાથી દેહેરું ફડાયું, હેમ-
ચંદ્રનું મરણ ૩૩૮; ઉદેપુરી રાણી શી.
શોહણીજ અને હેમાચાર્યનો પ્રસંગ ૩૪૦
કુમારપાલ પ્રતિષ્ઠા-ગ્રંથનો નાશ; ૩૫૭
કુંભલ મેર-મારવાડ, રાણપુરનું દહેરું ધના
પોરવાડે કરાવ્યું, સં. ૧૪૬૨માં; સં.
૧૪૭૨ દહેરાની પ્રતિષ્ઠા ૪૭; સં.
૧૪૨૬ માં રાણા કુંભે વસાવ્યું ૪૮;
સં. ૧૪૯૬ ની પ્રશસ્તિ. ૩૨
કુંભ-કર્ણરાજ-સં. ૧૪૯૬નો સ્તંભવર્તી લેખ, ૩૨

કુંભારિયા-જૈન દહેરાની મૂર્તિ સં. ૧૬૭૫
માં ૩૮૮
કુંભાલ-ચહુવાણ શાખા ૨૧૦
કુંભો-રાણો ગોહિલ (મૂર્યવંશી) ૩૨, ૪૭;
કુંભલ મેર ગઢ સં. ૧૪૨૬ માં ૫-
સાવ્યો. ૪૮
કુરલ-નદી (કોકણ) ૮૫
કુવાવા-વહીવંચા ઈરનો ઇતિહાસ લખ-
નાર. ૧૪૫
કુશ-બાણાવલિ. ૨૨૫
કુશલધીર-રસિક પ્રિયાનું ગુજરાતી વાર્તિક
સં. ૧૬૪૯ માં. ૧૦૧
કૃપાલ દેવ-વિસલ દેવ પછીનો રાજ. ૧૭૨
કૃષ્ણ-જન્મપત્રિકા. ૨૨૪
કૃષ્ણ-ખલિદિકનો ભાઈ, રાજવંશ ૩૯૧
કૃષ્ણજિત-રત્નમાલનોકર્તા, ઓળખ. ૧૮૭-૯
કેકઈ-(દેશ) અર્ધ હિન્દુ, અર્ધ મુસ્લિમ ૨૧૧
કેકસણ-(કવિ) ૭૭
કેર-(ગામ). ૧૫૨
કેરંડી-ગઢ મકવાણાનો. ૨૩૩
કેરખો-સ્વાંગ ભવાઈનો ૧૦૪
કેરા કોટ-(કચ્છ) જૂનાં નિશાન, ૩૧૩;
શિયાળાએ ગાદી સ્થાપી. ૩૪૫
કેરાલા-મેજર વોકરનો મોરનો શિકાર અને
જંગ (રાસડો). ૩૩૬
કેરાલ-ગામ ૧૬૫
કેલ્હણ દેવ-શાકુંભરી ભૂપાલ. ૨૪, ૨૫.
કેવલરામ-(કવિ) ઓળખ. ૧૨
કેશી-ચક્રવર્તી. ૨૨૫
કેવડો-તાલુકો, હકીગત, કેશવદાસે સં
૧૭૪૬ માં લીધો. ૩૦૦
કેસર-(રાસ) ડાલો, મકવાણો, પિતાના
મરણનો પ્રસંગ, સિંધના સુમરા સાથે
જંગ અને મરણ, હરપાલનો પિતા
૩૮-૪૦; પરાક્રમ ૧૭૯; પવાડો. ૨૩૩
કેસર-ગઢવી રાજકોટ, ૧૮૩

- કેશર બાઈ-માતા થઈ. ૨૬૪
કેશવ-નાગર, માધવનો બાઈ, કરણ વાઘે-
લાને અંગે મરણ ૫૧, ૫૨; ૨૫૫;
૧૭૧, ૧૭૫; ૨૨૯;
કેશવ-કવિ. ૧૪૦
કેશવદાસ-રણાસણવાળો, મોડાસા પટ્ટા
મેળવ્યા. સં. ૧૭૪૬માં. ૨૯૯
કૈમાસ-વધ ૫
કોટિશ્વર-સરસ્વતીની તીરનું શિવાલય, શિલા-
લેખ, સં. ૧૩૨૮ નો વાઘેલાઓના મ-
તાપનું વર્ણન. ૩૮૩-૪
કોટડા-વાવ, કિતભિત્ર લેખ ૩૮૯
કોરંગ-પરમાર ૧૦૨
કોડી વર્ષ-નગરી. ૨૧૧
કંસ-ચક્રવર્તી. ૨૨૫
કોલ્હાપુર-રાજ્યની હકીગત. ૩૬૫
કમ્પ-મીઠો એલેક્ઝાન્ડર બર્નેને તામ્રપત્રો
વિષે પત્ર ૩૯૨;
ખ
ખટપટાચાર્ય-મખંધ. ૫૮
ખટાણા-પરમાર. ૧૦૧
ખડચડ-રજપુત; વાડીગઢ. ૧૦૩
ખંડેરાવ-સવાઈ, હોલકર, પવાડો. ૨૪૬
ખતરી-(ક્ષત્રિય) આણુ ઉપર પાંચ કુલની
ઉત્પત્તિ સં. ૧૨૯૬ માં ૨૨૬
ખતાજી-(ગઢવી) નવઘણની વાત. ૩૨૭
ખરગઢ-પહેલો, વલણીવંશનો રાજા નં.
૫ મો ૩૧૫
ખરતર-(ગઢ) ૪૬; સં. ૧૭૮૪માં,
૧૫૨; સં. ૧૬૮૬માં ૬૭; ૬૬
ખંભાત-નવાખનો વેણીબાઈ સાથે મખંધ
રાસડો. ૧૬૯; ૧૩૦-૧; ઉત્પત્તિ,
ખટપટાચાર્ય-મખંધ, મખંધચતુર્વિ રાતિકા.
૫૯
ખરા-પરમાર ૧૦૧
ખલેલ-પરમાર ૧૦૨
ખશીઓ-એબલનો વાલાક મહેરા ખુંચવી
લીધો ૩૧૦
ખાખસર-ગામ ૧૭૦
ખાયર (ડ) જદવની શાખા ૧૦૨; ૧૫૮;
ખાનકરા-મક્કોનો ઘાદશાહ, ઠઠાના
દામાજી ઉપર સં. ૧૦૯૦માં હલ્લો
કરાવ્યો. ૨૮૭૮ હકીગત. ૩૬૫
ખાટ-પગી; નામની ઉત્પત્તિ. ૧૫૯
ખાંટ-રજપુત કોળી કાલરીના. ૨૭૩
ખાનખાનાન-અકબરનો ઉમરાવ, પાટણમાં
પક્ષતાબ હુમારે પાકાનો રોજ મટાડ્યો.
૩૩૮
ખાનોજી-મકવાણો, વટવેયો સં. ૧૪૪૦
માં કટાસણ કેમ વસ્યું. ૩૩૩
ખીચી-ચહુવાણ. ૧૦૨
ખીમસી-જટ. ૫૦
ખીલજી-વંશ નોંધ આદિ. ૨૧૪; ૫૫
ખુમ્મવા-જૈની દેવલનો લેખ. ૩૨૬
ખુબચંદ-લડીઓ, લેધપુરનો ૪૬
ખુમાણુ-જસદણનો કાઠી, અલાહ હુણવીર
ખાયર સાથે લડાઈ, ૨૭૪; વંશાવલિ
હકીગત સાથે ૩૬૫; વંશ. ૧૫૯
ખુમાણુસંધ-(ગીત) ૩૨૯
ખુરાસાણુ-દેશ, ગ્રામસંખ્યા. ૨૧૨
ખૂમડ-જદવની શાખા. ૧૦૨
ખેંગાર-વાત ૧૭૬; ૨૭૩; મરણપ્રસંગ
સિદ્ધરાજને હાથે, રાષ્ટ્રકૂટવી વઢવાણ
આગલ સતી થઈ, ૩૦૬; ૩૧૨; લેખ
૩૮૪; વંશજ રાયમદા ૧૫૯;
ખેટક કેદાર-દાનપત્ર, વલણી વંશનું. ૩૧૫
ખેડ-(તાળે આંદરણી) વાવ સં. ૧૪૭૪ માં.
૩૮૬
ખેડ ગઢ-અકબર સાથે ગોહિલ ઝાંઝળની
લડાઈ. ૨૬૨-૩
ખેડીયા-પરમાર. ૧૦૧
ખેડાવાલ-ઉત્પત્તિ, ખાન અને લીતરા. ૩૬૮

- ખેમક-(રાજ) કાલંગો દૈત્યને હુણનાર. ૨૧૩
 ખેમરાજ- (રાણા-દાંતા) ટાંકા ગઢ ૨૮૬
 ખે(લિં)મરાજ-ચાવડો, પાટણનો રાજા. ૧૭૫
 ખેમવિજયજી. ૧૧૬
 ખેરાણુ-લેખ ૩૨૪; ૩૩૬; પ્રતિમાઓ સં.
 ૧૨૬૩, સં. ૧૩૪૪, સં. ૧૪૮૯, સં.
 ૧૬૫૨ અને સં. ૧૯૦૬ની ભાટ જેરાજને
 સ્વપ્નખલથી મળી. ૩૮૯
 ખેવા-ચહુવાણની શાખા, ૧૦૨
 ખેચ ખદર-તલાવ સિદ્ધરાજે બંધાવ્યું પાટણ
 પાસે. ૨૭૬
 ખોડાણુ-ગોહિલોનો ગઢ ૧૦૩
 ખોલવડ-ખસકરતળાવ, જશમા ઓડણુ, ૩૪૦
 ગ
 ગગજી-વઢવાણ, સં. ૧૮૪૪માં સીધે ગા-
 મમાં કામ આવ્યો. ૩૦૯
 ગંગરખ-મકવાણો, કવિત્ત. ૨૩૩
 ગંગાદાસ-કવિ. ૧૭૦
 ગંગાશંકર-લછીઓ અમદાવાદનો. ૧૮; ૧૯૨
 ગંગેવ-ચોથો રાઠોડ, ૧૭
 ગંગાધર-શાસ્ત્રી, પેશ્વાનો મતિનિધિ, સં.
 ૧૮૬૮માં અમદાવાદની સનદ ઉપર
 સહી. ૩૮૭
 ગંગાધિપ-(ગાંગા) હુણવાડના રાજાનો
 પૂર્વજ. ૩૪
 ગમાનશંધ-મઢાવડુંના ઠાકોર, વંશાવલિ
 ૩૨૦
 ગનીમ-મરાઠા હુટારા. ૧૯૯
 ગંભીર-ભૂપ, રાઠોડ. ૧૪૧
 ગયાજી-લેખોની નોંધ, ૩૨૬
 ગરીબદાસ-માણકપુરવાળો. ૩૪૪
 ગર્ધવસેન-વિક્રમનો બાપ, મહેન્દ્રપાલનો
 જન્મદી, સસરાની ગાદી ઉત્તરનની
 બચાવી. ૩૯૧
 ગલેચા-ચહુવાણની શાખા. ૧૦૨
 ગલોભાઈ-ત્રાહુવોલના. ૧૭૧
 ગહિરવાર-જાતિ રજપુત. ૯૯
 ગહિલોત-રાજકુલી. ૪૯
 ગાજયા કાનજી-ઉમરાવ વઢવાણ, ગાયકવાડી
 તોપોમાં ખીલા ઠોક્યા. ૨૬૦
 ગાંજ-દેશ, ગ્રામસંખ્યા. ૨૧૧
 ગાધીરાજ-પત્તાસ વંશજ ચવન થયા. ૩૯૨
 ગાંધ્-(મદેશ) કીચલતું વર્ણન. ૩૦૯
 ગારિયાધાર-યુદ્ધનો શાખો. ૧૫૧
 ગાલમા-પરમારની શાખા, ૧૦૧
 ગિરધરસેન-વંશ. ૩૬૨
 ગિરનાર-શિલાલેખ સં. ૧૨૧૫, સં. ૧૩૩૯
 સં. ૧૩૩૨; ૩૮૪; ૩૮૦; ૩૮૨ પ્રસ્-
 સ્તિ, સં. ૧૪૫૬ની, ૨૯૭-૮
 ગજરવેદી-ધ્રાંગધ્રા તામે ૨૬૧; ૨૬૨

- ગુલામ વંશ-દિલ્હીની પાટ, વંશાવલિ. ગોવિંદ-નાગર, સામંથરના વંશજ, ૮૩
 યય; ૧૬૯ ગોવિંદ ભદ્ર-દાનપત્ર, ૮૫
 ગુહસેન-ગુપ્ત વંશનો, દાનપત્ર. ૩૧૪ ગોવિંદશંઘ-માલપુરના નાગર બ્રાહ્મણને
 ગુહ-શ્રીશ્વર, દાનપત્ર. ૩૧૪ મદદ, સં. ૧૫૧૨ માં માલપુર લીધું;
 ગુહિલ-રાજકુલ ૪૯ મોડાસા પાછું મેળવ્યું સં. ૧૫૨૩ માં,
 ગુર્જરધર-મંડન કવિ, કૃષ્ણનિત. ૧૮૯ ૩૪૨
 ગુર્જર-ધરિત્રી ૨૭; મેદિની ૨૩; ધર(દેશ) ગોહિલ-(પરમાર) ૧૦૧; શક ૧૫૧; હ-
 પ્રશંસા. ૬૦ કીગત ૩૪૭; ચંદ્રવંશી, ભાવનગરના
 ગૂવલ-શિલાહાર વંશના વંશજો. ૮૫ ઠાકોરના પૂર્વજ, ૭૯; મેવાડના સૂર્ય
 ગૂવલેશ-શિલાહાર વંશી રાજ. ૮૫ વંશી, ૩૨-૩૩; ઉત્પત્તિ, ૨૧૧-૨;
 ગેમલજી-ગોહિલ. ૨૬૨ હકીગત, ૩૧૦; વાત, ૨૬૨-૩
 ગોકુલ-શિલાહાર વંશી રાજ. ૮૫ ગોડ-ગ્રામસંખ્યા. ૨૧૨
 ગોકુલપરા-નાગરોએ વસાવ્યું. ૩૨૭ ગ્વાલીયર-૧૯૧
 ગોગરવો-મંડલિક. ૨૨૫ ધ
 ગોધા-ખંભાતના નવાબની ચડાઈ. ૧૬૯ ઘટ ટાડર-સોલંકી ૩૩
 ગોગાદે-વીરમનો પુત્ર. ૫૦ ઘડીયા-રઠોડની શાખા. ૧૦૨
 ગોડાર્ડ-કર્નલ લડાઈ ગાયકવાડ સાથે ૧૩૨; ધાધનાય જોગી-મૂળરાજ વાઘેલાનો ખાલક,
 અમદાવાદમાં ઢંઢેરો ૩૭૯ ૩૧૮
 ગોઢવાડ-જોધા હેઠળ ગઈ, ૫૫ ધાંધીયો-નેરાડો સોઢાનો, ૩૦૮
 ગોતમ-રઠોડનો ગુર. ૫૧ ધુમકી-ગઢ જોડવાનો. ૧૦૩
 ગોતે-દરબાર, નવધણની વાત. ૩૨૭ ધુમકીમલ-જોડવો, મોરબી વસાવ્યું. ૩૪૧
 ગોદડ-આચર. ૧૫૯ ધૂમજો-૨૩૯
 ગોદડીઓ-ખાવો, અમદાવાદની પહેલી કિ- ધુહડ-રઠોડ ૧૭
 હાખાધણનો મસંગ. ૧૩૭. ઘો(ગો)રી વંશ-દિલ્હીની પાટ. ૭૯
 ગોધાવી-નગર, ૧૧૬, વાઘેલા, ૧૫૯ ઘોહોલાતર-ગોહિલ, ૧૦૩
 ગોપાલ વંશ-વંશાવલિ, ૩૨૬ ઘોડમુખ-દેશ, ગ્રામસંખ્યા, ૨૧૨
 ગોપાલ શંઘ-ચંપાવત ૧૭૩; ગીત ૩૨૯ ઘોસણુશી-કરણ વાઘેલાનો પુત્ર. ૨૩૧
 ગોપાલ શંઘજી-વલાસણુવાળા સં. ૧૬૬૫, ચ
 ઈડર હપર ચડાઈ; ૨૯૩ ચક્રવર્તી-રાજઓ, કવિત્ત, ૨૨૫
 ગોપીનાથ-ઈડરના રાવ, દેરોલ પટાની બ- ચચ-બ્રાહ્મણ રાજ, સિંધનો બ્રાહ્મણ-
 કીસ, ૨૯૨; ૩૨૭ બાદનો કિલ્લો બંધાવ્યો, કાશ્મીર પર્યંત
 ગોપાલરાજ-નેપાલ, ૩૫૮ હકુમત, ૩૧૬
 ગોરખ-વંશ, શક ૧૬૯૦માં, ૩૨૫ ચંદુજી-રઠોડ, મંડુર મેળવ્યું, ૩૯૬
 ગોરી-વંશ, દિલ્હીની ગાદીએ, ૨૧૪ ચંડોલ-ચહુઆણની શાખા, ૧૦૨
 ગોલ-ચહુઆણની શાખા. ૧૦૨ ચતુર્ભુજ-મદાદેવ, સીતાપુરમાં. ૨૭૫
 ગોવર્ધન-ગોસ્વામી, શક ૧૭૯૭ માં, ૨૧૭ ચંદ-બરદાસી ૧-૧૧; ૫૩

અન્દન-(સોઢો) થર પારકરનો, માંડવરા
 દેવનો ઉપાસક. ૨૩૨
 અંદોરી-શિક્કો. ૨૪૨
 અંદેલ-રાજકુલી. ૪૯; ૫૧
 અંદ્રથુમ-ઉત્પત્તિ, વંશાવલિ, ૩૯૧
 અંદ્રદેવ-નો પુત્ર સાઢાક સં. ૧૧૮૧, પ્રશ-
 સ્તિ, ૨૭
 અંદ્રરાટ-શિલાહાર વંશનો રાજ. ૮૫
 અંદ્રસિંહ-ચુડાસમા વંશનો સ્થાપક, ૧૫૯
 અંદ્રસિંહ-વઢવાણનો રાજ, સિંઘડી સાથે
 વાલની વઢવાડ. ૨૬૦
 અન્દ્રસિંહજી-વઢવાણ, મહારાણાનો પ્રાસાદ
 સં. ૧૮૩૫ માં. ૩૦૭
 અંદ્રસેન-પાટડીનો ભૂપ. ૩૬; ૩૯
 અંદ્રવંશી-રાજઓની વંશાવલિ, ૩૯૦
 અંદ્રાવતી-પ્રાચીન નગરી, આણુ ઉપર, ૩૦
 અબાડ-સાયલાના, ઠંટો સોઢા સાથે સં.
 ૧૫૦૭ માં, ૩૦૮
 અમ્પાપુર-અંગ દેશનું નગર. ૨૧૧
 અમ્પાવત-ઈડરના રાવના બાયાત ૩૨૯.
 અરોતર, ૧૫૮
 અહુઆણુ-૨૫; ૨૨૨-૬; ૨૪ શાખાઓ,
 અવઠકો ૩૯૦; ૩૧૯; રાજકુલ ૪૯;
 દિલ્હી પાટની વંશાવલિ (સં. ૭૮૮) ૫૩;
 ઠાકરડા ૩૩૯; કવિત; ૧૦૨; ગોત્રાદિ,
 માન્ય વૃક્ષ, ૨૨૬; ગઢોનાં નામ, ૨૨૭
 આઅ-આવડો; પરમાર વિક્રમથી ૧૫ મો
 ૩૪૩; આવડા વંશનો સ્થાપક, ૩૪૩
 આડ-(ચાર) આણુ ઉપર ઉત્પત્તિ સં.
 ૧૨૯૬ માં. ૨૨૬
 આંદ-રાવ, ઈડરના ૩૨૭
 આંદગઢ-વખતસિંહજીનો ડંકો ૧૫૩,
 આંદણુ સાસણુ-કવિ, ચારણ, ૩૭; ૩૯
 આંદેલી-સં. ૧૪૯૨ નું દાનપત્ર, ૨૮૦
 આપોલકટ-વંશનો નાશ મૂવરાજે કર્યો,
 ૯૩

આંપરાજ-એભલનેક પુત્ર, પાદશાહ સામે
 સંગ્રામમાં મરાયો, દૂહા, ૩૪૬; જોતપુરના
 મેચીને પાદશાહ સામે સહાય
 દીધી. ૩૯૫
 આંપાનેર-હુંટચું મહમદ બેગડાએ સં. ૧૪૮૪
 માં ૩૧૧-૨; વાવ સં. ૧૫૫૪ માં
 ખંધાઈ ૩૮૮
 આમુંડરાજ-ચુંદણજી, પાટણનો આવડો
 રાજ. ૨૨૯
 આમુંડરાજ-સોલંકી, સિંધુરાજનો પરબજ, ૯૩
 ચારિત્ર સુંદર ગણિ-કુમારપાલ ચરિત્રના
 લેખક, ઓળખ ૪૨
 આલુક્ય-(ચોલક્ય) રાજકુલ ૪૯; વંશી-
 ઓનાં વર્ણન ૧૮૮ કલ્યાણના ૧૮૮;
 પાટણની ગાદીએ(સોલંકીઓ.) ૨૨૮-૩૦;
 અપ્રસિદ્ધ તામપત્ર, ૩૨૬
 આવડા-સં. ૮૦૩, ૫૧; વંશાવલિ ૫૧;
 ૨૨૬; ૩૪૩; વિવિધ શાખાઓની હકી-
 ગત ૩૪૭; કવિત ૩૪૪
 આવો-વંશ, ચહુઆણુ, ૧૦૭
 આસંદ્ર-ચહુઆણુ, હાડાનો પૂર્વજ ૬૯
 આહડ દેવ-શાકંભરીના કુમારપાલ દેવનો
 માહામાલ્ય ૨૬
 આહમાન-વંશ, નહલ, ૨૪; ૨૫
 આહટ ગઢ-આવડાને હાથે ૩૪૩; રાજઓની
 હકીગત, ૩૪૩
 આહોડ-ચહુવાણની શાખા, ૧૦૨
 ચિત્પોટ-રાજકુલ, ૪૯
 ચિત્રકુટ-કરમા શાહનું, નિવાસસ્થાન, સં.
 ૧૫૮૭માં, ૨૭
 ચિંતામણિ-કંસારીના પાર્શ્વના યનું દેવળ,
 બાદશાહી પરવાનો, ૩૭૮
 ચિમલાજી આપ્યા-ગુજરાત ઉપર હુમલા
 ૧૯૭
 ચિસ્તી-મેઇન, બન્દીન, સુન્ની સંત, ૩૯૩
 ચીતળ-૧૫૦

ચીતોડ ગઢ-નાશ સં. ૧૧૬૨૪ માં ૪૯; નટ રાજની ચઢાઈ ૨૪૪-૫

ચીપોલી-સં. ૧૪૯૨નું દાનપત્ર, ૩૮૦

ચીસાવણી-નેપાલ, ૩૨૫

ચુંદણી-ચામુંડ, ચાવડો રાજ, ૨૨૯

ચુંવાળ-નામોત્પત્તિ, ઠાકોરો, વંશાવલિ,

બહુચરાણનું થાનક, ૨૬૯, ૨૭૦

ચુલુક વંશ-પ્રસંસા, શુજરાતના રાજ્ય-

પાટના રાજ્યો, ૧૮૭-૮

ચુહુવાણ-રજપુત, ૨૪ અવટંકો, શાખાઓ ૧૦૧

ચૂડા-બકરીની લડાઈ વઢવાણ સાથે, ૨૬૧

ચુડોળ-સાંઠા, મકવાણા વંશનો સં.

૧૫૮૦માં મહમદ બેગડાની પ્રેરણાથી

સાંઠા લીધું, કોળી મુખીનું પાણી

પીધાથી વટલાયો, બારેયો કોળી થયો,

વંશજોની હકીગત, ૨૯૩-૪

ચુંડપ-સોલંકી, વાઘેલા વંશનો ઉત્પાદક, ૩૧૮

ચોખલા-નડેલ, ઈડર આબ્યા, ૨૯૫

છ

છડવી-ચહુવાણ, ૧૦૨

છતરડી-વાવ, ચાંપાનેર સં. ૧૫૫૪માં, ૩૮૮

છત્રસિંહ-રોડોડ, જોધપુરની ગાદિ; માનસિંહને

કેદ, રાજ્યકાલ, ૩૫૫

છત્રાલા-વાવ, વાઘેલા રાણી રૂડબાઈની દિક-

રીએ બંધાવી, ૨૬૫

છ(ચ)ભાડ-રજપુત, વઢવાણના સોઢા સાથે

યુદ્ધ સં. ૧૫૦૭ માં ૨૩૨; ૩૦૮

છાડા-રોડોડ, બારમો, ૧૭

છાડો-નટ રાવ, પુત્રાદિ, ૪૮-૯

છારીયું-તલાવ, મુંજપુરને પાદર, માટીમાં

હાડકાં ગાળવાનો શુભ, ૨૭૪

છાલે-મોજે, કહાનજીએ લીધું, ૨૯૪

છિદ્દ-રાજકુલ ૪૯

છેમાસર-તળાવ, વાવ અને સીતાપુરને પાદર

છેમા આયરે બંધાવ્યું, ૨૭૫

છેમોર-માતા, વીરમગામ નજીક મોતીસર પાસે, ૨૭૫

છેલ બટાકો-સ્વાંગ બવાઈ, ૧૦૪

જ

જકો-પરમારની શાખા, ૧૦૧

જગચંદ્ર સૂરિ-બૃહત્પાગચ, ૩૨

જગદૂથો-૧ લો સં. ૧૨૧૩ માં; ૨ જો સં. ૧૫૨૩ માં ૪૯

જગતદેવ-પ્રબંધચિંતામણિ, ૩૨૧

જગતપાલ-રાણો, દાંતાવાળાનો પૂર્વજ, અલા-હદીન ખીલજ પાસેથી તરસંગમ પડાવ્યું

૨૮૮

જગતસિંહ-રાણો, સં. ૧૬૮૬ ની પ્રશસ્તિ, ૨૬-૭

જગતસિંહ-સાધુ બાપકનો વંશજ; સં. ૧૪૦૫ની પ્રબંધચતુર્વિંશતિકા, ૫૭

જગતસિંહ-જીનાગઢના મંડલિકને નિત્યો, વંધલીના વિંજલેશ્વરની સ્થાપના; પુત્ર

ક્ષેમાનંદ, ૩૮૬

જગદેવ-કોંકણેશ્વર, તામ્રપત્ર સં. ૧૪૯૨ નું ૩૮૦

જગદેવ-ચંદ્રવંશી, પાંડવવંશી, ૨૧૩

જગદેવ-પરમાર, વાત ૧૮૨; ધારા નગરના હદયાદિત્યનો પુત્ર, ફટાયો થઈ શુજરાત-

માં આવ્યો; ધારા નગરનો રાજ થયો

૧૮૩; સિદ્ધરાજના દરબારમાં સં.

૧૧૫૪ માં પાટણ આવ્યો, ૧૮૪-૫;

સેસાલોચન દૈત્યને માર્યો, બાટરીના

વંશવાળી કાલિકાનો પરાજય, વરદાન

૧૮૫; જગદેવને સિદ્ધરાજની ગામડાંની

બક્ષીસ ૧૮૫; શાખો, ખ્યાલ, કવિત્ત

૨૩૧-૨

જગન્નાથ-રાવ, ઈડર, હકીગત, ૩૨૭

જગમલ-સોલંકી, દેવાનો રાજ, ૧૯૩

જટ-પરમાર શાખા ૧૦૧; સ્વાંગ, ૧૦૪

જતન કુશલ-ગોધાવીના પંડિત, ૧૧૬

નતિગ-શિલાહાર વંશ, ૮૪
 નંદા-સ્વાંગ, ૧૦૪
 નબલપુર-ચુક્રીયમનો લેખ, ૩૨૬
 નમા મરદી-નરાળ, સિંધના નહેળને હ-
 રાવ્યો; ૩૧૬
 નંબુદીપ-આઠ છત્રપતિ; ૧ ક્રીશન, ૨ તુરાન,
 ૩ બદખ, ૪ મિસર, ૫ બદખશાન,
 ૬ રૂમ, ૭ તુર્કસ્થાન અને ૮ હિન્દુ-
 સ્થાનના, ૩૦૪
 નંબુસર-સરૌદ પ્રગણાની સિંદલ ઠાકોરની
 ઠકરાત, ૨૭૮; કાવી તીર્થ, જૈન દેવલ,
 ઋષભપ્રાસાદ, ૩૮-૨
 નયચંદ-સમરશી સાથે સુદ્ધ, ૫; પરાજય
 ૭; પૃથ્વીરાજને પકડવાનો પ્રયાસ, ૧૦;
 પુત્રીનો સ્વયંવર, ૩૫૬
 નયચંદ્ર-રાજ, પ્રબંધચિંતામણિ, ૩૨૧
 નયદેવ-વિસલદેનો વંશજ; રાજ્યકાલ
 દિલ્હીની પાટે, ૫૩
 નયદેવ-જલ નામનો બાટ, કુમારપાલના
 વચનભંગથી લેદરમાં મુઓ, ૨૩૧;
 નયવંત-જેવંત ઋષિ, કુમારપાલને જૈન
 બનાવનાર, ૨૩૧
 નયશાહ-ઉર્ફે નયસિંહ જુઓ; ૨૦૯,
 નયશિખરી-ગુજરાતનો પહેલો આવડો
 રાજ, કલ્યાણના ભુવડને હાથે પરાજય,
 ૧૮૧; ઇતિહાસ ૧૮૮; નયશિખરીનું
 ભુવડ સાથે યુદ્ધ, રૂપસુંદરીના રક્ષણની
 ગોઠવણ, ચરણ; વનરાજનો જન્મ, ૧૮૮
 નયસાગર-સં. ૧૬૫૦ ની પ્રશસ્તિ, ૨૩
 નયસિંહ-બિહારી રાતશાઈમાં વર્ણવેલો રાજ,
 ઉર્ફે નયશાહ, ૨૦૯;
 નરકસીયા-નદવની શાખા ૧૦૨,
 નરાસંધ-આર બાપ્પાવલિમાંનો એક, ૨૨૫;
 ચંદ્રવંશી, વંશાવલિ, ૩૯૦
 નલ-(નયદેવ) કુમારપાલનો બાટ, ઝમો-
 રમાં મુઓ, ૨૩૧

નલ-નદવની શાખા ૧૦૨
 નલાલ-મુલ્લાંજી, અમદાવાદની વહોરાજી-
 ઓની ગાદીએ, ૩૯૭
 નલ્લાલ-સ્વાંગ ૧૦૪
 નવનાય-રાજ, ઋષિઓના પ્રસાદથી ગર્ભ
 રહ્યો અને રાહોડનો પૂર્વજ થયો, ૩૫૫
 નવા મદખાન-અમદાવાદનો હાકેમ, બા-
 છરાવ પેશ્વા સાથે કોલકાર, ૩૭૮
 નશ કુંવરબા-વનરાજની માતા, આંખિરાના
 કજવાહા માતસિંહની પુત્રી, વનરાજનો
 જન્મ, ૩૪૩
 નશરાજ-દાંતાના રાણાનો પૂર્વજ, માતા
 અંબાજીનો પ્રસાદ, સં. ૨૮૭; ૧૧૦૦ માં
 ઠકાની ગાદી, ૨૮૮; ખાજ મકરથી
 હાર; માતાજી સાથે આરાસુરમાં આગ-
 મન, ૭૬૦ ગામ મળ્યાં, સં. ૧૧૧૬ માં
 મરણ, પાદશાહ સામે કેશરીયાં, ૨૮૮.
 નશ સાગર-સં. ૧૬૫૦ ની પ્રશસ્તિ, ૬૪
 નસદણ-રાજને વખતસિંહે નમાવ્યો, ૧૫૪;
 કિલ્લો સિદ્ધરાજે બંધાવ્યો, ૨૩૦
 નસપાલ-ચંદ્રાવતીથી હડોલ, રહેવરનો
 પૂર્વજ, ૨૯૦; રહેવર નામ એનાથી
 પડ્યું, ૨૯૧
 નસવંતરાવ-સવાઈ, હોલકર, લીક સાહેબ
 સાથે રણનંગ, ૨૪૬-૭
 નસવંતસિંહ-દારા શિકોહનો મામે, શહાં-
 નહાંતને કેદ કરવામાં સહાય, યુદ્ધ
 આદિ ૧૮
 નસવંતસધ-વીધાવાળનો દીકરો, ચરજણજી
 જોડે જંગમાં હામ આવ્યો, ૨૬૩
 નસવિનય-સં. ૧૭૩૮ માં, ૧૫
 નસુરામ-કવિ, ઓળખ, રાજનીતિવાળો,
 ૨૦૯
 નહાજી-કરણસાગરના ઠાકોર, ૨૭૩
 નહાંગીર-રાજ્યકાલ, દિલ્હીની પાટે, ૫૨;
 વૃત્તાન્ત, ૩૯૩

નકેગી-કોંકણેશ્વર, ચાકે, ૧૩૫૮નું તામ્ર-
પત્ર, ૩૮૦

નજલી-નંધિ, સોરઠના ચૌલુક્ય વંશી
રામની કન્યા સાથે લગ્ન, ૨૬૭;

નંદ-રાવ છાંડ, ૪૯

નંદેભ(ચા)-કચ્છના, ઇંડરના રાવે વસા-
વ્યા, (ચોખલા) વઢલી કોળી ઠાકરડા
થયા, ૨૯૫; નંદવની શાખા ૧૦૨,
ભૂજગઢ, ૧૦૩.

નંડોળ-મગધું, રાવ જેતકરજે ત્રીતોડના
રાણાને આપ્યું, ૧૪૬

નંદવ-આખુ ઉપર ઉત્પત્તિ સં. ૧૨૯૬,
રજપુત, ૨૦ શાખાઓ ૧૦૧, રાજકુલ
૧૦૩; ૩૧૯; અવઠકો, ૨૨૬; ૩૯૦;
પૂન્ય વૃક્ષ, ગોત્ર આદિ, ૨૨૭

નંધવ-નમ, પૃથ્વીરાજની મદદે, ૧૨૦
નની-શિરોહીના, ઔદિચ્ય બ્રાહ્મણ, કચ્છે,
બાવનગરના રાજ સામે ૩૪૬, સં.
૧૫૭૫, રાણા વિસવજ સાથે યુદ્ધ,
ગારીયાધારના રાજાની મદદ, ૧૫૧

નમ-હકીગત ૩૧૬; ઠંઠામાં ગાદી ૩૧૭;
રાજાઓના વૃત્તાન્ત, ૩૧૭; ફંદા, લાખા
ખુમાણે માર્યો, ૩૪૬

નમલા-પાળીઓ સં. ૧૭૦૦ માં, ૩૮૯;
વાવ પંડા અમુલખની સં. ૧૫૦૯ માં;
સં. ૧૬૨૦ નો પાળીઓ, ૩૮૯

નરખુ-રાજ, લોંબીવાળો, વહોરાઓની
ગણાતી, ૧૬૬

નલ-પરમારની શાખા, ૧૦૧

નલંધર-આણ્ણવલિ, ૨૨૫

નલંધર-મઠ, ભોજરાજજીને ધનબાકીએ
વેચ્યો, ૨૨૭

નલમસંઘ-મુંડેરીના સરદારો સાથે લડાઈ,
ગીત, ૩૨૯

નલમસિંહ-દાંતાનો રાણો સં. ૧૯૦૮ માં,
૩૯૭

નલોર-રોહોડ રતનસિંહનું યુદ્ધ, ૧૮;

સોનગિરા-કીર્તિપાલનો લેખ, ૨૫; સોનગિરા
કાનડદેએ વસાવ્યો સં. ૧૩૦૦ માં, ૫૫

નવડ-નિન મંદિર રાણપુરનું બંધાવ્યું, ૩૨
નિણુહાર-શ્રીમાલ વંશનો, યોળકાનો અધિ-

પતિ, લીમસેનના સમયમાં, ૬૩

નિતકેત-રાજ ગિરનારનો, વળા વાળાનો
પૂર્વજ, ૩૯૫

નિતશંઘ-માંડવાનો ઠાકોર, તારીફ, ૨૫૯

નિનચંદ-ખરતર ગચ્છ, ૪૬

નિનચંદ સૂરિ-ખરતર ગચ્છ, ૬૬; ૬૭; અમ.
દાવાદમાં સં. ૧૭૧૧, ૩૫૭

નિનમંડણ-તપાગચ્છ, સં. ૧૪૯૨માં
કુમારપાલપ્રબંધ, ૧૮૦

નિનભક્તિ સૂરિ-ખરતર ગચ્છ, ૧૫૨

નિનવિનય-તપાગચ્છ, ૧૧૬

નિનહર્ષ-કવિ, ઓળખ, ૬૫, ૬૬

જીયા-વેરો શ્રીહીરવિનયજીએ અકબર
પાસે માફ કરાવ્યો, ૨૧

જમૂતવાહન-વિદ્યાધર, શિલાહાર વંશનો
પૂર્વપુરુષ, ૮૪, ૮૫

જવહિંસા-બંધીના બાદશાહી પરવાના,
સનદો, ૩૭૮

જવાઈ-સનદો, ૩૭૮

જવદેવ સૂરિ-પ્રબંધ, ૫૭, ૫૮

જૂતાગઢ-આબી વંશના હાકેમોનું સ્થાનક,
૧૩; બાવનગરના ઠાકોર વખતસિંહે

નવાખને નમાવ્યો, ૧૫૦; સિદ્ધરાજ,
૨૩; લીમદેવ સાથે રાણીને તત્તાર

પૃથ્વીરાજ સામે લડ્યો, ૧૨૦

જુવામર્દ ખાન-આબી અમદાવાદનો હાકેમ,
૧૨, ૧૩; ૩૭૮

જૂંઠણ-સ્વાંગ બવાઈ, ૮૦૪

જેઠરાજ કુલ-સીતાપુરની નૈન મૂર્તિઓ,
૨૭૫

જેચંદ-સં. ૧૫૮૪માં પેથાપુર મેળવ્યું, ૩૪૫

જેઠવો-કુંગર, ૩૪૧; રત્નપૂતોની ઉત્પત્તિ,
વંશાવલિ, હકીગત, ૩૪૧; નદવ શાખા
ના ૧૦૨, ધૂમલી ગઠ ૧૦૩

જેઠાભાઈ-દેશાઈ, વિરમગામના કારભારી,
માંડલની જવાઈ, સં. ૧૮૧૨ માં કિલ્લો
ખાંધ્યો, દગાથી છુન, ૨૮૦

જેઠી-રાવ ઈડરના સં. ૧૪૪૭ માં, ૧૪૬;
હકીગત, ૩૨૭

જેતકરજી-રાવ ઈડરના સં. ૧૪૪૭, ૧૪૬
જેતમાલજી-ઈડરના રાણાની ફોજને હુરાવી
સં. ૧૬૩૯ માં, ૨૮૮

જેતપર-વખતસિંહની ચઢાઈ, ૧૫૪; બંગીઓ
પાદશાહની સામે આંધરાજની મદદથી
લડ્યો, દુહા, ૩૪૬

જેતલ ગઠ-ડોડા રાજપૂતોના ૧૦૩

જેતલપુર-સિદ્ધરાજે ગઠ કીધો, ૨૩૦

જેતસી-ગોહિલ, ૭૭

જેતસી-૨૯ મો ચાવડો, આણુ ગઠ છોડી
ગાજણુ ગઠ ગયો ૩૪૩

જેતાવત-ઈડરના પટાવત, હકીગત, ૩૨૯

જેતો-વાઘેલો સરધારવાળોનો પૂર્વજ, ૧૫૬;
કલોલનો ઠાકોર, અમદાવાદના બાદશાહ
સામે વખો, તેને બેન પરણાવી મુસ-
લમાન થયો, ૨૫૭

જેત્ર-ઠંઠાવના વાઘેલા મહીપનો વંશજ,
વીરસિંહ સાથે રાજ્યવહીટ્ટ, સં. ૧૫૫૫,
૧૭૭.

જેમલ-રાવ, ઈડરનો સં. ૧૪૪૭ માં, ૧૪૬
જેસંગદેજી-દાંતાના રાણા, ગંગવા મજથું, ૨૮૭
જેસલગઠ-ભાટીઓનો, ૧૪૩

જેસલમેર-ગઠ મંડાયો સં. ૧૨૧૨
માં, ૪૯

જેસિંગ-વંશ, દિલ્હીની ગાદીએ, ૩૬૨
જેહલરાંધ-પનારવાળો, ૨૮૧

જેતસંધ-છાણવાડા, દક્ષણી દલ સામે, ૩૪
જેતસિંહ-ચંપ્રકટવંશ (સૌરાષ્ટ્ર), ૩૮૬

જૈન-ઉપાશ્રયો, બ્રાદશાહની પરવાનગી,
૩૭૮-૯

જૈન-મુનિઓની પટ્ટાવલિ, ૩૨૬

જૈસી-દેવલ, નેપાલ, ૩૨૫

જૈસૈ-રાવ, સં. ૧૨૧૨ માં જેસલમેર ગઠ
માંડ્યો, ૪૯

જેઠયે-સં. ૧૪૩૫ માં વીરમ સલપાવત, ૪૮
જેગડ-સં. ૧૨૧૫, નહૂલની શાન્તિનાથની
મૂર્તિ ૨૭.

જેગણી-સ્વાંગ, ૧૦૪
જે(યો)ગ દેવ,-ચાવડો રાજ, પાટણ, રાજ્ય-
કાલ, ૫૧; ૧૭૫; ૨૧૯

જેનાયજી-રાવ ઈડરના સં. ૧૭૧૦ માં, ૧૪૬
જેધપુર-સં. ૧૫૧૫ માં જેધાજીએ વસાવ્યું,
૪૯; રોડોડ રાજાઓની વંશાવલિ, ૩૫૫;

સંવત સૈકા ૧૬ માં સ્થાપના, ૩૫૬
જેધાજી-સં ૧૫૧૫ માં જેધપુર વસાવ્યું
૪૯; ૩૪૫; ૩૯૬

જેરાવર સિંહ-આતરસુંબાવાળા પુનાદરે
ભાગી આવ્યા, ૨૯૬

જેવૈખ-મુલ્લાંજી, મુસાનો પુત્ર હી. સન
૫૨૭, પહેલા ગાદીપતિ, ૩૯૭

ઝ

ઝગહુ રાહ-સં. ૧૩૧૫ ના દુકાળમાં
નામના, ગીત, ૧૭૫

ઝંઝમેર-ગઠ બાવનગરના વખતસિંહે લીધો,
૧૫૩-૪

ઝમાલ-કવિ, ૧૬૪

ઝાંઝજી-ગોહિલ, ખેડગઠમાં અકબર સાથે
લડાઈ, આઠ દિંકરાનો વિસ્તાર, ૨૬૨

ઝાંણુજી-આના સમયથી જેઠવાઓ ગોસાઈ
જેવા થઈ ગયા, ૩૪૧

ઝાલા-ઉત્પત્તિ, આદિ પુરૂષો, ૨૩૫-૬;
સોલંકી, ૧૦૩; ત્રણ શાખા, અને તેમના
રાજ્યો, લીંબડી, સમ્યાણું, પાટડી, ૩૩૦;

હકીગત ૩૪૭

ઝાલણુ-ઝાલાની નિંદા, ૨૩૮

ઝાલાવાડ-ખાખાજીની ચઢાઈ, ૧૫૫

ઝીંજીવાડા-રણ, ગઠ, ૨૭૩; કાજીની સનદ
ફારસીમાં, ૩૭૯

ઝુલા પુરી-નદી, સોરઠમાં, ૧૫૩-૪

ટ-ક

ટાક-ચહૂઆણુની શાખા, ૧૦૨, આસગઠ,
૧૦૩

ટાક અલી-કસબાતી, વિરમગામના દેશા-
ઈને માર્યો, ૨૭૭

ટાંક ગઠ-ખેમરાજજી, ૨૮૬

ટાપરીઆ-ઝાલાના આરણો, ઉત્પત્તિ, ૨૩૬

ટીટાઈ-તાલુકો, હકીગત, ૩૦૨

ટીંબા-ઠાકેરોની હકીગત, ૩૩૫

ટુકટોડા-ગંગાયમુનાના સંગમ વચ્ચે, સોલંકી
રાજખીજનો પ્રદેશ, ૨૫૬

ટોડર-ગઠ સોલંકીઓનો, ૩૩

ટોલા-પરમારની શાખા ૧૦૧

ટોબા-ખાચરનો વંશજ, ૧૫૯

ટોબાણી-ખાચરની શાખા, ૧૫૯

ડ-ઢ

ડબાણુ-ગઠ વાધરોલાનો, ૧૦૪

ડભોઈ-કિલ્લો, સિદ્ધરાજનું જન્મસ્થાન,
સિદ્ધરાજે બંધાવ્યો, ૨૩૦; પેશ્વાઈસમય,
દર્બાવતી પ્રચસ્તિ, ૩૮૫; વિસલદે એ
કિલ્લો સમરાવ્યો,

ડંઢાવ-દંડાહિ, કલોલ પાસેનો પ્રદેશ, અર્થ,
૨૬૫; ઢંઢાવ, વાઘેલાનું રાજ્ય, અડાલ-
જની નામની પ્રસારતી સં. ૧૫૫૫ માં,
૨૭૬-૭

ડંઢાર-જંગલ, શુજરાત પ્રાંતનું, ૨૬૫

ડાઆ કલોજ-હરભગજીની લડાઈ, ૧૬૬

ડાડ-રાજકુલ ૩૬ માંનું, ૪૯

ડાંડેઆ-જાલવની શાખા, ૧૦૨

ડાબલ-વડો પુંભજીને અમદાવાદના શાહની
મદદથી ૩૪૪

ડાલી-કપડવણુનો ગઠ, ૧૦૩

ડાલ-રાજકુલ ૩૬ માંનું, ૪૯

ડાહી હુમરી-નાયિકા, સિંધના પાદશાહની
મનાઈ, કાઠીઓને સિંધ છોડવું પડ્યું, ૩૧૧

ડુંગરપુર-રાવલનો ગઠ, ૧૦૪; ઈંડરના રાવો
સાથે સંબંધ, જુઓ ઈંડર વિરમદેવ
આદિની હકીગત, ડુંગરીયા લીલને મારી
ઉદેપુરના રાણાએ વસાવ્યું. ૩૨૯

ડુંડર-લેખની માહિતી, ૩૨૬

ડોડા-જેતલ ગઠના, ૧૦૩

ડોડીઆ-ચહૂવાણુની શાખા, ૧૦૨; કરસન
ગઠના, ૧૦૩

ડંઢાવ-(જુઓ ડંઢાવ). ૨૬૫; વાઘેલા મોક-
લસિંગનું રાજ્ય, સં. ૧૫૫૫, ૧૭૬

ઢાંક-રાજપુત, જુનાગઢ પાસે, સિંધમાંથી
કાઠીયાવાડમાં નિવાસ, ૧૫૯, ૩૧૧;
નગરી ગંગ કુમાર જેઠવાએ વસાવ્યું, ૩૪૧

ડુંડો-રાક્ષસ, ઉત્પત્તિ, ૧૦

ઢેડો-સ્વાંગ, ૧૦૪

ત

તખતસિંહ-રાઠોડ અમનગરના, જોધપુરની
ગાદીએ આવ્યા, ૩૫૫; ૩૫૬; ૪-
તાન્ત, ૩૫૬

તખતસિંહજી-ગોહિલ, ઠાકોર ભાવનગરના,
પ્રાકૃત સંસ્કૃત શિલાલેખોની પ્રસિદ્ધિ, ૩૨

તઘડીયા-પરમારની શાખા ૧૦૨
તઘલખ-વંશ, દિલ્હીની ગાદીએ, ૨૧૪, ૩૬

તંગરપુર-કોંકણ, શિલાહાર વંશીઓની રાજ-
ધાની, ૮૪

તંગરેશ્વર-શિલાહાર રાજવંશીઓ, ૮૪, ૮૫
તંડલી-ગઠ સિદ્ધરાજે બંધાવ્યો, ૨૩૦

તમીમ-મુસલમાન જાતિ, સિંધની ગાદી
લીધી, ૩૧૬

તલાજ બંદર-૧૫૩; એમલની ગાદીનો
પ્રદેશ, ૩૪૬

તાંગીક-રાઠોડ, રાતગનો પુત્ર, ૧૪૧

તાતારખાન-(તિતારખાન) અમદાવાદની
માદીએ, ૫૨

તાતાર શાહ-(તતા શાહ) ૫૦ મો અમદા-
વાદનો સુલતાન રાજ, ૧૭૨

તાપીદાન-ચારણુ નોધપુરનો, ઉદેપુરના રાજ-
સિંહ અને ઔરંગઝેબનો પ્રસંગ, ૧૭૩
તાપીદાસ-પાદરાના, ગાયકવાડ સાથે લડા-
ઈનો રાસડો, ૧૫૮; ૧૭૧

તામ્રચન્ન-

તામ્રપર્ણી-નગરી, તિલંગ દેશમાં, ૨૧૧

તારંગ-ગઢ રહેવરનો, ૧૦૩; ૨૯૧

તારંગ દેજ-રહેવરનો રાવ, ૨૯૧

તારંગા-પ્રાચીનતાની હકીગત, ૩૩૫; જૈનોનું
તીર્થસ્થાન, ૩૩૪; રહેવરોનું યાનક ૨૯૧

તારણુ-માતા, પ્રાચીનતા; સં. ૧૮૭૬ માં
દેવલ પડયું, ૩૩૫

તારા નગર-ઈડરવાળા વેણી વચ્ચરાજે વસા-
વ્યું, ૩૩૫

તાલ-દૈત્યને માર્યો જનસિ રૂપિએ, ૨૬૭

તાલ-પર્વત, દૈત્યના નામ ઉપરથી, ૨૬૭

તારમલ-સિદ્ધરાજનો કારભારી (?), હિન્દુ-
મુસલમાનો વચ્ચે ખંભાતમાં ટેટો,
૩૯૭-૮

તિતારખાન-તાતારખાન જુઓ, ૫૨

તિલક સૂરિ-રાજશેખરના ગુરૂ, ૫૭

તિલંગ-દેશ, ગ્રામસંખ્યા, ૨૧૧

તીડા-૧૩ મો રાઠોડ, ૧૭

તીર્થકરો-૨૪ની ઓળખ, લક્ષણુ આદિ; ૩૮૯

તુકનગીર-અતીત, દશનામી, ૨૪૪

તુકોજી રાવ-હોલ્કર, માધવરાવ સવાઈ સાથે

નાના ફડણવીસ સામે મક્કલત, ૨૪૮

તુંગારન્યુ(જય)-તીર્થ, વેત્રવતી નદીની, તીરે,
સં. ૧૭૪૮, ૯૯

તુંબ(વ)ર-વંશ, દિલ્હીની પાટિ ૩૫૯ વર્ષ, ૫૩

તુંવર-અહુઆણુની શાખા, ૧૦૨; દિલ્હી-
ગઢ, ૧૦૩

૫૬

તેજપાલ-ગુજરાતનો સૌવર્ણિક શાહ, આદી-
શ્વરના દેવલનો જીર્ણોદ્ધાર, સં. ૧૬૫૯;
માં ૨૩; શિવરાજનો વંશજ, ૨૨,
પ્રશસ્તિ સં. ૧૬૫૦ માં, ૬૩

તેજપાલ-વસ્તુપાલનો ભાઈ, પ્રબંધ ૫૭
૫૮; આજી પર્વત ઉપર વસહિકા

સં. ૧૨૮૭ માં ખંધાવી, ૩૦, ૩૧,
રાસ, ૪૫; ૫૯; ધર્મકથો, ૪૭; ૬૧૩

તેજમાલ-સોલંકી કાલરીના; સં. ૧૮૧૧
નો લેખ, ૨૭૪

તેજસિંહ-માંડવ્યપુરનો રાજ, સં. ૧૨૭૮ ની
પ્રશસ્તિમાં, ૩૦

તેજસિંહ-વંથલીના રાજ વિજયાનંદનો પુત્ર,
૩૮૬

તેરશા-કલોલ પાસેનું પ્રાચીન નગર, ૨૬૧

તેરશીઆ-હનુમાન, તેરશા નગરના, પ્રાચીન,
૨૬૫

તૈયબજી-૧૫૭

તેહકલકારી-સુન્ની સંતોનાં ચરિત્ર, ૩૯૩

ત્રસંગ-નાગ, શાલીવાહનની મા સાથે સમા-
ગમ, ઉત્પાદક, ૨૬૨

ત્રંબાવટી (તી)-સં. ૧૬૭૦ માં, ૧૭૯

ત્રિકમજી-પ્રાંતીજ પ્રગણાના પટા સં.
૧૭૫૧ માં, ૩૦૦

ત્રિપુરાસુર-ઝેસલ દૈત્યનો ઉત્પાદક, ૨૨૬

ત્રિપુરેશ્વરી-નેપાલની માતા, ૩૨૫

ત્રિપુરો-તીરમદાર, બાણાવલિ, ૨૨૫

ત્રિભુવનપાલ-દક્ષિણના વિજયાદિલનો પુત્ર,
માયિન દેવે હરાવ્યો, સં. ૧૪૯૨નું

તામપત્ર, ૩૮૦

ત્રેતા યુગ-ચેષ્ટા, સ્થિતિ આદિ, ૨૧૨

થેરી સાણા-નવધણુની વાત મળી, ૩૨૭
૬

દખણી-શિક્કો; ૨૪૨

દંડાદિ-દંડાવ દેશ, વાઘેલાં વંશના રાજનો
પ્રદેશ, ૧૭૬

દરજણ સાવ-પરમાર, દાંતાના રાણાના
પૂર્વજ, ૨૮૬

દશરથ-બાણાવલિ, ૨૨૫

દક્ષિણ પથ-ગ્રામસંખ્યા, ૨૧૨

દર્બાવતી-પ્રશસ્તિ, પેશ્વાઈ સમય, ૩૮૫;
બુચો ડભોઈ

દામ્યસંગ-દિવાન, બરતપુરનો નિમકહુરામ,
૨૪૩

દાજમાઈ-ચાવડો, માણકપુરવાળો, વંશા-
વલિ, ૩૪૪

દાજપરા-પરમારનું, ૧૫૯

દાણુમા-ચઢૂઆણુની શાખા, ૧૦૨

દાદા-હરિર, અમદાવાદના મહમદશાહની
સર્વાધિકારણી, સં. ૧૫૫૬ ની વાવ,
૨૮-૯; ૧૫૯; ૧૭૭-૮

દાદાકુંવર-રાસડો, બંડારીઆનો, દગાથી
મુઓ, ૩૩૭

દાદો-બંકોડાના કાનાજનો વંશજ,
૨૬૮

દાંતા-રાણાજની હકીગત, ૩૪૭

દામાજ-ગાયકવાડ, બાબી નમામુદખાન
સાથે લડાઈ, ૧૩; વઢવાણ આગળ
ચન્દ્રસેન સાથે રણજંગ, ૪૧; ૩૮;
અમદાવાદ માર્ચ, વિરમગામના ભૂખણ-
દાસે હઠાવ્યો, ૧૭૭; કાઠીયાવાડમાં
વિજય, ચાંદોદ કરનાલીનાં શિવાલય,
દર્બાવતીમાં રાજસ્થાપના, ૩૮૫

દામાજ-મહારાજ, બરતપુરના, શ્રીરંગી
(ધ્યેજન) સાથે લડાઈ, ૨૪૩; રણજિત-
સિંહની મદદ, ૨૪૪; ધોળકાના નાગર
વાણીયાનો વારસો, ૧૬૩

દામોજ-પર મો રાણો, માતા અંબાની
પ્રસન્નતા, જશરાજ કુંવરની પ્રાપ્તિ,
મક્કાના પાદશાહ ખાનકરાની સાથે
સં. ૧૦૯૦ માં લડાઈ, ઠકાનો હલ્લો,
સં. ૧૧૦૦ માં મરણ, ૨૮૮

દાહિર-બ્રાહ્મણબાદના બ્રાહ્મણ રાજ અન્ન-
નો પુત્ર, કાશ્મીર સુધી રાજ્ય, મક્કાના
મહમદ કાસમે માર્યો, ૩૧૬

દાહીમા-વિવાહ, ૨

દાહીર્ણ-મહેસરી વાણિયો; કબોસા ગઢ
માંજ્યો, ૪૮-૯

દારા શિકોહ-ચુંવાળના કાનાજનું ચરણ,
૨૭૦; ૩૬૩

દિગંબર મદનકીર્તિ-કવિ, પ્રબંધ, ૫૭

દિલ્લી-ગઢ તુંવરોનો, ૧૦૩; સં. ૪૨૮માં
યપાઈ, વિસલદે રાજ્ય ખેડો, સં. ૭૮૮
ચઢૂઆણ વંશ, સાહિબદીન ગોરી, ચાર
મુસલમાની વંશોનું ૬૦૭ વર્ષ સુધી,
રાજ્ય, ૫૩-૫૫; ગઢ, ૫૫; પાંડવ યુધિષ્ઠિ-
રથી આરંભી ઔરંગઝેબ પર્યંતના રાજ્યક-
ર્તાઓની વિગતવારી, ૩૫૬; ૧૨૦ હિન્દુ
રાજાઓ, ૫૩ મુસલમાન બાદશાહો, અને
૧૦ હિન્દુ રાજવંશોની વંશાવલિ, રાજ્યકાલ.
આદિ સાથે, ૩૬૧-૩; રાજ્યનો આરંભ,
૩૬૪; બાદશાહોની વંશાવલિ, ૩૭૭-૮

દીપવિજય-૧૧૧

દીપસંધ-સોલંકી, વીરપર, ૩૩૦

દીપસિંહ-લુણાવાડાનો રાજા સં. ૧૮૭૫,
૧૩; પ્રશસ્તિ, કાવ્ય, ૩૪

દીવ-ગઢ, બંધાયો સં. ૭૯૭માં, રત્નાદિત્ય
ચાવડાની ગાદી, સફરી બંદર, સમુદ્ર-
કોપ, ૨૨૮

દુદલ-દુહો હાડો, બયાખરી, રણચંભોરનો
રાજા, પવાડો, ૬૯-૭૦

દુહોજ-ગોહિલ, ખેડ ગઢના જાંઝળનો
દીકરો, ૨૬૨

દુધરેજ-પાળીયો સં. ૧૮૪૪ નો, ૩૦૯

દુધાજ-દેશોત, પાદર, ૧૭૦

દુરજનસાલ-સોલંકી વીરપરના, ૩૩

દુર્યોધન-ની રાણી સાથે ત્રસંગ નાગનો
પ્રસંગ, કર્ણની ઉન્નતિ, ૩૯૪

દુલ્લભરાજ-સોલંકી, ગુજરાતનો રાજા, ૬૮૨
 દેશ જિત્યો, ૯૫
 દુલ્લભ ભટ્ટ-કવિ, ૧૬૭
 દુલ્લભરામ-ગવાહિર મધુકર શાહુરાજનો
 પુત્ર, ૯૯
 દેહલવાડા-વસહિકા, સં. ૧૨૮૭, ૨૯૬-૭
 દેતરાજ-બહુચરાજનું મૂળ ચાતક, ચુંવાળ
 મધ્યે, ૨૭૦; ચુંવાળીઆ કોળી, ૨૬૯;
 સોલંકીઓનું સ્થાનક, ૧૫૯
 દેવાલજ-ગોહિલ, જાંઘળનો પુત્ર, ૨૬૨
 દેરાલ-પટો, ઠાકોર ભગવાનદાસજીની ગાદી,
 સં. ૧૬૪૪, ૨૯૧
 દેવકરાણુ-પરમાર, દાંતાવાળાનો પૂર્વજ, ૨૬૬
 દેવગિરિ-ચુદ્ધ, પૃથ્વીરાજ, ૨
 દેવકુંવર-સતી, વઢવાણના અરજુનસિંહ સાથે
 સતી, ૩૦૭
 દેવચંદ-બહિઆ દિગંબર, ૮૯
 દેવડા-ચુદ્ધાણીની શાખા, ૧૦૨; લખે
 સં. ૧૫૬૨ માં સીરોહી વસાવી, ૪૮
 દેવનાગ-સં. ૧૨૧૫ માં નહૂલના શાન્તિ-
 નાથની મૂર્તિ, ૨૭
 દેવળોધાર્ય-સ્વામી, કુમારપાલ-હેમાચા-
 ર્યનો પ્રસંગ, ૨૩૧
 દેવભૂમિ-વંશાવલિ, ૩૯૧
 દેવવિજય-૧૧૧
 દેવચર્મા-કોંકણના ઇન્દુલમાં નિવાસ, કોંક-
 ળેશ્વરની કૃપાથી રાજ્ય, ૩૮૦
 દેવચુંદર સૂરિ-રાણપુર સં. ૧૪૯૬, ૩૨
 દેવસૂરિ-સં. ૧૬૫૮, નહૂલમાં
 દેવાનંદ-સં. ૧૭૮, દિગંબર, ૮૯
 દેવીદાન-ચારણ, રાજસિંહનો પ્રસંગ, ૩૨૮
 દેવીદાસ-માંડલના દેશાઈ, કૃતેસિંહ ગાયક-
 વાડની મદદ, ૨૬૦
 દેવેન્દ્ર સૂરિ-સં. ૧૪૯૬, ૩૨
 દેશ(હ)લ-સિદ્ધરાજનો ભત્રીજો, ખેંગારને
 દંગો, ૧૩૯

દેહવાણુ-ખંદર, ખોરસદ પાસે, પ્રાચીન, ૧૩૧
 દોધિલ-રાજકુલ ૩૬ માંનું, ૪૯
 દોલતસંધ-વળા, સં ૧૮૯૭ ના લીડભંજન
 મહાદેવ, ૩૪૧
 દોલત શંધ-રામાજીનો રખાતપુત્ર, ૨૭૧
 દૌલા રાણા-વાસણાનો ઠાકોર, ૨૮૪
 દ્વાપર-ચેષ્ટા આદિ, ૧૧૩
 દ્વારાવતી-ભાવડ, સં. ૧૦૦૮, ૪૮
 ધ
 ધણીઓલ-વલાસણાવાળા ૭ મા ઠાકોર
 માંડણુજ, ૨૯૪
 ધન કુંવર-૧૧૧
 ધનભાઈ-ધરા વેથી, નવકોટ થયા, ૨૨૭
 ધનરાજ-ચાવડો આકડ દેનો પુત્ર, માળવે
 ગયો; પાદશાહ ગોરી હસન પાસેથી
 પટો મળ્યો, ૩૪૩
 ધનસિંહ-સલેલ અને ખીજડનો પિતા, ૩૦
 ધના-સુતારની પોળ, મહાલક્ષ્મી માતા, ૧૨૭
 ધનાશા-પોરવાડ, સાંગણના પુત્ર કુમાર-
 પાલનો પુત્ર, સને ૧૪૦૦ માં રાણુ-
 પુરમાં ચામુખજીનો વિહાર ખંધાવ્યો, ૩૨
 ધનો-પોરવાડ, સં. ૧૪૬૧ માં રાણુપુરનું
 દેહેરું, ૪૭
 ધનેશ્વર-સૂરિ, સં. ૪૭૭, ચતુર્થમાહાત્મ્ય,
 ૬૭
 ધનો-ભક્ત, ચરિત્ર, ૨૨
 ધન્યપાલ-રાજકુલ ૩૬ માંનું ૨૨ સું, ૪૯
 ધળોલિયા-હકીગત, ૨૩-૨-૩
 ધરસેન-દાનપત્ર, ૩૧૫
 ધર્મકેત-ગિરનારનો રાજા, વળા વાળાનો
 પૂર્વજ, ૩૯૫
 ધર્મદત્ત-નેપાલ, વંશવિસ્તાર, ૩૫૮-૯
 ધર્મદાસ-તપાગચ્છ, સં. ૧૬૪૯ ખંભાતના
 નાગર કુંઅરજીને જૈન કર્યો, ૩૮૨
 ધર્મદેવ-પ્રખંધચિંતામણિ, ૮૧
 ધર્મારણ્ય-સોદેરા; ચુંજપુર સં. ૧૦૦૩, ૨૭૪

નરસિંહદેજ-દ્વાંતાવાળાનો પૂર્વજ, ૨૮૭
 નરસિંહ પર-પાટણ (શહેર) ભાગતાં કલો-
 લમાં વસતી. ૨૬૫
 નરવાહન-દ્વાપર યુગનો ચંદ્રવંશી રાજા, ૨૧૩
 નરવિજય-૧૫
 નરહરિનાથ-દિલ્હીની પાટ, વંશવિસ્તાર,
 ૩૬૨
 નલ-સૂર્યવંશી, વંશાવલિ, ૩૬૦
 નવધણ-રા' વાત, ૧૭૯; ૩૧૨; જુનાગઢનો
 રાજા, નામ શાથી પડ્યું, કચ્છના મીઠા
 મેહેરા મજુના મારણની દીકરીનો સિંધના
 પાદશાહથી બચાવ, દૂહા, ૩૨૮; યદુ
 વંશી મંડલિકનો વંશજ, ૩૮૪
 નવાપરા-વેણીબાઈ, ખંભાત, ૧૬૯
 નસુંદા-નાગરોએ વસાવ્યું, કડવા કણુખીનો
 વસવાટ, ૩૩૭
 નહારસંઘ-પુનાદરાના મીઠાં, ૨૯૬
 નાગ-દેશ, ગ્રામસંખ્યા, ૨૧૧
 નાગજી-જેઠેવા, મહારાણા, મોરબી ગુમા-
 વ્યું, ૩૪૧
 નાગડ-સં. ૧૨૩૫ માં નહૂલની શાન્તિ-
 નાયની મૂર્તિ ૨૭,
 નાગજીસી-રાઠોડ પુરોહિત, ૫૧
 નાગદેવ-કોંકણેશ્વર, તામપત્ર સં. ૧૪૯૨,
 ૩૮૦-૧
 નાગપુરી-શિકકો, ૨૪૨
 નાગર-છ શાખા ઉત્પત્તિ, ૩૬૮-૯; નાગરો
 વડનગરમાં, યવનો સાથે લડાઈ સં. ૪૨૪,
 ૩૩૯; ઈડર નાકા, ક્ષત્રી નાગર થયા,
 સં. ૧૨૭૨ માં ગોરીશાએ વડનગર
 છુટતાં જૂનાગઢ આદિમાં જઈ વસ્યા,
 ૩૩૯
 નાગલ દેવી-રાષ્ટ્રકૂટ, વંશની કુમારી, વંચ-
 લીના વિજયાનંદ સાથે લગ્ન, ૩૮૬
 નાગાજી-કાઠીનો વંશ, ૩૯૫
 નાગાજીન-મળંધરિતામણિ, ૩૨૧; જેઠેવા

મોરબી ગુમાવ્યું, ૩૯૫; શકપ્રવર્તક,
 ૩૬૧; મળંધ, ૫૭-૫૮
 નાગેન્દ્ર-ગચ્છ, સં. ૧૨૮૭, ૨૯૭; ૩૧
 નાગોર-સં. ૧૧૧૫, ૪૮; ગઢ ચુડવાણનો,
 નાથેર-દેશ, વખતસિંહ, ૧૫૩ [૧૦૩
 નાંધુ-બ્રાહ્મણ, ત્રીજા શિલાદિત્યનું દાનપત્ર
 ઇ. સ. ૬૬૯માં, ૩૧૫
 નાના સવાઈ પેશ્વા-ખંભાતના પટેલ વેણી-
 બાઈની બેનને રાખી, મદદે, ૧૩૦
 નાના ફડનવીસ-માધવરાવ સવાઈનો કાર-
 બાર, હોલ્કર, સિંધિયા, ભોંસલેનો
 મોરચો તોજ્યો; પુનાના રક્ષણનો ખંદો-
 બસ્ત, ૨૪૯; રાધાબા પેશ્વાને દંડ, ૨૫૦
 નાનાક-કોટેશ્વરની સ્થાપના સં. ૧૩૨૮,
 પ્રચસ્તિ, ૩૮૩-૪
 નાનક શાહી-શિકકો, ૨૪૨
 નાભાજી-બક્તમાલ, ૨૦
 નારણજી-ભંડોડા, ૨૬૮; મરણ સં. ૧૭૭૬,
 ૨૭૫
 નારણદાસ-કરોડાવાળા, વંશાવલિ, ૩૪૪
 નારણદાસ-ઉદેપુર, હાડો, સાંગસાથે અદ્ભુત
 પરાક્રમ, ૧૭૪
 નારણદાસ-ઈડર, સં. ૧૬૩૦, ૧૪૪; ૧૪૭
 નારાજી-ગઢવી, ૧૪૫
 નારાયણદાસ-બક્તમાલ, ૨૧
 નારાયણરાવ-પેશ્વા, રાધાબાની વહુએ ખુન
 કર્યું, પવાડો, ૧૩૧-૨; ૨૪૯-૫૦
 નાહરશંઘ-જુણવાડા, ૩૪
 નાહાલચંદ-અમદાવાદનો શેઠ, કપુરચંદ
 સાથે લડાઈ, ૧૬૭
 નિકુતવાલ-રાજકુલ, ૪૯
 નિવાર વંશ-નેપાલ, ગોરખા વંશે રાજ્ય
 પડાવ્યું શક ૧૬૯૦ માં, ૩૨૫
 નિશુભ-મંડલિક, ૨૨૫
 નીમસુદીન-સિંધનો નામ, મરણ ઇ. સ.
 ૯૧૪ માં, ૩૧૭

ધવલજી-સોલંકી, સં. ૮૮૪ માં ધોળકું
વસાવ્યું, ૨૯૨; સં. ૯૦૧ માં કચ્છના
લાખા કુલાણીને હરાવ્યો, ૨૯૨; ૧૪
પેઢી સુધી ધોળકામાં રાજ્ય, ૨૯૨

ધવલ દે-પેથાપુરવાળો વાઘેલો, ૩૪૫

ધવલપુર-ધોળકા જુઓ

ધવલસિંહ-વાઘેલો, ધોળકું વસાવ્યું, ૩૪૬

ધવલીલ-નેપાલનું ગામ, ૩૫૯

ધાગજી-કાકા, કૃત્તેસિંહ ગાયકવાડને દગાથી
માર્યો, ૧૩૩

ધાંગરીજી-રાઠોડ, શિનોરમાં થાણું, ૩૯૬

ધાડક-રાજકુલ, ૪૯

ધાણધાર-લીલડી ગઢનું મૂળ યાતક, ૨૯૫

ધાંધલપુર-કિલ્લો સિદ્ધરાજે બંધાવ્યો, ૨૩૦;

ભૂપતરાયે ટકાવ્યો, ૨૭૧

ધાર-ગઢ પરમારનો, ૧૦૩

ધારજી-માતા, તારંગા ડુંગર ઉપર, પ્રાચીન,
૩૩૫.

ધારજ દેવ-જવડનો પિતા, રાણપુરનો સં.
૧૪૯૬ નો લેખ, ૩૨

ધારશી-લીંબડી, ૧૬૬

ધારસેન-પરમાર, ધારગઢવાળા, ૨૮૬

ધારાતીર્થ-પ્રજાસપાટણના સોમનાથ અર્થે

કોળી રાજ વીહોજી ઔરંગઝેબના સૈન્ય

સામે લડતાં મુઝો તે સ્થલ, ૨૬૩

ધારા નગરી-સં. ૧૦૦૭ માં લોળે વસાવી,
૪૮

ધીરજી-ગઢવી, ૧૪૫

ધીરજી-પરાક્રમના દૂહા અને ગીત, ૩૨૯

ધુંધમાલ-નદેવ, ટુંવરવંશ, ચક્રવર્તી, ૨૨૫

ધુંધુ-ચંદ્રાવતીનો રાજા લીમદેવથી ત્રાસી

ધારા નગર ગયો, ૩૧

ધુનાજી-શિહોરનો રાજા, સં. ૧૬૭૬ માં

મરાયો, ૩૪૬

ધોન્ટો બાસ્કર-લોળ પ્રબંધનું બાષાંતર, ૪૪

ધોળકા-જિનહાર આવકનું જન્મસ્થલ,

૬૨-૩; ધવલસિંહ વાઘેલે વસાવ્યું, ૩૪૬;

સં. ૮૮૪ માં ધવલજી વાઘેલે વસાવ્યું,

૨૯૨; સોલંકી(વાઘેલા)નું રાજ્ય ચૌદ

પેઢી સુધી સં. ૮૮૪ થી ૧૪૦૩ સુધી

૨૯૨; દેશાઈની હકીગત, ૧૫૮; તાલુકદાર

બાપુમીયાની હકીગત, ૧૬૨-૩; નાગર

વાણીયા વતમાલીનો દામાજી ગાયકવાડને

વારસો ૧૬૩; સિદ્ધનાથની વાવ સં.

૧૭૮૦, ૩૪૬; કસબાતીની વાત, ૩૪૭

મસ્જિદનો ફારસી લેખ, ૩૭૯

ધાંગધા-બાબાજી કૃત્તેસિંહની ચઢાઈ, ૧૫૫

કુવસેન-વલસી વંશના રાજા, પહેલો, ખીજો

અને ત્રીજો, દાનપ્રશસ્તિ, પ્રાચીન,

૩૧૪-૫

ન

નગરજ સોલંકી-ટોડરગઢનો, ૩૬

નરીઆદ-ગાયકવાડી સ્તંભયની પેદાશ, વસ્તી

જમીન પાટીની જિગત, ૩૯૯

નગિના વાડી-અમદાવાદના કાકરિયામાં ૨૧૫

નર્મદ-ચાહમાન કીર્તિપાલનાં તામ્રપત્ર, જૈન

દોાં સં. ૧૨૧૮, ૧૪; ૨૫; ચાવડા

પ્રતાપસિંહનું દાનપત્ર સં. ૧૨૧૩, ૨૫-

૨૬; સં. ૧૬૮૬ માં માહાપ્રાસાદમાં

બિંબપ્રતિષ્ઠા, ૨૬-૨૭; તેમનાયમશ-

સ્તિ, સં. ૧૪૫૩, ૨૯૭

નથુભાઈ-ભંકોડાના કાકોર, ૨૬૯; રાધોબા

પેશ્વાની મદદે, ૨૮૦

નદ-પ્રબંધ ચિંતામણિ ૩૨૧

નંદીપુર-દેશ, આમસંખ્યા, ૨૧૨

નખી રસુલ-હી. સન ૬૬૫, ૨૫૫

નમાસુદ્યાન-દામાજી સામે મોરચો, ૧૩

નરકાસુર-મંડલિક રાજા, ૨૨૫

નરપાલ-દિલ્હીની પાટ, વિસલ ૧ લાનો

વંશજ, ૫૩

નરસિંહ મંત્રી-કાયસ્થ, ઉનાના, સં ૧૫૮૨-

ની પ્રશસ્તિ, ૩૮૨

નરસિંહદેવ-દાંતાવાળાનો પૂર્વજ, ૨૮૭
 નરસિંહ પર-પાટણ (શહેર) ભાગતાં કલો-
 લમાં વસતી, ૨૬૫
 નરવાહન-દ્રાપર યુગનો ચંદ્રવંશી રાજા, ૨૧૩
 નરવિજય-૧૫
 નરહરિનાથ-દિલ્હીની પાટ, વંશવિસ્તાર,
 ૩૬૨
 નલ-સૂર્યવંશી, વંશાવલિ, ૩૯૦
 નવધણ-રા'વાત, ૧૭૯; ૩૧૨; જુનાગઢનો
 રાજા, નામ સાચી યડયું, કચ્છના મીઠા
 મેહેરા મણુના મારણની દીકરીનો સિંધના
 પાદશાહથી બચાવ, દૂહા, ૩૨૮; યદુ
 વંશી મંડલિકનો વંશજ, ૩૮૪
 નવાપરા-વેણીબાઈ, ખંભાત, ૧૬૯
 નમુંદા-નાગરોએ વસાવ્યું, કડવા કણુખીનો
 વસવાટ, ૩૩૭
 નહારસંધ-પુનાદરાના મીઆં, ૨૯૬
 નાગ-દેશ, આમસંખ્યા, ૨૧૧
 નાગજી-જેઠવો, મહારાણા, મોરબી શુમા-
 વ્યું, ૩૪૧
 નાગડ-સં. ૧૨૩૫ માં નહૂલની શાન્તિ-
 નાથની મૂર્તિ ૨૭,
 નાગજીસી-રાઠોડ પુરોહિત, ૫૧
 નાગદેવ-કોંકણેશ્વર, તામપત્ર સં. ૧૪૯૨,
 ૩૮૦-૧
 નાગપુરી-શિકકો, ૨૪૨
 નાગર-છ શાખા ઉત્પત્તિ, ૩૬૮-૯; નાગરો
 વડનગરમાં, યવનો સાથે લડાઈ સં. ૪૨૪,
 ૩૩૯; ઈંડર નાકા, ક્ષત્રી નાગર થયા,
 સં. ૧૨૭૨ માં ગોરીશાએ વડનગર
 છુટતાં જૂનાગઢ આદિમાં જઈ વસ્યા,
 ૩૩૯
 નાગલ દેવી-રાષ્ટ્રકૂટ, વંશની કુમારી, વંચ-
 લીના વિજયાનંદ સાથે લગ્ન, ૩૮૬
 નાગાજી-કાઠીનો વંશ, ૩૯૫
 નાગાર્જુન-મખંધચિંતામણિ, ૩૨૧; જેઠવો

મોરબી શુમાવ્યું, ૩૯૫; શકપ્રવર્તક,
 ૩૬૧; મખંધ, ૫૭-૫૮
 નાગેન્દ્ર-ગચ્છ, સં. ૧૨૮૭, ૨૯૭; ૩૧
 નાગોર-સં. ૧૧૧૫, ૪૮; ગઢ ચુહુવાણનો,
 નાથેર-દેશ, વખતસિંહ, ૧૫૩ [૧૦૩
 નાંધુ-બ્રાહ્મણ, ત્રીજા શિલાદિત્યનું દાનપત્ર
 ઇ. સ. ૬૬૯માં, ૩૧૫
 નાના સવાઈ પેશ્વા-ખંભાતના પટેલ વેણી-
 બાઈની જેનને રાખી, મદદે, ૧૩૦
 નાના ફડનવીસ-માધવરાવ સવાઈનો કાર-
 બાર, હોલ્કર, સિંધિયા, ભોંસલેનો
 મોરચો તોજ્યો; પુનાના રક્ષણનો ખંદો-
 બસ્ત, ૨૪૯; રાધોબા પેશ્વાને દંડ, ૨૫૦
 નાનાક-કોટેશ્વરની સ્થાપના સં. ૧૩૨૮,
 પ્રચસ્તિ, ૩૮૩-૪
 નાનક સાલી-શિકકો, ૨૪૨
 નાબાજી-ભક્તમાલ, ૨૦
 નારણજી-ભંકોડા, ૨૬૮; મરણ સં. ૧૭૭૬,
 ૨૭૫
 નારણદાસ-કરોડાવાળા, વંશાવલિ, ૩૪૪
 નારણદાસ-ઉદેપુર, હાડો, સાંગ સાથે અદ્ભુત
 પરાક્રમ, ૧૭૪
 નારણદાસ-ઈંડર, સં. ૧૬૩૦, ૧૪૪; ૧૪૭
 નારાજી-ગઢવી, ૧૪૫
 નારાયણદાસ-ભક્તમાલ, ૨૧
 નારાયણરાવ-પેશ્વા, રાધોબાની વહુએ ખુન
 કર્યું, પવડો, ૧૩૧-૨; ૨૪૯-૫૦
 નાહરસંધ-હુણાવાડા, ૩૪
 નાહાલચંદ-અમદાવાદનો શેઠ, કપુરચંદ
 સાથે લડાઈ, ૧૬૭
 નિકુતવાલ-રાજકુલ, ૪૯
 નિવાર વંશ-નેપાલ, ગોરખા વંશે રાજ્ય
 પડાવ્યું શક ૧૬૯૦ માં, ૩૨૫
 નિર્મુલ-મંડલિક, ૨૨૫
 નીમસુદીન-સિંધનો નામ, મરણ ઇ. સ.
 ૯૧૪ માં, ૩૧૭

नीमी-वंश कलियुगमां त्वाह्यो, ३६०
 नीलकंठ-(बुडा) लेख, ३२५
 नुक्ता-त्रलु वातो, १६३
 नुरसता-गोर, सतपंथप्रवर्तक, २५५
 नृपसिंग-वंश, हिंहीनी पाटे, ३६२
 नेपाल-प्राचीन, शुद्धपट्टनानी स्थापना,
 शुद्धेश्वरी माता, ३५७; कलियुगनां
 ३८२५ वर्ष पर्यंतना राज्य अमलनी
 विगत, ३५८; सत्ययुग आदि चार
 युगना राज्ञानां नाम, ३५८; धर्म-
 दत्तनो समय, नेपालवर्णन, ३५८;
 कानकटा गोरभनाथ, भक्त्येन्द्र नाथनी
 शुद्धपट्टे स्थापना, ३५८; विहारो, सङ्केतो,
 रीवानो आदिनी हकीगत ३२५-६
 ५
 पञ्चन-कछवाडा, लीमदेव साथे युद्ध,
 ४; ३४६
 पटगर-अभरौ, काडीयो वटल्या. ३११
 पठारिया-जहव, १०२; गढ सुदेना, १०३
 पडिहार-राजकुल, ४६
 पत-कायस्थ, महमद शाहे सौराष्ट्रनो मंत्री
 जनायो, उनाना तणावनी प्रशस्ति,
 सं. १५६२, ३८२.
 पतध-रावण, व्यापानेर, सं. १५४०, १४७;
 महमद जेगडाये राज्य हरी क्षीधु,
 ३११-२; मातानो शाप, राज्यनाश,
 ३११; भक्तवाला वल्लुवीरने आश्रयमां
 पारैयुं आर्युं, २६३; छमराणावाणाने
 पताधनी महद, वार्ता, ३११-२
 पथाभाई-लींजडी हुरभमल साथे लडाई,
 वढवाण, २६०; निहा, २६१; १६४-५;
 लींजडीवाणा करतां सरसाईना दूडा, १६५
 पथीअल-अक्षवर्ती, २२५
 पथुभाई-जलम, वहीव्या, अमदावाह, २२२
 पदमावती-वस्तुपाले स्थापना करी, लेख
 सं. १२८४, ३३५

पद्मप्रभ नाथ-नङ्गलनुं मंदिर, २७
 पद्मनाभ-दुम्भारनो प्रसंग, ३२४; ज्ञान
 . ज्ञानानने पाहुं मठाज्युं, ३३८
 पद्मभास दुर्ग-शिलाहार लोख देव-राजनी
 राज्यधानी, सं. १११३, ८५
 पद्म प्रत-शुद्ध, दिगंबर, ६०
 पद्म विजय ११६
 परमार-राजकुल, ४६, उत्पत्ति, २२६;
 पूज्य वृक्ष, गोत्र आदि, ३५ शाखायो,
 २२७, १०१-२; २३१-२; ३१६;
 कवित्त, ३२०
 परमाहुं-माखुलानी वार्ता, १४२
 परिसित्त-हिंहीनी पाटे वंशावलि, २१३
 पडरवा-परमार, अक्षवर्ती, २२५
 परवत्सिंहल-सं. १८४१, हुंकाणनुं गीत,
 माखुसावाणा, ३४४
 परशराम-आवडो, वनराज्जनो पिता,
 शीशोदिअखुं राणी लेउे लम, छाडा
 राडाउने हाथे भरल, ३४३
 पर्वती-पुना, सिंधिया, होल्कर, भोंसलेनो
 प्रपंथ, २४८
 पल-कुमारपालना भाटनो जमेर, २३१
 पलाखु-परमारनी शाखा, १०१
 पथु शेडी-गाम छनाममां, लेख सं. १४६२
 ३८०
 पथुपति-लेख, प्रासाद आदिनी विगत,
 नेपाल, ३२५; ३५७
 पागर-पटगर, १५६
 पांयाल-भांघाताये वसायुं, २६६-७
 पाट-गढ, सीसोहीयानो, १०३
 पाटडी-गढ आलानो, १०३; देशाईज्यानी
 वात, ३४७
 पाटलु-अखुलिलवाड, गढ, आवडानो, १०३;
 गाहीना कोकता, हिन्दु राज्ज अने मुखल-
 मान आदशाहोनी विगतवारी, २१४
 राजवंशावलिनुं लोकागीत, २२८-३०;

નીમી-વંશ કલિયુગમાં ત્પાલ્યો, ૩૬૦
 નીલકંઠ-(બૂડા) લેખ, ૩૨૫
 નુકતા-ત્રણ વાતો, ૧૬૩
 નુરસતા-ગોર, સતપંથપ્રવર્તક, ૨૫૫
 નૃપસિંગ-વંશ, દિલ્હીની પાટ, ૩૬૨
 નેપાલ-પ્રાચીન, શુદ્ધપદ્ધતની સ્થાપના,
 શુદ્ધેશ્વરી માતા, ૩૫૭; કલિયુગનાં
 ૩૮૨૫ વર્ષ પર્યંતના રાજ્ય અમલની
 વિગત, ૩૫૮; સત્યયુગ આદિ ચાર
 યુગના રાજ્યોનાં નામ, ૩૫૮; ધર્મ-
 દત્તનો સમય, નેપાળવર્ણન, ૩૫૮;
 કાનકુટા ગોરખનાથ, મત્સ્યેન્દ્ર નાથની
 શરૂપદે સ્થાપના, ૩૫૯; વિહારો, ચહેરો,
 રીવાજો આદિની હકીકત ૩૨૫-૬

પ

પશુન-કંછવાહા, બીમદેવ સાથે યુદ્ધ,
 ૪; ૩૪૯
 પટગર-અખરો, કાઠીઓ વટલ્યા, ૩૧૧
 પઠારિયા-જદવ, ૧૦૨; ગઢ સૂઢેના, ૧૦૩
 પડિહાર-રાજકુલ, ૪૯
 પત-કાયસ્થ, મહમદ શાહે સૌરાષ્ટ્રનો મંત્રી
 બનાવ્યો, ઉનાના તળાવની પ્રશસ્તિ,
 સં. ૧૫૯૨, ૩૮૨.
 પતઇ-રાવળ, ચાંપાનેર, સં. ૧૫૪૦, ૧૪૭;
 મહમદ બેગડાએ રાજ્ય હરી લીધું,
 ૩૧૧-૨; માતાનો શાપ, રાજ્યનાશ,
 ૩૧૧; મકવાણા વણવીરને આશ્રયમાં
 બારેયું આપ્યું, ૨૯૩; ઉમરાળાવાળાને
 પતાઇની મદદ, વાર્તા, ૩૧૧-૨
 પથાભાઈ-લીંબડી હરભમજ સાથે લડાઈ,
 વઢવાણ, ૨૬૦; નિંદા, ૨૬૧; ૧૬૪-૫;
 લીંબડીવાળા કરતાં સરલાઈના દૂહા, ૧૬૫
 પથીઅલ-ચક્રવર્તી, ૨૨૫
 પથુભાઈ-જલમ, વહીવંચા, અમદાવાદ, ૨૨૨
 પદમાવતી-વસ્તુપાલે સ્થાપના કરી, લેખ
 સં. ૧૨૮૪, ૩૩૫

પદ્મપ્રભ નાથ-નફસનું મંદિર, ૨૭
 પદ્મનાભ-કુંભારનો પ્રસંગ, ૩૨૪; ખાન
 ખાનાનને પાકું મટાણું, ૩૩૮
 પદ્મભાલ દુર્ગ-શિલાહાર ભોજ દેવ રાજની
 રાજ્યધાની, સં. ૧૧૧૩, ૮૫
 પદ્મ પ્રત-ગુરૂ, દિગંબર, ૯૦
 પદ્મ વિજય ૧૧૬
 પરમાર-રાજકુલ, ૪૯, ઉત્પત્તિ, ૨૨૬;
 પૂજ્ય વૃક્ષ, ગોત્ર આદિ, ૩૫ શાખાઓ,
 ૨૨૭, ૧૦૧-૨; ૨૩૧-૨; ૩૧૯;
 કવિત્ત, ૩૨૦
 પરમાણુંદ-માણુણી વાર્તા, ૧૪૨
 પરિક્ષિત-દિલ્હીની પાટ વંશાવલિ, ૨૧૩
 પરવા-પરમાર, ચક્રવર્તી, ૨૨૫
 પરવતસિંહજી-સં. ૧૮૪૧, કુંકળનું ગીત,
 માણુસાવાળા, ૩૪૪
 પરશરામ-ચાવડો, વનરાજનો પિતા,
 શીશોદિઅણુ, રાણી નેડે લગ્ન, છાડા
 રઠોડને હાથે મરણ, ૩૪૩
 પર્વતી-પુના, સિંધિયા, હોલકર, ભોંસલેનો
 પ્રપંચ, ૨૪૮
 પલ-કુમારપાલના બાટનો અમેર, ૨૩૧
 પલાણા-પરમારની શાખા, ૧૦૧
 પશુ શેઠી-ગામ ઈનામમાં, લેખ સં. ૧૪૯૨
 ૩૮૦
 પશુપતિ-લેખ, પ્રાસાદ આદિની વિગત,
 નેપાલ, ૩૨૫; ૩૫૭
 પાગર-પટગર, ૧૫૯
 પાંચાલ-માંધાતાએ વસાવ્યું, ૨૬૬-૭
 પાટ-ગઢ, સીસોદીયાનો, ૧૦૩
 પાટડી-ગઢ જાલાનો, ૧૦૩; દેશાઈઓની
 વાત, ૩૪૭
 પાટણુ-અણુહિલવાડ, ગઢ, ચાવડાનો, ૧૦૩;
 ગાદીના ભોક્તા, હિન્દુ રાજ અને મુસલ-
 માન બાદશાહોની વિગતવારી, ૨૧૪
 રાજવંશાવલિનું લોકગીત, ૨૨૮-૩૦;

આવડા, સોલંકી અને વાઘેલા વંશની સમાપ્તિનો સમય, ૧૭૫-૬૩ ૨૨૮-૯; બાણુ ભોજરાજનો ગઠ, ૨૨૭; શિક્કો ૨૪૨; કશુ સોલંકીની રખાત માનાના સ્મરણમાં માનસર તલાવ સં. ૧૧૭૯, ૨૭૪-૬ નગરનું વર્ણન, ૩૨૪; કુમારપાલનું બત્રીસ હાંસનું લેન દેહેરું, ૩૩૭-૮૬ વસ્તીપત્રક સં. ૧૮૯૭નું, ૩૪૦; હકીગત, બાર મહત્વની બાબતોનાં ઐતિહાસિક ટાંચણો, ૩૪૦; સ્થાપના વનરાજે સં. ૮૦૨ માં કરી, ૩૪૦; પાર્શ્વનાથનો લેખ, વનરાજની મૂર્તિ સં. ૮૫૨, ૩૪૦
પાટણ-મંભાસ, જુઓ મંભાસ પાટણ પાણવી-વખતસિંહે લીધું ૧૫૩ પાતલજી-આવડો, વંશાવલિ, ૩૪૪ પાદલિપ્ત મંભુ-મંબંધ, ૫૭; ૫૮ પાદરા-જમાખંદીની તકરાર, નવાબની અઢાઈનો રાસડો, ૧૫૮ પાદશાહો-દિલ્લીના, વંશાવલિ, ૩૬૧-૩; ૩૭૭; ૫૩-૫૫ પાનાચંદ-અમદાવાદનો શેઠ, ૧૬૭ પાપનોદ-વન, સોરાષ્ટ્રમાં, પાંચાલમાં, આખ્યાન ૨૬૬ પાપર-ગઠ, કાઠીઓનો, ૧૦૩ પારકર-સિંધ, પરમારોનું અસલ સ્થાન, ૧૬૧; કાઠીઓનું સ્થાન, સિંધના પાદ-શાહે હાંકી કાઢયા, ૧૫૬; ગઠ, હાંસુ-જનો, ૨૨૭, દુકળથી સોરાષ્ટ્રમાં આવ્યા, સોઠા અને સાયલાના છખાટો સાથે ટેટો સં. ૭૧૫ માં ગીત, ૩૦૮-૯ પારસનાથ-કુલોધિમાં યાપેના સં. ૧૧૮૧, ૪૯ પારસીઓ-હિન્દમાં આગમન સં. ૭૭૨, ૨૫૫; ઉત્પત્તિ આદિની હકીકત, ૩૭૪-૪ પાલથી-ચહુવાણ સં. ૧૦૧૧ માં પાલણપુર વસાવ્યું, ૫૫ પાલજી-પરમાર, દાંતા, ૨૮૬

પાલ્લી-ગ્રામ, માગ્ધાર, ૧૫૨ પાલણપુર-સં. ૧૦૧૧ માં પાલથી ચહુઆણે વસાવ્યું, ૫૫; સરખુલંદ સાથે અબયસિંહનો સંભામ, ૧૯૭; પ્રહલાદનપુર, ૩૨૪ પાવઈ-સ્વાંગ બવાઈ, ૧૦૪ પાવરગઠ-કાઠીઓનું સોરઠમાં આગમન, કચ્છમાં જમ સાથે લડાઈ, બાળટીયામાં વસ્યા, ૩૯૫ પાસચંદ-સૂરિ, ૬૦ પાત્રપિ-ઉત્પત્તિ હરિશ્ચન્દ્રનો વિશ્વામિત્રે કરાવેલો યજ્ઞ, વિશ્વામિત્રનો શ્રાપ, ૩૭૩, ૩૭૪ પાલીતાણા-જીવહિંસા ન કરવાના બાદ-શાહી પરવાના, ૩૭૮; સં. ૧૭૦૭, ૩૨૨, પિંગલ-રાક્ષસ, દુંદાથી ઉત્પત્તિ, ૧૦ પીપા-પડિહાર, સુરતાનનો મોક્ષ, ૪ પી(પૃ)શ્વીરાજ-નેપાલ, ૩૫૮ પીરમ-ગઠ, પેરંભ, બાવનગરના વખત-સિંહનો, ૧૫૪ પીરાણા-રોજો દશઠોઈમાં, હકીગત, ૧૭૯ પીરોજ-પરમારનું યાનક દેતરોજમાં, ૧૫૯ પીરોજશાહ-વનરાજની મૂર્તિ ઉપર ઉલ્લેખ સં. ૧૫૨૪, ૩૪૦ પીલાજી-ગાયકવાડ ગુજરાતમાં હુંદકટો, ગોહિલો સાથે જંગમાં પરાજય આદિ, ૭૯; અલેસિંહ સાથે જંગ, મરણ, ૧૯૬; ૧૯૭; રસ્તમઅલી સાથે દગો-કટકો ૨૯૦; ૨૦૧ પુંગલ-દેશ, ગોરોના સમયનો દેખાવ, ઈડ-રના રાવ વિરમહેની અસવારી, ૧૪૪ પુંજરાજી-અંધ નેપાળનો, ૩૨૬ પુંજી-રાવ ઈડરના, ૧૪૭; વંશાવલિ, ૩૯૪ સં. ૧૬૬૬માં ગાદીએ, સં. ૧૬૮૯માં મુઆ, ૨૮૭; પાલણપુરના સેનાપતિ જબલ સામે લડાઈનો રાસડો, ૩૩૭ પુંજી-આવડો, મોરગઠ છોરી ડાબલ પટેલ મેળવ્યો, દોહા ૩૪૪

પુંજી-છેલ્લા ચાવડા ભોયણુ દેનો પુત્ર,
મૂળરાજ સામે બહારવડું, ઈડરના રાવ-
ની મદદ, ગઠ મેળવ્યા, ૩૨૦

પુનદાસજી-મોહનપુર છોડી સાબરકાંઠામાં
તાજપુરી આવ્યા, ૨૯૮

પુનમીઆ-ગચ્છ, ૩૪૦

પુના-મુસલમાની સત્તા, કૃષીર ઓલીયાની
હકીગત, ૩૬૩; બારેઆ આરબનું રાજ્ય,
દોલતાબાદના નિઝામનો કબજો, ૩૬૪;
પેશ્વાઈ અમલ ૩૬૫

પુનાદરા-તાલુકો, હકીગત, ૨૯૭

પુષ્પસેન-સમુદ્રસેનનો પિતા, ૨૧૨

પુષ્પમિત્ર-વંશાવલિ, ૩૯૧

પુહકરજી-નગર, ૧૫૨

પૃથ્વીમલ-દિલ્હીની પાટ, રાજ્યકાલ, ૫૩

પૃથ્વીપત-મકવાણો, ગઠ બાંધી રાજ્ય કર્યું,
કવિત્ત, ૨૩૩

પૃથ્વીપાલ-વંશ, દિલ્હીની પાટ ૩૬૩

પૃથ્વીરાજ-જન્મસમય, ૧; ૧૧; ૯; એના
સમયના સુબેટોની નામવારી, ૯; રાજ્ય-
કાલ ૫૩; દિલ્હી ઉપર રાજ્ય સં. ૧૨૨૮,
૨૧૩; પ્રબંધચિતામણિ, ૩૨૧

પૃથ્વીરાજ-હલવદવાળો, વઢવાણના રાજ્યની
પ્રાપ્તિ, ૧૬૪-૫

પૃથ્વીરાજ-રેહેવર, ઠાકોર, તારંગાથી ઘોર-
વાડ ૧૨૯૧

પૃથ્વીસિંહ-કછવાડ, સાંગાનેર વસાની,
૪૮

પેથલ-વઢવાણનો, બકરી માટે હલવદના ઠાકોર
સાથે લડાઈ, ૧૬૪-૫ હકીગત, મરજી ૩૨૩

પેથાપુર-વાઘેલા રાજ્યોની વંશાવલિ, નામ
કરણ, ૩૪૫

પેશ્વાઓ-છેલ્લા બાહરાવ પર્યંતના રાજ્ય
અમલનો વૃત્તાંત, ૩૫૬; ૩૬૫

યોગળ-ગઠ ગજમલજીને ધનભાઈએ આપ્યો
૨૨૭

યોરબંદર-રાજને ભાવનગરના ઠાકોર વખત-
સિંહે નમાવ્યો, ૧૫૪

યોરવાડ-વંશ ૪૫, ૪૭; બુઝો પ્રાગ્વાટ,
૨૬૭

યોશીના-ઠાકોરોની હકીગત, ૨૯૨

યોસિક-રાજકુલ, ૪૯

યોધરજી-મહાસિંધ, ૯૭

પ્રતાપમલ્લ-વીરવરના વંશનો, સિંહબદ્ધનો
પુત્ર, ૩૦

પ્રતાપસિંહ-શાકભરીના યોગરાજનો વંશજ,
સં. ૧૨૨૩નું નફલનું શ્રીમહાવીર ચૈત્ય, ૨૬
પ્રતાપસંઘ-સોલંકી, ગઠ ટોડરનો ૧૧૬
મો રાજ, ૩૩

પ્રતિષ્ઠાનપુર-બદ્રબાહુ પ્રબંધ, ૫૭

પ્રભાસ પાટણ-સં. ૧૪૪૨ નો દરવાજોનો
લેખ, ૩૮૬

પ્રાગ્વાટ-(યોરવાડ)વાણીયા, ઉત્પત્તિ, ૨૬૭

પ્રાચીન મહાદેવ-કમલપુરા રાધનપુર પાસે
સં. ૧૨૯૬મા મહાદેવ, ૩૮૯

પ્રિયાદાસ-ભક્તપાલ, ૨૧

પ્રીતમ-કવિ, ૧૨૩

પ્રેમલ દેવી-વીર ધવલની પુત્રી સૌરાષ્ટ્રના
ક્ષેમાનંદને પરણી, ૩૮૬

પ્રેમો-પારેખ, અમદાવાદનો નગર શેઠ, ૧૬૮
૬

ફત્તેસંઘ-સોલંકી, વીરવસો ૧૧૭મે રાજ,
મૂળપ્રડ ટોડરના, વંશાવલિ, ૩૩

ફત્તેસિંહ-ગાયકવાડ, રાજઅમલ વર્ણન,
અમદાવાદના પેશ્વાઈ સૂળા સેલુકર ઉપર
ચઢાઈ સં. ૧૮૫૬માં; ૧૨૯; ગરબો;
કર્નલ ગાર્ડે સાથે સમાધાની, ૧૩૧-
૨; ઉપલો ગરબો, રાસડો સંપૂર્ણ, ૨૪૦
-૧; 'ગુજરાત અંગ્રેજો કેમ પડાવ્યું
તેની હકીગત, ૨૪ મું કાકા ધાગજી
આદિએ દગાથી માર્યો, ૧૩૩; ૨૪૦
વાહુતોલ ઉપર ચઢાઈ, રાસડો, ૧૭૧;

રાધાબા પેશ્વાને મદદ માટે ઇચ્છેનેની
સુનન્દવણી, ૨૪૧; ૧૩૨; બાબા સાહેબ,
માંડલની પટલાઈનું સમાધાન, ૨૮૦;
બાબાનું ગીત, કડીના મલ્હાર રાવને
નમાવ્યો, કાઠીયાવાડમાં રાજ્યોને ન-
માવ્યા, શિહોરના વખતસિંહથી નમતું
પડ્યું, ગીત, ૧૫૫-૬; મીઠાં નેરાવર
સિંહ પાસેથી આતરસુંબા પડાવ્યું, ૨૯૬;
સં. ૧૮૫૫ માં કડીના મલ્હારરાવને
બાપુ મીઠાની મદદથી પકડ્યો, ૧૬૨
ફતેસિંહ-ભુણાવાડાનો રાજા સં. ૧૯૪૦ માં
વીરપરના સૈયદનું વશીકરણ, રણછોડ
દીવાનને ઝેર, સૈયદને જીલ્લાપાર, સં.
૧૯૦૩ માં મરણ, ૨૮૪-૫
ફતેસિંહ-માંતીજવાળો, અમરસિંહ(સં.
૧૮૪૯માં મુઓ તે)નો પુત્ર, મહેવાસી-
ઓને ઠેકાણે પાખ્યા, એનો પુત્ર હિરમત-
સિંહ સં. ૧૯૦૦માં અમદાવાદ જેલમાં
મુઓ, ૨૯૮
ફતેહખાન-સં. ૧૯૮૯, પાળીયો, ૩૪૩
ફતો-લીલ, સોઢાઓને હાથે મરણ, બહા-
રવીઓ, ૩૦૮
ફદફદ-સં. ૧૪૫૮ માં અમદાવાદનો બાદ-
શાહ, ૫૨
ફદાલી-સ્વાંગ, બાવાઈ, ૧૦૪
ફરશરામ બાહ-નાના ફડતવીસનો મળતીયો,
સવાઈ માધવરાવની ઉત્તરક્રિયા, ૨૪૯
ફરશુરામ-સહસ્રાર્જુન સાથે સંગ્રામ, ૨૨૫
ફસલી-સન, ગણના, ૩૫૯
ફાડીઓ-કેતમ, અમદાવાદની સહુબાઈનો
મસંગ, લાવણી, ૧૩૪; પવાડો, ૨૫૨-૩
સં. ૧૮૭૨નો બનાવ, વાર્તા, ૧૩૫-૬
ફાલણ્યા-કવિ.
ફારસી-બાદશાહી સનદો, પરવાના, ૩૭૬-૯
ફીરોજ શાહ-તખલખ, દિલ્હીની પાટ, ૨૧૪
ફીરોજ શાહ-કરણ વાઘેલાનો પુત્ર ઘોલ-
પાટ

જુશી, વટલવાથી મુસલમાન થયો, પાટ-
જુની ગાદીએ, ૨૩૧
ફીરોજ નમ-મીરનું હુસેનને મારવાનું તરકટ,
શુજરાતમાં સીધાર્યો, ૩૧૬; સિંધના
રાજ્યની પ્રાપ્તિ, ૩૧૭
ફુરમાન-પરાક્રમના હુકા, ૯
ફુલાણી-કેરા કોટનો, લાખો, સં. ૯૦૧ માં
ધવલજીએ માર્યો, ૨૯૨; ઉદય, પરા-
ક્રમ અને અવસાનની વાર્તા, ૩૧૨
ફુલાદે-કરણ વાઘેલાની સ્ત્રી, બાબરા ભૂતની
સત્તામણી, હરપાલ મકવાણાનો મસંગ,
૨૩૫
ફોજમલ-ભંડારી, ઈંડર સં. ૧૭૬૨, ૩૩૪
ખ
ખકરીની-લડાઈ હલવદ અને વઢવાણના
રાજા વચ્ચે, ૧૬૪, ૫; ૨૬૧-૨
ખડેયખાન-ઇમામ, બાબીઓની હકીગત, ૧૩
ખપ્પ શુહિલ-સં. ૧૪૯૬; રાવળ, વંશાવલિ,
ખપ્પ બટ-સૂરિ, પ્રબંધ, ૫૭, ૫૮ [૩૨, ૪૯
ખખમર-૧લો મુગલ બાદશાહ, રાજ્યકાલ, ૫૪
ખખખૂલી પુર-નિન ચૈત્ય, ૫૭
ખલદેવ-અરતપુર, ઇંચેજ સેનાપતિ સાથે
સંગ્રામ અને સમાધાની, ૨૪૩-૪
ખરદશંધજી-કડીના મલ્હારરાવ સાથે લડા-
ઈનું ગીત, ૩૩૩
ખલિરાજ-શાકેમરીના આહમાન વંશનો, ૨૪
ખલ્લાલ-કવિ, લોજપ્રબંધ, ૪૩
ખહાદૂર ખાન-બાબી, શુજરાતમાં પગદંડો,
મેવાસ આદિના લીલોને માર્યા, ૧૩
ખહાદૂર શાહ-સં. ૧૫૮૭, શાહ કરમાને
રાત્રિન્યતા ઉદ્ધારની પરવાનગી, ૬૪;
૨૭; મરણ ૩૨૫
ખલરાજ-રોડોડ, વામનને વસુંધરા, ૨૨૫
ખહુચરાજી-હકીગત, ૩૪૭; મૂળ સ્થાનક દેત-
રોજ, ૨૭૦; લેખ સં. ૧૯૩૯, માનાજી
રાવે જીર્ણોદ્ધાર કર્યો, ૨૭૨

બસકર-ખોલવાડનું તલાવું, અલાકદીને નામ
 પાડ્યું, ૩૪૦
 બાકરાલ-ગઢ, મહીડાનો, ૨૦૩
 બાગરાજ-૨૧ મો ચાવડો ચાહગઢ છોડી
 સેન ગઢ આવ્યો, ૩૪૩
 બાજ-ખેડાવાળ, હકીગત, ૩૬૮
 બાજરાવ-સત્રાઈ, નાના ફડણવીસને કેદ,
 ઇંગ્રેજ અને ભોંસલેનાં લશ્કર સામે
 ચઢાઈ અને પરાજય ૨૫૦-૧; પેશ્વા,
 હકીગત, ૩૫૬; તહનામું અમદાવાદના
 જવામદખાન સાથે, ૩૭૮
 બાટમ-કર્નલ, ફતેસિંહ ગાયકવાડે હરાવ્યો,
 ૧૩૨
 બાડુઆ-ગંગાધર નાગર, જૈન થયો સં.
 ૧૬૪૯, કાવીનો ઋષભ પ્રાસાદ, ૩૮૨;
 ૩૮૭
 બાંધવ-કોટ, સં. ૧૪૫૨ માં મંગલપુરના
 મુલતાલીએ બંધાવ્યો, ગુજરાતના મદદર
 ખાનનો રાજ્યસમય, ૩૮૨
 બાણાવલિ-બાર રાજ્યોનાં નામ, ૨૨૫
 બાપક-સાધુ, પ્રબંધચતુર્વિંશતિકા, ૫૭
 બાપુ-ગાયકવાડ, બાબાજીનો પુત્ર, ૧૩૩
 બાપુ ગોખલે-ઝેલ્લા બાજરાવ સાથે મિલન,
 ઇંગ્રેજ જોડે લડાઈ, ૨૫૧
 બાપુમીઆં-ધોળકા, તાલુકદાર ૧૬૧-૨;
 કડીના મહદારરાવને પકડવામાં સં. ૧૮૫૫
 માં ફતેહસિંરાવ ગાયકવાડને મદદ, સં.
 ૧૮૫૬ માં ઇંગ્રેજને પેશ્વા સામે મદદ,
 ૧૬૧-૨
 બાપોજી-રાવળ, (બાપા) સં. ૧૪૧૦, ૪૯
 બાગર-ગ્રખર, ૧લો મોગલ બાદશાહ, ૫૪
 બાબર-મદવની શાખા, ૧૦૨
 બાબરો-ભૂત, છત્રાવતી નગરી પાસેના વડ
 ઉપર, (નંદરાંકરે લખ્યું છે તેમ માધવનો
 ભાઈ કેશવ નહીં) કુલાદેનો ઉપભોગ,
 હરપાલે તાલે કીધો ૨૩૫

બાબી-રાધનપુર, જૂનાગઢ, વાડાસિનેર,
 ૧૨; ૧૩; ૩૪; ૧૯૭
 બાબાજી-ગાયકવાડ, ફતેહસિંહ (જુઓ)
 ૧૩૧-૨; ૧૫૫; શિક્ષો ચલાવ્યો, ૨૪૨
 બાબાશાહી-શિકકા, બાબાજી, ફતેહસિંહનો,
 ૨૪૨
 બારડ-શાખા, પરમાર જશરાજ રાણાથી,
 ૨૮૭
 બાલ મૂલરાજ-પ્રબંધચિંતામણિ, ૩૨૧
 બાલકેત-વળાવાળાનો પૂર્વજ, ૩૯૫
 બાલમનાથ-ખંભાતનો બ્રાહ્મણ મુસલમાન
 થયો, અરબસ્તાન ગયો અને ગુજરા
 તમાં આવી 'હિન્દુઓને વટલાવ્યા'
 ૩૯૭-૮
 બાલુકરાવ-વંધ, ૬
 બાણુવાળા-ખોલવડના રજપૂતો, હકીગત,
 બાવામીયાં-ધોળકાવાળા, ૧૬૨ [૩૯૫
 બિલ્લદ મણી-મરાઠાઓ સાથે મેળ, ગુજ-
 રાતનો હાકેમ, હાર; અમદાવાદ,
 ૧૯૫, ૧૯૭
 બિહારી-શતરાઈનો રચનસંવત, ૨૦૯
 બીઓ(હો)લા-રજપૂત, અમદાવાદના સાહ
 સાથે લશ્ક્રસંગ, ૧૬૦; કંટાલાના રજ-
 પૂતોની હકીગત, શાન્તરાંધનું નર્મદા-
 તટે બાદશાહ સામે બહારવટું; પાટિ
 સં. ૧૮૫૪ સુધી વારસોએ લોગવ્યો,
 છેવટે ઈડરના રાવને કબજે ગયો,
 ૨૯૫-૬
 બીજડ-પ્રતાપમહલનો પુત્ર, મરૂ ભૂમિનો,
 રાજ, જૈન થયો, ૩૦
 બીજપુર-(દક્ષિણ) મુસલમાની રાજ્ય અ-
 મલની વિગત, રાક ૧૪૦૦માં સ્થાપાયું,
 ૩૫૬; ૩૬૪
 બીહા મહમદ-દાદા હરિરની વાવ, ૧૭૮
 બુકામીલ-મુલતાની, શાહજહાંન સાથેનો
 પ્રસંગ, ૨૧૪

બુદ્ધલા અસાહા-હાજીએને સતામણી,
૩૯૩; મકાના કાળા ઉપર નિષ્કળ
હલ્લો, કિસ્સો; ૩૯૩

બુંદી ગઢ-હાડાને, ૧૦૩

બુરાનપુરી-શિકો, ૨૪૨

બૃહત્પાગમ્-૩૨; ૪૨

બહેચરરામ-હીંબી, ૧૬૬

બોટાદ-મુસલમાન વંશ; ૧૬૧; બાવનગર-
વાળા તાબે, ૧૫૩-૪; કાઠીઓની હકી-
ગત, વીંછીયાના ગોદડ ખાચરથી
વંશાવળિ, બોડા ખાચરનો વેલો, ૨૭૪;
એબળવાળાને હાથે કંડોળા આ બ્રાહ્મણની
કન્યાઓ અર્થે બ્રહ્મહત્યા, ૩૩૭

બોડ-ગઢ, બોડાણુનો, ૧૦૩

બોડાણુ-પરમાર, ૧૦૧; બોડગઢ, ૧૦૩

બોહરા-તાલુકો, હકીગત, ૩૦૧

બ્રહ્મદ્રય-ચંદ્રવંશી, વંશાવલિ, ૩૯૧

બ્રહ્મદાસ-પ્રભાસનો રાજ, સં. ૧૪૬૨ વૃદ્ધિ
લશ્કર સાથે ચઢાઈ, ૩૮૭

બ્રહ્મા-ગઢ, બાહારોડનો, ૧૦૩

બ્રાહ્મણાબાદ-સિંધનું હિન્દુ રાજ્ય, અચ્ચે
સ્થાપ્યું, વસાવ્યું, ૩૧૬; જ્ઞાના શિક્ષા-
ઓની શોધખોળ, આદિત્યો સાથે, ૩૫૦

બ્રાહ્મણી વંશ-સ્થાપનાર, ૩૯૩

બ્રાહ્મણો-અવટંકો, ઉત્પત્તિ, ૩૬૬; ચારણો
સાથે સહાવત, સિદ્ધપુરમાં સિદ્ધરાજના
વારામાં ૩૧૩.

ભ

બકર-કિલ્લો, સિંધનો, હી. સન ૯૨૭ માં
જામે બંધાયો, ૩૧૭

બગવંતરાવ-કૃતેસિંહરાવ સાથે અમદાવાદ
ઉપર ચઢાઈ, ૧૨૯

બગવતસિંહ-મૈયાનો, કાકોર, કવિત્વ, ૨૫૯
બગવાનભાઈ-ગાયકવાડી સુબો, હીંબીની
હરબમને વઢવાણના ચંદ્રસિંહ સામે
મદદ, ૨૬૦

બંકોડા-કાકોરોની બંશાવલિ, ૨૬૮; ભૂયત-
સિંહ, કાનાજી, ૨૬૮; કાકોર રાત્રી
નારણુજીની છત્રીનો સં. ૧૭૭૬નો
શિલાલેખ, ૨૭૫

બગવાનલાલ ઇંદ્રજી-પ્રવાસની નોંધો આદિ,
બંકારી-ચહુવાણ, ૧૦૨ [૩૫૯

બવનાથ-મક ધાસે, સં. ૧૭૦૬ નું શિવા-
લય; સં. ૧૩૦૦ નું શિવાલય; રક્તપીત
મરાઠાનો કુંડ, ૩૯૮.

બવાઈ-સ્વામિ ૩૬, ૧૦૪

બદ્રબાહુ-પ્રબંધ, ૫૭, ૫૮

બદ્રસેન-પરમાર, કિર્તીચંદ્ર, દાંતાવાળાના
પૂર્વજ, ૨૮૬

બરત-રાજ, મહોત્સવવર્ણન, ૨૧૮; બાણા-
વલિ, ૨૨૫.

બરતખંડ-દેશ, ગ્રામસંખ્યા, વસ્તી વગેરે
૨૧૧.

બરતપુર-રંજતસિંહના સમયમાં ઇંગ્લેન્ડનો
મરાઠાની મદદ સાથે હલ્લો, ૨૪૩-૪

બર્તુભટ-ગુહિલ, મેદપાટના રાજ, ૩૨.

બર્તુહરિ-પ્રબંધચિંતામણિ, ૩૨૧.

બર્મે-રાષ્ટ્રકૂટવંશી, પ્રભાસના યાદવવંશી
રાજ લીમની પુત્રી ચમુનાને પરણ્યો
સં. ૧૪૪૨ નો લેખ, ૩૮૬.

બચાનશંક-પેયાપુર, વંશાવલિ, ૩૪૫

બાચા-મકનાણાઓ, ઔરંગઝેબના લશ્કર
સામે સોમનાથ અર્થે ધારાતીર્થમાં
પ્રાણાર્પણ, ૨૬૩.

બાગલપુર-લેખ, ૩૨૬.

બાટગાડ-નેપાલ, લેખ, બાપાવિચાર, ૩૨૫.

બાટી-જેસલ ગઢ, ૧૦૩.

બાડેલા-ઉત્પત્તિ, બ્રાહ્મણમાંથી બ્રહ્મ, અઢાર
જાત, સણુવી, બાટીયા, બાટ, ત્રાગડ-
સોની, રાવળીયા, વેરાગિ, સલાટ, સુથાર,
ખાતરી, ઉદિયો, બરડા, ગરડા, બ્રહ્મ-
ક્ષત્રી. ૩૬૯.

બસકર-ખેલવાડનું તલાવ, અલાકદીને નામ
પાડયું, ૩૪૦

બાકરોલ-ગઢ, મહીડાનો, ૨૦૩

બાગરાજ-૨૧ મો આવડો ચાહુગઢ છોડી
સેન ગઢ આવ્યો, ૩૪૩

બાજ-ખેડાવાળ, હકીગત, ૩૬૮

બાજરાવ-સવાઈ, નાના ફંદણવીસને કેદ,
ઇંચેજ અને ભોંસલેનાં લશ્કર સામે
ચઢાઈ અને પરાજય ૨૫૦-૧; પેશ્વા,
હકીગત, ૩૫૬; તહનામું અમદાવાદના
જવામદખાન સાથે, ૩૭૮

બાઠમ-કર્નલ, ફતેસિદ્દ ગાયકવાડે હરાવ્યો,
૧૩૨

બાહુઆ-ગંગાધર નાગર, જૈન યયો સં.
૧૬૪૯, કાવીનો ઋષભ પ્રાસાદ, ૩૮૨;
૩૮૭

બાંધવ-કોટ, સં. ૧૪૫૨ માં મંગલપુરના
મુલતાલીએ ખંધાવ્યો, ગુજરાતના મદદર
ખાનનો રાજ્યસમય, ૩૮૨

બાણાવલિ-બાર રાજ્યોનાં નામ, ૨૨૫

બાપક-સાધુ, પ્રબંધસત્વિંશતિકા, ૫૭

બાપુ-ગાયકવાડ, બાબાજીનો પુત્ર, ૧૩૩

બાપુ ગોખલે-છેલ્લા બાજરાવ સાથે મિલન,
ઇંચેજ જોડે લડાઈ, ૨૫૧

બાપુમીયાં-ધોળકા, તાલુકદાર ૧૬૧-૨;
કીના મલ્હારરાવને પકડવામાં સં. ૧૮૫૫
માં ફતેહસિરાવ ગાયકવાડને મદદ, સં.
૧૮૫૬ માં ઇંચેજને પેશ્વા સામે મદદ,
૧૬૧-૨

બાપોજી-રાવળ, (બાપા) સં. ૧૪૧૦, ૪૯

બાબર-અબ્બર, ૧૬૦ મોગલ બાદશાહ, ૫૪

બાબર-મદવની શાખા, ૧૦૨

બાબરો-ભૂત, છત્રાવતી નગરી પાસેના વડ
હપર, (નંદરાંકરે લખ્યું છે તેમ માધવનો
ભાઈ કેશવ નહીં) કુલાંદેનો હપભોગ,
હરપાલે તામે કીધો ૨૩૫

બાબી-રાધનપુર, ભૂનાગઢ, વાડાસિનોર,
૧૨; ૧૩; ૩૪; ૧૯૭

બાબાજી-ગાયકવાડ, ફતેહસિદ્દ (જુઓ)
૧૩૧-૨; ૧૫૫; શિક્કો ચલાવ્યો, ૨૪૨

બાબાશાહી-શિક્કો, બાબાજી, ફતેહસિદ્દનો,
૨૪૨

બારડ-શાખા, પરમાર જરાજાજી રાણાધી,
૨૮૭

બાલ મૂલરાજ-પ્રબંધચિંતામણિ, ૩૨૧

બાલકેત-વળાવાળાનો પૂર્વજ, ૩૬૫

બાલમનાથ-ખંખાતનો બાહાણ મુસલમાન
યયો, અરબસ્તાન ગયા અને ગુજરા
તમાં આવી હિન્દુઓને વઢલાવ્યા
૩૯૭-૮

બાહુકરાવ-વધ, ૬

બાહુવાળા-ગોલવડના રજપૂતો, હકીગત,
બાવામીયાં-ધોળકાવાળા, ૧૬૨ [૩૬૫

બિલદ મણી-મરાઠાઓ સાથે મેળ, ગુજ-
રાતનો હાકેમ, હાર; અમદાવાદ,
૧૯૫, ૧૯૭

બિહારી-શતશાઈનો રચનસંવત, ૨૦૯

બીઓ(હો)લા-રજપૂત, અમદાવાદના શાહ
સાથે લગ્નપ્રસંગ, ૧૬૦; કંટાલાના રજ-
પૂતોની હકીગત, શાન્તરાંધનું નર્મદા-
તટે બાદશાહ સામે બહારવટું; પાટો
સં. ૧૮૫૪ સુધી વારસોએ ભોગવ્યો,
છવટે ઈંડરના રાવને કબજે ગયો,
૨૬૫-૬

બીજડ-પ્રતાપમલ્લનો પુત્ર, મર ભૂમિનો,
રાજ, જૈન ચૈત્યો, ૩૦

બીજપુર-(દક્ષિણ) મુસલમાની રાજ્ય અ-
મલની વિગત, રાક ૧૪૦૦માં સ્થાપાયું,
૩૫૬; ૩૬૪

બીહા મહમ્મદ-દાદા હરિરની વાવ, ૧૭૮
બુકમીસ-મુલતાની, શાહજહાંન સાથેનો
પ્રસંગ, ૨૧૪

બુદ્ધલા અલાહા-હાલ્યોને સતામણી, ૩૯૩; મક્કાના કાળા ઉપર નિષ્ક્રમ હલ્લો, કિસ્સો; ૩૯૩
 ખુંદી ગઢ-હાડાનો, ૧૦૩
 બુરાનપુરી-શિકકો, ૨૪૨
 બૃહત્પાગચ્છ-૩૨; ૪૨
 બેહેચરરામ-હીંબી, ૧૬૬
 બોટાદ-મુસલમાન વંશ; ૧૬૧; બાવનગર-વાળા તાબે, ૧૫૩-૪; કાઠીઓની હકીગત, વીંછીયાના ગોદડ ખાચરથી વંશાવળિ, બોડા ખાચરનો વેલો, ૨૭૪; એબળવાળાને હાથે કંડોળીયા બ્રાહ્મણની કન્યાઓ અર્થે બ્રહ્મહલ્યા, ૩૩૭
 બોડ-ગઢ, બોડાણુનો, ૧૦૩
 બોડાણુ-પરમાર, ૧૦૧; બોડગઢ, ૧૦૩
 બોલુદરા-તાલુકો, હકીગત, ૩૦૧
 બ્રહ્મદ્રવ્ય-ચંદ્રવંશી, વંશાવલિ, ૩૯૧
 બ્રહ્મદાસ-પ્રભાસનો રાજા, સં. ૧૪૬૨ તુલ્કે લશ્કર સાથે ચઢાઈ, ૩૮૭
 બ્રહ્મા-ગઢ, બાહારિડનો, ૧૦૩
 બ્રાહ્મણામાદ-સિંધનું હિન્દુ રાજ્ય, ચમ્પે સ્થાપ્ત્યું, વસાવ્યું, ૩૧૬; બુદ્ધના શિક્ષાઓની શોધખોળ, આદૃતિઓ સાથે, ૩૫૦
 બ્રાહ્મણી વંશ-સ્થાપનાર, ૩૯૩
 બ્રાહ્મણો-અવટકો, ઉત્પત્તિ, ૩૬૬; ચારણો સાથે સદાવત, સિદ્ધપુરમાં સિદ્ધરાજના વારામાં ૩૧૩.

ભ

બકર-કિલ્લો, સિંધનો, હી. સન ૯૨૭ માં ભમે બંધાયો, ૩૧૭
 બગવંતરાવ-કૃતેસિંહરાવ સાથે અમદાવાદ ઉપર ચઢાઈ, ૧૨૯
 બગવતસિંહ-મૈઆનો, ઠાકોર, કવિત, ૨૫૯
 બગવાનભાઈ-ગાયકવાડી સુબો, હીંબીના હરબમને વઢવાણના ચંદ્રસિંહ સામે મદદ, ૨૬૦

બંકોડા-ઠાકોરોની કંશાવલિ, ૨૬૮; ભૂપત-સિંહ, કાનાછ, ૨૬૮; ઠાકોર શતશ્રી નારણુની છત્રીનો સં. ૧૭૭૬નો શિલાલેખ, ૨૭૫
 ભગવાનલાલ ઇંદ્રજી-પ્રવાસની નોંધો આદિ, બંડારી-ચહુવાણ, ૧૦૨ [૩૫૯
 ભવનાથ-મક પાસે, સં. ૧૭૦૬ નું શિવાલય; સં. ૧૩૦૦ નું શિવાલય; રક્તપીત મરાડનારો કુંડ, ૩૯૮.
 ભવાઈ-સ્વામ ૩૬, ૧૦૪
 ભદ્રબાહુ-પ્રબંધ, ૫૭, ૫૮
 ભદ્રસેન-પરમાર, ઉમ્મણ, દાંતાવાળાના પૂર્વજ, ૨૮૬
 ભરત-રાજા, મહોત્સવવર્ણન, ૨૧૮; બાણાવલિ, ૨૨૫.
 ભરતખંડ-દેરા, ગ્રામસંખ્યા, વસ્તી વગેરે ૨૧૧.
 ભરતપુર-રંજતસિંહના સમયમાં ઇચ્છેજોનો મરાડાની મદદ સાથે હલ્લો, ૨૪૩-૪
 ભર્તૃભટ-ગુહિલ, મેદપાટના રાજા, ૩૨.
 ભર્તૃહરિ-પ્રબંધચિંતામણિ, ૩૨૧.
 ભર્મ-રાષ્ટ્રકૂટવંશી, પ્રભાસના ચાદવવંશી રાજા ભીમની પુત્રી ચમુનાને પરણ્યો સં. ૧૪૪૨ નો લેખ, ૩૮૬.
 ભવાનશંક-પેથાપુર, વંશાવલિ, ૩૪૫
 ભાચા-મકનાણાઓ, ઔરંગઝેબના લશ્કર સામે સોમનાથ અર્થે ધારાતીર્થમાં પ્રાણાર્પણ, ૨૬૩.
 ભાગલપુર-લેખ, ૩૨૬.
 ભાટગાક-નેપાલ, લેખ, બાપાવિચાર, ૩૨૫.
 ભાટી-જેસલગઢ, ૧૦૩.
 ભાડેલા-ઉત્પત્તિ, બ્રાહ્મણમાંથી બ્રહ્મ, અઢાર ભત, સણુવી, ભાટીયા, ભાટ, ત્રાગડ-સોની, રાવળીયા, વેરાગિ, સલાટ, સુધાર, ખાતરી, ઉદિયી, ભરડા, ગરડા, બ્રહ્મ-ક્ષત્રી. ૩૬૯.

બાણજી-વિરમગામના દેશાઈ, કાશીયાત્રા,
કાશીવિશ્વનાથનું દર્શન, ૨૭૭.

બાણજી-સં. ૧૫૪૦ માં, ૧૭મા ઈડરના રાવ,
૧૪૭.

બાણ-કચ્છના રાવ, ઈડરના રાવ નારણદાસને
બેન પરણાવી, જડેનનો ચોખલામાં
નિવાસ, ૨૯૫; હકીગત ૩૨૭.

બાણ-ચાવડો, શલોકો, ૧૭૦

બાણજી-પરમાર, લોદર ગઢ મળ્યો, ૨૮૬.

બાનુરાજ-મશંસા, વલ્લીવંશ, દાનપત્ર,
૩૧૪.

બાનુરાજ-ઈડર, રાઠોડ, ગુણગાન, ૧૪૨.

બાબરજી-ગુજરાતના મોગલ સૂબા મુરાદ-
ખાન પ્રાંતીજ આપ્યું સં. ૧૭૧૨, ૨૯૪.

બારમલ-બાણના શલોકોમાં મશંસા, ૧૭૦

બારમલ-સિદ્ધરાજનો ખંભાતનો કારભારી
હિન્દુ મુસલમાન ઝઘડો, ૩૯૭

બારમલ-રાણા, રેંટોડાની વાવ સં. ૧૫૯૯,
૩૯૭.

બાલ-ગઢ, સોલંકીનો, ૧૦૩; હુંવાણાના
વાલની લડાઈ, ૨૬૦.

બાવડ-દ્વારાવતી સં. ૧૦૦૮માં વસાવી, ૪૮.

બાવનગર-સ્થાપના સં. ૧૭૭૬, ૧૫૧;
ખંદર ૭૯; ૩૪૫

બાવસિંહજી-સં. ૧૭૮૯, બાવનગર વસાવ્યું,
વંશપર્વમાં મશંસા ૭૮; ૭૯; દશરા
ખનાવમાં ૧૫૦-૧.

બાવસિંહજી-સં. ૧૯૦૮, બાવનગરના ઠાકોર,
૩૨૨; ૩૪૫

ભિત્રમાલ-રત્નાદિલ ચાવડે વસાવ્યું, ૨૨૮;

૩૧૯; ભીમદેવ ચાવડો, ૩૪૩

ભીમજી-પાદરાનો, શલોકો, ૧૭૦;

ભીમજી-ગડગુઢ ગઢવાળો, ૨૨૨૭

ભીમડાઃ-વખતસિંહજી, ૧૫૩.

ભીમદેવ-પહેલો, યુદ્ધ, વધ, ૪; ચંદ્રાવતીના
ધુંધુને નસાવ્યો, વિમલને આપ્યો દંડ-

પતિ નીમ્યો, સં. ૧૦૮૦ માં વિમલે
આદિનાથનું દેવલ બંધાવ્યું, ૩૦; વંશ-

વેલો વગેરે, ૪૨; સોમેશ્વરને માર્યો,
મશસ્તિ, ૧૧૮-૯; રાજ્યકાલ ૧૭૨;

રત્નમાલમાં હકીગત, ૧૮૮; પશુન
કચવાડા સાથે યુદ્ધ, ૩૪૯; મરણપ્રસંગ,

૩૫૦; આબુગઢ સં. ૧૧૪૪ માં પૃથ્વી-
રાજના સામંતોએ પડાવ્યો, ૩૫૦;

ધારા નગર નિર્મ્યું, ૯૫; શાહાબુદ્દીન
ધોરીને હાથે મરણ, ૨૫૫; રાજ્યકાલ,

૨૨૯; પ્રબંધચિંતામણિ, ૩૨૧; ૮૧

ભીમદેવ-ખીજે, સં. ૧૩૪૪ માં ૪૮; કુમા-
રપાલ રાસમાં વર્ણન, ૪૨; પ્રબંધ-

ચિંતામણિ, ૩૨૧; ૮૧

ભીમદેવ-ચાવડો, ગાજણ ગઢ છોડી ભિત્ર-
માલ આવ્યો, ૩૪૩

ભીમરાજ-ચાવડો, રાજ્યકાલ, ૧૭૫

ભીમફેડી-નેપાલ, હકીગત, ૩૨૫

ભીમસિંહ-ગોહિલ સં. ૯૫૨ માં દ્વારકાની
યાત્રા, વટામણમાં સુકામ, વણવીર

ખરેયાને માર્યો, કાનમમાં જંજીરની
કકરાત, ૨૭૭-૮

ભીમસિંહ-અંબાસણાવાળો, ૩૪૪

ભીમસિંહ-રાજૂફટ વંશ, પુત્રી નાગદેવી
વિજયાનન્દને પરણાવી, ૩૮૬

ભીમસિંહ-મલાસ પાઠણનો રાજા, રાજૂ-
ફટના બર્મને પુત્રી દીધી, સં. ૧૪૪૨નો

લેખ, ૩૮૬

ભીમસિંહજી-રાઠોડ, નેધપુરનું તખ્ત, મરણ,
૩૫૪

ભીમસેન-પાઠણનો રાજા, યોજકાના જિન-
હારનો પ્રસંગ, ૬૨

ભીલડી-ગઢ, મૂળનું ધાણધાર, ૨૯૫; વર-

સાજના વંશજોનું ચાનક, ૧૫૯

ભીલડીઆ-વરહાજના વંશજો, ૧૫૯; ઠાકોર,

વટલાયા, ૨૫૭

ભીલોડા-નીરમદેજ સુખા, ૧૪૫
 લીખ્મ-ખાણાવલિ, ૨૨૫
 ભુરોજ-સામંતસિંહનો ૬ કો પુત્ર, ૨૮૬
 ભુવડ-સોલંકી, રત્નમાલમાં વર્ણન ૧૮૮;
 મૂળ-ગઢ, નડેજનો, ૧૦૩
 ભૂખણદાસ-વિરમગામના દેશાઈ, કસબા-
 તીએનો સંહાર, સં. ૧૭૮૯ માં ગાય-
 કવાડની મદદ; અલીજને નસાવ્યો,
 સદાવત, દામાદ ગાયકવાડને હઠાવ્યો,
 રતનસિંહ ભંડારીનો પરાજય, ૨૭૭
 ભૂપતસંઘ-ભંકોડાનો, બહારવટું, મદદાર
 રાવનો પ્રસંગ, મદદાર રાવને મદદ,
 ગોદડ કાઠીનું રક્ષણ, ધાંધળપુરનો કિલ્લો
 ટકાવ્યો, મેયાણની દીકરી આલી સાથે
 લગ્ન, હું, દાનપરાયણતા, દખ્ખણી
 સામે ઝુંડો, મરણ સં. ૧૮૭૦માં, ૨૭૧;
 વંશાવલિ, ૨૬૮
 ભૂવનાદિત્ય-છેલ્લો ચાવડો, ભોયણદે, મૂળ-
 રાજે માર્યો, ૩૫૬; ૨૫૫-૨૫૭
 ભેંસલ-દેસ, આણુ ઉપર સં. ૧૨૯૬ માં
 ઉત્પત્તિ, ૨૨૬
 ભેગલી-શિવાલય સં. ૧૫૨૫; શ્રાવકનું
 દહેરું, સં. ૧૬૦૧, સં. ૧૬૫૧, સં.
 ભૈરવ દોકા-લેખ, ૩૨૫. [૧૬૭૨, ૩૯૭
 ભોધકા-અશ્વીણીયા ઠાકોરોની વાત, ૨૩૮.
 ભોજ-પરમાર, ચંદ્રાવતીના હુંધુને આશ્રય,
 ૩૦; પ્રબંધ, ૪૩-૫; પ્રબંધચિંતામણિ,
 ૮૧; રાજ્યકાલ, વંશ, ૩૪૩; રાણી, જગલ
 બાણુ સીસોદિયાની કુંવરી છવાંદે ૩૪૩;
 પુત્ર ઉદેકરણુ અને રાય, ૩૪૩; વિક્રમ-
 વંશી, ૩૯૧
 ભોજશીલ-ગુહિલ, મેદપાટનો રાજા, ૩૨.
 ભોજ-નેપાલ, બત્રીસ પુત્રાણીનું સિંહાસન,
 દરબારમાં વિક્રમ ગુણગાન, ૩૫૯.
 ભોજદેવ-શિલાદાર વંશ, કોંકણ, શક
 ૧૧૧૩, ૮૫

ભોજરાજ-નલંધર, ગઢ મળ્યો, ૨૨૭; વિક્રમ-
 વંશી, ૩૯૧.
 ભોજરાજ-શિરોઈનો આલો ગઢ મળ્યો,
 ૨૮૬.
 ભોભલી-જેઠવો, મોરળી વસાવ્યું, ૩૪૧.
 ભોળાનાથ-મુનશી, કૃત્તેસિંહ ગાયકવાડના,
 ૧૩૨.
 ભોયણદે-ભુવનાદિત્ય, ગુજરાતનો છેલ્લો
 ચાવડો, મૂળરાજને હાથે મરણ, ૧૫૯;
 ૨૫૬; સોલંકી રાજને બહેન પરણાવી;
 ૨૫૬ એનો કુંવર બહારવટું કરી, દિલ્હી,
 ગયો ૧૫૯, રાજ્યકાલ, ૨૨૮; ૨૨૯.
 ભોંસલે-હકીગત, ૩૫૯, ૩૬૫.
 ભોડા-ખાયર, ખોટાદના કાઠી, વંશલેલો,
 ૨૭૪.

મ

મકનાણા-આલાની શાખા, ૩૮; ૨૩૩; નવ-
 શાખા, રાણંગ, બાબત, લુણંગ, બલો-
 અચ, ખોડ, પારાકર, વીઠોડ, હાથેવ,
 અને અલરાણા ૨૩૪; પાટડીની પાટે;
 વટલી મુસલમાન ચતાં કોળી ઠાકર થયા,
 ૨૫૮; ૩૩૩; કટોસણ પ્રગણે થાણું,
 ૩૩૩; છ જાતના ઠાકરડાઓ, હકીગત,
 ૩૪૭; પરમાર, ૨૦૨; ગઢ પાટડી,
 ૧૦૩.
 મકનદાસ-મોહનપુર છોડી સાબરકાંઠે તાજ-
 પુરી આવ્યા, પીર કમાલ પાસેથી રૂપા-
 લનો પટો મેળવ્યો, ૨૯૮.
 મહમ્મદી બંદર-રત્નાદિત્ય ચાવડો, દિવ બંદરે
 માલ, ૨૨૮.
 મંજયમદલજ-નહૂલમાં સં. ૧૬૮૬ માં જૈન
 ચૈત્ય, ૨૬, ૨૭.
 મંજેસા-ગજસિંહનો વ્યાપારાધિકારી, નહૂલ
 પ્રશસ્તિ, ૨૬, ૨૭.
 મઠાવડ-ઠાકોરની વંશાવલિ, ૩૨૦.
 મણુકા-નદવ, ૧૦૨.

મંડુ-શહેર, જશવંતસિંહનૃ મેજર લીક સાથે
લડાઈ, ૩૪૭.

મંડલિક-જીનાગઢનો રાજા, વંધલીના જગત-
સિંહથી પરાજય, ૩૮૬; ૩૯૪.

મંડલિક-રાજાઓનાં નામ, ૨૨૫

મથુરા-ગઢ, જદવનો, ૧૦૩.

મતિ સાગર-૫૮.

મદન ગોપાલ-અમદાવાદનો મુસદ્દી શેઠ,
સ્પર્ધાનો કલહ, ૧૬૭.

મદન વર્ષ-પ્રબંધ, ૫૭, ૫૮.

મદાદરખાન-અમદાવાદનો શાહ, ૨૭; ૬૪;
રાજ્યકાલ, ૧૩૨; સં. ૧૪૫૨ માં મંગલ-

પુરના રાય મુલતાલીએ ખાંધવ કોટ
ખંધાઓ, ૩૮૨.

મદાદરખાન-અમદાવાદનો મુલતાન, સં.
૧૬૨૯ માં અકબરથી બીહીને કચ્છ નાહો,

મદનકીર્તિ-પ્રબંધ, ૫૭, ૫૮ [૨૫૪.

મદાદરખાન-દિલ્હીના શાહ મહમ્મદનો
ગુજરાતનો સૂબા, ૧૯૫

મધાવતી-ગંગાચમુનાના અંતર્વેધની નગરી,
સોલંકી રાજાખીજનું રાજ્ય, ૨૫૫

મધુકર-શાહ, ગહિરવારોનો, ૯૯

મનરૂપ-રાજા, દિલ્હીની પાટિ, વંશાવલિ, ૨૧૩

મનીઆર-સ્વાંગ, ૧૦૪

મનોર ગઢ-સામંતનો, ૨૭૨

મંત્રી-રાજવંશ, દિલ્હીની પાટિ, ૩૬૨

મંત્રી વિજય-કાયસ્થ, સં. ૧૫૮૨ ની પ્ર-
શસ્તિ, ૩૮૨

મંદાદરખાન-શાહ મદાદરનો વ્યાપારાધિકારી,
શાહ કરમાનો રાત્રુંજયનો તીર્થોદ્ધાર,

૨૭; ૬૪

મય-કાયસ્થ, ઉના તળાવની પ્રશસ્તિ, ૩૮૨

મયજીલ્લેવી-કર્ણુ સોલંકીનો પ્રસંગ; ૫૨;
૩૪૦

મયજીસુંદરી-માળવાના રાજાની પુત્રી, શ્રી-
પાલ સાથે લગ્ન, ૧૬

મરતોલી-અડાલજમાં માતા, સ્થાપના,
મરાઠા-ધૃતિહાસ, ૩૯૩ ૧૬૫

મલિક અંબર-શક ૧૫૪૬ માં બિનપુરના
હાકેમ પાસેથી શોલાપુર પડાવ્યું, શાહ-

જહાનને આશ્રય આપ્યો, શક ૧૬૦૦

માં મરણ પામ્યો, ૩૬૨

મલિક-સેર, પાળીયો, પ્રભાસ પાટણમાં
સં. ૧૪૬૨, ૩૮૭

મલખ-કપડવણજનો, મુલાખસ, તવારીખ
લખી, સિદ્ધરાજના સમયમાં જે બ્રાહ્મણો

વરલી મુસલમાન થયા તેની હકીગત,
૩૯૭

મલેક-મીયાં, ઘોળકાના તાલુકદાર, ૧૬૨

મલ્હારરાવ-કઝીવાળો ગાયકવાડ, કઝીઆ-
વાડમાં બરાયો, ૧૫૫-૬, બાબાજીની

ચઠાઈ, ૧૫૫; ભૂપતસિંહનું બહારવટું,

હાર, ભૂપતસિંહની મદદ, ૨૭૦; બરદ-
શંઘ સાથે લડાઈ, ગીત, ૩૩૩

મહાસિંહ-પ્રબંધચતુર્વિંશતિકા, ૫૭

મહમ્મદ શાહ-ગુજરાતનો શાહ, સં. ૧૫૮૭
ની પ્રશસ્તિ, ૬૪; ૨૭; (બિગડો) દાદા-

હરિરની વાવ સં. ૧૫૫૬, ૨૮-૨૯;

૧૭૭; સં. ૧૬૧-સુધી રાજ્યકાલ, ૫૨;

અડાલજની વાવ સં. ૧૫૫૫, ૧૭૬-૭;

મહેમદાવાદનો બમરીયો કુવો, ૧૭૮;
પ્રજા ઉપર અટાર જતના કર-વેરા

નાંખ્યા, ૨૫૪; રાજ્યઅમલ, બેરામે
માર્થો સં. ૧૬૧૦, ૨૫૪

મહમ્મદ શાહ-વનરાજની મૂર્તિ ઉપર સં.
૧૫૨૪ નો લેખ, ૩૪૦

મહમ્મદ શાહ-ગુજરાતનો શાહ, સં. ૧૪૯૯
માં હરિરના રાવની કન્યા પરણ્યો, ૧૪૭

મહમ્મદ શાહ-મોગલ શાહ, ગુજરાતમાં સુ-
બાઓની મારામારી, ૧૯૫; ૧૯૯

મહમ્મદ મલેક-સં. ૧૭૮૦માં બોટાદથી ઘોળકે
આવી વસ્યા, ૧૬૧; વંશવિસ્તાર, ૧૬૨

મહમદ શાહ-ધોરી, દિલ્હીની પાટ, ૨૧૪
 મહમ્મદ કાજી-સુન્ની સંત, ૩૯૩
 મહમ્મદ કાસમ-સિંધ નિત્યું હી. સન ૮૦,
 ૩૧૬
 મહમ્મદ ફરરાજ-અમદાવાદનો સુલતાન,
 સં. ૧૬૧૦, ૨૫૪
 મહાકરણાજી-દાંતાના રાણાનો પૂર્વજ, ૨૮૬
 મહાદેવજી-દાંતાના રાણાના પૂર્વજ, સં.
 ૨૨૧ માં ગાદી, મરણ સં. ૨૬૧માં,
 ૨૮૬
 મહાનંદિ-શુદ્ધી રખાત, મહાપદ્મનો પિતા,
 ૩૯૧
 મહાપદ્મ-મહાનંદિનો પુત્ર, ૩૯૧
 મહારાષ્ટ્ર-કિલ્લા કોઠની તપસીસ, દુકાળો
 રેલો, આદિની હકીગત, ૩૬૫
 મહાવીર-ચૈત્ય, નફ્ફલમાં સં. ૧૨૧૩, ૨૫-૬
 મહાસિંધ-છંદ શૃંગાર પિર્જાલ, ૯૭
 મહિમ સુંદર ગણિ-૧૫૨
 મહીકાંઠા-વિસ્તાર આદિ, ૨૯૪; મહીકા
 સોલંકીનું ચાણું, ૧૦૩; નામ, જલ્લા-
 આનાં નામ; રાજ્યો, ધાસદાણા આદિની
 વિગત, ૨૯૪
 મહીકા-સોલંકી, મહીકાંઠામાં, ૧૦૩
 મહીપ-વાઘેલો, ઢંઢાવનો રાજવંશ, ૧૭૭
 મહીપાલ-ભૂતાગઢનો રાજ, ૩૮૪; સૂદ મંત્રી,
 સં. ૧૪૩૭, ૩૮૫
 મહીપાલ-પંડિત, સં. ૧૨૧૩ ની પ્રશસ્તિ,
 ૨૬
 મહીપાલ-ચાવડો સેનગઢ છોડી આણુ ગઢ
 આવ્યો, ૩૪૩
 મહેન્દ્રપાલ-અજયપાલનો પુત્ર, જમાઈ,
 ગર્ધવસેને ગાદી બથાવી, ૩૯૧
 મહેમદાવાદ-ભમરીયો હુલો, હમીદખાનનો
 પડાવ, ૨૦૧, ૧૧૮
 મહોબત ખાન-ખાખી, ૧૩
 મહોબા-પૃથ્વીરાજનો વિજય, ૮

માગધ-દેશ, આમસંખ્યા, ૨૧૧
 માંગુ-ઝાલો, હરપાલ મકનાહાનો પુત્ર, ૨૩૬
 માંગદાસ-ધંધોલીઆના, વિરમદેની મદદ,
 ૨૯૩
 માણુ-ઈડરના રાવ કલ્યાણની સ્નેહપાત્રી
 (કાવ્ય) ૧૪૨-૩
 માણિક્યદેવી-ભીમસિંહ યાદવવંશીની પત્ની,
 ૩૮૬
 માણો-એબલવાળાનો બાપ, ૩૯૫
 માણેકનાથ-ગોદડ બાવો, અમદાવાદનો
 કિલ્લો, અહમદશાહ બાદશાહનો પ્રસંગ,
 ૧૩૭
 માણેકચંદ-વરહા, જેતાની ખાંલધરી, અવિ-
 શ્વાસ, ૨૫૮-૯.
 માણડવ્યપુર-જેલ્હા રોડીયાનું મૂળ નિવા-
 સનું નગર, ૩૦
 માંડકોટ-મંડલિક શુભ અશુભનો, ૨૨૫
 માંડપ-તાલુકો, વિગત, ૩૦૧
 માંડણજી-ધણીઆલના, ૨૯૪
 માંડવ ગઢ-લકુમનો, ૧૦૩; વરકેતને કુણે
 આપ્યો, ૩૯૫
 માંડવરા-માર્તંડવર, ચંદન શોધાને વરદાન,
 ૨૩૨
 માંડવા-કાકોરનું નિતસિંહને દાન, ૨૬૦-૧;
 મીઆનું રાજ્ય, હકીગત, ૩૦૩; સં.
 ૧૫૭૫ માં સ્થપાયું, ૩૦૩.
 માંડલ-વીરમગામની ઉત્તરે, ૨૭૫.
 માંડેયા-બદવ, ૧૦૨.
 માતર-કાકોર સત્રસાલની દીકરી અમદા-
 વાદનો શાહ પરણ્યો, ૧૬૦.
 માધવ-કર્ણ વાઘેલાનો પ્રધાન, વૈર વાણું,
 ૨૨૯; ૨૩૧; સં. ૧૨૪૮ માં ગુજરાતમાં
 તુરકાણું આણ્યું. ૧૭૨; ૧૭૫.
 માધવ-ચુર, સવાઈ માધવરાવનો, સંન્યાસી,
 ૨૪૯.
 માધવસંગ-વઢવાણ, ૧૬૫.

માધવસેન-વંશ, દિલ્હીની પાટ, ૩૬૨.
 માધવરાવ સવાઈ-સિંધિયા સાથે મસલત,
 નાના ફડણવીસ સાથે તરકટ, ઉત્તરક્રિયા,
 ૨૪૯; સાધુનો પ્રસંગ, મૃત્યુ, ૨૫૦;
 વેણીભાઈની બેનનો પ્રસંગ, ૧૬૮-૯;
 માધા-ભાટ, પૃથુરાજ રાસો, ૪.
 માધાવાવ-વઢવાણ, લેખ સં. ૧૩૫૦, ૩૮૭;
 ૨૩૧; ૩૦૭.
 માધાણી-વઢવાણના માધવ સંગતા વંશજો,
 ૧૬૫.
 માનજી-ગંધારીઓ, વાણીઓ, સં. ૧૨૭૨
 માં રાંખેશ્વરની બાધા, ૨૭૬.
 માનપુર-તાલુકો, હકીગત, ૩૦૦.
 માનસરેવર-પાટણ, લેખ સં. ૧૧૦૯,
 કરણ સોલંકીની રખાતના સ્મરણ અર્થે,
 માનસંધજી-ગોહિલ, ૨૬૨. [૨૭૫-૬.
 માનસિંહજી-મારવાડનો રાજા, ૧૫૨;
 માનસંધજી-દાંતાવાળા પુનજનો પુત્ર, ૨૮૭,
 માનસિંહજી-રાડોડ, જલોર ગઢમાં તખ્ત,
 વખો કીધો, માહસુ નાયતું વરદાન,
 જોધપુરની ગાદી મળી, માહસુ નાયની
 સ્થાપના, ૩૫૪.
 માનસિંહ-કછવાડો, દીકરી 'જશ કુંવરબા
 પરશરામ ચાવડા સાથે પરણી, વનરા-
 જની મા, ૩૪૩.
 માના-કરણની સોલંકી રખાત, સ્મરણમાં
 માન સરતલાવ સં. ૧૧૦૯, ૨૭૫-૬.
 માનાજી-પનારના ઠાકોર, વિરમગામની હુટ,
 મેઘાજીની કલ, ખંભાત પાસે ધાડ,
 રાધનપુરના નવાબને સત્તામણી, મેલ-
 જના ઢેઢાને નશીઅત, અંગરેજ જન-
 રલ દુલાવના ત્રાસથી આરાસુરમાં
 ભરાયો, અમદાવાદમાં શિક્ષા, ૨૮૧-૨;
 ૩૯૯.
 માનાજી રાવ-બહુચરાજીને જીર્ણોદ્ધાર સં.
 ૧૯૩૯, ૨૭૨.

માંધાતા-પૂર્વજન્મનો કડવો વાણીયો, પાંચા-
 લમાં કંડુલ વસાવ્યું, કણ રૂઢિનો અનુ-
 ગ્રહ ૨૬૬-૭; અકવર્તી રાજા ૨૨૫.
 માપસે-ગોઆ પ્રદેશમાં, લેખ, સં ૧૪૯૨
 ના તામપત્ર, ૩૮૧.
 માખાહુઆહુ-ચહુવાણ હુવારતું થાણું, ૧૫૯
 માયાકુંવર-કોટ, સ્વપ્ન, યુક્તી મૂર્તિ આદિતું
 વર્ણન, ૩૨૬.
 મારવાડ-સં. ૧૧૧૫; ૪૮; દખ્ખણીઓનો
 હલ્લો, ૫૫; સં. ૧૪૬૧; ધના પોર-
 વાડતું દેહેરે, ૪૭-૮; કાલંગા દેલના
 મરણનો પ્રદેશ, ૨૧૩.
 માલકમ-અમદાવાદમાં મુકામ, ગવરનર
 મુંબાઈનો, સં. ૧૮૮૬, ૩૮૩.
 માલપુર-કિલ્લો, હકીગત, સં. ૧૮૧૬, ૩૯૭;
 ગોવિંદશંધે લીધું સં. ૧૫૨૨, કિલ્લો સં.
 ૧૫૬૨; સં. ૧૮૯૦ માં વેરા, વસ્તીની
 હકીગત, ૩૪૨.
 માલવા-વંશાવલિ, ૩૨૧, શ્રીપાલ રાસ, ૧૬.
 માલેવ-કાનડનો બાઈ, પવાડો, ૬૯.
 માલા-નદવતી, શાખા, ૧૦૨.
 માહસુ નાય-ગોરખપંથી, જોધપુરના માન-
 સિંહને તખ્તતું વરદાન ૨૫૪.
 માહાકાલેશ્વર-મહાદેવ, ઉજ્જનમાં સં. ૧૧૨
 માં દેહેરે વિક્રમે ખંધાવ્યું, ૨૮૬.
 મિયિલા-પ્રાચીન લેખ, સતંબની હકીગત,
 ૩૨૬.
 મીનલ દેવી-કરણ સોલંકીની વહુ, ઉઝાના હી
 માલ પટેલનો જન્મ, ૩૪.
 મીરનં-શાહ હુશેન, નવાબ સિંધનો જન્મ
 શ્રીરાજને મારવાનો હુકમ, ૩૧૬.
 મીરખાં-નવાબ, જનરલ લીકને મદદ, જસ-
 વંતરાવ સવાઈ સામે દગો, ૨૪૭.
 મીરાંબાઈ-બક્તમાલ, ૨૧.
 મુંગીપર-પાટણ, ગોહિલોતું મૂળ યાત્રક
 ૨૭૭.

મુન્નતખાં-અમદાવાદના મદન ગોપાળ શેઠ-
નો શત્રુ, ૧૬૭
મુકુંદદાસ-ફટાયો કલ્યાણમલનો, અલુવે
ગયો. ૨૯૪.
મુંજ-ભોજને દુઃખ આદિ, ૪૩; પ્રબંધચિંતા-
મણિ, ૮૧.
મુંજડાલ-વીધા વાઝનો નંગ, ૨૬૩.
મુંજપુર-સં. ૧૦૪૨ માં વસ્યું, ૨૭૩; સં.
૧૩૦૧ માં વસાવ્યું, કવિત્ત, વસ્તીપત્રક,
૩૪૩.
મુઝો-સિંધના ચંદન સોઢાનો વંશજ, ૨૩૨.
મુંડેરી-ચહુવાણ, ઈડરના પટાવત, ઇતિહાસ,
૩૨૮; ૩૪૭.
મુખારિઝ ઉલ મુલક-અલેસિંહ સાથે પાલણુ-
પુર આગળ નંગ, ૧૯૭.
મુરાદ-ખાદશાહ શાહ જહાનને છોડાવવા
શુજરાતમાંથી સૈન્ય સાથે પ્રયાણ, ૧૮;
૩૬૩; સં. ૧૭૧૨ માં પ્રાંતીજનું મગણું
આપ્યું, ૨૯૪
મુરલીધર-મૂર્તિ, ગોહિલોને સહાય, સોરઠ
ખાંયાલમાં સ્થાનક, ૨૬૩.
મૂલજી-કવિ, ૧૬૬.
મુલતાલી રાય-સં. ૧૪૫૨ નો સોરઠના
ખાંધવનો કોટ ખાંધ્યો, ૩૮૨.
મુલ્લાંજી-વહોરાજીઓના ધગુર્મર, ગાદીની
હકીગત, જે જમાતો, ૩૯૭-૮
મુસલમાની રાજ્ય-દક્ષિણમાં સ્થાપના
વગેરે, ૩૬૪
મૂલરાજ-સોલંકી, સં. ૧૨૦૮ ની વડનગ-
રની પ્રશસ્તિ, શુજરાત આવડાના હાથ-
માંથી નિજ્યું, હળકપટથી પડાવ્યું નથી,
૯૪-૫; દાનપત્ર, ૯૪; મામા ભોયણ-
દેને મારી રાજ્યોળવ્યું, ૨૨૯; સોલંકી
રાજ્યસ્થાપના, ૫૧; રાજબીજનો
બગીચો, ૨૫૫; લીંબુહાળ રાજ્ય લઈ
પચાવ્યું; ૨૫૭; મુંજપુરનું પંડિતોને દાન
૫૮

સં. ૧૦૨૪ માં, ૨૭૪; કચ્છના લાખા
કુલાણી સાથેનો વૈરપ્રસંગ, ૩૧૩; મામાને
માયો, ૩૫૬; ૩૪૩.
મૂલરાજ-વાઘેલો, દંડાહિ (દંડાવ) દેશના
મોકલસિંહનો વંશજ, ૧૭૭
મૂલરાજ-વાઘેલ વંશી પહેલો રાજા, જન્મ-
પ્રસંગ, રાજ્યકાલ, ૩૧૮, વંશાવલિ, ૨૩૧
મૂલરાજજી-સોલંકી, મૂળ પુરૂષ મેહેરાજજીનો
પુત્ર, જન્મ સં. ૬૨૨ માં; કાશીનો રાજા
થયો; ધોળકાવાળા ધવલજીનો સાતમી
પેઢીએ પૂર્વજ, ૨૯૨
મૂલી-પરમારનું યાનક, ૧૬૧; નામ સાથી
પડ્યું? ૩૦૮; છબાડ સોઢાની લડાઈ,
૨૩૨.
મૂલાજી-ગઢવાડાના ઠાકોરની વંશાવલિ, ૩૨૦
મેઘનઉદ્દીન ચીસ્તી-સુન્ની સંત, ૩૯૫,
મેઘજી-સં. ૧૪૭૪, દાંતાની ગાદી, ૨૮૮.
મેઢીયા-રાઠોડ, ૧૦૨.
મેડતા-રાઠોડ, મૂલ પુરૂષ સૂર્યવંશી યુવનાશ્વ-
થી હકીગત, ૩૪૪-૫.
મેદપાટ-(ભુઓ મેવાડ) સૂર્યવંશી શુહિલોતું
યાનક, ૩૨
મેલીઆર-વરહા વાઘેલાના વટલેલા વંશ-
જોતું યાનક, ૧૬૦.
મેમકા-હુવાણાના વાલની વાત અને વઢવાણ
અને લીંબડી વચ્ચે નંગ, ૨૬૦
મેવાડ-દખખણીઓનો હલ્લો, ૫૫; (ભુઓ
મેદપાટ)
મેવાતી-મુગલની કથા, ૩૫૦.
મેવાસ-ખાખીઓએ લીલોને દાખ્યા, ૧૩.
મેહેરખ-મકવાણો, ૨૩૩.
મેહેપાલદેવજી-સં. ૧૨૯૮, સાગરદાસજી
દ્વારા રામનાટક ચણ કર્યો, સં. ૧૩૨૮
માં મરાજી, ૨૮૮.
મેહેરાજજી-સોલંકી, મૂળરાજનો પિતા, સં.
૬૨૨માં પુત્રજન્મ, ૨૯૨.

મોક્ષશી-છેલ્લા ચાવડા ભોયણુદેના ભાઈનો
૨૪ મો વંશજ, વંશાવલિ, ૩૪૩.

મોક્ષસિંહ-ભૂતાગઢનો રાજા, ૩૮૪.

મોક્ષસિંહ-વાઘેલો, દંડાહિ દેશનો રાજા, ૧૭૭

મોખડાજી-ગોહિલ, શિહોરની સ્થાપના,

ચેરમ ગઢની લડાઈ, ૨૬૩

મોગલ-વંશ, વંશાવલિ, ૫૪-૫૫; ૨૧૪;

ધતિહાસ, ૩૬૪; ૩૬૧-૨

મોડાસા-વાવ સં. ૧૫૨-, ૩૮૯; વાઘશંધે

વસાવ્યું, ૩૪૨

મોરી લિપિ-મહારાષ્ટ્રમાં પ્રવેશી શક

૧૧૭૫, ઇ. સ. ૧૨૫૩ માં તેની કથા,

૩૬૫

મોઢ-છની ઉત્પત્તિ, ૩૬૮; છ જાતનાં નામ,

સ્ત્રીવધા, ચાચરવધા, અગિયારસા,

જેઠીમલ્લ, તાંડવળ, ધીણોળ, ૩૬૮

મોટી-રાડ ગઢ, ૧૦૩

મોઢાણા-ગામ, રાયચંદ્રજીના યજ્ઞનું સ્થાન,

મોઢાનું મૂળ વતન, ૩૬૮

મોઢેરા-પંચતીર્થનાં નામ, ૩૪૧

મોણુ(માન)સર-લેખ ૨૭૯

મોતીઆ-કુતરો, વણુજરાનો, મોતીસર

તલાવ, ૨૭૫

મોતીસર તલાવ-મોતીઆ કુતરાના સ્મ-

રણુથે, ૨૭૫

મોતીચંદ-અહમદશાહના વારામાં, ૨૫૮

મોમીનખાન-ખંખાતનો નવાબ, વેણીભાઈને

મરાવ્યો, ૧૩૦

મોર-તાલુકો, હડીગત, ૩૦૧

મોરી-રાજકુલ, ૪૯

મોલેટ-મુંબઈ સરકારનો ચીફ સેક્રેટરી,

સં. ૧૪૯૨ ના લેખનો ઉકેલ, ૩૮૧

મોરખી-આખાજી ગાયકવાડનો દંડ, ૧૫૫;

વળાવાળે શુભાવ્યું, ૩૯૫

મોલે સલામ-અહમદ અને મહમદ શાહે

નરલાવેલા રજપુતો, ચાદિ કામઠેકાણાં

સાથે, નવ જાત વટલી ૩૧૭-૮; ૨૫૮;

૧૬૦; રીવાજ, વિગત ૨૫૮

મોહમયી-મુંબઈ, શક ૧૭૭૯માં, ૨૧૭

મોહલ-પરમારની શાખા, ૧૦૧

ચ

યમુના દેવી-રાષ્ટ્રોડવંશી બર્મની રાણી,

દાનોતો લેખ સં. ૧૪૪૨, ૩૮૬

યમુનાજી-દામાજી ગાયકવાડનો દાસ,

ડભોઈનો રક્ષક, ૩૮૧

યવન-ઉત્પત્તિકથા, હરિવંશના આધારે,

૩૭૫-૬; ગાંધીરાજથી, ૩૯૨

યશોભદ્ર-ભદ્રબાહુપ્રબંધ, પ્રતિષ્ઠાનપુર, ૫૭

યશોવિજય-શ્રીપાલ શાસ વચનિકા, સં.

૧૭૩૮, ૧૪

યાદવ-રાજકુલ, ૪૯; જાદવ રજપુત જુઓ.

યુગ-સમય, ગણના આદિ, ૩૬૧; રાજ-

ઓના યુગવાર વંશ, ૩૬૨

યુધિષ્ઠિર-શક, ખ્યાતિ વગેરે, ૨૧૩; વંશા-

વલિ, શકગણના, ૩૬૦

યુવનાથ-જન્મ, માંધાતાના ઉદરથી જન્મેલો

પુત્ર, ૨૬૭, રોઠોડોનો પૂર્વજ, ૩૪૪

યુસુફ-હજાજનો રાજા, મહમદ કાસમને

સિંધ મોકલ્યો, ૩૧૬

યુસુફ-વોહોરાઓનો ૨૪ મો ગાદીપતિ,

સિદ્ધપુર આવ્યો હી. સન ૯૫૮ માં,

ગાદીનો નિયમ, ૩૯૭

યો(જો)ગરાજ-ચાવડો રાજા, રાજ્યકાલ

આદિ, ૨૬; ૫૧; ૧૭૫

૨

રઘનાથ-ચાવડો, પૂર્વજ, દીવ ગઢ આવ્યો,

સં. ૭૯૭ માં કોટ ખાંધ્યો, ૨૨૮

રઘનાથપર-ગોંસાઈ ચરેતરનો, ૨૩૯

રઘનાથરાવ-કૃતેસિંહરાવ, ગાયકવાડ સાથે

મસલત, પેશ્વાઈ માટે, ૧૩૨-૧૪૦.

રજપુતો-વટલી સુસલમાન યયા, હડીગત,

૩૧૭; જુઓ રાજપુતો

રહિયા-સ્તંભનો લેખ આદિ, ૩૨૬
 રંજિતસિંહ-ભરતપુરનો, લીકની લડાઈ, ૨૪૩
 રજુનિતસિંહ-લાહોરનો રાજા, સ્વાઈ જસ-
 વંતને ઇંગ્લેન્ડ સામે મદદ, ૨૪૭
 રણથંભર-ગઢ, ચહુવાણુરાજ હમીરનો,
 ૧૦૭
 રણધવલ-નાથેલો, રાજ્યકાલ, ૩૧૮
 રણધવલ-પરમાર, જગદેવનો ઓરમાન
 બાઈ, ૧૮૨, ૩
 રણમલ-ઈડરનો રાવ, સં. ૧૪૪૭ માં બાંડેર
 પ્રગણું સોલંકીને આપ્યું, ૧૪૬; હકી-
 ગત, ૩૨૭
 રણમલજી-જેઠપુર, મુરાદે સં. ૧૭૧૨ માં
 પ્રાંતીજ આપ્યું, ૨૯૪
 રણમાલ-હમીરની મદદે, ૧૦૭
 રણાધત-ચાવડો, કવિત્ત, જુઓ રત્નાદિત્ય,
 ૨૨૮; ૩૧૯
 રણાસણુ-તાલુકો, હકીગત, ૨૯૯
 રણુવર-સરવૈઆ, ૧૫૯
 રણુવીર-હુણાવાડાના સ્થાપક રાણા પ્રતા-
 પનો ઉમરાવ, ૩૪
 રતનકુંવરી-કુમારપાલની રાણીની વાત,
 ૩૨૭; હદેપુરના રાજાની કુંવરી, હેમા-
 ચાર્યના અપાસરે જવાની કુમારપાલે
 ફરજ પાડતાં હદેપુર ગઈ, બાટોની
 બાંલધરીથી પાછી આવી, કુમારપાલે
 વચન ન પાળ્યાથી બાટોએ ઝમો
 કીધો, ૨૩૧
 રતનજી-રોહાડ, જલોરનો, મુરાદ અને ઔર-
 ગજેખ સાથે યુદ્ધમાં મરણ, ૧૭-૧૮
 રતનબાઈ-સ્મરણાર્થ કિસનબાવની, ૨૦૮
 રતનસિંહ-ચાવડો, પાટણની ગાદીએ રાજ્ય-
 કાલ, ૧૭૫
 રતનસિંહ-બંડારી, જેઠપુરના અલેસિંહનો
 સેનાપતિ, વિરમગામના ભૂખણુદાસે
 હરાવ્યો. ૨૭૭

રતનેશ-વખતસિંહજી ગીત, ૧૫૪
 રત્નસિંહ-પટ્ટાભિષેક અને મરણ, ૭
 રત્નસિંહ-મેવાડનો રાણો, સં. ૧૫૮૭,
 શાહુ કરમાને તીર્થોદ્ધારની પરવાનગી, ૨૭
 રત્નનિર્જી-કવિ, ૭૩; ૭૪; ૭૫; ૭૬
 રત્ન શ્રાવક-પ્રબંધ, ૫૭; ૫૮
 રત્નાદિત્ય-(રણાધત) ચાવડો, વનરાજનો
 વંશજ, પરાક્રમ, દિવ ગઢ છોડવો પડ્યો,
 સમુદ્રનો કોપ, ભિત્તમાલ વસાવ્યું,
 ૨૨૮; રાજ્યપ્રદેશ, કવિત્ત, ૩૧૯
 રમલ શાસ્ત્ર-ઉત્પત્તિ આદિ, ૩૬૪-૫
 રમાવીરદેવ-અવંતી મહારાજ, નહૂલાઈના
 નેમીનાયની પ્રશસ્તિ, સં. ૧૪૫૨માં, ૨૯૮
 રચનસિંહ-શાહજીની ગોરી સાથે યુદ્ધમાં
 મરણ, ૭
 રવકેત-સોરઠનો રાજા, કૃષ્ણનો જમાઈ,
 વળાવાળોનો પૂર્વજ, ૩૯૫
 રવપાલ-દાંતાવાળાના પૂર્વજ, સં. ૮૮૮ માં
 ઠઠા સિંધનું રાજ્ય માતા અંબાજીએ
 આપ્યું, ૨૮૭
 રવીઓ-ગઢવી, રાણીસર બોરી મોગલે
 હુર્યું, મોગલોને છેતરી ફસાવ્યા, લગ-
 ધીર પરમારની મદદ, પાદશાહ(?)ના
 સરદારના મરણની યુક્તિ, ૩૧
 રાખાધત-સોલંકી, મૂળરાજ સામે લડ્યો
 અને મરણ પામ્યો, ૩૧૨
 રાગ-રાગણી આદિ પરિવાર, ૨૧૪
 રાઘોબા-નારાયણુરાવ પેશ્વાના મરણને
 પ્રખંડ, ૨૪૯; ઇંગ્લેન્ડની મદદ, કાઠીયા-
 વાડમાં જંગ, ૧૫૬, ૧૩૨-૪૦
 રાજકુલ-૩૬ નાં નામ, ૩૫૫; ૪૯; ગાદી-
 ઓની વિગત, ૨૭૨
 રાજખીજ-સોલંકી, ચરિત, ૩૪૭; મૂલ-
 રાજનો પિતા રાજ, છેલ્લા ચાવડા
 રાજા જીવનાદિત્યની બેન વેરે રાજનું લક્ષ,
 લાખા શૂલાણીની બેન વેરે રાજનું લક્ષ,

મોક્ષશી-જેલ્યા આવડા મોયલુદેના ભાઈનો
૨૪ મો વંશજ, વંશાવલિ, ૩૪૩.

મોક્ષસિંહ-ભદ્રનાગઢનો રાજા, ૩૮૪.

મોક્ષસિંહ-વાઘેલો, દંડાહિ દેશનો રાજા, ૧૭૭

મોખડાજી-ગોહિલ, શિહોરની સ્થાપના,

પેરમ ગઢની લડાઈ, ૨૬૩

મોગલ-વંશ, વંશાવલિ, ૫૪-૫૫; ૨૧૪;

ઇતિહાસ, ૩૬૪; ૩૬૧-૨

મોડાસા-નાવ સં. ૧૫૨-, ૩૮૯; વાઘશંધે

વસાવ્યું, ૩૪૨

મોડી લિપિ-મહારાષ્ટ્રમાં પ્રવેશી શક

૧૧૭૫, ઇ. સ. ૧૨૫૩ માં તેની કથા,

૩૬૫

મોઢ-છની ઉત્પત્તિ, ૩૬૮; છ જાતનાં નામ,

શ્રીવધા, ચાચરવધા, અગિયારસા,

જેઠીમદલ, તાંડવળ, ધીણોળ, ૩૬૮

મોટી-રાડ ગઢ, ૧૦૩

મોઢાણા-ગામ, રાયચંદ્રજીના યજ્ઞનું સ્થાન,

મોઢોનું મૂળ વતન, ૩૬૮

મોઢેરા-પંચતીર્થીનાં નામ, ૩૪૧

મોણુ(માન)સર-લેખ ૨૭૯

મોતીઆ-કુતરો, વણુજરાનો, મોતીસર

તલાવ, ૨૭૫

મોતીસર તલાવ-મોતીઆ કુતરાના સ્મ-

રણુર્થે, ૨૭૫

મોતીચંદ-અહમદશાહના વારામાં, ૨૫૮

મોમીનખાન-ખંભાતનો નવાબ, વેણીભાઈને

મરાવ્યો, ૧૩૦

મોર-તાલુકો, હકીગત, ૩૦૧

મોરી-રાજકુલ, ૪૯

મોલેટ-મુંબઈ સરકારનો ચીફ સેક્રેટરી,

સં. ૧૪૯૨ના લેખનો ઉક્ત, ૩૮૧

મોરખી-ખાખાજી ગાયકવાડનો દંડ, ૧૫૫;

વળાવાળે શુમાવ્યું, ૩૯૫

મોલે સલામ-અહમદ અને મહમદ શાહે

નટલાંવેલા રજપુતો, યાદિ ઠામઠેકાણાં

સાથે, નવ જાત વટલી ૩૧૭-૮; ૨૫૮;

૧૬૦; રીવાજ, વિગત ૨૫૮

મોહમયી-મુંબઈ, શક ૧૭૭૯માં, ૨૧૭

મોહલ-પરમારની શાખા, ૧૦૧

ય

યમુના દેવી-રાષ્ટ્રીડવંશી ભર્મની રાણી,

દાનોનો લેખ સં. ૧૪૪૨, ૩૮૬

યમુનાજી-દામાજી ગાયકવાડનો દાસ,

ડોહાઈનો રક્ષક, ૩૮૧

યવન-ઉત્પત્તિકથા, હરિવંશના આધારે,

૩૭૫-૬; ગાંધીરાજથી, ૩૯૨

યશોભદ્ર-ભદ્રબાહુપ્રબંધ, પ્રતિષ્ઠાનપુર, ૫૭

યશોવિજય-શ્રીપાલ શાસ વચનિકા, સં.

૧૭૩૮, ૧૪

યાદવ-રાજકુલ, ૪૯; જદવ રજપુત જીઓ.

યુગ-સમય, ગણુના આદિ, ૩૬૧; રાજ-

ઓના યુગવાર વંશ, ૩૬૨

યુધિષ્ઠિર-શક, ખ્યાતિ વગેરે, ૨૧૩; વંશા-

વલિ, શકગણુના, ૩૬૦

યુવનાથ-જન્મ, માંધાતાના ઉદરથી જન્મેલો

પુત્ર, ૨૬૭, રાહોડોનો પૂર્વજ, ૩૪૪

યુસુફ-હાજીનો રાજા, મહમદ કાસમને

સિંધ મોકલ્યો, ૩૧૬

યુસુફ-વોહોરાઓનો ૨૪ મો ગાદીપતિ,

સિદ્ધપુર આવ્યો હી. સન ૯૫૮ માં,

ગાદીનો નિયમ, ૩૯૭

યો(જો)ગરાજ-આવડો રાજા, રાજ્યકાલ

આદિ, ૨૬; ૫૧; ૧૭૫

૨

રધનાથ-આવડો, પૂર્વજ, દીવ ગઢ આવ્યો,

સં. ૭૯૭ માં કોટ ખાંધ્યો, ૨૨૮

રધનાથપર-ગોસાઈ ચરોતરનો, ૨૩૯

રધનાથરાવ-કૃતેસિંહરાવ, ગાયકવાડ સાથે

મસલત, પેશ્વાઈ માટે, ૧૩૨-૧૪૦.

રજપુતો-નટલી મુસલમાન થયા, હકીગત,

૩૧૭; જીઓ રાજપુતો

રઠિયા-સ્તંભનો લેખ આદિ, ૩૨૬
 રંજિતસિંહ-ભરતપુરનો, લીકની લડાઈ, ૨૪૩
 રજુજિતસિંહ-લાહોરનો રાજા, સ્વાઈ જસ-
 વંતને ઇંગ્લેન્ડ સામે મદદ, ૨૪૭
 રજુથંભર-ગઢ, અહુવાણરાજ હમીરનો,
 ૧૦૭
 રજુધવલ-વાઘેલો, રાજ્યકાલ, ૩૧૮
 રજુધવલ-પરમાર, જગદેવનો ઓરમાન
 બાઈ, ૧૮૨, ૩
 રજુમલ-ઈડરનો રાવ, સં. ૧૪૪૭ માં બાંડેર
 મગણું સોલંકીને આપ્યું, ૧૪૬; હકી-
 ગત, ૩૨૭
 રજુમલજી-જેઠપુર, મુરાદ સં. ૧૭૧૨ માં
 પ્રાંતીજ આપ્યું, ૨૯૪
 રજુમાલ-હમીરની મદદ, ૧૦૭
 રજુધત-આવડો, કવિત્ત, જુઓ રત્નાદિત્ય,
 ૨૨૮; ૩૧૯
 રણાસણ-તાણકો, હકીગત, ૨૯૯
 રણુવર-સરવૈયા, ૧૫૯
 રણુવીર-છુણાવાડાના સ્થાપક રણા પ્રતા-
 પનો હમરાવ, ૩૪
 રતનકુંવરી-કુમારપાલની રાણીની વાત,
 ૩૨૭; હદેપુરના રાજાની કુંવરી, હેમા-
 ચાર્યના અપાસરે જવાની કુમારપાલે
 ફરજ પાડતાં હદેપુર ગઈ, બાટોની
 બાંધધરીથી પાછી આવી, કુમારપાલે
 વચન ન પાળ્યાથી બાટોએ હુમો
 કાઢ્યો, ૨૩૧
 રતનજી-રોહાડ, જલોરનો, મુરાદ અને ઔરં-
 ગઝેબ સાથે યુદ્ધમાં મરણ, ૧૭-૧૮
 રતનબાઈ-સ્મરણાર્થ કિસનબાવની, ૨૦૮
 રતનસિંહ-આવડો, પાટણની ગાદીએ રાજ્ય-
 કાલ, ૧૭૫
 રતનસિંહ-બંડારી, જેઠપુરના અલેસિંહનો
 સેનાપતિ, વિરમગામના ભૂખણદાસે
 હરાવ્યો. ૨૭૭

રતનેશ-વખતસિંહજી ગીત, ૧૫૪
 રત્નસિંહ-પટ્ટાભિષેક અને મરણ, ૭
 રત્નસિંહ-મેવાડનો રાણો, સં. ૧૫૮૭,
 શાહ કરમાને તીર્થોદ્ધારની પરવાનગી, ૨૭
 રત્નજિત-કવિ, ૭૩; ૭૪; ૭૫; ૭૬
 રત્ન શ્રાવક-મળંધ, ૫૭; ૫૮
 રત્નાદિત્ય-(રણાઈત) આવડો, વનરાજનો
 વંશજ, પરાક્રમ, દિવ ગઢ છોડવો પગ્ગો,
 સમુદ્રનો કોપ, બિન્નમાલ વસાવ્યું,
 ૨૨૮; રાજ્યપ્રદેશ, કવિત્ત, ૩૧૯
 રમલ શાસ્ત્ર-ઉત્પત્તિ આદિ, ૩૬૪-૫
 રમાવીરદેવ-અવંતી મહારાજ, નફલાઈત
 નેમીનાયની પ્રશસ્તિ, સં. ૧૪૫૨માં, ૨૯૮
 રચનસિંહ-શાહજીની ગોરી સાથે યુદ્ધમાં
 મરણ, ૭
 રવકેત-સોરઠનો રાજા, કૃષ્ણનો જમાઈ,
 વળાવાળાનો પૂર્વજ, ૩૯૫
 રવપાલ-દાંતાવાળાનો પૂર્વજ, સં. ૮૮૮ માં
 ઠકા સિંધનું રાજ્ય માતા અંબાજીએ
 આપ્યું, ૨૮૭
 રવીઓ-ગઢવી, રાણીસર યોડી મોગલે
 હુટ્યું, મોગલોને છેતરી ફસાવ્યા, લગ-
 ધીર પરમારની મદદ, પાદરાહ(?)ના
 સરદારના મરણની યુક્તિ, ૩૧
 રાખાઈત-સોલંકી, મૂળરાજ સામે લગ્નો
 અને મરણ પામ્યા, ૩૧૨
 રાગ-રાગણી આદિ પરિવાર, ૨૧૪
 રાંધોળા-નારાયણરાવ પેશવાના મરણને
 પ્રત્યે, ૨૪૯; ઇંગ્લેન્ડની મદદ, કાઠીયા-
 વાડમાં જંગ, ૧૫૬, ૧૩૨-૪૦
 રાજકુલ-૩૬ નાં નામ, ૩૫૫; ૪૯; ગાદી-
 ઓની વિગત, ૨૭૨
 રાજળીજ-સોલંકી, ચરિત, ૩૪૭; મૂલ-
 રાજનો પિતા રાજ, છેલ્લા આવડો
 રાજ ભુવનાદિત્યની બેન વેરે રાજનું લક્ષ,
 લાખા મૂલાણીની બેન

મૂળરાજને બીજની યુક્તિથી મામા
પાસેથી રાજ્યપ્રાપ્તિ, ૨૫૫-૭; ૧૭૯.
રાજગઢ-૩૬ રાજકુલીઓના ગઢ, બેસણાં,
૩૫૪-૫.
રાજગૃહ-નગરી, મગધ દેશ, આમસંખ્યા, ૨૧૧
રાજપુત-છત્રીસ કુલ, ૪૯; ૩૫૫; ૨૭૨
રાજપુતો-અહમદ, મહમદશાહે વટલાવ્યા
તેનાં નામ, વિગત, કામ, રીતરીવાજો
આદિ, ૩૧૭; ૨૫૮; ૧૬૦.
રાજશેખર-પ્રબંધચતુર્વિંશતિકાનો કર્તા, ૫૬-૭.
રાજસિંહ-હથેપુરના રાણા, ઔરંગઝેબ સાથે
લડાઈ, ૧૭૩-૪
રાજશંઘ-રક્ષાસણવાળો ઠાકોર, ૨૯૯
રાજસિયા-પરમારની શાખા, ૧૦૨
રાજ્યપાલ-ચંદ્રવંશી, દિલ્હીની પાટ ૨૪-
મે રાજ, રાજ્યકાલ, ૨૧૩
રાડ-ગઢ, મોટીનો, ૧૦૩
રાઠેશ્વર-રાઠોડોનો મૂળ પુરૂષ, રાઠોડ ઉપ-
નામનો પ્રાપ્ત, ૩૫૪
રાઠોડ-રાજકુલ, ૪૯; ઉત્પત્તિ, કવિત્ત, ૫૧;
આશુ ઉપર ઉત્પત્તિ સં. ૧૨૯૬ માં,
૨૨૬; તેર શાખાઓની ગણના, ૧૦૨;
૩૧૯; (રાષ્ટ્રકુટ) વંશાવલિ, પંડિત ભગ-
વાનલાલનો લેખ, ૩૨૬; નામ શાથી
પડ્યું? મેડતાના, ૩૪૪; છાડા રાઠોડ,
૩૪૪ વંશવિસ્તાર, સૃષ્ટિના આરંભથી
ઉત્પત્તિ, ચારણી કાવ્ય, ભેધપુર તખ્ત-
ના રાઠોડોનાં ઇતિહાસ, પ્રસંગો વગેરે,
૩૫૩-૬; રાઠોડ કુલ પટ્ટાવલિ, ૩૫૬;
૧૩ અવટકો, ૩૯૦; ૧૪૧-૨.
રાણુ-ગઢ, સંખલનો, ૧૦૩
રાણકહેવી-સિદ્ધરાજને શાપ, ૩૦૬-૭
રાણકપુર-(રાણપુર) મારવાડમાં, સાદડીથી
છ મૈલ, નૈન દેહેરાં, ૩૨; ૪૭
રાણુજી-રાણા, રાણપુરનો ગોહિલ રાજ,
મહમદ બેગડાના સેનાપતિ આબમખાને

માર્યો, ચારણી રાજબાઈની મદદ,
૩૪૫-૬
રાણપુર-મૂળ પરમાર વંશી રાજપૂતોની ગાદી,
અમદાવાદના શાહની લડાઈ, ૧૬૧;
સં. ૧૨૦૧ માં રાણુજી ગોહિલે છપાવ્યું,
૨૫૨; કિલ્લો અહમદશાહે બંધાવ્યો,
૨૬૪; હમીરખાનની કબર, ૨૭૪; મહ-
મદ બેગડે હાલોજી રાણુને વટલાવ્યો,
રાણુજીનું યુદ્ધ, પ્રદેશવર્ણન, હકીગત,
૩૪૫-૬
રાણુજી-ગોહિલ, ઝાંઝળનો પુત્ર, ૨૬૨;
સં. ૧૨૦૧ માં રાણુપુર વસાવ્યું, ૧૫૨
રાતગ-રાઠોડોનો પૂર્વજ, ૧૪૧
રાધનપુર-બાબી વંશની ગાદી, ૧૩; કમા-
લખાન બાબીની ઈડર ઉપર ચઢાઈ
વગેરે, ગુજરાતના શાહની મદદ, ૧૯૭,
૩૩૨-૩
રાધો-ચાવડો, કાઠીઓનો મુખ્યત્વાર, પર-
માર રાજ સાથે લડાઈ, ધંધુકામાં મરણ
પામ્યો, ગીત, મૂલીની ચોવિશી પાછી
લેતાં, ૩૦૮
રાનેર-શ્રીપાલ રાસ, ૧૫
રાફતદે-તુર્ક સેનાપતિ, પ્રભાસપાટણ ઉપર
ચઢાઈ, રાજ બ્રહ્મદાસને હરાવ્યો
સં. ૧૪૬૨ માં, ૩૮૭
રામ-પૃથ્વીપાલનનો સમય, ૧૧૦૦ વર્ષનો,
૨૧૨
રામચંદ્ર-જન્મપત્રિકા, ૨૧૪
રામશંઘ-પાદરાના, ૧૭૦
રામશંઘજી-ભંકોડાનો ઠાકોર, ૨૬૮
રામસિંહજી-ઈડર, વિરમદેનો ભાઈ, વિરમ-
દેએ માર્યો, ૧૪૬
રામાણી-બાયર, ખાચરના વંશજ, ૧૫૯;
દટોસણનો અબજસિંહજી, ખ્યાત ૩૩૦
રામો-બાયર, રામાણીનો મૂળ પુરૂષ,
બાયરનો દીકરો ૧૫૯

- રાયભદ્રા-રા' ખેંગારના પુત્ર રાયધણના
• વંશજો, ૧૫૯
- રાયધરજી-ગઢવાડાના, રીસાયાના કવિત,
૩૨૦
- રાયમલ-ઈડર, હકીગત, ૩૨૭
- રાયશંધ-ઈડરનો રાવ, હકીગત, ૩૨૭
- રાયશંધજી-ઈડરનો કુટુંબી, વીરમદેએ છતરી
માર્ચો, ૩૯૩
- રાધકૃષ્ણ-વંશાવલિ, (જુઓ રાઠોડ), રા.
બગવાનલાલનો લેખ, ૩૨૬
- રાયજી-ઈડરની પોળોના સુખી, હકીગત, ૩૨૭
- રાવલ-રજપૂત, પરમારની શાખા, ૧૦૨
- રાહ (રા') ખેંગાર-વંશજો, ૧૫૬; હુહા,
રાજકુલેવીને પકડવાનો પ્રસંગ, ૩૦૬;
લેખ આદિ, ૩૮૪
- રાહ (રા') કવાટ-નાર્તા, જુનાગઢનો રાજ,
૩૪૭; જુઓ 'કવાટ'
- રાહુલ-રાઠોડ વંશનો રાજ, પુત્રી અન્નલ-
દેવી ચહુઆણુ આલ્હજીને પરણાવી, ૨૫
- રાહાજી-ઠાકોર-કટોસજીના, સં. ૧૮૫૫ ની
લડાઈમાં પરાક્રમો, ત્રણ ગીતો, ૩૩૩
- રિપુંજય-ચંદ્રવંશી સહદેવનો પુત્ર, તેના
પછી શૂદ્રવ બળતાં ક્ષત્રિયત્વનો લોપ,
પ્રધાન સુનકે માર્ચો, ૩૯૧
- રીશાલુ-ગોહિલ, શાહીવાહનનો પુત્ર, ૧૬૨
- રૂડાં-વાલેલી રાણી, સં. ૧૫૫૫ માં અડા-
લજમાં વાવ, ૧૭૬
- રૂદ્રપાલ-નટ રાવ છાડાનો પુત્ર, વીરત્વ, ૫૦
- રૂદ્રમાલ-સિદ્ધપુરમાં સિદ્ધરાજે બંધાવ્યો,
સં. ૧૧૧૫ માં, કવિત, વર્ણન, ૧૩૯;
સ્થાપનાનું કવિત, ૨૧૪ માંહેના લેખો
સં. ૧૩૦૬, સં. ૧૬૮૪ 'અતમ સહા
નરમદલત કમાર' ૩૩૮; બ્રહ્મણ અને ચાર-
જોની અદાવતનો પ્રસંગ, ૩૧૩; ૩૨૩
- રૂદ્રસિંધજી-સં. ૧૬૦૧, દાંતાવાળાના પૂર્વજ,
૨૮૬
- રૂપનાથ-ખંભાતનો બ્રાહ્મણ, મુસલમાન
યઈ અરબસ્તાન ગયો, યાજી ગુજરા-
તમાં આવી બીજાઓને વસાવ્યા, ૩૯૭
- રૂપવિજય-વિમલરાસ, ૧૧૬
- રૂપસુંદરી-જયશિખરની રાણી, વનરાજની
મા, વનનિવાસ, વનરાજનો જન્મ-
પ્રસંગ, ૧૮૮
- રૂપસેન-રાજ, રાસ, રાજગૃહનો અપુત્રવાન
ચાદવ વંશી રાજ, ૧૧૦-૨
- રૂપાજી-વનારના ઠાકોર, ૨૮૧
- રૂપાબાઈ-નાગર, સં. ૧૮૭૨ માં મરતોલી
માતા આવ્યાં, ૨૬૪
- રૂસ્તમ-બહાદુર, સુરતનો હાકેમ, અમદા-
વાદના હાકેમ સાથે મોગલશાહની
મદદે લડાઈ, અડાસ, નાપાડ અને
વસોમાં પરાક્રમ અને સં. ૧૭૭૯ માં
સ્વહસ્તે મરણ, પવાડો, ૧૯૯-૨૦૦
- રેડી-અજમેર ગઢ, ૧૦૪
- રેડોડા-વાવ સં. ૧૫૯૯ની બીજા સં. ૧૩૦૦,
સં. ૧૬૦૦નાં શિવાલયોના લેખો, ૩૯૮;
બવનાથ મહાદેવનો જીર્ણોદ્યોગાર રક્ત-
પિત્ત મટાડનારો, ૩૯૮
- રેવા-તટે (શાહજીદીન) પાદશાહને પકડ્યો
અને છોડ્યો (પૃથ્વીરાજ ચોડાણ), ૨
- રેવા-રાજ્ય, રાજવંશવર્ણન, પ્રશંસા, ૧૯૩
- રેહસુ-સં. ૧૮૦૦, સેલુકરના સમયનો,
સંરક્ષક, ૨૬૪
- રેવાપુરી-માતા, શિહોરમાં સ્થાપના, ગરબો
૧૩૯-૪૦
- રેહેવર-પરમારની શાખા, ૧૦૧; તારંગ
ગઢ, ૧૦૩; રાઠોડો સાથેની લડાઈનો
રાસરો, ૩૨૮; ઇતિહાસ, ૩૪૭; વંશા-
વલિ, નામ રાથી પશ્યું, ગામો, વસ્તી,
૨૯૦ રાણાઓની હકીગત, ૨૯૦
- રોહડ-આરોટ રાઠોડના, ૫૧
- રોહડી-ગઢ, કબવાનો, ૧૦૩

લા

લકુમ-માંડવ ગઠ, ૧૦૩

લખ-દેવડો, શિરોહી વસાવી સં. ૧૫૬૨
માં, ૪૮લખ(ગ)ધીર-સોહો, ચર પારકરના ચંદન
સોહાનો વંશજ, માંડવરા દેવતું વરદાન,
ઠાઠીયાવાડમાં મૂળી પાસે પડાવ, છબાડો
જોડે તકરાર, છબાડોને હરાવી મૂળીનું
રાજ્ય લીધું, ૨૩૨; મરણુનો પ્રસંગ,
વંશજે ચારણી બાઈ મેળવી આખ્યાતું
ગીત, ૩૧૦; ઇચ્છેજ સાર સ્વ. કાર્ય-
સનો, ૩૨૩.

લખમણુ-ખાણાવલિ, ૨૧૫

લગન ટોલ-વિષ્ણુ મંદિરનો લેખ, ૩૨૫.

લંકાવતાર-ત્ર્યં, માહિતી, ૩૨૬

લંગરી રાય-યુદ્ધ, ૨

લક્ષ્મ-ધનસિંહનો પુત્ર, આણનાં જૈન મંદિ-
રનો ઉદ્ધાર, ૩૦

લાલુભાઈ ઉલ્લાસરામ-ઐતિહાસિક નોંધો

૧૫૮; મકીણું માહિતીઓ, ૧૭૮

લવ-ખાણાવલિ, ૨૨૫

લવણપ્રસાદ-પ્રબંધચિંતામણિ, ૩૨૧

લવણપુર-લુણાવાડા, રાજ્યસ્થાપના, રાજ-
ઓનો ઇતિહાસ, ૩૪

લખસી માલ-જઠ રાવ છાડાનો પુત્ર, ૫૦

લદનશાહી-પીર, ગાદી, અમદાવાદમાં, ૧૩૪

લક્ષ્મણુસેન-પ્રબંધચિંતામણિ, ૩૨૧; પ્ર-
બંધ, ૫૭-૮લક્ષ્મણુરાજ-શાકંભરીનો ચાહમાન રાજ,
પ્રશસ્તિ, ૨૪, ૨૫

લાખા ગરદી-કચ્છ, આઠકોટ પાસે, મૂળરા-

જના સમયતું રણસંગ્રામનું સ્થલ, ૩૧૩

લાખાજી-રેહેવર, જશપાલનો પુત્ર, ૨૯૧

લાખાણી-ખાચરની શાખા, ૧૫૯

લાખો ખાચર-લાખાણીનો મૂળ પુરુષ,

લાખો-કુલાણી, કચ્છ કંચકોટનો જડેજ

રાજ, વાર્તા, ૧૭૯; સોલંકી રાજ-
બીજનો પ્રસંગ, મૂળરાજ સોલંકી સાથે
વૈર, ૨૫૬; રાજને લાખાએ માર્યો,
૨૫૬; ઉદય, સૂર્ય સાથે ષરાક્રમ,
મૂળરાજ સાથેનો વૈરપ્રસંગ, ૩૧૨;
મૂળરાજે માર્યાનો પ્રસંગ, ૩૫૬; કચ્છ
કેરાકોટનું મયક, સં. ૯૦૧ પછી શીખા
રાહોડે મૂળરાજ સાથે મળી માર્યો, ૨૯૨;
૩૯૬; ૩૨૩.

લાખા વાવ-કેરા કોટમાં પ્રાચીન, ૩૧૩

લાટ-દેશ, ગ્રામસંખ્યા આદિ, ૨૧૧

લાલચંદ-અમદાવાદના શેઠકપુરચંદને માર્યો,
રાસડો. ૧૬૭.લાલ મીયાં-માંડવાના ઠાકોર, અકબર જોડે
લડાઈ, માંડવ ગઠ સ્વતંત્ર કીધો, માંડ-
વામાં રાજ્ય, અન્ય સ્થળોના ગરાસોની
વિગત, ૩૦૩; ૨૯૬.લાલસિંહ-ઠાકર કાંજણવાળો, મરણ સં.
૧૮૩૫ માં, ૨૯૮.લાલાં-અહમદ શાહની બેગમ, વાઘેલા વર-
હાની બેન, મરણ પામતાં શાહનો
વિરહ, રાજપુતોને વઠલાવી મુસલમાનો
કીધો, ૨૫૮.

લાલિકા-અલ્હયા ધારનની પત્ની, નાગર

ખંભાત, બાહુઆ ગંગાધરની મા, ૩૮૨

લાવણુ શર્મા-માનસ વંશનો, વંચલીવાળા

વિજયાનંદનો શુર, ૩૮૬

લાવણ્ય ધવલ-ચૌહુક્ય વંશી વિજયાનંદની
પુત્રીને પરણ્યો, ૩૮૬

લાવણ્ય સમય-પ્રશસ્તિ, ૨૭; ૨૮

લાહોર-રણજિતસિંહ જસવંતરાવની મદદે
૨૪૫; વસ્યું સં. ૭૧૧ માં ૫૫

લિંબડી-માલ માટે લડાઈ, ૨૬૦; બક-

રીની લડાઈ વઠવાણ સાથે, ૨૬૧;

આલાની શાખાની ગાદી, ૩૩૦; ઠાકોર-

નો શલોકો, ૧૬૭

લીક-નનરલ, ઇંદોર ઉપર ચઢાઈ અને
પ્રાજ્ય, ૨૪૭

હુણવીર-ખાયર ચલાહનો, જસદણના કાઠી
ખુમાણની વહુ રાખી, જસદણ ઉપર
હુલો, મરાયો, ૨૭૪

હુણસિંહ-વસહિકા, આણ, સં. ૧૨૮૭
૨૯૭; જિનપ્રાસાદનો સં. ૧૨૮૬નો
હલેખ, ૨૧૭

હુંઠ-હુંઠ, મરૂ ભૂમિના રાજ પ્રતાપચંદ્રનો
ત્રીજો પુત્ર, ૩૦

હુણવાડા-લવણપુર, રાજ્યની સ્થાપના
૧૩; વંશાવલિ, પ્રબંધચિંતામણિ (ઇંગ્રેજ
બા.) ૩૨૧; સં. ૧૯૦૦નો ઠાકોરના
પ્રત્યયનો પસંગ, ૨૮૪-૫

હુધક-રાજકુલ, ૪૯

હુડીયા-નેપાલનો પંડિત અગવાનલાલનો
મવાસ, ૩૨૫

હોળા-વાધેલો, કલોલનો પટો, વરહાજનો
વંચન, ૧૬૦; મરતોલી માતા, ૨૬૪
લોકા ગચ્છ-૨૦૭; ખરતર ગચ્છ સાથે
શાહ આલમના સમયમાં સમાધાની,
૩૭૯

હોટશ્વર-હારીયા પાસે, માટીમાં હાડકાં
ઓગાળવાનો ગુણ, ૩૪૩; ૨૭૪

હોદી વંશ-દિલ્હીની પાટ, ૨૧૪; ૫૫
હોમા-ખુમાણ, જમને માર્યો, ૩૪૬

વ

વખતચંદ-અમદાવાદનો નગરશેઠ, બાહરાવ
પેશ્વાની સનદ સં. ૧૮૬૮, ૩૮૭

વખતરાંધ-ઈડરની ગાદી મળી, હુડીગત,
૩૩૦

વખતરાંધ-વઢવાણવાળો, પુત્ર ગચ્છ સં.
૧૮૪૪ માં સીચ ગામે લડતો મુઝો,
૩૦૯

વખતસિંહ-હુણવાડાના રાણા દીપસિંહનો
પિતા, શુણગાન, ૩૪-૫

વખતસિંહ-(આતર બાઈ) બાવનગરના ઠા-
કોર, પરાક્રમેતું, કાઠીઆવાડના ગઢો
નિત્યાતું ગીત સપાખરે, ૧૫૩-૪; જુના-
ગઢના નવાળ હામીદ ખાનને હરાવી
કુંડલા, ચીતલ પડાવ્યાં, ગીત, ૧૫૪;
કાચરામાં નવાળ હામદને નમાવ્યો,
ગીત, ૧૫૫; કાઠીઆવાડમાં જોરો કરતા
ફતેસિંહ ગાયકવાડને હરાવી પાંચ લાખ
સામા લીધા, ગીત, ૧૫૫-૬; વખતેશ
નામે શુણગાન, ૧૪૯;

વખતસિંહ-વંકપુરના મહારાણા સં. ૧૯૦૬,
૧૮૩

વખતસિંહ-બાવનગરનો ઠાકોર, દરિદ્રા-
વસ્થા, ગઢવીની નાલેશીતું ગીત, ૨૭૯

વખતવટ-ખારોટ, કુમારપાલના બાટ જલ,
પલનો બાણેજ, કુમારપાલના વચન-
બંગથી ઝમોરમાં બળી મુઝો, ૨૩૧

વખતેશ-જુઓ બાવનગરના વખતસિંહ,
૧૪૯ આદિ

વંકચૂલ-રાજનો પ્રબંધ, ૫૭, ૫૮

વંકપુર-મહારાણા વખતસિંહ, ૧૮૬

વહરાજ-દિવનો મુઝો, સુલતાનને નિત્યો
સં. ૭૯૭માં, ૨૨૮

વચ્છરાજ-રાવળ, સં. ૧૬૯૬ નો પાળીયો,
રાણી સતી યઈ, ૩૪૩

વહરાજ-વેણી, ઈડરના પ્રદેશમાં શ્રી નગ-
રની રાણીથી ઇ. સ. પૂર્વે ૧૦૦૦માં સિદ્ધ

પુરૂષની કૃપાથી દંડરીયો ગઢ બાંધ્યો
નાગકન્યા પરણ્યો, દુહા, કવિત્ત, ૩૨૮,

વજમલ-બાવનગરના વજયાસંગ મહારાજ,
દશરાપૂજનના યાતાવતું વર્ણન, હિં.

જી. ઐ. કાવ્ય, સં. ૧૯૦૫, ૧૪૯-૫૧
વજયાસંગ-જુઓ વજમલ, વિજયસિંહ,
૧૪૯, ૭૯

વજયા દશમ-વિજયસિંહજીનું દશરાપૂજન,
વર્ણન, મરાસા, ૧૪૯-૫૧;

વળેરામ-લાલાની વાડીમાં સં. ૧૮૭૨માં
પેશ્વાએ અમદાવાદના ચાડીયાને મરા-
વ્યા, ૧૩૫

વળેશાહી-શિકકો, ગાયકવાડીમાં આવતો,
૨૪૨

વળેશંઘ-ઠાકોર, મેજર વોકરનો મોરનો
શિકાર, રાસડો, ૩૨૬

વડામણુ-ધોળકા પાસે, સં. ૯૫૨માં
લીમસિંહે વણુવીર બારૈયાને માર્યો,
બાઈ વીરસિંહે વરસડાની ગાદી સ્થાપી,
૨૭૭-૮

વડનગર-નાગરોની ચવનો સામે લડાઈ
સં. ૪૨૪ માં (૧૦૨૪?), ૩૩૯; ગોરી
શાહે સં. ૧૨૭૨માં હુંટયું, વડનગર બાગ્યું,
૩૩૯; પ્રશસ્તિલેખ સં. ૧૨૦૮માં, ૯૨-૫;
આનંદપુર, ૯૩; નાગરોની કામના
પૂરી કરવા ચૌલુક્ય રાજ કુમાપાલે
કિલ્લો બંધાવ્યો ૯૪૫માં; અણ્ણકુલ બેગ
મીરાંએ સં. ૧૬૮૯માં અર્જુનબારીની
પ્રતોલિકા ફરી નવી કરાવી, ૯૫; વડ-
નગરની સ્થાપના, ૨૧૩ (૪૨-અ)

વડાલી-દેવમંડપ સં. ૧૨૬૪માં, ૩૮૮; વાવ
સં. ૧૬૯૭માં શ્યામસુંદરજીએ બંધાવી,
૩૮૯

વડોદરા-સ્થાપના હી. સન ૯૧૪, જુમા
મસ્જીદ હી. સન ૯૨૧માં, ૩૯૩; શહેર
વર્ણન, ૨૫૧; ફત્તેસિંહ, બાબાજી ગાયક-
વાડની રાજધાની, ૧૫૫; ૧૩૩; ૧૩૧;
શિકકો, ૨૪૨

વધયણા-ચહવાણની શાખા, ૧૦૨

વળે-જુઓ વળેસિંહ બાવનગર, ૧૪૯

વઢવાણુ-આલા રાજવંશીની ગાદી, ૩૩૦;
સતીના પાળીયા, સં. ૧૭૬૭, સં. ૧૮૦૫,
સં. ૧૫૬૮ સં. ૧૮૮૪, ૩૮૭; સં.
૧૭૬૭ના હાડીયાના પાળીયાનો લેખ,
૩૦૭; ફત્તેસિંહ ગાયકવાડનો દંડ, ૧૫૫;

માધવે વાવ બંધાવી, ૨૩૧; વડલા
વાઘલાએ મૂળીના છમાડને મદદ દઈ
લખધીર પરમાર સાથે યુદ્ધ કર્યું, ૨૩૨;
૩૦૮; ચંદ્રસેને દામાજી ગાયકવાડ સામે
લડાઈ કરી સં. ૧૮૦૨માં, ૩૯-૪૧;
આલર (વાલ) માટે લીંબડી જેડે લડાઈ,
૨૬૦; હરબમજીની પથાબાઈ સાથે લડાઈ
સં. ૧૮૫૨માં કવિતા, ૨૬૦-૧; પેથલની
બકરી માટે ધ્રાંગધ્રા અને લીંબડીના
રાજ સાથે લડાઈ સં. ૧૮૬૩માં, ૨૬૧-
૨; ૧૬૪-૫; ૧૫૮; ગઢ સિદ્ધરાજે
બંધાવ્યો, ૨૬૦; માધા વાવનો, સં.
૧૩૫૦ નો લેખ, તેમ અન્ય લેખો
આદિની હકીકત; ૩૦૭, ૩૮૭, રાણુક-
દેવીનો મરણપ્રસંગ, ૩૦૬-૭; પ્રાચીન
વર્ધમાનપુર

વણુવીર-વાઘેલો પાટડીનો, અમદાવાદના
સુલતાનની મદાઈથી આંખાનેર નાઠો,
બારૈયું પરામાં મેળવ્યું, વંશજો સાંઠામાં
વસ્યા, ૨૯૩

વણુવીર દેવ-આહમાન, અવંતી રાજધિ-
રાજ, નહૂલાઈમાંના નેમીનાયની પ્રશસ્તિ
સં. ૧૪૫૩, ૨૯૭-૮;

વણુવીર-વરસડાનો લીલ બારૈયો, બટ-
રાજ બ્રાહ્મણની પુત્રીને પરણવાની
સત્તામણી કરતાં સં. ૯૦૨ માં વીર-
સિંહ ગોહિલે માર્યો, ૨૭૭-૮

વણુહર-પરમારની શાખા, ૧૦૧

વણુહોલા-પરમારની શાખા, ૧૦૧

વત્સરાજ-પ્રબંધ ૨૧ મો, ૫૮

વત્સરાજ-કાયસ્થ, ઉનાના નરસિંહ મંત્રી-
નો પૌત્ર, સં. ૧૫૮૨ ની પ્રશસ્તિ, ૩૮૨
વનમાલી-નાગર વાણીયો, ધોળકાનો દેશાઈ,
અપુત્ર વહુએ દામાજી ગાયકવાડને વારસ
કરી, કેટલોક ધર્મદાય વ્યય કરાવ્યો,
૧૬૨-૩

વનરાજ-આવડો, સં. ૮૦૨ માં અણહિલ-
વાડમાં થયો, ૪૮; અણહિલપુર વસા-
વ્યું, રાજ્યકાલ, વંશાવલિ, ૫૧; ૧૭૫;
અણહિલવાડના સ્થળની પસંદગીનું
કારણ, ખાતમુદ્દત, પાટણનું વર્ણન,
આદિ, કુમારપાળ રાસમાં વર્ણિત, ૧૮૨;
મ્રબંધમ્રબંધચિંતામણિમાં, ૮૧; નામ
કોણે આપ્યું? રાજ્યવર્ધ, વનમાં જન્મ,
૧૮૭; ૧૯૮; સં. ૮૫૨ ની વનરાજની
મૂર્તિ, તે ઉપર મહમદ પાદશાહ અને
પીરોજશાહના નામના સં. ૧૫૨૪ ના
ઉલ્લેખ, પાસેના પર્યટની મૂર્તિઓ ઉદ્ધન
સં. ૧૪૩૦ નો ઉલ્લેખ, ૩૪૦; મૂર્તિની
જમણી બાજુના ગોખલાની મૂર્તિનો
સં. ૧૪૫૨ નો લેખ, ૩૪૦; વંશાવલિ,
અણહિલપુર વસાવ્યું, ગુજરાતનો હાથ
કરેલો પ્રદેશ, દાનગીત, ૩૪૩-૪; (વેણુ)
રાજ્યકાલ, વંશજોનો રાજ્યકાલ, ૧૭૨
વનરાજ-નામે ઓળખાતો રત્નાદિત્ય, દિવ
ગઠ, બિન્નમાલ, ૩૧૯; ૨૨૮
વનોશા-શેઠ, ધંધુકાલીબીડીના હિસાબી, ૧૬૬
વરમકેત-ગિરનારનો રાજ, વળાવાળાનો
પૂર્વજ, ૩૯૫
વરદેસી-કોકણનું ગામ ઇનામમાં આપ્યું
તેનું તામપત્ર સં. ૧૪૯૨ માં, ૩૯૦
વરશંધ દે-વીધા વાળના છોકરા નથુ બાણે-
જનું પુત્ર, માયાશ્વત્ત અર્થે પોતાના હાથ
કાપ્યા, ૨૬૩
વરસકેત-(વપકેટ) ગિરનારનો રાજ, વળા-
વાળાનો પૂર્વજ, ૩૯૫
વરસંગ-કરણ વાઘેલાનો પુત્ર, અલાઉદ્દીન
ખીલજ પાસેથી કલોલ અને સાણંદના
પટા મેળવ્યા, ૩૪૫
વરસડા-વીરસિંહ ગોહિલની ગાદી, ૨૭૮;
મૂળના લીલ વણુવીરને બદલાવત માટે
વીરસિંહે માયો, ૨૭૮
૫૯

વરસાજ-લીંબડી, આલાનો કારબારી, નાલે-
શી, ૨૩૮.
વરહો-કલોલનો વાઘેલો, વખે નીકળ્યો,
અમદાવાદના શાહ સાથે ખેત પરણાવી,
વટલ્યો, ૧૫૯; ૨૫૭.
વરાહ-મ્રબંધ, ૫૭; ૫૮.
વરાહમિહિર-મ્રબંધચિંતામણિ, ૩૨૧
વર્ધમાન સ્વામી-જૈન મુનિ, સં. ૧૪૫૭,
૩૨૬.
વલધવાળા-કંટાણ બારાનો પટો મળ્યો, ૨૯૬
વલદે આમી-સિંધનો અમીર, જમ કીરોજ
સાથેની લડાઈમાં મુખ્ય. ૩૧૬.
વલાસણ-ગોપાળશંધને ઉઠાડી રાવ કલ્યાણ-
મકને સ્થાપ્યા, તાલુકો, હકીગત, ૩૦૩;
સં. ૧૬૬૫ માં નેસડામાં ગોપાળસંધ
ભરાયો તે વિગેરેની હકીગત, ૨૯૩
વલોજ-કાઠીઓનો મુખી, સિંધથી ઠાંકમાં
આવ્યો, યાત્રામાં સૂર્યનું દેવળ બનાવ્યું,
વંશજ-પ્રમાણ, ખાચર અને વાળા, ૩૦૫
વલ્લભરાજ-વડનગરમંચસ્તિ સં. ૧૨૦૮;
માલવા ઉપર હુમલો, ૯૧
વલ્લભાચાર્યજી-જન્મપત્રિકા, ૨૧૪
વશંદો-વલ્લભનો, વેનલપુરના અમરસિંધ
સાથે તકરાર, રાસડો, ૨૩૮.
વસઈ-ખંભાતના વેણીબાઈનો પેશ્વાઈ સત્કાર,
૧૩૦.
વસુદેવ-દિલ્હીનો રાજ, નિસલદેવનો પુત્ર, ૫૩
વસો-રસ્તમઅલી, સુરતના હાકેમનું લડાઈમાં
મરણ, સં. ૧૭૭૯ માં, ૨૦૦.
વસ્તરાજ-શાંકભરીનો આહમાન રાજ, પ્રતા-
પસિંહનો પિતા, નફલ તામ્રપટ. ૨૬
વસ્તુપાલ-આણુની વસહિકા, સં. ૧૧૮૭,
૩૧; રાસ સં. ૧૬૮૬ નો ૪૫; ૫૯-૬૧;
૬૧; ધર્મકાર્યો, મસીદો કરાવી, દેવલો
બંધાવ્યાં વગેરે, ૪૭. સં. ૧૩૩૨, ૪૮;
મ્રબંધ, ૫૭-૮; સં. ૧૨૮૪ નો પદમા-

વતીનો લેખ, ૩૩૫; કપર્દીયક્ષપ્રાસાદ સં. ૧૨૮૯, ૩૮૨; વિમલવસાહકામાં દેવકુશી, ૧૧૬.

વળા-એમલવાળાની હકીગત, વસ્તીપત્રક, દેવસ્થાનોની ટીપ, સં. ૧૮૯૭ માં દોલત-શંઘની યાદગીરીમાં લીડબેનન મહા-દેવ, ૩૪૧; વળાવાળા કાઠીઓની હત્પત્તિ અને ઇતિહાસ, ૩૯૪-૫, વંશા-વલિ ૩૯૫-૬.

વસ્ત્રો-શિલ્પિ, આદીશમશસ્તિ કોતરી સં. ૧૬૫૦ માં, ૨૨

વાકપતિરાજ-શાકંબરીનો આહુમાન રાજ, નહૂલ ધર્મશાસનપત્ર સં. ૧૨૧૮ તું, ૨૪ વાણત-રાજકુલ, ૪૯

વાધ-દ્વાંતાનો રાણો, આસકરણનો પુત્ર, ઇડરના રાવ કલ્યાણુમલની રાણીને પકડી તેની વાત, ૨૮૮,

વાધજી-રાણો દ્વાંતાનો, સં. ૧૬૧૬, ૩૯૭ વાધરોલા-સોલંકીની શાખ ૧૦૩; ડભાણુ ગઠ, ૧૦૪

વાધશંઘજી-મોડાસા વસાવ્યું, ઇડરના રાવે માર્યો, ૩૪૨

વાધા-રોહોડોનો પૂર્વજ, ૧૭

વાઘેલ-હુણુજી વાઘેલે વસાવ્યું, વસ્તીપત્રક આદિ, ૩૪૨; વાધરોલાતું ચાણું, ૧૦૩

વાઘેલવલ-રોહોડની શાખા, ૧૦૨

વાઘેલા-વંશાવલિ, ૨૨૯; રાજવંશી, ૨૩૦-૧; સ્થાપના સં. ૧૨૫૬ માં, પણુ વિસલદેવની સત્તા પાટણુ ઉપર થઈ સં. ૧૨૯૭-૮ માં, ૨૩૦; વંશની હત્પત્તિ અને વંશા-વલિ, ૩૧૮-૯; પેથાપુરના ૩૪૭

વાંકનેર-ઝાલા વંશીની ગાદી સં. ૧૬૫૫ પછીથી-સ્થપાઈ, ૩૩, કૃત્તેસિંહ ગાયક-વાડનો દંડ, ૧૫૫

વાડાસીનોર-બાળીઓની ગાદી, ૧૩ વાડી-ગઠ, ખડયડનો, ૧૦૩

વાહુઓલ-ચરોતર, ઘેલા 'કણુખી અને તાપીદાસની મારામારી, કૃત્તેશંગી મદદ, રાસડો, ૧૫૮; ૧૭૧

વાણીયા-૧૨૩ નતની જ્ઞાતિઓના પ્રકાર અને વિગત, ૩૩૭

વાઢેલ-રોહોડની શાખા, ૧૦૨

વામૈયા-ઠાકોરો, અલાહદીને વઢલાવ્યાથી કાળી ચયા, હિન્દુઓના રીત રીવાજે દેવદેવીઓની માનતા, ૩૩૯

વામૈયું-પાટનગર ઠાકોરોતું, સિદ્ધરાજે પરમાર ગોવિંદ દાસને ૮૪ ગામનો પટો આપ્યો, તે સ્થળે સિદ્ધરાજે રૂદ્રમાળ બંધાવ્યો; અલાહદીને આ ગામના પટલને વઢલાવ્યા, ૩૩૯

વાયસ-ગઠ, મકનાણા, ૧૦૪

વાલગણુ-નાગર પંડિત સં. ૧૨૦૮ ની વડનગરની પ્રશસ્તિ લખી, ૯૪

વાસણા-હકીગત, સં. ૧૭૧૨, ૨૯૪

વાસોદા-અગ્રગઠ, ૧૦૪

વિક્રમજિતવંશ-દિલ્હી પાટ, ૩૬૨

વિક્રમાદિત્ય-(જિત), સં. ૧૧૨માં ઉજ્જનમાં માતા હરસિદ્ધિ અને માહાકાલેશ્વરની સ્થાપના, ૨૮૬ શક્તી, ગર્ધવસેનનો, પુત્ર, મહેન્દ્રપાલનો પૌત્ર, ધારાનગરનો રાજ, ૩૯૧; ૮૮; શક્ત્યાપનાની વિગત, ૧૫૦; પ્રબંધચતુર્વિંશતિકા, ૫૮; નેપાલમાં રાજ્ય. બત્રીસ પુતળીતું સિંહાસન, પુતળીઓનાં ગુણગાન, સંવતગણના, ૩૫૯; પ્રબંધચિંતામણિ, ૩૨૧; ૮૧; શકપ્રવર્તનની ખ્યાતિ, આદિ, ૨૧૩;

વિક્રમજિત-(જુઓ વિક્રમ), ગોહિલોના પૂર્વજે હરાવ્યો. ૨૯૧

વિક્રમપાલ-દિલ્હીની પાટ, અનંગપાલનો વંશજ, ૨૧૩

વિક્રમસેન-વિક્રમ, વિક્રમાદિત્ય (જુઓ.

વિગ્રહપાલ-શાહબરીનો આહુમાન રાજ, સં. ૧૨૧૮ ની પ્રશસ્તિ, ૨૪
 વિજયદેવ-સૂરિ, સં. ૧૬૮૬ની પ્રશસ્તિ, ૨૬
 વિજયદેવ-સુનિ, તપાગચ્છના, ૧૧૬
 વિજયપ્રભ-સૂરિ, હીરવિજયના ગુર, ૧૫
 વિજયપાલ-કનોજનો, સોમશ્વર સાથે લડાઈ, ૧૦
 વિજયસેન-સૂરિ, તપાગચ્છ, સં. ૧૬૪૯ ની ઋષભપ્રસાદની પ્રશસ્તિ, ૧૮૨
 વિજયસેન-સૂરિ, નાગેન્દ્ર ગચ્છ, સં. ૧૨૮૭, ૩૧
 વિજયસંગ-સૂરીશ તપાગચ્છના, ૧૧૬
 વિજયગણિ-ઋષભદાસનો ગુર, સં. ૧૬૭૦ નો રાસ ૧૭૯
 વિજયક્ષેમ-સૂરિ, સં. ૧૭૭૮નો રાસ, ૧૧૧
 વિજયસિંહ-સં. ૧૫૩૫માં ભેટાલીનું શિવાલય, ૩૯૮
 વિજયસિંહજી-ભાવનગર ઠાકોર, જુઓ વજ્રમલ, ૧૪૯; ૭૯
 વિજયાનંદ-ક્ષેમાનંદનો પુત્ર, વંથળીનો રાજ, બ્રાહ્મણોને દાન, રાષ્ટ્રકૂટ વંશની કુંવરી નાગદેવીને પરણ્યા, ૩૮૬.
 વિજયાભિનંદન-શકપ્રવર્તક, ૧૦,૦૦૦ વર્ષોનું પરિમાણ, ૩૬૧; દક્ષિણમાં પ્રવર્તનનો સમય, આદિ, ૩૬૪
 વિજયાદિલ-શિલાહાર વંશીઓનો પૂર્વજ, સં. ૧૧૧૩ ની પ્રશસ્તિ, ૮૫
 વિજલદેવી-વંથળીના જગતસિંહની માતા, સ્મરણમાં વિજલેશ્વર શિવાલય; ૩૮૬.
 વિજલેશ્વર-શિવાલયનો લેખ, વંથલીનું પ્રાચીન દેવલ, ૩૮૬.
 વિકૃલનાપજી-જન્મપત્રિકા, ૨૧૪
 વિકૃલેશ-ગોવર્ધનપુત્ર, સં. ૧૮૨૭ માં રામનવમીનો વાદ, ૨૧૮.
 વિલાધર-શિલાહાર વંશનો સ્થાપક બ્રાહ્મણ, ૮૪.

વિનવિનય-કીર્તિચિન્નના શિષ્ય, ૧૫
 વિલીપણુ-રામે લંકા આપી ત્રેતાયુગમાં, ૨૧૨.
 વિમલશાહ-વસહિકાની પ્રશસ્તિ, સં. ૧૨૭૮; ૩૦; સં. ૧૦૮૮ માં આણુ ગઠ હપર દેહેરાં કરાળ્યાં, ૪૮; પોરવાડ વાણીયો, મહિમા, પ્રશંસા, રાસ, ૧૧૫-૧૭; ૧૧૮.
 વિમલવસહિકા-સં. ૧૨૭૮, ૨૯-૩૦; ૧૧૮
 વિરમ-રોહોડોનો પૂર્વજ, ૧૭
 વિરમ-સલખાવત, સં. ૧૪૩૫ માં લેખવે ગયો, ૪૮
 વિરમદેવ-પુત્ર સંતતિ, કવિત્વ, ૫૦
 વિરમદેવ-ઈરરનો રાવ પુંગલની ગણગારનો ઉત્સવ, સં. ૧૬૩૦ અમદાવાદના શાહના શાહનંદાને માર્યો, બાઈઓને દગાથી માર્યો, દાશીની યાત્રા, જેપુરવાળી, ચારમાન બેને બાઈનું વેર લેવા ઝેરવાળો સરપાવ (ડગલો) આપ્યો, લીલોડે આવી ડગલો પહેરતાં મુઓ, ચંદરાવતી અને વાઘેલી રાણી સતી થઈ, કલ્યાણમલજીનો બાઈ, ૧૪૪-૬; નારણદાસજીનો પુત્ર સં. ૧૬૩૦, ૧૪૭; પાટવી ઈર્ષો, બાઈ રાયશંભજીને માર્યો, માંગદાસજીએ વાઘેલાના મારામાંથી ઉગાર્યો, સુંદરદાસને હડણી પટો આપ્યો; ૨૯૨-૩; હકીગત, ચરિત્ર, ૩૨૭.
 વિરમદેવ-મહારાજધિરાજ, મોણસર તલાવનો લેખ, ૨૭૯
 વિરમગામ-કૃમાવિસદારો સં. ૧૭૮૦ થી ૧૮૯૩; હુકી નોંધો, ગાયકવાડના સુબાઓ અને કલેક્ટરોનાં નામ, ૩૪૭; દેશાઈઓની હકીગત, ગુજરાતના સુલતાનો, દિલ્હીના મોગલ શાહો, અને પેશવાના સમયની હકીગત, ૨૭૬-૭; દેશાઈઓની વંશાવતિ, ૧૭૬; બે શિલ

- વતીનો લેખ, ૩૩૫; કપર્દીયક્ષત્રાસાદ સં. ૧૨૮૯, ૩૮૨; વિમલવસાહિકામાં દેવકુલી, ૧૧૬.
- વળા-એમલવાળાની હકીગત, વસ્તીપત્રક, દેવસ્થાનોની ટીપ, સં. ૧૮૯૭ માં દોલત-શંઘની યાદગીરીમાં લીડબંજન મહા-દેવ, ૩૪૧; વળાવાળા કાઠીઓની ઉત્પત્તિ અને ઇતિહાસ, ૩૯૪-૫, વંશા-વલિ ૩૯૫-૬.
- વસ્તો-શિલ્પિ, આદીશપ્રશસ્તિ કોતરી સં. ૧૬૫૦ માં, ૨૨
- વાક્યતિરાજ-શાકંબરીનો આહુમાન રાજ, નફલ ધર્મશાસનપત્ર સં. ૧૨૧૮ નું, ૨૪
- વાચુત-રાજકુલ, ૪૯
- વાધ-દાંતાનો રાણો, આસકરણનો પુત્ર, ઇડરના રાવ કલ્યાણમલની રાણીને પકડી તેની વાત, ૨૮૮,
- વાધ-રાણો દાંતાનો, સં. ૧૬૧૬, ૩૯૭
- વાધરોલા-સોલંકીની શાખા ૧૦૩; ડભાણુ ગઢ, ૧૦૪
- વાધશંઘ-મોડાસા વસાવ્યું, ઇડરના રાવે માર્યો, ૩૪૨
- વાધા-રોડોડોનો પૂર્વજ, ૧૭
- વાધેલ-લુણાળ વાધેલે વસાવ્યું, વસ્તીપત્રક આદિ, ૩૪૨; વાધરોલાનું ચાણું, ૧૦૩
- વાધેલવલ-રોડોડની શાખા, ૧૦૨
- વાધેલા-વંશાવલિ, ૨૨૯; રાજવંશી, ૨૩૦-૧; સ્થાપના સં. ૧૨૫૬ માં, પણ વિસલદેવની સત્તા પાટણ ઉપર થઈ સં. ૧૨૯૭-૮ માં, ૨૩૦; વંશની ઉત્પત્તિ અને વંશા-વલિ, ૩૧૮-૯; પેચાપુરના ૩૪૭
- વાંકાનેર-ઝાલા વંશીની ગાદી સં. ૧૬૫૫ પછીથી સ્થપાઈ, ૩૩, કૃત્તેસિંહ ગાયક-વાડોના દંડ, ૧૫૫
- વાડાસીનોર-બાળીઓની ગાદી, ૧૩
- વાડી-ગઢ, ખડચડનો, ૧૦૩
- વાહુઓલ-ચરોતર, ઘેલા કણુખી અને તાપીદાસની મારામારી, કૃત્તેશંગી મદદ, રાસડો, ૧૫૮; ૧૭૧
- વાણીયા-૧૨૩ નતની જ્ઞાતિઓના પ્રકાર અને વિગત, ૩૩૭
- વાઢેલ-રોડોડની શાખા, ૧૦૨
- વામૈયા-ઠાકોરો, અલાહદીને વટલાવ્યાથી કોળી થયા, હિન્દુઓના રીત રીવાજો દેવદેવીઓની માનતા, ૩૩૯
- વામૈયું-પાટનગર ઠાકોરોનું, સિદ્ધરાજે પરમાર ગોવિંદ દાસને ૮૪ ગામનો પટો આપ્યો, તે સ્થળે સિદ્ધરાજે રૂદ્રમાળ બંધાવ્યો; અલાહદીને આ ગામના પટેલને વટલાવ્યા, ૩૩૯
- વાયસ-ગઢ, મકવાણા, ૧૦૪
- વાલગણુ-નાગર પંડિત સં. ૧૨૦૮ ની વડનગરની પ્રશસ્તિ લખી, ૯૪
- વાસણુ-હકીગત, સં. ૧૭૧૨, ૨૯૪
- વાસોદા-અગ્રગઢ, ૧૦૪
- વિક્રમનિતવંશ-દિલ્હી પાટ, ૩૬૨
- વિક્રમાદિત્ય-(નિત), સં. ૧૧૨માં ઉજ્જવનમાં માતા હરસિક્કિ અને માહાકાલેશ્વરની સ્થાપના, ૨૮૬ શકકર્તા, ગર્ધવસેનનો, પુત્ર, મહેન્દ્રપાલનો પૌત્ર, ધારાનગરનો રાજ, ૩૯૧; ૮૮; શકસ્થાપનાની વિગત, ૧૫૦; પ્રબંધચતુર્વિંશતિકા, ૫૮; નેપાલમાં રાજ્ય. બત્રીસ પુતળીનું સિંહાસન, પુતળીઓનાં ગુણુગાન, સંવતગણના, ૩૫૬; પ્રબંધચિંતામણિ, ૩૨૧; ૮૧; શકપ્રવર્તનની ખ્યાતિ, આદિ, ૨૧૩;
- વિક્રમનિત-(ભુઓ વિક્રમ), ગોહિલોના પૂર્વજે હરાવ્યો. ૨૨૧
- વિક્રમપાલ-દિલ્હીની પાટ, અનંગપાલનો વંશજ, ૨૧૩
- વિક્રમસેન-વિક્રમ, વિક્રમાદિત્ય ભુઓ.

વિશ્વપાલ-શાહબરીનો આહમાન રાત્ન,
 સં. ૧૨૧૮ ની પ્રશસ્તિ, ૨૪
 વિજયદેવ-સૂરિ, સં. ૧૬૮૬ની પ્રશસ્તિ, ૨૬
 વિજયદેવ-સુનિ, તપાગચ્છના, ૧૧૬
 વિજયપ્રભ-સૂરિ, હીરવિજયના ગુરુ, ૧૫
 વિજયપાલ-કનોજનો, સોમેશ્વર સાથે
 લડાઈ, ૧૦
 વિજયસેન-સૂરિ, તપાગચ્છ, સં. ૧૬૪૯
 ની ઋષભપ્રસાદની પ્રશસ્તિ, ૧૮૨
 વિજયસેન-સૂરિ, નાગેન્દ્ર ગચ્છ, સં.
 ૧૨૮૭, ૩૧
 વિજયસંગ-સૂરીશ તપાગચ્છના, ૧૧૬
 વિજયગણિ-ઋષભદાસનો ગુરુ, સં. ૧૬૭૦
 નો રાસ ૧૭૯
 વિજયક્ષેત્ર-સૂરિ, સં. ૧૭૭૮નો રાસ, ૧૧૧
 વિજયસિંહ-સં. ૧૫૩૫માં ભેટાણીનું શિ-
 વાલય, ૩૯૮
 વિજયસિંહજી-આવનગર ઠાકોર, જીઓ
 વન્મલ, ૧૪૯; ૭૯
 વિજયાનંદ-ક્ષેમાનંદનો પુત્ર, વંથળીનો રાત્ન,
 બ્રાહ્મણોને દાન, રાષ્ટ્રકુટ વંશની કુંવરી
 નાગદેવીને પરણ્યો, ૩૮૬.
 વિજયાભિનંદન-શકપ્રવર્તક, ૧૦,૦૦૦
 વર્ષોનું પરિમાણ, ૩૬૧; દક્ષિણમાં પ્રવ-
 ર્તનનો સમય, આદિ, ૩૬૪
 વિજયાદિત્ય-શિલાહાર વંશીઓનો પૂર્વજ,
 સં. ૧૧૧૩ ની પ્રશસ્તિ, ૮૫
 વિંજલદેવી-વંથળીના નગતસિંહની માતા,
 સ્મરણમાં વિંજલેશ્વર શિવાલય; ૩૮૬.
 વિંજલેશ્વર-શિવાલયનો લેખ, વંથળીનું
 પ્રાચીન દેવલ, ૩૮૬.
 વિકૃતનાયજી-જન્મપત્રિકા, ૨૧૪ .
 વિકૃલેશ-ગોવર્ધનપુત્ર, સં. ૧૮૨૭ માં
 રામનવમીનો વાહ, ૨૧૮.
 વિદ્યાધર-શિક્ષાહાર વંશનો સ્થાપક બ્રાહ્મણ,
 ૮૪.

વિનવિનય-કીર્તિવિજયના શિષ્ય, ૧૫
 વિલીપણુ-રામે લંકાં આપી ત્રેતાયુગમાં,
 ૨૧૨.
 વિમલશાહ-વસહિકાની પ્રશસ્તિ, સં.
 ૧૨૭૮; ૩૦; સં. ૧૦૮૮ માં આણુ
 ગઢ ઉપર દેહેરાં કરાવ્યાં, ૪૮; પોરવાડ
 વાણીયો, મહિમા, પ્રશંસા, રાસ, ૧૧૫-
 ૧૭; ૧૧૮. -
 વિમલવસહિકા-સં. ૧૨૭૮, ૨૯-૩૦; ૧૧૮
 વિરમ-રાઠોડોનો પૂર્વજ, ૧૭
 વિરમ-સક્ષપાવત, સં, ૧૪૩૫ માં જોધવૈ
 ગયો, ૪૮
 વિરમદેવ-પુત્ર સંતતિ, કવિત્ત, ૫૦
 વિરમદેવ-ઈડરનો રાવ પુંગલની ગણગોરનો
 ઉત્સવ, સં. ૧૬૩૦ અમદાવાદના શાહના
 શાહનદાને માર્યો, બાઈઓને દગાથી
 માર્યો, કાશીની યાત્રા, જેપુરવાળી, ઓર-
 માન બેને બાઈનું વેર લેવા ઝેરવાળો
 સરપાવ (ડંગલો) આપ્યો, લીલોડે આવી
 ડંગલો પહેરતાં મુઝો, ચંદરાવતી અને
 વાઘેલી રાણી સતી થઈ, કલ્યાણમલજનો
 બાઈ, ૧૪૪-૬; નારણદાસજનો પુત્ર
 સં. ૧૬૩૦, ૧૪૭; પાટવી ઈર્થો, બાઈ
 રાયશંકજનો માર્યો, માંગદાસજએ વાઘે-
 લાના મારામાંથી ઉગાર્યો, સુંદરદાસને
 હડણી પટો આપ્યો; ૨૯૨-૩; હકી-
 ગત, ચન્નિ, ૩૨૭.
 વિરમદેવ-મહારાજધિરાજ, મોણસર તલા-
 વનો લેખ, ૨૭૯
 વિરમગામ-કૃમાવિસદારો સં. ૧૭૮૦ થી
 ૧૮૯૩; હકી નોંધો, ગાયકવાડના સુ-
 બાઓ અને કલેક્ટરોનાં નામ, ૩૪૭;
 દેશાઈઓની હકીગત, ગુજરાતના સુલ-
 તાનો, દિલ્હીના મોગલ શાહો, અને
 પેશવાના સમયની હકીગત, ૨૭૬-૭;
 દેશાઈઓની વંશાવલિ, ૧૭૬; બેશિ

લેખો, ૨૭૯; ટિલાયત નથુભાઈના કારભારીની પેશ્વાને મદદ, ૨૮૦; સં. ૧૮૬૯માં માનાજીની હુંટ, ૨૮૧, વિરમજી-દેરાલના ભગવાન દાસજીનો પુત્ર, સં. ૧૬૪૪, ૨૯૧-૨.

વલેકધીર ગણી-૨૭; ૪૪ સં. ૧૫૮૭ ની પ્રશસ્તિ,

વિસલ-સિદ્ધરાજનો બાણેજ, ખેંગારનો બત્રીજો, નિમકહરામી નીવડયા માટે મામાએ તાકકાન કાપ્યાં, ૧૫૯.

વિસલ દેવ-દેશાંતરમાં યુદ્ધ અર્થે પ્રયાણ, ગુજરાતના ચાલુક્ય રાય સાથે લડાઈ, વિસલનગર વસાવ્યું, શાપ થયો, હુંડા રાક્ષસ રૂપે પુનરવતાર, ૧૦; રાજ્યકાલ, વિસનગર વસાવ્યું, ૧૭૨; (ચાવડો) ૧૮૧; ડભોઈનો કિલ્લો કરાવ્યો, ૧૭૫;

વિસલ દેવ-સં. ૧૩૧૮, અજમેર, ૪૮

વિસલ દેવ-દિલ્હી થાપી સં. ૪૨૮માં, ૫૩;

વંશાવલિ, ૨૧૩

વિસલનગર-વિસલ દેવે સ્થાપ્યું, ૧૦; ૧૭૨; ૧૮૧; જૈન દેવલનો જીર્ણોદ્ધાર સં. ૧૬૪૨માં, ૩૩૪

વિસલ દેવ-વાઘેલો; સં. ૧૩૬૧ માં પાટ-જીની પાટે બેઠો, ૨૨૯, રાજ્યકાલ, ૨૨૯; ૨૩૧; ૩૧૮; પ્રબંધચિંતામણિ, ૩૨૧; ૮૧; સં. ૧૩૨૮નો કેટશ્વરનો લેખ, પ્રભાસ પર્યંત રાજ્યપ્રદેશ, ૩૮૩-૪

વિસલ દે-વાઘેલો, બહારવટાથી અમદાવાદના શાહને સતામણી, વિરમગામના દેશાઈએ વશ કર્યો, ૨૭૬

વિસલ દેવ-સિદ્ધરાજનો પુત્ર (?), આઠ રાણીઓ, ગોસાઈની યુક્તિથી સતતિ, મોગલ સરદાર સાથે યુદ્ધમાં મરણ, રાસ, ૧૨૧

વિષ્ણુજી-નાગર, સં. ૧૬૮૯ ની વહનગરની પ્રશસ્તિ, ૯૪-૫

વિસળજી-રાણો, બાવનગરના ઠાકોરનો પૂર્વજ, સં. ૧૫૭૫ માં શિહોરના ઔદિચ્ય (જનની) બ્રાહ્મણો સાથે યુદ્ધ, ૧૫૧

વિસરોડા-પ્રાચીનતા, વિસરોડીયા કુળી, કટોસણના મકવાણા કોળીને કબજે, સં. ૧૮૯૬ પછી ઇચેજી અમલ, રાજગઢ, વિશ્વનાથ મહાદેવની હકીગત, ૩૪૧

વિસામણ-બક્ત, વિસલનું બળત ૧૨૧-૨ વીધા વાળ-ગોહિલ, અઠીલાના ઠાકોર અરજણજી સાથે લડાઈ, તેમાં મરણ થયું, ૨૬૩

વીડાલ-નગર, મારવાડ, ૧૫૨

વીંછીયા-ગોહલ ખાતર, બોટાદના કાઠી, વંશાવલિ, ૨૭૪

વીરદેવ-ચાહમાન સં. ૧૪૫૩ ની નરૂલાઈની પ્રશસ્તિ, અવંતીરાજ, ૨૯૮

વીરધવલ-અણહીલવાડનો વાઘેલો રાજ, સં. ૧૨૮૭, ૩૦; ૨૯૭; ૩૨૧; ૮૧,

વીરપર-ગઢ, સિદ્ધરાજે બંધાવ્યો, ૨૩૦

વીરવર-નરૂલનો રાજ, આણનાં દીર્ઘોનો કબજો, વંશાવલિ, સં. ૧૨૮૭ નો લેખ, ૩૦

વીરશંખ-ચાવડો, ભીમદેવનો પુત્ર, રાજકાલ, રતનાદિત્યનો પૂર્વજ, ૧૭૫; (વિરમદેવ?) ૫૧

વીરસિંહ-(વીરસંગ) વાઘેલો, સં. ૧૫૫૫ નો લેખ, દંડાહિનો રાજ, મહીપસિંહનો પુત્ર, ૧૭૭

વીરસિંહ-ગોહિલ, સં. ૯૫૨, વણવીર ખારેયાને મારી વરસડાની ઠકરાત મેળવી, ૨૭૭-૮;

વીરસેન-૧૧ મો, દિલ્હીની પાટે રાજ, વંશાવલિ, ૨૧૩

વીરસેન-વંશ, દિલ્હીમાં ૩૬૨

વીરાઈ-રાઠોડ, પૃથ્વીરાજ રાસો, ૧૧

વીહોજી-ગોહિલ, ઝાંઝળનો પુત્ર, ૨૬૨

વૃક્ષવાદી-સૂરિ, પ્રબંધ, ૫૭, ૫૮
વૃષકેતુ-(વરકેતુ),-કર્ણુનો પુત્ર, કૃષ્ણ સોરઠ-
ની ઉપજનો ચોથો ભાગ આપ્યો,
ખાણુવો નામ, મહાભારતના રણમાંથી
પાછા વાળ્યાથી વાળા કહેવાયો, વંશજો
વાળા વાળા જન્મૂત, કાઠીઓનો પૂર્વજ,
૩૯૪-૫

વેળપુર-વેળ રજપુતોતું, ૧૦૩; ગોહિ-
લતું મયક, ૧૫૯; ગરાશીયા અમર-
સિંહના રાસડા, ૨૩૭-૮

વેળલજી-વરસોડાના, વંશાવલિ, ૩૪૪

વેળ-વેળપુરના, ૧૦૩

વેણીભાઈ-ખંભાતના, સ્વાઈ માધવ સાથે
બેનનો સંબંધ, નવાબે દગો દઈ માર્યો,
રાસડો, ૧૩૦, ૧૫૮; ૧૬૮-૯

વેણીસુત-નાગર બ્રાહ્મણ, સં. ૧૨૦૮ની
વડનગરની પ્રશસ્તિ, ૯૪-૫

વેણેશ નિત-અડાલજની વાવવાળી વાઘે-
લી રાણી રૂડબાઈનો પિતા, સં. ૧૫૧૫,
૧૭૬

વેહલ-(જુઓ વિસલ) સિદ્ધરાજનો ભા-
ણેજ, ૧૫૯

વેણી વછરાજ-દિવ ખંદેર સં. ૭૯૭, ૨૨૮
વેણી વછરાજ-ઈડરમાં જન્મ, શ્રી નગરની
રાણીથી જન્મ્યો, પરાક્રમ, ઈડરીયો
ગઠ સં. ૧૦૦૦ વિક્રમ સવત પૂર્વે,
તારંગાનો રાજ, ૩૨૮; ૩૩૫

વેરશી-પટલ, પતાઈ રાવલને મદદ મુસલ-
માનો સામે, વિરમગામના મૂળ દેશાઈ,
ઈડરમાં ગામેટી, આંખાનેરનો કારભારી,
વિરમગામની દેશાઈગીરી બાદશાહ
પાસેથી, ૨૭૬

વેરીસાલ મકવાણો, કેસર રાસ ૨૩૩

વૈદિકરનામા-ફારસી ગ્રંથ, સિંધમાં મુસલ-
માની રાજ્યની-હકીગત, ૩૯૩

વૈદ્યનાથ-ઝૈંઘ પંડિત ભગવાનલાલની, ૩૨૬

વૈરાટ નગર-(ધોળકા) ધવલસિંહે વસાવ્યું,
સં. ૧૭૮૦ ની સિદ્ધનાથની વાવ, ૩૪૬
વૈશ્યો-ઉત્પત્તિ, ૩૭૧

વોકર-મેજર, રાસડો, મોરનો શિકાર, ૩૩૬
વોહોરાઓ-જમાત, ૩૪૭; મુલ્લાંજી, ગાદીના
વારસોનો નિયમ, જમાતો બેવડી થઈ
હી. સન ૮૫૮, ૩૯૭

વજલાલ કાળીદાસ શાસ્ત્રી-રાસમાળાનાં
સાધનો ઉકેલી આપનામાં મદદ, ૩૪૯
વજરતન-સં. ૧૮૨૭ માં મુંબઈમાં રામ-
નવમીનિર્ણય, ૨૧૮

વ્યે હોઆસ-મકવાણો, કેસરરાસો, ૨૩૩
રો

શક-અધિપતિઓ, કર્તાઓ, છ, યુધિષ્ઠિર,
વિક્રમ, શાહીવાહન, વિજયાબિનન્દન,
નાગાર્જુન અને કલંકી, તેમની ખ્યાતિ,
વર્ષપરિમાણ, ૨૧૩; ૩૬૧; ૩૬૪

શકેવ-આણાવલિ, ૨૨૫

શંકર-કવિ, શુન્દરાતના આવડા રાતનો,
ભુવડ સોલંકીના દરબારમાં વાદવિવાદ-
માં વિજય, રત્નમાલિકામાં ખ્યાતિ,
વર્ણન, ૧૮૮

શંકરાચાર્ય-આદિ, બક્તમાલ, ૨૨; દેવ
બોધાચાર્ય અને કુમારપાલ, હેમચન્દ્રનો
પ્રસંગ, ૨૩૧

શંખેશ્વર-મહાદેવ, સં. ૧૧૭૨, જીર્ણોદ્ધાર
સં. ૧૬૬૮-૭૨, સં. ૧૭૦૦માં
ગૌહલ્યાથી દેવળ અપવિત્ર થયું, સં.
૧૭૫૧ માં હુંબડે પુનઃ પ્રતિષ્ઠા કીધી,
રાધનપુરના અચાલીઆનો કારભાર
૨૭૬; દક્ષિણાતી ઓરડીમાં ૨૪ તીર્થ-
કરોની માતાઓની મૂર્તિઓ, લેખ સં.
૧૨૩૮, ૨૭૬

શત્રસાલ-માતરનો ઠાકોર, અહમદ શાહ
સાથે કન્યા માટે વિરોધ, ઉદેપુરી રાણીએ
દીકરીને શાહને જતાને મોકલ્યાથી

- લેખો, ૨૭૯; ટિલાયત નથુભાઈના કારભારીની ચેશ્વાને મદદ, ૨૮૦; સં. ૧૮૬૯માં માનાજીની હુંટ, ૨૮૧, વિરમજી-દેરાણના ભગવાન દાસજીનો પુત્ર, સં. ૧૬૪૪, ૨૯૧-૨. વેવેકધીર ગણી-૨૭; ૪૪ સં. ૧૫૮૭ ની પ્રશસ્તિ, વિસલ-સિદ્ધરાજનો બાણેજ, ખેંગારનો ભત્રીજો, નિમકહરામી નીવડયા માટે મામાએ નાકકાન કાર્યા, ૧૫૯. વિસલ દેવ-દેશાંતરમાં યુદ્ધ અર્થે પ્રયાણ, ગુજરાતના ચાલુક્ય રાજ સાથે લડાઈ, વિસલનગર વસાવ્યું, શાપ થયો, હુંડા રાક્ષસ રૂપે પુનરવતાર, ૧૦; રાજ્યકાલ, વિસનગર વસાવ્યું, ૧૭૨; (ચાવડો) ૧૮૧; હોઘોના કિલ્લો કરાવ્યો, ૧૭૫; વિસલ દેવ-સં. ૧૩૧૮, અજમેર, ૪૮ વિસલ દેવ-દિલ્હી યાત્રી સં. ૪૨૮માં, ૫૩; વંશાવલિ, ૨૧૩ વિસલનગર-વિસલ દેવે સ્થાપ્યું, ૧૦; ૧૭૨; ૧૮૧; જૈન દેવલનો જીર્ણોદ્ધાર સં. ૧૬૪૨માં, ૩૩૪ વિસલ દેવ-વાઘેલો; સં. ૧૩૬૧ માં પાટણની પાટે બેઠો, ૨૨૯, રાજ્યકાલ, ૨૨૯; ૨૩૧; ૩૧૮; પ્રબંધચિંતામણિ, ૩૨૧; ૮૧; સં. ૧૩૨૮નો કોટશ્વરનો લેખ, પ્રભાસ પર્યંત રાજ્યપ્રદેશ, ૩૮૩-૪ વિસલ દે-વાઘેલો, બહારવટાથી અમદાવાદના શાહને સતામણી, વિરમગામના દેશાઈએ વશ કર્યો, ૨૭૬ વિસલ દેવ-સિદ્ધરાજનો પુત્ર (?), આઠ રાણીઓ, ગોસાઈની યુક્તિથી સતતિ, મોગલ સરદાર સાથે યુદ્ધમાં મરણ, રાસ, ૧૨૧ વિષ્ણુજી-નાગર, સં. ૧૬૮૯ ની વડનગરની પ્રશસ્તિ, ૯૪-૫
- વિસળજી-રાણો, બાવનગરના ઠાકોરનો પૂર્વજ, સં. ૧૫૭૫ માં શિહોરના ઓદિચ્ય (નની) બ્રાહ્મણો સાથે યુદ્ધ, ૧૫૧ વિસરોડા-પ્રાચીનતા, વિસરોડીઆ કણુખી, કટોસણના મકવાણા કોળીને કબજે, સં. ૧૮૯૬ પછી ઇમેજ અમલ, રાજગઢ, ચિશ્વનાથ મહાદેવની હકીગત, ૩૪૧ વિસામણ-ભક્ત, વિસલનું બનત ૧૨૧-૨ વીધા વાન-ગોહિલ, અઠીલાના ઠાકોર અરજણજી સાથે લડાઈ, તેમાં મરણ થયું, ૨૬૩ વીડાલ-નગર, મારવાડ, ૧૫૨ વીંછીયા-ગોહલ ખાતર, બોટાદના કાઠી, વંશાવલિ, ૨૭૪ વીરદેવ-ચાહમાન સં. ૧૪૫૩ ની નફ્ફાઈની પ્રશસ્તિ, અવંતીરાજ, ૨૯૮ વીરધવલ-અણહીલવાડનો વાઘેલો રાજ, સં. ૧૨૮૭, ૩૦; ૨૯૭; ૩૨૧; ૮૧, વીરપર-ગઢ, સિદ્ધરાજે બંધાવ્યો, ૨૩૦ વીરવર-નફ્ફલનો રાજ, આણનાં તીર્થોનો કબજો, વંશાવલિ, સં. ૧૨૮૭ નો લેખ, ૩૦ વીરશંખ-ચાવડો, લીમદેવનો પુત્ર, રાજકાલ, રત્નાદિલનો પૂર્વજ, ૧૭૫; (વિરમદેવ?) ૫૧ વીરસિંહ-(વીરસંગ) વાઘેલો, સં. ૧૫૫૫ નો લેખ, દંડાહિનો રાજ, મહીપસિંહનો પુત્ર, ૧૭૭ વીરસિંહ-ગોહિલ, સં. ૯૫૨, વણુવીર ખારેયાને મારી વરસડાની ઠકરાત મેળવી, ૨૭૭-૮; વીરસેન-૧૧ મો, દિલ્હીની પાટે રાજ, વંશાવલિ, ૨૧૩ ૯ વીરસેન-વંશ, દિલ્હીમાં ૩૬૨ વીરાર્જી-રાહોડ, પૃથ્વીરાજ રાસો, ૧૧ વીહોજી-ગોહિલ, ઝાંઝળનો પુત્ર, ૨૬૨

વૃદ્ધવાદી-સૂરિ, પ્રબંધ, ૫૭, ૫૮
વૃષકેતુ-(વરકેતુ),-કર્ણનો પુત્ર, કૃષ્ણ સોરઠ-
ની હપજનો ચોથો ભાગ આપ્યો,
ખાહુલો નામ, મહાભારતના રણમાંથી
પાછા વાળ્યાથી વાળા કહેવાયો, વંશજો
વાળા વાળા રજપૂત, કાઠીઓનો પૂર્વજ,
૩૯૪-૫

વેળણપુર-વેળ રજપુતોતું, ૧૦૩; ગોહિ-
લતું મયક, ૧૫૯; ગરાશીયા અમર-
સિંહના રાસડા, ૨૩૭-૮

વેળણ-વરસોડાના, વંશાવલિ, ૩૪૪

વેળ-વેળણપુરના, ૧૦૩

વેણીભાઈ-ખંભાતના, સ્વાઈ માધવ સાથે
બેનનો સંબંધ, નવાબે દગો દઈ માર્યો,
રાસડો, ૧૩૦, ૧૫૮; ૧૬૮-૯

વેણીસુત-નાગર બ્રાહ્મણ, સં. ૧૨૦૮ની
વડનગરની પ્રશસ્તિ, ૯૪-૫

વેણેશ જિત-અડાલજની વાવવાળી વાઘે-
લી રાણી રૂઝબાઈનો પિતા, સં. ૧૫૧૫,
૧૭૬

વેહલ-(ભુઓ નિસલ) સિદ્ધરાજનો ભા-
ણેજ, ૧૫૯

વેણી વહરાજ-દિવ બંદરે સં. ૭૯૭, ૨૨૮

વેણી વહરાજ-ઈડરમાં જન્મ, શ્રી નગરની
રાણીથી જન્મ્યો, પરાક્રમ, ઈડરીયા
ગઠ સં. ૧૦૦૦ વિક્રમ સવત પૂર્વે,
તારંગાનો રાજ, ૩૨૮; ૩૩૫

વેરશી-પટલ, પતાઈ રાવલને મદદ સુસલ-
માનો સામે, વિરમગામના મૂળ દેશાઈ,
ઈડરમાં ગામેટી, આંપાનેરનો કારભારી,
વિરમગામની દેશાઈગીરી બાદશાહ
પાસેથી, ૨૭૬

વેરીસાલ મકવાણો, કેસર રાસ ૨૩૩

વૈઈકરનામા-ફારસી ગ્રંથ, સિંધમાં સુસલ-
માની રાજ્યની-હુકીગત, ૩૯૩

વૈદ્યનાથ-ઝૌંધ ખંડિત ભગવાનલાલની, ૩૨૬

વૈરાટ નગર-(ધોળકા) ધવલસિંહે વસાવ્યું,
સં. ૧૭૮૦ ની સિદ્ધનાથની વાવ, ૩૪૬
વૈર્યો-હત્યત્તિ, ૩૭૧

વોકર-મેજર, રાસડો, મોરનો ચિકાર, ૩૩૬
વોહોરાઓ-જમાત, ૩૪૭; મુલ્લાંજી, ગાદીના
વારસોનો નિયમ, જમાતો બેવડી થઈ
છી. સન ૮૫૮, ૩૯૭

વ્રજલાલ કાળીદાસ શાસ્ત્રી-રાસમાળાનાં
સાધનો ઉકેલી આપવામાં મદદ, ૩૪૯
વ્રજરત્ન-સં. ૧૮૨૭ માં મુંબાઈમાં રામ-
નવમીનિર્ણય, ૨૧૮

વ્યે હોઆસ-મકવાણો, કેસરરાસો, ૨૩૩
શ

ચાક-અધિપતિઓ, કર્તાઓ, છ, યુધિષ્ઠિર,
વિક્રમ, ચાલીવાહન, વિજયાભિનન્દન,
નાગાર્જુન અને કલંકી, તેમની ખ્યાતિ,
વર્ષપરિમાણ, ૨૧૩; ૩૬૧; ૩૬૪

ચાકેવ-બ્રાહ્મણવલિ, ૨૨૫

ચંકર-કવિ, શુન્દરાતના ચાવડા રાજનો,
ભુવડ સોલંકીના દરબારમાં વાદવિવાદ-
માં વિજય, રત્નમાલિકામાં ખ્યાતિ,
વર્ણન, ૧૮૮

ચંકરાચાર્ય-આદિ, ભક્તમાલ, ૨૨; દેવ
બોધાચાર્ય અને કુમારપાલ, હેમચન્દ્રનો
પ્રસંગ, ૨૩૧

ચંખેશ્વર-મહાદેવ, સં. ૧૧૭૨, જીર્ણોદ્ધાર
સં. ૧૬૬૮-૭૨, સં. ૧૭૦૦માં
ગોહલ્યાથી દેવળ અપવિત્ર થયું, સં.
૧૭૫૧ માં હુંબડે પુનઃ પ્રતિષ્ઠા કીધી,
રાધનપુરના અચાલીઆનો કારભાર
૨૭૬; દક્ષિણાતી ચોરડીમાં ૨૪ તીર્થ-
કરોની માતાઓની મૂર્તિઓ, લેખ સં.
૧૨૩૮, ૨૭૬

ચત્રસાલ-માતરનો કાકોર, અહમદ ચાહ
સાથે કન્યા માટે વિરોધ, ઉદેપુરી રાણીએ
દીકરીને ચાહને જનનાને મોકલ્યાથી

આત્મધાત. દીધો, હિન્દુઓ વટસ્યાથી
 મોલેસલામ થયા, ૨૫૮-૫૯
 શત્રુજય-આદીશ્વરના દેવલનો શાહ તેજ
 પાલે જીર્ણોદ્ધાર કર્યો, સં. ૧૬૫૯ માં,
 ૭૨ બિંબોની પ્રતિષ્ઠા, ૨૨; સાધુ
 કરમાએ સં. ૧૫૮૮ માં; ૨૨; ૨૭-૮;
 વસ્તુપાલ તેજપાલની સંઘયાત્રા, ૪૬;
 જીવહિંસા ન કરવા દેવાની શાહ જહા-
 નની સનદ, ૩૭૯; વર્ણન, ૩૨૨; રાસ
 સં. ૧૬૮૬ નો, ૬૭-૮; જૈન, જૈનેતર
 હિન્દુ, અને મુસલમાનોનાં સ્થાનકોનું
 વર્ણન, પાલીતાણા અને ગારીયાધારના
 રાત્ર તથા શાન્તિદાસ શેઠનો પ્રસંગ
 સં. ૧૭૦૭ માં, ૩૨૨
 શહેવસ-ગોહિલ, શાહીવાહનનો પુત્ર, ૨૬૨
 રાંદલ સુલતાની-આંપાનેરની સં. ૧૫૫૪
 ની વાવ માટે ક્ષેત્રનું દાન, ૩૮૮
 શરવીઆ-શેરસિંહના વંશજ, ૧૫૯
 શરવૈઆ-ચૂડા, રણુવર તરફ, ૧૫૯
 શવશંધ-ઈડર, સં. ૧૮૪૪-૫ માં ગાયક-
 વાડ સાથેનો સામનો, આઠ પટાવતો
 રાજ્યચિહ્નો આદિ દીધાં, પટાવતો
 અને રાવ વચ્ચે માંહો માંહી ટંટો, ૩૨૯
 શાકંભરી-આહમાન વંશના રાજાઓ, સં.
 ૧૨૧૮, સં. ૧૨૧૩, ૨૪; ૨૫
 શાખા-ગણુના, ૫૨માર, જદવ, રોડોડ,
 ચહુવાણુની શાખાઓનાં નામ, ૩૧૯
 શાન્તિનાથ-નરહાના પદ્મપ્રભ ચૈલમાં દેવ-
 નાગ, નાગડ અને જોગડે પ્રતિષ્ઠા કરેલી
 મૂર્તિનો ઉલ્લેખ સં. ૧૨૧૫, ૨૭
 શાન્તિદાસ-જવેરી, અમદાવાદનો નગર-
 શેઠ, શાહ જહાનના સમયમાં, ઔરંગ-
 જેબના સમયમાં ધનામની જમીનનો
 દસ્તાવેજ; હવેલી, દહેકે, દુકાન આદિનો
 વિના હેરાનગતિએ ઉપભોગ કરવાના
 શાહજહાન અને ઔરંગજેબના પરવાના,

૩૭૭ ઔરંગજેબે જૈન દેવલ તોડાવી
 ત્યાં મસ્જિદ બંધાવ્યાથી શાહજહાનનો
 ત્યાં પુત્ર દેવલ બાંધવા દેવાનો ફકો,
 ૩૭૮; જીવહત્યા અટકાવવાની સનદ;
 ૩૭૯; મુશદમક્ષને નાણાંની મદદ,
 તેનો પરવાનો, ૩૭૯; વંશવૃક્ષ, ૩૮૯;
 અકબરશાહની પાલીતાણાની સનદ,
 સં. ૧૭૦૭ માં ગારીયાધારના રાજાને
 પાલીતાણાની સોંપણી, ૩૨૨
 શામળીયા-સોડ, ઈડરનો કૃષ્ણ રાજા
 સોનંગજીએ નાગરોને મદદ કરી માર્યો
 અને ઈડરનો કબજો મેળવ્યો, ૩૨૭;
 સં. ૧૩૧૦ માં સોનંગજીએ માર્યો, ૧૪૬;
 જુઓ સોનંગજી, ૩૪૨
 શામકુંવર-સતી, વઢવાણ, સં. ૧૬૯૯, ૩૦૮
 શામકુંવર-ગોહિલ, શાહીવાહનનો પુત્ર, ૨૬૨
 શાર્ફલશંધ-દાંતા, ૧૨૫ રાણીઓ હતી,
 ૨૫ સતી થઈ, ૨૮૬
 શાલમશાહી-શિકો, ૨૪૨
 શાહીવાહન-શકકર્તા, ૨૧૩; ૩૬૪; પ્રબંધ
 ૮૧; શકસ્થાપના, ૧૫૦; જન્મપ્રસંગનું
 વર્ણન, ૨૨૧; ઉત્પત્તિનું વર્ણન, સગપણ,
 સંતતિ, ૨૬૨; શકગણુના ૩૫૯; ૩૬૧
 વંશવેલો, ૩૬૨
 શાહજુદ્દીન-સુલતાન, દિલ્હીમાં અનંગપાલે
 હરાની પાછો કાઢ્યો, ૨; ઘોરી, રાજ્ય-
 કાલ, ૫૩; સં. ૧૩૬૨, ૧૭૫; વૃત્તાન્ત,
 ૩૯૩
 શાહ કરમા-જુઓ 'કરમા'
 શાહ-સૌવણિક તેજપાલ, જુઓ તેજપાલ.
 શાહજહાન-ખાખીઓનો ગુજરાતમાં પગ-
 દંડો, ૧૩; દારાએ જસવંતસિંહની
 મદદથી કેદ કર્યો, મુશદ અને ઔરંગજેબ
 સાથે રતનજી રોડોડનું સુદ્ધ, ૧૮; કવિ-
 ઓને ઉત્તેજન, આગ્રામાં દરબાર, ૧૯૧;
 વૈભવ, રાજ્યવિસ્તાર, સંપ્રત્તિ, સુલતાની

ચુલાકી મલ્લો, પ્રસંગ, ૨૧૪; ચુંવાળ
હપર ચઢાઈ, ૨૬૬-૭૦; ચાર પુત્રો,
રાજ્યકાલ, ૩૬૨; અમદાવાદમાં દુકા-
ળમાં નાણાની મદદ સં. ૧૬૮૭ માં,
૨૫૫;

શાહપુર-અમદાવાદ, નજીમીતું બવિધ્ય
કયન, હલમની ખડકી, ૧૨૭; સં.
૧૮૭૨ માં સદુખાઈનો પ્રસંગ, ૨૩૬;
૨૫૨-૩

શાહ આલમ-અમદાવાદનો સંત, જીવન-
વૃત્ત, ૩૬૩

શિક્ષા-હિન્દમાં ચાલતા શિક્ષાઓનો ખ્યાલ
૨૪૧

શિયાળ-રાઠોડ, સં. ૧૨૦૧ માં કનોજથી
પીરાન પાટણ આવ્યો, ૩૨૭; યુવના-
શ્વથી ૧૩ મો વંશજ, મારવાડ આવ્યો,
કેરાકોટમાં ગાદી સ્થાપી ૩૪૪-૫; લાખાં
કુલાણીને માર્યો સં. ૯૦૧ માં રાજ
ધવલજીની સહાયથી, ૨૯૨; ઈડરના
રાવના મૂળ પુરુષ સોનકજીનો પિતા ૩૪૨
શિરોહી-લખદેવડે સં. ૧૫૬૨ માં વસા-
વી, ૪૮

શિલાદિત્ય-સં. ૪૭૭ માં શત્રુંજય માહા-
ત્મ્ય ધનેશ્વર સૂરિએ વાંચ્યું, ૬૭; પહેલો,
ખીજો, અને ત્રીજો વલ્લભી વંશના રાજ,
ઈ. સ. ૬૬૯ તું દાનપત્ર, ૩૧૪-૬;
પ્રબંધચિંતામણિ, ૩૨૧

શિક્ષાહાર-વંશ, શિલ્પહાર, કોંકણનો રાજ-
વંશ, ૮૪

શિવદાસ-વૈતાલ પંચવિંશતિ, ૧૯
શિવદાસ-કામાવતીની કથા, પ્રાચીન, ૭૦
શિવદેવ-નેપાલ, લેખ. ૩૨૫

શિવશંક કાનડોલ-સં. ૧૪૦૦ માં મકે
આવ્યા, ઈડરના રાવના ફટાયા, ૩૪૨
શિવરાજ-ગુજરાતનો સૌવર્ણિક શાહ, તેજ-
માલનો પૂર્વજ, ૨૩

શિવરામ પંત-પેશ્વોનો અમદાવાદનો સુબો
સેલુકરનો સત્કાર, ૧૨૯

શિવાજી-રાજ્યશિરોહણસમય શક ૧૫૯૬ માં
૩૬૦; જન્મ શક ૧૫૫૧ માં, અવરંગજેબ
સામે પરાક્રમે, પ્રતાપગઢમાં અફઝલ
ખાનતું જીત, સુરતની બે હુટો, પુત્ર
શંભાજીનો જન્મ શક ૧૫૭૯ માં, પ્રકીર્ણ
ખાખતો, ૩૬૪; બખ્ખર, મરાઠી
રાજ્યનો ઇતિહાસ, ૩૫૯

શિવાજી-ધાત્રક યમુનાજી, જે કરનાલી
આદિનાં શિવાલયોનો રક્ષક હતો દામા-
જીના સમયમાં, ૩૮૫

શિશુનાગ-વંશ મહાનંદી પર્યંત વિસ્તાર,
૩૯૧.

શિશુપાલ-મંડલિક ૨૨૫

શિહોર-પ્રાચીનતા, નગરવર્ણન, ગૌતમ
ઋષિનો સમય, અહલયા ઇંદ્રનો પ્રસંગ,
સં. ૧૬૭૬ માં ધુતાજી મરાયો, લોમા
ખુમાણે જામને માર્યો, જામના દૂહા,
જનીના કજીયાની વિગત, ૩૪૬; વખ-
તસિંહના સમયની હકીગત, ૧૫૪;
વિસલનો રાજ્યપ્રદેશવિસ્તાર, ૧૨૧;
સં. ૧૫૭૫માં બ્રાહ્મણો(જની)ની ભાવ-
નગરના ઠાકોર વિસજીજી જોડે લડાઈ,
૧૫૧

શીયા-ગામ, પાળીયા, હલવદના ચંદ્રસિંહનું
તક્ષાવ, ૩૦૯

શીલવદરી-અનિલ સ્વામી ચૈત્ય સં. ૧૨૧૩,
૨૬

શુંબ-અસુર, મંડલિક, ૨૨૫

શેખરો-ઝાલો, હરપાલનો પુત્ર, પાટડી-
વાળાનો વંશજ, ૨૩૬.

શેનકજી-જુઓ શેનકજી

શેરમીઆ-ધોળકા તાલુકદાર, ૧૬૨

શેરશંકજી-વાસણવાળા, વંશવૃક્ષ, ૨૯૪
શેરસિંહ-શરતીઆ રજપુતોનો પૂર્વજ, ૧૫૯

- શેરીઆ-મહાદેવ, વિરગગામ-હાંસલપુર, સં. ૧૮૯૮, ૨૭૯.
- શેલીગ્રામ-કોંઠલુ, શિલાહાર વંશીનું દાન-પત્ર, સં. ૧૧૧૩, ૮૪-૫.
- શ્રી-માતા, પ્રબંધચિંતામણિ, ૩૨૧
- શ્રીધરસેન-વૃદ્ધભી વંશ, પહેલો અને બીજો, દાનપત્ર સં. ૬૬૬; ૩૧૫.
- શ્રીધર-તામ્રપદ સં. ૬૬૯ નું, ૩૧૫
- શ્રીધર-માનસ વંશના બાવણુ શર્માનો પ્રપૌત્ર, ૩૮૬.
- શ્રીધર-રઠોડ, ૩૮ સંગ્રામો ક્રીધા કનોનનો રાજ, ૩૫૪.
- શ્રીધંધ-માનસવંશી લાવણુ શર્માનો પૌત્ર, ૩૮૬.
- શ્રીમલ ધારી-ગચ્છ, ૫૭
- શ્રીમાલ-રતનાદિત્ય ચાવડે વસાવ્યું, સં. ૭૯૭-માં ૨૨૮.
- શ્રીમાલ-વંશ, ધોળકામાં જિનહાર શ્રાવક, ૬૨
- શ્રીમાલો-અઢાર ગોત્રો, ૩૫૭
- શ્રીમાલી-ઉત્પત્તિ, બ્રાહ્મણ, ૩૬૭-૮
- શ્રીપાલ-કવિ, સિદ્ધરાજનો પ્રતિપત્ર બંધુ, વડનગરની પ્રશસ્તિ, સં ૧૨૦૮, ૯૪-૫
- શ્રીપાલ-માળવાનો કોઠિયો, સિદ્ધચક્રથી રાજ થયો, પૂર્વજન્મની કથા આદિ, ૧૬
- શ્વેતા-નગરી કેકર્ધના-અર્ધ દેશમાં, ગ્રામ-સંખ્યા આદિ, ૨૧૧.
- સ
- સકત-રઠોડોનો પૂર્વજ, ૧૪૧
- સકળચંદ-સમય સુંદરના ગુરૂ, ૬૭; ખરતર ગચ્છનો ગુરૂ, ૪૬
- સકુ-રાજકુલ ૩૬ માંનું, ૪૯
- સખારામ-માળિ, સેનાપતિપદે બાજરાવ સવાધની અંગ્રેજ અને ભોંસલેના લશ્કર સામે હાર, પવાડો, ૨૫૧.
- સગાલશા-અંબાજીનો પરચો, ૧૦૨.
- સધયણા-ચઢવાણની શાખા, ૧૦૨
- સંકુ ચારણ-રાજકુલ ૩૬ માંનું, ૪૯
- સંખ(ધ)ન-રાણગઢ, ૧૦૩
- સંખેડા-ચિંતામણિ પાર્શ્વનાથના દેવલ માટે બાદશાહનો પરચો, ૩૭૮
- સંગાજી-દાંતાવાળાનો પૂર્વજ, અનમેર લીધું, ૨૮૬.
- સંધરાજ-લોકાગચ્છનો ગુરૂ, ૨૦૭.
- સંગમેશ્વર-શિવાલયની વાડ, સં. ૧૪૪૨, દેવાયતન સં. ૧૪૪૬, ૩૮૬
- સચાણુ-હરપાળ, મકવાણાના આલાવંશજની ગાદી, ૩૩૦
- સતારા-રાજ્યની હકીકત, ૩૬૫
- સત્રસાલ-માતરનો ઠાકોર, જુઓ શત્રસાલ, ૧૬૦
- સત્યયુગ-ચૈત્ર, મનુષ્યની સ્થિતિ; યુગ, મન્યંતરનાં કાલપ્રમાણ, સૃષ્ટિનિર્માણ વિધિ, તીર્થો, ગ્રહગતિ, પ્રજાના અવતાર વગેરે, ૨૧૦-૧૧; કાલમાન ૩૬૧
- સત્યવિજય-તપાગચ્છનો સુનિ, ૧૧૬
- સદુબા-ભાટડી, ગાયકવાડી વખતમાં અમદાવાદમાં આડીયાએના પ્રપંચથી સતી થઈ સં. ૧૮૭૨માં; ગણ, વાર્તા, રાસડો, ૧૩૫, સતીલવનો ભંગ, ૨૫૨-૪; ૨૩૯-૪૦
- સબળશંધ-ચુંવાળનો ગામેતી, વાર્તાસંગ્રહ, ૨૬૯
- સબળશંધજી-દાંતાવાળાના પુનજીનો દીકરો, ૩૮૭
- સબળસિંહજી-વઢવાણ, પ્રાસાદ કરાવ્યો (સં. ૧૭૯૭), ૩૦૭
- સમચરત-લાવણ્યસમયનો ગુરૂ, સં. ૧૫૮૭ ની પ્રશસ્તિ, ૨૭; ૬૪
- સમયસુંદર-વસ્તુપાલતેજપાલનો રાસ, સં. ૧૬૮૬, ૪૬
- સમય(મે) સુંદરિ-સૂરિ, ધના પોદવાડ પાસે

શ્રી. ૯૯ લીખથી સં. ૧૪૬૧ માં રાણુ-
પુરમાં દેહરૂં કરાવરાવ્યું, ૪૭
સમરથ-ચંદ્રવંશી, દિલ્હીના રાજની વંશા-
વલિ, ૨૧૩
સમરશી-રાવલ, ઈડરના રાવ અને રાધન-
પુરના બાળી કમાલખાન વચ્ચેના
ટંટાનું નવારાંથી સમાધાન કરાવનાર,
૩૩૨-૩
સમરશી-યુદ્ધ, પૃથ્વીરાજ રાસો, ૨; ૪; ૫
સમરસિંહ-નહલના આહમાન રાજ વીર-
વરનો પુત્ર, પ્રશસ્તિ, સં. ૧૨૭૮, ૩૦
સમરોજી-ગઢવાડા, મૂળ પુરૂષ અહુવાણ
મૂલાજીની ચોથી પેઢી પછીનો કુટુંબી,
૩૨૦
સમાધિરાજ-અન્ય, (૨૮ મો આંક), ૩૨૬
સમુદ્રસેન-સૂર્યવંશી, પુષ્પસેનનો પુત્ર, અ-
ગ્નિવર્ણનો પિતા, ૨૧૨
સંવેળા-નદવની શાખા, ૧૦૨
સંપ્રતિ-રાજ, સં. ૧૨૧૩, સવા લાખ
દેહેરાં, સાતસેં ધરમશાળા આદિ કરાવ્યાં,
૪૯.
સરખેજ-રોજો, વાવ, વાત, ૧૭૮.
સરક-રાજકુલી ૩૬ માંનું, ૪૯
સરતાનપર-વખતસિંહે લીધું, ૧૫૩
સરધારા-ઠાકોર, જેતાજી વાઘેલાના વંશજો,
સરધારમાં વસ્યા, ૨૫૭
સરસ્વતી-નદી, માહાત્મ્ય, મૂળ વગેરે,
૧૪૩-૪
સર્વેશ્વર-શિવાલય, બારોટ લીમરાંધે કરાવ્યું
સં. ૧૮૯૮, ૨૭૯
સલખ-રોઠોડોના પૂર્વજ, ૧૮
સલખાવત-વિરમ, સં. ૧૪૩૫ માં જોઈ
વે ગયો, ૪૮
સલડી-ગઢ, વખતસિંહે લીધી, ૧૫૩
સલાહદીન-જમ, ગુજરાત જઈ સિંધમાં
ગાદી પચાવી, જમ દ્રીશજને બગાડ્યો,

જરેનના યુદ્ધ સામે ન ટકયાથી ગાદી
ખોઈ, ૩૧૭
સંવત્સર-૬૦ નાં નામ, ૩૫૯
સંયુક્તા-પૂર્વજ-મની કથા, વિનયમંગલનો
પ્રસંગ ૪; નીમપાલન, ૬;
સવણેર-રાજકુલી ૩૬ માંનું, ૪૯
સવાઈ માધવરાવ-ખંભાતના વેણીભાઈને
સલાહ, ૧૩૦; જુઓ માધવરાવ સવાઈ,
૨૪૮; ૨૪૯
સવાઈ સિંધ-જયપુરવાળા, પાદશાહી ડોલા-
વીને ભાગી, ૫૪
સવદત્ત-ચંદ્રવંશી, દિલ્હીની પાટ, વંશા-
વલિ, ૨૧૩
સહજલા-દેવી, સોરઠના મહીપાલદેવના
મંત્રી રૂદ્ધ મંત્રીની પત્ની, સં. ૧૪૩૭ ની
વાવ, ૩૮૫
સહજસાગર-સં. ૧૬૫૦ ની પ્રશસ્તિ,
૬૪; ૨૩
સહદેવ-પાંડવ વંશી, અમલ પૂરો થયો
ત્યારે કલિયુગનાં ૧૦૦ વર્ષ વીત્યાં હતાં,
રિપુંજયનો પિતા, ૩૯૧
સહસ્રલિંગ તળાવ-સં. ૧૧૧૫ માં બંધાયું,
કવિત્ત, ૧૩૯
સહસ્રાનુન-પરશુરામ સાથે કલહ, ૨૨૫
સાકાખંદી-રાજ, વળેસાંગ મહારાજનું અ-
પર નામ, ૧૪૯
સાકંબરી-શાકંબરી જુઓ
સાંખલી-રાજકુલ, ૪૯
સાઠાક-નહલના શાન્તિનાથ માસાદના મૂળ
નાયકની પ્રતિષ્ઠા સં. ૧૧૮૧ માં કરી,
ચંદ્રદેવનો પુત્ર ૨૬-૭
સાણુંદ-પૃથ્વીરાજ રાસાનું પુસ્તક મળ્યું,
૫; ૬; કરજીલાના પુત્ર સારંગદેને
ગામનો પટો ખીલજી અહીંદીને
આપ્યો, ૩૪૫; વરહા વાઘેલાને અમ-
દાવાદના ખીલ રાહ અહમદશાહે (સને

- ૧૪૪૨ પહેલાં) આપેલી પટો, ૨૫૮-૯; સામળબટ્ટ-કવિ, સં. ૧૭૮૨માં ૩૨૨મ
રાજ્યની માહિતી, ૨૫૯; ૩૪૫; રાજ. બહાદુરનો પવાડો, ઓગષ્ટ, ૨૦૦ .
સાથે કાકરડાકુપાજનો કરાર, ૨૮૧; ધણી સામળીયો સોદ-ઈંડરનો કોળી રાજ, નાગર
પરમાર હવાને સાહુ પકડી ગયો, ૨૬- ઉપર કન્યા પરણાવવાની તવાઈ, રોડોડ
આ ગઢવીનો પ્રસંગ ૩૧૦ સોનંગજીએ માર્યો, ૩૨૭; સં. ૧૩૧૦
સાંભળી-રોડોડની શાખા, ૧૦૨ માં રાવ સોનંગજીએ માર્યો, ૧૪૬
સાતવાહન-રાજ, પ્રબંધ, પ્રબંધ અતુર્વિ- સાંભળુરી-સ્થાપના, કૃષ્ણના પુત્ર સાંભ
શતિકા, ૫૭; ૫૮ કરી, ૨૬૭
સાહી-જેઠપુરનું ગામ, છ મૈલ દૂર પ્રખ્યાત સાંભર-સાંકંભરી, જુઓ શાંકંભરી, ૨૫
જેન દેહેરાં, ૩૨; ૪૭ સાયલા-ગઢ; સિદ્ધરાજે બંધાવ્યો, ૨૩૦
સાન્દ્ર-ત્રીજા શિક્ષાદિત્યનું દાનપત્ર, સં. સારંગદેવ-વિસલદેવે દુંદા રાક્ષસ રૂપે માર્યો,
૬૬૯નું, ૩૧૫ ૧૦
સાહુ(સાહુ)લસિંધ-દાંતાવાળાનો પૂર્વજ, ૧૨૫ સારંગદેવ-સાહ-સં. ૧૪૧૬ માં થયો, ૪૮
રાણીઓ હતી, ૨૮૬ સારંગદેવ-કરણનો પુત્ર, અસાહીન પાસેથી
સાભમતી-કાશ્યપી ગંગા, ઉત્પત્તિ, મૂળ સાહુદ પટો મેળવ્યો ૩૪૫
પવિત્રતા, તીર્થ આદિની વિગત, સાલમશાહી-શિકો, ૨૪૨
૧૪૭-૮ સિંધવાઈ-વાવ, સં. ૧૮૦૭ અને સં.
સામતાજી-પનારનો કાકોર, મરણ સં. ૧૮૧૦ ના લેખ, ૩૪૦
૧૮૬૭, કુપાજનો પુત્ર અને માતાજીનો સિંગાનેર-નગરી, સં. ૧૫૭૯ માં કલવાહા
બાપ, ૨૮૧ પૃથ્વીસિંહે તે વસાવી, ૪૮
સામતશંધ-(સામંતસિંધ) બિહોલો, બહિ- સિદ્ધપુર-વોહોરાઓના મુઠાંજની ગાદી,
યલ વાંટો પાદશાહે લીધો, મરણ, તના હી. સત ૧૯૫૮, ૩૯૭; ચારણો અને
પુત્રોએ દેગામ પટો મેળવ્યો, ૨૬૫; બ્રાહ્મણોની અદાવત, ૩૧૩; રૂદ્રમાલનું
પુત્રીનાં લગ્ન માટે તકરાર સને ૧૪૪૨ વાસ્તુ, કોતરકામનો કોયડો, ૩૧૩;
પહેલાં પદ; ૨૫૯ સં. ૧૭૧૨ નો મસીહના બારણા ઉપ-
સામંતસિંહ-ચાવડો, અણહિલવાડ માટે રનો લેખ, ગુજરાતના હાકેમ શાહ
રત્નાદિત્ય પછી, રાજ્યકાલ, ૫૧; ૧૭૫ આલમે બંધાવી, અદલગંજ બજાર બંધા-
સામંતજી-ધનબાઈએ સોદલગઢ આપ્યો, વ્યું વગેરે, ૩૩૮-૯; સિદ્ધરાજે વસાવ્યું
૨૨૭ સં. ૧૧૧૨, રૂદ્રમાલ કરાવ્યો, ૫૫
સામંતસિંહ-અંબાસણાવાળો, સં. ૧૫૬૩, સિદ્ધરાજ-સં. ૧૧૨૭ માં ચારણ દુંભારાને
માણસાનો રાજવંશ, વંશાવલિ, ૩૪૪ ક્ષત્રીપદે ચાખ્યાં ૫૧; સં. ૧૧૧૨ માં
સામંતસિંહ-પરમાર, મંડોવર ગઢ લીધો, સિદ્ધપુર વસાવ્યું, રૂદ્રમાલબંધાવ્યો, ૫૫;
ગાદી સં. ૮૨૦, મરણ સં. ૮૩૫, ૨૮૬ રૂદ્રમાલના વિનાશનો શાપ, ૩૬૬-૭;
સામંતસિંહ-વંથલીના વિજયાનંદનો પુત્ર, પ્રબંધ, પ્રબંધચિંતામણિમાં, ૯૧; ૩૨૧;
૩૬૬ નિર્વંશતાનો બ્રાહ્મણનો શાપ, ૨૬૬-૭;
સામલબાઈ-વાવ સં. ૧૬૯૧, ૩૮૯ બાણેજ દેસલ વિસલનાં નાકકાન કાખ્યાં,

૧૫૯; પ્રતાપવર્ણન અર્થે રત્નમાલની
યોજના, ૧૮૭; કાકરીયું બંધાવ્યું, ૨૧૪;
શૌર્યપ્રભાવનાં કવિત્ત, બિન્નમાલ
નિયાતું કવિત્ત, હુવર રાજનો પરાજય,
૨૨૪; સં. ૧૨૦૯ માં મરણ પામ્યો,
૧૮૩; અવસાનકાળ, સં. ૧૧૯૯,
૨૫૫; સિદ્ધપુરમાંથી આરણોનો બાહ-
ધ્કાર અને પ્રસંગ પરત્વે પાછા દાખલ
કર્યા, ૩૧૩; ૩૨૩; માહિતી, ૩૨૪;
આબાદાની, મસ્જિદ વગેરે, સં. ૧૭૨૨,
૩૩૮, વાવો, તલાવો, મંદિરો, ગઢ, સંવત
સાથે ૨૩૦.
સફસેન-સૂરિ, મળંધ અતુર્વિશતિકા, ૫૭-૮
સિંધુરાજ-ગુજરાતના સોલંકી ચામુંડે હ-
રાવ્યો, ૯૩.
સિદ્ધાચળ-રાત્રંજય, દેવલ આદિનો ઉદ્ધાર,
૨૭; ૨૮
સિંદળ-ઠાકોર, બંધુસર પાસેના સરોદના,
મુઆ સં. ૯૫૫ માં, ૨૭૯
સિંધ-મુસલમાનોની તવારીખ વૈષ્ઠિકરનામા
૩૯૩; સિંધના પાદશાહ, ૩૧૫; આ-
દાણાબાદતું આદાણુરાજ્ય, ૩૧૬; મુસ-
લમાનોએ નિત્યું, હી. સન ૯૦ માં,
જામ અને સુમણાઓ વચ્ચેના બંગ,
૨૧૬;
સિંધુલ-મુંજનો બાઈ, લોન્જનો પિતા, ૪૩
સિયોસ્તાન-ગઢ, સિંધમાં જામે બાંધ્યો, ૩૧૭
સિલાર-(શિલાહાર?) રાજકુલ, ૪૯
સિહોર-ગારીયાધારના રાજા અને જાનીને
હરાવી સં. ૧૫૭૫ માં રાણા વિસવ-
જ્યે નિત્યું, ઐદિચ્ચોતું થાણું, ૧૫૧
સીકરા-જાદવની શાખા, ૧૦૨
સીઓ-રાઠોડ, સં. ૬૦૧, દ્વારકાની જાત્રા,
મૂલરાજની જેન વેરે લક્ષ, લાખા જૂલા-
ણીને-માયો, ૩૯૬; ૨૯૨; સોનકજનો
બાપ, ૩૪૨

સીઆલ ગુપ-દેશ, મામસંખ્યા બોતેર લક્ષ,
૨૧૧
સીરવી-ચઢવાણની શાખા, ૧૦૨
સીરોહી-સં. ૧૫૬૨ લખ દેવડે વસવી. ૪૮
સીવડ-રાઠોડોનો પુરોહિત, ૫૧
સીસોદિયા-ચઢવાણની શાખા, ૧૦૨
સુખવિજયજી-જૈન ગોરજી, એબલના પ્રદે-
શમાં વરસાદ ન આવવાતું કામણ
કર્યું, ૩૦૫
સુભ-રાઠોડનો પૂર્વજ, ૧૭
સુભ-શાહ, શાહજહાનનો પુત્ર, ૩૬૧
સુભતખાન-અમદાવાદની સૂબાગિરી, હા-
મીદખાન સાથે અમદાવાદમાં લડાઈ,
બદ્રમાં મરણ સં. ૧૭૮૯, પવાડો,
૧૯૯-૨૦૦;
સુભતખાન-નવાબ, કબર ઉપર કોતરેલા
લેખની નકલ, ૩૭૮
સુભતખા-અમદાવાદના નગર શેઠ સાથે
વેર, ૨૬૭
સુંદરીસૂરી-સં. ૧૪૬૧ માં ધના પોરવાડને
દેહેરાનો ઉપદેશ, ૪૭
સુમણો-સિંધ ઉપર ૧૦૫ વર્ષ રાજ્ય કર્યું,
૩૧૬
સુમરો-હમીર, સિંધનો, કેસર સાથે લડા-
ઈઓ જામી, ૨૩૩-૪.
સુરજમલ-બરતપુરના રાજબહાદુર રંજીત-
સિંજનો બાપ, ૨૪૬
સુરસંગ-ધનબાઈએ અજમેરગઢ વેચ્યો,
૨૨૭
સુરજમલ-ઈંડર, હકીગત, ૩૨૭
સુરત સંઘજી-દાંતાવાળાના પૂર્વજ, નિર્વંશ,
૨૮૭
સુરોજી-પરમાર, દાંતાવાળા ઉપમા રાણાનો
કુટાયા, ૨૮૬
સુશર્મા-રાજ, હુંડા બક્ષિદિકે માયો, વંશ-
વિસ્તાર, ૩૯૧

સુદાસણા-તાલુકો, હાંપીજીત, ૩૩૦; ૩૦૦;
 ઠાકોરનો ઇતિહાસ, ૩૪૭
 સુનક-રિપુંજયને માર્યો, પ્રધાન મંત્રી રામ
 થયો, ૩૯૧
 સુંદર દાસજી-જેડણી પટો મળ્યો, ધંખોલીએ
 રહ્યા, વિરમદેનો સમય, ૨૯૩
 સૂદ મંત્રી-સોરઠના મહીપાલના સમયમાં,
 એની ગૃહિણીએ સં. ૧૪૩૭ માં વાવ
 કરાવી, ૩૮૪-૫
 સૂઢે ગઢ-પઢારિયાનો, ૧૦૩
 સૂર્યવંશી-રાજાઓની વંશાવલિ, ૩૯૦
 સેનકજી-ગોહિલ, ઝાંઝજીનો પુત્ર, ૨૬૨;
 ઝાંઝજી મરાણ પામતાં મોરલીધરની મૂર્તિ
 સાથે મારવાડનો ખેડ ગઢ છોડી કાઢીયા-
 વાડમાં પાંચાળ દેશમાં આવ્યો, મુરલીધર
 દેવનો નવલખો પ્રાસાદ કરાવ્યો, સેનકપુર
 વસાવ્યું, વંશવેલ્લાનો વિસ્તાર, ૨૬૩; સં.
 ૧૨૦૨ માં સોરઠ આવ્યો, કવિત્ત ૧૨૯;
 ૧૫૨; ખેડ ગઢથી જુનાગઢ, શાહપુર
 આવ્યો સં. ૧૧૩૨, ૩૪૫; વાત, ૩૪૭
 સેનકપુર-કાઠીયાવાડમાં પાંચાળ દેશમાં
 સેનકજી ગોહિલે વસાવ્યું, ૨૬૩; કિલ્લો
 સિદ્ધરાજે કરાવ્યો, ૨૩૦
 સેનવા-પરમારોની શાખા, ૧૦૧
 સેધિવ-રાજકુલ, ૪૯
 સેલ ગઢ-કાળાનો ગઢ, ૧૦૩
 સેલુક-સાઠાકનો પુત્ર, સં. ૧૧૮૧ નું શાન્તિ
 નાથનું દેવળ, ૨૬-૭
 સેલુકર-અમદાવાદનો પેશ્વાઈ સૂબો, ગાય-
 કવાડ કૃત્તેસિંહરાવ અને ઇયેજનાં લશ્કર
 ભેડે લડાઈ, સં. ૧૮૫૬ માં પુને
 મોકલ્યો, ૧૨૯; સન ૨૮૦૦માં કાલિના
 કોટનો કબજો, ૨૬૪
 સેવાલિયા-હાજીની સનદ, ૩૭૭
 સેસા લોચન-સિદ્ધરાજની રાણીનો મોહ,
 નગદેવે દ્વંદ્વ યુદ્ધથી હરાવ્યો, ૧૮૬

સેહલીરાય-સિંધનો રાજપુત રાજા, અન-
 વરનો કિલ્લો, ૩૧૬
 સેયદ-રાજવંશ દિલ્હીના પાટિ, ૫૫
 સોઠલ-ગઢ, ધનમાઈએ સામંતજીને આપ્યો,
 ૨૧૭.
 સોઠો-ઝાલો, હરપાલ મકવાણાનો વંશજ,
 ૨૩૬
 સોનકજી-ઈડરના રાવનો મૂળ પુરુષ રોઠોડ
 શિયાજીનો પુત્ર; દશમા કુટાયાના માલ-
 પુરતખતની તવારીખ, ૩૪૨
 સોનગઢ-અહવાણનો, ૧૦૩
 સોનગિરા-નલોરનો રાજવંશ, મૂળ પુરુષ
 કીર્તિપાલ અહવાણ, સં. ૧૨૦૮, ૨૫
 સોનંગજી-ગોહિલ, ઈડર, સામળીયા સોઠને
 માર્યો, રાજ્ય સ્થાપ્યું, સં. ૧૩૧૦,
 ૧૪૬; ઝાંઝજીનો પુત્ર, ૨૬૨; ૩૯૬; ૩૨૭;
 જુઓ સોનકજી, ૩૪૨
 સોનીગર-સોનગિરા, કાનડેએ નલોર ગઢ
 કરાવ્યો સં. ૧૩૦૦, ૫૫
 સોમ-પંડિત, તપાગજીનો દીકો, ૧૮૦
 સોમ-પોરનાડ વાણીયો, વસ્તુપાલનો આપ,
 ૪૫
 સોમનાથ-પ્રભાસપાટણમાં, ઔરંગઝેબે દે-
 વલ તોડ્યું, હાયાનું પ્રાણીપણ, ૨૬૩
 મહમદ ગીજનવીના હુમલા, કાળીઓનું
 પ્રાણીપણ ૩૪૫
 સોમનાથ-નાગર, ઉના તળાવની પ્રશસ્તિ
 સં. ૧૫૯૨, ૩૮૨; મહમદ ગીજનવીનો
 હુમલો, ૩૪૬
 સોમપ્રભ-સૂરિ, શંખેશ્વરમાં સં. ૧૨૩૮
 ની અઢાવીસ મૂર્તિઓ, ૨૭૬
 સોમસુંદર-સૂરિ, સં. ૧૪૯૬ નો લેખ, ૩૨
 સોમેશ્વર-ભોળા લીમદેવે માર્યો, ૪; દિલ્હી-
 ના ટુંવર અનંગપાલ અને કનોજના
 વિજયપાલ સાથે લડાઈ, અનંગપાલની
 દીકરીને પરણ્યો, પૃથ્વીરાજ તેમો પુત્ર, ૧૦

સોમેશ્વર દેવ-સં. ૧૨૮૭ ની પ્રશસ્તિ,
આકુક્યોનો આશ્રિત, ૩૦, ૩૧; વડન-
ગરના નાગર કવિ, વંશવિસ્તાર સં.

૧૩૨૮ ની કેટિશ્વરની પ્રશસ્તિ બુઝો,
૩૮૩-૪

સોરઠ-પ્રાચીન રાજવંશનું વર્ણન, ગિરનારનો
શિલાલેખ, ૩૮૪

સોલંકી-સં. ૯૯૮ માં સ્થાપના, મૂળરાજ
પહેલો રાજ, વંશાવલિ, ૫૧; રાજકુલ,
૪૯; સાત શાખાઓ, ૧૦૧; ૧૦૩;
૨૨૬; વંશાવલિ, ૨૨૯; શાખાગણના
૩૧૯; અવટંકો, ૩૯૦

સોલિતરાજ-શાકંભરીનો આહમાન, સં.
૧૨૧૮ ની પ્રશસ્તિ, ૨૪

સોવનગિર-સોનગિરા, ૫૫

સ્તંભતીર્થ-ખંભાતની ઉત્પત્તિ, ખટપટાચા-
ર્યનો પ્રબંધ, ૫૮

સૌવર્ણિક શાહ-તેજપાલ બુઝો, ૨૩
હ

હંસાવતી-વિવાહ, પૃથુરાજ રાસો ૪

હઝરતઅલી-ખાખીઓનો મૂળ પુરૂષ, વંશ-
વિસ્તાર, ૧૨-૩

હઠીભાઈ-અમદાવાદનો નગરશેઠ, અંખા-
જનો પરચો, ૧૨૫

હઠોલ-તાલુકાની હઠીગત, ૩૦૧; જસપાલ-
ના કૃષાયા વસ્યા, ૨૯૧

હતુજ-ગોહિલ, ખેડ ગઠના ઝાંઝજનો પુત્ર,
૨૬૨

હથિયા દહ-તળાવ સં. ૧૨૦૭, ૩૨૬

હમાઉ-હમાયુન, દિલ્હીની ગાદીએ, મોગલ
શાહ, રાજ્યકાલ, ૫૪

હમીર-રણધંભરનો, સં. ૧૨૯૬, અલાઉ-
દ્દીન ખીલજી સાથે સંગ્રામ, રાણીઓ
સાથે ઝમોર, પ્રબંધ, ૧૦૭-૮

હમીરજીવડો, હમીરપુર વસાવ્યું સં.
૮૦૯માં, ૫૫

હમીરજી-રહેવર; કુહો રાણી, ૨૯૧

હમીરપુર-સં. ૮૦૯ માં હમીર દેવડે
વસાવ્યું, ૫૫

હમીરખાન-પીરની વાત, અલાઉ કાઠીની
મદદે નતાં ખોટાદ આગળ ધવાયો, ૨૭૪
હમીર-ગોહિલ, કોળી રાજ, મહમદ ગજ-
નવી સામે સોમનાથનું રક્ષણ કરતાં
કામ આવ્યો, દૂહા, ૩૪૬

હરપાલ-મકવાણા, કરણધેલા સાથે પ્રસંગ,
કુલાદેનો વળગાર મરાઝ્યો, ખાખરા
ભૂતને વશ કર્યો, પાટડીનાં ગામ મેળવ્યાં,
૩૩૫-૬; કેસર મકવાણાનો પુત્ર.
૨૩૪-૫; કેસર રાસો, ૪૦

હરપાળ દે-સોલંકી, અણુપાલદેનો પુત્ર,
રાજ્યકાલ, ૩૧૮

હરભમ-ઝાલો, લાંબડીના કાકોરની નાલે-
શીના દૂહા, ૨૩૮

હરભમજી-લાંબડીના કાકોર, દ્વારકાની યાત્રા,
બાઈના વેર માટે કાઠીઓ ઉપર હલાં

કર્યાં, ચલોકો ૧૫૮, ૧૬૫-૬; વાત
માટે લઢવાડ, ૨૨૦; બકરીની લડાઈ ૧૬૪

હરશૂર-વટલેલા રજપૂતની વાળા શાખાનો
પૂર્વજ, વંશવિસ્તાર, ૧૫૯

હરસિંધ-માતા, ઉજ્જયિનીમાં, સં. ૧૧૨ માં
વિક્રમે દેવલ બંધાવ્યું. ૨૮૬

હરિકૃષ્ણ-મોહમયીના શાસ્ત્રી, શક ૧૭૭૯
નો રામનવમીનો નિર્ણય, ૨૧૭

હરિખાઈ-કાયસ્થ, ઉનાના તળાવની પ્રશસ્તિ,
સં ૧૫૮૨, ૩૮૨.

હરિભદ્ર-સૂરિ, પ્રબંધ, પ્રબંધચતુર્વિંશતિકા,
૫૭-૮.

હરિ-દાદા, મહમદ ખેગડાના ચાંતપુરની
સર્વાધિકારિણી, સં. ૧૫૫૬ માં દાદા
હરિરની વાવ અમદાવાદ પાસે અસા-
રવામાં બંધાવી, પ્રશસ્તિ, ૨૮-૨૯;
૧૭૭;

હરિરપુર-દાદા હરિરતું વતન, મહમદ બેગ-
ડાનો સમય, ૨૯; ૧૭૭.

હરિસિંગ-બારોટ, સતી સદુબાઈનો ધણી,
નુઓ સદુબાઈની વાત, ૨૩૯

હરિ સંચક-રાજકુલ, ૪૯

હરિહર-કવિ, પ્રબંધ, પ્રબંધચતુર્વિંશતિકા
૫૭-૫૮

હર્ષ સૂરિ-કવિ, પ્રબંધ, પ્રબંધચતુર્વિંશ-
તિકા, ૫૮

હર્ષપુરી-પ્રબંધચતુર્વિંશતિકા, ૫૮

હલમ-ખડકી, નજીમીની પરીક્ષાના પ્રમા-
ણમાં અમદાવાદના કિલ્લામાં બારી
પડી વાત, ૧૨૭.

હલવદ-ખડકીની લડાઈ, ૧૬૪-૫; ૨૬૧

હલા-પરમાર, સાણુંદો ધણી, બાદશાહ
દિલ્હી પકડી ગયા, ૩૧૦

હસનખાં-સૂબા ઈડરનો, ૩૨૭

હસ્તીનાપુર-રાજાઓ, વંશાવલિ, ૨૧૩

હાંસોટ-જીવાઈની સનદ, ૩૭૭

હાંસુજી-ચરપારકરવાળો, ૨૨૭; દાંતાવાળા-
નો પૂર્વજ (હાંસોજી), ૨૮૬

હાયા-સોમનાથ અર્થે પ્રાણાર્પણ, અવરંગ-
જેખના હુમલા સામે, ૨૬૩

હાજી-મીયાં, માંડવાવાળા, આતરસુંબા
મેળવું, ૨૯૭

હાડા-ખુંદી ગઠ, ૧૦૩

હાડીયા-સતીનો પાળીયો, વઢવાણ, હાડી-
રાણીઓની દેરીઓ, ૩૦૭

હાથરવા-નાવ, સં. ૧૬૬૯, ૩૮૮

હામુ-કવિ, અપર નામ હમીર, દશરા
ખનાવ, ૧૪૯

હામદખાન-જીનાગઢના નવાબ, વખતસિદ્ધિ-
હરાવી કુંડલા, ચિતળ વગેરે લખાવી લીધાં,
નમાવ્યો, રાસડો, ૧૫૫

હામદશાહ-સુત્રી સંત, ૩૮૩

હારિત-મૂર્તિનો લેખ, ૩૨૫

હાલોજી-રાણપુર, મુસલમાન બન્યા, મહ-
મદ બેગડે રાણપુર આપ્યું, વઢવાણમાં
કારણ, ૩૪૫-૬

હિન્દુસ્થાન-વર્ણન, ભૂગોલ, ૩૦૪

હિન્દુ સિંહ-રોડોડ, પ્રાંતીજવાળો, મેજર
આફ્ટ્રામ સાથે સંધિ, ૧૯૦૦ માં
અમદાવાદ જેલમાં મુઓ, ૨૯૮

હિરણ્યવર્ણ-નેપાલનો મહાવિહાર, વર્ણન,
૩૨૫

હિંસોર-અસકર તલાવ, અલાહદીન ખુનીએ
નામ આપ્યું, ૩૪૦; પ્રાચીનતાની હકી-
ગત, ૩૨૪

હિંગોલ પુરાણ-૩૨૬

હીજરી સન-ગણના, ૩૫૯

હીમતખાન-(હમીદખાન) ગુજરાતનો હાકેમ
રૂસ્તમઅલી સાથે લડાઈ, ૧૯૯

હીમતસીધ-રોડોડોનો વહીવંચો, રોડોડોની
હકીગત, ૩૯૬

હીમાલ-ગિંઝાના પટેલ, મીનલ દેવીનો જન્મ,
કરણ સોલંકી વેરે પરણ્યાની, ૩૪૦

હીરવિજય-સૂરિ, અકબર બાદશાહને ઉપ;
દેશ, જળયાત્રેરો કઠાવ્યો, સં. ૧૬૫૦

માં વિમલાચલની યાત્રા, ૨૨-૨૩;
તપાગચીના મુનિ, ૧૫; અકબરના દર-
બારમાં ચમત્કાર, ૧૮૨; (હીર સૂર) ૫૪

હીરવીરશંક-બારોટ, ચુંવાલીયાના દરોહી,
૨૬૯

હીરા દેવી-આણંદચંદ્રી લાવણ્યધવલ સાથે
પરણી, સ્મારક તરીકે વંચલીના વિજ-
લેશ્વરમાં મૂર્તિ ૩૮૬

હીરાજી-હલવદવાળો, મહમદ બેગડે વઢ-
વાણ્યો, માંડવા આપ્યું, સં. ૧૩૮૪, ૨૯૬

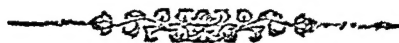
હીરાલાલ બાલકૃષ્ણ-મહીકાંડાના દફતરદાર
ઈડર આદિ રાજ્યોની હકીગત મેળવી
લખાવી મોકલી, ૧૪૫

હુસેન-મલેક, ધોળકાના, ૧૬૧

હેળોલા-પરમાર સાખા. ૧૦૧
 હેમચંદ્ર-(હેમાચાર્ય) કુમારપાલનો પ્રસંગ,
 ૫૨; (હેમસુરિ) પ્રબંધ, ૫૭, ૫૮;
 પ્રેરણાથી કુમારપાલ પાસે જૈન દેવલો
 અને પ્રાસાદો કરાવ્યા, ૧૫૭; કુમારપાલ-
 ના દરબારમાં ચમત્કારો, ૧૮૨; બત્રીસ
 હાંસનું દેવળ કુમારપાલ પાસે પાટણમાં
 કરાવ્યું, કર્ણાટકના યોગીનો દંગો, એર-
 વાળા દુધથી મરણ, ૩૩૭-૮; કુમારપાલ-
 ની હદેપુરી રાણીનો પ્રસંગ, ૩૪૦.
 હેમવિનય-સં. ૧૧૫૦, આદીશપ્રાસાદમ-
 ચસ્તિ, ૨૨, ૨૩; ૬૩, ૬૪.
 હેમાબાઈ-નગરશેઠ અમદાવાદ, અંબાછનો
 પરચો, ૧૨૫.
 હેમતસિદ્ધ-કરાણવાળા, ૩૪૪
 હોદકર-હકીમત, ૩૫૬
 હો-હો
 હેમંકર-મુનિ, સંસ્કૃત ગદ્યધ્વજ, સિદ્ધાસન-

દ્વાત્રિચિદા રથો, પ્રતિ સં. ૧૩૩૦ ની,
 ૮૬
 દ્વે(યિ)મક-રાત, કલિયુગના અંતમાં એના
 પુત્રો કાલંગા દૈત્યને મારવાડમાં મારશે,
 એવું ભવિષ્ય, ૨૧૩
 દ્વેમરાજ-ચાવડો, પાટણનો રાજા રાજ્ય-
 કાલ, ૫૨; (ખીમ) ૧૭૫.
 દ્વેમાનંદ-વંચદીના રાજા જગતસિદ્ધનો પુત્ર,
 વીરધવલની પુત્રીને પરણ્યો, તેનો પુત્ર
 વિજયાનંદ, ૩૮૬
 દ્વત્રિય-હત્પત્તિ, કર્મબ્રહ્મતાથી પતિત થયા,
 અઠાર જાતના પતિતોની યાદી, વગેરે,
 ૩૭૦; પાંચ દ્વત્રિય કુલોની આશુ હપર
 સં. ૧૨૬૬ માં હત્પત્તિ, ૨૩૨
 દ્વાનચંદ્ર-આશુની વસદિકાનો લેખ સં.
 ૧૨૭૮, ૨૯
 દ્વાનદેવ-મરાઠી પદો, ૨૦૪
 દ્વાનેશ્વર-હરિપાઠ, ૨૦૨

१५ दिवस : आ पुस्तक वधुभां वधु १५ दिवस
भाटे राणी शकाशे.

ଅନୁଷ୍ଠାନ

27 OCT 1988

[illegible]

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ ગ્રંથાલય

અમદાવાદ - ૯

૦૧૧.૩૧

૩૦૪૪

જાનારૂં

દ્વા.ર્જિત ગુજ.સભાના દુસ્તલિખિત
પુસ્તકોની સચિસ્ત્રનામાપત્ર - ૧

૦૧૧.૩૧

જાનારૂં

૩૦૪૪

ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ અંથાલય

અમદાવાદ - ૯